TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ

5. CİLT
CÜZ'İYÂT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 98

Bilim ve Felsefe Serisi	:	37
Kitabın Adı	:	TAHBÎZÜ'L-MATHÛN el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi
Müellifi	:	İbn Sînâ (ö. 428/1037)
Mütercimi	:	Tokadî Mustafa Efendi (ö. 1196/1782)
Hazırlayanlar	:	Prof. Dr. Mustafa Koç Bilecik Şeyh Edebali Ünv. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Prof. Dr. Eyyüp Tanrıverdi Dicle Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Proje Yöneticisi	:	Prof. Dr. Muhittin Macit
Proje Koordinatörü	:	Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı
Son Okuma	:	Abdullah Öztop
Arşiv Kayıt	:	Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hamidiye No. 1015
Kitap Tasarım	:	AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti. Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org
Baskı	:	Pasifik Ofset Ltd. Şti. Cihangir Mh. Güvercin Cd. No: 3/1 Baha İş Mrk. A Blok Kat: 2 34310 Avcılar / İstanbul Tel.: 0212 412 17 00 Sertifika No: 12027
Baskı Yeri ve Yılı	:	İstanbul 2018
Baskı Miktarı	:	1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Tokadî Mustafa Efendi
Tahbîzü'l-Mathûn, *el-Kânûn Fi't-Tıb Tercümesi*

1.Tıp, 2. İbn Sina, 3. el-Kânûn, 4. Tokadî, 5. Sultan III. Mustafa

ISBN: 978-975-17-4062-5 (5. Cilt) / 978-975-17-4011-3 (Takım)

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TIB TERCÜMESİ

5. CİLT
CÜZ'İYÂT

TOKADÎ MUSTAFA EFENDİ
(ö. 1782)

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

el-KİTĀBU'R-RĀBİᶜU MİN KİTĀBİ'L-ḲĀNŪNİ KELĀMUN MÜSTEVFĀ FĪ-KÜLLİYYĀTİ'L-EMRĀḌİ

ḲĀNŪN'UN DÖRDÜNCÜ KİTĀBINDAN FENN-İ EVVEL ḤUMMAYĀT VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪ BEYĀNINDADIR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

KİTĀB-I RĀBİʿ FENN-İ EVVELİNİN İKİNCİ MAḲĀLESİ ḤUMMAYĀT-I ʿUFŪNETTE OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

KİTĀB-I RĀBİʿİN FÜNŪN-I SEBʿASINDAN FENN-İ S̱ĀNĪ TAḲDİME-İ MAʿRİFET VE AḤKĀM-I BUḤRĀNDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

KİTĀB-I RĀBİᶜİN FÜNŪN-I SEBᶜASININ FENN-İ S̱ĀLİS̱İ EVRĀM VE BÜS̱ŪR VE ONLARIN MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ ÜÇ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

KİTĀBU'R-RĀBİᶜ FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN DÖRDÜNCÜ FENN CEBR VE KESRDEN MĀ-ᶜADĀ TEFERRUḲ-I İTTİṢĀLDE OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ DÖRT MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

KİTĀB-I RĀBİᶜİN FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN BEŞİNCİ FENN CEBRDE OLAN KELĀM VE ṬARĪḲ-İ MUᶜĀLECESİ BEYĀNINDADIR O DAHİ ÜÇ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBDİR

ḲĀNŪN’DAN KİTĀB-I RĀBİᶜ FÜNŪNUNUN FENN-İ SĀDİSİ BEŞ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİL OLUP

KİTĀB-I RĀBİᶜ *ḲĀNŪN*'UN FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN YEDİNCİ FENN ZĪNETTE KELĀM-I MÜSTEVFĀDIR VE DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

[454b] el-KİTĀBU’R-RĀBİᶜU
MİN KİTĀBİ’L-ḲĀNŪNİ KELĀMUN
MÜSTEVFĀ FĪ-KÜLLİYYĀTİ’L-EMRĀḌİ

Bismillāhirraḥmānirraḥīm

Rabbi veffiḳ li’l-itmāmi bi-faḍlike’l-ᶜamīm. el-Ḥamdü lillāhi ve selāmun ᶜalā-ᶜibādihillez̠īne’ṣṭafā. Allāhu ḫayrun ammā yüşrikūn.

Bundan aḳdem bizim ᶜilm-i ṭıbbda beş ᶜaded kütüb taṣnīf edip kitāb-ı evvel uṣūl-i külliyye ve kitāb-ı s̱ānī mecmūᶜ-ı edviye-i müfrede ve kitāb-ı s̱ālis̱ küllü ᶜuḍvın ᶜuḍv-ı maḫṣūṣa olan emrāḍ beyānında kılınmak üzere vaᶜdimiz sübūḳ etmiş idi, vaᶜd-i mez̠kūrumuzu incāz ve o ebvābda olan kelāmı istīfā etmekle ᶜuhūd-ı māḍiyeye vefā edip şimdi kitāb-ı rābiᶜe bedᵓ ve şürūᶜ eyledik ve kitāb-ı rābiᶜi yedi fenne taḳsīm edip ve her fenn maḳālātı ve her maḳāle fuṣūlü müştemil olmak üzere müretteb kıldık fünūn-ı s̱elās̱e-i sābıḳayı minvāl-i muḥarrer üzere kıldığımız gibi. Ve kaçan biz bi-ᶜināyetillāhi taᶜālā kitāb-ı rābiᶜden fāriġ oldukta Allāhu taᶜālānın ḥüsn-i tevfīḳi ile kitāb-ı ḫāmise şürūᶜ eyleriz.

ḲĀNŪN'UN DÖRDÜNCÜ KİTĀBINDAN FENN-İ EVVEL ḤUMMAYĀT VE MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪ BEYĀNINDADIR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Ḥummayātta Olan Kelām-ı Müşabbaᶜdır O Dahi Fuṣūlü Müştemildir

Evvelki Faṣl Māhiyyet-i Ḥummā Beyānındadır

Ben derim ki ḥummā bir nevᶜ ḥarāret-i ġarībedir ki o ḥarāret ḳalbde müşteᶜile olur ve şerāyīn ve ᶜurūḳta olan dem ve rūḥ tavassuṭu ile o ḥarāret cemīᶜan bedene münbes̱s̱e ve münteşire olup bedende dahi müşteᶜile olur ve o iştiᶜāl ḥasebiyle efᶜāl-i ṭabīᶜiyyeye ḍarar gelir ve o iştiᶜāl ġayr-i müteşebbis̱ olan ġaḍab ve taᶜab ḥasebiyle olan iştiᶜāl-ı ḥarāret mis̱lli efᶜāl-i ṭabīᶜiyyeye ġayr-i muḍırr olmaz yaᶜnī ġaḍab ve taᶜabda her ḥālde iştiᶜāl olur. Velākin onlar ile olan iştiᶜāl gāhca rūḥa teşebbüs̱ edip ḥummā-ı yevm ḥādis̱ olur ve efᶜāle muḍırr olur ve gāhca müteşebbis̱ olmaz ve efᶜāle muḍırre olmaz ve ḥummānın taᶜrīfinde dāḫil olmaz.

Ve baᶜḍı nās ḥummāyı ḳısmet-i evveliyye ile iki ḳısma taḳsīm ederler, birini ḥummā-ı maraḍ ve āḫerini ḥummā-ı ᶜaraḍ kılarlar ve ḥummayāt-ı evrāmı ḥummā-ı ᶜaraḍ cinsinden ᶜadd ederler. Ve onların bu ḳavlinin maᶜnāsı budur ki ḥummā-ı maraḍiyye bir nevᶜ ḥummādır ki ḥummā ile sebeb-i ḥummānın beyninde bir maraḍ vāsıṭa olmaya ve sebebin kendi dahi maraḍ olmaya, ḥummā ᶜufūnette vāsıṭa olmayıp ᶜufūnetin kendi dahi maraḍ olmadığı gibi, zīrā o ḥummānın sebebi ᶜufūnettir, ᶜufūnet bi-ẕātihā maraḍ değildir belki maraḍa sebebdir ve beynehümāda maraḍ dahi tavassuṭ eylememiştir ve sebeb vāṣıldır. Ammā ḥummā-ı verem vereme ᶜārıḍadır ve o ḥummā vereme tābiᶜa olup şurūṭ-ı maᶜlūme[1] üzere verem bulunduğu yerde ḥummā dahi bulunur ve veremin kendisi maraḍ olmakla ona tābiᶜ olan maraḍın ᶜaraḍı olur.

---

1 "Şurūṭ-ı maᶜlūme"den murād veremde ᶜufūne ola ve o ᶜufūne şerāyīn ṭarīḳinden ḳalbe vāṣıl ola. Verem-i bāṭında bu şurūṭ mevcūdedir ve verem-i ẓāhirin kiminde mevcūde olur ve kiminde olmaz.

Ve bu maḳāmda bir münāḳış için demeklik vardır ki ḥummā-ı veremin vereme tebeᶜiyyeti iki emrden ḫālī olmaz: yā veremin ḥarāretine tābiᶜa ve vecaᶜına lāzıme olur veyāḫūd veremde olan ᶜufūnete tābiᶜa olur. Ve eger veremin ḥarāretine tābiᶜ olup onun vecaᶜına lāzım gelir ise benzer ki o ḳāilin kelāmı ṣavāb olup ḥummā-ı verem ḥummā-ı ᶜaraḍ ola, bu sūret üzere vācib olur ki ḥummayāt-ı yevmiyyeden çoğu ḥummā-ı ᶜaraḍ olur, zīrā onların çoğu bir maraḍın ḥarāretinden ḥādis̠ ve vecaᶜına tābiᶜi olur. Ve eger ḥummā-ı verem veremin ᶜufūnetine tābiᶜa olur ise ḥummā-ı veremin sebebi ᶜufūnet olur, verem o ḥummāya ḳaṭᶜā sebeb olmaz. ᶜUfūnet, ḥarāret ve verem ve vecaᶜ gibi değildir belki emr-i āḫerdir, ᶜufūnet o ḥummāya sebeb olmakla verem ona ḥakīḳaten ve ẕāten sebeb olmuş olmaz ve vereme sebeb-ı ıṭlāḳı ancak mecāzen ve bi'l-ᶜaraḍ ṣaḥīḥ olur. Bu ṣūrette ḳāilin والورم مرض في نفسه dediği müddeᶜāsını beyānda müfīd olmaz, zīrā verem her ne ḳadar fī-nefsihi maraḍ ise lākin maraḍ ḥummāya sebeb-i ḥaḳīḳī değildir belki beyān olunduğu üzere ona sebeb ıṭlāḳı mecāzendir ve sebeb-i ḥakīḳīsi ᶜufūnettir ve ᶜufūnet maraḍ değildir, pes ḥummā-ı ᶜufūnet ile ḥummā-ı veremin beyninde farḳ yoktur, o iki ḥummā sebebleri ᶜufūnet olmakta berāberdir, eḥadühümāya ḥummā-ı maraḍ ve āḫere ḥummā-ı ᶜaraḍ tesmiyenin vechi yoktur.

Ve biz deriz ki eger sen ḥummā-ı ᶜaraḍın taᶜrīfini taġyīr edip[2] dersen ki [455a] ḥummā-ı ᶜaraḍ bir nevᶜ ḥummādır ki şeyʾ-i āḫere tābiᶜ olup o şeyʾin vücūdu ile mevcūd ve ᶜademiyle maᶜdūm olur ve ḥummā-ı verem vereme tābiᶜ olup vücūduyla mevcūd ve ᶜademiyle maᶜdūm olmakla ona ḥummā-ı ᶜaraḍ tesmiye olundu, bu taḳdīr üzere yine münāḳış der ki ḥummā-ı ᶜufūnet dahi ᶜufūnete ḳıyāsla onun gibidir, zīrā o dahi bir nevᶜ ḥummādır ki ᶜufūnete tābiᶜa olup ᶜufūnetin vücūdu ile o ḥummā mevcūde ve ᶜademiyle maᶜdūme olur. Velākin fenn-i ṭıbbda bu mis̠li münāḳaşāttan bir fāide ḥāṣıla olmaz, bu mis̠lli münāḳaşāta iştiġāl eden ṭabīb biraz mebāḥis̠e taḫaṭṭī[3] eylemiş olur

2 Mücībin taḳrīri üzere taġyīr-i taᶜrīfte muṭlaḳā şeyʾ-i āḫere tābiᶜ ola diye ẕikr olunmamıştır belki ḫāṣṣaten vereme tābiᶜ ola diye ẕikr olunmuştur. Bu vech üzere münāḳaşa ātiye vārid olmaz velākin vereme tebeᶜiyyet ile ġayr-i vereme tebeᶜiyyetin ẕikr olunan maᶜnāda farḳı olmamakla veremi ẕikr temsīle ḥaml olunup münāḳaşa ātiye īrād olundu.

3 Yaᶜnī adımlamış ve tecāvüz etmiş olur.

ki ona iştiġāl kendiyi ṣınāᶜasından işġāl eder. Pes biz dahi muᶜtād üzere cereyān edip deriz ki ḥummāyāt süded ve evrām-ı ḥummā ᶜaraḍdır.

Ve keẕālik biz deriz ki beden-i insānda olan eşyā cemīᶜan üç cinse münḥaṣırdır: Cins-i evvel insānda olan ruṭūbāt ve ervāḥı ḥāviye olan aᶜḍālardır. Beden-i insān bi-mā fīhi ḥammāma ḳıyās olunmakla o aᶜḍāların cemīᶜan insāna ḳıyāsı [ḥīṭān-ı] ḥammāmın ḥammāma ḳıyāsı gibi olur. Ve cins-i s̱ānī ruṭūbāt-ı maḥviyyedir. O ruṭūbātın bedene ḳıyāsı miyāh-ı ḥammāmın ḥammāma ḳıyāsı üzeredir. Ve cins-i s̱ālis̱ bedende olan ebḫire-i mebs̱ūs̱edir. O ebḫırenin bedene ḳıyāsı havā-i ḥammāmın ḥammāma ḳıyāsı üzeredir.

Ve o üç ecnāstan her birine taᶜalluḳ-ı evvelī ile ḥarāret-i ġarībe taᶜalluḳ eder ve insānda ḥarāret-i ġarībe taᶜalluḳuna ṣāliḥ onlardan ġayri bir şeyᵓ-i cismānī yoktur. Ve o üç eşyādan ve ecnāstan evvelā hangisi müşteᶜile olduğu onunla maᶜlūm olur ki müşteᶜil-i evvel tebrīd olunsa onun teberrüdü ile mücāviri olan müşteᶜil-i s̱ānī dahi ona tābiᶜ olup teberrüd eder. Ammā müşteᶜil-i s̱ānī tebrīd olunsa müşteᶜil-i evvel ona tebeᶜan teberrüd eylemek vācib olmaz belki o ṣūrette cāizdir ki müşteᶜil-i evvel ᶜalā-süḫūnetihi bāḳī kalıp ᶜavdet eyleye ve müşteᶜil-i s̱ānīyi baᶜde-teberrüdihi yine tesḫīn eyleye.

Ve cemīᶜan ecnās-ı ḥummāda insānda olan ecnās-ı s̱elās̱e yaᶜnī aᶜḍā ve ruṭūbet ve ervāḥ bi'l-cümle mütesaḫḫıne olur ve ḥarāret-i ġarībenin onlara teşebbüs̱ü olur ve araları teşebbüs̱-i evvelī ile farḳ olunur.

Ve eger ḥarāret-i ġarībe evvelā aᶜḍā-i aṣliyyeye teşebbüs̱ eder ise ona ḥummā-ı dıḳḳ derler.[4] Ve ḥarāret-i ġarībenin aᶜḍā-i aṣliyyeye taᶜalluḳu ḥarīḳın ḥīṭān-ı ḥammāma taᶜalluḳu gibi veyāḫūd ḥarīḳın zıḳḳ-ı ḥaddāda veyāḫūd ḳıdr-ı ṭabbāḫa taᶜalluḳu ve teşebbüs̱ü gibi olur.

---

4 "Ḥummā-ı dıḳḳ" üç vech üzere ḥādis̱ olur: Evvelkisi ḥarāret-i ġarībe evvelā aᶜḍāya taᶜalluḳ edip ḥudūs̱-i evvelī ile dıḳḳ ḥādis̱ olur; onun naẓīri ḥarīḳın ḳıdra taᶜalluḳu olur. Ve ikincisi dıḳḳ ḥummā-ı yevmden intiḳāl ile ḥādis̱ olur; onun naẓīri ḥarīḳın zıḳḳa taᶜalluḳu olur, zīrā ḥarīḳ evvelā havāya taᶜalluḳ eder ve havādan zıḳḳa intiḳāl eder. Ve üçüncüsü ḥummā-ı ḫılṭ dıḳḳa intiḳāl eder; onun naẓīri ḥarīḳın ḥīṭān-ı ḥammāma ḥarāretin taᶜlīḳi olur, mā-ı ḥārr ḥasebiyle ḥīṭān-ı ḥammāma ḥarāret teşebbüs̱ eder. Bu vücūh-ı s̱elās̱eyi ẕikr ederler velākin ḥalline kimse taᶜarruḍ eylememiştir. Vech-i meẕkūr üzere ḥalli ᶜabd-i mütercime feyḍ-i Bārī ve ilhām-ı ilāhīdir.

Ve eger ḥarāret-i ġarībenin teşebbüs̱-i evvelīsi aḫlāṭa olup baᶜdehu aᶜḍā-ya fāş olur ise ona ḥummā-ı ḫılṭ tesmiye olunur. Ve aḫlāṭa teşebbüs̱ eden ḥarāretin aᶜḍāya tefeşşīsi[5] ḥammāmātta ṣabb olunan mā-ı ḥārr ḥarāretinin cüdrān-ı ḥammāma tefeşşīsi olur veyāḫūd ḳıdra ṣabb olunan meraḳa-i ḥār-renin ḥarāretinin ḳıdra füşüvvü gibi olur.[6]

Ve eger ḥarāret-i ġarībe evvelā ervāḥa ve ebḫıreye teşebbüs̱ edip baᶜ-dehu aᶜḍā˒ ve aḫlāṭa fāş olur ise ona ḥummā-ı yevm derler. Ve o füşüvv o ḥāmmamda olan füşüvvdür ki ona havā-yı ḥārr ṣāire ve ḫāricden dāḫile olup onda tevaḳḳud eder ve baᶜdehu havā-yı mütevaḳḳıdın ḥarāreti māya ve ḥıṭāna te˒eddī eder. Ve onun vech-i tesmiyesi budur ki o ḥummāda ḥarā-ret şey˒-i laṭīfe teşebbüs̱ etmekle taḥallülü serīᶜ olur, bir gün ve bir geceyi o nevᶜ ḥummānın tecāvüzü ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur eger ḥummā-ı yevm cins-i āḫere istiḥāle eylemez ise, bināen ᶜaleyh ḥummā-ı yevm tesmiye olunur.

Ve ḥummayātın bu vech üzere taḳsīmi fuṣūl-i ḳarībesi[7] ḥasebiyle taḳsīm-dir, ammā baᶜḍı kerre cihāt-ı uḫrādan dahi taḳsīm olunup deyilir ki ḥum-mayāt-ı ḥādde ve ġayr-i ḥādde ve müzmine ve ġayr-i müzmine ve leyliyye ve nehāriyye ve selīme-i müstaḳīme ve ẕāt-ı aᶜrāḍ-ı münkere ve müftire ve lāzıme olur ve lāzımenin baᶜḍısında iştidād ve sevrāt olur ve baᶜḍısında iştidād olmayıp müteşābihe olur ve ḥārre ve bāride olur, bāride dahi nāfiḍ veyāḫūd ẕāt-ı ḳuşaᶜrīret olur ve ḥummā basīṭa ve mürekkebe olur.

İkinci Faṣl Müstaᶜidd-i Ḥummā Olanlarda Kelām-ı Küllīdir

Eṭıbbā dediler ki ḥummayāta müstaᶜidd olan nāsın eşeddi ebdānı ḥār-re-i raṭbe olanlardır ḫuṣūṣan o ebdān aṣḥābından ruṭūbeti ḥarāretten aḳvā olanlar ziyāde müstaᶜidd olurlar. Ve ebdānı ḥārr-ı raṭb olanların bevl ve berāz ve ᶜaraḳları müntin olur. Ve keẕālik ebdānları ḥārr-ı yābis olanlar

5 "Taᶜalluḳ" ile "tefeşşī"nin farḳı vardır, zīrā tefeşşīde mebde˒-i tefeşşīyi tebrīd ile fāş olan ḥarāret müteberrid olur ve ammā taᶜalluḳla mebde˒in tebrīdi ile müteᶜal-liḳ müteberrid olmaz.

6 Ve ḥummā-ı ḫılṭın füşüvvünde ẕikr olunan naẓīrin vechi budur ki ḫılṭta olan ḥummānın aᶜḍāya füşüvvü aᶜḍāya mülāḳāt ile olur ve baᶜḍı kerre ḫılṭın kendi mülāḳī olmaz belki ebḫıresi mülāḳī olur ve iki tanẓīr bu meẕkūrlara olur.

7 "Fuṣūl-i ḳarībe"den murād ehl-i manṭıḳ ıṣṭılāḥātından olan kelimāt-ı ḫamsin bi-ridir ki ehlinin maᶜlūmudur.

dahi ḥummayāta müstaᶜidd olurlar, onların ḥummāları yevmiyye ile bedᵓ edip serīᶜan ᶜafineye ve muḥrıḳaya istiḥāle eder ve baᶜḍı kerre dahi dıḳḳa teᵓeddī eder. Ve ẕikr olunan iki ṣınfı bu ḥükmde tālī olur yaᶜnī onlara ḳarīb olur o ḥummā ki onun ṣāḥibinin bedeninin ruṭūbet ve yübūseti berāber ola ve ona ḥarāret istīlā eyleye. Ve bu iki nevᶜ ḥummā evvelā buḫār-ı ḥādd sebebiyle ḥarārete bedᵓ edip yevmiyye olur ve baᶜdehu ḥummā-ı ḫılṭa intiḳāl eder. Ve bunlardan sonra ḥummāya müstaᶜidd olan o ebdān olur ki onda ḥarr ve berd mütesāviyān olup ruṭūbāt ziyāde olur ve bu mis̱lli ebdāna evvelā ḥummā ᶜufūnet ᶜurūḍu eks̱er olur. Ammā bāride-i ḥarre ve bāride yābise olan ebdān ḥummayāttan ve ḫuṣūṣan ḥummā-ı yevmiyyeden ebᶜad olur, fefhemi'l-merām.

Üçüncü Faṣl Evḳāt-ı Ḥummayāt Beyānındadır

Emrāḍ-ı sāire gibi ḥummayātta dahi evḳāt-ı erbaᶜa olur: zamān-ı ibtidā ve zamān-ı tezeyyüd ü ṣuᶜūd ve zamān-ı intihā vü vuḳūf ve zamān-ı inḥiṭāṭ. Ve ḥummāda olan evḳāt-ı erbaᶜa baᶜḍı kerre külliye ve baᶜḍı kerre cüzᵓiyye olur yaᶜnī küllü nevbetin nevbetin olur.

Ve ḥummānın ḫaṭarı ẕikr olunan ezmine-i erbaᶜanın üçünde yaᶜnī zamān-ı ibtidā ve zamān-ı ṣuᶜūd ve zamān-ı intihāḍa olur. Ve zamān-ı inḥiṭāṭta nefs-i ḥummādan ᶜalīl helāk olmaz velākin ẕikri ātī sebebin ᶜurūḍu ile helāk olur.

Ve zamān-ı ibtidā o vaḳttir ki onda ḥarāret-i ġarīziyye ᶜuḍvda ġāmire olan mevādd ḥasebiyle muḫtenıḳa olur ve keẕālik o vaḳtte nuḍcdan ve ᶜadem-i nuḍcdan bir es̱er ẓāhir olmaz. Ve ibtidā vech-i muḥarrer üzere her maraḍda ḥāṣıldır velākin baᶜḍı kerre sūnūḫas ve ṣarᶜ ve sekte maraḍlarında ibtidā ḫafī ve aᶜrāḍ ḳalīl olmakla o mis̱lli ᶜilelde ibtidā olmamak ẓann olunur. Ve keẕālik baᶜḍı kerre ḥummayāt-ı ḥāddeden yevm-i evvelde ġamāma veyāḫūd sāir ᶜalāmet-i nuḍc rüᵓyet olunmakla ẓann olunur ki onun için zamān-ı ibtidā yoktur ve maᶜa-hāẕā cemīᶜan onlarda zamān-ı ibtidā ḥāṣıldır.

Ammā evḳāt-ı erbaᶜa-i meẕkūreden ḥummānın zamān-ı tezeyyüd ü ṣuᶜūdu o vaḳttir ki onda ḥarāret-i ġarīziyye ḥareket edip māddeye muḳāvemet-i ẓāhire ile muḳāvemet eder ve onda nuḍcun veyāḫūd ᶜadem-i nuḍcun ᶜalāmātı ẓāhire olur.

Ve zamān-ı intihā o vaḳttir ki onda beyne'ṭ-ṭabīᶜa ve beyne'l-mevādd muḥārebe ve muḳātele müştedde olup eḥadühümānın āḫer üzere istiᶜlāsı ẓāhir olur ve o vaḳt melḥame ve ḥurūb vaḳtidir ve melḥamenin müddeti ẕevātü'n-nevāib olan ḥummayāt-ı ḥāddede nevbet-i vāḥidedir velākin onun maᶜrifeti nevbet-i vāḥide-i meẕkūreyi vely eden nevbette olur veyāḫūd melḥamenin müddeti iki nevbette olup taᶜarrüfü nevbet-i s̱ālis̱ede olur; eks̱er-i ḥālde ḥummayāt-ı ḥāddede müddet-i melḥame iki nevbeti tecāvüz eylemez meger ki ḥiddet emrāḍ-ı müzminede ola.

Ve baᶜḍı kerre ḥummānın nevāib-i kes̱īresi müteşābih olup aḥkāmda ve aᶜrāḍda o nevāib mütesāviye olurlar ve o minvāl üzere olan ḥummāda nuḍcun ve ᶜadem-i nuḍcun ās̱ārı zamān-ı intihāda ẓāhire olur.

Ammā ḥummayātın zamān-ı inḥiṭāṭı bir vaḳttir ki onda ḥarāret-i ġarīziyye mādde üzere istīlā edip māddeyi ḳahr eder ve o vaḳtte māddenin cemᶜiyyetini perākende ve perīşān eder ve şeyᵓen-baᶜde-şeyᵓin o māddenin şemli tefrīḳ olunmakla ḫafīfe ve eṭrāfa müntefiḍa olup taḥallül eder ve çok kerre eṭrāf-ı taġalluẓ eder.

Ve emrāḍın müntehāsı muḫtelif olur cidden ḥādde olan emrāḍın ebᶜad-ı müntehāsı dört güne varınca ḳadar olur. Ve ḥummayāt-ı yevm bu cümleden olur velākin ḥummayāt-ı yevm emrāḍ-ı ḥāddeden ᶜadd olunmaz, zīrā maraḍın ḥādd olmasında müntehāsının ḳarīb olduğu kifāyet eylemez belki emrāḍ ẕevāṭu'l-ḫaṭar olmakla ḥādde olur ve cidden ḥādde olan emrāḍı tālī olur.

O maraḍ ki ḥādde ola velākin cidden ḥādde olmaya ve o ḥāddenin müntehāsı yedi güne bāliġ olur ḥummā-ı muḥrıḳa [455b] ve ġıbb-ı lāzıme gibi.

Ve baᶜḍı emrāḍın ḥiddeti emrāḍ-ı ḥādde ḥiddetinden noḳṣān olup müntehāsı on dört güne ve dahi eks̱ere bāliġ olur ve o eyyām yirmi bir güne varıncı ḳadar müzmināttan emrāḍ-ı ḥāddenin müntehāsı olur. Ve muṭlaḳan müzminātın yaᶜnī müzmin-i ġayr-i ḥāddın müntehāsı kırk ve altmış ve dahi ziyāde günlere bāliġ olur.

Ve ḥādde ve müzmine maraḍların merātibini maᶜrifetin fāidesi bizim ḳarīben ẕikr edeceğimiz minvāl üzere merḍā aġdiyesinin tedbīrinde ẓāhir olur.

Ve ḥummayāt-ı kes̱īrenin ezmine-i s̱elās̱esi yaᶜnī ibtidā ve tezeyyüd ve intihā zamānları nevbet-i vāḥidede istīfā olunur ve nevbet-i uḫrāsı zamān-ı

inḥiṭāṭta olur. Ve ḥummayāt bu ezminelerde dahi muḥtelife olur, kiminin zamān-ı tezeyyüdü ṭavīl ve kiminin zamān-ı inḥiṭāṭı ṭavīl olur.

Dördüncü Faṣl Emrāḍın Evḳātını H̱uṣūṣan Müntehāsını Taᶜarrüf Beyānındadır

Maraḍın evḳāt-ı külliyyeleri gāhca nevᶜ-i maraḍdan maᶜlūm olur. Teşennüc-i yābis ve ṣarᶜ ve sekte ve ẖunāḳ cidden ḥādde olan emrāḍdandır ve ġıbb-ı ẖāliṣa ve muḥrıḳa muṭlaḳ ḥāddedir, cidden ḥādde değildir ve ḥummā-ı ribᶜ ve fālic emrāḍ-ı müzminedendir.

Ve emrāḍın evḳāt-ı külliyyeleri gāhca dahi maraḍın ḥareketinden maᶜlūm olur, zīrā nevāib emrāḍ-ı ḳaṣīre olur ise müntehāsının ḳurbüne delālet eder ġıbb-ı ḥāliṣa gibi, zīrā ġıbb-ı ẖāliṣanın nevāibi müddeti üç sāᶜatten on dört sāᶜate varınca ḳadar olur. Ve eger nevbet-i maraḍ ṭavīle ise mādde ġalīẓa olup müntehā baᶜīd olduğuna delālet eder ġıbb-ı ġayr-i ẖāliṣa gibi. Ammā nevāibi olmayan emrāḍda mādde sūnūẖas māddesi gibi ḥādde ise o maraḍ ḥadde olur ve eger mādde ġalīẓa-i bāride veyāẖūd ġılaẓa māile ise maraḍ ġayr-i ḥādd olur.

Ve keẕālik emrāḍın evḳāt-ı külliyyeleri seḥaneden dahi taᶜarrüf olunur. Eger seḥane bi-sürᶜatin münḥariṭa olup vechte ve şerāsīfte ḍumūr olur ise maraḍ ḥādd olur ve eger seḥane ḥāli üzere bāḳıye olup ẕikr olunan taġayyür ᶜārıḍ olmaz ise o maraḍ ġayr-i ḥādd olur.

Ve keẕālik evḳāt-ı mezbūre ḳuvvet ile dahi taᶜarrüf olunur. Eger ḳuvāya ḍaᶜf serīᶜan gelir ise o maraḍ ḥādd olur ve eger ḳuvāya ḍaᶜf serīᶜan ᶜārıḍ olmaz ise o maraḍ ġayr-i ḥādd olur.

Ve keẕālik maraḍın evḳātı ve ḥiddeti ve ᶜadem-i ḥiddeti sinn ve faṣldan dahi taᶜarrüf olunur. Sinn-i ḥārrda yaᶜnī vaḳt-i şebābda ve iki faṣl-ı ḥārrda emrāḍın müntehāsı serīᶜ olur ve esnān-ı bāridede ve iki faṣl-ı bāridde emrāḍın müntehāsı baṭīʾ olur.

Ḥāl-i büldān ile dahi bu minvāl üzere taᶜarrüf olunur. Büldān-ı ḥārrede ve cenūbiyyede müntehā ḳarīb ve büldān-ı bāridede ve şimāliyyede müntehā baᶜīd olur.

Ve keẕālik maraḍın ḥiddeti ve ᶜadem-i ḥiddeti nabḍdan dahi maᶜlūm olur. Eger nabḍ serīᶜ, mütevātir, ᶜaẓīm olur ise maraḍ ḥādd olur ve illā maraḍ ġayr-i ḥādd olur.

Ve keẕālik ḥiddet ve ʿadem-i ḥiddet nāfiḍden dahi maʿlūm olur. Eger nāfiḍin müddeti ṭavīle olur ise maraḍın meyli izmāna olur ve eger nāfiḍin müddeti ḳaṣīre ise maraḍ ḥiddete ṣāire olur ve eger maraḍda elbette nāfiḍ olmaz ise o maraḍ hangi cinsten ise o maraḍ cinsinin aḳṣarı olur.

Ve baʿḍı kerre maraḍın evḳātı nevāibin evḳātı cihetinden taʿarrüf olunur, zīrā nevbet-i müteḳaddimede ḥummā tefāḍulu aḫẕ eylediği ve sonra olan nevbette dahi tefāḍulu aḫẕ edip ḥāl-i müteḳaddime üzere müstemirre olur ise maraḍ tezeyyüdde olur. Ve baʿḍı kerre maraḍ münḳaḍī olunca ḳadar tezeyyüd üzere olur, ġıbb ve muvāẓabe dahi bu ḥāl üzere olur ve sonra olan nevbet nevbet-i müteḳaddime gibi tefāḍulu aḫẕ eylemeyip müteşābih ve vāḳıf olur[8] ise veyāḫūd fuḍūlü müteşābih olur ise ḳarīb olur ki maraḍ müntehāda ola. Ve eger teʾeḫḫür üzere ise maraḍ zamān-ı inḫiṭāṭta olur ve sāʿat-i vāḥideyi ḥāfıẓa olanların müddeti ṭavīle olur.

Ve keẕālik evḳāt-ı emrāḍın aḥvāli ḥummānın aʿrāḍından ve aʿrāḍın vuḳūfundan ve noḳṣānından ve nevāibin ṭūl ve ḳıṣarda tezeyyüdünden dahi maʿlūm olur. Ve baʿḍı kerre nevāib teḫālüf edip müteşābih olmaz.

Ve baʿḍı kerre dahi evḳāt-ı ḥummā ḥāl-i istifrāġāttan dahi maʿlūm olur, zīrā nevāibin birinde ʿaraḳ veyāḫūd ishāl ʿārıḍ olsa ve baʿdehā olan nevbetin ʿaraḳ ve ishālinin şiddeti nevbet-i ūlāda olan ʿaraḳ ve ishāl şiddeti miṡlli veyāḫūd ondan dahi eşedd olsa o istifrāġ keṡret-i fuḍūl ile olup ḳuvvet veyā maraḍ ḥasebiyle olmasa o istifrāġ ṭūlü īẕān ve iʿlām eder.

Ve baʿḍı kerre evḳāt-ı maraḍ cihet-i nuḍcdan ve ʿadem-i nuḍcdan dahi maʿlūm olur bizim ẕikr eylediğimiz üzere, meṡelā maʿa-nuḍcin-mā nefṡ ve maʿa-ġamāmetin-mā bevl ẓāhir olsa o vaḳt zamān-ı tezeyyüdün evveli olur, eger nefṡte nuḍc ve bevlde ġamāme ekṡer ẓāhir olsa veyāḫūd ʿadem-i nuḍc ẓāhir olsa o vaḳt zamān-ı intihā olur. Ve keẕālik nefṡ ve ġamāme ile nuḍcun ve ʿadem-i nuḍcun ẓuhūru serīʿ olmakla dahi müntehānın ḳurbü ve buʿdu taʿarrüf olunur, eger o vechle olan nuḍcun ve ḫilāfının ẓuhūru serīʿ ise müntehā ḳarīb olur ve eger baṭīʾ ise müntehā baʿīd olur.

---

8 Maʿlūm buyurula ki ḥummāda mevāddın müteḥallili mütevaḳḳıdından eḳall olup mütevaḳḳıd ekṡer olur ise o ḥummāya "mütezāyide" ve "müteʿāḍıle" derler ve eger ʿaks üzere olur ise ona "müyenāḳıṣa" ve "müteʾeḫḫire" derler ve eger mütevaḳḳıd müteḥallil ile berāber ise ona "müteşābihe" ve "vāḳıfe" derler.

Ammā evḳāt-ı cüzʾiyyenin taʿarrüfü bu vechle olur ki ḥummānın vaḳt-i nevbetinde nabḍ münḍağıṭ olur ve nabḍın inḍıġāṭının maʿnāsı bundan aḳdem senin maʿlūmun oldu.

Ve keẕālik vaḳt-i nevbette levn-i eṭrāf kümūdet üzere ve keẕālik eṭrāf bürūdet üzere olur ve ḫāṣṣaten kulakların ve enfin ṭarafları bürūdeti eks̱er olur o vaḳte ḳadar ki onda intişār-ı ḥarāret iḥsās olunur.

Ve baʿḍı kerre ibtidā-i nevbette taġayyür-i levn ve kesel ve ibṭā-i ḥarekāt ve sübāṭ ve istirḫā-i cefn ve s̱iḳal-i kelām ve beyne'l-ketifeyn ve'ṣ-ṣulb ḳuşaʿrīret olur.

Ve baʿḍı kerre ibtidā-i nevbette nāfiḍ ḳavī olur.

Ve baʿḍı kerre onda rīḳin seyelānı ve iki ṣudġun iḫtilācı ve kulakların ṭanīnleri ve ʿuṭās ve aʿḍā-i bedenin temeddüdü olur ve ḳuvvetin iştidād-ı ḍaʿfı nevbetin ibtidāsı ve intihāsı zamālarında olur.

Ve nevbetin vaḳt-i tezeyyüdünün nıṣf-ı evvelinde nabḍ ẓuhūru ve ʿiẓamı ve sürʿati aḫẕ eder ve onda ḥarāret cemīʿ-i bedende ʿale's-sevā münteşire olur ve vaḳt-i tezeyyüdün nıṣf-ı aḫīrinde ẕikr olunan ḥarāret münteşireten ʿale's-seviyye tezeyyüd eder.

Ve vaḳt-i intihā o vaḳttir ki onda ḥarāret ve aʿrāḍ ʿalā-ḥālihā bāḳıye olur ve nabḍ mā-yekūnun aʿẓamı olur ve sürʿat ve tevātürü eşedd olur. Ve vaḳt-i inḥiṭāṭ bir vaḳttir ki onda noḳṣān ibtidā eder ve nabḍ iʿtidāli aḫẕ eder ve müstevī olur ve ondan sonra olan vaḳtte beden ʿaraḳı aḫẕ edip iḳlāʿa müʾeddī olur.

Ve çok vāḳiʿ olur ki ʿinde'l-mevt inḥiṭāṭ ḥāli gibi marīḍe bir ḥāl ʿārıḍā olup marīḍ ṣıḥḥate iḳbāl eylemiş gibi olur,[9] pes vācib olur ki o ḥāle meşġūl olunmayıp belki nabḍın ḥāli taʿarrüf oluna, nabḍ ʿaẓīm ve ḳavī midir biline. Ve bu bābda ḥummā-ı ġıbbdan mes̱el ḍarb olunmağı reʾy edersen sen teʾemmül eyle ki eks̱er-i aḥvālde ġıbb ḳuşaʿrīret ile bedʾ eder ondan sonra ona bürūdet ve baʿdehu nāfiḍ yaʿnī riʿde ʿārıḍ olur ve baʿdehu nāfiḍ sākin ve berd ḳalīl olur ve tesaḫḫunu aḫẕ eder ve sonra tesaḫḫunu müstevī ve

9 Ve o ḥālin ẓuhūrunun vechi budur ki aʿrāḍın iştidādı ṭabīʿatın maraḍ ile muḥārebesinden ḥāṣıl olur, kaçan maraḍ ġalebe edip ṭabīʿat muḳāvemetten ʿāciz olsa muḥārebeyi terk eder ve terk-i muḥārebe ile aʿrāḍ sākine olup marīḍe ḫiffet gelir ve der-ʿaḳab maraḍ ʿalīli helāk eder.

baᶜdehu tezeyyüdü ve baᶜdehu vāḳıf olur ve baᶜdehu münḳaliᶜ olunca ḳadar nāfiḍ olur.

Ve maᶜlūm ola ki maraḍın ṭūl-i müddeti māddenin kes̱retinden veyāḫūd ġılẓatinden veyāḫūd bürūdetinden olur ve baᶜḍı kerre ona zamān ve büldān ve ebdān-ı bāridāt[10] ve ḥarāret-i ġarīziyyenin ḍaᶜfı ve cildin istiḥṣāfı muᶜīn olur.

Ḥummayāt-ı Yevmde Olan Kelām-ı Küllīdir

Ḥummayāt-ı yevmin aṣnāfı vardır ve her ṣınfın esbābı bādiyedir ve o esbābdan kimisi bi'ẕ-ẕāt [456a] ve kimisi bi'l-ᶜaraḍ tesḫīn ederler. Ve o esbāb-ı bādiye mülāḳiyāt ve mütenāvelāt ve infiᶜālāt-ı bedeniyye ve infiᶜālāt-ı nefsāniyye ve evcāᶜ ve evrām-ı ẓāhire cümlesinden olur.

Ve ḥummayāt-ı yevmin baᶜḍısı o südedden ḥādis̱ olur ki onun sebebi bādī olmaz. Ve ḥummayāt-ı yevmin esbābıyla ḥummānın iştidādı o ḳadara bāliġ olmaz ki onda iştiᶜāl-i ervāḥı tecāvür eyleye, zīrā iştiᶜāl-i ervāḥı tecāvüz eylese aᶜḍā veyāḫūd aḫlāṭ müşteᶜil olup dıḳḳ ve ᶜafine ḥummāların biri olur, nitekim esbāb-ı bādiye baᶜḍı kerre ḥummā-ı müteḳādime-i ᶜafineyi taḥrīk edip aḫlāṭı taᶜfīn eder ve aḫlāṭı taᶜfīn ile ḥummayāt-ı ᶜufūniyye ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı nās ẓann eylediler ki ḥummā-ı yevm ancak bedenin ve rūḥun taᶜabı ile ᶜārıḍ olur ve baᶜḍın zuᶜm-ı meẕkūru ġalaṭṭır.

Ve ḥummayāt-ı yevm eks̱er-i emrde yevm-i vāḥidde zāile olur,[11] üç günü mütecāvize olanları nādire ve ḳalīle olur; eger s̱elās̱e-i eyyāmı tecāvüz eder ise o ḥummānın emrinden dıḳḳ ve ᶜufūnetten birine intiḳāl ḥads olunur ve intiḳālin maᶜnāsı ḥarāretin rūḥu tecāvüz edip beden ve ḫılṭṭan birine teşebbüs̱ü olur.

Ve maᶜa-hāẕā nāstan baᶜḍılar ẕikr eylediler ki ḥummayāt-ı yevm baᶜḍı kerre altı gün bāḳıye olup baᶜdehu tamām-ı inḳıḍā ile münḳaḍıye olur. Eger üç günü mütecāviz olan ḥummā-ı yevmden intiḳāl ḥads olunsa altı gün bāḳıye olan ḥummā-ı yevmde tamām-ı inḳıḍā olmazdı.

---

10 "Ebdān-ı bārid" baᶜḍı nüsḫada meẕkūrdur ve mükerrer değildir, zīrā bu berd bedenin ḫılḳī mizācının bürūdetidir ve berd-i müteḳaddim berd-i ᶜārıḍdır.

11 Ḥummā-ı yevmin zevālī serīᶜ olmakla ona lüġat-ı Yūnānīde maḳīmārūs derler. Maḳīmārūs bir düveybedir ki bir günde hem doğar ve hem doğurur ve hem o günde helāk olur.

Ve ḥummā-ı yevmin ʿilācı sehle ve lakin maʿrifeti ṣaʿbedir ve keẕālik ibtidā-i dıḳḳın dahi ʿilācı sehle ve maʿrifeti ṣaʿbedir. Ve ḥummayāt-ı yevmden serīʿan vāḳiʿ olup ve muʿālecesine ġalaṭ ḥasebiyle ziyāde ve şedīden mutaḍarrır olanlar ḥārr-i yābis mizāc ona ġālib olan kimseler olur ve onun yevmiyyesi dıḳḳ ve ġıbba teʾeddī eder ve baʿdehu ḥārr-ı raṭb olanlarda ḥummayāt-ı yevmiyye serīʿü'l-vuḳūʿ kes̱īrü'l-aḍrār olur ve onun ḥummā-ı yevmi bi-sürʿatin ḥummā-ı ʿufūnete teʾeddī eder ve baʿdehu ḥārrı eks̱er ve baʿdehu yābisi eks̱er olanlar esraʿ ve eşedd olur. Ve mizāc-ı ḥārr-ı yābis aṣḥābına ḳaçan cūʿ ʿārıḍ olup ona seher ve taʿab-ı nefsānī veyāḫūd taʿab-ı bedenī muḳārin olsa ona ḳuşaʿrīretün-mā ile ḥummā-ı yevm sürʿat eder ve eger o ḥummānın tedārükü görülmese ve fi'l-ḥāl iṭʿām olunmasa ona ḥummā-ı ʿufūnet tesāruʿ eder.

Ḥummayāt-ı Yevmi Ecnās-ı Uḫrādan Mümeyyize Olan ʿAlāmāt Beyānındadır

Biz deriz ki ḥummayāt-ı yevm ḫavāṣṣındandır ki o cins ḥummā esbāb-ı müteḳaddimeden[12] ḥādis̱ olmaz ve teḍāġuṭ ile ibtidā eylemez yaʿnī ibtidā-i emrde onda nāfiḍ ve berd-i eṭrāf ve ġuʾūr-i ḥarāret ve kesele meyl ve nevme meyl ve ġuʾūr-i nabḍ ve iḫtilāf-ı nabḍ ve ṣıġar-ı nabḍ olmaz belki o ḥummānın ibtidāsında berde müşābih bir ḥāl ve ḳuşaʿrīret ve naḫs ʿārıḍ olur ve o ʿurūḍ keymūsun buḫār-i redīsi ḥasebiyle olmağın serīʿan zāil olur. Ve baʿḍı kerre o ebḫıreden nādiren nāfiḍ ḥādis̱ olur onun kes̱ret-i müfriṭa ile ʿaḍali naḫṣ ve īẕāsı ḥasebiyle velākin o ebḫirenin iştiʿāli lāẕiʿ-i ḳaşif[13] olmaz belki ṭabʾe[14] ve kerīh olup taʿab ve sekr ḥasebiyle olan iştiʿāl gibi olur.

Ve kaçan yevm-i evvelde bevl naḍīc olup nabḍ ḥasen olur ise ḥummānın yevmiyye olduğuna sen ḥükm eyle, zīrā bevl ḥummā-ı yevm olduğundan müteġayyir olmaz ve s̱üflü naḍīc olup levn-i ḫılṭa meyli olmaz. Ve baʿḍı kerre onun bevlinde ġamāme-i müteʿalliḳa olur ve baʿḍı kerre o ġamāme

12 "Sebeb-i müteḳaddimden" murād sebeb-i sābıḳtır, o sebeb bedenī sebebdir, bādī değildir ve sebeb-i vāṣılın muḳābilidir.

13 اَلْقَشِفُ [el-ḳaşif] (ḳāfın fetḥi ve şīnin kesri ile) ol kimsedir ki yüzünün rengin ya güneş veyāḫūd faḳr taġyīr eyleye. Vankulu.

14 الطَّبْأَةُ الخَلِيقَةُ كَرِيمَةً كانتْ أو لَئِيمَة kez̠ā fi'l-Kāmūs. Ve fī nüsḫatin: "ṭayyibetün"

ṭāfiye ve ḥasenü'l-levn olur, bi-ḥasebi'l-ittifāḳ levni ḥasen olmasa lākin ḳıvāmı muᶜtedil olur ve levninin taġayyürü levni muġayyir nesneye muḳārenet ile olur. Bizim taᶜabiyye mis̱lli ḥummālarda ẕikr eylediğimiz üzere ḥummāsı olmayan kimsenin bevlinin levninde dahi muḳārenet-i meẕkūre ile taġayyür olur.

Yevmiyye ḥummāda nabḍ mütevātir ve ḳavī ve ᶜiẓama ṣāir olur lākin infiᶜālāt-ı muḍaᶜᶜifeden ḥādis̱ olan ḥummā-ı yevmde o nabḍlar olmaz. Ve keẕālik ḫılṭ-ı lāẕiᶜin fem-i miᶜdeyi leẕᶜinden yāḫūd berdden ᶜārıḍ olan ḥummāda ve keẕālik nabḍını muṣaġġır olan āḫer sebebe muḳārin olan ḥummāda dahi o nabḍlar olmaz. Ve ḥummā-ı yevmde nabḍ muḫtelif olmak nādir olur ve muḫtelif olan nabḍları dahi niẓām üzere olur ve eger bilā-niẓām muḫtelif olur ise o vechle nabḍın iḫtilāfı ḥummā üzere müteḳaddim veyāḫud ḥummāya muḳārin sebeb-i āḫerden olur; o sebeb-i āḫer taᶜab ve aḥşāda olan leẕᶜ-i şedīd ve o mis̱lli nesneler olur. Ve baᶜḍı kerre ḥummā-ı yevm aṣḥābının nabḍına ṣalābet ᶜārıḍ olur cūᶜ ve seher ve ġamm ve istifrāġdan biri ile. Ve baᶜḍı kerre dahi nabḍlarının inbisāṭında sürᶜat ve inḳıbāḍında buṭᵓ olur ve onda inḳıbāḍ-ı ṭabīᶜīden esraᶜ inḳıbāḍ olmaz lākin nādiren miḳdār-ı ṭabīᶜīden ziyāde inḳıbāḍda sürᶜat olur onun için ki o ḥummāda tervīḥe ḥācet eşedd olur ve tervīḥ inbisāṭ ile ḥāṣıl olmağın ṭabīᶜat nabḍı inbisāṭṭa isrāᶜ eder ve buḫār-ı fāsidi iḫrāca ve defᶜe ḥācet-i kes̱īre olmayıp inḳıbāḍa ḥācet müştedde olmamakla ṭabīᶜat dahi inḳıbāḍı isrāᶜ eylemez, zīrā yevmiyye aṣḥābının buḫārı muᶜtedile ḳıyās ile fāsid değildir belki o muᶜtedile ḳıyās ile süḫūnet eks̱erdir.

Ve eger sana nabḍ müştebih olup vech-i meşrūh üzere inbisāṭ ve inḳıbāḍın sürᶜat-i buṭᵓları sana mütebeyyin ve ẓāhir olmaz ise o vech üzere nefsin sürᶜat inbisāṭ ve buṭᵓ-ı inḳıbāḍı ile ḥummā-ı yevme istidlāl eyle. Ve ḥummā-ı yevmde nabḍ baᶜde iḳlāᶜi'l-ḥummā ᶜādet-i ṭabīᶜiyyesine ᶜavd ve rücūᶜ eder ve onun vech-i meşrūḥ üzere ᶜavd ve rücūᶜu ᶜalāmet-i ceyyide olur. Ve bu icmāl dahi senin maᶜlūmun olsun ki kaçan maḥmūmun bevli ve nabḍı ceyyid olsa delālet eder ki o ḥummā-ı yevmiyedir ve eger bevl ve nabḍda cevdet olmazsa delālet-i meẕkūre dahi olmaz ve keẕālik yevmiyye olmadığına dahi delālet olmaz, zīrā baᶜḍı kerre ḥummā-ı yevmde bevl münṣabıġ ve nabḍ muḫtelif veyāḫūd ḍaᶜīf

veyāḫūd ṣaġīr olur. Ve keẕālik ḥummā-ı yevmiyye olduğuna ʿalāmet olur o ḥummānın ibtidāsı heyyin ve leyyin olup tezeyyüdü iki sāʿati tecāvüz eylemediği ve müntehāsına aʿrāḍ-ı şedīde ṣoḥbet eylemediği, ammā ḥummā-ı ʿufūnette bu ʿalāmetlerin aḍdādı olur. Ve keẕālik ḥummā-ı yevme aʿrāḍ-ı ṣaʿbenin olmadığı ve keẕālik ḥummānın inḳılāʿından sonra vecaʿ s̱ābit ve lāzım olmadığı dahi delālet eder. Ve ḥummā-ı yevmin inḳılāʿı ḫılṭī olmayan ṭabīʿī ʿaraḳa müşābih ʿaraḳ ile ve nedāvet ile olur ve o ʿaraḳın kemmiyyette dahi ifrāṭ-ı şedīdi olmaz belki keyfiyyette ʿaraḳ-ı ṭabīʿīye ḳarīb olduğu gibi kemmiyyette dahi ʿaraḳ-ı ṭabīʿī kemmiyyetine ḳarīb olur; eger ḥummāda ʿaraḳ-ı kes̱īr rüʾyet olunsa ḥummā-ı yevmiyye değildir. Ve ḥummā-ı yevmiyye vech-i āḫer ile dahi tecribe olunur, o vech budur ki maḥmūm ḥammāma idḫāl olunur ve ḥammāmda meks̱ maḥmūmda ġayr-i muʿtāde olan ḳuşaʿrīret iḥdās̱ eder ise ḥummā-ı ʿufūnet olduğu maʿlūm olur ve fi'l-ḥāl o ʿalīl ḥammāmdan iḫrāc olunur ve ḥammāmda meks̱ maḥmūmu taġyīr eylemeyip ḳuşaʿrīret olmaz ise ḥummā-ı yevm olduğu müteḥaḳḳıḳ olur.

Ḥummā-ı Yevmin İntiḳāli Beyānındadır

[456b] Ḥummā-ı yevm ṣāḥibinin taġdiyesini iḳtiḍā ve īcāb edip ṭabīb ḫaṭā-i maḥmūmu taġdiye eylemese o ḥummā ebdān-ı mirāriyyede dıḳḳa ve muḥrıḳaya intiḳāl eder ve ebdān-ı laḥmiyyede bilā-ʿufūnetin sūnūḫasa ve baʿḍı ʿufūnet ile olan ḥummānın birine intiḳāl eder. Ve keẕālik ḥummā-ı yevm teftīḥ-i mesāmm ve taḫalḫul-i cism için meʿūnete muḥtāc olup o meʿūnet terk olunsa bedeninde aḫlāṭ muḥtebese olanların ḥummāsı bi-ḳuvvetin müşteʿile olup taʿaffün eder.

ʿAlāmātu İntiḳāli Ḥummā Yevmin İlā Ḥummāin Uḫrā: Ḥummā-ı yevmin intiḳāl-i meẕḳūruna delālet eder min-ġayri ʿaraḳın ve nedāvetin ḥummānın inḥiṭāṭı ve keẕālik onda ʿaraḳ olup velākin o ʿaraḳ ile neḳā ḥāṣıl olmadığı ve inḥiṭāṭın müteṭāvil ve müteʿassir olduğu ve nabḍda dahi neḳā olmayıp bir şeyʾin nabḍda beḳāsı ve ṣudāʿı olanların ṣudāʿının beḳāsı bu meẕkūrların küllīsi ḥummā-ı yevmin ḥummā-ı ʿufūnete veyāḫūd ḥummā-ı dıḳḳa intiḳāline delālet eder.

Eger ḥummā-ı yevmin esbābı şedīde ve lebs̱i ṭavīle olursa o ḥummā-ı yevm ḍıḳḳa intiḳāl eder ve kaçan dıḳḳa intiḳāl eylese şiryānın mecessini cidden ḥaār bulursun ve aᶜḍā-i ḥummāyı müteşābihe ve vaḳt-i imtilāda ve ṭaᶜām tenāvülüne ḥummāyı mütezāyide bulursun ve nabḍı münẖafıḍ ve ṣulb ve ṣıġar ile bulursun ve sāir ᶜalāmāt-ı ḍıḳḳta bizim ẕikr eylediğimiz ᶜalāmetleri bulursun.

Ve ḥummā-ı yevm ḥummayāt-ı demden ᶜufūneti olmayıp sūnūẖas tesmiye olunan ḥummāya intiḳāl eyledi ise onda sen imtilā ve izdiyād-ı ḥarāret ve intifāẖ-ı vech bulursun. Ve eger ḥummā ᶜufūnete intiḳāl eyledi ise onda iḳşiᶜrār olur ve nabḍ muẖtelif olup ṣaġīr olur ve teḍāġuṭ ẓāhir olur ve ḥarāret-i lāẕiᶜa vü yābise ve aᶜrāḍ müştedde olur, ammā bevl baᶜḍı kerre nuḍc-i ḳadīmi üzere bāḳī kalır, eks̱er-i emrde baᶜde'l-intiḳāl bevlde nuḍc ẓāhir olmaz.

Ḥummā-ı Yevmin Ḍarb-ı Küllī İle Muᶜālecātı Beyānındadır

Biz deriz ki cemīᶜan ḥummayāt-ı yevmiyye aṣḥābına vācib olur ki ebdānlarına ceyyiden ve serīᶜan münhaḍım olan aġdiyeyi īrād eyleyeler, zīrā maḥmūm ᶜalīl olur ve ᶜalīl meᵓūf olur velākin baᶜḍı ᶜilel ve ḥummā aṣḥābına aġdiye ile tereffühe ruẖṣat verilir,[15] taᶜabı ve ġammı ve cūᶜu olan ḥummālarda tereffühe ruẖṣat verildiği gibi ve keẕālik ebdānlarında mirār-ı kes̱īre olanlara dahi terfīhe ruẖṣat verilir. Ve ḳuşaᶜrīret ile müştekī olanlar ibtidā-i ḥummāda suda veyāẖūd şarābda maġmūse olan ṭaᶜāmı iltiḳām eder ziyāde ġıdā olsun için, her ne ḳadar o iltiḳām ibtidā-i ḥummāda dahi olur ise nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı maḥmūmīn ġıdāda tereffühten menᶜ olunurlar ve onlara telṭīf-i ġıdā ile işāret olunur, südedī ve istiḥṣāfī ve veremī olanlar gibi. Ve bizim ḳarīben istis̱nā eylediğimizin ġayrilerine evlā budur ki ġıdāyı vaḳt-i inḥiṭāṭa ḳadar teᵓẖīr eyleyeler.

Ve vācib olur ki evvel-i emrde mā-ı bārid şürbünden maḥmūm menᶜ olunmaya, zīrā o vaḳtte ḳuvvet ḳaviyye olur, ḍaᶜf-ı ḳuvvetten ẖavf olunmaz ve mā-ı bārid şürbü onlara tebrīdi ḥasebiyle efḍal-i ᶜilāc olur lākin maḥmūmun aḥşāsında ḍaᶜf olursa ve ḥummā dahi mümtedde veyāẖūd südedī olur ise evlā olan mā-ı bārid şürbünü iks̱ār eylemektir.

15 Ve meᵓūf olanlara ġıdā-i mevṣūf īrād olunup terfīhe ruẖṣat verilmez.

Ve ḥummā-ı yevm aṣḥābına ḥammām için baᶜde-inḳıḍāi'n-nevbe meşveret ikṡār olunur ve ḥummā-ı yevm olduğu taḥaḳḳuḳundan sonra onu ḥammāma idḫāl vücūh ile nāfiᶜ olur, zīrā ḥammām terṭīb eder ve taᶜrīḳ eder ve mesāmma ḫalḫale iḥdāṡ eder ve ṡānī ḥālde tebrīd eder. Ve eger ᶜufūnet iḥdāṡından ḫavf olunur ise ḥammām menᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre vācib olur ki aṣḥāb-ı süded ḥammāmdan menᶜ oluna, zīrā ḥammām baᶜḍı kerre maraḍ-ı ᶜufūnīyi işāre eder. Ve keẕālik toḫmī olan maḥmūmdan dahi ḥammām menᶜ oluna lākin āḫir-i emrde ve meṣāmmın ittisāᶜında ve toḫmenin inḥidārında vācib olur ki ḥammām istiᶜmāl oluna. Ve zükām aṣḥābı dahi istiḥmām olunmaz lākin iḥtirāḳī olan zükāmda istiḥmām olunur. Ve ḥummayāt-ı yevm aṣḥābına cemīᶜan vācib olur ki havā-yı ḥammāmda ṭūl-i mekṡ eylemeyeler ve suyunu istedikleri ḳadar istiᶜmāl eyleyeler lākin aṣḥāb-ı istiḥṣāfa ve tekāṡüf erbābına terleyince ḳadar havā-i ḥammāmda mekṡ-i ṭavīl nāfiᶜ olur, ammā temrīḫ mücerred ṣabb ve ṭılā ise mesāmmı sedd eder.

Ve südde-i ẓāhire ve bāṭıneden ḥādiṡ ḥummā-ı yevmin āḫirinde delk istiᶜmāl olunsa süddeyi fetḥ eder ve baᶜdehu ruṭūbet-i keṡīreye müṣādif olur ise onu taḥlīl eder ve eger ruṭūbet-i ḳalīleye müṣādif olur ise o ruṭūbet-i ḳalīleyi tecfīf eder.

Ammā istifrāġ ona ḥummā-ı yevm aṣḥābından ancak süded ve imtilā ve toḫme ṣāḥiblerinden ġayrileri ve istiḥṣāfī ḥummāsı olup bedeni mümtelī olanların ġayrileri muḥtāc olmaz, ancak istifrāġa ḥācet ẕikr olunan ḥummālarda olur. *Ṭabᶜla olan nüsḫada "istifrāġ" dedeline "istimrāġ"*[16] *vāḳiᶜ olmuştur; ne ḳadar nüsḫa-i ūlā ṣaḥīḥa ise ṡāniye dahi ṣaḥīhten baᶜīd değildir.*

Aṣnāf-ı Ḥummā-ı Yevm Beyānındadır

Ḥummā-ı yevm için aṣnāf-ı şettā vardır, bir ṣınfı aḥvāl-i nefsāniyyeye nisbet olunur ve āḫerleri bedeniyeye ve ḫārice naẓaran umūr-ı sāireye nisbet olunur: Ammā aḥvāl-i nefsāniyyeye nisbet olunanlar ġammiyye ve hemmiyye ve fikriyye ve ġaḍabiyye ve seheriyye ve nevmiyye ve feraḥiyye ve fezaᶜiyye olur. Ve aḥvāl-i bedeniyyeye mensūb olanların kimisi efᶜāl ve ḥarekāt ve aḍdādı olan umūra nisbet olunur ve kimisi onların aġyārına

---

16 مَرَّغْتُهُ فِي التُّرَابِ فَتَمَرَّغَ إِذَا مَعَّكْتَهُ فَتَمَعَّكَ Vankulu, ağnamak.

nisbet olunur. Ve umūr-ı ḥarekāta nisbet olunan taᶜabiyye ve ẕāḥiyye[17] ve istifrāġiyye olur. Ve efᶜāl-i bedene nisbet olunanların kimisi dahi ḥummā-ı yevm-i vecaᶜiyye ve ḥummā-ı yevm-i ġaşyiyye ve cūᶜiyye ve ᶜaṭaşiyye olur. Ammā efᶜālin ġayriye nisbet olunanlar südediyye ve toḫamiyye ve veremiyye ve ḳaşefiyye olur. Ve ḫārice naẓaran umūr-ı sāireye nisbet olunanlar şemsten ḥādis̱ iḥtirāḳiyye ve berdiyye ve istiḥṣāfiyye-i iġtisāliyye olur. Bunların her birini vāḥiden vāḥiden muᶜālecātı ile biz ẕikr eyleriz.

Ḥummā-ı Yevm-i Ġammiyye

İfrāṭ-ı ġamm oldukta rūḥ dāḫile ḥareket edip onda muḫtenıḳa olur ve iḫtināḳ-ı rūḥ ile ḥummā-ı rūḥiyye ᶜārıḍ olur. Ve onun ᶜalāmātı bevlin nāriyyeti ve ḥiddeti olur ve o bevlin ṣāḥibi bevlin ḥiddetini iḥsās eder ve o ḥiddet bevle yübūset ile ᶜārıḍa olur ve ᶜaynın ḥareketi ġumūḍa olur ve taḥallül ḥasebiyle ᶜayn ġāire ve fütūr sebebiyle sākine olur ve ḥarāretin ġuʾūruyla vech ṣufrete nāẓır olur ve nabḍ ṣıġar ve ḍaᶜfa māil olur ve baᶜḍı kerre nabḍ ṣalābete meyl eder.

Ve onun muᶜālecātında vācib olur ki ābzene duḫūl iks̱ār oluna ve eks̱er-i ḳaṣdı ḥummānın suyu ile istiḥmāma olup havāsına olmaya. Ve baᶜde'l-istiḥmām temrīḫ ziyāde ola, zīrā dühn ona ḥammāmdan enfaᶜ olur. Ve müferriḥāt ve ᶜıṭr-ı bārid istiᶜmāline iştiġāl eyleye ve ṣadrına luᶜābāt ve ᶜuṣārāt ve miyāh-ı ṭayyibeden aṭliye-i müberride vaḍᶜ eyleye. Ve onlara kes̱īrü'l-mizāḥ şarāb saḳy oluna, zīrā kes̱īrü'l-mizāc şarāb onlara ṭıbben niᶜme'd-devā olur.

Ḥummā-ı Yevm-i Hemmiyye

Ve baᶜḍı kerre maṭlūb olan bir nesneye kes̱ret-i ihtimāmdan ḥādis̱ olan rūḥun ḥareket-i ᶜanīfe-i müsaḫḫinesiyle ḥummā-ı yevm ḥādis̱ olur. Ve hemmiyye ḥummānın ᶜalāmātı ġammiyye ᶜalāmātına müşābih olur lākin hem-

---

17 "Ẕāḥiyye" ẕāl-ı muᶜceme ile. "Ẕevḥ" seyr-i ᶜanīf maᶜnāsına; nisbetinde vāv elife ibdāl olunup "ẕāḥiyye" denildi, taᶜabiyyenin bir nevᶜi olur, bināen ᶜaleyh tafṣīlde "ẕāḥiyye" ẕikr olunmadı. Ve baᶜḍı nüsḫada "rāḥiyye" vāḳiᶜ olmuştur, muṣannif tafṣīlde "rāḥiyye"yi nevmiyyeye ᶜaṭf-ı tefsīr olmak üzere ẕikr eder ve bu nüsḫaya göre vācibdir ki rāḥiyye nevmiyye ᶜaḳabinde ẕikr ola. Ve bu maᶜnā delālet eder ki ṣaḥīḥ olan nüsḫa-i ūlādır.

miyyede taḥallül ile ġāire olan ʿaynın ḥareketi ḫārice olur yaʿnī ġammiyye gibi ġumūḍa olmaz ve hemmiyyede nabḍ ḫāmil ve münḫafıḍ olmaz belki hemmiyye nabḍında ḍaʿf var ise dahi onda şehvetün-mā olur. Ve onun ʿilācı ġammiyye ʿilācı gibidir.

Ḥummā-ı Yevm-i Fikriyye

Umūrda kes̱ret-i fikrden dahi ḥummā ʿārıḍa [457a] olup onun ḥummāsı ġammiye ve hemmiyye ḥummālarına şebīhe olur lākin fikriyyede ʿayn iʿtidāl üzere ḥareket eder, onun ḥareketi ġammiyye gibi ġumūḍa ve hemmiyye gibi ḫārice olmaz ve ʿaynın meyli ġuʾūra olur ve nabḍ şühūḳ ve ġumūḍ ile muḫtelif olur ve eks̱er-i ḥālde muʿtedil olur ve vechin levni ṣufrete olur. Ve onun ʿilācı hemmiyye ʿilācı olur.

Ḥummā-ı Yevm-i Ġaḍabiyye

Ḥāl-i ġaḍabda rūḥ ḫārice ifrāṭ üzere ḥareket edip o ḥareket-i ʿanīfeden ḥāṣıl olan süḫūnet rūḥa teşebbüs̱ edip ḥummā ḥādis̱ olur. Ve onun ʿalāmeti vechin iḥmirārı olur velākin ġaḍaba fezaʿ muḫāliṭ olur ise vechin levni aṣfer olur. Ve keẕālik ġaḍabiyye ʿalāmātındandır vechin intifāḫı ve o intifāḫ eraḳıyyede olan intifāḫa şebīh olur ve iki gözleri muḥmerre ve cāḥıẓa olur rūḥun ḫārice şiddet-i ḥareketi için. Ve onların baʿḍılarında baʿḍı kerre riʿde olur ḫılṭın ḥareketi veyāḫūd ṭıbāʿın ḍaʿfı ḥasebiyle ve bevli aḥmer ve ḥādd olur ve ḥiddeti iḥsās olunur ve bevlde ednā baṣīṣ olur ve nabḍ ḍaḫm, mümtelīʾ, şāhiḳ, mütevātir olur. Ve ḥummā-ı yevm-i ġaḍabiyyenin muʿālecātı ġaḍabı teskīn ve ḥikāyāt ve semāʿ-ı ṭayyibe mis̱lli müferriḥāta iştiġāl ve laʿib-i ʿacībe ve mā-ı fātir ve ġayri kes̱īrü'l-ḥarāret olan ḥammāma idḫāl ve kes̱īren dühn-i kes̱īr ile temrīḫ olur, bu vech üzere olan ḥammām onlara mā-ı ḥārrdan evfaḳ olur. Ve onlar müberrid-i muraṭṭıb aġdiye ile taġdiye olunur ve onlardan şarāb menʿ olunur, şürb-i şarāb için onlara sebīl olmaz.

Ḥummā-ı Yevm-i Seheriyye

Ve baʿḍı kerre seherden dahi ḥummā ʿārıḍa olur. Onun ʿalāmātı seherin teḳaddümü ve s̱iḳal-i ecfān olur; s̱iḳal bir meblaġa bāliġ olur ki fetḥ-i

ʿayna ḳādir olmamak ona ḳarīb olur ve taḥallül ḥasebiyle ʿaynı ġāire olur ve fesād-ı ġıdā ve kes̱ret-i buḫār ḥasebiyle ḫuṣyeteynde tehebbüc olur ve ʿadem-i haḍm sebebiyle bevlinde küdūret olur ve nabḍı ḍaʿīf ve vechinde ṣufret olur sūʾ-i haḍm sebebiyle ve kez̠ālik vechinde intifāḫ-ı tehebbücü ve sūʾ-i haḍm olur velākin vechin intifāḫı ḥumrete maṣḥūb olmaz ġaḍabiyyede olduğu gibi. Ve bu ḥummānın ʿilācı tevdīʿ ve teskīn ve tenvīm olur ve müberrid-i muraṭṭıb olan miyāh ile tenṭīl-i reʾs ve ḥammām-ı raṭb ve ceyyidetü’l-keymūs aġdiye ve merūḫāt-ı muraṭṭıbe olur ve onlara şarāb enfaʿ-ı eşyādan olur, bilā-iḥtirāzin ve tevaḳḳin şürb ederler lākin ṣudāʿları var ise iḥtirāz evlā olur.

Ḥummayāt-ı Yevm-i Nevmiyye vü Rāḥiyye

Baʿḍı kerre yaḳaẓa ve ḥareket ḥasebiyle buḫārāt-ı ḥārre taḥallül eder, kaçan nevm ve rāḥat ṭavīl olsa o buḫār taḥallül eylemeyip ruḥā muḫteliṭ olmakla rūḥu tesḫīn eder ve ḥummāsı olur. Ve onun ʿalāmātı nevm-i kes̱īrin ve rāḥatin sebḳati ve teḳaddümü olur ḫuṣūṣan nevm-i kes̱īr ʿādeti olmayanlarda o ʿalāmetinin delāleti ḳavmi olur ve nabḍda imtilā-i buḫārī olduğu dahi o ḥummāya delālet eder. Ve onun muʿālecātı havā-i ḥammāmda taʿrīḳ ve mā-ı ḥārr ile iġtisāl-i muʿtedil ve ḳıllet-i ġıdā ve müberrid-i muraṭṭıbe imāle ve riyāḍet-i muʿtedile olur, onlara şürb evfaḳ olmaz.

Ḥummā-ı Yevm-i Feraḥiyye

Ġaḍabdan ḥummā ḥādis̱e olduğu gibi kez̠ālik ifrāṭ üzere olan feraḥtan dahi ḥummā ḥādis̱e olur ve o ḥummānın ʿalāmātı ġaḍabiyye ʿalāmātı gibi olur lākin feraḥiyyede ʿaynın seḥanesi ferḥān seḥanesi olur ki o seḥane ġaḍbān seḥanesine muġāyiredir ve nabḍının tevātürü eḳall olur. Ve onun muʿālecātı ġaḍabiyye muʿālecātına ḳarīb olur ve biz onu beyāndan fāriġ olduk, o muʿālecāt ġaḍabiyye bābından ṭaleb olunsun.

Ḥummā-ı Yevm-i Fezaʿiyye

Ġammdan ḥummā ḥādis̱e olduğu gibi kez̠ālik fezaʿdan dahi o sebīl üzere ḥummā-ı yevm ʿārıḍa olur, zīrā fezaʿın ġamma nisbeti ġaḍabın feraḥa nis-

beti gibidir o vechten ki fezaᶜın dāḫile ve ġaḍabın ḫārice ḥareketleri defᶜa-ten olur, ammā feraḥın ve ġammın ḥareketleri tedrīcle olur ve fezaᶜiyye olan ḥummā-ı yevmin ᶜalāmātı ġammiyye olan ᶜalāmātına ḳarībe olur lākin fezaᶜiyyede nabḍın iḫtilāfı eşedd ve ᶜaynın seḥanesi merġūb[18] olur. Ve fezaᶜiyye muᶜālecātı ġammiyye muᶜālecesine ḳarīb olur. Ve vācib olur ki beşāret ityānıyla o maḥmūm ḫavftan teʾmīn oluna ve şarāb onlara nāfiᶜ olur.

Ḥummā-ı Yevm-i Taᶜabiyye

Baᶜḍı kerre taᶜabın rūḥū tesḫīni mübālaġa üzere olur ḥattā bir nevᶜ ḥummāya müʾeddī olur ki onun efᶜāle maḍarratı olur ve onun eks̱er-i maḍarratı ve ḥamli rūḥ-ı ḥayvānī vü nefsānī üzere olur. Ve ᶜalāmātı taᶜabın teḳaddümü ve aᶜḍā-i bedenden mefāṣıl süḫūnetlerinin aᶜḍā-i sāire süḫūnetinden eks̱er olduğu ve ḥiss-i iᶜyā ve bedenin yābis olup āḫir-i ḥummāda nedāvet olduğu olur ve o nedāvet o vaḳt ᶜārıḍ olur ki sebeb-i ḥummā olan taᶜab muᶜtedil ola ve o ḥummāda ḥarr-ı müceffif olmaya ve māniᶜ-i ᶜaraḳ olan berd dahi olmaya. Ve eger sebeb-i ḥummā taᶜab-ı müfriṭ olur ise teneddī ve taᶜarruḳ ḳalīl olur. Ve baᶜḍı kerre bu ḥummāya riye müşāreket etmekle suᶜāl-i yābis ḥādis̱ olur ve nabḍı ṣaġīr ve ḍaᶜīf olur ve baᶜḍı kerre ṣalābete māil olur ve bevl aṣfer ve ḥārr olur ve ḥarāreti ḥareketi sebebinden olur ve taḥallül ḥasebiyle raḳīḳ olur.

Ve o ḥummānın muᶜālecesi rāḥatta olmak ve istiḥmām ve ābzen ve baᶜdehu temrīḫ ve ḫuṣūṣan mefāṣıl üzere olan temrīḫ ve ḥasenü'l-keymūs ve muraṭṭıb olan aġdiyeyi haḍm edeceği miḳdār tenāvül olur ki o aġdiye luḥūm-ı ferārīc ve cidā ve semek-i raḍrāḍī cinsinden ola, zīrā o maḥmūmun ḳuvāsı ḍaᶜīfedir, ḥāl-i ṣıḥḥatte haḍm eyledikleri nesneleri cemīᶜan haḍma ḳādir olmaz belki ondan dūn olanları ve luḥū-ı mez̠kūr mis̱llileri haḍm ederler. O maḥmūmdan ḥāl-i ṣıḥḥatte haḍm eylediği aġdiyeyi haḍm tevaḳuᶜ olunmaz, bināen ᶜaleyh onlar taġdiyesi ḳalīl olan nesneleri kes̱īren ekl eder.[19] Ve onlara ṣufretü'l-beyḍin nīm-birişti ve ḫuṣa'd-düyūk ceyyid olur.

---

18 [Kontekse uygun olan "merᶜūb" idi.]

19 Miḳdārı kes̱īr ve ġıdāiyyeti ḳalīle olduğunun fāidesi budur ki kes̱ret-i kemmiyyet ḥasebiyle miᶜde meşġūle olur velākin ḳıllet-i ġıdāiyyet ile kes̱ret-i haḍma muḥtāc olmayıp ḳuvvet müsterīḥ olur.

Ve baʿḍılar zuʿm eylediler ki ṣāḥib-i iʿyāya vācib olur ki onlar āḫerden ziyāde tedbīri telṭīf eyleyeler velākin onların zuʿmları ṣavāb değildir. Ve vācib olur ki onlar fevākih-i raṭbe tenāvül eyleyeler ve şarāb muʿtādı ise kes̱īrü'l-mizāc şarāb şürb edeler ve şarāb muʿtādı olmayanlar cüllāb ve cüllāb mis̱lli eşribe şürb edeler. Ve vācib olur ki onların dühnle temrīḫi ġayri ʿillette temrīḫinden ziyāde ola aʿḍāyı ve bi-ḥasebi't-taʿab müceffefe olan mefāṣılı terṭīb eylesin için ve kez̠ālik aʿḍādan mütemeddid olanları irḫā eylesin için. Ve onları temrīḫte istiʿmāl olunan edhān efāḍılındandır benefşec dühnü. Ve vācib olur ki onların temrīḫi bi'l-cümle bedene ʿāmm kılına ve ḫuṣūṣan reʾs ve ʿunuḳ ve ḫarezāt-ı ṣulb ve mefāṣılın küllīsi temrīḫ oluna ve ḫuṣūṣan baʿde'l-istiḥmām temrīḫ oluna. Ve vācib olur ki firāşı muvaṭṭaʾ[20] ve s̱iyābı ve meclisi muʿaṭṭar ola. Ve bu tedbīrden sonra ḥummādan baḳiyyetün-mā var ise onu izāle için ḥammām muʿāvede olunup onun ḥammāmında resm olanlar bi'l-cümle icrā oluna.

Ḥummā-ı Yevm-i İstifrāġiyye

İshāl olunan kimselere aḫlāṭın ıḍṭırābından rūḥ ifrāṭ üzere ḥareket etmekle onda ḥummā müşteʿile olur ve eks̱er-i emrde rūḥun iştiʿāli ḥareket ile rūḥa ʿārıḍ olan iʿyā ḥasebiyle olur. Ve baʿḍı kerre dahi rūḥun iştiʿāli edviye-i müshilenin tesḫīni ile olur ve baʿḍı kerre ishālde istiʿmāl olunan faṣd rūḥun iştiʿāli tābiʿ olur, zīrā faṣd rūḥun rūṭūbetini ve demeviyyetini duḫāniyyete ve mirāriyyete ṣāire kılar.

Ve o ḥummā-ı yevmin muʿālecesi budur ki ḥabs-i ṭabīʿatta maʿlūm olan tedbīrler telṭīf olunur ve aġdiye-i muḳavviyeden haḍm olunacak miḳdārın eks̱eri ile taġdiye olunur ve o aġdiye müberrid ve muraṭṭıbdan kılınır ve o aġdiyeye ḳavābıḍ idḫāl olunur ve miʿde üzere müsaḫḫine ve ġayr-i müftire olan ḍımādāt ve neṭūlāt-ı muḳaviyye vaḍʿ olunur ve müftirātın küllīsi mürḫī ve ḳuvveti muḥallil olmakla ḍımādāt ve neṭūlāt-ı mez̠kūre müftiren istiʿmāl olunmaz. Ve dühn-i nārdīne ve ondan ebred dühne muṭayyiben maġmūse olan ṣūfe eczā-i dühn müfāraḳat edince ḳadar ʿaṣr olunduktan sonra miʿde [457b] üzere vaḍʿ olunan ḍımādāttan olur ve ḳalb ve kebid üzere müberridāt vaḍʿ olunur.

20 "Firāş-ı muvaṭṭaʾ" müstevī döşek maʿnāsına.

Ḥummā-ı Yevm-i Vecaʿiyye

Vecaʿ dahi rūḥu tesḫīn edip ḥattā ḥummā müşteʿil olur. Ve onun ʿalāmātı reʾsin ve ʿaynın ve üẕünün evcāʿı veyāḫūd sinnin veyāḫūd mefāṣıl ve eṭrāfın evcāʿı ve ḳūlınc ve bevāsīr ve evcāʿ-ı demāmīl gibi nesneler ʿalāmet olur. Ve onun muʿālecātı bābında ẕikr olunan tedbīr-i vecaʿ ve baʿdehu taʿabiyye ḥummānın muʿālecātı olur. Eger saḳy-ı şarāb vecaʿı taḥrīk eder diye ḫavf olunur ise ona şarāb saḳy olunmaz.

Ḥummā-ı Yevm-i Ġaşyiyye

Ġaşyi olanların rūḥa rūḥun ḥarekāt-ı ıḍṭırābiyyesi ḥasebiyle süḫūnet ʿārıḍa olup ḥummāya münḳalibe olur ve baʿḍı kerre ḫaṭar-ı ġaşy zevālinden sonra o ḥummā bāḳıye olur. Ve o ḥummānın ʿalāmeti ḥummānın ġaşye muḳāreneti ve ḳuvvet sāḳıṭa olup ḥummayāt-ı yevmden mā-ʿadā ḥummālardan birinin ʿalāmeti olmadığı olur ve onda nabḍ muḫtelifü'l-aḥvāl olur tāreten sāḳıṭ ve bāṭıl olur berdin ġalebesi ḥasebiyle ve tāreten dahi ḥāreretin istīlāsı ile nabḍ serīʿ olur ve ẕübūl-i muḫaşşif[21] aṣḥābının nabḍına ṣalābet-i dūdiyyette onun müşābeheti olur. Ve o ḥummānın muʿālecesi ʿilāc-ı ġaşy ve haḍmı serīʿ, keymūsu ḥasen olan senin bildiğin aġdiyeler olur ve eger saḳy-ı şarāba muḥtāc olur isen saḳy edersin ve onu saḳyda ḥummādan mübālāt üzere olmazsın ve kaçan ʿalīl ġaşyden ḫalāṣ bulup ẕübūle müşābih ḥummā bāḳī kalsa ḳānūn olan tebrīd terṭīb ile muʿālece olunur.

Ḥummā-ı Yevm-i Cūʿiyye

Maʿlūm ola ki kaçan beden ġıdā bulmasa buḫārātı muḥtedde olup ondan ḥummā tevellüd eder ve onun nabḍı ḍaʿīf ṣaġīr olur ve baʿḍı kerre ṣalābete meyl eder. Onun muʿālecesi iṭʿām-ı ṭaʿām olur, ammā vaḳt-i ḥummāda o ḥasv iṭʿām olunur ki keşk-i şaʿīr ile buḳūlden ittiḫāẕ olunur ve baʿde'l-ḥummā aġdiye-i ceyyide-i muḳavviye iṭʿām olunur ve ʿalīl istiḥmām edip başında kes̱īren mā-ı fātir ṣabb eder ve mā-ı fātir içine cülūs edip ve bedenini benefşec ve dühn-i verd ve dühn-i ḳarʿla terṭīb eder.

---

21 "Ẕübūl-i muḫaşşif" o ẕübūldür ki ondan ḥareket-i ḍaʿīfe olup ġaşyin ṣavtı ḫafī olur, keẕā fühime min Vankulu.

Ḥummā-ı Yevm-i ʿAṭaşiyye

Bu, ḥummā-ı cūʿiyyeye ḳarībdir ve ʿaṭaşa ḥummā iḥdāsı cūʿun iḥdāsından evlādır, zīrā ebḫırede olan ḥarāret-i ḳaviyyeyi ancak su teskīn eder ve ʿaṭaşta su mefḳūd olmakla ḥarāret bāḳıye kalıp ḥummāya müʾeddiye olur. Onun muʿālecesi mā-ı bārid saḳy olur ve keẕālik fevākih-i bāride miyāhı ve ḫuṣūṣan mā-ı rummān saḳy olur ve ābzen ile beden terṭīb olunur, eger mā-ı bārid ile istiḥmām yaʿnī iġtisāl mümkin ise o dahi işlenir.

Ḥummā-ı Yevm-i Südediyye

Baʿḍı kerre südde cildin mesāmmlarında olur cildde teḳaşşüf olmakla ve teḳaşşüf ḳıllet-i iġtisāl ve kesret-i iġbirār ile ʿārıḍ olur ve miyāh-ı ḳābıḍa ile ve şemsin cildi iḥrāḳı ile dahi cildde ḳaşfe olur. Ve baʿḍı kerre süded ʿurūḳun līfinde ve sevāḳīsinde[22] ve füvvehātında ve mecārīsinde olur ve her kaçan ki ʿale'l-ıṭlāḳ ḥummā-ı yevm-i südediyye ẕikr olunsa ḳısm-ı aḫīr murād olunur, zīrā ḳısm-ı aḫīr ile taḥallül ḳalīl ve iḥtiḳān ve imtilā-i kesīr olur ve aḫlāṭ ḳısm-ı aḫīrde teneffüs etmemekle buḫār-ı ḥārr kesīren müctemiʿ olur ve ondan ḥarāret-i müfriṭa ḥādise olur ve mādām ki ḥarāret-i müfriṭa aḍʿaf-ı ecrām olan rūḥa teşebbüs ve taʿalluḳ ede, ondan ḥummā-ı yevm ḥādise olur. Ve eger o ḥarāret ile dem müşteʿil olur ise ḥummādan bir nevʿ ḥādis olur, ona sūnūḫas tesmiye olunur ve biz onu ḳarīben ẕikr eyleriz.

Ve o ḥummā ḥummayāt-ı ḫılṭiyyedendir, onda ʿufūnet yoktur belki ġaleyān ve süḫūnet ḥasebiyle ḥummāyı iḥdās eylemiştir. Ve kaçan südde ve ʿadem-i teneffüs ḥasebiyle o ḥarāret-i müfriṭa ḫılṭı taʿfīn eder ise ḥummā-ı yevm ʿafiniyye ḥummāya intiḳāl eder. Ve bu mislli südde demin ve aḫlāṭın kesretinden ʿārıḍa olur veyāḫūd onların ġılẓatinden veyāḫūd lüzūcetinden veyāḫūd esbāb-ı süddeden bir şeyʾ-i mücerred ālette vāḳiʿ olduğundan olur, meselā ālete berd-i muḳabbıḍ isābet eder ve şeyʾ-i ġarīb ile mecrā sedd olunmuş iken o berd ile mecrā münḳabiḍ ve mesdūd olur. Ve keẕālik ḍaġṭ-ı

---

22 Maʿlūm buyurula ki kebid ḥadebesinden nābit olan ʿırḳa verīd derler, ʿırḳ-ı vāḥiddir beʿdehu müteşaʿʿib olup şuʿbelerine evride derler ve evridenin şuʿbelerine cedāvil derler ve cedāvilin şuʿbelerine sevāḳī derler ve onun şuʿbelerine vāḍıʿ derler ve onun şuʿbeleri şaʿrāt misālinde bi'l-cümle bedende mebsūse ve medsūsedir, ona ʿurūḳ-ı līfiyye derler; bu maḳāmda līf ve sevāḳīden murād onlardır ve mecārīden murād füvvehāt muḳābilidir.

verem ve bir şeyʾin nebātı ve onlar gibi senin tez̲ekkür edeceğin nesnelerin biri ile südde-i mecrā ʿārıḍa olur.

Ve ḥummā-ı südediyyenin ḥummā-ı dıḳḳa intiḳāli nādirü'l-vuḳūʿ olur, zīrā ḥummā-ı südediyyede bedende mevādd-ı kes̲īre olur. Ve kez̲ālik ḥummā-ı südediyyede ʿaṭaş ve iltihāb eks̲er olur ve ḳārūre nāriyyet ile ḳutme[23] beyninde mütevassıṭa olur.

Ve ḥummā-ı yevm-i südediyyeye ḥummayāt-ı aḫlāṭa şebīh olmakla onu taʿarrüf ṣuʿūbetli olur ve bu ḥummā baʿḍı kerre yevm-i s̲ālis̲e ve mā-baʿdine ḳadar bāḳıye olur eger südde kes̲īre ve ḳaviyye olup ḫāric ḥasebiyle istiḥṣāfiyye bāḳıye ve tekās̲üfiyye olmaz ise. Ve eger yevmiyye-i südediyye mevāddı ḳalīle olur ise onun iḳlāʿı serīʿ olur, eger ḫaṭā olunmaz ise ḥummayāt-ı yevm beyninden südediyye munḳaṭıʿ olup yine muʿāvede eder süddenin s̲ebātı ḥasebiyle ve o vechle onda nevāib olur.

Ve çok kerre ḥummā-ı yevm-i südediyye berd ve iḳşiʿrāra intiḳāl edip o intiḳālle ḥummā-ı ʿufūniyyeye ṣāire olduğuna istidlāl olunur.

Ḥummā-ı yevm-i südediyyede faṣd olunmakla bedenin cānib-i eyserinde vecaʿ ḥādis̲ olur ise faṣdı iʿāde lāzım olur ḫuṣūṣan ḥummā sākine olduktan sonra vecaʿ bāḳıye ve ḍāime olur ise o zamān ziyāde lāzım olur. *Ve baʿḍı nüsḫada "cānib-i eyserde" bedeline "yedde vecaʿ olur ise" vāḳiʿ olmuştur.*

el-ʿAlāmāt: Kaçan lā-ʿan-sebebin bādin ḥummā-ı yevm ʿārıḍa olup inḥiṭāṭı ṭavīle olsa sen ḥads eyle ki o ḥummā südediyyedir ḫuṣūṣan min-ġayri istifrāġin ve nedāvetin o ḥummā münḥaṭṭa ola ve senin o ḥadsini teʾyīd ve teʾkīd eder imtilā ʿalāmeti ve kez̲ālik o beden ki onda dem kes̲īr ola ve demi tevlīdi kes̲īr ola ve aḫlāṭı kes̲īre veyāḫūd lezice ola. Ve bu iki vechin yaʿnī ġılẓat ve lüzūcet ile olan südde ile kes̲ret-i aḫlāṭṭan olan süddelerin farḳı budur ki südde aḫlāṭın ġılẓati ve lüzūceti ile ḥādis̲e ise onda ġılẓat ve lüzūcet ʿalāmāt-ı maʿlūmeleri mevcūde olur ve o ṣūrette bedende intifāḫ ve temeddüd ve ḥumret ve bi'l-cümle kes̲ret-i aḫlāṭ ʿalāmātı olmaz.

Ammā sebeb-i südde kes̲ret ve imtilā olur ise ʿalāmāt-ı imtilā olan ḥumret-i vech ve dürūr-ı ʿaraḳ ve intifāḫ ve temeddüd ve onlar gibi nesneler bedende ẓāhire olur. Ve eger südde ifrāṭ üzere olur ise onun nabḍı ṣaġīr olur ve eger südde ġayr-i müfriṭa ise onda nabḍda ṣaġīr olmak vācib olmaz.

---

23 "Ḳutme" siyāha nāẓır ḥumrettir.

el-ʿİlāc Eger sebeb-i südde aḫlāṭın kes̱reti ve imtilāsı ise vācib olur ki faṣd ve istifrāġa mübāderet oluna ve ḥummā yok iken faṣd oluna, zīrā ḥummā mevcūde değil iken faṣd ḫayrlı olur ve eger ḥummā aḫẕ eyledi ise tevaḳḳuf evlā olur meger ḥācet ve ḍarūret mess eyleye. Ve faṣdın ḳable-aḫẕi’l-ḥummā evlā olduğunun vechi budur ki faṣd ile aḫlāṭ cereyān edip beynlerinde muḫālaṭa olur. Ve eger faṣd ve istifrāġa ḥācet mess edip ḍarūret var ise o vaḳtte onlar teʾḫīr olunmaz. Ve baʿde’l-faṣd südedi müfettiḥ ve mecārīyi münaḳḳī nesnelere iştiġāl olunur ve ḳable’l-istifrāġ teftīḥe ve tenḳıye-i mecārīye iştiġāl olunmaz, zīrā ḳable’l-istifrāġ teftīḥe ve tenḳıye-i mecārīye iştiġāl defʿaten aḫlāṭın baʿḍı mecārīye inciẕābına ve luḥūcuna sebeb olur ki o luḥūcda aḫṭār-ı kes̱īre olur. Ve baʿḍı kerre defʿaten münceẕib olan ḫılṭ-ı süddeyi ziyāde eder ḫuṣūṣan menāfiẕ bi-ḥasebi’l-ḫilḳat ḍayyiḳa ola. Ve faṣd ve istifrāġın ẕikr olunan ḫaṭarı defʿinden mā-ʿadā bir uḫrā fāidesi budur ki o faṣd ve istifrāġla ḥummāyı fāʿil olan fuḍūl-i duḫāniyyenin iḥtiḳān ve ictimāʿı mündefiʿa olur ve ʿufūnete intiḳāline mānīʿ olur ḫuṣūṣan faṣd ve istifrāġda ġaşye ḳarīb olacak miḳdārı mübālaġa olunsa intiḳāl-ı mezkūra mānīʿ-i ḳavī olur.

Ve eger kes̱ret-i aḫlāṭ iḥsās olunmayıp ancak süded iḥsās olunsa o südde [458a] māddenin ġılẓati ve lüzūcetiyle ḥādis̱tir ve onda faṣd-ı zāide ve istifrāġa ḥācet olmaz ve belki teftīḥ olunur ve onun teftīḥi cālī olan edviye ve aġdiye ile olur ve ʿillet ḥummā olmakla teftīḥ-i süded için cevālī-i ḥārreye mürācaʿat olunmaz belki onda sikencebīn-i sāẕecle sikencebīn-i büzūrī mā-beyninde ve mā-ı hindebā ile mā-ı rāziyānec arasında olan nesneler ile teftīḥ olunur ve o aġdiye ile taġdiye olunur ki onda ʿasel keyfiyyeti ola ve lüzūcet olmaya keşk-i şaʿīr ve sükker gibi ve bu ġıdālarda ġıdāiyyet olduğu gibi teftīḥ ve cilā dahi vardır. Ve sükker keşke ḫalṭ olunmakta dahi beʾs yoktur.

Ve istifrāġ vācib olan ḥummā-ı yevm-i südediyyede istifrāġ-ı mevādd ve teftīḥ-i süded olunduktan sonra vācib olur ki ḥummāya naẓar oluna ve ḥummāya vehn ve noḳṣān terettüb eylediği taʿarrüf oluna ve keẕālik eger o ḥummānın nevbeti var ise nevbet-i s̱āniyesi nevbet-i ūlādan ḍaʿīfe olduğu dahi taʿarrüf oluna ve bevle dahi naẓar olunup bevlin nuḍcu taʿarrüf oluna ve nabḍa dahi naẓar olunup nabḍda edille-i ʿufūnet olmadığı dahi taʿarrüf

oluna. Bu mezkūrlar tamāmen mevcūd olduğu taᶜarrüf olunur ise tedbīr-i sābıḳ üzere istimrār olunur ve yevm-i s̱ālis̱te ᶜalīl baᶜde'n-nevbet ḥammāma idḫāl olunur ve o idḫāl nevbet-i muntaẓıranın terāḫīsi vaḳtinde kılınır eger terāḫī beş sāᶜate ḳadar mütemādī olur ise.[24] Ve ḥammāmda temrīḫ olunur, cilāsı muᶜtedil olup daḳīḳ-i bāḳılā ile daḳīḳ-i kirsenne arasında cilāsı olan cālī nesneler ile delk olunur ve aṣl-ı sūsen ve zerāvend daḳīḳi ile ᶜasel ve mā ile maᶜcūn kılındıktan sonra delk olunur. Ve bu dülūklardan aḳvāya cesāret eder isen rıġve-i būraḳ istiᶜmāl olunur. Ve eger sen ḥads edersen ki ḥammām ᶜalīle taġayyür iḥdās̱ eyledi ve ṭabᶜında bir şeyᵓ ihḍās̱ ve ḳuşaᶜrīret peydā eyledi, sāᶜatince ḥammāmdan iḫrāc edip o ḥadsten sonra ṭarfetü'l-ᶜayn ḥammāmda imsāk eyleme, zīrā o mis̱lli südde ḥammām ile teftīḥ olunacak süddelerden değildir. Ve ᶜalīl ḥammāmdan ḫurūc eyledikte ona ṭaᶜām ve şarāb taḳrīb olunmaz ve ṭaᶜām ve şarāb taḳrībinin vaḳti nevbetten emn katında olur. Ve eger ᶜalīl ṣabr edemeyip onun ḥāli iṭᶜāmını īcāb ederse ona teftīḥi olan nesne saḳy olunur ve o mā-ı şaᶜīr mis̱lli saḳy olunur ki onda mā kes̱īr ve şaᶜīr ḳalīl ola ve ṭabḫı dahi kes̱īr ola ve kerefs ile maṭbūḫ ola. Eger bu tedbīrler ile nevbet muᶜāvede eylemez ise ḥammāmı sen muᶜāvede edip iştihā ederse s̱āniyen ḥamāma idḫāl eyle ve ġıdālandır. Ve eger nevbet-i ūlādan nāḳıṣa nevbet aḫẕ ederse ve bevl dahi ceyyid olursa ᶜilācın ṣıḥḥatine ve ḳıllet-i süddeye s̱iḳa ve iᶜtimād eyle ve o nevbet-i nāḳıṣanın iḳlāᶜından sonra evvelā eylediğin ᶜilāc ile yine muᶜālece edip ġıdālandır. Ammā nevbet-i s̱āniye ūlādan nāḳıṣa olmayıp belki müsāviye ve dahi aḳvā olursa ve bevl dahi vech-i lāyıḳı üzere değil ise ᶜillet ᶜufūnete ṣāire olmuştur, ona ᶜufūnet ᶜilācı eyle.

Ḥummā-ı Yevm-i İmtilāiyye

Baᶜḍı kerre toḫmeden ebḫıre-i rediyye ḥādis̱e olup ḥarāreti müşteᶜile ve rūḥu mültehibe kılmakla ḥummā iḥdās̱ eder ḫuṣūṣan ebdān-ı mirāriyyede o ḥummā ziyāde ḥādis̱e olur. Ve o imtilāiyye ki bi-vāsıṭati'l-mesāmm ᶜārıḍa olmaya, onun eks̱er-i fuḍūlünün ebḫıre-i duḫāniyyesi eks̱er olur

24 Allāhu aᶜlem bu kelāmdan murād budur ki ḥummā sāᶜat-i ūlāda aḫẕ eder iken tedbīr-i mezkūr ḥasebiyle ḥummāya ḍaᶜf gelip nevbet-i s̱āniyede sāᶜat altıda aḫẕ etmekle beş sāᶜat teᵓeḫḫür eylese o teᵓeḫḫür sāᶜatlerinde ḥammāma idḫāl olunur.

ve onda cüşā-i ḥāmiḍ ḳalīl olur. Ve ḥummā-ı imtilāiyyeye isti'dādı eşedd olan o kimsedir ki ba'de't-toḫme riyāḍeti aḫẕ eyleye ve ḥareket ve teşemmüs ve istiḥmām eyleye. Bu meẕkūrlar ile ḥummā 'ārıḍa olduğundan mā-'adā onlarda buḫārāt-ı duḫāniyye keṡīre olur ḫuṣūṣan ebdānlarında veca' ve leẕ' ve ḫuṣūṣan aḥşāsında veca' ve leẕ' olanlarda ebḫıre-i duḫāniyye keṡīren ziyāde olur. Ammā cüşā-i ḥāmiḍ aṣḥābında ḥummā tevellüdü nādir olur ve nādiren onlarda tevellüd eden ḥummā ġāyet ḍa'īfe olur ve ẓann olunur ki ḍa'īfen ve nādiren onlarda tevellüd eden ḥummā dahi toḫme ḥasebiyle ḥādiṡe değildir belki toḫmenin ġayri bir sebeb ile 'ārıḍa olmuştur. Ve kaçan toḫme aṣḥābının ṭıbā'ı münṭalıḳa olsa onunla cidden intifā' ederler ve ḥummāları zāile olur ve onlarda faḍl-ı duḫānī fāyıḍ ve keṡīr olmaz ve bināen 'aleyh toḫmiyyeden ṭabī'atı muḥtebese olanların ḥummāsı ile ṭabī'atı münṭalıḳ olanların ḥummāsının 'ilācda iḫtilāfları olur. Ve toḫme ḥasebiyle maḥmūm olan kimsenin ṭabī'atı leyyine olup iki meclis ve üç meclis ḳıyāmdan sonra iḳtiṣād eylese onun ishāli ḳavī olur ve o ishāl ba'ḍı kerre kebidī olur ve kebidī olduğunun 'alāmeti ḫafaḳān ve sevād-ı lisān olur, bu ṣūrette ḥummā-ı yevm-i imtilāiyyenin a'rāḍı ḥummā-ı muṭbıḳa a'rāḍına müşābih olup iki 'aynları ve yüzü muḥmerre olur ve iltihābı şedīd ve nabḍı 'aẓīm ve serī' olur ve ḳārūresi dahi muḥmerre olur ve o vech üzere olan imtilāī ḥummānın ekṡer-i beḳāsı üç güne ḳadar olur. Ve ma'lūm buyurula ki ḥummā-ı ṭoḫmiyye ba'ḍı kerre edvār ile aḫẕ eder ve edvārı dört veyāḫūd yedi olur ve ma'a-hāẕā o ḥummā ḥummā-ı yevm olur velākin nabḍı ṣaḥīḥ olur.

el-'Alāmāt: Toḫmenin ve imtilānın 'alāmeti cüşānın ḥumūḍata ve duḫāniyyete taġayyürü olur. Ve kaçan cüşā ṣıḥḥate müteġayyir olsa bür'e 'alāmet olur ve o maḥmūmun bevli 'adīmü'n-nuḍc olur ve māī olur. Ve eger toḫmenin sebebi seher olur ise yüzünde tehebbüc olur ve göz kapaklarında ṡiḳal olur.

el-Mu'ālecāt: Ṣāḥib-i toḫmenin kiminin ṭabī'atı münṭalıḳa ve kiminin ġayr-i münṭalıḳa olur. Eger ṭabī'atı ġayr-i münṭalıḳa olur ise lāyıḳ olur ki onun ṭabī'atı ıṭlāḳ oluna ve ṭabī'at ıṭlāḳ olunduktan sonra mi'dede ṭa'ām ve ṡiḳalden bir nesne bāḳī kalırsa ḳay' ettirile ve ba'dehu ıṭlāḳ oluna ve naẓar olunup mevḍi'-i ṡiḳal ta'arrüf oluna ve aṣveb olan ḥuḳun ve ḥamūlātla

esfelden istifrāġ mıdır yoksa fevḳten müshilāt saḳyı ile istifrāġ mıdır biline veyāḫūd ġıdāyı ḥaṭṭ ve inzāl veyāḫūd haḍm ve istimrā için fevḳten edviye şürbü aṣveb midir taʿarrüf oluna ve bu meẕkūrlara cemīʿan cüşānın ḥāli delālet eder. Ve eger ṭaʿām fevḳte vāḳıf olup ve ḳayʾ müteʿaẕẕir olursa ḥummāya mübālāt olunmayıp ḥaṭṭ ve iḥdār ve haḍm ve istimrā eylesin için felāfilī istiʿmāl olunur veyāḫūd felāfīlīden aḍʿaf olanlar istiʿmāl olunur ve bābu'l-haḍmda maʿrūf olan neṭūlāt ve aḍmide-i hāḍıme ve bābu'l-ıṭlāḳta maʿrūf olan muṭlıḳ tedbīrler istiʿmāl olunur. Ve kaçan fevḳte vāḳıf olan ṭaʿām bu tedbīrlerle münḥadir ve nāzil olsa bi-nefsihi ḫurūc eder veyāḫūd onun ḫurūcu iʿānete muḥtāc olup ona ḥamūlāt ile iʿānet olunur ve ḫurūcundan sonra ʿalīl icāʿa olunur buṭlān-ı toḫmede şübhe kalmayınca ḳadar ve baʿdehu serīʿü'l-haḍm ve ceyyidü'l-keymūs aġdiye-i ḫafīfe ile taġdiye olunur ve eger imtilā ḫafīf ise cūʿa ve nevme ilcā olunmak ona kifāyet eder.

Ve eger ṭabīʿat münṭalıḳa ise lāyıḳ budur ki onda sen teʾemmül ve tefekkür eyleyesin, münṭalıḳ olan es̱fāl mevādd-ı fāside midir taʿarrüf eyleyesin. Eger münṭalıḳ olan fāsid olanlar ise o inṭılāḳı müstemirr kılarsın mevādd-ı fāsideyi ʿan-āḫirihi istīṣāl ve istifrāġ edince ḳadar ve inḥiṭāṭa muntaẓır olursun ve o vaḳtte ʿalīli ḥammāma idḫāl edip taġdiye eyle. Ve eger ifrāṭ-ı istifrāġ ile ḳuvvet mecḥūfe ve mütlife oldu ise onu ḥammāma idḫāl cāiz olmaz belki bilā-istiḥmām taġaddī edersin, bildiğin muḳavviyāt-ı miʿde olan eşyā ile onun miʿdesini taḳviye edersin. Ve bābu'l-ishāliyyede o muḳavviyāt senin için resm olundu, onların cümlesinden biri budur ki efsentīnden bir ḳuvvet olan zeyt içine bir ḳıṭʿa ṣūf ġams olunur veyāḫūd dühn-i nārdīn içine o ṣūfe [458b] ġams olunup ve dühnün muʿẓamı ḫurūc edince ḳadar ʿaṣr olunup o ṣūf istiʿmāl olunur.

Ve ammā inṭılāḳ dāim olup velākin münṭalıḳ olan mevādd mevādd-ı fāsidenin ġayri olsa onda ṣıfat-ı meẕkūr üzere sefercelin dühn-i fāyiḳini ve dühn-i masṭakīyi istiʿmāl eyle ve ona dühn-i nārdīnin dahi müḍāddesi yoktur yaʿnī onu dahi istiʿmāl nāfiʿdir ve baʿḍı kerre onda ḳayrūṭıyāt dahi istiʿmāl olunur ḫuṣūṣan o ṣūfeyi onların buṭūnlarına şedde ḥāl müteḥammile olmaz ise ḳayrūṭī istiʿmāline ḥācet olur. Ve baʿḍı kerre ḥeyḍa aḫẕ eder ise ẕikr olunan aḍmideden ḳaviyye aḍmideye muḥtāc olursun ve onlara miyāh-ı fevā-

kih saḳy edersin eger o miyāha neşāṭı olursa ve ġıdaʾiyyeti ḫafīf ve haḍmı sehl olan ḫuṣa'd-dīk ve semek-i raḍrāḍī mis̱lli aġdiye ile taġdiye edersin ve o taġdiye üzere fevākih ve ʿuṣārāt ve ḳābıḍa rubūbundan bir nesne taḳdīm edersin. Ve o ʿalīlin şehveti munḳaṭıʿa oldu ise senin maʿlūmun olan muḥarrikāt-ı şehvet ile onun şehvetini taḥrīk edersin ḫuṣūṣan seferceliyyāt ile taḥrīk edersin. Ve bu tedbīrden ferāġından sonra ona cüvārişen-i ḳavī saḳyında sana beʾs yoktur, zīrā o cüvārişen ṭaʿāmı haḍm ve miʿdeyi taḳviye ve südedi teftīḥ eder ve cüvārişen-i mez̲kūru saḳy ḥummānın ve aʿrāḍ-ı ḥummānın zevālinden sonra olur. Ve o ḥummāda faṣda sebīl ancak zamān-ı inḥiṭāṭta olur ve ona saḳya ṣāliḥ olan nesnelerin evlāsı mā-ı şaʿīr ve ġıdāsı ḥıṣrımiyye ḳarʿla ve miḳdār-ı ḳālīl levz ile kılınır ve ʿalīlin maḍcaʿı ve meşmūmu müberrid kılınır ve içinde rāvend olmayan aḳrāṣ-ı kāfūr kılınır.

Ḥummā-ı Yevm-i Veremiyye

Evrām-ı bāṭıneye tābiʿa olan ḥummā-ı ʿufūniyye olur ve baʿḍı kerre evrām-ı bāṭıneye dıḳḳ muṣāḥib olur ve onlar ḥummayāt-ı yevm ʿıdādından maʿdūd olmazlar. Ammā demāmīl ve cirāḥāṭ mis̱lli ḥummāya müʾeddiye evrām-ı ẓāhireye ve ḫuṣūṣan aʿḍā-i ġudediyyede vāḳiʿ büyük ve ʿaẓīm veremlere ve kez̲ālik aʿḍā-i rıḫve tesmiye olunan fuḍūl-i kebidden ürbiyyede ve fuḍūl-i ḳalbden ibṭte ve fuḍūl-i dimāġdan ve ḫalf-i üz̲ünde vāḳıʿa evrām-ı kibāra baʿḍı kerre ḥummayāt tābiʿa olur.

Ve o evrām-ı ẓāhire ḫālī olmaz ki onlardan ḳalbe vāṣıl olup ḳalbi tesḫīn eden yā ḥarāret-i mücerrede olur veyāḫūd ʿufūnetli ḥarāet olur. Eger ḳalbi tesḫīn eden ḥarāret-i mücerrede olur ise onun ḥummāsı ḥummayāt-ı yevmiyye cinsinden olur ve eger ḳalbi tesḫīn eden ḥarāret maʿa'l-ʿufūne ise onun ḥummāsı evrām-ı bāṭıne ḥummāsı gibi ḥummayāt-ı ʿufūnet olur.

Ve verem ile ʿārıḍa olan ḥummayātın eks̱eri esbāb-ı bādiye yaʿnī ḳurūḥ ve cereb ve evcāʿ ve ḍarebāt ve saḳaṭāt mis̱lli esbāb ile ḥādis̱e olur; mevḍiʿ-i vereme o sebebler ile mevādd mündefiʿa ve ṭarīḳinde olan luḥūm-ı rıḫve katında muḥtebese olmakla onun ḥummāsı ḥummā-ı yevm cinsinden olur.

Ve bu ḥummānın esbāb-ı müteḳaddimātından ḥādis̱e olup imtilāʾāt ve süded-i sālifeden ḥāṣıl olan evrāma tābiʿ olanları ḥummā-ı ʿufūniyye olur. Ḥummā-ı veremiyye-i yevmiyye olduğu ancak o zamān olur ki ḥummayāt

tābiᶜa olup evrām uṣūl ola. Ammā ḥummayāt uṣūl olup evrām ona tābiᶜa olur ise ekṡer-i ḥālde o ḥummā ufūniyye olur ve maᶜa-hāẕā baᶜḍı kerre ᶜaks üzere olup evrām aṣl ve ḥummā ona tābiᶜ olduğu zamān dahi ḥummā-ı ᶜufūniyye olur.[25]

Ve Buḳrāṭ veremī olan muṭlaḳan ḥummāya ḥummā-ı ḫabīs̱e tesmiye eyledi gerek ise yevmiyye ve gerek ᶜufūniyye olsun. Ve bu ḥummānın ekṡeri evrām-ı demeviyyeye tābiᶜ olur ve baᶜḍı kerre ḥumrete ve o miṡlli vereme dahi tābiᶜa olur.

el-ᶜAlāmāt: O ḥummānın ᶜalāmātı bizim ẕikr eylediğimiz veremin teḳaddümü olur ve onun yüzü muḥmerr ve ṣıḥḥati ḥālinden ziyāde vechinde intifāḫ olur ve o ḥummānın ḥarāretinde leẕᶜ-i şedīd olmaz her ne ḳadar ḥarāreti ziyāde olur ise, zīrā ḥummāyı īcāb eden evrām-ı demeviyyedir ve demde leẕᶜ ḳalīl olur velākin ḥumrete tābiᶜa olan ḥummāda leẕᶜ ekṡerdir ḥumretin māddesi ṣafrā-i leẕẕāᶜa olmakla. Ve bu ḥummāyı o nedāvet-i beden taᶜḳīb eder ki bedenden nezz eder yaᶜnī sızar ve onun nabḍı ᶜaẓīm, serīᶜ, mütevātir olur imtilā ve ḥarāret ḥasebiyle ve mevāddın evrām ve ḳurūḥa meyli ḥasebiyle bevl māī olur.

el-Muᶜālecāt: Vācib olur ki onun muᶜālecesinde faṣd ve ishālle bedᵓ oluna ve bāb-ı veremde ẕikr olunan muᶜālecāt-ı evrām ile vereme ᶜilāc oluna ve tedbīr-i telṭīf oluna ve elbette şarāb şürb eylemeye ve iġtidāyı ancak inḥiṭāṭ-ı tāmm olduktan sonra ede.

Ve o maḥmūma lāyıḳ olur ki müberridāt-ı muraṭṭıbe ile ḥarāretini taṭfiᵓe ve teskīn eyleye ve ṡelc ile müberrede olan aḍmideyi ᶜuḍv-ı ᶜalīl-i vārim üzere bir vech ile vaḍᶜ eyleye ki verem ile ḳalb arasında olan ṭarīḳi o ḍımād-ı müberrid tebrīd kıla ve tebrīdi ḳaᶜra vāṣıl ola velākin vereme muḍırr olmaya ve mādde-i veremi tefcīc eylemeye.

---

25 Meṡelā imtilā ve süded ile verem evvelā ḥādiṡ olup baᶜdehu mādde-i verem taᶜaffün eylese o ᶜufūnet ḥummā-ı ᶜufūniyye olur. Ammā ḍarbe miṡlli sebeb ile mevādd bir mevḍiᶜe cemᶜ olup vecaᶜ ile ḥummā ḥādiṡ olsa o ḥummā-ı yevmiyye olur vecaᶜın ḥarāreti rūḥa delālet etmekle ve o ḥarāret mevāddı taḥdīd ve ᶜuḍvda tenfīẕ etmekle ḥummāya verem tābiᶜ olur. Ve eger taḥdīd eylediği gibi taᶜfīn dahi ederse ḥummā ᶜufūnete intiḳāl edip verem ḥummāya tābiᶜ iken ḥummā yine ᶜufūniyye olur, fe'fhem ẕālik.

Ḥummā-ı Yevm-i Ḳaşefiyye

Bu maḳāmda ḳaşefeden murād terk-i iġtisāl ile ve teḍaḫḫī mis̱lli bir nesne ile cild müteġayyir olup cildin mesāmmātı münsedde olmaktır. Ve ḳaşefiyye ḥummā dahi südede tābiᶜdir velākin bunun süddesi ḳaᶜra ġāişa değildir belki mesāmmātı sedd eder. Ve istiḥmāma iᶜtiyādı olan nāstan çok kimse istiḥmāmı terk ile maḥmūm olur. Ve ḳaşefiyye ḥummānın eks̱eri bedeninde buḫār-ı mirārī tevellüd eden kimselere ᶜārıḍa olur, o mirārī buḫār gerekse bi-ḥasebi'l-mizāc tevellüd eylesin aġdiyenin ve miyāhın redāᵓeti ḥasebiyle veyāḫūd seher ve taᶜab ile tevellüd eylesin.

Onun ᶜilācı tenaẓẓuf ve istiḥmām ve ḥammāmda baᶜde'l-inḥiṭāṭ taᶜarruḳ ve nuḫāle ve daḳīḳ-i bāḳılā ve levz-i mürr ve bezr-i biṭṭīḫ ve üşnān ve būraḳtan birer şeyᵓle tedlīk olur ve onun ġıdāsı muṭfiᵓāt-ı muraṭṭıbāttan kılınır ve şarābı kes̱īrü'l-mizāc kılınır ve ḥammāmı kirāren muᶜāvede olunur.

Ḥummā-ı Yevm-i Ḥarriyye

Baᶜḍı kerre ḥarāret-i havā ve ḥarāret-i ḥammāmdan ve ḥarāret-i sāireden dahi ḥummā-ı yevm ᶜārıḍa olur velākin ḥarriyye ḥummānın eks̱er-i ᶜurūḍu ḥarr-ı şemsin şiddetiyle olur ve ḥarāretin o taᶜalluḳu rūḥ-ı nefsāniye olur eger o ḥarāret evvelā reᵓse taᶜalluḳ edip ve havā-i reᵓsi tesḫīn edip baᶜdehu ḳalbe teᵓeddī eder ise, zīrā o ḳalbi ḥarāret tesḫīn edip ḳalbden aᶜḍā-i sāireye münteşir olur. Ve baᶜḍı kerre rūḥ-ı nefsāniyyeye bilā-taᶜalluḳin o ḥarāret vaḳt-i istinşāḳta nesīm ile ḳalbe teᵓeddī edip ḥummā iḥdās̱ eder ve baş ḥarāretten savn ve muḥāfaẓa olunmakla rūḥ-i nefsāniyyeye taᶜalluḳ eylemez. Ve beyne'l-ḥarārāt ḥarāret-i şemsin eks̱er-i taᶜalluḳu dimāġa ve reᵓse olur ve dimāġ vāṣıṭasıyla ḳalbe teᵓeddī eder ve bināen ᶜaleyh eger reᵓs ġayr-i naḳī ise baş mümteliᵓe olur, ammā şemsiyye olmayan ḥarāretlerden ġaḍabiyye ve ḥammāmiyye mis̱llilerin evvelā ḳalbe taᶜalluḳu eks̱er olur.

<u>el-ᶜAlāmāt:</u> O ḥummānın ᶜalāmātı sebeb olan ḥarāretin teḳaddümü ve şemsī ve dimāġī olan ḥarāret-i reᵓsin ve dimāġın hangi cānibe iṣābet eyledi ise o cānibin iltihābı olur. Ve eger beden naḳī değil ise o cānibden s̱iḳal ve imtilā dahi olur ve ḳalbin o cānibinden ḫurūc eden nefeste dahi ᶜiẓam olur ve ẓāhir-i beden şedīdü's-süḫūnet olur ve ẓāhir-i beden bāṭın-ı bedenden esḫan olur. Ẓāhir-i bedenin bāṭından esḫan olduğuna, ẓāhir olan ḥarāretin

īcāb edegeldiği ʿaṭaştan ḥālen mevcūd olan ʿaṭaşın noḳṣān olduğu delālet eder. Ammā istiḥṣāfiyye bunun ḫilāfı üzere olur onda ḥarāret-i bāṭın ḥarāret-i ẓāhirden eşed olur, onun ʿaṭaşı ḥarāret-i ẓāhirenin īcāb eylediği ḥarāretten eks̱er olur.

el-Muʿālecāt: Bu ḥummānın muʿālecesinde bedʾ olunup neṭūlātın müberridātıyla ṣadr ve reʾs tenṭīl olunur ve edhān-ı bārideye dahi ḥācet olur ḫuṣūṣan s̱elc ile tebrīd olunan dühn-i verd reʾs ve ṣadr üzere maḥall-i baʿīdden ṣabb olunmağa ḥācet olur ve mā-ı bārid ve o mecrāya cārī meşrūbāt dahi saḳy olunur ve vaḳt vaḳt bu tedbīrlerle onlardan ḥummā münḥaṭṭa olunca ḳadar tedbīr olunmaktan ʿalīl iḫlā olunmaz. Ve kaçan ḥummā müfāraḳat eylese ḥammāma idḫāl olunur ve ʿalīlin nezlesi var ise ona mübālāt olunmaz ve nezleyi bahāne edip ḥammām terk olunmaz ve ḥammāmda mā-ı fātir ile taḥmīm olunur ve havāsıyla tesḫīn olunmaz [459a] ve başına mā-ı ḥārr ṣabbından ḫavf olunmaz, zīrā mā onu terṭīb ve ḥummāyı taḥlīl eder, o maḥmūmun istiḥmāma ḥāceti temrīḫe ḥācetinden ziyāde olur. Ve ḥammāmdan ḫurūc eyledikte verd ve nīlūfer dühnleri mis̱lli edhān-ı bāride ile başı taʿrīḳ olunur.

Ḥummā-ı Yevm-i İstiḥṣāfiyye-i Berdiyye

Baʿḍı kerre berdden ve miyāh-ı bāride ile istiḥmām ve iġtisālden mesāmmāt-ı ẓāhireye tekās̱üf [gelip] ḳaşefiyyede ẕikr olunduğu üzere ebḫıre-i duḫāniyye muḥtebes olup ondan ḥummā ḥādis̱ olur ve çok kerre ʿufūnete müʾeddiye olur. Ve istiḥṣāftan o vaḳt ḥummā-ı yevm ḥādis̱ olur ki ondan tevellüd eden buḫār ḥādd ve ġayr-i ʿaẕb ola, zīrā ʿaẕb olan ebḫıre ḥummā-ı yevm tevlīd eylemez.

el-ʿAlāmāt: Onun ʿalāmātı esbābının teḳaddümü olur ve onda melmes-i beden evvel-i emrde şedīdü'l-ḥarāre olmaz, ammā yed ile mess olunup yed memsūs olan mevḍiʿde imsāk olunduktan sonra onunla ḥarāretin irtifāʿı iḥsās olunur ve onda olan ṣıġar-ı nabḍ hemmiyye ve ġammiyye ve cūʿiyye nabḍının ṣıġarı meblağına bāliġa olmaz, zīrā o ḥummāda ṣıġar-ı meẕkūra müʾeddī olacak ḳadar ḳuvvet taḥallül eylemez belki tervīḥe ḥācet ziyāde olmakla nabḍı serīʿ olur velākin istiḥṣāf berd-i şedīd ḥasebiyle olur ise nabḍda sürʿat olmaz ve baʿḍı kerre ṣalābete māil olur.

Ve bu ḥummāda ᶜayn ġāire olmaz belki onun ᶜaynı baᶜḍı kerre müntefiḫa olur muḥteḳıne olan ebḫıre sebebinden. Ammā bevli baᶜḍı kerre ebyaḍ olur ḥarāret muḥteḳıne olmakla ve baᶜḍı kerre dahi bevl münṣabıġ olur, zīrā ḥarāret her ne ḳadar muḫteḳıne ise baᶜḍı kerre ṭuruḳ-ı mesāmmāttan taḥallül ve ṭuruḳ-ı bevle inṣıbāb ile bevl münṣabıġ olur.

el-Muᶜālecāt: O ḥummā ṣāḥibi terleyince ḳadar diṯār ile tedeṯṯür eder yaᶜnī örtünür ve kaçan ḥummā münḥaṭṭa olsa ḥammāma dāḫil olur ve ḥarārete māil mā ile istiḥmā ve havā-i ḥārrı ile intifāᶜ eder ve kendilerine o miyāh ile tenṭīl eder ki onda merzencūş ve nemmām ve şibt ṭabḫ olunmuş ola ve mesāmmı cālī ve mürḫī olan bizim ẕikr eylediklerimiz ile onları delk eyleyeler ve temrīḫi taᶜarruḳa ḳadar teʾḫīr eyleyeler ve tedlīk edip cidden ḥārr olan mā ile istiḥmām eyleyeler. Ve vācib olur ki mā ile ve havā ile istiḥmāmı taḳdīm edip sonra mesāmmı müvessiᶜa olan edhānla temrīḫ eyleyeler ve başlarına dahi o edhānı ṣabb eyleyeler ki o edhān dühn-i şibt ve dühn-i ḫīrī ve dühn-i bābūnec miṯllilerdir. Ve onları aġdiye-i ḫafīfe ile taġdiye eyleyeler ve muᶜaṭṭırātla taᶜṭīr ve şarāb-ı ebyaḍ-ı raḳīḳi veyāḫūd şarāb-ı memzūcu saḳy eyleyeler, onlara mā saḳyından saḳy-ı meẕkūr enfaᶜ olur, zīrā onu saḳyda taᶜrīḳ ve idrār vardır. Ve aṣḥāb-ı taᶜabı dühn ile temrīḫ aṣḥāb-ı istiḥṣāfı dühnle temrīḫten enfaᶜ olur.

Miyāh-ı Ḳābıḍa ile Ḥādiṯ İstiḥṣāfın Ḥummā-ı Yevmi

Bu ḥummā ḳuvve-i şebbiyye veyāḫūd ḳuvve-i zāciyyesi olan miyāh-ı ḳābıḍa ile istiḥmāmdan ḥādiṯ olur, zīrā o miyāh mesāmmāt-ı ẓāhireyi tekṯīf eder ve ebḫıre muḥtebese olmakla ẕikri kirāren mürūr eden ḥummā-ı yevme müʾeddī olur ve çok kerre ᶜufūnete dahi müʾeddī olur.

el-ᶜAlāmāt: Sebebin teḳaddümü ona delālet eder ve müşāhede olunan ḳuḥūlet-i cild miṯlli nesneler dahi delālet eder. Ḳuḥūlet bir meblaġa varır ki onun cildi muḳadded[26] ve medbūġ gibi görünür ve mā-ı zāca maġmūse olan cilde gibi olur. Ve o ḥummānın ḥāl-i tezeyyüdünde melmesinin ḥarāreti sāir ḥummā melmeslerinin ḥarāreti gibi olur velākin yedi vaḍᶜ edip bir miḳdār vaḳt mevḍūᶜaten bāḳī kaldıktan sonra sonra ve onda o ḥāl mesāmmın insidādıyla olur. Ve onun nabḍı aḍᶜaf ve aṣġar ve sürᶜat-i nabḍı eşedd ve

26 Cild muḳadded olur demek, deri kuruyup ḳadīd olur demektir.

bevlinin beyāḍı ve riḳḳati eşedd olup bevl-i şātt gibi olur ve onların ebdānlarında ḍumūr ve ʿaynlarında ġuʾūr olmaz.

el-Muʿālecāt: Bu ḥummānın muʿālecesinde vācib olur ki bundan evvel meẕkūr olan istiḥṣāf-ı berdiyye muʿālecesine ḳarīb olan ʿilācla muʿālece oluna velākin bu ḥummā ṣāḥibine şarāb saḳy olunmaz ve onlara saḳy-ı şarāb mesāmmın şiddet-i tevessuʿuna s̱iḳadan sonra olur velākin bu istiḥṣāf ḳalīl olursa saḳy-ı şarāb o istiḥṣāfın süddesini fetḥe baʿḍı kerre kifāyet etmekle ḳable-ḥuṣūli't-tevessuʿ saḳy dahi cāiz olur. Ve vācib olur ki onların tedbīrlerinde telṭīf eks̱er kılına ve havā-i ḥammāmda lebs̱leri ve mā-ı ḥārr ile istiḥmāmları dahi eks̱er kılına. Ve vācib olur ki temrīḫleri teʾḫīr ve bi'd-defeʿāt teks̱īr oluna.

Ḥummā-ı Şürbiyye

Baʿḍı kerre şürbden dahi ḥummā-ı yevm ḥādis̱e olur. Onların ʿilācı ḫumār ʿilācı gibi olur ve baʿḍı kerre mā-ı fevākih mis̱llileri saḳy etmekle ıṭlāḳ-ı ṭabīʿata ve faṣda ḥācet olur ḫuṣūṣan ṣudāʿ-ı dāim var ise o ḥācet müştedde olur ve onlara vācib olur ki baʿde'l-inḥiṭāṭ ḥammāma dāḫil olalar.

Ḥummā-ı Yevm-i Ġıdāiyye

Aġdiye-i ḥārre ḥummā-ı yevm iḥdās̱ eder, eks̱er-i emrde şemsiyye olan ḥummā dimāġiyye olup rūḥ-i nefsānīye taʿalluḳ eylediği gibi ve keẕālik ḥummā-ı ḥammāmiyye ḳalbiyye olup rūḥ-i ḥayvāniyyeye taʿalluḳ eylediği gibi keẕālik ḥummā-ı ġıdāiyye kebidiyyedir, onun taʿalluḳu rūḥ-i ṭabīʿīye olur. Ve onun ʿilācı müberridāt istiʿmāliyle idrār olur ve şīrḫişt ve temr-i Hindī mis̱lli ile ṭabīʿatı ıṭlāḳ olur ve onun evvel muʿālecātı kebidi ıṣlāḥ olur hindebā ve buḳūl suyu ile ve sikencebīn ve aḍmide-i müberride ile yaʿnī kāfūr ve ṣandal ve māu'l-verd ve ʿuṣāre-i verd ve buḳūl-i bāride ʿuṣārātı ile ki bi'l-fiʿl bārid ola. Ve bi'l-cümle bu meẕkūrlar ile kebide ḍımād kebidi ıṣlāḥ eder ve aġdiye-i bāride-i raṭbe ile kebid ve ḥarāret taṭfiye olunur.

Ve aḳvāl-i meẕkūre ḥummayāt-ı yevmde olan maḳālenin tamāmıdır, şimdi biz ḥummayāt-ı ʿufūnette olan maḳāleye şürūʿ eyleyelim ve ḥummayāt-ı demeviyyede ve ṣafrāviyyede ve mürekkebede olan ḳavli bi-tamāmihi ẕikr eyleyelim.

KİTĀB-I RĀBİᶜ FENN-İ EVVELİNİN İKİNCİ MAḲĀLESİ ḤUMMAYĀT-I ᶜUFŪNETTE OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ FUṢŪLÜ MÜŞTEMİLEDİR

Evvelki Faṣl Tevellüd-i ᶜUfūnetin Keyfiyyeti Beyānındadır

Baᶜḍı kerre ᶜufūnet[27] ġıdā-i redī sebebinden ḥādis̱ olur, zīrā baᶜḍı aġdiyenin cevherinde redāᵓet olmakla ondan tevellüd eden mādde taᶜaffüne müteheyyiᵓe olur. Ve baᶜḍılarında dahi ḳabūl-i fesāda sürᶜat keyfiyyeti olur her ne ḳadar cevherinde fesād yok ise, leben mis̱lli. Ve baᶜḍı aġdiye dahi māiyyü'l-ġıdā olmakla ondan meslūbü'l-metāne olan dem tevellüd eder, cidden raṭb olan fākiheden dem tevellüd eylediği gibi [459b] veyāḫūd o ġıdā bir nevᶜ ġıdā olur ki dem-i ceyyide istiḥāle eylemez belki ḫılṭ-ı redī-i bārid olmak üzere bāḳī kalmakla ḥārr-ı ġarīzī ondan ibā ve imtināᶜ eder ve ḥārr-ı ġarīb ona müteveccih olup taᶜfīn eder, ḳas̱ed ve ḳıs̱s̱ā ve kümmes̱rā mis̱lliden mütevellid olan mevādd gibi veyāḫūd redāᵓet aġdiyenin ṣanᶜatında veyāḫūd vaḳtinde veyāḫūd tertībinde olur ve onlar senin maᶜlūmun oldu.

Ve baᶜḍı kerre ᶜufūnetin ḥudūs̱una sebeb teneffüs ve tervīḥe mānīᶜ südde olur. Ve südde ḥudūs̱unun sebebi budur ki mizāc-ı beden redī olmakla cevdet-i haḍma muṭīḳ olmaz ve ġıdāda ve ḫılṭta fiᶜli olmaktan dahi külliyyen ᶜāciz olmaz belki ᶜacz-i meẕkūr olanlardan aḳvā olup min-vechin ᶜāciz ve min-vechin ġayr-i ᶜāciz olmakla ḫılṭı ficcen terk eder ve ḫılṭ-ı müfeccec lā-maḥāle sedd eder. Ve bu mis̱lli mizāc baᶜḍı kerre aḫlāṭ-ı rediyye tevlīd eder veyāḫūd tevlīd eylediği ḫılṭı ifsād eder haḍmda taḳsīri ve mehḍūmu taḥrīk-i ḳāṣır ile taḥrīki ḥasebiyle.

Ve bu meẕkūrlar biraz esbābdır ki ᶜufūneti müvellid olan sebebin ᶜufūneti tevlīdine muᶜīne olur veyāḫūd ᶜufūnetin ḥudūs̱una sebeb ehviye-i rediyye gibi aḥvāl-i ḫārice olur. Ve ehviye-i rediyye havā-i vebā gibi ve havā-yı

---

27 Maᶜlūm ola ki cism-i raṭba taᶜalluḳ eden ḥarāret müteᶜalliḳi olan cismi ṭabīᶜatından iḫrāc eylemeyip taġyīr eylemese o ḥarāretin cismde iḥdās̱ eylediği es̱ere süḫūnet-i sāẕec derler ve eger ṭabīᶜatından iḫrāc edip ṭabīᶜatın maṭlūbu olan bir emre iḥāle eder ise ona inḍāc derler ve o iḥāle olmayıp lākin laṭīfi kes̱īften temyīz edip laṭīfi taṣᶜīd ve kes̱īfi tersīb eder ise ona iḥrāḳ derler ve eger inḍāc ve iḥrāḳın ġayri vech ile cism-i raṭbı ṭabīᶜatından iḫrāc eder ise ona ᶜufūnet derler.

beṭāyıḥ ve müstenḳaᶜāt-ı sāire havāları gibidir. Ve baᶜḍı kerre o esbābdan ᶜudde-i esbāb cemᶜ olup maᶜan taᶜfīn ederler.

Ve ᶜufūnete müʾeddī olan esbābın eks̱eri o südde olur ki onun ḥudūs̱u kes̱ret-i aḫlāṭ veyāḫūd aḫlāṭın ġılẓati veyā aḫlāṭın lüzūceti olur ve o kes̱ret ve ġılẓat ve lüzūceti īcāb eden esbāb bi'l-cümle maᶜlūmdur. Ve kaçan ẕikr olunan südde ḥādis̱ olsa ᶜufūnet dahi ḥādis̱e olur ḫāṣṣaten süddenin tervīḥe mümānaᶜati ile. Eger o südde ṣāḥibi imtilā ve toḫme ᶜaḳıbında ḥareket ve fī-ġayr-i vaḳtihā istiḥmām ederse ᶜufūnet müsāraᶜa eder.

Veyāḫūd ᶜufūnet şems iṣābetinden ve imtilā üzere müsaḫḫināt tenāvülünden ve miᶜde ve kebid haḍmlarına mürāᶜātı terkten ve aṭliye ve kimādāt tesḫīninde vāḳiᶜ olan taḳṣīrin telāfīsini ve tedārükünü terkten dahi ᶜufūnet ḥādis̱e olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜufūnet bedene ᶜumūm üzere ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre ᶜuḍv-ı vāḥide ḫāṣṣ olur, onun ḍaᶜfı veyāḫūd şiddet-i ḥarāret-i ġarībesi ve ḥiddeti veyāḫūd vecaᶜı ḥasebiyle.

Ve ᶜufūneti ḳābil olan ḫılṭ baᶜḍı kerre o ṣafrā olur ki ondan duḫānī ve laṭīf ḥādd buḫār tekevvün eylemek ġālib olur veyāḫūd o dem olur ki onun laṭīf ve ḥārr mādde tevlīdine istiᶜdādı olur veyāḫūd o balġam olur ki onun müvellidātı buḫārī ve kes̱īf olur veyāḫūd ᶜufūneti ḳābil olan ḫılṭ sevdā olup ondan tevellüd eden buḫār duḫānī ve kes̱īf ġubārī olmağa eḥaḳḳ olur.

Ve ᶜufūnet-i ṣafrā ġıbbı ve ġıbb mecrāsına cārī ḥummāyı īcāb eder ve ᶜufūnet-i dem ḥummā-ı muṭbıḳayı ve ᶜufūnet-i balġam eks̱er-i emrde küllü yevmin olan nāibeyi ve o mecrāya cāriye olan ḥummāyı īcāb eder ve ᶜufūnet-i sevdā ribᶜi ve ribᶜ mecrāsına cārī olan ḥummāyı īcāb eder. Ve demin mekānı dāḫil-i ᶜurūḳ olup ᶜufūneti dahi dāḫil-i ᶜurūḳta olur, ammā ṣafrā ve balġam ve sevdā baᶜḍı kerre dāḫil-i ᶜurūḳta ve baᶜḍı kerre ḫāric-i ᶜurūḳta taᶜaffün eder. Ve eger ḫāric-i ᶜurūḳta taᶜaffün edip o ᶜufūnetten mā-ᶜadā ḥummānın sebeb-i āḫeri yok ise ve o ᶜufūnet dahi ḳalbe ᶜufūnet-i muttaṣıle imdād eden evrām-ı bāṭına ḥasebiyle ise o ᶜufūnet devri īcāb eder. Ve o ḥummālar ẕikr olundukta devrlerini biz ẕikr eyleriz. Ve o ḥummālar ᶜārıḍa ve münḳaliᶜa olurlar velākin ḫāric-i ᶜurūḳta olan ḥummā-ı meẕkūrlar beyninde balġamī ḥummāda inḳılāᶜ-ı küllī olmaz belki nevbet-i ūlāsından baḳiyye-i ḫafiyye var iken nevbet-i s̱āniye aḫẕ eder. Ve kaçan o ᶜufūnetler dāḫil-i ᶜurūḳta olur ise o ḥummālar lāzıme ve ġayr-i muḳliᶜa olur, onda

iḳlāʿa muḳārebe dahi olmaz belki dāime olur velākin onlarda iştidādāt olur ki onun nevbeti o iştidādāttan taʿarrüf olunur. Ve dāḫil-i ʿurūḳta olan ʿufūnet cemīʿan ʿurūḳu istīʿāb veyāḫūd ḳalbin ḥavālīsinde olan ʿurūḳun eks̱erini istīʿāb ederse o ḥummānın iştidād ve ḫiffet ve noḳṣānı ẓuhūra ḳarīb olmaz. Ve eger ʿufūnet dāḫil-i ʿurūḳta ẕikr olunan ṣuverin ḫilāfı üzere olur ise taġayyürāt-ı meẕkūre ẓuhūr-ı beyyin ile ẓuhūr eder.

Ve ḫāric-i ʿurūḳta olan taʿaffün münḳaliʿ olduktan sonra yine nevbeti geldiğinin vechi budur ki mādde-i ʿufūnete nevbet-i ūlā müteveccih odukta o mādde-i ruṭūbātı fāniye olunca ḳadar tevḳīd eder ve ḥarāret-i ʿufūnet ile mādde taḥallül edip bedenden ḫurūc eder, o mādde ʿurūḳta maḥbūbe olmadığına bināen tamām-ı taḥalülden ʿurūḳ onu menʿ eylemez ve onda ancak remādiyyet bāḳıye kalır, zīrā remādiyyet ve arḍiyet maṭıyyetü'l-ḥummā değildir. Ve bunun naẓīri ekdās[28] ve mezābildir ki ḳalīlen ḳalīlen taʿaffün eder ve tevaḳḳud eder ḥattā cümle teremmüd edip onda ḥarāretten bir nesne bāḳī kalmaz ve kaçan mādde-i ḥummā dahi cemīʿan teremmüd eylese o ḫılṭ muḥterıḳ ve müteremmidde ḥarāretten bir nesne bāḳī kalmaz ve ḥarāretin buṭlānından ḥummā dahi bāṭıle ve nevbet-i ūlāsı zāile olur o mevḍiʿe merreten uḫrā ḫılṭ-ı āḫer munṣabb olunca ḳadar.

Ve kaçan mevḍiʿ-i ʿufūnete dāḫil-i ʿurūḳtan müceddeden mevādd munṣabbe olsa o mevādd dahi tevaḳḳud edip nevbet-i s̱āniye gelir. Ve mevādd-ı s̱āniyenin tevaḳḳuduna sebeb iki vechin biri olur: Vech-i evvel budur ki nevbet-i ūlānın mevāddı her ne ḳadar teremmüd edip maṭıyye-i ḥarāret olan ruṭūbātı taḥallül eyledi ise ve bāḳıye olan araḍiyyet ve remādiyyette ḥarāretten bir nesne kalmayıp cemīʿan zāile oldu ise lākin o ʿufūnetin es̱eri mevḍiʿde bāḳī kalır ve o mevḍiʿ teberrüd eylemeden o mevḍiʿe munṣabbe ve onda müctemiʿa olan mevādd-ı s̱āniye nevbet-i ūlādan bāḳī es̱er-i ʿufūnet ile taʿaffün eder. Ve vech-i s̱ānī budur ki mevādd-ı ūlāyı taʿfīn eden sebeb nevbet-i ūlānın iḳlāʿından sonra bāḳī kalır ve o sebeb nevbet-i ūlā mevāddını taʿfīn eylediği gibi s̱āniye mevāddını dahi taʿfīn edip o nevbet-i s̱āniyede dahi ḥummā aḫẕ eder.

---

28 *Ḳānūn* nüsḫalarında dāl-i mühmele ile "ekdās" vāḳiʿ olmuştur ve bi-ḥasebiıl-lüġa "küds" ḥubūb-ı maḥṣūde vü müctemiʿadır. Ammā rā-i mühmele ile "kirs" bir maḥallde müctemiʿa olan maḫlūṭ bevl ve berāzdır.

Ve ʿufūnetin emrinin medārı ḥarāret-i muḳaṣṣıre olur, o ḥarāret mevādd-ı müctemiʿayı defʿaten ve cemīʿan işʿāl ve mütevaḳḳıde kılmaz belki onun o ḥarāret bir cüzʾüne teşebbüs̱ ve taʿalluḳ eder, onu termīd ve iḥrāḳ eyledikte o cüzʾün mücāvirine taʿalluḳ edip onu dahi termīd eder ve hākez̠ā ḳalīlen ḳalīlen minvāl-i mez̠kūr üzere mevādd-ı müctemiʿa-i mez̠kūre cemīʿan müteremmide ve müteḥallile olur velākin ḥummādan ve ʿufūnetten o mevḍiʿde baḳiyyetün-mā kalıp mevādd-ı uḫrāya muntaẓıra ve mecāvir-i uḫrāyı ṭālibe olur ve onu buldukta celb edip ve mevḍiʿine cez̠b edip taʿfīn eder.[29] Ammā ʿufūnet dāḫil-i ʿurūḳta olur ise ḫāric-i ʿurūḳta olduğu gibi onda taḥallül-i tāmm olmak müteʿaẕẕir olur, zīrā ʿurūḳlar birbirine muttaṣıladır, ʿırḳ-ı vāḥidin bir cüzʾüne teşebbüs̱ edip ḳalīlen ḳalīlen onu ifnā eylese civārında olan ʿırḳa taʿalluḳ eder ve onu dahi minvāl-i muḥarrer üzere ifnā eylese onun civārına taʿalluḳ eder ve hākez̠ā deverān eder ve mevādd bir ṭaraftan tevelüd ve tekevvün etmekle mevādd ʿurūḳu cemīʿan ifnā ve taḥlīl müteʿaẕẕir olur, bu vechten dāḫil-i ʿurūḳta olan ʿufūnet ḥummāsında lüzūm-ı ḫaṭarı vardır. Ve bu ḫaṭardan mā-ʿadā onda ḫaṭar-ı āḫer dahi vardır ve o ḫaṭar ʿurūḳun ḳalbe şiddet-i ittiṣālidir.[30]

Ve nevāibi olup iḳlāʿ ve teftīri olan ḥummayāt baʿḍı kerre niẓāmını terk eder ve ona sebeb mevāddın ḳıllet ve kes̱rette ve ġılẓatte ve riḳḳatte iḫtilāfı olur. Ve baʿḍı kerre dahi māddenin bir cinsten cins-i āḫere intiḳāli dahi terk-i niẓāma sebeb olur. Ve baʿḍı kerre dahi ʿalīlin sūʾ-i tedbīri dahi terk-i niẓāma [460a] sebeb olur ve kez̠ālik ʿalīlin ḍaʿfı veyāḫūd kes̱ret-i ḥissi dahi terk-i niẓāma sebeb olur.

Ve ḥummā-ı muḳliʿanın nevbeti eks̱er-i emrde ḳuşaʿrīret veyāḫūd berd veyāḫūd nāfiḍ ile bidāye edip ʿaraḳ ile taḥallül eder. Ve berd ve ḳuşaʿrīretten biriyle bidāyesinin vechi budur ki o ḥummānın māddesi bāride olur

29 Ḥarāret-i şems mezbelenin bir cüzʾüne iṣābet edip onu ifnā ve termīd eylediği ʿaḳıbında onun mücāviri olan cüzʾe iṣābet eder ve onu dahi termīd edip o dahi mücāvirine sirāyet eder ve hākez̠ā cemīʿan mütevaḳḳıd olur, mezbelede bu ḥāl müşāhede olunur. Ve ḫāric-i ʿurūḳta müctemiʿa olan fuḍūlü dahi ona ḳıyās eyle ki ḥarāret-i ġarībe ona şeyʾen fe-şeyʾen teşebbüs̱ eder.

30 Zīrā şiryān ḳalbden nābit olur ve cemīʿan şerāyīn onun şuʿbesi olmakla ḳalbe ittiṣāli vāḍıḥtır. Ve ʿurūḳ-ı evride her ne kebidden nābite ise onlardan şerāyīne menāfiẕ vardır.

veyāḫūd o mādde ḥādde olmakla ʿaḍalātı lez̠ʿ eder veyāḫūd ḥarāret mādde cānibine müttecihe olup bāṭına ġuʾūr eder veyāḫūd ḳuvvette ḍaʿf veyāḫūd havāda bürūdet olur ve onlardan her biri ḳuşaʿrīret iḥdās̠ eder. Ve lez̠ʿ-i ḥarāret ḥasebiyle olana ḳuşaʿrīretin nisbeti berd ile olana nisbetinde evlā ve elyaḳ olur. Ve eks̠er-i ḥālde ḳuşaʿrīret ʿurūḍunun bidāyesi ve evvel-i ẓuhūru her ʿuḍvda naḫs-ı iber[31] gibi bir ḥāl iḥsās olunmakla olur.

Ve ammā nevbetin ʿaraḳ ile taḥallülü ḥarāret-i muʿaffinenin ruṭūbeti taḥlīl edip remādiyyeti bāḳī olduğundan olur, zīrā ruṭūbet dāḫil-i ʿurūḳta maḥṣūre olmayıp ḫāric-i ʿurūḳta müctemiʿa ve muṭlıḳa oldukta bi-ṭarīḳi't-taʿrīḳ mesāmmāttan onu iḫrāc sehl ve āsān olur ve ʿufūnet dāḫil-i ʿurūḳ-ta olup ḥummāsının şiddetine ancak fütūr gelip onda iḳlāʿ-ı küllī olmayan ḥummānın bi-ḥasebi'ş-şiddet ʿārıḍa olan nevbeti berd ile bidāyet eylemez meger ki ḳuvvet ḍaʿīfe veyāḫūd ḥarāret-i ġarīziyye ġāire ola, o ḥāllerde ibtidā-i nevbette eṭrāf bāride olur ve o ḥummālarda bürūdet-i eṭrāf ʿalā-met-i rediyye olur. Ve baʿḍı ḥummayātta terekküb olup hem berd ve hem ḳuşaʿrīret olur o ḥummānın māddesi mādde-i lāz̠iʿa ve mādde-i bārideden mürekkebe olmakla.

Ve ḫāric-i ʿurūḳta vāḳiʿ olan ʿufūnetin ḥummā-ı müfettiresi baʿḍı kerre lāzıme ṣūretinde olur ve sebebi terekküb olur, mes̠elā birkaç yerde mevādd müctemiʿa olur ve başka başka zamānlarda onlara ʿufūnet taʿalluḳ eder ve eḥadühümādan ḥādis̠ olan ḥummānın iḳlāʿı zamānına uḫrānın zamān-ı nev-beti müṣādif olup lāzıme heyʾeti üzere olur ve ḥummā vāḥide ẓann olunur. O ḥummāların gāhca mevāddı nevʿ-i vāḥid olur ve gāhca nevʿleri muḫtelif olur. Ve ḥummayāt-ı ʿafiniyyede ḍurūb-ı uḫrā ile dahi terkīb olur ve onları biz bāblarında ḳarīben tafṣīl eyleriz.

Ve ḥummayātın edvārı baʿḍı kerre ṭavīle ve baʿḍı kerre dahi ḳaṣīre olur ve edvārın ṭūlü māddenin ġılẓatı veyāḫūd lüzūceti veyāḫūd kes̠reti veyāḫūd sükūnu veyāḫūd ḳuvvetin ḍaʿfı veyāḫūd ḥissin ḍaʿfı ḥasebiyle olur. Ve mesāmm tekās̠üf edip ḫılṭın ʿadem-i taḥallülü ile dahi devr ṭavīlü'l-müddet olur ve edvārın kısa olduğu z̠ikr olunan esbābın aḍdādı ile olur. Ve nevāib dahi baʿḍı kerre serīʿan ityān eder ve baʿḍı nevāibin ityānı baṭīʾ olur ve buṭʾun sebebi māddenin ḳılleti veyāḫūd maʿden-i ʿufūnete ġılẓati ḥasebiyle

31 "İber", "ibre"nin cemʿidir, iğne maʿnāsına.

māddenin buṭ'-ı ḥareketi olur ribᶜin māddesi olan sevdā bi-ḥasebi'l-ġılẓat baṭī'ü'l-ḥareket olduğu gibi.

Ve sürᶜat-i nevbet keṣret-i mevādd ḥasebiyle olur. Balġam-ı zücācīden mā-ᶜadā belāġım-ı sāirede keṣret olmakla onun ḥummā-ı nāibesinin nevbeti serīᶜan ityān eder. Ve balġam-ı zücācīnin nevbeti baᶜḍı kerre buṭ' üzere olur. Ve sürᶜat-i nevbete baᶜḍı kerre sebeb-i māddenin leṭāfeti olur. Ṣafrādan ḥādiṣ ḥummānın sürᶜat-i nevbeti mevādd-ı laṭīfe ḥasebiyle olur.

Ve ḥummayātın erde'i o ḥummā-ı lāzıme olur ki onda ᶜufūnet dāḫil-i ᶜurūḳta olur ve baᶜdehu erde' olan ḥummā o muḳliᶜa olan ḥummā olur ki onda ᶜufūnet bedenin ḫāric-i ᶜurūḳ olan cemīᶜ-i mevāḳiᶜinde veyāḫūd nevāḥī-i ḳalbde ola. Ve meşāyıḫa ḥummā-ı ṣālib yaᶜnī dāim ve şedīd ḥummā ḳalīlen ᶜārıḍa olur mizācları bārid ve laḥmları ḳalīl olmak ḥasebiyle.

Ve ḥummayāt-ı ᶜufūnette nabḍın aḥvāli muḫtelife olur ecnās-ı ḥummayātın iḫtilāfı ve keẕālik nevᶜ-i vāḥidin şiddet ve ḍaᶜfta iḫtilāfı ḥasebleriyle ve keẕālik aᶜrāḍın dahi ḳuvveti ve ḍaᶜfı ḥasebleriyle. Ve baᶜḍı kerre dahi nabḍa ṣalābet ᶜārıḍa olur şedīdü't-temdīd verem-i ḥārr ḥasebiyle veyāḫūd ᶜuḍv-ı ᶜaṣabīde verem-i ḥārr veyāḫūd verem-i ṣulb olmakla veyā şiddet-i yübs sebebinden ve ibtidālarda şiddet-i berdin istīlāsı ile dahi nabḍ-ı ṣulb olur. Ve baᶜḍı kerre dahi ḥummayātta nabḍ-ı leyyin olur mādde-i ḥummā balġam ve dem olup raṭb ve leyyin olmakla ve verem ᶜuḍv-ı leyyinde bulunmakla, ẕātü'l-kebid ve ẕātü'r-riye ve līṣerġus miṣllilerde nabḍ-ı leyyin olduğu gibi veyāḫūd dürūr ṣadedinde olan ᶜırḳtan muḳaddem mütevaḳḳaᶜ olan teneddī dahi nabḍ-ı leyyin olur. Ve ibtidā-i nevāibden nabḍ ḍaᶜīf, münḍaġiṭ olur ṭabīᶜat ve ḳuvvet māddeye iḳbāl ve tenḳıyesine ve tervīḥine iştiġāl etmekle.

Ḥummayāt-ı ᶜUfūnetin ᶜAlāmātında Olan Ḳavl-i Küllīdir

Ḥummayāt-ı ᶜufūnete delālet eder esbāb-ı sābıḳadan bāḳī kalanlar ve ḫuṣūṣan o bāḳī kalan sebeb sebeb-i bādī olmaya. Ve inḳıbāḍı serīᶜ olan nabḍ veyāḫūd teneffüs dahi delālet eder, zīrā ḥummayāt ᶜufūnette tenḳıyeye ḥācet cidden şedīde olur. Ve o ḥummānın ḥarāreti leẕẕāᶜa olur, ḥummā-ı yevm gibi ᶜaẕbe olmaz. Ve ḥummayāt-ı ᶜufūnetin ekṣerine melīle teḳaddüm eder. Ve melīle bedende bir ḥālettir ki ona bir nevᶜ ḥarāret muḫālaṭa

eder ve ḥummā mertebesine o ḥarāret bāliġa olmaz ve ona iʿyā ve tevṣīm ve kesel ve temaṭṭī ve tes̱āʾüb ve ıḍṭırāb-ı nevm ve seher ve ḍīḳ-ı nefes ve temeddüd-i ʿurūḳ ve temeddüd-i şerāsīf ve ṣudāʿ ve ḍarebān-ı reʾs dahi ʿārıḍa olur. Ve kaçan melīle ṭavīle olsa ḥummā-ı ʿufūneti īḳāʿ eder ve ḍaʿf ve ṣufretü'l-levn iḥdās̱ eder. Ve ḥummayāt üzere müteḳaddim olan melīleye faḍlın ve muḫāṭın kes̱reti ve berāz ve bevlin kes̱reti tābiʿ olur ve o bevl ve berāzda maʿa-kes̱retihā ʿufūnet olur ve reʾste s̱iḳal ve tehebbüc olur ve taʿab ve ġaḍab ve onlar mis̱lli ḫāricden sebeb yok iken nabḍda tevātür olur.

Ve kaçan ʿalīlin nabḍına inḍıġāṭ ʿārıḍ olsa ḥummāsının nevbeti geldiğine ʿalāmet olur. İnḍıġāṭ-ı nabḍ o nabḍdır ki onda ġuʾūr ve ṣıġar-ı muḫtelife olur ve o nabḍda kibār ḳaviyye nabḍlar dahi vāḳiʿ olur ve sürʿati ḳaviyye olmaz. Ammā evāil-i ḥummāda yaʿnī zamān-ı ibtidāda ve zamān-ı tezeyyüdde nabḍın iḫtilāfı ḥummā-ı ʿufūnete maḫṣūṣ edilleden olur velākin ḥummā-ı ġıbbda o iḫtilāf ẓuhūr-ı beyyin ile ẓāhir olmaz ḫiffet-i māddesi olmak ḥasebiyle.

Ve ḥummānın ʿafiniyye olduğu ʿalāmātından olur devr-i evvelin ʿaraḳından ve nedāvetinden ḫālī olduğu, zīrā yevmiyye onun ḫilāfı üzeredir.

Ve kez̠ālik ʿalāmāt-ı mez̠kūredendir o ḥummānın tezeyyüdü muḫteliṭ olup mütenāsib ve müteşābih olmadığı. Ve ṭūl-i tezeyyüd dahi ʿafiniyye ʿalāmātındandır. Ve nabḍın izdiyādı ʿaẓīme olup müstemirr olduğu tezeyyüde delālet eder.

Ve eger ḥummā muḳliʿa olur ise nāfiḍ ile veyāḫūd ḳuşaʿrīret ile ibtidā eder ve eks̱er-i emrde ʿaraḳ ile veyāḫūd nedāvet ile nüzūl eder ve nevāibi olup devr eder veyāḫūd lāzıme olur ve lāzımenin dahi teftīri olur veyāḫūd min-ġayri teftīr olur ve nabḍda ve bevlde ve tamām-ı neḳāda ve sükūn-ı aʿrāḍda yevmiyyeye müşābih olmaz.

ʿAfiniyye ḥummāların eks̱erinde aʿrāḍ-ı kes̱īre olur, ʿaṭaş ve ṣudāʿ ve sevād-ı lisān ve ḫuṣūṣan müntehā katında onlar eks̱er olur ve kez̠ālik ḳalak dahi kes̱īr olur, kerb ve ıḍṭırāb şedīd olur ve o ḳalaḳ ve ıḍṭırābı mādde ile ḳuvvetin muḳātelesi īcāb eder, merreten mādde ḳuvvet üzere istiʿlā eder ve tāreten ʿaks olup ḳuvvet mādde üzere istiʿlā eder. Ve bu ḥāl nabḍḍa dahi olur, zīrā nabḍ dahi merreten ʿiẓama ve ḳuvvete aḫẕ eder ve tāreten ṣıġara ve ḍaʿfa aḫẕ eder. Ammā nabḍın ṣalābeti [460b] baʿḍı kerre olur ve nabḍ

dāimā ṣulb olmak vācib değildir, kitāb-ı nabḍda ẕikr olunduğu üzere nabḍ ṣulb olduğuna mā şürbü ve sāir muṣallib-i nabḍ olan sebebler olur ve mā-dām ki nabḍ ḳavī olmaya ve sürᶜat-i meẕkūre ile serīᶜ olmaya, henüz ḥum-mā-ı yevmiyyedir, ᶜufūnete intiḳāl eylememiştir.

Ve ḥummā-ı ᶜufūnetin ibtidāsında bevl naḍīc olmaz veyāḫūd ḳalī-lü'n-nuḍc olur ve baᶜḍı kerre dahi ḥādd olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḥummayāt-ı ḥādde-i mühlikeden ḫalāṣ ve necāt ḳalīl olur, ondan necāt bir ᶜuḍva ᶜillet-i müzmine iṣābet etmekle olur. Ve ḥummā veremiyye olup baᶜde sükūni'l-verem ḥummā bāḳıye olsa ve o verem ẕātü'l-cenb miṡlli emrāḍda olsa o ḥāl delālet eder ki mādde-i verem kül-liyyen taḥallül eylememiştir ve ondan baḳiyye vardır ve o baḳiyye ḥālen mevcūd olan vecaᶜın mevḍiᶜine meyl eylemiştir.

Ḥummayāt-ı Lāzıme ᶜAlāmetleridir

Ḥummā-ı dāimede bi-ḥasebi'l-ḥummā olan nabḍın iḫtilāfı cidden ẓāhire olur ve ekṡer-i nabḍ niẓām ve vezn üzere olmaz ve ḥummā dāime olup yirmi dört sāᶜat mürūrundan sonra iḳlāᶜ olmaz ve ḥummā-ı muḳliᶜanın müs-taṣḥıbe olduğu nāfıḍ teḳaddümü miṡlli nesneler ona ṣoḥbet ve maᶜiyyet ey-lemez ve keẕālik dāime edillesindendir. ḥummānın lüzūmu ve tezeyyüd katında ḥālinin şiddet-i iḫtilāfı merreten noḳṣān ve merreten uḫrā muḥtedde olduğu bi'l-cümle ḥummā-ı dāimeye delālet eder.

Ḥummayāt-ı ᶜUfūnetin Her Birine Ḫāṣṣ Olan ve Beynlerinde Müşterek Olan Umūrlar Beyānındadır

ᶜUfūnet-i ṣafrā ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ḥummāda ḥareket-i ḥummā ġıbben olur gerek ise o ḥareket nāibenin ḥareketi olsun ve gerek ise lāzımenin ḥareket-i iştidādiyyesi olsun. Lākin ᶜufūnet-i ṣafrā ḥummayātı ḍurūbundan bir ḍarb vardır ki muḥrıḳa denmekle maᶜrūftur, onda ġıbben ḥareket cidden ḫafī olur ve lāzıme-i muṭbıḳa gibi olur. Ve ġıbb-ı ṣırf olan ḥummā leṭāfet-i mādde ḥasebiyle ḥādde olur ve ḥarāreti ᶜaẓīme ve leẕẕāᶜa olur mirre-i ṣafrā-nın ḳuvveti olmakla velākin onun ḥummāsı selīmedir ṣafrānın ṭabīᶜat üze-re ḫiffetine ve irāḥasına bināen. Ve ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣanın müddeti ḫāliṣa

müddetinden aṭvel olur ve ḫāliṣa yedi nevbeti tecāvüz eylemez ve tecāvüzü bi-ḥasebi'l-ḫaṭā olur ve dāimesi baᶜḍı kerre üsbūᶜ-ı vāḥidde münḳaḍiye olur.

Ammā ᶜufūnet-i dem ḥasebiyle olan ḥummā dāime ve lāzıme olur ve ḥarāret keṡīre ve ᶜāmme olur velākin leyyine olur, ṣafrāviyye leẕᶜi meblaġına bāliġa olmaz. Ve o demeviyye baᶜḍı kerre erbaᶜa-i eyyāmda müntehiye olur.

Ammā ᶜufūnet-i balġam ile ḥādiṡ olup muvāẓıbe denmekle maᶜrūf ḥummā küllü yevmin ᶜārıḍa olur, ṣafrāviyyeye ḳıyāsıyla ḥarāreti leyyine ve berdi ve lüzūceti ve keṡreti sebeblerinden o ḥummānın müddeti ṭavīle olur ve onun ḫaṭarı ᶜaẓīmdir, zīrā müddet-i iḳlāᶜı ḳalīldir ve dāime olanlarında zamān-ı ḍaᶜf u fütūr dahi ḳalīldir ve ona fesād-ı āḫer dahi ṣoḥbet ve maᶜiyyet eder, lā-maḥāle onda fem-i miᶜde ḍaᶜīf olur ve fem-i miᶜde ḍaᶜfı aᶜrāḍ-ı rediyyeyi celb eder ve ġaşy ve ḫafaḳān ve suḳūṭ-ı şehvet miṡlli āfetler iḥdāṡ eder.

Ve balġamī ḥummānın lāzımesi diḳḳat-i müşābeheti olan emrāḍın eşbehi olur, lākin balġamī ḥummānın lāzımesinde nabḍ leyyin olur, dıḳḳla ṣulb olur ve baᶜḍı kerre lāzıme-i meẕkūrede dahi nabḍ ṣulb olur. Ve bu ḥummānın her ne ḳadar māddesinde ḫulūṣ eḳall olsa nevbeti aḳṣar olur, ḳıllet-i ḫulūṣu ḥasebiyle balġam sevdāviyyete meyl ede.

Ammā ḥummā-ı ribᶜ bürūdet-i māddesi ḥasebiyle ḥādde olmaz. Ve ribᶜin ḫāliṣi baᶜḍı kerre bir sene mümtedd olur ve ribᶜ-i ġayr-i ḫāliṣin müddeti aḳṣar olur lākin onda ḫaṭar olmaz irāḥası müddeti ṭavīle olmakla ve aᶜrāḍ-ı şedīḍeyi mūcibe ḥiddeti dahi olmamakla.

Ḥummā-ı ribᶜ ve ġıbbdan her birinin dāimesi ve müftiresi ḳayʾla veyāḫūd istiṭlāḳ ve ᶜaraḳ ve dürūr-ı bevl ile münḳaḍī olur, ammā muḥrıḳa ẕikr olanlardan biri ile veyāḫūd ruᶜāf ile münḳaḍī olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḥummā-ı ġıbbda ibtidā ṭavīl olur ve muṭbıḳada intihā ve muḥrıḳada inḥiṭāṭ ve muvāẓıbede intihā ve inḥiṭāṭ müddetleri maᶜan ṭavīle olur ve maᶜa-hāẕā ribᶜ dāimeden ve muvāẓabeden tāmmü'l-iḳlāᶜ ḥummā ḳalīlen bulunur.

Ve ḥummayāta ke-mā yenbaġī muᶜālece olunmasa ve ḫuṣūṣan veremiyye olan ḥummā muᶜālecesinde ihtimām olunmasa ẕübūle ile olur ve ḫuṣūṣan

ḥummayāt-ı ḥāddeden ᶜalīlin taġdiyesi vācib olan ḥummālarda ṭabīᶜatın mādde-i ḥummāya teveccühüne māniᶜ olmasın için taġdiye-i vācibe terk olunsa. Ve keẕālik tefcīc-i mevāddan ḫavfen mā-ı bārid saḳy olunmakla ḥarāret-i ḥummā taṭfiʾe olunmasa o ḥummānın ẕübūle rücūᶜu ġālib olur, zīrā o ḥummāda ẕikr olunan ᶜavḳ ve tefcīcden taḥarrüze ḥācetten ẕübūlden taḥarrüze ḥācet eşedd olur.

Aᶜrāḍ-ı Ḥummayāt Delāili Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki delāil-i ḥummayātın meʾḫaẕı tedbīr-i müteḳaddim olur ve tedbīr-i müteḳaddim ne keyfiyyet üzere olunmuştu onu taḥḳīḳ etmekle olur. Ve ḥāl-i ḥummāda mevcūde ve ḥāḍıra olan ẕikri ātī aᶜrāḍın dahi aḥvāl-i ḥummayāta delāleti olur. Ve büldān ve fuṣūl ve sinn ve mizāc ve nabḍ ve bevl ve berāz ve ḳayʾ ve ruᶜāf dahi delālet eder. Ve nāfıḍ ve ᶜaraḳ aḥvāli ve nāfıḍ ve ḥarāretin keyfiyyātıyla dahi ḥummā maᶜlūme olur. Ve nevāibden ve ḥāl-i şehvet ü ᶜaṭaştan ve ḥāl-i teneffüsten ve muḳārenāt-ı ḥummā olan ṣudāᶜ ve seher ve heẕeyān ve ḳalak ve onlar gibi olan muḳārenāt-ı sāireden dahi ḥummayāt maᶜlūme olur, zīrā ḥummayāt için aᶜrāḍ-ı mütenevviᶜa vardır ki onlar ḥummayātın aḥvāline delālet eder. Ḥarāret-i ḥummānın keyfiyyeti ve kemmiyyeti ḥummānın ᶜiẓamına ve ṣıġarına delālet eder. Ve ḥummānın kimisi leẕẕāᶜ olup min-evveliha ilā-āḫirihā şedīdetü'l-ḥarāret olur ve kimisi evvelā leẕᶜ eder baᶜdehu taḥallül-i mādde ḥasebiyle ḥummāya ve ḥarārete ḍaᶜf ve ḫaver gelip mülāyim olur ve baᶜḍı ḥummāda dahi aṣlā leẕᶜ olmaz, evvelen ve āḫiren mülāyim olur ve kiminin ḥarāreti raṭbe ve kiminin yābise olur. Ve bir nevᶜ aᶜrāḍ dahi vardır ki cins-i ḥummāya delālet eder.

<u>Ḥummā-ı Ġıbbın Ḫavāṣṣından ve Delāilinden Olan Aᶜrāḍ Bunlardır:</u> Ġıbbın nevbeti naḫs ile ve ḳuşaᶜrīret ile ibtidā eder ve onda ḥarāret-i lāẕiᶜa olur. Ve bir nevᶜ aᶜrāḍ dahi ḫubs̱-i ḥummāya delālet eder, onlar ḳalaḳ ve heẕeyān ve seher mis̱lli aᶜrāḍdır. Ve bir nevᶜ aᶜrāḍ dahi nuḍca ve ᶜadem-i nuḍca delālet eder, bevlin ẕikri ātī aḥvāli gibi. Ve bir nevᶜ dahi ẕikri ātī buḥrāna delālet eder. Ve bir nevᶜ dahi selāmete veyāḫūd ᶜadem-i selāmete delīl olur ve o envāᶜ-ı cemīᶜan biz ẕikr eyleriz.

Ve seḥane[32] için aḥkām-ı kes̱īre vardır: Baᶜḍı sehanede levn reṣāsiy-yete müteġayyir olup beyāḍ ve ẖuḍretten mürekkeb bir levn olur ve onun bürūdet-i aẖlāṭa ve ḥārr-ı ġarīzīnin ḳılletine delāleti olur veyāẖūd seḥa-ne tehebbüc ve intifāẖā müteġayyire olur ve bu aᶜrāḍ sebebi toẖme olan ḥumāda olur. Ve seḥanenin taġayyürü vechin ḍumūru ve inẖirāṭı ve enfin diḳḳati ile dahi olur ve bu aᶜrāḍ şiddet-i ḥarārete ve riḳḳat-i aẖlāṭa ve sürᶜat-i taḥallüle delālet eder ve sürᶜat-i taḥallüle sebeb mesāmmın siᶜa-sı olur. Ve taġayyür-i seḥanede ḥummayātın aḥvāline delāil olduğu gibi ḥarekātın kendide ve ḥarekātın vech-i muᶜtāddan ẖurūcunda ve suḳūṭ-ı ḥarekātta ve aᶜrāḍ-ı sāirede aḥvāl-i ḥummayāta delāil vardır, biz onları ẕikr eyleriz inşāallāhu taᶜālā.

Ve aᶜrāḍ-ı ḥummayātın baᶜḍısı ḥummānın evḳāt-ı erbaᶜasından vaḳt-i müntehāya ẖāṣṣ olur, telehhüb-i reᵓs ḥasebiyle vaḳt-i intihāda maḥmūma ᶜārıḍa olan hezeyān ve iẖtilāṭ-ı ẕihn gibi. Ve baᶜḍı aᶜrāḍ dahi zamān-ı ibtidā-ya maẖṣūṣ olur, ḳuşaᶜrīret ve berd mis̱lliler ve eks̱er-i ḥummānın evāilinde ᶜārıḍ olan sübāt mis̱lliler gibi. Ve sübātın o vaḳtte eks̱er-i ḥummāya luḥūḳu dimāġın ḍaᶜfı ve ḥarāretin bāṭından mādde olan mevḍiᶜe meyli ve ibtidā-i ḥummāda ıḍṭırāb-ı bedenden taḥallül edince ḳadar buẖārātın teṣāᶜudunun [461a] kes̱reti sebebiyle ve ġayr-i esbāb ile olur ve dimāġın berdi ve ᶜufūnet ve süẖūnet ṣadedinde olan ẖılṭın berdi dahi ona muᶜīn olur.

Ve o eşyālar ki ondan ḥummānın ḥāli taᶜarrüf ve ondan ḥummā hangi ṣınftan idiği taḥkīk olunur, onlar ḥummānın ḥiddet ve līnde olan ḥāli olurlar ve keẕālik esbāb-ı bādiyeden veyāẖūd esbāb-ı sābıḳadan şurūṭ-ı meẕkūre üzere ḥudūs̱u olur.

Ve ḥummānın lüzūm ve iḳlāᶜı ve feterātında ve nāfiḍ ve berd ve ḳuşaᶜrī-ret ile aẖẕinde ve onların ḍıddı ile aẖẕinde ve nāfiḍin ve neẓāirinin zamān-ı vuḳūᶜunda ve ḥummānın kes̱īr ve ḳalīl-i ᶜaraḳ ile terkinde veyāẖūd bilā-ᶜa-raḳ terkinde ve sālif tedbīrde ve sinn ve seḥane ve zamān ve ṣınāᶜa ve nabḍ ve bevlde cemīᶜan ḥummānın ḥāline delālet vardır.

32 اَلسَّحَنَةُ [es-seḥanet] (sīnin ve ḥā-ı mühmelenin fetḥiyle) üslūb ve heyᵓet ve gāh olur ḥā'yı teskīn ederler; yukālu: هَؤُلَاءِ قَوْمٌ حَسَنٌ سَحَنَتُهُمْ Vankulu

Nāfiḍ ve Berd ve Ḳuşaᶜrīret ve Tekessürde Olan Kelām-ı Küllīdir

Ḳuşaᶜrīret bir ḥālettir ki cild-i bedenin ve ᶜaḍalātın o ḥālde berd ve naḫsla iḫtilāfı olur[33] ve ḳuşaᶜrīrete tekessür teḳaddüm eder, ke-enne tekessür ḳuşaᶜrīretten bir ṣınf-ı ḍaᶜīf olur.

Ammā berd ᶜalīlin aᶜḍāsında ve ᶜaḍalları mütūnunda o berd ṣırfen ve min-ġayri naḫsin iḥsās olunur.

Ammā nāfiḍde ḥarekāt-ı ġayr-i irādiyye vāḳiᶜ olup ihtizāz ve irtiᶜāddan aᶜḍāsını imsāke ᶜalīl ḳādir olmaz. Ve baᶜḍı kerre berd ḳavī olur ve nāfiḍ ḳavī olmaz, ḥummayāt-ı balġam ve ribᶜde olduğu gibi. Ve nāfiḍin iştidādı esbābından olur ᶜaḍalde olan ḳuvvet-i dāfiᶜanın şiddeti ve bināen ᶜaleyh her ne ḳadar nefḍi mūcib olan māddenin lüzūceti eks̱er olsa nāfiḍ eşedd olur ve nefḍin vuḳūᶜunda dem dāḫile ġāir olur.[34] Ve maᶜlūm ola ki nefḍi mūcib olan ḫılṭ-ı bārid nefḍden muḳaddem dahi her ne ḳadar bedende mevcūde ise bedende sākin olup bulunduğu ᶜuḍv onunla ülfet etmekle ve o ḫılṭ-ı bāridden ᶜuḍvun infiᶜāli müstaḳarr ve dāim olmakla onun berdini ᶜuḍv iḥsās eylemez. Ve bārid-i mez̠kūra ḥarāret-i müferriḳa[35] iṣābet edip min-ġayri tesḫīnin ᶜuḍvdan tebdīd ve tefrīḳ eylese yāḫūd sebeb-i āḫer ile münteşir olsa[36] onunla meᵓlūf olmayan aᶜḍādan hangisine iṣābet eder ise o ᶜuḍv ondan münfaᶜil olup mizāc-ı muḫtelif ḥasebiyle māddenin bürūdetini ᶜuḍv iḥsās eder ve o mizāc-ı muḫtelifi ᶜilm-i ṭıbbdan uṣūl-i külliyyede sen bildin.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki balġam-ı zücācī bedende münteşir olup ondan nāfiḍ ᶜārıḍ olur velākin ḥummāsı olmaz ve o nāfiḍdde edvār dahi olur velākin onun ḳuvveti ḥummāya müᵓeddī olan nāfiḍ ḳuvvetinde olmaz. Ḳılleti ḥālinde iᶜyāyı fāᶜil olan māddeye kes̠ret ᶜārıḍa olsa o mādde-i kes̠īre ḳable en-yaᶜfine nāfiḍi fāᶜil olur ve ondan sonra dahi taᶜaffün eylemese ḥummāya müᵓeddī olmaz.

---

33 Yaᶜnī ḳuşaᶜrīrette dahi berd olur velākin naḫs ile maḫlūṭ olmakla ona berd tesmiye olunmaz belki ḳuşaᶜrīret derler ve min-ġayri naḫsın berd olup o berd baᶜḍı maḥalle ḫāṣṣ olmaz ise ona berd tesmiye olunur.

34 Zīrā mādde-i lezicenin mevḍiᶜine iltiṣāḳı şedīd olup dāfiᶜa dahi ḳaviyye olmakla mādde-i leziceyi ḳalᶜ için nefḍ-i şedīd iḥdās̠ ile ṭabīᶜattan ḳalᶜ eder.

35 "Ḥarāret-i müferriḳa" bir nevᶜ ḥarārettir ki mevādd-ı bārideyi evvel-i taᶜalluḳunda bürūdet-i ṣırfesi ḥāli ile tefrīḳ eder.

36 Mes̠elā kemmiyyet-i zāidesi ile münteşir olsa.

Ve baʿḍı kerre berd ve nāfiḍ, ġıdā ve ġıdā mis̱lli için ḥarāretin ġuʾūrundan ʿārıḍ olurlar.[37] Ve berd ve nāfiḍ ḥummayātta teḳaddüm eder onun için ki evvelā ḫılṭ-ı ḫām ʿaḍale munṣabb olup ona īẕā eder ʿaḍale ḳıyāsla ḫılṭ-ı ḫām bārid olmakla. Ve kaçan o ḫılṭ taʿaffünü aḫẕ eylese beden tesaḫḫunu aḫẕ eder. Ve nāfiḍ ḥummayāta ḫılṭ-ı ḥārrın leẕʿi ve ḳuvve-i dāfiʿadan ʿaḍalde ḳuvveti olmakla dahi teḳaddüm eder ve bu nāfiḍin naẓīri cildi üzere cidden ḥārr olan māyı ṣabbdan insāna ʿārıḍ olan intifāḍ ve riʿde olur ḫuṣūṣan o ṣabb olunan mā-ı ḥārr māliḥ ola.

Ve baʿḍı kerre münteşir olan beden ḫılṭ-ı ḥārrın eẕāsından ve leẕʿinden ḥārr ḥārr-ı ġarīzī bāṭına hereb edip ẓāhir-i bedene berd istīlā eder ve ḫılṭ-ı ḥārrın leẕʿiyle berd dahi cemʿ olur ve ke-enne berd ẓāhir-i bedeni müştemil olur.

Ve ḥārrın leẕʿi ġışā katında ve bāṭında olur. Ve baʿḍı kerre nāfiḍ ḥarāretin bāṭına herebinden olur, evrām-ı bāṭıne ḥasebiyle olan nāfiḍ o ḳabīlden olur.

Ve baʿḍı kerre nāfiḍ ve ḳuşaʿrīret ḥummayāt-ı lāzımede bürʾe delālet eder, zīrā o ḥummāda vāḳiʿ olan nāfiḍ ve ḳuşaʿrīret māddenin ʿurūḳtan ḫurūc edip müntefiḍa olduğuna delālet eder velākin o māddenin intifāḍı vaḳt-i buḥrānda olup onda nuḍc olmasa ve ʿalīle olan intifāḍ ile ḫiffet dahi gelmese nāfiḍ ve ḳuşaʿrīreti mūcib olan intifāḍ ḳuvvetin ġalebesi ḥasebiyle olmayıp belki māddede kes̱ret olduğundan idiğine delālet eder.

Ve bir nevʿ nāfiḍ vardır ki ḳuvvetin ḍaʿfına ve ḥārr-ı ġarīzīnin suḳūṭuna ve teneffüsün ḥāline tābiʿ olup mevte delālet eder.

Ammā ḳuşaʿrīret esbāb-ı nāfıḍın ḳalīli ile ʿārıḍa olur. Ve deheşin[38] ve düvārın heyecānından dahi ʿārıḍa olup devri yaʿnī nevbetin vuḳūʿunu inẕār eder.

Ve meşāyıḫın ḥummayātı medfūne olur yaʿnī gizli olur. Ve baʿḍı kerre ṭūl-i ḥummāya sebeb aḥşānın ġılẓati olur ve o ṣūrette ʿalīl istilḳā eyleyip iki ayaklarını uzatır ve aḥşāsını cess eder. Ve kaçan maḥmūmun lisānı müsvedd olup ḥummāsı ḫafīfe olsa delālet eder ki onun ḥummāsı medfūnedir.

---

37 Yaʿnī ġıdāyı haḍm için ḥarāret-i ġarīziyye bāṭına rücūʿ etmekle ẓāhire berd ve nefḍ iṣābet eder.

38 "Deheş" taḥayyür ve ẕühūl ve velehtir.

Ve baʿḍı kerre maḥmūma fālic iṣābet eder. Ve onun tedbīrinde evvelā ḥummāya ʿilāc olunur ve onlara tedbīr-i ṣāliḥ olur sikencebīn, cülencebīn ile memrūsen istiʿmāl olunmak ve keẕālik mā-ı ḥımmaṣ ile zeyt dahi ṣāliḥ olur eger ḥummānın onu tenāvüle iḥtimāli olur ise. Ve başı ḥalḳ etmek reʾsin cildesini teks̱īf etmekle reʾsin mesāmmatında ebḫıre ḫurūc edemeyip bāṭına münʿaṭife olup ḥummā müştedd olur.

Ḥummā-ı ʿUfūnetin Muʿālecāt-ı Külliyyeleri Beyānındadır

Maʿlūm ola ki bu ḥummālara müdāvāttan ġaraḍ bir kerre ḥummā cānibine müttecih olur, o vaḳtte müberrid ve muraṭṭıb nesneler istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre ġaraḍ mādde cānibine müttecih olur, māddeyi inḍāca veyāḫūd istifrāġa ḥācet olmakla ve mādde-i ġalīẓayı inḍāc onu terḳīḳ etmekle ve mādde-i raḳīḳayı inḍāc onu taġlīẓ etmekle olur. Ve baʿḍı kerre ḥummā ile ḫılṭ arasında müstedʿāları cihetinden müḍādde ve münāḳıḍa olup ḥummā tebrīd ve ḫılṭ inḍāc ve istifrāġ ve taḥlīl istidʿā ederler.[39] Ve baʿḍı kerre ve belki eks̱er-i emrde münḍic ve müstefriġ eşyā-ı ḥārreden olmakla tebrīde müḍādde olur, bu ṣūrette vācib olur ki o iki emrden ehemme mürāʿat oluna. Ve baʿḍı kerre dahi beynehümāda tenāḳuḍ olup ḥummā mā-ı biṭṭiḫ-i Hindī ve buḳūl-i sāire ile tebrīd olunmaġı iḳtiḍā eder ve māddede kes̱ret olmakla taḳlīle ḥācet olur. Ve miyāh-ı meẕkūreyi saḳy taḳlīle münāfī ve münāḳıḍ olur ve'l-ḥāṣıl lāyıḳ olur ki miyāh-ı fevākih bir üsbūʿa ḳadar teʾḫīr olunup mā-ı şaʿīr ile iktifā oluna. Ve bi'l-cümle fevākih-i maḥmūme muḍırr olur ġaleyān edip miʿdede fāsid olmakla. Ve çok eşyā vardır ki müberriden istiʿmāl olunsa onda inḍāc ve telṭīf ve istifrāġ ḳuvveleri olur, sikencebīn mis̱llilerde ḳuvā-yı meẕkūre mevcūde olur.

Ve maʿlūm ola ki ḥummā şiddeti ve ḥiddeti ḥasebiyle bir ḥāl üzere olur ki o ḥālde ḥummānın sebebini izāle için tedbīre ruḫṣāt verilmez belki ona tebrīd-i belīġ ile muʿālece olunur ḫuṣūṣan sen ḳuvāda ḳuvvet-i ṣābire bulmaz isen izāle-i sebebe cidden ruḫṣat olmaz ve eger ḳuvāda ḳuvvet-i muḳāvime vü ṣābire bulur isen sebebi ḳaṭʿ edip ḫılṭ için tedbīr edersin ve ġıdāyı ḳaṭʿ edersin ve māniʿ-i taḥallül olacak ḳadar tebrīd eylemezsin. Ve eger

39 Ve inḍāc ve taḥlīl ḥarāret ile olmakla beynehümāda müḍādde olur.

ḳuvveti ḳāṣıra bulur isen ḥummāya muḍadde olan tebrīd ile mizācı taʿdīl ile meşġūl olursun ve ġıdā ile ḳuvveti inʿāş edersin ve kaçan ḳuvveti inʿāş ve taḳviye ve müḍāddını ḳahr eylesen ʿillete ʿavd ve rücūʿ edersin. Ve kaçan bu ḥummayātta sen tebrīd ḳasd eylesen ḳabd ve teks̱īfi olan aḳrāṣ-ı müberride gibi eşyā ile ḳable'n-nuḍc ve'l-istifrāġ tebrīd eyleme belki o mis̱lli eşyā ile baʿdehümā tebrīd eyle.[40]

Ve maʿlūm ola ki ḥummā-ı ʿufūnetin ʿilācı ḥummā-ı dıḳḳ ʿilācının ḫilāfı üzere olur, zīrā dıḳḳ ʿilācı maraḍa müḍādde olan tedbīrlere [461b] maḳṣūr olur. Ve ḥummā-ı ʿufūnetin ʿilācı müḍādde-i maraḍ olan tedbīrlere maḳsūr olmaz belki o ḥummā-ı ʿufūnette maraḍa müḍādde olan nesneler ile ʿilāc olunduğu gibi sebebi ḳatʿ için dahi tedbīr olunur. Her ne ḳadar sebebi ḳaṭʿ eden ʿilāc maraḍa müşākil olur ise ve taġdiyeye min-ciheti nefsihā ḳuvvete ṣadīḳ olur ve ḳuvvetin ʿadüvvüsü olan māddeye dahi ṣadīḳa olmakla taġdiye ḳuvvete ʿadüvve olur. Pes taġdiye hem ḳuvvete ve hem ḳuvvetin ʿadūsuna cemīʿan muʿīn olur ve ona bināen taġdiye için müfreden bir bāb kılınmak lāyık olur.[41]

Ve maʿlūm ola ki ḥummā için ʿilāc mümkin olmaz illā ḥummā taʿarrüf olunmakla olur. Ve kaçan ḥummā mechūle olsa ʿalīle vācib olur ki tedbīrini telṭīf eyleye ve ictihād eyleye ki nevbet geldikte ḫāli'l-baṭn ve'l-miʿde buluna ve yevm-i nevbette ʿilāc eylemeye ve bir nesneyi taḥrīk eylemeye.

Ve bi'l-cümle muʿālecāt-ı ḥummāda ḳuvvete mürāʿat olunur. Eger ḳuvvet ḳaviyye olup mevāddın ġālibi dem ise veyāḫūd mevādd-ı ġālibeye dem muḫāliṭ ise onun muʿālecesinde vācib olan nesnelerin faṣd evcebi olur ḫuṣūṣan bevl-i aḥmer ġalīẓ ola. Ammā aṣfer-i nārī olup ʿinde'l-iftiṣād mirārın ġalebesinden ve iḥtidādından ḫavf olunursa faṣd terk olunur. Ve baʿde'l-iftiṣād faṣda ishāl-i laṭīf tābiʿ kılınır eger onda yübs var ise, onun ishāli mā-ı şaʿīr ve miḳdār-ı ḳalīl şīrḫışt saḳy olunmakla kılınır veyāḫūd mā-ı şaʿīr sikencebīn ile saḳy olunur. Ve eger onlar ṭabīʿatı telyīn eylemezse şīrḫışt mis̱llide şarāb-ı benefşec ziyāde kılınır ve ġāyet ʿameli telyīn olanlar istiʿmāl olunur, ishāli ve ʿanīfen ıṭlāḳı olanlar istiʿmāl olunmaz.

40 Yaʿnī baʿde'n-nuḍc ve'l-istifrāġ tebrīd eyle.

41 Zīrā ḳuvvete ṣadīḳa, maraḍa ʿadū ve maraḍa ṣadīḳa, ḳuvvete ʿadū olduğunun başka başka maḥalli olmakla tafṣīle ḥācet olur ve onu bir faṣl ancak iḥāṭa eder.

Ve muṣannif der ki bana eḥabb olan budur ki onların telyīn ve ishāli ḥuḳne ile kılınıp ve o ḥuḳun ḳuvvetin iḥtimāli ḳadar ḳaviyye ḳılınır. Ve beyne'l-ḥummayāt nefᶜi müşterek olan ḥuḳun-ı ḫafīfedendir o ḥuḳne ki onun ittiḫāẕı benefşec dühnü ve varaḳ-ı sılḳ ᶜuṣāresi ve ṣufretü'l-beyḍ ve sükker-i aḥmer ve būraḳtan ola. Ve bu telyīne sen ḥummānın ḥāl-i ibtidāsında ve ḥāl-i intihāsında muḥtāc olursun, intihāda olan ḥācet-i meẕkūre aḍᶜaf olur ve ḥāl-i ibtidāda olan ḥācet aḳvā ve eşedd olur ve bu telyīne ḥācet ṭabīᶜatın ḥāl-i iᶜtiḳālinde olur. Ve o telyīne idrār itbāᶜ olunur kerefsin kökü mis̱lliler, sikencebīn ile ṭabḫ ve maṭbūḫu saḳy olunmakla. Ve ondan sonra dahi maḥmūm taᶜrīḳ olunup mesāmmātı ḥarr-ı ḳavīsi olmayan nesneler ile tenftīḥ olunur, mes̱elā dühn-i bābūnec ile temrīḫ ve şarāb-ı ebyaḍ ile delk ve fātiren mā-ı ᶜaẕbla delk olunmakla. Ve eger ḥummā cidden muḥtedde olursa temrīḫ ve tenṭīlden bir şeyᵓ cāiz olmaz. Ve eger ḥummānın evvelinde ḫılṭı miᶜdeye māil bulsan ᶜādete muḫālif olmayan nesneler ile taḳyiᵓe olunur, mes̱elā sikencebīn mā-ı ḥārr ile saḳy olunmakla ḳayᵓ ettirilir eger ṭabīᶜat ḫılṭı ḳayᵓa taḥrīk eder ise. Ve eger o ᶜalīlin ḫılṭı emᶜāya meyl eder ise veyāḫūd ḳarāḳır veyāḫūd s̱üflün inḥidārı iḥsās olunur ise ona sen muḫālif olan taḳyiᵓeye taṣaddī eyleme.

Ve sen maḥmūmu ḥummayātın ibtidāsında nevmden menᶜ eyle ḫuṣūṣan ibtidā-i ḥummāda ḳuşaᶜrīret ve berd ve nāfiḍden biri ola, zīrā nevm ḥasebiyle berd ve nāfiḍ ziyāde olur; nevmin baᶜḍı aḥşāya müttecihe olan mevādda iᶜāneti olur ve aḫlāṭın nuḍcuna dahi mümānaᶜati olur. Ammā ḥummānın zamān-ı inḥiṭāṭında nevm cidden nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre zamān-ı intihāda dahi nevm muḍırr olmaz.

Ve maḥmūm mā-ı bārid şürbünden menᶜ olunmaz meger ki ḫılṭta fecācet ve ġılẓat ola, o mis̱lli ḫılṭın nuḍcuna māniᶜ olmakla o ḫılṭ ṣāḥibi mā-ı bāridden menᶜ olunur.

Ve maᶜlūm ola ki maḥmūm olan kimse faṣd olunup ona faṣdın menfaᶜati olsa ve baᶜdehu ona bir ṭarīḳat-ı rediyye istiᶜmāl eylesen ve tenḳıye olunmuş olmasa ḥummā nüks eder.

Ammā ḫılṭ-ı ṣafrāvīnin nuḍcu ṣafrā-yı raḳīḳin ḫās̱ire olması ile olur ve mā-ı bārid şürbü ṣafrāyı taḫs̱īr eder, bināen ᶜaleyh mā-ı bāridin ṣafrāvī ḥummāya menfaᶜati olur lākin miᶜde ve kebid ḍaᶜīfe veyāḫūd bāride olur ise

yāḫūd aḥşāda verem olur ise yāḫūd aʿḍāda vecaʿ yāḫūd bi-ḥasebi'l-mizāc ḳalīlü'd-dem olur ise veyāḫūd ḥarāret-i ġarīziyyesi ḍaʿīfe olmakla mā-ı bāridi şürb ile ʿalīl ḍaʿīf olur ise ve bilād-ı ḥārre ahālīsi gibi mā-ı bārid şürbü muʿtādı değil ise işbu ṭavāif-i mezḳūreden her birisi maḥmūm iken mā-ı bārid şürb eyleseler serīʿan müteşennic olurlar ve onlara o mā-ı bārid şürbünden füvāḳ dahi iṣābet eder ve mehzūl olan kimseler dahi ṭavāif-i mezḳūre ḳabīlinden olurlar. O kimseler ki onun mevāddı ḥārre veyāḫūd ġalīẓa-i mütenaḍḍice ve bedeni ʿayyil-i ḍaḫme ve ḥarāret-i ġarīziyyesi mevfūre ve ḳuvveti ḳaviyye ve aḥşāsının mizāc-ı aṣlīsi bāride olmayıp āfāttan dahi sālime olup ve onlar cidden bāride miyāh şürbüne muʿtād olsalar onlara mā-ı bārid şürbü efḍal-i eşyā olur, zīrā ekser-i ḥālde mā-ı bārid şürbü onların ṭıbāʿını ıṭlāḳ etmekle nefḍ-i māddeye muʿīn olur veyāḫūd ḳayʾ ile veyāḫūd bevlle ve kezālik taʿrīḳ ile veyāḫūd o mezkūrların cümlesi ile nefḍ-i mādde edip vaḳt-i şürbde ʿale'l-fevr ʿāfiyete bāʿiṡ olur. Ve çok vāḳiʿ olur ki mā-ı bāridden ḳadr-i keṡīri ve belki bir buçuk menn miḳdārı mā-ı bāridi ʿalīle ṭabīb saḳy eder ḥattā ʿalīlin levni muḫḍarre ve ʿaḍalātı mürteʾide olur. Ve o saḳy ḥasebiyle baʿḍı kerre ʿalīlin ḥummā-ı ḥāddesi balġamiyye ḥummāya istiḥāle eder. Ve baʿḍı kerre dahi o mā-ı bārid-i meşrūb ṭabʿı taḳviye edip mādeyi ʿaraḳ ve bevl ve ishālle defʿ edip ʿāfiyete müʾeddī olur. Ve kezālik mā-ı bārid o maḥmūmdan dahi menʿ olunmaz ki onun baʿḍı ʿuḍvunda verem olur velākin ḫavf olunur ki onda olan ḥarāret ve ʿaṭaş mā-ı bārid saḳy olunmasa ʿalīlin ẕübūlüne müʾeddiye olur, zīrā mā-ı bārid saḳyının ʿalīle maḍarratı olan tezāyüd verem ve fecācet-i mevādd baʿḍı kerre mā-ı bāridi terkin maḍarratı olan ẕübūlden ḫayrlı olur ve o miṡlli ʿalīle sikencebīn saḳy olunsa baʿḍı kerre onun ʿaṭaşını ḳaṭʿ ve teskīn eder ve ṭabʿını ıṭlāḳ eder ve şürb-i mā miḳdārı vereme maḍarrat-ı mezkūresi olmaz ve māddeyi cemʿ ve tekṡīf eylemez ve mizācı keṡīr olan cüllābın dahi fiʿli sikencebīn miṡlli olur. Ammā o ʿalīl ki ona şürb-i mā bāriden cāiz olmayıp velākin tehālük ile şürb-i māya iḳḍām ve cürʾet eylese ondan ḫavf olunur ki mesāmmātını mā-ı bārid ḳabḍ edip o südde ḥummā-ı uḫrāya sebeb ola ve o sebebden ḥādiṡ olan ḥummā-ı uḫrā ḥummā-ı ūlādan eşedd ola. Ve mā-ı bārid ʿuḍv-ı ḍaʿīfe müṣādif olsa o ʿuḍvun fiʿlini ifsād eder ve çok kerre izdirādı ve nefesi ʿusretli eder ve raʿşa ve teşennüc ve meṡāne ve külye ḳūlūndan birinin ḍaʿfını

iḥdās̱ eder. Ve eks̱er-i ḥālde mā-ı bārid şürbü o kimselerden menᶜ olunur ki ḥāl-i ṣıḥḥatinde mā-ı bārid şürbü ona muḍırr ola. Ve belki her kaçan sen görsen ki seḥane ḳaviyye ve ᶜaḍal ġalīẓa ve mizāc ḥārr-ı yābis olmuştur ve ondan istifrāġ olunmakla bedeni tenḳıye olunmuştur, o mis̱lli kimseye mā-ı bārid için ruḫṣat verir ve aḥyānen mā-ı bāridde vuḳūᶜunu menᶜ eyleme.

Ve kaçan ḥummā zamān-ı inḥiṭāṭa bāliġa olup ᶜalāmāt-ı nuḍc ẓāhire ve istifrāġ-ı aḫlāṭ dahi ḥāṣıla olmuş olsa istiᶜmāl-i ḥammāmda ve raḳīḳ-i memzūc şarāb şürbünde ve edhān-ı muḥallile ile temrīḫte bāis olmaz.

Ve kaçan ḥummānın evvel-i ᶜurūḍunda ḳavānīn-i mez̲kūre istiᶜmāl olunsa vācib olur ki inḍāca iştiġāl oluna ve o istifrāġa dahi iştiġāl oluna ki onunla mādde-i külliyyeten iḫrāc ve istīṣāl [462a] oluna. Ve bi-ḥasebi't-tecfīf taḳlīl-i māddeye müᵓeddī olan istifrāġın menfaᶜati olmaz belki menfaᶜati olan istifrāġ, sebebi külliyyen ḳatᶜ eden istifrāġ olur. Ve mādde-i ḥārre vü bārideden her birini ḳable'n-nuḍc istifrāġ cāiz olmaz lākin ḥācet mess eder ise defᶜ-i ḍarūret edecek ḳadar ḳable'n-nuḍc istifrāġ cāiz olur. Ve mevādd-ı mūz̲iye ḳable'n-nuḍc istifrāġ olundukta kes̱īren vāḳiᶜ olur ki o mādde-i mūz̲iye-i ḫabīs̱e ḫılṭ-ı ṣāliḥe muḫteliṭe olup ve onu dahi taḥrīk edip maᶜan iḫrāc eder.

Ve bir recül zuᶜm eyledi ki inḍācdan ġaraḍ, terḳīḳ-i mevādd olur ve ḫılṭ-ı ḥārr raḳīḳ olmakla onu istifrāġda inḍāca ḥācet yoktur. Ve o recülün kelām-ı mez̲kūrunu sen iṣġā eyleme, emr o recülün z̲ikr eylediği gibi değildir, zīrā inḍāc taᶜdīl-i ḳıvām ile olur, zīrā taᶜdīl-i ḳıvām ile istifrāġ sehl olur, ḳıvāmda ᶜadālet olmayıp ġalīẓde olduğu gibi ḳıvāmda ifrāṭ ve raḳīḳte olduğu gibi ḳıvāmda tefrīṭ olup iᶜtidāl bulunmasa o māddenin istifrāġı ṣaᶜb ve z̲ikr olunan mevādd-ı ṣāliḥayı ifsāda ve istihlāka müᵓeddī olur. Ve raḳīḳ-i müteşerrib ve ġalīẓ-i nāşib ve lezic-i leḥic bu mez̲kūrların küllīsi sehlen defᶜ olunmağa müstaᶜidd değildir belki defᶜde raḳīḳ ḳalīlen tes̱ḫīne ve s̱eḫin terḳīḳe ve lezic ḳatᶜa muḥtāc olur ḥattā sühūlet ile defᶜ olunmağa müstaᶜidd ola. Niçin o recül bizim z̲ikr eylediklerimizden bir şeyᵓ müteḳaddimīnin nuḍca olan maḳāllerinden istimāᶜ eylemedi ve niçin bizim z̲ikr eylediğimizi aḫlāṭ-ı menfūs̱eden tez̲ekkür eylemedi ki aḫlāṭ-ı menfūs̱e raḳīḳ ise taḫs̱īre ve ḫās̱ir ise terḳīḳe muḥtāc olur. O recül aḫlāṭ-ı menfūs̱e-i mez̲kūreyi ḥaḳḳ-ı teᵓemmül ile teᵓemmül kılsa idi bizim z̲ikr eylediğimize müteheddī olur idi. Ve o recül fī-nefsihi aḥvāl-i ḳārūreyi niçin tefekkür eylemedi ki ḥum-

mayāt-ı ḥāddenin ibtidāsında ḳārūrede rüsūb olmaz ve baᶜde'l-ibtidā ẕāt-ı rüsūb olur ve o rāsib-i maḥmūd maraḍı fāᶜil olan māddenin ġayri değildir belki maraḍı evvelā ve ḳable'n-nuḍc fāᶜil olduktan sonra nuḍc bulup mündefiᶜ olmuştur; zamān-ı ibtidāda o rüsūb olmadığı ᶜadem-i nuḍca bināendir, eger nuḍcun ḥuṣūlünde riḳḳat kifāyet eylese ve nuḍcdan ġāyet-i maḳṣūda mücerred riḳḳat olsa vācib olurdu ki evāil-i ḥummayātta dem ve ṣafrādan ḳārūrede rüsūb-ı maḥmūd mevcūd ola. Ve faḍl-ı rüsūbu indifāᶜa istiᶜdādından ve nuḍcdan muḳaddem evāil-i ḥummayātta ṭabīᶜat için defᶜ mümkin olmadığı gibi keẕālik o ḫılṭ-ı mümrıḍı ḳable'n-nuḍc istifrāġa ṭabīᶜat için defᶜe sebīl olmaz. Ve ḳārūrenin ḥālet-i meẕkūresini teᵓemmül eden kimseye ḥāl-i istifrāġa bi'ḍ-ḍarūre ᶜilm ḥāṣıl olur ki ḳable'n-nuḍc ḳārūrede rüsūb-ı maḥmūd olmak mümteniᶜ ve ṣaᶜb olduğu gibi keẕālik nuḍcu olmayan mevāddı dahi istifrāġ müteᶜassir ve ṣaᶜb olur, zīrā ḳable'n-nudc istifrāġ baᶜḍı kerre mevāddı taḥrīk eder ve onun fiᶜli mevāddı istifrāġa ve iḫrāca bāliġ olmaz ve baᶜḍı kerre dahi ḫılṭ-ı ḫabīs̱i ṭayyibe ḫılṭ edip ṭayyibi dahi iḫrāc eder. Pes o recül mis̱llilere vācib olur ki Cālīnūs'a veyāḫūd İbuḳrāṭ'a hüsn-i ẓann edip onların resmlerine taḳlīd ve iᶜtimād eyleyeler veyāḫūd onların mersūmlarında faḍl-ı teᵓemmül ile teᵓemmül eyledikten sonra münāḳaḍaya ve münāḳaşaya sebīl oldukta redde rücūᶜ eyleye, zīrā ḥaḳḳ üzere evveleyne münāḳaḍa eden kimse maᶜẕūr olur[42] velākin vācib budur ki o münāḳaḍa imᶜān-ı naẓar ve iᶜmāl-i fikrden sonra ola.[43] Ve ben ẓann ederim ki o recül için biraz tecārib vāḳiᶜ oldu ki mevādd-ı meẕkūreyi ḳable'n-nuḍc istifrāġ ona necāḥ oldu ve ona maġrūr olup daᶜvā-yı meẕkūra cürᵓet eyledi velākin ḳavānīne muḫālif olan tecribeye bu bābda iᶜtibār olunmaz, zīrā baᶜḍı kerre ondan necāḥ olmaz ve baᶜḍı kerre dahi ᶜadem-i necāḥ taḥaḳḳuḳ olunmayıp necāḥ ẓann olunur, pes ondan ictināb vācib olur iḥtiyāṭ ḥasebiyle.

Ve ammā ḥādde kes̱īre ve müteḥarrike olup bir ᶜuḍvdan ᶜuḍv-ı āḫer müntaḳıle olsa ben ẓann ederim ki onun istifrāġında nuḍca ḳadar imhāl

---

42 وهو كما قال الدواني ان لمسالك النظر اتساع فالحق احق بالاتباع (Devvānī'nin söylediği gibi: "Düşüncenin yolları fazla olduğu için en doğru olan gerçeğin kendisine tabi olmaktır.")

43 Zīrā naẓra-i ūlā ḥamḳāᵓ ve s̱āniye ezkā olur, bināen ᶜaleyh şerᶜ naẓra-i ūlāyı ẕemm edip buyurmuştur: إياك والرأي الفطير Ve şuᶜarā dahi ẕemm edip demiştir: وكم من عائب قولاً صحيحاً = وآفتهُ من الذهن السقيم Ve ekābir-i ᶜulemā dahi buyurmuştur: ليس فى الامور صائب من لم ينظر فى العواقب

olunmaz, zīrā ᶜale'l-fevr istifrāġ olunmasa baᶜḍı kerre evrām-ı sersāmiyye ve ġayr-i āfet iḥdāṡ eder ve istifrāġ terk olundukta zamān-ı nuḍca bülūġdan muḳaddem ḫaṭarda īḳāᶜ eder. Ve mevādd-ı keṡīrenin zamān-ı nuḍcu kemmiyyeti ve miḳdārı muᶜtedil olan māddenin zamān-ı nuḍcundan aṭvel olur ve ona bināen istifrāġı nuḍca teʾḫīrinde ḫaṭar ekṡer olmakla ḳable'n-nuḍc istifrāġ lāzım olur istifrāġa terettüb eden maḍarrattan istifrāġı nuḍca teʾḫīrin maḍarratı ekṡer olmakla. Ve maᶜa-ẕālik mevādd-ı keṡīrenin īẕāsı ekṡer olmakla ṭabīᶜat onu defᶜe ḥareket eder ve ona müstefriġatla sen iᶜāne eylesen senin iᶜānetin ṭabīᶜatın fiᶜline muvāfıḳ olmakla o iᶜānetten intifāᶜ olunur.

Ve maᶜlūm ola ki faṣdda olan nuḍca intiẓār müshilātta olan nuḍca intiẓār meblaġına bāliġ olmaz ve nuḍca intiẓār aḫlāṭ-ı uḫrāda yaᶜnī demin ġayrilerini ishāl ile istifrāġda olur. Ve ibtidā-i ᶜillette kaçan faṣd teʾḫīr olunsa zamān-ı intihāda dahi faṣd eyleme, zīrā zamān-ı intihāda faṣdın maᶜnāsı yoktur belki zamān-ı intihāda ḳuvvet ḍaᶜīfe olmakla baᶜḍı kerre faṣd ḍaᶜf-ı ḳuvvete müṣādif olup ᶜalīli ihlāk eder. Ve keẕālik ġalebe-i ḫılṭtan ḫavf olunup iḥtiyāṭ istifrāġı īcāb eylese eger māddede nuḍc yok ise istifrāġla mādde ancak zamān-ı ibtidāda taḥrīk olunur, ammā zamān-ı intihāda mevāddan bir nesneyi taḥrīk eyleme ḥattā ṭabīᶜat ġalebe edip inḍāc etmedikçe. Ve baᶜde'l-inḍāc ṭabīᶜat-ı mevāddı taḥrīk eylemese mevāddı sen taḥrīk eyle, mevāddı ṭabīᶜat hangi cānibe taḥrīk ṣadedinde ise sen dahi taḥrīki o cānibe eyle ve eger mādde kendi taḥarrük veyāḫud taḥrīk olundu ise onu maᶜa-fiᶜlihā terk eyle.

Ve mevāddın bi-ṭabᶜihā ḥareketine İbuḳrāṭ hāyice tesmiye eyledi ḥattā وينبغي ان يستعمل الدواء المسهل بعد أن ينضج المرض وأما في أول المرض فلا ينبغي ان يستعمل ذلك إلا ان يكون المرض مهياجا وليس يكاد يكون في أكثر الأمر مهياجا diye ẕikr eylediği hāyiceden mevāddın vech-i muḥarrer üzere ḥareketini murād eyledi. Ve o istifrāġ istifrāġ-ı ḍarūrīdir ki ḳable-vaḳtihi ẓuhūr eylemiştir. Ve o istifrāġın ᶜādiye-i mevāddı keffe ve menᶜe nisbeti taġdiyenin ḳuvveti suḳūṭtan menᶜe nisbeti gibidir.

Ve kaçan sen ḥummāda istifrāġ istiᶜmāl eylesen nāibede vaḳt-i iḳlāᶜa ve lāzımede vaḳt-i fetrete mürāᶜat ile ve o evḳāttan dahi vaḳt-i ebredi iḫtiyār eyle ve yevm-i devrde faṣd ve ishāl ile istifrāġ eyleme ve bi'ṣ-ṣınāᶜa eylediğin istifrāġı istifrāġ-ı ṭabīᶜinin cihet-i meylinin müḍāddesi cihetine eyleme

ve ṭabībin işlediği fiᶜli ḥāl-i devrde işlemekle aḫlāṭ is̱āre olunmasın. Ve bi'l-cümle vaḳt-i devrde tedbīr-i ġalīẓden tevaḳḳī ve ictināb olunur ḥattā mā-ı şaᶜīr saḳy olundukta ona sükker ḫalṭ olunmaz ve keẕālik vaḳt-i devrde cüllāb dahi saḳy olunmaz, zīrā sükker mecārīyi taḍyīḳ eder ve o müḍāyaḳa ile devre kesr gelir ve o kesrde ḫaṭar olur belki vācib olan devre iᶜānet olunmaktır, zīrā ṭabīb ṭabīᶜata muᶜīndir ve münāziᶜ olmak ona cāiz değildir.

Ve maᶜlūm ola ki baᶜḍı kerre bir nevᶜ devāya ḥācet olur ki onda ḳuvvet ile ḍaᶜf cemᶜ ola yaᶜnī efᶜālden fiᶜl-i vāḥidi ḳavī ve fiᶜl-i āḫeri ḍaᶜīf ola ve ḳuvveti ġalīẓ-i lezic olan ḫılṭı ishāl etmekle ola ve ḍaᶜfı o ishāl meclis-i vāhide veyāḫūd iki meclise maḳsūr olmakla ola ve iki mecliste onun ᶜameli dahi maᶜan kes̱īr olmaya o kes̱ret müteᶜaddide ve müteᶜaḳıbe ḳuvveti isḳāṭ eylemesin için.

Ammā faṣdda reʾy budur ki eger faṣdı müdāfaᶜa mümkin ise faṣd terk olunur; eger faṣdı müdāfaᶜa mümkin değil ise faṣdın ᶜadedini teks̱īr eylemek ᶜadedini taḳlīl edip iḫrāc ve istifrāġ olunan demin miḳdārını teks̱īrden [462b] ḫayrlı olur. Ve vācib olur ki defᶜaten kes̱īrü'l-miḳdār dem istiḫrāc olunmaya, zīrā defᶜaten dem-i kes̱īr iḫrācı iḫrācına ḥācet olmayan aḫlāṭ-ı ṣāliḥayı istifrāġ eder. Ve demde baᶜḍı kerre iḳtiḍā eden istifrāġāt-ı sāireye ᶜudde[44] bāḳī kalmaz ve buḥrānāt-ı muntaẓıre ile münāzaᶜa etmeğe sāliḥ ḳuvvet dahi bāḳī kalmayıp ḳuvvet ḍaᶜīfe ve ᶜācize olur.

Ve maᶜlūm ola ki ṣudāᶜ ile ḥummā bir kimsede cemᶜ olsa ḥummāya ᶜilāc evlā olur. Ve maᶜlūm ola ki zamān-ı inḥiṭāṭa bāliġa olan ḥummāda maḥmūma ṣudāᶜ ᶜārıḍ olsa o ḥummānın inḥiṭāṭını tezeyyüde redd eder ve vācib olur ki o ḫaṭardan ḫalāṣ için ṣudāᶜ teskīn oluna.

Ve kaçan ṣabī-i rāḍiᶜ maḥmūm olsa murḍiᶜasının lebeni ıṣlāḥ olunur.

Ve maḥmūmun ḳārūresi yereḳān ṣāḥibinin ḳārūresi gibi ẓuhūr eylese vereme delālet eder ve ᶜilācı ona mā-ı şaᶜīr ve sikencebīn saḳyı olur ve o saḳy ile ḥummā sākine ve hādiye olsa verem muᶜālecesi ḳaṣd olunur.

Ve kaçan ḥummā ile ḳūlınc dahi olsa mādām ki ḳūlıncın ṭarīḳi fetḥ ve taḫliye olunmaya, ona mā-ı şaᶜīr saḳy olunmaz. Ve eger ona miyāh saḳyı vācib olur ise mā-ı dīk saḳy olunur ve onun ḥuḳnesi kes̱īrü'd-dühn kılınmakla ḥuḳne-i leyyine kılınır ve ḳūlınc fetḥ olunduktan sonra mā-ı şaᶜīr

44 "ᶜUdde" yavuz gün için yat ve yarak ḥāḍırlamak ve müheyyā kılmak. Vankulu.

saḳy olunur eger ḥācet var ise. Ammā müshilāt-ı maḥmūmīn baᶜḍı kerre eşribeden kılınıp o şerbet temr-i Hindī, terencebīn ve şīrḫışt mis̠lliden ittiḫāẕ olunur ve baᶜḍı kerre o şerbette mā-ı leblāb ve baᶜḍı kerre ḫıyārşenber dahi kılınır ve gāhca onun içine saḳmūnyā ṭarḥ olunur ve baᶜḍı kerre dahi cüllāb içinde yalnız saḳmūnyā saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre mādde ġalīẓa oldukta ona ṣabır saḳy olunmağa ḥācet olur. Ve ecved olan budur ki saḳy olunacak ṣabır ᶜasel ve mā-ı hindebāda ve mā-ı yaᶜṣīdde[45] terbiye olunup ondan ḥubūb ittiḫāẕ oluna. Ve bir ḳavm müshilāt-ı ḥummāda helīlec-i aṣferi istiᶜmāl eylediler. Ve onun fiᶜline bir menfaᶜat terettüb eylemez, evvelā ishāl edip baᶜdehu mesāmmātı ḳabḍ eder ve aḥşāyı taḫşīn eder. Ve ger helīlec-i aṣfer saḳy olunmak īcāb eder ise nuḍc-ı tāmmdan sonra olunmak vācib olur. Mā-ı rummāneyn saḳyının menfaᶜati ᶜaẓīm olur ḫuṣūṣan şaḥmlarıyla evḳātında iᶜtiṣār oluna.

Ve müshilāt-ı müstaᶜmeledendir bir mis̠ḳāl benefşec ile bir ḳīrāṭa varınca ḳadar saḳmūnyādan ittiḫāẕ olunan müshil ve baᶜḍı kerre onun içine miḳdār-ı ḳalīl naᶜnāᶜ dahi katılır. Ve baᶜḍı kerre müberridāt-ı muṭfiᵓeden dahi ittiḫāẕ olunan devā içinde saḳmūnyā kılınır, o devā bu ḥabb mis̠llidir ki onun ṣıfatı budur:

Nüsḫa: Küzbere, ṭabāşīr, verd her birinden yarımşar dirhem, kāfīr bir ṭassūc, saḳmūnyā yarım dānıḳa varınca ḳadar; bu mez̠kūrlardan ḥabb ittiḫāẕ olunur ve ondan bir dānıḳ saḳy olunur.

Veyāḫūd şīrḫışt terencebīn beşer dirhem, tuffāḥ-ı Şāmī ve sefercel ᶜuṣāreleri veznleri berāber, küzbere-i raṭbe ᶜuṣāresi südüs cüzᵓ; işbu ᶜuṣāreler cemᶜ olunur ve şīrḫışt ve terencebīn onda maġmūre ve mestūre kılınıp münᶜaḳid olmağa ḳarīb olunca ḳadar ṭabḫ ile ḳıvāma getirilir ve baᶜdehu kāfūrdan bir buçuk dānıḳ ve saḳmūnyādan bir dirhem aḫẕ olunup o taḳvīm olunan devā nārdan refᶜ olunduktan sonra z̠ikr olunan kāfūr ve saḳmūnyā onun üzerine z̠err olunur, buḫār ile taḥallül eylemesin için ḥıfẓ olunur ve baᶜdehu terk olunur kendiliğinden rıfḳla münᶜaḳid olunca ḳadar ve onun şerbet-i vāḥidesi iki dirhemden iki buçuk dirheme varınca ḳadar olur. Ve mümkin olur ki şīrḫışt ve terencebīn ve sükker-i ṭaberzedden nāṭıf[46] ittiḫāẕ

45 "Yaᶜṣīd" ḫanderīlī dedikleridir ki hindebā-i berrīnin bir nevᶜidir, zehri aṣfer olur.
46 اَلنَّاطِفُ [en-nāṭıf] (ṭānın kesriyle) peşmīne ḥelvā ki iplik iplik olur. Vankulu.

oluna ve içinde kāfūr ve saḳmūnyādan o miḳdār kılına ki onun bir şerbetinde kāfūrdan bir ṭassūce ve saḳmūnyādan bir dānıḳa varınca ḳadar buluna ve nefse ḥabīb olup ġayr-i kerīh ola.

Eyyām-ı ṣayfta bārid ḥummāsı olan kimse ḫayşe dāḫil olmaz yaʿnī kettānın üsdübüsünden ṣafīḳan mensūc olan s̱iyābı giymez ḫuṣūṣan vaḳt-i ʿaraḳta o s̱evbi lübs aṣlā cāiz olmaz, zīrā o s̱evbi müştemil olan maḥmūmun mevāddı bāṭına ʿaks eder ve māniʿ-i taḥallül olur. Ve o ḥummāya aḳrāṣ muvāfıḳ olmaz lākin baʿde'n-nuḍc ve'l-istifrāġ istiʿmāl olunur. Ve aḳrāṣ o ḥummāya evfaḳ olur ki onun miʿdeye teşebbüs̱ü olup dıḳḳıyyeye müşābeheti ola.

Ve tedbīrde muʿtādı olan kimselerden ʿādetini terk eden kimse terk-i ʿādet ḥasebiyle kendide ḥummā gibi ḥālet iḥsās eder velākin onun ıḍrārı ḥummā ıḍrārı gibi olmaz belki tedbīrde olan ʿādeti terk ḥasebiyle olmakla ḍararı ḫafīf olur.

Ẕikr Olunan Maḥmūmların Taġdiyeleri Beyānındadır

Maʿlūm ola ki maḥmūmlara evfaḳ-ı aġdiye raṭbe olan aġdiye olur ve ḫuṣūṣan ṣıbyān ve müttediʿīn mis̱llilere aġdiye-i raṭbe ziyāde evfaḳ olur mizācına müşākil ve maraḍına muḍād olmakla.

Ve kaçan ḥummā aḫẕ edip ve ṭabīʿat yābise olsa s̱üfl bi-tamāmihi ḫurūc eylemedikçe onu sen taġdiye eyleme

Ve vācib olur ki ḥummayāttan nāibenin nevbeti ve lāzımenin iştidādı katında onları ḫāli'l-baṭn mülāḳī kılasın; taġdiyesi vaḳtinde ihmāl olunsa ve miʿde mümteliʾe iken ẕikr olunan nevbet gelse ṭabīʿat o ṭaʿāmı haḍma iştiġāl etmekle maraḍı inḍāc ve defʿden ẕühūl eder ve maraḍ müstaḥkem ve ṭavīlü'l-müddet olur ve bu ʿöẕr ile taġdiye zamān-ı inḥiṭāṭa ve dahi sonraya teʾḫīr olunur. Ve ḥummānın vaḳt-i inḥiṭāṭı taġaddīde muʿtādı olan vaḳte müṣādif olur ise o vaḳtte taġaddī ziyāde ecved olur.

Ve maʿlūm ola ki taġdiye ve tedbīrin envāʿı vardır: Biri cidden laṭīf ve biri cidden ġalīẓ ve birisi beynehümāda mütevassıṭ olur ve onun dahi kimisi leṭāfete māil ve kimisi kes̱āfete māil olur. Tedbīr-i laṭīf-i bāliġ reʾsen ġıdāyı terk olur ve cidden ġalīẓ olan eṣıḥḥā aġdiyesini tenāvül olur. Ve merātib-i vasaṭtan cānib-i leṭāfeti vely eden mertebe min-beyni'l-aġdiye rummān ʿuṣāresini tenāvül ve cidden raḳīḳ olan cüllāb tenāvülü olur. Ve

onu vely eden mertebe-i vasaṭ mā-ı şaʿīr-i raḳīḳ ve baʿdehu mā-ı şaʿīr-i ġalīẓ ve buḳūl-i bāride vü raṭbeden sermaḳ ve isfanāḫ ve baḳla-i Yemāniyye ve o mis̱lliler olur ve baʿdehu ke-mā hüve şaʿīrin keşki olur. Bu meẕkūrlar merātib-i vasaṭṭan leṭāfeti vely edenler olur.

Ammā vasaṭṭan cidden ġalīẓi vely edenler dücüc ve eṭrāf ve ondan elṭaf ḳıbāc ve ferārīc ve ondan elṭaf ṭayāhīc ve semek ve ondan elṭaf ecniḥa-i ferārīc ve ecniḥa-i ṭayāhīc ve ḳalīl ve raḳīḳ nīm-birişt ve cidden ṣaġīr olan semek olur ve ondan elṭaf ke-mā hüve şaʿīrin keşki ve ondan elṭaf ḫubz-ı semīdin mā-ı bāridde ḥall-i raḳīḳ ile maḥlūlü olur.

Ammā ġalīẓa olan ġıdā ḳavī olur ve keşk-i şaʿīr niʿme'l-ġıdā olur ki o ġıdāda mevcūd olan s̱üḫūnet ve ittiṣāl ḥāline melāset ve zelḳ ve cilā ve terṭīb ve līn keyfiyyetlerini ve ḥummāya müḍādde ve ʿaṭaşı teskīn ve sürʿat-i nüfūz ve inġısāl keyfiyyetlerini tamāmen o ġıdā cemʿ eder ve onda ḳabḍ olmaz, bināen ʿaleyh rüsūbu ve menāfiẕe teşebbüs̱ü olmaz her ne ḳadar menāfiẕ ḍayyiḳa olur ise dahi ona teşebbüs̱ eylemez ve memerrine ve merīye onun lüṣūḳu olmaz ve baʿḍı kerre balġamī mis̱llilere celā olur. Ve keşk-i şaʿīrin ṭabḫında icāde olunsa elbette onda nefḫ olmaz. Keşk ve mā-ı keşkten elṭaf tedbīre ḥācet oldukta ḳudemā o mā-ı ʿaseli saḳy ederler idi ki onun suyu kes̱īr ola, zīrā o mā-ı ʿaselde ġıdāiyyet ḳalīl ve mānın nüfūẕu ve tertīb ve cilāsı ve teftīḥi ve idrārı kes̱īr olur ve ḥarāreti dahi mā-ı kes̱īr ile meksūredir. Ve mā-ı ʿasel-i meẕkūr fi'l-cümle ḳuvveti dahi ziyāde eder. Ve mā-ı ʿaseli sikencebīn tāli olur, mā-ı ʿaselden sikencebīn aġlaẓ ve aġẕa ve taḳṭīʿi ve cilāsı aḳvā olur ve sikencebīnden maḍarrat tesḫīn ve maḍarrat-ı aḥşā ʿaselde olduğu miḳdār olmaz, ammā şimdiki zamānda ʿasel-i ḳaṣab yaʿnī sükker ʿasel-i naḥlden efḍaldir ḫuṣūṣan sükkerin naḳīsi ola her ne ḳadar sükkerin cilāsı ʿasel cilāsından eḳall olur ise. Ve keẕālik sikencebīn sükkeri dahi onun gibidir velākin maḥmūma sikencebīn saḳyı ḳaṣr olunsa baʿḍı kerre saḥcı īrās̱ eder ve saḥc [463a] emrāḍ-ı ḥārrede meḫūf olur. Ve biz mā-ı şaʿīr ve sikencebīn saḳyı için kelām-ı müfred kılarız. Ve tedbīri teṭṭīf eylemeği mādde-i maraḍ iḳtiḍā ve īcāb eder ve onunla ṭabīʿat-ı māddeyi inḍāca ve taḥlīle ḳādire olur.

Ve telṭīf-i tedbīre evlā olan vaḳt vaḳt-i intihādır, zīrā o vaḳtte ṭabīʿatın mādde ile ḳıṭāle ve muḥārebeye iştiġāli müştedde olur ve o ḥālde şeyʾ-i

āḫere ve ġalīẓ ġıdāyı haḍma iştiġāl ṭabīᶜata lāyıḳ olmaz ve ḫuṣūṣan buḥrān katında aṣlā lāyıḳ olmaz. Ammā kable vaḳti'l-intihā her ne ḳadar muḥārebetün-mā vāḳiᶜ ise lākin müstaḥkem değildir.

Ve telṭīf-i tedbīri muḳteḍī olan nesnelerden olur faṣd ve ıṭlāḳ-ı baṭn ve ḥuḳne ve teskīn-i vecaᶜa ḥācet. Pes bu ḫuṣūṣlara ḥācet katında vācib budur ki ẕikr olunan ḥāceti ḳaḍāya iştiġāl oluna ve onlardan ferāġdan sonra ġıdā istiᶜmāli vācib oldukta ona iştiġāl oluna eger tenāvül-i ġıdāya māniᶜ-i āḫer yok ise ve taġlīẓ tedbīri muḳteḍī olan ḳuvvet olur. Ve taġlīẓ-i tedbīre evlā olan vaḳt ḳuvvetin māddeye ᶜadem-i iştiġāli vaḳti olur ki o vaḳt ᶜilletin evāili zamānıdır. Ve vācib olur ki tedbīr taġlīẓ olundukta o tenāvül edeceği ġıdā-i ġalīẓi tefrīk eyleyip taġlīẓin ḍararını tefrīḳ ile tedārük eyleye, zīrā ġıdā-i ġalīẓi müferriḳan tenāvül ḳuvvete ḫafīf olur.

Ve faṣl-ı ṣayfta ġıdānın kemmiyyeti ziyāde olmağa ḥācet olur o faṣlda taḥlīl ziyāde olmakla. Ve keẕālik o faṣlda tefrīḳ-ı ġıdāya dahi ḥācet ziyāde olur, zīrā ġıdā-ı kes̱īr defᶜaten tenāvül olunsa ḳuvve-i hāḍıme onu haḍma vefā eylemez ve o faṣlda bedenin taḥallülü tefārīḳ ile olmakla bedel mā-yeteḥallel olan ġıdā dahi tefārīḳ ile olmak elyaḳ olur. Ammā şitāda emr ᶜaks üzere olur şitāda taḥlīl ḳalīl olmakla, bedel-i kes̱īre ḥācet olmaz ve ḥācet miḳdār-ı bedel ona iᶜṭā olundukta defᶜaten iᶜṭā olunmakta ḍarar olmaz, zīrā miḳdār-ı ġıdā ḳalīl olmakla onu haḍma ḳuvvet vefā eder ve tefrīḳ-i ġıdā iḳtiḍā eylemez ve defᶜaten haḍm eder. Ve faṣl-ı ḫarīf zamān-ı redīdir, ona bināen ḳuvveti ḥıfẓ ve māddeyi ḳahr arasında telaṭṭuf oluna ve o faṣlda dahi ḳalīlen ḳalīlen ġıdāyı tefrīk evlā olur ve'l-ḥāṣıl ḳuvvetin ḍaᶜfı vaḳtinde [tefrīḳ-i] ġıdā evlā olur.

Ve maᶜlūm ola ki ḳuvvet taġlīẓi teḳāḍā eylemese vācib bu olur idi ki eblaġ-ı telṭīf ile ġıdā telṭīf oluna velākin o telṭīf ile ḳuvvet ḍaᶜīfe olur ve telṭīfi iḥtimāl eylemez. Ve ḫaver ve ḍaᶜf katında maraḍa ᶜilācın menfaᶜati olmaz. Ve senin bildiğin gibi maraḍa ᶜilāc eden ḳuvvettir, ṭabīb değildir belki ṭabīb ālātı ḳuvvete īṣālin ḫādimidir. Ve bunu kaçan sen taṣavvur eyledin ise vācib olur ki ᶜillete naẓar oluna, eger ᶜillet cidden ḥādde ise yaᶜnī o ᶜilletin müntehāsı ḳarīb ise ve sen ḳuvvetin vaḳt-i ibtidādan intihāya varıncaya ḳadar ᶜadem-i ḍaᶜf u ḫaverini dahi ḥads eder isen ḳuvveti māddeye taslīṭ edip ġıdā-ı ġalīẓ ile ḳuvveti meşġūl eyleme velev bi-terki'ṭ-ṭaᶜām aṣlen ted-

bīri telṭīf eyle ve ḫuṣūṣan yevm-i buḥrānda telṭīf-i bāliġa iḳdām eyle. Ve eger bilirsin [ki] maraḍ-ı ḥādd muṭlaḳtır ve cidden ḥādd değildir, vācib olur ki marīḍin ġıdāsı telṭīf-i vasaṭ ile telṭīf olunup telṭīfte mübālaġa olunmaya lākin müntehā katında ve ḫāṣṣaten yevm-i buḥrānda telṭīf-i ḥādd muṭlaḳ maraḍda dahi ġāyet-i iblāġ olunur. Ve ḥādd-ı muṭlaḳtan sebeb-i ᶜaẓīm ḥasebiyle olanlarda müntehādan muḳaddem dahi telṭīfte mübālaġa olunmak lāyıḳ olur ve eger maraḍ müzmin veyāḫūd müzmine ḳarīb idiği maᶜlūm olur ise tedbīr-i telṭīf olunmaz, zīrā maraḍ-ı müzminde telṭīf olunsa müntehāya varınca ḳadar ḳuvvet-i selīm olmaz velākin maᶜa-ẕālik sana lāzım olur ki cemīᶜ-i aṣnāfta evvel-i tedbīrin aġlaẓ ve müntehāya müvāfī ve muvāṣıl olan āḫir-i tedbīrin elṭaf ola ve beynehümāda tederrüc oluna ḥattā ḳuvvet müntehāya ḳarīb olunca ḳadar maḥfūẓa ola. Ve kaçan maraḍ müntehāya bāliġ oldukta tedbīri telṭīf edip ḳuvvet māddeye irsāl olunur ve tedbīr-i ġalīẓ ile ḳuvveti haḍma meşġūl eylemekten ictināb olunur. Ve ḳuvvetin ḳaviyye idiği maᶜlūm olsa baᶜḍı kerre cüllāba ve cüllāb misẖliye velev üsbūᶜan ḳaṣr olunmağı ḥāl iḳtiḍā eder ḫuṣūṣan ḥummayāt-ı evrāmda o iḳtiḍā ziyāde vācib olur. Ve eger cüllāba ḳaṣrdan ḍaᶜf ḫavf olunur ise mā-ı şaᶜīre iḳtiṣār olunur. Ve kaçan ḥāl sana müştebih olup muḳteḍā-ı maraḍ telṭīf ve taġlīẓden hangisi idiği farḳ olunmasa telṭīfe meyl ziyādeye meylden evlā olur velākin ḳuvvete ve ve iḥtimāle mürāᶜāt olunup ḥasebe'ṭ-ṭāḳa telṭīf olunur.

Ve baᶜḍılar zuᶜm eylediler ki emrāḍ-ı ḥāddede taġdiye ve taḳviye evlā olur ve kaçan ḳuvvete o ġıdānın s̱üflü ve ḥamli olur ise istifrāġ olunur, zīrā istifrāġda zamān-ı nuḍca intiẓārın maᶜnāsı yoktur, istifrāġ senin yedindedir, murād eylediğin vaḳtte istifrāġ edersen ṭabīᶜat gerek ise istifrāġ eylesin ve gerek ise istifrāġ eylemesin. Ve o baᶜḍın bu zuᶜmu ḫaṭā olduğunu biz sana bildirip taᶜrīf eyledik. Belī taġdiyeyi terk ile ḳuvvetin suḳūṭundan kaçan sen ḫavf eylesen o zamān taġdiye evlā olur ve ebdāndan baᶜḍı beden mirārī olmakla onun tedbīri bizim ẕikr eylediğimiz tedbīre muḫālif olur ve ḫuṣūṣan o beden ṣāḥibinin kes̱īrü'l-miḳdār aġdiye tenāvülüne iᶜtiyādı ola, o mis̱lli kimse taġdiyeyi velev fī-ibtidāi'l-ḥummā terk eylese belki ḥummānın aṣᶜab-ı evḳātı olan zamān-ı intihāda terk eylese onun ḥāli iki emrin birinden ḫāli olmaz, zīrā onların ḳuvāları ḍaᶜīfe ise onlara ġaşy gelip ḳarīben helāk olurlar ve eger ḳuvāları ḳaviyye ise ẕübūlde vāḳiᶜ olurlar ve onlarda

ḍikkat-i enf ve ġuʾūr-ı ʿayn ve laṭʾ-ı ṣudʿ mis̱lli ʿalāmāt-ı z̠übūl ẓāhire olur. Ve baʿḍı kerre dahi aḳviyāya o ḥālāt ẓuhūrundan muḳaddem ġaşy ʿārıḍ olur miʿdelerine mirār-ı lāẕiʿ munṣabb olmakla. Ve baʿḍı nāsın dahi laḥmı vefret ve kes̱ret üzere olur lākin ondan ġıdā munḳaṭıʿ olsa ona ḍaʿf ve hüzāl ʿārıḍ olur, menʿ-i ġıdāyı iḥtimāl eylemez. Ve ḥarāret-i ġarīziyyesi cidden ḳaviyye veyāḫūd cidden ḍaʿīfe olan kimsenin küllīsi terk-i ġıdā üzere ṣabrı olmaz ve onların baʿḍılarına terk-i ġıdāya ʿadem-i ṣabrı ḥasebiyle terk-i ġıdādan miʿdesinde vecaʿ ve elem olur ve ona ṣudāʿ dahi bi'l-müşāreke ʿārıḍ olur ve onların o ḥālleri cūʿa ʿadem-i müṣābere ḳabīlinden olur. Ve onlar baʿḍı kerre mā-ı şaʿīr ile ḳanāʿat ve iktifā ederler ve baʿḍı kerre mā-ı şaʿīre rummān ʿuṣāresi veyāḫūd onun ems̱ālini ḫalṭa muḥtāc olurlar fem-i miʿdeyi taḳviye eylesin için. Ve baʿḍı kerre onları sen rıfḳ ile ḳable'ṭ-ṭaʿām taḳyiʾeye muḥtāc olursun. Ve bedeni mirārī olanlardan çok kimseler ḍaʿīf olup ġaşy mertebesine ḳarīb olurlar ve ona sebeb ḍaʿfın şiddeti olmaz belki onun sebebi fem-i miʿdeye mirārın inṣıbābı olur. Ve kaçan onlara sikencebīn ve mā-ı ḥārr ile memzūcen kes̱īren saḳy olunsa ve şarāb mā-ı kes̱īr ile memzūcen saḳy olunsa aḫlāṭı ṣafrāviyye ḳaẕf eder ve onun ḳuvvet-i ḳāẕifesi ḳaviyye ve müstevī olur ve kaçan ona rubūb ve ḳavābıḍ saḳy olunsa ḳaẕfi sākin olur.

Meşāyıḫ ve ṣıbyān ve ḍuʿafā cūʿa müṣāberesi olmayan ḳabīlinden olur. Ve kühūlun cūʿa müṣāberesi şedīde olur ve şübbān müṣāberede kühūlü vely eder ve ḫuṣūṣan bedeni mütelezziz ve ġayr-i müteḫalḫil olup ʿurūḳu vāsiʿ olanların havā-i bāridde müṣāberesi kühūle ziyāde ḳarīb olur. Ve çok kerre eṭıbbā bu mis̱lli merḍālarda vech-i āḫirden ḫaṭā ederler, zīrā onlar evvel-i emrde ġıdāyı onlardan menʿ ederler. Ve kaçan maraḍ müntehāya ḳarīb olup ḳuvvetin suḳūṭunu bilseler o vaḳtte ḍarūreten ʿalīli ṭaġdiye ederler ve o o taġdiyelerde iki [463b] cihetten ḫaṭāları olur: Ve eger onlar ibtidāda taġdiye eyleseler ve onların o taġdiyeleri ḫaṭā olmuş olsa onların ḫaṭā ve ġalaṭı o iki vechle olan ḫaṭādan eḳall ve ednā olur yaʿnī cūʿa müṣāberesi olmayanları müṣābere olmak zuʿmuyla ibtidā-i maraḍda taġdiye eylemeyip müntehāda taġdiye eyleseler ḫaṭā iki vechten olur, biri ibtidāda terk-i taġdiye ve āḫeri intihāda taġdiye olur. Ve kaçan ʿaks üzere müṣāberesi olanları müṣāberesi olmamak zuʿmuyla ibtidāda taġdiye eylese ve intihāda terk-i taġdiye eylese

onun ḫaṭāsı ancak zamān-ı ibtidāda taġdiyede olmakla ḫaṭā vech-i vāḥid-den olup eḫaff ve ednā olur, bināen ʿaleyh müṣāberede ve ʿadem-i müṣābe-rede işkāl olunsa zamān-ı ibtidāda taġdiye terk-i taġdiyeden evlā olur. Ve o merḍālara nezelāt-ı ficce ve mirāriyye ve seher ʿārıḍ olur ʿadem-i nuḍcun ḳalaḳ ve ıḍṭırābı ḥasebiyle ve onlar teḳalḳul ve temelmül ederler ve mün-hedim olup suḳūṭ ederler ve ḳuvālarını mevādd ḍaġṭ eder ve buḫārātı kes̱īre olur ve vuḳūʿu olmayan ṣavt istimāʿ ederler ve firāşta münḳalib olup vücū-du olmayan nesneler taḫayyül ederler ve fem-i miʿdelerinde vecaʿ olmakla mürteʿiş olup süflānī şaḳḳalarında iḫtilāc ʿārıḍ olur ve miʿdelerinde s̱iḳal olmakla nüfūslarında ḫazn olur.

Sikencebīn ve Mā-ı Şaʿīr Saḳyında Olan Ḳānūn Beyānındadır

Mā-ı şaʿīrin kimisinde cirm-i şaʿīrden bir şeyʾ olmaz velākin o mādde ancak şaʿīrin ḳuvveti ve ṣūreti bulunur ve o vechle olan mā-ı şaʿīrden nefʿ recā olunmak ve ʿilācda medḫal olmak ancak ṭabḫı müstevfī oldukta olur.

Ve o mā-ı şaʿīrin ecvedi odur ki onun suyu yirmi üskürrüce ve şaʿīrin üskürrüce-i vāḥide ola ve ṭabḫı s̱elās̱-ı aḫmāsı zāil olur iki ḫumusu bāḳī ka-lınca ḳadar ola. Ve o mā-ı şaʿīrden aḥmer-i raḳīḳ aḫẕ olunur yaʿnī şaʿīr su ile ṭabḫ olundukta onun suyu evvelā zürḳate māil olur ve iki ḫumusu kalınca ḳadar ṭabḫ olundukta onun suyunun levni ḥumrete ḍārib olur, o vaḳtte mā-ı aḥmerin üzerinde olan raḳīḳi aḫẕ olunur, ġalīẓi ve siflde olan ḫās̱iri terk olunur, o meʾḫūẕa mā-ı şaʿīr-i raḳīḳ derler, onda ġıdāiyyet eḳall ve terṭībi ve ġasli ve fuḍūlü iḫrācı ve mevāddı inḍācı kes̱īr olur ve tebrīdi muʿtedil olur.

Ve mā-ı şaʿīrin bir ṣınfı dahi vardır ki onda şaʿīrin cirmi ve daḳīḳi olur ve bu ṣınfta bana eḥabb olan budur ki onun ṭabḫı kes̱īr olmaya belki onun ṭabḫı nefḫini selb ve izāle edecek miḳdār olup şedīden lüzūcet iḥdās̱ eylemek mertebesine iblāġ olunmaya. Ve mā-ı şaʿīrin bu ṣınfında ġıdāiyyet eks̱er ve ġasl ve inḍāc eḳall olur.

Ve kes̱īren mā-ı şaʿīre bi-cevherihā bāride olan miʿdede taḥammuḍ ʿārıḍ olur her ne ḳadar o miʿdede sūʾ-i mizāc olup ḥarāret-i ġarībe-i kes̱īre istīlā eylemiş ise dahi, mizāc-ı aṣlīsi bārid olmakla onda mā-ı şaʿīr ekşir ve taḥammuḍ eder. Ve mā-ı şaʿīr baʿḍı kerre bi-ḳışrihi ve baʿḍı kerre dahi bilā-ḳışr ṭabḫ olunur.

Ve benim katımda sikencebīnin ecvedi budur ki onun ṭabḫında evvelā sükker ḳıdr içinde tesviye kılınır ve baʿdehu ḫall-i ḫamr ve ḫall-i s̱iḳḳīf mütūn-ı sükkere ʿālī olmayıp baʿḍı maḥalli mestūr ve baʿḍı āḫer maḥalli mekşūf olacak ḳadar üzerine ṣabb olunur ve o ḳıdrın taḥtına cemr-i hādī ve remād-ı ḥārr vaḍʿ olunur ḥattā ḫall içinde olan sükker min-ġayri ġaleyānin ẕevebān edince ḳadar terk olunur ve baʿdehu rıġvesi aḫẕ ve iltiḳāṭ olunup sükker ḫall ile imtizāc ve iḫtilāṭ edince ḳadar ve bir sāʿat bilā-teks̱īri'l-ḥarāret terk olunur ve baʿdehu üzerine iki iṣbaʿ ḳadar ʿālī olunca ḳadar su ṣabb olunur ve ḳıvām ḥāṣıl olunca ḳadar kaynatılır.

Ve sikencebīn ile mā-ı şaʿīri cemʿ mükerrib olur ve mā-ı şaʿīri eks̱er-i ḥālde o cemʿ ifsād eder.

Ve vācibdir ki māʿ-i şaʿīr yübs ṭabīʿat üzere saḳy olunmaya belki o yābisü'ṭ-ṭabīʿa olanlarda evvelā muraṭṭıb ḥuḳne istiʿmāl olunup baʿdehu mā-ı şaʿīr saḳy oluna ve eger miʿdede mā-ı şaʿīr taḥammuḍ eder ise mā-ı şaʿīrin eraḳḳı saḳy olunur ve eger eraḳḳ dahi taḥammuḍ eder ise o mā-ı şaʿīr aṣl-ı kerefs ile o mis̱lliler ile maʿan ṭabḫ olunur ve o dahi taḥammuḍ eder ise ona fülfülden bir şeyʾ ḫalṭ ve mezc olunmağa ḥācet olur ḫuṣūṣan māddede riḳḳat ve ḥarāret-i şedīde olmaz ise fülfül ḫalṭına ḥācet eks̱er olur ve onun ġāilesi eḳall olur.

Ve mā-ı şaʿīrin nefḫi kes̱īr olur ise maḥrūrīne saḳy olunan mā-ı şaʿīre ḫall-i ḫamrdan miḳdār-ı ḳalīl mezc olunur velākin bükreten sikencebīn saḳy olunsa ve aḫlāṭ onunla teḳaṭṭuʿ edip fuḍūl indifāʿa müteheyyiʿ ve müstaʿidd olsa iki sāʿat sonra evvelā meẕkūr olan mā-ı keşk-i raḳīḳ saḳy ona itbāʿ olunur sikencebīnin ḳaṭʿ eylediğini ġasl ve cilā ve ʿarak ve idrār ile iḫrāc eylesin için. Ve ʿalīle ġaşy gelip ġıdā miʿdeden müfāraḳat eylemiş olsa sikencebīn saḳyından ona ḍayr[47] olmaz. Ve baʿḍı kerre terṭīb ziyāde olsun için mā-ı şaʿīr saḳyından muḳaddem cüllāb saḳy olunur. Ve cüllāb saḳyının taḳdīmine o zamān ḥācet olur ki bedende ve lisānda yübs-i ġālib rüʾyet oluna ve ikisindin dahi iki sāʿat muḳaddem temr-i Hindīden bir şeyʾ saḳy olunmağa baʿḍı kerre ḥācet olur.

47 "Ḍayr" ḍarar maʿnāsına lüġattir.

Ḥummayāt-ı Ḥādde Muᶜālecātı Beyānındadır

Ammā bundan aḳdem telyīn ve idrār ve inḍāc ve baᶜdehu istifrāġ bi'd-devāᵓ ḥaḳḳında ve kez̠ālik o aḥvālde taġdiye ḥaḳḳında z̠ikr olunan maḳālātı bu maḳāmda tez̠ekkür eylemek vācib olur:

Ammā şiddet-i ḥarāreti taṭfiᵓenin vücūhu budur ki o ḥarāreti tebrīd-i havā ve tedbīr-i ġıdā ve aṭliye ve ḍımādāt ile taṭfiᵓe eder ve luᶜāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve luᶜāb-ı ḥabbu's-sefercel ve baḳlatu'l-ḥamḳā ve rubbu's-sūs ve bu mis̠lli edviyeyi ağzında imsāk ile dahi ḥarāreti taṭfiᵓe ve ᶜaṭaşı teskīn eder, zīrā maraḍ-ı ḥādd ṣāḥibinin boğazına teᶜāhūd edip raṭb kılmak ve raṭben ibḳā eylemek o ḥādd maraḍ muᶜālecesinde mühimmāt-ı nāfiᶜadan olur.

Ve onlar baᶜḍı kerre o ḥuḳneden nefᶜ-i ᶜaẓīm ile intifāᶜ ederler ki onun terkībi budur: Biṭṭīḫ-i Hindī ᶜuṣāresi, ḳıs̠s̠ā, ḳarᶜ, baḳlatu'l-ḥamḳā, dühn-i verd ve kāfūrdan bir şeyᵓ.

Ve vācib olur ki havā mehmā-emken müberrid ola ve müberrid değil ise tebrīd oluna ziḥāmı menᶜ ile ve mirvāḥ-i kes̠īr taᶜlīḳi ile ve cemed-i kes̠īr-i menḍūd[48] ile.

Ve eger maḥmūmun meskeni ṭīn-i ḥurr ile ve ḫuṣūṣan saman yerine ḳuṭn-ı berdī ḫalṭ olunan ṭīn-i ḥurr ile ḳarībü'l-ᶜahdde taṭyīn olunan beyt kılınır ise ecved olur. Ve eger o beytte fevvārāt ve reşāşāt vaḍᶜ ve naṣb olunup onda mā-ı ᶜaẕb seyelān eylese ve onun maḍcaᶜı birke ve ḥavḍ üzere olup o ḥavḍın üzeri şebekeler ile setr olunup üzerinde uyuduğu Ṭaberīden ve Ṭaberī mis̠lli-den kılınır ise ziyāde evfaḳ olur. Ve sāir fürşü eṭrāf-ı ḫilāf ve sefercelden ve reyḥāndan kılınıp üzerine mā-ı verd reşş olunur ve tuffāḥ ve nīlūfer ve be-nefşec dahi ferş olunur ve eṭrāfına ṭabaḳlarla ṭayyibetü'r-rīḥ olan fevākih-i bāride vü naḍīce filḳleri ve parçaları vaḍᶜ olunur, tuffāḥ, sefercel, kümmes̠rā envāᶜı gibi ki onların rāyiḥa-i ṭayyibesi ola ve üzerine mā-ı verd merşūş ola ve nīlūfer ve ḫilāf dahi olup üzerlerine ṣandal ve kāfūr mez̠rūr ola ve şarāb-ı ᶜaṭırdan dahi bir şeyᵓ-i yesīr taḳṭīr oluna. Pes onun bu minvāl üzere olan sük-nāsının nefᶜi ġāyete bāliġ olur, bu mez̠kūrlar havā tedbīri idi.

Ammā onların tedbīr-i ġıdāları senin bildiğin üzeredir ki onda istiᶜmāl olunan ġıdādan tebrīd ile telyīn dahi ḳasḍ olunur ise onda mā-ı ḳarᶜ ve biṭṭīḫ-i Hindī suyu ve ḫāṣṣaten hindebā suyu ve mā-ı ḳıs̠s̠ā ve ḳas̠ed ve ḫass

48 "Cemed-i kes̠īr-i menḍūd" birbiri üzere vaḍᶜ olunmuş buz yığını.

maʿa'l-ḫall istiʿmālinin menfaʿati ġāyete bāliġ olur. [464a] Ve onların ʿaṭaş-larını teskīne ṣāliḥ olur o fuḳḳāʿ ki ḫubz-ı semīdin baʿde-taṣfiyetin şedīdetin muṣaffāsıyla dūġdan müttеḫaẕ olan mā-ı cübnden ittiḫāẕ oluna. Ve eger ṭabīʿatı mücībe olup maʿa't-tebrīd ḥabs-i ṭabīʿat ḳaṣd olunur ise rummān-ı müzz ʿuṣāresi ve rummān-ı ḥāmiḍ ʿuṣāresi ve mā-ı ḥıṣrım ve mā-ı tūs̱u'ş-Şāmī ve ġayr-i memlūḥ olan ḥummāḍ leymūn suyu ve mā-ı ḥummāḍ-ı ütrücc ve mā-ı enberbāris saḳy olunur.

Ammā aṭliye ve ḍımādāt-ı ʿuṣārāt-ı maʿlūmeden kılınır ve ḫuṣūṣan mā-ı verdden veyāḫūd ʿuṣāre-i verd-i ṭarī ile ṣandal ve kāfūrdan kılınır. Ve mā-ı küzbere ve mā-ı hindebānın ẕikr olunan mā ve ʿuṣāreler ile tebrīd-i kes̱īri olur ve bezr-i ḳaṭūnā luʿābı ḫall ile ve mā-ı verd ile o ḳabīlden olur.

Ve kebidi müberridātla tenṭīl eşyā-ı nāfiʿanın aʿẓamı olur, zīrā kaçan ki kebid muʿtedil olsa ondan ḥummāya ṣalāḥ-ı ʿaẓīm ḥāṣıl olur ve baʿḍı kerre onunla bevl dahi ṣāliḥ olur.

Ve o ḥummāda suʿāl ve nezle veyāḫūd reʾsinde s̱iḳal ve temeddüd var ise buḫārātın kes̱retine delālet eder ve vācib olur ki reʾsine mā ṣabb eylemeye ve ḫall dahi ṣabb eylemeye belki bi-ḥasebi iḳtiḍāi'l-ḥāl buḫār-ı miyāha ikbāb eyleye. Eger ḥummāda nezle ve sāir ẕikr olunanlardan biri yok ise neṭūlāt ve aṭliyeden murād eylediğini istiʿmāl eyle. Ve reʾsin imtilāsı ḥālinde istiʿmāli ziyāde muḍırr olan neṭūl baş üzere lebeni ḥalb olur, zīrā baʿḍı kerre reʾse leben ḥalb etmek verem iḥdās̱ edip ʿalīli ihlāk eder.

Ve reʾs mümteliʾe iken onu tenṭīlin eslem-i evḳātı buḫārın mirārı olup raṭb olmadığı vaḳt olur belki reʾste buḫār-ı mirārī oldukta o reʾse tenṭīlin nefʿi olur, ḍararı olmaz ve reʾste buḫār-ı mirārī olduğu veyāḫūd olmadığı ḥāl-i nevmden ve seherden ve ḫayşūmun rutūbet ve yübsünden maʿlūm olur. Ve kaçan sen ʿalīlde nevm ve sübāt ve ruṭūbet-i ḫayşūm rüʾyet eylesen temrīḫ ve tenṭīl eylemekten ḥaẕer eyle ve māddeyi esfele ceẕb için saʿy ve ictihād eyle. Ve eger ʿalīlin yüzünde ve burnunda ḥumret-i şedīde rüʾyet eder isen burnundan dem isāle eylemekte beʾs olmaz ve onun kebidi aḍmide ile tebrīd olunur. Ve kaçan tebrīd eyledikte vācib olur ki tebrīdini taʿrīḳ ve taḥallülü vaḳtine müṣādif kılmayasın ve bu vaḳte mürāʿat olunmak vācib olur, zīā o vaḳt tebrīdin müṣādefesi ṭūl-i ʿillete sebeb olur ve maʿa-hāẕā baʿḍı kerre ṭūl-i ʿillet ʿilletin ḥiddetinden eslem olur.

Ve ḥummayāt-ı ḥāddede vācib olur ki saḥcda vuḳūᶜdan ḥaẕer oluna, zīrā saḥc ḍaᶜf-ı ḳuvveti ziyāde eder ve saḥc sebebiyle fuḍūlü emᶜāya ṣāire ve emᶜādan mündefiᶜa kılmaktan ṭabīᶜat müşmeʾizze ve münḳabıḍa olur meger ki fuḍūlde kes̱ret ve ġalebe ola ve o sebebden baᶜḍı kerre fuḍūl eᶜālīye rücūᶜ edip şerāsīfi īlām ve nefḫ eder ve reʾsi dahi īlām eder. Ve baᶜḍı kerre şarāb-ı ḫaşḫāş için mādde-i raḳīḳi taḫs̱īr ve inḍācda ve tenvīmde mevḳiᶜ-i ᶜacīb vardır.

Ḥummayāt-ı Ḥāddede Olan Aᶜrāḍ-ı Ṣaᶜbe Ẕikr Olunur

Biz evvelā ḥummayātta olan aᶜrāḍı ve baᶜdehu muᶜālecātını ẕikr eyleriz ve baᶜdehu ḥummayāt-ı ḥāddeyi tafṣīle şürūᶜ eyleriz:

Ve o aᶜrāḍ nāfiḍ ve berd ve ḳuşaᶜrīret mis̱llilerdir ve keẕālik ᶜaraḳ-ı kes̱īr ve ruᶜāf-ı müfriṭ ve ḳayʾ-ı ᶜanīf ve ishāl-i muḍᶜif ve ṭāḳat getirilmeyecek ḳadar ᶜaṭaş-ı müfriṭ ve sübāt-ı kes̱īr ve eraḳ-ı lāzım ve ḫuşūnet-i lisān ve ḳuḥūlet-i fem ve ᶜuṭās-ı mülihḥ ve ṣudāᶜ-ı ṣaᶜb ve suᶜāl-i mütevātir ve suḳūṭ-ı şehvet ve būlīmūs ve şehvet-i kelbiyye ve şehvet-i rediyye ve füvāḳ mis̱llilerdir.

Nāfiḍ ve Ḳuşaᶜrīret ve Berdden İfrāṭ Üzere Olanların Tedābīridir

Bu meẕkūrların ᶜaraḳa tābiᶜ olanları serīᶜan ṣāliḥ olur, onlar için tedbīre ḥācet olmaz ve buḥrānī olanları dahi müdāfaᶜa için muᶜāraḍaya ḥācet olmaz ve ḍaᶜf ḥasebiyle olanlara dahi muᶜāraḍa olmaz. Ve o esbābın ġayrilerinden ᶜārıḍ olanları baᶜḍı kerre teskīn eder eṭrāfı rabṭ ve rıfḳla delk ve dis̱ārını tesḫīn ve eger ḥācet olursa dühn-i şibt ve dühn-i bābūnec ile temrīḫ eylemek. Ammā ḳavī olanlarda o aḥvāl ve aᶜrāḍ dāim olsa o aᶜrāḍ gerek ḥummayātta ve gerek ġayride olsun her ḥālde vācib olur ki eṭrāf mevāḍiᶜ-i kes̱īreden rabṭ oluna ve dühn-i bābūnec ve dühn-i aṣl-ı süsen ile temrīḫ olunur. Ve baᶜḍı nās ᶜāḳıle[49] ve cünd-i bīdester ve şīḫ ve fūtenec ve būraḳ ve fülfül ve ᶜāḳırḳarḥā ile temrīḫe ḳavī ve müteḥammil olur ve baᶜḍı kerre ḳuvveti onu dahi tecāvüz edip leṭūḫāt-ı ḫardal ve ḥıltīt istiᶜmāline dahi ḳavī

49 [“Ve baᶜḍı nās ᶜāḳıle” başka Arapça nüshalar dikkate alındığında “Ve baᶜḍı nās ḳāḳule” şeklinde olmalıydı!]

olur. Ve baᶜḍı kerre o edviye suda ṭabḫ olunup ve o maṭbūḫta dühn ṭabḫ olunur ve mā-ı circīr yalnız veyāḫūd içinde dühn ṭabḫ olunan mā-ı circīr ve keẕālik ḥabaḳ ṭabīḫi ve ḥabaḳ suyu bu bābda ḳaviyyü'l-fiᶜl olur.

Ṣıfat-ı Dühn-i Ceyyid: Şibt-i yābis, mürr, seẕāb, fūtenec, fülfül, ᶜāḳırḳarḥā işbu edviyeler aḫẕ olunup şarāb içinde ṭabḫ-ı nāᶜim ile ṭabḫ ve ṭaṣfiye olunduktan sonra muṣaffāsında dühn kılınıp su zāil ve dühn bāḳī olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve merūḫan istiᶜmāl olunur.

Ve nāfiḍ-i ribᶜde müstaᶜmel olan edhān-ı ḳaviyyeden olur: Dühn-i ḳusṭ ve dühn-i şīḥ ve dühn-i ḳaysūm ve dühn-i sūsen ve dühn-i mürr ve bir ūḳıyye dühne üç dirhem fülfül ve bir dānıḳ ᶜāḳırḳarḥā meshūḳan ḫalṭ olunur ve dühn içinde maṭbūḫ olan efsentīn veyāḫūd kerefs ile ṭabḫ olunan zeyt dahi istiᶜmāl olunur ve zeyt-i ḥārr içinde ᶜalīl duḫūl eylemek cidden nāfiᶜ olur.

Ve baᶜḍı kerre meşrūbāt istiᶜmāline ḥācet olur. Ve çok kerre ḥarāreti beyyine ve ẓāhire olan mā-ı ḥārrı şürb edip buḫār üzere ikbāb eylemek o aᶜrāḍı teskīn eder. Ve eger o meẕkūrlar teskīn eylemeyip mādde aġlaẓ olur ise su içinde enīsūn ve fūtenec ve bezr-i kerefs ve maṣṭakī ve circīr ve şibt ve o mis̱lli edviyeler ṭabḫ olunup istiᶜmāl olunur. Ve şīḥ ve ḳaysūm ve fūẕenec ve şibt ve idḫir ve seẕāb ve merzencūş ve ḳusṭ ve büzūr-i ḥārre işbu edviye ṭabḫ olunan suyun buḫārı istiᶜmāl olunur. Ve idrārı ḳaviyye olan bi'l-cümle edviye nāfiḍi teskīn eder.

Ve ribᶜde ve ribᶜ mis̱llide olan nāfiḍ-i ᶜaẓīmi müsekkine olan edviyeden olur bir mis̱ḳāl ḳusṭ mā-ı ḥārr ile şürb eylemek ve keẕālik bir mis̱ḳāl ġārīḳūn mā-ı ḥārr ile şürb eylemek. Ve ġārīḳūn için menāfiᶜ vardır ve baᶜḍı kerre onunla afyūn ḫalṭ olundukta tenvīm ve taᶜrīḳ eder ve nāfiḍin şiddetini menᶜ eder ve ġayri fevāidi dahi olur. Ve keẕālik īresādan bir mis̱ḳāl miḳdārı mā-ı ḥārr ile saḳy olunur ve bir mis̱ḳāl übhül dahi mā-ı ḥārr ile saḳy olunur ve fuṭrāsāliyūndan dahi bir mis̱ḳāl mā-ı ḥārr ile saḳy olunur. Ve bu bābda nāfiᶜ olan mürekkebāt tiryāḳu'l-erbaᶜa ve tiryāḳ-ı ᶜazre ve kemmūnī ve fūtenecī ve felāfilī ve içinde seẕāb ve ḥılṭīt ve ᶜāḳırḳarḥā ve fülfül kaynatılan şarāb olur.

Ḥabb-ı Mücerreb: Bu ḥabb nāfiḍin aḫẕinden bir sāᶜat muḳaddem ᶜalīl merḳadi üzere müstevī iken ᶜalīle saḳy olunur ve havāsı nār ve dis̱ār ile tesḫīn olunur ve bu vechle o ḥabb istiᶜmāl olundukta nāfiḍi taᶜdīl veyāḫūd menᶜ eder ve onun terkībi budur: Meyᶜa, mürr, afyūn, cāvşīr, fülfül her

birinden birer cüzʾ aḫẕ olunup semn ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bāḳılā ḳadar olur. Ve keẕālik cāvşīr, cünd-i bīdester, dūḳū, ḥıltīt, ʿāḳırḳarḥā, afyūn veznleri berāber aḫẕ olunup nüsḫa-i ūlā gibi ʿamel olunur.

Nüsḫa-i Ceyyide: Cāvşīr, sekbīnec, encudān, kemmūn-i Kirmānī, bezr-i kerefs, fülfül her birinden birer buçuk mis̱ḳāl, bezr-i benc, zaʿferān, zerāvend, cünd-i bīdester, ferfiyūn, mürr, nānḫāh, zencebīl her birinden ikişer dānıḳ, bezr-i ḥarmel, ʿāḳırḳarḥā her birinden birer mis̱ḳāl. Bu edviyeler aḫẕ olunup ʿasel ile maʿcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi bunduḳa miḳdārıdır; cidden ḥārr olan mā ile saḳy olunur.

Ve baʿḍı kerre [464b] şarāb-ı müsaḫḫin şürbüne ve edviye ve aġdiye-i müsaḫḫine istiʿmāline dahi ḥācet olur. Ve baʿḍı kerre dahi ishāle ḥācet olup eyāric ve sefercelī ve temrī ile ishāl olunur belki nāfiḍ mütʿib olup ḫuṣūṣan bilā-ḥummā olur ise ona ḥabb-ı müntin saḳy olunup ondan şifā ḥāṣıl olur.

Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan ʿAraḳ-ı Müfriṭ Tedbīridir

ʿAraḳ-ı müfriṭin buḥrānī olanlarını ḥasbe mā-emken ḥabs ve menʿ eylemek lāyıḳ olmaz, ammā ʿaraḳ ḥaddi tecāvüz edip ḥabsine ḍarūret dāʿiye olsa vācib olur ki onun mevḍiʿi tervīḥ ve tebrīd oluna ve ondan ġınā ḥāṣıl olmazsa mevḍiʿ-i bāridde tercīḥ oluna yaʿnī ʿalīl salıncağa vaḍʿ olunup taḥrīk oluna. Ve ẓuhūr eden ʿaraḳ merreten baʿde-uḫrā neşf olunmaz, zīrā tekerrür-i neşf teks̱īr-i ʿaraḳa sebeb olur ve baʿḍı kerre dahi o neşf ġaşye sebeb olur, zīrā ʿaraḳı mesḥ ziyāde der ve kes̱ret-i ʿaraḳ ile ġaşy ʿārıḍ olur ve terk-i mesḥ ʿaraḳı ḥabs eder.

Ve vācib olur ki beden dühn-i verd-i ḳavī ile temrīḫ oluna ve keẕālik dühn-i ās ve dühn-i ḫilāf ve dühn-i cüllenār ile dahi temrīḫ oluna veyāḫūd o miyāhtan dühn ittiḫāẕ olunur ki onda sefercel-i ʿafıṣ ve tuffāḥ ve ʿafṣ ve verd ve cüllenār ṭabḫ oluna ve ṭaṣfiye olunup o mā-ı muṣaffāda dühn ṭabḫ oluna, ṭābiḫin maʿlūmu olduğu üzere yaʿnī su zāil ve dühn bāḳī kalınca ḳadar ṭabḫ oluna ve baʿḍı kerre üzerine ḥabbu'l-ās-ı medḳūḳ ve cüllenār ve kehrübār mesḥūḳan ke'l-hebā ẕerr olunur ve o dühn ḥabs-i ʿaraḳ eder. Ve baʿḍı kerre dahi mā ile memzūc ḫall ve ḥıṣrım ʿuṣāresi ve cüllenār ṭabīḫī ve ṭabīḫ-i ʿafṣ ve ṭabīḫ-i ās ḥabs eder ve ʿuṣāretü'l-ḫilāfın o bābda fiʿli ʿacībdir ve ḥayyü'l-ʿālem suyu dahi ḥābistir.

Ve emr-i ʿarak̦ kaçan müştedd olsa elʿibe-i bāride ile ve ṣamġla ṭılā olunur ve ḫuṣūṣan o mis̱llilerde ṣandal ve kāfūr dahi kılınsa ve ḫuṣūṣan o iki devānın kendiye ṣandal katılıp tervīḥ dahi olunsa[50] ḥabsi ziyāde olur. Ve kaçan emr müştedd olsa vācib olur ki eṭrāfına s̱elc vaḍʿ oluna veyāḫūd eṭrāfı s̱elce idḫāl oluna veyāḫūd müṣābere eder ise mā-ı bārid ile istiḥmām yaʿnī iġtisāl eyleye.

Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan Ruʿāf-ı Müfriṭin Tedbīridir

Vācib olur ki ruʿāftan buḥrānī olanlar mümkin oldukça refʿ olunmaya. Ve ḥummayātta defʿ-i ruʿāf vācib oldukta eṭrāf rabṭ olunur ve iki munḫurların hangisinden ruʿāf ḫurūc ederse o munḫuru vely eden cānibe miḥceme vaḍʿ olunur ve baʿdehu o mevḍiʿ tebrīd olunur ve tebrīd edip dem-i ruʿāfı ḥabs mümkin oldukça miḥceme vaḍʿ olunmaz ve burnuna bābu'r-ruʿāfta meẕkūre olan k̦aṭūrāt tak̦ṭīr olunur ve eger māniʿ yok ise başı bābu'r-ruʿāfta meẕkūr olan müberridāt-i reʾsle tebrīd olunur.

Ve baʿḍı kerre aṣḥāb-ı ribʿe ruʿāf iṣābet eder ve o ruʿāfa mürʿifāt-ı maʿlūme ile iʿānet olunmağa ḥācet olur, zīrā ruʿāftan ribʿe şifā ḥāṣıldır. Ve eger ruʿāfın ifrāṭından ḫavf olunur ise bizim k̦arīben ẕikr eylediklerimiz ile k̦aṭʿ olunur.

Ḥummayātta İfrāṭ Üzere ʿĀrıḍ Olan K̦ayʾın Tedbīridir

Buḥrānī olan k̦ayʾ dahi k̦aṭʿ olunmaz illā ḍarūret ḥasebiyle k̦aṭʿ olunur ve eks̱er-i evk̦ātta onlardan k̦ayʾ ve ġas̱eyānları yine k̦ayʾ ile ve ḫılṭ-ı mūẕīyi istiḫrāc eden mā-ı ḥārr ve sikencebīn mis̱lliler meʿūnetleri ile k̦aṭʿ olunur ve baʿḍı kerre tak̦viyeye ḥācet olup sikencebīn-i sāẕec bedeline sikencebīn-i büzūrī ile tak̦yiʾe olunur. Ve eger o ḫılṭ-ı mūẕī müteşerrib ve ġalīẓ ise ṣabır ve eyāric mis̱lli ile ishāl olunmağa ṣāliḥ olur. Ve eger müteşerrib değil ise baʿḍı kerre eyāric-i ṣabır ona nefʿ verir. Ve eger müteşerrib olup ġalīẓ olmaz ise sikencebīn ile mā-ı ḥārr onu tenk̦ıye eder ve baʿdehu mā-ı rummāneyn sak̦y olunup taʿdīl olunur ve onu dahi k̦ayʾ ederse merreten uḫrā sak̦y olunur miʿde muʿtedile olup k̦ayʾ sākin olunca k̦adar ve ḥabb-ı rummān ile şarāb-ı naʿnāʿ dahi onun gibidir.

---

50 Yaʿnī mirvaḥa istiʿmāl olunsa.

Ve baʿḍı kerre miʿdeyi tebrīd dahi ḳayʾı teskīn eder ve ona eşyā-ı ʿafıṣa taḳrīb olunmak lāyıḳ olmaz ve ʿufūṣatı ve ḥumūḍatı ḥasebiyle ḳabḍ edip ḳayʾ teskīn edenler mādde-i müteşerribe aṣḥābına taḳrīb olunmaz ve onun taḳrībi redī olur ve teşerrübü ziyāde eder. Ammā mādde ġayr-i müteşerribe olur ise ona o ḳavābıḍı taḳrīb ile ḳaẕf ettirilir. Ve eger mādde ġalīẓ olup esfele māil ise cihet-i fevḳten ḳaẕf için miʿde taḳviye olunur. Ve kaçan ḳaẕf-ı ṣafrā dāim olup o ṣafrā müteşerribe olmasa onda ḳavābıḍ istiʿmāli ve ḫuṣūṣan o ḳavābıdı ḍımāden istiʿmāl nāfiʿ olur, mes̱elā ḳuşūr-ı rummān ve ʿafṣ mis̱llilerden şarāb-ı memşūc ile veyāḫūd ḫall-i memzūc ile ḍımād ittiḫāẕ olunur. Ve sevdā-i müfriṭi ḳaẕf için sünger ḫall içine ġams olunup miʿde üzere vaḍʿ olunur ve egar dahi aḳvāya ḥācet olursa ḥabs-i ḳayʾ bābında mezkūr olan edviye istiʿmāl olunur.

Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan İshāl Tedbīridir

Biz bāb-ı ishālde bu ʿaraḍ için kelām ifrād eyledik, o mevḍiʿe mürācaʿat ile ve aġdiyeden onlara nāfiʿ olan māş-ı maḳlüvv [ve ʿades-i maḳlüvv] ve küzbere ve hangisi istiʿmāl olunursa selḳ olunup yaʿnī su ile ṭabḫ olunup suyunu dökdükten sonra meslūḳu ekl olunur ve ḥabb-ı rummān ile taḥmīḍ olunur ise nefʿi ziyāde olur.

ʿAṭaş-ı Müfriṭlerinin Tedbīrleri Beyānındadır

Vācib olur ki onların başları üzere cidden müberrid olan dühn-i bārid ṣabb olunmakla tedhīn oluna ve māniʿ yok ise yāfūḫu üzere o dühn-i bārid vaḍʿ olunur ve miyāh-ı müberrede ile başı ġasl olunur ve aġzında ḥabb-ı sefercel luʿābı dühn-i verd-i bāliġ ile ḫalṭ olunduktan sonra imsāk olunur veyāḫūd iccāṣ naḳīʿi ve ḳıs̱s̱ā ve ḳas̱ed ve ḳarʿ lübūbu ve bezr-i ḫaşḫāş-ı esved ve aṣl-ı sūs ve aḳrabādīnden defʿ-i ʿaṭaş için mektūb olan ḥabb dahi imsāk olunur ve temr-i Hindīden mütteḫaẕ olan meḍūġāt ve meṣūṣāt dahi bu bābda nāfiʿdir. Ve ʿaṭaş baʿḍı kerre yübsten ḥādis̱ olur ve onu nevm ḳaṭʿ eder ve baʿḍı kerre dahi ḥarrdan ḥādis̱ olur ve onu seher ḳatʿ eder.

Ve Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan Sübāt Tedbīridir

Vācib olur ki o mesbūt ḥadīs̱ ile ve ḥadīs̱ mis̱lli aṣvāt ile sübāttan ʿavḳ oluna. Ve aʿḍā-i sāfilesi rabṭ-ı mūlim ile rabṭ oluna ki o elemin ḳadri ola eger rabṭa māniʿ bir nesne yok ise ve ona şiyāfe-i laṭīfe taḥmīl oluna eger ṭabīʿatı muʿteḳıle ise ve vaḳt-i rāḥatında ve vaḳt-i lüzūm-ı fetrette beyne'l-ketifeyn ve ʿale'l-feḳār ḥacāmet oluna.

Ḥummayātta Başlarında Olan S̱iḳal Tedbīridir

Vācib olur ki onlardan başında s̱iḳal olanlar başlarına ḥalb-i lebenden ve başına dühn ṣabbından ve neṭūl ve seʿūṭtan ictināb eyleyeler belki neṭūlāt-ı bābūneciyye ile tebḫīr eyleyeler[51] ki onun içinde benefşec ve nuḫāle [ve o mis̱lli edviyeler] ola.

Ḥummayātta ve Ġayrilerde Olan Eraḳ Yaʿnī Seher Tedbīrleridir

Ammā ḫaşḫaş dühnünü ve kez̠ālik dühn-i ḫaşḫāş ile dühn-i bezr-i ḫassı istinşāḳ ve dühn-i nīlūfer ve ḳarʿ ve muḫaddirāt-ı meşhūreden bir şeyʾi ṣudġa ilṣāḳ ve ebḫıre-i muraṭṭıbe üzere ikbāb ve nīlūfer ve lüffāḥ ve şāhis-ferem-i merşūş bu mez̠kūrları baʿīdden istişmām ve neṭūlāt-ı muraṭṭıbe bir nevʿ tedbīrdir ki onların menfaʿatini sen bilirsin. Ve kez̠ālik eger māniʿ yok ise onlara ḫaşḫāşın şarābı ve leʿūḳu dahi saḳy olunur ve onların önlerine kes̱īrü'l-ʿaded sürüc[52] vaḍʿ olunur ve ḥadīs̱ ile aṣvāṭ refʿ olunur ve eṭrāfına ḳalīlen elem verecek ḳadar ʿıṣābe şedd olunup onun enāşīṭi yaʿnī düğümleri serīʿü'l-inḥilāl kılınır. Ve o eraḳ ṣāḥibi tenāvüm için tekellüf edip taġmīd-i ʿayn eder. Ve kaçan yesīren kerā ve nuʿās eylese önünde īḳād olunan sirāc-lar söndürülür ve aṣvāttan keff olunur ve ʿıṣābesinin bağları çözülür ve o ḫāl [465a] üzere sāhir nāim olur. Ve kaçan nevbetten ḫiffet ve sükūn ḥāṣıl olsa yüzünü ġasli idāme eder o su ile ki onda ḫaşḫāş-ı esved ve yebrūḥtan ve aṣl-ı yebrūḥtan bir şeyʾ ṭabḫ olmuş ola. Eger o eraḳta ḫılṭ-ı būraḳī var ise o mā-ı maṭbūḫ ona nāfiʿ olur ki onda nemmām ve iklīl-i melik ve uḳḥuvān ve ḫaşḫāş ṭabḫ olmuş ola, o maṭbūḫla vech ġasl olunmak ve onun buḫārına ikbāb olunmak nāfiʿdir.

---

51 Yaʿnī neṭūl gibi kaynatıp buḫārına ikbāb eyleye.

52 "Sürüc" "sirāc"ın cemʿidir, miṣbāḥ maʿnāsına.

Ḥummayātta ʿĀrıḍ Olan Vecaʿ-ı Cevf Tedbīridir

O vecaʿ mirārın miʿdeye inṣıbābından ʿārıḍ olur ve eger devrin ibtidāsında ʿārıḍ olur ise miḳdār-ı ḳalīl şarāb-ı tuffāḥ sikencebīn ile saḳy olunur.

Lisānlarının Ḫuşūnet ve Lüzūceti Tedbīridir

Ammā lüzūcet için lisānları ḫayzurān ile ve ḳaḍīb-i ḫilāf ile maʿa-dühni'l-levz ve'ṭ-ṭaberzed tenḳıye olunca ḳadar ḥakk olunur veyāḫūd isfence ve miḳdār-ı ḳalīl milḥ ve dühn-i verd ve milḥ ile ḥakk olunur, zīrā bu vech üzere lisānı ḥakk etmek ile ʿuḍv-ı ʿalīle ḫiffet-i kes̱īre ḥāṣıl olur.

Ve ʿan-yübūsetin lā-ʿan lüzūcetin lisāna ʿārıḍ olan ḫuşūnet katında vācib olur ki o kimse ağzında sebistān veyāḫūd erik çekirdeği veyāḫūd o milḥi imsāk eyleye ki Hind'den meclūb olur ve levni levn-i milḥ ve ṭaʿmı ṭaʿm-ı ʿasel olur ve o milḥten bāḳılā miḳdārı aḫẕ ve imsāk olunur ve o mis̱lli milḥ Ercīḥānes zuʿmu üzere mevcūddur. Ve ḥabb-ı sefercel dahi lisānı terṭīb edip ḳaḥlini izāle eder ve ona vācib olur ki kes̱īren ağzını açık koymaya ve müstelḳıyen nāim olmaya, zīrā bu iki ḥālet lisānı tecfīf eder.

Ḥummayātta Olan İlḥāḥ Üzere Vāḳiʿ ʿUṭās Tedbīridir

Ve baʿḍı kerre ʿuṭās-ı müliḥḥten[53] ʿalīle ḍarar iṣābet eder, zīrā ona īẕā eder ve reʾsini mümteliʿe eder ve ḳuvāsını ḍaʿīfe eder ve baʿḍı kere ruʿāf iḥdās̱ eder. Ve vācib olur ki onların cebheleri ve ʿaynları ve enfleri delk oluna ve ağızları fetḥ oluna ve ḥanekleri şiddet üzere delk olunur ve rüʾūsları temdīd olunur ve onlar taḳallüb ederler[54] ve eṭrāfları ġamz olunur ve āẕānlarına yesīr ḥarāret-i fātiresi olan edhān-ı ḥārre ṣabb olunur ve ʿaḍalleri ve fekkleri terṭīb olunur ve ḳafāları taḥtına merāfıḳ[55]-ı müsaḫḫane vaḍʿ olunup nevmlerinden defʿaten īḳāẓ olunmaz ve ġubār ve duḫāndan ve rāyiḥasında ḥiddet olan nesnelerden viḳāye olunur ve ona sevīḳ ve ṭīn-i necāḥ ve isfenc-i baḥrī işmām olunur.

---

53 "ʿUṭās-ı müliḥḥ"ten murād ilḥāḥ ve ibrām üzere olan aksırıktır.
54 Yaʿnī bir ṭaraftan ṭaraf-ı āḫere dönerler.
55 "Merāfıḳ" yüz yastığı.

Ve Onlara ʿĀrıḍ Olan Ṣudāʿ Tedbīridir

Maṣdūʿun eṭrāfı ve ḫuṣūṣan faḫiẕleri rabṭ olunup taʿṣīb olunur ve aḳdāmı delk olunur ve onlar mevāddı esfele ceẕb için şiyāfe iḥtimāl ederler ve başları müberridāt-ı maʿlūme ile taḳviye olunur ve eger nezle ve suʿālden bir māniʿ yok ise verd ve benefşec ve şaʿīr ve varaḳ-ı ḫilāf ve o mis̱llilerden mütteḫaẕ maṭbūḫla başları tenṭīl olunur ve keẕālik dühn-i verd ve dühn-i ḫilāf ile tenṭīl olunur. Ve bu meẕkūrlar ġınā vermezse neṭūlāt-ı müberrideye müleyyināt ḫalṭ olunur bābūnec mis̱lli ve keẕālik ḫaşḫāş gibi muḫaddirāt ḫalṭ olunur ve başına leben ḥalb olunmaz illā ḥummānın zevāli katında ḥalb olunur. Ve eger ḳuvvet ḳaviyye ise leben-i māʿiz ḥalb olunur ve eger ḳuvvet ḍaʿīfe ise leben-i nisā ḥalb olunur. Ve başında raṭb ve nedī ve sübātı ebḫıreden imtilāsı olanlar lebenden ve ṣāir muraṭṭıbāttan ḥaẕer eylesinler ve muraṭṭıbātı buḫārı duḫānī ve reʾsi yābis ve ḳalīlü'n-nevm olanlar istiʿmāl ederler. Ve kaçan reʾste buḫār-ı raṭb ile imtilā kes̱īr olsa şiyāfāt ve ḥuḳun ve aʿḍā-i sāfileyi ḥattā ḫuṣyeleri şedd ile o ebḫıreyi esfele ceẕb eyle.

Tedbīr-i Suʿāl

Ve çok kerre maḥmūma ḥarr ve yübsten suʿāl ʿārıḍ olur. Ve vācib olur ki onlar efvāhlarında ḥabbu's-suʿāl ve lübūb-ı bāride ve neşā ve o mis̱llilerden ittiḫāẕ olunan leʿūḳāt-ı ḫaşḫāşiyye imsāk ederler ve muraṭṭıbe ve müberride olan o ḳayrūtiyyātı istiʿmāl ederler ki onun ittiḫāẕı ḫāliṣ dühn-i verdden ve bezr-i ḳaṭūnā luʿābı ve ḥamḳā ʿuṣāresi ve o mis̱llilerden ola.

Maḥmūmun Buṭlān-ı Şehveti Tedbīridir

Buṭlān-ı şehvetlerinin sebebi baʿḍı kerre fem-i miʿdede olan ḫılṭ olur. Ve buṭlān-ı şehvet bābında ẕikr olunan ʿalāmetlerden o ḫılṭ taʿarrüf olunup ḳayʾ ve ıṭlāḳtan biri ile istifrāġ olunur ve çok kerre parmağını boğazına idḫāl edip miʿdelerini tehyīc ile intifāʿ ederler ḫuṣūṣan o ʿamel ile mirār ve ḥumūḍāttan bir şeyʾ istifrāġ eyleyeler.

Ve baʿḍı kerre buṭlān-ı şehvet şiddet-i ḍaʿftan ḥādis̱ olur ve o ḍaʿfa müʾeddī olan mizāca baʿde't-taʿarrüf muʿālece olunur. Ve vācib olur ki onlara şehvete münebbihe olan revāyiḥ taḳrīb oluna, mā-ı bārid ile veyāḫūd

mā ve ḫall ile meblūl olan sevīḳ rāyiḥası gibi rāyiḥalar işmām oluna ve onlara maḥmūmīne mensūb olan cüvārişen ve ḳalīl şarāb saḳy olunur ve ṭayyibetü’r-rāyiḥa olan fevākih-i ʿafuṣa sülāḳātıyla dahi muʿālece olunur ve ḳurrayṣ ḫallini laʿḳ eder ve ḳarīṣ-i semek ve ḳarīṣ-i cedy ve ems̱ālleri dahi verilir. Ve evāil-i eyyāmdan sonra miʿde üzere o ḍımād vaḍʿ olunur ki fevākihten mütteḫaẕ olup senin bildiğin vech üzere içinde efsentīn ve ṣabır ola ve onlara edhān-ı ṭayibe ile temrīḫ nāfiʿ olur.

Būlīmūs Tedbīridir

Būlīmūs cūʿ-ı baḳarī denmekle maʿrūfe ʿillettir ki cemīʿan beden onda cāyiʿ olur ve maʿa-hāẕā miʿde ġıdāyı kārihtir. Ve vācib olur ki onlara meşmūmāt ile ve ḫall ile meblūl olan ṭīn-i necāḥī ve ṭīn-i Ermenī ile ʿilāc oluna ve onlara meşūṣāt ve ḫubz-ı naḳī-i ḥārr ve luḥūm-ı meşviyyye işmām olunur ve onların eṭrāfları şedd ve āẕān ve şaʿrları medd ve edmiġaları müberride ve muraṭṭıbe olan neṭūlāt ile taḳviye olunur, zīrā onların eks̱er būlīmūsuna sebeb fem-i miʿdenin buṭlān-ı ḥissi olur ve o buṭlāna sebeb fem-i miʿdenin o ʿaṣab şuʿbelerine müşāreketi olur ki ona dimāġdan ḥiss getirir ve cemīʿan aʿḍā cāyiʿa olmakla ġıdāya ṭālibe olur ve fem-i miʿde fıḳdān-ı ḥiss ḥasebiyle ġıdāyı teḳāḍī eylemez.

Sevād-ı Lisān Tedbīridir

Vācib olur ki onların sevād-ı elsineleri ʿalā-ḥālihi terk olunmayıp belki bildiğin vech üzere ḥakk oluna ve eger ḥakk olunmasa ondan buḫārāt-ı ḫabīs̱e reʾse ṣuʿūd edip onda sersām iḥdās̱ eder.

Şehvet-i Kelbiyyeleri Tedbīridir

Onlara düsūmāt-ı bāride ve ḥalāvāt iṭʿām olunmakla muʿālece olunur.

Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan Ġaşy Tedbīridir

Baʿḍı kerre ibtidā-i ḥummayātta fem-i miʿdeye mirārın inṣıbābı ḥasebiyle ġaşy ʿārıḍ olur. Ve vācib olur ki nevbetten muḳaddem veyāḫud nevbet katında ona mā-ı rummān ve mā-ı ḥıṣrım ile ḫubz-ı semīd iṭʿām oluna. Ve

maᶜlūm ola ki kaçan ġaşy ile ḥummā bir kimsede cemᶜ olsa ġaşye muᶜālece evlā olur. Ve eger ṭaᶜāma memzūc olan mā-ı ḳalīle ḥācet olur ise ḫubzdan miḳdār-ı ḳalīl şarāb-ı ᶜaṭīḳten üç dirheme mezc olunup verilir ve eger o memzūca ḥācet yok ise taḥlīl-i fuḍūl için şarāb-ı tuffāḥ-ı ᶜatīḳ verilir. Ve eks̱er-i ḥālde faṣd ġaşyi ziyāde eder. Ve ḥuḳne-i leyyine ġaşye evfaḳ olur ve ḳaẕf dahi ona nāfiᶜdir ve iki sākları şedd eylemek ve iki elini ve ayağını mā-ı ḥārra vaḍᶜ dahi nāfiᶜdir. Ve kaçan ġaşyden maḥmūm ifāḳat bulsa vācib olur ki ona o sevīḳ-i şaᶜīr-i müberred iṭᶜām oluna ki onun içinde ḥabb-ı rummān ola.

Ḍīḳ-i Nefesleri Tedbīridir

Ve onlara ḍīḳ-ı nefes baᶜḍı kerre o teşennüc ve yübs için ᶜārıḍ olur ki o teşennüc ve yübsün ᶜurūḍu ᶜaḍal-i nefese olur veyāḫūd ḍīḳ boğazlarına nāzile olan mādde-i ḫānıḳa sebebinden ᶜārıḍ olur [465b] veyāḫūd aᶜḍā-i teneffüse cāī olan ᶜaṣabe müstevlī ḍaᶜftan ḍīḳ ḥādis̱ olur. Ve vech-i evvelden ḥādis̱ ḍīḳa merāhim-i muraṭṭıbe ile ᶜilāc olunur ve ikinci vechten ḥādis̱ olan ḍīḳa ḫavānīḳi menᶜ eden muᶜālecātla ᶜilāc olunur ve üçüncü ḍīḳa mizāc-ı dimāġı taᶜdīl ile ve ᶜunuḳu müberrid ve muraṭṭıb olan nesneler ile temrīḫ olunmakla ᶜilāc olunur ve keẕālik onların miᶜdeleri üzere cürādetü'l-ḳarᶜ ve baḳlatu'l-ḥamḳā› ve ṣandal dühn ile verd ve onun mis̱lli edhānla vaḍᶜ olunur.

Şiddet-i Kerb Tedbīridir

Kaçan fem-i miᶜdede ḫılṭ olmakla kerb ziyāde olsa sen aġdiyeden bildiğin müberridātla mekrūbun miᶜdesini tebrīd eyle ve onları merāvīḥ ile tervīḥ ile ve mā-ı cārī ḳurbünde ıḍcāᶜ eyle ve eṭrāfına aġṣān-ı bāride ve ᶜuṣārāt ve reyāḥīn-i bārideden nīlūfer ve fevākih-i bārideden mütteḫaẕe olan neḍūcāt ve ṣandal ferş ve basṭ eyle. Ve eks̱er-i ḥālde onların kerblerine nāfiᶜ olur o ḥukun-ı bāride ki mā-ı ḳarᶜ ve ḫıyār ve baḳlatu'l-ḥamḳā ve ḥayy-ı ᶜālem ile dühn-i verdden mütteḫaẕe ola.

Ḥummāda ʿĀrıḍ Olan ʿUsr-i İzdirād Tedbīridir

ʿUsr-i izdirād ḥummā-ı muṭbıḳada ʿārıḍ olur ise faṣd olunup dem-i ḳalīl iḫrāc olunur ve eger şehvetinde fetḳten[56] bir şeyʾ var ise sirke marul ile taġdiye olunur ve eger yok ise mā-ı şaʿīre iḳtiṣār olunur ve ʿaḳlı olan eşyāyı istiʿmālden iḥtirāz eylesinler ve onlarda iʿtiḳāl var ise onlara ḥamūl ve ḥuḳun ve şiyāf istiʿmāli müshilāttan keṡīren ḫayrlı olur.

Onlara berd-i eṭrāf dahi ʿārıḍ olur ve keṡīren vāḳiʿ olur ki ḥarāret-i ġāire olup eṭrāf-ı bāride olur ve ġavrda o ḥarāret tebḫīr edip buḫārı başa ṣuʿūd eder. Ve ona tedbīr için eṭrāf mā-ı ḥārra vaḍʿ olunur ve onlar mā-ı bārid şürb eylemezler.

Ḥummā-ı Ṣafrāviyyede Olan Kelām-ı Küllīdir

Ḥummā-ı ṣafrāviyye üç ḳısma münḳasımedir: Ġıbb-ı dāire ve ġıbb-ı lāzıme vü muḥrıḳadır.

Ġıbb-ı dāire dahi ġıbb-ı dāire-i ḫāliṣadır onun māddesi ḫāliṣ ṣafrādır, ona aḫlāṭ-ı sāire karışmamıştır veyāḫūd ġıbb-ı dāire-i ġayr-i ḫāliṣadır. Ve ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣa ġalīẓatü'l-cevher olan ṣafrānın ʿufūnetiyle ḥādiṡ olur, o ṣafrānın ġılẓati ṣafrāya balġamın iḫtilāṭ edip kemāl-i imtizāclarından şeyʾ-i vāḥid ve mütteḥid olduğundan olur ve ṣafrānın onda balġam ile mümāzece-i muvaḥḥidesi olduğundan ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣa şaṭr-ı ġıbbdan mümtāz olur, zīrā şaṭr-ı ġıbb dahi balġam ve ṣafrā-i maḫlūṭun ʿufūneti ḥasebiyle ḥādiṡ olur lākin her biri āḫerden mümtāzdır, ṣafrā ve balġamda imtizāc-ı muvaḥḥid yoktur, pes şaṭr-ı ġıbbı iki mādde-i mümtāzelerin taʿaffünü īcāb eder ve ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣayı mādde-i vāḥide ḥükmünde olan ṣafrā-i ġalīẓanın ʿufūneti īcāb eder ve fi'l-ḥaḳīḳa o ṣafrā ṣafrā ve balġamdan mürekkebdir ve ḥīn-i ʿufūnetinde ondan ḥādiṡ olan buḫār mümtezic-i bārid olmakla onun ʿufūneti ve inḥilāli ve nuḍcu ṡaḳīl olur. Ve şaṭr-ı ġıbbın iki māddesinin ebḫıresi mümtezice olmaz ve bināen ʿaleyh şaṭr-ı ġıbb için iki nevbet olur ve ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣanın nevbet-i vāḥidesi olur. İşbu ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣanın müddeti baʿḍı kerre ṭavīle olup nıṣf-ı seneye ḳarīb mütemādī olur ve baʿḍı kerre terehhüle ve ʿiẓam-ı ṭıḥāle dahi müʾeddī olur.

56 "Fetḳ" şehvet, şehvetin heyecānı maʿnāsınadır.

Ammā ḥummā-ı muḥrıḳa lāzıme cinsindendir lākin muḥrıḳanın iştidād ve fütūr ile ezminesinde tefāvüt olmaz, lāzıme gibi değildir ve muḥrıḳanın aᶜrāḍı şedīdedir. Ve muḥrıḳanın sebebi māddenin ḥiddeti ve kes̱reti ve mādde ḳalbin ḳurbünde ve fem-i miᶜde ᶜurūḳunda ve nevāḥī-i kebidde olduğu ile olur ve'l-ḥāṣıl ḳalbe muḳārebesi olan aᶜḍā-i şerīfenin hangisinde mādde taᶜaffün ederse muḥrıḳa ḥādis̱e olur. Ammā ġıbbda ṣafrānın taᶜaffünü laḥmda olup cilde māil olur. Ve dāimenin ṣafrāsı ᶜurūḳ-ı bedende mebs̱ūs̱e olur ki o ᶜurūḳ ḳalbden baᶜīde olur.

Ve ḥummā ṣafrāviyyede şiddet-i ᶜaṭaş ve kerb ve ḳalak ve eraḳ ve hez̠eyān ve ġas̱eyān ve merāretü'l-fem ve şefelerinde bes̱re ve teşaḳḳuḳ ẓuhūru ve ṣudāᶜ kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve ṭabīᶜatları eks̱eriyyā ḥummā-ı ṣafrāviyyede yübūsete māil olur, zīrā mādde ṣafrā olmakla onun ḥareketi eᶜālīye veyāḫūd ẓāhir-i bedene ve cildde olur.

Muṭlaḳan Ġıbb Beyānındadır ki Onu Ṭavīṭāvus[57] Dahi Derler

Ġıbb nevbeti ḳuşaᶜrīret ile ve naḫs-ı iber ile aḫẕ eder ve baᶜdehu teberrüd edip onu cidden aṣᶜab nāfiḍ aḫẕ eder ki sāir bārid olmayan veyāḫūd ḳalīlü'l-bürūdet olan nevāfıḍdan eşedd olur ve nāfiḍ ġıbbın berdi ḥarāretin bāṭından mevḍiᶜ-i mādde olan maḥalle ġavrı ḥasebiyle olur ve naḫs-i iber gibi ḥālet bulunur ve bu nāfiḍin şiddeti olur velākin serīᶜü's-sükūn olur ve süḫūneti dahi serīᶜdir ve bu mis̱lli nāfıḍın sebebi senin maᶜlūmundur.

Ve nāfiḍ-i ġıbb eyyām-ı üvelde aḳvā ve eşedd olur ve nāfiḍ-i ribᶜ bunun ᶜaksi üzeredir. Ve kez̠ālik ġıbbın nāfiḍi ḳuvvet ile ibtidā eder ve tedrīcle ḳalīlen ḳalīlen mülāyim olup sürᶜatle münḳaḍī olur ve ribᶜde nāfiḍ bunun ḫilāfı üzere olur. Ve ġıbbda terk ve müfāraḳat katında ᶜaraḳ kes̱īr olur ve bevl aḥmer olup nāriyyete ḍārib olur ve bevl kes̱īren ġalīẓ olmaz velākin ġıbb ġayr-i ḫāliṣa oldukta onun bevli ficc ve ġalīẓ olur. Ve ġıbbın ḥarāreti ḥarāret-i muḥrıḳadan eslem olur, bedene yed vaḍᶜ olunup ṭūl-i müddet lemsi idāme olunsa onun ḥarāret-i zāidesi iḥsās olunmaz belki o vaḍᶜda iḥsās olunan miḳdārı āḫirinde dahi iḥsās olunur, artmaz belki eksilir; ammā muḥrıḳada yedi vaḍᶜ eyledikten sonra ne miḳdār meks̱i ṭavīl olur ise iḥsās ve iltihāb-ı ḥarāret o miḳdār ziyāde olur.

---

57 "Ṭarīṭāvus" nüsḫa.

Ve ġıbbda ʿārıḍ olan ʿavārıḍ bunlardır: Bilā-s̱iḳal fi'r-reʾs seher ve baʿḍı kerre ġayr-i ḫāliṣa seheri maʿa-s̱iḳal olur ve ʿaṭaş ve ḍacer ve ġaḍab ve buġḍ-ı kelām olur. Ve ġıbbda nabḍ sāir ḥummayātın nabḍına ḳıyāsla ḥādd ve serīʿ olur velākin inḳıbāḍ ve inbisāṭında istivā olmaz, zīrā ḫılṭ ḥasebiyle ona meşaḳḳat gelir, müntehā katında iḫtilāfı ziyāde olur. Ve ġıbbda olan iḫtilāf-ı ḥummayāt ḫılṭiyye-i sāire iḫtilāfından ednā ve ġayrilerden eḳall olur velākin ṣalābeti olur ve hem aḳvā olur ve belki ḥummayāta maḫṣūṣ olan iḫtilāftan mā-ʿadā ḥummā-ı ġıbbda vech-i āḫer ile iḫtilāf olmaz. Ve ibtidā-i ḥummāda ḥummānın inbisāṭına ḳadar teḍāġuṭ-ı nabḍın lüzūmu olur ve baʿdehu nabḍ ḳavī ve serīʿ ve mütevātir olur ve iḫtilāfında ifrāṭ olmaz.

Ve baʿḍı kerre ḥummānın ṣafrāviyye olduğuna sinn ve ʿādet ve beled ve ḥirfet ve seḥane ve faṣl ve o vaḳtte ġıbbın eks̱er-i vuḳūʿu dahi delālet eder. Ve baʿḍı kerre iki ġıbb terekküb edip küllü yevmin nevbetin ʿāide olur. Ġıbbın ʿalāyiminden mücerred nevbete mürāʿāt edenler ḫaṭāda vāḳiʿ olur belki ġıbbı taʿarrüf ḳaṣd eden kimseye gerektir ki ʿalāyim-i uḫrāya naẓar edip o ʿalāmetleri nevbet ile teʾyīd eyleye. Ve aṣḥāb-ı ġıbba seher ve ḥubb-ı ḫalvet ʿārıḍ olur ve çok kerre kebid katında ġaleyān iḥsāṣ ederler.

Ġıbb-ı Ḫāliṣa ve Ġıbb-ı Ġayr-i Ḫāliṣa Arasını Farḳ Beyānındadır

Ġıbb-ı ḫāliṣanın māddesi ḫafīfe olmakla nevbetinin müddet-i inḳıḍāsı dört sāʿatte olur ve on iki sāʿat ḳadar baʿḍı kerre mütemādī olur, on iki sāʿati kes̱īren tecāvüz eylemez. Ve eger on iki sāʿati ziyāde-i kes̱īre ile tecāvüz ederse o ḥummā ġıbb-ı ḫāliṣ değildir belki ġayr-i ḫāliṣadır ve ḫāliṣa nevbetinin eḳs̱er-i ḥālde inḳıḍāsı yedi sāʿatte olur.

Ve ḫāliṣada beden serīʿan tesaḫḫun eder ve baʿde'l-bürūdet bedenden ve eṭrāftan ḥarāret münbaʿis̱e olur ve keẕālik ṭabībin ḫaṭāsı olmaz ise ḫāliṣa yedi devri tecāvüz eylemez. Ve baʿḍı kerre dahi māddesinde leṭāfet olmakla bir nevbette münḳaḍī olur onun için ki o nevbette münaḳḳī olan ḳayʾ veyāḫūd ishāl vāḳiʿ olur. Ve ḫāliṣada [466a] bevlin nuḍcu evvel yevmde veyāḫūd yevm-i s̱ālis̱te veyāḫūd yevm-i rābiʿ veyāḫūd yevm-i sābiʿde ẓuhūr eder. Ve eger ġıbb yedi devri ḳes̱īren tecāvüz eder ise o ġıbb ġayr-i ḫāliṣa

cümlesinden olur[58] ve nāfiḍin müddeti ṭavīl olduğu dahi ġayr-i ḫāliṣa idiğine delālet eder.

Ve ḫāliṣanın nevāibinin tezeyyüdü ve teḳaddümü nemaṭ-ı vāḥid üzere olur, nesebi maḥfūẓ ve müteşābih olur; ammā ġayr-i ḫāliṣada tezeyyüd ve teḳaddüm maḥfūẓ ve müteşābih değildir. Ve kaçan nevāib ḥadd-i vāḥid üzere olup müteşābihe olsa ve ʿālāmāt-ı sāire ṭūl-i ḥummāya delālet eylese o dahi ġayr-i ḫāliṣa olur ve kaçan bizim taḥdīd eylediğimiz üzere o ḥummā nāfiḍ ile ibtidā edip intihāsında ʿaraḳ ġazīr ve kes̱īr olur ise o ḥummā ḫāliṣa olduğunda şekk yoktur.

Ve ḫāliṣa ṣāḥibi taʿarruḳ murād edip bedeninde buḫār-ı raṭb olup münbaʿis̱ olacak eşyāyı şürb eylese[59] baʿḍı kerre taʿarruḳ eder. Ve ġayr-i ḫāliṣada reʾste s̱iḳal-i kes̱īr ve imtidād olur ve nāfiḍi ṭavīl olup ḥattā yirmi dört sāʿate veyāḫūd otuz sāʿate ḳadar nāfiḍ mütemādī olup o müddet tamāmında ḥummā vaḳti gelir ve kırk sekiz sāʿat tamāmında ḥummā fātire olur. Ve nevbetin on iki sāʿatten buʿdu miḳdārı ḥummā ġıbb-ı ḫulūṣtan baʿīde olur. Ve ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣanın nuḍcunun ẓuhūru baṭīʾ olur ve seḥanede ḳaḍāfet ve hüzāl ẓāhir olmaz ve baʿḍı kerre onun ḳalʿı ʿaraḳ-ı vāfir ile olmaz ve baʿḍı kerre nāfiḍ-i ḳavī ile ibtidā eylemez ve ḥarāretinde ḳuvvet zāile olmaz ve tezeyyüdü müstevī olmaz, ke-ennehu o ġayr-i ḫāliṣa tezeyyüd eder ve baʿdehu teḳaddüm yaʿnī sürʿat edip tenāḳuṣ eder ve ġayr-i ḫāliṣada aʿrāḍ-ı ṣaʿbe ḳalīle olur

Ve ġıbb-ı lāzıme nevāibin ġıbben iştidādı ile ve aʿrāḍ-ı ġıbbın şiddeti ile maʿlum olur. Ve Cālīnūs katında dem taʿaffün eyledikte ġıbb-ı lāzıme ḳabīlinden olur ve Cālīnūs'un bu ḳavlinde kelām vardır, bundan sonra onu biz beyān eyleriz.

Ġıbb-ı Ḫālişin Muʿālecātı Beyānındadır

Sana vācib olur ki bābu'l-ishālde ẕikr olunan muʿālecāt-ı ḥummāda bizim sana iʿṭā eylediğimiz uṣūlü ve aġdiyeyi ve bi'l-cümle o ebvābda ẕikr

58 Yaʿnī teşābüh-i nevāib her ne ḳadar ḫāliṣaya ʿalāmet ise ṭūl-i ḥummā ʿalāmātının ġayr-i ḫāliṣa olduğuna delāleti ona ġālibdir.

59 Yaʿnī bir şerbet şürb eylese ki bedeninde buḫār-ı raṭb tevellüd edip baʿdehu münteşir olur.

eylediğimiz ḥummāya müteᶜalliḳ umūrları teẕekkür eyleyip tedbīrini ona binā eyleyesin. Ve ibtidā-i ḥummāda müshilāt-ı ḳaviyye ve helīlec gibi müshil nesneleri saḳya ruḫṣat verenlerin ruḫṣatına iltifāt olunmaz lākin bundan aḳdem bizim ẕikr ettiğimiz vech üzere saḳy olunur ve belki vācib olur ki evvel-i emrde mübāderet olunup telyīn-i ḳalīl ile telyīn oluna. Bizim o mevḍiᶜde ẕikr eylediğmiz nesne ile yaᶜnī kırk dirhem temr-i Hindī aḫẕ olunup mā-ı ḥārr içinde naḳᶜ olunduktan sonra taṣfiye olunur ve üzerine şīrḫışt veyā terencebīn ilḳā olunup istiᶜmāl olunur veyāḫūd mā-ı rummāneyn ile ve leblāb ve terencebīn ve menzūᶜu'l-ᶜacem zebībden müttehaẕ ṭabīḫ ile veyāḫūd naḳīᶜ-i iccāṣ maᶜa't-terencebīn ile veyāḫūd şīrḫışt veyāḫūd şarāb-ı benefşec ve benefşec-i mürebbā ile telyīn olunur ve baᶜḍı kerre bezr-i ḳaṭūnā şarāb-ı iccāṣ miṡlli baᶜḍı eşribe ile saḳy olunsa izlāḳ ve telyīni olur veyāḫūd ᶜades ve leblābdan ittiḫāẕ olunan ṭabīḫ dahi telyīn eder veyāḫūd evvel-i emrde ḥuḳun-ı leyyine ile telyīn olur meṡelā o ḥuḳne ile ki onun ittiḫāẕı ḫaṭmī ve ᶜunnāb ve sebistān ve aṣl-ı sūs ve dühn-i benefşec işbu edviyeden mütteḫaẕ ṭabīḫ ile olur veyāḫūd o ḥuḳne sılḳ ᶜuṣāresi ve dühn-i benefşec ve būraḳtan bildiğin vech üzere ittiḫāẕ olunur ve bu vücūhla telyīn telyīne ḥācet katında olur yaᶜnī vaḳt-i ᶜaḳlde olur, zīrā ṣavāb budur ki mā-ı şaᶜīr emṡāli ve keẕālik ağdiye ona verilmeye ṭabīᶜat telyīn olunmadıkça ve maᶜa-hāẕā evāilinde ishālin ġāilesi ḥummā-ı sāirenin evāilinde vāḳiᶜ ishāl ġāilesinden eḳall olur her ne ḳadar ishāl dahi ḥadd-i ẕātında ᶜaẓīm ise.

Ve bu ḥummāda üç devre ḳadar faṣd olunmamak mümkin ise faṣd olunmaz. Keẕālik maraḍın mihyāc olduğundan ḫavf olunur oldukta faṣd olunup ḫaṭāsı mütebeyyin ve müteḥaḳḳıḳ olsa o vech ile ġıbb-ı ḫāliṣada olan ḫaṭānın ġāilesi sāirde olan ġāileden eḳall olur.

Ve vācib olur ki nevbet gününde bir nesne taḥrīk olunmaya yaᶜnī mevāddı tehyīc ve taḥrīk eder bir nesne işlenmeye ve tağdiye dahi olunmaya illā şerāiṭ-i meẕkūre üzere oluna ve büzūr ḥalībi ile bevli idrār oluna.

Ve vācib olur ki ona nevbet geldikte ḫāvı buluna, miᶜdesinde imtilā olmaya belki vācib budur ki küllü bükretin ona sikencebīn saḳy olunup ve iki sāᶜat sonra mā-ı şaᶜīr saḳy oluna ve o saḳylar nevbet olmadığı günde ola ve baᶜde'n-nevbet sikencebīn saḳyı ṣāliḥ olur. Ve keẕālik baᶜde'n-nevbet ayaklarını mā-ı ḥārra vaḍᶜ dahi ṣāliḥ olur. *"Ḥārr" bedeline "fātir" ve "bā-*

rid" nüsḫalardır. Ve ayaklarını mā-ı meẕkūra vaḍᶜ baᶜde'n-nevbet bāḳıye olan ḥarāreti ceẕb eder. Ve sikencebīn saḳy olundukta vācib olur ki içinde büzūr-ı müdirre ḥalībi ola veyāḫūd nevbetten üç ve dört sāᶜat muḳaddem sikencebīn saḳy olunur ve nevbetten sonra mā-ı şaᶜīr saḳy olunur. Ve eger telṭīf-i tedbīr vācib olur ise mā-ı rummān ve mā-ı biṭṭīḫ-i Hindī ve o mis̱lli miyāh saḳy olunur, ẕikri mürūr eden vech üzere telṭīf-i tedbīrde tedrīc olunur ve müntehā taḳarrüb eyledikçe telṭīf ziyāde olunur.

Ve evāil-i eyyāmda keşk-i şaᶜīr ve mā-ı bāridde mes̱rūd olan ḫubz ile ke-mā hüve taġdiye olunur veyāḫūd mā-ı bāridde ḫubzun ḥalībi ile taġdiye olunur ve mecc ve ᶜadesten mütteḫaẕ olan ġıdā ile dahi taġdiye olunur. Ve eger ṭaᶜām miᶜdesinde taḥammuḍ eder ise cidden raḳīḳ olmayan mā-ı şaᶜīrden ona bir şeyᵓ saḳy olunmaz. Ve eger mā-ı şaᶜīr-i meẕkūru saḳya ḥācet olur ise o mā-ı şaᶜīr içinde aṣl-ı kerefs saḳy olunup mā-ı şaᶜīr ḳalīlen taḳviye olunur. Ve miᶜde ziyāde bāride olup o mis̱lli taḳviye miᶜdeyi taᶜdīl eylemezse ve ḥummā dahi ᶜaẓīme ve ġayr-i ḫāliṣa ise o mā-ı şaᶜīre ᶜalā-ḳavli Buḳrāṭ mikdār-ı ḳalīl fülfül ḫalṭ olunur.

Ve eger buḥrānın ḳurbüne ᶜalāmāt delālet eder ise ona taġdiyede mā-ı şaᶜīr ve mā-ı rummān ve sikencebīn ile iktifā eyle ve onlara maḥbūb olan rummān-ı ḥulv ve rummān-ı müzz ve iccāṣ-ı naḍīc mis̱lli fevākih verilir. Ammā biṭṭīḫ-i Hindī bir şeyᵓdir ki onun nefᶜi ᶜaẓīmdir ve ıṭlāḳ ve idrār eder ve ḥarrin şiddetini kesr eder ve taᶜrīḳ dahi eder. Ve baᶜḍı kerre onlara destenbūyāt-ı ṣıġār ḍarar vermez ve onlara buḳūlden ḳarᶜ ve ḳıs̱s̱ā ve ḳas̱ed ve ḫass ḍarar vermez.

Ve maᶜlūm buyurula ki ṣāḥib-i ġıbbı taġdiyeden maḳṣūd baᶜḍı kerre yalnız terṭīb olur. Āḫir-i ġıbbda eṭrāf-ı ṭayāhīc ve ḫuṣa'd-dīk ve edmiġa-ı cedy li-ecli't-terṭīb taġdiye olunur eger ᶜalīlde ġas̱eyān yok ise ve ṣufretü'l-beyḍ dahi iṭᶜām olunur veyāḫūd ṣāḥib-i ġıbbı taġdiyeden maḳṣūd baᶜḍı kerre dahi tebrīd ve terṭīb olur, keşk-i şaᶜīr iṭᶜāmı maᶜan tebrīd ve terṭīb eder. Ve o maḥmūmu tebrīdde cidden ifrāṭ olunmaz ḫuṣūṣan evāil-i ḥummāda o ifrāṭ üzere tebrīde aṣlā mesāġ olmaz meger ki o ḥummāda iltihāb-ı şedīd olmakla ġıbbın muḥrıḳaya veyāḫūd ḥummā-ı lāzımeye inḳılābından ḫavf oluna.

Ve kaçan ᶜalīlin buḥrānı idrāk eylese ve bevlde rüsūb-ı maḥmūd ve nuḍc-ı maᶜlūm rüᵓyet olunsa eger o vech ile olan buḥrān āḫer tedbīrden ᶜalīli müstaġnī ederse sen dahi muᶜālecede onun ile iktifā edersin ve eger iġnā

eylemezse onlara ṭabīʿata iʿānet eden nesneler ile muʿālecet edersin, idrār ve ishāl ve ḳayʾ ve ʿaraḳı īcāb eden nesnelerle muʿālece edersin ve bunların hangisine ṭabīʿat māil ise ona iʿānet edip ṭabīʿata münāḳaḍa eylemezsin. Ve eger ṭabīʿatın ẕikr olunan istifrāġlardan birine meyli ẓuhūr eylemez ise ishāl ile istifrāġ edersin [466b] ve o müstefriġattan olur bir dānıḳ saḳmūnyā cüllāb içinde saḳy olunsa veyāḫūd helīlec ve temr-i Hindī ve terencebīn ve zebīb ve uṣūl ve ḫıyārşenber miṡlliden mütteḫaẕ olan maṭbūḫ saḳy olunsa. Ve senin için o maṭbūḫu taḳviye eylemek vardır şāhterec ve senā ve saḳmūnyā ile ve ḫāliṣa aṣḥābına muvāfıḳ olur aḳrāṣ-ı ṭabāşīr-ı müshile ve onun nüsḫası: Menzūʿu'n-nevāt helīlec-i aṣfer dört dirhem, sükker-i ṭaberzed yirmi dirhem, saḳmūnyā bir dānıḳ; bu ḳurṣ-ı mā-ı bārid ile şürb olunur ve baʿdehu idrār ile muʿālece olunur. Ve ammā ʿalīlde ḥarāret-i müfriṭa ve iltihāb-ı ʿaẓīm olup ondan mevāddını istifrāġ etmiş olursan onlara ḳaviyye olan muṭfiʾāttan bir şeyʾ saḳy olunmakta beʾs yoktur, o muṭfiʾāt-ı ḳaviyyeyi emrāḍ-ı ḥādde tedbīrinde biz ẕikr eyledik. Ve baʿḍı kerre muṭfiʾāt-ı ḳaviyyeden ittiḫāẕ olunan aḍmide ile iktifā olunur.

Ammā ḳable'n-nuḍc onlar ḥammāma taḳrīb olunmaz, ammā mādde nuḍc bulunp maraḍ inḥiṭāṭta olsa ḥammām onlara efḍal ʿilāc olur ḫuṣūṣan ʿalīlin ḥāl-i ṣıḥḥatinde ḥammāma duḫūl muʿtādı ola. Ve ġıbb-ı ḫāliṣada ḳable'n-nuḍc ḫaṭā olunup ḥammāma idḫāl olunmağın ḍararı eḳall ve sāir ʿilletlerde ḳable'n-nuḍc duḫūl-i ḥammāmın maḍarratı ekṡer olur. Ve vācib olur ki onların ḥammāmları muʿtedil ve ṭayyibü'l-havā ve raṭb olup bir ḥālde ola ki ona duḫūl eden aṣḥāb-ı ʿilel rıfḳ üzere min-ġayri en teltehibe ḳulūbuhum taʿarruḳ eyleye. Ve mā ile maḍrūb dühn-i benefşec ve dühn-i verd ile temrīḫ olunurlar ve ḥammāmda ṭūl-i mekṡ eylemezler belki serīʿan ḫurūc ederler. Ve ḥammāmda ṭūl-i ḳıyāmdan duḫūl-i ḥammāmı muʿāvede onlara evlā olur. Ve ḥammāmdan ḫurūcunda mā-ı fātirde istinḳāʿ eder ise ve istilẕāẕı miḳdār mekṡ ederse onlara ṣāliḥ tedbīr olur.

Ve ḫurūcundan sonra onlara şarāb-ı raḳīḳ-i ebyaḍ ve keṡīrü'l-mizāc şürb ederler ve diṡārlarıyla mekānlarında tedeṡṡür ederler ve o ḥālde onlar şedīden terlerler ve ġayr-i nuḍc māddeden baḳiyye var ise o ḥālde nuḍc eder ve baʿdehu müberrid ve muraṭṭıb ġıdā ile taġaddī ederler ve o ṣıfatta olan yaʿnī müberrid ve muraṭṭıb olan buḳūlü tenāvül ederler. Ve baʿde'l-inḥiṭāṭ

onlara keṡīrü'l-mizāc olan şarāb saḳyında maḍarrat-ı bedeniyye yoktur, zīrā şarāb keṡret-i mizāc ḥasebiyle meksūretü'l-ḥumeyyā[60] olur ve vaḳt-i inḥiṭāṭta baᶜde'l-istifrāġāt bāḳıye kalan mādde-i ḳalīleyi taḥlīle şarābda baᶜde'l-inkisār bāḳıye olan ḥarāret kifāyet edip taḥlīl eder. Ve şarābın ḥarāret-i bāḳıye-i meẕkūresi ḥummāya muḍırre olmaz, zīrā ki mümāzece eden mā-ı keṡīrin ḳuvveti ve nüfūẕ ve muḫālaṭası şarābı şedīden tebrīd ve terṭīb edip o bürūdet tesḫīnin ḍararını telāfī ve tedārük eder. Ve eger o ḥummāda ᶜaṭaş ve ṣudāᶜ ve seher ve aᶜrāḍ-ı sāire var ise onların muᶜālecātı mürūr eyledi. Ve kaçan buḥrāndan sonra ḥarāret bāḳıye ve lāzıme olsa sen dahi sikencebīn ile ᶜuṣārāt-ı müdirreye mülāzemet eyle veyāḫūd o maṭbūḫa müdāvemet eyle ki onda büzūr ve uṣūlden müdirrāt ola.

Ve maᶜlūm ola ki ġıbb-ı lāzımenin ᶜilācı ġıbb-ı nāibe ᶜilācı gibidir velākin lāzımede aḥvāl-i nuḍca mürāᶜāt etmek nāibeden ekṡer ve vācib olur. Ve sikencebīn ile tebrid dahi elzem olur ve onlara istiᶜmāl olunan sikencebīn bezr-i ḫıyār ve bezr-i hindebā ile olur ve ḫuṣūṣan o bezrler merḍūḍa olalar ve sikencebīnden iki sāᶜat sonra mā-ı şaᶜīr saḳy olunur. Ve keẕālik lāzımenin ᶜilācı telṭīf-i ġıdāya ve vaḳt-i ibtidāda ḥuḳun-ı leyyine istiᶜmāline emyel kılınır ve keẕālik idrāra dahi emyel kılınır. Ve vācib olur ki lāzımede rıfḳ olunup ḥāl-i ibtidāda ve ibtidāya ḳarīb olan ḥālde ona müshil saḳy olunmaya belki o ḥālde ona saḳy cāiz olan şarāb-ı benefşec ve māu'l-fevākih olur ve lāzımede cins-i ḥuḳundan ancak ḥuḳne-i leyyine istiᶜmāl olunur.

Ġıbb-ı Ġayr-i Ḫāliṣa Muᶜālecātı Beyānındadır

Emr-i muᶜālecede ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣa ġıbb-ı ḫāliṣaya baᶜḍı kerre muḫālif olur ve muḫālif emr-i ġıbb-ı ġayr-i ḫāliṣa ile ḥummayāt-ı bāride beynlerinde müşterek olan muᶜālece emrleridir ve o emr-i müşterek nuḍca ᶜadem-i intiẓārda ruḫṣat olmamaktır, zīrā ġıbb-ı ḫāliṣada baᶜḍı kerre ḳable'n-nuḍc istifrāġa ruḫṣat verilir, ammā ġayr-i ḫāliṣada ve ḥummayāt-ı bāridede ḳable'n-nuḍc istifrāġa ruḫṣat verilmez ve keẕālik ḫāliṣada nuḍca intiẓār olunur velākin zamān-ı keṡīre ḳadar ve vaḳt-i inḥiṭāṭa ḳadar muntaẓar olmazlar, ammā ġayr-i ḫāliṣa onun ḫilāfı üzere olur.

---

60 اَلْحُمَيَّا [el-ḥumeyyā] (ḥānın ḍammı ve mīmin fetḥi ve yānın teşdīdi ve āḫirinde elif-i maḳṣūre ile) ḫamrın evvel keyfiyyeti. Keẕā fī Vankulu.

Ve ġayr-i ḫāliṣa aṣḥābına ḥammām muḥarrem olur, zīrā ḥammām mevḍiᶜ-i ᶜufūnete munṣabb olan balġam-ı ġayr-i naḍīci ḫılṭ-ı redī-i ᶜafine ḫalṭ eder ve laṭīfini taḥlīl edip kes̱īfini ibḳā eder.

Ve ġayr-i ḫāliṣada küllü yevmin taġdiye ve taġdiyeye ḳarīb olan nesnenin maḍarratı olur belki vācib olur ki bir gün taġdiye oluna ve bir gün taġdiye terk oluna ve onların aġdiyesinde ḥulv olup miḳdār-ı yesīr tesḫīni olan nesneler kılınır. Ve ġayr-i ḫāliṣa evāilinde ġıdā eks̱ef kılınır ḫāliṣa evāilinde olan ġıdāya ḳıyās ile ve baᶜde'l-ibtidā tedrīc ile teṭṭīf olunur ḥattā ġıbb-ı ḫāliṣa telṭīfinden ziyāde kılınır. Ve ġayr-i ḫāliṣa evāilinde olan telṭīfin eks̱eri icāᶜa ile olur, ammā ḫāliṣa evḳātından vaḳt-i ibtidāda olan telṭīf cidden laṭīf olan ġıdā iṭᶜāmı ile olur.

Ve kez̠ālik ġayr-i ḫāliṣada müberridāt istiᶜmāli eḳall ve ibtidāda ḥuḳunları eḥadd olur ve ishāl ḳavī olunmak ḳaṣd olundukta nuḍca intiẓār eks̱er olur ve onların mā-ı şaᶜīrlerinde edviye-i münḍice vü muḥallileden birer ḳuvvet kılınır mā-ı şaᶜīr miᶜdesinde taḥammuḍ edip taḳviyeye ḥācet olanların taḳviyesi için; bundan aḳdem bizin z̠ikr eylediklerimiz ile taḳviye olunmakla. Ve baᶜḍı kerre o mā-ı şaᶜīrde zūfā ve saᶜter ve fūtenec ve sünbül ṭabḫına bi-ḥasebi'l-mizāc ḥācet olur ve sılḳ onlara nāfiᶜ olur ve mā-ı şᶜīre mā-ı ḥımmaṣ ḫalṭ olunur ve ġayr-i ḫāliṣanın āḫirinde mā-ı ḥımmaṣ nāfiᶜ olur.

Ve vācib olur ki ġayr-i ḫāliṣanın ḫāliṣadan ḳurb ve buᶜduna naẓar olunup bi-ḥasebi z̠ālik ᶜilācları ḫilāf üzere kılınır. Eger ġayr-i ḫāliṣa ḫāliṣaya cidden ḳarīb ise ġayr-i ḫāliṣaya ᶜilāc olundukta onun ᶜilācı ḫāliṣa ᶜilācına yesīren muḫālif kılınır ve eger ḳārūreleri ġalīẓa rüʾyet olunsa faṣd olunur ve faṣd olunmakla ḥuḳne istiᶜmāline ḥācet olmaz.

Ve maᶜlūm ola ki onlara baᶜde'ṭ-ṭaᶜām ḳayʾdan enfaᶜ bir nesne olmaz. Ve o ḥummānın evāilinde iᶜtidāle ḳarīb müshilāttan olur cülencebīn ve sikencebīn mā-ı maṭbūḫū ve baᶜḍı kerre onda ḥıyārşenber dahi kılınır. Ve ondan aḳvā olur o müshilde türbüdden bir ḳuvvet kılınmak. Ve zamān-ı ibtidāda ḥuḳne istiᶜmāli müshilāt-ı uḫrādan bana eḥabb olur ve o eḥabb olan ḥuḳne o ḥuḳnedir ki onda ḥasekten ve bābūnecden ve sılḳ ve ḳırṭım ve benefşec ve sebistān ve tīn mis̱lliden birer ḳuvvet ve türbüdden dahi bir rāyiḥa ola ve onda ḫıyārşenber ve dühn-i şīrec ve būraḳ ola¸ve bi-ḥasebi'l-buᶜd ᶜani'l-ḫāliṣa baᶜḍı kerre z̠ikr olunan o ḥuḳneden ḥiddeti eks̱er ḥuḳneye dahi ḥācet olur.

Ammā ġayr-i ḫāliṣa mevāddını inḍāca muʿīn olan devālar sikencebīn maḫlūṭan bi'l-cülencebīn ve keẕālik sikencebīn uṣūlü olur ve yevm-i sābiʿ-den sonra efsentīn ṭabīḫi onlara nāfiʿ olur, zīrā māddeyi mülaṭṭıf ve miʿdeyi muḳavvī olur ve keẕālik mā-ı rāziyānec ve mā-ı kerefs sikencebīn ile saḳy olunur. Ve on dördüncü günü tecāvüz eyledikte aḳrāṣ-ı verdin ṣaġīrini saḳy eylemekte beʾs yoktur ve eger müddeti ṭavīle olursa lāzım olur ki ona aḳrāṣ-ı ġāfes̱ ve ṭabīḫi saḳy oluna ve şerāsīf nevāḥīsini tesḫīn o ḳabīlden olur. Ve yine o ḳabīlden olur inḍācı olan edviye ile ve temeddüdü [467a] olanların temeddüdünü irḫā eden edviye ile merāḳḳ üzere ḍımād eylemek. Ve kaçan sen bilsen ki nuḍc ḥāṣıl oldu, onlarda idrār ve istifrāġ istiʿmāl eyle ve onlardan ḥaẕer ve mübālāt eyleme. Ve onlara müstefriġāt-ı ceyyideden olur o ḥabb ki onun nüsḫası budur: Eyāric beş dirhem, ʿuṣāretü'l-ḫass ve aġā-fes̱ her birinden üçer dirhem, bezr-i kerefs, helīlec-i aṣfer, helīlec-i Kābülī her birinden beş dirhem ve türbüd yedi dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup mā-ı kerefs ile ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunur ve şerbeti iki dirhem olur. Ve o müstefriġāttan baʿḍıdır bizim iḫtirāʿ ve iḫtiyār tiyār eylediğimiz maṭbūḫ-ı ceyyid ki onun nüsḫası budur: Ġāfes̱, efsentīn, helīlec-i Kābülī her birinden beş dirhem, bezr-i biṭṭīḫ, bezr-i ḳıs̱s̱ā ve'l-ḫıyār, bezr-i kerefs, şükāʿā, bāẕā-verd her birinden onar dirhem, türbüd bir dirhem, ḫıyārşenber altı dirhem, menzūʿu'l-ʿacem zebīb yirmi ʿaded, sebistān otuz ʿaded, tīn on ʿaded, verd-i Fārsī ile mütteḫaẕ olan cülencebīn on beş dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunup o mis̱lli maṭbūḫta muʿtād olan resm üzere ṭabḫ olunur ve ondan bir ḳadeḥ-i kebīr içine bir ḳīrāṭ saḳmūnyā vaḍʿ olunup şürb olunur.

Ve baʿḍı kerre o devāya ḥācet olur ki min-vechin ḳavī ve min-vechin ḍaʿīf olur, ammā ḳuvveti ḫılṭ-ı lezici istifrāġ ḥasebiyle olur ve ammā ḍaʿfı defʿa-i vāḥidede istifrāġı kes̱īr olmaz belki tedrīc ile mirāren istifrāġı-na ḥācet olan ḫılṭı istifrāġa temekkünü olmakla olur ve istifrāġ mütefer-riḳan olmakla ḳuvveti inhāk eylemez. Ve ẕikr olunan min-vechin ḳavī ve min-vechin āher ḍaʿīf olan devāyı cemʿ ve tefrīḳ mümkin olur yaʿnī o devā-nın şerbet-i vāḥidesini defʿa-i vāḥidede veyāḫūd defeʿāt ile ḳalīlen ḳalīlen saḳy eylemek cāiz olur. Mevādd-ı rediyye ḳalīle ise o edviye ḳalīlen ḳalīlen saḳy olunmakla mevādd-ı rediyyeyi ḳalīlen ḳalīlen ıṭlāḳ edip o müstefriġin bedene nikāyesi olmaz ve mevādd-ı rediyye dahi ḳalīle olmakla onu rıfḳ

ile ʿalā-mehlin istifrāġda dahi o mevādd-ı ḳalīle mevḍiʿine ḳadar muʿteber muḍırr olmaz. Ve eger mevādd-ı rediyye kes̱īre ise o devānın şerbet-i vāḥidesi defʿaten saḳy olunup devānın saḳyı tefrīḳ olunmaz mādde-i rediyyenin bedende meks̱i muḍırr olmakla. *Ve bu müʾeddāyı edā eden Ḳānūn'un ʿibāreti budur:* وهذا الدواء هو الذي يمكن ان يفرق ويجمع ليطلق قليله ويطلق كثيره وأما القليل فقليلا من الردي وأما الكثير فكثيرا من الردي، إنتهى

Ammā o mis̱lli fiʿli olan sülāḳāt istiʿmāl olunsa elbette cemʿ olunup şerbet-i vāḥidesi defʿaten saḳy olunur. Sülāḳātın teʾs̱īri ḍaʿīf olmakla ḳalīlen saḳy olundukta baʿḍı kerre aṣlā onun fiʿli ve teʾs̱īri olmaz ve vaṣf olan bu mis̱lli devādır: Türbüd yarım dirhem bi-ḥasebi'l-ḥācet noḳṣān ve ziyāde kılınmak dahi cāiz olur, saḳmūnyā ṭassūc-ı vāḥide ḳarīb ve dahi eks̱er bu mez̠kūrlar aḫz̠ olunup cülencebīn ile maʿcūn kılındıktan sonra şürb olunur veyāḫūd bir ūḳıyye verd-i ṭarī ʿuṣāresi içinde veyāḫūd şarāb-ı verd içinde şürb olunur.

Ḥummā-ı Muḥrıḳa Beyānındadır

O ḥummāya fārīḳūs tesmiye olunur, baʿḍı nüsḫada ḳavsūs vāḳiʿ olmuştur. Pes muḥrıḳa iki ḳısmdır:

Evvelkisi muḥrıḳa-i ṣafrāviyyedir. Ve ṣafrāvī ḥummānın muḥrıḳa olmasına sebeb dāḫil-i bedende olan ʿurūḳun küllīsinde ʿufūnetin kes̱reti veyāḫūd ḫāṣṣaten ḳalbin ḳurbünde olan ʿurūḳta ʿufūnetin kes̱reti veyāḫūd fem-i miʿdede ve kebidde olan ʿurūḳta ʿufūnet olduğu olur.

Ve ikincisi muḥrıḳa-i balġamiyyedir. Ve o muḥrıḳa ʿurūḳta taʿaffün eden balġam-i māliḥten ʿārıḍ olur, o māliḥ balġam nevāḥī-i ḳalbe ḳarīb ʿurūḳta taʿaffün etmekle. Ve bu balġam-ı muḥrıḳayı İbuḳrāṭ *Epīdīmiyā*[61] tesmiye eylediği künnāşında[62] z̠ikr eyledi. Ve balġam-ı māliḥin tekevvünü bundan aḳdem senin maʿlūmun olduğu üzere māiyyet-i balġam ṣafrā-i ḥādde ile terekküb edip taʿaffün ḥasebiyle nārī olan o ṣafrānın māiyyet-i kes̱īreye muḫālaṭasından olur.

61 "*Epīdīmiyā*" İbuḳrāṭ'ın müʾellefātından bir kitābın ismidir ki onu Cālīnūs şerḥ eylemiştir.

62 "Künnāş" kitāb maʿnāsınadır.

Ve muḥrıḳa aʿrāḍı ġıbb aʿrāḍından eşedd olduğundan vācib olur ki muḥrıḳanın müddeti ġıbbın müddetinden aḳṣar ola.

Ve ḥummā-ı muḥrıḳa meşāyıḫa ḳalīlen ʿārıḍa olur velākin ʿārıḍa oldukta ondan helāk olurlar, zīrā meşāyıḫa muḥrıḳa sebeb-i ḳavī ḥasebiyle ʿārıḍ olur ve onların ḳuvāları hem ḍaʿīfe olur. Ammā şübbān ve ṣıbyāna muḥrıḳa kes̱īren ʿārıḍa olur velākin ṣıbyānın muḥrıḳası ruṭūbetleri ḥasebiyle eḫaff olur ve onlarda baʿḍı kerre muḥrıḳa sübāt ile olur muḥrıḳa ebḫirelerini tes̱vīr edip reʾslerine ṣāʿide olmakla.

Ve Buḳrāṭ ẕikr eyledi ki kaçan ḥummā-ı muḥrıḳa ṣāḥibine raʿşe ʿārıḍa olsa ona baʿdehu ʿārıḍ olan iḫtilāṭ-ı ʿaḳl raʿşesini taḥlīl eder ve onun vechi budur ki iḫtilāṭ-ı ẕihne müʾeddī olan ḥarāret-i muḥrıḳa dimāġı cidden tesḫīn eder ve ʿaṣab dahi ondan mütesaḫḫın olmakla raʿşe zāile olur. Ve mümkin olur ki raʿşesi ve iḫtilāṭ-ı ẕihni olan muḥrıḳanın baʿḍı kerre iḫtilāṭ-ı ẕihni raʿşe ḥasebiyle zāil ola, iḫtilāṭa müʾeddī olan mevādd-ı dimāġdan aʿṣāba müntefiḍ olup raʿşe iḥdās̱ etmekle. Ve muḥrıḳadan münḳaḍiye olanların eks̱eri ḳayʾ ve istiṭlāḳ ve ruʿāf ve ʿaraḳtan biriyle münḳaḍiye olur.

<u>el-ʿAlāmāt:</u> Ḥummā-ı muḥrıḳanın ʿalāmātı ḥummānın lüzūmu ve feterātının ḫafāsı ve aʿrāḍın şiddeti olur. Ve onun aʿrāḍı lisānın ḫuşūneti ve lisānın evvelā iṣfirārı ve s̱āniyen isvidādı ve ʿaraḳın zamān-ı buḥrāndan mā-ʿadā ezminede iḥtibāsı olur ve ʿaṭaşın şiddeti dahi muḥrıḳa aʿrāḍından olur. İbuḳrāṭ dedi ki lākin muḥrıḳada suʿāl-i yesīr ʿārıḍ olsa şiddet-i ʿaṭaşı teskīn eder. Ve benzer ki Buḳrāṭ'ın bu kelāmının vechi budur ki suʿāl-i yesīr katında riye ḥareket eder ve o ḥareket ḥasebiyle riyeye luḥūm-ı rıḫveden ruṭūbet seyelān edip riye mübtelle olup ʿaṭaş teskīn olur. Ve eks̱er-i emrde ḥummā-ı muḥrıḳada ẓāhir-i bedenin ḥarāreti bāṭının ḥarāreti miḳdārı olmaz belki bāṭının ḥarāreti ḥarāret-i ẓāhireden aḳvā olur. Ve muḥrıḳanın nüksü ḥummā-ı sāirenin nüksünden eḫaff olur. Ve ṣafrādan ḥādis̱ ḥummāda aʿrāḍ-ı rediyye müştedde olur ve o aʿrāḍ-ı rediyye seher ve ḳalaḳ ve iḥtirāḳ ve iḫtilāṭ-ı ẕihn ve ruʿāf ve ṣudāʿ ve iki ṣudġun ḍarebānı ve iki gözün ġuʾūru ve ṣafrā-i maḥḍa ile baṭnın istiṭlāḳı ve şehvetin suḳūṭu mis̱llilerdir. Ve kaçan eṭfāle ḥummā-ı ṣafrāviyye ʿārıḍa olsa s̱edyi ḳabūl eylemez, kerīhe görür ve maṣṣ eyledikleri leben miʿdelerinde fāsid olup taḥammuḍ eder.

el-Muᶜālecāt: Muḥrıḳanın ᶜilācı ġıbb-ı ḫāliṣa ᶜilācı olur ve o bābda ẕikr olunan müstefriġāt ile istifrāġa ḥācet olursa onun taᶜcīli evlā olur, ammā istifrāġ-ı tāmm nuḍcdan sonraca olur. Ve muḥrıḳada faṣd olunsa baᶜḍı kerre ḥummāyı ilhāb edip muḍırr olur ve baᶜḍı kerre dahi nāfiᶜ olur ve menfaᶜati levninde ḥumret ve küdūret oldukta olur. Velākin muḥrıḳa ᶜilācında ḥācet telṭīfe ve tebrīde ve tenāvül eyledikleri aġdiye ve eşribeyi bi'l-fiᶜl tebrīde eşedd olur. Ve kaçan suḳūṭ-ı ḳuvvetten ḫavf olunsa taġdiye eylemek lāzım olur her ne ḳadar ṭaᶜāma iştihāları olmaz ise ve ḫuṣūṣan taġdiye olunmaġa ḥācet ziyāde eger muḥrıḳā ṣāḥibinden taḥallül eks̱er olur ise, zīrā eks̱eriyyā onlara būlīmūs ᶜārıḍ olur yaᶜnī fem-i miᶜdelerinde ḥiss zāil olup bi'l-cümle aᶜḍā cāyiᶜa iken cūᶜu fem-i miᶜde iḥsās eylemez ve ṭaᶜāma şehveti olmaz, bināen ᶜaleyh ᶜalīlin taḥallülü rüʾyet olunsa vācib olur ki bilā-şehvet ṭaᶜām tenāvülüne iḳdām oluna ḥattā bedel mā-yeteḥallel ḥāṣıl olup helāke müʾeddī olmaya. Ve ibtidā-i ḥummāda telyīn olunmaġa ḥācet aḳvā olur. Ve ḥummā-ı ḥādde muᶜālecesinde cemīᶜan ẕikr ve vaṣf olunan bi'l-cümle muᶜālecāta muḥrıḳada dahi ḥācet olur. Ve muḥrıḳada [467b] olan fütūr-ı ḳalīl katında ᶜalīle temr-i Hindī suyu saḳy olunup üzerine nevm eylemek ṣāliḥ olur ve o mā-ı temr-i Hindī içine miḳdār-ı ḳalīl kāfūr dahi katılır. Ve onlara sikencebīn saḳyı ve baḳlatu'l-ḥamḳā ḥalībi ve bezr-i hindebā ḥalībi saḳyı müsteḥabb olur ve biṭṭīḫ-i zaḳḳī onlara cidden ceyyid olur. Ve onların mā-ı bārid şürbünde bizim ẕikr eylediğimize iᶜtibār olunur, eger māniᶜ yok ise onlara iḫḍırār gelince ḳadar saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre onlara ᶜārıḍ olan iḫtilāṭ-ı ẕihn mā ṭalebini unutturur. Ve vācib olur ki ona küllü vaḳtin ḳalīlen ḳalīlen curᶜat-ı kes̱īre ile mā tecrīᶜ oluna, ᶜale'l-ḫuṣūṣ lisānlarında cefāf-ı rüʾyet olunanlara tecrīᶜ ekedd olur.

Ve muḥrıḳanın aᶜrāḍı müfriṭa ise bāblarında meẕkūr olan muᶜālecāt ile ᶜilāc olunur. Ve vācib olur ki onlar ruᶜāf-ı müfriṭten tevaḳḳī ve muḥāfaẓa olunalar, zīrā onda ḫaṭb ᶜaẓīm ve ḫaṭar ziyāde olur ve vācib olur ki onların nefeslerine dahi mürāᶜāt oluna ve nevāḥī-i ṣadr teşennüc ṣadedinde oldukça menᶜ oluna, ᶜalā-ḥālihi terk olunmaya. Ve vācib olur ki rüʾūsları ḫall ile ve dühn-i verd ile ve ṣandal ve mā-ı verd ve kāfūr ve o mis̱lliler ile muḥāfaẓa oluna ve o sülāḳāt ile dahi tenṭīl oluna ki onun içinde bizim ẕikr eylediğimiz maṭbūḫ ola.

Ve kaçan onlara seher ʿārıḍ olsa sehere muʿālece eyle ve ona şarāb-ı ḫaşḫāş saḳyında beʾs yoktur her ne ḳadar o şarāb ḫaşḫāş-ı esvedden müttehaẕ ise o misllli ḥālde saḳy olunur. Ve muḥrıḳanın āḫirinde onlara aḳrāṣ-ı ṣāliḥa saḳy olunur, aḳrāṣ-ı kāfūr misllliler aḳrāṣ-ı sāliḥadan olur. Ve o misllli vaḳtte onlara sikencebīn ile bezr-i ḳased ve bezr-i hindebā ve bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā halībleri ile saḳy olunmak muvāfıḳ olur o vech ile ki senin reʾyin üzere yirmi beş veyāḫūd otuz dirhem sikencebīnden ve bāḳī edviyelerin her birinden ikişer dirhem aḫẕ olunur ve eger onda ishāl var ise ishāli mümsike olan aḳrāṣ-ı ṭabāşīr saḳy olunur.

Ḳurṣ-ı Ceyyid: Ṭabāşīr, verd her birinden ikişer buçuk dirhem, zaʿferān iki dānıḳ, baḳlatu'l-ḥamḳā bezri, bezr-i hindebā her birinden üçer dirhem, bezrü'l-ḳarʿ, bezr-i ḳıssā her birinden ikişer dirhem, ṣandal bir buçuk dirhem, rubbu's-sūs, neşā her birinden birer dirhem, kāfūr bir buçuk dānıḳ; bu edviyeden aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup şerbet-i vāḥidesi iki dirhem kılınır.

Āḫer: Verd dört dirhem, bezrü'l-ḫıyār, biṭṭīḫ, ḳıssā, baḳlatu'l-ḥamḳā büzūru her birinden ikişer dirhem, zaʿferān iki dānıḳ, kāfūr bir buçuk dānıḳ, ṣamġ-ı neşā, kesīrā, rubb-ı sūs her birinden birer dirhem ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem kılınır.

Ve kaçan ḥummā-ı muḥrıḳa inḥiṭāṭ-ı beyyin ile münḥaṭṭa olsa suyu bürūdete māil ḥammāma duḫūlde beʾs olmaz. Ve ḥummayāt beyninden ḥammām eḥabb olan ḥummā balġam-ı māliḥten ḥādis olan ḥummādır.

Ḥummā-ı Demde Olan Kelām Budur

Cālīnūs zuʿm eyledi ki dem taʿaffün eyledikte ondan ḥādis olan ḥummā dem ḥummāsı olmaz, zīrā her kaçan dem taʿaffün eylese ṣafrā olup demeviyyeti zāil olur ve ondan ḥādis olan ḥummā ṣafrāviyye olur, demeviyye olmaz, pes o ḥummā ṣafrāviyye aṣnāfından olan ġıbb ve muḥrıḳadan biri olur ve onların muʿālecātı ile ʿilāc olunur ve Cālīnūs'un bu ḳavli Buḳrāṭ ḳavline muḫālif olur ve emr-i vācibin ḫilāfı üzere olur. Ve Cālīnūs'u bu ġalaṭa īḳāʿ eden eṭıbbādan ḳudemānın o ḳavlidir ki onlar dediler: إذا عفن صار صفراء, zīrā bu kelām iki maʿnāyı īhām eder: Maʿnā-yı evvel budur ki kaçan dem taʿaffün eylese onun taʿaffünü demin baʿde't-taʿaffün ṣafrā olmasına müʾeddī olur ve o maʿnā üzere ʿibāret-i meẕkūrenin kelām-ı

ʿArab'da naẓīri إن الحطب اذا اشتعل صار رمادا terkībi olur yaʿnī her kaçan odun müşteʿil ve mütevaḳḳıd olsa onun iştiʿāli odunun baʿde'l-iştiʿāl remād olmasına müʾeddī olur. Ve maʿnā-yı s̱ānī budur ki dem kaçan taʿaffün eylese dem ḥāl-i ʿufūnette ṣafrā olur ve bu maʿnāya ḥaml olundukta ʿibāret-i meẕkūrenin naẓīri في الخشب في حال ما يسخن يصير رمادا Yaʿnī ḫaşebde tesḫīn olunduğu ḥālde remād olur.[63] Pes ʿibāret-i meẕkūreden müstefād olan iki muḳaddimede naẓar olunsun ḥattā ʿibāret-i meẕkūre hangi maʿnāya ḥaml olunmak ṣavāb idiği veyāḫūd onda vech-i ṣavāb olmadığı ẓāhir ve müteḥaḳḳıḳ ola.

Ammā mefhūm-ı evvel o terkībden aḫẕolunmak üç vechten fāsid olur: Vech-i evvel budur ki kaçan dem taʿaffün eylese laṭīfi onun ṣafrā-i redī olur ve kes̱īfi sevdā olur o müteʿaffin olan dem bi-külliyyetihi ṣafrā olmaz, pes maʿnā-yı evvele ḳudemānın kelāmı ḥaml olunsa o dem-i müteʿaffin bi-külliyyetihi ṣafrā olur demek[64] müstefād olup ḫilāf-ı vāḳiʿ olur. Ve vech-i s̱ānī budur ki demin ʿufūnet ḥasebiyle ṣafrāya istiḥālesi baʿde'l-ʿufūnet olur, bizim naẓarımız demin ḥāl-i ʿufūnetidir, zīrā ḥummā ḥāl-i ʿufūnette ʿārıḍa olur.[65] Ve vech-i s̱ālis̱ budur ki dem ʿufūnet sebebiyle ṣafrāya istiḥālesi müteʿayyindir lākin o dem-i müteʿaffin ṣafrā oldukta onda ʿufūnete sābıḳa bāḳıye olduğu veyāḫūd olmadığı maʿlūm değildir.[66] Ve çok eşyā-ı müteʿaffine vardır ki taʿaffün ḥasebiyle raḳīḳi kes̱īfinden temeyyüz eder ve onun

---

63 Maʿnā-yı s̱ānī üzere إذا عفن terkībinde olan إذا mücerred ẓarf olup şarṭ maʿnāsını ondan münseliḫ olur. Ve tesḫīn taʿbīrinde işāret vardır ki ḥarāret şeyʾen fe-şeyʾen teşebbüs̱ edip ḫaşebin bir cüzʾü remād olduktan sonra cüzʾ-i āḫere taʿalluḳ eylemiştir; ḫaşebde remādiyyet ile süḫūnet-i ḫaşeb cemʿ olmuştur.

64 Cālīnūs ṭarafından cevāb ḳābil olur ki laṭīfin kes̱īften temeyyüzü ṣūret-i iḫtirāḳta olur, ʿufūnette dem min-ġayri temyīzin fāsid olup ṣafrā olur. Veıl-ḥāṣıl Cālīnūsıu ġalaṭa düşüren ʿibāret-i meẕkūrenin maʿnā-yı ṣaḥīḥi yoktur, iki mefhūmdan hangisine ḥaml olunsa fāsiddir.

65 Vech-i s̱ānīden Cālīnūs için cevāb vermek mümkindir ki ḥummā-i meẕkūre evvelā zamān-ı ḳalīlde demevī olur, ʿale'l-fevr ṣafrāviyyeye inḳılāb olmakla ona ṣafrāviyye muʿālecesi olunup ṣafrāviyyeden maʿdūde olur.

66 Vech-i s̱ālis̱ten cevāb vermek mümkindir ki laṭīfin kes̱īften temeyyüzü iḥtirāḳtır ve her ʿufūnette iḥtirāḳ bulunmak lāzım değildir Ve mādde-i müteʿaffine muḥteriḳa olsa onun kes̱īfi remādiyyet-i maḥḍa olur ise maṭiyye-i ḥarāret olmakla onda ʿufūnet olmaz. Ve remādiyyetten bir miḳdār ruṭūbet bāḳıye ise o ruṭūbette ʿufūnet-i sābıḳa bāḳıye kalır. Eger ruṭūbet-i müteʿaffine ṣalāḥı ḳābil olsa aḫlāṭ-ı müteʿaffineyi lede'l-ḥāce ṭabīʿat ıṣlāḥ ve istiʿmāl eder idi.

mütemāyizān olan raḳīḳ ve kes̱īfinden birinde ʿufūnet bulunmaz ve onların mevādd-ı ʿafineden munfaṣıl olduğu baʿde'l-infiṣāl ʿufūnetin beḳāsını īcāb eylemez, zīrā baʿḍı kerre ʿafine olan şeyʾden ġayr-i ʿafin olan şeyʾ ḥāṣıl olur. Eger mebdeʾ-i ḥuṣūlün ʿufūnetinden ḥāṣılın ʿufūneti lāzım olsa aḫlāṭ-ı müteʿaffinenin tekās̱üf ve teremmüd edenlerinden ḥummā-i sevdāviyye ḥādis̱ olurdu[67] ve maʿa-hāẕā Cālīnūs kelāmında o maḥallde ḥummā-ı sevdāviyye olmadığına iʿtirāfını işʿār eyledi.

Ve bu maḳāma gelince ḳadar ẕikr eylediklerimiz ḳudemānın ʿibāretlerinin mefhūm-ı evveli telḫīṣi idi, ammā mefhūm-ı s̱ānī ṣırf keẕibdir, zīrā ʿufūnet fesāda bir ṭarīḳtir yaʿnī nefs-i ʿufūnet ile şeyʾ-i müteʿaffinin ṣūret-i nevʿiyyesi müteḥavvile ve müteġayyire olmaz belki taġayyürü aḫẕ edip bi-ḥasebi't-tedrīc ʿufūnetin kemālinden sonra tamām-ı taġayyür olur, pes ʿufūnetin zamānı mütemādīdir ve ʿufūnet o zamān-ı mümtedde ve dem dem iken ḥādis̱ olur, nitekim ʿufūnet-i balġama balġam olduğu ḥālde sevdāya ve ṣafrāya istiḥāle eylemezden muḳaddem ḥādis̱ olduğu gibi, zīrā balġam sevdāya ve ṣafrāya ʿufūnetin tamām ve kemālinden sonra istiḥāle eder belki ḥaḳḳ-ı ṣaḥīḥ budur ki İbuḳrāṭ'ın ḳavli gibi ʿufūnet-i demden dahi ḥummā tevellüd edip ġıbb ve muḥrıḳaya muġāyir ondan bir nevʿ ḥummā ḥādis̱e olur.[68]

Ve şimdiki ḥālde biz deriz ki demden iki nevʿ ḥummā tevellüd eder birisi ḥummā-ı ʿufūnet ve āḫeri o ḥummādır ki ona Buḳrāṭ sünūḫas tesmiye eder, lüġat-i Yūnān'da "sūnūḫas" muṭbıḳa maʿnāsınadır ve o ḥummā mücerred demin ġaleyānı ve süḫūnetinden ḥādis̱e olur, onda ʿufūnet olmaz ve demin eks̱er-i ḥālde ḥummāyı īcāb eden süḫūneti ḥarāreti ḥaḳn ve ḥabs eden südedden olur. Ve baʿḍı kerre bu ḥummā āḫer sebeblerden dahi olur, o sebebler ḥummā-ı yevm esbābının iştidādından olur; baʿḍı kerre o esbāb eşedd-i iştidādı olmakla ḥummā-ı ġaleyāniyyeye sebeb olur ve o ḥummāya şābbe-i ḳaviyye dahi tesmiye olunur ve bu ḥummā ḥummā-ı ʿufūnet ile

67 Zīrā dem taʿaffün eylese ġıbb ve muḥrıðadan biri ḥādis̱ olur dedi, ribʿin ḥudūs̱ünü ẕikr eylemedi.

68 Eger mefhūm-ı s̱ānīnin ḫulāṣası dem bi-külliyyetihi taʿaffün edip dem iken bi-külliyyetihi ṣafrā olur demek olur ise keẕib-i maḥḍ olduğu ẓāhirdir. Ve eger demin bir cüzʾü taʿaffün edip o cüzʾün tamām ʿufūnetinde o cüzʾ ṣafrā olup baʿdehu ʿufūnet cüzʾ-i āḫere sirāyet eyledikte o demde ṣafrā mevcūd demek olur ise keẕib olduğu memnūʿdur.

ḥummā-ı yevm beyninde olan ḥummayāttan olur. Ve bu ḥummānın ḥummā-ı yevmden farḳı budur ki ḥummā-ı yevmin süẖūneti ervāḥa teşebbüs̱ eder ve sūnūẖas ḥummāsında ḥarāret-i deme teşebbüs̱ eder. Ve bu ḥummānın ḥummā-ı ʿufūnetten farḳı budur ki bu ḥummāda ʿufūnet olmaz, ammā ḥummā-ı ʿufūnetin ʿufūneti olur. Ve bu ḥummā bir ḥādde ḥummādır ki ḥummā-ı yevme ve ḥummā-ı dıḳḳa ve ḥummā-ı ʿufūnete müteġāyirdir ve çok vāḳiʿ olur ki bu ḥummā ḥummā-ı ʿufūnete ve ḥummā-ı dıḳḳa intiḳāl eder. Ve çok kerre Cālīnūs bu ḥummāyı ḥummā-ı yevm mecrāsına icrā eder ve [468a] Cālīnūs reʾy eder ki demevī olan ḥummā ḥummā-ı sāire ile terekküb eylemez, zīrā ʿufūnet-i deme ʿārıḍa oldukta aẖlāṭ-ı sāireden her birine ʿāmm olur. Cālīnūs'un bu kelāmı baʿḍı mez̠āhibine münāḳıḍ olur[69] ve biz vech-i tenāḳuḍu z̠ikr ile kelāmı taṭvīl eylemeziz, zīrā ṭabībe ona z̠ikrin fāidesi yoktur.

Ve bu ḥummānın sebebi imtilā ve südde olur ve eks̱er-i ḥālde riyāḍet ḥasebiyle olur, riyāḍet muʿtādı olmayan kimse istifrāġı terk edip baʿdehu bedeni mümtelī iken ʿanīfen istifrāġ edenlerde ẖāṣṣaten kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur ve baʿḍı kerre deme ʿufūnet ʿurūḍu demin māiyyeti kes̱īre olmakla olur ve onda māiyyetin kes̱reti fevākih-i māiyyeyi kes̱īren tenāvül edip ondan tevellüd eden ẖılṭ-ı māī ʿufūnete istiḥāle etmekle olur veyāẖūd ʿufūnet-i dem ẖılṭ-ı ficcin kes̱retinden olur, zīrā ẖılṭ-ı ficc ile dem ʿufūnete müstaʿidd ve müteheyyiʾ olur ve o ẖılṭ ḳıs̱s̱ā ve ḳas̱ed ve kümmes̱rā ve onların ems̱ālini tenāvül ile ḥāṣıl olur. Ve bu demeviyye ḥummā-ı lāzımedir, māddenin yaʿnī demin lüzūmu ve ʿumūmu olmakla ona buḥrān ve mevtten birine müntehī olunca ḳadar aṣlā fütūr gelmez.

Ve bu ḥummānın aṣnāf-ı s̱elās̱esi vardır ve onların eslemi mütenāḳıṣadır ki ṣuʿūbet ile bedʾ ve aẖz̠ eder ve tenāḳuṣ eylemekten zāile olmaz o ḥummāda mevādd-ı müteḥallile mevādd-ı müteʿaffineden eks̱er olmakla. Ve mütenāḳıṣadan sonra eslem olan müteşābihedir ki o ḥummā bir ḳarār üzere

69 Allāhu aʿlem vech-i tenāḳuḍ budur ki bu kelāmın meʾāli ḥummā-i ʿufūnetin demevīsini iʿtirāftır, ḳarīben ise onu inkār etmiş idi. Ve bundan mā-ʿadā ʿufūnet aẖlāṭa ʿāmm oldukta ẖılṭıtte-i ʿafiniyye ḥummāların küllīsi mevcūde ve terekküb ḥāṣıla olur ve kelāmın evveli āẖirine mütenāḳıḍ olur meger ki ẖāric-i ʿurūḳta olan aẖlāṭ-ı sāir taʿaffününden ḥādis̱ olan ḥummālar ile terekküb eylemez demek murād oluna.

olup evḳātında mütesāvī ve müteşābih olur[70] ve baʿḍı kerre onun teşābühü yedi gün ḳadar mütemādī olur. Ve o aṣnāf-ı s̱elās̱enin şerrlisi mütezāyide olan ḥummā olur, zīrā onda mādde-i müteḥallile mādde-i müteʿaffineden eḳall olur ve bu ḥummānın yaʿnī demeviyye-i ʿafiniyye ḥummānın buḥrānı eks̱er-i ḥālde yevm-i sābiʿe varır ve inḳıḍāsı maḥsūs veyāḫūd ġayr-i maḥsūs istifrāġla olur ve baʿḍı kerre ḥaṣbe ve cüderīden birine intiḳāl eder ve kaçan o ḥummāda sübāt ve intifāḫ-ı baṭn ʿārıḍ olup onda ṣavṭ-ı ṭabl mis̱lli ṣavt olsa ve ishāl o intifāḫ ḥaṭṭ eylemese ve temelmülü dahi olup ishālinden intifāʿ eylemese ve onda ḥaṣaf yaʿnī cereb-i yābis ve ḫāṣṣaten ʿarīḍi ḫurūc eylese onlar mevte ʿalāmet olur.

el-ʿAlāmāt: Ḥummā-ı demeviyye ʿalāmātı budur ki o ḥummāda lüzūm ve ḥumret-i vech ve ḥumret-i ʿayn ve intifāḫ-ı evride ve intifāḫ-ı ṣudġayn ve bilā-nāfiḍ ve lā-ʿaraḳ imtilā-i tāmm olur velākin vaḳt-i buḥrānda onda ʿaraḳ olur ve çok kerre onun enfinde ve meḥāciminde ḥukāk ve nefesinde ḍīḳ olur ve çok kerre dahi onlara sübāt ve ʿusr-i kelām ʿārıḍ olup redī olur ve keẕālik evrām-ı ḥalḳ ve levzetān ve lehātın evrāmı ve seyelān-ı dümūʿ ʿārıḍ olur ve ḥarāretleri kes̱īre ve ruṭūbiyye-i buḫāriyye olup ke-mā fi'l-muḥrıḳa ḳaşefe olmaz. Ve onun nabḍı ʿaẓīm, ḳavī, mümtelī, leyyin, serīʿ, cidden mütevātir olur ve o nabḍda iḫtilāf-ı kes̱īr olmaz. Ve sürʿat ve iḫtilāfta muḥrıḳadan ve ġıbbdan eḳall olur ve onun ḥarāreti muḥrıḳa ve ġıbb-ı ḳaviyye ḥarāretine bāliġa olmaz.

Ve demeviyyenin ʿafine olan ḥummāsı ġaleyānī olup bilā-ʿufūnet olan demevī ḥummādan ḥarāret ve aʿrāḍda eşedd olur ve ʿilācı dahi aṣʿab olup demeviyye-i ʿafiniyye muḥrıḳaya eşbeh olur, ammā demin riḳḳat ve ġılẓati ḫāric olanlardan müşāhede ile maʿlūm olur.

Ve sūnūḫas-ı ġaleyāniyye ibtidā-i ḥālde ḥummā-ı yevme eşbeh eşyādan olur velākin ḥarāreti ḳalīletü'l-leẕʿ ve ḳalīletü'l-eẕā olur ve onun ḳurb-ı ḳalbde olanlarında teʾs̱īr ziyāde olur ve ondan telehhüb ve rebv ḥādis̱ olur.

70 Ḥummā-i demeviyyede müteḥallil olan mādde mütevaḳḳıda berāber olur ise o ḥummāya mütesāviye ve müteşābihe ve vāḳıfe derler. Eger mütevaḳḳıd müteḥallilden eks̱er olur ise ona mütezeyyide ve müteṣāʿide ve müteḳaddime derler. Ve eger müteḥallil eks̱er olur ise ona mütenāḳıʿa ve müteʾaḫḫire derler.

Ammā demeviyye-i ʿafine ekse̱r-i ḥālde müsteviye veyāḫūd şebīh-i müsteviye olur. Ammā ḥummā-ı demeviyyenin ʿalāmet-i intiḳāli intiḳāl eylediği evrām-ı ḫunāḳiyye vü ḥalḳiyye ve evrām-ı levzeteyn mis̱lli emrāḍın ʿalāmātı olur ve onlar bundan aḳdem senin maʿlūmun oldu.

Ve cüderīye intiḳāl eyledi ise cüderī ʿalāmātı o intiḳāle ʿalāmet olur ve onları ḳarīben sen bilirsin ve keẕālik bersām ve ṣudāʿ ve iḫtilāṭ-ı ẕihn mis̱lli emrāḍa intiḳāl eyledi ise onların ʿalāmetleri ḥummānın onlara intiḳāline ʿalāmet olur ve onlar dahi bundan aḳdem senin maʿlūmun oldu.

Ve ammā o demevī ḥummānın ʿalāmet-i ṭūlü senin bundan aḳdem senin maʿlūmun olduğu gibidir ki ʿalāmāt-ı nuḍcun ẓuhūru müteʾaḫḫir olup vech-i munḫariṭ ve ḥummānın müddetinde tezāyüd ve teşābüh ve tenāḳuṣ ḥāllerinde iḫtilāfı ve iḫtilāṭı olur ve o iḫtilāf ḥasebiyle müfettireye müşābih olur ve delālet eder ki dem ḫılṭ-ı ficc ile memlūdur.

Ammā o ḥummānın müddet-i buḥrānına ʿalāmāt-ı nuḍcun ẓuhūru delālet eder. Eger o ʿalāmātın ẓuhūru s̱ālis̱ ve rābiʿ günlerden sonra olursa yevm-i sābiʿde buḥrān eylemez ve ekse̱riyyā o ḥummānın buḥrānı yevm-i rābiʿde olur.

Muʿālecāt-ı Ḥummā-ı Dem: Bu ḥummāya muʿāleceden ġaraḍ ġaşye varınca ḳadar kes̱ret-i istifrāġdır ve hem cevher-i demi taġlīẓdir eger dem cidden māī veyāḫūd ṣafrāvī ise veyāḫūd ġaraḍ demi tebrīd ve tenḳıye ve terḳīḳtir eger dem ġalīẓ ise. Ve dem o kimselerde bulunur ki onun meʾkūlü ḫılṭ-ı ġalīẓi ve ḫılṭ-ı ficci tevlīd eyleye. Veyāḫūd bu ḥummānın muʿālecātından ġaraḍ ḥummāyı fāʿil olan māddeyi inḍāc ve taḥlīl olur.

Ammā istifrāġ ile muʿālece ḳasd ve murād olunsa min-beyni'l-müstefriġāt yedden faṣd gibi bir şeyʾ nāfiʿ olmaz ve o ḥummāda ne vaḳt olursa faṣd olunur, onda buḥrān ve nuḍca intiẓār olunmaz. Lākin o maḥmūmda toḫme var ise o toḫmeden ḥaẕer olunup evvelā toḫmeden ifrāġ olunur ve baʿdehu ḥummāsı dāime olursa o zamān faṣd olunur. Ve bu ḥummāda ḳarīb-i ġaşye ḳadar ve bedeni ḳavī olanlarda ġaşyin vuḳūʿuna ḳadar faṣd olunmaktan münfekk olunmaz, zīrā ġaşyin kendi dahi ḳaviyyü'l-mizāc olanları tebrīd eder.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre bu ḥummāda faṣd ve mā-ı bārid saḳyı muʿālecāt-ı sāireden muġnī olur. Faṣdı tefrīḳ edip defeʿāt ile faṣd eylemek

mūcib-i istiᶜcāl yok ise evlā olur onun için ki baᶜḍı kerre ġaşy ḳarīb olmaksız faṣd-ı ġayr-i bāliġa ile faṣddan ġaraḍ ḥāṣıl olup ziyādeye ḥācet olmaz. Ve baᶜḍı kerre faṣd-ı bāliġa fi'l-vaḳt ishāl-i mirre ve ᶜaraḳ tābiᶜ olur ve vācib olur ki onun ᶜaraḳı küllü vaḳtin mesḥ oluna, zīrā ᶜaraḳ mesḥ olundukça tetābuᶜ eder ve onlar ile ᶜalīle ᶜāfiyet ḥāṣıl olur ve o ishāl ve ᶜaraḳtan ḥādis̱ olan ḍaᶜf ve ġaşy ġıdā-ı laṭīf ve sükūn ile telāfī ve tedārük olunur.

Ve vācib olur ki onun ṭabīᶜatı devām üzere telyīn oluna, bundan aḳdem senin maᶜlūmun olan mā-ı rummāneyn ile yaᶜnī tatlı enār ve mayaẖoş enār suları şīrẖışt ḥaddine bāliġ olunca ẖalṭ ve saḳy olunmakla ve temr-i Hindī saḳy olunmakla telyīn olunur ve kez̠ālik bizim z̠ikr eylediklerimiz şiyāfāt-ı ẖafīfe istiᶜmāl olunmakla ve baᶜḍı kerre helīlec ve şāhterec ve ẖıyārşenber ve senin maᶜlūmun olan o mis̱lli edviye ile ᶜinde'n-nuḍc istifrāġa ḥācet olur.

Ve eger ᶜalīlin ḥāli yedinden faṣdı iḥtimāl eylemez ise alnında olan ᶜırḳ faṣd olunur ve ona ḥacāmet olunur. Ve eger bi-ḥasebi'l-māniᶜ bu mez̠kūrların birini ḳabūl eylemezse muḥrıḳada z̠ikr olunan ishāl istiᶜmāl olunur ve tebrīd ve teftīḥ ve taḳṭīᶜ olunup ġaleyānı dahi teskīn olunur. Eger faṣd ile ġaşy ᶜārıḍ olur ise ona ẖubz ile mā-ı ḥıṣrım iṭᶜām olunur. Ve eger kendiliğinden ruᶜāf ᶜārıḍ olur ise o ruᶜāfın seyelānı ġaşye ḳarīb olmadıkça ḳaṭᶜ olunmaz.

Ammā ᶜalīlin demini taġlīẓ rubb-ı ᶜunnāb verilmekle olur. Ve rubb-ı ᶜunnāb ṣanᶜatı budur ki yüz ᶜaded ᶜunnāb aẖẕ olunup beş rıṭl su içinde s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar ṭabẖ olunur ve sükker ile taḳvīm olunur, her ne ḳadar sükkeri ḳalīl olur ise ᶜunnābın o rubbu efḍal olur. [468b] Ve kez̠ālik ᶜades ile dahi dem taġlīẓ olunur ẖuṣūṣan ẖall-i ḥāmiḍ-i s̱iḳḳīf ile tenāvül-i ᶜades rubb-ı ᶜunnāb tenāvülü ḳabīlinden olur. Ve mādde ġalīẓa oldukta rubb-ı ᶜunnāb ve cirm-i ᶜadesi tenāvülden sana tevaḳḳī ve tecennüb ziyāde vācib olur.

Ammā bu ḥummāda demi tebrīd ᶜades-i müberred ve mā-ı bārid ve mā-ı ẖass saḳy ve iṭᶜāmı ile olur eger māniᶜ yok ise. Ve baᶜḍı kerre o müberridāt ᶜalīle irtiᶜād ve iẖḍırār gelince ḳadar saḳy olunur ve o saḳy ile baᶜḍı kerre ᶜāfiyet ḥāṣıl olur. Ve baᶜḍı kerre o ḥummā-ı demeviyye balġamiyyeye intiḳāl edip baᶜde'l-intiḳāl aḳrāṣ-ı verd ve ems̱āli ile ᶜilāc olunur ve o ᶜilāc baᶜḍı müteḳaddimīn z̠ikr edip ve baᶜḍı müteʾaẖẖirīnin intiḥāl eylediği ᶜilācdır. Ve ammā onlara mā-ı şaᶜīr saḳyı ᶜilāc-ı nāfiᶜdir, onlara ṭabīᶜatları mülā-

yim oldukta mā-ı şaᶜīr saḳy olunur. Ve mā-ı şaᶜīr saḳyının efḍal-i evḳātı ġaleyānın ve kerbin şiddeti ve iştiᶜāl ve tevātür-i ḫafaḳān vaḳtleri olur.

Ve maᶜlūm ola ki ᶜilācı tebrīde ḳaṣr edip faṣdı ve ishāli terk eylemek südedi ve ḥaḳn ve ḥabsi ziyāde eder ve o iḥtibās ile ᶜufūnet ve ḥarāret ḥāl-i s̱āniyede [ziyāde] olur. Ve ammā mevāddı tenḳıyesi müshilāt-ı ṣafrāyı ḳuvvet ve ḍaᶜfın īcāb eylediği miḳdār istiᶜmāl ile olur ve keẕālik ḫılṭ-ı ḫāmı münḍic olanlar ile olur, zīrā bāᶜdı kerre demin sebeb-i ᶜufūneti ḫılṭ-ı ḫām olur. Ve āḫir-i ᶜillette aḳrāṣ-ı kāfūr ve aḳrāṣ-ı ṭabāşīr saḳy olunur ve bu aḳrāṣ dahi onlara ceyyid olur:

Nüsḫa-i Aḳrāṣ-ı Ceyyide: Ṭabāşīr üç, bezr-i ḳıs̱s̱ā dört, bezr-i baḳla-tu'l-ḥamḳā beş, bezr-i ḳarᶜ altı dirhem, ṣamġ, kes̱īrā, neşā her birinden üçer dirhem, rubb-ı sūs yedi dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Nüsḫa-i Uḫrā: Bu nüsḫa dahi onlara nāfiᶜdir ḫuṣūṣan ḍaᶜf-ı kebid katın-da menfaᶜati ziyāde olur: Verd üç dirhem, enberbāris ᶜuṣāresi iki dirhem, bezr-i ḳıs̱s̱ā, ḳas̱ed, biṭṭīḫ, ḥamḳā, ṭabāşīr her birinden birer dirhem, ṣamġ, kes̱īrā, neşā her her birinden yarımşar dirhem, rāvend-i ṣīnī, zaᶜferān, kāfūr her birinden rubuᶜ dirhem, bu meẕkūrlar aḫẕ ve aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur. Ammā onların aġdiyeleri ᶜunnābiyye ve ᶜadesiyye-i muḥammaḍa ve rummāniyye ve summāḳiyye kılınır. Ve bu aġdiyeden mūcib-i ᶜaḳl olur bir nesne olursa onun iᶜtiḳāli şīrḫışt ḫalṭ olunmakla kesr olunur. Ve keẕālik onlara muvā-fıḳ aġdiye olur iccāṣiyye ve ḳarᶜiyye ve ḥummāḍiyye ve fevākihten küm-mes̱rā-ı ṣīnī ve rummān ve tuffāḥ-ı Şāmī ve onların buḳūlü, ḳarᶜ ve ḳıs̱s̱ā ve ḳas̱ed ve hindebā ve baḳla-i mübāreke ve ḥummāḍ ve küsfüre ve onlara müşābih buḳūl kılınır. Ve eger onlara ṣudāᶜ ve ḫafaḳān ve seher ve sübāt ve ḳuvveti münhik ruᶜāf ve sāir ᶜavārıḍ-ı ṣaᶜbeden biri ᶜārıḍ olur ise bizim bāblarında bizim sana taᶜlīm eylediklerimiz muᶜālecātla ᶜilāc eyle.

Ḥummā-ı Balġamiyyede Olan Kelāmdır

Bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki ᶜufūnet-i balġamdan ḥādis̱ olan ḥummā baᶜḍı kerre nāibe ve baᶜḍı kerre lāzıme olur ve balġamın sebeb-i ᶜufūneti dahi maᶜlūmun oldu. Ve sāir ḥummālar gibi ḥummā-ı balġamda dahi evḳāt olur ve evḳāt-ı ibtidāsı on sekiz gün ve eks̱er-i ḥālde iḳlāᶜı kırk

ile altmış gün arasında olur. Ve bu ḥummānın eslemi feterātı naḳiyye ve ḫuṣūṣan kes̱īretü'l-ʿaraḳ olanları olur. Ve ʿaraḳ-ı mez̠kūrun kes̱reti māddenin riḳḳatine ve ḳılletine ve bedenin taḫalḫulüne delālet eder. Ve bu ḥummānın evḳāt-ı erbaʿasından aṭvel olan vaḳt zamān-ı tezeyyüd ü ṣuʿūd olur ve maʿa-hāz̠ā bu ḥummānın inḥiṭāṭı ġıbbın inḥiṭāṭından zamān-ı kes̱īr aṭvel olur.

Ve taʿaffün eden balġam baʿḍı kerre zücācī ve baʿḍı kerre ḥāmiḍ ve baʿḍı kerre ḥulv ve baʿḍı kerre dahi māliḥ olur. Ve bundan aḳdem senin maʿlūmun oldu ki balġam-ı māliḥten ne keyfiyyet üzere muḥrıḳa ḥādis̱ olur. Ve eks̱er-i ḥālde balġamī ḥummā mertūbīne ve deʿa aṣḥābına ve meşāyıḫa ve ṣıbyāna ve toḫme aṣḥābına ve murṭāḍīne ve ʿale'l-imtilā müstaḥimmīne ve cüşā-i ḥāmiḍ aṣḥābına ʿārıḍ olur. Ve o imtilā aṣḥābına dahi ʿārıḍ olur ki onların nevāzili miʿdeye nüzūl edip miʿdede taʿaffün eder ve onların fem-i miʿdeleri elemden ḳalīlen ḫālī olur.

Ve maʿlūm ola ki her hangi ḥummāda berd olsa onun ṣāḥibinin nefesi ḍayyiḳ ve ṣaġīr olur. *Ve baʿḍı nüsḫada "nefes" bedeline "nabḍ" vāḳiʿ olmuştur.*

Ḥummā-ı Balġamīden Dāirenin ʿAlāmātı Beyānındadır

Bu ḥummāya emġīrnūs tesmiye olunur. Ve bu ḥummā balġam-ı zücācī ve balġam-ı ḥāmiḍden ḥādis̱ oldukta onda berd cidden kes̱īr olur ve zücācīnin nāfiḍi eşedd olur velākin onun nāfiḍi defʿaten ibtidā eylemez belki ḳalīlen ḳalīlen eṭrāfta ẓuhūr eder ve baʿdehu bürūdet s̱elc ḥaddine bāliġ olur, onun süḫūneti ḳabūlü ʿusret ile olur ve defʿaten süḫūneti ḳabūl eylemez ve tedrīc-i muttaṣıl ile dahi tesaḫḫun eylemez belki ḳalīlen ḳalīlen tesaḫḫun eder ve es̱nā-i tesaḫḫunda berd ʿavdet eder. Ve baʿḍı kerre o ḥummānın ibtidāsında olan berde ḳuşaʿrīret muḫālaṭa eder ve ḳuşaʿrīreti balġamdan cüzʾ-i müteʿaffin ḥasebiyle ve berd cüzʾ-i ġayr-i müteʿaffin ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve bu ḥummānın berd ve nāfiḍinin aʿẓamı müntehāda olan edvārda olur. Ve bu ḥumma naḫsı fāʿil olan mādde ḥasebiyle ḥadis̱e olmaz, bināen ʿaleyh o nefḍ ṭarīḳi üzere onda nāfiḍ olmaz, zīrā onun ʿufūneti leyyinedir, lāz̠iʿa değildir. Ve o ḥummā s̱iḳal ve sübāt ile aḫz̠ eder ve çok kerre nevāib-i ūlāda bilā-berdin ve nāfiḍin ibtidā eder ve onun nefḍi bir müddet teʾeḫḫür

eder ve çok kerre dahi ġaşy ile ibtidā eder ve baᶜḍı kerre dahi onun ile ibtidā eylemez. Ve bu ᶜillette ġaşyi kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur fem-i miᶜdenin ḍaᶜfı ve şehvetin suḳūṭu ve istimrā-i ġıdānın ᶜademi ḥasebiyle, zīrā istimrā mādde-i ġıdāyı ġıdāiyyete ve ḳuvvete müteheyyiᵓ kılar.

Ammā balġam-ı māliḥten ḥādis̱e olan ḥummāya ḳuşaᶜrīret teḳaddüm eder ve onun berdi şedīde olmaz.

Ammā balġam-ı ḥulv ḥasebiyle olan ḥummā evāil-i ḥālde ve nevāibinden ᶜaded-i kes̱īrde ḳuşaᶜrīret ġāliben teḳaddüm eylemez ve o evāilde berd ve nāfiḍ dahi olmaz.

Ve ḥummā-ı balġamiyyenin eks̱er-i edvārı ġaşy ile aḫẕ eder. Ve baᶜḍı kerre o ḥummānın evāilinde ḥarr-ı şedīd ẓāhir olur ve āḫirinde o ḥarāret ḳalīle olur ve müşābih olur ki o ḥarāret evvelā aḥlā ve emlaḥ ve eraḳḳ olan māddeye sübūḳ eder ve baᶜdehu ebrede ve aġlaẓa müteveccihe olur. Ve o ḥummāda mess ile ḥarāret evvel-i emrde ḍaᶜīfe ve buḫārı iḥsās olunur ve yed-i māsse ᶜuḍv üzere ṭūl-i müddet imsāk olundukça ḥiddet ve ḥarāfet iḥsās olunur velākin taḥt-ı yedde olan mevāḍiᶜin iḥsās olunan ḥarāretleri müteşābihe değildi belki yed-i vāḥid ile memsūse olan mevḍiᶜin ḥarāretlerinden baᶜḍı ḥarārette ḥiddet ve ḥurāḳat ve baᶜḍı āḫirde līn ve ḍaᶜf bulursun. Ve bu ḥarāretin naẓīri elekten geçirilen daḳīḳ mis̱llidir ki onun ṣāfīsi elekten geçer ve kes̱īf ve nuḫālesi elekte kalıp şeyᵓ-i vāḥidin bir ṭarafı laṭīf ve bir ṭarafı kes̱īf olur. Ve o ḥarāretin şeyᵓ-i muġarbel verāsında olup vech-i meşrūḥ üzere taṣaffī ve telaṭṭuf eylediğinin sebebi budur ki balġam-ı lezicin ḥarāretten infiᶜāli ve teraḳḳuḳu muḫtelif olur, baᶜḍı eczāları infiᶜāli ziyāde ḳabūl edip raḳīḳ ve ẕāt-ı ḥiddet olur ve baᶜḍı eczā-i āḫeri ᶜaks üzere olup kes̱īf ve ġayr-i ḥadīd olur, nitekim sāir lüzūcāt ḥīn-i ġaleyānda biraz mevāḍiᶜde cemᶜ olup birikir ve mevāḍiᶜ-i uḫrāda o cemᶜ ve taᶜaḳḳud olmaz ve ᶜalā-külli ḥāl balġamın ḥarāreti o meblāġa bāliġa olmaz ki onunla iltihāb ve kerb ḥādis̱ olup havā-i bāride ve mā-ı bāride iştiyāḳ-ı ᶜaẓīm ola. Ve keẕālik onda tekeşşüfe ve temelmüle ve nefes-i ᶜaẓīm ü nāfiḫe ḥācet dahi olmaz. Ve o ḥummāda çok kerre bir ḥāl ᶜārıḍa olur ki onda bir sāᶜat veyāḫūd iki sāᶜat miḳdārı ḥarāret zāile ve vāḳıfe olur ve ẓann olunur ki ḥummānın zamān-ı intihāsı geldi ve ḥarāret onun için vāḳıfe oldu ve maᶜahāẕā henüz ḥummā zamān-ı tezeyyüd içre tevaḳḳud eylemek üzeredir, zīrā

o tevaḳḳuftan sonra ḥarāretin mütezāyideten aḫẕını sen müşāhede edersin. Ve o ḥarāretin zamān-ı tezeyyüdde vaḳfe-i meẕkūresi okduğu gibi keẕālik zamān-ı inḥiṭāṭta [469a] dahi o ḥarāretin vuḳūfātı olur.

Ve ḥummayāt-ı balġamiyyelerde tendiye kes̱īre olur kes̱ret-i ruṭūbet ve kes̱ret-i ebḫıre ḥasebiyle velākin o ḥummāda ʿaraḳ ḳalīle olur ḫılṭın lüzūceti ḥasebiyle. Ve kaçan o ḥummāda ʿaraḳ olsa o ʿaraḳ ġayr-i şāyiʿ olur ve ʿaraḳın inʿidāmı veyāḫūd ḳıllet-i vücūdu ḥummā-ı balġama ḫāṣṣ edilleden olur. Ve ʿaṭaş dahi balġamī ḥummāda ḳalīl olur lākin ḥummāyı īcāb eden balġam-ı māliḥ olur ise veyāḫūd o balġamda ʿufūnet şedīde olur ise onun ʿaṭaşı balġamī ḥummānın sāirlerinden ziyāde olur ve maʿa-hāẕā onun ʿaṭaşı balġamdan mā-ʿadā mevādd-ı sāireden tevellüd eden ḥummayāt ʿaṭaşından ḍaʿīfe olur. Ve bu ḥummāda iki cenbler baʿḍı kerre müntefiḫ olur ve cenbin cildesine baʿḍı kerre teraḳḳuḳ ve temeddüd ʿārıḍ olur. Ve ḥummā-ı balġam ṣāḥibinin levn-i beşeresi ḫuḍret ve ṣufrete olup onların onların cereyānı beyāḍda olur ḥattā o elvānda mecmūʿ-ı mürekkeb levn-i reṣāṣ gibi olur ve baʿḍı kerre levn sāir ḥummayāt müntehālarında muḥmerre olduğu gibi bunda dahi nādiren muḥmerre olur.

Ve balġamī ḥummā aṣḥābının nabḍı ḍaʿīf ve münḫafıḍ ve ṣaġīr olur, onda evvelā tefāvüt olur ve aḫīren tevātür eder. Ve balġamī ḥummāda nabḍın ṣıġar ve tevātürü ġıbb ve ribʿde olan ṣıġar ve tevātürden eşedd olur ve şiddet-i tevātürü ṣıġarının şiddeti için olur velākin bu ḥummāda olan sürʿat-i nabḍ ribʿde olan sürʿat-i nabḍ meblağına bāliġa olmaz belki baʿḍı kerre ondan ebṭaʾ olur veyāḫūd sürʿat ve buṭʾda ona müsāvī olur ve müsāvātı nādirü'l-vuḳūʿ olur. Ve bu ḥummāda nabḍ maʿa-ʿademi'n-niẓām muḫtelif olur ve ṣıġār ve ḍıʿāfın yaʿnī ṣabīlerin ve ḍaʿīfü'l-ḳuvvet olanların iḫtilāf-ı nabḍları sāirlerden eks̱er olur. Ve nabḍın balġamī ḥummāya delāleti eṣaḥḥ-ı delāilden olur.

Ve ammā o maḥmūmun bevli ḥummānın evvelinde ebyaḍ-ı raḳīḳ olur südedin ve berdin kes̱reti ḥasebiyle ve baʿdehu ʿufūnet ḥasebiyle muḥmerr olur ve redāʾet-i nuḍcla tekeddürü olur ve baʿḍı kerre bevlin ḥāli vaḳten fe-vaḳten müteġayyir olur. Kaçan bevl mādde-i ġalīẓadan naḳī olup taʿaffün ve taḥallül eylese ve südedi bevli ḫurūcdan ʿavḳ eylese bevl beyāḍ levninde olur ve baʿdehu bevlde olan şeyʾ taʿaffün eylese ve süded münfetiḥa

olsa südde-i uḫrā olunca ḳadar ḫurūc eden bevl muḥmerre olur. Ammā o maḥmūmun berāzı leyyin ve raḳīḳ ve balġamī olur.

Ve ḥummānın balġamī olduğuna delālet eden edilleden olur ḥummānın o ḥāli ki onda müddet-i nevbeti on sekiz sāᶜat olup terki altı sāᶜat ola ve terki terk-i naḳī olmaya, zīrā mādde-i balġam ġılẓat ve lüzūcet üzere olduğundan mā-ᶜadā kemmiyyeti dahi kes̱īredir, onun remādiyyetinden zamān-ı terkinde ḥarāret ve es̱er-i ᶜufūnet külliyyen zāil olmaz.

Ve ḥummā-ı balġamiyyeye sinn ve ᶜādet ve faṣl ve beled ve aġdiye-i mütenāvele ve es̱sāb-ı baḳiyyeden toḫme mis̱lliler delālet eder. Ve seḥaneden vechin levn-i mez̠kūru ve tehebbücü, melmesinin līni ve fem-i maᶜdenin ḍaᶜfı ve şehvetin suḳūṭu dahi o ḥummāya delālet eder. Ve baᶜḍı kerre o ḥummāda ṭıḥāl kebīr olur, eks̱er-i evḳātta o ḥummāya cüşā-i ḥāmiḍ kes̱īren sebḳat eder.

Ḥummā-ı Lāzıme ᶜAlāmātı Beyānındadır

Ve o ḥummāya les̱ıḳiyye derler ve onun ᶜalāmeti sāir balġamī ḥummāların ᶜalāmetleri gibidir lākin lāzımede iḳlāᶜ ve iḳlāᶜa müşābih aḥvāl olmaz ve ibtidāsında nāfiḍ ve berd ve ḳuşaᶜrīretten biri olmaz ve dıḳḳa eşbeh bir şeyᵓ olur. Ve lāzıme-i balġamiyyede dahi fütūr olur ve onun fütūru altı sāᶜat ve dahi eks̱er olur. Lāzımede olan fütūr dāire fütūrunun fevḳinde olur ve zamānı ondan aṭvel olur velākin ḫafiyye ve ġayr-i ẓāhiredir. Ve dāirenin zamān-ı fütūrunda baḳiyye-i ḥarāret mevcūde olmakla her ne ḳadar o baḳiyye-i ḥarāret ḫafiyye ve ġayr-i ẓāhire ise ona fütūr ıṭlāḳ olunur ve iḳlāᶜ ıṭlāḳı ḥaḳīḳat olmaz.

<u>Z̠ikri Ātī Ḥummayāt Eks̱er-i Aḥvālde Balġamiyyāt Ecnāsındandır:</u> Ve aḥyānen ṣafrādan dahi tevellüd eder ve sevdādan o mis̱lli ḥummā tevellüd eylemez. Ve o ḥummālar için esmā-ı maḫṣūṣa ve aḥkām-ı muḫtaṣṣa vardır, onun esāmīleri bunlardır: inḳıyālūs ve līfūriyā. Bu iki ṣınf ḥummā o ḥummayāt cümlesindendir ki onda ḥarr ve berdin dāhilde ve ḫāricde iḫtilāfı olur belāġımdan müteᶜaffin olan ve müteᶜaffin olmayanların mevāḍiᶜinin iḫtilāfları ḥasebiyle. Ve bu ḥummā üç ḳısmdır yaᶜnī berd-i ẓāhirī ve ḥarr-ı bāṭınī veyāḫūd ᶜaks üzere olup ḥarr-ı ẓāhirī ve berd-i bāṭınī olur veyāḫūd ḥarr ve berd ile iḫtilāf hem ẓāhirde ve hem bāṭında olur. Ve esāmī-i maḫṣūṣası olan

ḥummāların biri dahi ġaşyiyye-i ḫılṭiyyedir ve keẕālik ḥummā-ı nehāriyye vü leyliyyelerdir.

Ḥummā-ı İnḳıyāliyūs

Bu ḥummāda bāṭında berd ve ẓāhirde ḥarāret olur. Bunun sebebi bāṭında ve ḳaᶜrda olan balġam-ı zücācī olur, balġam-ı zücācī bulunduğu mevḍiᶜi tebrīd eder ve bināen ᶜaleyh bāṭında bürūdet olur velākin o balġama baᶜḍı kerre ᶜufūnet ᶜārıḍa olmakla ondan buḫār müteferriḳ ve münteşir olup ẓāhirde o buḫār mültehib olur. Ammā o balġamdan ᶜufūnet iṣābet eylemeyenler bāṭını tebrīd eder lākin onun bürūdeti ẓāhire ḫurūc eylemez, zīrā o balġam-ı ġayr-i müteᶜaffin sākin olur ve mülāḳī olduğu ᶜuḍv-ı bāṭınī ondan münfaᶜil olur ve beynehümāda ülfet olup ḫārice ḥareket eylemez ve kaçan ona ᶜufūnet iṣābet eylese tebeddüd ve teferruḳ edip münteşir olur her ne ḳadar bedenin külliyyetini istīᶜāb eylemez ise.

Bu ḥummānın ᶜalāmeti ẕikr olunan ᶜalāmetlerdir. Ve o ḥummā ṣāḥibinin bevli bārid ve ficc ve ḳalīlü'l-ḥarāret olur, [kendi] cinsinden yaᶜnī balġamī olan sāire ḥummāda vāḳiᶜ ḥarāret-i bevl meblağına bāliġ olmaz ve nabḍını buṭʾ-ı mütefāvit olur. Ve bu ḥummā eks̱er-i ḥālde küllü yevmin müşteddede olur velākin ġılaẓ-ı māddesi ḥasebiyle baᶜḍı kerre ribᶜ ve ġıbba istiḥāle eder, zīrā bu ḥummānın māddesi olan balġam-ı zücācī bedende ḳalīl olur ve maᶜa-ḳılletin vücūdda onun taᶜaffünü dahi ḳalīldir ve ḳıllet ve nedret devrin buᶜdu esbābından olur ve devrin baᶜīd olduğu ḥummāyı balġamiyyetten iḫrāc eylemez, zīrā o ḥummānın balġamiyye olduğu balġamın ᶜufūneti ile ᶜārıḍa olduğundandır ve o sebeb ḥālā mevcūd olmakla balġamiyye olduğu bāḳīdir. Ve balġamī ḥummānın küllü yevmin nāibe olması ḥükm-i eks̱erīdir, bu ḥummāda o ḥükmün maᶜdūm olduğu ḥummāyı balġamiyyetten iḫrāc eylemez, zīrā o ḥummāya balġamī tesmiyesi nevbeti için değildir. Ve inḳıāliyūs ḥummānın nevbetinin müddeti dört sāᶜatten yirmi dört sāᶜate varınca ḳadardır ve eks̱er-i ḥālde yirmi dört sāᶜatten muḳaddem münḳaḍıye olur, zīrā o ḥummānın māddesi yirmi dört sāᶜat tevaḳḳud edecek miḳdārı kes̱īre değildir.

Ḥummā-ı Līfūriyā

Bu ḥummāda bāṭında ḥarāret ve ẓāhirde bürūdet olur. Bu ḥummā eks̱er-i ḥālde balġamī olur ve baʿḍı kerre ṣafrāvī olur, cidden ġalīẓ olan ṣafrādan tevellüd eder. Ammā balġamdan tevellüdü bu keyfiyyet üzere olur ki kaçan bāṭında olan balġam müşteʿil olup taʿaffün eylese o mevḍiʿ mütes̱aḫḫin olur ve o balġam taḥallül etmemekle onun buḫārı ẓāhir-i bedene ḫurūc edip münteşir olmaz ve ḫāric-i bedeni müsaḫḫin buḫār mefḳūd olmakla ondan süḫūnet dahi olmaz ve keẕālik ḳuvvet dahi eẕā mevḍiʿine yaʿnī bāṭına munṣabbe olur ve ḥarāret-i ġarīziyyeden ẓāhir-i beden ḫālī kalıp bārid olur ḫuṣūṣan ẓāhir-i bedende zücāciyye olup ficce ve bāride balġam olur ise ẓāhirin bürūdeti ziyāde olur. Ve keẕālik o balġamdan çok kerre min-ġayri taʿaffünin ebḫıre taṣaʿʿud eder ve ḥarāret ḥasebiyle o ebḫıre balġamdan munfaṣıle olduktan sonra müddet-i ḳalīle ḥarāret meẕḳūreyi o ebḫıre müstaṣḥıb olur ve baʿdehu mā-ı müsaḫḫinden ḥādis̱e ebḫıreden ḥarāretin müzāyelesi gibi ẓāhir-i bedene taṣaʿʿud eden ebḫıreden dahi ḥarāret müzāyele edip ve bürūdet şedīde-i aṣliyyesine ʿavdet edip ẓāhir-i bedeni tebrīd eder. [469b] Ve bu ḥummānın ṣafrādan tevellüdünün keyfiyyeti budur ki kaçan ṣafrā bāṭında olup ḳalīle olsa ve taʿaffün edip mevḍiʿini tesḫīn eylese ve ondan bir şeyʾ taḥallül eylemese balġamdan onun naẓīrinden ẕikr eylediğimiz vech üzere onda dahi ḥummā-ı meẕkūre ʿārıḍ olur. Ve bu ḥummā aṣnāfından ṣafrādan ḥādis̱e ḥummāya ṭayfūdes ismi ḫāṣṣ olur

Ammā līfūriyā ism-i cinstir, bu ḥummānın balġamīsine ve ṣafrāvīsine ıṭlāḳ olunur ve bu ḥummā şaṭr-ı ġıbbdan aṭveldir. Ve bu līfūriyā denmekle maʿrūfe ḥummāda ve neẓāirinde bir ḳāil için iʿtirāḍ eylemek vardır ki eṭıbbā ḥummānın taʿrīfinde ḥarāret-i ġarībe ḳalbden cemīʿan bedene münbaʿis̱e ola diye ẕikr eylediler ve līfūriyā ve inḳıyālūs mis̱lli ḥummālarda vaṣf olunduğu üzere ḥarāret bedeni müstevʿibe olmaz belki yalnız ẓāhirde veyāḫūd yalnız bāṭında veyāḫūd ẓāhir ve bāṭının baʿḍı mevāḍiʿinde olmakla taʿrīf-i ḥummādan ḫāric olurlar ve o ḥummāları aṣnāf-ı ḥummādan taʿdād eylemek ṣaḥīḥ olmaz. Ve o münāḳaşadan cevāb verip deriz ki bunun ems̱āli ḥudūd ve taʿārīfte meʾḫūẕ olanlar ʿadem-i māniʿ şarṭıyla aḫẕ olunmuştur, pes ẕikr olunan ḥummālarda birer māniʿ vardır ki ḥarāretin bi’l-cümle bedeni istīʿābına māniʿ olurlar. Eger o māniʿ mevcūd olmasa ḳalbden münbaʿis̱

olan ḥarāret bi'l-cümle bedene ᶜāmme olur id. Ve telḫīṣ-i cevāb budur ki ḥummānın taᶜrīfinin ḫulāṣası bu olur ki ḥummā bir ḥarāret-i ġarībedir ḳalbden münbaᶜis̱e olup bi'l-cümle beden istīᶜāb eylemek şānından olur. O ḥarāret اذا خليت وطبعها terk olunsa cemīᶜan bedene münbaᶜis̱e olur ve bu maᶜnāda taᶜrīf-i ḥummānın naẓīri olur mānın ve s̱aḳīlin taᶜrīfleri, zīrā "mā"yı هو البارد الرطب diye taᶜrīf ederler ve keẕālik "s̱aḳīl"i هو الهاوي الى السفل diye taᶜrīf ederler, maᶜa-hāẕā mā-ı müsaḫḫanda ḥarāret ve mā-ı mümallaḥta ruṭūbet olmaz. Ve keẕālik fevḳe mermī olan ḥacer fevḳte oldukça esfele suḳūṭ olmaz lākin kendi ṭabīᶜatları üzere terk olunsa ẕikr olunan mā-ı bārid-i raṭb ve ḥacer esfele hāvī ve sāḳıṭ olur idi ve keẕālik cemīᶜan aṣnāf-ı ḥummāda ḥarāret-i ḳalbe bāliġa olur ve ḳalbden dahi şerāyīn ṭarīḳi ile bi'l-cümle bedene münteşire olur lākin baᶜḍı kerre mānīᶜ ḥasebiyle baᶜḍı mevāḍiᶜde ḥarāret olmaz, mes̱elā maḥmūmun bir mevḍiᶜine cemed vaḍᶜ olunsa taḥt-ı cemedde ḥarāret olmaz, sāir mevānīᶜ dahi bu ḳıyās üzeredir ve bi-ḥasebi'l-mānīᶜ baᶜḍı mevḍiᶜde bi'l-fiᶜl ḥarāret olmazsa velākin o mevḍiᶜde ḥummānın bi'l-fiᶜl aḍrārı olur.

Ẓāhir ve Bāṭından Her Birinde Baᶜḍı Mevāḍiᶜi Ḥārr ve Baᶜḍı Āḫer Bārid Olan Ḥummā Beyānındadır

Bu mis̱lli ḥummānın vuḳūᶜu var ise onun sebebi o iki mādde olur ki ikisi dahi bārideler olup bi-ḥasebi't-taᶜaffün ḥareket ederler, eḥadühümā bāṭında ve uḫrāsı ẓāhirde ḥareket eder ve o iki mādde-i bārideden her birisi kes̱īre ve fāşiye olmaz ve taᶜaffünü aḫẕ eylediklerinde her birisi buḫār-ı ḥārr irsāl eder, nevāḥīde o buḫār ṭavāf edip meṭāfını tesḫīn ve mevāddın kendileri mevḍiᶜini tebrīd edip ẓāhir ve bāṭında bedenin ḥarr ve berdde iḫtilāfı olur. Ve ḫılṭ-ı bārid ḥareket katında tebrīd eylediğinin vechini ve sebebini bundan aḳdem sen bildin.

Ḥummā-ı Ġaşyiyye-i Ḫılṭiyye Beyānındadır

Bu ḥummānın eks̱er-i ḥālde sebebi o balġam olur ki ficc ve toḫamī ve kes̱īr ve müteferriḳ olup ḳuvveti ḳahr eyleye ve eks̱er-i ḥālde onun ġāilesine ḍaᶜf-ı miᶜde iᶜānet eder. Kaçan o mādde ḥareket edip ᶜufūneti aḫẕ eylese onun ḳuvveti ḳahrı ḳable't-taᶜaffün ḳahrından eks̱er olur, o mādde

ḥāli üzere terk olunur ise ḳuvveti müteḥayyire ḳılar ve o ḳuvvet māddeyi tenḳıye eylemez. [Ve eger māddenin bi-rifḳin istifrāġına iştiġāl olunur ise mādde ḳuvvete ʿiṣyān eder veyāẖūd māsse ve ḥareket-i ẖānıḳa ile ḥareket edip] ḳuvvet muẖtenıḳa olur. Ve eger ishāl ve faṣd-ı ʿanīfler ile istifrāġa iştiġāl olunur ise ḳuvvet o istifrāġı iḥtimāl eylemez ve ne keyfiyyet üzere iḥtimāl eylesin ki o māddeyi ḥāl-i sükūnunda iḥtimāl eylemeyip ġaşy ḥāṣıl olmuştu, vaḳt-i ḥarekette aḥvāli ne gūne olacğın ona ḳıyās eyle. Ve maʿa-hāẕā küllihi onların istifrāġa ḥācetleri şedīḍe olur ve keẕālik ġıdāya ḥācetleri dahi şedīde olur, zīrā onların aẖlāṭlarında bedeni taġdiye eder nesne yoktur ki ḳuvveti inʿāş eyleye ve bedende dahi ġıdā ʿādimdir; eger taġdiye olunur ise [mādde-i] nāhiḍa ziyāde olur ve eger taġdiye olunmaz ise ḳuvvet sāḳıṭa olur.

O ḥummānın ibtidāsında ḳalbe bir şeyʾ-i bārid munṣabb olup ġaşyi iḥdās̱ eder ve nabḍ ṣaġīr ve baṭīʾ ve mütefāvit olur ve baʿdehu ṭabīʿat māddeyi tesẖīnde ve telṭīfte ictihād eder ve māddenin baʿḍı eczāsını taḥrīk eden ʿufūnet dahi tesẖīn ve telṭīfte ṭabīʿata iʿānet edip o māddenin bürūdeti maḍarratından ḳalb ẖalāṣ olur. Ve ḥarāret ʿufūnet maḍarratından vāḳiʿ olup nabḍ-ı serīʿ ẖuṣūṣan sürʿat-i inḳıbāḍı ḥāl-i uẖrāda olan sürʿatinden eks̱er olur ve nabḍda maʿa-sürʿatihi ġāliben ṣıġar ve buṭʾ ve tefāvüt olur. Ve bu ḥummānın devri[71] balġamiyye devridir ve zamān-ı devrinde ḳaldden ẖālī olmaz ve o ḥummāda tehebbüc-i vech ve terebbül-i beden olur; o maḥmūmun elvānı bir ḥālde ḳarār eylemez gāhca māī ve gāhca reṣāṣī olur ve baʿḍı kerre aṣfer ve gŋhca esved olur ve baʿḍı kerre o ʿalīlin şefeleri tūs̱ ākilinin şefeleri gibi olur. Ammā o ʿalīlin ʿaynı kemide-i ẖaḍrā olur ve ʿilletin heyecānı katında cidden cāḥıẓa ve mürtefiʿa olup maẖnūḳun ʿaynı gibi olur ve taḥt-ı şerāsīfleri şedīdü'l-intifāẖ olur ve keẕālik aḥşāları dahi müntefiẖa olur ve çok kerre ḥāmiḍ ḳayʾ eder. Ve baʿḍı aḥşālarında verem olsa ondan bürʾ recā olunmaz.

Ve bu ḥummā aḥyānen ġālibe ve ġalīẓa olan ṣafrādan ʿārıḍ olur ve onun aḥşāsında ḥurḳat olur ve mirār ḳayʾ eder ve eks̱er-i ḥālde o ṣafrāvī ḥummāda edvār-ı balġamiyye olur.

---

71 Devrden murād devr-i küllīdir yaʿnī müddet-i ʿillette bürʾ ḥāṣıl olunca ḳadar ḳald olur yaʿnī her gün onu ḥummā aẖẕ eder.

Ḥummā-ı Ġaşyiyyeden Daḳīḳa-i Raḳīḳa Ḥummā Beyānındadır

Bu ḥummā ḥaddedir, nabḍı ve ḳuvveti bir nevbet veyāḫūd iki nevbette isḳāṭ eder. O ḥummā ṣāḥibinin cesedinde bi-sürᶜatin terebbül-i ẕevebānī ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre yevm-i rābiᶜe ḳadar ḳuvvet vāḳıfe olmaz. Ve o ḥummā o keymūsāt-ı raḳīḳadan ḥādis̱ olur ki onun eks̱erinin riḳḳat ve ġavṣı şedīde olup cevheri rediyye ve semmiyye olan ṣafrā olup ebdān-ı ḥārre-tü'l-mizāc ve cidden yābisetü'ṭ-ṭabīᶜada ona ᶜufūnet ᶜārıḍa olmuş ola. Ve bu ḥummayātın eks̱er-i nevāibi ḥummayāt-ı ġıbb nevāibi gibi olur.

Ḥummā-ı Balġamiyyelerin Leyliyye ve Nehāriyyeleri Beyānındadır

Nehāriyye o ḥummādır ki onun nevāibi nehāren ᶜārıḍ olur ve feterātı leylen olur ve ḥummā-ı leyliyye ᶜaks üzere olup nevāibi leylen ve feterātı nehāren olur. Ve bu ḥummāların ikisi dahi redī olur ve nehāriyye aṭvel ve erdeᵓ olur ve nehāriyye ṭūlü ve ḥāreret-i nehārda vuḳūᶜu ḥasebiyle eks̱er-i ḥālde dıḳḳa müᵓeddī olur. Ve ḥummā-ı nehāriyye ḫabīs̱edir, eger ḫabīs̱e olmasa nehāren vaḳt infitāḥ-ı mesāmmda ᶜārıḍ olmaz idi o vaḳtte buḫārın taḥallülü olmakla velākin māddenin kes̱reti ve ḳuvveti olup nehāren ᶜārıḍ olmakla ḫabās̱eti müteḥaḳḳıḳ oldu. Ve ḫabās̱etinin bir vechi dahi budur ki o ḥummānın nehārında vaḳt-i nevbet olmakla taġaddīye ruḫṣat verilmez ve onlar bi'ḍ-ḍarūret leylen taġdiye olunup nevm ᶜale'l-imtilāᵓ nevm muḍırr olmakla sehere teklīf olunur ve seher ḳuvveti müsḳıṭ olur. Ve ḥarr-ı nehār-da ḥummāya muḳāsāṭ ve berd-i leylde seher o ḥummāyı dıḳḳa teᵓdiyeye ḥarī olur ve'l-ḥāṣıl ḥummā-ı nehāriyye ḥumma-ı ᶜasiredendir.

Ḥummā-ı Balġamiyye Muᶜālecātıdır: Bu ḥummānın muᶜālecātı bi-ḥase-bi evḳātiḥā muḫtelife yaᶜnī ḥummānın ibtidā ve intihāsı ve inḥiṭāṭı zamān-larında başka başka muᶜālece ile ᶜilāc olunurlar keẕālik nuḍcun ẓuhūr ve ḫafāsı vaḳtlerinde olan muᶜāleceler dahi birbirine muḫālif olur ve keẕālik o ḥummānın muᶜālecātı bi-ḥasebi'l-mevādd dahi muḫtelife olur.

Mādde-i [470a] balġamiyye aṣnāfından ḥāmiḍa ve zücāciyye ve mā-liḥa ve ḥulve ve sāir ṣınfların ḥummāları muᶜālecātı başka başka tedbīr-ler ile olur. Ve cemīᶜan aṣnāf-ı balġamdan ḥādis̱ olan ḥummayāt üç emrde zamān-ı ibtidāda müşterek olurlar: Evvelkisi telyīn-i muᶜtedil, ikincisi ḳayᵓ, üçüncüsü mülaṭṭıfāt ve muḳaṭṭıᶜāt ve müdirrāt istiᶜmālidir.

Ve kaçan ḥummānın yevm-i s̱ālis̱i olsa ḥummā sebebiyle mevādd terakḳuḳ eder ve yevm-i s̱ālis̱ten muḳaddem istiẓhār[72] olunup iʿtidālden ziyāde telṭīf tedbīr olunsa taḥrīk ve īẕā eder ve onun bir nāfiʿ fiʿli olmaz. Ve baʿḍı kerre üç evvelki günlerde mā-ı şaʿīr üzere iḳtiṣār olunur eger mādde raḳīḳa veyāḫūd ḳalīle olup müntehāsı ḳarīb olduğu ümīd olunursa. Ve müntehāsının mütebāṭıʾ ve mütebāʿid olduğu yaḳīnen maʿlūm ise tedbīr-i telṭīf olunmaz. Ve cūʿ ve nevm ʿale'l-cūʿ ve riyāḍet ʿale'l-cūʿ onu iḍʿāf eylemezse ona ġāyet menfaʿati olur belki sen zamān-ı ibtidāda yevm-i sābiʿe varınca taġlīẓe meyl ile ve baʿdehu tedrīc ile telṭīf-i tedbīr eyle lākin istiẓhār mūcibince ʿamel īcāb eder ki evvelā tedbīr-i telṭīf oluna. Eger müntehānın buʿdu ẓāhir olur ise mümkin olur ki tedbīr-i taġlīẓ olunmakla telāfī ve tedārük oluna ve baʿdehu vaḳt-i müntehāya ḳadar tedrīc oluna, zīrā ḥummā-ı balġamiyye zamānının bu ṣanīʿaya temkīni ve siʿası olur, ammā ḥummā-ı ḥāddede temkīn ve siʿa olmaz yaʿnī ḥummā-ı ḥāddenin müntehāsı ḳarīb olmakla onda taġlīẓ olunmaz belki zamān-ı ibtidāda telṭīf-i tedbīr olunur. Ve kaçan ḥummā yevm-i sābiʿi tecāvüz eylese telṭīf üzere iḳāmet olunmaz, zīrā o müddetten sonra dahi telṭīf olunsa o telṭīf iḍʿāf eder ve fem-i miʿdenin ḍaʿfını ziyāde eder. Ve sen kaçan balġamī ḥummānın ṭūlünü ve zamān-ı kes̱īr mütemādī olacağını iḥsās eylesen onda telṭīfi ṭūlü miḳdār eḳall edersin ve maʿa-hāẕā o balġamī ḥummāda telṭīf ribʿde olan telṭīften evceb ve ākeddir. Ve keẕālik bu ḥummāda vācib olur ki mā-ı fürūc ve ḫubẕ maʿa'l-müzevverāt saḳy olunmakta ʿacele olunmaya lākin ḍaʿftan ḫavf olunur ise veyāḫūd inḥiṭāṭ ẓāhir olur ise o vaḳtte saḳyda istiʿcāl olunur.

Ve ẕikr olunan tedbīr tedbīr-i müşterek idi, bundan sonra sebeb-i ḥummānın iḫtilāfına mürāʿāt olunur. Eger sebeb māliḥ veyāḫūd ḥulv olan balġam olur ise veyāḫūd sebeb zücācī veyā ḥāmiḍ balġam olur ise ki o iki aḫīre ḥummālara ferūmūdīsü'z-zemherīriyye tesmiye olunur, onlarda beden aṣlā tesaḫḫun eylemez, pes o dört ḥummādan iki evvelki ḥummālar muʿālecātında devā-i leyyin ile telyīne ve tebrīd-i māya ḥācet olur. Ve iki s̱ānīlerde devā-i ʿanīfe ḥācet olur ve iki evvelkiler o mülaṭṭıfāt ve muḳaṭṭıʿāt ile taḳṭīʿe muḥtāc olur ki onda olan tesḫīn ġayr-i kes̱īr ola her ne ḳadar

72 "İstiẓhār"dan murād nevbet gelmezden muḳaddem nevbeti taḫfīf için olunan tedbīrdir.

tecfīf keṡīr olur ise. Ve iki s̱ānīlerde o edviyeye ḥācet olur ki onda tesḫīn ve ḥarāfet olup tesḫīn ile telṭīf ve ḥarāfet ile taḳṭīᶜ eyleye ḫuṣūṣan sebeb-i ḥummā olan o balġama sevdā dahi muḫālaṭa eyleye. Ve o mis̱lli ḥummā kemmūnī ve maᶜcūn-ı kibrītiyye ve mümelliḥāt istiᶜmāline ḥācet olur. Ve zamān-ı ibtidāda istiᶜmāle evfaḳ olan edviye cülencebīndir, yevm-i sābiᶜe ḳadar istiᶜmāl olunur ve kez̠ālik mā-ı rāziyānec ve mā-ı kerefs ve mā-ı hindebā bi-ḥasebi'l-ḥācet cülencebīn ile veyāḫūd sikencebīn ile istiᶜmālde beʾs yoktur, şedīdü'l-menfaᶜat olur ve zūfā ile mā-ı ᶜasel dahi istiᶜmāl olunur. Ve onunla baᶜḍı kerre muᶜāleceden maṭlūb olan telyīn-i ṭabīᶜata bülūġ olur ve ḫuṣūṣan o cülencebīn müshil olan Fārsī denmekle maᶜrūf olan verd-i aḥmer ile sükkerden mütteḫaẕ ola, zīrā o cülencebīn müshil-i müleyyin olur ve kaçan onunlataḳviye olunmak ḳaṣd olunsa cülencebīn mā-ı leblāb içinde mers olunur ve murād olunur ise ona ḫıyārşenber ve fānīẕ ḫalṭ olunur ve kez̠ālik ᶜasel-i terencebīn ile mütteḫaẕ olan cülencebīn mā-ı leblābda idāfe ve ḥall olunup istiᶜmāl olunur. Ve o ḥummānın ibtidāsında ve baᶜde'l-ibtidā ᶜalīle müshilāt ile ishāl için ilḥāḥ olunmaz ve ḫuṣūṣan mādde-i ḥummā ile mādde-i ṣafrāviyye dahi olsa ilḥāḥ aṣlā cāiz olmaz, zīrā fesād-ı mizāca müʾeddī olur. Ve çok kimseler balġamī ḥummānın ibtidāsında her iki gecede bir kerre devā-i türbüd ve her üsbūᶜ iki kerre ḥabb-ı maṣṭakī ve habb-ı büzūr-ı müdirre saḳy ederler.

Nüsḫa-i Türbüd Devāsı: Zencebīl, maṣṭakī her birinden onar dirhem, türbüd yirmi dirhem ve mecmūᶜ-ı edviye vezninde sükker-i ṭaberzed bu edviye aḫẕ ve terkīb olunup küllü leyletin ondan bir mis̱ḳāl saḳy olunur. Ve o devāyı saḳya o vaḳt ḥācet olur ki ṭabīᶜat leyyine olmaya ve beher yevm ṭabīᶜat iki defᶜa icābet ederse o devāyı saḳya ḥācet olmaz.

Ve muṣannif der ki ammā ben nuḍca ve devā-i mez̠kūre ile telyīn-i ṭabīᶜata intiẓār edip teʾḫīr-i istifrāġa muḥabbet eylemem belki vācib olur ki evvelā mevādd-ı balġamdan bir miḳdār istifrāġ olunup baᶜdehu vaḳt-i nuḍca ḳadar bāḳīsini istifrāġ teʾḫīr olunur ve o istifrāġ ḳalīlen ḳalīlen olunur ve onda mādde iḥcāf ve külliyyen iᶜdām olunmaz ve bu istifrāġdan sonra müdirrāt saḳyına iḳbāl eylerim ve miᶜdeyi iḍᶜāf ve raḳīḳi ishāl eden mā-ı iccāṣ ve temr-i Hindī mis̱llilerini ben kerīḥ görürüm. Ve eger mādde berde keṡīreten māile ise ona lübb-i ḳırṭım ḫalṭ olunur ve eger mādde ṣafrā-

viyye ise ona şarāb-ı benefşec yāḫūd mürebbā-ı benefşec veyāḫūd şīrḫışt veyāḫūd benefşec-i yābisin mesḥūḳu ḫalṭ olunur ve o ḥuḳne-i leyyine ile isticānet olunur ki onun ittiḫāẕı casel ve milḥ ve mā-ı sılḳ ve dühn-i ḥall mis̱lliden olur.

Ve ḳay' ile dahi isticānet olunur, mā-ı fücl ile ve fücl-i münaḳḳāc ile ki sikencebīn-i büzūrī mis̱llilerde naḳc olunmuş ola. Ammā o maḥmūma ġas̱eyān ve ṭacm-ı femin taġayyürü kes̱ret üzere cārıḍ olup ẕikr olunan muḳayyi'āt ile ḥādis̱ olan ḳay'dan eks̱er ḳay'a ḥācet olsa ḥabb-ı fücl isticmāline ḥācet olur, ondan bir mis̱ḳāl mā-ı bārid ile şürb olunur ve ḳay'da her ne ḳadar iḍcāf-ı micde keyfiyyeti var ise lākin bu bābda cidden menfacati şedīdedir ve bu cilleti ḳālicdir. Ve vācib olur ki ḳay' için yevm-i sābice intiẓār oluna, zīrā yevm-i sābicden muḳaddem olan ḳay'da cunf olup micdeyi tevrīm eder. Ve eger rıfḳ üzere ona ḳay' mütecaẕẕir olur ise cunf ile ḳay' için ruḫṣāt olmaz. Ve eger ḳay' ictirā eder ise ḫuṣūṣan devrden zamān-ı ibtidāda ictirā eder ise defc-i ṭabīcī olmakla o ḳaẕf ḥasb olunmaz ve ondan iḥcāf ve iḍcāf olursa ona meybih ve şarāb nacnāc saḳy olunur ve bundan sonra bizim ẕikr edeceğimiz eşribe ile ḥabs olunur. Ve eger calīle ṣudāc cārıḍ olur ise onda neṭūlāt-ı bābūneciyye isticmāl edip eṭrāf-ı erbacasını yacnī iki el ve iki ayaklarını mā-ı ḥārre irsāl edersin ve iki sāḳlarını şedd-i ḳavī ile şedd edersin. Ve kaçan mā-ı şacīre ḥācet olsa uṣūl ile maṭbūḫ olan mā-ı şacīrden miḳdār-ı muctedil isticmāl olunur veyāḫūd mā-ı şacīr micdede taḥammuḍ eylemezse sikencebīn-i caseli ḫalṭ olunur ve taḥammuḍ ederse mā-ı casel ḫalṭ olunur. Ve mā-ı şacīrin saḳya evlā olan ḥāli o ḥāl olur ki o māya evvel-i emrde inṣıbāġ cārıḍ ola. Ve vācib olur ki evvelā cülencebīn saḳy olunup iki sācat sonra mā-ı şacīr saḳy oluna. Ve cilletin ibtidāsında merūḫāṭ-ı muḥallile ile temrīḫ olunmaz ve keẕālik neṭūlāt-ı mülaṭṭıfe dahi isticmāl olunmaz, zīrā ibtidā-i cillette bedende ḫılṭ-ı cevvāl mevcūd iken onları isticmāl süḫūnet raṭbesi ḥasebiyle aḥşāyı irḫā eder ve o calīl mā-ı bāridden ictinābeylesin. Ve her kaçan bevl aḥmer ve ġalīẓ rü'yet olunsa faṣd eylemekte be's olmaz. Ve o bevl ṣāḥibine vācib budur ki sikencebīniyyāt şürbüne iştiġāl eyleye.

Ve maclūm ola ki o ḥummā aṣḥābına delk mucālecāt-ı nāficadandır [470b] ve ne ḳadar balġam lüzūcetli ve ġılẓatli olur ise o mikḍār delk enfac olur. Ve deyildi ki nesc-i cankebūt zeyt ile ḫalṭ olunup delk olunsa cidden nāfic

olur. Ve ᶜillet tezeyyüdü aḫẕ eyledikten sonra sen eks̱er-i ᶜināyetini fem-i miᶜdeyi taḳviyeye ṣarf eyle; naᶜnāᶜ, maṣṭakī, enīsūndan meḍūġāt ittiḫāẕ edip istiᶜmāl eyle ve bizim ẕikr eylediğimiz minvāl üzere fücl ile ḳayᵓ istiᶜmāl edip ġıdāyı taḳlīl eyle. Ve evvel-i vaḳtte ve keẕālik baᶜde's-sābiᶜ saḳy olunacak cülencebīne fem-i miᶜdeyi muḳavvī ve idrārı ḳavī olan enīsūn ve maṣṭakī mis̱lli devāları ḫalṭ eyle ve onu mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl eyle ḫuṣūṣan ibtidā-i devrde mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl ziyāde nāfiᶜdir, nāfiḍe ve berde muḳāvemet eder ve maᶜa-ẕālik ᶜaṭaş var ise onu taṭfiᵓe ve teskīn eder ve çok kerre o vaḳtte balġamı ve ḫāmı istifrāġa ruḫṣat verilir velākin evlā olan tamām-ı nuḍca intiẓār olur. Ve kaçan ᶜillet ḥarr ile aḫẕ edip ilḥāḥ eder ise bu ḳurṣ ile intifāᶜ olunur:

Ḳurṣ-ı Nāfiᶜ: Helīlec-i aṣfer, ṣabır, ᶜuṣāre-i ġāfes̱, efsentīn her birinden beşer dirhem, zaᶜferān, maṣṭakī her birinden altışar dirhem. Bu edviye aḫẕ olunup aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve küllü yevmin bir dirhem ve küllü leyletin yarım dirhem saḳy olunur. Ve kaçan nuḍcun ẓuhūrunu rüᵓyet eylesen ona kerefs varaḳı ve bezri ile ve rāziyānec ve uṣūl-i iẕḫir ve bersiyāvuşan ile iᶜānet eyle.

Ve maᶜlūm ola ki eger bu ḥummāda mādde cidden bāride olur ise onda miḳdār-ı ḳalīl fülfül ve ḳalīl-i ġayr-i kes̱īr şarāb-ı raḳīḳ istiᶜmālinde beᵓs olmaz. Ve baᶜḍı kerre merūḫāṭ-ı muḥallile ile ona inḍācda iᶜānet olunur ve ona o merūḫ-ı muḥallil taḥlīlde meᶜūnet-i ḳaviyye olur ve muḥallilāt bu ḥummāya ḥummayāt-ı sāireden evfaḳ olur. Ve onu istiᶜmālde vācib olur ki ḳuvvete ve ḥummāya ve nāfiḍe iᶜtibār oluna, eger ḳuvvet ḳaviyye olup ḥummā cidden ṣaᶜb olmaz ise istiᶜmāl olunan merūḫātın ḳuvveti iks̱ār olunur; eger ḳuvve ḳaviyye değil ise veyāḫūd ḥummā cidden ṣaᶜbe ise onda edhān-ı laṭīfe ve iᶜtidāle ḳarīb olan dühn istiᶜmāl olunur. Ve ḥummā on dördüncü günü tecāvüz eyledikte rāziyānec ve kerefs mis̱lli mülaṭṭıfāt istiᶜmāli eks̱er kılınır ve baᶜḍı kerre onların büzūr ve enīsūn istiᶜmāline ḥācet olur ve keẕālik o sikencebīn-i büzūrī istiᶜmāline ḥācet olur ki onda zūfā ve ḥāşā vāḳiᶜ ola ve aḳrāṣ-ı verd istiᶜmāline dahi ḥācet olur ve baᶜḍı kerre bi-sebebi'l-miᶜde onda kündür ve maṣṭakī ve suᶜd ve efsentīn mis̱lliler dahi kılınmağa ḥācet olur ve onlara o vaḳtte şarāb-ı raḳīḳ nāfiᶜ olur telṭīfi ve ḥārr-ı ġarīzīyi taḳviye ve idrārı ve taᶜrīḳi ḥasebiyle. Ve kaçan sen nuḍc ve ḳuv-

veti rüʾyet eylesen aḳrāṣ-ı efsentīn saḳy eyle. Ve bunlardan sonra ibtidā-i nevāibde berdin eẕāsını müşāhede ve rüʾyet eylesen ve ʿillet zamān-ı ibtidā-da olmasa ona o mā-ı ḥārrı saḳy edersin ki onda bezr-i kerefs ve enīsūn ve ḥabaḳ ṭabḫ olmuş ola. Ve bu edviyenin ems̱ālini ve onlardan aḳvā edviyeyi neṭūlen ve baḫūren istiʿmāl edersin ve onların ems̱āli dahi nāfiḍ-i şedīdde bu nüsḫa üzere saḳy ve istiʿmāl olunur:

Nüsḫa: Zencebīl, saʿter, nānḫāh her birinden üçer dirhem, küzbere dört dirhem, verd-i fūdenec üçer dirhem, zebīb yedi dirhem; resm üzere ṭabḫ olunur, [şerbet-i vāḥidesi üç evāḳī olur.]

Ve kaçan nuḍc-ı ṭāmmı sen rüʾyet eylesen edviye-i ḳaviyye ile istifrāġ ve idrār edersin ve ona debīd kebrīs̱ā saḳy edersin. Ve eger mādde ebred-i belāġımdan ise ona tiryāḳ saḳy olunur. Ve vācib olur ki ona aḳrāṣ-ı verdin kebīri mā-ı rāziyānec ile saḳy oluna ve cürʾet olunup ona küllü leyletin devā-i türbüd saḳy oluna ve ḥabbu's-ṣabır ġāfes̱ ile veyāḫūd efāvīh ile müt-teḫaẕ olanlar saḳy olunur. Ve onlara saḳy olunacak edviyeden olur bu ṣıfat üzere olan maṭbūḫ: Eyāric yedi dirhem, türbüd on dirhem, helīlec-i esved beş dirhem, ġāfes̱ beş dirhem, milḥ-i Hindī üç dirhem, bāẕāverd, şükāʿā her birinden dört dirhem, enīsūn üç dirhem bu meẕkūrlar aḫẕ olunup mā-ı kerefs ile ṭabḫ olunur ve ḥācet miḳdārı saḳy olunur. Ve bundan dahi aḳvā olur iki aṣl yaʿnī aṣl-ı kerefs ve aṣl-ı rāziyānec ile aṣl-ı sūsen her birinden onar dirhem, eyāric sekiz dirhem, ʿuṣāretü'l-ġāfes̱ beş dirhem, bezr-i kerefs ü rāziyānec her birinden dörder dirhem, verd-i sünbül, naʿnāʿ her birinden yedişer dirhem; onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur.

Maṭbūḫ-ı Ceyyid: İki aṣl yaʿnī kerefs ve rāziyānec kökleri her birin-den onar dirhem, zebīb-i münaḳḳā yedī, enīsūn, maṣṭakī her birinden üçer, şükāʿā, bāẕāverd, ġāfes̱ her birinden dörder dirhem, üç rıṭl su bir kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve birkaç gün ʿale'r-rīḳ saḳy olunur.

Aḳrāṣ-ı Ceyyide: Bu ḳurṣ ʿilletin ezmānı ve nāfiḍin iştidādı katında is-tiʿmāl olunur: Eyāric, ʿuṣāre-i ġāfes̱, efsentīn, şükāʿā, bāẕāverd her birin-den beşer, bezr-i kerefs, bezr-i rāziyānec, enīsūn her birinden üçer dirhem, milḥ-i nefṭī dört, bezr-i keşūt, helīlec-i Kābülī her birinden onar, ġārīḳūn on beş, aḳrāṣ-ı verd yirmi, türbüd otuz; bu meẕkūrlardan ḳurṣ ittiḫāẕ olunup ve o ḳurṣ müshil olur.

Ve keẕālik ṣabır, helīlec-i aṣfer, rāvend, maṣṭakī, ʿuṣāre-i ġāfeṡ, efsentīn her birinden birer cüzʾ, zaʿferān yarım cüzʾ; bu meẕkūrlar daḳḳ olunup istiʿmāl olunur. Ve keẕālik eyāric-i helīlec-i Kābülī, milḥ-i Hindī her birinden dörder, bezr-i kerefs, rāziyānec, enīsūn her birinden birer buçuk dirhem, efsentīn beş aḳrāṣ, verd üç, şükāʿā, bāẕāverd her birinden ikişer dirhem; bu meẕkūrlar daḳḳ olunup ḥubūb ittiḫāẕ olunur.

<u>Maṭbūḫ-ı Ceyyid:</u> Ġāfiṡ beş, aṣl-ı sūs, aṣl-ı sūsen, nānḫāh her birinden üçer, bezr-i kerefs, rāziyānec her birinden dörder, verd beş, bu meẕkūrlar ṭabḫ olunur, küllü yevmin şerbeti üçer ūḳıyye olur.

Ve keẕālik uṣūl-i ṡelāṡenin her birinden onar, enīsūn, bezr-i kerefs her birinden ikişer dirhem, şükāʿā, bāẕāverd, ġāfeṡ, efsentīn her birinden beşer, ḳanṭūriyūn üç; bunlar ṭabḫ olunup ondan dört ūḳıyye şürb olunur. Ve keẕālik ḥaşīş-i ġāfeṡ ve şāhterec ve şükāʿā ve bāẕāverd ve efsentīn her birinden beşer, zebīb on, helīlec-i aṣfer on ve bu nüsḫa balġam-ı māliḥa ve ṣafrāsı ġālib olan mevādda evfaḳ olur. Ve ġārīḳūn bir dirheme varınca ḳadar veyāḫūd bir dirhem ve ṡülüṡ dirheme varınca ḳadar birkaç gün istifāf olunsa ʿilletin teṭāvülünü menʿ eder. Ve ġārīḳūnun bu menfaʿati istifāf ile istiʿmāl olundukta ḥāṣıl olduğu gibi keẕālik ʿasel ile mezc olunup şürb olundukta dahi ḥāṣıl olur. Ve baʿde'n-nuḍc bezr-i encüre istiʿmāli cidden ʿacīb olur vech-i müteḳaddim gibi gerekse sefūfen ve gerek ise ʿasel ile istiʿmāl olunsun.

Ammā ḳuvve-i cāẕibeyi taḳviye edip mevāddı cihet-i ishāle ceẕb için bezr-i encüre istiʿmāl olunsa, cāẕibenin ḍaʿfı ḍaʿf-ı kebid ḥasebiyle olur ise ona rīvend ve bezr-i ekşūṡ ḫalṭ olunur ve ḍaʿf-ı miʿde sebebiyle ise maṣṭakī ve enīsūn katılır ve ḍaʿf-ı ṭıḥāl ve ṭıḥālin ġılẓati ḥasebiyle ise ona aṣl-ı keber ve isḳūlūḳandriyūn ḫalṭ olunur.

Ve bu nevʿ ḥummāda baʿḍı kerre ṭıḥāl ʿilleti ʿārıḍa olmakla o ḥālde bezr-i encüre istiʿmāl olundukta o devālar bezr-i encüreye muḫāliṭ olmağa ḥācet olur. Ve baʿḍı kerre o sebebden için suʿḍ ve ḥabbu'l-bān ve ḥulbe dahi ziyāde olmağa ḥācet olur. Ve maʿa-ẕālik ḥummānın şiddeti ḥāline mürāʿāt olunmak gerektir ki ifrāṭ-ı tesḫīnde vāḳiʿ olmaya.

Ve bu ʿillette ʿinde'n-nuḍc ḥācet olan aḳvā istifrāġāt ḥabb-ı türbüdden şerbeti ziyāde ve ekṡer kılmakla ve ḥuḳun-ı ḳaviyye istiʿmāl etmekle olur.

Ve bu ḥabb dahi o müstefriġāttandır: Maṣṭakī bir dānıḳ, eyāric-i feyḳarā yarım dirhem, ʿuṣāre-i efsentīn rubuʿ dirhem, şaḥm-ı ḥanẓal bir dānıḳ, ġārīḳūn yarım dirhem, bu edviyeler sikencebīn-i ʿaselī ile ḥabb olunup saḳy olunur ve o müstefriġāttandır ki ḥabbu'l-maṣṭakī ve ḥabbu'ṣ-ṣabır.

Ve eger mādde-i ḥummā ḥarārete [471a] māil ise aḳrāṣ-ı ṭabāşīr-i müshilden üç ḳurṣ ve türbüd bir mis̱ḳāl, saḳmūnyā yarım mis̱ḳāl, ʿuṣāre-i ġāfes̱ iki mis̱ḳāl aḫẕ olunup bi-ḥasebi'l-ḳuvvet saḳy olunur. Ve keẕālik ġāfes̱, efsentīn, bersiyāvuşān, ihlīlec, şāhterec, zebīb-i münaḳḳā veznleri berāber aḫẕ olunup bi-ḥasebi'l-ḥācet saḳy olunur. Ve eger beden ishāli iḥtimāl eylemezse mülaṭṭıfāta ve müdirrāta ve muʿarrıḳāta iḳbāl olunur. Ve muḥtācun ileyhā olan edviye cümlesinden olur ʿasel ile naḳīʿ-i ṣabır. Ve kaçan ʿillet-i inḥiṭāṭı aḫẕ eylese ʿalīle ḳable'ṭ-ṭaʿām ḥammāma duḫūlde beʾs yoktur.

Ammā onların aġdiyelerinden laṭīf olan ġıdālar ḫall ve zeyt olur ve baʿḍı kerre onların içine miḳdār-ı ḳalīl mürrī dahi idḫāl olunur ḫuṣūṣan āḫir-i ʿillette mürrī idḫāli ziyāde muvāfıḳ olur. Ammā aḳvā olan ġıdāları ṭayāhīc ve ferārīc ve ḳıbāc mis̱lliler olup baʿde'l-inḥiṭāṭ iṭʿām olunur. Ve vācib olur ki o aġdiye-i ḳaviyyeler istiʿmāl olundukta ḫuṣūṣan ʿinde'n-nuḍc ḫall ve ḫardal ve mürrī mis̱lli taḳṭīʿi olan aġdiye idḫāl olunur; eger balġam-ı ḥāmiḍ redī-i lezic ise onlara māu'l-ḥımmaṣ ve kürrās̱ ecved-i aġdiyeden olur eger içine kemmūn ve şibt ve zeyt katılır ise. Ve keẕālik bu bevārid dahi muvāfıḳ olur ki onun ittiḫāẕı sılḳ, mürrī, ḫall-i zeyt-i maġsūl ve kevāmiḫten kāmiḫ-i keber, kāmiḫ-i şibt ve saʿter ve encüdān ve helyūn mis̱llilerden ola ve onlar tebrīdi ve terṭībi olan buḳūlden ictināb ederler. Ve onların evḳāt-ı taġaddīleri nevbetin fütūr ve iḳlāʿından sonra olan ve nevbetten lā-eḳall dört sāʿat muḳaddem olan vaḳtler olur. Ve onların nevmlerinin miḳdārı yaḳẓaları ile muʿādil ve berāber kılınıp nevm ile nuḍc ve yaḳẓa ile taḥlīl taḥṣīl olunur. Ve ḥammāmın onlara maḍarratı şedīde olur lākin baʿde'l-inḥiṭāṭ maḍarratı olmaz.

Ḥummā-ı Balġamda Vāḳiʿ Olan İfrāṭ-ı Ḳaẕf ve Ḳayʾın Tedārükü Beyānındadır

Lāyıḳ budur ki ifrāṭ-ı ḳayʾı defʿde meybih ve maʿrūf olan şarāb-ı rummān-ı naʿnāʿī saḳy olunmakla istiʿānet oluna. Ondan aḳvāya ḥācet olur ise

bu maṭbūḫ istiʿmāl oluna: Mayḫos enārın ḥabbı on dirhem, kündür-i ebyaḍ, maṣṭakī her birinden beşer dirhem, naʿnāʿ yedi, iki rıṭl su içinde ṭabḫ olunur ki o suyun içinde dahi iki ṭāḳa naʿnāʿ[73] olmuş ola ve o suyun nıṣfı kalınca ḳadar kaynatılır.

İfrāṭ Üzere O Ḥummāda Vāḳiʿ Olan İshālin Tedārükü Beyānındadır

Ammā o ishālin ḥabsi senin maʿlūmun olan ġıdāī ve devāī ḳavābıḍ istiʿmāli ile olur. Ammā ishāl ḥasebiyle ʿārıḍ olan ḍaʿfın telāfī ve tedārükü o ishālin ʿaḳıbında ferārīc-i meşviyye vü muṭaycene iṭʿām edip ve baḫūrāt ve revāyīḥ-i nāʿişe teşmīmi ile olur. Ve eger vechine ve eṭrāfına teheyyüc ʿārıḍ olur ise bu ḳurṣ mis̱lliyi istiʿmāl ile intifāʿ ederler.

Nüsḫa-i Ḳurṣ: Enīsūn, lükk-i maġsūl her birinden beşer levz-i muḳaşşer, zaʿferān, mermāḥūz her birinden dörder, bezr-i kerefs, bezr-i rāziyānec, fiḳāḥ-ı iẕḫir her birinden üçer, ʿuṣāre-i ġāfes̱ üç buçuk, sünbül altı, eyāric-i feyḳarā, yedi verd on; bu edviyeler aḫẕ olunup ve ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre emrūsiyā ve devā-i lükk ve devā-i levz-i mürr istiʿmāline dahi ḥācet olur.

Ḥummāda Ṭūl ve Berd Olsa Onda bu Ḳurṣ İstiʿmāl Olunur: Verd on, maṣṭakī, sünbül, bezr-i rāziyānec, bezr-i kerefs, bezr-i hindebā, ʿuṣāre-i ġāfes̱, efsentīn her birinden dörder, ṭabāşīr beş; bu meẕkūrlar ḳurṣ kılınır ve şerbet-i vāḥidesi iki dirheme varınca ḳadar olur, on dirhem cülencebīn ile bezr-i rāziyānec ṭabīḫinden iki ūḳıyye ḳadar ile şürb olunur. ʿAsel ile maʿcūn kılınan nānḫāhın menfaʿat-ı ʿaẓīmesi bu mis̱lli mevẓiʿde ẓāhiredir.

Ve baʿḍı kerre berd temādī eylemekle delke muḥtāc olunur ve bu vech üzere delk olunur ki yedlerini delke ketiften ve ḳademlerini delke ürbiyyelerden bidāye olunur eller ve ayaklar tesaḫḫun edip onlarda ḥarāret münteşire olsa o ʿalīlde iʿyā gibi bir şeyʾ iḥsās olunursa delk ṣulbe intiḳāl olunup ṣalābet ile oğulur. Ve eger bir ʿuḍv delk olundukta süḫūnet müştedde olur ise o ʿuḍv dühn ile delk olunur, kaçan ʿuḍva miḳdār-ı ḥācet süḫūnet geldikte onun delki terk olunup ʿuḍv-ı āḫer delk olunur. Ve onlara edhān-ı ceyyideden olur ḳabḍı olmayan zeyt-i ʿaẕb ve dühn-i bābūnec ve inā-i muḍāʿafte

73 "İki ṭāḳa naʿnāʿ" demek iki dal naʿnāʿ demektir.

maṭbūḫ olan dühn-i şibt. Ve kaçan sen tedhīnden fāriġ olsan kerb versin için sen dühnü mesḥ eyle ve beᵓs olmaz ki delk-i yābise dühn ile delk ittibāᶜ oluna.

Ve ḍaᶜfı olmayan miᶜdenin ḳuvvetini ḥıfẓ eder reᵓs-i miᶜde için olan o merūḫāt ki onda dühn-i bābūnec ve dühn-i nārdīn ve dühn-i şibt ola. Ve bundan aḳvā olur dühn-i rāzıḳī ile temrīḫ eylemek. Ve aḍmide-i nāfiᶜadan olur bābūnec miḳdār-ı yesīr maṣṭakī ile o şarābda ṭabḫ olunur ise ki ona ḍıᶜfı miḳdārı ᶜasel katılmış ola. Ve eger ᶜalīlin şehveti sāḳıṭa ise ecved olan budur ki onda şarāb istiᶜmāl olunmayıp belki o meybihtec istiᶜmāl olunmaktır ki onda bābūnec ve temr ve iklīlü'l-melik ve efsentīn ṭabḫ olmuş ola.

Balġamiyye Ḥummayāttan Lāzıme Ḥummānın Muᶜālecātıdır

Ve lāzıme-i balġamiyye ḥummāya les̱īḳiyye tesmiye olunur. Ve onun ᶜilācı küllü yevmin nāibe ve müfārıḳa olan balġamī ḥummā muᶜālecesidir ve o muᶜālecede mülaṭṭıfāt-ı ḥārre rıfḳ üzere istiᶜmāl olunur. Ve eger sikencebīn ve cülencebīn ve cüllābu'l-ᶜasel ve māu'l-ᶜasel ve māu'r-rāziyānec ve kerefs ve uṣūl-i s̱elās̱e üzere bu bābda iktifā ve iḳtiṣār olunsa ḳarīb olur ki onlardan intifāᶜ oluna ve onlara kāmiḫ-i şibt ve kāmiḫ-i keber nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ās̱ār-ı nuḍc ẓuhūrundan sonra istiᶜmāli ziyāde nāfiᶜdir. Ammā onların taġaddīleri ezminesine mürāᶜāt ve ve ḳuvvetin ḳuvveti ve ḍaᶜfı tedbīrlerinin ẕikri mürūr eyledi. Ve onlara edviye-i ceyyideden olur aḳrāṣ-ı ᶜaşere. Ve keẕālik onlara edviye-i ceyyide-i mücerrebedendir verd altı, rubb-ı sūs, şāhterec, sünbül her birinden dörder, maṣṭakī, kehrübā üç, enīsūn iki. Ve keẕālik aḳrāṣ-ı ġāfes̱ dahi nāfiᶜdir:

Nüsḫa-i Aḳrāṣ-ı Ġāfes̱: Ġāfes̱ dört, verd bir dirhem ve s̱ülüs̱ dirhem, ṭabāşīr dört ūḳıyye.

Nüsḫa-i Uḫrā: Ġāfes̱ üç ūḳıyye, verd yarım rıṭl, sünbül yarım rıṭl, ṭabāşīr dört ūḳıyye. Ve keẕālik ḳurṣ-ı efsentīn dahi nāfiᶜdir, ṣıfatı budur:

Nüsḫa-i Ḳurṣ-ı Efsentīn: Efsentīn, esārūn, bezr-i kerefs, enīsūn, levz-i mürr, şükāᶜā, bāẕāverd, ᶜuṣāre-i ġāfes̱, maṣṭakī, sünbül her birinden ikişer

İnḳıyāliyūs ve Līfūriyā Ḥummāları Muᶜālecātıdır

Bu iki ḥummānın ᶜilācı bundan evvel ẕikr olunan ḥummānın ᶜilācına ḳarībdir ve keẕālik o iki ḥummānın ᶜilācları ṭarīḳi dahi birbirine müteḳārib-dir, pes onların muᶜālecātında vācibdir ki sikencebīn-i ᶜaselī vü sükkerī ile bedᶜ oluna. Ve o iki ḥummāda emr olunur ki ᶜasel ile maṭbūḫ olan rubb-ı ḥışrım ve keẕālik şarāb-ı verd saḳy oluna ve baᶜdehu büzūr ve miyāh-ı büzūr saḳyı ṭarīḳinden naḳīᶜ-i ṣabır ve aḳrāṣ-ı verd maᶜa'l-maṣṭakī ve ḥabbu'ṣ-ṣa-bır ve eyāric-i feyḳarā ve ḥabb-ı ġāfes̱ saḳylarına tedrīc oluna. Ve keẕālik o iki ḥummāda cemīᶜan vācib olur ki miᶜdeye iᶜtinā olunup mā-ı lūbiyā ve fücl ve şibt ve fūdenecle ḳaẕf oluna ve keẕālik müdirrāt-ı istiᶜmāl oluna. O iki ḥummāya nāfiᶜ müshilāttan olur helīlec-i esved ü aṣfer ve sükkerden mütteḫaẕ olan müshil. Ve o ḥummālara ḥuḳundan nefᶜ-i belīġ ile nāfiᶜ olan ḥiddete māile o ḥuḳnedir ki onun aḫlāṭında lübb-i ḳırṭım ve ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ ve şibt ve bābūnec ve ḥasek ve iklīlü'l-melik ve mürrī ve ᶜasel dāḫil ola. Ve līfūriyā tebrīdinde [471b] rıfḳa ḥācet inḳıyāliyūsun rıfḳa iḥtiyācın-dan eks̱er olur.

Ḥummā-ı Ḫılṭiyyeden Ġaşyiyye Muᶜālecātıdır

Bu ḥummānın muᶜālecesi ṣaᶜbedir, onun muᶜālecesinde vech-i budur ki onun māddesi tedrīcle istifrāġ oluna, edviye-i laṭīfe ile istifrāġ edip ḳaviy-yeye intiḳāl oluna ḫuṣūṣan ṭabīᶜatta bi-nefsihā icābet olmazsa sen ḥukun ile emᶜāda ve emᶜāya ḳarīb ᶜurūḳta olan faḍlı tenḳıye edersin ve bāḳīlerde delk ile telṭīfi istiᶜmāl edersin.

Ve Cālīnūs zuᶜm eyledi ki ḥummā-ı ġaşyiyye aṣḥābının eks̱erinden mevādd ve faḍlı müstefriġāt ile istifrāġdan ᶜāciz kalıp ancak delk istiᶜmāli ile istifrāġ eylemiştir. Ve onları delkin aḥsen-i vechi budur ki iki uyluktan ve iki sāḳtan delke bedᵓ olunup fevḳten esfele inḥidār eyleye ve o delkte cildi sāḥice olan menādīl-i ḫaşine istiᶜmāl eyleye ve baᶜdehu delk-i ricl-den yedleri delke intiḳāl eyleye, iki menkibden bedᵓ edip iki kefflere nüzūl eyleye ve delki ile cildi muḥmerre eyleye ve baᶜdehu ẓahrı ve ṣadrı delk eyleye ve baᶜdehu yine ᶜavdet edip sāḳını niẓām-ı evvel üzere delk eyleye ve mümkin ise ᶜalīlin evḳātını iki ḳısma taḳsīm eyleyip bir ḳısmında tenvīm ve nıṣf-ı āḫerde tedlīk eyleye.

Ve'l-ḥāṣıl onların ḳānūn-ı ᶜilācları min-ġayri tesḫīnin cidden telṭīfe ᶜināyettir. Ve onlara nāfiᶜ olan edviyeden olur mülaṭṭıfāt istiᶜmāli ve o mülaṭṭıfāt mā-ı ᶜasel mis̱llilerdir ḫuṣūṣan mā-ı ᶜasele zūfādan ve bezr-i kerefsten birer ḳuvvet aḫẕ oluna ve ġadāvette ve ġadāvet mis̱lli vaḳtlerde istiᶜmāl oluna. Eger onlarda ishāl-i müfriṭ var ise mā-ı ᶜasel ṭabḫ-ı eşedd ile ṭabḫ olunur ve o sebebden ishāl ḳalīl ve muᶜtedil ve nāfiᶜ olur ve keẕālik sikencebīn-i muᶜassel o iki ḥummāya nāfiᶜ olur eger eyyām-ı ṣayfta istiᶜmāl eder ise. Ve mā-ı bārid şürbüne iᶜtiyādı var ise o sikencebīni mā-ı bārid ile mezc edip şürb eder. Ammā faṣl-ı şitāda vācib olur ki ona o sikencebīn saḳy olunmayıp onun şürbü mā-ı ḥārre ḳaṣr ola ve onlara şerbeti ḥārren şürb eylemek efḍal olur, ḍarūret-i ḳayẓ ve şiddet-i ḥarrin tekrībi için bāriden şürb ederler. Ve teskīn-i ᶜaṭaş için şürb olunan meşrūbun efḍali ve evfaḳı sikencebīn-i ᶜaselī olur. Ve şarāb-ı māī evvel-i emrde nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan ḥummāları ḳaviyye ola.

Ve ḳaviyyü'l-ḥummā olan ġaşyiyye ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur ḫuṣūṣan meşāyıḫta ziyāde nādir olur ve onlara taġdiyeden sonra şarāb saḳy olunur. Ve sana vācib olur ki bu ᶜillet ṣāḥibinin nabḍına dāimā mürāᶜāt eyleyesin ve kaçan onun nabḍının ḍaᶜfını ve baġteten suḳūṭunu rüˀyet eylesen ona şarāb-ı memzūcla meblūl olan ḫubzu iṭᶜām eyle eger aḥşāda verem yok ise, zīrā verem-i aḥşāda nabḍın taġayyür-i meẕkūru olsa ona ᶜilācın vechi yoktur ve mevḍiᶜ-i recā değildir. Ve kaçan ġaşy-i meẕkūr müştedd olsa iṭᶜām-ı meẕkūra ḥācet olur velākin vācib olur ki baᶜde'ṭ-ṭaᶜām delk oluna. Ammā onların akşam ṭaᶜāmları mā-ı şaᶜīre ḳaṣr olunur, üzerine ġayri nesne ziyāde kılınmaz meger ki ḳuvvet sāḳıṭa ola. Eger mā-ı şaᶜīr üzere bir nesne ziyāde kılınır ise cüllābda veyāḫūd ᶜaselde menḳūᶜ olan ḫubz ziyāde kılınır.

Ve ḥammām onlara aḍarr-ı eşyādan olur. Ve keẕālik cidden ḥārr ve cidden bārid olan havā onlara muḍırr olur, zīrā havā cidden ḥārr olsa o ḥarāret ile aḫlāṭın riyeye ve ḳalbe seyelānından emn olmaz ve dimāġa dahi ṣuᶜūd eder ve havā cidden bārid olsa aḫlāṭı nuḍcdan menᶜ eder ve tesdīdini ziyāde eder.

Ve eger bu ḥummānın ḫılṭı ṣafrāviyye ise, eger ḳayˀı selh olup ḫafīf olur ise cidden nāfiᶜ olur ve'l-ḥāṣıl bu ḥummānın ṣafrāviyyesi necāḥa ve necāṭa evlā olur.

Ḥummā-ı Ġaşyiyye-i Dıkkiyye-i Raḳīka Beyānındadır

Bu ḥummāda vācib olur ki maḥmūmun ṣadrına ṣandal ve mā-ı verd ile ḍımād oluna ve ḳuvveti ḳalīlen ḳalīlen ġıdā ile inᶜāş oluna. Ve onun ġıdāsı eger iştihā eder ise mā-ı rummān-ı müberredde veyāḫūd mā-ı fevākihte menḳūᶜ kılınan ḫubz kılına ve eger taḳviyeye ḥācet olur ise ḫall ile ve mā-ı ḥışrım ile ferārīc ve buḳūl-i bārideden mütteḫaẕ ḫuṣūṣan küsfüreden mütteḫaẕ meṣūṣat onlara nāfiᶜa olur.

Leyliyye ve Nehāriyye Olan Ḥummayāt Tedbīridir

O ḥummayātın tedbīri ḥummayāt-ı balġamiyye tedbīridir, beynehümāda ḫilāf yoktur.

Ribᶜ-i Dāire Beyānındadır ki Ona Ṭaṭarṭāvüs Tesmiye Olunur

Ḥummā-ı ribᶜin dahi iki ḳısmı olup biri dāire ve āḫeri lāzımedir velākin dāirenin vuḳūᶜu eks̱er ve lāzıme ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur. Ammā ribᶜin esbābı sevdāyı tevlīd edip baᶜdehu taᶜfīn eden eşyā olur ve onlar cümleten senin maᶜlūmun oldu. Ve kez̠ālik senin maᶜlūmun oldu ki sevdānın aṣnāfı vardır, ṣınf-ı vāḥidi s̱üfl-i demdir ve āḫer ṣınfı demin ḥurāḳası o aḫlāṭın remādiyyeti olur. Ve kez̠ālik senin maᶜlūmun oldu ki sevdānın dört ḳısmı vardır, demevī ve balġamī ve ṣafrāvīdir, z̠ikr olunan aṣnāf-ı sevdā o aḫlāṭın iḥtirāḳından ḥādis̱ olur. Ve dördüncü ṣınfı o sevdā-i ġayr-i ṭabīᶜīdir ki sevdā-i ṭabīᶜīnin iḥtirākından ḥādis̱ olur. Ṭabīᶜī ve ġayr-i ṭabīᶜī sevdānın cemīᶜan aṣnāfından ḥummā-ı ribᶜ ḥādis̱ olur. Ve baᶜḍı nās zuᶜm eyledi ki sevdā-i ṭabīᶜiyyeden ribᶜ tevellüd eylemez, zīrā sevdā-i ṭabīᶜiyye taᶜaffün eylemez. Onlardan bu mis̱lli ḳavli iṣāḫa ve istimāᶜ cāiz olmaz belki cemīᶜan ruṭūbāt ᶜufūneti ḳabūl eder her ne ḳadar ᶜufūneti ḳabūle teheyyüᵓleri ve iḫtilāfları mütefāvit ise.

Ve ribᶜin eks̱er-i ḥudūs̱u emrāḍ ve ḥummayāt-ı muḫtelifeden sonra olur ve ḥummayāt-ı ᶜufūnet ᶜaḳıbında olur, zīrā ḥummānın iḫtilāfı aḫlāṭın iḫtilāfıyla olur ve kaçan ᶜufūnet ile aḫlāṭ-ı muḫtelife muḥteriḳa olsalar remādiyyetleri dahi muḫtelife olup eşyā-ı muḫtelifeyi istifrāġa ṭabīᶜatta kes̱īren temekkün olmayıp maḥall-i ᶜufūnette bāḳī kalıp baᶜdehu remādiyet taᶜaffün eyledikte ribᶜ ḥādis̱e olur.

Ve çok kerre ribᶜ ṭuḥāl ᶜaḳıbında vāḳiᶜ olur ve maᶜa-ẕālik ribᶜ eks̱er-i ḥālde vecaᶜ-ı ṭıḥāl ve ṣalābet-i ṭıḥālden ḫālī olmaz ve eslem-i ribᶜ verem-i ṭıḥālden ve ġayrin vereminden ḥādis̱ olmayıp ve verem-i ṭıḥālī dahi müstaṣḥıb olmayan ribᶜdir, zīrā verem-i ṭıḥāl ḥasebiyle ᶜārıḍ olan ribᶜ istisḳaya ve ḳayle maraḍına müʾeddī olur. Ve ribᶜ-i selīm ṣāḥibi emrāḍ-ı rediyye-i sevdāviyyeden ḫalāṣ bulur, mālīḫūlyā ve ṣarᶜ mis̱lli emrāḍ-ı rediyyesi olanlar ribᶜ ile kurtulur. Ve ribᶜde teşennücden emān vardır, zīrā ribᶜden māddesi ḫılṭ-ı yābistir ve eks̱er-i ḥālde ribᶜ ḫılṭ-ı yābisten tevellüdüne bināen maraḍ selīm olur ve tedbīrinde ḫaṭā vāḳiᶜ olmaz ise bir seneyi tecāvüz eylemez ve baᶜḍı kerre on iki sene mülāzemet eder ve dahi ziyāde olur, ammā müteṭāvil olan ribᶜ istiḳaya āile ve rāciᶜa olur. Ve maᶜlūm ola ki faṣl-ı ḫarīf ḥummā-ı ribᶜ için ᶜadüvvdür.[74]

el-ᶜAlāmāt: Ribᶜ evvelā berd-i ḳalīl ile aḫẕ eder ve baᶜdehu berdi tezeyyüdü aḫẕ eder ve baᶜdehu müntehī katında yesīren ḳalīl olur ḥummā-ı balġamiyye olduğu gibi ve kaçan beden mütesaḫḫın olsa ḥarāret şedīde olmaz velākin balġamiyye ḥummāsının ḥarāretine ḳıyās ile ribᶜin ḥarāreti eks̱er ve aẓher olur. Bu iki ḥummāda ġayr-i şedīd süḫūnetin sebebi budur ki onların mevāddının yaᶜnī balġam ve sevdānın iştiᶜālinde her ne ḳadar ᶜusret var ise yine iştiᶜāl eder velākin iştiᶜāli şedīd olmaz belki ḥaṭab-ı cezlin yaᶜnī kütüğün iştiᶜāli gibi ḳalīlen müşteᶜil olur ve cemīᶜ-i bedeni iştiᶜāl ve iltihāb müştemil olmaz belki bedende ḳuşaᶜrīret ve s̱iḳal olur.

Ve bu maḳāmda Ḳānūn nüsḫalarının ᶜibāretleri muḫtelifedir. Ṭabᶜ ile olan nüsḫada mevcūd olan ᶜibāret budur: فإنهما مع تعسرهما في الإشتعال تشتعل اشتعالا لا يعتد به كالنار في الحطب الجزل ولا مشتملة على البدين كله *İntehā. "Cezl" zā-i muᶜceme ile ḥaṭab-ı yābis maᶜnāsınadır, ammā ẕāl-ı muᶜceme ile ḥaṭab-ı kebīrin kökü ve kütüğü maᶜnāsınadır.* [472a] *Ve nüsḫa-i sulṭāniyyede* تشتعل اشتعالا لا يعتد به كالنار في الحطب الجزا *vāḳiᶜ olmuştur, siyāḳ ve sibāḳa bu nüsḫa muvāfıḳtır velākin* لا يعتد به *ḳavlinden* لا يشتد *maᶜnāsını irāde ve "ḥaṭab-ı cezʾ"den "ḥaṭab-ı raṭb" maᶜnāsını irāde ḫilāf-ı ẓāhirdir, zīrā "cezʾ"in bi-ḥasebi'l-lüġa maᶜnāsı Ṣıḥāḥ'ta ve Ḳāmūs'ta ẕikr olunduğu üzere budur;* يقال جزأت الإبل بالرطب عن الماء قنعت إنتهى *Bizim icmālen ẕikr eylediklerimizi taḳrīr ve ẕihninde tavṭīn murād edip siyāḳ ve sibāḳı fehme*

---

74 Ḥattā ḫarīfte olan ribᶜ ṭavīle olur ḫuṣūṣan şitāya muttaṣıla ola.

ḳudreti olan kimselere vācib olur ki Ḳānūn'un bu maḥallini ke-mā hüve ḥaḳḳuhu müṭālaʿa eyleye, zīrā tafṣīli iṭnāba müʾeddī olmakla tercümeye muvāfıḳ olmaz.

Ve iltihāb ve iştiʿālin ḍaʿfı ve ḳuşaʿrīreti ʿadem-i tecāvüzü ve s̱iḳalin vücūdu ḫalṭın ġılẓati ile olur. Ve ribʿin berdi ile vecaʿdan bir şeyʾ olur ki ke-enne o vecaʿ ʿiẓāmı kesr eder ve o vaḳtte bir nevʿ intifāḍ ve irtiʿād dahi olur ki onda esnān ıṣṭıkāk eder velākin o intifāḍ ve ıṣṭıkāk balġamiyyede olan intifāḍ ve ıṣṭıkāk meblaġlarına bāliġ olmaz. Ve bu ḥummā ḍaʿf-ı baṣara müʾeddiye olur ve ʿinde'n-nuḍc o ʿavārıḍ beynūnet ve müfāraḳat eder, zīrā o vaḳtte redāʾet ḳalīle olur vaḳt-i ibtidāda ḳalīle olduğu gibi.

Ve kez̠ālik ribʿin ʿalāmātındandır ribʿin esbābının teḳaddümü o esbāb-ı müteḳaddime ḥummayāt-ı ṭavīle ve ṭuḥāl ve vecaʿın teḳaddümleridir. Ve ribʿin ʿalāmātındandır mizācın ḥāli ve mizācın sevdāviyyetinin delāili ve sinn ve faṣl ve ġıdā ve seḥane ve ʿādet ve onların ems̱ālleri ve ribʿin devri yirmi dört sāʾattir.

Ve çok kerre bir ḥummā ṣayfta ġıbb ve şitāda ribʿ olur. Ve çok kerre ḥummayāt-ı muḫtelife niẓāmı olmayan ḥummayāt-ı muḫteliṭeye müʾeddī olur, zīrā ḥummayāt-ı muḫtelifede baʿde'l-iḳlāʿ bāḳıye olan aḫlāṭ dahi muḫtelife olup o aḫlāṭ teremmüd üzere istiḳrār eyledikte ribʿ üzere istiḳrār eder.

Ve balġam iḥtirāḳ edip ondan tevellüd eden ġayr-i ṭabīʿī sevdānın ḥummāsı edvārı aṭvel olur ve o nevʿ ḥummānın eks̱eri ḥummā-ı muvāẓıbeden sonra ḥādis̱ olur ve o ḥummāda ʿaraḳ ebṭaʾ ve bevl aġlaẓ olur ve ʿırḳın yaʿnī damarın ṣalābeti eḳall olur ve eks̱er-i emrde o ḥummānın ḥudūs̱u ḥummayāt-ı balġamiyyeden sonra olur.

Ve iḥtirāḳ-ı demden ḥāṣıl sevdā-i ġayr-i ṭabīʿī ḥummāsının ʿalāmātı dem ʿalāmātının ẓuhūru ve dem ḥummayātının teḳaddümleri ve bevlin ḥumreti olur ve ona seḥane ve sinn ve faṣl dahi delālet eder. Ve baʿḍı kerre ḥummayāt-ı demeviyyeden sonra ḥādis̱e olur.

Ve ṣafrā-i muḥteriḳadan ḥādis̱ ribʿin ʿalāmātı, onda nabḍın sürʿat ve tevātürü eşedd olur, ḳuşaʿrīret ile ve kez̠ālik berd ve laḥmda vāḳiʿ raḍḍ ve ʿaṭaş ve ʿaraḳ ile ibtidā eder ve onda ġaḍab ve ʿaṭaş ve iltihāb olur ve ona seḥane ve sinn ve faṣl delālet eder. Ve baʿḍı kerre o ribʿ ḥummayāt-ı ṣafrāviyyeden sonra olduğu dahi ona delālet eder.

Ve ribᶜde nabḍ ṣalābete māil olur yübūset-i ḫılṭ ḥasebiyle, zīrā ḫılṭ-ı yābis nabḍı dāḫile cez̠b edip nabḍ teşennüce müşābih olur. Ve kez̠ālik ribᶜde nabḍ istivāya māil olur eger mevāddı ḥareket eylemezse ve kaçan ḥareket eylese nabḍ cidden muḫtelif olur faḍlın ġılẓati ḥasebiyle. Ve ribᶜin fetretinde tefāvüt ẓāhir olur ve o tefāvüt ribᶜe tamāmen delīl olur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki ribᶜin ġıbbda olan nabḍa muḫālif olup inbisāṭı ġayr-i müstevī ve inḳıbāḍı şedīdü's-sürᶜat olur. Ve ribᶜin nabḍı sıġar ve tevātürde balġamiyye nabḍından aḥsen olur velākin ibṭāᵓda mümās̠il olur ve nevbetin ibtidāsında buṭᵓ ve tefāvütü ziyāde olur ve iḫtilāfı ḥummayāt-ı sāireden eks̠er olur ve ibtidādan sonra ᶜiẓamı ve tevātürü ve sürᶜati aḫẕ eder. Ve ribᶜde bevl bi'l-cümle evḳātta müteşābih ve ᶜadem-i nuṣḥda müsāvī olur mevāddının berdi ve ġılẓati ḥasebiyle lākin intihā zamānında eger intihā ceyyid olur ise onda nuḍc-ı bevl olur velākin bevlin aḥvāli ve elvānı muḫtelif olur, zīrā sevdā aḫlāṭ-ı şettādan tevellüd eder ve hangi ḫılṭtan tevellüd ederse sevdānın levni o ḫılṭın levnine ḍārib olur.

Ve ribᶜin nuḍcuna ᶜalāmet budur ki onda nāfiḍin līni olur, ammā bevl ribᶜden zamān-ı ibtidāda ebyaḍ olup ḫuḍrete ḍarīb olur ve ficc olup onda haḍm olmaz ve baᶜde'l-ibtidā muḫtilife olur ve onda televvün olur onun için ki sevdā aḫlāṭ-ı şettādan mütevellide olur ve ᶜinde'l-inḥiṭāṭ esved olur.

Ve ribᶜde ᶜaraḳ balġamiyyeye ḳıyās ile kes̠īr olur ve ḥummayāt-ı sāireye ḳıyās ile kes̠īr olmaz. Ve bu ḥummāda ᶜaṭaş ḳalīl olur velākin ribᶜin māddesi ṣafrā-i muḥteriḳadan ḥādis̠ olan sevdā olur ise onun ᶜaṭaşı ḳalīl olmaz.

el-Muᶜālecāt: Bu ᶜillette naẓar olunur ki onun māddesi olan sevdā-i ġayr-i ṭabīᶜī sevdā-i demeviyye veyāḫūd balġamiyye veyāḫūd sevdā-i sevdāviyyeden hangisi olur, ᶜalāyiminden taᶜarrüf olunur ve her hangisi ise ona münāsib bizim z̠ikr edeceğimiz tedbīr ile tedbīr olunur velākin biraz aḥkām vardır ki ribᶜin cemīᶜan aṣnāfı o aḥkāmda müşterek olurlar: Ve o aḥkām-ı müşterekeden biri budur ki onların cümlesinin ibtidāsında intifāḍ olur yaᶜnī bidāyeti nāfiḍ ile olur ve kez̠ālik vācib olur ki teᵓemmül olunup demde ġalebe olduğu biline ḫuṣūṣan ribᶜin māddesi sevdā-i demeviyye ise bu teᵓemmül ziyāde vācib olur. Ve baᶜde't-teᵓemmül demde ġalebe olduğu taḥaḳḳuḳ eder ise faṣd oluna ve ḥācet miḳdārı dem aḫẕ oluna.

Ve baᶜḍı kerre o sevdā-i demeviyyenin kes̱reti kemmiyyeti ve redāᵓet-i keyfiyyeti o māddeden şeyᵓ-i kes̱īr iḫrācını īcāb eder. Ve eger faṣda ḥācet yok iken faṣd olunsa onun vücūh ile maḍarratı olur, zīrā o faṣd ᶜalīli iḍᶜāf eder ve sevdānın ḍıddını iḫrāc eder ve aḫlāṭı ḫārice taḥrīk eder.

Ḥummāyı muḥdis̱ ḫılṭtan bedeni tanẓīf için külliyyen istifrāġ nuḍc katında olur. Ammā ibtidā-i ḥummāda ḳable'n-nuḍc tanẓīf ve istifrāġ-ı küllī eylemek cāiz olmaz belki taḳlīl-i mādde için şeyᵓ-i yesīr istifrāġ olunur ve biz o istifrāġa işāret eyleriz. Ve o vechle ibtidā-i ḥummāda istifrāġ nevbet-i ḥummādan bir gün sonra olunur ve o ḥummāda bi-ḳuvvetin idrār istiᶜmāl olunmaz. Ve vācib olur ki onda mürḫiyāt istiᶜmāl oluna. Eger meşrūbāt istiᶜmāli istıṣvāb olunmaz ise meşrūbāt bedeline muvāfıḳ ḥuḳneler istiᶜmāl olunur. Ve vācib olur ki o ḥuḳun leyyine ola, ḥuḳnenin taḳviyesine ruḫṣat ancak maraḍ müntehāya bāliġ oldukta olur. Ve baᶜḍı kerre ṭabīb tehevvür edip ibtidā-i maraḍda sevdāyı mirāren ıṭlāḳ-ı ḳavī ile ıṭlāḳ eder ve o ıṭlāḳla ᶜilleti aṣlen menᶜ eder ve onun tedbīr-i meẕkūru bir nevᶜ ḫaṭā olur ki es̱eri ṣavāb olur.

Ve vācib olur ki o ᶜalīl yevm-i nevbette eklden menᶜ oluna ve ona ṣavm teklīf oluna ve o günde mā-ı bāridden imtināᶜ teklīf oluna ve mā-ᶜadā eyyāmda laḥm-ı ṭayhūc veyāḫūd fürūc iṭᶜām oluna, evvelā üç gün veyāḫūd dört gün ṭayhūc iṭᶜām olunur ve baᶜdehu fürūc ile taġdiye olunur ve dört günden sonra fürūc ile taġdiye ḫayrlı olur. Ve yevm-i nevbetin ġayri eyyāmda ona tedāvī mā-ı ḥārr içinde memrūs cülencebīni beher yevm iki defᶜa saḳy etmekle olur veyāḫūd üç dirhem cülencebīn, on dirhem sikencebīn içinde saḳy etmekle olur.

Ve sen bilirsin ki ribᶜi fāᶜil olan sevdā ṣafrāviyye ise onu ıṭlāḳ için istiᶜmāl olunan muṭlıḳātta cins-i helīlecden veyāḫūd benefşecden bir şeyᵓ kılınır. Ve eger balġamiyye ise vācib olur ki evāil-i ḥummāda istiᶜmāl olunan muṭlıḳātta türbüdden bir ḳuvvet ola. Ve eger sevdāviyye ise onu muṭliḳ edviyeden [472b] besfāyecden ve eftīmūndan ve onların ems̱āllerinden birer ḳuvvet kılınır. Ve yine sen bilirsin ki māu'l-cübn ẕikr olunan ḳuvāsı olan edviyeye niᶜme'l-maṭıyye olur yaᶜnī o edviyeler māu'l-cübn ile saḳy olunsa ziyāde enfaᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre ve ḫuṣūṣan ḥarāret mutasallıṭa oldukta yalnız māu'l-cübn saḳy encaḥ olur ve keẕālik cülencebīnin ve mā-ı

cülencebīnin menzilesi māu'l-cübn menzilesi olur ḫuṣūṣan miʿdede ḍaʿf olsa veyāḫūd ḫulṭ-ı ġālib bārid olsa. Ve mā-ı cülencebīnden murād o sudur ki cülencebīn içinde ḳaviyyen ṭabḫ olunur ve mā-ı muṣaffāsı aḫẕ olunup şürb olunur ve onlara ḳayʾ dahi nāfiʿ olur ḫuṣūṣan o ḳayʾ ḳable'ṭ-ṭaʿām ola ve baʿde'ṭ-ṭaʿām dahi ḳayʾ aḥrā ve evfaḳ olur ḫuṣūṣan yevm-i nevbette ḳable'n-nevbet ve baʿde'ṭ-ṭaʿām ḳayʾ oluna ʿale'l-ḫuṣūṣ sevdā balġamiyye olursa ḳayʾın menfaʿati eks̱er olur. Ve menfaʿat-i ḳayʾ yalnız ibtidā-i vaḳtte değildir belki ʿilletin evḳāt-ı erbaʿasında cemīʿan nāfiʿdir. Ve vācib olur ki zamān-ı ibtidāda ve evāil-i nuḍcda tamām-ı nuḍcu ḳabūle ḳadar ʿunf olunmaya belki sevdā bi-ḳuvvetin tesḫīni olmayan ve bi-ḳuvvetin tecfīfi olmayan edviye ile istifrāġ oluna ve keẕālik terk-i aġdiye ile ʿunf olunmaya ve ḍaʿfı īcāb eden ishāl ile dahi ʿunf olunmaya ve vaḳt-i ibtidāda telṭīf-i tedbīrde dahi ʿunf olunmaya.

Ve maʿlūm ola ki ṣayf ve şitā fuṣūlünün birinde ribʿ ibtidā eylese vācib olur ki o maḥmūma evvelā sikencebīn ile mā-ı şaʿīr saḳy oluna, zīrā o meşrūb ṭuruḳ-ı dürūru fetḥ eder ve ḥummā bi-sürʿatin münḳaḍiye olur ve o saḳyın zamānı devr-i evvelden üç veyāḫūd dört sāʿat sonra olan vaḳttir. Ve kaçan ribʿ şitāda ʿārıḍ olsa ona tedbīrde müdārāt olunur ve ona aḳrāṣ saḳy olunmaz. *Baʿḍı nüsḫada* فالمداراة *bedeline* فالمدرات *vāḳiʿ olmuştur, siyāḳ-ı kelāma nüsḫa-i ūlā evfaḳtır.*

Ve maʿlūm ola ki bāride-i raṭbe olup sehletü'l-inhiḍām ve ceyyidetü'l-keymūs olan eşyā baʿḍı kerre bu ʿillete muvāfıḳ olur ve muvāfaḳati ḥummā cihetinden ve mādde-i ḥummānın yaʿnī sevdānın iki keyfiyyetinden yübūset keyfiyyetine müḍādde olduğu cihetten olur, pes o eşyā-ı mevṣūfeyi o ʿillette istiʿmāl vācib olur, lākin onların aṣlen ve külliyyen nuḍca ḍararından ḫavf olunur ise istiʿmāl olunmaz. Ve miḳdārının ḍararından ḫavf olunur ise meḫūf olan miḳdār istiʿmāl olunmaz veyāḫūd ona muʿaddil-i bürūdet olup ruṭūbetini taḳlīl eylemeyen nesneler ḫalṭ olunup baʿdehu istiʿmāl olunur ve o eşyāʾ bi'l-iʿtidāl ḥārr olan şeyʾlerdir ve onlara bārid-i yābis olanlardan iḥtirāz olunmak gerektir.

Ve o ʿillete muvāfıḳ olan bārid-i raṭb eşyā hindebā, ḫass ve aḥyānen ḫavḫ olur. Ve bu meẕkūrlardan ictinābın sebebi kiminde şiddet-i berd olur ve şiddet-i berd ḫassta mevcūd ve biṭṭīḫ-i ḥulv mis̱llilerde ġayr-i mevcūd

olur. Ve kiminde dahi sebeb-i iḥtirāz demi taġlīẓe müʾeddī olan şiddet-i idrār olur ve o ḥāl biṭṭīḫte mevcūde olur ve kiminde sebeb-i iḥtirāz muḫā-laṭa eylediği eşyāyı ʿufūnete tehyiʾe eylediği olur, o dahi ḫavḥta mevcūd olur ve bunlara muʿālece katında mürāʿat olunmak vācib olur. Ammā iʿtidāl üzere ḥārre olup ruṭūbet-i zāidesi olan aġdiyeler o ʿillete cidden nāfiʿa olur ḫuṣūṣan o ḥarāret ile ʿilletin inḍācı ḳasd ve murād olundukta bāridāt-ı raṭbe olan eşyā ile o ḥārr-ı raṭb taʿdīl oluna, meselā tīne hindebā ḫalṭ olunmak gibi. Ve evāil-i ʿillette mülūḥatı ve ḥarāfeti ve taḳṭīʿi olan eşyāyı tenāvülde beʾs yoktur ḥarāretin sevret ve şiddetinden ḫavf olunmaz ise, ammā maraḍın āḫirinde o nesneleri tenāvülden lāzımdır ve aḳrāṣ-ı efsentīn ilā-āḫiri'l-ʿillet onlara nāfiʿdir. Ve keẕālik onlara nāfiʿ olan tedbīrlerden olur küllü yev-min ḳable'l-ġıdā mā-ı ḥārr-ı ʿaẕb içinde onları iclās eylemek ve o istiḥmām ki onları terṭīb eder velākin taʿrīḳ eylemez ve ḥarāreti tehyīc eylemez. Ve keẕālik onlara nāfiʿdir tereffüh ve deʿa ve terk-i riyāḍet ve ḥarekāt-ı bede-niyye vü nefsāniyyeyi hecr ve terk eylemek.

Ve cemīʿan bu ḥummālar muraṭṭıbāta iḥtiyācda müştereklerdir velākin tebrīde ve tesḫīne ḥācetlerinin miḳdārı muḫteliftir. Ve o ḥummālar mücef-fifāta dahi muḥtāc olurlar velākin müceffifāta iḥtiyācları tecfīfi için değil-dir belki müceffifātta olan taḳṭīʿ ve cilā mis̱lli keyfiyyet-i uḫrā içindir.

Ve cāizdir ki emr-i miʿdeye dahi mürāʿat oluna aḍmide-i muḳavviye-i ceyyide vaḍʿ olunmakla ve o aḍmide bi-ḥasebi'l-ḥāl ḥarāret-i ḳaviyye ve ḥarāret-i laṭīfe arasında ḥarāreti olan edviyeden kılınır. Ve kebid ve ṭıḥāle dahi riʿāyet olunup taṣallüb eylemesin için tedbīr olunur. Ve baʿḍı kerre onları taḳyiʾede mā-ı fücle ḥācet olur ve bezr-i fücl sikencebīn ile ḫalṭ olu-nur ve baʿḍı kerre sılḳ ve semek-i millīḫ ve ḫardal mis̱llilerin eklini ẕikr olunan muḳayyiʾāt üzere taḳdīm ile ḳayʾa istiʿānet olunur. Ve baʿḍı kerre o meʿūnetleri eklden mā-ı kes̱īr şürb edip üzerine sikencebīni istiʿmāl etmekle iʿānet olunur, zīrā o minvāl üzere sikencebīni şürb ʿaḳıbında ḳayʾ ḥāṣıl olur. Ve keẕālik o ḥummāya nāfiʿdir yevm-i nevbette tenāvül-i ṭaʿām edip ve üzerine ḳayʾ eylemek ve onun menfaʿati berd ve nāfiḍin ve ḥiddet-i ḥum-mānın maḍarratlarına olur. Ve keẕālik s̱ūm ve ʿasel tenāvül edip üzerine sikencebīn-i ʿaselī şürb eylemek ve keẕālik ṭaʿām ile mümtelī olup üzeri-ne mā-ı ḥārr tenāvülü ile ḳayʾ eylemek cemīʿan nāfiʿdir. Ve kaçan nevbet

münḳaḍiye olsa ʿaşāʾen bir miḳdār şeyʾ-i yesīr ile taʿaşşī eder ve ṣabāḥ ile istiḥmām eder. Ve keẕālik ḳable'n-nevbet ve nevbetten beş sāʿat muḳaddem ḳayʾ eylemek için ṭaʿām tenāvül eder, zīrā bu vech üzere olan tenāvül dahi baʿḍı kerre nāfiʿ olur her ne ḳadar ḳayʾ eylemezse. Ve ḳayʾ nevbete ḥummāyı taḫfīf veyāḫūd ḳalʿ eder, o ḳayʾ hangi ḫalṭı iḫrāc eder ise eylesin her ḥālde menfaʿat-i meẕkūre ḥāṣıla olur. Ve ribʿe tedbīr-i ceyyid olur māniʿ yok ise yevm-i nevbette ṣāim olmak ve nevbet münḳaḍiye olunca ḳadar bir nesne tenāvül eylememek ve yevm-i s̱ānīde ḥammāma duḫūl eylemek. Ve eger onda nuḍc var ise onun ḥammāma duḫūlü muʿtād üzere olur ve eger nuḍc yok ise onun ḥammāma duḫūlünde ancak ʿameli bedene iltiẕāẕ edeceği miḳdār ve bedeni terṭīb eyleyecek miḳdār mā-ı ḥārrı ṣabb olur, ḫılṭı is̱āre eyleyecek miḳdār ṣabb eylemez ve āḫer ʿamel dahi eylemez. Ve yevm-i s̱ālis̱te ḳayʾ istiʿmāl eder faḍl-ı ṭaʿāmı ve ḥammāmın taḥlīl eylediği mevāddı o ḳayʾ iḫrāc eylesin için ve maʿa-hāẕā yevm-i nevbette dahi istiʿmāl-i ḳayʾ nāfiʿdir.

Ve eger mādde-i sevdā demeviyye ise ʿırḳ-ı bāsilīḳten faṣd ile intifāʿ eder baʿdehu o edviye ile istifrāġ-ı laṭīf eder ki onda münaḳḳıyāt-ı demden şükāʿā ve bāẕāverd ve besfāyec ve şāhterec ve helīlec-i Kābülīden birer ḳuvvet ola ve bu cins yaʿnī sevdā-i demeviyyeden ḥādis̱ olan ribʿ ʿilācı serīʿü'l-ḳabūl olur.

Ve eger ribʿin mevāddı sevdā-i ṣafrāviyye ise sen tebrīd-i bāliġa ve terṭīb-i bāliġa mülāzemet eyle gerek edviye ve gerek aġdiye ile dāimā tebrīd ve terṭīb eyle ve mā-ı muʿtedile cülūs ve hem iġtisāl eyle ve o maḥmūmun ṭabīʿatını ibtidā-i ḥummāda benefşec eyle veyāḫūd o mā-ı cübn eyle ki onda besfāyecden bir ḳuvvet ola veyāḫūd sikencebīn-i eftīmūnī ve şarābu'l-verd ve māu'l-leblāb ve ḫıyārşenber ile telyīn eyle. O sevdā-i ṣafrāviyyede ṭabīʿatı tamāmen ıṭlāḳ baʿḍı kerre yirmi günden sonra müyesser olur, zīrā nuḍc o vaḳtte ẓuhūr eder ve ondan sonra mülaṭṭıf ve muḳaṭṭıʿ istiʿmāline tederrüc olunur. Ve eger miʿdesini ıṣlāḥa ḥācet olur ise edhāndan merūḫāt ve aṭliye istiʿmāl eder velākin istiʿmāl eylediği merūḫāt ve aṭliyenin ḳuvāları bābūnec ve efsentīn ve iklīlü'l-melik ve o mis̱llilerin ḳuvvetlerini tecāvüz eylemez ve onlara ṣavm kes̱īr muvāfıḳ olmaz ḥattā baʿḍı kerre yevm-i nevbette dahi ṣavm aḥyānen muvāfıḳ olmaz her ne ḳadar yevm-i devr ü nev-

bette ġıdādan şeyʾ-i ḳalīle iḳtiṣār elyaḳ ise. Ve bu ḥummāda muḳayyiʾāt-ı nāfiᶜadan olur o muḳayyiʾ ki onda helīlec ve eftīmūn ve sinā ṭabīḫi olup içinde benefşec ṭabḫ olunan sikencebīn ile saḳy oluna. Ve baᶜḍı kerre onlara ᶜale'r-rīḳ ḥıltīt saḳy olunur ḫuṣūṣan yevm-i nevbette saḳy olunup taḳyiʾe olunur eger bi-nefsihi ġas̱eyān var ise.

Ve eger ḥummānın māddesi [473a] sevdā-i balġamiyye ise cülencebīn-i ᶜaselīye mülāzemet olunup kerefs ve rāziyānec mis̱llilerin miyāhı ile saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre telyīn-i ṭabīᶜata dahi ḥācet olur ve onun müleyyinātına vaḳt-i ibtidāda balġamı mutlıḳ olan türbüd ve besfāyec ḳuvveleri ḫalṭ olunur ve yesīren ġārīḳūn ḳuvveti dahi derc olunur ve büzūrī ve ᶜaselī olan sikencebīn mis̱lli ile taḳyiʾe olunur nuḍcu aḫẕ edince ḳadar. Ve onların miᶜdelerini taḍmīd ve tekmīd kimādāt ve ḍımādāttan aḳvā olanlar ile olur ḥattā temr ve tīn mis̱lliler ile tekmīd ve taḍmīd olunur. Ve keẕālik temrīḫleri edhān-ı ḥārre ile dühn-i ḳusṭa varınca ḳadar temrīḫ olunur. Ve baᶜḍı kerre o sikencebīn ile taḳyiʾeye ḥācet olur ki onda ḫarbaḳ-ı ebyaḍ ḳuvvesi ola ve belki baᶜḍı kerre füclde ḫarbaḳ-ı ebyaḍın kendi veyāḫūd ḳuvveti saḳy olunmağa ḥācet olur ve eger ḍaᶜf-ı ḳuvvetten ḫavf olunmaz ise ḫarbaḳ bi-ḥālihi saḳy olunmağa ḥācet olur.

Ve eger mādde-i ḥummā olan sevdā ṭabīᶜiyye olup ᶜaker-i dem ḳabīlinden olur ise onu ishāle zamān-ı evvelde mā-ı leblāb ve fānīẕ ṣāliḥ olur, ᶜaselī ve sükkerī cülencebīn istiᶜmāli dahi ṣāliḥ olur. Ve ᶜilletin āḫirinde onun istifrāġı helīlec-i aṣfer ü esved ve zebīb ṭabīḫi ile olur. Ve kaçan ᶜillet nuḍc bulsa faṣd için mevḳiᶜ-i ceyyid olup bāsilīḳten faṣd olunur. Ve tenāvül-i ṭaᶜām üzere bi-ḥasebi'l-ḳuvve ve'l-ḥācet ḳaviyyen ve raḳīḳan bi-eyyi ḥāl ḳayʾ istiᶜmāl olunur ve vācib olur ki o istifrāġda ḳayʾ aṣl ve esās olmakla ḳayʾa idmān oluna. Ve edviye ve ḥuḳun-ı ḳaviyye ile dahi istifrāġ olunur ve bu mis̱lli vaḳtte istiᶜmāl olunan edviye eftīmūn ve besfāyec ve ġārīḳūn ve usṭuḫūdūs ve ḥacer-i Ermenī-i maġsūl ve lājverd-i maġsūl ve keẕālik ikisinin dahi ġayr-i maġsūlleri ve şarāb-ı ᶜasel ile benṭāfliyūn varaḳının ᶜuṣāresidir. Ve baᶜḍı kerre ḫarbaḳ-i esved ᶜuṣāresine ḥācet olur ve baᶜḍı kerre sevdā-i ṣafrāviyyeyi istifrāġda sinā ve şāhterec eftīmūn ile istiᶜmāl olunmağa ḳanāᶜat olunur [baᶜdehu idrār olunur] ve o vaḳtte baᶜde'l-istifrāġ balġamī ve sevdāvī olanlarda tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve devā-i ḥıltīt ve kibrīt ve fülfül

vaḥdehu su ile saḳy olunur ve ḫardal mis̱llileri istiʿmāl devām üzere olmaz belki evāḫirde her üç günde bir kerre istiʿmāl olunur ve ḳable'l-evāḫir ve evāilde ziyāde ceyyid olan müddetlerde istiʿmāl olunur ve felāfilī ve cüvāriş enāttan felāfilī mis̱lliler dahi ḫardalī gibi istiʿmāl olunur.

Ve bu mez̠kūrlardan ḳable'n-nuḍc bir şeyʾ istiʿmālinde ʿacele eyleme, zīrā sen ḥummā-ı ribʿde zamān-ı ibtidāda tiryāḳ saḳy eylesen ribʿ-i āḫer ḥādis̱ olup iki ribʿ terekküb eder ve baʿḍı kerre maraḍ-ı uḫrā celb eder ḫuṣūṣan faṣl-ı şitāda bu ḫaṭardan ziyāde ḫavf olunur ve āḫir-i ʿillette faṣdı muḳteḍī olur ise faṣda iḳdām olunur. Cālīnūs dedi ki ben ḥummā-ı ribʿden nāstan çok kimseleri baʿde'n-nuḍc onlara müshil saḳy edip baʿdehu efsentīn ʿuṣāresi ve baʿdehu tiryāḳ saḳy etmekle sağalttım.

Ve muṣannif der ki ben derim ki ḥıltīt ve fülfü[l]den her biri müfreden cidden nāfiʿdir eger nuḍc ẓāhir olup müntehāya bāliġa olsa. Ve ṣaḥnāt ve bünn eṭʿimeleri dahi o vaḳtte nāfiʿdir. *"Ṣaḥnā" balıktan mütteḫaẕ bir nevʿ ṭaʿāmdır ve "bünn" dahi bir nevʿ balıktır ve hāmiş-i kitābda* لبن *nüsḫa olmak üzere işāret olunmuştur, lākin lebenin bu ʿillette menfaʿati maʿrūfe olmamakla ẓāhir budur ki "bünn"den taḥrīf olunmuştur.* Ve kez̠ālik kāmiḫ-i kübrā ve ḫardal ve mürrī ve cemīʿan bi-ḳuvvetin ḳuvve-i mülaṭṭıfesi olanlar dahi nāfiʿdir. Ve baʿḍı kerre ʿillet kırk günü tecāvüz eyledikte küllü ġadvetin nebḳa miḳdārı ve kez̠ālik küllü ʿaşiyyetin dahi nebḳa miḳdārı devā-i ḥıltīt saḳyına muḥtāc olursun.

Eger ḥummā ḥādde ve māddesi ṣafrāviyye olursa ve z̠ikr olunan vaḳtte ve baʿde'l-inḥiṭāṭ nāfiʿa olan aḳrāṣtan olur o ḳurṣ ki onun ṣıfatı budur: ʿUṣāre-i ġāfes̱, zaʿferān her birinden üç dirhem, isḳūlūḳandriyūn, lükk, rāvend, ṭabāşīr her birinden beşer dirhem, bezr-i ḥummāḍ, bezr-i baḳla, verd-i sünbül, bezr-i keşūt, enīsūn, bezr-i kerefs, aṣl-ı keber, ḥabbu'l-bān, bezr-i rāziyānec her birinden dörder; bu edviyeler mā-ı kerefs ile maʿcūn kılınır ve ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunup hindebā ve keşūt sularıyla saḳy olunur.

Ve māddenin nuḍcu katında bu devānın vücūh-ı kes̱īreden nefʿi olur, o devā budur: [Mürr] yirmi yedi dirhem, fuṭrāsāliyūn on beş dirhem, sünbül on üç dirhem, enīsūn on dirhem, ʿāḳırḳarḥā, ḳusṭ, fiḳāḥ-ı idḫir beşer beşer; bu edviyeler aḫẕ olunup şarāb-ı ʿatīḳ ile veyāḫūd ʿasel-i zencebīl ile maʿ-

cūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi cevze-i vāḥidedir. Ve eṭıbbā āḫir-i ʿillette ḥummādan ḳillet-i teʾe̱ẕẕī katında ve maʿa-telaṭṭuf ke̱sret-i ḥarāret katında o devāyı saḳy ederler ki onun ṣıfatı budur:

Ṣıfat-ı Devā: Bezr-i benc, yebrūḥ her birinden birer ḳīrāṭ, ḥıltīt üç b[ā] ḳılāt miḳdārına ḳarīb ve yine bu ḳabīlden olur fūẕenec-i bostānī dört mis̱ḳāl ve bezr-i encüre yirmi mis̱ḳāl ve eftīmūn *baʿḍı nüsḫada "eftīmūn" bedeline "afyūn" vāḳiʿdir* bir mis̱ḳāl; bu edviyeden cidden ṣaġīr ḳurṣlar ittiḫāẕ olunur, şerbeti bir dirheme dek olur.

Devā-i Ceyyid: Bu ʿillet ṣāḥibine es̱er-i nuḍc ẓuhūrundan nihāyet-i ʿillete ḳadar bu devānın istiʿmāli ceyyid olur ve onun ṣanʿatı budur: Zebīb-i Ġassānī ve zebīb-i Herevī ve s̱ūm-i berrī ve ās-ı ṭarī her birinden birer cüzʾ suda naḳʿ olunduktan sonra yine suda ṭabḫ olunur ve ġaleyānında istiḳṣā olunup baʿdehu taṣfiye olunur ve muṣaffādan bir ūḳıyye saḳy olunur.

Ve keẕālik bezr-i kerefs ve enīsūn ve ḳardemānā her birinden beşer dirhem, saʿter-i berrī, ġāfes̱ her birinden yedişer dirhem, nānḫāh dört, şükāʿā üç, zebīb on; üç rıṭl su içinde bir rıṭl kalınca ḳadar ṭabḫ olunur.

Devā-i Ceyyid-i Āḫer: Nānḫāh, sünbül, fūẕenec her birinden onar dirhem, kerāvyā, enīsūn her birinden yedişer dirhem, ḥıltīt beş dirhem, zencebīl dört dirhem, selīḫa üç dirhem; bu meẕkūrlar kifāyet miḳdārı ʿasel ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhemdir, mā-ı kerefs ve rāziyānec ile saḳy olunur.

Ve Bu Ḳurṣ Dahi Nāfiʿdir: Ġāfes̱ ʿuṣāresi on, seḳūlaḳandriyūn, ṭabāşīr, rāziyānec, sünbül, zaʿferān her birinden beşer dirhem, lükk, zerāvend her birinden dörder dirhem, *"zerāvend" bedeline "rāvend" dahi nüsḫadır,* bezr-i baḳlatu'l-ḥamḳā, bezr-i ḳıs̱s̱ā her birinden altışar, mā-ı kerefs ile ḳurṣ kılınır ve sikencebīn ile saḳy olunur.

Balġamī İçin: Mürr otuz beş, zaʿferān, fuṭrāsāliyūn her birinden beşer, sünbül dört buçuk, cünd-i bīdester üç, enīsūn üç buçuk, bezr-i kerefs, kerāvyā her birinden dörder, ḥamāmā, ḳuşūr-ı selīḫa, meyʿa her birinden iki ve s̱ülüs̱, sīsāliyūs, edrūmūnü'l-maʿcūn her birinden birer dirhem ve bir dirhemin iki s̱ülüs̱ü.

Ve kaçan nāfiḍ müştedd olsa mā-ı fātir ile ve sikencebīn ile ḳayʾ nāfiʿ olur. Eger onlara ḳayʾ icābet eylemezse bi-ḥasebi'l-vaḳt ẕikri sābıḳ olanlar

ile taḳviye olunur ve içinde şīḥ ve bābūnec ve o mis̱lliler ṭabḫ olunan neṭūl ile ᶜalīl eksiye ve dis̱ār ile maḥfūf ve mestūr olduktan sonra tebḫīr olunsa süḫūneti cemᶜ eder.

Baᶜde'n-Nuḍc Muḥtācun ileyhā Olan Müshilātın Ẕikri Budur: Helīlec-i Kābülī altı, efsentīn, eftīmūn her birinden beşer, helīlec-i aṣfer, emlec, ᶜuṣāre-i ġāfes̱ her birinden dörder, bezr-i kerefs, enīsūn, bezr-i rāziyānec her birinden ikişer dirhem; bu meẕkūrlardan ṭabīḫ ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur ve rıfḳ ile ishāl eder.

Ve keẕālik ḳışmış on dirhem, helīlec-i Kābülī, eftīmūn her birinden sekizer, şāhterec yedi, şükāᶜā, ḳanṭuriyūn-ı ġalīẓa altı, ġāfes̱, aṣl-ı idḫir her birinden beşer; bu edviye beş rıṭl su içinde bir rıṭl kalınca ḳadar ṭabḫ olunur.

Ḥabb-ı Ḫafīf-i Mücerrebdir: Her beş günde birer defᶜa istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur: Eftīmūn, türbüd onar onar, kerāvyā, enīsūn yedişer yedişer, nānḫāh sekiz, bezr-i kerefs, rāziyānec üçer üçer, ġārīḳūn-ı ebyaḍ sekiz, milḥ-i Hindī beş, eyāric-i feyḳarā on bir dirhem; bu edviyeler mā-ı naᶜnāᶜ ile ḥabb kılınır [473b] ve şerbeti bir buçuk dirhem olur.

Ve eger mādde balġamī ise ona bu ḥabb nāfiᶜ olur: Eftīmūn, nānḫāh, ġārīḳūn her birinden sekiz, bezr-i kerefs, enīsūn, bezr-i rāziyānec her birinden üçer, milḥ-i nefṭī beş, eyāric, türbüd her birinden onar ve bu edviyelerin şerbet-i vāḥidesi iki buçuk dirhem kılınır.

Ve eger ḥummā vecaᶜ-ı ṭıḥāle muḳārin olur ise bu devā ile intifāᶜ olunur ve rıfḳ ile ishāl eder, o devā budur: İsḳūlaḳandriyūn on beş, ġārīḳūn on iki, helīlec-i esved, eyāric her birinden onar, helīlec-i Kābülī, efsentīn her birinden sekiz, şükāᶜā, bāẕāverd, kemāfīṭūs, ᶜuṣāretü'l-ġāfes̱ her birinden yedişer, s̱emeretü'ṭ-ṭarfā, aṣl-ı keber beşer beşer, bezr-i kerefs, enīsūn, rāziyānec her birinden üçer; bu edviyeden maᶜcūn veyāḫūd ḥabb ittiḫāẕ olunur.

Aṣḥāb-ı Ribᶜi Taġdiye Beyānındadır

Aṣveb olan budur ki evāil-i esābīᶜden üç esābīᶜe varınca ḳadar onların tedbīrleri min-ġayri en yünhike'l-ḳuvvet teṭṭīfün-māya imāle olunmaktır ve o imāle luḥūmdan ve zehūmāttan ictināb ile olur ve o telṭīf onların mevāddını taḳlīl ve aᶜrāḍ-ı ḥummāyı taḫfīf ve müddet-i maraḍı ḳaṣīre eder. Ve telṭīften sonra ḳuvvet inᶜāş olunur, semek-i raḍrāḍī ve beyḍ,

nīm-birişt ve ferārīc ve ṭayāhīc ile taġdiye etmekle. Ve kaçan zehūmāt menᶜ olunduğu müddetin mis̱li mürūr edip onda ᶜillet noḳṣānı aḫẕ eylemese ḳuvvete mürāᶜāt lāzım olur ve ona aḳvā olan laḥm-ı dücüc ü ḥumlān u cedy ve ṭuyūr-ı raḫṣadan tedrüc ve dürrāc ve kebīr olmayan semek-i ceyyid iṭᶜām olunur.

Ve maᶜlūm ola ki aṣḥāb-ı ribᶜin taġdiyesinde şarṭ olur ki onun ġıdāsı birkaç ḫılāl ve ḫıṣāli cāmiᶜ ola. O ḫıṣālin evvelkisi budur ki o ġıdā ficc ve ḫām olmaya belki muḥallil olup sevdāyı iḥdās̱ eden nefḫi taḥlīl eyleye. Ve ikincisi o ġıdā ġalīẓ olmaya belki ġalīẓi mülaṭṭıf ola. Ve üçüncüsü o ġıdā ᶜāḳıl olmaya belki baṭnı ıṭlāḳ eyleye. Ve dördüncüsü ondan mütevellid olan dem maḥmūd ola. Ve bu ḫıṣāl-i erbaᶜayı cāmiᶜ olan aġdiyenin eks̱eri ḥarāret ve ruṭūbeti olan ġıdādır.

Ve senin maᶜlūmun oldu ki aṣḥāb-ı ribᶜ ḳable'n-nevbet ne keyfiyyette ve hangi sāᶜatte taġdiye olunurlar ve onun vechi nedir bi'l-cümle maᶜlūm oldu ve keẕālik sen bildin ki baᶜḍı kerre nevbette dahi taġdiye olunurlar ve ḳurb-ı nevbette dahi taġdiye olunurlar diye onun o maḳāmda ẕikr olunan ᶜileli ile maᶜlūm oldu. Ve keẕālik aṣveb olan ḫāli'l-baṭn ḥummāya mülāḳī olmak olur. Mādde-i maraḍın ġayri mevādd müşteᶜile olmasın diye mādde-i maraḍ indifāᶜına ḳadar ḫāli'l-baṭn bulunmak evlā olduğu dahi maᶜlūm oldu. Ve onlara ebyaḍ-ı raḳīḳ olan şarāb-ı ṣāfī nāfiᶜ olur.

Ribᶜ-i Lāzımenin ᶜİlācı Beyānındadır

Bizim bundan aḳdem ḫaber verdiğimiz minvāl üzere bu ḥummānın ḥāli ve onun ḳānūnu ribᶜ-i müfettirede olan ḳānūna mücānis olur ve beynehümāda muḫālefet eşyā-ı yesīrede olur, o eşyā budur ki onlarda istiᶜmāl olunan müsaḫḫinātta iᶜtidāle meyli müfettirede olan meylden evlā olur. Ve bu ḥummā-ı lāzımede tebrīde meyl evlā olur ḥummāda lüzūm olmak ḥasebiyle. Ve vācib olur ki bu lāzımenin muᶜālecesinde sikencebīn ve cülencebīn ve sikencebīn-i büzūrī ve muᶜtedil māu'l-uṣūl ve maᶜa'l-ᶜasel, efsürecāt istiᶜmāl oluna. Ve yine o eşyādan biri dahi budur ki lāzımede faṣd evceb olur, zīrā mādde ᶜurūḳta maḥṣūredir. Ve biri dahi budur ki lāzımede olan dahi luḥūma ruḫṣat müfettirede olan luḥūma ruḫṣattan eḳall olur.

Ḥummayāt-ı Sids ve Sibᶜ ve O Mis̱lli Ḥummayāt Beyānındadır

Ve o ḥummāya lüġat-ı Yūnāniyyede fīmāṭūs tesmiye olunur ve bir ḳavm bunun ems̱āli ḥummālara düvvāre tesmiye eylediler.

Bu ḥummayātın māddesi mādde-i ribᶜe mücānesedir velākin mādde-i ribᶜden aġlaẓ ve eḳall olur ve o mādde eks̱er-i ḥālde sevdā-i balġamiyyedir. Ammā sids ve sibᶜ ve verāsında olan simn ve tisᶜ gibi ḥummāları Buḳrāṭ ẕikr eder ve Cālīnūs inkār edip der ki müddet-i ᶜömrümde bu ḥummālardan birini rüʾyet eylemedim ve belki celiyye-i ḳaviyye ḫumusu dahi rüʾyet eylemedim belki ḫumus-ı ḫafiyye gibi bir ḥummādır.

Ve baᶜīd değildir ki sibᶜ ve tisᶜin sebebi ḥummāyı mūcib tedbīr ola, pes kaçan o tedbīr işlense ḥummā ḥādis̱ olur ve terk olunsa ḥummā zāile olur, pes bu tedbīr altı günde bir kerre iᶜāde olunur ise o sebebden ḥādis̱ olan ḥummā sids olur ve yedi günde bir kerre iᶜāde olunur ise ḥummā sibᶜ olur ve bāḳīleri dahi bu ḳıyās üzere olur. Ve bu ḥummāların bu ḥāl üzere edvārının ve ᶜavdātının medārı ẕikr olunan tedbīr olur, ḥummā-i ribᶜde olduğu gibi mevāddın inṣıbābı ve ᶜavdātı o edvāra sebeb olmaz.

Ve Cālīnūs dedi ki bu ᶜilleti imtiḥānde ẕikr olunan maᶜnāya mürāᶜāt oluna ḥattā ġalaṭ vāḳiᶜ olmaya. Ve maᶜa-hāẕā Cālīnūs bu ḥummayātın vücūdunu münkir gibidir ve onların ems̱āli için aṣl-ı āḫer olduğunu mūcib gibidir.[75] Lākin Buḳrāṭ sibᶜ ve tisᶜin vücūdu için taḥḳīḳ-i ḳavl eyledi ve o ḥummayātın taᶜaẕẕür ve imtināᶜı ẓāhir ve beyyin ve vāḍıḥu'l-istiḥāle değildir ki ḥattā onda teʾvīline rücūᶜ oluna.

Ve bu ḥummayāt bābında Buḳrāṭ'ın ḳāil olduğu eḳāvīl budur ki ḥummā-ı sibᶜin müddeti ṭavīledir velākin ḳattāle değldir ve tisᶜ ondan aṭveldir ve o dahi ḳaṭṭāle değildir. Ve deyildi ḫumāsiyye ḥummayātın erdeʾisidir, zīrā o ḥummā sill maraḍından evvel ᶜarıḍa olur ve baᶜḍı kerre sillden sonra ᶜārıḍa olur ve o ḥummayātta Cālīnūs'un ḳavli senin bildiğin gibidir yaᶜnī ḫumāsiyye [tesmiye] olunan ḫıms, sids, sibᶜ, s̱imn, tisᶜ ḥummālarında üç ḳavl vardır: Buḳrāṭ katında o beş ḥummānın müddetleri ṭavīledir velākin ḳattāle değildir ve baᶜḍın katında o ḥummālar

75 Cālīnūsıun ḥāṣıl-ı kelāmı budur ki o ḥummāların vuḳūᶜu yoktur ve vuḳūᶜuna müṣādefe edenler eyledikleri tedbīrde tefekkür ve imtiḥān eylesinler ve bilā-imtiḥān vuḳūᶜuna ḥükm eylemesinler.

erdeʾdir sille muḳārenet ḥasebiyle ve Cālīnūs katında o mis̱lli ḥummā-ı ḫılṭiyye yoktur.

Ve baʿḍın o ḥummālar erdeʾ diye ḥüḳm ve cezmleri Buḳrāṭ'ın ḳavline muḫālif olmakla iʿtibārdan sāḳıṭ gibi olduğuna bināen muṣannif raḥimehullāhu ḳīlin kelāmını ıṣlāḥ ve beynehümāda olan muḫālefeti defʿ ve tevfīḳ murād edip der ki ben ẓann eder mi ki ḳīlin bu kelāmının vücūh-ı ṣıḥḥatinden bir vechi vardır, zīrā ḳīlin ʿibāreti budur: الخماسية اردأ الحميات لأنها يكون قبل السل وبعده، إنتهى Pes الخماسية أردأ الحميات ḳavli ḳaḍiyye-i ḥamliyyedir ve mevḍūʿ-ı ḳaḍiyye emr-i küllī olup üzerinde edevāt-ı süverden bir edāt olmamakla o ḳaḍiyye-i ḥamliyye-i mühmele olur müsevvire değildir ve ḳaḍiyye-i mühmele cüzʾiyye ḳuvvesinde olmakla ḥāṣıl-ı maʿnāsı بعض الخماسية اردأ الحميات demek olur ve "sill" kelimesinden o baʿḍın murādı ḥummā-ı dıḳḳtır, zīrā ḥummā-ı dıḳḳ sill maraḍına lāzım olur, pes ḫumāsiyye ḥummālarının edvārı aṭvel olmakla baʿḍı kerre onun ḥarāreti aʿḍāya teşebbüs̱ ve taʿalluḳ edip nādir erdeʾ olur. Ve Buḳrāṭ'ın o ḥummāların selāmetini īẕān için ve ليست قتالة diye īrād eylediği ḥükm ḥükm-i eks̱eridir ve cāiz olur ki o ḥummayātın es̱eri selīm ve ṣınf-ı ḳalīli erdeʾ ola. *Ve bu taḳrīr Şeyḫ'in kelāmının maḥṣūlüdür.*

Ve bu ḫumāsiyye ḥummālarının ş̱ānındadındır ki āḫirü'l-emr nemaṭ-ı vāḥid üzere vuḳūf eder ve eks̱eri ribʿ üzere vuḳūf eder ve ribʿi biz beyān eyledik. Velākin o ḥummayāt ribʿe o zamān müʾeddī olur ki aḫlāṭta ġazāret ve vefret ve ruṭūbette kes̱ret ola ve kaçan ẕevebān kes̱īr ve maḥsūse vü ġayr-i maḥsūse istifrāġāt mütevātire olsa remādiyyet-i aḫlāṭ mündefiʿa olup ancak ḳalīli ve ağlaẓı bāḳī kalır ve lā-maḥāle o mis̱lli remādiyyetten ḥādis̱ olan ḥummā ebṭaʾ olmakla ribʿe müʾeddiye olacak ḥummā-ı ḫımsa müʾeddiye olur.[76] Ve bu mis̱lli ḥālde ḳarīb olur ki beden iştiʿāle müstaʿidd olup dıḳḳa ṣāire ola. Ve bu beyān ile ḫumāsiyye ḥummāları dıḳḳtan evvel [474a] olduğu müteḥaḳḳaḳ oldu.

Ammā dıḳḳtan sonra olduğunun beyānı budur ki kaçan dıḳḳ sebḳat eylese baʿīd değildir ki onun sübūḳu aḫlāṭṭa remādiyyet-i ḳalīle iḥdās̱ eyleye,

76 Yaʿnī ḫumāsiyye ḥummālarının edvārı olan ne ḳadar muḫtelife olsa dahi āḫirinde niẓām olup o beş ḥummādan birinde ḳarār eder ve māddede ġazāret ve ġılẓat olur ise ribʿ olmak üzere ḳarār eder.

zīrā āḫir-i dıḳḳta aḫlāṭ ḳalīle olur ve ona bināen remādiyyet dahi ḳalīle olur ve o remādiyyet-i ḳalīleye ᶜufūnet taᶜalluḳ eyledikte ḫumāsiyye ḥummayātından biri ḥādiṡe olur ve beden ḥummā-ı dıḳḳtan müntehik olmakla baᶜdehu ḥādiṡ olan ḫumāsiyyenin ona ᶜurūḍu erdeᵓ olur iki vechten için, zīrā o ḥummā delālet eder ki dıḳḳ ḥasebiyle cemīᶜan aḫlāṭ muḥteriḳa olup onda ancak ḫılṭ-ı yesīr bāḳī kalmıştır ve ikinci vechi ḥummānın teḍāᶜufu yaᶜnī dıḳḳ ile ḫumāsiyyenin ictimāᶜıdır.

Ve baᶜḍı emrāḍ vardır ki bir diyārda müşāhede olunmaz ve bir ᶜaṣrda rüᵓyet olunmaz ve o diyār ve o ᶜaṣr ahālīlerine onu inkār ve külliyyen nefy-i vücūd ve müstemirren ᶜademine ḥükm eylemek cāiz olmaz, zīrā o miṡlli emrāḍ keṡīrü'l-vuḳūᶜdur. Ve bu ḥummayātı inkār edenler için onların ᶜademine istidlāl edip demek vardır ki aḫlāṭ-ı erbaᶜanın her birinden bir nevᶜ ḥummā ᶜārıḍ olur ḥattā sevdādan ribᶜ ᶜārıḍ olur. Eger ḫumāsiyye ḥummayātı vāḳiᶜ olsa bedende aḫlāṭ-ı erbaᶜadan mā-ᶜadā ḫılṭ-ı ḫāmis olmak lāzım gelir ve ḫılṭ-ı ḫāmisin vücūdunu mücevviz olmamakla ḥummayāt-ı meẕkūrenin ᶜadem-i vuḳūᶜ lāzım olur. Pes muṣannif bu istidlāle cevāb verip der ki kaçan sevdā taᶜaffün eylese onun ḥummāsı ribᶜ olmak üzere deverān eder velākin o deverān ᶜufūnet-i sevdānın lāzım-ı māhiyyeti olup her kaçan sevdā taᶜaffün eylese ribᶜen dāire olmak lāzım değildir. Ribᶜen deverānın ᶜilleti sevdānın aḫlāṭ-ı sāire ḳıyās ile ḳılleti ve ġılẓati olur. Ve sevdā ḳıllet ve ġılẓatte ribᶜi īcāb edecek mertebe ve ḳadrden aġlaẓ ve eḳall olsa ḫımsın ve sāir ḫumāsiyyelerin birinin deverānı üzere dāire olan ḥummāyı īcāb eder ve onların vuḳūᶜu ḫılṭ-ı ḫāmisin vuḳūᶜuna tevaḳḳuf eylemez. Ve eger bir ḳāil der ise ki ḥummayāt-ı sevdāviyye için ribᶜden ġayri nevbet-i uḫrā olup ḫıms ve neẓāiri sevdānın ḳıllet ve ġılẓati ḥasebleriyle tecvīz olunduğu gibi balġamın dahi ḳılleti ve ġılẓati ḥasebleriyle muvāẓabeden mā-ᶜadā nevbet-i uḫrāsı cāiz olur ve maᶜa-hāẕā ona bir kimse ẕāhib olup kütüblerde taḥrīr olunmamıştır. Biz o ḳāile cevābda deriz ki bāb-ı tecvīz emr-i vāsiᶜ olmakla ᶜadem-i cevāzı iṡbāta temekkün ḳalīlü'l-vuḳūᶜdur ve imkānı olan her nesne ẕikr olunmak ve ona ẕāhib olur kimse bulunmak iḳtiḍā eylemez.

Ve balġamiyyeden nevbet-i uḫrāsı olmak üzere farḍ olunanlar ḥummayāt-ı ḫumāsīye ḳıyās olunmaz, zīrā o ḥummā-ı balġamiyyeyi görmüş ve işitmiş yoktur ve ona ᶜulemādan ve mücerrebīnden bir eḥad şehādet ey-

lememiştir. Ve o mis̱lli ḥummālar Buḳrāṭ'ın şehādet ve aḥkāmını tebyīn eylediği ḥummayāt-ı ḫumāsiyyeye ḳıyās olunmaz ve şehādet-i Buḳrāṭ'tan mā-ʿadā s̱iḳāttan bir kimse ḥummā-ı tisʿi müşāhede eylediğini bana ḫaber verdi, ammā ḫımsı biz dahi mirāren müşāhede eyledik ve ona ʿilāc-ı sevdā ile ʿilāc edip ḫılṭ-ı āḫer-i ḫāmis is̱bātına muḍṭarr olmadık.[77]

Ẕikr Olunan Aṣnāf-ı Ḥummayātın Muʿālecātıdır

Bu ḥummayātın muʿālecātı ribʿ-i balġamiyye muʿālecātına ḳarīb olur ve bunun ʿilācında faḍl-ı ṣavma ve telṭīf-i tedbīre ve nevm-i hāḍıme ḥācet olur ve o nevm ile mādde-i ġalīẓaya nuḍc gelip taḥallül eder ve keẕālik bu ḥummālarda taġlīẓ-i tedbīre dahi ḥācet olur ḳuvvete ḍaʿf ve ḫaver ʿārıḍ gelmesin için. Ve bu iki ḥālet yaʿnī tedbīri telṭīf ve taġlīẓ müteʿānideyn gibilerdir velākin bu ḥummāların ḳuvvete vehn ve ḍaʿfı olmamakla onda telṭīf ve taġlīẓi cemʿ mümkindir. Bu vech üzere evvelā onda tedbīr-i telṭīf olunup ʿalīlde bir müddet ṣavm istiʿmāl olunur ve her kaçan ṣavmdan vehn gelip telāfīsi ḳaṣd olunsa ġıdāiyyeti ceyyid ve serīʿ ve kes̱īr olan aġdiye ile taġdiye olunur ve o ġıdā ile mādde ġalīẓ ve ziyāde olmaz belki ḳuvveti taḳviye eder.

Ve o ḥummayāta enfaʿ-ı muʿālecāttan olur ḫarbaḳ ve bezr-i fücl ve fücl-i muḫarbaḳ ve cevzü'l-ḳayʾ ve bezr-i sermaḳ ile ḳayʾ eylemek ve eyāricāt ile istifrāġ edip baʿde-ẕālik tiryāḳ ve tiryāḳ mis̱lliler istiʿmāl eylemek ve o vaḳtte edviye ile taʿrīḳ ve keẕālik ḥammām-ı ḥārr ile suyunu istiʿmāl eylemeyip ve muraṭṭıbāt dahi istiʿmāl eylemeyip taʿrīḳ eylemek nāfiʿ olur.

Ḥummā-ı Dıḳḳ Beyānındadır

Ve senin maʿlūmun oldu ki aʿḍā-i bedende muḫtelifetü'l-aṣnāf ruṭūbāt vardır: O aṣnāfın birisi o ruṭūbettir ki taġdiye için ve mefāṣılı terṭīb için muʿaddedir; o ṣınf dahi iki ḳısmdır: evvel ḳısm ʿurūḳta maḫzūnedir ve ikinci ḳısm ṭall gibi aʿḍāda mebs̱ūs̱tur. Ve bunlar ṣınf-ı evvelin iki ḳısmlarıdır ki onun evvelkisi yaʿnī ʿurūḳta maḫzūn olan ḥummā-ı ʿufūnetin ve ḥummā-ı

---

77 وقال القرشي قد شاهدنا الخمس ببلاد مصر كثيا وشاهدنا رجلا كانت حماه تنوب كل ثمانية عشر يوما نوبة واحدة واقول اني قد عالجت رجلا تنوب حماه في كل عشرة ايام *Şerḥü'l-Esbāb ve'l-Alāmāt* li'n-Nefīsī.

ġaleyānın māddesi olur ve sen o maḫzūnun ḥummā-ı meẕkūrlara mādde idiğini bildin, zīrā o maḫzūnun küllīsi ḥuṣūlü katında ṣarf ve infāḳ olunmaz belki kimisi sebīl-i infāḳta ve kimisi sebīl-i iddiḫārda bāḳıye kalır yaᶜnī o bāḳīlere ᶜufūnet iṣābet eder ise ḥummā-ı ᶜafiniyye vü ġaleyān iṣābet ederse sūnūḫas ḥādiṯ olur. Ve o aṣnāf-ı ruṭūbātın ikinci ṣınfı o ruṭūbettir ki onun ᶜahd ve zamānı cümūda ḳarīb olmuştur yaᶜnī bedel mā-yeteḥallel olmak üzere aᶜḍādan mevḍiᶜ-i taḥallüle müncezib ve o ᶜuḍva müteşābih ve onda ziyāde olup bi'l-fiᶜl ġıdā olmuştur velākin onun ᶜahdi seyelān ḳarīb olmakla henüz pekişip cāmid olmamıştır belki cümūda ziyāde yaklaşmıştır. Ve ẕikr olunan aṣnāf-ı rutūbātın üçüncüsü o ruṭūbettir ki aᶜḍā-i müteşābihetü'l-eczānın eczāları onunla biri birine evvel-i ḫilḳatten muttaṣıla olur ve kaçan o ruṭūbet fāniye olsa o ᶜuḍv tefriḳa ve teterrübe ṣāyire ve rāciᶜa olur. Rutūbet-i ūlānın naẓīri misreceye maṣbūb olan dühn-i sirācdır ve rutūbet-i s̱āniyenin naẓīri ẕübālenin yaᶜnī fetīle-i sirācın teşerrüb eylediği dühndür ve ruṭūbetten ṣınf-ı s̱ālis̱in naẓīri kendiden ẕübāle ittiḫāẕ olunan ḳuṭnun eczālarını bi-ḥasebi'l-ḫilḳat birbirine muttaṣıl kılan rutūbettir.[78]

Ve kaçan aᶜḍā-i aṣliyye müşteᶜile olsa ve ḫuṣūṣan ḳalb müşteᶜil olsa o aᶜḍānın ve ḳalbin iştiᶜāli dıḳḳ olur ve onlar bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve ḥarāret-i kebid dahi dıḳḳa müᵓeddī olur velākin onun kendiye dıḳḳ tesmiye olunmaz belki ondan dıḳḳ bi-sebebi'l-ḳalb ḥāṣıla olur. Ve riye ve miᶜde dahi kebid gibidir yaᶜnī onların ḥarāreti dıḳḳ değildir belki onlardan bi-sebebi'l-ḳalb dıḳḳ ḥāṣıl olur.

Ve dıḳḳın derecāt-ı s̱elās̱esi vardır. Ruṭūbātın aṣnāf-ı s̱elās̱esi ḥasebiyle derece-i ūlāda ḥarāret aṣnāf-ı ruṭūbāt-ı meẕkūreden ṣınf-ı evvele taᶜalluḳ eder ve ḥarāret o ruṭūbeti ifnā eder, nitekim sirāc tevaḳḳud olundukta evvelā misrece[de] maṣbūb olan [dühnü] ḥarāret ifnā eylediği gibi. Ve bu ḥāl üzere olan ḥummā-ı dıḳḳın derece-i ūlāsıdır ve ism-i cinse yaᶜnī o ḥummā-ı

---

78 Ebdānda olan ruṭūbet ḳısmet-i evveliyye ile iki ḳısma münḳasımdır: ruṭūbet-i evvelī ve ruṭūbet-i s̱āniyedir. Ruṭūbet-i evvelī aḫlāṭ-ı erbaᶜadır. Ve ruṭūbet-i s̱āniye dahi iki ḳısmdır, biri fuḍūl ve biri ġayr-i fuḍūldür. Ve ġayr-i fuḍūl dahi dört ruṭūbettir: biri ᶜurūḳ-ı şaᶜriyyede maḫzūne ve ikinci aᶜḍāya mebs̱ūs̱edir ki ona ruṭūbet-i reẕāẕiyye dahi derler ve üçüncü ḳarībü'l-ᶜahd bi'l-inᶜiḳād ve dördüncü eczā-i ᶜuḍvu birbirine ilṣāḳ eden ruṭūbettir. Bu taḳsīm Ḳarşī'nin taḳsīmi ve *Ḳānūn*'un icmālini tafṣīldir, beynehümāda mübāyenet yoktur.

dıḳḳ ismine maḫṣūṣadır, āḫer ism ile tesmiye olunmaz ve ona lüġat-i Yūnāniyyede aḳṭīḳūs derler, lüġat-i ʿArabiyye'de o nevʿin maḫṣūṣ ismi yoktur. Ve kaçan ruṭūbāttan ṣınf-ı evvel külliyyen fānī olsa ve ḥarāret ṣınf-ı s̱ānīyi ifnāya ve taḥlīle başlasa nitekim misreceye ifrāġ olunan dühn nār ile taḥallül edip fetīlenin cirminde müteşerrib olan dühne nārın teşebbüs̱ü ve dühn ẕübāleyi ifnāya bedʾ eylediği gibi o vechle olan ḥummā-ı dıḳḳın derece-i s̱āniyesi olur ve derece-i s̱āniyede olan dıḳḳa ẕübūl tesmiye olunur ve mārsemūsā dahi tesmiye olunur. [475b] *Ve baʿḍı nüsḫada "fāraḳsīmūs" vāḳiʿ olmuştur.* Ve bu derece-i s̱āniyede olan dıḳḳın ʿarḍ-ı ʿarīḍi vardır, onda ibtidā ve intihā ve vasaṭ olur ve onun intihāsına bāliġ olanlar felāḥ bulmazlar ve ʿilācı ḳalīlen ḳabūl eder, Allāhu taʿālānın ʿināyet-i ḫāṣṣası erişir ise ḫuṣūṣan dıḳḳın derece-i s̱āniyesinin intihāsında olup laḥm dahi medḳūḳ olursa ʿadem-i recā ġālib olur. Ve kaçan ruṭūbāttan ṣınf-ı s̱ānīyi ḥarāret ifnā edip ṣınf-ı s̱ālis̱i ifnāyı ve taḥlīli aḫẕ eylese nitekim şuʿle fetīlenin cirmini iḥrāḳ ve eczālarının lüṣūḳunu ifnāya bedʾ eylediği gibi o mertebe dıḳḳın derece-i s̱ālis̱esi olur ve ona müfettit ve muḫaşşin derler, lüġat-i yūnānīde ūmāṭīs derler, pes bu ḥummayāt için bi-derecātihā nevbet ve evḳāt-ı nevbet olmaz.

Ve bir ḳavm dıḳḳı aḳsām-ı s̱elās̱eye taḳsīm edip dediler ki ḥummā-ı dıḳḳıyyenin taʿalluḳu yā ḳarībü'l-ʿahd bi'l-cümūd olan ruṭūbete olur veyāḫūd laḥm mis̱lliye olur veyāḫūd aʿḍā-i aṣliyye-i ṣulbe olan ʿiẓām ve ʿaṣab mis̱llilere olur. Eger bu ḳavl ile o ḳavm murād ederse ẕikr olunan mevāḍiʿde vāḳiʿ ruṭūbāta ḥarāret taʿalluḳ eder, bu taḳdīr üzere bu ḳavl ile ḳavl-i evvel maʿnāda mütteḥid olurlar. Ve eger murād ederlerse ki ḥummā-ı dıḳḳın evvel-i emrde ifnā eylediği ruṭūbet cümūda ḳarībü'l-ʿahd olan ruṭūbettir, bu ḳavl ṣaḥīḥ olmaz.

Ve baʿḍı kerre ḥummā-ı dıḳḳ ḥummā-ı yevmden sonra ve keẕālik ḥummā-ı ʿufūnet ve ḥumma'l-evrāmdan sonra vāḳiʿ olur. Ve ḥummā-ı dıḳḳ emrāḍ-ı sāire ʿaḳıbında olmayıp ṣaḥīḥ olan kimselere evvel-i emrde kendi ʿārıḍ olmak müstebʿad olur, zīrā ḫılṭ ve rūḥ müşteʿil olmayıp kes̱īf olan aʿḍā-i aṣliyyenin iştiʿāli baʿīd olur belki vācib budur ki evvelā rūḥ ve aḫlāṭ tesaḫḫun edip baʿdehu aʿḍā-i meẕkūre tesaḫḫun eyleye meger ki sebeb-i ḥummā cidden ḳavī olup evvel-i emrde aʿḍāya teşebbüs̱ ve taʿalluḳ eyleye.

Ve baʿḍı kerre şeyʾ-i vāḥid dıḳḳa ve ḥummā-ı yevme sebeb olur, zīrā şeyʾ-i vāḥid taʿalluḳ-ı ḳavī ile taʿalluḳ eder ise aʿḍāyı tesḫīn ve ḥummā-ı dıḳḳı iḥdā̱s eder ve eger taʿalluḳ-ı ḍaʿīf ile taʿalluḳ eder ise ervāḥı tesḫīn edip ḥummā-ı yevmi iḥdā̱s eder. Ve bunun naẓīri ḥaṭaba taʿalluḳ eden nār olur, zīrā nārın ḥaṭaba taʿalluḳu iki vech üzeredir: O taʿalluḳun birisi tesḫīn ṭarīḳiyle taʿalluḳ eder ve ruṭūbeti tebḫīr eder velākin iḥrāḳ ve termīd eylemez. Ve ikinci taʿalluḳu iştiʿāl ṭarīḳi ile olur.

Ve ḥummā-ı ʿufūnet ve verem çok kerre dıḳḳa intiḳāl eder ḥummānın şiddeti ve ke̱zālik ḥummāda olan ġıdāyı şiddet-i telṭīf ḥasebiyle ve mā-ı bāridi menʿ ve cānib-i ḳalbe aṭliye ve aḍmide ile mürāʿātın ḳılleti ile ḫuṣūṣan verem-i ḳalbe mücāvir olan ḥicāb mi̱slli ʿuḍvlarda ola.

Ve çok kerre vāḳiʿ olur ki ḳuvvetin suḳūṭu ve ġaşyin tevātürü ile ṭabīb muḍṭarr kalıp ʿalīle ḫamr ve māu'l-laḥm ve devāu'l-misk saḳy eder ve onları saḳy ʿalīli maraḍ-ı dıḳḳa īḳāʿ eder. Ve baʿḍı kerre dıḳḳ ḥummayāt-ı ʿufūnet ve evrām ile terkīb olunur.

Dıḳḳı evvel-i emrde maʿrifet ʿasīre velākin ona evvel-i emrde muʿālece yesīre olur. Ve dıḳḳın āḫirinde dıḳḳı maʿrifet sehl ve āsān olur velākin ʿilācı ḳabūlü ʿusretli olur ve ẕübūlün āḫiri elbette ʿilācı ḳābil değildir.

el-ʿAlāmāt: Ammā medḳūḳun nabḍı daḳīḳ-i ṣulb-ı mütevātir-i ḍaʿīf olup ḥālet-i vāḥide üzere ̱sābite olur ve onların melmesleri ile iḥsās olunan ḥarāret sūnūḫasta ve o mi̱slli mevādda müşteʿil olan ḥarāret-i maḥsūseden ednā olur ve ʿuḍvun evvel-i melmesde ḥarāreti ehdeʾ ve esken olur. Ve kaçan ʿuḍv üzere yed bir sāʿat bāḳī kalsa o ḥarāret bi-ḳuvvetin ve leẕʿ ẓāhir olur ve onun ḥarāreti nemā bulup ānen-fe-ānen tezāyüd bulmaktan zāil olmaz ve mevāḍiʿ-i bedenden ʿurūḳ-ı ve şerāyīn maḥalleri sāir mevāḍiʿden esḫan olur ve onların ḥarāretleri müteşābihedir, ona naḳṣ gelmez. Lākin kaçan medḳūḳa ġıdā vārid olsa ḥummāya nemā ve ḥarāretine iştidād ve nabḍına ḳuvvet gelir ve nabḍı ʿiẓamı aḫẕ eder ve bināen ʿaleyh eṭıbbānın cehelesi o iştidāddan ḫavf edip medḳūḳu ġıdādan menʿ ederler ve medḳūḳtan ġıdāyı menʿ onları ihlāk eder. Ve bunun naẓīri sirācdır ki ona dühn ṣabb olunsa iştiʿāli artar ve ṣabb olunmasa mevcūd olan dühnü fenā bulup fetīle muḥteriḳa ve şuʿle münṭafiʾe olur ve naẓīr-i āḫeri maḳlā olur yaʿnī bir nesne ḳaly olundukta ve kavruldukta üzerine ṣu ṣabb olunsa ḥarāreti artar ve su ṣabb

olunmasa o nesne muḫteriḳa olur ve bu ḥāl yaʿnī tenāvül-i ġıdā ile ḥarāretin iştidādı dıḳḳın ḳavī delīli olur. Ve ḥummayāt-ı sāirede taġaddī katında tevaḳḳud-ı ḥummā ve iştidād-ı ḥarāret olmaz velākin onda ṭabīʿatın ḥarekāt-ı iḍṭırābiyyesi olur ve ḥummayāt-ı sāirede teḍāġuṭ-ı mevādd ḥasebiyle edvār-ı maʿlūme üzere iştidād olur. Ve ammā dıḳḳta olan iştidādın edvārı olmaz belki hangi vaḳtte taġaddī olunsa o vaḳtte ittiḳād ve iştiʿāl olur.

Ve bu maraḍ ṣāḥibinin yaʿni medḳūḳun ḥarāret-i dıḳḳıyyeyi şuʿūru şedīd ve iḥsāsı eks̱er olmaz, zīrā o ḥarāret ʿuḍvda mizāc-ı müttefiḳ olmuştur, iʿtiyād ḥasebiyle mizāc muḫtelif olmaktan ḫurūc eylemiştir ve kitāb-ı evvelde bunun ems̱ālinin ḥāli senin maʿlūmun oldu velākin tenāvül-i ġıdā katında o ḥarāreti ḥiss ve şuʿūr ẓuhūr eder iştidād ḥasebiyle.

Ammā ḥummā-ı yevmin ḍıḳḳa intiḳālinin ʿalāmeti yevm-i s̱ālis̱te ḥarāretin cidden iştidādı olur. Eks̱er-i ḥālde ḥummā-ı yevm on sāʿat mürūrundan sonra inḥiṭāṭı aḫẕ eder ve kaçan yevmiyye ḥummāda on iki sāʿat mürūrunda ʿalāmet-i inḥiṭāṭ ẓāhire olsa belki yevm-i s̱ālis̱e ḳadar ḥāl-i müteḳaddim üzere müstemirr olsa ve baʿdehu müştedde olsa o ḥummā-ı dıḳḳ olur.

Ve dıḳḳın ḥummā-ı ʿufūnet ile terekkübünün ʿalāmetleri budur ki o ḥummānın inḥiṭāṭı āḫirinde ve baʿde'l-ʿaraḳi'l-vāfir ḥarāret-i yābise bāḳıye kalır ve ẕübūl ve neḥāfet ziyāde olur yaʿnī dıḳḳta muʿtād olan ẕübūl ve neḥāfetten eks̱er olur ve bevl ve berāzda dühniyyet ziyāde olur. Ve eger o mürekkeb ḥummāda dıḳḳ ẓāhir ve ḥummā-ı ʿafiniyye-i uḫrā ḫafī olur ise ona nevāibde vāḳiʿ olan teḍāġüṭ delālet, zīrā ḥummā-ı dıḳḳta o mis̱lli teḍāġuṭ olmaz.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre dıḳḳ miʿdeye teşebbüs̱ ile ibtidā edip mizāc-ı kebidī bi'l-mücāvere ifsād eder.

Ve ʿalāmet-i ẕūbūl budur ki kaçan ḥummā-ı ẕübūle erişse nabḍın ṣalābeti ve ḍaʿfı ve ṣıġarı ve tevātürü müştedd olur ve ḫuṣūṣan o dıḳḳın sebeb-i vuḳūʿu taḥallülü ḳābil olmayan evrām ola, o dıḳḳın ẕübūlünden tevātür ve keẕālik sürʿat cidden ziyāde olur ve nabḍ-ı ẕübūlda ẕenebü'l-fār cinsine ṣāire olur. Ve eger şarāb-ı ḥārr şürb eyledi ise ẕenb-i fār bedeline nabḍ-ı misellī vāḳiʿ olur. Ve ẕübūl ḥasebiyle ʿārıḍa olan aʿrāḍ cidden şedīde olmaz, zīrā ẕübūl aʿrāḍı müştedde olacak ḳadar ʿalīle mühlet vermez belki ihlāk eder ve bevlde dühniyyet ve ṣafāyıḥ olur ve ʿayn ġuʾūru aḫẕ eder ve ẕübūl nihāyete erişse ġuʾūr-ı ʿayn müştedde olur ve remaṣ-ı yābis ziyāde

ve ekser vechte ve sāir aʿḍāda olan ʿiẓāmın ḥurūfu ve eṭrāfında nütūʾ ve irtifāʿ olunur ve suḍġlarda laṭʾ olur ve cebhenin cildesi mütemeddide olup revnaḳı zāile olur ve ke-enne cilde üzere ġubār gibi nesneler bulunur ve şemsten muḥteriḳ olmuş gibi olur ve ḥāciblerini refʿin s̱iḳalına müʾeddī olur ve ʿaynı nuʿāsiyye olur yaʿnī gözleri tapuklayan kimsenin gözü heyʾetinde olup maġmaḍa olur ve maʿa-hāẕā onda nevm olmaz ve enfi daḳīḳ ve şaʿrı ṭavīl olur ve onda ḳaml ẓāhir olur ve baṭnında ḳuḥūlet ẓāhire olup baṭnı ẓahrına iltiṣāḳ eder ve onun baṭnı cild-i yābis gibi olup müncez̲ib olur ve maʿiyyetinde cilde-i ṣadr dahi müncez̲ibe olur. Ve kaçan ṣāḥib-i z̲übūlün tırnakları tenaḥḥī ve teḳavvüs eylese z̲übūl nihāyete erişip tefettüte ibtidā eylemiştir ve kaçan [475a] müfettit mertebesine z̲übūl bāliġ olsa ġuḍrūfları z̲evebān eder.

ʿİlācu'd-Dıḳḳ: Ḥummā-ı dıḳḳa olan ʿilācdan ġaraḍ tebrīd ve terṭīb olur ve onlardan her birisi tebrīd veyāḫūd terṭīb esbābını ʿalīle taḳrīb edip aḍdādının mevcūd olan esbābını refʿ etmekle olur. Ve baʿḍı kerre tebrīd ve terṭībden her birinin sebebi āḫerin ḍıddına sebeb olur, mes̱elā tebrīdin sebebi müceffifāt olmakla o müceffif edviye ile tebrīd ḥāṣıl olduğu gibi terṭībin ḍıddı olan tecfīf dahi ḥāṣıl olur; aḳrāṣ-ı kāfūriyye ve ṭabāşīr ve o mis̱lli edviyeler z̲ikr olunan minvāl üzere olup onda tebrīd ve tecfīf olur. Ve kez̲ālik sebeb-i terṭīb tebrīdin ḍıddı olan tesḫīne sebeb olur şarāb mis̱lli, zīrā şarāb terṭīb eder velākin tesḫīn eder ve tesḫīn tebrīdin ḍıddı olup ḥummāya muvāfaḳati olmakla muḍırr olur, pes vācib olur ki ḥīn-i muʿālecede bu ḥālāt ve keyfiyyāta mürāʿat oluna.

Ve kaçan tebrīdi ḳavī olan devāya ḥācet mess eylese ve tebrīdi ḳavī müyebbisātan bulunup āherinden bulunmasa terṭībi ḳavī olan devā onun maʿiyyette veyāḫūd ʿaḳıbında istiʿmāl olunur. Ve kez̲ālik terṭībi ḳavī ve serīʿ olan devāyı istiʿmāle ḥācet olup müsaḫḫināttan māu'l-laḥm ve şarāb mis̱lliler istiʿmāl olunsa ḳuvvet-i tebrīdi olan devā onun maʿiyyetinde veyāḫūd ondan muḳaddem veyāḫūd ʿaḳıbında istiʿmāl oluna.

Ve eger dıḳḳa sebeb verem veyāḫūd bir ʿuḍvda vāḳiʿ olan elem olur ise evvelā o ʿuḍva ʿilāc olunur. Ve ṭabīb dilerse ki cidden ḥummāsı müştedde olan kimselere muvāfıḳ olsun için devāsını fünūn-ı şettā ve edviye-i muḫtelifeden terkīb eyleye, ona vācib olur ki evvelā ʿale's-seḥer sikencebīn ile

aḳrāṣ-ı kāfūr ve aḳrāṣ-ı kāfūr mecrāsına cārī olan nesneler saḳy eyleye ve şemsin ṭulūʿu vaḳtinde mā-ı şaʿīri serāṭīn ile saḳy eyleye eger ʿalīle kerīh olmaz ise veyāḫūd mā-ı şaʿīri cüllāb ile saḳy eyleye veyāḫūd mā-ı rummān ile saḳy eyleye ve mebīti katında eger cihet-i miʿdeden ve cihet-i uḫrādan māniʿ yok ise bezr-i ḳaṭūnā luʿābını saḳy eyleye ve onları tebrīd için tedbīr olunup eşribe-i müberrideden senin maʿlūmun olan müberridāt saḳy olunur ve buḳūlden bevārid ile taġdiye olunur ve aḳrāṣtan kāfūr ḳurṣu saḳy olunur ve aḍmide ve merūḫāttan müberridāt istiʿmāl olunur ve havāları dahi tebrīd olunur ḥattā şitāda dahi havā tebrīd olunur eger tebrīd havāyı iḥtimāl eylemezse diṡārı taḫfīf olunur ve onlara tebrīd-i havā efḍal-i muʿālecāttan olur ve muṣandelāt-ı mükeffere-i yābise[79] dahi istiʿmāl olunur ve ona verd ve kāfūr ve ṣandal ve fevākih-i bāride ve şāhisferem ki üzerine mā-ı verd saçılmış ola, bi'l-cümle bu meẕkūrlar işmām olunur.

İşbu tedbīr-i müberridāt zeylinde Ḳānūn'da vāḳiʿ والتبخير بالعرق والحمام *ʿibāretinin maʿnā-yı ẓāhirīsi orada ṣaḥīḥ değildir, zīrā ʿaraḳ ve ḥammāmdan her biri medḳūḳ ḥaḳḳında ḳarīben ẕikr-i ātī olduğu üzere cāiz değildir, pes vācibdir ki "ʿaraḳ"tan murād "ʿaraḳu'ş-şecer" ola yaʿnī "ṣumūġ" murād oluna ve "ḥammām"dan "ābzen" veyāḫūd havāsı bārid, suyu fātir olan ḥammām murād oluna ve ḥāṣıl-ı maʿnā bu olur ki tedbīr-i tebrīdin biri dahi ṣumūġ-ı bāride ile tebḫīr ve ḥammām-ı bāridi ve ābzeni istiʿmāldir.*

Ve vācib olur ki aʿḍā-i nefese ḳarīb olan ʿuḍva cidden müberrid olan ḍımād vaḍʿ olunsa o ḍımādın ʿuḍv-ı mevṣūf üzere imsāki taṭvīl olunmaya, zīrā ḍımād-ı meẕkūru o miṡlli ʿuḍv üzere ṭūl-i müddet imsāk eylemek baʿḍı kerre nefese ve ṣavta ḍarar-ı ʿaẓīm ile muḍırr olur.

Ve vācib olur ki ʿalīl rāḥat ve nevm ve deʿa ve feraḥa imāle oluna ve ġaḍab ve ḥüzn ve ġamm ve cūʿ ve ʿaṭaş-ı ṭavīlden tebʿīd oluna. Ve onlara istiʿmāli vācib olan aḍmide-i müberride o ḍımādāttır ki onda ʿıṭriyyet ola, zīrā o ḍımād-ı muʿaṭṭarın menfaʿati aḥḍar[80] olur ve ḫuṣūṣan o ḍımād ṣadr üzere [ve] ṣadrın ḥavālīsine vaḍʿ oluna ve o ḍımād müberrid olup onda

79 "Muṣandelāt-ı mükeffere-i yābise"den murād o devādır ki onda ṣandal olup evāil-i ṡāniyede ṣandal yābis olmakla onun yübūsetini tekfīr yaʿnī setr ve taʿdīl eden nesne ile dıḳḳa maḍarratı izāle olunmuş ola.

80 Yaʿnī ziyāde ḥāḍır olur.

ḳabḍ olmaya, zīrā ḳabḍ tecfīf eylediğinden mā-ʿadā devānın ḳuvvetini ġavṣtan menʿ eder. Ve vācib olur ki o ḍımādı tebdīle müdāvemet oluna, devā ṭūl-i mekṡ ile tesaḫḫun edip o süḫūnet-i ʿārıḍa ile ʿuḍvu tesḫīn eylemesin için ve o ḍımādın şiddet-i tebrīdine dahi mürāʿat oluna yaʿnī tebrīdi taʿdīl oluna, zīrā tebrīd-i şedīd ʿuḍvu ḍaʿīf eder. Ve kaçan aʿḍā-i nefes ḳurbünde olsa baʿīd değildir ki ḥicābı ve sāir aʿḍā-i nefesi taḥẕīr edip nefesi sühūlet ile ḫurūcdan menʿ eder. Ammā tebrīd-i muraṭṭıb keyfiyyeti olan eşyā bunlardır: aġdiye-i lebeniyye vü fākihiyye ve ābzenāt ve merūḫāt ve neşūḳāt ve seʿūṭāt ve rāḥat ve deʿa ve cūʿ ve ʿaṭaştan mücānebe miṡllilerdir.

Onlara Nāfiʿ Edviye-i Müberridedir: O edviye-i müberrideden muraṭṭıbe olanların cemīʿisi ġıdāiyyedir veyāḫūd ġıdāiyyeti ġālibdir, o müberrid-i muraṭṭıb serāṭīn ile maṭbūḫ olan mā-ı şaʿīrdir ve o mā-ı şaʿīrin menfaʿat-i meẕkūresi serāṭīn cihetindedir. Ve vācib olur ki serāṭīnin eṭrāfı netf oluna, ḳavāyimi ve enyābı izāle ve isḳāṭ oluna ve üç defʿa veyāḫūd dahi ekṡer mā-ı bārid ve milḥ-i ṭīb ve remād ile tenḳıye olunup zühūmetinden tanẓīf olunca ḳadar ġasl oluna ve baʿdehu şaʿīrde ṭabḫ oluna.

Ve keẕālik o müberridāttan muraṭṭıb ġıdāiyyenin biri dahi meḫīḍ-i baḳar miṡlliler ve ḥummayāt-ı ḥādde bābında ẕikr olunan ʿuṣārāt-ı buḳūl-i maʿlūme miṡlliler ve bezr-i ḳaṭūnā miṡllilerdir.

Ammā ḫallde taḫfīf-i şedīd ve taḥlīl-i ḳavī olmakla vācib olur ki ḫall şürb olundukta o iki ḫaṣlete yaʿnī tecfīf ve taḥlīle muḳāvim olan nesneler ile şürb oluna, meṡelā ḫalle mā-ı keṡīr mezc olunup istiʿmāl oluna veyāḫūd muraṭṭıbāt-ı müleyyine ile istiʿmāl oluna.

Ve ḳarīb olur ki elbān-ı ütünde maʿa-terṭībihā tebrīd ola ḥattā bir ḳavm eşek sütünün tebrīdini meḫīḍ-i baḳar tebrīdi üzere tafḍīl eyledi lākin leben-i ütünün muvāfaḳati ancak ḥummā-ı dıḳḳa olur, mā-ʿadā ḥummālara ve ʿufūnete müteheyyiʾ ḫılṭı ve māddesi olanlara muvāfıḳ olmaz. Ve vācib olur ki leben istiʿmāl olundukta onun tecebbününden iḥtirāz oluna ve lebeni tecebbünden menʿ eden sükkerdir. Ve saḳy olunan lebenin ʿufūnetinden ḫavf olunsa rıfḳ üzere ishāl olunur. Ve eger o ishālin tesḫīninden ḫavf eder isen birkaç gün ishāli terk eyle, o günlerde aḳrāṣ ve miyāh-ı fevākih ile muʿālece eyle baʿdehu ishāli muʿāvede eyle.

Ammā yalnız tebrīdi olup terṭībi olmayan edviyeler aḳrāṣ-ı maᶜlūme vü mevṣūfedir yaᶜnī aḳrāṣ-ı kāfūr ve aḳrāṣ-ı büssed-i bāride olur. Ve hem o ḳurṣtur ki bu edviyeden maᶜmūl ola: ṭabāşīr ṭīn-i Ermenī her birinden dörder, verd altı, bezr-i ḫıyār-ı ḥamḳā, ḳarᶜ, kehrübā her birinden üç; bu edviyeler aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur, şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur ve istiᶜmāli cidden ceyyid olur. Ve keẕālik menfaᶜatte o ḳurṣa ḳarībdir lisān-ı ḥamel, neşā, ṣamġ, kes̱īrā her birinden üçer, ṭīn-i Ermenī, ṭabāşīr dörder dörder, ḫaşḫāş beş, verd, bezrü'l-ḳarᶜ ve'l-ḫıyār ve'l-ḥamḳā her birinden altışar, ḥabb-ı sefercel-i muḳaşşer, bezr-i biṭṭīḫ, bezri-i ḳıs̱s̱ā her birinden yedişer, rubb-ı sūs on; bu meẕkūrlar luᶜāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ile maᶜcūn kılınır.

Ammā müberride olan onların merūḫāt ve aṭliye ve ḍımādāt ve neşūḳāṭ ve seᶜūṭātları senin maᶜlūmun olanlardır. Ve ecved olan dühn ḳarᶜ ve ḫaşḫāş ve nīlūfer ve ḫilāf ve benefşec dühnleriyle temrīḫtir.

Ve ammā onlara muvāfıḳ olan mefāriş-i üdümden ittiḫāẕ olunup mühendem ve üzerine mā-ı verd saçılan firāştır veyāḫūd Ṭaberistān'ta kettāndan maᶜmūl olup ve ḥaşvi dahi müsaḫḫin olmayıp kettāb-ı maḥlūc cinsi ile maḥşüvv olan firāştır. Ve firāş dāimā tebdīl ve tecdīd olunur [475b] veyāḫūd üdümden firāş ittiḫāẕ olunup içine su doldurulur ve tekerrüz edip heybe gibi olmayıp basṭ-ı müstevī ile basṭ eylesin için üzerine muḍarrebe[81] taḍrīb olunur ve miyāh ḳurbünde ve mecārīsinde iskān olunur ve taḥtına bārid-i raṭb evrāk-ı şecerden ḫilāf ve ḥayy-ı ᶜālem ve buḳūl-i raṭbe ve reyāḥīn-i bārideden verd mis̱lliler ferş olunur ve keẕālik şecerin evrāḳ-ı bāridesi dahi taḥtına ferş olunur.

<u>Medḳūḳu Terṭīb Eden Edviyelerdir:</u> Muraṭṭıbāttan maᶜa't-tebrīd olanların ẕikri mürūr eyledi. Bu maḳāmda ẕikr olunacak muraṭṭıbāttan bāḳī kelām elbān ve meḫīḍ saḳyında kaldı ve ābzen istiᶜmālinin keyfiyyeti ve ḥammām ve merūḫāt ve edhān ve aṭliye istiᶜmāllerinin ve sāir tedbīrin keyfiyyetlerinde dahi kelām bāḳī kaldı ve elbān saḳyını biz sill ve yübs-i miᶜde bāblarında taᶜlīm eyledik ve vācib olur ki o meẕkūr ḳānūn ve düstūrü'l-ᶜamel kılına.

81 Yuḳālu: ضَرَّبَ النَّجَّادُ الْمُضَرَّبَةَ إِذَا خَاطَهَا Ve مُضَرَّبَةٌ [muḍarrabet] şol nihālīye derler ki üzerinde namāz kılınır. Ve نَجَّادٌ [neccād] nūnla ve cīmle ve dāl-ı mühmele ile nihālīyi işleyene derler. Vankulu. Bundan ẓāhir olur ki Türkī lisānında "hali" dediklerinin ve küçük minderin Anadolu'da "nehli" dediklerinin aslı "nihālī" imiş, taḥrīf etmişlerdir.

Leben-i nisādan sonra leben-i etān gibi bir nāfiᶜ leben olmaz ve ondan sonra māᶜiz lebeni enfaᶜdır, o ḥayvānların ᶜalefi bārid-i raṭb ḥaşāyiş ve buḳūlden kılına senin bildiğin üzere ve ḫuṣūṣan leben-i ütün dıḳḳı ḳalᶜ eder eger dıḳḳı ḳāliᶜ var ise leben-i ütün ḳāliᶜ olur, onun üzerine bir nesne īs̱ār olunmaz meger o ᶜalīlde ᶜufūnet vāḳıᶜa veyāḫūd ᶜufūnete müstaᶜidd olan māda ḥāṣıla olmakla ᶜufūnet mütevaḳḳiᶜ ola. Ve dıḳḳın evvelinden āḫirine varınca ḳadar leben ona nāfiᶜ olur. Ve rıḍāᶜ ṭarīḳiyle leben-i nisā tenāvülü cemīᶜan elbānın evfaḳı olur. Ve meḫīḍ saḳyında ḳānūn leben saḳyı ḳānūnuna muḳārib olur ve evlā olan on dirhem miḳdārı ile ibtidā edip eger ḳuvvet iᶜānet ederse otuz dirhem veyāḫūd dahi eks̱ere teraḳḳī ve tederrüc olunur ve o meḫīḍa aḳrāṣ-ı müberrideden bir şeyᵓ dahi ḫalṭ olunmak cāiz olur ve senin için saḳye-i ūlā ve saḳye-i āḫirede miḳdār-ı mez̠kūrları üzere ziyāde eylemek vardır eger ḳuvvet-i haḍma muᶜīn olur ise.

Ve ammā onların ābzenlerinin efḍali suyu fātir olan ve ḥarāreti kes̱īre olmayan ābzen olur ve maᶜa-z̠ālik onda buḳūl ve ḥaşāyiş-i müberride-i muraṭṭıbe ḳuvāları olanlar olur ve kez̠ālik o ābzenin tendiyesi[82] ḫuṣūṣan taᶜrīḳi olmayanlar efḍal olur. Ve ābzende buḫār-ı ḥārr olmak cāiz olmaz. Ve eger mā-ı bāridden mütteḫaz̠ olan ābzeni istiᶜmālin māniᶜi yok ise onun üzerine ābzen-i āḫer tercīh olunmaz ve ābzen-i bāridden māniᶜ ebḍānın ḍaᶜf ve neḥāfetin olur. Ve evāil-i emde ābzen-i bārid baᶜḍı kerre onlara şifā olur, ammā bedeni ḍaᶜīf olanlara dahi istiᶜmāl eyledikleri ābzen-i bārid dıḳḳtan şifā olur velākin mizāclarında bürūdet iḥdās̱ eder ve o bürūdeti muᶜālece ile taᶜdīl eylemek mümkin olur. Ve eger ondan dahi aḍᶜaf olur ise onların istiᶜmāl eyledikleri ābzen-i bārid her ne ḳadar o ābzenin bürūdeti ḳalīle olur ise onlarda dıḳḳ-ı şeyḫūḫat iḥdās̱ eder velākin serīᶜan helāk eylemez belki zamān-ı mevtleri ebṭāᵓ olur ve dıḳḳ-ı şeyḫūḫīye naḳli aṣlaḥ olur.

Ve bizim mā-naḥnu fīhimiz olan ābzen ḫuṣūṣunun beyānı budur ki onda vācib budur ki ābzenin suyu ḥarāretten ᶜalīlin müteḥammil olduğu bir ḥadd ve bir mertebede olup ondan bārid-i muᶜtedil olan ābzen miḳdār-ı iḥtimāl tederrüc oluna, zīrā bu tedrīc bedeni bāride māil kılar ve ondan müteᵓellim olmaz, zīrā elem muḫālif-i mizāc olan mes̱elā bürūdetin bağteten vürūduyla ḥāṣıl olur ve kez̠ālik beden mā-ı ḥārrdan ḥaṣbe[ye] müşābih bir ḥālet istifā-

82 "Tendiye" nemlendirmektir.

de edip ondan mā-ı bāride taḥammül ḥādis̱ olur. Ve ābzene beher yevm üç defʿa duḫūl emr-i ṣavāb olur.

Ve vācib olur ki ābzen suḳūṭ-ı ḳuvvetten taḥarrüzen rıfḳ ile istiʿmāl oluna ve ābzene duḫūlden iki sāʿat muḳaddem mā-ı şaʿīr tenāvül olunmak ṣavāb olur. Ve ḳarīben inşāallāhu taʿālā ẕikri ātī tefsīr üzere mecārī-i ġıdāyı tevsīʿ eylesin için beden üzere evvelā leben ḥalb eyleyip ve baʿdehu ābzen istiʿmāl eylese ve ondan sonra mā-ı şaʿīre müşābih olan mütenāveli tenāvül edip bir müddet ṣabr eyledikten sonra ġıdāyı basṭ eylesin için tekrār ābzene duḫū eylese ceyyid olur. Ve baʿde'l-ābzen ve'l-ḥammām dühn-i benefşec gibi edhān-ı muraṭṭıbe-i müberride ile temrīḫ istiʿmāl eder ḫuṣūṣan dühn-i ḳarʿdan mütteḫaẕ olan merūḫu istiʿmāl eder ve keẕālik dühn-i nīlūfer ve dühn-i ḳarʿı cemīʿan istiʿmāl eder.

Ve ābzen istiʿmālinden sonra taḥammül olunacak ḳadar bürūdet-i ḳalīlesi olan mevḍiʿe naḳl edip baʿdehu dühn istiʿmāl olunsa ṣavāb olur. Ve muḳaddem iddihān olunup dühn istiʿmālinde istiʿcāl olunsa ve baʿdehu yesīren ebred olan suya duḫūl bulunsa o dahi ṣavāb olur iḥtimāl eder ise ve bunda dahi tedrīc olunur ise beʾs olmaz. Ve bu ṣanʿatları icrānın ecved-i evḳātı haḍm-ı ṭaʿāmdan sonra olur. Ve eger mā-ı ḥārrdan mütteḫaẕ ābzeni istiʿmālden sonra min-ġayri tedrīcin defʿaten mā-ı bāride inġimās mümkin olur ise min-ciheti'l-ʿilāc eblaġ ve min-ciheti'l-ḫaṭar eşedd olur, ammā mā-ı bārid rıfḳ ile ṣabb olunsa marīḍin defʿaten mā-ı bāride ġamsinden ḫaṭarı eḳall olur velākin menfaʿati dahi eḳall olur. Ve o mā-ı bāridin berdi mā-ı ṣayf bürūdeti ḳadrinde ola yaʿnī şedīdü'l-bürūdet olan mā ile mā-ı fātir keyfiyyetleri arasında olan bürūdet miḳdārı ola.

Ve ḍaʿīf olmayan kimseler evvelā bedeni üzere leben ḥalb edip ve ḍaʿīf olanlar mā ile memzūc olan lebeni bedenine ṣabb edip baʿdehu ābzeni istiʿmāl eylese ṣavāb olur. Ve beden üzere ḥalb-i leben ile terṭīb-i şedīd ḥāṣıl olur ve ḥalb olunacak lebenin ecvedi ẕikr olunan ḥayvānın lebeni olur yaʿnī leben-i nisā ve baʿdehu leben-i etān ve baʿdehu leben-i māʿiz olur. Ve vācib olur ki beden üzere leben ḍarʿdan ḥalb oluna. Ve evlā olan ẕikr olunan edhān-ı meẕkūre ile bedenin ve mefāṣılın küllīsi üzere dāimā temrīḫ oluna. Ammā ḥammāma duḫūl için onlara ruḫṣat yoktur lākin ḥammāma duḫūl muʿarrıḳ ve muḥmī yaʿnī müsaḫḫin olmayıp nefesi dahi taġyīr eylemese ve

suyu ḥārr olup havāsı ḥārr olmasa ve suyunun dahi ḥarāreti fātire olsa bir ḥāl üzere ki onda mesāmmāttan nüfūẕ olsa velākin nüfūẕ ḥasebiyle mūẕī ve muᶜarrıḳ olmasa ve keẕālik bedeninde ᶜufūnete müheyyā mevādd olmasa ve ẖuṣūṣan ḥammāma duẖūl ṭaᶜām tenāvül edip onun inhiḍāmından evvel olmasa o mis̱lli ḥammāma duẖūl muḍırr olmaz belki onlara ḥammāma duẖūlünde vācib olur ki mehḍūm olan ṭaᶜāmın bedene basṭı murād olundukta duẖūl eyleyeler ve ḥammāmda ṭūl-i müddet meks̱ eylemeyer belki serīᶜan müfārakat eyleyeler ve ḥammāmdan müfāraḳatında muraṭṭıbāttan bir şeyᵓ tenāvül eyleyeler ve şaᶜīr ve lebenden mütteẖaẕ ḥasv gibi aḥsālar tenāvül eyleyeler ve onlara ḥammāmda ᶜaṭaş ᶜārıḍ olur ise mā-ı şaᶜīr ile ve mā-ı rāib ve leben-i ütün mis̱lliler ile teskīn-i ᶜaṭaş eyleye.

Ve vācib olur ki onların ḥammāma duẖūl ve ẖurūcunda taᶜab olmaya ve birkaç mevāḍiᶜde onardan biz ihtiyār eyledik ve bu maḳāmda onlardan bir şaṭr dahi iᶜāde eyleriz. Vācib olur ki ḥammāma o miḥaffe-i maḥmūle ile naḳl oluna ki onun içinde ferş-i müheyyed yaᶜnī ıṣlāḥ olunmuş döşek ola ve ḥammāmın beyt-i evveline varınca o miḥaffe ile naḳl oluna ve o miḥaffeden iẖrāc olunup ḥammāma münāsib bir muḍarebe-i leyyine üzere naḳl oluna ve s̱iyābı beyt-i evvelde veyāẖud ḥārr olmayan beyt-i evsaṭṭa nezᶜ oluna ve o iki beytin her birinde müddet-i meks̱i naḳl olunup enfās-ı ḳalīle ile teneffüs ve nezᶜ-i s̱iyāb edip enfās-ı ḳalīle ile teneffüs edecek miḳdār ola, ziyāde iḳāmet olunmaya ve baᶜdehu beyt-i s̱ālis̱[e idẖāl oluna] ve beyt-i s̱ālis̱ [476a] şedīdü'l-ḥarāret kılınmaya ve beyt-i s̱ālis̱te ābzene taḥammülü miḳdārı imsāk oluna. Bu meẕkūrlar eṭıbbānın ẕikr eyledikleridir velākin eḥabb olan onların ābzenleri beyt-i evsaṭ-ı muᶜtedilde ola. Ve kaçan ābzen istiᶜmālinin müntehāsında olan ābzen-i bāridden müfāraḳat edildikte üzerine bir mindīl veyāẖūd iki ṭāḳı olan fereciyye[83] örtülür ve firāşına ve miḥaffesine naḳl olunur ve ᶜaraḳı menādīl ile neşf olunur ve dühn ile tedhīn olunup taġdiye olunur.

83 اَلْفَرْجَانِ [el-Fercān] (keẕālik fānın fetḥi ve rānın sükūnu ile) Ebū ᶜUbeyde rivāyetinde Sind dedikleri vilāyet ile Ḫorasān dedikleri vilāyettir. Aṣmaᶜī rivāyetinde Sicistān ile Ḫorasān'dır. Keẕā fī Tercemeti'ṣ-Ṣ. Pes fereciyye o diyāra mensūb s̱evb olur. Ve mindīl ve maḳreme gibi büyük beze derler. Şürrāḥ-ı ḥadīs̱ لمنديل سعد في الجنة الين.ḥadīs̱inde "mindīl"i aḳmişe dol[dur]dukları bogça ile tefsīr eder.

Aṣḥāb-ı Dıḳḳı Taġdiye Beyānındadır

Vācib olur ki aṣḥāb-ı dıḳḳa onları doyuracak ḳadar ġıdāları ve şibaᶜları defᶜaten verilmeye belki şibaᶜ-ı vāḥid tefrīḳ olunup defeᶜāt ile verile. Ve onlara taġdiye olunacak aġdiyenin ecvedi mā-ı şaᶜīr ve ḥınṭa-i maġsūleden mütteḫaẕ olan ḫubzun mā-ı bāridde menḳūᶜu ve elbāndır eger elbān ile taġdiyeye ẕikri mürūr eden mānıᶜ yok ise. Ve meḫīḍ-i baḳar kes̱īrü'l-ġıdādır ve māş ve ḳarᶜ dahi onlara ġıdādır.

Ammā onlara muvāfıḳ fevākih biṭṭīḫ-i Filesṭīnīdir ki ona zaḳḳī derler ve bizim katımızda biṭṭīḫ-i Hindī demekle maᶜrūftur. Ve eger ᶜalīlin iḳbāli iḥsās olunursa ona ġayr-i mümellaḥ olan cübn-i[84] raṭb iṭᶜāmında beʾs olmaz.

Ve eger ḳuvvette ḍaᶜf var ise ona o zīrbāce meraḳası iṭᶜām olunur ki küzbere-i raṭbe ile muṭayyeb ve dürrāc ve ṭayhūc ile maṭbūḫ ola. Ve baᶜḍı kerre mā-ı kes̱īr ile memzūc olan şarāb-ı raḳīḳten bir şeyʾ saḳyına muḥtāc olurlar ve baᶜḍı kerre onlar dürrāc ve tayhūc ve ḳabc ve ferārīc luḥūmundan mütteḫaẕ olan meṣūṣāt iṭᶜāmına ve hülām-ı ḥāmiḍ ve ḳurrayṣ-ı ḥamīd laḥm-ı cedy ve laḥm-ı baḳardan ittiḫāẕ olunduktan sonra iṭᶜām olunmaġa muḥtāc olurlar hāḍımelerinin ḳuvveti ḥasebiyle. Ve meṣūṣ ve ḳurrayṣın ḫalli onlara nāfiᶜdir ve o ḥālde muḳavvidir. Ve baᶜḍı kerre fevākih-i bāride-i ḥāmiḍa şarābı ile maḫlūṭ olan māu'l-laḥma dahi ḥācet olur veyāḫūd ṣufretü'l-beyḍ-i nīm-birişte ḥācet olur.

Ve eger onlarda ḍaᶜf ġaşye ḳadar mütemādī olur ise aḍlāᶜ-ı cedyden meʾḫūẕ laḥmdan milḥ ile ittiḫāẕ olunan māu'l-laḥm taṣfiye ve muṣaffāsı üzere bir mis̱li mā-ı tuffāḥ ve mis̱l-i ᶜöşrü şarāb-ı reyḥānī ṣabb olunup müfettiren saḳy olunur. Ammā cidden şedīdü'l-berd olmayan mā-ı bāridi onlara saḳyda mānıᶜ yok ise beʾs olmaz ve mānıᶜ taḥt-ı şerāsīfte olan verem veyāḫūd bedende mevcūd olan keymūsāt-ı ᶜafine ve keymūsāt-ı niyye nuḍca muḥtāc ve ḥālen es̱er-i nuḍc kendide ẓāhir olmayan ruṭūbetler olur. Ve eger es̱er-i nuḍc ẓāhir ise ondan ḫavf ḳalīl olur.

Ve ẕikr olunan mevānıᶜ ḳabīlinden olur dıḳḳın sersāmdan ve bersāmdan intiḳāl-ı ṭarīḳiyle ḥādis̱ olduğu. Ve bu mis̱lli intiḳāl ḥasebiyle ḥādis̱ olan dıḳḳın mā-ı bāri şürbüne mümānaᶜatı eks̱er ve ezyed olur, zīrā her kaçan dıḳḳ emrāḍ-ı nāhike ve ḳuvveti mürḫiye ve ᶜaẓm ve laḥmı müẕbile üze-

---

84 [İstinsah hatasıyla "cübn" bu nüshada "ḫubz" şeklindedir.]

re vārid olsa ḍaᶜf üzere vārid olur ve mā-ı bārid şürbünün idᶜāfı dahi ona muṭābıḳ oldukta bilā-lübs̱ o dıḳḳ dıḳḳ-ı şeyḫūḫat ve dıḳḳ-ı herem olur. Ve dıḳḳ-ı şeyḫūḫat dıḳḳ-ı maᶜrūfa yübste muvāfıḳ ve ḥarr ve berdde muḫālif olur, zīrā dıḳḳ-ı maᶜrūf ḥārr ve dıḳḳ-ı şeyḫūḫatta bürūdet olup maraḍ ṣaᶜb olur bürūdet ḥasebiyle ġarīziyye bāṭıl olmakla. Ve keẕālik berd-i bāliġi ve kes̱īri olan mā-ı bārid her ḥālde muḍırr olur ve aᶜḍā-i aṣliyye ġarīzesini ifsād eder ve baᶜḍı kerre onların mevtini taᶜcīl eder veyāḫūd dıḳḳ-ı şeyḫūḫattan mā-ᶜadā dıḳḳ-ı āḫere mā-ı bārid ḥasebiyle intiḳāl eder.

Dıḳḳa Tābiᶜ Aḥvālin Tedārükü Beyānındadır

Dıḳḳa tābiᶜ olan aḥvālin birisi ġaşydir ve onda olan tedbīri biz ẕikr eyledik. Ve o aḥvālden biri dahi ishāldir. Ve vācib olur ki o ishāle muᶜālece olunup maḍarratı dahi tedārük oluna, zīrā dıḳḳta olan ishālde ḫaṭar-ı ᶜaẓīm vardır.

Ve o ishālin muᶜālecesinden olur evvelā bidāye olunup onların mā-ı şaᶜīrlerine mā-ı sevīḳ katalar veyāḫūd şaᶜīrlerine cāvers-i maḳlüvv ve ṣamġ veyāḫūd mükerreren meslūḳ olan ᶜades ḫalṭ oluna veyāḫūd ona raḍf ile maṭbūḫ veyāḫūd nār ile maṭbūḫ olup māiyyeti zāile olan leben saḳy olunmakla ḫuṣūṣan cāvers ile maṭbūḫ olan leben saḳy olunmakla muᶜālece olunur.

Ve bu aḳrāṣ dahi saḳy olunur: Ṭīn-i Ermenī beş, şāh-bellūṭ-ı maḳlüvv, verd dörder dörder, ṭabāşīr, kehrübā üçer üçer, bezr-i ḥummāḍ-ı muḳaşşer, ḥabb-ı ās, enberbārīs her birinden altışar; bu edviyelerden ᶜuṣāre-i sefercel ile ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve ġudveten mā-ı kümmes̱rā ile saḳy olunur.

Ve keẕālik ᶜinde'n-nevm bezr-i ḳaṭūnā-i maḳlüvv saḳy olunur. Ve keẕālik içinde muḳl-i Mekkī olan ṭabāşīr sefūfu saḳy olunmak cidden nāfiᶜ olur. Ve eger saḥca müᵓeddī olur ise senin bildiğin saḥc ḥuḳneleri ile muᶜālece olunur ve ḥuḳne ona evfaḳ olur.

Dıḳḳ-ı Şeyḫūḫat Beyānındadır

Eṭıbbānın muᶜtādı budur ki ḥummayāt bābında dıḳḳı ẕikrden sonra dıḳḳ-ı şeyḫūḫatı ẕikr ederler. Ve her ne ḳadar dıḳḳ-ı şeyḫūḫatta ḥummā mevcūd değil ise biz dahi sebīl-i muᶜtād üzere cereyān edip dıḳḳ ᶜaḳıbında dıḳḳ-ı şeyḫūḫatı ẕikr eyleyelim:

Dıḳḳ-ı şeyḫūḫatın maʿnāsı min-ġayri ḥummā mizāc üzere yübsün istīlāsı olur. Ve yübsün istīlāsı baʿḍı kerre ḥarr ve berdin iʿtidāli ile olur ve baʿḍı kerre berd ile olur ve ona dıḳḳ-ı şeyḫūḫat derler ve dıḳḳ-ı herem dahi derler, zīrā vaḳt-i teşeyyuḫta ʿurūḍu kes̱īrü'l-vuḳūʿ olan ẕübūl-i yübs o vaḳtin ġayride dahi ʿārıḍ olur ve sinni ziyāde olanlar o ʿillete vuḳūʿda şübbāndan esraʿ olurlar ve şübbān dahi ṣıbyāndan o ʿillette vuḳūʿda esraʿ olur ve maʿa-hāẕā baʿḍı kerre şübbān ve ṣıbyānda dahi dıḳḳ-ı şeyḫūḫat olur.

Ve o dıḳḳın vuḳūʿuna sebeb mevḳiʿ-i bedenin ḍaʿfı vaḳtinde berdin istīlāsı ḳaviyye olup o istīlā ġaẕiye tamām üzere fiʿlini işlemeğe māniʿ olmakla olur āḫir-i ʿömrde bu sebeb ile o yübūset ʿārıḍ olduğu gibi. Ve yine bu bādan olur bilā-vaḳtin veyāḫūd maʿa-ḍaʿf[i'l-beden] mā-i bārid şürbünden ḥādis̱ olan dıḳḳ-ı şeyḫūḫat gerek bedenin ḍaʿfı ḥummādan olsun veyāḫūd ḥāl-i nehvede bilā-ḥummā olsun veyāḫūd mā-ı bāridi şürb o riyāḍet ʿaḳıbında olsun ki o riyāḍet ḳuvveti taḥlīl ve mesāmmı fetḥ edip beden şürb olunan mā-ı bāridi aḥşāya ceẕbe ḥarīṣ olur veyāḫūd dıḳḳ-ı şeyḫūḫata sebeb bedende olan buḫārāt-ı rediyye-i bāride olur, zīrā o vaṣf üzere olan buḫār ḳalbe ṣuʿūd edip mizāc-ı ḳalbi tebrīd etmekle dıḳḳ-ı meẕkūr ḥādis̱ olur veyāḫūd sebeb o ḥarāret olur ki ruṭūbātı taḥlīl ve teẕvīb ve ḥarāret-i ġarīziyyeyi taḫmīd edip bedende berd ve yübūseti taʿḳīb eder.

Ve baʿḍı kerre dıḳḳ-ı şeyḫūḫat istifrāġta dahi tābiʿ olur. Ve baʿḍı kerre dahi ḥummayāt aṣḥābının istiʿmāl eyledikleri eşribe ve aḍmide dıḳḳ-ı şeyḫūḫata müʾeddī olur. Ve kaçan bu ʿillet müstaḥkem olsa ona ʿilāc olmaz ve eger mevte ḥīle olur ise dıḳḳ-ı şeyḫūḫata dahi ḥīle olur.

<u>el-ʿAlāmāt:</u> Sen rüʾyet edersin ki dıḳḳ-ı şeyḫūḫat aṣḥābında ẕübūl ʿalāmātı ve ḳaşef olur ve onlarda iştiʿāl ve iltihāb rüʾyet olunmaz ve onlar bāridü'l-melāmis rüʾyet olunur ve onların nabḍı ḥummā-ı dıḳḳ nabḍı gibi olmaz belki ṣaġīr ve baṭīʾ ve mütefāvit olur. Lākin onlarda ḍaʿf müştedd olursa nabḍ-ı tevātürü aḫẕ eder mā-ı bārid şürbünden ḥādis̱ olan dıḳḳ-ı şeyḫūḫat aṣḥābının ḍaʿf vaḳtinde tevātür-i nabḍları eks̱er olur. Ve bu ʿillet aṣḥābının bevlleri ebyaḍ ve raḳīḳ ve māī olur ve onlar aḥvālinde meşāyıḫ gibi olur.

Dıḳḳ -ı Şeyḫūḫat Muᶜālecātı Beyānındadır

Bu ᶜillet müstaḥkem olmadıkta ancak ᶜadem-i istiḥkāmı için muᶜālece olunur ve müstaḥkem oldukta ona ᶜilāc ancak helāk ve mevt ḳalīlen müteᶜaḫḫir olsun için olur. Ve onların muᶜālecātında ḳānūn budur ki onlar tesḫīn ve terṭīb olunurlar ve senin maᶜlūmun olduğu üzere onların terṭībi baᶜde'l-haḍm istiᶜmāl [476b] olunan ḥammāmāt ile olur velākin baᶜde'l-ekl ve ḳable'l-haḍm istiᶜmāl olunan ḥammām ḳuvveti isḳāṭ eder. Ve onun muᶜālecesinde rüʾūs ve ekāriᶜ ve ḥımmaṣ ve ḥınṭa-i mehrūse ve tīn maᶜa'l-ḥaṣek ve bābūnec; bu meẕkūrlardan ḥuḳne ittiḫāẕ olunup ondan yarım rıṭl ḳadar iki ūḳıyye şīrec ve dühn-i bāndan bir şeyʾ ile istiᶜmāl olunur ve tağdiye olunduktan sonra üzerine delk istiᶜmāl olunur ve onlara leben-i merḍūᶜun menfaᶜat-i şedīdesi olur.

Ve ᶜaselin dahi onlara nefᶜi ġāyete bāliġ olur ve ḥummā-ı dıḳḳta tenāvül-i ᶜasel bu ᶜilletin ᶜaksi üzere olup onlara maḍarratı ġāyete bāliġa olur. Ve dıḳḳ-ı şeyḫūḫat aṣḥābına muraṭṭıb ve nüfūẕu selis ve inciẕābı serīᶜ olup lüzūceti olmayan mā-ı laḥm ve nīm-birişt ṣufretü'l-beyḍ ve şarāb-ı ᶜaṭır-ı raḳīḳten miḳdār-ı ḳalīl mis̱lli ġıdāların muvāfaḳati eşedd olur. Ve terṭībe dıḳḳ-ı şeyḫūḫatta mürāᶜāt olunduğu gibi ḥummā-ı dıḳḳta dahi mürāᶜāt olunur ve ḥummayāt-ı vebāiyyede ve onun mücānisi olan cüderī ve ḥaṣbe ḥummālarında dahi o terṭībe mürāᶜāt olunur velākin onlarda ẕikr olunan muraṭṭıbāt ile revāyıḥ ve aḍmide ve aġdiye mis̱llilerden tesḫīni olanlar dahi istiᶜmāl olunur.

Ḥumma-ı Vebāiyye Beyānındadır

Ve baᶜḍı kerre havāya bizim sana kitāb-ı külliyyātta taᶜlīm eylediğimiz nesneler ᶜārıḍ olur ve māʾa keyfiyyātından ḥarr ve berde ve ücūn ve ᶜafine dahi istiḥālāt ᶜārıḍa olur. Ve mā ācin ve müntin ve müteᶜaffin olduğu gibi ve māın ᶜufūneti besāṭatı ḥasebiyle olmayıp belki ecsām-ı araḍiyye-i ḫabīs̱enin ona muḫālaṭa ve mümāzece edip o mecmūᶜa keyfiyyet-i rediyye ḥudūs̱u ḥasebiyle olduğu gibi havā dahi ḥāl-i besāṭatında müteᶜaffin olmaz belki ona rediyye olan ebḫıre ve edḫınenin muḫālaṭa ve mümāzecesi mecmūᶜda keyfiyyet-i rediyye iḥdās̱ıyla havā-i muḫteliṭe ᶜufūnet ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi ceyyidü'l-havā olan mevḍiᶜe riyāḥın beṭāyıḫ ve

ācine olan mevāḍiʿ-i baʿīdden veyāẖūd melāḥımda veyāẖūd vebā-i ḳattāle oldukta medfūn olmadık ecsām-ı müteceffife mevāḍiʿinden edẖıne-i rediyyeyi sevḳinden havā müteʿaffin olur. Ve baʿḍı kerre dahi mevḍiʿ-i ceyyide o mevāḍiʿ-i ẖabīs̱e ḳarībe olmakla riyāḥın sevḳi yok iken mevḍiʿ-i ceyyide havā-i müteʿaffinin bi-nefsihi cereyānı ḥasebiyle dahi ʿufūnet olur. Ve baʿḍı kerre ʿufūnet bāṭın-ı arḍda olur ve onun esbābına bizim şuʿūrumuz olmaz ve o ʿufūnet mā ve havāya sirāyet ve taʿaddī eder.

Ve havā-i yābisten ḥādis̱ olan ḥummayāt havā-yı raṭbdan ḥādis̱e ḥummayāttan eḳall olur lākin havā-yı yābiste ṣafrā kes̱īr olmakla onda ḥummayāt vebāiyye olduğu gibi ḥummayāt-ı ṣafrāiyye dahi olur.

Ammā ḥummayāt-ı vebāiyye kedir ve raṭb olan havādan ḥādis̱ olur. Ve ḥummayāt havā-i raṭbda eks̱er olur velākin ḥiddeti eḳall ve müddeti aṭvel olur. Ammā yābis ve ḳalīlü'l-maṭar olan ṣayfta ḥummayātın ḥudūs̱u eḳall ve ḥiddeti eks̱er olur ve iḳlāʿı esraʿ olur. Ve fuṣūlün efḍali kendi ṭabʿı muḥāfaẕa olunan faṣl olur.

Ve bu taġayyürāt-i havānın mebdeʾi heyʾāt-ı felekten biraz heyʾetler olur ki onlar taġayyürāt-ı meẕkūreyi īcāb eder ve onun bi-ẖurūbātihā ve aṣnāfihā vechine bizim şuʿūrumuz yoktur velākin bir ḳavm o taġayyürāttan her birinin birer sebeb-i muʿayyene mensūb olduğunu daʿvā ederler ve daʿvāları beyyineye mensūb değildir belki sana bilmek vācibdir ki o taġayyürāta sebeb-i evvel [ve] sebeb-i baʿīd eşkāl-i semāiyyedir ve sebeb-i ḳarīb aḥvāl-i arḍiyyedir. Ve kaçan ḳuvā-yı faʿāl-i semāviyye ve ḳuvā-yı münfaʿile havā için terṭīb-i şedīd īcāb eylese havāya ebẖıre ve edẖıneyi refʿ edip havāda onları mebs̱ūs̱e eder ve ḥarāret-i ḍaʿīfe ile onları taʿfīn eder ve o ʿufūnetli ebẖıre ve edẖıne ile maẖlūṭ olan havā o ḥāl üzere ḳalbe ḥaml olunup ḳalbde olan rūḥun mizācını ifsād eder ve ḳalbin muḥtevī olduğu ruṭūbātı taʿfīn eder ve o ʿufūnetten ẖāric ʿani'ṭ-ṭabīʿat ḥarāret ḥādis̱ olup o ḥarāret ile ʿufūnet bedende münteşire olur ve o ḥarāret-i münteşire ḥummā-ı vebāiyye olur.

Ve nāstan bir tāifeye ve ẖalḳa ʿāmm olur ki onların kendilerinde o ʿufūnet-i havāiyyeyi ḳabūle istiʿdād olur ve her istinşāḳ eden kimsede o havānın teʾs̱īri olmaz, zīrā münfaʿil olacak şeyʾde infiʿāle isitʿdād olmasa mücerred onda fāʿilin ḥuṣūlü ile bir fiʿl ḥāṣıl olmaz ve münfaʿilde infiʿāl olmaz ve ẕikr olunan infiʿāle ebdānın istiʿdādı ebdān aẖlāṭ-ı rediyyeden mümteliʾe

olmakla olur, ebdān-ı naḳiyye o havādan teʾes̱s̱üre ḳarīb olmaz ve kez̠ālik ebdān-ı ḍaʿīfe dahi o havādan münfaʿil olur cimāʿı iks̱ār edenler ve kes̱ret üzere istiḥmām edip ebḍānı raṭbe ve sübül ve mecārīsi vāsiʿa olan kimseler münfaʿil olduğu gibi.

el-ʿAlāmāt: Ḥummā-ı vebāiyye aṣḥābının ḥummāsı ẓāhir-i bedende hādiye ve bāṭınında eks̱er-i ḥālde mükerribe ve mühlike olur ve onda ḥurāḳa ve iştiʿāl-i ḳavī istişʿār olunur ve o ḥummā ile nefeste ʿulüvv ve ʿiẓam ve tevātür olup teneffüste kes̱īren teḍayyuḳ ve kes̱īren netn ve şiddet-i ʿaṭaş ve cefāf-ı lisān olur ve o ḥummā ile ġas̱eyān ve suḳūṭ-ı şehvet olur, eger kerāhet-i taġaddīye ṣabr olunmayıp ġıdā ekl olunmasa helāke müʾeddī olur ve onda vecaʿ-ı fuʾād ve ʿiz̠am-ı ṭıḥāl ve kerb-i şedīd ve temelmül olur ve baʿḍı kerre onda suʿāl-i yābis ve suḳūt-ı ḳuvvet ve ġaşy üzere ināfe ve işrāf ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve mā-dūn-ı şerāsīfte temeddüd olur ve onunla seher ve istirḫā-i beden ve fütūr olur. Ve o ḥummā ile baʿḍı kerre aḥmer ve aşḳar bes̱reler olur ve o bes̱relerin ẓuhūr ve buṭūnu serīʿ olur yaʿnī tiz çıkar ve tiz biter ve onlarda ḳulāʿ ve ḳurūḥ ḥādis̱e olur. Ve eks̱er-i emrde onların nabḍı mütevātir ve ṣaġīr olur. Ve eks̱er-i emrde o ḥummā leylen müştedde olur. Ve baʿḍı kerre onlara istisḳā mis̱lli ḥālet ʿārıḍa olur. Ve mirār ve sāir mevādd ḥasebiyle onlarda iḫtilāf yaʿnī müsterāḥa tereddüdleri olur ve onların berāzları leyyin-i semic ve ġayr-i ṭabīʿī olur ve baʿḍı kerre dahi berāzları sevdāvī olur ve eks̱er-i ḥālde berāzları zebedī ve müntin olup onda cins-i müz̠ābdan bir şeyʾ olur. Ve bevli māī ve mirrī ve sevdāvī olur ve kes̱īren sevdā ḳayʾ eder ve eks̱er-i ḳayʾı ṣafrā olur ve ʿaraḳ-ı müntini olur.

Ve bu ḥummā aʿrāḍ-ı mez̠kūre-i ḳaviyye ile ibtidā eder ve emri ġaşye evl ve rücūʿ eder ve kez̠ālik eṭrāfı berde ve līs̱erġusa ve teşennüc ve küzāza rücūʿ eder. Ve baʿḍı kerre bu ḥummayāt-ı vebāiyyeden bir nevʿ ḫafī olur ki ʿalīl olan kimse ve kez̠ālik ḥāss-ı ġārīb onda ḥarāret-i kes̱īre iḥsās eylemez ve onda nabḍ ve bevl taġayyür-i kes̱īr ile müteġayyir olmaz ve maʿa-hāz̠ā o ḥummā sürʿat ile mühlike olup onun ḥāl ve şānından eṭıbbāya dehşet ḥāṣıla olur. Ve o mis̱lli ḥummā aṣḥābının ve sāirlerinin nefesinde netn ḥādis̱ olsa onların eks̱eri helāk olur ʿufūnetinin ḳalbde istiḥkāmı ḥasebiyle.

ᶜAlāmāt-ı Vebāiyye Beyānındadır

Esbāb mecrāsına cārī olup vebāya delālet eden eşyādan olur evāil-i ḫarīfte ve eylūlde rücūm ve şühübün kes̱reti, zīrā onlar esbābın müsibbibātı gibi vebāyı inẕār ederler.

Ve kānūneynde cenūb ve ṣabā biraz eyyām kes̱ret üzere hübūb edip ve havāda ḫus̱ūret ve ḍabābiyyet rüʾyet olunmakla nüzūl-i maṭar ẓann olunsa velākin maṭar nüzūl eylemeyip ancak havā bilā-maṭar muġayyir-i yābis olsa sen bil ki mizāc-ı şitā fāsid olur.

Ammā ḫabīs̱ ve redī olan vebā-i ṣayfīye faṣl-ı rebīᶜde ḳıllet-i maṭar ve berd olduğu delālet eder ve baᶜdehu cenūbda kes̱ret ve havāda biraz eyyām küdūret olup baᶜdehu bir üsbūᶜ ve dahi havā ṣāf olup baᶜdehu gecelerde bürūdet ve nehār vemid ve şedīdü'l-ḥarāret olsa ve ġamme ve küdūret ve ḥarāret mevcūde olsa vebā cāiye ve ḥāḍıradır, ḥummayāt-ı vebāya ve cüderīye ve o mis̱lli ḥummayāta tevaḳḳuᶜ olunur.

Ve keẕālik [477a] ṣayf şedīdü'l-ḥarāret olmayıp velākin küdūreti şedīde ve onda eşcār muġayyire olsa ve o ṣayftan muḳaddim olan faṣl-ı ḫarīfte şühüb ve nīrān ve neyāzik ve o mis̱lli ᶜalāyim-i semāviyye vāḳiᶜ ve sālif olmuş olsa o dahi ᶜalāmet-i vebā olur.

Ve keẕālik yevm-i vāḥidde havāyı mirāren ve kes̱īren müteġayyir olup ve havā bir gün ṣāf ve şems o günde ṣāfiyeten ṭāliᶜa ve yevm-i vāḥid-i āḫer mükedder ve şems cilbāb-ı ġubret ile o günde ṭāliᶜa olduğunu rüʾyet eylesen sen ḥükm eyle ki ḳarīben vebā ḥādis̱ olur.

Ve ammā vebāya sebeb olmayıp belki sebebe muḳāreneti olan vebā ᶜalāmetleri budur ki sen ḍafādıᶜı kes̱ret üzere rüʾyet edersin ve keẕālik ᶜufūnetten mütevellid olan ḥaşerātın kes̱reti dahi rüʾyet edersin.

Ve keẕālik vebānın sebebe muḳārin ᶜalāmātındandır fārın ve sāir ḳaᶜr-ı arḍda sākin olan ḥayvānātın ẓāhir-i arḍa şeẕereten ve müstemẕereten[85] herebi ve laḳlaḳ mis̱lli zekiyyü'ṭ-ṭabᶜ olan ḥayvān ᶜuşş ve āşiyānın ve belki ḥiḍānesinde olan beyḍini terk edip sefer kıldığı.

---

85 شَـذَرَ مَـذَرَ [şeẕere meẕere] her cānibe dağıldı demek maḥallinde istiᶜmāl olunur; yuḳālu: تَفَرَّقُـوا شَـذَرَ مَـذَرَ وَشِـذَرَ مِـذَرَ إِذَا ذَهَبُـوا فِـي كُلِّ وَجْـهٍ Ve şīnin ve mīmin kesri dahi lüġattir. "Meẕere" kelimesi "şeẕere" kelimesine itbāᶜ olunur, keẕā fī *Terceme-ti'ṣ-Ṣıḥāḥ*. Pes ẓāhirdir ki *Ḳānūn* nüsḫalarında sīnin ve dālın ihmāli ile "sedereten müstemdereten" vuḳūᶜu taḥrīftir, zīrā "sedereten" ne ḳadar muvāfıḳ-ı maḳām ise "müstendireten"de maᶜnā-yı ṣaḥīḥ yoktur.

Ḥummā-ı Vebāiyye Muʿālecātı Beyānındadır

Bu ḥummānın cümle-i ʿilācı tecfīftir ve tecfīf faṣd ve ishāl ile olur. Ve vācib olur ki onun ʿilācında istifrāġa mübāderet oluna, eger mādde-i ġālibe demeviyye ise faṣd eyleyeler ve eger mādde-i ġālibe ḫılṭ-ı āḫer ise istifrāġ eyleyeler. Ve vācib olur ki onların büyūtu tebrīd ve ehviyeleri ıṣlāḥ oluna.

Ammā büyūtun tebrīdi o büyūt fevākih ve reyāḥīn-i bāride ile ve eşcār-ı bāride eṭrāfı ve leḫāliḫ ve bāridetü'r-rāyiḥa olan fevākihten mütteḫaẕ neḍūḥāt ile ve kāfūr ve mā-ı verd ve ṣandal ile iḥāṭa olunmakla olur ve küllü yevmin mirāren onların büyūtüna mā-ı verd ve mā-ı ḫilāf ve mā-ı nīlūfer reşş olunur ve eger o beytte mādan reşāşāt ve neḍḍāḫāt[86] olur ise ecved olur. Ammā havānın ıṣlāḥını inşāallāhu taʿālā ḳarīben biz ẕikr eyleriz.

Ve onların üzerlerine aḳrāṣ-ı kāfūr ve rubūb-ı bāride ve māu'r-rāib ve menzūʿu'z-zebed rāib ve içinde maṣl-ı ḥāmiḍ-i ṭayyib idāfe olunan mā-ı verd istiʿmāl olunur ve keẕālik ḫall bi'l-mā dahi istiʿmāl olunur. Ve mā-ı bārid-i kes̱īri defʿaten istiʿmāl cidden nāfiʿ olur ve ammā mā-ı bāridi defeʿāt-ı mütetābiʿāt ile ḳalīlen ḳalīlen şürb eylemek baʿḍı kerre ḥarāreti tehyīc ve taḥrīk eder.

Ammā o ḥummānın emri temādī edip şerās̱īfin temeddüdü ve eṭrāfın teberrüdü ve ṭūl-i seher ve iḫtilāṭa müʾeddī olsa ve ṣadrın ve ṣadrın ve ṣadr üzere olanların tereffuʿ ve tenezzülünü sen rüʾyet eylesen ḥarāreti ḫārice cāẕib dis̱ār istiʿmālinden lāzım olur.

Ve onların şehvetleri sāḳıṭa olsa ekle cebr olunur, zīrā sāḳıṭatü'ş-şehve olup ḳasren ekle teşeccuʿ edenlerin eks̱eri bürʾe iḳbāl ve teveccüh edip taʿayyüş eder, bināen ʿaleyh ġıdā için onlara cebr olunur. Ve vācib olur ki onların aġdiyeleri ḥavāmıḍ ve müceffifāt ola ve ḳalīletü'l-miḳdār ola, zīrā onların aġdiyeleri dahi rediyye olup kes̱reti muḍırre olur redāʾeti ḥasebiyle ve keẕālik imtilā ḥasebiyle.

Ve ammā ıṣlāḥ-ı havā baʿḍı kerre bi-ḥasebi'l-eṣıḥḥā ve baʿḍı kerre dahi hem eṣıḥḥā ve hem merḍā ḥasebleri ile olur. Ammā bi-ḥasebi'l-eṣıḥḥā olan ıṣlāḥta ġaraḍ havāyı tecfīf ve taṭyīb ve bi-eyyi şeyʾin kāne ʿufūneti menʿ olur ve o vechle havāyı ıṣlāḥa ʿūd-ı ḫām ve ʿanber ve kündür ve misk ve kusṭ-ı ḥulv ve meyʿa ve senderūs ve ḥıltīt ve ḳaranfül-i ʿilkī ve maṣṭakī ve

---

86 Yaʿnī ecnās-ı fevvāreler ve selsebīl ve çağlağan olur ise.

ᶜilk-i buṭm ve lāẕen ve ᶜasel ve zaᶜferān ve sükk ve serv ve ᶜarᶜar ve üşne ve ġār ve suᶜd ve idḫir ve übhül ve vecc ve şābābek ve levz-i mürr ve esārūn. Pes bu edviyeler eṣıḥḥā için havā-i vebāiyyeyi ıṣlāḥa ṣāliḥ olur. Ve bunlardan baᶜḍı kerre mürekkibāt ittiḫāẕ olunur ve keẕālik beyte ḫal ile ḥıltīt reşş olunur.

Ammā bi-ḥasebi'l-eṣıḥḥā ve'l-merḍā'l-maḥmūmīn havāyı ıṣlāḥ eden ṣandal ile tebḫīr ve keẕālik kāfūr ve ḳuşūr rummān ve ās ve tuffāḥ ve sefercel ve ābnūs ve sāẕec ve ṭarfā ve rībās ve vācib olur ki bu meẕkūrlar ile tebḫīr tekrīr oluna.

Vebādan İḥtirāz Beyānındadır

Vācib olur ki bedenden ruṭūbāt-ı faḍliyye iḫrāc oluna ve onun tedbīri ḳıllet-i ġıdā iledir ve sāir vücūh ile min-külli vechin tecfīfe imāle oluna lākin riyāḍet istiᶜmāl olunmaya ve keẕālik ḥammām ve eşribe dahi istiᶜmāl olunmaya ve ᶜaṭaşa dahi müṣābere olunmaya ve havā muṣlıḥāt-ı sābıḳa ile ıṣlāḥ oluna ve ġıdā ḥumūḍāta imāle olunup velākin taḳlīl oluna ve ḥumūḍāt ile maṭbūḫ olan laḥm taḳlīl olunmasa cāiz olur. Ve hülām ve ḳurrayṣ ve meṣūṣ ḫall ile veyāḫūd summāḳ ve mā-ı ḥıṣrım ve māu'l-leymū ve māu'r-rummān ile ittiḫāẕ olunup tenāvül oluna ve keẕālik muḫallilāt-ı nāfiᶜa ve ḫuṣūṣan keber-i muḫallel ve ḥıltīt tenāvülü onlara nāfiᶜ olur ve onlardan ᶜufūneti menᶜ eder. Ve vebādan muḳaddem tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs istiᶜmāl edip tedbīr-i ṣavāb-ı sāire dahi mürāᶜāt olunsa onları iṣābet-i vebādan ḫalāṣ eder. Ve ṣabır ve zaᶜferān ve mürrden devā ittiḫāẕ olunup küllü yevmin bir dirheme ḳarīb istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur.

Cüderī Beyānındadır

Ve baᶜdı kerre demde bir nevᶜ ġaleyān olur ki o ġaleyān ᶜufūnetün-mā sebīli üzere ᶜuṣārāta ᶜārıḍ ġaleyānāt cinsinden olup eczādan baᶜḍı baᶜḍı āḫerden temyīz eder. Ve cüderīnin bir ṣınfı dahi vardır ki o ṣınfta emr-i ṭabīᶜīye şebīh ṭabīᶜat demi kaynadır deme ġıdā-i ṭams̱īden muḫālaṭa edip bedende bāḳıye kalan faḍlayı nefḍ eylemek için ve ġıdā-i ṭams̱īnin muḫālaṭası vaḳt-i ḥamlde olur veyāḫūd baᶜde'l-ḥaml ᶜaḳire ve rediye ġıdā ḥasebiyle olup ḥamlin ḳıvāmını seḫīf ve ḍaᶜīf eder ve ṭabīᶜat cevher-i müteḳavvim-i

aḳvā ḥāṣıl olunca ḳadar o faḍla-i saḫīfeyi is̱āre eder ve onun naẓīri ᶜuṣāre-i ᶜinebdir ki ṭabīᶜat onu şarāb olup müteşābihü'l-eczā olunca kadar ve rıġve-i havāiyye ve s̱üfl-i araḍiyyeyi nefḍ edince ḳadar taḳvīm eder.

Ve cüderīnin bir nevᶜi dahi ḫāricden vārid olan sebeb ile ᶜārıḍ olur bu vechle ona o sebeb-i ḫāricden vürūdunda rutūbātı is̱āreti ve sāire edip aḫlāṭı deme ḫalṭ eder ve baᶜdı ġaleyān ve neşīş ḥādis̱ olur ve bu vech üzere ḥādis̱ olan cüderī fuṣūlün taġayyürü katında ḫuṣūṣan faṣl-ı rebīᶜin keyfiyyāt-ı vācibe ve niẓām-ı lāyıḳasından taġayyürü ḥālinde olur.

Ve cüderī ve ḥaṣbeden her biri emrād-ı vāfide cümlesindendir cenāib ᶜaḳıbında ve onun kes̱ret-i hübūbu zamānında kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve cüderīye müstaᶜidd olan ebdān ḥārr-ı raṭb olan ve ḫāṣṣaten ruṭūbeti [477b] kedire ve ondan faṣd ile demi iḫrāc-ı ḳalīl olan ebdān olur. Ve aġdiyeden biraz ġıdālar vardır ki serīᶜan cüderīde īḳāᶜ eder ve ḫuṣūṣan o aġdiyeyi tenāvüle iᶜtiyādı olmayanları cüderīde īḳāᶜı esraᶜ olur eger üzerine müsaḫḫine olan edviyeden ve elbān mis̱lli aġdiyeden bir nesne istiᶜmāl eder ise. Ve ḫuṣūṣan iᶜtiyādı yok iken liḳāḥ ve rimāk elbānlarını kes̱ret üzere tenāvül edip üzerine şarāb-ı kes̱īr ve edviye şürba edenler cüderīde sürᶜat-i bāliġa ile serīᶜan vāḳiᶜ olurlar.

Ve müşābih olur ki cüderī buḥrāndan bir nevᶜ ola. Ve cüderīnin eks̱er-i ᶜurūḍu ṣıbyāna ve baᶜdehu şübbāna olur ve meşāyıḫa ᶜurūḍu ḳalīl olur lākin ḥarr ve ruṭūbeti şedīde olan büldānda esbāb-ı ḳaviyye ḥasebiyle meşāyıḫa dahi ᶜārıḍ olur. Ve ebdān-ı raṭbeye cüderīnin ᶜurūḍu ebdān-ı yābiseye ᶜurūḍundan eks̱er olur. Ve rebīᶜde ᶜurūḍu şitāda ᶜurūḍundan eks̱er olur ve rebīᶜden sonra eks̱er-i ᶜurūḍu āḫir-i ḫarīfte olur ḫuṣūṣan evvel-i ḫarīfe ḥārr-ı yābis ṣayf teḳaddüm edip ve evvel-i ḫarīf dahi ḥārr-ı yābis olur ise onda cüderī ziyāde kes̱ret üzere olur.

Ve cüderīnin ᶜurūḍu yalnız cilde ve ẓāhiri vely eden mevāḍiᶜe olmaz belki ẓāhir ve bāṭında olan aᶜḍā-i müteşābihenin küllīsine ḥattā ḥucub ve aᶜṣāba dahi ᶜārıḍ olur. Ve kaçan cüderī ẓuhūr eylese ḥikke īrās̱ eder ve baᶜdehu ke-rüʾūsi'l-iber eşyā-ı cāversiyye ẓuhūr eder ve baᶜdehu ḫurūc edip mümteliʾe olur ve baᶜdehu ḳurḥa olur ve baᶜdehu muḫtelifetü'l-elvān ḫuşkrīşet olur ve ve baᶜdehu suḳūṭ eder. Ve baᶜdı kerre cüderī filiġamūnīye ve māşerāya veyāḫūd cemᶜ-i midde edip dübeyleye intiḳāl eder ve eks̱er-i

ẓuhūrunda filiġamūnī levni üzere ẓuhū eder velākin aḥyānen elvān-ı muḫtelife üzere ẓuhūr edip levni benefseciyye ve remādiyye ve esved olur.

Ve cüderīnin aṣnāfı ve elvānı vardır; ebyaḍ ve aṣfer ve aḥmer ve aḫḍar ve benefsecī olup sevāda māil olur. Ve aḫḍar ve benefşecī redīlerdir ve sevāda meyli miḳdārı redāʾeti ziyāde olur ve her ne ḳadar sevāddan meyl ederse yaʿnī levn-i sevāddan cüderīnin levni baʿīd olur ise o ḳadar şerrden baʿīd olur. Ve ebyaḍ olan ecved olur ḫuṣūṣan onun ʿadedi ḳalīl ve ḥacmi kebīr ve ḫurūcu sehl ve kerbi ḳalīl ve ḥummāsı ḍaʿīfe olup sen rüʾyet eyleyesin ki onun ḥummāsının ẓuhūrunda ve cüderīnin ḫurūcunda ḥummā ḍaʿīfe ola ve serīʿan münḳaḍiye ola.

Ve cüderīnin evvel-i ẓuhūru yevm-i s̱ālis̱te ve yevm-i s̱ālis̱ ḳurbünde ola ve bu vaṣf üzere olan ebyaḍdan sonra ecved olan o cüderī olur ki ebyaḍ-ı kibār ve kes̱īrü'l-aʿdād olup birbirlerine müteḳārib ola velākin onlarda ittiṣāl olmaya, zīrā o cüderī kibārdan birbirine muttaṣıl olup ḥattā laḥmdan ruḳʿa-i kebīreyi muḥīṭ olup ẕāt-ı aḍlāʿ veyāḫūd müstedīr olanlar rediyye olurlar. Ve keẕālik muḍāʿaf kibār dahi redī olur yaʿnī büyük cüderīlerin içlerinde cüderī-i āḫer olur ise o dahi redī olur. Ammā ebyaḍ ve ṣıġar olup birbirlerine müteḳārib ve ṣulb ve ʿaṣiretü'l-ḫurūc olur ise o ṣınf cüderī evvel-i emrde her ne ḳadar selāmeti īhām ederse ondan ḫavf olunur ki onun nuḍcunda ʿusret olup ʿalīlin sūʾ-i ḥāline müʾeddī ola ve ondan ʿalīl helāk ola, zīrā o ṣınf cüderīnin sebebi ġılẓat-i mevādd olur.

Redī ve meḫūf ve kes̱īren mühlik olan cüderī aṣnāfındandır o ṣınf cüderī ki onun ḥāli muḫtelife olup bir kerre ḫurūc edip ẓāhir olur ve āḫer kerre batıp bāṭına rücūʿ eder ve ḫuṣūṣan onun levni ẓuhūrunda benefsecī ola. Ve keẕālik luḥūc olup iḳbālinde ḍaʿf ve ḳuvvetten münfekk olmayıp ʿuḍvda iḫḍırār ve isvidād ola, o ṣınf dahi mühliktir. Ammā evvelā iḫḍırār olup ve baʿde'l-iblāl yaʿnī baʿde'l-ifāḳat isvidāda meyl edip ḳuvvette suḳūṭ olmasa belki vaḳt-i iḫḍırār ve isvidādda ḳuvvet tezāyüd üzere olsa o cüderī mühlik olmaz velākin baʿḍı kerre ḳurūḥta ve ḳurūḥ mecrāsına cārī olanlarda īḳāʿ eder ve evvelā ḥummā ḥādis̱e olup baʿdehu cüderī ẓuhūr eylese o cüderī evvelā cüderī ḫurūc edip baʿdehu ḥummā ḥādis̱ olan cüderīden eslem olur.

Ve mecdūrun aḥvālinden eks̱er tefaḥḥuṣ olunması lāzım olan onun nefesi ve ṣavtı olur. Kaçan nefes ve ṣavttan her biri ceyyiden bāḳī olsalar

emr-i cüderī selī olur. Ve sen rüʾyet eylesen ki mecdūr ve maḥṣūbun nefesi tetābuᶜ eder, sen ḥads eyle ki onun ḳuvveti ṣāḳıṭadır veyāḫūd ḥicābında verem vardır ve sonra rüʾyet eylesen ki onda ᶜaṭaş müştedd ve ilḥāḥ-ı kerb ve ẓāhir-i bedende bürūdet ve cüderī ve ḥaṣbede iḫdirār vardır, o ḥālāṭ ᶜalīlin helākini īẕān ve iḫbār eylediğini fehm eyle ve o cüderīnin ḫurūc ve ẓuhūru ebṭaʾ olur ise helāk ᶜalāmetlerini teʾyīd eder.

Ve cüderī sebebiyle helāk olanların eks̱eri iḫtināḳ ile ve ẓuhūr-ı ḫunāḳ ile helāk olurlar ve baᶜḍı kerre saḥc ve ishālden ḳuvvetleri sāḳıṭa olmakla dahi mecdūr helāk olur. Ve kaçan benefsecī olan cüderī ve ḥaṣbe bāṭına rücūᶜ eylese sen bil ki ᶜalīle ḳarīben ġaşy ᶜārıḍ olur. Ve mecdūra bevl-i dem isrāᶜ eylese ve onu bevl-i esved taᶜḳīb eylese o ᶜalīl hāliktir ḫuṣūṣan ḳuvvet sāḳıṭa ve maᶜa-ẕālik aḫḍar-ı demevī vü ġusālī iḫtilāf ola.

Ve ḥumeyḳā[87] bir şeyʾdir ki cüderī ile ḥaṣbe beyninde olup ikisinden dahi eslem olur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki bir kimse iki defᶜa cüderī iḫrāc eder mādde indifāᶜ için mükerreren ictimāᶜ ḥasebiyle.

Ve mūm-ı reṣāṣī bir nevᶜ cüderīdir ki vech ve ṣadr ve sāḳ ve ḳademde bes̱re gibi ẓuhūr eder velākin ṣāḳ ve ḳademde olanlar mā-ᶜadādan eks̱er olur ve o mūm-ı reṣāṣī redīdir ve mādde-i rediyye ve ġalīẓaya delālet eder ve ġılẓati ḥasebiyle eṭrāfa mündefiᶜa olmaz.[88]

Cüderī Ẓuhūru ᶜAlāmātıdır

Cüderīnin ẓuhūruna teḳaddüm eder vecaᶜ-ı ẓahr ve iḥtikāk-i nef ve nevmde fezaᶜ eylemek, aᶜḍāda naḫs-ı şedīd ve bedende s̱iḳal-i ᶜāmm ve yüzde ve gözde ḥumret ve demᶜ ve iştiᶜāl ve çok gerinmek ve esnemek ve ḍīḳ-ı nefes ve baḫḫatu'ṣ-ṣavt ve ġılaẓ-ı rīḳ ve s̱iḳal-i reʾs ve ṣudāᶜ ve cüfūf-ı fem ve kerb ve vecaᶜ-ı ḥalḳ ve vecaᶜ-ı ṣadr ve ᶜinde'l-istilḳā ve keẕālik ᶜinde'l-meyl ile'l-istilḳā irtiᶜāş-ı ricl ve maᶜa-külli ẕālik ḥummā-ı muṭbıḳa bu meẕkūrlar cüderī ẓuhūru ᶜalāmātıdır.

---

87 "Ḥumeyḳā" cüderīden bir nevᶜdir ki onda beyāḍ ve kebīr ḥabbeler olur ve müteferriḳa olmakla ᶜaddi mümkin olur ve ᶜalīlin ᶜaḳlı s̱ābit ve nefsi ḳaviyye olur ve onda ᶜufūnet ve ḥummā olmaz, bināen ᶜaleyh tevehhüm olunur ki cereb aṣnāfındandır, cüderī değildir ve bu ṣınf cidden selīm olur. Ber-vech-i terceme-i *Esbāb ᶜAlāmāt*.

88 Ve bir nevᶜ cüderī dahi vardır ki ona vereşkīn derler, o cüderī aḫḍar ve ḳarḍ-ı berāḳīs̱ miḳdārında olur ve vasaṭında ḫuṭūṭ olur, keẕā fi'l-*Esbābi ve'l-ᶜAlāmāt*.

Ḫaṣbe Beyānındadır

Ve maᶜlūm ola ki ḥaṣbe cüderī-i ṣafrāvīye gibidir eks̱er-i aḥvālde beynehümāda farḳ olmaz ve belki onların cihet-i iftirāḳları budur ki ḥaṣbe ṣafrāviyyedir ve ḥacmi yaᶜnī irtifāᶜı aṣġar olup cildi tecāvüz eylemez ve onun muᶜteber ve muᶜteddün bih semk ve irtifāᶜı olmaz ḫuṣūṣan evāil-i ẓuhūrda semk aṣlā bulunmaz ve cüderīnin o ẓuhūru semk ve nütūᵓ üzere olur. Ve ḥaṣbe cüderīden eḳall olur ve ᶜayna taᶜarruḍu dahi cüderīnin ᶜayna taᶜarruḍundan eḳall olur. Ve ḥaṣbenin ᶜalāmāt-ı ẓuhūru cüderīnin ᶜalāmāt-ı ẓuhūruna ḳarīb olur lākin ḥaṣbede tehevvuᶜ eks̱er ve kerb ve iştiᶜāl eşed ve vecaᶜ-ı ẓahr eḳall olur, zīrā vecaᶜ-ı ẓahr cüderīde ẓahr üzere mevḍūᶜ olan ᶜırḳın imtilā-i demevī ile temeddüdünden ᶜārıḍ olur, zīrā cüderīnin tevellüdü dem-i fāsidin kes̱reti ḥasebiyle olur, ammā ḥaṣbenin tevellüdü dem-i ḳalīl-i fāsidin redāᵓeti ḥasebiyle olur ve redāᵓet-i keyfiyyetin elemi lā-maḥāle eks̱er olur. Ve kez̠ālik eks̱er-i ḥālde ḥaṣbe defᶜaten ḫurūc eder, ammā cüderī şeyᵓen-baᶜde-şeyᵓin ḫurūc eder. Ve ḥaṣbenin selāmeti ᶜalāmātı cüderīnin ᶜalāmāt-ı selāmeti gibidir, bürūzu ve ẓuhūru ve nuḍcu serīᶜ olan ḥas̱be selīm olur ve ṣulb olup levni aḫḍar ve benefsecī olanlardan olur ve baṭīᶜü'n-nuḍc olup ġaşy ve kerbi mütevātir olan ḥaṣbeler ḳātildir ve defᶜaten ġāib olanlar dahi redī ve muġaşşī olur.

el-Muᶜālecāt: Cüderī muᶜālecesinde vācib olur ki mübāderet [478a] olunup miḳdār-ı kifāye dem iḫrāc oluna eger şerāyiṭi iḥtimāl olunur ise ve kez̠ālik ḥaṣbede imtilā-i dem var ise. Ve iḫrāc-ı demin müddeti yevm-i rābiᶜe ḳadardır. Ve kaçan cüderī ẓuhūr eylese faṣda iştiġāl lāyıḳ olmaz meger ki sen imtilāda şiddet ve māddede ġalebe olduğunu yaḳīnen bilesin, o zamān māddeyi tecfīf ve taḳlīl edecek miḳdārı dem iḫrāc edersin. Ve bu ᶜillette istiᶜmāle evfaḳ olan faṣddır. Eger ᶜırḳ-ı enften faṣd olunur ise ruᶜāf nefᶜi gibi menfaᶜati olur. Ve kez̠ālik bu ᶜillette nevāḥī-i ᶜāliye ġāile-i cüderīden ḥimāyet olunur ve o ḥimāye ile ṣibyānın cüderīsi ziyāde sehl olur.

Ve kaçan faṣd vācib olup lākin lāyıḳı üzere bi't-tamām faṣd olunmasa eṭrāfın fesādından ḫavf olunur ve kez̠ālik cidden taṭfiᵓeye müdāvemet olunsa ondan dahi fesād-ı eṭrāf ḫavf olunur.

Ve vācib olur ki cüderī ve ḥaṣbenin evāillerinde maᶜa-redᶜ ve taṭfiᵓetin taḳviyesi olup bilā-ᶜaḳl li'ṭ-ṭabīᶜa ve bilā-taġlīẓ li'd-dem olan aġdiye ile taġ-

diye oluna, mes̱elā ʿunnābiyye, temr-i Hindī ile ve ṭalʿiyye ve ʿadesiyye ve isfīdbācet ve min-ġayri şiddetin telyīni olanlar iṭʿām oluna ve bināen ʿaleyh vācib olur ki o aġdiye ile temr-i Hindīnin maʿiyyeti ola.

Ve onlara muvāfıḳ aġdiyeden olur ḳarʿiyye ve biṭṭīḫ zaḳḳī ve belki vācibdir ki onların evvelinde ṭabīʿat leyyine ola ve onların müleyyinātın efḍāli temr-i Hindī olur ve eger temr-i Hindī ile ṭabīʿat icābet eylemez ise üzerine maʿa-rıfḳın ve iḥtirāzin şīrḫışt ziyāde olunur veyāḫūd terencebīn veyāḫūd nuḳūʿ-ı iccāṣ dahi ziyāde olunur.

Ve ās̱ār-ı cüderī ẓuhūrunun evvelinde üç dirhem miḳdārı rubb-ı keder yaʿnī kāẕī rubbu aḳrāṣ-ı kāfūrdan bir ḳurṣ ile ve şarāb-ı ṭalʿ saḳy olunsa menfaʿat-i şedīde ile nefʿi olur. Ve kaçan ʿillet mütemādiye olsa ve yevm-i s̱ānīyi tecāvüz eylese ve cüderī ẓuhūru aḫẕ eylese baʿḍı kerre onu tebrīd eylemek ḫaṭā-i ʿaẓīm olur tebrīd ile faḍl bāṭında muḥtebes olduğundan için, zīrā bāṭında muḥtebes olan faḍl-ı aʿḍā-i reʾīse iḥtimāl olunup ḳalaḳ ve kerb ve baʿḍı kerre ġaşy iḥdās̱ eder, pes bu mis̱lli ḥālde vācib olur ki faḍlı ḳaynatıp ve südedini fetḥ eden rāziyānec ve kerefs maʿa's-sükker istiʿmāliyle o faḍla iʿānet oluna ve onların cihet-i istiʿmāli ʿuṣāreleri istiḫrāc olunup veyāḫūd uṣūl ve büzūru ṭabḫ olunup o ʿuṣāre veyāḫūd ṭabīḫ saḳy olunmakladır. Ve baʿḍı kerre zaʿferāndan bir şeyʾ işmām olunur ve mā-ı tīn cidden ceyyiddir, zīrā tīn mevāddı ẓāhire defʿ-i şedīd ile defʿ eder.

Ve cüderī maḍarratından ve esbāb-ı ḫalāṣın defʿ-i meẕkūrları olur o vaḳtte cidden nāfiʿ olan ʿilācdan olur maġsūl lükk beş dirhem, ʿades-i muḳaşşer yedi dirhem, kes̱īrā üç dirhem; bu edviye aḫẕ olunup nıṣf rıṭl su ile rubuʿ-ı rıṭl bāḳī kalınca ṭabḫ olunup ṭabīḫi saḳy olunsa.

Ve iẓhār-ı cüderīye meʿūneti şedīd olan devālardandır: Sarı incirlerden yedi dirhem, ʿades-i muḳaşşer üç dirhem, lükk üç dirhem, kes̱īrā ve bezr-i rāziyānec her birinden ikişer dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunup bir buçuk rıṭl su ile s̱ülüs̱üne ḳarīb bāḳī kalınca ṭabḫ ve baʿdehu taṣfiye olunup saḳy olunsa, zīrā bu maṭbūḫ nevāḥī-i ḳalbden ḥarāreti defʿ eder ve ḫafaḳānı menʿ eder. Ve vācib olur ki o mis̱lli vaḳtte elbette ʿalīle dühn taḳrīb olunmaya. Ve vācib olur ki onlar dis̱ār ile setr olunup bārid havādan tebʿīd oluna ve ḫuṣūṣan şitāda havā-i bāridden dis̱ār ile muḥāfaẓaya ziyāde mürāʿat oluna. Ve taʿrīḳi ḳaṣd olunan kimseye işlenen muḥāfaẓa

ve fiᶜl onlara dahi işlene, zīrā berd onların mesāmmlarını sedd eder ve mevāddı bāṭına redd eder.

Ve s̱elc ile müberred olan māyı şürb ve ḫayşe yaᶜnī üstübüden ittiḫāẕ olunan kettān bezine iltifāf ve duḫū cidden redīdir. Ve baᶜḍı kerre faṣd dahi redī olur, zīrā cüderīden ẓuhūr ṣadedinde olanları bāṭına istirdād edip ẓuhūrdan ṣarf ve menᶜ eder; iki ve üç günden sonra faṣddan tevaḳḳī ve iḥtirāz olunsun.

Ve kaçan tedes̱s̱ür ve tesaḫḫundan ġaşy gibi bir ḥāl ᶜārıẓ olsa veyāḫūd ġaşyin kendi ᶜārıḍ olsa lāzım olur ki ancak istinşāḳ olunacak havāsı tebrīd oluna ve eger bedeni ḫayşe veyāḫūd havā-i bāride ḳalīlen keşf iḳtiḍā eder ise onu dahi işlerler. Ve keẕālik tesḫīn ile veyāḫūd terk-i tebrīd meᶜūneti ile ḫurūca mübāderetten ḫiffet ḥādis̱ olmasa belki ḥarāret müşteᶜile ve lisān sevāda meyl eylese tesḫīnden ziyāde ḥaẕer eyle.

Ve vācib olur ki aṣḥāb-ı cüderī ve ḥaṣbe aṣḥābı taḍmīd-i baṭndan ictināb eyleye, zīrā taḍmīdde iki ḫaṭar vardır, biri o mekānın menāfisi müḍāyaḳa üzere olmak ḫaṭarıdır ve āḫeri ishāl-i redīnin ve bevl-i demin ᶜārıḍ olmak ḫaṭarıdır.

Ve vācib olur ki āḫir-i emrde ṭabīᶜat ḥıfẓ olunup ᶜalā-ḥālihi iṭᶜām olunan ᶜades bedeline o ᶜades iṭᶜām oluna ki bi-tecdīdi'l-mā selḳāt-ı müteᶜaddide ile meslūḳ olmuş ola ve ᶜades-i meslūḳ bedeline o ᶜades iṭᶜām olunur ki temr-i Hindī veyāḫūd mā-ı rummān ve summāḳ veyāḫūd ḥıṣrım veyāḫūd onların ems̱ālinden biri ile muḥammaḍ ola. Ammā demi muġallıẓa ve müberride ve ġaleyāndan māniᶜa olup evvel-i ᶜillette istiᶜmāli ile emr olunan edviyeler rībās ve ḥıṣrım ve fevākih-i bāride miyāhı ve ḫāṣṣaten şarāb-ı keder ve şarāb-ı ṭalᶜ ve ṭalᶜın nefsi ve cümmāzdır. Ve şarāb-ı keder için nüsaḫ-ı kes̱īre vardır, biz o nüsḫaları aḳrabādīnde ẕikr eyledik ve biz bu maḳāmda o nüsaḫtan ᶜacīb ve ḳavī bir nüsḫa ẕikr eyleriz ki onun ittiḫāẕı muḥammaḍ ve mükerrer mā-ı rāib ile olur ve ḳuvveti cidden şedīdedir, evvel-i emrde istiᶜmāl olunsa o ᶜillete ṣāliḥ devā olur:

Nüsḫa-i Şarāb-ı Keder: Rubb-ı keder iki cüzᵓ, eger rubb-ı keder mevcūd olmaz ise kederin kendi minşār ile neşr olunup nüşāresi aḫẕ olunur veyāḫūd keder daḳḳ olunup medḳūḳu aḫẕ olunur veyāḫūd keder nıṣfı ḳadar ṣandal ile ḫall-i muḳaṭṭar içinde ḥall ve idāfe olunur veyāḫūd keder mā-ı ḥıṣrım-ı

ṣırf içinde eyyāmen idāfe olunur ve baᶜdehu teherrī edince ḳadar rıfḳ üzere maᶜa-ṭūlin ṭabḫ olunur ve baᶜdehu ᶜaṣr olunur ve ᶜuṣāresinden aḫẕ olunur.

Ve her kaçan mā-ı ḥıṣrım veyāḫūd ḫall eks̱er olunsa ondan ittiḫāẕ olunan şarāb ecved olur ve baᶜdehu cübniyyeti menzūᶜ olan mā-ı dūġ-ı maḥḍ dahi aḫẕ olunur gerekse onun cübniyyetini nezᶜ tervīḳ-i bāliġ ve taṣfiye-i kāmil ile olsun ve gerekse māiyyet münᶜazile olunca ḳadar ṭabḫ ile olsun. Ve baᶜdehu daḳīḳ-i şaᶜīr aḫẕ olunur ve daḳīḳ-i şaᶜīr ile mā-ı rāyibden fuḳḳāᶜ ittiḫāẕ olunup o fuḳḳāᶜ dahi tervīḳ olunur ve o mürevvaḳtan daḳīḳ-i şaᶜīr ile müceddeden fuḳḳāᶜ ittiḫāẕ olunup taḥmīḍ olunur ve fuḳḳāᶜ o vech [üzere] her ne ḳadar tekrār olunursa o ḳadar ecved olur. Pes fuḳḳāᶜın ᶜameli tekmīlinden sonra ondan beş cüz᾽ aḫẕ olunur, mā-ı kümmes̱rā'ṣ-ṣīnī ve mā-ı sefercel-i ḥāmiḍ ve kes̱īrü'l-mā ve mā-ı rummān ve kes̱īrü'l-mā[89] ve ḥāmiḍ olan tuffāḥın suyu ve mā-ı zuᶜrūr ve māu'l-leymū veyāḫūd mā-ı iccāṣ-ı ḥāmiḍ ve mā-ı ṭalᶜ-i maᶜṣūr ve mā-ı kündüs-i ṭarī ve mā-ı tūs̱-ı Şāmī ki onun tūs̱u tamāmen naḍīc olmaya ve mā-ı mişmiş-i ficc ü ḥāmiḍ ve ᶜuṣāretü'l-ḥıṣrım ve ᶜuṣāretü'r-rībās ve ᶜuṣāretü ᶜasālīci'l-kerm ve ᶜuṣāretü'l-verdi'l-Fārsī ve ᶜuṣāretü'n-nīlūfer ve ᶜuṣāretü'l-benefsec her birinden üçer cüz᾽ ve ᶜuṣāretü ḥummāḍi'l-ütrücc ve ᶜuṣāretü ḥummāḍi'n-nārenc her birinden birer cüz᾽ün ikişer s̱ülüs̱ü ve ᶜuṣāre-i küzbere ve ḫass ve ḫaşḫāş-ı raṭb varaḳı ve hindebā ve baḳlatu'l-ḥamḳā her birinden birer cüz᾽ün birer rubᶜu ve ᶜuṣāre-i liḥyetü't-teys ve verd-i yābis ve nīlūfer her birinden birer cüz᾽ün nıṣf-ı ᶜöşrü ve naᶜnāᶜ-ı raṭb ᶜuṣāresi südüs cüz᾽, enberbāris-i raṭb ᶜuṣāresi yarım cüz᾽ ẕikr olunan ᶜuṣārāt ve edviye nār üzere cemᶜ ve tertīb olunur ve üzerine ᶜadesten dört cüz᾽ ve şaᶜīr-i muḳaşşerden iki cüz᾽ ve summāḳtan üç cüz᾽ ve ḥabb-ı rummāndan üç [478b] cüz᾽ ilḳā olunup ᶜale'n-nār cemīᶜan nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunup ve baᶜdehu teberrüd edince ḳadar terk olunur ve bi-ḳuvvetin mers olunur ve ondan her üç yüz dirhem için birer mis̱ḳāl kāfūr aḫẕ ve saḥḳ olunup bir ḳarᶜa veyāḫūd ḳınnīnenin[90] aṣlına ve ḳaᶜrına ẕerr olunup üzerine o devā ṣabb olunur ve baᶜdehu onun re᾽si bir şey᾽ ile ile

89 Yaᶜnī suyu ve ᶜaṣīri kes̱īr olan sefercel-i ḥāmiḍ ve rummānın suları aḫẕ olunur demektir.

90 "Ḳınnīne" ḳāfın kesri ve nūn-ı evvelin kesri ve meddi ve teşdīdi ile şarāb koydukları kap. Vankulu.

ḳaviyyen ḍamm olunur ve baᶜdehu cemr üzere vaḍᶜ olunur ḥattā kaynamaġa ḳarīb oldukta cemrden refᶜ olunup ḥaḍḥaḍa olunur ve bir büstūḳa[91] içre vaḍᶜ ve īdāᶜ olunup reᵓsi şedd olunur kāfūr ḍāyiᶜ olup ṭayerān eylemesin için ve onun şerbet-i vāḥidesi on dirheme ḳadar olur. Ve nāstan baᶜḍıları onun içine sünbül ve zencebīl ve bezr-i rāziyānec ve enīsūn ve fülfül ve suᶜd reᵓyleri miḳdārı katarlar.

Ve kaçan cüderī bi't-tamām ḫurūc eylese ve yevm-i sābiᶜi tecāvüz edip onda nuḍc ẓāhir olsa ṣavāb budur ki rıfḳla o cüderīler altından maṣnūᶜa ibre ile faḳᵓ oluna ve rüṭūbeti bir ḳuṭne ile aḫẕ oluna, ammā baᶜde'l-faḳᵓ onu temlīḥ eylemek yaᶜnī iğnenin yırttığı maḥalli tuzlamak lābüdd olur velākin cüderīden kebīr olup ᶜahdi zamān faḳᵓa ḳarīb olanlar tuzlanmaz, zīrā elemi ve vecaᶜı ziyāde olur. Ve o kibārdan mā-ᶜadāsını temlīḥ eyle ve biraz terk eyle ki faḳᵓının ṭarīḳi mesdūd ola ve baᶜdehu yine temlīḥ eyle ve ḳable-tamāmi'n-nuḍc temlīḥ olunmaz, zīrā o vech üzere olan temlīḥ ile baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı şedīd ᶜarıḍ ve verem ḥādiṡ olur ve baᶜde'n-nuḍc temlīḥ emr-i lāzım olur. Ve onu temlīḥ o mā-ı milḥ ile olur ki onda zaᶜferāndan bir ḳuvvet ola ve eger mā-ı verde tuz katıp onunla faḳᵓ olunan cüderī temlīḥ olunursa ecved olur ve eger su ile verd ve ṭarfā ve ᶜades ṭabḫ olunup baᶜdehu temlīḥ olunur ise o temlīḥ ġāyet-i cevdete bāliġ olur ḫuṣūṣan onun içine kāfūr ve ṣandal katıla, zīrā temlīḥ inḍāc ve tecfīf eder ve sürᶜat ile isḳāṭ eder.

Ve ṭarfā ile tedḫīn cidden nāfiᶜ olur. Ve faṣl-ı şitāda vācib olur ki ṭarfāya veḳūd ittiṣāl üzere kılına yaᶜnī ṭarfā ile vaḳt vaḳt tedḫīn eylemekten ḫālī olunmaya.

Ve kaçan cüderī şedīdü'r-ruṭūbet olsa ās ile ve varaḳ-ı āsla tedḫīnden lābüdd olur.

Ve cüderīnin nuḍcu katında ve tecfīfine ihtimām katında tedbīr-i ceyyid olur, erüzz ve cāvers ve şaᶜīr ve bāḳılā daḳīḳleri üzere ᶜalīli tenvīm eylemek. Ve o daḳīḳler üzere tenvīmden evfaḳ olur saḫīf olup içinde olan devānın ḳuvveti seḫāfeti ḥasebiyle ḫārice ḫurūc eden bir şennden[92] maḍribe ve firāş ittiḫāẕ olunup ẕikr olunan daḳīḳler ve edviye ona ḥaşv kılınıp o firāşın

91 "Büstūḳa" ḫunbara, *Muḳaddimetü'l-Edeb*.

92 اَلشَّنُّ [eş-şenn] (şīnin fetḥi ve nūn'un teşdīdi ile) şol kırba ki köhne olmağın suyu damlaya. Vankulu.

üzerinde tenvīm eylemek. Ve varaḳ-ı sūsen dahi onlara ceyyid olur. Ve o vaḳtte dühn redī olur, zīrā dühn-i cüderīyi cefāftan menᶜ eder.

Ve kaçan cüderī cefāfı aḫẕ eylese vācib olur ki cefāfa muᶜīne olan edviye ile mecdūre ṭılā oluna, ẕikri mürūr eden edviyelere zaᶜferāndan bir ḳuvvet aḫẕ olunup cüderīlere ṭılā oluna.

Ve kaçan cüderī ḥasebiyle ḳurūḥ ᶜārıḍa olsa o ḳurḥaya merhem-i ebyaḍ nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan kāfūrdan bir şeyᵓ ile merhem-i ebyaḍ ḫalṭ oluna. Ḳaṣab kökünün mā-ı verd ile nefᶜi olur. Ve şecer-i ḫilāf ᶜurūḳunun ḥukākesi ve şecer-i zuᶜrūr kökünün ḥukākesi dahi nāfiᶜ olurlar. Ve baᶜḍı kerre üzerine isfīdāc nes̱r eylemek ve mürdāsenc nes̱r eylemek nāfiᶜ olur. Ve eger enfinde huşkrīşet olur ise ona o ḳayrūṭī nāfiᶜ olur ki onun ittiḫāẕı dühn-i verdin ḫāliṣinden ola ve onda isfīdāc ve iḳlīmiyādan birer ḳuvvet ola.

Ve cüderīnin cefāfından sonra ve teḳarruḥu katında dühn istiᶜmāli ceyyid olur, ammā cefāf katında nāfiᶜ olduğu cüderīyi bi-sürᶜatin isḳāṭı ḥasebiyledir. Ve teḳarruḥ katında nāfiᶜ olduğu ḳurḥanın muᶜālecesi merāhimdir ve dühn merāhimin aṣlıdır ve ḳurūḥ-ı cüderīye merhem-i aḥmer ceyyid olur.

Cüderī ve Ḥaṣbe Āfetinden Aᶜḍāyı Ḫıyāṭa ve Muḥāfaẓa Beyānındadır

Aᶜḍā-i bedenden olup āfet-i cüderīden tevaḳḳīsi ve muḥāfaẓası vācib olan ᶜuḍvlar bunlardır: Ḥalḳ ve ᶜayn ve ḫayāşim ve riye ve emᶜā, zīrā bu aᶜḍālar teḳarruḥ eder.

Ammā ᶜayn baᶜḍı kerre ẕāhibe ve zāile olur ve baᶜḍı kerre dahi ona beyāḍ ᶜārıḍ olur. Ve ammā ḥalḳ baᶜḍı kerre onda ḫunāḳ ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre merīde ḳurūḥ olmak ḥasebiyle belᶜ ᶜasīr olur ve baᶜḍı kerre ākileye müᵓeddī olup ḳattāle olur.

Ammā ḫayāşim baᶜḍı kerre onda ḳurūḥ ḥādis̱ olup mecrā-yı nesīmi sedd eder.

Ammā riye onda olan cüderī ve ḥaṣbe büs̱ūru sebebiyle şedīden ḍīḳ-ı nefes ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre ᶜalīli sill maraḍında īḳāᶜ eder eger onlar teḳarruḥ ederlerse.

Ammā emᶜā baᶜḍı kerre cüderī emᶜāda ḳurḥaya müᵓeddī olup tedārükü ᶜusretli olur.

Ammā ʿaynı muḥāfaẓa için ʿayn mürrī ve küzbere ile iktiḥāl olunmak ecved olur ve onda summāḳ ve kāfūr dahi kılınır ve ḫuṣūṣan o yevmde onlar ile iktiḥāl olunsa nefʿi ve muḥāfaẓası eks̱er olur ve yalnız mürrī ile dahi iktiḥāl olunur. Ve kez̠ālik mā-ı küzbere ve mā-ı summāḳ içine kāfūr ve şaḥm-ı rummān ʿuṣāresi katılıp onunla terbiye olunan kuḥl ile dahi iktiḥāl olunursa cidden ceyyid olur ḫuṣūṣan evvel-i ʿillette cevdeti eks̱er olur. Ve kaçan cüderī ẓāhir olsa mā-ı verd ve kāfūr evfaḳ olur. Ve eṭıbbā z̠ikr eylediler ki nefṭ-i ebyaḍ ile iktiḥāl cidden ceyyiddir. Ve bizim diyārımızın nisvānı cüderī mündefiʿ olup ʿaynda āfet bāḳī kalsa o ʿaynda dühn-i fustuḳ istiʿmāl ederler ve o dühn ile ʿaynda olan ġamāme mündefiʿa olup ʿaynı o dühn ıṣlāḥ eder. Ve ʿaynda ẓuhūr eden bes̱reye şiyāf-ı ebyaḍ cidden ceyyid olur.

Ammā femi ve ḥalḳı muḥāfaẓa maṣṣ-ı rummān ve maḍġ-ı ḥabb-ı rummān ile olur evāil-i ẓuhūrunda ve tūs̱-ı Şāmī maṣṣ olunup rubbu ile ġarġara olunur ḫuṣūṣan fem ve ḥalḳta vecaʿ ẓuhūr eylese. Ve o vaḳt-i iştikāda tūs̱-ı Şāmīnin rubbu şeyʾen-fe-şeyʾen laʿḳ olunur.

Ammā ḫayāşimi muḥāfaẓa māmīs̱ā ve ṣandal ve rubb-ı hıṣrım ve ḫallden mütteḫaz̠e aṭliye ile olur ve yalnız ḫalli istinşāḳın dahi nefʿi ʿaẓīm olur.

Ammā riyeyi muḥāfaẓada ʿades ve leben ve bezr-i ḫaşḫāştan mütteḫaz̠ olan leʿūḳ gibi nāfiʿ bir nesne olmaz.

Ve emʿāyı baʿde'l-ibtidā muḥāfaẓa olunur ve onun muḥāfaẓası ḳavābıḍ ile olur ve āḫir-i ʿillette istiṭlāḳ ẓāhir olur ise aḳrāṣ-ı ṭabāşīr rubb-ı rībās ile ve bezr-i ḥummāḍ aḳrāṣı istiʿmāl olunur.

Cüderīden Bāḳıye Olan Ās̱ārın Ḳalʿı Beyānındadır

İnşāallāhu taʿālā bu bābda zīnet beyān olunduğu mevḍiʿde merreten uḫrā tekellüm eyleriz, ammā şimdiki ḥālde mā-hüve'l-evfaḳ olup münāsebeti eşedd olanları z̠ikr eyleyelim: Ās̱ār-ı cüderīyi ḳalʿ eden edviyeden olur ḳaṣabın uṣūl-i müceffefi ve daḳīḳ-i bāḳılā ve ḥukāke-i ḫaşeb-ı ḫilāf ve ḥukāke-i uṣūlü'l-ḳaṣab ve ʿanzerūt ve bezr-i biṭṭīḫ ve ḳuşūr-ı biṭṭīḫ-i müceffef ve maġsūl-i erüzz ve mā-ı şaʿīr ve beyāḍ-ı beyḍ ve ṭīn-i müteḫalḫil ve mürdāsenc ve sükker-i ṭaberzed ve neşā ve levz-i ḥulv ve levz-i mürr ve edhāndan ās̱ārı ḳalʿ eden dühn-i sūsen ve dühn-i fustuḳ ve şaḥm-ı ḥımār bi-dühni'l-verd, māʿiz ve ḥamelin aẓlāfı şeyy olundukta ḥādis̱ olan

su aḫẕ olunup o ās̱āra ṭılā olunsa onu ḳalᶜda menfaᶜati ġāyete bāliġadır. *Baᶜḍı nüsḫada ḥā-i mühmele bedeline cīm ile "cemel" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve bu bābda aḳvā olan edviyelerdendir, zebedü'l-baḥr, ḥıcāretü'l-fülfül, ḳusṭ, uşşaḳ, kündür, ṣābūn, būraḳ, ᶜiẓām-ı bāliye, ᶜiẓām-ı muḥraḳa, bezr-i fücl, daḳīḳ fücl-i müceffef, zerāvend, türmüs.

Ve levnini muḥassine olan meṭᶜūmāt-ı ceyyideden olur rummān-ı ḥulv, ḥımmaṣ, şarāb-ı ṭayyib, nīm-birişt, ṣufretü'l-beyḍ ve dücüc ve ḳıbāc ve ferārīc ve derārīc ve tedāric-i semine meraḳaları. Ve vācib olur ki ās̱ar-ı cüderīsi olanlar istiḥmāma müdāvemet eyleyeler.

Onların [479a] Edviye-i Mürekkebeleri Beyānındadır

ᶜİẓām-ı muḥraḳa, ġanemin baᶜr-ı ᶜatīḳi, ḫazef-i cedīd, neşā, bezr-i biṭṭīḫ, erüzz-i maġsūl, ḥımmaṣ her birinden onar ḥabb, bān, türmüs, ḳusṭ, zerā-vend-i ṭavīl her birinden beşer, ḳaṣabın uṣūl-i yābisi yirmi; bu edviye aḫẕ olunup ondan mā-ı biṭṭīḫ veyāḫūd mā-ı ḳıs̱s̱ā-i berrī veyāḫūd mā-ı şaᶜīr veyāḫūd mā-ı bāḳılā ile ṭılā ittiḫāẕ olunup onun ile ᶜuḍv ṭılā olunup ġıdāen ṭabīḫ-i benefsec ile ᶜuḍv ṭılā olunur.

Mürekkeb-i Āḫer: Ḫazef-i cedīd, ᶜiẓām-ı bāliye, uṣūl-i ḳaṣab-ı Fārsiy-ye, neşā, türmüs, bezr-i biṭṭīḫ, erüzz-i maġsūl, ḥabbu'l-bān, ḳusṭ veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan ġamere ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik türmüs ve ḥımmaṣ-ı esvedden dahi ġamere ittiḫāẕ olunur.

Ḥummayāt-ı Evrām Beyānındadır

Evrām-ı ẓāhireye tābiᶜa olan ḥummayātın ḥāli bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki eks̱eriyyā o ḥummālar ḥummayāt-ı yevm cinsinden olur, zīrā eks̱er-i evrāmın ḳalbe süḫūneti teʾeddī edip ᶜufūnet-i verem teʾed-dī eylemez ve bunun eks̱eri esbāb-ı bādiyeden olur verem ᶜaẓīm olmakla veyāḫūd ᶜuḍv-ı müteverrim ḳalbe ḳarīb olmakla. Veremin ᶜufūneti ḳalbe teʾeddī eylese o veremin ḥumması yevmiyye olmaz belki ġayri ḥummā olur ve bunun eks̱er-i ems̱āli ancak esbāb-ı sābıḳa-i bedeniyyeden ve imtilā-lardan olur. Ve baᶜḍı kerre dahi onun sebebi o ḳurūḥ olur ki ona mevādd-ı ḫabīs̱e teveccüh edip luḥūm-ı rıḫvede muḥtebese olur.

Ammā evrām-ı bārideye tābiᶜ olan ḥummayāt ḳarīb olur ki onun ḥummāsı ancak ᶜufūnetin ḳalbe teᵓeddīsinden ḥādis̱e olup bilā-ᶜufūnet yalnız süẖūnetin teᵓeddīsinden ḥādis̱e olmaya.

Ve evrām-ı bāṭıneye tābiᶜa olan ḥummānın şerrlisi aḥşāda olup bāṭınī olan ḥumrete tābiᶜ olan ḥummādır, zīrā onda vecaᶜ ve ᶜaṭaş ve iltihāb müştedd olur.

Ve aḥşāda olan ḥumret-i deme mirrenin onunla muẖālaṭası delālet eder.

Ve ẕikr olunan evrām-ı bāṭıne dimāġ ve dimāġın ḥucubı ve ṣimāẖ ve ḥalḳ aḥyānen ve ṣadrı vely eden ḥicāb ve kebid ve külye ve mes̱āne ve raḥim ve emᶜā ve onların müşābihi olan ᶜuḍvların evrāmıdır ve o aᶜḍāların ḳalbe ḳurb ve buᶜdu ḥasebleri ile onlar evrāmından ḥādis̱e olan ḥummayāt şiddet ve ḍaᶜfta muẖtelife olur.

Ve evrām-ı bāṭıneden ᶜuḍv-ı laḥmīde olan veremden ḥādis̱e ḥummayāt dahi şedīde ve ᶜuḍv-ı ġışāīnin ḥummāsı aḍᶜaf olur. Ve keẕālik şerāyīn civārında olan veremin ḥummāsı eşedd ve yalnız evride civārında veremin ḥummāsı aḍᶜaf olur. Ve evrām-ı bāṭıne ḥummālarının ḥummāsının o evrāma mevāddın inṣıbābı ḥasebiyle edvārı olur ve onların edvārı mevāddın tevellüdü ve ḥareketi ve ḥarāret ve elemin o mevāddı evrāma ceẕbi ḥasebiyle ṭūl ve ḳıṣarda iẖtilāf üzere olup her ẖılṭın ḥummāsının kendiye lāyıḳ devri olur.

Ve maᶜlūm ola ki çok kerre ẕātü'l-cenbde ve onun ems̱ālinde veremden berāᵓet ḥāṣıla olur velākin ḥummāsı bāḳıye kalır ve ḥummānın beḳāsı delālet eder ki mevādd-ı veremden henüz neḳā ḥāṣıl olmamıştır, mevādd-ı bāḳıye vardır.

Ve bu ḥummāların kaçan müddeti ṭavīle olsa o ḥummā dıḳḳa teᵓeddī eder ve ẖuṣūṣan evrām-ı kebidde ola, ammā ḥicābiyye veremin istiḥkāmı katında ḥummāsı dıḳḳa teᵓeddīde imhāli olmaz.

Evrām-ı Bāṭıneye Tābiᶜa Ḥummayātın ᶜAlāmātı ve Aḥkāmı Beyānındadır

Evrām-ı bāṭıneye tābiᶜ ḥummāların üç ṣınf ᶜalāmātı ve aᶜrāḍı olur. O aṣnāfın ṣınf-ı evveli o ᶜalāmāt ve aᶜrāḍdır ki ᶜuḍv-ı ᶜalīle delālet eder ve ṣınf-ı s̱ānīsi māddeye ve ṣınf-ı s̱ālis̱i ᶜalīlin ḥāline delālet eder.

Ammā ᶜuḍv-ı ᶜalīle delālet eden ṣınf-ı evvel nabḍ-ı minşārī ve nevāḥī-i ṣadrda olan veremi nāḫıs vecaᶜ ve keẕālik o suᶜāl ki evvelā yābis ve s̱āniyen raṭb olur. Ve bunlara müşābih ẕātü'l-cenb aᶜrāḍıdır ki nevāḥī-i ṣadrda olan vereme delālet eder. Ve bi'l-cümle mevḍiᶜ-i verem olan ᶜuḍvda vecaᶜ ve s̱iḳal olur ve aᶜḍā-i sāirede dahi süḫūnet-i muᶜtādeden eks̱er süḫūnet olur. Ve o ᶜalāmetin biri dahi teşennüc mis̱llidir, zīrā çok kerre aᶜḍā-i ᶜaṣabāniyyede olan evrām-ı ḥārreye teşennüc ᶜārıḍ olur.

Ammā māddeye delālet eden ṣınf-ı s̱ānī ḥummānın ġıbben iştidādı mis̱llidir, ṣafrāya delālet eder.

Ve ᶜalīlin ḥāline delālet eden ṣınf-ı s̱ālis̱ o ᶜalāmet ve ᶜaraḍlardır ki ᶜalīlin selāmetini tebşīr ve ᶜaṭabını inẕār eder.

Ve baᶜḍı kerre evrām-ı bāṭınenin ḥummā īcābında iḫtilāfı olur, kimi ḳavī ve kimi ḍaᶜīf ve dāim ve fātir olur ve bu iḫtilāf nefs-i veremin ᶜiẓamda tefāvüt ile ve keẕālik ᶜurūḳun siᶜada tefāvütü ile olur. Ve keẕālik aᶜḍā ḥasebiyle dahi iḫtilāf olur, zīrā aᶜḍānın baᶜḍısı ḳalbe ḳarīb olur veyāḫūd ḳalbe müşāreketi şedīde olur ve baᶜḍı āḫerlerin ḳalbe buᶜdu olur velākin müşāreketi olur külyeler mis̱lli, zīrā evrām-ı külye devām ve lüzūm üzere ḥummayāt-ı ḳaviyyeyi īcāb eylemez ve çok kerre müfettire olur.

Ve külye evrāmının īcāb eylediği ḥummālar ḥummayāt-ı muḫteliṭe cinsinden olup ġıbb ve ribᶜ ve ḫıms ve sids olur ve onun ile nāfiḍ ve ḳuşaᶜrīret olur, pes verem-i külye ḥummāsının o sebebden emri müşkil olmakla o ḥummānın ḥummayāt-ı meẕkūreden imtiyāzı ve iftirāḳı mevḍiᶜ-i külyede ve nāḥiye-i ḳaṭanda olan s̱iḳal ve vecaᶜ ile olur.

Ve ᶜuḍv-ı vārimeye ḥarāretin iḫtiṣāṣı vech-i muᶜtāddan eks̱erdir. Ve kaçan ᶜuḍv-ı vāḥidin reʾīse ḳurbiyyeti ve ḳuvvet-i müşāreketi ve şiddet-i ḥissi ve ᶜaṣabiyyeti olsa ve bu aḥvāl ᶜuḍv-ı vāḥidde cemᶜ olsa o ᶜuḍvun vereminin īcāb eylediği ḥummālar müştedde olduğundan mā-ᶜadā o ḥummā ṣāḥibine ḳalaḳ-ı ᶜaẓīm ve teşennüc ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre onlara aᶜrāḍ-ı ġarībe ᶜārıḍ olur, mes̱elā verem-i raḥim ḥummāsına ṣudāᶜ ve vecaᶜ-ı ᶜunuḳ ve ḥarāret ᶜārıḍ olur.

Ve veremī ḥummāda iştiᶜāl olsa o iştiᶜālde olan ḥiddet ḥummā-ı muḥrıḳa iştiᶜāli ve ḥiddeti meblağına bāliġ olmaz lākin emr-i verem ᶜaẓīm olur ise ḥiddet dahi ᶜaẓīme olur. Ve veremī ḥummānın ḥiddeti nāḳıṣa olduğu onun

içindir ki onun ᶜufūneti fāşiye değildir ve ḫārice dahi ḥareket eylemez ve lā-maḥāle hādiye olan ᶜufūnetin aᶜrāḍı dahi hādiye olur.

Verem-i bāṭınīden ḥādiṡe olan ḥummāda nabḍ ḥummayāt-ı ᶜufūnetin nabḍı gibi ibtidāda ṣaġīr olur ve müntehā katında inḳıbāḍı serīᶜ olur ve baᶜdehu bi-ḥasebi'l-ᶜuḍv ve'l-mādde ᶜaẓīm ve serīᶜ ve mütevātir olur senin maᶜlūmun olduğu vech üzere ve baᶜdehu ᶜuḍvun ᶜaṣabiyyeti ve laḥmiyyeti ḥasebiyle minşāriyyeti ve mevciyyeti olur. Ve ḥummā-ı veremiyyenin ekṡerinde bevl beyāḍa ve ḳıllet-i ṣıbġa ṣāire olur, māddenin vereme senin bildiğin üzere meyelānı ḥasebiyle.

el-ᶜİlāc Bu ḥummālarda evvelā vereme muᶜālece olunup baᶜdehu ḥummayāt-ı ḥādde ᶜilācı ile muᶜālece olunur, zīrā bu ḥummayātta aṣl ᶜilāc ᶜilāc-ı veremdir velākin nefs-i ḥummānın muᶜālecesine dahi mürāᶜāt olunur, tebrīd ve terṭībe riᶜāyet olunmakla. Ve ḥummā-ı veremiyye ᶜilācda ḥummā-ı sāẕece-i ḥāddeye muḫālif olur, zīrā veremī ḥummālarda mā-ı bārid şürbüne ve duḫūl-i ḥammāma ruḫṣat olmaz. Ve eger ᶜuḍv-ı bāṭında olan verem ḥumret ise onun üzerine ḫāricden bāride ve bi'l-fiᶜl müberride olan eşyā vaḍᶜı cāiz olur, meṡelā ḫass ve ḫayyü'l-ᶜālem ve baḳlatu'l-ḥamḳā ᶜuṣāreleri, şaᶜīr-i ebyaḍ sevīḳinden bir şeyᵓ ile cemed üzere tebrīd olunduktan sonra ḥumret-i bāṭıne üzere vaḍᶜ olunur ve tesaḫḫun eyledikçe vaḳt vaḳt tecdīd ve tebdīl eylemekten ḫālī kalınmaz. Ve baᶜḍı kerre onun aḫlāṭına zeyt-i ünfāḳ dahi ḫalṭ olunur veyāḫūd dühn-i verd ḫalṭ olunur. Ve eger ḥumret ḥummāsının ṣāḥibi ḫass-i maġsūlü tebrīd edip ekl eylese ondan intifāᶜ eder.

Ḥummayāt-ı Mürekkebe Aḥvālidir

Ḥummayāt baᶜḍı kerre [479b] birbirleri ile terekküb eder, baᶜḍı kerre o terekküb ecnās-ı mütebāᶜidenin aṣnāfları beyninde olur ḥummā-ı dıḳḳın ḥummā-ı ᶜufūnet ile terekkübü gibi.

Ve baᶜḍı kerre cins-i ḳarībde müttefiḳa olan aṣnāfın beynlerinde terekküb olur, meṡelā ḥummayāt-ı ᶜufūnet aṣnāfından ġıbb-ı balġamiyye ḥummā ile terekküb eder, şaṭr-ı ġıbb denmekle maᶜrūf olan ḥummāda terekküb eylediği gibi ve ḥummayāt-ı evrāmın terekkübü gibi.

Ve baᶜḍı kerre dahi nevᶜde müttefiḳa olan aṣnāf terekküb eder, iki ġıbbın terekkübü gibi ve iki ribᶜin veyāḫūd üç ribᶜin terekkübü gibi. Ve iki ġıbbdan

mürekkeb olan ḥummā baᶜḍı kerre ẓāhir-i ḥālde balġamiyye nevāibi üzere olur. Ve baᶜḍı kerre üç ġıbb terekküb eder. Eger münāvebe ve mübādele ṭarīḳī üzere terekküb ederler ise yevm-i s̱ālis̱te nevbet-i ḥummā eşedd olur, zīrā yevm-i s̱ālis̱te ġıbbu'l-ūlānın nevbet-i s̱āniyesi ile ġıbb-ı s̱āniyenin nevbet-i ūlāsı cemᶜ olur ve lā-maḥāle iki ḥummānın aᶜrāḍı eşedd olur ve keẕālik yevm-i ḫāmiste dahi ḥummā eşedd olur ve üç ġıbbdan mürekkebe olan ḥummā, şaṭr-ı ġıbba müşābih olur, iki ġıbbdan terekküb eden ḥummā nāibe-i balġamiyyeye müşābih olduğu gibi.

Ve bu mis̱lli esbāb ḥasebiyle nevāib-i ḥummayāt beynlerinde müşābehet olmakla beyne'l-ḥummayāt imtiyāz taḥṣīli için nevāibe iştiġāl-i külliyye ile şuġl olunmaz belki aᶜrāḍa iştiġāl olunur. Ve bu ḥummayāt ġıbb-ı ḫāliṣa olur ise faṣda sürᶜat eder ḥattā o mürekkebden cüzᵓ-i aḍᶜaf evvelā mütelāşī olur ve baᶜḍı kerre terkībe delālet eder.

Ḥummā hādiye ve sākine olunduktan sonra ḳuşaᶜrīretin muᶜāvede-si delāil-i ḥummāya ᶜālim olan ṭabībden yevm-i evvelde veyāḫūd yevm-i s̱ānīde ḥummānın terekkübüne tefaṭṭun eylemediği istiḳbāḥ olunur.

Ve dıḳḳın ḥummā-ı ᶜufūnet ile terekküb eylediğini tefaṭṭun cidden müş-kil olur, zīrā eṭıbbā o mis̱lli mürekkebe ḥummāda feterāt ve nāfiḍde ve ḳuşaᶜrīrette ibtidāᵓāt ve ᶜaraḳta muᶜāvedāt ve evḳāt-ı cüzᵓiyye var ise rüᵓyet ederler, bināen ᶜaleyh ẓann ederler ki onda faḳaṭ ḥummayāt-ı lāzıme vardır veyāḫūd lāzımeden ve müfettireden mürekkebe ḥummā vardır.

Ve baᶜḍı kerre terkīb tevālī edip nevāib bilā-faṣl birbirlerine muttaṣı-la olur ḥattā ittiṣāl ve eczā-i ḥummānın teşābühü ḥasebiyle ẓann olunur ki sūnūḫasa müşābih o ḥummā-ı müteşābihü'l-eczā ḥummā-ı vāḥidedir, o zamānda delāile mürācaᶜat vācib olur ve kaçan nevāib ḳaṣīre olsa onla-rın ittiṣālleri telāḥuḳ üzere olmaz meger ki o ḥummā-ı mürekkebin eczā-i terkībinin aᶜdād-ı kes̱īresi olmakla emri ᶜaẓīm ola ve ḫuṣūṣan nevāibi ḳaṣīre olanlarda feterāt-ı ṭavīle olsa o ḥummayātın telāḥuḳu ziyāde olur.

Ve kaçan ḥummayāt-ı muḫtelife terekküb eylese mes̱elā şaṭr-ı ġıbbın terekkübü gibi, o ḥummā-ı mürekkebenin eḥaddı evvelā iḳlāᶜ eder ve müzmine olan ṣırfeten bāḳıye kalır gerek ise iki ḥummā maᶜan müfettire veyāḫūd ikisi maᶜan lāzıme veyāḫūd eḥadühümā lāzıme ve āḫer müfettire olsun.

Ve baʿḍı kerre şaṭr-ı ġıbb ile ġıbb-ı āḫer ve balġamiyye ve sevdāviyye terkīb olunur. Eger terkībi ġıbb ile olursa ġıbb iḳlāʿ olur, şaṭr ḫāliṣan bāḳī kalır. Eger şaṭrın terkībi balġamiyye veyāḫūd sevdāviyye ile olursa şaṭr-ı ġıbb iḳlāʿ olur, balġamiyye veyāḫūd sevdāviyye ḫāliṣaten bāḳī kalır.

Ve ḥummāda terkīb vech-i āḫerden dahi olur, o vech budur ki müfettire ile lāzıme terekküb eder ve terekküb eden müfettire ve lāzımenin cinsleri muḫtelif veyāḫūd müttefiḳ olur ve cinsleri müttefiḳ olanların dahi nevʿleri muḫtelif veyāḫūd müttefiḳ olur, mes̱elā ġıbb-ı dāire ile ġıbb-ı lāzıme terekküb eylese nevʿleri müttefiḳtir. Ve kez̠ālik iki lāzıme dahi terekküb eder. Ve ḳavm zuʿm eylediler ki iki lāzıme terekküb eylemez, mes̱elā iki ġıbb-ı lāzıme ictimāʿ edip onlar mürekkebe ḥummā olmaz, zīrā lāzımede dāḫil-i ʿurūḳta olan ḫılṭ taʿaffün eder ve kaçan dāḫil-i ʿurūḳta ʿufūnet olsa cümleye fāşiye olur, iki mevḍiʿde başka başka ʿufūnet olmak mümkin olmaz.

Muṣannif der ki benim katımda o ḳavmin bu kelāmı emr-i vācib değildir, zīrā taʿaffün lā-maḥāle bir mevḍiʿden ibtidā eder ve bir müddet sonra ve müterāḫiyen fāş olur ve iştidād ve teftīr-i aḥkāmı ʿafen evvel-i tārīḫi üzere vāḳiʿ olur ve onun için bi-ḥasebi'l-ʿafeni'l-evvel ḥarekāt olur, pes baʿīd olmaz ki dāḫil-i ʿurūḳta olan mevāddın iki mevḍiʿinde mes̱elā aʿlāda ve esfelde başka başka iki ʿufūnet ola ki onlarda sulṭān ibtidā ola yaʿnī onlara ʿufūnet evvelā iṣābet eyleye, cüzʾ-i āḫerden sārī olmaya ve baʿdehu ʿufūnetin evvelā iṣābet eylediği cüzʾler teremmüd edip onların iştidādlarına fetret geldiği civārlarında olan cüzʾlere taʿaddī eyleye ve onlar için teftīr ve iştidād tārīḫiyle ʿārıḍlar olup onlar o tārīḫte mütteḥid olalar ve kez̠ālik ibtidāda ve tebeʿiyyette dahi mütteḥid olalar. *Ve bu müʾeddāyı edā eden Ḳānūn'un ʿibāreti budur:* وقد زعموا أن لازمتين لا يتركبان مثل غبين لأن المادة إذا كانت داخل العروق لم يمكن أن يختلف ما يقع فيه العفن بل العفن يكون له فاشيا في الجميع وليس هذا الرأي مما يجب لا محالة عندي لأن التعفن لا محالة تبتدئ من موضع ثم يفشوا ثم يجري أحكام الإشتداد والتفتير على تاريخ العفن الأول ويكن له حركات بحسبه فلا يبعد ان يكون عفن له سلطان ما يبتدئ في جزء من المواد ليس سلطان ما يتبع غيره وإن يتبع معا فيكون تاريخ تفتير واشتداد، إنتهى.

Ve ḥummayāt terkībinin aṣnāfı üç ṣınftır: müdāḫale ve mübādele ve müşābekedir.

Müdāḫale odur ki eḥadühümānın üzerine ḳable'l-iḳlāʿ āḫer dāḫil olur.

Ve mübādele odur ki eḥadühümānın iḳlāʿından sonra āḫer aḫẕ eder.

Ve müşābeke odur ki iki ḥummā maᶜan aḫẕ ve maᶜan iḳlāᶜ eder.

Ve kaçan ḥummā muṭbıḳa olup onda nāfiḍ olsa velākin ᶜaraḳ olmasa veyāḫūd nevāfiḍ-i keṡīrede ᶜaraḳ-ı vāḥid olsa o ḥummānın terekkübüne sen şehādet eyle ve keẕālik sen muṭbıḳada ifrāṭ üzere eṭrāfta bürūdet ve teḳabbuḍ rüᵓyet eylesen yine terekkübe şehādet eyle. Ammā bürūdet-i eṭrāf ve teḳabbuḍ ḳalīle ise terekkübe delālet eylemez belki bilā-terekküb yalnız muṭbıḳada dahi ḳalīl bürūdet ve ḳalīl teḳabbuḍ olur.

Şaṭr-ı Ġıbb Beyānındadır

Şaṭr-ı ġıbb bir ḥummā-ı mürekkebedir ki onun terekkübü iki ḥummādan olur, onun birisi ġıbb ve āḫeri balġamī olur ve yevm-i vāḥide ġıbbın ve balġamiyyenin maᶜan nevbeti olur ve o mürekkebe terkībin aṣnāf-ı ṡelāṡesinden her biri ile olur yaᶜnī müdāḫale veyāḫūd mübādele veyāḫūd müşābeke sebīlleri üzere terekküb eder ve onlardan taᶜarrüfü aṣᶜab olan müşābeket ve baᶜdehu mübādele olur. Ve şaṭr-ı ġıbbın o iki ḥummāları yaᶜnī şaṭr-ı ġıbb olan gibi ġıbb ve balġamī ḥummāların ikisi dahi maᶜan lāzıme olur mütemeyyizān olan ṣafrā ve balġamın dāḫil-i ᶜurūḳta taᶜaffünleri ḥasebleri ile. Ve baᶜḍı kerre o iki ḫılṭ ḫāric-i ᶜurūḳta taᶜaffün etmekle ikisinde dahi iḳlāᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre ṣafrāviyye dāḫilde taᶜaffün etmekle lāzıme olup balġamiyye ḫāricde taᶜaffün etmekle müfettire olur. Ve baᶜḍı kerre ᶜaks üzere olur balġamiyye lāzıme ve ġıbb müfettire olur.

Ve eṭıbbā baᶜḍı kerre derler ki şaṭr-ı ġıbbın terekübü aṣnāfından ġıbb-ı ḫārice ve balġamiyye-i dāḫileden mürekkeb olan ṣınf şaṭru'l-ġıbbı'l-ḫāliṣ olur ve aṣnāf-ı sāiresi ġayr-i ḫāliṣa olur. Onların bu kelāmına faḍl-ı iştiġāl lāyıḳ değildir.

Ve baᶜḍı kerre şaṭr-ı ġıbbda ᶜufūnet-i ṣafrā sebḳat eder ve baᶜḍı kerre ṣafrā ve balġam maᶜan taᶜaffün edip mütevāfī ve mütesāvī olurlar ve keẕālik baᶜḍı kerre balġamiyye ḥummānın māddesi ġālibe ve baᶜḍı kerre ṣafrāviyye ḥummānın māddesi ġālibe olur ve iki ḥālde dahi mādde-i balġamiyye ṣafrāviyye ḥummānın nevbetini aṭvel ve buḥrānını ebṭaᵓ eder ve ammā mādde-i ṣafrāviyye ᶜaks üzere balġamiyye ḥummānın nevbetini aḳṣar ve buḥrānını esraᶜ eder. Ve baᶜḍı kerre şaṭr-ı ġıbb ṭavīle olup dokuz ve dahi ekṡer aya ḳadar mütemādī olur. Ve baᶜḍı [480a] kerre şaṭr-ı ġıbb maraḍ-ı ḥādd olur ve

baʿḍı kerre aḳtel-i ḥummayāttan olur dıḳḳa ve emrāḍ-ı müzmine-i ʿasireye müʾeddī olmakla.

Şaṭr-ı Ġıbb ʿAlāmātıdır: Ẕikr-i ātī ʿalāmāt şaṭr-ı ġıbbın aḫaṣṣ ve evvel ʿalāmātıdır ve maʿa-hāẕā ʿalāmāt kāfiye değildir belki ḳarāyin-i uḫrāya muḥtācdır ve o ʿalāmāt bunlardır:

İki günün birinde ḥummānın nevbeti nevbet-i ġıbbdan aṭvel ve aʿrāḍı aʿrāḍ-ı ġıbbdan esken olur ve yevm-i āḫerde nevbet eḫaff ve aʿrāḍ eḳall olur.

Ve onda ḳuşaʿrīret eks̱er-i emrde mirāren tekerrür eder iki māddenin tesāruʿu ḥasebiyle veyāḫūd eḥadühümānın āḫeri üzere duḫūlü ḥasebiyle ve baʿḍı kerre tekrīr-i ḳuşaʿrīret üç defʿa olur ve baʿḍı kerre aʿḍā tesaḫḫun edip henüz ḳuşaʿrīret bāḳıye olur ve bu mis̱lli aḥvāl ancak şaṭr-ı ġıbbda olur, zīrā şaṭr-ı ġıbbda beden neḳā-ı tāmm ile tenḳıye olunmaz ve onun zamān ibtidāsında ve zamān-ı tezeyyüdünde ıḍṭırāb şedīd olur ḫuṣūṣan şaṭr-ı ġıbbda teşābük ola veyāḫūd tedāḫül ola müteşābik ve mütedāḫil şaṭr-ı ġıbbın ibtidāsında ve tezeyyüdünde ıḍṭırāb eşedd olur ve o vaḳtte ḳuşaʿrīrette ʿavdet olur ve müntehā aṭvel olur ve her kaçan beden tesaḫḫun eyledikte sen ẓann eylesen ki o süḫūnet-i ḥummā süḫūneti olur ve zamān-ı süḫūnete müntehīdir o maḥallde sen ḳuşaʿrīrette muʿāvede rüʾyet edersin ve bu ḥālet aḫlāṭın mücāhedesi ile aʿrāḍın mücāhedesinden ḥādis̱ olur.

Ve şaṭr-ı ġıbbın evḳāt-ı cüzʾiyye ve evḳāt-ı külliyyede müntehāları yalnız balġamiyye ḥummāların o iki müntehāsından evvel ve esraʿ olur ve mirāriyye ḥummāsının müntehāsından ebṭaʾ olur, zīrā şaṭr-ı ġıbbda ve ḫuṣūṣan evāilinde ḥarāret ancak kedd ile münbasıṭ olur, mirāriyye gibi sühūlet ile münbasıṭa olmaz ve lā-maḥāle müntehāsı mirāriyyeden ebṭaʾ olur ve müntehā katında şaṭr-ı ġıbbın ḥiddeti müştedde olur.

Ve keẕālik bu ḥummānın inḥiṭāṭı dahi ṭavīl olur, zīrā onda vaḳafāt olur ve o vaḳfeleri iki mādde beyninde olan münāzaʿa īcāb eder ve bu ḥummānın ʿaraḳ ile feterātı ḳalīle olur.

Ve bu ḥummā eyyāmından yevm-i s̱āli̱s yevm-i evvele ve yevm-i rābiʿ yevm-i s̱ānīye müşābih olur.

Ve ḥummānın şaṭr-ı ġıbb olduğuna vücūh-ı şettā ile istidlāl olunur, min-ciheti'l-ʿādāt ve min-ciheti'l-aʿrāḍ olan edille ile istidlāl olunur:

Ammā min-ciheti’l-ʿādāt olanlar budur ki bir insānın bedeninde ṣafrā kes̱īre olup onda ʿufūnet olur ve o mis̱lli insān tereffüh eder ve terk-i riyāḍet eder ve aġdiyeden ve aṣnāf-ı tedbīrden balġamı müvellide olan eşyāyı istiʿmāl eder ve lā-maḥāle o insānda şaṭr-ı ġıbb ḥādis̱ olur veyāḫūd bir insāda balġam kes̱īr olup onda ʿufūnet dahi olur, baʿdehu o insān riyāḍeti iks̱ār eder ve aṣnāf-ı tedbīrden ṣafrāyı müvellid olan eşyāya taʿarruḍ eder veyāḫūd o eşyāya taʿarruḍ eylemez velākin ṣafrā ḥudūs̱unu sinni īcāb eder. Ve ṣafrāyı īcāb eden sinn o insānın sinnidir ki ruṭūbetin ġalebesi vaḳti olan sinn-i ṭufūleti tecāvüz edip sinn-i şebāba dāḫil olur veyāḫūd o insānın sinnidir ki şebāb ve ḥiddet-i mizāc vaḳtini tecāvüz eyleyip sinn-i kühūlete dāḫil olmuş olur.

Ammā şaṭr-ı ġıbba aʿrāḍ ile istidlāl nabd ve bevl ve bürūz-ı mā-yübrez ile olur, o mā-yübrez gerek ise ḳayʾ ve gerek ise berāz olsun. Ve keẕālik ḥāl-i nuḍc ve ʿalāmāt-ı nuḍc ile olunan istidlāl mis̱lliler olur. Ve keẕālik ḥāl-i lems ve ḥāl-i ḳuşaʿrīret ve ḥāl-i nāfiḍ ve evḳāt ve nevāib aḥvāli ile istidlāl olunur ve bi’l-cümle bu istidlāller aʿrāḍ ile istidlāl ḳabīlinden olur.

Ammā nabḍın şaṭr-ı ġıbbda olan ʿiẓam ve sürʿat ve tevātürü ġıbbda olan ʿiẓam ve sürʿat ve tevātürden eḳall olur, o üç nabḍın aḍdādı şaṭr-ı ġıbbda balġamiyyede olan aḍdāddan eḳall olur.

Ammā bevl baṭīʾü’l-nuḍc olur.

Ve bu ḥummāda ḳayʾ muḫteliṭ olup onda mirār ve balġam olur, keẕālik berāzı dahi mirār ve balġam ile muḫteliṭ olur.

Ammā tesaḫḫun ve teberrüd ve ʿaṭaş ve ḳuşaʿrīret ve evḳāt ve nevāib aḥvāli biz onlardan mā-vecebeyi bundan aḳdem beyān eyledik.

Ve şaṭr-ı ġıbbın māddeleri olan ṣafrā ve balġamdan hangisi ġālib idüğüne vuḳūf ṣafrā ve balġam edillesinden hangisinin ġālib idiğine edillesinden vuḳūf ḥasebiyle olur, zīrā kaçan balġam ġālib olsa nevāib aṭvel ve iḳşiʿrār eḳall ve muṭlaḳan teḍāġuṭ ve ḫuṣūṣan teḍāġuṭ-ı nabḍ aḳvā ve berdi ḳabūle eṭrāfta sürʿat ve evāil-i maraḍda berdi ḳabūl edip ʿalā-berdihā eṭrāfın beḳāsı ebṭaʾ olur. Ve keẕālik māddesi balġam olanlarda ʿaṭaş eḳall ve ḳayʾ-ı mirār eḳall ve bevlinde beyāḍ ve fecācet eşedd ve ʿaraḳ eḳall ve onun sinni sinn-i ṣabī veyāḫūd sinn-i şeyḫūḫat olur. Ve baʿḍı kerre balġama mizāc-ı beden ve ʿādet ve maʿa’l-ʿādet cereyān eden nesneler dahi delālet eder.

Ammā ġalebe ṣafrānın ise onda şaṭr-ı ġıbbın nevāibi aḳṣar ve eṭrāfın tesaḫḫunu ḳabūlü esraᶜ ve ᶜaṭaş ve ḳayᵓ mirār eks̱er ve ᶜaraḳ aġzer yaᶜnī eks̱er olur ve baᶜḍı kerre evvelā ḳuşaᶜrīrete ṣāire olur ve sonra nāfiḍ gibi bir nesneye ṣāire olur. Ve keẕālik bevlinde ṣıbġ eşedd ve sinin eşebb olur ve baᶜḍı kerre ona ᶜādet ve maᶜahā cārī olan nesneler dahi delālet eder.

Ammā o iki ḫılṭ berāber ise yaᶜnī balġam ve ṣafrā berāber ise onların delāili dahi müvāzin olurlar ve onlarda ḳuşaᶜrīret tāmme ve ṣırfe olup nāfiḍe olmaz ve nefḍe müteᶜaddiye dahi olmaz.

Ve eger şaṭr-ı ġıbbın terkībi dāire ile lāzıme beyninde ise eks̱erü'n-nās ona şaṭru'l-ġıbbı'l-ḫāliṣa ismini maḫṣūṣ kılarlar. Ve eger onda balġamiyye lāzıme ve ṣafrāviyye dāire ise onda maᶜa-ḍaᶜf nāfiḍ olur, zīrā onda ḫāric-i ᶜurūḳta olan mādde ṣafrā olur ve min-ciheti'l-balġam ṣafrānın bi-ḥasebi'l-lez̲ᶜ īcāb eylediği nefḍ ve raᶜdeye muᶜārıḍ ḫāric-i ᶜurūḳta bir şeyᵓ bulunmaz ve lā-maḥāle ṣafrā nefḍ eder velākin onun nefḍi maᶜa-ḍaᶜfin olur. Ve baᶜḍı kerre onda berd ve ḳuşaᶜrīret tekerrür eder mādde müntehāda taġalluẓ edince ḳadar ve onlarda aḥşānın ve baṭnın ḥarāreti maᶜa-berdi'l-eṭrāf kes̱īre olur ve nabḍları ṣıġar ve tefāvütte eşedd olur. Ve eger ṣafrāviyye lāzıme olup balġamiyye dāire ve nāibe ise onda nāfıḍ olmaz ve ḳuşaᶜrīret dahi kes̱īr olmaz ve onun nabḍı aᶜẓam ve esraᶜ ve kerb eşedd olur. Ve eger şaṭr-ı ġıbbın terekkübü iki dāimeden ise elbette onda nāfiḍ olmaz. Ve ġıbb-ı lāzımeye balġamiyyeden muḳaddem ḫiffet ᶜārıḍa olur, her ne ḳadar balġamiyyenin rücūᶜundan muḳaddem ṣafrāviyye rücūᶜ eylemez ise.

Şaṭr-ı Ġıbbın Muᶜālecātı Beyānındadır

Şaṭr-ı ġıbbın muᶜālecātında vācib budur ki envāᶜ-ı istifrāġāt ile māddesini istifrāġa ᶜināyet müştedd olup ishāl ve taḳyiᵓe ve idrār ve taᶜrīḳ ile istifrāġ oluna ve bu vücūh ile istifrāġa inᶜāyet taṭfiᵓeye ᶜināyetten eks̱er kılına. Ve müshilātta televvüm ve nuḍca intiẓār oluna velākin istiᶜmāl olunan müshilāt müleyyināt ve muṭlıḳāt cinsinden olup māddeyi telyīn ve ıṭlāḳ eyleye ve müşevveşe eylemeye. Ve mādde-i balġamı müleyyin olan maᶜa'l-cülencebīn istiᶜmāl olunan mā-ı leblābdır. Ve eger ġālib ṣafrā ise onun müleyyinātı terencebīn ve şīrḫışt ve nuḳūᶜ-ı temr-i Hindī ve şarāb-ı benefşec olur. Eger balġam ve ṣafrā o iki ḫılṭ mütesāviyān ve mütekāfiᵓān olurlar ise onun

müleyyinātı ṣafrā ve balġamdan her birinin müleyyinātından mürekkebe olanlar olur.

Ve kaçan mādde nuḍc bulsa ḳavī müshilāt ile istifrāġ olunmak cāiz olur. Ve ḳay᾽ dahi ġālib olan māddenin [480b] muḳayyi᾽ātı ile olur, mā-ı fücl sikencebīn-i ḥārr ile ve sikencebīn mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl olunup taḳyi᾽e olunur ve keẕālik idrār dahi müdirrāt-ı muᶜtedile ile olunur. Ve ḳable'n-nuḍc maṭbūḫāt saḳyına sürᶜat olunsa sersāmdan ḫavf olunur.

Ammā müntehāya sülūku ṭarīḳinde māddenin ıṣlāḥ ve inḍācına nāfiᶜ ve āfātını tedārük ve telāfī eden edviyeler efsentīn mis̱llilerdir velākin onun istiᶜmāli yevm-i sābiᶜden ve ẓuhūr-ı nuḍcdan sonra olur ve Rūmī ve ceyyid olan efsentīn istiᶜmāl olunur. Ve ḳable'n-nuḍc ᶜacele olunup efsentīn istiᶜmāl olunsa ḫılṭı taḥrīk eder velākin istifrāġ eylemez ve bināen ᶜalā-ẕālik kerb ve ġamm ve ġas̱eyān iḥdās̱ eder ve baᶜdehu merāreti ile ᶜamelini iᶜāde edip māddeyi tecfīf ve ḳabḍ ve teblīd eder.

Ve Cālīnūs ve ona müteḳaddim olan eṭıbbā şaṭr-ı ġıbba o mā-ı şaᶜīr ile muᶜālece eylediler ki onda fülfülden bir ḳuvvet ola. Evvel ezmān eṭıbbālarından baᶜḍılar dediler ki Cālīnūs sehvde imᶜān eyledi ve o sehvde vuḳūf edip taᶜaccüb olunacak vech üzere bāḳī oldu ve bilmedi ki fülfül ḥummāyı ilhāb eder ve mā-ı şaᶜīr māddeyi teblīd eder.

Muṣannif der ki Cālīnūs'a bu maḳālinde muᶜāraḍa eden kimse bir vech üzere ḫaṭā eyledi ki onun ḫaṭāsını yalnız Cālīnūs'un bu maḳāli ḥaḳḳında ẓāhir olmaz belki bi'l-cümle eṭıbbānın ᶜaṭāsı olup düstūru'l-ᶜamel eyledikleri ḳānūn ḥaḳḳında dahi ẓāhir olur, o ḳānūn budur ki kaçan ṭabīᶜat mevādd-ı meẕkūre ems̱āline muḳāvemet için muntaṣıbe ve müntehiḍa olsa vācib olur ki ona muᶜāḍade oluna ve onun muᶜāḍadesi müberridāt ve müsaḫḫināttan mürekkebe edviye ile ola ḥattā ṭabīᶜata iki ḳuvveti tefrīḳ ve temyīz edip müberridi ḥummāda ve nāḥiye-i ḳalbde istiᶜmāl eyleye ve müsaḫḫinātı māddede istiᶜmāl eyleye. Ve müberridāt ve müsaḫḫināttan terkīb olunan edviyeden mā-ᶜadā devā ile şaṭr-ı ġıbba kim tedāvīye ḳādir olur ki ḥattā o mürekkeb ile muᶜālece edenleri taᶜyīr ve taḫṭi᾽e eylediler. Ve eger ṭabīᶜat-ı ḍaᶜīfe olup devā-i mürekkeb-i meẕkūrda olan iki ḳuvveti temyīze ḳādire olmasa o mis̱lli ṭabīᶜat-ı ḍaᶜīfe ġayri devāyı dahi istiᶜmāle ḳādire olmaz, pes şaṭr-ı ġıbbda mürekkeb-i meẕkūrdan mā-ᶜadā ile tedbīr edenler

vücūh-ı uḫar ile dahi ḫaṭā eylediler ki onu beyān ile taṭvīl-i kelām edenlerin meslekine sülūk eylemezüz.

Ve o müteᶜannid dedi ki şaṭr-ı ġıbb muᶜālecesinde vācib olur ki kerefs ve şibt gibi tesḫīn-i ḳavīsi olmayan muṭlıḳāt istiᶜmāl oluna ve bilmedi ki fülfül dahi taḳlīl olunmakla tesḫīni münkesir olur ve taḳlīl ḥasebiyle telṭīfi kerefs-i kes̱īr telṭīfinden nāḳıṣ ve ḳāṣır olmaz ve mā-ı şaᶜīr dahi ona ᶜaḍud ve muᶜīn olup ḳuvvetini aᶜḍāya īṣāl eder ve ifrāṭ-ı ḳuvveti hedm eder ve mevāddı naḳᶜ eder fülfülün ḳuvveti māddeye nüfūẕ eylesin için. Ve aᶜcebü'l-ᶜacāyibdendir ki o müteᶜannid, Cālīnūs fülfülün mülhib-i ḥummā idüğünü cehle nisbet edip bu emr dahi ġafleti olanlar maᶜaddından ᶜadd eyledi ẕikr olunan fetvā ile iftā eylediği vaḳtte.

Ammā şaṭr-ı ġıbbda edviye-i mürekebeden istiᶜmāl olunacak devālar aḳrāṣ-ı efsentīn ve aḳrāṣü'l-verddir.

Şaṭr-ı Ġıbb İçin Aḳrāṣ-ı Ceyyide vü Ḥafīfe Nüsḫasıdır: Verd, aṣl-ı sūsen her birinden dörder, terencebīn üç, sünbül, ᶜuṣāre-i efsentīn, ṭabāşīr her birinden ikişer dirhem; bu meẕkūrlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Keẕālik verd altı, bezr-i ḥummāḍ, ṣamġ her birinden dörder, neşā üç, enberbāris, ṭabāşīr, bezr-i ḥamḳā her birinden ikişer dirhem, kes̱īrā, zaᶜferān, sünbül, rāvend her birinden birer, kāfūr iki dānıḳ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Aḳrāṣ-ı Uḫrā: Şaṭr-ı ġıbba bu aḳrāṣ ceyyide olur ḫuṣūṣan o ḥummā ile ishāl ve suᶜāl ola: Sünbül-i ṭīb, ᶜūd zaᶜferān, enberbāris veyāḫūd enberbāris ᶜuṣāresi her birinden üçer, rāvend dört, ṭabāşīr, verd bi-aḳmāᶜihi, lükk, ṣamġ-ı maḳlüvv, kehrübā her birinden beşer dirhem, ḥummāḍ bezrinin maḳlüvvü altı, ṭīn-i Rūmī yedi; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur.

Nüsḫa-i Ceyyide-i Uḫrā: Verd-i aḥmer altı dirhem, enberbāris ṣamġ, bezr-i ḥummāḍ her birinden dörder, sünbül, ġāfes̱, ṭabāşīr, bezr-i ḥamḳā, ḥabbu'l-ḳıs̱s̱ā her birinden ikişer dirhem, bezr-i hindebā, bezr-i ekşūs̱ her birinden birer buçuk dirhem, rubbu's-sūs bir dirhem, lükk, rāvend her birinden yarımşar dirhem; bu meẕkūrlardan baᶜde'l-cemᶜ ḳurṣ ittiḫāẕ olunur.

Ḥabb-ı Ceyyid: Bu ᶜillete ve cemīᶜ-i müzmināta ve aḥşāya mūẕiye olan ḥummayāta ve ḫuṣūṣan balġam aġleb olanlara bu ḥabb ceyyid olur: Ṣabır,

maṣṭakī, helīlec-i aṣfer, rāvend, ʿuṣāretü'l-ġāfes̱ ve ʿuṣāretü'l-efsentīn, verd veznleri berāber, zaʿferān yarım cüzʾ; bu mez̠kūrlar aḫẕ olunup onlardan mā-ı hindebā ile ḥubūb ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem miḳdārıdır, sikencebīn ile istiʿmāl olunur.

Nüsḫa-i Ceyyide: Bunu nuḍc ḳarīb olduğu vaḳt istiʿmāl ederler: Ṣabır, maṣṭakī, ʿuṣāretü'l-ġāfes̱, ʿuṣāretü'l-efsentīn, verd veznleri berāber aḫẕ olunup ve yarım cüzʾ zaʿferān ḫalṭ olunup mā-ı hindebā ile ḥubūb ittiḫāẕ olunup şerbet-i vāḥidesi iki dirhem kılınıp sikencebīn ile şürb olunur.

Nüks Beyānındadır

Nüks ḥummā aṣldan ziyāde şerrli olur ve reʾy-i ṣavāb budur ki nüksün muʿālecesine mübāderet olunmayıp o nüksün emri ve vechi ẓuhūr edince ḳadar tevaḳḳuf oluna, zīrā eks̱er-i emrde nüks lā-maḥāle ḫabīs̱ olur. Fenn-i evvel tamām oldu. el-Ḥamdü lillāhi ʿale'l-itmām ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā-seyyidi'l-enām ʿadede mā yuktebu bi'l-aḳlām mā dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitām.

KİTĀB-I RĀBİʿİN FÜNŪN-I SEBʿASINDAN FENN-İ S̱ĀNĪ TAḲDİME-İ MAʿRİFET VE AḤKĀM-I BUḤRĀNDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ İKİ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maḳāle-i Ūlā Buḥrān ve Buḥrāna Olan İstidlālin Meẕāhibi ve Ṭuruḳu ve Ḫayr ve Şerre İstidlāl Ṭarīḳleri ve Buḥrānın Aḳsām ve Aḥkāmı Beyānındadır

Faṣl Fi'l-Muḳaddime

Biz bu fende buḥrānın aḥvālini ve eyyāmını ve nefs-i buḥrānın ʿalāmātını ve nuḍcun ʿalāmātını ve delāilinden her birine ḫāṣṣ olan aḥkāmını ve cevdet ve redāʾetinin ʿalāmātını ẕikr eyleriz. Ve bu meẕkūrlar biraz umūrdur ki taḳdime-i maʿrifete medār olur Ve taḳdime-i maʿrifet [481a] marīḍin ḥāli zamān-ı ātīde iḳbāl ve helākten hangisine rücūʿ edeceğine ḥālā mevcūde olan edille delāletleri ile ḥükm eylemeğe derler; ḳuvvetin ḳuvveti ve s̱ebātı ve suḳūṭu mis̱lliler ile o aḥkāma ve vaḳt-i buḥrāna ve vech-i buḥrāna yaʿnī buḥrān ne vech üzere olacağına ve ne umūr üzere olmayacağına istidlāl olunur, mes̱elā ishāl ile olup ḳayʾla olmayacağı maʿlūm olur.

Buḥrānın Māhiyyeti ve Aḳsāmı ve Aḥkāmı Beyānındadır

Buḥrān, faṣl fi'l-ḫiṭāba derler.[93] Pes bu maʿnāya mevḍūʿa olan lafẓ-ı "buḥrān"ı maʿnā-yı maʿrūfta istiʿmālinin vechi ve teʾvīli budur ki bu maʿrūf maʿnāda dahi maʿnā-yı faṣl mevcūdedir, zīrā bürʾle helāki faṣl eder her ne ḳadar ḫiṭāb maʿnāsı mevcūde değil ise. Ve "buḥrān"ın ʿörf-i eṭıbbāda maʿnā-

93 Lafẓ-ı "buḥrān" müvelleddir, ʿArabiyyü'l-aṣl değildir, lüġat-ı Yūnān'da müstaʿmeldir. Ṣāḥib-i *Kāmil* Süryānī olduğuna ẓāhibdir. "Ḫiṭāb" fāṣıl maʿnāsınadır yaʿnī ḥākimin beyne'l-müteḫāṣımeyn vāḳiʿ olan münāzaʿayı ḳaṭʿ için tekellüm eylediği ḫiṭābı ve hükmüdür. Ve marīḍde defʿaten ẓuhūr eden taġayyüre buḥrān ıṭlāḳ eden evvelā ʿavāmm-ı nāstan bir recüldür ki bir marīḍi vaḳt-i taġayyüründe ve iştidādında rüʾyet edip onun şiddeti o recülü ifzāʿ ve hevl-nāk kıldı ve o recül marīḍi ḳıṣāṣ daʿvāsı ile ḥākime iḥḍār olunan kimseye teşbīh edip dedi ki "İnne hāẕe'l-marīḍe le-fī buḥrānin." Ve bu lafẓ ile'l-ān müstaʿmel olup eṭıbbā onu taġayyür-i maraḍ-ı meẕkūrda istiʿmāl eyledi.

yı meşhūru marīḍin defᶜaten ṣıḥḥat ve maraḍ cāniblerden birine taġyīridir. Ve buḥrānın delāili vardır ki onlar ile ṭabīb mā-se-yekūna vāṣıl olur. Ve bunun tavḍiḥ ve beyānı budur ki bedene ḳıyāsla maraḍ medīneye ve ḳalᶜaya ḳıyāsla olan ᶜadüvv-i ḫāricī menzilesinde olur ve ṭabīᶜat o ḳalᶜayı muḥāfıẓ olan sulṭān menzilesinde olur ve baᶜḍı kerre ᶜadüvv ile sulṭān arasında müşācerāt-ı ḫafīfe olur ki ona iᶜtidād ve iᶜtibār olmaz ve baᶜḍı kerre dahi beynehümāda ḳıtāl-i şedīd olur ve o ḳıtālin vaḳt-i iştidādında biraz aḥvāl ve esbāb ḥādiṡe olur ki onlar iştidād-ı ḳıtāle ᶜalāmet olur, meṡelā naḳᶜ-ı hāyic ve ẕuᶜr ve ḫavf ve ṣurāḫ ve seyelān-ı dimā miṡlli nesne ḥādiṡe olur. Ve o sulṭān ile ᶜadüvv arasında faṣl ve ġalebe ḳadri maḥsūs olmayan zamānda ve ke-ennehu ān-ı vāḥidde olur, o ānda yā sulṭān-ı ḥāmī ġālib olur veyāḫūd ᶜadüvv-i bāġī ġālib olur ve eyyen mā-kāne onlardan birinin ġalebeleri baᶜḍı kerre tāmme olur, bu ṣūrette ṭaraf-ı āḫerde hezīmet dahi tāmme olup medīne ile ġālib hangisi ise onun beynleri taḫliye olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi ġalebe nāḳıṣa olup onda hezīmet olur velākin o hezīmet dahi kāmile olmamakla kerr ve riᶜcate māniᶜ olmaz ḥattā münhezimīn tecemmuᶜ edip merreten uḫrā ve mirāren müteᶜaddide ḳıtāl vuḳūᶜu cāiz olur ve bu ṣūrette faṣl ḳıtāl-i aḫīrde olur ve nitekim sulṭān bāġī üzere ġalebe edip bāġīyi nefy ve defᶜ eyledikte ya ṭard-ı küllī ile ṭard eder ḥattā o medīnenin fināsından ve tevābiᶜ ve fürūᶜātından ve ona muttaṣıla olan nevāḥīlerden aᶜdāyı ibᶜād ve ahālīlerini irāḥa ve şād eder veyāḫūd ṭard-ı ġayr-i küllī ile ṭard edip ᶜadüvvü medīneden tenḥıye ve imāle eder velākin medīneye muttaṣıla olan nevāḥī-i uḫrādan tenḥıye ḥāṣıl olmaz.

Keẕālik buḥrān-ı ceyyidi ityān eden ḳuvvet ḳarīᶜa-ı bedenden yaᶜnī ḳalbden ve sāir aᶜḍā-i reʾīseden ve keẕālik nevāḥīsinden yaᶜnī eṭrāftan mādde-i mūẕiyeyi külliyyen defᶜ eder veyāḫūd ḳarīᶜa-ı bedenden defᶜ eder velākin eṭrāftan defᶜe ḳādire olmaz ṭardından ᶜācize olur belki mādde-i mūẕiye ḳarīᶜa-i bedenden eṭrāfa ṣāire olur ve ona buḥrān-ı intiḳāl tesmiye olunur.

Ve her maraḍ ki zāile olur, onun zevāli yā ᶜalā-sebīli'l-buḥrān olur veyāḫūd ᶜalā-sebīli'l-taḥallül olur, mādde yesīren yesīren taḥallül edip tedrīc ile fāniye olur. Ve bi-ḥasebi't-taḥallül maraḍın zevāli ekṡer-i ḥālde emrāḍ-ı müzminede ve mevādd-ı bāridede olur ve o vechle maraḍın zevāline ᶜalāmāt-ı hāile teḳaddüm eylemez ve ḥarekāt-ı ṣaᶜbesi olmaz. Ve keẕālik her

maraḍ ki ʿaṭab ve helāke müʾeddī olur, onun ihlāki dahi ʿalā-sebīli'l-buḥrān olur veyāḫūd ʿalā-sebīli'l-iẕbāl olur. ʿAlā-sebīli'l-iẕbāl ihlāk bu vech üzere olur ki ḳuvvet yesīren yesīren taḥallül eder ḥattā külliyyen fenā buldukta ʿaṭab ḥādis̱ olur.

Ve buḥrānın efḍali odur ki tāmm ve mevs̱ūḳun bih olup ve beyyin ve ẓāhir ve selīmü'l-aʿrāḍ olup o aʿrāḍ eyyām-ı inẕārdan bir günde inẕār olunmuş ola ve o buḥrān yevm-i maḥmūdda vāḳiʿ ola.

Ve buḥrāndan her biri yā ceyyid veyāḫūd redī olur. Ve ceyyid ve redīden her birisi yā tāmm veyāḫūd nāḳıṣ olur. Ve buḥrānın tamām ve cevdeti ṭabīʿatın māddeyi defʿ-i küllīsi ile olur veyāḫūd intiḳāl ile olur. Ve buḥrān-ı nāḳıṣtandır taḥallül ṭarīḳi ile maraḍın zevāli. Ve eger bi-ḥasebi't-tedrīc mādde taḥallül eder ise buḥrān-ı ceyyid nāḳıṣ olur ve eger bi-ḥasebi't-tedrīc ḳuvvet taḥallül edip iẕbāl eder ise buḥrān redī-i nāḳıṣ olur. Ve buḥrān-ı nāḳıṣın yevmi buḥrān-ı ṭāmmın yevmini inẕār eder, eger o buḥrān-ı nāḳıṣ gününde bizim ẕikr ve beyān edeceğimiz vech üzere inẕār vāḳiʿ olur ise ve o vech buḥrān ve inẕār beyān olunduğu maḥallde inşāallāhu taʿālā ẕikr olunur. Ve buḥrān-ı nāḳıṣ yevminin buḥrān-ı tāmm yevmini inẕārı cemīʿan ceyyiyd ve redī buḥrānlarda olur, birine maḫṣūṣ değildir. Ve emrāḍın mevāddı ḥādde ve raḳīḳa olur ise ve ḳuvvet dahi ḳaviyye olur ise o maraḍda buḥrān-ı tāmm ve defʿ-i külliyyeye tevaḳḳuʿ ve intiẓār olunur. Ve buḥrān-ı tāmmın aḥvāli dahi muḫtelife olur, zīrā onun māddesinde olan riḳḳat şedīd olur ise ʿaraḳ ile buḥrān eder; eger o māddenin miḳdār-ı riḳḳati ẕikr olunan miḳdārdan dūn olup velākin ḥadde olur ise ruʿāf ile buḥrān eder ve eger miḳdār-ı meẕkūrdan riḳḳat dūn olup ḥiddet olmazsa idrār ile buḥrān eder ve eger māddede riḳḳat yok ise ishāl ile ve ḳayʾla buḥrān eder.

Ve maʿlūm ola ki bi'l-cümle muḫāṭ ve üẕünün meddesi ve ʿaynın remaṣ ve demʿası emrāḍ-ı reʾsin buḥrānından maḥsūb olur ve keẕālik nefs̱ emrāḍ-ı ṣadrın buḥrānı olur. Ve dem-i bāsūrun infitāḥı emrāḍ-ı kes̱īreye buḥrān-ı ceyyid olur, eks̱eriyyā dem-i bāsūrun buḥrānda infitāḥı bilā-buḥrān infitāḥa muʿtādı olanlarda olur. Ve beḥārīnin eḥaddı ve faṣla aḳrebi ruʿāf olur, zīrā ruʿāf mevāddı kerre-i vāḥidede nefḍ eylemek meblağına bāliġa olur. Ve ruʿāftan sonra eḥadd-ı beḥārīn ishāl ve baʿdehu ḳayʾ ve baʿdehu bevl ve baʿdehu ʿaraḳ ve baʿdehu ḫurācāt olur ve ḫurācāt buḥrān-ı

intiḳāl ḳabīlinden olur. Ve baᶜḍı kerre müṣādif olup ḫurācāt buḥrānīyette ᶜaraḳtan aḳvā olup onunla emrāḍ defᶜaten zāile olur eger selīme olur ise. Ve eger o ḫurāc buḥrān-ı redī ise aᶜḍāyı imāte eder, zīrā ḫurācāt ile buḥrānın aṣnāf-ı şettāsı olur, demāmīl ve dübeylāt ve ṭavāᶜīn ve nemle ve cemre ve nār-ı Fārsiyye ve ākile ve cüderī ve ḫavānīḳ ve bedende keṡīren vāḳiᶜ olan ḳurūḥ olur. Ve baᶜḍı kerre buḥrān veyāḫūd buḥrāndan bir şeyᵓ ᶜaḍal ve ᶜaṣabı taᶜḳīd ile ve aṣnāf-ı cerebden bir ṣınf ile ve ḳūbā ve sereṭān ve baraṣ ve ġuded ve ḳayl ve devālī ve intifāḫu'l-eṭrāf ve o miṡlliler ile dahi olur.

Ve intiḳāl aṣnāfından olur o buḥrān ki ḫurāca müᵓeddī olmaz belki laḳve ve teşennüc ve ẓahr ve verik ve rükbe evcāᶜına müᵓeddī olur ve yereḳān ve devā-i ḳayl miṡlli fiᶜlleri olur. Ve maᶜlūm ola ki intiḳāl ile olan buḥrānda intiḳāl vāḳiᶜ olmadıkça maraḍdan bürᵓ ve ᶜāfiyet ḥāṣıl olmaz velākin intiḳāl ḥāṣıl oldukta o intiḳālin taḳarrür edip ᶜuḍvda ḫurācın ve ḫurāc miṡlli nesnelerin vaḳᶜı baᶜḍı kerre ᶜāfiyetten sonra olur.

Ve aḥmed-i intiḳālāt esfelde intiḳāldir. Ve keẕālik ḫurūc ve intiḳālin aḥmedi ḫārice olup baᶜde'n-nuḍci't-tāmm vāḳiᶜ olanlar ve aᶜḍā-i şerīfeden baᶜīd olanlardır, nitekim ḳalᶜayı muḥāṣara eden ceyş-i aᶜdā ile sulṭān-ı ḥāmīnin muḥārebe ve muḳātelesini müşāhede edenler müşāhede eylediği ᶜalāmāttan sulṭān-ı ḥāmīnin ġalebesine veyāḫūd neᶜūẕubillāh ᶜadüvv-i bāġīnin ġalebesine istidlāl eylediği gibi keẕālik ṭabīb için dahi aḥvāl-i buḥrāndan müşāhede eylediği ᶜalāmāt ile [buḥrānın] cevdeti ve ṭabīᶜatın ġalebesine yāḫūd buḥrānın redāᵓeti [481b] ve maraḍın ġalebesine istidlāl eylemek vardır ve nitekim ᶜadüvv-i bāġī medīneyi nehb ve ġāret ve münāḥaze ve muṭāᶜanede imᶜān edip muḥāfıẓlarını taḍyīḳ eylese ve ᶜalā-ġafletin min-ehlihā fitne ṭaraf ṭaraf ṡeverān ve vaḳᶜ-ı şedīd ᶜalāmātı ẓuhūr edip henüz muḥāfıẓ-ı ḥāmīnin iᶜtād-ı ᶜatādı ve ālātını istiᶜmāle temekkün ve iḳtidārı olmasa bu aḥvāli müşāhede eden kimse muḥāfıẓın sūᵓ-i ḥāli ve redāᵓet-i aḥvāline istidlāl eylediği gibi ve bunun ḍıddını yaᶜnī ᶜadüvv ġāfil iken vech-i meşrūḥ üzere sulṭān-ı muḥāmīnin ᶜadüvvü ġāretini müşāhede edenler sulṭān-ı ḥāmīnin cevdet-i ḥāline müstedell olduğu gibi keẕālik maraḍ-ı ẕikri ātī ᶜalāmāt-ı buḥrānı ḳable-vuḳūᶜi'n-nuḍc taḥrīk eylese o ᶜalāmātın ḳable'n-nuḍc ẓuhūru buḥrān-ı redīye delālet eder. Ve o ᶜalāmātın ẓuhūrunda nuḍcun-mā mevcūd

ise buḥrān-ı nāḳıṣa delālet eder ve eger o ʿalāmāt ẓuhūrunda nuḍc tāmm ve kāmil ise o ʿalāmāt buḥrān-ı tāmm u ceyyide delālet eder.

Ve buḥrān-ı tāmm maraḍın müntehāsında olur ve baʿḍı kerre maraḍın inḥiṭāṭı katında olur ve bināen ʿaleyh berd-i şedīd buḥrān-ı tāmmı ʿāyıḳ olur, zīrā berd sebebiyle maraḍın intihaya bülūġu ʿusretli olur ve inḥiṭāṭa bülūġu kanda müyesser olur! Ve eks̱er-i aḥvālde ṭabībe vācib budur ki berdin ḍarrını telāfī ve tedārük edip mevḍiʿini tesḫīn ve marīḍin baṭnına ʿaraḳ ẓuhūra bedʾ edince ḳadar dühn-i ḥārr ṣabb eyleye ve kaçan ʿaraḳ ẓāhir olsa ṣabb-ı dühnden imsāk edip ʿaraḳı mesḥ eder ve mevḍiʿi berdden muḥāfaẓa eder.

Ve maʿlūm ola ki kaçan buḥrān vaḳt-i muʿtādda ḥareket eylese yaʿnī o eyyām ve evḳātta ḥareket eylese ki onda bi-iẕnillāhi taʿālā maraḍın ḥāline ve vaḳt ve zamānına iʿtibār ile müstaẓhiren maraḍı inhāḍ eylemekte ṭabīʿatın ʿādeti cereyān eyleye, o buḥrān mercū olur. Ve eger o münāhaḍa ḳable'l-vaḳt yaʿnī o mis̱lli maraḍın min-tilḳāi nefsihi münāhaḍası vaḳtinden muḳaddem olsa o münāhaḍa bir nevʿ münāhaḍadır ki onu maraḍ ıḍṭırāb ḥasebiyle iḫrāc ve iẓhār eylemiştir. Ve o münāhaḍa müzāḥame-i maraḍın şiddetine ve māddenin es̱ḳāline delālet eder, mes̱elā fem-i miʿdeyi mādde īẕā eylese ḳayʾ ḥareket eder ve mādde ḳaʿr-ı miʿdeyi īẕā eylese ishāl ḥareket eder ve māddenin suʿāl ve ʿuṭās iḥdās̱ı dahi bu minvāl üzere olur.

Ve keẕālik kaçan delāil delālet eylese ki buḥrān yevm-i muʿayyen-i maʿlūmda olur, mes̱elā on dördüncü günde olur lākin o gün üzere teḳaddüm edip ondan evvel olan eyyāmın birinde mebādī-i buḥrān ẓāhire olsa, eger o yevm-i bāḥūru ise yaʿnī eyyām-ı buḥrānda biri ise, mes̱elā farḍ-ı meẕkūr üzere on dördüncü günden muḳaddem olan on birinci günde ḥareket eylese delālet eder ki vāḳiʿ olan buḥrān nāḳıṣtır, tāmm değildir.

Her ne ḳadar baʿḍı kerre o buḥrān-ı nāḳıṣ ceyyid olur ise lākin onda delālet olur ki münāhaḍayı mūcib ve ṭabīʿatı taʿcīle ḥaml eder bir sebeb vardır, pes bu buḥrān nāḳıṣta maraḍ ḫabīs̱ ise onda buḥrānın cevdeti recā olunmaz ve eger maraḍ-ı selīm ise onda olan buḥrān tāmm olmak recā olunmaz. Ve bi'l-cümle her maraḍda müntehādan ve buḥrānın ḥarekātına müsteḥaḳḳ olan günden muḳaddem maraḍın buḥrānı ḥareket eylese o ḥareket-i müstaʿcile maraḍın ḳuvveti veyāḫūd ḥareketin şiddet ve ḥiddet ḥasebleriyle olur veyāḫūd o sebeb-i ḫāric ile olur ki ondan sākin olan mevādd ve aʿrāḍ izʿāc

olunup ḥareket eder, mes̱elā meʾkūl ve meşrūb ve riyāḍette ḫaṭā vuḳūʿu gibi veyāḫūd ʿārıḍ-ı nefsānī gibi nesnelerde vāḳiʿ olan ḫaṭā gibi.

Ve ʿavārıḍ-ı nefsāniyyenin buḥrānı taḥrīkte ve cihetini taʿyīnin daḫli vardır, zīrā marīḍe ʿārıḍ olan fezaʿ buḥrānı ishālī ve ḳayʾī ve bevlī kılar ve marīḍe sürūr ʿārıḍ olsa buḥrānı ʿaraḳī olur onun için ki fezaʿda rūḥ dāḫile ve sürūr da ḫārice ḥareket edip ruṭūbet dahi ona tābiʿ olur.

Ve ḳable'l-vaḳt istiʿcāl eden münāhaḍa ḳuvveti iḫāre ve iḍʿāf eyleyip o ḳuvvet dūne'l-müntehā s̱ābite olmasa mevte delīl olur. Ve ḳable'l-vaḳt vāḳiʿ olan münāhaḍada ḳuvvette vaḳt-i müntehāya ḳadar baḳiyye bulunur ise onda selāmet olur.

Ve maʿlūm ola ki buḥrān dāirenin iḳlāʿı zamānında ve lāzımenin işti-dāddan fetreti zamānında ġālib-i ḥālde vāḳiʿ olmaz ve o vaḳtlerde buḥrā-nın vuḳūʿu nādir ve ḳalīl olur ve iḳlāʿda vuḳūʿu teftīrde vuḳūʿundan eḳall olur. Ve Erkāġānīs nām ṭabīb bi'l-cümle beḥārīnde zamān-ı iḳlāʿda vuḳūʿ-ı buḥrānı iki defʿa ve Cālīnūs bir defʿa rüʾyet eylediler.

Ve efḍal-i buḥrān o buḥrāndır ki müntehā-ı ḥaḳḳta vāḳiʿ ola ve ona teḳaddüm eden buḥrān mevs̱ūḳun bih ve muʿteber ve buḥrān değildir ve belki ḥaḳḳ olan budur ki müntehāya teḳaddüm eden buḥrān yā buḥrān-ı nāḳıṣ olur veyāḫūd redī izʿācı olur. Ammā zamān-ı ibtidāda buḥrān olmaz ve eger o vaḳtte buḥrān olursa elbette mühlik olur. Ve'l-ḥāṣıl evāil-i ma-raḍda ʿalāmāt-ı buḥrānın ʿurūḍu helāke delālet eder ve zamān-ı tezeyyüd-de ʿurūḍu eger buḥrān maḥmūd ise buḥrān-ı nāḳıṣa delālet eder ve ammā vaḳt-i inḥiṭāṭta buḥrān ḳaṭʿā vāḳiʿ olmaz. Ve zamān-ı inḥiṭāṭta mevtin ve kez̠ālik buḥrāna müşābih ḥālin aḥyānen vāḳiʿ olanların keyfiyyet-i vuḳūʿu bundan ṣonra inşāallāh biz beyān eyleriz.

Ve maʿlūm ola ki emrāḍ-ı selīmede baʿḍı kerre buḥrān vaḳtinden teʾeḫḫür eder, zīrā maraḍda olan selāmet ḥasebiyle ṭabīʿat için ḥarec ol-mayıp tamām-ı nuḍc ḥāṣıl olunca ḳadar müṣābere eylemek ona mümkin olur. Ve eger maraḍ ḳattāle olur ise lā-maḥāle onun buḥrānı teḳaddüm eder. Ve sebīl-i taḥallüllde olmayan maraḍın ṣāḥibinin ʿuhde-i maraḍı defʿaten münḳaḍī olmaz illā istifrāġ-ı maḥmūd ile ve ḫurāc-ı maḥmūd ile olur. Ammā taḥallül muḫalliṣ ve z̠übūl-i mühlik o ikisine aʿrāḍ-ı hāile ve istifrāġāt-ı maḥsūse teḳaddüm eylemez.

Ve maʿlūm ola ki emrāḍ muḫtelife olur, onun kimisi ibtidāda ḥareket eder ve sonra hādī ve sākin olur ve kimi dahi ʿaks üzere olur. Ve çok vāḳiʿ olur ki muḍırr olan cihete māddenin indifāʿıyla buḥrān vāḳiʿ olacağına edille delālet eder ve o vaḳtte vācib olur ki o cānib ve onda olan ʿuḍv taḳviye oluna ve keẕālik mādde dahi o cānibin ḫilāfı olan cānibe imāle oluna.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre cāī olan buḥrān ẓann olunur ki yevm-i sādistendir ve maʿa-hāẕā o buḥrān yevm-i sābiʿden olur, pes gerektir ki evvel maraḍ taṣḥīḥ oluna, zīrā buḥrān-ı maḥmūd altıncı günde nedret ve ḳıllet üzere olur.

Ve maʿlūm ola ki taġayyürāt-ı maraḍın aṣnāfı altı ṣınf olur, zīrā maraḍ baʿḍı kerre defʿaten ṣıḥḥate veyāḫūd defʿaten mevte veyāḫūd ḳalīlen ḳalīlen ṣıḥḥate veyāḫūd ḳalīlen ḳalīlen mevte ve baʿḍı kerre iki emr müctemiʿ olup ṣıḥḥate rāci veyāḫūd iki emr cemʿ olup mevte rāciʿ olur.

Ve maʿlūm ola ki buḥrān ismi muʿtemedün ʿaleyh kimsenin ẕikri üzere lisān-ı Yūnānīden ve o faṣl-ı ḫiṭābdan müştaḳḳtır, eḥad-ı mütecādileyn ve eḥad-ı müteḫāṣımeyn muḫāṣım-ı āḫer üzere onun ile ġalebe eder ve buḥrān-ı maraḍda dahi ʿuhde-i maraḍdan ḫurūc ve infiṣāl olmakla ona buḥrān ıṭlāḳ olundu.

Buḥrān ʿAlāmātında Olan Ḳavl-i Küllīdir

Ve buḥrān üzere baʿḍı kerre biraz aḥvāl-i hāile teḳaddüm edip eger leylī ise nehārda ve nehārī ise leylde ḳalaḳ ve kerb ve temelmül ve tenaḳḳul[94] ve iḫtilāṭ-ı ẕihn ve ṣudāʿ ve evcāʿ-ı raḳabe ve düvār ve seder ve iki ʿaynda vāḳiʿ ḫayālāt ve devī ve ṭanīn ve enfte ḥikke ve vechin ve ernebe-i enfin levninde defʿaten ḥumrete veyāḫūd ṣufrete taġayyür ve şefehde iḫtilāc ve ʿaṭaş ve ḫafaḳān ve fem-i miʿdede vecaʿ ve nefese ḍīḳ ve ʿusrün baġteten ʿurūḍu ve şerāsīfin s̱iḳal ve temeddüdü ve vecaʿı ve iḫtilācı ve ẓahrın vecaʿı ve iḫtilāc-ı ʿaḍal ve maġṣ ve ḳarḳara mis̱lli ʿalāmāt vāḳıʿa ve müteḳaddime olup buḥrāna delālet [482a] eder.[95]

---

94 İntiḳāl maʿnāsına. Baʿḍı nüsḫada "tes̱aḳḳul" s̱ā-i müs̱elles̱e ile vāḳiʿdir.

95 Yaʿnī ṣıḥḥat ve helākten birine taġayyür gece vāḳiʿ olacak ise gündüz ʿavārıḍ-ı meẕkūre vāḳiʿ olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi nāfiḍ ᶜārıḍ olup vuḳūᶜ-ı buḥrāna delālet eder ve vecaᶜ-ı iᶜyāī dahi ᶜārıḍ olur. Ve nabḍ dahi müteġayyir olup o dahi buḥrāna delālet eder ve ᶜalāmāt-ı leyliyye nehāriyyeden eşedd olur. Ve baᶜḍı kerre istifrāġ şānından olan dem-i ṭams̱ ve dem-i bevāsīr ve keẕālik iḫtilāf bi-ḥasebi'l-buḥrān muḥtebes olup delālet eder ki buḥrānın ḥareketi eşyā-ı meẕkūrenin cihet-i ḥareketinin ḫilāfına olur.

Ve buḥrān üzere ᶜalāmāt ve delālātın teḳaddümüne sebeb budur ki maraḍı fāᶜil olan mādde biraz aᶜrāḍ ve delāil olur ki bi-sebebi'l-ḥareke onda delālet muḫtelife olur ve o delālātın iḫtilāfı māddede iḫtilāf olmakla veyāḫūd o māddenin cihet-i ḥareketi muḫtelife olmakla olur.

Ammā māddenin iḫtilāfı ḥasebiyle delāletin iḫtilāfı bu vech ile olur ki kaçan māddede olan ḥareket cihet-i fevḳe olup ve nevᶜ-i maraḍ ve sinn ve mizāc ve onlar mis̱lli edille māddenin demeviyye olduğuna delālet eylese ṭabīb-i ᶜarīf ruᶜāfa tevaḳḳuᶜ eder. Ve eger mādde ke'l-evvel fevḳe ḥareket edip velākin edille-i meẕkūre māddenin ṣafrāviyye olduğuna delālet ederse eks̱er-i emrde ṭabīb ḳayᵓa tevaḳḳuᶜ eder velākin ruᶜāfa maḫṣūṣ delāil-i uḫrā dahi munḍamme olur ise o dahi ruᶜāfa delālet eder ve kes̱īren onun buḥrānı ruᶜāf ile olup o buḥrāndan muḳaddem ona ṣufr ve nāriyye olan ḫayālāt ᶜārıḍa olur. Ve hevl-nāk ve meḫūf olan buḥrān baᶜḍı kerre emrāḍ-ı ḫabīs̱enin mevāddını istīṣāl yaᶜnī küliyyeten istihlāk edip fi'l-ḥāl ᶜāfiyet ḥāṣıl olur.

Ve cihet-i ḥareketin iḫtilāfı sebebiyle delālātın dahi iḫtilāfı bu vechle olur ki māddenin ḥareketi baᶜḍı kerre aᶜḍā-i reᵓīse cihetine olur ve ona ḳurbiyyeti olan aḥşāya olur, o mādde-i müteḥarrikeden onların kendilerine maḍārr ve efᶜāllerine āfāt lāḥıḳa olur, mes̱elā nāḥiye-i dimāġa ḥareket eden mādde iḫtilāṭ-ı ẕihn ve ṣudāᶜ ve onlar ile bizim ẕikr eylediğimiz āfāt-ı sāireyi iḥdās̱ eder ve nāḥiye-i ḳalbe müteḥarrike olan mādde ḫafaḳān ve sūᵓ-i teneffüs ve onlar ile bizim ẕikr eylediğimiz āfāt-ı sāireyi iḥdās̱ eder. Veyāḫūd mādde indifāᶜ cānibine ḥareket eder, o ḥareket dahi iki vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki mādde ḥareketinde min-külli cihetin ve buᶜdin indifāᶜı aḫẕ ve bi'l-cümle ẓāhir-i aᶜḍāya müteveccihe olur ve onun buḥrānı ᶜaraḳ ile olur. Ve vech-i s̱ānī budur ki indifāᶜ-ı mādde cihet-i vāḥideyi aḫẕ eder ve kaçan mādde cihet-i vāḥideye indifāᶜı aḫẕ eylese o mādde memerrinde baᶜḍı kerre aᶜḍā-i reᵓīseye mürūrdan ḫālī olmaz, mes̱elā mādde cihet-i

ʿāliyeye indifāʿı aḫẕ eylese memerri olan nevāḥī-i ṣadra ve aʿḍā-i teneffüse ve nevāḥī-i dimāġa mürūrdan ḫālī olmaz ve ẕikr olunan aʿḍāya ḥareket-i mādde katında ḥādis̱ olan āfāt mevāddın mürūrunda dahi ḥādis̱ olur. Ve baʿḍı kerre ḥareket-i mādde ʿuḍv-ı reʾīsten dūn olan ʿuḍv cihetine olur, mes̱elā buḥrān ile mündefiʿa olan mādde ḳayʾ ile indifāʿı ḳaṣd eylese fem-i miʿde cihetine ḥareket eder. Ve baʿḍı kerre mādde o ʿuḍv-ı reʾīs cihetine müteḥarrike olur ki o reʾīsin meʾūnet-i ḥarekete iḥtimāli olup fesāda sürʿat ve mübādereti olmaz, mes̱elā mādde-i mūẕiye ḥīn-i buḥrānda kebid cihetine ḥareket eylese onunla kebid serīʿan fāsid olmaz belki o mādde mes̱āne veyāḫūd merāreden mündefiʿa olur.

Ve her cihette buḥrāna medfaʿ olmağa ṣāliḥ birer mevḍiʿ vardır, miʿdede medfaʿ-ı ḳayʾ ve nāḥiye-i reʾste ruʿāfın ve ruʿāf mis̱llilerin medāfiʿi ve nāḥiye-i kebidde bevlin ve nāḥiye-i emʿāda ishālin medfaʿi olduğu gibi. Ve ṣūret-i ḥāl bu minvāl üzere olduğu müteḥaḳḳıḳa oldu ise baʿīd değildir ki buḥrān-ı ceyyidde mevādd-ı buḥrānın her cihete ḥareketi ve indifāʿı için birer ʿalāmet olup delālet eyleye ki buḥrānda mütevaḳḳaʿ olan indifāʿ ẕikr olunan cihāttan cihet-i vāḥide-i muʿayyeneden mündefiʿa olan ḳabīlinden ola.

Ve eger buḥrān redī olur ise onda dahi biraz ʿalāmet olup delālet eyleye ki o buḥrānın cümle-i redāʾetinin nikāyesi evvelā o medfaʿ olan ʿuḍva ola. Ve baʿḍı kerre ʿalāmet-i vāḥide mādde-i buḥrān medāfiʿinin her birinden indifāʿa delālete ṣāliḥ olur, mes̱elā ʿavārıḍ-ı buḥrāndan olan ḫafaḳān baʿḍı kerre māddenin fem-i miʿdeye indifāʿına ve baʿḍı kerre dahi māddeyi ḳalbe ḥāmile olduğuna delālet eder.

Ve baʿḍı kerre dahi ʿalāmet-i vāḥide emr-i küllī vāḥid üzere delālet eder ki onun iştirāki ve cüzʾiyyāt-ı müteʿaddidesi olur ve o emr-i küllīnin cüzʾiyyātını taʿyīn ʿalāmet-i uḫrā ile olur, mes̱elā buḥrānī olan ṣudāʿ ve ḍīḳ-ı nefes ve şerāsīfin fevḳ cānibine temeddüdü bu meẕkūrlar bi'l-cümle delālet eder ki mādde fevḳe taḥarrük eder. Ve fevḳe taḥarrük eden māddenin cihet-i indifāʿı baʿḍı kerre ṭarīḳ-i ḳayʾ ve gāh ṭarīḳ-i ruʿāf olur ve hangisinden mündefiʿ olacağına ẕikri mürūr eden ʿalāmetler delālet eylemez belki ʿalāmet-i fāṣıla-ı uḫrāya cihet-i indifāʿı faṣl ve taʿyīn için ḥācet olur.

Ve baʿḍı kerre bir cihetten seyelān-ı muʿtādı olan mevādd o cihetten muḥtebese olsa o dahi delālet eder ki buḥrān cihet-i iḥtibāsın ḫilāfından

vāḳiᶜ olur, mes̱elā buḥrān-ı ceyyidin ᶜalāmeti katında ṭabīᶜat imsāk üzere olsa delālet eder ki ḥareket-i buḥrāniyye fevḳāniyyedir, süflāniyye değildir, pes o buḥrān idrār ile[96] veyāḫūd ḳayᵓ ile veyāḫūd ᶜaraḳ veyā ruᶜāf ile olur.

Ve baᶜḍı kerre dahi maraḍın envāᶜı cihet-i buḥrāna delālet eder, mes̱elā kebidin cānib-i muḥaddebinde olan verem munḫur-ı eymenden ruᶜāf ile veyāḫūd ᶜaraḳ-ı maḥmūd ile veyā bevl ile indifāᶜına delālet eder. Ve eger kebidin cānib-i muḳaᶜᶜarında verem olsa onun buḥrānı iḫtilāf ve ḳayᵓ ve ᶜaraḳ bu mez̠kūrlardan biriyle olur. Ve kez̠ālik ḥummā-ı muḥrıḳa eks̱er-i ḥālde ᶜaraḳ ve ruᶜāf ile buḥrān eder ve onun buḥrānına nāfiḍ teḳaddüm eder ve baᶜḍı kerre dahi ḳayᵓ ve iḫtilāf ile olur ḫuṣūṣan ġıbb mis̱lli olan muḥ-rıḳanın buḥrānı o minvāl üzere olur. Ve kez̠ālik evrām-ı reᵓs ḥummāsının buḥrānı ruᶜāf ile ve ᶜaraḳ-ı ġarīz-i kes̱īr ile olur. Ve balġamiyye ve bāride olan ḥummayātın buḥrānı elbette ruᶜāf ile olmaz. Ve kez̠ālik z̠ātü'r-riye ve līs̱erġusta dahi ruᶜāf ile buḥrān olmaz, ammā zātü'l-cenbde buḥrān beyne beyne olur.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki maraḍ aṣnāf-ı buḥrān ile buḥrān eder, o aṣnāfın ictimāᶜı katında buḥrān-ı tāmm olur, mes̱elā ḥummā-ı muḥrıḳa evvelā ruᶜāf ve baᶜdehu onun noḳṣānını ġazāret-i ᶜaraḳ ile tekmīl eder ve ḥāmil olan hatunların buḥrānı isḳāṭ ile olur.

Ve maᶜlūm buyurula ki her kaçan ᶜalāmāt-ı buḥrān ḳāime olsa ceyyid ve redī buḥrānların biri vāḳiᶜ olmağı īcāb eylemez belki o ᶜalāmāta tābiᶜ ve muttaṣıl onda aṣlā buḥrān olmaz, her ne ḳadar o vaḳtin ġayri olan vaḳtte ceyyid ve redī buḥrānların birinin vuḳūᶜundan o ᶜalāmāt ḫālī olmaz ise, zīrā kaçan sen o marīḍde ᶜaraḳ ve ḳayᵓ ve iḫtilāf ve ṣudāᶜ ve iḫtilāṭ-ı z̠ihn ve sūᵓ-i teneffüs ve sübāt ve onlar mis̱llileri rüᵓyet eylesen onun ile maᶜan buḥrān olur veyāḫūd onun ile buḥrān maᶜiyyet eylemez velākin buḥrān-ı ātiyeye delālet eder, o dahi iki ḳısm olur: Bir ḳısmı faḳaṭ buḥrāna ᶜalāmet olur ve onda cihet-i buḥrāna delālet olmaz ṣudāᶜ mis̱lli. Ve ḳısm-ı āḫeri hem buḥrā-na ᶜalāmet ve hem cihet-i buḥrāna delīl olur ġas̱eyān gibi.

Ve kaçan ᶜalāmāt-ı buḥrān ẓuhūr edip buḥrān vāḳiᶜ olmasa, Buḳrāṭ'ın z̠ikr eylediği üzere o mis̱lli buḥrān mevte veyāḫūd buḥrānın ᶜuṣrüne delā-

96 İdrār ile vāḳiᶜ buḥrānı fevḳānī ᶜadd eylediği Allāhu aᶜlem mebdeᵓ-i idrār kebid olduğundan olur.

let eder. Ve baᶜḍı kerre dahi ᶜalāmāt-ı [482b] buḥrān olan umūrdan bir emr ᶜalīle ᶜārıḍ olur ve her ne ḳadar eyyām-ı buḥrāndan bir yevmde ᶜārıḍ olur ise onun ᶜurūḍu buḥrānın işrāfı sebebiyle olmaz belki buḥrānın ġayri bir sebebin işrāfı ile olur, onun mis̱āli ġıbb-ı muteṭāvildir ki onun eks̱er nevāibinde ḳable'n-nevbet ṣuᶜūbet ve ıḍṭırāb olur ve onda buḥrāna delālet olmaz, ammā ġıbb-ı ḫāliṣede eyyām-ı buḥrānda ḳable'n-nevbet vāḳiᶜ olan ṣuᶜūbet ve ıḍṭırāb ḳadr-i muᶜtāddan ziyāde olur ise eks̱er-i ḥālde onlar buḥrāna ᶜalāmet olur.

Ve marīḍin selāmet ve mevtine müʾeddī buḥrān vāḳiᶜ olacağına veyāḫūd buḥrān olmayıp maraḍ-ı müzmin olacağına delālet eden sebīl ve ṭarīḳte sana reh-nümā ve hādī olur maraḍın ḥareketine ve ḳuvvetine ve ṭabīᶜata ve vaḳt-i ḥāḍıra mürāᶜāt eylemen, zīrā bu mürāᶜāt ile senin maᶜlūmun olur ki ᶜalīlin ḥāli beyne'l-māddeti ve'ṭ-ṭabīᶜat müṣāraᶜat-ı ḳaviyyeyi īcāb edip o müṣāraᶜat eḥadühümānın ġalebesine ve ṣıḥḥat ve mevtin birinin ḥuṣūlüne veyāḫūd beynehümāda müṣāraᶜat-ı ḳaviyyeyi o aḥvāl īcāb eylemeyip mādde ile ṭabīᶜatın müṣāraᶜa-i ḍaᶜīfeleri tekāfüʾ üzere olup maraḍ-ı müzmine müʾeddī olacağına delāleti vardır. Ve maᶜlūm ola ki cevdet-i buḥrānın delāili ṭabīᶜatın istīlāsına delālet eder ve o delālette taḫallüf olmaz.

Ve buḥrānın redāʾet ve noḳṣānı edillesi biraz delāildir ki ṭabīᶜatın ṭabīᶜat [ile] müṣāraᶜa eylediği mevāddın beynlerinde vāḳiᶜ olan muᶜāşeret ve muᶜāvaḳaya delālet eder ve senin için o edille ile ḥükm-i ḳaḍiyyeyi ve ṭabīᶜatın müṣāraᶜa eylediği māddeyi ḳahr edip ona ġalebesini cezm ḥāṣıl olmaz meger ki o edille emr-i kes̱īr ü ᶜaẓīm ola.

Ve biz sübāt ve suḳūṭ-ı nabḍ ve inḳıṭāᶜ-ı ᶜaraḳ mis̱lli çok ᶜalāmāt-ı hāile rüʾyet eyledik ki baᶜde-sāᶜātin o ᶜalāmāt buḥrān-ı tāmm-ı ceyyide teʾeddī eyledi ve onun sebebi budur ki ṭabīᶜat o mis̱lli ḥālde bi'l-cümle efᶜālden iᶜrāḍ edip bi-külliyyetihā maraḍa meşġūle olmakla ve iᶜrāḍ ḥasebiyle ᶜalāmāt-ı rediyye ẓuhūr eder ve ṭabīᶜat ḳuvvetini bi-külliyyetihā maraḍa ṣarf etmekle maraḍı ṣarᶜ ve māddesini defᶜaten defᶜ eder ve baᶜḍı kerre dahi her ne ḳadar ṭabīᶜat cüll-i ḳuvvetini ve muᶜẓam-ı himmetini maraḍ cānibine ṣarf eder ise ṭabīᶜatın ḳuvveti maraḍı ṣarᶜa vefā eylemez ve maraḍı defᶜden ᶜāciz olur ve onun o mis̱lli vaḳtte ᶜacz-i meẕkūru kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur onun için ki ṭabīᶜat külliyyet-i efᶜālinden ancak emr-i ᶜaẓīm ve maraḍ-ı cesīm için taᶜaṭṭul eder ve kaçan emr-i maraḍ ḳavī olsa ḳarīb olur ki onu izāleden ṭabīᶜat ᶜācize ola.

Ve maᶜlūm ola ki mütevāliyen iki günde mes̱elā yevm-i s̱ālis̱ ve yevm-i rābiᶜde buḥrān ᶜalāmātının ᶜale'l-ittiṣāl s̱everānı sürᶜat-i buḥrāna delālet eder. Ve o buḥrān-ı serīᶜin cevdet ve redāᵓeti ḳarīben ẕikri ātī olan ḳarāyin ile olur ve ẖuṣūṣan nevbet-i ḥummā teḳaddüm-i kes̱īr ile teḳaddüm eylese sürᶜat-i buḥrāna delālet-i ḳaviyye olur ve lā-siyyemā nabḍda defᶜaten taġayyür olsa delālet aḳvā olur. Ve eger nabḍın taġayyürü ᶜiẓama olup münẖafiḍa olmasa o ᶜalāmeti rüᵓyet eyledikte sen ferḥān ve mesrūr ol.

Ve maᶜlūm olsun ki eyyām-ı maraḍda bedenin yübs ve ḳuḥūleti buḥrānın buṭᵓuna delālet eder. Ve cidden yābise olan maraḍ yā ḳattāl olur veyāẖūd baṭīᵓetü'l-buḥrān olur. Ve baᶜḍı kerre buḥrānın evḳātına ve aḥvālinin küllīsine ve ᶜalāmātının aḥkāmına eks̱er-i emrde aḥvāl-i merḍā delālet eder.

Ve maᶜlūm ola ki nabḍ-ı müşrif buḥrānāt-i istifrāġiyye aṣnāfına delīl-i müşterek gibidir velākin min-beynehümā ᶜiẓam-ı buḥrānın ᶜaraḳ veyāẖūd ruᶜāf ile olduğuna delālet eder. Ve ġayr-i ᶜaẓīm ve serīᶜ ḥareket buḥrān-ı bāṭıne olup istifrāġ-ı ḳayᵓ ile ve iẖtilāf ile olduğuna delālet eder. Ve bi'l-cümle o nabḍ edille-i istifrāġın cumāᶜı olur ve onda ṭabīᶜat ḳaviyye olmakla şühūḳ-ı nabḍdan ẖālī olmaz. Ve eger nabḍda istiᶜrāḍ ve iki cāniblere meyl yok ise o nabḍ teḳavvīden evvel münẖafıḍ ve münḍaġıṭ olur.

Ve baᶜḍı kerre buḥrānın ẓāhir ve bāṭına ḥareketinin ᶜalāmetleri maᶜan ẓāhire olup iki buḥrān cemᶜ olur, mes̱elā ḳayᵓ ve ᶜaraḳ ile veyāẖūd ḳayᵓ ve ruᶜāfla buḥrān eder. Ve biz ḳavānīn-i buḥrānı çünkü beyāndan fāriġ olduk, fi'l-cümle tafṣīl ve tefrīᶜe mübāşeret eyleyelim.

Buḥrānda Mevāddın Fevḳe Olan Ḥareketin ᶜAlāmeti Beyānındadır

Onun ᶜalāmātının birisi ṣudāᶜdır, zīrā ṣudāᶜ buẖārın ṣuᶜūdundan yāẖūd fem-i miᶜdeye reᵓsin müşāreketinden olur, ikisi dahi buḥrānın fevḳe ḥareketi vaḳtinde olur. Ve keẕālik ᶜalāmāt-ı ḳayᵓ dahi buḥrānın fevḳe ḥareketine ᶜalāmet olur. Ve keẕālik o ᶜalāmāttandır düvār ve iki ṣudġlarda s̱iḳal ve ṭanīn ve ṣamem, zīrā bu meẕkūrlar buḥrānın fevḳe ḥareketinde defᶜaten ḥādis̱ olurlar ve ḥudūs̱ta onlara ḍīḳ-ı nefes ve vecaᶜ-ı ᶜunuḳ ve cihet-i fevḳe bilā-vecaᶜ ve-lā iştiᶜāli'r-reᵓs temeddüd-i merāḳḳ ve şerāsīf muḳārin veyāẖūd zamān-ı yesīr müteḳaddim olur.

Ve maᶜlūm ola ki leylen maraḍ ve aᶜrāḍ müştedde olur, zīrā ṭabīᶜat leylen bi'l-cümle eşyādan ve efᶜālden fāriġa olup bi-külliyyetihā inḍāca meşġūl olur.

Buḥrānın Cümlesinin ᶜAlāmātını Tafṣīldir

Eger buḥrāna ẓulmet-i ᶜayn ve ġışāve bilā-tebārīḳ muḳārin olsa ve keẕā-lik merāre-i fem ve şefe-i süflānın iḫtilācı muḳārin olup o emr fem-i miᶜ-de vecaᶜı ve ġas̱eyān ve taḥallüb-i luᶜāb ve ḫafaḳān ve nabḍın inḍıġāṭ ve inḫıfāḍı ile müʾekked olsa ve ḫuṣūṣan onların ᶜaḳıbında ᶜalīle nāfiḍ ve taḥt-ı şerāsife berd iṣābet eylese sen ḥükm eyle ki buḥrān ḳayʾ ile olur ve ḫuṣūṣan mādde ve ḥummā ṣafrāviyye ola velākin muḥrıḳa olmaya ve ḫuṣūṣan o ḥālde vech dahi muṣferre ola ve levn sāḳıṭ olmaya. Ve ṣıbyānda çok vāḳiᶜ olur ki ᶜaṣabları ḍaᶜīfe olmakla baᶜde-s̱iḳali'r-reʾs ve vecaᶜi'l-miᶜde onlara ᶜārıḍ olan ḳayʾ teşennüc-i ᶜaṣabı celb eder. Ve ḳayʾ-ı meẕkūr nisāda olsa vecaᶜ-ı erḥāmı celb eder onların o vecaᶜ muᶜtādı olmak ḥasebiyle. Ve o ḳayʾ meşāyıḫa ᶜārıḍ olsa onlara emrāḍ-ı muḫtelife celb eder ḳuvālarının ḍaᶜfı ḥasebiyle, zīrā ḍaᶜīfü'l-ḳuvā olanlarda mādde münteşire olup emrāḍ-ı muḫtelifeye müʾeddī olur.

Ve eger buḥrāna bilā-vecaᶜ cihet-i kebid ve ṭıḥālde ḥādis̱ temeddüd muḳārin ise buḥrān eᶜālīden olduğuna delālet olur, zīrā ṭıḥāl eᶜālīye dahi bi-raz ᶜurūḳ ile müşārik olur ki ṭıḥālde olan o ᶜurūḳ cihet-i enfe ve enfin ᶜurūḳu cihetine muḳārib olur her ne ḳadar onlara ittiṣāli olmaz ise. Ve ṣūret-i meẕkūrede ᶜalīl ᶜaynı muḥāẕīsinde ḫuyūṭ-ı ḥamrā ve teleʾlī ve tebārīḳ rüʾyet edip cidden vechi veyāḫūd enfi veyāḫūd ᶜaynı veyāḫūd onların birer cānibi muḥmerre olup defᶜaten demᶜi seyelān eylese ve nabḍında şühūḳ ve temev-vüc olsa ve inbisāṭa sürᶜat eylese ve enfinde iḥtikāk ve reʾsinde cidden şedīd iştiᶜāl olsa ve keẕālik ṣudā-ıᶜ ḍarebānī olsa o ᶜalīlde buḥrān ruᶜāf olacağına tevaḳḳuᶜ eyle ve ḫuṣūṣan onun māddesi demeviyye olduğuna maraḍ ve sinn ve ᶜādet ve mizāc ve sāir delāil delālet eyleye. Ve maᶜa-hāẕā baᶜḍı kerre ṣafrāviyye maraḍ dahi ruᶜāf ile buḥrān eder ve onun ᶜalāmeti verāʾe'l-ᶜayn rüʾyet olunan tebārīḳ ve ḫayṭıyye ve nāriyye ḫayālāt-ı ṣufr olur ve eks̱er-i ḥālde bu nevᶜ buḥrān ḥummā-ı muḥrıḳa-i ṣafrāviyyede olur. Ve baᶜḍı kerre levḥ-i şuᶜāᶜın ve ḥikke-i enfin ciheti ruᶜāfın cihetine delālet eder, eger o

ʿalāmetler cānib-i yemīnde olur ise ruʿāf dahi munḫur-ı eymenden ve cānib-i eyserde ise ruʿāf munḫur-ı eyserden ve iki cānibde dahi olur ise ruʿāf dahi iki cānibden olacağına delālet eder. Ve ruʿāfın bu delāiline yevm-i buḥrānda iṣābet eden berd ve baṭn ve cildin yübūseti dahi muʿīn olur. Ve baʿḍı kerre ruʿāfa sinn dahi delālet eder, zīrā ekṡer-i ḥālde ruʿāf sinni otuz seneden eksik olanlara [483a] ʿārıḍ olur. Ve keẕālik ẕikr olunan edille-i ruʿāfa ṣudāʿın cidden iştidādı ve ḳayʾ ile vāḳiʿ olan ṣudāʿdan ekṡer olduğu ve o ṣudāʿ ile olan ālām-ı uḫrā ve iştiʿāl ve ḥummā ve emārāt-ı uḫrānın cevdeti ve ʿalāmāt-ı mevtin fıḳdānı dahi muʿīn olur ve bu misḷli maʿa'l-muʿayyenāt edille-i ẓuhūrunda elbette ruʿāfa tevaḳḳuʿ olunur.

Ẕikr Olunan ʿAlāmāt-ı Müştereke ve ʿAlāmāt-ı Ḫāṣṣaların Aḥkāmı Beyānındadır

ʿAlāmāt-ı müştereke-i meẕkūrelerin kimisinin ruʿāfa delālet evlā olur, o ʿalāmāt dümūʿ ve ṭanīn ve ṣamem ve kebid ve ṭıḥālin eḥad-ı cānibeyninde bilā-vecaʿ şerāsīfin temeddüdü ve iştiʿāl misḷli ʿalāmetlerdir. Ve kiminin dahi delāleti ḳayʾa aḫaṣṣ olur, ḍīḳ-ı nefes ve şerāsīfin ḳuddāmda muṭlaḳan temeddüdü gibi ve onun ekṡeri fem-i miʿdede olan vecaʿdan ḥādiṡ olur.

Ve maʿlūm ola ki ʿalāmāt-ı ruʿāfta dāḫil olan ḍīḳ-ı nefes defʿ-i ruʿāfīye ṭabīʿatın istiʿdādı katında ʿārıḍ olur ve o istiʿdād ʿırḳ-ı ecvef mümtelī olup māddesini fevḳ cihetine defʿ ile aʿḍā-i nefese tezāḥümünden ḥāṣıl olur.

Ve ḳayʾ ve ruʿāftan her birine ḫāṣṣ olan ʿalāmet budur ki eḥadühümāda mevcūd olan ʿalāmet āherin ʿalāmet-i ḫāṣṣesinin ḍıddı ola, meṡelā taḫayyül olunan şuʿāʿāt-ı berrāḳa ruʿāf ʿalāmātındandır ve o ʿalāmet ḳayʾa ʿalāmet-i ḫāṣṣa olan ʿaynda ḥādiṡe ẓulmet ve ġışāve taḫayyülünün ḍıddı ve naḳīḍidir. Ve keẕālik ḥumret-i vech ruʿāfın aḫaṣṣ-ı edillesindendir ve ḳayʾın delīl-i ḫāṣṣı olan levnin suḳūṭ ve iṣfirārı onun ḍıddıdır. Ve baʿḍı kerre eḥadühümāya ḫāṣṣ olan ʿalāmetin kimisi āḫerde ḍıddı olur ʿalāmet olmaz, meṡelā iḫtilāc-ı şefeh ʿalāmāt-ı ḳayʾdadır, ruʾāfta onun ḍıddı olur ʿalāmet yoktur ve keẕālik ḥikke-i enf ʿālāmāt-ı ruʿāftır ve ḳayʾ ʿalāmātından ona muḳābil olur bir ʿalāmet yoktur.

Māddenin ʿAraḳa ʿAlāmāt-ı Meyli Beyānındadır

Kaçan nabḍda mevciyyet-i şedīde olup cild üzere yed vaḍʿ ve imsāk olundukta taḥt-ı yedde nedāvet iḥsāsı ve yedin ḥumrete inṣıbāġı olup cildde süḫūnet eks̱er bulunsa ve cildde intifāḫ ve iḥmirār-ı muʿtāddan eks̱er ve bevl münṣabıġ ve ġılaẓa māil olsa ḫuṣūṣan bevl yevm-i rābiʿde münṣabıġ ve yevm-i sābiʿde ġılāẓa meyl eylese bu ʿalāmetin ẓuhūrunda zamān-ı ātīde olan ʿaraḳı iḥdās eyle.

Ve kez̠ālik maraḍ nāfiḍ-i ḳavī ile bedʾ edip baʿdehu ḥummā müştedde velākin ḳuvvet ḳaviyye ve ʿalāmāt ceyyide olsa sen ʿaraḳa tevaḳḳuʿ eyle ḫuṣūṣan berāz ve dürūr-ı ḳalīl olup o ḥāl üzere müstemirr ola.

Ve bi'l-cümle ḥummayāt-ı muḥrıḳa ruʿāf ile buḥrān eylemese ʿaraḳ ile buḥrān eder ve ona nāfiḍ teḳaddüm eder.

Ve eger marīḍ ḥammām ve ābzen ve onlara istiʿdādı[97] menāmında rüʾyet eder ise o rüʾyet delīl-i ʿaraḳ olur.

Ve bevlin inṣıbāġı delālet-i evveliyye ile delālet eder ki mādde ṭarīḳ-i ʿurūḳtan buḥrān eder ve o ṭarīḳten olan buḥrān ḫālī olmaz ki yā ʿaraḳ ve ter ile veyāḫūd idrār ile olur ve hangisi ile olacağını taʿyīn ve taḥḳīḳ bizim z̠ikr eylediklerimiz ile olur.

Ve ṭabīʿatta istiṭlāḳ ġālib olsa onda ʿaraḳ ile buḥrān tevaḳḳuʿ olunmaz. Ve ʿaraḳ ile istifrāġ o zamān tevaḳḳuʿ olunur ki o kimsede ḥarāretin intişārı ve tezeyyüdü ve istiẓhārı[98] ve ḳuvvetin dahi şiddet-i ḳuvveti ola.

Mevāddın Aʿḍā-i Bevle Meyli ʿAlāmātıdır

O meyle s̱iḳal-i mes̱āne ve iḥtibās-ı berāz ve ḳarīben z̠ikri ātī olan ʿalāmāt-ı ishālin ve kez̠ālik sābıḳu'z̠-z̠ikr ʿalāmāt-ı ḳayʾ ve ruʿāf ve ʿaraḳ ʿalāmātının fıḳdānı delālet eder. Maʿlūm ola ki s̱iḳal-i mes̱āne ile ve sāir delāil ile iḥlīlde ḥareket olduğu buḥrānın idrār ile olacağına delīl-i ḳavī olur. Ve kez̠ālik idrār ile mütevaḳḳaʿ buḥrāna bevlin s̱everānı ve ġılẓatinin yevm-i buḥrān eyyāmının ġayri eyyām-ı sāirede vuḳūʿu ve kez̠ālik o eyyāmda rüsūb olduğu delālet eder ve baʿḍı kerre berāz üzere ve berāz

---

97 "Onlara istiʿdād"dan murād ḥammām ve ābzene girmeğe teheyyiʾi mis̱lli aḥvāldir.

98 "İstiẓhārı" yaʿnī ẓāhir-i bedene ḫurūcu.

bābında ẕikr olunanlar üzere idrār ʿārıḍ olur. Ve maʿlūm ola ki kaçan mes̱anede ictimāʿ-ı bevl eks̱er olup ve inṭılāḳ-ı baṭnda ḳıllet ve o vaḳtte ʿaraḳta dahi ḳıllet olsa veyāẖūd ḳıllet-i ʿaraḳı ʿalīlin ṭabʿı ve heyʾet-i aʿḍāsı īcāb eylese ve ẓāhirde cesāvet dahi olsa bevl ile buḥrāna tevaḳḳuʿ olunur, onun buḥrānı berāz ile ve ʿaraḳ ile olmaz ẖuṣūṣan o ʿalāmātın ẓuhūru eyyām-ı şitāda ola.

Māddenin Ṭarīḳ-i Berāza Meyli ʿAlāmātıdır

Berāz ile vāḳiʿ buḥrāna delālet eder faḍlın iḥtibāsı eger o muḥtebes olan faḍl demevī olmadığı ve keẕālik ġayr-i demevī olan muḥtebes faḍlın kes̱reti olduğu maʿlūm ise ve o ʿalāmeti teʾkīd eder ḥaṣr-ı bevl ʿalāmātı. Ve cümleten baṭnda mevcūd olan maġṣ ve esfel-i baṭnda olan s̱iḳal ve ʿalāmāt-ı ḳayʾın faḳdı ve ʿademi belki ḳarāḳırın ḥudūs̱u ve ḥālibin intifāẖı ve berāzın ḳable'l-buḥrān inṣıbāġı ve miḳdār-ı muʿtāddan eks̱er mecīʾi ve mā-dūn-ı şerāsīfin ʿulüvv ve nütūʾu ve ḳarḳaranın vecaʿ-ı ẓahra intiḳāli bu meẕkūrlar cemīʿan ʿalāmet-i buḥrān-ı berāzīyi teʾkīd eder. Ve baʿḍı kerre o intiḳāl berāz ḥasebiyle olur ve baʿḍı kerre bevl dürūr eder ve ʿaḳıbında delāil-i berāz ona muʿāraḍa eder ẖuṣūṣan o ʿalīlde bu muʿāraḍa vāḳıʿa olur ki ona baṭnının ʿusr ve ṣalābeti muʿtād ola ve icābet üzere olanlar dahi ṣaġīr ve ḳalīl olur ve ẖuṣūṣan bu ḥāl havā-i bāridde kes̱īrü'l-ʿurūḍ olur ve onda nabḍ-ı ṣaġīr ḳavī olur, ṣulb olmaz ve ṣıġarı inẖıfāḍ ḥasebiyle olur. Ve baʿḍı kerre dahi buḥrān-ı ishālīye delālet eder ʿalīlin ruʿāfının ve ʿaraḳının ḳıllet-i vuḳūʿu ve iẖtilāfının kes̱reti muʿtādı olduğu ẖuṣūṣan mā-ı bārid şürbüne muʿtādı olanlarda o delālet muḥkem olur.

Ve baʿḍılar dediler ki ḥummā-ı demeviyyede baʿde'l-buḥrān bevl her kaçan ebyaḍ-ı raḳīḳ olsa onda bir nevʿ iẖtilāf olur ki o iẖtilāf isḥāc eylemeğe ḳarīb olur, zīrā mirār kaçan bevl ile veyāẖūd ġayri ile ẖurūc eylese lā-maḥāle iẖtilāf ile ẖurūc eder. Ve kaçan ʿaraḳın ve dürūr-ı bevlin ġalebesi olsa onda istiṭlāḳ ile buḥrān ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur.

<u>Baʿḍı Kerre Buḥrān Ṭarīḳ-i Raḥimden Olur ve Onun ʿAlāmātı Budur:</u> Kaçan sen sāir ʿalāmātı bulmasan ve istifrāġ-ı ishāli dahi olması ve raḥimde ve ḳaṭanda s̱iḳal ve vecaʿ ve temeddüd olsa sen ḥükm eyle ki onun buḥrānı ṭams̱ ile olur.

Maḳᶜade ᶜUrūḳunun İnfitāḥı ile Buḥrān Vuḳūᶜunun ᶜAlāmātıdır: Buḥrān-ı sāire ᶜalāmātının fıḳdānı ve bu nemaṭ ve üslūb üzere seyelāna iᶜtiyād ve nevāḥī-i maḳᶜade de olan s̱iḳal ve ḳuvvete māil nabḍ-ı ᶜaẓīm ẕikr olunan infitāḥla buḥrān vuḳūᶜuna delālet eder.

İntiḳāl ile Buḥrān Vuḳūᶜuna Delālet Eden ᶜAlāmāttır: İntiḳāl ḥasebiyle olan buḥrānın ᶜalāmātı maᶜa-s̱ebāti'l-vecaᶜ ḥummānın ḳuvveti ve bevl ve berāz ve nefs̱ ve ᶜaraḳ-ı ġazīr ile istifrāġātın iḥtibāsı ve nuḍcun teʾeḫḫürü veyāḫūd maᶜa-ṣıḥḥati'l-ḳuvvet ve cevdeti'n-nabḍ nuḍcun ᶜademi olur ve intiḳāle delālet eder ve ḫuṣūṣan emrāḍ-ı selīme vü baṭīʾe ve ᶜadīmetü'n-nuḍcda o ᶜalāmātın delālet-i meẕkūresi müʾekkide olur.

Ammā cihet-i intiḳāle delālet eden ᶜalāmāt mevḍiᶜ-i intiḳālde olan vecaᶜ olduğu ve onun mevāḍiᶜ-i ḫāliyesinde intifāḫ-ı ᶜurūḳ ve şiddet-i iltihāb olduğu olur. Ve keẕālik cihet-i buḥrān o cihet olur ki onda ᶜuḍv ḍaᶜīf veyāḫūd o ᶜuḍvda evvelā mefāṣılda vecaᶜ veyāḫūd o cihette ᶜuḍv mütᶜib ola.

Ammā kaçan şerāsīf temeddüd edip īcāᶜ eylese ondan mevḍiᶜ-i intiḳālin nefsine veyāḫūd cihetine istidlāl mümkin olmaz, zīrā temeddüd-i şerāsīf maᶜa'l-īcāᶜ bi'l-cümle müyūl beyninde müşterektir yaᶜnī mevādd hangi cihete meyl eder ise onda o ᶜalāmet ẓuhūr eder.

Ve maᶜlūm ola ki cemīᶜan intiḳālāt ve ḫurācāt berdde ve faṣl-ı şitāda ve sinn-i kühūlette eks̱er olur. Ammā berdde eks̱er olduğu berdin [483b] ḥābis ve mümsik olduğu içindir. Ve ammā sinn-i kühūlette eks̱er olduğu o sinnde olan ḳuvvetin defᶜ-i tāmmdan ᶜaczi olmak ḥasebiyledir. Ve baᶜḍılar dediler ki elli yaşını ve belki otuz yaşını tecāvüz edenlerde ḫurūc ve intiḳāl olmaz. Ve baᶜḍın o kelāmına taᶜvīl ve iᶜtimād yoktur belki intiḳālin iki sebebi vardır: Eḥadühümā māddede olur, zīrā mādde-i ġalīẓa eks̱er-i ḥālde defᶜ-i küllīyi ḳābil değildir ve keẕālik māddede kes̱ret olsa o dahi külliyyeten maᶜa-ḳılletin mündefiᶜ olmaz. Ve sebeb-i s̱ānī ḳuvvette olur, zīrā baᶜḍı kerre ḳuvvet cidden ḳaviyye ve tasalluṭu şedīd olmaz ve keẕālik ḍaᶜīfe dahi olmayıp mütevassıṭu'l-ḥāl ve mütevassıṭu'l-efᶜāl olur, onda ᶜacz-i küllī olmaz belki mevāddı baᶜḍan defᶜ eder ve mevāddı bi-külliyyetihā aᶜḍā-i reʾīseden defᶜe defᶜaten iḳtidārı olmaz ve lā-maḥāle ḫurāca ḥācet olur. Ve bu esbābdan ikinci sebeb bi-ḳısmeyhi evāil-i şeyḫūḫata cidden münāsib olur, zīrā evāil-i şeyḫūḫatta ḳuvvet mütevassıṭu'l-ḥāl ve'l-efᶜāl olur ve çok vāḳiᶜ olur

ki ʿalīlde ʿalāmāt-ı intiḳāl ḳāim olur ve baʿdehu ona istifrāġ-ı ʿaẓīm ʿārıḍ olur ve ḫuṣūṣan bevl-i ġarīz-i ebyaḍ ṭareyān edip intiḳāl vāḳiʿ olmaz.

Ve İntiḳālin Esāfile İdiğinin ʿAlāmātıdır: O intiḳālde esāfile māil vecaʿ olur ve iki ḥālibde ve veriklerde iltihāb ve intifāḫ olur.

Eʿālīye İntiḳālin ʿAlāmātıdır: O intiḳāle reʾs ve ḥavāssın s̱iḳalı delālet eder ḫuṣūṣan semʿde s̱iḳal olur ḥattā baʿḍı kerre ṣameme müʾeddī olur ve o ḥālde nefesine ḍīḳ ve nefesinin niẓāmına taġayyür gelip gāhca nefesi ḫurūc eder ve gāhca sākin olur. Ve o ʿalāmetlerin ḥudūs̱u baġteten olur ve başta ḥudūs̱u muʿtād olan aʿrāḍ yine ʿārıḍ olur. Ve kez̠ālik ona sübāt ʿārıḍ olsa eks̱er-i ḥālde buḥrān aṣl-ı üz̠ünde ḫurācla olur ve kez̠ālik dāimā evdācda dürūr ve iki ṣudġlarda ḍarebān olup vechinde ḥumret lābis̱e olsa yine aṣl-ı ʿunuḳta ḫurāc ile buḥrān eder.

Bir Maraḍın Maraḍ-ı Āḫere İntiḳāli ʿAlāmātıdır: Kaçan sen rüʾyet eylesen ki maraḍ-ı ḥādde ḥāl-i inḥiṭāṭta teḳavvī eder, sen bil ki o maraḍ-ı ḥāddin vechi maraḍ-ı müzmine olur.

Ḫurācla Olan Buḥrān ʿAlāmātıdır: Kaçan ḳuvvet ṣaḥīḥa ve ʿalāmāt ceyyide olup riḳḳat-i bevl zamān-ı ṭavīl dāim ve mütemādī olsa o ḥālet ḫurācı inẕār eder. Ve kez̠ālik mādde-i maraḍda ḥarāret olsa o dahi ḫurācı inẕār eder. Ve kez̠ālik buḥrān-ı ẓāhir yok iken bi-ḥasebi'l-intiḳāl ʿalīl iḳbāl[99] eylese ve baʿdehu ṣudġlarda olan iki şiryānının şedīden münbasıṭ ve kes̱īren ḍarebānı olup hüdüvv ve sükūnu olmadığını rüʾyet eylesen ve levni ḥāil ve nefesi mütezāyid ve baʿḍı kerre dahi suʿāl-i yābis rüʾyet eylesen bu ḥālātın ṣāḥibinin mefāṣılı ḫurāca müteʿarrıḍdır. Ve bir maraḍda aʿḍā-i bedenden hangi ʿuḍv ziyāde terler ise o ʿuḍvda ḫurāca tevaḳḳuʿ eks̱er olur.

Faṣl-ı şitā ve sinn-i kühūlet bizim z̠ikr eylediğimiz üzere buḥrānın ḫurūcla vuḳūʿu delāilinden ve belki esbābından olur ve onlarda olan ḫurācātın nuḍcu baṭīʾe olur velākin şitāda ve sinn-i şeyḫūḫatta o ḫurācātın muʿāvedesi ve tekerrürü eḳall olur, zīrā şitāda ve sinn-i şeyḫūḫatta olan bürūdet mevāddın sükūnunu īcāb eder. Ve baʿḍı kerre bizim z̠ikr eylediğimiz üzere bu mez̠kūrun ḫilāfına z̠āhib olurlar.

Ve kaçan ḥummānın ṣuʿūdu katında bevl māī ve kes̱īr olsa delālet eder ki esāfil-i bedende vecaʿ ḥādis̱ olur. Ve ḫurāc-ı ḳavī ile buḥrāna delālet eden

99 "İḳbāl"den murād bürʾe ve ṣıḥḥate meyldir.

edilleden olur buḥrānāt-ı uḫrānın teʾeḫḫüru ve ʿillet teṭāvül edip yirmi günü tecāvüzü, pes bu mis̱lli ʿillet-i müteṭāvilede kaçan defʿaten baʿḍı mevāḍiʿde vecaʿ ḥādis̱ olsa ḫurāca tevaḳḳuʿ olunur. Ve kaçan ḥummayāt-ı iʿyāiyyede idrār-ı s̱eḫīn ve ruʿāf ve ishāl olmasa ḫurāc-ı mefāṣıla tevaḳḳuʿ olunur ḫuṣūṣan o ʿalāmāt yevm-i bāḥūrīde ẓuhūr eylese.

Ve yine ḫurāca edille-i ḳaviyyeden olur vāḳiʿ olan buḥrān baṭīʾ olup maʿa-buṭʾihi o buḥrānın tāmm olmadığı ve o buḥrānın muʿāvedesine ʿalāmet-i uḫrā olmadığı. Ve ḥummayāt-ı iʿyāiyye eyyāmından yevm-i rābiʿde bevl-i s̱eḫīn ile kaçan buḥrān olmasa ruʿāfa tevaḳḳuʿ olunur.

Ve kaçan müddet dahi ṭavīle olsa taʿabı olan mefāṣılda ḫurūca tevaḳḳuʿ olunur veyāḫūd iki leḥā üzere olan ḫurāca tevaḳḳuʿ olunur gerekse o iʿyā riyāḍet ile olsun ve gerek ise min-tilḳāi nefsihi olsun lākin iki leḥāda ḫurācın vuḳūʿu iʿyā-i temeddīde eks̱er olur, zīrā mefāṣılda taʿab şedīd olmaz ve ona bināen mefāṣılın mevāddı ceẕbi şedīd olmaz ve ḥummā dahi mevāddı taṣʿīd eder ve leḥā üzere olan laḥm-ı rıḫv mevādd-ı müteṣaʿʿideyi sühūlet ile ḳabūl eder ve lā-maḥāle o iʿyā-i temeddüdīde leḥāda ḫurācın vuḳūʿu mefāṣılda vāḳiʿ olan ḫurācdan eks̱er olur. Ve ammā iʿyā ḥarekī[100] olsa onun īcāb eylediği ḫurāc mefāṣılda eks̱er olur ve çok vāḳiʿ olur ki ʿalāḳat-ı ḫurāc ẓuhūr etmekle ḫurāca tevaḳḳuʿ olunur ve o ʿalāmātın ṣāḥibi bevl-i kes̱īr ve ġalīẓ-i ebyaḍ bevli tebevvül eder ve onunla ḫurāc mündefiʿa olur.

Ammā ḥummayātın bedʾi nāfiḍ ile ve iḳlāʿı ʿaraḳ ile olsa onda ḫurāc ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur, o mis̱lli ḥummā ġıbb ve ribʿdir. Ve eger mādde cidden kes̱īre ise onda dahi ḫurāca tevaḳḳuʿ olunur. Ve bi'l-cümle nāfiḍ-i muʿāved küllü yevmin nefḍi ile mādde-i kes̱īreyi nefḍ ve istifrāġ edip ḫurāc için şeyʾ-i ḳalīl bāḳī kalır, yalnız nāfiḍde bu ḥāl olduğu maʿlūm oldukta nāfiḍ ile ʿaraḳ cemʿ olsa ḫurāc için aṣlā faḍl kalmadığı ondan maʿlūm olur. Ve keẕālik idrār-ı ġalīẓ ile dahi ḫurāc ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur.

Ve ḥummayāt-ı müzmine-i müteṭāvilede eks̱eriyyā ḫurācāt aʿḍā-i süflāda ve ḥummayāt-ı ḥādde ḫurācātı aʿḍā-i ʿulyāda ve beyne'l-ḥādde ve'l-müzmine ḥummayātta cemīʿan ʿulyāda ve süflāda ḫurācāt olur. Ve līs̱erġusta aṣl-ı üẕünde ḫurācāt olur. Ve eks̱er-i ḥālde ẕikr olunan ḫurācāt ile buḥrān tāmm olur. Ve ẕātü'r-riye çok kerre ḫurācāt-ı mefāṣıl ile buḥrān eder.

100 "İʿyā-i ḥarekī" ḥareket ḥasebiyle olan iʿyādır.

Ẕikr Olunan Ḫurācāt Ems̱ālinin Aḥkāmı Beyānıdır: Ḫurācāt-ı meẕkūreden ḥādis̱ olduktan sonra min-ġayri infitāḥin ve inficārin ġāib olan ḫurācın emri iki vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki o ḫurāc-ı ġāibe ʿavdet edip ḥacmi ḥacm-i evvelinden aʿẓam olur. Ve vech-i s̱ānī budur ki aṣl-ı maraḍ ʿavdet edip onun mevāddı mefāṣıla ve vecaʿa ve mütʿibe ve ḍaʿīfe olan ʿuḍvlardan birine munṣabbe olur. Ve bu ḫurācātın ḫayrlısı o ḫurācdır ki onunla maraḍa ḫiffet gelir ve baʿde'n-nuḍc ḫurūc eder ve ḫārice yaʿnī ẓāhir-i bedene meyli şedīd ve aʿḍā-i şerīfeden baʿīd olur ve ẕikr olunan evrāmdan leyyin ve taḥt-ı yedde müteṭaʾmin olanların ġāilesi ṣulb ve ḥādd olanların ġāilesinden eḳall olur lākin evvelin bürʾü bürūdeti ḥasebiyle ebṭaʾ olur ve ġāilesinin ḳılleti ona vecaʿ-ı şedīd maṣḥūb olmamakla olur. Bu mis̱lli baṭīʾ olan ḫurācda ḥummā bāḳıye olup ḫurāc dahi taḥalllül eylemese o ḫurāc baʿdes-sittīn cemʿ-i midde eder ve ondan buṭʾda dūn olanlar altmış gün ile yirmi gün arasında cemʿ-i midde eder.

Ve ġāilesi eḳall olan ḫurāc o ḫurācdır ki onun mevḍiʿi ʿuḍv-ı sāfilde ola ve o ʿuḍv maʿa-kevnihi sāfilen ḫasīs ve vāsiʿü'l-mekān olup bi'l-cümle māddeye siʿası ola, zīrā cemīʿan mevādda mekānın siʿası olmasa faḍla-i mevādd mevḍiʿ-i fesād utaʿaffüne ʿavdet eder ve onda fesād ve ʿufūneti eks̱er olup baʿdehu yine ḫurāca şerri ve ʿufūneti şedīd olduğu ḥālde munṣabbe olup ṣāḥibini ḳatl eder, nitekim bu ḥāl ṭabīb-i [484a] cāhilin māddeyi tebrīd ile redʿ ve inṣıbābdan menʿ eyledike ḥādis̱ olduğu gibi bunda dahi ḥādis̱ olur.

Ve ḫurācāt-ı buḥrāniyyenin şerrlisi dāḫile meyli veyāḫūd dāḫilde olan ḫurācdır velākin ḫurāca evlā olan ʿuḍv ḍaʿīf olup onda maraḍ-ı müzmin olanlardır ḫuṣūṣan o mis̱lli ʿuḍv esāfilde ola, ḫurācı onlar aḳbel olur ve keẕālik seyelān-ı ʿaraḳ onda eks̱er ola, lā-maḥāle ḫurāc ẓuhūru onda evlā ve eshel olur.

Ve ḫurācātın efḍali ve nüksten ebʿadı münfetiḥ olan ḫurāc olur. Ve nükse edell olan ḫurāc ẓuhūrundan sonra ġāib olan ḫurāc olur.

Teşennüc Vuḳūʿunun ʿAlāmātıdır: Kaçan ṣıbyān nevminde kes̱ret üzere fezaʿ edip ṭabīʿatları dahi muʿteḳıle ve bükāları kes̱īre ve ḥumret ve ḫuḍret ve kümūdete elvānları māile olsa onlarda teşennüc ḥudūs̱una sen tevaḳḳuʿ eyle. Ve ṣıbyānda bu ḥāl dokuz yaşına varınca ḳadar müstemirre olur ve her ne ḳadar ṣaġīr olursa onda o ḥāl eks̱er olur. Ammā şübbānın ḥummayāt-ı

ḥāddede gözlerine ḥavel gelip ṭarfları kes̱ir olsa ve aʿnāḳ ve vücūhuna ʿivec ʿārıḍ olsa ve esnānları taṣrīfi kes̱īr olsa o şübbānda teşennüc ḥudūs̱una sen ḥükm eyle. Ve çok vāḳiʿ olur ki evcāʿ-ı raḳabe ve s̱iḳal-i reʾs bi-ḥummā ve bilā-ḥummā ṭavīle olur ve kaçan onunla verem dahi olsa ve ẖuṣūṣan o verem-i ḥārr vecaʿ olan ʿuḍvun ḥavālīsinde olsa teşennücü cezm ve ḳaṭʿ eyle.

Nāfiḍ Vuḳūʿunun ʿAlāmātıdır: Kaçan sen ḥummayāt-ı ḥāddede selāmet ʿalāmetini ve buḥrān-ı ceyyid ʿalāmātını rüʾyet eylesen ve bevlde dahi ḳıllet olsa sen bil ki ḳarīben nāfiḍ ḥādis̱ olup onun ile buḥrān vāḳiʿ olur lākin iʿtidāli mütecāviz ona iẖtilāf-ı baṭn ʿārıḍ olursa nāfiḍ-i mevṣūfun ḥudūs̱una o iẖtilāf māniʿ olur ve eger ʿārıḍ olan iẖtilāf muʿtedil ise mütevaḳḳaʿ olan nāfiḍe māniʿ olmaz. Ve çok kerre nāfiḍe ʿaraḳ tilv[101] olur, zīrā emrāḍ-ı ḥāddede nāfiḍ ʿaraḳın muḳaddimesidir.

Buḥrān-ı Ceyyide Delālet Eden ʿAlāmāttır: Maʿlūm buyurula ki buḥrān-ı fāḍılın ecved-i ʿalāmātı evvelā nuḍc-ı tāmm ve baʿdehu o buḥrānın eyyām-ı buḥrāndan birinde vuḳūʿu olur ve eyyām-ı buḥrānı ḳarīben biz ẕikr eyleriz ve baʿdehu eyyām-ı inẕārdan evvel buḥrāna münāsib bir günde o buḥrānı inẕārın vuḳūʿudur ve o buḥrānın intiḳāl olmayıp istifrāġ ile ve ẖurāc ile vuḳūʿudur ve onun istifrāġı dahi ẖılṭ-ı fāʿili ve mādde-i maraḍı fāʿil olan ẖalṭ ile olduğudur ve istifrāġ dahi cihet-i münāsibden olduğu ve iḥtimālin sühūletidir. Ve baʿḍı kerre cevdet-i buḥrāna ṭabʿ-ı maraḍdan vüs̱ūḳ ve iʿtimād olur ve o ṭabīʿat baʿḍı kerre maraḍın ġıbb ve muḥrıḳa gibi nevʿinde olur, zīrā o ḥummālar kaçan buḥrān-ı münāsiblerini bulsalar onların cevdet-i buḥrānlarına vüs̱ūḳ ve iʿtimād olur. Ve baʿḍı kerre o ṭabīʿat buḥrānın aḥvālinde olur, zīrā hangi maraḍda olur ise olsun emr-i ḳuvvet ve emr-i ṭabīʿat kemā yenbaġī oldukta o maraḍın cevdet-i buḥrānına vüs̱ūḳ olur. Ve ʿalāmāt-ı ṭabīʿiyye ẓuhūru evḳātında ḳuvvet ve nabḍın ḥāli ḳaviyye ve metīne olsa ve ẖuṣūṣan vaḳt vaḳt tezāyüd edip ḳalīlü'l-iẖtilāf ve müstevī olsa o ḥāl ʿamūd olur ve onun tamāmı ẖiffet ve rāḥata müṣādife olur yaʿnī ṣuʿūbet-i ʿalāmāttan ẖavf olunmaz. Ve maʿlūm ola ki kaçan ʿalāmāt-ı rediyye ictimāʿ edip ve yevm-i ictimāʿ bāḥūrī olsa onda recā ẖilāf üzere olanlardan aḳvā ve eṣaḥḥ olur ve vācib olur ki ona iʿtimād oluna. Ve çok kerre ʿalāmāt-ı hāile ʿaẓīme olur velākin onda nabḍı ṣaḥīḥ ve ḳavī ve müstevī rüʾyet edersin. Ve maʿlūm

101 "Tilv" bir nesneyi taʿḳīb eden şeyʾdir.

ola ki ceyyidü'l-aḫlāṭ olan kimse kaçan marīḍ olup o maraḍḍa bevlinde nuḍc ẓāhir olsa o marīḍ emīn olur ve her kaçan ᶜalāmāt-ı hāile ẓāhire ẓuhūr eylese ona ferahnāk olmak ziyāde vācibdir, zīrā buḥrānı aḳrebdir.

Buḥrān-ı Redī ᶜAlāmātıdır: Buḥrān-ı redī ᶜalāmātının uṣūlü ve evāili ᶜalāmāt-ı ceyyide-i mezkūreye muḫālife olan ᶜalāmāttır ve o ᶜalāmāt-ı muḫālife ḥareket-i buḥrānın nuḍc ve müntehādan muḳaddem vuḳūᶜu olur ve ona İbuḳrāṭ sābıḳu's-seyl tesmiye eyledi ve o ᶜalāmātın sebeb-i redāᵓeti seni maᶜlūmun oldu.

ᶜAlāmāt-ı rediyyeden olur eyyām-ı buḥrānın ġayri eyyāmda buḥrānın vuḳūᶜu ve nabḍın buḥrānda suḳūṭ ve ṣıġarı aḫẕı. Ve maᶜlūm ola ki kaçan ᶜalāmāt-ı buḥrān müntehādan ve nuḍcdan muḳaddem cāī olup ona keṡīr ve ẕerīᶜ istifrāġ tābiᶜ olsa ona maġrūr olmak cāiz olmaz, zīrā o istifrāġın vuḳūᶜu bi-ḥasebi'l-keṡret olur ve o miṡlli istifrāġ ᶜan-ᶜaczin ve min-ġayri tedbīrin defᶜdir yaᶜnī ṭabīᶜat-ı müdebbire onun defᶜi için tedbīr edip defᶜ etmiştir. Ve keẕālik min-ġayri istifrāġı ẓāhirin marīḍin bulduğu ḫiffete dahi maġrūr olunmaz, zīrā o ḫiffet māddenin sükūnundan ᶜārıḍ olur, māddenin ṣalāḥından olmaz belki çok kerre mādde nuḍc bulur ve yine o mādde-i naḍīceyi defᶜden ṭabīᶜat-ı ḍaᶜīfe ᶜācize olur.

Buḥrān-ı Redīye Delālet Eden ᶜAlāmātın Aḥkāmıdır: Ve kaçan ᶜalāmāt-ı redīye müctemiᶜa olsan nuḍcun ᶜademi ve vācib olan ḥālden taġayyürü ve onlar miṡlli ᶜālāmāt-ı rediyyeler birikse ve ictimāᶜ ḥasebiyle ᶜalīlin mevtine ḥükm olunsa onun mevtinin sürᶜat ve buṭᵓuna mücerred ᶜalāmāt-ı redīᵓenin ictimāᶜı ile ḥükm olunmaz belki o ḥükm-i ṡānīde buḥrān için esbāb-ı müteḳaddimenin ḥālini taᶜarrüfe tevaḳḳuf olunur ve bundan aḳdem vech-i taᶜarrüfü biz beyān eyledik. Ve onun miṡāli budur ki kaçan ᶜalāmāt-ı rediyye-i meẕkūre cemīᶜan ẓuhūr eylese ve rüsūb-i esved miṡlliler dahi mevcūd olsa, eger o aḥvāl yevm-i rābiᶜde ᶜārıḍa ise mevt yevm-i sābiᶜde olur, eger esbāb-ı meẕkūre mevtin teḳaddümünü īcāb eyler ise mevt yevm-i sādiste olur.

Nuḍcun ve Aḥkām-ı Nuḍcun ᶜAlāmātı Beyānıdır: Nuḍc bevlden taᶜarrüf olunur ve onu biz bundan aḳdem beyān eyledik. Ve vācib olur ki bevlde rüsūb olmasa bevlin şiddet-i ṣıbġına maġrūr olunmaya, zīrā o bevlin şiddet-i ṣıbġı nuḍc sebebiyle ḥādiṡ olmamıştır. Ve ḳıvāmda olan ᶜadem-i

nuḍc levnde olan ᶜadem-i nuḍcdan aḍarrdır, zīrā ḳıvāmda olan ᶜadem-i nuḍc ᶜusr-i indifāᶜa ve nuḍcun ḳıvāmda vücūdu indifāᶜın yüsrüne müᵓeddī olur. Ve kaçan evvel maraḍda ᶜalāmāt-ı nuḍc ẓuhūr eylese marīḍ selīmdir ve onun selāmetinde şekk olmaz, ammā nuḍc evvel-i maraḍdan teᵓeẖẖür eylese her ḥālde ẖaṭar olmak vācib değildir, zīrā baᶜḍı kerre o ḥāl üzere olan maraḍ ṭavīl olur ve onda ẖaṭar olmaz ve o ḥāl üzere olan maraḍa ṭavīl olmak her ḥālde lāzımdır. Ve her kaçan buḥrān ceyyid ola, onda nuḍc mevcūd olur velākin her nuḍcu olan maraḍın buḥrānı olmak lāzım değildir, belki maraḍ baᶜḍı kerre bilā-buḥrān taḥallül-i mücerred ile münḳaḍī olur.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan ḥummāda nuḍc ẓāhir olsa o ḥummāda ṣavlet ve şiddet olmaz, nitekim mādde-i veremde nuḍc ẓāhir olsa onda vecaᶜ-ı şedīd olmaz ve kaçan nuḍc teᵓeẖẖür edip velākin aᶜrāḍı ceyyide ve ḳuvveti s̱ābite rüᵓyet eylesen nuḍcun ḥudūs̱una tevaḳḳuᶜ olunur.

Muṭlaḳan ᶜAlāmātın Aḥkāmıdır: Levn ve lemsin defᶜat-i taġayyürü her zamān redī olmaz, baᶜḍı kerre o taġayyür defᶜī ẖayr-ı ᶜaẓīme ve buḥrān-ı nāfiᶜa delālet eder, pes o mis̱lli taġayyürü aḥvāl-i bedenden taᶜḳīb eden ḥāle iᶜtibār olunur, eger o taġayyürü aḥvāl-i seḥaneden vech ve eṭrāfta ẕübūlün ẓuhūru taᶜḳīb edip ve onun sebebi seher ve taᶜab ve riyāḍet ve ishālden biri olur ise o maraḍ selīm olur, iki veyāẖūd üç günde ṣalāḥa ᶜavdet eder ve eger o ᶜuḍvların ẕübūlü iḥtirāḳ ve suḳūṭ-ı ḳuvvet ḥasebiyle ise redī olur.

ᶜAlāmāt-ı Ceyyide Ẕikridir: [484b] ᶜAlāmāt-ı ceyyide marīḍin maraḍı iḥtimāli ve s̱ebāt-ı ḳuvvet ve s̱ebāt-ı seḥane olur her ne ḳadar aᶜrāḍ müştedde olsa ḳuvvet ve seḥane ᶜalā-ḥālihā s̱ābite olur ise ᶜalāmet-i ceyyide olur. Ve keẕālik nabḍın ḳuvveti ve iştidādı ve intiẓāmı ve nuḍc ᶜalāmātının ẓuhūru ve incāḥ-ı buḥrān ve buḥrān ᶜalāmātının cevdeti ve ᶜaḳīb-i istifrāġda ẖiffetin vücūdu ve onun ile nabḍın cevdete iḳbāli ve ᶜaḳīb-i istifrāġda ᶜārıḍ olan iḳşiᶜrār ᶜalāmāt-ı ceyyideden olur, zīrā o iḳşiᶜrār süẖūnetin iḳlāᶜına ve maᶜa-iḳlāᶜi'l-mādde berdin taᶜaḳḳubuna delālet eder. Ve onun efḍali o istifrāġdır ki ẖılṭ-ı müẕīyi iẖrāc eyleye ve iẖrācı sühūlet ve istiḳāmet üzere ola. Ve maᶜlūm ola ki ᶜalāmāt-ı redīyye ẓuhūrunda ḳuvvetin s̱übūṭu recāyı īcāb eder ve keẕālik ᶜaḳlın s̱ebātı ve teneffüsün cevdeti ve ehvāl-i hāile-i ġarībe ᶜurūḍunda marīḍin o ehvāli cevdet-i iḥtimāli ve ᶜaḳīb-i nevmde ẖiffet-i ᶜārıḍa olduğu bi'l-cümle ᶜalāmāt-ı ceyyideden olur. Ve yine ᶜalāmāt-ı

ceyyideden olur bi-iᶜtidāl-i şehvet ve ġıdāyı ḥüsn-i ḳabūl ve ġıdānın menfaᶜati ve ḳuvveti inᶜāşı ve tecevvuᶜu. Ve keẕālik ᶜalāmāt-ı ceyyideden olur seḥane-i ṭabīᶜiyye ve ıḍṭıcāᶜ ve nevm-i ṭabīᶜī ve ḥarāret bedenin istivāsı ve teneffüsün ḥüsn ve sühūleti. Ve maᶜlūm ola ki ᶜalāmāt-ı ceyyide ṣıḥḥāt-ı ḳuvvete muḳārin ise ᶜāfiyet-i ᶜācileye delālet eder ve eger ḍaᶜf-ı ḳuvvete muḳārin olur ise ᶜāfiyet-i baṭīᵓeye delālet eder.

ᶜAlāmāt-ı Rediyye Aḥkāmıdır: Maᶜlūm ola ki ġāyet-i redāᵓet ile redī olan ᶜalāmāt mevti inẕār eder. Eger ġāyet-i redāᵓetinde olan ᶜalāmātın ẓuhūrunda ḳuvvet ḳaviyye ise o maraḍ ṭavīl olup āḫir-i emrde ᶜalīli ḳatl eyleyeceğine delālet eder. Ve eger o ᶜalāmāt-ı redīiyye-i bāliġa ẓuhūrunda ḳuvvet ḍaᶜīfe ise min-ġayri ṭūlin ḳatl eder.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki eyyām-ı rediyyede ᶜalāmāt-ı mühlike ẓuhūr eder ve baᶜdehu buḥrān-ı ceyyid veyāḫūd mādde-i maraḍ ᶜuḍv-i āḫere intiḳāl edip selāmete münḳalib olur. Ve ᶜinde'l-müntehā vāḳiᶜ olan ᶜalāmāt-ı ceyyideye vüs̱ūḳ ve iᶜtimād olunmak vācib olur. Ve keẕālik ᶜalāmāt-ı mühlike ẓuhūrunda ḫavf olunmak dahi vācib olur eger ᶜalāmāt-ı mühlikede mübāderet ve müsāraᶜat olur velākin suḳūṭ-ı ḳuvvet rüᵓyet olunmasa o vaḳtte dahi helāk cezm olunmaz ve yalnız ḳuvvetin suḳūṭu ᶜalāmet-i rediyye olur. Ve bundan sonra vācib olur ki mebdeᵓi ᶜuḍv-ı muᶜayyen olan emrāḍ-ı ḥāddede o ᶜuḍvun ḥāline riᶜāyet oluna, mes̱elā ẕātü'l-cenbde ṣadrın aḥvāline riᶜāyet oluna, zīrā mebdeᵓ-i maraḍ olan ᶜuḍvun aḥvāli aᶜḍā-i sāirenin aḥvālinden maraḍın ḥāline edell olur, zīrā ẕātü'l-cenbde nefs̱in nuḍcu māddenin nuḍcundan selāmete edell olur.

Ve ṭabīb-i müteferrise vācib olur ki vechte ve ᶜaynda ve ġayri ᶜuḍvda biraz heyᵓet rüᵓyet eylese ki onun eks̱eri ġayr-i ṭabīᶜī olsa o ṭabīb evvelā taᶜarrüf eyleye ki o ġayr-i ṭabīᶜī ᶜavārıḍ o şaḫṣa ḳıyās ile ṭabīᶜī midir yaᶜnī ṭabīᶜī olup olmamak eşḫāṣın iḫtilāfıyla muḫtelif olur, baᶜḍı aᶜrāḍ eks̱er-i nāsa ḳıyāsla ġayr-i ṭabīᶜī olur velākin şaḫṣ-ı vāḥide ḳıyāsla ṭabīᶜī olur, mücerred eks̱er-i nāsta ġayr-i ṭabīᶜī olan ᶜavārıḍı rüᵓyet etmekle cüzāfen redāᵓete ḥükm eylemeyip şaḫṣ-ı ᶜalīlin ṭabīᶜīsi olduğunu veyāḫūd ġayr-i ṭābīᶜīsi olduğunu taᶜarrüf eyleye ḥattā nabḍda dahi şaḫṣ-ı ᶜalīlin [nabḍ-ı] ṭabīᶜīsini taᶜarrüf eylemedikçe redāᵓetine ḥükm olunmaz. Ve keẕālik ṭabīb-i müteferrise vācibdir ki rüᵓyet eylediği heyᵓet-i ġayr-i ṭabīᶜīnin ᶜurūḍuna sebeb

o maraḍ olduğunu veyāḫūd sebebi sebeb-i bādī olduğunu taʿarrüf eyleye, mes̱elā lisān üzere ṣıbġ-ı redī ve ḫuşūnet-i müfriṭa ʿārıḍ olsa baʿḍı kerre onun ʿurūḍunu īcāb eden bir nesne tenāvülü olur, maraḍın onda daḫli olmaz ve onun ile maraḍın ḥāline istidlāl olunmaz.

[ʿAlāmāt-ı Rediyye Ẕikridir]: ʿAlāmāt-ı rediyye bi-ḥasebi'l-fiʿl ve bi-ḥasebi'l-ʿuḍv muḫtelif olur, lāyıḳ olur ki onlar ʿale't-tafṣīl başka başka ẕikr oluna.

Seḥaneye ve Levne Müteʿalliḳa ʿAlāmāttır: Kaçan marīḍde meyyit seḥanesı gibi seḥane olup o seḥane ʿurūḍu seher ve cūʿ ve istifrāġ ḥasebiyle olmasa o seḥane ʿalāmet-i rediyye olur ve o vechle vech-i meyyite müşābih ve eṣıḥḥā vücūhuna muḫālif olup gözleri ġāire ve enfi daḳīḳa ve iki ṣudġlarında laṭʾ ve teḳabbuḍ olsa ve üẕünün şaḥmeleri münḳalibe ve cildine temeddüd ve levnine kümūdet ve iḫḍırār ve isvidāddan biri ʿārıḍ olsa ve cildin üzerinde ġubret dahi olsa ḫuṣūṣan o ġubre ḳuṭn-ı mendūf üzerinde olan ġubreye müşābih olsa o ḥāl mevt-i ʿācil ʿalāmeti olur.

Ve maʿlūm ola ki ḳalīlü'l-maraḍ olup eks̱eriyyā ṣaḥīḥ olan kimse kaçan marīḍ olsa ḫaṭara delālet eder. Ve ẕikr olunan tağayyür maraḍın ġayri esbābdan bir sebeb ile ʿārıḍ olsa serīʿan o tağayyür ḥālet-i ṭabīʿīsine ʿavdet eder her ne ḳadar bir gün ve bir gecede olur ise. Ammā o tağayyür ki maraḍ ḥasebiyle ola, o tağayyür ʿalāmet-i rediyye olur, sühūlet ile ḥālet-i ūlāsına ʿavdet eylemez. Ve maʿa-ẕālik evvelā ẕikr eylediğimiz cūʿ ve istifrāġ ve seher mis̱lliden ḥādis̱ olan tağayyürü dahi ceyyid olmaz her ne ḳadar ġayrilerden eslem olur ise. Ve eger tağayyür o esbābdan biri ile emrāḍ-ı ḥāddede ʿārıḍ olsa redī olup delālet eder ki maraḍ ona ḳarīben ġalib olur ve maʿa-hāẕā o tağayyür bi-ḥasebi'l-maraḍ emrāḍ-ı ḥāddede ʿārıḍ olan tağayyürden eslem olur.

Ve keẕālik vācib olur ki inḫirāṭ-ı vech ve tağayyür-i levn rüʾyet olundukta onun sebebi fesād-ı maraḍ olduğu veyāḫūd seher ve istifrāġ olduğu taʿarrüf ve farḳ oluna, zīrā seher ve istifrāġdan olan tağayyürde kes̱īren beʾs olmaz. Ve keẕālik bizim ẕikr eylediğimiz vech üzere ʿaynın tağayyürünün esbāb-ı ḥudūs̱u dahi farḳ ve temyīz olunmak vācib olur, ʿaynın tağayyür-i meẕkūru bi-ḥasebi's-seher olur ise ecfānda s̱iḳal ve sübāta meyl ve nabḍda tevātür-i şedīd olup o tağayyüre seher-i mūẕī teḳaddüm eder.

Ve eger taġayyür-i ʿayn bi-ḥasebi'l-ishāl ise o taġayyüre ishāl-i müfriṭ teḳaddüm eder. Ve eger bi-ḥasebi'l-cūʿ ise ʿaynın taġayyür-i meẕkūru tedrīcle ʿārıḍ olur, defʿaten olmaz ve o taġayyür bi-ḥasebi'l-maraḍ olduğunu teʾkīd eder. Ẕikr olunan esbābın ve ʿalāmātın fıḳdānı ve ḥummānın şiddeti ve mevḍiʿ-i taġayyüre yed vaḍʿ olundukta şerārāt mis̱lli nesnelerin iḥsās olunduğu ve keẕālik defʿaten levnin iṣfirārı ʿalāmet-i ġayr-i ceyyide olur ve baġteten levnin isvidādı ʿalāmet-i rediyyedir. Ve taġayyürāt-ı meẕkūrenin cümlesinden şerrli ve ġarīziyyenin mevtine edell olan isvidād-ı levndir ve baʿdehu kümūdettir. Ve iṣfirār-ı levn ceyyid değildir velākin eslemdir, zīrā iṣfirār baʿḍı kerre ḥarāret ile ḥādis̱ olur, bi-külliyyetihi onun ḥudūs̱u bürūdet ḥasebiyle olmaz, bināen ʿaleyh iṣfirārda ġarīziyye mevtine delālet ḍaʿīfe olur. Ve baʿḍı kerre iṣfirār seher ve cūʿ ve teveccuʿdan biri ile ḥādis̱ olur o taġayyür selīm olur ve eger cebhede ve enfte ʿuṣūn[102] olsa ʿalāmet-i rediyye olmaz.

Ṣudāʿdan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāt Beyānındadır: Kaçan ṣudāʿ dāim ve ḳuvvet ḍaʿīfe ve maraḍ ḥārr olup o ḥālde ʿalāmāt-ı rediyye ẓuhūr eylese maraḍ ḳattāl olur, eger ḳatl eylemez ise yevm-i sābiʿe ḳadar ruʿāfa tevaḳḳuʿ olunur ve baʿde's-sābiʿ enf ve üẕünden bir şeyʾ cereyān eder. Eger yirmi gün ḳadar dāim olur ise o maraḍın ruʿāf ile inḥilāli ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur velākin eks̱er-i ḥālde onun inḥilāli iki munḫur ve iki üẕünden cereyān eden midde ile veyāḫūd ḫurācla ḫuṣūṣan esfelde vāḳiʿ ḫurācla olur. Ve eks̱eriyyā ṣudāʿ ibtidā-i maraḍḍa ḥādis̱ olursa yevm-i rābiʿ ve ḫāmiste ṣaʿb olup yevm-i sābiʿde [485a] iḳlāʿ eder, ammā yevm-i s̱ālis̱te ṣudāʿ bedʾ edip ḫāmiste ṣaʿb olsa yevm-i tāsiʿde ve ḥādī ʿaşerede iḳlāʿ eder. ʿUlemā dediler ki bu ṣūrette ḳıyās yevm-i ʿāşirde iḳlāʿın vuḳūʿudur, zīrā ṣudāʿın bedʾi yevm-i s̱ālis̱te olmakla yevm-i ʿāşir ona nisbet ile sābiʿ olur lākin yevm-i ʿāşir eyyām-ı buḥrāndan olmamakla ḥādī ʿaşerede iḳlāʿ-ı ṣudāʿ teʾeḫḫür eder.

Muṣannif der ki bu kelām benim katımda bir şeyʾ değildir, zīrā ḥisāb onların ẕikr eyledikleri minvāl üzere değildir onun için ki ṣudāʿ ḫāmiste ibtidā eylese rābiʿ ʿaşerede iḳlāʿ eder, eger iḳlāʿ lāyıḳı üzere olur ise maʿa-hāẕā rābiʿ ʿaşere ḫāmise ḳıyāsla yevm-i tāsiʿ olur. Ve emrāḍḍa olan ʿārıḍa-i ṣudāʿın eks̱eri ḥummā-ı ġıbbda olur.

---

102 أَعْصَنَ الْأَمْرُ إِذَا اعْوَجَّ وَعَسُرَ *Ḳāmūs.*

Min-Ciheti'l-Ḥiss Vāḳiᶜ Olan ᶜAlāmāt-ı Rediyye Beyānındadır: Marīḍin rüʾyet ve semᶜinin olmadığı ve buṭlānı ᶜalāmet-i rediyyedir. Ḳaviyye olan aṣvāt ve revāyiḥ ve elvāndan ᶜalīlin herebi ᶜalāmāt-ı rediyyedir, rūḥ-ı nefsānīnin ḍaᶜfına delālet eder.

ᶜAyndan Meʾḫūẕ Olan ᶜAlāmāttır: İshāl ve seher ve cūᶜdan ġayri esbābdan ḥādis̱ olan iki ᶜaynın ġuʾūru ve s̱iḳali ve teḳalluṣu ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyidedir. Ve beyāḍ-ı ᶜaynın kümūdeti ve firfīriyyete ve āsmāncūniyyete nāẓır iḥmirārı ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve iki ᶜaynın birinin emrāḍ-ı ḥādde ve sersām ve o mis̱lli emrāḍda taṣaġġuru cidden ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve ᶜalīlin merʾiyyāttan bir nesneyi rüʾyet eylemediği ᶜalāmet-i mühlikedir. Ve ᶜaynın emrāḍ-ı ḥāddede iltivāsı ve ḥaveli ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve o ḥavel min-ġayri āfetin fi'd-dimāġ faḳaṭ ᶜaḍal-i ᶜaynda olan teşennüc-i ḫāṣṣ ḥasebiyle olur ise onda iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl mis̱lli ᶜavārıḍ-ı dimāġiyye olmaz.

Ammā ᶜayna lemeᶜān rüʾyetinden meʾḫūz olan ᶜalāmāt, eger lemᶜ-i sūd ᶜārıḍ ise eks̱er-i ḥālde ḳayʾa delālet eder. Ve ḥumr ve berrāḳ eks̱eriyyā ruᶜāfa delālet eder ve demin fevḳe meyline dahi delālet eder ve fevḳten cihet-i indifāᶜını taᶜyīne edille-i uḫrā delālet eder. Ve min-ġayri irādetin demᶜin cereyānı ḫuṣūṣan ᶜayn-ı vāḥidden seyelānı ᶜalāmet-i rediyye olur lākin o ḥālde buḥrānı ve ᶜāfiyet ᶜalāmetleri dahi var ise min-ġayri irādetin seyelān-ı demᶜde redāʾet olmaz ve o buḥrān ve ᶜāfiyete ᶜalāmāt-ı ruᶜāfiyye-i sāire mevcūde olup ᶜalāmāt-ı uḫrānın dahi selāmeti olduğu delālet eder. Ve dümūᶜun aḥvāli tefaḳḳud ve tefaḥḥuṣ olunup ḳıllet ve kes̱reti ve riḳḳat ve ġılẓati ve ḥarr ve berdi ve cereyānının bi-irādetin ve bi-ġayri irādetin olduğu taᶜarrüf olunsun.

ᶜAlīlin ḍavʾa olan kerāhiyyeti ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyidedir. Ve eger ẓulmete muḥabbet müştedde olsa ḳattāl olur lākin o ḥālde imtidād ve vecaᶜ var ise ḳattāl olmaz. Ve eger imtidād ve vecaᶜ olmayıp ẓulmete muḥabbet müştedde olsa o ḥāl rūḥ-ı nefsānī ḳuvvetinin suḳūṭu için olur ve lā-maḥāle ḳatle müʾeddī olur. Ve bilā-ṭarf vāḳıf olan naẓar redīdir. Ve ᶜaynın ḥareket-i rediyyesi ve şeyʾen-baᶜde-şeyʾin remaṣın kes̱ret üzere ictimāᶜı redīdir. Ve remaṣ-ı yābis cidden redīdir ve remaṣ-ı yābis ᶜaynın ḳuvvet-i ġarīziyyesinin māddeyi inḍācdan ᶜaczinden tevellüd eder ve o remaṣ ṣāḥibi iḥsās eder ki bir şeyʾ ᶜaynından ḫurūc eylemeği ḳaṣd edip ġarezān eder yaᶜnī naḫs eder

ve o remaṣın sebebi ᶜayne cāiye olan ruṭūbette kes̱ret olup kes̱ret ḥasebiyle inḍācından ṭabīᶜatın ᶜaczi olmak cāiz olmaz, zīrā o remaṣ ṣāḥibi ᶜayn-ı yābise-i ġāiredir ve ᶜalāmet-i yübs dahi vāḍıḥadır, onda kes̱ret taṣavvur olunmaz ve ona bināen o remaṣ serīᶜan yābis olur. Ve buna münāsib ᶜalāmāttan olur ḥadeḳa-i meftūḥa üzere nesc-i ᶜankebūt gibi bir şeyᵓ müctemiᶜ olup baᶜdehu şüfreye yaᶜnī kipriklerin menbetine tenaḥḥī eder ve o mekānda remaṣ olur ve bu ḥāl ondan zāile olmaz ve ᶜalīlin ḳurb-ı mevtine delālet eder.

Ve ḥiddet-i ḥummāda ᶜaynın şiddet-i ḥumreti ve remaṣtan neḳāsı ᶜalāmet-i rediyyedir, dimāġda veyāẖūd fem-i miᶜdede verem-i ḥārr olduğuna delālet eder. Ve ᶜaynın taṭvīsi yaᶜnī reng-āmīz olduğu ve āsmāncūniyyeti erdeᵓdir. Ve ᶜaynın cuḥūẓu ve tebārīḳinin kes̱reti dahi delīl-i redīdir, zīrā o aḥvāl baᶜḍı kerre mevādd-ı kes̱īre-i ḥarre ḥasebiyle ve nevāḥī-i dimāġa ᶜārıḍ olan evrām ḥasebiyle ᶜārıḍ olur.

Ve nevmde cefn meftūḥan min-ġayri ᶜādetin bāḳī ḳalmak ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyidedir. Ve yübs-i ecfān delīl-i redīdir. Ve ḥāl-i yaḳaẓada ᶜayn meftūḥaten bāḳıye kalsa ḥattā ona iṣbaᶜ taḳrīb olundukta ṭarf eylemese o ḥāl delīl-i ḳāṭil olur. Ve ᶜayn şedīḍen müttesiᶜa olup ḍaᶜf ve hez̠eyāna muḳārin olsa o dahi ḳātil olur. Ve deyildi ki taḥt-ı ᶜaynda küçük mercimek miḳdārında bes̱re-i beyḍā ẓuhūr eylese yevm-i ᶜāşirde ᶜalīl helāk olur ve onda ḥalāvīye şehvet ḥādis̱e olur.

<u>Cihet-i Enften Meᵓẖūẕ Olan ᶜAlāmāt Beyānındadır:</u> Enfin iltivāsı redī olur ve ḳurb-ı mevte delālet eder, zīrā o iltivānın sebebi ḳattāl olan teşennüc-i redī olur. Ve enfin teferṭuḥu dahi redīdir. Ve istinşāḳta enf ve munẖurāna taᶜvīl eylemek ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve kendi nefsinde misk ve semn ve ṭīn rāyiḥalarından biri bulunmak ve burnundan mā-ı aṣfer teḳāṭur eylemek ḥummayāt-ı ḥāddede vāḳiᶜ ise baᶜḍı kerre ḳurb-ı mevte delālet eder. Ve muᶜaṭṭısāt ᶜalīli taᶜṭīs eylemese mevte ve buṭlān-ı ḥisse delī olur. Ve kez̠ālik ᶜaḳr ve ẖadş ile ruᶜāf olmasa ve min-ġayri sebebin enfini tenḳıye ḳaṣdı ile enfini iṣbaᶜı ile ilḥāḥ ve irᶜāf edenler mis̱lli marīḍi ilḥāḥ eyledikte ruᶜāf ḥādis̱ olmasa o ḥālāt ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyide olur. Ve enften ẖurūc-ı mā dahi redīdir.

<u>Cihet-i Üz̠ünden Meᵓẖūz Olan ᶜAlāmāttır:</u> Şaḥme-i üz̠ünün cefāfı ve inḳılābı ve ṣadefenin teḳabbuḍu ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve deyildi ki vesaẖ-ı

üẕün ḥulv olsa Cālīnūs katında ᶜalāmet-i rediyye ve aḳdemūn katında ᶜalāmet-i mühlike olur. Ve ḫaṭar-nāk olan ḥummayāt-ı ḥādde katında üẕünde vecaᶜ ḥādiṯ olsa ḳātil olur lākin üẕünden bir şeyᵓ seyelān edip baᶜdehu sākin olsa o ḥāl üzere olan vecaᶜ meşāyıḫṭa ḳātil olmaz ammā şübbānda o vecaᶜ tefettuḥ ve inficār mertebesine bülūġa imhāl eylemez, şiddet-i ḥissleri ḥasebiyle fi'l-ḥāl ḳatl eder.

Cihet-i Esnāndan Meᵓḫūẕ Olan ᶜAlāmāt Beyānındadır: Bir nesne tenāvül eder gibi esnān ḥummayāt-ı ḥāddede ḳaḍḳaḍa[103] eylese ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyidedir. Ve deyildi ki ḥummayātta esnānı lüzūcāt ġaşy ve setr eylese delālet eder ki onun ḥummāsı müştedde olur, zīrā o ḥāl ḥarāret-i şedīdeden ḥādiṯ olur. Ve keẕālik o ḥāl baṭīᵓetü't-taḥallül olan o mādde-i leziceye delālet eder ki merḍā min-ġayri iᶜtiyādin tenḳıye-i esnāna muḥtāc olur ve o ḥāl ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyide olur.

Ve muᶜtādı olmayanlarda esnānı taṣrīr ve taṣrīf olsa baᶜḍı kerre cünūnu inẕār eder; eger evvelā cünūn ᶜārıḍ olup baᶜdehu taṣrīr ve taṣrīf ᶜārıḍ olsa helāke delālet eder. Ve ᶜaḍalāt fekklerinde ḍaᶜf olanların ednā sebeb ile esnānında taṣrīr olup onlara taṣrīf ᶜādet olur, o miṯlli taṣrīr ve taṣrīf cünūna ve mevte delālet eylemez. Ve ṯenāyānın iḫḍırārı ᶜalāmet-i rediyye olur.

Cihāt-ı Lisān ve Fem ve Onları Vely Eden ᶜUḍvdan Meᵓḫūẕe Olan ᶜAlāmāt Beyānındadır: Emrāḍ-ı ḥāddede lisānın isvidādı redāᵓete māile ᶜalāmettir. Ve fem ve rīḳin cefāfları ġayr-i ceyyidlerdir ve kaçan o ᶜuḍvlar evvelā yābis olup baᶜdehu vaḳt-i intihāda ḫaşin ve baᶜdehu ona isvidād ᶜārıḍ olsa o maraḍ ḳātildir ḫuṣūṣan rābiᶜ ᶜaşerde ḳatli ekṯerdir.

Ve maᶜlūm ola ki emrāḍ-ı ḥāddede fem [485b] şedīden müntin olsa helāke delīl olur, zīrā aḫlāṭın bi-külliyyetihā fesādına delālet eder. İki şefelerin biri şefe-i uḫrā üzere min-ġayri ḫilḳatin ᶜālī olmak ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve ḥummayāt-ı ḥāddede şefe iltivāsı ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve ḥummayātta iki şefenin teşaḳḳuḳu farṭ-ı iltihāba delālet eder ve iki şefenin teḳalluṣu ve berdi redī olur. Ve emrāḍ-ı ḥāddede femin meftūḥan beḳāsı delīl-i redī olur. Ve lisān ifrāṭ üzere yābis olmak ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyidedir.

---

103 اَلْقَضْقَضَةُ [el-ḳaḍḳaḍat] (ᶜalā-vezni اَلزَّلْزَلَة [ez-zelzelet]) ᶜiẓāmı kesr etmenin āvāzı. Vankulu.

Ve deyildi ki lisān üzere ḥummā-ı ḥāddede miḳdār-ı ḥımmaṣa ve ḥabb-ı ḫırvaᶜ mis̱lli bir şeyᵓ-i esved ẓāhir olsa mevt ḳarīb olur ve ona eşyā-ı ḥārreye şehvet ᶜārıḍ olur. Ve ḫuşūnet-i lisān ve kez̠ālik lisānın yübsü delīl-i bersām olur. Ve lisānın ḫuşūnetinin ve levninin taġayyüründe sen faḍl-ı teᵓemmül ile teᵓemmül eyle, zīrā cāizdir ki lisānın taġayyür-i levni şeyᵓ-i ṣābiġ tenāvülünden ola. Ve maᶜlūm ola ki lisān ḫılṭ-ı ġālib ḥasebiyle herḥālde münṣabıġ olmaz. Ve eger ḫılṭ-ı ṣābiġ bi-cevherihi ve bi-buḫārihi lisānın müşāreketi olduğu baᶜḍı aᶜḍādan lisāna teraḳḳīsi ve teṣaᶜᶜudu olur ise o zamān lisān münṣabıġ olur.

Ḥalḳ ve Merī ve Nevāḥīleri Cihātından Meᵓḫūẕ ᶜAlāmāttır: Eyyām-ı buḥrāndan mā-ᶜadā yevmlerde baġteten iḫtināḳ ᶜārıḍ olsa ᶜalāmet-i rediyyedir. Ve bilā-zebed ḥādis̱ olan iḫtināḳ eḫaff olur, zīrā ezbād o zamān ᶜārıḍ olur ki onda ḥarāret-i ḳalb bir meblāġa bāliġ olur ki o mertebede süḫūnet-i ḳalb riye ve ḥicābın efᶜālini taᶜṭīl etmekle bi'l-istivāᵓ redd-i nefese onların istiṭāᶜati ve iḳtidārı olmaz. Ve bilā-verem bu mis̱lli iḫtināḳ ḥalḳta ancak emr-i ᶜaẓīm ile ḥādis̱ olur ve bu mis̱lli iḫtināḳ kes̱īren ve belki eks̱eriyyā bi-sebebi'd-dimāġ ᶜārıḍ olur. Ve bi'l-cümle ḳaviyye olan ḥummāda ḫavānīḳ-i ṣaᶜbe ḥādis̱e olsa o kimsede mevt ṣabāḥlar, zīrā ḥummā-ı ḳaviyyede ḳalb şiddet-i ḥarāret ḥasebiyle nesīm-i bārid-i kes̱īri istidᶜā eder ve ḫunāḳ-ı ṣaᶜbede nesīm-i bāridin sebīli mesdūd olmakla ḳalb mültehib olur ve sūᵓ-i mizācı ifrāṭ üzere olup ḥayātı iḥtimāl eylemez. Ve kez̠ālik raḳabeye maᶜa-imtināᶜi'l-belᶜ iᶜvicāc ᶜārıḍ olsa onun ᶜurūḍu yā zevāl-i feḳārdan olur veyāḫūd şiddet-i yübsten olur ve eyye mā-kāne ḥummāda ikisi dahi ṣaᶜb olur ve onlardan şerrli bir nesne olmaz. Ve kez̠ālik belᶜin sāyiġ olmayıp kedd ile olduğu delīl-i redīdir. Ve kez̠ālik su içtikte şeraḳ[104] ḥādis̱ olup içtiği su burnundan ḫurūc eylese her bār rīḳini ibtilāᶜ eyledikte ġuṣṣa[105] ḥādis̱e olsa onlar dahi ᶜalāmet-i ġayr-i ceyyide olur.

Miᶜde ve Fem-i Miᶜde Cānibinden Meᵓḫūẕe Olan ᶜAlāmāttır: Emrāḍ-ı ḥāddede ᶜārıḍ olan füvāḳ delīl-i redīdir ḫuṣūṣan ᶜaḳīb-i ishālde ᶜārıḍ ola. Ve kez̠ālik miᶜdede iltihāb olsa ve ḫafaḳān-ı miᶜadī ḥarāret-i ḥummā katında ᶜārıḍ olsa onlar dahi delīl-i redī olur.

104 "Şeraḳ" iki fetḫa ile belᶜ eylediği rīḳ ile boğulmak.

105 Ve ġuṣṣa etmek eks̱er ġammdan ḥādis̱ olur.

Aʿḍā-i Teneffüsten Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: Emrāḍ-ı ḥāddede ʿārıḍ olan nefes-i bārid ʿalāmet-i rediyyedir, ġarīzenin mevtine delālet eder. Ve keẕālik nefes-i muḫtelif dahi redīdir. Ve bākīnin nefesine müşābih ve munḳaṭıʿ ve onda istinşāḳ-ı havā olan teneffüs dahi redīdir. Ve keẕālik iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ḥasebiyle olan sūʾ-i teneffüs dahi dahi redīdir velākin nevāḥī-i ṣadrda olan verem ḥasebiyle ḥādiẟ olan sūʾ-i teneffüs erdeʾ olur. Ve muḥtaḍır olan kimsenin buṭūnları büyür ve ʿālī olur ve nefeslerinde maʿa-ḍaʿf tetābüʿ olur ve teneffüs-i ṣuʿadā ederler.

Heyʾet-i ʿUrūḳtan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: Buḳrāṭ dedi ki cebīn ve cefn ve terḳuve katında olan evride-i ṣıġār muntaṣıbe ve istiḳāmet üzere olsa redī olur.

İstirḫā-i Bedenden ve Sūʾ-i İstilḳādan ve Ḍaʿftan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāt-ı Rediyye Beyānındadır: İstirḫā-i beden ve sūʾ-i istilkā ve ḍaʿf baʿḍı kerre aḥşāda aḫlāṭ-ı ġalīẓanın keẟret üzere olduğundna olur ve baʿḍı kerre dahi bedenin yübsünden ve aḫlāṭın şiddet üzere ḳılletinden olur ve baʿḍı kerre dahi ḳuvvet-i ʿaḍalin farṭ-ı ḍaʿfından olur. Ve bu iki sebeb beyninde olan farḳ bir ḳavmin ẓannı üzere bedenin ġılẓati ve neḥāfeti ḥasebiyle değildir, zīrā baʿḍı kerre nāḥilin aḥşāsı rüṭūbāt ile memlüvve olur ve çok kerre dahi beden-i semīnin ʿaḍali ḳuvvesi ḍaʿīfe olur belki onların ʿalāmāt-ı fārıḳası mevāḍiʿ-i uḫrāda ẕikr olunanlar olur.

Heyʾet Iḍṭıcāʿdan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāt-ı Rediyye Beyānındadır: Firāş üzere heyʾet-i istilḳā muḫteliṭe olup vech-i muʿtād üzere olmasa ʿalāmet-i rediyye olur ḫuṣūṣan marīḍ ḳalīlen ḳalīlen firāşından münḥadir olup her kaçan onu tesviye ve nuṣbe muʿtādesine iʿāde eyleseler, onda ḳarār eylemeyip belki ʿalā-ẓahrihi münḳalib ola ve eṭrāfını keşf edip ṭarḥ-ı ġayr-i ṭabīʿī ile ṭarḥa cidden ḥarāret-i ẓāhire yok iken muḥabbet eyleye ve ona sebeb kerb-i ʿaẓīm olur. Bu bābda bir emr vardır ki ona riʿāyet vācib olur, zīrā baʿḍı kerre insān ʿable ve ḍaḫme ve ẟaḳīlü'l-beden olup serīʿü'l-istirḫā olur, ḥāl-i ṣıḥḥatinde dahi küllü vaḳtin ẕikr olunan heyʾet-i ġayr-i ṭabīʿī üzere istilḳāya muḥabbet eder veyāḫūd onda istilḳādan ġayri bir sebeb ile ḥādiẟ vecaʿ olup heyʾet-i ġayr-i ṭabīʿī üzere istilḳāsına müʾeddī olur, bu ṣūretlerde o istilḳā ḥudūẟundan ʿaẓīmen ḫavf olunmaz. Ve ḥāl-i ṣıḥḥatinde muʿtād olmayan istilḳā ve imtidād ve onlar miẟlli nuṣbelerin küllīsi emrāḍ-ı ḥāddede

redīdir. Ve maᶜlūm ola ki istilḳāya muḥabbet aḥşāda olan kes̱ret-i aḫlāṭ ile veyāḫūd yübs ve taḥallül-i aḫlāṭ ile ḍaᶜf-ı ᶜaḍal ḥudūs̱u ile olur veyāḫūd cihet-i uḫrādan ᶜaḍale ḍaᶜf ḥudūs̱undan olur. Ve eger ᶜalīl ıḍṭıcāᶜ ve istilḳā ve ġayri nuṣbelere ḳādir olmayıp belki ḳuᶜūdu iştihā eder ise delīl-i redī olur ve o ḥālin eks̱er-i ḥudūs̱u aᶜḍā-i teneffüste evrām ve āfāt olduğundan ḥādis̱ nefesin ᶜinde'l-ıḍṭıcāᶜ ᶜiṣyānından olur ve o ḥāl bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve eger nāstan iᶜrāḍ edip ḥāyıṭa ve duvara müteveccih olur ise o dahi delīl-i ġayr-i ceyyiddir. Ve muᶜtādı değil iken ᶜale'l-baṭn nevme meyli redīdir, zīrā meyl-i mez̠kūreye iḫtilāṭ-ı ᶜaḳldan veyāḫūd baṭnda elem olduğundan olur.

Ve ıḍṭıcāᶜ-ı raṭb maḥmūddur ve ıḍṭıcāᶜ-ı raṭb ona derler ki vaḳt-i ıḍṭıcāᶜ-da mefāṣılı bi-sürᶜatin ḳābil-i tes̱niye ola yaᶜnī aᶜḍā-i mefāṣılını ḳabḍ ve basṭ sühūletli ola.

Cildden Meᵓḫūz̠e Olan ᶜAlāmāt: Kaçan cilde yübūset ᶜārıḍa olup cild yübūsette bir meblaġa bāliġa olsa ki yed ile cild medd olunsa ḥālet-i ūlāsına ricᶜat eylemeye ve bu miḳdār cildin yübūseti delīl-i redī olur. Ve buḫārın cildden ḫurūcu nefeste dahi bürūdet olur ise delīl-i helāk olur ve o ḥāl ancak ḥarāretin fenāsı ḥasebiyle ᶜārıḍa olur.

Baṭndan ve Nevāḥī-i Şerāsīften Meᵓḫūz̠e ᶜAlāmāttır: Emrāḍ-ı ḥāddede baṭnın intifāḫı ve ḳıllet-i inhiḍāmı olup onda istiṭlāḳ dahi olsa ᶜalāmet-i mevttir ḫuṣūṣan baṭnda bes̱r-i vāsiᶜ ve kemidü'l-levn ẓāhir olup şerāsīf dahi temeddüd eylese ve baṭnının iki cāniblerinden biri āḫerden enteᵓ ve erfaᶜ olsa redīdir. Ve kez̠ālik mevāḍiᶜ-i baṭndan nütūᵓ ve irtifāᶜda ve inḫıfāḍ ve inḥiṭāṭta müstevī olan ikişer mevāḍiᶜden her biri āḫerler üzere nütūᵓda eks̱er olsa o dahi redīdir. Ve kez̠ālik baṭnın leyyin ve ṣalābette melmesi mütefā-vit olup bir cānibi leyyin ve cānib-i āḫeri ṣulb olsa o dahi delīl-i redīdir. Ve bilā-rīḥ merāḳḳ müntefiḫ olsa ve onda ḳuḥūlet ve yübs dahi olsa onun dāḫilinde verem vardır ve o verem ḥasebiyle yübūset ᶜārıḍ olmuştur ve eger dāḫilde [486a] verem olmasa idi yübūset olmaz idi. Ve şerāsīfin temeddüdü eger īcāᶜ ve īlām ederse mādde esfele māiledir ve eger temeddüdde vecaᶜ yok ise mādde fevḳe māiledir.

Maḳᶜadeden Meᵓḫūz̠e ᶜAlāmāt Beyānındadır: Ḥummayāt-ı ḥāddeden maḳᶜade min-ḳibeli nefsihā bürūz eylese delīl-i redī olur.

Ḳaḍīb ve Üns̱eyāndan Meʾḫūz Olan ʿAlāmāt: İki ḫuṣyelerin leyyin olduğu ʿalāmet-i rediyyedir ve kez̠ālik emrāḍ-ı ḥāddede teverrümü dahi rediyyedir. Ve üns̱eyānın ve z̠ekerin teḳalluṣu ve teḳabbuḍu dahi ġarīziyyenin mevtine veyāḫūd vecaʿ-ı şedīde delālet eder. Ve iḥtilām evvel-i maraḍda ṭūle delālet eder ve maraḍın āḫirinde aḥmed olur.

Erḥāmdan Meʾḫūz̠e ʿAlāmet: Ḥummayāt-ı ḥāddede raḥim ve ḳubülün bürūzu delīl-i redī olur.

Eṭrāftan Meʾḫūz̠e Olan ʿAlāmet-i Rediyye: Eṭrāfın keyfiyyātı cihātından olan ʿalāmet eger ḥummā-ı ḥāddenin ḥarāreti s̱ābite ve ġayr-i muḳliʿa iken eṭrāfta bürūdet olsa ʿalāmet-i ġayr-i ceyyide olur, ammā müzmine ḥummāda bürūdet eṭrāf ġayr-i münker olur. Bürūdet eṭrāfın ḥummayāt-ı ḥāddede sebebi cevfte olan teverrüm-i ʿaẓīm veyāḫūd ġarīziyyenin ṭufʾü olur veyāḫūd ġaşyin muṭıll ve müşrif olduğu ve inḥilāl olduğu olur. Ve ḥummayāt-ı ḥāddede berd-i eṭrāfın helāke aḳvā delāili o berd olur ki o maraḍda eṭrāfa ʿārıḍ ola ve kez̠ālik berd-i eṭrāf tesḫīn ile müsaḫḫane olmasa o dahi helāke delālet eder. Ve bu ʿalāmātın küllīsi delālet eder ki verem ḥasebiyle dem münhezim olup baṭına ṣāyirdir.

İki yedin ve iki riclin işbaʿlarının ve tırnaklarının kümūdeti helāke ʿalāmāttır. Ve eṭrāfın iḥmirārı ve defʿaten teferfürü[106] kümūdetten aḳteldir; eger o ḥālde s̱iḳal dahi olur ise mevt ḳarībdir, zīrā s̱iḳal ḳuvvet-i nefsāniyyenin ḍaʿfına delālet eder. Ve kümūdet ḥarāret-i ġarīziyye ḍaʿfına ve ḥumret fesāda ve aḫlāṭın ġalebesine delālet eder ve sevād kümūdet ve ḥumretten ḫayrlı olur. Ve bunların küllīsi ile kaçan marīḍde ʿalāmāt-ı ceyyideyi kes̱īren rüʾyet eylesen baʿīd değildir ki marīḍ maraḍdan selīm olup o eṭrāf-ı müteġayyire sāḳıṭa ola. Ve eṭrāfın ve cildin iḥtirāḳı maʿa-bürūdeti'l-bāṭın mevte delīl olur.

Ammā eṭrāfın cihet-i evḍāʿından meʿḫūẕ olan delīl budur ki baʿḍı kerre eṭrāfta teşennüc olur ḫuṣūṣan ʿaḳīb-i ishālde olursa onlar ḳattāl olur ve maʿa'l-hez̠eyān küzāz ve şiddet-i ḥummā olsa delīl-i mevt olur.

Nevm ve Yaḳaẓa Cihetinden Meʾḫūz̠e ʿAlāmāt Beyānındadır: Nehāren nevm olup leylen olmadığı ʿalāmet-i ġayr-i ceyyidedir. Leyl ve nehārdan birinde dahi nevm olmadığı şerrli olur, zīrā onun sebebi dimāġın fesādı

106 "Teferfürü" demek baḳlatu'l-ḥamḳā levni üzere olursa demektir.

olur o fesād ne vech üzere olursa olsun. Ve nevm-i nehārīnin eslemi evāil-i nehārda olan nevmdir. Ve bunların küllīsi nevāib-i ḥummānın müntehāsında şerrli olur, ammā ibtidā-i nevāibde baʿḍı kerre onlar muḍırr olmaz. Ve sübāt ʿārıḍ olup nabḍda ḍaʿf olsa redīdir, zīrā o vech üzere ʿārıḍ olan sübāt ruṭūbet-i dimāġ ḥasebiyle değildir belki ḍaʿf-ı ḳuvvet sebebiyle ʿārıḍdır ve onda iḫtilāṭ-ı ʿaḳl dahi olur ise redāʾet eks̱er olur. Ve baʿḍı kerre dahi o sübāt ḫılṭ-ı bāridin ʿufūneti ḥasebiyle olur ve ʿillette ḳadr-i ḥācetten eks̱er olan nevmi iḫtilāṭ-ı ʿaḳl taʿḳīb edip onda berd-i eṭrāf dahi olsa redī olur, nitekim nevmi ḫiffet taʿḳīb eylese o nevm ceyyid olur.

Aʿmāl-i Yedden Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāt-ı Rediyyedir: Ziʾbir iltiḳāṭı ve ke-enne iltiḳāṭ eder gibi nefsinde ve ḥāyiṭten bir nesneye taʿarruḍ ʿalāmet-i rediyyedir; [sebebi] ebḫırenin dimāġa taṣaʿʿud edip ondan ʿayna ve ruṭūbet-i beyḍiyyeye inḥidārı ḥasebiyle vücūdu olmayan nesneleri taḫayyüldür.

Evcāʿdan Meʾḫūẕe ʿAlāmāttır: Ḥummayāt-ı ḥāddede aḥşāda vecaʿ-ı şedīd ḥudūs̱u ʿalāmet-i rediyyedir, iḥtirāḳ-ı şedīde ve verem-i ʿaẓīme veyāḫūd ḫurāca delālet eder. Ve kaçan baʿḍı aʿḍāda vecaʿ şedīd olup baġteten sākin olsa o dahi ʿalāmet-i rediyyedir.

Ṣavt ve Kelām ve Sükūttan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: Ṣavt-ı ḳavī ceyyiddir ve kelām-ı muntaẓam dahi ceyyiddir, bunların ḫilāfı redīdir. ʿAle'l-eks̱er sükūt-ı ṭavīl vesvāsa delālet eder veyāḫūd ʿaḍal-i lisānın ve ḥancerenin istirḫāsına veyāḫūd teşennücüne veyāḫūd mebdeʾ-i kelām olan taḫayyülün ẕehābına delālet eder. Ve kaçan marīḍ buḥrānda tekellüm eylese ceyyid olur. Ve bi'l-cümle kelīm olan kimsenin sükūtu sübātın ve vesvāsın ve bizim ẕikr eylediğimiz sāir nesnelerin ibtidāsına delālet eder. Ve sikkīt olan kimsenin kes̱ret-i kelāmı heẕeyānın ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳlın ibtidāsına delālet eder.

ʿAḳldan Meʾḫūẕ Olan ʿAlāmettir: Heẕeyān ʿārıḍ olup onda ḥareket ve ḍarebān-ı reʾs ve ḍarebān-ı munḫur olsa, o ʿalāmet-i selīme olur, ammā vaḳār ve sekīnet ile olan heẕeyān ḳattāl olur.

Ḥarekāttan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: İḫtilāṭ ve ḳalaḳın kes̱reti ʿalāmet-i ġayr-i ceyyiddir, zīrā ebḫırenin reʾse kes̱ret-i irtifāʿına delālet eder. Ve ʿalīlin küllü sāʿatin ves̱be edip cülūs eylediği delīl-i redīdir, zīrā o ves̱be kerb veyāḫūd iḫtilāṭ-ı ʿaḳl veyāḫūd ḍīḳ-ı nefes ve ḫunāḳ ve ẕāt-ı riyeden biri ile ḥādis̱ olur ve sebeb-i aḫīr ile ḥādis̱ olan erdeʾ olur. Ve ves̱be-i mevṣūfenin

ekṡeri ḫunāḳ ve ḍīḳ-ı nefes sebebiyle olur her ne ḳadar esbāb-ı uḫrā ile dahi ʿārıḍ olur ise. Ve keẕālik aʿḍā ḥareketten s̱aḳīl olsa o dahi delīl-i redī olur. Ve kaçan eẓāfīr kemidü'l-levn olsa mevt ḥāḍırdır. Ve raʿşe ʿalāmet-i rediyyedir eger buḥrān-ı ceyyid ḥasebiyle ʿārıḍ değil ise.

Evhāmdan Meʾḫūẕe ʿAlāmettir: Ve kaçan marīḍin mevt ve helākten ḫavfi keṡīr olsa ḫaṭardır.

Teṡāʾüb ve Temaṭṭīden Meʾḫūze Aḥkāmdır: Teṡāʾüb ve temaṭṭīden her biri fadlı defʿ için ṭabīʿatın aʿḍā-i ʿaḍālāniyyeyi taḥrīki sebebiyle ḥādiṡ olur. Ve mādām ki ʿuḍv-ı saḫīf veyāḫūd mādde ḳalīle ve mücībe ola defʿ-i faḍl için teṡāʾüb temaṭṭīye ḥācet olmaz belki onlara iḥtiyāc o iki ḥālin ḍıddı bulundukta olur ve eger onlar ile yaʿnī temaṭṭī ve teṡāʾüb ile ḥarrdan berde intiḳāl olup o ḥāl ṭabīʿata redʾ ve muʿīn olup reddi ʿalāmete olur, zīrā keṡīren delālet eder ki ṭabīʿat taḥlīlden ʿāciz olup kesret-i mevādd veyāḫūd ḍaʿf ḥasebiyle līfin meʿūnetine muḥtāc olur.

Aḥlāmdan Meʾḫūẕ Olan ʿAlāmāt: Marīḍ olan kimse ekṡeriyyā menāmında buḥrānī cinsinden olan nesneleri rüʾyet eder, meṡelā ʿaraḳ ile buḥrānı olur ise o kimse rüʾyāsında ḥammāma dāḫil olur ve duḫūle teheyyüʾ eder.

Şehevāt ve ʿAṭaştan Meʾḫūẕ Olan ʿAlāmettir: Emrāḍ-ı müzminede şehvetin zevāli ʿalāmet-i rediyyedir; ḥādde dahi müzmine gibidir lākin maraḍ-ı ḥādde şehvetin suḳūtunun redāʾeti müzminede olan suḳūṭun redāʾetinden dūndur. Ve bi'l-cümle şehvetin zevāli aḫlāṭ-ı fāsideye veyāḫūd ḳuvvet-i nefsāniyyenin ve ṭabīʿiyyenin mevtine delālet eder. Ve kaçan ḥummā-ı muḥrıḳada ʿaṭaş bāṭıl olsa delīl-i redī olur ḫuṣūṣan lisān esved ola.

Yereḳāndan Meʾḫūẕe Olan Aḥkām ve İstidlālāttır: Ḳable'l-yevmi's-sābiʿ ve ḳable'n-nuḍc yereḳān ʿārıḍ olsa berdi olur lākin baʿḍıların zuʿmu üzere o vaḳtte onun maḍarratını ishāl tedārük ve telāfī eder ise redī olmaz. ḳıyās dahi onun üzerinedir. Ve'l-ḥāṣıl yevm-i sābiʿden muḳaddem olan buḥrān, buḥrān-ı maḥmūd olmaz [486b] ve o buḥrān mādām ki ʿalāmāt-ı uḫrāya muḳārin olmadıkça selīm olmaz. Ve eger sābiʿde veyāḫūd tāsiʿde veyāḫūd rābiʿ ʿaşerde maʿa-ʿalāmetin maḥmūdetin yereḳān ʿārıḍ olup nāḥiye-i kebidde āfet ve ṣalābet ve evrāmdan biri olmasa o yereḳān maḥmūd olur ve çok kerre o miṡlli yereḳān buḥrān-ı tāmm olur ve onun maḥmūd olduğuna yereḳān ʿurūḍundan sonra ḫiffet ḥāṣıl olduğu delālet eder ve ondan sonra

ḫiffet ḥāṣıl olmaz ise reḏāʾetine delālet eder. Ve keẕālik redāʾet-i yereḳā-na onda iḫtilāf-ı mirār kes̱īr olup ḫāric olan mirārın ġaleyānı dahi delālet eder. Ve keẕālik eşyā-ı zebediyye-i muḥrıḳanın ḫurūcu dahi delālet eder ve bu mis̱lli yereḳāndan ḫavf olunur lākin o ḫavfi ishāl-i bāliġ ü münaḳḳīnin ḥudūs̱u tedārük eder. Ve keẕālik ʿaraḳ-ı sābiġ ʿārıḍ olup ḳuvvet dahi ḳaviy-ye olur ise bi-sürʿatin ḫiffet ʿārıḍ olup onun maḍarratı tedārük olur.

Evrāmdan Meʾḫūẕe Olan Delāildir: Ḥummayāt-ı ḥādde evvelā ḥādis̱e olup baʿde evrām meġābin ve eṭrāfa o ḥummā teʾeddī eylese redīdir ve onun redāʾeti evvelā evrām-ı meẕkūre ḥādis̱e olup baʿdehu bi-sebebi'l-ʿufū-net ḥummayāta teʾeddī edenlerin redāʾetinden eks̱er ve erdeʾ olur. Ve aṣl-ı üẕünde evrām olup o verem nuḍc ve teheyyüc eylemez ve veremi istifrāġ dahi taʿḳīb eylemese redī olur, ammā bu meẕkūrlardan biri olmayıp nuḍc ve ʿaḳıbında istifrāġ-ı ḳavī olmasa ʿalāmet-i rediyye olur. Ve kaçan ḫurāca ve sāir aḫlāṭ-ı ġayr-i naḍīceye nuḍc ʿārıḍ olsa o nuḍc seni maġrūr eylemek cāiz olmaz, zīrā o nuḍc muġnī değildir, bu mis̱lli ḥāl ekseriyyā ḥādis̱ olup ẓann olunur ki vaḳt vaḳt inḥiṭāṭ ve helākten emn zamānıdır ve maʿa-hāẕā onlar yine ḳātil olur. Ve bes̱r ve veremden her biri ẓāhir olup baʿdehu ġāir olsa redī olur lākin baʿde'l-ġuʾūr yine ẓuhūra ʿavdet eylese ḳuvvet-i ṭābīʿate delālet eder ve baʿḍı kerre o ẓuhūr ve ġuʾūr ṭabīʿatinde olan bir nesne ḥase-biyle insāna muʿtād olur ve onda redāʾet-i şedīdeye delālet olmaz.

Heyʾet-i Büs̱ūr Mis̱llilerden Meʾḫūẕe ʿAlāmāttır: Ḥummayāt-ı ḥāddede ḥımmaṣa miḳdārı bes̱re-i esved ẓuhūr eylemek cidden redī olur ve kaçan o bes̱reler is̱āre olunsa o kimse yevm-i s̱ānīde kes̱īren helāk olur. Ve ḳurūḥ-ı bedenin huḍret ve sevād ve āsmāncūniyyet ve ṣufret işbu elvāndan birine istiḥālesi ʿalāmet-i rediyye olur velākin ṣufrete istiḥālenin redāʾete delāleti sāir elvān-ı meẕkūreye istihālenin redāʾetine delāletinden eḫaff olur. Ve de-yildi ki marīḍin rükbesi üzere ʿineb-i esved mis̱lli bir şeyʾ ẓāhir olup eṭrāfı aḥmer olsa o marīḍ ʿācilen helāk olur; eger elli gün miḳdārı ḥayātı müm-tedde olur ise onun ʿalāmet-i mevti sovuk ter döktüğü olur. Ve eger ʿunuḳta olan verīd üzere ḥabb-ı ḥırvaʿ şebīhi bir nesne olup onunla dahi ḥaṣaf-ı ebyaḍ kes̱īren ẓuhūru olup ona eşyā-ı ḥārreye şehvet ʿārıḍ olur ise o kimse yevm-i ʿişrīnde helāk olur. Ve lisānda ẓuhūr eden büs̱ūr-i mühlikeyi biz ẕikr eyledik.

Ve deyildi ki ḥummāda eyyü ḥummen-kāne iki yedin cemīᶜan eṣābiᶜi üzere ḥabb-ı kirsenne mis̱ālinde verem-i esved ẓuhūr edip vecaᶜ-ı şedīd olsa o kimse rābiᶜde helāk olur ve ona s̱iḳal ᶜarıḍ olur ve sübāt eger ṭabīᶜat muᶜteḳıle ise onda sersām dahi ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre onun iᶜtiḳāli bir meblaġa bāliġ olur ki ṭabīᶜatı istiḥcār eder.

Heyᵓet-i ᶜUrūḳtan Meᵓẖūẕ Olan ᶜAlāmāttır: İbuḳrāṭ dedi ki cebīn ve cüfūn ve terḳuve katlarında vāḳiᶜ evride-i ṣıġār muntaṣıb olup istiḳāmet üzere olsa redī olur. ᶜUrūḳ-ı ẓāhirenin levni olduğu ḥālden taṭvīse ve ferfīriyeyte taġayyür eylese ve keẕālik ġavrda olup rüᵓyeti muᶜtād olmayan ẖārice ẓuhūr etmekle muṭavvesen rüᵓyet olunsa o dahi redī olur.

Nāfiḍden Meᵓẖūẕe ᶜAlāmāttır: Kesīrü'l-muᶜāvede olan nāfiḍ maᶜa-ḍaᶜfin ḥummā-ı ṣaᶜbede mühliktir ve o mis̱lli nāfiḍ maᶜa-s̱ebāti'l-ḳuvve ḥummā ile ḳalᶜ olunmazsa o dahi ceyyid değildir. Ve cümlesinden erdeᵓ o nāfiḍdir ki ona necāḥ ve necāta müᵓeddī olmayan istifrāġ tābiᶜ ola ve o istifrāġ ḥummāyı teskīn eylemeye, zīrā o istifrāġ delālet eder ki onda ẖılṭ müteḥarriktir, defᶜinden ṭabīᶜat ᶜācizdir, pes o nāfiḍ redīdir. Ammā min-ġayri muᶜāvedetin ᶜārıḍ olan nāfiḍ onda faṣl-ı ḥükm ṣıḥḥate ḳārīb olmaz ve bilinmez ki merreten vāḳiᶜ olan nāfiḍ ḳuvvetin ifrāṭ-ı ḍaᶜfı ḥasebiyle mi vāḳiᶜdir yāẖūd āẖer sebeb ile mi ᶜārıḍdır maᶜlūm olmaz.

İstifrāġın Aḥkāmıdır

İshāl ve ḳayᵓ ve ġayri ile olan istifrāġdan nāfiᶜ olan istifrāġ baᶜde'n-nuḍc olanlardır. Ve istifrāġa lāyıḳ olan, ẖılṭ-ı mūẕiyi istifrāġdır ve sühūlet ile ḥāṣıl olup ᶜaḳıbında ẖiffet ḥādis̱ olan istifrāġdır. Bi-devāin ve bi-ġayri devāin vāḳi olan istifrāġın ẖılṭ-ı mūẕiyi ifnā eylediğinin ᶜalāmātı müstefriġin ẖılṭ-ı āẖeri istifrāġa bidāyesi olur. Ammā istifrāġ gāhca olur ki ẖılṭ-ı mūẕīyi istifrāġdan ẖurāṭaya ve cürāde ve dem-i esved ve ẖılṭ-ı müntin istifrāġına intiḳāl eder ve yāẖūd ḳayᵓ ile ẖılṭ-ı ṣırf istifrāġına intiḳāl eder.

Ve kaçan istifrāġda ḳuṣūr olsa vācib olur ki ona iᶜānet oluna. Ve kaçan nuḍc-ı ẓāhir yok iken istifrāġda ifrāṭ olsa onun nefᶜine vüs̱ūḳ ve iᶜtimād olunmaz. ᶜAraḳ ve ruᶜāf ve ġayriler ile vāḳiᶜ olan istifrāġ-ı ḍaᶜīf delālet eder ki ṭabīᶜat māddeyi defᶜ için ḥareket eyledi velākin defᶜe ḳavī olma-

yıp tamāmen istifrāġdan ʿācize oldu. Bu ṣūrette ʿalāmāt-ı uḫrā dahi seyyiʾe olur ise mevte delālet eder ve eger ʿalāmāt-ı seyyiʾe olmaz ise ṭūl-i maraḍa delālet eder.

Aḥkām-ı ʿAraḳtır

Emrāḍ-ı ḥāddede ve müzminede ve keẕālik balġamiyyede ve ḫaṭarlı evrāmda ve evrām-ı aḥşāda ʿaraḳ ile buḥrān niʿme'l-buḥrān olur.

Sebeb-i Kes̱reti'l-ʿAraḳ: Kes̱ret-i ʿaraḳ esbābı māddenin kes̱reti veyāḫūd māddenin riḳḳati veyāḫūd ḳuvve-i dāfiʿanın iştidādı veyāḫūd ḳuvve-i māsikenin istirḫāsı veyāḫūd ḳuvve-i dāfiʿanın iştidādı veyāḫūd esbābından bir sebeb ile mecārī-i ʿaraḳın ittisāʿı cemīʿan bu meẕkūrlar kes̱ret-i ʿaraḳa sebeb olur. Ve ḳıllet-i ʿaraḳın esbābı kes̱ret-i ʿaraḳ esbābının aḍdādı olur. Ve kaçan ḫurūc eden ʿaraḳ mesḥ olunsa artıp eks̱er olur ve terk olunsa munḳaṭıʿ olur.

ʿAraḳta Aʿḍā Muḫtelif Olduğunun Beyānıdır: Baʿḍı kerre aʿḍānın taʿarruḳu muḫtelif olur, kiminin ʿaraḳı kes̱īr ve kiminin noḳṣān veyāḫud ʿadīm olur. ʿAraḳ maraḍı fāʿile olan māddenin bulunduğu ʿuḍvda kes̱īr olur ve bir ʿuḍvda mādde-i fāʿile olmasa veyāḫūd onun mesāmmātında esbābdan bir sebeb ile ḍayyiḳ olsa onda ʿaraḳ ḳalīl olur. Ve bu ḳabīlden olup dāimā bir cānibe ıḍṭıcāʿ eden kimsenin cānib-i ıḍṭıcāʿının ḳıllet-i ʿaraḳı, zīrā cānib-i meẕkūrda mesāmmāt ıḍṭıcāʿ ḥasebiyle münḍaġıṭ olup cāffe olur ve ruṭūbāt ona ve ondan ḫārice seyelān eylemez ve ḫalfte yaʿnī ensede olan aʿḍāda mes̱elā ẓahrda ʿaraḳ kes̱īr olur ve ẓahrın ʿaraḳı ṣadr mis̱lli ḳuddāmda olan ʿuḍvun ʿaraḳından eks̱er olur. Ve eʿālī-i bedenin ʿaraḳı esāfil-i bedenden eks̱er olur ḫuṣūṣan ʿaraḳ-ı reʾsin kes̱reti ezyed olur.

Taʿarruḳta ve Ġayride Vāḳiʿ Olan İḫtilāf Aḥvālidir: Nevmde ʿaraḳ yaḳaẓada olan ʿaraḳtan eks̱er olur, zīrā ḥārr-ı ġazīrinin ruṭūbātta taṣarrufu nevmde eks̱er olur, yaḳaẓada taṣarrufu ondan eḳall olur, zīrā yaḳaẓada nefsin eẕāsı suʿūbetli olur ve ṣuʿūbet-i eẕā mevāddı bāṭına taḥrīk eder. Ve İbuḳrāṭ dedi ki mūcib-i ʿaraḳ yok iken nevminde kes̱īren terleyen kimsenin kes̱ret-i ʿaraḳı delālet eder ki o kimse taḥammülünden eks̱er bedenine ġıdā taḥmīl eylemiştir ve eger o ḥāl vāḳiʿ olup ṣāḥibinin nāil-i ġıdā olmadığı maʿlūm olursa sen bil ki o kimse istifrāġa muḥtācdır, zīrā

ṣaḥīḥu'l-ḳuvve olanlarda kes̱ret-i ᶜaraḳ ancak kes̱ret-i mādde [487a] ḥasebiyle olur, zīrā mevāddın kes̱reti katında ṭabīᶜat onu defᶜe taṣaddī eder. Ve mevāddın kes̱reti baᶜḍı kerre sebeb-i ḳarīb ile olur imtilā-i ḳarīb gibi ve imtilā-i ḳarīb meṭᶜūmāt-ı vaḳtiyeden olur ve bu imtilāyı defᶜ eder cūᶜ veyāḫūd riyāḍet veyāḫūd ᶜaraḳ-ı ṭabīᶜī ve mevāddın kes̱reti baᶜḍı kerre dahi sebeb-i baᶜīd-i müteḳādim ile olur ve o imtilā fuḍūl-i sābıḳa ile olur ve onu ancak bedeni münaḳḳī olan istifrāġ defᶜ eder. Ammā ᶜaraḳ baᶜḍı kerre o mevāddın laṭīfini ve raḳīḳ ve ḳalīlini defᶜ edip fāsid ve ᶜāṣī-yi bedende terk eder ve ṭabīᶜat o ḫılṭ-ı fāsidin s̱iḳali taḥtında kalıp ḍaᶜīfe olur. Ve maᶜlūm ola ki ḥarāret-i ġarīziyye ne miḳdār aḳvā olursa bi-ḥasebihā taḥallül dahi aḫfā olur ve onda ᶜaraḳ olmaz meger ki ona esbāb-ı uḫrā ḥasebiyle ᶜaraḳ ᶜārıḍ ola ve ona bināen ᶜaraḳ ṭabīᶜattan ḫāric olur ise yā imtilāᵓ ve kes̱retten veyāḫūd şiddet-i ittisāᶜ-ı mesāmmdan ᶜārıḍ olur veyāḫūd haḍm-ı ceyyidden ḳuvvetin ᶜaczinden veyāḫūd şiddet-i ḥareketten olur.

<u>ᶜAraḳın Kes̱ret ve Ḳılleti Eyyāmı Beyānıdır:</u> Emrāḍ-ı ḥāddede ᶜaraḳın kes̱reti günü yevm-i s̱ālis̱ ve yevm-i ḫāmistir, yevm-i rābiᶜde ᶜaraḳ ḳalīl olur ve belki emrāḍ-ı ḥādde yevm-i rābiᶜde vücūh-ı uḫrā ile dahi buḥrān eylemez illā nādiren o günde buḥrān olur. Ve mücerribūnun zuᶜmu üzere yirmi yedi ve otuz bir ve otuz dört işbu eyyāmda marīḍin taᶜarruḳu ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur.

<u>ᶜAraḳtan Meᵓḫūẕ Olan Vücūh-ı İstidlālāttır:</u> ᶜAraḳ melmesi ḥasebiyle ḥarāret [ve] bürūdetten birine ve melmesi ḥasebiyle ṣāf olduğuna veyāḫūd ṣufret ve ḫuḍretten birine meyli olduğuna ve ṭaᶜmı ḥasebiyle ḥulv veyāḫūd mürr veyāḫūd ḥumūḍata māil olduğuna delālet eder. Ve rāyiḥası ḥasebiyle müntine ve ḥāmiḍe ve ḥulve ve ṭaᶜm-ı sāireden birinin rāyiḥasına delālet eder. Ve aḳvāmı ḥasebiyle raḳabeti veyāḫūd lezic olduğuna delālet eder. Ve miḳdārı ḥasebiyle kes̱īr ve ḳalīl olduğuna delālet eder. Ve mevḍiᶜi ḥasebiyle sāyiġ veyāḫūd ḳāṣır olduğuna ve hangi ᶜuḍvdan olduğuna delālet eder. Ve vaḳti ḥasebiyle ibtidā ve intihā ve inḥiṭāṭ zamānlarının hangisinde vāḳiᶜ olduğuna delālet eder. Ve ᶜāḳıbeti ḥasebiyle ḫiffet ve eẕā ve nāfiḍ ve ḳuşaᶜrīret ve onlar mis̱lli nesnelerin hangisi ᶜaraḳı taᶜḳīb eylediğine delālet eder.

Min-Ciheti'l-ʿArak̩ Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: Ḥarāret-i ḥummā katında olan ʿarak̩-ı bārid cidden ʿalāmet-i rediyyedir ḫuṣūṣan reʾs ve rak̩abeye maḫṣūṣ ola, o ʿarak̩ ḥārr olsa dahi ġaşyi inẕār eder; bārid olur ise ne keyfiyyette olduğunu ona k̩ıyās eyle. Ḥummā-ı ḥāddede o ʿarak̩-ı bārid aṣnāf-ı ʿarak̩ın erdeʾi olur, zīrā o ʿarak̩ ġaşy-ı sābık̩a delālet eder, ġaşy-ı ātīye onun delāleti yoktur; eger o ʿarak̩-ı bārid ṣāḥibinin ḥummāsı ʿaẓīm ise mevt k̩arīb olur. ʿArak̩-ı bārid ancak ḥarāret-i ġarīziyyenin suk̩ūṭunda olur ve suk̩ūṭ ḥasebiyle ḥarāret ruṭūbātı ḥıfẓdan ʿācize olup ruṭūbātın sebīlini taḫliye eder ve ḥarāret-ı ġarībe ona istīlā edip ruṭūbeti tefrīk̩ ve tebḫīr eyledikten sonra ġarābeti ḥasebiyle o ḥarāret müfārak̩at eyledikte o ʿarak̩ bāriden ḫurūc eder.

Ve ʿarak̩-ı munk̩aṭıʿ redīdir. Ve ʿarak̩-ı kes̱īr māddenin kes̱reti ḥasebiyle ṭūl-i maraḍa delālet eder. Ve ʿarak̩-ı bārid ṣāḥibine ḍaʿfına bināen faṣd ve ishāl muvāfık̩ olmaz belki ona ḥuk̩un-ı leyyine muvāfık̩ olur.

Ve kaçan ʿarak̩ı ḫiffet taʿk̩īb eylemese ʿalāmet-i ceyyide değildir. Eger ʿak̩īb-i ʿarak̩ta eẕā ziyāde olursa ʿalāmet-i redīʾe olur, her ne k̩adar o ʿarak̩ cemīʿan bedeni istīʿāb dahi ederse.

Ve evvel-i maraḍda müsāriʿan ẓuhūr eden ʿarak̩ redīdir, kes̱ret-i māddeye delālet eder meger ki o ʿarak̩ın müsāraʿası kes̱ret-i emṭār ḥasebiyle havānın ruṭūbeti sebebiyle ola, o mis̱lli sebeb ile ḥādis̱ olan ʿarak̩-ı bārid dahi her ne k̩adar redī olur ise onun redāʾeti maraḍ ḥasebiyle olan ʿarak̩ın redāʾetinden ek̩all olur.

Ve çok vāk̩iʿ olur ki maraḍ ʿarak̩ile ibtidā edip baʿdehu ona ḥummā tābiʿa olur ve o ḥummā ṭavīle olur. Ve eger ʿarak̩ ile ik̩şiʿrār ʿārıḍ olur ise ceyyid olmaz belki redī olur. Ve onun sebebi budur ki ik̩şiʿrār müẕī ve redī olan ḫılṭın bedende intişārına delālet eder ve intişār dahi aḫlāṭ-ı redīʾeden bi-muḫālaṭati'r-ruṭūbāt meksūretü'l-ḥiddet olup tenk̩ıye olunmayan ruṭūbātın ʿarak̩ ile taḥallülüne delālet eder ve yine delālet eder ki mādde kes̱īre olmakla istifrāġ-ı ʿarak̩ī ile tamāmen taḥallül etmemekle mādde-i bāk̩ıye ik̩şiʿrārı iḥdās̱ eylemiştir.

Ve kaçan k̩uvvet ve nabḍ ḍaʿīf olup cebīninde ʿarak̩ k̩alīl olsa ʿalāmet-i rediyyedir. Ve eger nabḍ sāk̩ıṭ olur ise mevt ḥāṣıldır.

Ve o ʿarak̩-ı ceyyid ki onunla tamāmen buḥrān ola, ancak yevm-i buḥrānīde olup cemīʿan bedeni istīʿāb eder ve onda kes̱ret ve ġazāret olur

ve o ʿaraḳtan sonra marīḍa ḫiffet ḥāṣıla olur. Ve ondan sonra ceyyid olan ʿaraḳ o ʿaraḳtır ki cemīʿan bedene ʿāmm olmaz velākin ondan sonra marīḍa ḫiffet gelir.

Ve bi'l-cümle ʿaraḳın aḥvāli tefaḳḳud ve tefaḥḥuṣ olunur, ḥarāret ve bürūdet keyfiyyetleri ve levn ve rāyiḥa ve ṭaʿm keyfiyyetleri ve kemmiyetinin ḳıllet ve kes̱reti ve ḫurūcunun ezminesi yaʿnī ibtidā ve intihā ve inḥiṭāṭ zamānlarının hangisinde ḫurūc eylediği ve keẕālik muḳārin olduğu ḥummānın ḳuvvet ve ḍaʿfı ve ʿaraḳ ʿaḳībinde ḫiffet ve s̱iḳalden hangisinin ḥuṣūlü vardır taʿarrüf olunur.

Ve maʿlūm ola ki nāḳıhın ʿaraḳı kes̱īr olur māddenin beḳāyāsı ḥasebiyle ve beʾs yoktur ki ondan faṣd-ı yesīr oluna.

<u>Cihet-i Nabḍdan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır:</u> Maṭraḳī ve nemlī ve minşāriyyet-i şedīde ve mevciyye cemīʿan bu nabḍlar redīlerdir ve maʿa'ḍ-ḍaʿf ġazālī dahi redīdir. Ve o nabḍ-ı muḫtelif ki onda evvelā inḳıṭāʿ-ı şedīd ve ḥarekāt-ı ḍaʿīfe olup baʿdehu tedārük için nabḍ-ı ḳavī aḫẕ oluna ve o tedārük mütevāliyen ve mütedāriken olmayıp vaḳt vaḳt ola, işbu minvāl üzere olan nabḍ cidden redī olur. Ve eṭıbbā dediler ki cānib-i eyserin nabḍı mütevātir olup nabḍ-ı eymen mütefāvit olsa ve onda ḍaʿf dahi olsa delīl-i redī olur.

Ve maʿlūm ola ki nāstan çok kimselerin min-ġayri maraḍin nabḍ-ı ṭabīʿīsi muḫtelif-i redīdir, pes o nabḍ rüʾyet olundukta vācib olur ki o redī nabḍ ṭabīʿī midir yāḫūd maraḍ ḥasebiyle ʿārıḍ mıdır taʿarrüf oluna.

Ruʿāf Aḥkāmıdır

Sersām ve kebidin evrām-ı ḥārresi ve taḥt-ı şerāsīfte olan evrām-ı ḥārre cemīʿan bu maraḍlar ruʿāf ile buḥrān-ı tāmm ederler. Ammā sersām iki munḫurların her birinden buḥrān eder ve ammā āḫerleri verem cānibinde olan munḫurdan buḥrān eder. Ve keẕālik ḥummayāt-ı muḥrıḳa dahi ruʿāf ile tamāmen buḥrān edip sersām gibi min-eyyi munḫurın kāne buḥrān eder: Ammā ẕātü'r-riye ruʿāfla buḥrān eylemez. Ve ẕātü'l-cenbin emri ruʿāf ile buḥrān ḫuṣūṣanda emr-i vasaṭṭır. Ve baʿḍı kerre ġıbb dahi ruʿāf ile buḥrān eder. Ve eks̱er-i ḥālde nāfiʿ olan ruʿāfın ʿurūḍu tek günlerde ve ifrādda olur ve yevm-i rābiʿde vuḳūʿu nādir olur ve onun vuḳūʿu yevm-i ḫāmis ve yevm-i sābiʿ ve tāsiʿde olur.

Ve kaçan marīḍde ruʿāf-ı ḫayr meʾmūl ve mercū olsa velākin marīḍ ḍaʿīf olsa Buḳrāṭ'ın taʿlīmi üzere o marīḍin ruʿāfına iʿānet olunup reʾsine mā-ı ḥārr ṣabb olunur ve reʾsine kimād dahi vaḍʿ olunur. Ve keẕālik ruʿāfın ifrāṭından ḫavf olunsa mā-ı bārid ile ve keẕālik ruʿāf hangi munḫurdan ḫurūc eder ise onun cānibinde olan şerāsīf taḥtına miḥceme vaḍʿ olunmakla ruʿāf menʿ olunur.

Ve ruʿāfın ecvedi şıḳḳ-ı ʿalīl cānibinden olan ruʿāftır; cānib-i ʿilletin ḫilāfı cānibinden vāḳiʿ olan ruʿāf o cevdette olmaz, cevdeti ondan dūn [487b] olur. Ve ruʿāf buḥrāna elyaḳ olan evrām fevḳa's-sürre olan verem olur. Ve verem-i balġamīden ve taḥaccür edip ṭūl-i müddet bāḳī olan veremden tefettüḥ ve inficāra tevaḳḳuʿ olunur, ondan ruʿāf miṡlli buḥrān meʾmūl olmaz. Ve dimāġda vāḳiʿ evrām-ı bārideden ve keẕālik ẕātü'r-riyeden ruʿāf ile buḥrān tevaḳḳuʿ olunmaz.

<u>Ruʿāftan Meʾḫūẕe Delīl Beyānındadır:</u> Ruʿāf-ı ḳalīl redī olur ve ruʿāf-ı redīnin ekṡeri esvedü'd-dem olur. Dem-i aḥmer-i müşrıḳ u berrāḳ ile olan ruʿāf redī ve ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur. Ve yevm-i rābiʿde vāḳiʿ olan ruʿāf ʿusr-i buḥrāna delālet eder belki buḥrān-ı ruʿāfiyyenin ecvedi ifrādda vāḳiʿ olur.

<u>ʿUṭāstan Meʾḫūẕe Olan Delāildir:</u> Zamān-ı intihāda vāḳiʿ olan ʿuṭās ceyyid olur ve zamān-ı ibtidāda vāḳiʿ olan ʿuṭās zükāma ve ḫılṭ-ı leẕẕāʿa delālet eder.

Berāz Aḥkāmıdır

Kitāb-ı evvelde kelām-ı küllī vü muḫtaṣar ile berāzda biz tekellüm eyledik, bize şimdiki ḥālde vācib olan budur ki berāz bābında ẕikr olunan o aḳvāli faḍl-ı işbāʿla işbāʿ ve işʿāb eyleyeyüz ve emrāḍ-ı ḥāddede ona müteʿalliḳ olan kelāmı basṭ eyleyeyüz. Ve maʿlūm ola ki ʿaraḳ-ı keṡīr ile taʿarruḳ eden kimsede iḫtilāf-ı tāmm ile buḥrān olmaz.

<u>Berāzdan Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır:</u> Berāz ile ḫurūc eden eşyānın iḫtilāf-ı elvānı iki vaḳtte maḥmūd olur, evḳāt-ı sāirede maḥmūd olmaz. Eḥadühümā budur ki o vaḳtte vāḳiʿ olan iḫtilāfı buḥrān olan ve ʿaḳīb-i nuḍcda ve yevm-i bāḥūrīde vāḳiʿ ola ve onda buḥrān-ı maḥmūd ʿalāmetleri ola. Ve ṡānīsi budur ki muḫtelif-i ḳavī olan iḫtilāf-ı şürb-i müshil ʿaḳıbında ola. İşbu iki şurūṭu cāmiʿ olan iḫtilāfta vāḳiʿ elvān-ı muḫtelife bedenden mü-

tevaḳḳıᶜ olan neḳāya delālet eder, ammā bu iki ṣūretin ġayride berāzın iḫ-tilāf-ı elvānı iḥtirāḳa ve ẕevebāna ve aḫlāṭ-ı fāsidenin kes̱retine delālet eder.

Ve berāz-ı ṣıbyāna ve ᶜiḳy-i eṭfāle yaᶜnī ṭıflın ḥāl-i vilādetinde baṭnından ḫurūc eden nesneye şebīh olan berāz redīdir. Ve evvel-i maraḍda berāz-ı mirārī mirārın ġalebesine delālet etmekle ġayr-i ceyyid olur, ammā berāz-ı mirārī āḫir-i maraḍda ve ᶜinde'l-inḥiṭāṭ ẓuhūr ederse delālet eder ki beden onunla müstenḳī olur ve ᶜalāmet-i ceyyidedir. Ve kaçan berāz-ı mirārī kes̱ī-ren munfaṣıl olup maraḍa ḫiffet ᶜārıḍa olmasa ᶜalāmet-i rediyye olur ve ᶜalāmet-i rediyyeden ve suḳūṭ-ı ḳuvvetten sonra iḫtilāf-ı kes̱īr olup onun ᶜaḳıbında ḫiffet ᶜārıḍa olmasa delīl-i mevt olur.

Her ne ḳadar ḥummā muḳliᶜa dahi olur ise düsūmetli eṭᶜime tenāvül eylemeyen kimsenin berāzı üzere düsūmet rüʾyet olunsa aᶜḍā-i aṣliyyenin ẕevebānına delālet edip delīl-i redī olur velākin helāke delālet eylemez, zīrā merʾī olan zevebān baᶜḍı kerre laḥmın ẕevebānı olur. Ammā ḥummayāt-ı ḥāddede berāz üzere ṣadīde müşābih bir şeyʾ olup levni aṣfer-i müşabbaᶜ olsa ve netn dahi ġālib olsa mühlik olur. Ve şol iḫtilāf ki nevāḥīsinde şeyʾ-i raḳīḳ ola delālet eder ki o şeyʾ ṣadīd olup mebdeʾi nevāḥī-i kebid olur ve o ṣadīd leẕᶜi ḥasebiyle berāzı bi-sürᶜatin iḫrāc eder ve baᶜḍı kerre o ṣadīḍ vaḥ-dehu ḫurūc eder. Ve kaçan berāz ile türmüs ḳuşūru gibi nesne ḫurūc eylese bi'l-cümle emrāḍda ᶜalāmet-i mühlike olur.

Aḥkāmu'l-Ḳayʾ

Ve yine kitāb-ı evvelde ḳayʾ bābında bizim ḳavlimiz sebḳat eyledi ve bize vācib olur ki bu maḳāmda onlardan ve ġayrdan biraz maḳāl īrād eyle-yeyüz ki onlar bu maḳāma mülāyim ola. Ve biz deriz ki ḳayʾın enfaᶜı o ḳayʾ-dır ki onun ile ḫurūc eden balġam ile mirār şedīden muḫteliṭ ola ve ġılaẓı şedīd olmaya. Ve ḳayʾ her ne ḳadar ṣırf olursa erdeʾ olur, zīrā ṣırfen ḫurūc eden mirār ise şiddet-i ḥarārete delālet eder ve baġam-ı ṣırf ḫurūc eder ise şiddet-i berde delālet eder.

Ḳayʾdan Meʾḫūẕe Olan ᶜAlāmāttır: Levni ḳayʾ-ı muᶜtādın levnine muḫā-lif olan ḳayʾ redī olur ve o levn-i muᶜtād ebyāḍ-ı māī ve levn-i aṣferdir ve ona muḫālif olan ḳayʾ aḫḍar ve kürrās̱ī ve ḫuṣūṣan müntin olanlardır ve keẕālik sılḳī ve aḥmer-i ḳānī ve kemiddir ve ziyāde şerrlisi zencārī ve

esveddir ve eger onda baġteten teşennüc dahi olur ise fi'l-ḥāl ḳatl eder ve eger o ḥālde ḳuvvet bāḳıye ise baʿḍı kerre iki gün ḳadar mütemādī olur. Ve o levn-i redīler ẓuhūrunda vācib olur ki levn-i meẕkūrun ʿurūḍu şeyʾ-i meʾkūlden olmadığı dahi tefaḥḥuṣ ve taḥarrī oluna. Ve ẕikr olunan elvānı cemīʿan ḳayʾ cidden redī olur ve ḳayʾ-ı müntin dahi cidden redīdir ve bizim ẕikr eylediklerimiz üzere ḳayʾ-ı ṣırf dahi redīdir.

Aḥkām-ı Bevldir

Kitāb-ı evvelde aʿrāḍ ẕikr olunduğu maḥallde ve fenn-i evvelde bevle müteʿalliḳ eḳāvīl-i külliyyenin ẕikri bizden teḳaddüm eyledi, şimdiki ḥālde biz onlardan ve ġayrilerden ẕikri maḳāma elyaḳ olanları beyān eyleriz. Ve biz deriz ki bevlde nuḍc-ı ḳavī ʿalāmeti rüʾyet olunmamakla marīḍin helākine ḥükm ve ḳaḍā cāiz olmaz, zīrā baʿḍı kerre marīḍde cihāttan bir cihet ile istifrāġ-ı ḳavī ḥādiẟ olup mevādd-ı naḍīce ve ġayr-i naḍīceyi iḫrāc etmekle ʿalīl ḫalāṣ olur. Ve baʿḍı kerre dahi ṭūl-i mühlet ile ḫılṭ taḥallül eder veyāḫūd ḫurāc ile buḥrān eder ve ḫuṣūṣan ḫılṭ şedīdü'r-redāʾet olmasa o ḥāller vāḳiʿ olur ve maʿa-hāẕe'l-iḥtimāl naḍīc olmayan bevl aġleb-i ḥālde redī olur ve maraḍın ḳuvvetine delālet eder ve eḳallu mā-yekūn ṭūl-i maraḍa delālet olur. Ve keẕālik marīḍ olan kimsenin evḳāt-ı maraḍının küllīsinde elvān-ı bevli ṣıḥḥātinde olan bevlin elvānı gibi olsa o bevl dahi redī olur. Ve eger maraḍ ṣuʿūd üzere iken bevlin levni dahi taġayyürü aḫẕ eylese o maraḍ eslem olur. Ve baʿḍı kerre emrāḍ-ı vebāiyyede bevl ceyyid olup ḳıvāmında ve levninde ve rüsūbunda vech-i ṭabīʿī üzere olur ve maʿa-hāẕā o bevlin ṣāḥibi helāk olur. Ve maʿlūm ola ki çok kerre marīḍ olan kimseler ḳıvāmında ve levninde ve āḫer ḫuṣūṣunda redī olan bevl ile tebevvül eder ve o bevl nefḍ-i buḥrānī olur ḫuṣūṣan o bevl emrāḍ-ı ḥāddede olup sebebi kebid ve nevāḥī-i bevl olursa nefḍ-i buḥrānī olmak aġleb olur.

Bevlin Ḳıllet ve Keẟretinden Meʾḫūẕ Olan ʿAlāmāt Beyānındadır: Bir maraḍda bevl baʿḍı kerre keẟīren ve baʿḍı kerre ḳalīlen ḫurūc eylese ve baʿḍı kerre dahi bevl muḥtebes olup marīḍ aṣlā bevl eylemese ʿalāmet-i rediyye olur. Ammā o ḥāl-i ḥummayāt-ı ḥāddede ʿārıḍ olur ise beyne'l-maraḍ ve'ṭ-ṭabīʿat mücāhede-i şedīde vuḳūʿuna delālet eder, māddenin ġılaẓı ve nuḍcu ʿusr-i ḳabūlü ḥasebiyle gāh ġālib ve gāh maġlūb olup ʿusret ve şiddet

ḥāṣıla olur, ammā o ḥāl ḥummayāt-ı hādiyede ṭūlü inẕār eder ḫılṭın ġılaẓı ḥasebiyle

Riḳḳat-i Bevlden Meʾḫūẕe ʿAlāmāt Beyānındadır: Bevl-i raḳīḳ baʿḍı kerre ẕiyānīṭis misllide vāḳiʿ olur ve onda devām-ı ʿaṭaş ve sürʿat-i ḳıyām ve sühūlet-i ḫurūc olur ve baʿḍı kerre riḳḳat-i bevl fecācet ḥasebiyle ve bi-ḥasebi's-süded ḫurūc-ı mevādda māniʿ olmak ile olur ve baʿḍı kerre dahi ḳuvve-i muġayyirenin ḍaʿfından māddede maʿa's-suhūle ḫurūc olmamakla olur ve bu vechle riḳḳatin redāʾeti ẕiyānīṭiste olan riḳḳat-i bevlin redāʾetinden eḳall olur. Ve kaçan emrāḍ-ı ḥāddede bevl-i raḳīḳ s̱ābit olup birkaç eyyām mütemādī olursa iḫtilāṭa delālet eder. Ve kaçan iḫtilāṭın ʿurūḍundan sonra dahi riḳḳat dāim olursa mevt-i serīʿe delālet eder, zīrā o ḥāl üzere olan marīḍin mevāddı dimāġa ḥaml olunmuştur ve o sebebden nefsi müteʿaṭṭıldır. Ve kaçan o bevl-i raḳīḳ ġılaẓa istiḥāle edip baʿde'l-istiḥāle ḫiffet ʿārıḍ olmasa baʿḍı kerre bevlin o ġılẓati ẕevebān-ı aʿḍā ḥasebiyle olur yaʿnī redī olur. Ve ḥummā-ı külliyyenin vaḳt-i ṣuʿūdunda ve tezeyyüdünde bevl-i māī kes̱īr olsa esāfilde ḥudūs̱-ı vereme delālet eder ve onda ve baʿdehu olanlarda levne muḫāliṭ olan ḳıvām-ı bevle dahi naẓar eyle.

Ve maʿlūm ola ki bevl-i raḳīḳa sevād muḫāliṭ [488a] olmaz. Ve kaçan sen bevl-i raḳīḳte sevād rüʾyet eylesen sen bil ki onun sevādı bevl-i ṣābiġ ḥasebiyle veyāḫūd māddede müʾes̱s̱ire olan keyfiyyet-i maraḍiyyenin şiddet-i ḳuvveti ḥasebiyle olur.

Ḳıvām-ı Bevlin Ġılaẓından ve Levninin Küdūretinden Meʾḫūẕe Olan ʿAlāmāttır: Kaçan bevl-i raḳīḳ bevl-i ġalīẓe ḥummā-ı lāzımede istiḥāle eylese ve onda ʿalāmāt dahi ceyyide olsa bi-ʿaraḳin buḥrāna delālet eder ve kaçan o ḥālde ʿalāmāt-ı ceyyide olmasa ve ḥummānın iḥtirāḳı dahi şedīd olsa ḳalb ve kebidden birinde iştiʿāl olduğuna delālet eder. Ve ḳable'l-buḥrān bevl-i ġalīẓin ṣafāsı ġayr-i ceyyiddir, zīrā o bevl māddenin iḥtibāsına ve defʿinden ṭābīʿatin ʿaczine delālet eder. Ve bevl ġalīẓ ve kedir olup onda rüsūb olmasa ve o bevl ṣāf dahi olmasa ḥarāret-i ġarībenin şiddeti ḥasebiyle ġaleyān-ı aḫlāṭa delālet eder ve ġarīziyye-i münḍicenin ḍaʿfına ʿalāmet olup redī olur. Ve bevl-i s̱eḫīn ile ḫuṣūṣan rābiʿde olan bevl-i s̱eḫīn ile ḥummayāt-ı iʿyāiyyenin buḥrānı kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur ḫuṣūṣan o bevl-i s̱eḫīne ruʿāf dahi muḳārin ola.

Emrāḍ-ı Ḥāddede Vāḳiᶜ Bevl-i Ebyaḍ Beyānındadır: Emrāḍ-ı ḥāddede bevl-i ebyāḍ māddenin cihet-i ᶜurūḳun ve ālāt-ı bevlin ḫilāfına meyl eylediğine delālet eder ve o ṣūrette baᶜḍı kerre mevādd dimāġa meyl edip ṣudāᶜ ve sersām iḥdāṯ eder ve gāhca dahi baᶜḍı aḥşāya meyl edip vereme delālet eder ve o ṣūrette eger ᶜalāmette selāmet var ise ḳalīlen delālet eder ki mevādd-ı ḥummā ḳayᵓla ḫurūc eder ve ekṯer-i ḥālde ve ḫuṣūṣan ᶜalāmet-i ḳayᵓ olmadıkta mevāddın ishāl ile ḫurūcuna ve o ishāli saḥcin taᶜḳībine delālet eder. Ve ḥummā-ı ḥāddede evvelā bevl-i ebyaḍ raḳīḳ olup baᶜdehu küdūret ve maᶜa-beyāḍihi ġılaẓ ᶜārıḍ olsa teşennüce ve mevte delālet eder.

Emrāḍ-ı Ḥāddede Ẓuhūr Eden Bevl-i Esved Beyānındadır: Maᶜlūm ola ki emrāḍ-ı ḥāddede sevād-ı bevlle helāke ḥükm ve ḳaṭᶜ eylemek cāiz olmaz her ne ḳadar ḥadd-i ẕātında bevl-i esved ᶜalāmet-i rediyye ise ve her ne ḳadar bevl-i esved-i meẕkūre ᶜalāmet-i uḫrā-yı sāire muṣāḥib ve muᶜāḍıd olursa dahi yine helāke ḥükm olunmaz eger ᶜalīlde ḳuvvetin ḳaviyye ve istifrāġāt-ı muḫtelifeye iḳtidārı olduğunu rüᵓyet eder isen ve min-külli cinsin vāḳiᶜ olan o istifrāġāt-ı muḥtelifeyi istirāḥat taᶜḳīb eylediğini dahi rüᵓyet eder isen. Ve bu ḥālle nisvānda ṭamṯ ile istifrāġ katında min-külli cinsin aḫlāṭ-ı rediyye-i muḫtelifeyi istifrāġ vāḳiᶜ olur ve bināen ᶜaleyh bevl-i meẕkūr nisāda eslem olur, zīrā baᶜḍı kerre onlara bevl-i esved mevāddı ṭarīḳ-i ḥayḍdan istifrāġ sebebiyle ᶜārıḍ olur.

Ve maᶜlūm ola ki bevl-i esved her ne ḳadar ḳalīlü'l-kemmiyye olsa bi-ḥasebi ḳilletihi şerri ve redāᵓeti ziyāde olur ruṭūbetin fenā bulduğuna delālet eylediği için. Ve keẕālik emrāḍ-ı ḥāddede bevl her ne ḳadar ġalīẓ olsa şerri o miḳdār ziyāde olur.

Ve kaçan bevl-i esved riḳḳate ve leṭāfete māil olup onda ṯüfl-i müteᶜalliḳ mevcūd ve rāyiḥası ḥādde olsa ve o bevlin vuḳūᶜu dahi ḥummayāt-ı ḥāddede olsa ṣudāᶜa ve iḫtilāṭa delālet eder. Ve onun aṣlaḥ-ı aḥvāli ruᶜāf-ı esvede delālet olur, zīrā onun māddesi ᶜāliye ve ġālibedir. Ve baᶜḍı kerre onda ḥarāret ifrāṭ üzere olmayıp ḳalīlü'l-kemmiyyet ve ᶜaḍal cānibine mündefiᶜ ise ḥarāret-i ġayr-i müfriṭa ḥasebiyle ᶜaraḳ dahi olur ve onun ᶜaraḳına ḳuşaᶜrīret teḳaddüm eder.

Ve kaçan bevl esved olup onda taᶜalluḳ-ı esved müstedīr ve müctemiᶜ olsa ve o bevle ᶜadem-i rāyiḥa ve iki cāniblerin temeddüdü ve taḥte'ş-şerāsīf

vāḳiᶜ olan verem ve ᶜaraḳ muḳārin olsa mevte delālet eder. Ve şerāsīfte olan temeddüd-i mez̠kūr teşennüce delālet eder ve ᶜaraḳ-ı mez̠kūr ḍaᶜf ḥasebiyle ḥādis̠ olur.

Ve sevāda ḍārib olan bevl-i raḳīḳ-i māī riḳḳati ḥasebiyle ṭūl-i maraḍa ve sevādı ḥasebiyle redāᵓete delālet eder. Ve deyildi ki esved-i elṭaf olan bevlin ṣāḥibi ṭaᶜāmı iştihā eylese helāk olur. Ve kaçan bevl-i raḳīḳ-i esved şuḳret ve ġılaẓa istiḥāle eylese ḥarāretin[107] noḳṣānına ve haḍmın vuḳūᶜuna delālet eder ve ona ẖiffet yā ṣoḥbet eder veyāẖūd onu taᶜḳīb eder. Eger istiḥāle-i mez̠ḳūre olup ṣoḥbet ve taᶜḳīb-i mez̠kūrlardan biri bulunmazsa delālet ki mevādd kebide luḥūc edip ve istinḳā eylemeyip süded iḥdās̠ eylemiştir ve belki o mevādd ḥārre ise verem iḥdās̠ eylemiştir.

Ve ḥummayāt-ı ḥāddede zamān-ı ṭavīl ḳalīlen ḳalīlen vāḳiᶜ olan bevl-i laṭīf-i esved reᵓs ve raḳabe vecaᶜlarına muḳārin olur ise bi-tedrīcin z̠ehāb-ı ᶜaḳla delālet eder ve o ḥāl nisāda vāḳiᶜ olur ise eslem olur.

Emrāḍ-ı Ḥāddede Olan Aḥmerü'l-Levn Bevl Beyānındadır: Kaçan bevl aḥmer-i raḳīḳ olup ᶜalāmāt-ı maḥmūde üzere vāḳiᶜ olur ise sürᶜat-i buḥrāna delālet eder ve o bevl-i aḥmer ᶜaks üzere olur ise yaᶜnī ġalīẓ veyāẖūd ġayr-i maḥmūd ᶜalāmet üzere ẓuhūr ederse sürᶜat-i mevte delālet eder. Ve bi'l-cümle bevl-i aḥmer şiddet-i iltihāba delālet eder.

Ve emrāḍ-ı ḥāddede aḥmer-i raḳīḳ bevl ṣudāᶜa ve iẖtilāṭa delālet eder. Ve bevl-i aḥmer-i ġalīẓ kez̠ālik emrāḍ-ı ḥāddede eger ẖurūcu ḳalīlen ḳalīlen ve mütevātiren olup onda netn dahi olur ise ẖaṭra delālet eder, zīrā delālet ḥarāret-i şedīde ve ıḍṭırāba ve ᶜacz-i ṭabīᶜata olur ve lā-maḥāle onlar ẖaṭarlı olurlar. Ve eger z̠ikr olunan bevlin ẖurūcu ġazīr ve kes̠īren olup onda s̠üfl-i ḳes̠īr olursa ifrāḳa[108] ve ṣıḥḥate tevcīhe delālet eder ve ẖuṣūṣan o bevl ḥummayāt-ı muẖteliṭede vāḳiᶜ olur ise delālet-i ḳaviyye olur.

Ve emrāḍ-ı ḥāddede dem-i ṣırf bevli ḳattāl olur, zīrā onun delāleti ḥarāret-i şedīde ve ıḍṭırāb ve ᶜacz-i ṭabīᶜata olur ve lā-maḥāle onlar ẖaṭarlı olurlar ve eger z̠ikr olunan bevlin ẖurūcu ġazīr ve kes̠īr olup onda s̠üfl-i kes̠īr

107 "Ḥarāret"ten murād ḥarāret-i ġarībedir.

108 اَلإِفْرَاقُ [el-ifrāḳ] (hemzenin kesri ile) ẖasta iyiliğe yüz tutmak. Bir aᶜrābī bir aᶜrābīye eyitti ki: مَا أَمَارُ إِفْرَاقِ الْمَوْرُودِ فَقَالَ الرُّحَضَاءُ Yaᶜnī ẖasta ifāḳat bulmasının ᶜalāmeti nedir dedikte, عَرَقٌ [ᶜaraḳ]tır dedi. Ve رُحَضَاءُ [ruḥaḍāᵓ] rā-i mühmelenin ḍammı ve ḥā-i mühmelenin fetḥi ile ve ḍād-ı muᶜceme ile عَرَقٌ [ᶜaraḳ] maᶜnāsınadır. Vankulu.

olur ise ifrāḳa ve ṣıḥḥate tevcīh delālet eder ve ḫuṣūṣan o bevl ḥummayāt-ı muḫteliṭede vāḳiᶜ olur ise delālet-i ḳaviyye olur. Ve emrāḍ-ı ḥādede dem-ı ṣırf bevli ḳattāl olur, zīrā o bevl delālet eder ki ḥiddet-i ġaleyānı olan imtilā-i demevī-i şedīd vardır ve ondan tecāvī-f ḳalbde vāḳiᶜ olan iḫtināḳ mis̱lli iḫtināḳ vuḳūᶜundan ḫavf olunur eger mevādd ḳalbe meyl eder ise ve eger mevādd-ı dimāġa māile ise sekteden ḫavf olunur.

Ve ḥummayāt-ı iᶜyāiyyede cidden aḥmer olan bevl ġılaẓa meyl edip ve baᶜdehu s̱üfl-i kes̱īr ẓuhūr edip velākin o s̱üfl rüsūb eylemese ve onda ṣudāᶜ dahi olsa ṭūl-i maraḍa delālet eder, zīrā onda olan mādde ᶜaṣiyedir ve ᶜiṣyān ḥasebiyle evvelā onda ġılẓat ḥādis̱ olmamıştır ve ġılẓat ḥudūs̱undan sonra dahi bi-sürᶜatin rüsūb ḥudūs̱ etmemiştir velākin o mis̱lli bevl buḥrānın ᶜaraḳ ile olduğuna delālet eder mevāddı ᶜurūḳa meyl eylediği için ve bu mis̱lli bevl yereḳānī bevle müşābih olup beynehümāda farḳ yereḳānī bevlin iṣābet eylediği s̱evbi ıṣbāğı ve bu bevlin ᶜadem-i ıṣbāğı olur.

Ve bi'l-cümle cevheri ve s̱üflü aḥmer olan bevl nehve ve fecācete ve ṭūl-i maraḍa delālet eder ve ḫuṣūṣan ḥumret-i şedīde olmaya ve küdūrete māil ola. Ve ḥummayāt-ı ḥāddede bevl-i aşḳar beyāḍa veyāḫūd sevāda istiḥāle eylese redī olur, zīrā bevl-i ebyaḍ māddenin reᵓse ṣuᶜūduna ve bevl-i esved keyfiyyet-i maraḍın iḥtidādına delālet eder.

<u>Rüsūbdan Meᵓḫūẕe Olan ᶜAlāmāt Beyānındadır:</u> Levn ve ḳıvāmda muḫtelif olup aḫlāṭ-ı muḫtelifenin kes̱retine delālet eden rüsūb redī olur ve o rüsūbun erdeᵓi aṣġarü'l-eczā olanlardır ve delālet eder ki ṭabīᶜat mevāddı defᶜe evvelā ḳādire olmayıp ona ḳudret-i māddenin teṣaġġurundan sonra gelmiştir. Ve eks̱er-i ḥālde rüsūbun melāsetinin ḫayra delāleti rüsūb-ı ebyaḍın ḫayra delāletinden eks̱er olur, zīrā çok vāḳiᶜ olur ki ḥumrete māil olan rüsūb ebyaḍ olmakla onun ṣāḥibi taᶜayyüş eder. Ammā melāseti olmayan s̱üfl-i ebyaḍın ṣāḥibi helāk olur, zīrā melāseti olmayıp cerīş iḫtilāfı gibi muḥtelif olan s̱üflde ḳıvām olmamakla indifāᶜı ḳābūle ṣalāḥiyyet olmaz ve sühūlet-i indifāᶜ ḳıvām-ı ṣāliḥte levn-i ṣāliḥi olan mevāddın sühūlet-i indifāᶜından eks̱er olur.

Ve keẕālik eczāsı ṣaġīr rüsūb dahi delālet eder ki maraḍdan aḫlāṭ kes̱īren münfaᶜil olmamıştır, nitekim rüsūb-ı ceyyidin eczāsı ṣaġīre olsa o rüsūb delālet eder ki ṭabīᶜatın onda cidden fiᶜli ve teᵓs̱īri [488b] olup maraḍın onda

fiᶜli olmamıştır. Rıġvī ve zebedī olan rüsūb-ı ebyaḍın beyāḍı muḥālaṭa-i havā ḥasebiyle ḫāricen ᶜani'ṭ-ṭabīᶜa cidden redī olur. Ve rüsūb-ı ḫām dahi redīdir. Ve eᶜālīsi müstedaḳḳ ve müteḥarrik olan rüsūb eᶜālīsi mütesaṭṭaḥ-ı cāmid yaᶜnī ġayr-i müteḥarrik olan rüsūbdan efḍal olup maraḍın ḥādd ve serīᶜü'l-müntehā olduğuna dahi edell olur.

Ve evvel-i emrde min-ġayri sebḳin riḳḳatin ve fıḳdānin vāḳiᶜ olan s̱üfl delālet eder ki onda ḫılṭ-ı kes̱īr vardır ve onun ḫılṭın naḍīc olduğuna delāleti olmaz belki nuḍcdan sonra olan rüsūb vaḳt-i ibtidāda bevl raḳīḳ ve rüsūb ḳalīl olmakla olur ve bu şurūṭ bulunmasa delālet eder ki o marīḍde mevādd-ı s̱üflüyye-i ġalīẓa kes̱īre ve maraḍ s̱aḳīldir. Ve keẕālik min-ġayri rüsūbin ṣıbġın şiddeti ḫayra ve nuḍca delālet eylemez, zīrā baᶜḍı kerre şiddet-i ṣıbġ elem ve şiddet ve ḥarāret ve cūᶜla ḥādis̱ olur ve cāyiᶜin ṣıbġ-ı bevli ziyāde ve s̱üflü ḳalīl olur.

Ve rüsūb-ı aḥmer demin kes̱retine ve nuḍcun teʾeḫḫürüne delālet eder ve o rüsūb-ı aḥmeri ḥummayāt-ı muḥrıḳada kerb ve ġamm müstaṣḥıb olur ve eger kırk ġüne ḳadar mütemādī olsa ᶜillet ṭavīle olup buḥrān ondan buḥrān altmış günde dahi recā olunmaz. Ve fevḳe meyli olan s̱üfl-i aḥmer-i müteᶜalliḳ emrāḍ-ı ḥāddede vāḳiᶜ bevl-i laṭīfte olursa iḫtilāṭ-ı ᶜaḳla delālet eder ve eger o ḥāl mütemādī olursa ondan ᶜaṭab ve helāk ḫavf olunur. Ve eger bevl ġılaẓa māil ḳıvāmı aḫẕ ederse ve taᶜalluḳ dahi rüsūbu ve tebayyuḍu aḫẕ ederse selāmete delālet eder.

Ve ḥummayāt-ı ḥāddede laḥm ḳıṭᶜası gibi olan rüsūb onda delāil-i nuḍc yok ise aᶜḍānın incirādına delālet eder ve o incirād külyeden değildir. Ve eger o rüsūbda nuḍc mevcūd ise ve ḥummāsı yok ise ḥāl-i külyeden senin bildiğin nesnelere delālet eder. Ve eger ḳuşūr-ı semeke müşābih rüsūb olup onda ᶜalāmet-i nuḍc olmasa ve ḥummā dahi ḥādde olsa o rüsūb ḥummānın ᶜaṣabı ve ᶜiẓāmı ve ᶜurūḳu ceredinden olur ve ammā ḥummā-ı ḥaddenin ġayrilerinde mes̱āne incirādınandır ve rüsūb-ı nuḫālī dahi ona delālet eder ve dahi delālet eder ki ḥummā ᶜumḳtan tecrīdi aḫẕ eyledi. Ve mes̱āne cürādesi ile cürāde-i ᶜumḳun farḳı budur ki mes̱ānī cerādesinde mes̱ānede elem olur ve nuḍc olup onda ġılaẓ olur.

Levn ve Ḳıvām Sebebleri ile Bevlde Olan Aḥvālden Meʾḫūẕe ᶜAlāmāttır: Ve o ᶜalāmetlerin evvelkisi ebvāl-i dühniyyedir. O bevl-i dühnī ki onun

levn ve ḳıvāmı dühn levnine ve ḳıvāmına müşābih olur, o bevl her ne ḳadar redī ise lākin delāil-i uḫrā selāmete delālet ederse onun şeyᵓ-i mekrūha delāleti olmaz velākin rüsūb zeytī olur ise cidden redī olur ve bi'l-cümle zeytī-i ḫāliṣ rüsūb redī olur. Ve zeytī-i ḫāliṣ o levndir ki onda maᶜa-ṣufret ve ḫuḍret levn-i dühn rüᵓyet olunur. Ve kaçan zeytī bevl-i esvedden sonra ᶜārıḍ olsa Rūfus-ı ḥekīmin şehādeti üzere ḫayra delīl olur. Ve zeytīnin erdeᵓi evvel-i maraḍda olan zeytīdir. Ve kaçan maraḍın redāᵓetine edille delālet edip rābiᶜde bevl-i zeytī ẓuhūr eylese yevm-i sādiste ᶜalīlin mevtini inẕār eder.

Ve ᶜalāmāt-ı maḥmūdesi olan bevl defᶜaten ᶜalāmet-i meẕmūmeye taġayyür eylese eger o taġayyür emrāḍ-ı ḥāddede ise mevte delālet eder, zīrā o taġayyür ṣuᶜūbet-i emrāḍ ḥasebiyle ḳuvvetin suḳūṭuna delālet eder. Ve baᶜḍı kerre bevl-i dühnī iḫtilāṭ-ı ᶜaḳla delālet eder, zīrā cefāf ḥādiṡ olur.

Ve ḥummā-ı ḥādde olup lisāna yübūset ᶜārıḍ olsa ve bevlde dahi dem-i cāmid gibi ḳıṭᶜalar olsa ᶜalāmet-i rediyye olur ve bu ḥāl üzere olan bevl esved olur ise erdeᵓ olur. Ve ḥummā-ı ḥādde[de] bevl ile demin seyelānı ancak şiddet-i ḥarāfet ile ve evᶜiyenin ve cedāvilin inficārı ile olur ve bu demin cmūdu şiddet-i ḥarāret ile olur.

Ve o bevl-i ebyaḍ u raḳīḳ ki onda zebed ve seḥābe-i ṣafrā ola onun ḫaṭar-ı şedīde delāleti olur, zīrā o ḥāl ıḍṭırāba ve māddenin şedīdetü'l-ḥiddet olduğuna delālet eder.

Ve bevl-i esved-i raḳīḳte olan ḳavl-i kāfī bundan aḳdem ẕikr olundu.

Ve bevl-i raḳīḳ eşḳar ḥummayāt-ı ḥādde ibtidāsında ile'l-ġılaẓ ve'l-beyāḍ istiḥāle eylese ve baᶜdehu bevl-i ḥımār miṡlli mütekeddiren ve müteᶜakkiren bāḳī kalsa ve min-ġayri irādetin ḫurūcu aḫẕ eylese ve o maḳāmda ḳalaḳ ve seher olsa delālet eder ki ᶜalīlin iki cāniblerinde teşennüc ḥādiṡ olup mevte müᵓeddī olur eger o ᶜalāmete ġālib ᶜalāmet-i ceyyid bulunmas ise, zīrā şuḳret levni üzeri olan bevl raḳīḳ olur ona ḫılṭ-ı ṣafrāvī-i ḥārr ġalebe eylemek ḥasebiyle ve eger raḳīḳ değil ise onun ġılẓat ve ṡeḫīn olduğu maraḍda ṣuᶜūbet ve māddede ıḍṭırāb olmakla olur.

Ve eṭıbbā dediler ki levn-i dem üzere ḫurūc eden bevl-i ḳalīl redīdir ḫuṣūṣan maḥmūm olan o bevlin ṣāḥibinde ᶜırḳ-ı nesā ola.

<u>İnfiṣāl-i Bevlin Keyfiyyeti Cihetinden Meᵓḫūẕe Olan ᶜAlāmāttır:</u> Ḥummāsı ḥādde olan maḥmūmda bevle temekkün ancak ḳalīlen ḳalīlen olup

bilā-vecaʿ ālāt-ı bevlinde ḳurḥa ve verem olsa ve nabḍında dahi tevātür ve ḍaʿf olsa ʿalāmet-i rediyye olur. Ve ḥummā-ı dāime ve ṣudāʿ-ı şedīd ve ʿaraḳ kes̱īr oldukta bevl muḥtebes olsa küzāza delālet eder. Ve ḥummā-ı sākinede bevl teḳāṭur eylese ruʿāfa delālet eder ve o teḳāṭur-ı bevl ḥummā-ı ḥādde-i muḥrıḳada olsa dimāġa ḥarāret-i rediyye iṣābetine delālet eder. Ve eger ḥummā-ı muḥrıḳa hādiye ise imtilā kes̱ret üzere olup ṭabīʿatın māddeyi defʿinden ʿaczine delālet eder. Ve ḥummayāt-ı ḥāddede min-ġayri irādetin bevl-i ḫāricin sebebi ḳuvvetin ḍaʿfı ve dimāġda āfetin vücūdu olur ve o ḥāl ancak mevāddın ḥādde ve müsaḫḫene olup dimāġa teṣaʿʿudünden ve aʿḍā-i ʿaḍaliyyenin dimāġa iştirākinden olur.

Bevlde Olan ʿAlāmāt-ı Rediyye-i Müteʿaddide Beyānındadır: Māī bevl ve esved, müntin ve ġalīẓ redīyyedir. Ve o ḳārūre ki esfelinden aʿlāsına duḫān gibi bir şeyʾ bürūz ve ẓuhūr eyleye ʿan ḳarīb mühliktir. Ve keẕālik bevl-i desimin levni mā-ı laḥm levni üzere olup onda netn ġālib olsa o dahi ḳattāl olur.

Marīḍde Ecnās-ı Aʿrāḍ-ı Muḫtelifenin İctimāʿı Ḥasebiyle Ẓuhūr Eden ʿAlāmāt-ı Rediyyelerdir ki Onun Redāʾeti Ḥummāya ve Ġayri Maraḍlara ʿĀmm Olur: Ve kaçan ḳayʾ ve maġṣ ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl bir ʿalīlde cemʿ olsa ʿalāmet-i ḳattāledir. Ve kaçan beden melmesinde ve levninde ve ḳayʾ ve istifrāġ eylediği nesnelerde müteġāyir ve muḫtelif olsa o ḥāl delālet eder ki ṭabīʿat aḫlāṭ-ı muḫtelife ile memnüvve ve emrāḍ-ı muḫtelife ile maḳhūre olup ibtilā olunan emrāḍın küllīsine muḳāvemete ve muḳābeleye ḥācet olmakla lā-maḥāle ṭabīʿat muḳāvemetten ʿācize olmuştur.

Ve kaçan ḥummā-ı ġayr-i müfārıḳada yaʿnī ḥummā-ı lāzımede berd-i ẓāhir ile iḥtirāf-ı bāṭın ve iştidād-ı ʿaṭaş cemʿ olsa o ictimāʿ ḳattāl olur.

Ve kaçan ṣarīr-i esnān ile taḫlīṭ-i ʿaḳl cemʿ olsa marīḍ ʿaṭaba müşārif ve muḳāribdir.

Ve marīḍa defʿaten maʿa-ḥurḳatin ve leẕʿin ishāl-i sevdā ʿārıḍ olsa ve ḳaṭanında elem-i muḥrıḳ ve ḫafaḳān ve ġaşy olsa o ḥālātın ictimāʿı ʿalāmet-i mevt olur.

Ve cebīn ʿaraḳ-ı bārid ile taʿarruḳ edip aẓfār sararsa ve muḫḍarra ve müteġayyire olsa ve lisānı dahi teverrüm eylese ve lisān ve beden üzerlerinde bes̱r-i ġarīb ẓuhūr eylese mevt ve helāk ḳarīb olur.

Ve nevāḥī-i şerāsīfte maʿa'l-ḥummā ḍarebān ve iḫtilāc olup ve maʿa-ẕālik ʿaynda ḥareket-i münkere olsa redāʾet-i ḥāle tevaḳḳuʿ vācib olur, zīrā ḥālet-i mezkūre riyāḥ-ı nāfiḫaya delālet eder. Ve ḍarebān dahi verem-i şedīd ḥasebiyle ve ʿırḳ-ı kebīrin şiddet-i nabḍı ḥasebiyle olur. Ve kaçan nabḍ şedīdü'ḍ-ḍarb ve mütelāḥıḳ ve cidden ʿaẓīm olsa cünūnu müstaṣḥıb olur. Ve baʿḍı kerre ḍarebān ve iḫtilāc aḥşāya ġāiṣ olmaz belki ẓāhir-i merāḳḳta [489a] olur ve bu mis̱lli ḍarebān ve iḫtilāc ḍārr olmazlar her ne ḳadar vereme muḳārin olurlarsa meger ki o verem ifrāṭ üzere olup cidden ʿaẓīm ola, pes vācib olur ki o ḍarebān ve iḫtilācda cidden teʾemmül oluna ḥattā ḫaṭarı ʿaẓīm olan ḍarebān ve iḫtilāc ʿaẓīmü'l-aḍrār olmayanlardan farḳ oluna. Ve eger ẕikr olunan ḥāl yirmi gün miḳdārı mütemādī olup o verem ve ḥummā teskīn olmasa infitāḥ ve inficāra delālet eder. Ve baʿḍı kerre o maraḍḍan marīḍe selāmet ḥāṣıl olur bevl-i ġazīr ü kes̱īr ʿārıḍ olmakla veyāḫūd māddenin eṭrāfa intiḳāli ile ve ḫuṣūṣan ricleyne intiḳāli ile.

Ve kaçan maraḍdan ḍaʿīf olan kimselere evvel-i maraḍda nefes-i mütevātir ve ġaşy ʿārıḍ olsa o marīḍ mevt ve helāke muḳāribdir ve onun baḳiyye-i ḥayātı dört sāʿati tecāvüz eylemez.

Ve kaçan bir insānda ḥummā-ı muḥrıḳa olup bir miḳdār ḫiffet ve baġteten ḥarāretine sükūn gelse ve onda istifrāġla veyāḫūd intiḳāl ile buḥrān ẓāhir olmasa ve keẕālik taṭfiʾeye bāliġa ve min-havāin ilā-havāin belde-i vāḥidede veyāḫūd iki beldede intiḳāl dahi olmasa ve nabḍda olan sürʿat dahi sākin olsa ve o marīḍde rāḥat mis̱illi bir ḥāl dahi bulunsa sen ḥükm eyle ki o marīḍ serīʿan helāk olur.

Ve bir insānda dahi ḥummā olup baġteten onun ḳalbine ḫafeḳan ʿārıḍ olsa ve onu füvāḳ dahi aḫẕ edip bilā-sebebin maʿrūfin baṭnı muʿteḳıl olsa o kimse helāk olur.

Ve kaçan maraḍ-ı ḥāddı olan kimsenin bevli evvelā aşḳar-ı laṭīf olup baʿdehu taġalluẓ eylese ve baʿdehu s̱everān edip ebyaḍ olsa ve s̱everānı dahi bāḳıye olup bevl-i ḥımāra müşābih olsa ve onun tebevvülü bi-ġayri irādetin olsa ve onda seher ve ḳalaḳ dahi olsa delālet eder ki onun iki cāniblerinde temeddüd ḥādis̱ olup baʿdehu helāk olur.

Ve baᶜḍılar dediler ki kaçan bevl ebyaḍ iken sonradan mirrī olup üzerinde dahi mis̱lü'z-zebed bir şeyᵓ olsa ve iki munḫurlarından dahi dem-i esved seyelān eylese o aᶜrāḍ şerr ve redī olur.

Ve bir nevᶜ ᶜalāmet dahi vardır ki onu eṭıbbādan bir ḳavm ẕikr ederler ve ona ḳıyās ancak ᶜusret ile müteveccih olur, o ᶜalāḳa budur ki kaçan bir insānın raḳabesinde olan verīd üzere ḥabb-ı ḳarᶜa müşābih bes̱r-i ẓāhir olup onda ḥaṣaf-ı ebyaḍ-ı kes̱īr dahi olsa ve ona eşyā-ı ḥārreye şehvet dahi ᶜārıḍ olsa o kimse helāk olur. Ve keẕālik deyildi ki bir insānın ṣudġ-i eyserinde bes̱r-i aḥmer ü ṣulb ᶜārıḍ olsa ve o ḥāl üzere olan kimsenin iki ᶜaynına ḥikke-i şedīd ᶜārıḍ olsa o kimse yevm-i rābiᶜde olur. Ve deyildi ki iki ᶜaynlarının altında ᶜades mis̱lli bes̱r ẓāhir olsa yevm-i ᶜāşirde helāk olur ve bu vecaᶜın ṣāḥibi ḥelvāya iştihā eder. Ve keẕālik deyildi ki her hangi ᶜillet ki baġteten şiddet üzere ᶜārıḍ olup ve baᶜdehu ona ḳayᵓ veyāḫūd ḫilfe ᶜārıḍ olsa delīl-i mevt olur. Ve deyildi ki maḥmūma veyāḫūd marīḍ-i āḫere evrām ve ḳurūḥ-ı leyyine ᶜārıḍ olup ᶜaḳlı ẕāhib olsa helāk olur. Ve yine deyildi ki bir insānın yüzünde ve burnunda terehhül olup onda vecaᶜ olsa ve ona o terehhül evāilinde ḥikke-i enf ᶜārıḍ olsa yevm-i s̱ānīde veyāḫūd yevm-i s̱ālis̱te helāk olur. Ve keẕālik deyildi ki bir insānın rükbesinde müdevver ᶜineb gibi bir şeyᵓ-i esved ẓāhir olup onun eṭrāfı ve ḥavālīsi kırmızı olsa o kimse ᶜācilen helāk olur ve onun mevtine elli güne ḳadar intiẓār olunur ve onun ᶜalāmet-i mevti ᶜaraḳ-ı bārid ile ᶜalīlin taᶜarruḳu olur.

Ṭūl-i Maraḍ ᶜAlāmātıdır: Ve maᶜlūm ola ki ṭūl-i maraḍın sebebi ġılaẓ-ı aḥşā veyāḫūd tedbīrde olan taḫlīṭ olur ve eyye-mā kāne onlarda miᶜde ḍaᶜīfe olur miᶜdeye o sebebden hüzāl ᶜārıḍ olmak ḥasebiyle. Ve hüzāl-i miᶜdenin dahi ᶜalāmeti nuḍcun buṭᵓ üzere ḥāṣıl olduğu olur, zīrā buṭᵓ ile miᶜde aḥvāline istidlāl olunur. Ve keẕālik s̱üfl-i müteᶜallıḳın bevlde buṭᵓ-ı rüsūbu ve rüsūb-ı aḥmerin devāmı ile istidlāl olunur.

Ve keẕālik ṭūl-i ᶜillet ᶜalāmātından olur ḍumūrun ḳıllet-i ẓuhūru ve maᶜa-ḥiddeti'l-maraḍ nabḍ-ı ᶜaẓīm ve vech-i semīn ve şerāsīf münfetiḫa ve ġayr-i ḍāmire okuğu ve bu ḥālāt ḳıllet-i taḥallüle ve ṭūl-i maraḍa delālet eder.

Ve kaçan buḥrān ᶜalāmātı ḳable'n-nuḍc ṭārī ve ᶜārıḍ olup o marīḍin ḳuvveti sāḳıṭa olmasa ve onda ᶜalāmet-i mevt dahi ḥādis̱ olmasa ṭūl-i maraḍa delālet eder. Ve maᶜlūm ola ki buḥrānın tehvīlātı ve ālāmı nefᶜ ve ḍarrdan birine müᵓeddī olmasa ve o ehvāl-ı hāile bāḳıye kalsa maraḍ ṭavīl olur.

Ve maraḍḍa keṡret-i iḫtilāc ṭūl-i maraḍa delālet eder ḫuṣūṣan evvel-i maraḍḍa o iḫtilāc ẓuhūra bedʾ eylese, ammā maraḍın āḫirinde olan iḫtilāc aṣlaḥ olur.

Ve ʿaraḳın keṡreti ṭūle delālet eder.

Ve ruʿāf ve ʿaraḳ ve istifrāġāt-ı sāire ḳalīlü'l-kemmiyyet olmakla māddeyi onlar taḥrīk edip velākin bi't-tamām defʿinden ʿaczi olduğuna delālet eylese ve o istifrāġla ʿalāmāt-ı ceyyide-i uḫrā olsa veyāḫūd ʿalāmāt-ı rediyye maʿdūm olsa o ḥāl ṭūle delālet eder.

Ve kaçan rüsūb-ı aḥmer kırk [güne ḳadar] bāḳī kalsa ṭūlü inẕār eder ve ondan buḥrān ve inḳıḍā recā olunmaz ne ḳadar müddeti altmış güne bāliġ olur ise.

Ve evvel-i maraḍda iḥtilām ʿārıḍ olsa ṭūle delālet eder.

Ve kaçan ṭūl-i maraḍ ʿalāmātı eyyām-ı müteḳaddimede rüʾyet olunsa onun ṭūle delāleti eyyām-ı müteḳaddimeden sonra rüʾyet olunan ṭūl-i ʿalāmātının ṭūle delāleti gibi değildir belki ekṡerdir. Ve kaçan o ʿalāmātı eyyām-ı müteḳaddimede rüʾyet edip vasaṭ-ı eyyāmda veyāḫūd āḫir-i eyyāmda ʿalāmāt-ı müteḳaddime-i meẕkūrenin müḍāddesi olan ʿalāmātı rüʾyet eylesen sana gerektir ḥükm-i inẕārda teʾemmül edip taʿarrüf eyleyesin ki o ʿalāmāt hangi günde vāḳiʿ olmuştur ve o gün dahi hangi günü inẕār eylemiştir ve onlar maʿlūm oldukta o inẕārda olan şerāiṭe riʿāyet eyleyesin ve sinn ve faṣl ve mizāca ve maraḍın keyfiyyet ve kemmiyyette olan ḥarekātının aḥvālinde ve maraḍın evḳātında ve ḫuṣūṣan ḥummayāt-ı ḥāddenin münteheyātında ve ṭūl ve ḳıṣarında ve ḥareket ve sükūndan hangisine meyli olduğunda dahi teʾemmül edip onların delālet eylediği miḳdār maraḍın ṭūl ve ḳıṣārına ḥükm eyleyesin.

Buḥrān ve Taḥallül ile Münḳaḍī Olan Maraḍların ʿAlāmātı Beyānındadır

Kaçan ḳuvvet ḳaviyye ve maraḍ ḥādde ve nevāib kemm ü keyfte mütezāyide ve sinn ve mizāc ve faṣl ḥarekete māile olup sükūna meyli olmasa ve nuḍc veyāḫūd ʿadem-i nuḍc ʿalāmeti dahi bulunsa onlar buḥrānın taḥallül ile olacağına ʿalāmāt-ı müstaʿciledir. Ve eger eşyā-i meẕkūre ḍıdd üzere olursa ve ʿalāmāt-ı buṭʾ dahi mevcūde ise maraḍ ṭavīl olup āḫirü'l-emr taḥallül ile

ḳatl eder veyāḫūd taḥallül ile maraḍ zāil olur. Ve ammā o eşyā muḫtelife ise yaʿnī kiminin kendi ve kiminin ḍıddı bulunur ise buḥrānāt onda nāḳıṣa ve müteʾaḫḫire ve intiḳāliyye olduğuna istidlāl olunur. Ammā ḥayāt ve mevte aḥvāl-i ḳuvvet ve ṣıḥḥat ve mevt ʿalāmātının biriyle istidlāl olunur.

Nüks Aḥkāmıdır

Erdeʾ-i nüks esraʿ olup ḍaʿf-ı ḳuvvet ile olan nükstür, bu ṣūret-i nüks bu minvāl üzere oldukta yaʿnī ednā sebeb ile ʿillet serīʿan nüks edip ḳuvvet dahi ziyāde oldukta o nükse ʿalāmet-ı ʿaṭab u helāk ṣoḥbet eder. Ve tedbīr-de ḫaṭā vuḳūʿuyla olan nüks ḫaṭā olmayıp ṣavāb üzere tedbīr olunmuşken maraḍın kendiliğinden olan nüksünden eslem olur. Ve tedbīrde ḫaṭā budur ki o ʿalīle müsaḫḫināt saḳy olunur ve cevdet-i şehvet ve cevdet-i haḍm içip ona cülencebīn-i ʿaselī [489b] ve verd aḳrāṣı ve onların emṡāli saḳy olunur.

Ve buḥrāndan bāḳıye kalan mevādd nüks-i ʿācili celb eder meger ki tedārük oluna. Ve nüks aṣl-ı maraḍdan şerrli olur, zīrā vebāl ʿāyiddir ve ḳayyım dahi muʿyādır yaʿnī mevādd-ı fāʿile ʿavde müstaʿiddir, o mevāddı ḳahr ve defʿ edecek ṭabīʿat yorgundur. Ve kaçan mevādd fāʿile ʿavd ve rücūʿ eylese o mevādd ḥükmünü bi-tamāmihā icrā ve marīḍi ıḍnā eder.

Nüks ʿAlāmātıdır: Kaçan buḥrān-ı tāmm ile ḥummā sākin olmasa yevm-i buḥrānda nüksten ḫavf olunur. Ve eger ḥummā bilā-buḥrān sākine olsa o ḥummāya nüks lāzım olur.

Ve cüderī ve yereḳān ve cereb ve bi'l-cümle bi-sebebin cildiyyin vāḳiʿ olan emrāḍın buḥrānında ḍaʿf ve ḳuvvet ve ḍaʿf-ı şehvet ve ġaṡeyān ve ḫubṡ-i nefes ve ḳıllet-i haḍm ve miʿdede ṭaʿāmın ḥumūḍata ve duḫāniyyete fesādı ve şerāsīf ve nevāḥī-i kebid ve ṭıḥālin intifāḫı ve fesād-ı nevm ve ṭūl-i seher ve cemīʿan bunlar ile nükse istidlāl olunur.

Ve ʿaṭaşın şiddeti ve tehebbüc-i vechin şiddeti nükse ʿalāmet-i ʿaẓīmedir ḫuṣūṣan o tehebbüc cefn-i aʿlāda ola ve cefn-i aʿlā teverrüm edip vech dahi mütehebbic olup tehebbücün zevālinden sonra verem bāḳī kala.

Ve keẕālik nükse delālet eden ʿalāmāttan olur beden ṭaʿāmı ḳabūl-i ḥasen ile ḳabūl eylemeyip bedenin hüzāli meʾkūl olan ṭaʿām ile zāil olmaya ve ḫuṣūṣan aʿrād-ı müteḳaddime dahi yok iken ẓāhir ola ve mevcūde ise maraḍın nevāibinde o aʿrāḍ-ı mevcūde müştedde ola.

Ve kez̲ālik nükse nabḍdan dahi istidlāl olunur. Eger tevātür ve sürᶜat zāil olmazsa baᶜde'l-ifāḳa onların beḳāsı nükse delī olur.

Ve ḫurācāt-ı buḫrāniyyenin ġavrından ve ġaybetinden ve kez̲ālik bevlen dahi nükse istidlāl olunur eger bevlde ṣufret ve şuḳret ve ḥumret işbu elvānın birinden ṣıbġ-ı kes̲īr bāḳī kalsa veyāḫūd bevl ficc olup onda taᶜalluḳ ve rüsūbdan bir nesne olmasa ve ᶜalīlin bevli bevl-i ṭabīᶜīye benzemese onlar ile nükse istidlāl olunur.

Ve fuḍūlün baᶜḍısı baᶜḍı āḫerden nükse edell olur, zīrā ḥirrīf olan faḍlda fuḍūl-i sāireden nüks eks̲er olur.

Ve edille-i nükse delālette cins-i maraḍ dahi muᶜayyen olur, mes̲elā ḥummā-ı veremiyyede ḥummā zāil olup aḥşāda ḥarāret ve telehhübü bāḳıye kalsa. Ve kez̲ālik ṣarᶜ ve seder ve külā ve kebid ve şaḳīḳa ve beyḍa ve nevāzil ve nevāzilden mütevellid remed ve ġayrisi ve emrāḍ-ı nefes cemīᶜan bu mez̲kūrlar nükse muᶜīn olur.

Esbāb-ı Mevt Beyānındadır

Mevt iki sebebin biri ile olur: Evvelkisi o sebebdir ki mizāc-ı kalb onunla fāsid olur. Ve ikincisi o sebebdir ki onunla ḳuvvet münṭafiᵓe olur taḥallül ḥasebiyle. Ve mizāc-ı ḳalbi ifsād eden sebeb elem-i şedīd olur veyāḫūd keyfiyyāt-ı maᶜlūmeden bir keyfiyyetin ifrāṭı olur yaᶜnī ḥarāret ve bürūdet ve ruṭūbet ve yübūsetten birinin ifrāṭı olur veyāḫūd keyfiyyet-i ġarbiyye-i semmiyye olur veyāḫūd mizāc-ı ḳalbi ifsād eden nefesin iḥtibāsı olur ve eks̲er-i ḥālde mübersimūn ᶜadem-i nefes ile ölürler, bināen ᶜaleyh onlar müstelḳıyen terk olunmak ve ḥulūḳlarına cefāf ᶜārıḍ olunca ḳadar terk olunmak cāiz olmaz.

Evḳāt-ı Ḥummayātta ᶜĀrıḍa Olan Aṣnāf-ı Mevt ve Mevt-i ᶜAlīlin Keyfiyyeti ᶜAlāmātı Beyānındadır: Ḥummayātta ᶜārıḍ olan mevtten olur o mevt ki ḥummānın ibtidā nevbetinin vaḳt-i tezeyyüdünde veyāḫūd devrinde maḥmūma ᶜārıḍ olur ve bu nevᶜ mevt evrām-ı bāṭına ḥummālarında defᶜaten evrām-ı bāṭıneye faḍl munṣabbe oldukta olur ve kez̲ālik evrām-ı ḫabīs̲e ḥummālarında dahi olur, zīrā ṭabīᶜat bi-ḳuvvetin evvel-i ḥareketinde münhezime olur ḫuṣūṣan ṭabīᶜatta ḍaᶜf olursa inhizām eks̲er olur ve bi'l-cümle bu ṣınf mevt iḫtināḳ ile olan mevt gibi olur ve nār üzere ilḳā olunan ḥaṭab-ı kes̲īrin nār-ı

ḍāʿīfi iṭfāsı gibi olur. Ve keẕālik yine o mevt ḳabīlinden olur nevāib-i ḥummānın müntehāsında olup ṭabīʿatın inhizāmı ḥasebiyle olan mevt.

Ve aṣnāf-ı mevtin üçüncüsü ḥummānın vaḳt-i inḥiṭāṭında olan mevttir ve bu ṣınf mevt nādirü'l-vuḳūʿdur ve onun dahi eks̱eri inḥiṭāṭ-ı cüzʾīde olur, inḥiṭāṭ-ı küllīde olmaz. Ve onun sebebi budur ki vaḳt-i inḥiṭāṭta ṭabīʿat emīn gibi olur ve onun için maraḍa müteveccih olmaz, pes o vaḳt-i emnde ḥarāret-i ġarībe-i bāḳıye müteferriḳa olup evāil-i evḳāṭ-ı ḥummāda ḥācet olan māsik müfāraḳat eder yaʿnī ṭabīʿatın ġafleti ḥasebiyle ʿalīlin meskesi ve ḳuvveti noḳṣān üzere olmakla ḥarāret-i bāḳıye münteşire bedeni ifnā eder ve bu mevtin eks̱eri ġaşy ile olur ve defʿaten ʿārıḍ olur ve baʿḍıları dahi tedrīc ile helāk olurlar.

Ve baʿḍı kerre dahi inḥiṭāṭ-ı devrde yaʿnī küllī inḥiṭāṭta helāk vāḳiʿ olur ḳuvvetin istirḫāṣı ve ḥarāret-i ġarīziyyenin taḥallülü ḥasebiyle velākin o inḥiṭāṭ bi-ḥasebi'ẓ-ẓann inḥiṭāṭtır, ḥaḳīḳī inḥiṭāṭ değildir. Ve bu iki inḥiṭāṭta yaʿnī bi-ḥasebi'ẓ-ẓan olan küllī ve cüzʾī inḥiṭāṭlarda nabḍ muḫtelif olur, zīrā o nabḍ ḥaḳīḳatte ḳavīdir ve onun bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir istirḫāṣı bāṭıldır yaʿnī nabḍ ġavrda olmakla ḳuvveti ḥiss olunmaz; ḳavī olduğu ḥakk ve müsterḫī ve ḍaʿīf olduğu bāṭıldır. Ve keẕālik o iki inḥiṭāṭa nabḍ-ı ḥaḳīḳī müstevī olur, ammā bāṭılda muḫtelif ve niẓāmdan ḫāricdir. Ammā inḥiṭāṭ-ı küllīde olan yaʿnī ḥaḳḳ olan küllī inḥiṭāṭta mevt ancak esbāb-ı ʿanīfe-i ḫāriciyye ile olur.

Ḍaʿīf olan marīḍin ḥareket ve ḳıyām ve ġaḍabı gibi ʿanīf sebebler ḫāricden ʿārıḍ oldukta mevte müʾeddī olur ve bu mis̱lli sebeb-i ḫāricī ile evvel-i maraḍda dahi mevt ḥādis̱ olur ve bu sebeb ile olan mevte yesīren ʿaraḳ-ı lezic teḳaddüm eder.

Ve çok vāḳiʿ olur ki cüderīde insān vaḳt-i inḥiṭāṭta helāk olur ve ona çok kerre berde māil ʿaraḳ-ı ġayr-i müstevī teḳaddüm eder. Ve baʿḍı kerre o ʿaraḳ reʾs ve raḳabe ve ṣadrın her birinde yalnız vāḳiʿ olur. Ve kaçan cild nezʿ katında yābis-i mütemeddid olsa o cild ṣāḥibinin mevti ʿaraḳile olmaz ve mevti ʿaraḳ ile olacak kimselerin cildi onun ḍıddı üzere olur.

Ve emrāḍ-ı ḳattālede mevt emrāḍ-ı selīmede buḥrān-ı ceyyid ile ḥādis̱ olan vücūh-ı mevtin bir vechi ile olur, mes̱elā ʿillet ezvācda[109] oldu ise mevt dahi ezvācda olur ve ʿillet efrādda ise mevt dahi efrādda olur.

109 İlletin ezvācda ve efrādda ḥudūs̱ünden murād ayın tekinde ve çiftinde ḥudūs̱üdür.

Ve maʿlūm buyurula ki muḥrıḳa ve muḥrıḳaya müşābih olan emrāḍ ʿinde’l-müntehā mine’n-nevbe mevti celb eder ve o vaḳtte onunla aʿrāḍ-ı rediyye olur, iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve iştidād-ı kerb ve sübāt ve iḥtimāl-i ḥummādan ḥādis̱ ḍaʿf mis̱lli aʿrāḍ olur ve baʿdehu ṣudāʿ ve ẓulmet-i ʿayn ve vecaʿ-ı fuʾād ve ḳalaḳ ḥādis̱ olur.

Ve ḥummā-ı balġamiyye evvel-i nevbette mevti celb eder ve onda berd-i müteṭāvil olup süḫūnet olmaz ve nabḍ cidden ṣaġīr-i redī olur ve sübāt ve kesel müştedd olur. Ve bi’l-cümle o ḥummā mevti o sāʿatte celb eder ki onda marīḍa iştidād ʿārıḍ olur gerek ise o sāʿat vaḳt-i ibtidā ve gerek ise vaḳt-i tezeyyüd ü ṣuʿūd veyāḫūd vaḳt-i müntehā olsun. Ve vaḳt-i tezeyyüdde mevt ḳalīl olur. Ve vaḳt-i ʿalāmāt-ı mevti teʾemmül eyledikte o evḳāṭın birinde o ʿalāmātı bulmasan o ḥummādan sen ḫavf eyleme ve eger evḳāṭ-ı mez̲kūrenin birinde sen ʿalāmāt-ı mevti bulursan mevtin ātiye olacağını sen iḥdās eyle ve onun ile ʿalāmāt-ı rediyye-i mez̲kūreden bir şeyʾ dahi bulursan mevte cezm eyle. Ve eks̱er-i ḥālde nevāib efrād ise mevt sābiʿde olur ve nevāib ezvāc ise mevt sādiste olur ḫuṣūṣan ki marīḍ serīʿü’l-ḥareket ola.

Bilā-Buḥrān Vāḳiʿ Olan Mevt Delāili [490a] Beyānındadır: O delāilden olur ḳuvvet ḍaʿīfe olmakla maraḍın muḳāvemetinden ʿaczi ve ʿaāmāt-ı nuḍcun elbette teʾeḫḫürü ve maʿa-buṭʾi’l-ḥareke maraḍın ḳuvveti. Ve bu mez̲kūrların her birisi bilā-buḥrān mevte delīl olur ve cemīʿan mevcūde olur ise mevte edell olur.

Nāḳıha ʿĀrıḍa Olan Aḥvāl Beyānındadır

Nāḳıhlara baʿḍı kerre nüks ʿārıḍ olur bizim bābu’n-nükste z̲ikr eylediklerimizden biri bulunur ise. Ve onlara ḳuvvetin iştidādı ve ḍaʿfı dahi ʿārıḍ olur bizim tedbīr-i nāḳıhta z̲ikr eyledıklerimiz nesneler ḥasebiyle. Ve onlara mütenāvelleriyle ʿadem-i intifāʿ dahi ʿārıḍ olup tenāvülden bedenlerine ḳuvvet gelmez. Ve onlara ḫurācāt dahi ʿārıḍ olur bedenleri aḫlāṭ-ı rediyyeden bi-ḥasebi’l-istifrāġ tenḳıye olunmadıkta. Ve onların baʿḍı aʿḍālarına fesād dahi ʿārıḍ olur o ʿuḍva mevādd mündefiʿa olmak ḥasebiyle. Ve onlara maraḍ-ı aṣlīlerinin müḍāddesi olan maraḍ dahi ʿārıḍ olur maraḍ-ı aṣlīsine muʿālece katında o maraḍın aḍdādını ifrāṭ üzere istiʿmāl eyleseler, mes̱elā onlara s̱iḳal-i lisān ve fālic ve ḳūlınc-ı bārīd ve sekte ve ṣarʿ ve ṣudāʿ-ı lāzım

ve şaḳīḳa ve onlara müşābih nesneler ᶜārıḍ olur eger maraḍ-ı aṣlīsinin aḍdādı olan tebrīd ve terṭīb ḳadr-i maᶜrūftan ziyāde ifrāṭ üzere istiᶜmāl olunsa. Ve baᶜḍı kerre dahi onlara kes̱īren ḥikke ᶜārıḍa olur ve onların ḥikkesini mā-ı fātir izāle eder. Ve baᶜḍı kerre onların eşᶜārı ebyaḍ olur onların ġıdāya şuᶜūru olmayıp ve sevād-ı şaᶜrı imsāk ve iḳāmet eden ḥarāret-i ġarīziyyenin tefeşşīsi ḥasebiyle. Bunun naẓīri o ẕerᶜdir ki kaçan ona cefāf ᶜārıḍ olsa ebyāḍ olur ve kaçan aḥvāli ḥasen kılınıp terṭīb olunsa o eşᶜār-ı beyḍā yine esved olur, nitekim cefāf ḥasebiyle tebeyyuḍ eden ne ẕürūᶜ kaçan suvarılıp terṭīb olunsa yine ḫaḍrā olur.

Tedbīr-i Nāḳıh Beyānındadır

Vācib olur ki küllü şeyʾin nāḳıh terfīḳ oluna ve ona aġdiye-i s̱aḳīle īrād olunmaya ve keẕālik ḥarekāt ve ḥammāmāt ve esbāb-ı müzᶜice ḥatte'l-aṣvāt ve onlar mis̱lli bir şeyʾ dahi īrād olunmaya. Ve riyāḍet-i muᶜtedile vü raḳīḳa ile be-tedrīc tervīḍ oluna, bu vech üzere onlara riyāḍet cidden nāfiᶜ olur.

Ve sana vācib olur ki onların demini teks̱īr eden nesnelere meşġūl olasın. Ve vācib olur ki onları deᶜa ve sükūn üzere kılıp tefrīḥ eyleyesin ve sürūr üzere kılasın ve istifrāġāttan ḫuṣūṣan cimāᶜla istifrāġdan mücānib kılasın.

Ve nāḳıha iᶜtidāl üzere olan şarāb-ı laṭīf-i raḳīḳ bi-ḥasebi'ṭ-ṭıbb nāfiᶜ olur.

Tevessüᶜ-i tedbīrden ḥacr ve menᶜ olunmağa evlā ve aḥrā olan nāḳıh o nāḳıhtır ki onun ḥāl-i maraḍında olan buḥrānı ḫafī olmuş ola, zīrā o mis̱lli nāḳıh nükse müstaᶜidd ve müteheyyiʾdir. Ve o mis̱lli nāḳıh baᶜḍı kerre istifrāġa muḥtāc olur ve onun aṣvebi ishāl-i laṭīf ile istifrāġ olur ḫuṣūṣan ona ḥācet müştedde olur eger o nāḳıhın berāzı mirārī olup mādde-i maraḍı ve ḥummāsını fāᶜil olan ḫılṭın levnine ve ḳıvāmına o berāzın levni ve ḳıvāmı māil ola ve şehvette ḫalel dahi rüʾyet oluna. Ve kaçan o ḥāl üzere olan nāḳıhın istifrāġını sen ḳasd eylesen nāḳıhı istirāḥatte kıl ve rıfḳ ile ḳuvvetini taḳviye eyle ve baᶜdehu istifrāġ eyle. Ve baᶜḍı kerre ḥācet olur ki onu istifrāġ katında ḳuvveti dahi taġdiye ile taḳviye oluna ve o ṣūrette onun müshili aġdiye-i devāiyye-i müshile kılınır veyāḫūd onun aġdiyesine edviye-i müshile-i muvāfıḳa ḳuvāları mezc olunur, iccāṣ ve şīrḫışt ve terencebīn ve onlar gibi nesnelerin ḳuvveti ḫalṭ olunur eger o nāḳıh aṣḥāb-ı mirārdan ise.

Ve baᶜḍı kerre onlar idrār ile intifāġ ederler ᶜurūḳları idrār ile tenḳıye olunmakla ve bu fiᶜli baᶜḍı kerre müdirrāt-ı maᶜrūfe ve keẕālik şarāb-ı memzūc dahi işler.

Ammā nāḳıhın faṣda ḥāceti ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur. Ve faṣda nāḳıhın ḥācetine seḥane ve ᶜalāmāt-ı dem delālet eder ḫuṣūṣan ᶜurūḳta ḥummādan baḳiyye ve şefede dahi büs̱ūr rüʾyet oluna. Ve baᶜḍı kerre dahi aḫlāṭ-ı rediyyeden bāḳī kalan remādiyyet ile demde mevcūde olan redāiyyet dahi nāḳıhı faṣda muḥtāc eder ve lāzım olur ki onun dem-i redīsi iḫrāc olunup ve dem-i ceyyidi ziyāde kılına ve ona evlā olan iḥrāc ve iks̱ār-ı meẕkūrlardan her birisi rıfḳ ile işlene, defᶜaten ve ḳaviyyen olmaya.

Ve baᶜḍı kerre nāḳıha nevm-i nehār muḍırr olur ve maḍarratı irḫāṣı ḥasebiyle olur, ammā nevm-i nehār ḥummāsı ve tesḫīni ḥasebiyle nāḳıha nāfiᶜ olur. Ve eger nāḳıha nevm-i nehār muvāfıḳ olmaz ise baᶜḍı kerre o nevm ḥummāyı celb eder tefcīci ve ḥārr-ı ġarīzīnin ḳuvvetini kesri ḥasebiyle.

Ve bedenleri naḳī ve ġayr-i naḳī olan cemīᶜan nāḳıhīnde iḥtiyāṭ olan budur ki onun tedbīri iki veyāḫūd üç gün ḳadar veyāḫūd onlara ḳarīb olan günlerde ḥāl-i maraḍda olan tedbīr gibi olup maraḍa muvāfıḳ müzevvere ve ġayr-i müzevvere tedāvī ile tedbīr oluna.

Ve'l-ḥāṣıl nāḳıhın marīḍ tedbīri gibi tedbīr eylediği eyyāmın miḳdārı yevm-i ṣıḥḥat[110] ile yevm-i ṣıḥḥatten muḳaddem olan yevm-i bāḥūrī beyninde vāḳiᶜ eyyām miḳdārı ola. Ve kaçan nāḳıhın tedbīri miḳdār-ı meẕkūr eyyāmda müzevverāt mis̱lli kılındıktan sonra tedrīcle onun ġıdāsı eṣıḥḥā ġıdāsı gibi kılınır.

Ve bedeni naḳī ve ḥummāsı selīme olan nāḳıha vācib olur ki tedbīrini telṭīf eylemeye, zīrā telṭīf-i tedbīr onlara ḥummāyı isticlāb edip ḥāli seyyiʾe olur.

Ve vācib olur ki nāḳıhın ḍumūr ve hüzāli az vaḳtte ḫıṣb ve simene redd oluna, zīrā onlarda ḳuvvet s̱ābitedir, ednā ᶜināyet ile ḫıṣb ve simen ḥāṣıl olur ve iᶜānet olunmasa ḫilāfı olur.

Ve eger nāḳıh bir nesne iştihā eylemezse onda imtilā vardır. Ve eger ġıdāyı iştihā edip meʾkūlü ile simen gelmese o nāḳıh nefsine kendi ṭāḳatinden

110 "Yevm-i ṣıḥḥat"ten murād nāḳıh olduğu yevmdir, zīrā Şeyh beyne'ṣ-ṣıḥḥat ve'l-maraḍ vāsıṭayı inkār eder.

ve ṭaḳāt-ı ṭabīᶜatinden eks̱er ġıdā taḥmīl eylemiştir, ona bināen meᵓkūlünü istimrāᵓ ve haḍmdan ve bedene tefrīḳ ve tevzīᶜden ṭabīᶜat ᶜāciz olur veyāḫūd o kimsenin aḫlāṭ-ı bedeni kes̱īre olmakla ṭabīᶜat ona meşġūl olur veyāḫūd miᶜdesinin ḳuvveti veyāḫūd cemīᶜan bedeninin ḳuvveti ve ḥarāret-i ġarīziyyesi sāḳıṭa olmakla ġıdāyı iḥāleye ḳādir olmaz ve miᶜde ve ḥarāret ġıdā-ı mütenāveli iḥāle eylememekle ṭabīᶜat dahi ondan imtiyāza ve bi'l-fiᶜl ġıdā kılmağa ḳādir olmayıp simen iḥdās̱ eylemez ve bu ḥāl üzere olanlar evāil-i ḥāllerinde her ne ḳadar ṭaᶜām iştihā ederler ise onlara āḫir-i ḥāllerinde ᶜadem-i iştihā ᶜārıḍ olur, zīrā aḫlāṭtan ḥādis̱ olan āfāt ve imtilā āḫir-i emrlerinde ḳaviyye ve zāide olur ve evāil-i ḥālinde iştihā olmayıp sonra şehvet olmak ᶜaksinden ḫayrlı olur. Ve kaçan iştihā dāim olup beden müteġayyir olmasa ve onda ᶜabālet[111] ve ḳuvvet ḥādis̱ olmasa delālet eder ki şehvetin ḳuvveti ve ālātı cemīᶜan ṣaḥīḥlerdir lākin haḍmın ḳuvveti ve ālātı ḍaᶜīflerdir. Ve nāḳıhı taġdiyede evlā olan tedrīc olunup ṭayhūcdan ve ferrūcdan bedᵓ olunup cedye varınca ḳadar müderrecen taġdiye olunur. Ve mādām ki ᶜurūḳta ḍīḳ vardır, onlara sikencebīn saḳyı baᶜḍı kerre saḥca müᵓeddī olur. Ve ḥavāmıḍ-ı sāire dahi sikencebīn gibidir.

Ve nāḳıhīnin tedbīrinden olur onları oldukları havādan o havānın müḍāddesi olan havāya naḳl eylemek. Ve keẕālik nāḳıhīnin tedbīrinden olur maraḍının nevᶜinden olan nesnelerden taḥarrüze mürāᶜāt olunmak, mes̱elā mübersimīnde vācibdir ki ḫuşūnet-i ṣadrdan ḫavf olunup onu īcāb eden nesnelerden taḥarrüz oluna.

Ve nāḳıhı ḥammāmda taᶜrīḳ cāiz olmaz onların laḥm-ı ḍaᶜīfi taḥallül eylemesin için. Ve nāḳıhın ᶜaraḳı kes̱īr olsa onda faḍl [490b] olduğuna delālet eder ve mūsā ile başın tırāş eylemek onlara muḍırr olur ẕikri mürūr eylediği üzere.

Nāḳıhı Taġdiye Beyānındadır

Vācib olur ki onların ġıdāları keyfiyyeti bu vech üzere ola yaᶜnī ḥasenü'l-keymūs sehlü'l-inhiḍām ola. Ve vācib olur ki nāḳıh cūᶜa ve ᶜaṭaşa müṣābere eylemeye. Ve baᶜḍı kerre o aġdiye keyfiyyette ᶜillet-i sālifenin

---

111 "ᶜAbālet" bā-i muvaḥḥade ile ḍaḥāmet maᶜnāsınadır.

keyfiyyet-i mizācının ḫilāfı üzere kılına ʿillet-i sābıḳadan es̱er ve baḳiyye var ise ḍıdd ile muḳābele ve muḳāvemet ḥāṣıl olsun için ve eger ʿillet-i sābıḳadan es̱er yok ise iḥtiyāṭ için.

Ve maʿlūm ola ki raṭbe ve seyyāle olan aġdiyenin taġdiyesi esraʿ olur; ġalīẓa ve s̱eḫīne olan aġdiye ḍıdd üzere olup taġdiyesi baṭīʾe olur gerek ise o aġdiye etʿime olsun ve gerek ise eşribe olsun. Ve eger maraḍ-ı nāḳıhta ḥarāret terk eylemedi ise vācib olur ki ona bāridāt taḥmīl olunmaya belki onlara muʿtedil ve ḥarāret-i laṭīfesi olup haḍmı sürʿat ile ḳabūl eden ve ruṭū-bet-i kāmilesi olan ġıdālar ile tedbīr oluna. Ve keẕālik vācibdir ki onların ġıdāsının kemmiyyeti haḍmı ve infiṣāli ḥasen olacak miḳdārı kılınır ve ġı-dāsı tedrīc üzere ziyāde kılınır eger onda s̱iḳal ve ḳarāḳir ve sürʿat-i inḥidār ve cidden buṭʾ-ı inḥidār olmaz ise. Ve meẕkūrlardan bir şeyʾ münker olursa ġıdāsı noḳṣān kılınır.

Ve kaçan nāḳıh defʿaten mümteliʾe olup miʿdesi mütemeddid olsa baʿḍı kerre maḥmūm olur. Ve keẕālik vācib olur ki defʿaten şürb dahi eylemeye, zīrā baʿḍı kerre defʿaten şürbde ḫaṭar olur. Ve ammā nāḳıhın vaḳt-i ġıdāsı ʿaşiyyāt-ı ṣayfta vaḳt-i iʿtidāl-i havāda olur ve şitāda vaḳt-i ẓahāyirde olur meger ki taġdiyeye dāʿī bir nesne istiʿcāl eyleye. Ve vācib olur ki onun miḳdār-ı ġıdāsı tefrīḳ oluna yaʿnī ona şibaʿına ḳarīb ġıdā ḳalīlen ḳalīlen verile. Ve şedīdü'l-berd olan mādan nāḳıha ictināb eylemek vācib olur, zīrā şedīdü'l-berd olan mā baʿḍı kerre aḥşāya ḥıml olur ve baʿḍı kerre teşennüce müʾeddī olur ve mā-ı bārid şürbünden helāk olmuş kimseyi biz rüʾyet ey-ledik.

Ve maʿlūm ola ki nāḳıhın şehveti baʿḍı kerre bi-ḥasebi'ḍ-ḍaʿf ḳalīl olur. Ve baʿḍı kerre onun ḳıllet-i şehveti miʿdede mevcūd olan aḫlāṭ ḥasebiyle olur ve ona eks̱er-i ḥālde ġaşy gibi nesne ʿārıḍ olur. Ve baʿḍı kerre dahi ḳıllet-i şehvet kebidin ġıdāyı ḳıllet-i ceẕbi sebebiyle ʿārıḍ olur ve levnde ve berāzda raḳīḳ-i ebyaḍ ẓāhir olur. Ve baʿḍı kerre dahi aḫlāṭ-ı meẕkūre [cemīʿan] bedende olup toḫme olmakla ḳıllet-i şehvet ʿārıḍa olur veyāḫūd ḳuvvet-i bedenin ve ḥarāet-i ġarīziyyenin ḍaʿfı olmakla veyāḫūd ḫāṣṣaten miʿde ḳuvvetinin ḍaʿfı olmakla ḳıllet-i şehvet olur ve ẕikr olunan ḳıllet es-bābına bildiğin tedbīrlerden mümkin olanların erfaḳı ile her birine başka başka sen tedbīr eyle.

Ve maᶜlūm ola ki sikencebīn-i sefercelī nāḳıhlara niᶜme'd-devā olur ḫuṣūṣan onların şehvetleri fem-i miᶜdelerinin ḍaᶜfı ḥasebiyle sāḳıṭa olmuş ola ve o sikencebīnin miᶜdede saḥc iḥdās̱ından dahi emn ola ve ammā ondan esḫan olup miᶜdeyi muḳavvī olanlardan ḳurṣ-ı verd ve ona müşābih nesneler baᶜḍı kerre nükse müʾeddī olur.

Emrāḍın Ḥarekātı Beyānındadır

Ve maraḍın cüzʾiyye ve külliyye olan evḳāt-ı erbaᶜası senin maᶜlūmun oldu. Ve şimdiki ḥālde maᶜlūm ola ki edvārda aᶜrāḍın ḥarekātı bi-ḥasebi'l-ᶜunf mütezeyyide olur ise onun tezeyyüdü intihāya delālet eder ve baᶜḍı kerre mütenāḳıṣ olur ve onun tenāḳuṣu inḥiṭāṭa delālet eder. Emrāḍın [ve aᶜrāḍ-ı emrāḍın] leylen iştidādı olur ṭabīᶜatın inḍāc-ı māddeye iştiġāli olup min-mā-ᶜadā iᶜrāḍı ḥasebiyle. İşbu buḥrān ḥaḳḳında olan fenn-i s̱ānīden maḳāle-i ūlā tamām oldu. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidi'l-enāmi ᶜadede mā-yüktebü bi'l-aḳlāmi mā dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. Allāhümme yessir itmāmehu bi-ḥürmeti faḫri'l-enāmi.

Maḳāle-i S̱āniye Buḥrānın Evḳāt ve Eyyāmı ve Edvārı Beyānındadır

Faṣl İbtidā-i Maraḍ ve Yevm-i Buḥrān Hangi Vaḳtten Ḥisāb Olunmakla Taᶜyīn Olunduğu Beyānındadır

O evvel-i maraḍ ki ondan ḥisāba ibtidā olunmakla eyyām-ı buḥrān hangi gün olduğu maᶜlūm olur, pes o mebdeʾ-i ḥisāb maraḍın evvel vaḳtidir ki onda es̱er-i maraḍ evvelā iḥsās olunur. Ve nāstan baᶜḍılar dediler ki o ḥisāb ẕikr olunan vaḳtten değildir belki o vaḳtten ḥisāba bedʾ olunur ki ᶜalīl o vaḳtte nefsini ṭarḥ eder ve efᶜāl-i ṭabīᶜiyyede ḍarar ẓāhir olur yaᶜnī ṣāḥib-i firāş olur. Ve bu iḫtilāfın s̱emeresi baġteten ḥadis̱ olmayan ḥummayātta ẓāhir olur, ammā baġteten ᶜārıḍ olan emrāḍda evvel-i vaḳt ḫafī olmaz, mes̱elā baġteten ḥādis̱e olan ḥummāda evvel-i emrde ḥummā ẓāhire olup es̱er-i ḥummāyı iḥsāsla ᶜalīlin nefsini ṭarḥı ve efᶜāl-i ṭabīᶜiyyeye ḍararı

maʿan ẓāhir ve evḳātları mütteḥide olur, bināen ʿaleyh onda s̱emere-i ḫilāf olmaz, zīrā baʿḍı kerre insān bilā-ẓuhūri es̱eri'l-ḥummā ṣaḥīḥ-i tāmm olup onda muḳaddimāt-ı ḥummādan bir es̱er ve ḳalbe yok iken o kimse nāim olur veyāḫūd ḥammāma dāḫil olur veyāḫūd taʿabda olup ʿaḳıbında ḥummā-ı ẓāhir onu aḫẕ eder.

Ammā o ḥummayāt ki ona tekessür-i aʿḍā ve ṣudāʿ-ı reʾs ve o mis̱lli aʿrāḍ teḳaddüm eyleye onda s̱emere-i ḫilāf ẓāhire olur velākin evlā olan mebdeʾ-i ḥisāb ibtidā-i ḥummādan iʿtibār olunmaktır. Ve nefs-i ḥummānın ibtidāsında ḥālet-i ṭabīʿiyyeden ḫurūc ẓuhūr-ı beyyin ile ẓuhūr eder.

Ammā nefs-i ḥummāya teḳaddüm eden ṣudāʿ ve tekessüre ve keẕālik ıṭṭırāḥ ve nevme iʿtibār olunmaz ḫuṣūṣan ıṭṭırāḥ aṣlen mevs̱ūḳun bih değildir, zīrā baʿḍı kerre nefs-i ḥummā ʿārıḍa olur ve yine ʿalīl kendiyi ṭarḥ eylemez.

Ve vaḍʿ-ı ḥam eden merʾeyi baʿde müddet-i ḥummā aḫẕ eylese o ḥummānın mebdeʾ-i ḥisābı ḥummānın aḫẕı vaḳtinden olur, vaḳt-i vilādetten ḥisāb olunmaz velākin bir ḳavm vaḳt-i vilādet mebdeʾ olmasına ẕāhib oldular, onların meẕhebleri bāṭıldır. Ve nüfesāya iṣābet eden ḥummānın eks̱eri yevm-i vilādetin ikinci veyāḫūd üçüncü gününde ʿārıḍa olur.

Buḥrān Eyyāmının ve Edvārının Sebebi Beyānındadır

Eks̱er-i nās emrāḍ-ı ḥādde buḥrānātında ezmine taḳdīrine sebeb ḳamer cihetindendir derler, zīrā ḳamerin ḳuvveti ruṭūbāt-ı ʿālemde sārī bir ḳuvvettir, o ḳuvvet ruṭūbātta aṣnāf-ı taġayyür īcāb eder, bi-ḥasebi istiʿdādi'l-mādde kiminde nuḍc ve haḍma muʿīn olur ve kiminde ḫilāfına muʿīn olur.[112] Ve ḳamerde ḳuvvet-i sāriye olduğuna onlar medd ve cezeri ve edmiġa ile istid-

---

112 Maʿlūm ola ki eyyām-ı buḥrānın mebnāsı ḳamerin şemse ittiṣāl-i meẕkūru olduğu maraḍ evvel-i şehrde ḥādis̱ olur ise ẓāhirdir velākin eyyām-ı sāirede ḥādis̱ olan emrāḍ-ı sāire dahi o ḳāʿide üzere cereyān eylediği bi-ḥasebi't-tecribe s̱ābit olmakla biz deriz ki ḳamerin ittiṣāli gibi nücūm-ı sāiren birinin şemse maraḍın ḥudūs̱ü katında ittiṣāli vardır ve o ittiṣāl devr-i ḥamer ḥisābı üzere o buḥrānātı iḳtiḍā eder. Ve sebeb-i buḥrān nūr-ı ḳamerin tezāyüd ve tenāḳuṣu değildir belki buḥrānı īcāb eden ittiṣāldir ve zamān-ı ittiṣāl ḳamerin nūru ile maʿlūm olduğundan nūra müsāmaḥat nisbet ederler. Ve muḥaḳḳıḳīn dediler ki buḥrānı mūcib olan şemsin muʿaddile ittiṣālidir lākin o ittiṣāl ḳamerin şemse ittiṣālinden ẓāhir olmakla ḳamerin şemse ittiṣāline nisbet ederler.

lāl ederler, zīrā edmiġa ḳamerin nūru ziyāde oldukta zāide olur. Ve keẕālik s̱emerāt-ı şeceriyye vü baḳliyyenin ḳamer bedr oldukta sürᶜat-i nuḍcu ile dahi istidlāl ederler ve onlar derler ki bedenin ruṭūbātı ḳamerden münfaᶜiledir, bināen ᶜaleyh aḥvāl-i ḳamerin iḫtilāfı ile ruṭūbāt-ı beden dahi muḫtelife olur; ḥāl-i ḳamerde ẓuhūr-ı iḫtilāf müştedd oldukça beden-i [491a] insānda olan ruṭūbātta ẓuhūr iḫtilāf dahi müştedd olur.

Ve ḳamerde olan iḫtilāfın eşeddi ḥāl-i muḳābilede olan ḫilāf olur ve ondan sonra eşedd-i ḫilāfı vaḳt-i terbīᶜde olan ḫilāf olur. Bunun beyānı budur ki devr-i ḳamer evvelā nıṣfa taḳsīm olunur ve o nıṣftan her birisi dahi nıṣfa taḳsīm olunup mecmūᶜ-ı devre dört ḳısm olur. Ve o ṭāife dediler ki ḳamerin devri yirmi dokuz gün ve bir günün s̱ülüs̱ü nihāyetinde taḳrīben tāmm olur ve ḳamerin şemsle ictimāᶜı zamānında fiᶜli olmamakla ber-vech-i taḳrīb devre-i ṭāmmenin eyyām-ı meẕkūresinden yevm-i ictimāᶜ olan iki buçuk gün ve bir günün dahi s̱ülüs̱ü iḫrāc olundukta bāḳī kalan yirmi altı buçuk gün taḳsīm-i meẕkūra muḳassem kılınır ve o muḳassemin nıṣfı on üç gün ve bir günün rubuᶜu olur ve o nıṣfın nihayeti yevm-i muḳābile iᶜtibār olunur ve onun rubuᶜu altı buçuk gün ve bir günün dahi s̱ümünü olur ve o gün yevm-i terbīᶜ iᶜtibār olunur ve o muḳassemin s̱ümünü üç kāmil gün ve bir günün dahi rubuᶜu ve keẕālik s̱ümünü olur yaᶜnī bir günün sekiz bölükte üç bölüğü olur ve o ḳısm devre-i ḳamerin merātib-i muᶜteberesinin mertebe-i ṣuġrāsı olur.

Ve o ṭāife baᶜḍı kerre taḳsīmi vech-i āḫer üzere ederler ve o taḳsīmin ḥisābı hiṣāb-ı meẕkūrdan ḳalīlen eks̱er ve ḳalīlen enḳaṣ olur velākin onda taᶜassüf olmakla ẕikr olunan müded yaᶜnī muḳābile ve terbīᶜ ve tes̱mīn müddetleri bu bābda muᶜtebere olur ve onları her birinde marīḍde iḫtilāfāt-ı ᶜaẓīme olur ve o günler edvār-ı ṣuġrā eyyāmı olur. Ve kaçan müddet ibtidā eylese onda mādde ṣāliḥa olur ise müddet-i mübtedānın intihāsında ṣalāḥa taġayyür-i ᶜaẓīm olur ve kaçan ibtidā-i müddette mādde ve aḥvāl fāside olur ise o müddet-i mübtedānın iḫtitāmında fesāda taġayyür ẓāhir olur.

Ammā emrāḍ müzmine olup bir şehri mütecāviz ezmāna māile ise onun eyyām-ı buḥrānātı şemsle iᶜtibār olunur ḳamerin devre-i vāḥidesinin ona siᶜası olmamakla. Ve ẕikr olunan taḳrīr ve tecribede şükūk ve mevāḍiᶜ-i

baḥs̱ vardır ve onlara iştiġāl ʿilm-i ṭabīʿī ʿulemāsına gerektir ve onlara iştiġāl ṭabībe nāfiʿ olmaz, ancak ṭabībe gerekli olan tecārīb-i kes̱īre ile iḫrāc olunan nesneleri taʿarrüf olur, nesnelerin ʿilletini bilmek onlara gerekli değildir, zīrā onların ʿilletini tefaḥḥuṣ ṭabībī ṣınāʿa-i uḫrāya iḫrāc eder. Belki eyyām-ı buḥrānda olan ḳavl ʿalā-sebīli’t-tecribe olan ḳavl veyāḫūd ʿalā-sebīli’l-evḍāʿ ve’l-müṣāderāt[113] olan ḳavl olmak gerektir.

Ve maʿlūm ola ki eks̱er-i eṭıbbā devr diye o günlere tesmiye ederler ki onu taḍʿīf etmekle ḥāṣıl olan mecmūʿ-ı eyyām kendi cinsinden ola yaʿnī kendi yevm-i buḥrān olduğu muḍāʿafı dahi yevm-i buḥrān ola. Onun mis̱āli rābūʿ ve sābūʿ olur, zīrā rābūʿ üç gün ve bir günün dahi rubuʿu ve nıṣf-ı s̱ümününe ıṭlāḳ olunur ve taḍʿīf olundukta altı gün ve bir günün dahi nıṣfı ve s̱ümünü olur. Ve baʿḍı emrāḍda dördüncü gün yevm-i buḥrān olduğu gibi onun muḍāʿafı olan yevm-i sābiʿ dahi yevm-i buḥrān olur ve o dört ve yedi günlerin her birine birer devr tesmiye olunur. Ve keẕālik sābūʿ altı gün ve bir günün nıṣfı ve s̱ümününe ıṭlāḳ olunur ve taḍʿīf olundukta on üç gün ve bir günün dahi rubuʿu olur. Ve yedinci gün baʿḍı emrāḍda eyyām-ı buḥrān olduğu gibi on dördüncü gün dahi yevm-i buḥrān olur ve yedi günün ve on dört günün her birinin mecmūʿuna birer devr ıṭlāḳ olunur. Pes edvār-ı ceyyide-i aṣliyyenin evvelkisi devr-i erābīʿ ve ikincisi devr-i esābīʿ olur ve bu devrlerin her birisi devr-i tāmm olur ve bu edvārın üçüncüsü bi-ḥasebi ḥareketi’ş-şems emrāḍ-ı müzminede iʿtibār olunan ʿişrīniyyāttır ve ʿişrīniyyāt edvārın cümlesinden etemm olur. Ve erbaʿūn ve sittūn ve s̱emānūn bunların küllīsi eyyām-ı buḥrāndan olur ve iki evvelki devrler devr-i s̱ālis̱ten enḳaṣ olur, zīrā onlarda ẕikri mürūr eylediği üzere kesr vāḳiʿ olur ve o küsūra mürāʿāt olunmakla onların devri s̱ālis̱inci devrden enḳaṣ olur ve enḳaṣ olduğuna bināen s̱elās̱e-i esābīʿ yirmi bir gün iʿtibār olunmak vācib iken yirmi gün iʿtibār olundu. Ve rābūʿ-ı evvel devri dört gün iʿtibār olunup yevm-i rābiʿ yevm-i buḥrān iʿtibār olundu ve maʿa-hāẕā vācib olan bu idi ki o devr üç gün ve bir günün dahi rubuʿu ve nıṣf-ı s̱ümünü iʿtibār oluna. Ve rābūʿ-ı s̱ānīde kesr cebr olunup yedinci gün yevm-i sābiʿ buḥrān kılındı, zīrā o iki rābūʿ bir sābūʿdur ve taḳsīm-i sābıḳ üzere devr-i

113 “Müṣāderāt” o mesāildir ki onun delīli ẓannīdir ve eimme-i ẓaniyyeye taḳlīd ile maḍbūṭadır.

sābūᶜ sitte-i eyyām ve bir yevmin dahi nıṣfı ve s̱ümünü iᶜtibār olunur ve yevm-i sābiᶜin eks̱eri o dörtten olmakla yevm-i sābiᶜ tamāmen sābūᶜdan ve rābūᶜ s̱ānīden ᶜadd olunur ve ona bināen o iki rābūᶜ mevṣūl ve muttaṣıl ᶜadd olunur. Ve rābūᶜ-ı s̱ālis̱ yevm-i s̱āminden ibtidā edip ḥādī ᶜaşer ḫitāmı ve yevm-i buḥrānı olur munfaṣıl iᶜtibār olunmakla, zīrā yevm-i sābiᶜde cebr olmakla rābūᶜ-ı s̱ālis̱in evveli yevm-i s̱āminden iᶜtibār olunup rābūᶜ-ı s̱ālis̱ ḥādī ᶜaşerin rubuᶜu ve nıṣf-ı s̱ümünü olur ve o kesr ḳalīl olmakla rābūᶜ-ı rābiᶜden ᶜadd olunup sābūᶜun taḍᶜīfi yaᶜnī sābūᶜ-ı s̱ānī onun ile cebr olunur ve sābūᶜ-ı s̱ānīde yevm-i buḥrān on dördüncü gün olur ve sābūᶜ-ı s̱ālīs̱ dahi cebr olunsa yevm-i buḥrān yirminci gün olur, zīrā iki evvelki sābūᶜların mecmūᶜu on üç gün ve bir günün rubuᶜu eder ve rubuᶜ ḳalīl olmakla cebr olunup sābūᶜ-ı s̱ālis̱ ona vaṣl olunur yaᶜnī rābiᶜ ᶜaşer üsbūᶜ-ı s̱ānīden ᶜadd olduğu gibi üsbūᶜ-ı s̱ālis̱in evveli dahi rābiᶜ-i ᶜaşerden ᶜadd olunup yirminci gün yevm-i buḥrān olur. Ve bi'l-cümle rābūᶜāt mevṣūl ve muttaṣıl iᶜtibār olunur yaᶜnī yevm-i rābiᶜ rābūᶜ-ı evvelin āḫiri ve rābūᶜ-ı s̱ānīnin evveli iᶜ-tibār olunup iki rābūᶜun mecmūᶜu sittete eyyām ve nıṣf ve s̱ümün iᶜtibār olunur. Ve rābūᶜ-ı s̱ānī ile rābūᶜ-ı s̱ālis̱ munfaṣıl iᶜtibār olunur, zīrā yevm-i sābiᶜden rābūᶜ-ı s̱ānīnin ḥiṣṣesi nıṣf ve s̱ümün olmakla eks̱er-i yevm küll ḥükmünde kılınıp tamāmen rābūᶜ-ı s̱ānīden ᶜadd olunur. Ve rābūᶜ-ı s̱ālis̱in bidāyesi yevm-i s̱āminden iᶜtibār olunup rābūᶜ-ı s̱ālis̱ rābūᶜ-ı s̱ānīden munfaṣıl kılınır ve rābūᶜ-ı s̱ālis̱ ile rābūᶜ-ı rābiᶜ mevṣūl kılınır, zīrā yevm-i ḥādī ᶜaşerden rābūᶜ-ı s̱ālis̱ bir rubuᶜ ve nıṣf s̱ümün aḫẕ eder ve o miḳdār kesr nıṣf-ı yevmden ḳalīl olmakla ḥādī ᶜaşer rābūᶜ-ı s̱ālis̱in āḫiri ve rābūᶜ-ı rābiᶜin evveli iᶜtibār olunup ve rābūᶜ-ı rābiᶜ rābūᶜ-ı s̱ālis̱e vaṣl olunup yevm-i rābiᶜ ᶜaşer yevm-i buḥrān olur ve rābiᶜ ᶜaşeri tecāvüz eyledikte onda beyne'l-eṭıb-bā ḫilāf vāḳiᶜ olur. *Ve onu taḳrīr keşf ve īḍāḥa muḥtāc olmakla muṣannifin ᶜibāretini bi-ᶜaynihā taḥrīr edip şerḥ eyleyelim:*

قال فإن جاوز الرابع عشر فقد وقع فيه الخلاف *Emrāḍın on dört gün gelince eyyām-ı buḥrānı ẕikr olundu ve o eyyāmda ḫilāf yoktur ve kaçan on dört günü tecāvüz eylese onda ḫilāf vardır. Efāḍıldan Buḳrāṭ ve Cālīnūs maᶜa-etbāᶜihā yirminci günü yevm-i buḥrān iᶜtibār eder ve Erkāġānis yirmi birinci günü yevm-i buḥrān iᶜtibār eder. Ve ẕikri ātī beynehümāda ḫilāf-ı āḫer dahi vardır.*

فالأفاضل مثل بقراط وجالينوس ابتدؤوا بالموصول *Maʿlum ola ki eyyām-ı buḥrān ḥisābında vāḳiʿ olan kesr nıṣf-ı yevmden eḳall olur ise yevm kesr ḳablinde olan devrden ʿadd olunduğu gibi baʿdinde olan devrden dahi ʿadd olunup yevm-i vāḥid iki devrden dahi cüzʾ kılınıp ve devr-i s̱ānī devr-i evvele vaṣl olunur gerek ise o iki devr erābīʿ veyāḫūd esābīʿ veyāḫūd biri erābīʿden ve āḫeri esābīʿden olsun. Ve eger kesr nıṣf yevmden eḳall olmaz ise faṣl olunup yevm-i kesr ḳabline ilḥāḳ ve baʿdinde olan devr-i s̱ānī yevm-i kesrin baʿdinde olan yevm ile ibtidā eder pes o efāḍıl eyyām-ı buḥrānı taḳrīre mevṣūl ile ibtidā ederler.*

فكأن ترتيب الأيام هكذا *Pes o* [491b] *efāḍıl katında tertīb-i eyyām-ı buḥrān ẕikri ātī minvāl üzere olur. Bu kelām iki vech üzere ḥaml olunmak mümkin olur: Yā demek olur ki yevm-i rābiʿ ʿaşereyi tecāvüz eyledikte tertīb bu minvāl olur, buna göre rābiʿ ʿaşere gelince ḳadar mevcūd olan eyyām-ı buḥrān taḳrīri dahi o efāḍılın taḳrīri olur veyāḫūd maʿnā bu olur ki cemīʿan eyyām taḳrīrinde o efāḍıl bu vech üzere mevṣūl ile ibtidā ederler, bu maʿnā üzere rābiʿ ʿaşere gelince ḳadar eyyām-ı buḥrān tertībi muṣannifin muḫtārı olur, her ne ḳadar bi-ḥasebi'l-meʾāl iki taḳrīr dahi mütteḥid ise rābiʿ ʿaşerden muḳaddem olan eyyām-ı buḥrānı tertīb-i sābıḳ üzere beyān fehme ḳarīb ve baʿdehu olan eyyām-ı buḥrānda olan iḫtilāfı fehme tertīb-i ātī ḳarīb olur.*

السابع والعشرين موصول الرابع عشر *Maʿlūm ola ki taġayyürāt-ı buḥrāniyyenin sebebi ḳamerin eşkāl-i vāḍıḥası ve eşkāl-i ḫafiyyesi olur. Ve onun eşkāl-i vāḍıḥası sekiz şekl olur ve onun dördü ḳavī ve dördü ḍaʿīf olur. Ammā ḳavī olanlar istihlāl ve istiḳbāl ve terbīʿ-i evvel ve terbīʿ-i s̱ānī olur ve ḍaʿīf olanlar ḳamerin beyne'ş-şems ve't-terbīʿi'l-evvel tavassuṭu ve beyne'ş-şems ve't-terbīʿi's̱-s̱ānī tavassuṭu ve beyne't-terbīʿi'l-evvel ve'l-muḳabele ḳamerin tavassuṭu ve beyne'l-muḳābele ve't-terbīʿi's̱-s̱ānī tavassuṭu olur. Ve ḳamerin eşkāl-i ḫafiyyeleri dahi sekiz şekldir, o şeklller budur: Ḳamerin şemse muḳārenetinden bir gün muḳaddem ve muḳārenetinden bir gün muʾaḫḫar ve muḳābeleden bir gün muḳaddem ve muḳābeleden bir gün muʾaḫḫar ve terbīʿ-i evvel ve terbīʿ-i s̱ānīden birer gün muḳaddem ve birer gün muʾaḫḫar olan eşkāl-i ḳamerdir ki onlar ḍaʿīfe olmakla onlarda buḥrān ḳalīlen vāḳiʿ olur ve onlara ẕikri ātiye olduğu üzere el-vāḳıʿatu fi'l-vasaṭ tesmiye olunur.*

Ve maʿlūm ola ki eyyām-ı buḥrānı taʿyīn iki ṭarīḳ üzere olur, eḥadühümā ṭarīḳ-i taḍʿīf ve āḫeri ṭarīḳ-i tanṣīf olur; rābiʿ ʿaşere gelince ḳadar ẕikr olunan ṭarīḳ-i taḍʿīf idi ve bundan sonra o efāḍılın ẕikr eyledikleri ṭarīḳ ṭarīḳ-i tanṣīftir. Ve ṭarīḳ-i tanṣīf budur ki devre-i ḳamer eyyāmından ictimāʿ günleri iḫrāc olunduktan sonra bāḳī kalan yirmi altı gün ve bir günün nıṣfı idi ki ondan yirmi yedinci yevm yevm-i buḥrān olur ve o mecmūʿ tanṣīf olundukta nıṣfı on üç gün ve bir günün dahi rubuʿu olur, pes rubuʿ yevm-i ḳalīl olmakla kesri olan yevm-i vāḥid iki nıṣftan dahi iʿtibār olunup sābiʿ ve ʿişrūn rābiʿ ʿaşere vaṣl olunur ve on dördüncü gün o iki nıṣfın her birinden cüzʾ kılınır.

والواحد والعشرون مضاعف السابوعات على الفصل *Ve ṭarīḳ-i taḍʿīften olan sābūʿ mefṣūlen cemʿ olunsa o mecmūʿ yirmi bir olur, üçü yediye ḍarbdan ḥāṣıl yirmi bir olmakla*

فنجد اسبوعين منفصلين يتلوهما ثالث منفصل فيتم العشرين *Yaʿnī o üç sābūʿdan sābūʿ-ı evvel sābūʿ-ı s̱ānīden munfaṣıl olup ve sābūʿ-ı s̱ālis̱ sābūʿ-ı s̱ānīye mevṣūl olmakla üç sābūʿ yirmi günde tamām olur ve buḥrān yirminci gün vāḳiʿ olur. Ve ẕikri mürūr eylediği üzere sābūʿ-ı evvel altı gün ve bir günün dahi nıṣfı ve s̱ümünü olur. Ve küsūrun miḳdār-ı meẕkūru nıṣf-ı yevmden eks̱er olmakla sābūʿ-ı s̱ānī faṣl olunup yevm-i s̱āminden iʿtibār olunur ve s̱ābūʿ-ı s̱ānī munfaṣılen sābūʿ-ı evvele ḍamm olundukta buḥrān on üç gün ve bir günün dahi rubuʿu tāmamında olur ve o kesr nıṣf-ı yevmden eḳall olmakla vaṣl olunup rābiʿ ʿaşer sābūʿ-ı s̱ālis̱ten iʿtibār olunup ve yirminci günde üç sābūʿ tāmm olup o gün yevm-i buḥrān olur.*

ثم منفصلا من العشرين وهو الرابع والعشرون *Yaʿnī hisāb-ı meẕkūr üzere yirminci günde olan kesr nıṣf yevmden eks̱er olup ona bir rābūʿ dahi ḍamm oldukta faṣl olunup yirmi dördüncü gün yevm-i buḥrān olur.*

ثم السابع والعشرين موصولا *Yaʿnī yirmi dördüncü günün kesri olan üç s̱ümün nıṣf-ı yevmden eḳall olmakla ona bir rābūʿ dahi vaṣl olunup yirmi yedinci gün dahi buḥrān olur.*

ثم الواحد والثلاثون مفصلات على ثلث اسابيع *Yaʿnī yirmi yedi gün dört sābūʿdur, sābūʿ-ı evvel sābūʿ-ı s̱ānīden munfaṣıl olmakla iʿtibār olunmayıp bāḳī üç sābūʿa mefṣūlen bir rābūʿ dahi ḍamm oldukta otuz birinci gün yevm-i buḥrān olur.*

ثم الرابع والثلاثون موصولات *Otuz birinci güne bir rābūᶜ dahi vaṣl olunup otuz dördüncü [gün] yevm-i buḥrān olur.*

ثم اسبوع مفصل فيكون اربعين *Ve otuz dörde bir üsbūᶜ mufaṣṣalen ḍamm olunduḳta kırk gün olur, zīrā üsbūᶜ-ı vāḥidin eyyām-ı tāmmesi altı gün eder ve onda kesre iᶜtibār olmaz, zīrā kırktan sonra muᶜteber olan nesne şemsiyye olup onların buḥrānları emrāḍ-ı müzmine buḥrānı olur ve emrāḍ-ı müzmine erbaᶜīnde vāḳiᶜ olan buḥrān emrāḍ-ı ḥāddede dördüncü günde vāḳiᶜ olan buḥrān menzilesinde olur ve bundan sonra buḥrān üç üsbūᶜun ᶜale'l-ittiṣāl ictimāᶜından ḥāṣıl olan yirmi günün yirminci günü olur, meṡelā kırktan sonra yevm-i buḥrān altmışıncı gün ve baᶜdehu dahi sekseninci gün yevm-i buḥrān olur ve baᶜdehu ᶜişrīn dahi taḍᶜīf olunup yüz yirminci gün yevm-i buḥrān olur. Ve ẕikr olunan eyyām-ı buḥrān aralarında dahi keṡīren buḥrān vāḳiᶜ olur, ona bi-ḥasebi'l-iltifāt buḥrān derler, o günler yevm-i buḥrān olmadığı için bu ẕikr olunanlar erbaᶜūna gelince ḳadar efāḍıl-ı mezkūrenin ittifāḳları üzere olur ve baᶜde'l-erbaᶜīn yalnız İbuḳrāṭ'ın ḳavli üzere olan eyyām-ı buḥrān idi. Ammā Erkāġānīs ve āḫerler dediler ki yevm-i buḥrān rābiᶜ ᶜaşerden sonra ṡāmin ᶜaşerdir ve baᶜdehu ḥādī ve ᶜişrūndur ve baᶜdehu ṡāmin ve ᶜişrūndur ve baᶜdehu ṡānī ve ṡelāṡūn ve baᶜdehu bi-tevāṣīl-i üsbūᶜ ṡāmin ve ṡelāṡūndur. Ve bir ḳavm dahi kırk ikinci ve kırk beşinci ve kırk sekizinci günleri buḥrān eyyāmından ᶜadd edip vechinde taᶜassüf ve tekellüf irtikāb eylediler.*

Ve sana gerektir ki eṭıbbā erābīᶜ ve esābīᶜ aḥkāmını tafṣīl edip birbirlerinden ne keyfiyyette faṣl eylediler onda fikr ve naẓar edip bilesin ki eyyām-ı buḥrāndan erābīᶜ için yirmi güne varınca ḳadar ḳuvvet-i ḳaviyye vardır ve yirmi günden sonra ḳuvvet otuz dördüncü güne varınca ḳadar erābīᶜden esābīᶜe intiḳāl eder. Ve emrāḍ-ı müzminede kaçan marīḍ yirmi günü tecāvüz eylese onda sābūᶜāt münfaḳıd olur yaᶜnī hangi gün sābūᶜ olduğunu taᶜyīninde iḫtilāf vāḳiᶜ olur, zīrā Erkāġānis katında yirmi birinci günde buḥrān-ı ceyyid yirminci günde olan buḥrāndan ekṡer vāḳiᶜ olur. Ve sābiᶜ ᶜaşrın ṡāmin ᶜaşr üzere tafḍīli ancak yirminci günün yevm-i buḥrān olduğunun şehādetiyle ṡābit olmakla yevm-i buḥrān yirmi birinci gün olduḳta bilā-şāhid kalıp on sekizinci gün yevm-i buḥrān olmak on yedinci gün yevm-i buḥrān olmaktan efḍal olur, zīrā Buḳrāṭ ve Cālīnūs yevm-i sābiᶜ-i ᶜaşerin ṡāmin ᶜaşerden buḥrān olmağa elyaḳ ve efḍal olduğunu ᶜiş-

rūndan buldular. Ve keẕālik sābiᶜ ve ᶜişrūn ve s̱āmin ve ᶜişrūnda olan ḫilāf dahi bu minvāl olur, zīrā o günler buḥrāna eḥaḳḳ olmakta Erkāġānis'in ḳavli İbuḳrāṭ'ın ve Cālīnūs'un ḳavline muġāyirdir, zīrā Erkāġānis s̱āmin ve ᶜişrīni tafḍīl eder ve o efāḍıl ẕikri mürūr eylediği üzere sābiᶜ ve ᶜişrī-ni tafḍīl ederler. Ve keẕālik vāḥid ve s̱elās̱īn ile s̱ānī ve s̱elās̱īn beyninde iḫtilāfları ve rābiᶜ ve s̱elās̱īn ile ḫāmis ve s̱elās̱īn beyninde iḫtilāfları ve erbaᶜūn ile s̱ānī ve erbaᶜūn beyninde [492a] iḫtilāfları minvāl-i muḥarrer üzeredir. Efāḍıl-ı meẕkūre yevm-i müteḳaddimi tercīḥ ve Erkāġānis yevm-i müteʾaḫḫiri tercīḥ edeler.

Ve maᶜlūm ola ki emrāḍ-ı müzmineden baᶜḍı maraḍın buḥrānı şühūr-ı se-bᶜada ve belki yedi yılda ve on dört yılda ve yirmi bir yılda buḥrān eder. Ve baᶜḍı nās ẓann ederler ki kırk günden sonra istifrāġ-ı ḳavī ile buḥrān vāḳiᶜ ol-maz lākin vāḳıᶜu'l-ḥāl onların maẓnūnları gibi değildir. Ve baᶜde'l-erbaᶜīn olan buḥrānda maraḍda ḥiddet veyāḫūd nüks veyāḫūd emrāḍ-ı sāire dahi ḥādis̱e olup maraḍ-ı sābıḳ onlar ile terkīb olunmak vācib olmaz. Ve maraḍ-ı müz-minde mümteniᶜ değildir ki ṭabīᶜat onu inḍācdan ḫālī ve zāil olmayıp defᶜa-ten istifrāġ eyleye velākin bu vechle istifrāġ ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur, onların ẕikr eyledikleri kes̱īrü'l-vuḳūᶜdur. Ve eks̱er-i ḥālde faḍlın baᶜde'l-erbaᶜīn indifāᶜı buḥrān-ı nāḳıṣ ile veyāḫūd baṭīʾü'l-ḥareke ḫurācla veyāḫūd taḥallül ile olur.

Ve Buḳrāṭ dedi ki eyyām-ı buḥrānın kimisi ezvāc ve kimisi efrād olur; efrādın buḥrānı eks̱er-i emrde ve ᶜadedleri eks̱er olanlarda aḳvā olur. Ve ezvācın mis̱āli rābiᶜ ve sādis ve s̱āmin ve ᶜāşir ve rābiᶜ ᶜaşer ve ᶜişrūndur. Ve bizim ẕikr eylediğimiz ezvāc iki meẕhebe dahi muvāfıḳtır. Ve efrādın mis̱āli s̱ālis̱ ve ḫāmis ve sābiᶜ ve tāsiᶜ ve ḥādī ᶜaşer ve sābiᶜ ᶜāşer ve el-ḥādī ve'l-ᶜişrūn ve el-vāḥid ve's̱-s̱elās̱ūn olur velākin Cālīnūs, Buḳrāṭ'ın s̱āmin ve ᶜāşiri eyyām-ı buḥrāndan taᶜdādını istinkār edip dedi ki Buḳrāṭ'ın ezvāc olan beḥārīni taᶜdādında s̱āmin ve ᶜāşiri īrād eylediği uṣūlüne muḫāliftir ve mercūdur ki onun taᶜdād-ı meẕkūru esās uṣūlünü teʾsīsten muḳaddem ve eyyām-ı buḥrānda meẕhebi müstaḥkem olmazdan aḳdem ola yāḫūd onun katında bizim bilmediğimiz bir teʾvīl ola.

Ve maᶜlūm ola ki baᶜḍı kerre eyyām-ı müteᶜaddide beḥārīnde birbirine muttaṣıl olup yevm-i vāḥid gibi olur ve eks̱eriyyā o ittiṣāl baᶜde'l-işrīn olan beḥārīnde olur gerek ise o beḥārīn istifrāġla ve gerek ise ḫurācla olsun.

Ve maᶜlūm ola ki kaçan buḥrān-ı ceyyid günlerinde ᶜalāmāt-ı rediye ẓāhir olsa erdeᵓ olur ve eger ḥālde mevte delālet eder, meṡelā buḥrān-ı ceyyid günü olan sābiᶜde ve rābiᶜ ᶜaşerde ᶜalāmāt-ı rediyyeden bir şeyᵓ ẓāhir olsa delālet-i meẕkūre mevcūd olur.

Eyyām-ı Buḥrānın Ḳuvvet ve Ḍaᶜfta Birbirine Münāsebeti ve O Eyyāmın Emrāḍa Muḳayesesi Beyānındadır

Eyyām-ı bāhūriyyenin baᶜḍısı ḳaviyye olup onun ḳuvveti ġāyete bāliġa olur ḥattā o miṡlli yevm-i bāḥūrīde ḳarīb olur ki her dāim buḥrān vāḳiᶜ ola. Ve eyyām-ı bāḥūrīnin kimisi dahi cidden ḍaᶜīf olur ve kimisi dahi beynehümāda mütevassıṭ olur, biz inşāallāhu taᶜālā bundan sonra onları beyān eyleriz. Ve şimdiki ḥālde deriz ki o beḥārīn yevm-i rābiᶜdir ve maᶜa-ẕālik yevm-i rābiᶜde buḥrān vuḳūᶜu keṡīr olmaz ve belki rābiᶜ sābiᶜi münẕir olur, ammā yevm-i sābiᶜ ceyyid ve ḳavīdir, ona bināen rābiᶜ ile inẕār olunur. Ve cāiz olur ki yevm-i sābiᶜ eyyām-ı beḥārīnin ṭabaḳa-i ᶜāliyesinin evvelinde kılına. Ve keẕālik ḥādī ᶜaşerin ḳuvveti rābiᶜ ḳuvveti meblaġına bāliġa olmaz lākin ġıbb gibi nevāibi efrādda gelen emrāḍda ḥādī ᶜaşer cidden ḳavī olur ḥattā rābiᶜ ᶜaşerden dahi aḳvā olur. Ve rābiᶜ ᶜaşerin ḳuvveti şol meblaġa bāliġ olur ki ona ġayr-i münāsib olan ne ḳadar eyyām-ı buḥrān var ise onların cümlesinde buḥrān aḥkāmı ve selāmeti ġāyet-i ḳuvvette olmaz ve o buḥrānların ᶜadem-i tamāmını ona ḳıyās eyle. Ve sābiᶜ ᶜaşer dahi yevm-i ḳavīdir ve sābiᶜ ᶜaşere münāsib olan eyyām aḳvā olur. Sābiᶜ ᶜaşerin ᶜişrūna münāsebeti ḥādī ᶜaşerin rābiᶜ ᶜaşere münāsebeti gibi olur. Ve ṡāmin ᶜaşer ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olan buḥrān eyyāmından bir gün olur velākin eḳall-i ḥālde onun buḥrānı ḥādī ve ᶜişrīn buḥrānına münāsib olur. Ve rābiᶜ ve ᶜişrūn ve vāḥīd ve ṡelāṡūn eyyām-ı buḥrān-ı ḳalīledendir ve sābiᶜ ve ṡelāṡūn onların ikisinden dahi eḳall olur ve ke-enne sābiᶜ ve ṡelāṡūn yevm-i buḥrān değildir. Ve yevm-i erbaᶜīn rābiᶜ ve ṡelāṡūndan aḳvādır ve maᶜa-hāẕā rābiᶜ ve ṡelāṡūn ṣāliḥu'l-ḳuvve ve vāḥid ve ṡelāṡūndan aḳvādır.

Ve maᶜlūm olsun ki ġıbb miṡlli efrādda nāibe olan emrāḍ ve keẕālik ekṡer-i emrāḍ-ı ḥāddenin buḥrān-ı serīᶜ olur ve efrāḍda vāḳiᶜdir. Ve buḥrāna ġıbbda ḥādī ᶜaşerde intiẓār olunur, rābiᶜ ᶜaşerde ona intiẓār ḳalīlü'l-vuḳūᶜ

olur her ne ḳadar nevbet-i sābiʿa rābiʿ ʿaşer nevbetinden ḳalīle münḥaṭṭa olur ise. Ammā ezvācda nāibe olan emrāḍ ebṭaʾ olur ve onun buḥrānı ekṡeriyyā ezvācda olur.

Ve ṭabaḳa-i ʿaliyede olan eyyām-ı bāḥūriyye sābiʿ ʿaşer ve rābiʿ ʿaşer ve ḥādī ʿaşer ve ʿişrūn olur. Ve baʿḍı kerre bir nevʿ maraḍın edvārı maraḍ-ı āḫerin eyyāmına muvāfıḳ olur ġıbbın sebʿa-i edvārı muḥrıḳanın sebʿa-i eyyāmına muvāfıḳ olduğu gibi. Ve baʿḍı kerre dahi emrāḍ-ı müzminede şühūr-ı sinīnin ʿadedinin ḥāli emrāḍ-ı ḥāddenin eyyāmı ḥāli üzere olur ḥattā rubuʿun sebʿa-i eşhürü emrāḍ-ı ḥāddenin sebʿa-i eyyāmı miṡlli olur ve sebʿa-i eşhür buḥrānının yevm-i inẕārı sebʿa-i eyyām inẕārının ḳıyāsı üzere cereyān eder. Ve sebʿa-i eşhürde olan inẕār ve buḥrānın iltifātı ve teḳaddüm ve teʾeḫḫürü sebʿa-i eyyāmda olan buḥrān ve inẕārın teḳaddümü ve teʾeḫḫürü ḳıyāsı üzere olur, inşāallāhu taʿālā onları biz ẕikr eyleriz.

Eyyām-ı Buḥrān-ı Meẕkūre Vasaṭında Vāḳiʿ Olan Eyyām Beyānındadır

Bizim bundan aḳdem meẕkūrumuz olan eyyām-ı buḥrānın eyyām-ı aṣliyyesi idi. Ve baʿḍı kerre eyyām-ı buḥrāna li-sebebin mine'l-esbāb istiʿcāl edip eyyām-ı aṣliyyeye teḳaddüm eylemek veyāḫūd ondan teʾeḫḫür eylemek ʿārıḍ olur ve o sebeb-i ḫāricden veyāḫūd nefs-i maraḍdan olur, zīrā emrāḍın ḥareketi serīʿa olsa yevm-i buḥrān teḳaddüm eder ve baṭīʾe olur ise teʾeḫḫür eder veyāḫūd sebeb ḥāl-i beden olur, bedenin ḳuvveti ve ḍaʿfı iʿtibārı ile yevm-i buḥrān teḳaddüm ve teʾeḫḫür eder veyāḫūd ʿavārıḍ-ı beden ḥasebiyle teḳaddüm ve teʾeḫḫür ḥādiṡ olur müshir-i ḫāricīden ʿārıḍ olan seher-i şedīd gibi veyāḫūd teḳaddüm ve teʾeḫḫürü mūcib olan esbāb-ı bedeniyye vü nefsāniyyenin ifrāṭ üzere şedīd olanlarıyla teḳaddüm ve teʾeḫḫürü olur.

Velākin el-vāḳıʿu fi'l-vasaṭ tesmiye olunan beḥārīn-i meẕkūre vaḳtiyle olan buḥrān-ı aṣliyye-i meẕkūre maḳāmına ḳāim olmaz belki onlardan enḳaṣ olur, eger teḳaddüm ve teʾeḫḫüre müʾeddī ḳavī sebeb olmasa idi onun buḥrānı vaḳtinde olup tāmm olur idi ve teḳaddüm ve teʾeḫḫür edip nāḳıṣ olmaz idi. Velākin bilā-vaḳt buḥrāna sebeb sebeb-i ḳavī ise buḥrān münḥarif olup vaḳt-i aṣlīsine teḳaddüm veyāḫūd teʾeḫḫür eder. Ve eger o sebeb ḍaʿīf

ise buḥrānda ʿusret olup onun tamāmına māniʿ olur ve o münḥarif ve mültefit olan buḥrān eyyāmına el-vāḳıʿatu fi’l-vasaṭ tesmiye olunur. Ve onlar için cihet-i māddeden eyyām-ı buḥrān aḥkāmı vardır ve o günler üçüncü ve beşinci ve altıncı ve dokuzuncu ve on üçüncü günlerdir ve s̱ālis̱ ve ẖāmis rābiʿin cāniblerinde olurlar yaʿnī rābiʿde olacak buḥrān ẕikr olunan esbābın biri ile o iki cānibden birine iltifāt ederler ve dokuzuncu yevm-i sābiʿ ile ḥādī ʿaşer beyninde olurlar yaʿnī yevm-i sābiʿ buḥrānı teʾeẖẖür edip tāsiʿde vāḳiʿ olur ve ḥādī ʿaşer buḥrānı teḳaddüm edip yevm-i tāsiʿe iltifāt eder. Ve baʿḍı kerre el-vāḳıʿu fi’l-vasaṭ yevmi iki cānibde olan iki yevmin birine evlā olur ve baʿḍı kerre dahi yevm-i buḥrān iki cānibinde olan iki el-vāḳıʿu fi’l-vasaṭ yevmlerinden birine eḥaḳḳ olur, mes̱elā ḥādī ʿaşerin tāsiʿe istiʿcāli sābiʿin tāsiʿe teʾeẖẖüründen eḥaḳḳ olur fi’l-ḥaḳīḳa her birinde ne ḳadar kes̱ret var ise.

el-Vāḳıʿatu [492b] Fi’l-Vasaṭ Eyyāmının Ḳuvvet ve Ḍaʿfı Beyānındadır

Ve maʿlūm ola ki yevm-i tāsiʿ yevm-i ḳavīdir, eger onda olan buḥrān ḥādī ʿaşerin buḥrān-ı müteḳaddimi ise ve baʿdehu ẖāmis ve baʿdehu s̱ālis̱ ḳavīdir. Ve s̱ālis̱ rābiʿden ḳuṣūr-ı beyyin ile ḳāsır değildir ve s̱ālis̱ ʿaşer ḍaʿfı ḥasebiyle eyyām-ı buḥrādan değil gibidir. Ammā sādis yevm-i buḥrān olur velākin onda vāḳiʿ olan buḥrān redī olur ve eger onun redāʾeti olmaz ise lā-eḳall ẖafī ve ʿasīr ve nāḳıṣ olup ẖaṭardan selīm olmaz ve ẓann olunur ki sādis onda vuḳūʿ-ı buḥrān[ın] ḳılletinde ve onda maʿa-ḳılletin vāḳiʿ olan buḥrānın redāʾetinde veyāẖūd buḥrānının ġayr-i henīʾ olmasında sābiʿin ḍiddı olur. Ve yevm-i sādis buḥrānını yevm-i rābiʿ bi-şerrin inẕār eder ve rābiʿin sādisi ẖayr ile inẕārı ḳalīlen tamām olur ve onda dahi ʿusret olup onda dahi ʿalāmāt-ı hāile olur sekteler ve ġaşyler vuḳūʿu gibi ẖuṣūṣan yevm-i sādis-i meẕkūr buḥrānı istifrāġla ola, o ṣūrette ḳayʾ ile ġaşy elbette vāḳiʿ olur; o istifrāġla ḳuvvetin suḳūṭu ve irtiʿād ve raʿşe ve buṭlān-ı nabḍ ʿārıḍ olur, eger o günde ʿaraḳ ẓāhir olursa o ʿaraḳ müstevī olmaz. Ve baʿḍı kerre onda buḥrān-ı istifrāġī nāḳıṣ olup onun tamāmı ẖurāc-ı redī ve yereḳān ile olur ve redāʾet-i rüsūb ile bevli dahi redī olur. Bu aḥkām-ı meẕkūre sādisin selāmeti ḥāletinde olan aḥkām idi, ʿadem-i selāmeti aḥkāmını sen ona ḳıyās

eyle. Ve sādis vaḳt-i selāmette miʿraḍ-ı nükstür. Ve Cālīnūs dedi ki yevm-i sābiʿ melik-i ʿādil gibidir ve sādis müteġallib-i cāir gibidir ve yevm-i s̱āmin aḥkāmda sādise ḳarīb olur.

Eyyām-ı Buḥrāndan Aṣliyye Olanlardan ve Keẕālik el-Vāḳıʿatu Fi'l-Vasaṭtan ve Eyyām-ı İnẕārdan Eyyām-ı Fāḍıla ve Eyyām-ı Rediyyenin ʿAle't-Tertīb Beyānındadır

Eyyām-ı buḥrānın efḍali yevm-i sābiʿ ve rābiʿ ʿaşerdir ve baʿdehümā yevm-i tāsiʿ ve sābiʿ ʿaşer ve ʿişrūndur ve baʿdehā ḫāmis ve baʿdehu rābiʿ ve baʿdehu s̱āmin ʿaşer ve baʿdehu s̱ālis̱ ʿaşerdir.

Ve maʿlūm ola ki eyyām-ı buḥrāndan ve'l-vāḳıʿu fi'l-vasaṭtan ve onların eyyām-ı inẕārından ḳaviyyü'l-aḥkām olanlar eyyām-ı müteḳaddime olanlardır, her kaçan o eyyāmda buʿd ve imʿān olsa onun hükmü ḍaʿīf olur.

Min Külli Vechin Gerek Ḳaṣd-ı Evvel ve Gerek Ḳaṣd-ı S̱ānī ile Buḥrān Olmayan Eyyām Beyānındadır

O eyyām-ı evvel ve s̱ānī ve ʿāşir ve s̱ānī ʿaşer ve sādis ʿaşer ve tāsiʿ ʿaşer ve keẕālik ḫāmis ʿaşer dahi o cümledendir. Taʿaccüb olunacak umūrdandır ki bu meẕkūrların eks̱eri eyyām-ı buḥrānı vely ederler yaʿnī maʿa-hāẕā bi-ḥasebi'l-iltifāt ve'l-ḳaṣdı's̱-s̱ānī onlarda buḥrān vāḳiʿ olmaz.

Eyyām-ı İnẕār Beyānındadır

Eyyām-ı inẕār o eyyāmdır ki onda biraz ās̱ār ẓuhūr eder ki o ās̱ārın ẓuhūru māddenin taġayyürüne delālet eder veyāḫūd eḥad-ı mütekāfiḥaynın[114] āḫer üzere ġalebesine yaʿnī maraḍ ve ḳuvvetten birinin āḫer üzere ġalebesine delālet eder veyāḫūd ṭabīʿat ile ʿilletin o münāhaḍa-i ḫafiyyesine delālet eder ki o münāhaḍada her biri heyecāna bedʾ edip onunla faṣl ḳaṣd eylemezler, ammā taġayyür-i māddeye delālet eden ās̱ār-ı nuḍc veyāḫūd ʿadem-i nuḍcun delāili olur. Ve ʿalāmāt-ı nuḍc ḳārūrede olan ġamāme-i ḥamrā veyāḫūd beyāḍa ḍārib ġamāmedir ve ʿadem-i nuḍcun delāili dahi maʿrūfedir.

114 "Mütekāfiḥayn" müteḳābileyn maʿnāsınadır.

Ammā maraḍ ve ḳuvvetin mükāfaḥa ve muʿāraḍa edip eḥadühümānın ġalebesine delālet eden delāil o günde şehvetin ẓuhūr-ı ḳuvveti veyāḫūd suḳūṭ-ı ḳuvveti ve ḥareketin ḫiffeti veyāḫūd ḥareketin s̱iḳleti olur. Ve ammā beyne'ṭ-ṭabīʿa ve'l-ʿillet ibtidā-i münāhaḍa delāili ṣudāʿ ve kerb ve ḍīḳ-ı nefes ve ʿaraḳ-ı ġayr-i ʿāmm ve istifrāġ-ı ġayr-i tāmm olur. Ve kaçan ẕikr olunan ās̱ār eyyām-ı inẕārda ẓuhūr eylese onu tālī olan eyyām-ı buḥrān-ı maʿlūmede buḥrān vāḳiʿ olur ve o as̱ār yevm-i rābiʿde vāḳiʿ olup ʿalāmāt dahi ceyyide olursa yevm-i sābiʿ buḥrānını inẕār eder. Ve eger yevm-i rābiʿ inẕārında ʿalāmet-i rediyye var ise yevm-i sādisi inẕār eder ve ḫāṣṣaten muḥrıḳada ve nāibede yevm-i rābiʿ eks̱eriyyā yevm-i sābiʿ buḥrānını inẕār eder ve fi'l-eḳall tāsiʿi inẕār eder velākin ġıbbda sādisi inẕārı kes̱īr olur. Ve o ās̱ār-ı münẕire yevm-i sābiʿde ẓuhūr eder ise ḥādī ʿaşeri ve ʿale'l-eks̱er rābiʿ ʿaşeri inẕār eder ve o ās̱ār ḥādī ʿaşerde ẓuhūr eder ise rābiʿ aşeri inẕār eder ve rābiʿ ʿaşerde ẓuhūr eden ās̱ār-ı meẕkūre sābiʿ ʿaşeri veyāḫūd s̱āmin ʿaşeri veyāḫūd ʿişrīni veyāḫūd vāḥid ve ʿişrīni inẕār eder ve keẕālik sābiʿ ʿaşer dahi ʿişrūnu ve vāḥid ve ʿişrūnu inẕār eder ve s̱āmin ʿaşer dahi vāḥid ve ʿişrūnu inẕār eder ve yevm-i ʿişrūn erbaʿūnu inẕār eder, ammā el-vāḳıʿa fi'l-vasaṭ olan eyyāmdan yevm-i s̱ālis̱ ḫāmisi inẕār eder ve eger yevm-i s̱ālis̱ inẕārında redāʾet olur ise sādisi inẕār eder ve yevm-i ḫāmis tāsiʿi inẕār eder, eger ḫāmisin inẕārı ʿalāmet-i rediyyeye maḳrūn olur ise s̱āmini inẕār eder.

Ve maʿlūm ola ki delāil-i inẕārāt baʿḍı kerre eyām-ı buḥrān maḫṣūṣasından münḥarife olur buḥrānātın eyyāmından inḥirāfa ve ḳabl ve baʿdine iltifāta müʾeddī esbāb ḥasebiyle. Ve maʿlūm ola ki eyyām-ı inẕārı tālī olan yevm-i s̱ānīde yevm-i inẕārda vāḳiʿ olan ās̱ār ẓuhūr eylese maraḍ serīʿü'l-ḥarekettir. Ve sana gerektir ki ʿalāt-ı muʿaccile ve ʿalāmāt-ı müʾaḫḫirede teʾemmül eyleyip eyyām-ı inẕārda yevm-i buḥrānın teḳaddümüne ve teʾeḫḫürüne ḥükm eyleyesin.

Eyyām-ı Buḥrāndan Müşkil Olanları Taʿarrüf Beyānındadır

Aʿrāḍ-ı kes̱īre ḥasebiyle eyyām-ı buḥrānı taʿarrüfe ḥācet olur, zīrā yevm-i buḥrān ḳable-mecīʾihi maʿlūm oldukta eger ḳarīb ise ona tedbīr olunmak vācib olur ve eger baʿīd ise ona tedbīr-i āḫer olunur. Ve yevm-i

buḥrānın kendide ve ḳarīb oldukta vācibdir ki marīḍe tedbīr-i ḫāṣṣ ile tedbīr edip devā ile maraḍı taḥrīk eylemeyesin, zīrā maraḍı devā ile taḥrīk ṭabīᶜata muᶜīn olup istifrāġ ifrāṭ-ı şiddet üzere olur. Ve baᶜḍı kerre dahi devā mevāddı ṭabīᶜatın taḥrīki cihetinin ḫilāfı ve müḍādde olan cihete defᶜ edip iki defᶜ tekāfüᶜ etmekle istifrāġ ḥāṣıl olmaz. Ve buḥrān ile istifrāġ olmamağın maḍarratı ẓāhir ve beyāndan ġanī olur.

Ve eyyām-ı buḥrānı taᶜarrüfte vācib olur ki eyyām-ı buḥrānı taġyīr eden umūr-ı muġayyire-i maᶜlūmeye dahi mürāᶜāt oluna. Ve buḥrānda iki cihetten taᶜarrüfe ḥācet vardır: Eḥadühümā muṭlakā maraḍın buḥrānıdır ve ikincisi müddet-i buḥrān cümlesinden hangisi yevm-i buḥrādır, zīrā baᶜḍı kerre aḥvāl-i buḥrān iki ve üç gün ḳadar mütemādī olur ve o günlerin hangisi buḥrāna nisbet olunduğunu taᶜyīn ve taᶜarrüfe muḥtāc olur taᶜyīnde işkāl olmakla. Ammā vech-i evvele yaᶜnī muṭlaḳā maraḍın buḥrānına iki vech üzere istidlāl olunur: Biri maraḍın ṭūl ve ḳıṣarı ile istidlāldir ve āḫeri emrāḍın ṭabāyiᶜi ve ḳuvāsı ile istidlāldir. Ammā ṭūl ve ḳısar ile istidlāl maraḍın inḳıḍāsına istidlāl ḥasebiyle olur, mes̱elā baᶜḍı maraḍ rābiᶜde ve rābiᶜi vely eden günde münḳaḍī olmak mümkin olmaz velākin sābiᶜde ve sābiᶜden sonra münḳaḍī olmak mümkin olur. Bu mis̱lli maraḍḍa yevm-i rābiᶜe vely eden vaḳtte ᶜalāmāt-ı nuḍc ceyyiden ẓuhūr eylese recā olunur ki sābiᶜde buḥrān eyleye ve bābında ẕikr olunan ṭūl-i maraḍ ᶜalāmātı ẓāhir olur ise maᶜlūm olur ki onun buḥrānı teʾeḫḫür eder veyāḫūd onun ᶜaḳıbında buḥrān olmaz. Ve eger maraḍın ṭūl ve ḳıṣarı ᶜalāmātından biri ẓuhūr eylemese recā olunur ki sābiᶜ ile rābiᶜ arasında maraḍ münḳaḍī olur.

Ammā ṭabāyiᶜ-i emrāḍḍan muṭlakā maraḍın buḥrānına istidlāl bu vechledir ki maraḍın ibtidā-i ḥareketi yevm-i ferdde olursa senin bundan aḳdem bildiğin üzere buḥrān dahi yevm-i ferdde olur ve ḥārre ve ḥādde olan maraḍın buḥrānı dahi yevm-i ferdde olur.

Ammā vech-i s̱āniye istidlāl yaᶜnī buḥrānı taᶜyīne istidlāl vücūh-i müteᶜaddide ile olur, ḳıyās-ı edvārdan ve evḳāt-ı buḥrānın [493a] ᶜadedinden ve zamān-ı buḥrāndan ve istiḥḳāḳat-ı eyyām ve ḳuvā-yı eyyāmdan istidlāl olunur.

Ammā ḳıyās-ı edvārdan istidlāl senin bildiğin gibi yevm-i zevc bir nevᶜ maraḍa ve yevm-i ferd maraḍdan nevᶜ-i āḫere evlā olur.

Ammā zamān-ı buḥrāndan istidlāl yaʿnī buḥrānda ẓuhūr eden aḥvāl ve aʿrāḍ iki gün mütemādī oldukta o günlerden buḥrān hangi güne müntesib olduğuna istidlāl onlarda tefekkür ve taʿarrüf olunup muʿānāt yaʿnī şiddet ve meşaḳḳat hangi günde eks̱er olursa onunla buḥrān o güne nisbet olunmağa istidlāl olunur meger ki o delīlden aḳvā onun ḫilāfına delīl ola. Ve yine bu ḳabīlden olur ʿavārıḍ-ı buḥrān üç gün mütemādī olup buḥrānın yevm-i evsaṭa nisbet olunduğu yaʿnī şiddet yevm-i evsaṭta ise o yevme nisbet olunur ve illā iki ṭarafta olan günlerin hangisinde ise o güne nisbet olunur, mücerred yevmin vasaṭṭa bulunduğu ẕikr olunan istidlāle ġālib ve ḳavī delīl olmaz. Ammā taʿyīn-i eyyām-ı meẕkūreye eyyāmın ḳuvvetinden ve ṭabāyiʿinden istidlāl leyle-i sābiʿada ʿaraḳ ibtidā edip yevm-i s̱āminin nehārının küllīsinde o ʿaraḳ zāil olmamakla olur ve onunla istidlāl olunur ki yevm-i buḥrān sābiʿdir her ne ḳadar ḥummānın iḳlāʿı yevm-i s̱āminde olur ise s̱amin yevm-i buḥrān değildir. Ve bu ḥükmün ḫilāfı üzere ḥükm olunur eger ʿaraḳ s̱ālis̱ ʿaşerde ibtidā edip rābiʿ ʿaşere ḳadar marīḍ ʿaraḳtan ḫālī olmasa ve ḥummānın iḳlāʿı dahi rābiʿ ʿaşerde olsa bu ṣūrette buḥrān rābiʿ ʿaşere nisbet olunur, zīrā ṣūret-i ūlāda yevm-i s̱āminin ḳuvveti yevm-i s̱ālis̱ ḳuvveti meblağına ve ṣūret-i s̱āniyede s̱ālis̱ ʿaşerin ḳuvveti rābiʿ ʿaşer ḳuvveti meblağına bāliġ olmaz ve ḳavī olmayanlardan ḫayr meʾmūl olmaz ve mevt sādise sābiʿden evlādır ve keẕālik mevt ʿāşire tāsiʿen evlādır.

Ammā aḥkāmın ictimāʿından istidlāl ẕikri sālif olduğu üzeredir onun mis̱āli bizim ẕikr eylediğimiz üzere rābiʿ ʿaşerdir ʿaraḳ ve iḳlāʿ onda maʿan cemʿ olur.

Ammā eyyām-ı münẕireden olan istidlāl ems̱ile-i meẕkūreden yevm-i rābiʿden inẕār var mıdır ona naẓar olunur, eger yevm-i rābiʿde inẕār bulunursa buḥrān yevm-i sābiʿde olur ve eger inẕār yevm-i sābiʿde veyāḫūd ḥādī ʿaşerde bulunursa buḥrān rābiʿ ʿaşerde olur.

Eks̱er-i Emrāḍa Buḥrānın Nisbeti Beyānındadır

Senin maʿlūmun oldu ki cidden ḥadde olan emrāḍın buḥrānı sābiʿe nisbet olunur. Ve ḥādd olan maraḍın yaʿnī ḥādd-ı muṭlaḳ olan maraḍın buḥrānı vācibdir ki rābiʿ ʿaşere veyāḫūd ʿişrūna nisbet oluna ve onu vely eden emrāḍ

beḥārīni yaᶜnī müzmine-i ḥādde buḥrānları erbaᶜūna nisbet olunur ve ondan sonra olan beḥārīn muṭlaḳan müzmine olan buḥrānları olur.

Ve eger muḥrıḳa ezvācda müştedde olur ise ᶜalāmet-i rediyye olup eks̱er-i ḥālde s̱ālis̱te ḳatl eder ve onu rābiᶜ inẕār eder ve onda ᶜaraḳ-ı bārid ve o mis̱lli ᶜaraḍ olur. Ve sersām mis̱llilerin buḥrānı eks̱er-i emrde ḥādī ᶜaşere nisbet olunur ve maᶜa-hāẕā sersām emrāḍ-ı ḥāddedendir, zīrā sersām maraḍının cüllü ve muᶜẓamı s̱ālis̱ ve rābiᶜden sonra olur ve sonra üsbūᶜda buḥrān eder. Temme'l-ḳavlu fi'l-ḥummayāti. el-Ḥamdü lillāhi ᶜale'l-itmām ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ᶜalā-seyyidi'l-enām ᶜadede mā yuktebu bi'l-aḳlām mā dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitām.

KİTĀB-I RĀBİᶜİN FÜNŪN-I SEBᶜASININ FENN-İ S̱ĀLİS̱İ EVRĀM VE BÜS̱ŪR VE ONLARIN MUᶜĀLECĀTINDA OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ ÜÇ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

Maḳāle-i Ūlā Ḥārre ve Fāside Evrām ve Büs̱ūr Beyānındadır

[Faṣl] Fi'l-Ḥārreti Mine'l-Evrāmi ve'l-Büs̱ūr

Biz kitāb-ı evvelde kelām-ı küllī ile evrām ve büs̱ūrda tekellüm eyledik, şimdiki ḥālde kelām-ı cüzᵓī ile tekellüm eyleriz. Bizim kelāmımızı istimāᶜ edip ḳavāᶜide ṭatbīḳ murād edenler kitāb-ı evvele mürācaᶜat eylesinler. Ve biz deriz ki bi'l-cümle evrām yā ḥārre veyāḫūd ġayr-i ḥārre olur ve verem-i ḥārr dahi demden ve dem mecrāsına cārī olandan veyāḫūd ṣafrādan ve ṣafrā mecrāsına cārī olandan olur. Ve demden olan verem dahi dem-i maḥmūd-dan veyāḫūd dem-i redīden olur ve dem-i maḥmūddan olan dahi maḥmūd-ı ġalīẓ veyāḫūd maḥmūd-ı raḳīḳ olur. Pes dem-i maḥmūd-ı ġalīẓden ḥādis̱ olan verem o filiġamūnīdir ki laḥmı ve cildi maᶜan aḫẕ eder ve ḍarebānı dahi olur. Ve maḥmūd-ı raḳīḳ demden o filiġamūnī ḥādis̱ olur ki yalnız cildi aḫẕ eder ve ona şerā tesmiye olunur ve onda ḍarebān olmaz.

Ammā dem-i ġalīẓ-i redīden envāᶜ-ı ḫurācāt-ı rediyye ḥādis̱e olur ve redāᵓeti ve iḥtirāḳı müştedde ise ondan ḥumret ḥādis̱ olup o iḥtirāḳ ḥase-biyle ḫuşkrīşet ḥādis̱ olur ve onun şerrlisi nār-ı Fārsī olur. Ve dem-i raḳīḳ-i redīden maᶜa-redāᵓetin ve ḫubs̱in ḥumrete māil filiġamūnī ḥādis̱ olur. Ve eger o dem-i redīnin riḳḳati ziyāde olursa ondan ḥādis̱ olan verem ḥumret-i filiġamūniyye olur ve eger onda redāᵓet ziyāde olur ise o dem-i eraḳḳın iḥdās̱ eylediği ḥumrette nüfāḫāt ve nüfāṭāt ve iḥtirāḳ ve ḫuşkrīşet olur.

Ammā verem-i ṣafrāvī eger onun māddesi cidden raḳīḳ ve laṭīf ṣafrā olup cildin ẓāhiri dāḫilinde muḥtebese olmazsa ve ḥirrīfe ise o mādde nem-le iḥdās eder ve yalnız sāᶜiye olan nemle elṭaf olur ve sāᶜiye-i ekkāle re-diyye olur. Ve eger verem-i ṣafrāvī ẕikr olunan ṣafrādan aġlaẓ olur ise ve ḥarāfeti eḳall olup ṣūret-i ūlāya ḳıyāsla cildin dāḫilde muḥtebes olur ise ve ona balġam dahi muḫteliṭ ise ondan nemle-i cāversiyye ḥādis̱e olur ve

onun iltihābı eḳall ve inḥilāli ebṭaᵓ olur. Ve eger o ṣafrā aġlaẓ ve erdeᵓ olur ise nemle-i ekkāle iḥdās̱ eder. Ve eger o ṣafrānın ġılẓati ḥaddi tecāvüz edip dem ḳıvāmına bāliġ olur [ise ve redāᵓeti var ise ondan ḥumret-i rediyye ḥādis̱e olur.] Ve verem-i ṣafrāvīnin bi'l-cümle envāᶜında evvelā mādde rediye ve laṭīfe olup ve ẕikr olunan iḫtilāf sonradan ᶜārıḍ olup ve leṭāfetine bināen bir mevḍiᶜde muḥtebese olmaz, onun iḥtibāsı ẓāhir-i cildde ve cilde ḳarīb olan mevḍiᶜde olur.

Ve kaçan verem-i ḥārrın māddesi kes̱īr olup verem cidden ᶜaẓīm olur ise o verem evrām-ı ṭāᶜūniyye-i ḳattāle zümresinden olur ve keẕālik ẕikr olan ḳabīlden olur terāḳıyā denmekle maᶜrūf olan verem. Ve bu aṣnāf-ı rediyye-i meẕkūre ve onlara müşābih olanlara vebā senesinde kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve evrām-ı ḥārreden redī olan verem odur ki onda inḥiṭāṭa bülūġ ḥasebiyle līn ve ḍumūr olmaz ve cemᶜ-i midde dahi eylemez belki o verem ifsād-ı ᶜuḍva müᵓeddī olur ve o redāᵓet dāimā kes̱ret-i mevādd ve ᶜiẓam-ı veremle olmaz belki baᶜḍı kerre ḫubs̱-i mādde ḥasebiyle redāᵓet ḥāṣıla olur.

Ve maᶜlūm ola ki evrām-ı müfrede ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur ve evrām-ı mürekkebe kes̱īrü'l-vuḳūᶜdur. Ve maᶜlūm ola ki ẓāhirde olup bilā-ḍarebān olan veremin küllīsi teḳayyuḥ eylemez, ammā bāṭında olan evrāmda biz tekellüm eyledik.

Filiġamūnī Beyānındadır

Filiġamūnīnin māhiyyetini ve ᶜalāmātının iltihāb ve ziyāde ḥacmi olduğundan ve temeddüd ve müdāfaᶜa ve ḍarebān olduğunu bildirdik velākin ḍarebān o filiġamūnīde olur ki ġāiṣ ola [493b] ve şerāyīn ḳurbünde ola ve onun maḥalli olan ᶜuḍvun ona ātī ᶜaṣab olmakla ḥissi ola, eks̱er-i aḥşā gibi ġayr-i ḥassās olmaya ve her ne ḳadar onun şiryānı aᶜẓam ve eks̱er ise onun ḍarebānı ve īcāᶜı eşedd ve taḥallülü ve cemᶜi esraᶜ olur. Ve kaçan filiġamūnī ᶜuḍv-ı ḥassāsta olsa ona keyfe mā-kān vecaᶜ-ı şedīd tābiᶜ olur ve onda olan ᶜurūḳ-ı ṣıġār-ı ḫafiyye ẓuhūr edip āşikār olur.

Ve maᶜlūm ola ki lüġat-i Yūnānīde "filiġamūnī" ismi muṭlaḳan iltihābı olan eşyāya ıṭlāḳ olunur ve baᶜdehu verem-i ḥārra ıṭlāḳ olundu ve baᶜdehu min-beyni'l-evrāmi'l-ḥārre ṣıfat-ı meẕkūre üzere olan verem-i ḥārra ıṭlāḳ olundu. Ve o verem-i ḫāṣṣ dahi iltihābdan ḫālī olmaz dem-i muḥtebes olup

menāfis mesdūde olduğu için. Ve filiġamūnīnin basīṭī ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur, eks̱er-i ḥālde ḥumrete veyāẖūd ṣalābete veyāẖūd tehebbüce muḳārin olur.

Ve filiġamūnīnin esbābı vardır: Biri bedeniyye-i müteḳaddimedir imtilā ve redāᵓet-i aẖlāṭ gibi eger o ḥālde ᶜuḍv-ı ḳābilin ḍaᶜfına muḳārin olursa veyāẖūd yalnız ᶜuḍv-ı ḳābilin ḍaᶜfı sebeb olur her ne ḳadar imtilā ve redāᵓet-i aẖlāṭṭan bir nesne bulunmazsa. Ve o esbābın kimisi sebeb-i bādīdir, fesẖ ve ḳaṭᶜ ve kesr ve ẖalᶜ mis̱lliden biri gibi veyāẖūd sebeb o ḳurūḥ olur ki ᶜuḍvda kes̱īr olup ona mādde meyl eder ḳurūḥ-ı kes̱īrede vecaᶜ ve ḍaᶜf eks̱er olmakla. Ve baᶜḍı kerre ḳurūḥa mevādd seyelān edip ḍaᶜīf olan mesālikte muḥtebese olup o verem ḥādis̱ olur mūlim olan ḳurūh ve cerebde o sebeb ile mevāḍiᶜ-i ẖāliyede evrām ḥādis̱ olduğu gibi.

Ve onun ezmine-i erbaᶜasından zamān-ı tezeyyüdü veremin ḥacminin ve temeddüdünün tezeyyüdü ile mütebeyyin ve ẓāhir olur ve zamān-ı intihāsı ḥacmi ve temeddüdün tezeyyüdü intihāsı ile ẓāhir olur. Ve kaçan müntehī olsa midde cemᶜ eder eger verem cemᶜ-i middeye müstaᶜidd ve müteheyyiᵓ ise. Ve veremin zamān-ı inḥiṭāṭı veremin līn ve ḍaᶜfı aẖẕıyla maᶜlūm olur. Ammā o verem redī olur ki inḥiṭāṭı aẖẕ eylemez ve cemᶜ-i midde eylemez, o mis̱lli verem mevt-i ᶜuḍva ve ᶜuḍvun taᶜaffününe müᵓeddī olur. Ve ẕikr olunan ḥālet-i veremde eks̱eriyyā veremin ᶜiẓamı ve māddenin kes̱retiyle ve kes̱īren māddesi ẖubs̱ü ile dahi olur her ne ḳadar verem ṣaġīr olursa.

Ve verem-i filiġamūnīnin fāş olup dağılacağını ḍarebānın hüdüvvünden ve lehībin sükūnundan ve cemᶜ-i midde edeceğini ḍarebānın ve ḥarāretin izdiyād ve s̱ebātından ve taᶜaffününü ᶜusr-i nuḍcdan ve kümūdet-i levnden ve şiddet-i temeddüdden sen bilirsin. Ve maᶜlūm ola ki kaçan büs̱ūr-i dümmeliyye tecāvüz eylese ve dümmel-i ḥādis̱i inẕār eder. Ve vācib olur ki evrām-ı bāṭıne aṣḥābına mā-ı hindebā ve mā-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ẖıyārşenber fülūsuyla saḳy oluna.

Filiġamūnī ᶜİlācı Beyānındadır

Sebeb-i bādīden ḥādis̱ olan filiġamūnī ẖālī olmaz ki onun iṣābetinde beden yā naḳī veyāẖūd mümtelī olur. Eger beden naḳī ise o filiġamūnī ancak veremin min-ḥays̱ü ḥüve verem ᶜilāc-ı maᶜlūmuna muḥtāc olur ve o ᶜilāc veremi iḥdās̱ eden mādde-i ġarbiyyeyi veremden iẖrāc eylemekle

olur ve mādde-i ġarbiyyeden iḫrāc-ı mürḫiyāt ve muḥallilāt-ı leyyineden olup mā ile ve dühn ile maṭbūḫ daḳīḳ-i ḥınṭa ḍımādıyla olur. Ve baʿḍı kerre veremi şarṭ eylemek kifāyet edip ʿilāc-ı sāireden muġnī olur ḫuṣūṣan mādde kes̱īre ola.

Ve eger filiġamūnī iṣābetinde beden mümtelī ise vācib olur ki vereme mürḫiyāt ile mess olunmaya, zīrā mess olunur ise mevādd-ı vereme fevḳe mā-yeteḥallel münceẕibe olur ve bedeni mümtelī kılan mevādd faṣd ile istifrāġ oluna. Ve baʿḍı kerre imtilā ṣūretinde ishāle dahi ḥācet olur ve kaçan istifrāġ-ı meẕkūr ile beden imtilādan taḫalluṣ eylese mürḫiyāt istiʿmāl eyle, pes bu imtilā katında ʿārıḍ olan veremin ʿilācı imtilā sebebi ile ʿārıḍ olan emrāḍ ʿilācına ḳarīb olur ve beynehümāda farḳ budur ki ibtidā-i emrde bi-sebebi'l-imtilā ʿārıḍ olan maraḍın rādiʿe iḥtiyācı ḳadar bunda iḥtiyāc olmaz belki bunun rādiʿe iḥtiyācı ḳalīl ve ondan dūn olur.

Ve eger filiġamūnī sebeb-i ġayr-i bādīden ḥādis̱ ise vācib olur ki istifrāġ ile ibtidā oluna ve faṣd ve ishāl ile istifrāġ istīfā oluna. Ve istifrāġa ḥācet o vaḳt olur ki onda beden ġayr-i naḳī ola veyāḫūd ʿillet-i ʿaẓīme ola, bu ṣūretle istifrāġ edip māddeyi taḳlīl ve cihet-i ḫilāfa ceẕbe ḥācet olur her ne ḳadar beden kes̱īrü'l-fuḍūl değil ise, zīrā verem ile ʿuḍva ḍaʿf ʿārıḍ olup bedende mevcūde mevādd ona münceẕibe olur her ne ḳadar o mevādd faḍl olan mevādd değil ise.

Ve muʿālecātta mürāʿātı vācib olan şerāiṭe riʿāyet olunmak vācib olur, o şerāiṭ sinn ve beled ve faṣl ve sāir şerāiṭ-i ʿaşreden maʿlūm olanlardır. Ve onun muʿālecātında revādiʿ le bedʾ olunur velākin onda kitāb-ı evvelde ẕikr olunan şarṭa riʿāyet olunur ve baʿdehu vaḳt-i tezeyyüdde revādiʿe mürḫiyāt idḫāl olunup tezeyyüdün imʿānı miḳdārınca ḳalīlen ḳalīlen mürḫiyāt dahi ziyāde ve imʿān olunur. Ammā vaḳt-i müntehāda ve vaḳt-i vuḳūf ve ḥacm ve temeddüdün ġāyete bülūġu katında mürḫiyāt taġlīb olunur. Ve mürḫiyāttan müceffif olanlar müntehiyātta müberriʾe olurla,r ammā mürḫiyāt-ı muraṭṭıbe mesāmmı tevsīʿ ve vecaʿı iskān için istiʿmāl olunur; müberriʾ olup midde olmağa ṣāliḥ bir şeyʾ bāḳī kalmaktan māniʿ olan ancak müceffif olanlar olur. Ve eger müceffif ḥasebiyle berāʾet-i tāmme ḥāṣıl olmayıp bir nesne bāḳī kalsa o bāḳī kalan şeyʾ ḳalīl olmakla onu ḥiddeti olan nesneler taḥlīl eder. Ve baʿḍı kerre redʿden şiddet-i vecaʿ ḥāṣıl olur, zīrā redʿ

ile mevādd muḫteniḳa ve ʿuḍv mürtekiz olur ve baʿḍı kerre redʿ ile mevādd aʿḍā-i reʾīsiyyeye irtidād eder ve baʿḍı kerre dahi veremde ṣalābet iḥdāṯ eder ve baʿḍı kerre dahi ḫuḍret ve sevād iḥdāṯ eder ḫuṣūṣan ki o vereme āḫir-i emrde veremin vaḳt-i intihāya ḳurbünde muʿālece oluna.

Ve maʿlūm ola ki şiddet-i vecaʿ bilā-cez̠b seni irḫāsı olan edviyeye muḥtāc eder. Ve baʿḍı kerre o mürḫī devāya irḫāya māniʿ olmayan müberrid ḫalṭ olunur. Ammā mevāddın aʿḍā-i reʾīseye irtidādından istifrāġla emn ḥāṣıl olur lākin vereme gelen mevādd aʿḍā-i reʾīsenin defʿi ile olup ve māddeʾ-i medfūʿayı ḳābil olan [ʿuḍv] aʿḍā-i reʾīseye müfriġ olur ise o vaḳtte elbette redʿe sebīl olmaz, biz bunu mevḍiʿinde taḥḳīḳ eyledik.

Ve eger veremin ṣalābete meylinden ḫavf eder isen bi-ḳuvvetin terṭīb ve tesḫīni olan mürḫiyātı istiʿmāl eyle. Ammā edviye-i rādiʿadan mütevassıṭ olan buḳūl-i bāride ʿuṣārātıdır ki biz onları mevāḍiʿ-i uḫrā-yı kes̠īrede z̠ikr eyledik ki onlar baḳlatu'l-ḥamḳā ve ḳarʿ ve hindebā ve ʿaṣa'r-rāʿī ve onlar mis̠llilerdir ḫuṣūṣan ʿinebü's̠-s̠aʿleb ʿuṣārātı muṣlıḥa-i medḳūḳa olan ecrāmı ile ḍımād-ı ḫāṣṣa nāfiʿdir. Ve kez̠ālik bezr-i ḳaṭūnā ʿuṣāresi ve mā-ı bārid ile ḳayrūṭī istiʿmāli dahi nāfiʿdir. Ve baʿḍı kerre o veremin emr ve ḫaṭbına ḫalle ve mā-ı bāride maġmūse olan isfence kifāyet eder ve vaḳt-i ibtidāda kākünec ḳavī olur. Ve kez̠ālik ḳuşūr-ı rummān ve ḥayy-ı ʿālem ve cidden maṭbūḫ olan sevīḳ-i şaʿīr ve ḫuṣūṣan ḫall-i memzūc ile veyāḫūd summāḳ ile ṭabḫ olmuş ola, nāfiʿdir. Ve kez̠ālik ona ṭuḥlub dahi ceyyid olur. Eger ondan aḳvāya ḥācet olur ise ṣandal ve aḳāḳıyā ve māmīs̠ā ve fūfel ve benc ziyāde kılınır. Ve onların tecfīf ve ḳabḍına baʿḍı kerre zaʿferānla iʿāne olunur.

Ve evrāmı ibtidāda terṭīb ḫaṭarlı olur. Ve kaçan verem ifrāṭ üzere tebrīd olunsa baʿḍı kerre ʿuḍvun fesādına ve kez̠ālik veremde maḥḳūn olan ḫılṭın fesādına müʾeddī olup verem ḫuḍret ve sevādı aḫz̠ eder. Ve bunların birinden ḫavf edersen o mevḍiʿi daḳīḳ şaʿīr ile ve leblāb ile ve irḫāsı eks̠er olan nesneler ile ḍımād eyle ve eger o ḫaṭarlardan bir şeyʾ ẓuhūr eder ise mevḍiʿi şarṭ ve şerḥ eyle ve nuḍc ve cemʿe intiẓār eyleme. Ve bilā-intiẓār şarṭ ve şerḥ o [494a] vaḳt olur ki vereme munṣabb olan mevādda kes̠ret göresin, zīrā kes̠ret-i inṣıbāb ʿuḍvu imāte eder. Ve şarṭ iki ḳısmdır: Birisi aẓher olur yaʿnī ẓāhir-i verem şarṭ olunur ve ikincisi aġverdir ve onun ġavrı veremin mekānı ve ʿuḍvun ḥāli ḥāsebiyle olur. Ve kaçan veremi sen şarṭ eylesen onu

mā-ı baḥr ile ve sāir miyāh-ı māliḥa ile tenṭīl eyle ve irḫāsı olan edviye ile taḍmīd eyle ve eger reşş ve naṭla ḥācet yok ise mürḫiyāt üzere iḳtiṣār eyle.

Ve maᶜlūm ola ki evvel-i veremde ḳaviyyetü'r-redᶜ olan edviye istiᶜmāli ve āḫirinde ḳaviyyü't-taḥlīl olan edviye istiᶜmāli redī olur, mehmā-emken ḥaẕer lāzım olur, zīrā tebrīd-i şedīḍ senin bildiğin mefāside müᵓeddī olur ve onun gibi mā-ı bāridden tevaḳḳī dahi lāzım olur lākin ḥumret mis̱lli verem-de berdden tevaḳḳī olunmaz ve taḥlīl-i şedīd vecaᶜ iḥdās̱ eder.

Ve kaçan zamān-ı ibtidāda teskīn-i vecaᶜ için tedbīr murād olunsa ona mā-ı ḥārr taḳrīb olunmasın ve edhān-ı mürḫiye ve onlar mis̱lli edviyeden mütteḫaẕe ḍımādāt dahi istiᶜmāl olunmasın, zīrā onlar mevādda māniᶜ-i inṣıbāb olan nesnelere şedīdü'l-müḍādde olur velākin ṭīn-i Ermenī mā-ı bā-ridde ḥall ve idāfe olunup istiᶜmāl olunsun veyāḫūd ṭīn-i Ermenī maᶜa-düh-ni'l-verd istiᶜmāl olunsun. Ve dühn-i verdin efḍali verd ve zeytten mütteḫaẕ dühndür, zīrā zeytte taḥlīlün-mā vardır veyāḫūd ibtidā-i veremde teskīn-i vecaᶜ için maṭbūḫ olan ᶜades veyā dühn-i verd ile mürdāsenc istiᶜmāl olun-sun. Ve eger bu meẕkūrlar ve o mecrāya cārī olanlar nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise leblāb istiᶜmāl olunur, zīrā veremin ibtidā ve intihā zamānlarına leblāb şedīdü'l-muvāfaḳa olur. Ve keẕālik sermaḳ ve ḥasek ve kerefs ve bādrūc dahi ibtidā ve intihā zamānlara şedīdü'l-muvāfıḳa olur. Ve çok kerre dühn-i verd ile şarāb-ı ḥulv istiᶜmāli vecaᶜı teskīn eder ve belki ᶜaḳīd-i ᶜineb ve ḳalīl şemᶜ ṣūf üzere kılınıp istiᶜmāl olunsa veyāḫūd ṣūf-ı zūfā ṣayfta müberreden ve şitāda müfetteren istiᶜmāl olunsa veyāḫūd şarāb-ı ḳābıḍda ve ḫall ve mā-ı bāridde maġmūse olan isfence istiᶜmāl olunsa cemīᶜan bu meẕkūrlar teskīn-i vecaᶜ eder.

Ve kaçan sen rüᵓyet eylesen ki verem ṭarīḳ-i ḫurāca sülūk üzeredir, o zamān tebrīdi terk edip münḍic ve müfettiḥ ṭarīḳini aḫẕ eyle.

Ammā verem müntehī olsa lāzımdır ki şibt ve bābūnec ve ḫaṭmī ve bezr-i kettān mis̱lliler istiᶜmāl oluna ve belki diyāḫliyūniyye ve bāsilīḳūniy-ye merāhimi istiᶜmāl olunur. Ve ḳulḳuṭār merheminde min-ġayri vecaᶜin te-cfīf vardır, ona bināen filiġamūnīden leheb sākin oldukta onu istiᶜmāl ṣāliḥ olur eger cemᶜ ḫavf olunmaz ise. Ve ecved olan o merhemin üzerine şarāb-ı ḳābıḍda maġmūse bir ḳıṭᶜa ṣūfe fevḳten vaḍᶜ oluna. Ve laḥmın tecfīfe ḥāceti ᶜaṣabın tecfīfe ḥācetinden eḳall olur, zīrā tecfīf-i yesīr ile mizāc-ı aṣlīsine

rücūᶜ eder. Ve ve min-beyni'l-luḥūm tecfīfe ḥāceti ḳalīl olan laḥm kendide şerāyīn eḳall olan laḥmdır. Ve çok kerre o veremde ḳable'n-nuḍc şarṭa ḥācet olur ve çok kerre biz iḥtiyāl edip veremi ᶜuḍv-ı şerīften ᶜuḍv-ı ẖasīse cevāẕib ile ceẕb eyleriz ve baᶜdehu muᶜālece edip teftīḥe muḥtāc olanları fetḥ eyleriz. Ve evrām-ı ḥārreden teftīḥe muḥtāc olanların reᵓsi bezr-i ḳaṭūnā ile ve eṭrāfı muṭfiyāt ile ḍımād olunur ve aṭliye ve ḍımādāt rīşe ile vaḍᶜ olunur, zīrā işbaᶜ mūlime olur.

Ḥumret ve Aṣnāf-ı Ḥumret Beyānındadır

Kitāb-ı evvelde ḥumreti ve aṣnāfını sen bildin ve ḥumretin filiġamūnīden vech-i imtiyāzı budur ki ḥumret vereminin levninde ḥumret olur ve ḥumreti enṣaᶜ olur ve filiġamūnīde olan ḥumret sevāda ve ẖuḍrete māile olur ve deminin ekṯer-i levni ġavrda kāmin olur. Ve ḥumret vereminde olan levn-i ḥumret ona mess ile mekān-ı messte bāṭıl olup o mekān ebyaḍ olur mādde-i ḥumret laṭīfe olup mess ile mādde teferruḳ eylemediği için ve işbaᶜı baᶜde'r-refᶜ yine levni ᶜavdet eder, ammā ḥumret-i filiġamūnī onun gibi değildir. Ve ḥumretü'l-ḥumrette zaᶜferāniyyet rüᵓyet olunur ve ṣufretün-mā vardır, ammā ḥumret-i filiġamūnīde o ṣufret yoktur. Ve verem-i ḥumret ancak ẓāhir-i cildde olur ve filiġamūnī laḥmda ġāirdir ve ẓāhirde dahi olur. Ve ḥumret-i ẖāliṣada debīb olur, filiġamūnīde o debīb olmaz. Ḥumret-i ṣadīdiyyede nüfāṭāt olur ve filiġamūnīde nüfāṭāt ḳalīle olur. Ve ḥumret-i ẖāliṣa yedi defᶜ eylemez ve filiġamūnī yedi müdāfaᶜa eder ve ṣafrā üzere demin ġalebesi miḳdārı müdāfaᶜa aẓher ve ziyāde olur ve vecaᶜ ve ḍarebān eşedd olur. Ḥumretin ḥummāyı celbi filiġamūnīnin ḥummā celbinden eşedd olur. Ve baᶜḍı kerre ḥumrette olan ḥarāret beşereyi iḥrāḳ mertebesine bāliġ olup cemre tesmiye olunan ᶜillete istiḥāle eder, filiġamūnī ḥarārette o meblaġa bāliġ olmaz. Ve ḥumretin iltihābı filiġamūnī iltihābından eḳall değildir belki ezyeddir velākin filiġamūnīnin temeddüdü ve bi-sebebi't-temeddüd īcāᶜı baᶜḍı kerre ekṯer olur ve temeddüd ḥumrette ḳalīl olmakla vecaᶜ dahi ḳalīl olur. Ve ḥumretin ekṯer-i ᶜurūḍu yüzde olur, ernebe-i enften ibtidā edip verem ziyāde olur vechin küllīsinde münbasıṭ olur. Ve kaçan ḥumret inkisār-ı ᶜaẓm ḥasebiyle ḥādiṯ olsa redī olur. Ve bu mevḍiᶜin ġayri mevḍiᶜde dahi filiġamūnī ile ḥumretin iẖtilāfını sen bildin.

Ḥumretin ʿİlācı Beyānındadır

Ḥumret ʿilācında vācibdir ki ishāl-i ṣafrā ile beden istifrāġ oluna ve faṣda ḥācet var ise faṣd dahi oluna ve o ḥīnde faṣdın ona cidden menfaʿati olur ki mādde beyne'l-cildeyn ola. Ve eger mādde ġāir olursa onun nefʿ-i ḳalīl olur ve belki faṣd cez̠b-i māddeye sebeb olup verem ziyāde olur. Ve eger baʿde'l-faṣd ishāli iʿādeye ḥācet olursa iʿāde olunur ve iʿādeye iḥtiyāc ve ʿadem-i iḥtiyāc dem ile ṣafrā taḫmīn olunmakla maʿlūm olur. Ve bunlardan sonra filiġamūnī bābında z̠ikr olunan müberridāt-ı ḳaviyye-i maʿlūme ile tebrīde iḳbāl olunup levn-i verem müteġayyir olunca ḳadar verem üzere mā-ı bārid ṣabb olunur, zīrā ḥumret-i maḫḍanın kaçan levni müteġayyir veyāḫūd nāḳıṣ olsa o ḥumret bāṭıl olur. Ve ḥumrette lehīb ve vecaʿ iltihābı eks̠er olmakla onu tebrīd ziyāde vācib olur ve filiġamūnīde istifrāġ āked ve evceb olur, zīrā filiġamūnīde mādde aġlaẓ ve aʿṣādır.

Ve müberridāt istiʿmāl eyledikte evvelā vācib olur ki onun müberridātı ḳaviyyetü'l-ḳabḍ olup ḳabḍı berdi üzere ziyāde olmağa ḳarīb ola ve maʿa-z̠ālik māddenin ʿuḍv-ı bāṭına ve ʿuḍv-ı şerīfe irtidādından iḥtirāz olunur ve kez̠ālik isvidādından ve kümūdetinden ve ṭarīḳ-i fesādda olmamasından dahi iḥtirāz olunur. O ḳabḍ ve tebrīd ile o aḥvālden biri rüʾyet olunur ise muʿālecede ḳabḍ ve tebrīd ṭarīḳinin ġayri bir ṭarīḳa sülūk olunur. Ve eger ḥumret cild üzere debbābe olur ise ḫabes̠-i reṣāṣ ve şarāb-ı ʿafıṣ ile muʿālece olunur bu vech ile ki varaḳ-ı sılḳ evvelā şarābla kaynatılır baʿdehu o şarābla ḫabes̠-i reṣāṣ kaynatılıp istiʿmāl olunur. Ve kez̠ālik o debbābe ḥumrete maʿa't-tebrīd ḳavī taḥlīli ve tecfīfi olan edviye ile muʿālece olunur, o keyfiyyātı olan devā budur: Min-ġayri ġaslin ṣūf-ı ʿatīḳ aḫz̠ olunup baʿde'l-iḥrāḳ o muḥraḳtan on iki buçuk dirhem ve faḥm ve şecer ṣanevber ḳalbi o mis̠lli ve şemʿ on beş dirhem ve ḫabes̠ü'r-reṣāṣ dokuz dirhem ve şaḥm-ı māʿiz-i ʿatīḳ u maġsūl on beş dirhem, dühnü'l-ās beş ūḳıyye; bu mecmūʿdan terkīb olunan devā ona nāfiʿ olur. Ve ondan bu nüsḫa eḫaff olur ki ḫabes̠-i reṣāṣ sez̠āb ʿuṣārātıyla ve şemʿ ve dühn ile merhem kılınır.

Nemle ve Cāversiyye Beyānındadır

Nemle bes̠re-i vāḥide veyāḫūd büs̠ūr-i müteʿaddidedir ki onda verem-i yesīr olur ve saʿy eder ve baʿḍı kerre teḳarruḥ eder veyāḫūd min-ġayri

teḳarruḥin taḥallül eder ve onların her birinin sebebini sen bildin. Ve nemlenin levni ṣufrete ḍāribdir ve mültehibe olup s̱üʾlūliyyü'l-ḳıvām olur ve müstedīre dahi olur ve eks̱er-i ḥālde müstaʿriḍadır lākin bir nevʿi vardır ki müstedaḳḳu'l-aṣl olup muʿallaḳ gibi olur, ona efrūḫūrūden derler. Ve her nemlede ʿaḍḍ-ı nemle gibi ḥālet iḥsās [494b] olunur. Ve bi'l-cümle cildde olan verem ki sāʿī olup ġavṣı olmaz ona nemle derler ve onun bir ṣınfı cāversiyye ve bir ṣınfı ekkāledir ve kaçan ḳurūḥ olup taʿaffün eder ise o ḳurḥa ism-i taʿaffüne ḫāṣṣ olur.

ʿİlācu'n-Nemle: Nemlede ve nemle mecrāsına cārī olan ʿilelde vācib olur ki evvelā muʿāleceye o ʿilleti īcāb eden ḫılṭı istifrāġla bedʿ oluna ve ʿalā-mā hüve'l-vācib ḫılṭ istifrāġ oluna ve eger bilā-istifrāġ ḳurḥaya ʿilāc olunsa mevḍiʿ-i muʿālecede her ne ḳadar berāʾet ḥāṣıla olur ise ona ḳarīb maḥallde o ḳurḥa ʿavdet eder veyāḫūd baʿde'l-berāʾet yine o mevḍiʿden ʿavdet eder ve cilde eklen baʿde-eklin teʾekkülden zāil olmaz. Ve onu istifrāġda saḳmūnyā mā-ı cübn ile nāfiʿ olur. Ammā nemlenin ṭarīḳ-i muʿālecesi ekkāl olan nemle ṣāḥibi muʿālecesinde ḥumrette istiʿmāl olunan muraṭṭıbāttan ictināb oluna, zīrā terṭīb ḳurūḥa mülāyim olmaz ve onun evvelinde ḫass ve nīlūfer ve ḥayy-ı ʿālem ve ṭuḥlub ve recle mis̱lliler istiʿmāl olunmak cāiz olmaz. Eger onda bir nesne istiʿmāli gerekli olur ise ʿinebü's̱-s̱aʿleb ve ḫuṣūṣan ʿinebü's̱-s̱aʿlebin yābis-i medḳūḳu onda tecfīf olmakla istiʿmāl olunur veyāḫūd lisānü'l-ḥamel ve ʿulleyḳ ve ʿades min-baʿd istiʿmāl olunur. Ve kez̠ālik sevīḳ-i şaʿīr ve ḳuşūr-ı rummān ve ḳuḍbānu'l-kerm istiʿmāl olunur. Ve kaçan onun teʾekkül ve teḳarruḥundan ḫavf olunur ise z̠ikr olunan müberridāt ile ʿasel mis̱llilerden bir şeyʾ istiʿmāl olunur veyāḫūd diḳāḳ-ı kündür maʿa-ḫall istiʿmāl olunur. Kermin raṭb ḫaşabı iḥrāḳ olundukta ondan seyelān eden suyu istiʿmāl ceyyid olur. Ve maʿa'l-ḫall baʿr-ı maʿz *ve fī-nüsḫatin "maʿz" bedeline ġanem vāḳiʿ olmuştur* ve kez̠ālik aḫs̱ā-ı baḳar maʿa'l-ḫall dahi ceyyid olur.

Ve eger nemlede teḳarruḥ ve teʾekkül ẓuhūr ederse onda enderūn aḳrāṣı şarāb-ı ḳābıḍ ile veyāḫūd ḫall-i memzūc ile istiʿmāl olunur veyāḫūd ḳıs̱s̱ā-i ḥımār maʿa'l-milḥ ve merāretü't-teys ve sez̠āb maʿa'n-naṭrūn ve'l-fülfül veyāḫūd bevl-i ṣabī ile naṭrūn istiʿmāl olunur. Ve Cālīnūs nemleyi ḳaṭʿı istiṣvāb edip dedi ki rīşe ve rīşe mis̱llinin ṭarafından ünbūb gibi bir şeyʾ ittiḫāz̠

olunup onun ṭarafı nemleyi iltiḳām edecek miḳdārı kılınıp o ṭaraf keskin ve muḥadded kılınır ve baᶜdehu onun ḥiddeti ḥasebiyle nemle ḥavālīsinde o ṭaraf tenfīẕ ve ᶜumḳa varınca ḳadar idḫāl olunup kökünden nemle ḳalᶜ ve iḫrāc olunur. Ammā ṣıbyān mis̱llilerin nemlesi onlar ḥammāma idḫāl olunup ḥammāmın havāsı onlara ḍarb ve teʾs̱īr eyledikte sürᶜatle iḫrāc olunup dühn-i verd ve mā-ı verd ile ṭılā olunmakla zāile olur.

Aṣnāf-ı Nemleden Cāversiyye ᶜİlācıdır: Cāversiyyenin ᶜilācı ẕikr olunan nemleye şebīh olur velākin cāversiyyenin mevāddı ishāl olundukta onnun müshilinde türbüdden bir ḳuvvvet olup onda müshil-i ṣafrā dahi olmak lāzımdır ve eger o müshilde eftīmūndan bir ḳuvvet olursa ecved olur, zīrā onun māddesi ṣafrāya muḫāliṭ sevdā ve balġamdır ve bundan sonra ᶜafṣ ve kezmāzek ve ṣandal ve ḳuşūr-ı rummān ve ṭīn-i Ermenī aḫẕ ve ḫall ile ve mā-ı verd ile o edviyenin küllīsi cemᶜ olunur ve ḫalle ḫalṭ olunan mā-ı verd ḫallin leẕᶜini izāle edecek miḳdār kılınır ve o mecmūᶜdan rīşe ile cāversiyye üzere ṭılā olunur. Ve bu ᶜilletin ᶜilācına leben-i ḥalīb şedīdü'l-mülāyemet olur.

Ve kaçan cāversiyye vaḳt-i evveli tecāvüz eylese vācib olur ki ona semek-i melīḥ reʾsi iḥrāḳ olunup onun ḥurāḳası şarāb-ı ᶜafıṣ ile ṭılā oluna. Ve tecfīf-i belīġe ḥācet olup ẕikr olunan edviyeden aḳvā devāya iḥtiyāc olursa varaḳ-ı bādrūc aḫẕ ve daḳḳ ve onda ḳalḳadīs dahi kılınıp istiᶜmāl olunur. Ve ondan dahi aḳvā olur zencār ve kibrīt-i aṣfer-i muḥraḳ, ondan şarābla veyāḫūd ḫaşeb-i kermden ᶜinde'l-iḥrāḳ ḫurūc eden su ile leṭūḫ ittiḫāẕ olunur.

Resmi Cīm Olan Cemre ve Nār-ı Fārsī ve Onlar Gibi Olan ᶜİlel Beyānındadır

Cemre ile nār-ı Fārsī iki ismlerdir ki münaffiṭ ve muḥrıḳ ve ḥarḳ ve keyyin iḥdās̱ eylediği ḫuşkrīşeti muḥdis̱ olan bes̱re ıṭlāḳ olunur. Ve baᶜḍı kerre nār-ı Fārsī nemle cinsinden o bes̱re ıṭlāk olunur ki ekkāl ve muḥrıḳ ve münaffiṭ olup onda saᶜy ve ruṭūbet olup ṣafrāviyyetü'l-mevādd ola ve sevdā onda ḳalīl ve taḳᶜīri dahi ḳalīl ola ve onun maᶜiyyetinde büs̱ūr-i kes̱īre-i ṣaġīre ola ve o mekānda kes̱īrü'l-ġaleyān ve'l-bes̱r ḫılṭ-ı ḥārr ola. Ammā ism-i cemre mekānı tesvīd ve min-ġayri ruṭūbetin ᶜuḍvu faḥm gibi edip ve

sevdāviyyeti kes̱īre ve ġāiṣa ve bes̱resi ḳalīle olup ḥacmi kebīr ve türmüsī olana ıṭlāḳ olunur. Ve baʿḍı kerre onda elbette bes̱r olmaz belki bilā-bes̱r cemre ibtidār eder ve onların cümlesi cereb gibi ḥikke ile ibtidā eder.

Ve baʿḍı kerre nār-ı Fārsī ve cemreden her biri teneffuṭ edip mekāvī-i muḥraḳtan seyelān eden ruṭūbet gibi ondan dahi bir şeyʾ seyelān eder ve mevḍiʿi levnde remādī-i esved olur ve baʿḍı kerre dahi reṣāṣī olur ve onun eṭrāfını lehīb-i şedīd iṭāfe eder velākin o lehīb ṣādıḳu'l-ḥumret olmaz belki onun ḥumretinde sevāda meyl olur.

Ammā o bes̱relerden ism-i cemreye ḫāṣṣ olan ḫurācda aṣl cürḥ esved olup nāriyyete meyli olur ve onda cemre berīḳi gibi berīḳ olur ve onlardan nār-ı Fārsiyyenin ẓuhūru ve ḥareketi esraʿ ve cemre ebṭaʾ ve aġver olur.

Ve cemrenin māddesi bes̱r ve ḳūbā māddesidir velākin o mādde nār-ı Fārsīde eḥadd olur ve onların her birinden laḥma ʿārıḍ olanları serīʿü't-taḥallül olur ve ʿaṣabe ʿārıḍ olanları es̱bet ve taḥallülleri ebṭaʾ olur ve ona bināen onların her birinde sevdādan ḥādis̱ olan ḫuşkrīşet olur. Ve nār-ı Fārsīde ṣafrāviyyet eşedd ve cemrede sevdāviyyet eşedd olur, pes bu iki verem baʿḍı ḫuṣūṣta müşterek olmakla o emr-i cāmiʿ iʿtibārıyla ikisine dahi cemre tesmiye edip baʿdehu her birine maḫṣūṣ olan ḫavāṣṣ iʿtibārıyla iki ḳısma taḳsīm eylemek senin için cāiz olur. Ve keẕālik emr-i cāmiʿ-i meẕkūr için ikisine dahi nār-ı Fārsī tesmiye edip baʿdehu iki ḳısma taḳsīm eylemek dahi cāizdir ve baʿde't-taḳsīm o iki ḳısmdan her birine birer münāsib ism tesmiye eylemek cāizdir. Ve bunların küllīsi ṭarīḳ-i meslūkedir, her birine birer ṭāife sülūk eylemiştir ve onlarda farḳ-ı kes̱īr yoktur.

Ve baʿḍı kerre cemre ve nār-ı Fārsī ve nemle-i cāversiyye-i rediyye aṣnāfı ile cemīʿan şedīdetü'r-redāʾet ve ḳattāle ḥummā olur. Ve bu ʿilletler baʿḍı kerre vebā ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve çok kerre ibtidā-i emrde filiġamūnīye müşābih olup sevāda meyl eder [495a] ve ḫuṣūṣan sene-i vebāda o müşābeheti olan cemre ve nār-ı Fārsī kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur.

Cemre ve Nār-ı Fārsī Muʿālecātıdır: Onların muʿālecātında vācibdir ki dem-i ṣafrāvīyi istifrāġ için faṣd oluna ve eger ʿillet hāile olursa ġaşy ḳarīb olunca ḳadar demi ḳatʿ olunmaz. Ve baʿḍı kerre onlarda ve ḫuṣūṣan cemrede şarṭ-ı ʿamīḳa ḥācet olur semmiyyeti olup onda muḥteḳın olan demi iḫrāc için ve eger māddenin ṣafrāviyyete meyli var ise ẕikr olunan şarṭ cāiz olmaz.

Ammā onların ᶜilāc-ı mevḍiᶜīsi budur ki ona ḥumret muᶜālecesi gibi ᶜilāc olunur velākin bunlarda müstaᶜmel olan leṭūḫ ḥumret leṭūḫu gibi şedīdü'l-berd kılınmaz, zīrā bunlarda mādde ġılaẓa māildir ve keẕālik o māddede semmiyyet olmakla onun ḳalīlinin bāṭına irtidād eylemek iḥtimāli yoktur. Ve keẕālik cemrede ve nār-ı Fārsīde şedīdü'l-ḳabḍ olan edviye istiᶜmāl olunmaz, zīrā onların mevāddı ġalīẓ ve baṭīᵓü't-taḥallüldür. Ve onlarda muḥallil edviye dahi istiᶜmāl olunmaz. Onların evvel-i ẓuhūrunda ve keẕālik iltihābın sükūnu katında muḥallilāt istiᶜmāl olunsa māddesinin keyfiyyeti zāide olup muḍırr olup belki onlarda istiᶜmāl olunacak o edviye-i müceffifedir ki maᶜa-defᶜin onda tebrīd ve taḥlīlün-mā ola o ḍımād gibi ki onun ittiḫāẕı lisān-ı ḥamel ve ᶜades ve kes̱īrü'n-nuḫāle ḫubzdan ola ve o ḫubz elṭaf olur. Ve aḳrabādīnde muḥarrer olan ona müşābih aḍmide dahi nāfiᶜ olur. Ve keẕālik ḫall-i ḫamr ile ᶜafṣ ve ḫall ile şebb istiᶜmāli dahi nāfiᶜdir. Ve edviye-i ceyyidedendir o vaḳtlerde ve baᶜdehu rummān-ı ḥāmiḍ aḫẕ olunup şaḳḳ ve ḫall-i ḫamr ile leyyin olanca ḳadar ṭabḫ ve saḥḳ olunduktan sonra bir ḳıṭᶜa ḳuṭn üzere aḫẕ olunup istiᶜmāl olunmak ve o devā küllü vaḳtin nāfiᶜ olup o ᶜilleti ibtidāda ve intihāda ḳalᶜ eder. Ve baᶜḍı kerre o vaḳtin edviyelerine cevz-i ṭarī ve cevzin varaḳı idḫāl olunur. Ve keẕālik sevīḳ ve zebīb ve tīn şarāb ile ve ḫaşḫāş-ı esved dühnü ile idḫāl olunur ve bu edviyelerden cümleten ḍımād ittiḫāẕı ecved olur.

Ve keẕālik o ᶜilletlerin eks̱er-i evḳātında edviye-i ṣāliḥadan olur: Afyūn, aḳāḳıyā, zāc-ı sūrī, ḳuşūr-ı rummān her birinden ikişer dirhem, zehretü'n-nuḥās bir dirhem, bezrü'l-benc bir dirhem ve bu mis̱lli devālar o ᶜilletin müteḳarriḥ olmayanlarında istiᶜmāl olunur. Ammā müteḳarriḥ olanlarda devā-i enderūn ve ferāsiyūn ve aḳrāṣ-ı būlvānderūs ve devā-i ḳayşūr şarāb-ı ḥulv ile ve meybuḫtec ile ve cemre-i müteḳarriḥada ve nemle ve cāversiyye de ẕikr olunan sāir edviyelerden tecfīf-i ḳavīsi olan devālar istiᶜmāl olunur. Ve o ᶜilletlerin üzerine vaḍᶜ olunan edviye beher yevm iki defᶜa ve beher leyle bir veyāḫūd iki defᶜa vaḍᶜ olunmak vācib olur ve ḳudret miḳdārında muᶜāffināt istiᶜmāl olunmaz muᶜaffināt redāᵓet ᶜilleti ikṡār etmekle.

Ve vācib olur ki mevḍiᶜ-i vecaᶜı ve mevḍiᶜ-i iḥrāḳı ḫall ve māda idāfe olunan ṭīn-i Ermenī eble ve sāir redᶜ ve tebrīdi olanlar ile iḥāṭaya teᶜāhüd eyleyeler. Ve onlara ḳarīb olur şarābda maġmūs olan ṣūf-ı zūfā ile teᶜāhüd

olunmak. Ve kaçan iltihāb sākin olup ḳurūḥu bāḳī kalsa ona merāhim-i reʾ-siyye ve merhem-i diyānūṭāmen ve aḳrabādīnde meẕkūr ḳurḥa-i müteʾekki-le edviyeleri ile ʿilāc olunur. Ve vaḳt-i meẕkūrda nār-ı Fārsīye cevz-i ʿatīḳ dehīn-i ṣāliḥ olur.

Nüfāṭāt ve Nüfāẖāt Beyānındadır

Nüfāṭāt iki vech üzere ḥādis̱ olur: Eḥadühümā budur ki aẖlāṭ ġaleyān edip māiyyetini taṣʿīd ve defʿaten vāḥideten taḥt-ı cilde defʿ etmekle olur, zīrā o māiyyet-i mündefiʿa cildi cildin taḥtında olup nüfūz eylediği nes-nelerden eks̱ef bulur ve eks̱efe nüfūẕ edemeyip nüfāṭāt olduğu ḥālde bāḳī kalır. Ve ikinci vech budur ki ġaleyān ḥasebiyle taḥt-ı cildde mündefiʿ olan dem olup taḥt-ı cildde teḳayyuḥ eder.

el-Muʿālecāt: Onların ʿilāclarından bedeni tenḳıye ve faṣd ve o mis̱lli nesneler senin bildiğin vech üzeredir ve onda istiʿmāl olunan tedbīr ve ġıdā dahi bizim ẕikr eylediğimiz vech üzeredir. Ve onlar ẓuhūra ḳarīb olduk-ta üzerine mā ile maṭbūẖ ʿades mis̱lli ve ḳuşūr-ı rummān mis̱lli veyāẖūd rummānın ḳuşūr-ı aġṣānı mis̱lliler mā-ı rummān ṭabẖ ve telyīn olunup fāti-ren vaḍʿ olunur. Ve eger nüfāṭāt ẖurūc eyledikten sonra onun kendiye ʿilāc murād eylesen onun cildi ġalīẓ olup vecaʿı dahi var ise onlar ibre ile yırtılıp faḳʾ olunur ve içinde olan mādde isāle olunur. Ve eger cildi raḳīḳ ise bi-nef-sihi kendisi tefaḳḳuʾ eder ve açılır ve onu dahi ishāl ve ihmāl eylemek cāiz olmaz, faḳʾ edip içinde olanı ʿaṣr-ı refīḳ ile ḳalīlen ḳalīlen iẖrāc eylemek vācib olur ve baʿde'l-faḳʾ onlar ẖālī olmaz ki yā berāʾet üzere olur veyāẖūd müteḳarriḥ olurlar. Eger teḳarruḥ ederse onlara isfīdāciyye ve mürdāsen-ciyye merāhim ve o mis̱lliler ile ʿilāc olunur ve o merāhimde ẖuṣūṣan īresā vāḳiʿ ola ve onlarda saʿy ve teʾekkül var ise cemre ve nemle merāhimi dahi vaḍʿ olunur.

Devā-i Mürekkeb: Mürdāsenc bir rıṭl, zeyt-i ʿatīḳ bir buçuk rıṭl, zernīẖ bir rıṭl. Mürdāsenc zeyt ile ṭabẖ olunur iltiṣāḳ eylemeyecek ḳadar ve baʿde-hu üzerine ẕernīẖ ṣabb olunur.

Ve keẕālik bu devā dahi nüfāṭāttan meẕākīr ve şefe ve o mis̱lli ʿuḍv-lar üzere vāḳiʿ olanlara ve bi'l-cümle tecfīfe ḥāceti eks̱er olan ʿuḍvların nüfāṭātına nāfiʿ olur: Ḳulḳuṭār, ḳalḳadīs her birinden sekizer, būraḳ iki; bu

devālar su ile saḥḳ olunup istiᶜmāl olunur ve keẕālik ᶜasel ile baᶜr-ı māᶜiz dahi istiᶜmāl olunur.

Ve kaçan onlardan ẖuşkrīşāt ve laḥm-ı fāsid sāḳıṭ ve laḥm-ı ṣaḥīḥ ẓāhir olsa ẖurācāt-ı basīṭa muᶜālecātı ile ᶜilāc olunur ve ẖuşkrīşeti müsḳıṭ olunan devā-i maᶜrūf ile ẖuşkrīşet isḳāṭ olunur. Ve İskenderiyye'de ẖuşkrīşeti o ḥaşīşe ile isḳāṭ ederler ki ona sārāḳıyās derler ve nārẖas ve ṭarmāẖas[115] ile dahi isḳāṭ ederler. Ve ẖuşkrīşet dühn-i uḳẖuvān ile ceyyiden isḳāṭ olunur. Ve'l-ḥāṣıl evvelā ẖuşkrīşet isḳāṭ olunup baᶜdehu bāḳī kalanlara ẖurācāt-ı ṣaḥīḥa ᶜilācı ile muᶜālece kılmak cidden ṣavāb olur.

Ḳudemānın Mücerrebi ve Muḥdes̱īnin İntiḥāl Eyledikleri Bu Devā Dahi Ceyyiddir: Anzerūt, ṣabır, kündür, isfīdāc, zencār veznleri berāber ve mecmūᶜları miḳdārı ṭīn-i Ermenī işbu devālar aẖẕ olunup onlardan benādıḳ ittiẖāẕ olunur ve vaḳt-i ḥācette onların biri ẖall ve mādde ḥall olunup mevḍiᶜi üzere ṭılā olunur ve bir kerre ṭılā olunduktan sonra üzerine bir dahi ṭılā olunur ḥattā ondan taḳbīḍ-i şedīd ḥādis̱ ve ẖuşkrīşet ḥāṣıla ḳılınır ve eger ẖuşkrīşet taḥtında ruṭūbet var ise bi-nefsihā sāḳıṭa olur veyāẖūd ẖuşkrīşet suḳūṭṭa ḥakka ḥācet olur ve cemīᶜan nüfāṭāt ṣāḳıta olunca ḳadar ẕikr olunan ṭılā ile mirāren taṭliye olunur.

Şerā Beyānındadır

Şerā büs̱ūr-i ṣıġār-ı müsaṭṭaḥa ve nüfāẖāt gibidir ve olduğu ḳadar ḥumrete māildir, ḥakkāke ve mükerribedir. Eks̱er-i emrde defᶜaten ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre ondan ruṭūbet seyelān eder ve baᶜḍı kerre demeviyye olur. Ve eks̱eriyyā leylen müştedd olur ve kerb ve ġammı dahi leylen müştedd olur.

Ve şerānın ḥudūs̱una sebeb buẖār-ı ḥārrın bedende defᶜaten s̱everānı olur ve o buẖār dem-i mirrīden veyāẖūd balġam-ı būraḳīden ḥādis̱ olur. Ve demeviyyenin ḥumret ve ḥarāreti eşedd olur ve ẓuhūru esraᶜ olur. Ve bu aᶜrāḍ-ı mezkūrenin cümlesinde balġamī demevīden eḳall olur ve balġamīnin leylen iştidādı demevīnin leylen iştidādından eks̱er olur.

Ve kaçan şerā mevḍiᶜ-i vāsiᶜi aẖẕ eylese eger faṣd olunmazsa ḥummā-ı ġıbbdan ẖavf olunur ve vācib olur ki şerānın ibtidāsı zamānı ile mevḍiᶜ-i vāsiᶜi aẖẕı arasında faṣd oluna.

115 "Ṭarmākīs" nüsẖa.

ᶜİlāc-ı Şerādır: Şerāyı fāᶜil māddede dem ġālib ise vācib olur ki faṣda mübāderet oluna ve baᶜdehu ṣafrā ishāl oluna. Eger ḳuvvette iḥtimāl var ise. Ve onun müshili bu terkīb üzere kılına: Helīlec iki cüzᵓ, eyāric bir cüzᵓ; şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, sikencebīn ile saḳy olunur.

Ve şerānın teskīni temr-i Hindī ve mā-ı rummāneyn bi-ḳışrihimā [495b] veyāḫūd mā-ı rummān-ı mizz bi-ḳışrihi ve naḳīᶜ-i mişmiş ve māu'r-rāib ve mā-ı rummānla aḳrāṣ-ı ṭabāşīr-i kāfūriyye olur. Ve yevm-i vāḥidde mirāren mā-ı ḥārr saḳyı şerāya nāfiᶜ olur ve ṣāḥib-i şerānın ṭabīᶜatını telyīn eder.

Ve şerāyı müsekkināttan olur summāḳın naḳīᶜ-i muṣaffāsı, o naḳīᶜ-i muṣaffādan üç ūḳıyye saḳy olunur. Ve ṣāḥib-i şerānın aġdiyesindendir ṭıfşīl ve ḫall, zeyt bi-dühni'l-levz ve ḫall, zeyt bi-māi'l-ḥıṣrım ve'r-rāib.

Ve eger ḫılṭ-ı būraḳī şerāyı fāᶜil ise beden istifrāġ olunur ve onun müstefriġi helīlec ve helīlecin nıṣfı miḳdārı türbüd kılınır ve şerbet-i vāḥidesi üç dirhem ḳadar kılınır ve ᶜalīle raṭb cevz-i servden bir ūḳıyye, bir dirhem ṣabır ile verilir ve ᶜuṣfur aḫẕ ve saḥḳ olunup ḫall-i ḥāmiḍ ile ḍarb olunup saḳy olunur veyāḫūd mā-ı maġre veyāḫūd ācürre-i cedīde suyu saḳy olunur.

Ve balġamī olanlara kebābe bir dirhem, sükker üç dirhem veyāḫūd üç dirhem bezr-i fencengüşt leben-i ḥalīb ile saḳy olunur.

Ve bi-ḥasebi't-tecribe aṣnāf-ı şerānın küllīsine muvāfıḳ olan edviyeden olur: Fūtenec iki dirhem, ṭabāşīr iki dirhem, verd-i aḥmer yarım dirhem, kāfūr bir ḳīrāṭ, mā-ı rummān-ı ḥāmiḍḍe saḳy olunur veyāḫūd ᶜale'r-rīḳ ebhel saḳy olunur.

Ākile ve Fesād-ı ᶜUḍv ve Ġānġarāyā ile Şıḳāḳulūs Arasında Olan Farḳı Beyān Eder

Bu eşyālarda kelām ẕikri sālif olan umūra min-vechin münāsibdir. Biz deriz ki baᶜḍı kerre ᶜuḍva fesād ve taᶜaffün ᶜārıḍ olur o ᶜuḍvda olan rūḥ-ı ḥayvānīnin fesādı ḥasebiyle veyāḫūd rūḥ-ı ḥayvānīyi ḳalbden ᶜuḍva vuṣūle māniᶜ bir nesnenin vücūdu ḥasebiyle veyāḫūd iki sebebin ictimāᶜı ile ve keẕālik rūḥ-ı ḥayvānīye bi-ḥasebi'l-cevher müḍādde olan sümūm-ı ḥārre ve sümūm-ı bāride ḥasebleriyle ve keẕālik semmiyyetli ve rediyye ve sāᶜiye evrām ve büs̱ūr ve ḳurūḥ ḥasebleriyle ve keẕālik ḳurūḥ ve neẓāirleri üzere ḫaṭā vürūdu ḥasebiyle dahi ᶜuḍv fāsid ve müteᶜaffin olur, mes̱elā ḳurūḥ-ı

ġāire üzere dühn-i ṣabī gibi, zīrā dühn laḥmi taᶜfīn eder ve evrām-ı ḥārreyi tebrīd-i şedīd gibi, zīrā tebrīd-i şedīd mizāc-ı ᶜuḍvu ifsād eder. Ammā ᶜuḍva rūḥ-ı ḥayvānī vüṣūlüne mâniᶜ südde olur ve o südde ᶜaraḍiyye ve bādiye olur, meṡelā bir ᶜuḍvu aṣlından şedd-i veṡīḳ ile şedden ḥādiṡ südde gibi, zīrā şedd-i veṡīḳ ᶜuḍv üzere dāim olsa ᶜuḍvu ifsād eder, rūḥ-ı ḥayvānīnin ᶜuḍvdan iḥtibāsı veyāḫūd ḳuvve-i nefsiyyeden ḳalbe münteşire olan ḳuvvetin ᶜuḍvda mevcūd rūḥ-ı ḥayvānīye süṭūᶜundan iḥtibāsı ile ᶜuḍv fāsid olur, zīrā o iḥtibās ile mizāc-ı ᶜuḍv fāsid olup helāk olur. Ve baᶜḍı kerre dahi fesād-ı ᶜuḍva sebeb südde-i bedeniyye olur, ḥārr ve redī ve ᶜaẓīm ve ṡābit ve ġalīẓü'l-mādde verem olup menāfiẕi ve medāḫil-i nefesi sedd eder ve ᶜuḍva rūḥ-ı ḥayvānī o nefes ṭarīḳinde vāṣıl olmakla mesdūde oldukta mizāc-ı ᶜuḍvu ifsād eder. Ve bu vücūh ile ᶜuḍvda ẓuhūr eden fesād evvel-i ẓuhūrunda ve ḥissī olan ᶜuḍvun ḳuvve-i ḥassāsesi henüz bāḳıye olduğu vaḳtte ona ġānġarāyā tesmiye olunur ḫuṣūṣan o ᶜuḍv-ı fāsidin ḫurāc ve veremi ibtidā ḥālinde filiġamūniyye ola. Ammā fesād-ı ᶜuḍv müstaḥkem olup o ᶜuḍv-ı ḥassāsın ḥissi bāṭıl oldu ise ve laḥm ve laḥmı vely eden ᶜuḍv aṣlı ḥattā ᶜaẓm fāside oldu ise gerek bu aḥvāl ibtidāen veyāḫūd ᶜaḳīb-i veremde ḥādiṡ olsun ona şıḳāḳulūs tesmiye olunur.

Ve baᶜḍı kerre ġānġarāyā şıḳāḳulūsa taġayyür eder ve belki şıḳāḳulūs ḥudūṡuna ġānġarāyā bir ṭarīḳ olur ve bunların küllīsi laḥmda ve ᶜaẓmda ve aᶜḍā-i sāirde ᶜārıḍ olur. Ve kaçan o fāsidin fesādı ᶜuḍvda saᶜy eylese o fāsid olan mevḍiᶜe ve fesāda müʾeddī olan sebebden ḥādiṡ vereme cemīᶜan ākile tesmiye olunur ve onda olan cüzʾ-i müteᶜaffine mevt ıṭlāḳ olunur; eger onun māddesinde ġılẓat olmasa idi o mādde ᶜuḍvda muḥtebese olmayıp mündefiᶜa olur idi.

el-Muᶜālece: Ammā ġānġarāyā evvel-i ẓuhūrunda muᶜāleceyi ḳabūlü recā olunur. Ve kaçan onun fesādı laḥmda müstaḥkem olsa cemīᶜan onu aḫẕ vācib olur. Ve kaçan ᶜuḍvu müteġayyir görsen o ᶜuḍv ṭarīḳ-i taġayyürde olur, pes vācib olur ki māniᶜ-i taᶜaffün olan ṭīn-i Ermenī ve ṭīn-i maḫtūm ve ḫall ile laṭḫaya mübāderet oluna, eger o leṭūḫ nāfiᶜ ve nāciᶜ olmazsa vücūhla muḫtelif mevāḳiᶜ-i müteᶜaddidede şarṭ-ı ġāire ḥācet olur ve irsāl-ı ᶜalaḳa ve ona ḳarīb olan ᶜurūḳ-ı ṣıġārdan faṣda dahi mübāderet olunur ve onun küllīsi dem-i redīyi aḫẕ içindir. Mevḍiᶜin eṭrāfını ẕikr olunan aṭliye

ile iṭāfe eylemek ile ṣıyānet olunup ve mevḍiᶜin kendiye ᶜufūnete māniᶜ ve müḍādde edviye vaḍᶜ olunur ve ᶜufūnete müḍādde olan edviye ġavṣı aḳvā olup daḳīḳ-i kirsenne ile sikencebīn veyāẖūd daḳīḳu'l-bāḳılā ve ẖuṣūṣan milḥ ile maẖlūṭ olanları olur. Ve onların üzerine ṭılā olunan devālardandır ḥıltīt ve bezr-i ḳurrayṣ mis̱lliler ve keẕālik zerāvend-i müdaḥrec ve varaḳ-ı vecc ᶜuṣāresi her birinden birer cüzʾ, zencār yarım cüzʾ; bu edviyeler ᶜasel s̱iẖanında olunca ḳadar mā ile saḥḳ olunur ve ḳurḥanın kendi ve ḥavālīsi onun ile ṭılā olunur.

Ve ākileye māniᶜ edviyeden olur zencār, ᶜasel, şebb veznleri berāber aẖẕ olunup onunla telṭīẖ olunmak, zīrā o leṭūẖ ākileyi menᶜ eder ve müteᶜaffini isḳāṭ ve ḥavālīsini ḥıfẓ eder.

Ammā onun ḥāli verem ḥālini ve fesād-ı levn ḥālini tecāvüz eylese ve terehhül ve teraṭṭubu aẖẕ eylese onun o ḥāli ṭarīḳ-i taᶜaffünü ḥālidir ve vācib olur ki o ḥalde onun üzerine zerāvend ve ᶜafṣ veznleri berāber aẖẕ olunup teceffüf edince ḳadar nes̱r oluna. Ve keẕālik zāc ve ḳulḳuṭār dahi ceyyidlerdir ẖuṣūṣan ẖall ile ola. Ve cevz varaḳı ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımārın ᶜuṣāresi ile ṭılā olunmak nāfiᶜdir.

Eger baᶜḍı laḥm fāsid olur ise o laḥm-ı fāsid ḳaṭᶜ olunur veyāẖūd aḳrāṣ-ı enderūn ile laḥm-ı fāsid isḳāt olunur; aḳrāṣ-ı enderūn[dan] aḳvā olur feldefiyūn. Ve kaçan laḥm-ı fāsiden bu devālar ile bir ṭabaḳa sāḳıṭa olsa üzerine semn vaḍᶜ olunmakla o devāların ḍararı tedārük olunup baᶜdehu laḥm-ı fāsidden ṭabaḳa-ı uẖrā dahi isḳāṭ olunur ve laḥm-ı ṣaḥīḥa müntehī olunca o vech ile isḳāṭ olunmaktan ẖālī olmazlar. Ve zāc-ı aḥmeri terehhül ve taᶜaffün üzere nüs̱ūr ceyyiddir.

Ve kaçan ᶜufūnet ẓāhire olsa o ᶜufūneti ḳaṭᶜ ve ibāne ile müdāfaᶜa olunmaz ve eger ḳaṭᶜ ve ibāne ile müdāfaᶜa olunursa onun ẖaṭbı ve şānı ᶜaẓīm olur. Ve kaçan cüzʾ-i müteᶜaffinin ḥavālīsinde verem-i ᶜaẓīm olsa onda ᶜuṣāretü'l-benc ile ile sevīḳ istiᶜmāli medḥ olundu. Muṣannif der ki benim katımda onları istiᶜmāl ceyyid değildir, belki vācib olur ki o devālar mevḍiᶜ-i ṣaḥīḥ üzere sirāyeti ve teʾekkülü menᶜ ve redᶜ için vaḍᶜ oluna.

Ve kaçan ᶜuḍv-ı müteᶜaffin ḳaṭᶜ olunsa vācib olur ki maḥall-i ḳaṭᶜın eṭrāfı nār ile keyy oluna ve nār ile keyy hazmdır yaᶜnī ḳavī tedbīrdir veyāẖūd edviye-i kāviye-i muḥrıḳa ile keyy olunur ẖuṣūṣan ḥarāret ḥasebiyle veyāẖūd

mecrā-yı fuḍūl olan meẕākīr ve dübür mis̱lli ʿuḍvlara mücāveret ḥasebiyle ʿufūneti serīʿü'l-ḳabūl ʿuḍvlarda keyy olunmak müʾekkeden gerekli olur. Bu maḳāmda kelāmımız bu miḳdārdır ve bizim ḳurūḥ-ı müteʿaffine bābında gelecek aḳvālimize bu bāba iḍāfe olunmağa lāyıḳ aḳvāl bulursun.

Ṭavāʿīn Beyānındadır

Ḳudemā-ı Yūnāniyyūn evvelā bu ʿillete lüġat-ı Yūnān üzere bir ism ile tesmiye eylediler ki onun lisān-ı ʿArab üzere tercemesi ṭāʿūn olur. Ve o ʿillet bir veremdir ki laḥm-ı ġudedīsi olan ʿuḍv-ı ḫālīde olur ve o ʿuḍvun kimisi ḥassāse olur beyḍ ve s̱edyde ve aṣl-ı lisānda olan luḥūm-ı ġudediyye gibi ve kimisi ġayr-i ḥassāse olur, ibṭte ve ürbiyyelerde olan luḥūm-ı ġudediyyeler [496a] gibi. Ve baʿdehu ondan o ismi naḳl edip o şurūṭṭan mā-ʿadā ḥarāreti olan vereme ıṭlāḳ eylediler ve ondan dahi naḳl edip onlardan ḳattāl olana ve baʿdehu o ḳattālin dahi bi-ḥasebi's-semmiyyet ḳatli olanlara ḫāṣṣ kıldılar. Ve bi-ḥasebi's-semmiyyet ḳatl o veremde olur ki onun māddesi cevher-i semmīye istiḥāle eder ve mādde-i müstaḥīle ʿuḍvu ifsād ve o veremin ḥavālīsi levnini taġyīr eder. Ve baʿḍı kerre ondan dem ve ṣadīd mis̱lli nesne dahi teraşşuḥ eder ve ṭarīḳ-i şerāyīnden ḳalbe keyfiyyet-i rediyyesini teʾdiye edip ḳayʾ ve ḫafaḳān ve ġaşy iḥdās̱ eder ve kaçan aʿrāḍı müştedde olsa ḳatl eder. Bu ẕikr olunan ṣuverden ṣūret-i aḫīre ẓann olunur ki evāilin ve ḳudemānın ḳūmāṭā tesmiye eyledikleri ʿillettir.

Ve vācib olur ki ẕikr olunan verem-i ḳattāl eks̱er-i emrde ābāṭ ve ürbiyye ve ḫalf-i üẕün mis̱lli olan aʿḍā-i ḍaʿīfe ʿārıḍ ola. Ve o üç mevḍiʿde olan ṭavāʿīnin erdeʾi ābāṭta ve ḫalf-i üẕünde ḫurūc edenlerdir, zīrā onların riyāseti eşedd olan aʿḍāya ḳurbiyyeti vardır. Ve ḳattāle olan ṭāʿūnun eslemi levn-i veremi aḥmer olanlardır ve baʿdehu aṣfer olanlardır, ammā esved olanlardan bir eḥad ḫalāṣ olmaz.

Ve ṭāʿūn vaḳt-i vebāda kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur ve bilād-ı vebeʾiyyede dahi kes̱īr olur. Ve biraz esmā-ı Yūnāniyye vardır ki onların her birini müsemmeyātı ṭavāʿīne müşābih olur, ṭarafīres (طرفيرس) ve ḳūmāṭā (قوماطا) ve fūmāḫalā (فوماخالا) ve yūḳūs (يوقوس) mis̱lli. Muṣannif der ki benim katımda bu evrāmları tafṣīl edecek kelām yoktur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı faṣd ile veyāḫūd vaḳtin iḥtimāl ve īcāb eylediği nesneler ile istifrāġ ve ḫılṭ-ı ᶜafini iḫrāc olur ve bu istifrāġ vācibdir. Ve bundan sonra dahi vācib olur ki iḳbāl olunup ḳalb muḥāfaẓa oluna ve tebrīdi ve ᶜıṭriyyeti olan nesnelerle ḳalb taḳviye oluna, mes̱elā ḥummāḍ-ı ütrücc ve leymū ve tuffāḥ ve sefercel rubbları mis̱lliler ile ve ḥummāḍ-ı ḥāmiḍ ile taḳviye oluna ve verd ve ṣandal ve kāfūr işmām oluna ve ġıdāları ḫall ile ᶜades ve cidden ḥāmiḍ olup luḥūm-ı ṭayāhīc ve cidādan mütteḫaẕ meṣūṣ ola.

Ve ᶜalīlin meʾvāsı ve mekānı cemed-i kes̱īr ve varaḳ-ı ḫilāf ve benefşec ve verd ve nīlūfer ve o mis̱lliler ile teklīl ve tezyīn oluna. Ve ḳalb üzere aṭliye-i müberride vü muḳavviyeden ḫafaḳān-ı ḥārr aṣḥābına ve aṣḥāb-ı vebāya vaḍᶜ olunan edviye-i maᶜlūme vaḍᶜ oluna. Ve'l-ḥāṣıl aṣḥāb-ı ṭavāᶜīne havā-ı vebāiyyede olunan tedbīr gibi tedbīr olunur.

Ammā ṭāᶜūnun kendiye ve ṭāᶜūn mecrāsına cārī olan esmā-ı meẕkūrelerin müsemmeyātına mebdeʾ-i ẓuhūrunda tebrīdi ve ḳabḍı olan edviye ile ve mā ve ḫallde maġmūse olan isfence ile veyāḫūd dühn-i tuffāḥa maġmūse olan isfence ile veyāḫūd şecere-i maṣṭakī ve dühn-i ās ile ᶜilāc olunur ve bu meẕkūrlar ile ḥāl-i ibtidāda tedbīr olunur. Ve eger mümkin ise şarṭ olunup içinde olan mevādd isāle olunur ve tecemmüd edecek ḳadar terk olunmaz, zīrā tecemmüd ile semmiyyeti tezāyüd eder. Ve miḥceme istiᶜmāline ḥācet var ise rıfḳ ile maṣṣ olunur.

Ve eger maṭᶜūnun ṭāᶜūnu ḫurāciyyü'l-cevher ise onun vaḳt-i intihāsında veyāḫūd intihāya ḳurbiyyeti vaḳtinde teftīḥ istiᶜmāl olunmak vācib olur. Ve eger onda ḥummā var ise tebrīdde teʾennī gerektir ilā-ḫalfin mevāddı mürtedde olmasın için. Ve onu teftīḥ mā-ı bābūnec ve şibt mis̱lliler ile tenṭīl olunmakla olur ve sāir ebvāb-ı ḫurācātta ẕikri ātī müfettiḥāt-ı laṭīfe ile olur.

Ve ḳudemā dediler ki ammā ḳūmāṭā ve maḳleyūs (مقليوس) ismleri ile müsemmā olanlara bu ḍımād nāfiᶜ olur, o ḍımād budur ki bersiyāvuşān ve sermaḳ ve leblāb ve aṣl-ı ḫaṭmī ve üşşec-i ḳalīlden mütteḫaẕ olur ve şarābla ᶜasel ve rītīnācla dıbḳ ve ḳayrūṭī ve küvāretü'n-naḥl vesaḫı ve ḫallde münaḳḳaᶜ türmüs ve ᶜilk-i buṭm ile ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve tīn ile naṭrūn veyāḫūd ḫamīr ile naṭrūn nāfiᶜ olur.

Ġudedde Ḥādis̱e Olan Evrām Beyānındadır

O evrām-ı ġudediyye ki ṭavāʿīn mecrāsına cāriye olmaz, onlar baʿḍı kerre beḥārīnde lüḳūʿ[116] mevḳiʿinde vāḳiʿ olur ve baʿḍı kerre dahi aʿḍā-i aṣliyyeden düfūʿ mevḳiʿinde vāḳiʿ olur ve baʿḍı kerre dahi o evrām-ı ḥādis̱eyi ḳurūḥ ve evrām-ı sāireler o eṭrāfa celb eder ki ona mevādd cereyān edip ṭarīḳinde luḥūm-ı ġudediyye-i mez̠kūreye sülūk edip ona teşebbüs̱ eder, nitekim ürbiyye ve ābāṭın teverrümünde cereb ve iki riclde ve iki yedde verem ḥudūs̱u olur ve baʿḍı kerre dahi o evrām-ı ġudediyye bedende olan imtilā ile ve baʿḍı kerre bilā-imtilāʾ olur.

Ve o evrāmın ʿilācı senin maʿlūmun olduğu üzere evrām-ı sāire ʿilācına muḫālif olur, zīrā bu evrāmda defʿ ile ʿilāca bedʾ olunmaz ve mevāddını refʿ ve redʿde istiʿcāl olunmaz belki faṣd ile ve ishāl ile istifrāġ gerekli olur. Ammā o evrām-ı ġudediyyenin ʿilāc-ı sāiresi ḥāl müstebīn olunca ḳadar teʾḫīr olunur.

Eger o evrām ʿalā-sebīli'l-buḥrān veyāḫūd ʿuḍv-ı reʾīsten ʿalā-sebīli'd-defʿ ḥādis̱ oldu ise onun defʿi elbette cāiz olmaz belki mümkin olursa onun mevāddı velev bi'l-meḥācim ʿuḍv-ı āḫere cez̠b olunur.

Ve eger o evrāmın ḥudūs̱u kes̱ret-i imtilā ḥasebiyle ise ona ʿilācda aṣl-ı viḳāʿda istifrāġ ve ġıdāyı taḳlīl ve telṭīf olur ve onlarda dāfiʿāt ve rādiʿāt istiʿmāl olunmaz belki onlarda istiʿmāl olunacak mürḫiyāt olur ve maʿa-hāz̠ā mürḫiyāt dahi min-ġayri istifrāġin istiʿmāl olunmaz, zīrā min-ġayri istifrāġin mürḫiyāt istiʿmāl olunsa baʿḍı kerre ʿuḍv-ı müteverrime mādde-i kes̱īre cez̠b eder ve belki mürḫiyāt istiʿmāl olundukta onunla maʿan istifrāġ olunmak ve mevāddı cihet-i ḫilāfa cez̠b eylemek gerekli olur.

Ve dāfiʿāt ve mürḫiyāt istiʿmāllerinin her birinde ḫaṭar vardır. Ammā dāfiʿāt istiʿmālinin ḫaṭarı budur ki onunla mevādd aḥşāya ve aʿḍā-i reʾīseye mürtedde olur ve mürḫiyātın ḫaṭarı mevādda kes̱īreyi celb ve cez̠b olur. Ve istifrāġ ile ve māddeyi cihet-i uḫrāya imāle ile mürḫiyātın maḍarratından emān ḥāṣıl olur.

Ve kaçan o veremde vecaʿ müştedde olsa o vecaʿı teskīnden lābüdd olur ve onun teskīni zeyt-i ḥārrda meblūle olan ṣūfa mirāren vaḍʿ olunup āḫirinde milḥ dahi ziyāde olunmakla olur ve bu kimād vecaʿ teskīn olunca ḳadar

116 "Lüḳūʿ" remy ve defʿ maʿnāsındadır.

tekrār olunur, zīrā o kimād evvel-i emrde vecaʿı ziyāde kılarsa bi'l-āḫere taḥlīli ḥasebiyle veremi teskīn eder. Ve kaçan beden naḳī olsa veyāḫūd mümteliʾe olup sen bedeni tenḳıye eylesen veremi sen taḥlīl eyle ve āḫer nesneden mübālāt eyleme ve baʿḍı kerre daḳīḳ-i ḥınṭa taḥlīlde nāfiʿ olur ve daḳīḳ-i şaʿīr ondan eslem olur. Ve baʿḍı kerre muḥallil-i ḳavī veremi ʿaẓīm eder ve ona bināen onu istiʿmāle ḥācet olmadıkça muḥallil-i ḳavī istiʿmāl olunmaz ve ona iḥtiyāc o vaḳtte olur ki mevāddın ʿuḍv-ı reʾīse inṣıbābından ḫavf olunup taḥarrüzen ʿanhü ʿuḍv-ı reʾīs cihetinden mādde verem cānibine muḥallil-i ḳavī ile ceẕb olunur.

Ve evrām-ı ġudediyyeyi vaḳt-i ibtidāda eks̱er-i emrde zeyt-i müsaḫḫan tebriʾe eder verem-i meẕkūr üzerine yalnız ṣabb olunmakla. Ve eger o verem ʿuḍv-ı şerīf üzere olan laḥm üzere olursa mes̱elā s̱edy ve ḫuṣyeler üzere olan verem gibi ve o veremi mevḍiʿ-i meẕkūrundan menʿ āfete müʾeddī olur diye ḫavf eylemezsen onu sen menʿ ve redʿ eyle. Ve eger o veremin ṣalābete meylini iḥsās edersen verem hangi mevḍiʿde olursa olsun onu sen telyīn eyle.

Ḫurācāt-ı Ḥārre Beyānındadır

Min beyni'd-dübeylāt ḫurāc odur ki evrām-ı ḥārreden cemʿ-i midde eylemiş ola ve dübeyle ismi o veremin küllīsine ıṭlāḳ olunur ki onun bāṭınında mevḍiʿ-i fāriġ ü ḫālī olup ona mevādd munṣabbe ola hangi mādde olur ise olsun ve o mādde o mevḍiʿ-i fāriġde bāḳī kala. Ve o cümleten ḥārr olup cemʿ-i midde eden evrāma ḫurāc ıṭlāḳ olunur.

Ve baʿḍı kerre verem-i ḥārr evvel-i ẓuhūrunda ve ibtidā-i ḥālinde cemʿ-i midde ve ittiṣāl-i [496b] bāṭını tefrīḳ eder. Ve baʿḍı kerre dahi o vech üzere ẓuhūr ve bedʾ eylemez belki ibtidā-i emrde o evrām-ı ḥārre ṣaḥīḥa olmak üzere ẓuhūr eder ve müntehāda onun emri cemʿ ve tefrīḳe müʾeddī olur. Ve aḫlāṭ-ı muḫāṭiyyeyi ve caṣṣiyyeyi ve ḥaṣaviyyeyi ve şaʿriyyeyi ve o mis̱lli aḫlāṭı muḥteviye olan dübeylāt-ı bārīdede olan kelāmı biz teʾḫīr eyleyelim. Ve nāsın baʿḍısı aḫlāṭ-ı meẕkūre muḥteviye olan evrāma dübeyle ismini ḫāṣṣ kıldılar ve cemʿ-i midde eden evrāma dübeyle ıṭlāḳ eylemediler ve şimdiki ḥālde biz cemʿ-i midde eden evrāmda tekellüm eyleriz. Ve o evrām bu vechle ḥādis̱ olur ki ṭabīʿat māddeyi defʿ eder ve o māddeye cilde nüfūẕ

mümkin olmaz ve laḥm dahi onu ġılẓati ḥasebiyle teşerrüb eylemeyip laḥmı tefrīḳ-i ẓāhir ile tefrīḳ eder ve ḥādis̱ olan ḫalel ve fercde müstekinn olur ve eks̱er-i emrde onun reʾs-i muḥaddedi olur ḫuṣūṣan ki mādde ḥādde ola ve o ḫurācāt ibtidā edip cemᶜ-i midde eder ve baᶜdehu māddeyi inḍāc ve baᶜdehu tefcīr eder. Ve inḍāc ve tefcīrinde baᶜḍı kerre ona taḳviyeye ḥācet olur ve baᶜḍı kerre taḳviyeye ḥācet olmaz. Ve her ne ḳadar ḫurācın irtifāᶜı eşedd ve iḥmirārı ve reʾsi eḥadd olur ise onu iḥdās̱ eden ḫılṭın ḥarāreti o miḳdār eşedd ve nuḍc ve taḥallül ve inficārı dahi o miḳdār esraᶜ olur ve ḫuṣūṣan nātī ve bāriz ve ṣanevberiyyü'ş-şekl olanlarda o ḥālāt ziyāde olur. Ve ẕikr olunan evṣāfın ḫilāfı üzere olup müstaᶜriḍ ve ġāiṣ ve ḳalīlü'l-ḥumret olanların māddesi ġalīẓa ve rediyye ve bāṭına māile ve ḳalīlü'l-vecaᶜ ve s̱aḳīlü'l-ḥareket olur ve bunun erdeʾi bāṭına münfecir olup memerrini ifsād edenlerdir. Ve baᶜḍı ḫurācātın inficārı iki cānibe olur yaᶜnī hem ẓāhire ve hem bāṭına münfecir olur ve bāṭına münfecire olan ḫurācātın aḥmed-i inficārı o ḫurāc bulunduğu ᶜuḍvun tecvīf-i ḫāṣṣına münfecir olup onun dahi ḫārice mesīli olmakla ḫārice müteveccih olan inficār olur miᶜde ḫurācı gibi, zīrā miᶜdenin miᶜde bāṭınına münfecir olan ḫurācı ẓāhir-i miᶜdeye münfecir olan ḫurācdan ve keẕālik miᶜde ḫurācının merāḳḳın muḥīṭ olduğu tecvīfe inficārından ḫayrlı olur. Ve keẕālik dimāġda ḥādis̱ olan veremin muḳaddemde olan iki tecvīfe inficārı aḥmed olur, zīrā onların ḫārice menfeẕleri vardır, enf ve üẕün ve feme vāṣıl ḳamᶜ gibi. Ammā verem-i dimāġī dimāġı muḥīṭ olan feḍāya veyāḫūd baṭn-ı muʾaḫḫare münfecir olsa ḫārice menfeẕi olmamakla ḍarar-ı şedīd ile ıḍrār eder.

Ve her ᶜuḍv ḫurāca ṣāliḥ olmaz, mes̱elā mefāṣılda ḫurācın ḫurūcu ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur, zīrā onda aḫlāṭ-ı miḫāṭiyye vardır ve mekānı vāsiᶜdir ve o mekān-ı vāsiᶜ māddeyi ḫānıḳ ve ḥābis değildir ki ḥattā onda ᶜafen ḥādis̱ ola. Ve eger mefāṣılda ḫurāc ḥādis̱ olur ise emr-i ᶜaẓīm ḥasebiyle ḥādis̱ olur. Ve ḫurācātın aḫbes̱i ve şerrlisi o ḫurācdır ki aᶜṣāb-ı kes̱īre olan ᶜaḍalin eṭrāfında ḫurūc eyleye.

Ve midde ḫurācın müddet-i nuḍcu muḫtelife olur ve o iḫtilāf middenin leṭāfeti ve ġılẓati ḥasebiyle ve mizācın ḥarr ve berdi ve iᶜtidāli ḥasebiyle ve faṣl ve sinn ve cevher-i ᶜuḍv ḥasebleriyle olur. Ve ḫurācın ᶜadem-i nuḍcu ve ḳayḥa istiḥālesi ᶜuḍvda ḥārr-ı ġarīzīnin ḳılleti ḥasebiyle olur veyāḫūd

cevher-i māddenin ġılẓati ḥasebiyle ḳayḥa istiḥāle eder ve o ġılẓat ile ḳayḥa istiḥāle baʿḍı kerre bāṭında olup ḥisse ẓāhir olmaz ḳayḥ bi-ḥasebi'l-ġılẓat ġuʾūr etmekle. Ve baʿḍı kerre middenin nuḍcuna ve ʿadem-i nuḍcuna serīʿan vuḳūf ḥāṣıl olmaz, zīrā cevher baʿḍı kerre ġalīẓ olmakla her ne ḳadar nuḍc bulsa sürʿat üzere onda līnet olmaz, ammā midde raḳīḳa olur ise ḫurāc dahi sürʿat ile leyyin olur. Ve keẕālik midde üzere olan laḥmın ḳıllet ve kes̱reti ḥasebiyle dahi nuḍca vuḳūf sürʿat ve buṭʾda muḫtelif olur.

Ve ḫurāc ẓuhūrunun ve midde ile vuḳūʿunun sebebi imtilā olur ve māddenin kes̱ret-i kemmiyyeti ve fesād-ı keyfiyyeti olur ve esbāb-ı meẕkūrenin dahi esbābı toḫme ve riyāḍet-i rediyye ve hümūm ve ġumūm gibi āfāt-ı nefsāniyyenin demi ifsādı olur ve o emrāḍ dahi olur ki onun istifrāġ-ı ẓāhir ile buḥrānı olmaya.

Ve ḫurācāttan bir nevʿ ḫurāc vardır ki ona ṭaramīsūs (طرميسوس) tesmiye olunur *ve baʿḍı nüsḫada ṭarmediyūs (طرمديوس) vāḳiʿ olmuştur* ve o ḫurāc münfecir olup middesi tamāmen ḫurūc eder ḥattā taḥtında laḥm-ı ceyyid ẓāhir olur sonra midde-i āḫeri dahi ẓāhir olur. Ve keẕālik bir nevʿ ḫurāc dahi vardır ki ona tīn tesmiye olunur, o ḫurāc ḳurḥī ve müstedīr ve aḥmerdir ve eks̱er-i emrde o ḫurācın ṣāḥibi ḥummādan ʿārī ve ḫālī olmaz ve onun reʾste ḥudūs̱u eks̱er ve aʿḍā-i sāirede eḳall olur.

Veremin Ḫurāc Olduğunun Delāilidir: Kaçan veremde sen ḍarebān-ı kes̱īr ve ḳāʿide-i veremde ṣalābet ve ḥarāret rüʾyet eylesen ẓan eyle ki verem ḫurāca ṣayrūret ṭarīḳindedir.

Nuḍcun Delāili ve ʿAlāmātı Beyānındadır

Ve kaçan ḫurācda līnün-mā ve vecaʿında sükūn rüʾyet eylesen sen bil ki o ḫurāc ṭarīḳ-i nuḍcdadır.

Aḥkām-ı Midde Beyānındadır

Ceyyide olan midde beyḍāʾ ve melsā olur ve onda rāyiḥa-i kerīhe olmaz, zīrā onda ḥarāret-i ġarīziyye taṣarruf eder her ne miḳdār ḥarāret-i ġarībenin dahi muʿāveneti olur ise ḥükm ġarīziyyenin olmakla netn ḥādis̱ olmaz. Ve midde melāsetinin hükmü budur ki onunla maʿlūm olur ki gerek muṭīʿ ve gerek ʿāṣī middenin eczāsı ḳuvve-i hāḍımeden infiʿālde müttefiḳa ve

müsteviyedir. Ve rāyiḥanın netn ve kerāhetinin ʿademinin ḥükmü budur ki onunla maʿlūm olur ki midde ʿufūnetten baʿīd olmuştur. Ve eṭıbbā dediler ki middenin beyḍā olduğundan maṭlūb olan ḥükm budur ki aʿḍānın levni ebyaḍ olmakla middeyi aʿḍā-i aṣliyye levnine teşbīhe ancak ḳuvveti olan ṭabīʿat ḳādire olur. Ve kaçan middede levn-i ebyaḍ rüʾyet olunsa ṭabīʿat fiʿlini icrāya ḳādire olduğu maʿlūm olur. Ve midde-i rediyye müntine olup ʿufūnete delālet eden midde olur, zīrā netn ve ʿufūnet nuḍcun ḍıddıdır ve ḥarāret-i ġarībenin istīlāsına dahi delīldir. Ve kaçan ḫurūc eden middenin eczāsı ḳıvāmı muḫtelif ve elvānı mütenevviʿ ve mütefennin olsa o dahi midde-i ceyyideye muḫālif olan cinsten olur. Ve bedende ḥāṣıla olan middeye lāzımdır ki onda ʿufūnet veyāḫūd nuḍc veyāḫūd teberrüd edip naḥv-i āḫere istiḥāle eyleye.

Ḫurāc-ı Bāṭınī Delāilidir: Kaçan aḥşāda verem-i ḥārr ḥādiṡ olup onda ḳuşaʿrīrāt ve bilā-tertīb ḥummayāt olup vecaʿ müştedde ve müddet-i ḳuşaʿrīret evāilde ṭavīle ve baʿdehu bi-ḥasebi’t-tedrīc ḳaṣīre olsa ve ṡiḳal ziyāde olsa sen bil ki o verem ḫurāca ṣāire olur ve ḥālā cemʿ-i midde ṭarīḳindedir. Ve onun vecaʿı evāilde eşedd olup zamān-ı intihāda vecaʿ noḳṣān üzere olduğunun sebebi budur ki veremin temezzuḳu ḫurācın evāilinde olur ve şiddet-i vecaʿ temezzuḳ ve teferruḳ-ı ittiṣāl ḥāsebiyle olur ve vaḳt-i intihāda temezzuḳ ve teferruḳ ḳalīl olmakla vecaʿ sākin olur. Ve keẕālik mādde middeye istiḥāle eyledikte dahi ḥummā ve iltihāb her ne ḳadar şedīde ise sākin olur ve ḳalbin müşāreketi ḥasebiyle olan ḥummā dahi sākine olur.

Ve maʿlūm buyurula ki nabḍın ṣalābeti veremin ḫurāca ṣāire olduğuna büyük ve ḳavī şāhid olur. Ve kaçan aḥşāda olan ḫurāc ve dübeylenin ʿalāmātı ẓāhire olup velākin nabḍda ṣalābet olmasa mücerred ʿalāmāt-ı sāirenin ẓuhūru ile bāṭında ḫurāc olduğuna ḥükm ve cezm olunmaz, zīrā o miṡlli ḫurāc baʿḍı kerre aḥşāyı muḥīṭ olan ṣıfāḳta olur. Ve ṡiḳal hangi cānibde olduğunu iḥsās eylesen ḫurāc dahi o cānibde olduğunu iḥdās eyle ve keẕālik vecaʿ cānibi ile ḫurāc cānibini iḥdās eyle.

Nuḍc-ı Bāṭınī Delāilidir: Evvelā ḫurāc-ı bāṭınī edillesi ʿārıḍ olup ve baʿdehu onun ḥummā ve ḳuşaʿrīret ve evcāʿı sükūn-ı tāmm ile sākin [497a] olup velākin ṡiḳali bāḳī kalsa midde müstaḥkem ve nuḍc ḥāṣıldır.

Ve Ḫurāc-ı Bāṭının Ḳurb-ı İnficārı Delāilidir: Kaçan evcāᶜ ᶜavdet edip naḥs ve lez̠ᶜ eylese ve s̠iḳal müştedd olup ḥummayāt müteşābih olsa inficār ḳarīb olmuştur. Ve kaçan baġteten nāfiḍ ᶜārıḍ olup s̠iḳal ve vecaᶜ sākin olsa o ḫurāc bi'l-fiᶜl münfecirdir ḫuṣūṣan istifrāġ-ı midde ẓuhūr edip memerrini lez̠ᶜ ederek ḫurūc eylese. Ve ḥāl-i inficārda ḳuvvete ḍaᶜf ve z̠übūl gelmek lāzım olur.

Ve ḫurāc-ı bāṭın kaçan defᶜaten münfecir olup ondan şeyᵓ-i kes̠īr ḫurūc eylese baᶜḍı kerre ona ḫafaḳān ve ġaşy ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi ḳuvvetin inḥilāli ḥasebiyle mevt ᶜārıḍ olur ve ḳayᵓ ve ishāl dahi ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi defᶜaten midde-i kes̠īre nefs̠ eder eger ḫurāc ṣadrda olur ise ve baᶜḍı kerre iḫtināḳ ᶜārıḍ olur defᶜaten ṣadra şeyᵓ-i kes̠īr münfecir olur ise.

Ḫurācāt-ı Ẓāhire Muᶜālecātı Beyānındadır

İstifrāġāt ve evrām-ı ḥārreye olunan muᶜālecāt-ı maᶜlūme ḫurācāt-ı ḥārre ile evrām-ı ḥārre-i ġayr-i ḫurāciyye beynlerinde emr-i müşterektir velākin o muᶜālece mevāddın ᶜuḍv-ı şerīfe rücūᶜu ḫavf olunan ḫurāc ve evrāmda istiᶜmāl olunmaz ve onlarda o muᶜāleceleri cühhāl-ı eṭıbbā istiᶜmāl edip ḫaṭā ederler. Ve onlardan mā-ᶜadā ḫurāca maḫṣūṣ muᶜālece ve tedbīr budur ki ḫurācda müctemiᶜa olan midde iki vechin biri ile tedbīr olunup taḥlīl olunur:

O tedbīrin biri eger maraḍ vech-i muᶜtāddan kes̠īren ḫurūc eylemedi ise sedād üzere cereyān eden tedbīr olur ve o tedbīr budur ki evvelā māddeyi inḍācda bir müddet iḥtiyāl olunup baᶜdehu ḫurācı tefcīrde iḥtiyāl oluna ve ḳuvvete ve ḳuvveti dahi ḥıfẓa vecaᶜ ile ve defᶜaten inficār ile sāḳıṭa olmasın için mürāᶜāt oluna, zīrā nāstan kes̠īre z̠übūl-ı ḳuvvet ḥasebiyle mevt ᶜārıḍ olur belki eyyühe'ṭ-tabīb sana vācib olur ki ḳuvvet ne keyfiyyette taḳviye olunur ise senin bildiğin muḳavviyāt ve muḥāfiẓāt ile ḥıfẓ ve taḳviyeye mürāᶜāt eyleyesin. Ve vācib olur ki aṣḥāb-ı dübeyle aġdiye-i ceyyide ile taġdiye oluna lākin ḫurāc aḥşāda olur ise bi-ḥasebi'ḍ-ḍarūre telṭīf-i ġıdāya ḥācet olur.

Ve iki tedbīrin ikinci tedbīri budur ki o tedbīrde dāire-i sedāddan ḫurūc olunup ḍarūret-i ḥāle iᶜtibār olunur, mes̠elā maraḍ ᶜaẓīm ve ḫurāc muᶜtādı ᶜiẓamda mücāviz olmakla nuḍca intiẓār ile istiᶜcāl-i emrden ḫavf olunsa

veyāḫūd ḳuvvetin cemīᶜan mevādd-ı ḫurācı inḍāca ḳadar vefā eylemeyeceği maᶜlūm olsa o zamān ḫurāc baṭṭ olunmak lāzım olur. Ve eger o ḫurācın ḳurbünde aᶜḍā-i kerīme olup ona ḥadīdin mümāssesi muḍırre olursa vācib olur ki ona ḥadīd iṣābetinden tevaḳḳī ve ictināb oluna. Eger ᶜadem-i vefā ṣūretinde inḍāca ḳadar muᶜālece ve baṭṭ teʾḫīr olunsa inḍācdan ᶜācize ḳuvvet teʾs̱īr-i āḫer ile teʾs̱īr eder. Ve keẕālik kaçan sen iḥsās eylesen ki mādde ġılẓati ḥasebiyle ḳuvvetten münfaᶜile olmaz ve nuḍcu ḳabūl eylemez veyāḫūd ḫurācı olan ᶜuḍvun ḥārr-ı ġarīzīsi ḳalīl olduğu veyāḫūd ġarīzīnin ve ḳuvvetin ihmāl ve taḳṣīri olduğu ve inḍāc-ı ḥaḳḳtan inḥirāfı veyāḫūd ḫurāc mefāṣıl ḳurbünde veyāḫūd aᶜḍā-i reʾīse ḳurbünde olmakla nuḍca ḳadar ᶜilācı teʾḫīr olunsa ᶜuḍvu ifsādı iḥsās ve iḥdās olunsa o zamān teʾḫīr olunmayıp baṭṭ olunur, zīrā baṭṭ olunmayıp muġarriye ve münḍice olan edviyeye taᶜvīl ve iᶜtimād olunsa baᶜīd olmaz ki edviye-i muġarriye nesīmi mesāmmda nüfūẕdan menᶜ eyleye ve edviye münḍice ḥarāret-i ḍaᶜīfeyi taḥrīk eyleye.

Ve ẕikr olunan menᶜ ve taḥrīkin her birisi taᶜfīne muᶜīn olmakla lā-maḥāle muḍırr olur, bu mis̱lli olan ḫurāc şarṭ-ı ġāir ve baṭṭ-ı ᶜāmiḳ ile şarṭ ve baṭṭ olunmak lāzımdır. Ve şarṭ ve baṭṭtan sonra ġāyet-i taḥlīli ve tecfīfi olan edviye onlara itbāᶜ olunur. Ve vācib olur ki baṭṭ ve şarṭın her birisi o ᶜuḍvda olan ᶜaṣablar elyāfının ṭūlü meslekine sülūk eyleye lākin teşennücden ḫavf olunup o ᶜuḍvun fiᶜlini ibṭāl ḳaṣd olunur ise o zamān līf ᶜarḍan ḳaṭᶜ olunur, ḫavf olunan teşennücden emn ve selāmet taḥṣīl olunur. Ve elyāfın eks̱erinde ṭūl bedenin ṭūlünün vaḍᶜı gibidir velākin aᶜḍā-i maḫṣūṣa aᶜṣābı elyāfının ṭūlü ṭūl-i bedene muḫālif olur ve keẕālik cebhe mis̱lli olan ᶜuḍvlardan mā-ᶜadāda olan elyāfın ṭūlünü o aᶜḍānın esürre ve ġuḍūnu kesr eder bulursun.

Ve meşrūṭ ve mebṭūṭ olan kimselere vācib olur ki mā ve dühn ve şaḥmiyyeti olan nesneler taḳrīb olunmaya. Ve eger ġasl olunmağın iḳtiḍā ederse mā ve ᶜasel ile veyāḫūd mā ve şarāb ile veyāḫūd mā ve ḫall ile ġasl olunur. Ve baᶜde'l-baṭṭ verem ve iltihāb müştedd olur ise ᶜades ile taḍmīd olunur ve eger onlara ḥācet yok ise mülḥimāt ve merāhim istiᶜmāl olunur. Ve maᶜlūm ola ki ẕikr olunan baṭṭ, ṣadīd ve veḍar ve nāṣūru müvellid olur velākin baṭṭa ḥācet oldukta onları ᶜadem-i tevlīde çāre yoktur ve ona çāre

için işlenen nesnelerin evlāsı mevāḍiᶜ-i laḥmiyyeden ᶜaṣab ve ᶜurūḳu ḳalīl olan mevḍiᶜleri inḍāc eylemektir.

Ve maᶜlūm ola ki ṣanevberiyyü'ş-şekl mürtefiᶜ ve muḥaddedü'r-rüᵓūs olan ḫurāc baṭṭa ḳalīlen muḥtāc olur ve eks̱er-i ḥālde ḳable'n-nuḍc ve baᶜ-de'n-nuḍc onun baṭṭa iḥtiyācı olmaz.

Tedbīr-i İnḍāc ve Teḳayyuḥ-ı Ḫurāc İḥtiyāli Beyānındadır

Vācib olur ki edviye-i münḍicenin ḥarāreti ḥarāret-i bedene ḳarīb ola ve onda taġriyetün-mā ola. Ve münḍicātın derece-i ūlālārından olur mā-ı fātir ile tenṭīl ve daḳīḳ-i ḥınṭa veyāḫūd daḳīḳ-i şaᶜīr ile taḍmīd olunmak. Ve ḥınṭa-i memḍūġanın inḍācı ecved olur. Ve kez̠ālik derece-i ūlāda münḍic olandan olur ḫubz mā ve zeyt ile veyāḫūd şemᶜ ve zaᶜferān ve diḳāḳ-ı kün-dür ve zift dühn-i verd ile veyāḫūd şaḥm-ı ḫınzīr ile ve kez̠ālik ḫaṭmī ve bezr-i kettāndan mütteḫaz̠ olan ḍımād ve kez̠ālik yābis ve ḥulv ve desim ve semīn olan yalnız ṭīn ile veyāḫūd maᶜa-daḳīḳi'ş-şaᶜīr ḍımād veyāḫūd daḳīḳ-i şaᶜīr ile ve ḫuṣūṣan içine zūfā ve saᶜter-i berrī idḫāl olunan daḳīḳ-i şaᶜīr ve kez̠ālik o daḳīḳ-i şaᶜīr ki mā ile ve min-ġayri ifrāṭın milḥ-i ḳalīl ile cemᶜ olunup ḍımād oluna ve baᶜḍı kerre onun içine şaḥm ve dühn dahi idḫāl ve ziyāde kılınır. Ve bu mez̠kūrlardan aḳvā olur ḥurf ᶜilk-i buṭm ile ḍımād olunsa.

Ve inḍāca nāfiᶜ edviye-i mürekkebedendir: Zeyt ve meyᶜa ve kınne ve mürr ve lāz̠en ve rātiyānec ve semn ve maṣṭakī ve zūfa'r-raṭb ve aṣl-ı ḳis̱s̱āi'l-ḥımār ve aṣl-ı demü'l-aḫaveyn. Ve kez̠ālik min-ġayri şemᶜin mer-hem-i Cālīnūs dühn-i ḫırvaᶜla ve ḫuṣūṣan o merhem zeytte idāfe olunsa inḍācı kes̱īr olur. Ve kez̠ālik Dūlūs merhemi ve bāsilīḳūn merhemi ḳavī münḍicdir. Ve kez̠ālik ceyyid münḍicdir ḥacer-i mārḳaşīs̱ā üşşec ile ḫurāc üzere vaḍᶜ olunsa ve kendiliğinden suḳūṭ edince ḳadar üzerinde terk olsa ceyyid olur.

Nuḍc Bulan Ḫurācāt-ı Ẓāhire Tedbīri Beyānındadır

Kaçan sen cild-i ḫurācı ġalīẓ bulsan ondan māddesi her ne ḳadar nuḍc buldu ise dahi inficār ümīd ve recā olunmaz ve o ġılẓat delālet eder ki o mevḳiᶜde ᶜurūḳ ve evtār ve aᶜṣāb vardır. Ve vācib olur ki o ḫurāc baṭṭ oluna,

zīrā baṭṭ eylemeyip middeyi onda terk eylersen fāsid olup onu dahi ifsād eder ve ᶜurūḳu ve līf-i ᶜaṣabı ekl eder. Ve o ḫurācın eşeddi ḳurb-ı mefāṣıl-da olan ḫurāc olur ve onu baṭṭ eylemek murād eyledikte mevḍiᶜ-i middeyi ṭaleb ve taᶜarrüf edip o mevḍiᶜi baṭṭ eyle ve ictihād eyle ki mümkin oldukça baṭṭın bābı süfle müṣādif ola. Ve eger ḫurāc üzere semīn olursa ve sen onu şaḳḳ murād eder isen faḳaṭ bābı şaḳḳ eyle, zīrā semnin verāsına iltizāḳı olmaz ve mücerred bābı şaḳḳ eylemek midde iḫrācında kifāyet eder ve ammā baṭṭ olunacak ḫurāc naḥīf ise ḫurācın cümlesi ṭūlen şaḳḳ olunur.

Ve maᶜlūm [497b] ola ki midde olan mevḍiᶜ baᶜḍı kerre mess ile ẓāhir ve mütebeyyin olur ḫuṣūṣan ki iṣbaᶜ-ı vāḥid ile ḫurāc üzere sen kebs edip velev fī-yedin uḫrā iṣbaᶜ-ı uḫrā ile mürāᶜāt eylesen ve kebs ile middeden bir nesne mündefiᶜ olduğunu taᶜarrüf eylesen. Ve mevḍiᶜ-i midde levnin beyāḍa ḍābir olduğundan dahi maᶜlūm olur. Ve nuḍcu olmayanların levni ḥumrete māil-dir. Ve mevḍiᶜ-i middenin baᶜḍı kerre levni ḫuḍrete ve ṣufrete māil olur eger midde ceyyide değil ise velākin bu ᶜalāmetlerden muᶜtemed olan ᶜalāmet-i lemstir, baṣar değildir ve maᶜa-hāẕā baṣarın lemse iᶜāneti vardır.

Ve kaçan o ḫurāc şaḳḳ olunsa vācib olur ki esürrenin ḫuṭūṭ-ı ṭabīᶜiyye-sine muvāfıḳ şaḳḳ oluna, lākin ḫurāc o ᶜuḍvda olsa ki onun ṭūl-i līfi esür-re ṭūlüne muḫālif olur, pes onun şaḳḳı bi-ḥasebi'ḍ-ḍarūret esürre ṭūlüne muḫālif kılınır ṭūl-i līfe muvāfıḳ olsun için. Cebhe ḫurācında şaḳḳ murād olunsa esürre ṭūlüne muḫālif kılınır, zīrā esürrenin ṭūlü vefḳince şaḳḳ olun-sa līf munḳaṭıᶜ olup cebhenin cildi sāḳıt olur vech üzere nüzūl eder.

Ve ammā ürbiyyelerde olan ḫurāc cildin ᶜaraḍına şaḳḳ olunup esürreye muvāfıḳ kılınır, zīrā onda līften ve esürreden her birinin ṭūlü cildin ᶜaraḍına mevḍūᶜa olur. Ve kaçan minvāl-i muḥarrer üzere ḫurācı şaḳḳ edip ve içinde olan middeyi iḫrāc eylesen sana vācib olur ki mübāderet edip cildi laḥma ilṣāḳ eyleyesin, zīrā cilde laḥma ilṣāḳta mübāderet olunmasa cild taḥarrüf edip müteṣallib olur, bir dahi ilṣāḳı ḳābūl eylemeyip onda meḫābī[117] ḥudūs̱ eder ve mümtelī olmaktan zāil olmayıp o mis̱li olan mevḍiᶜde yine ḫurāc ᶜāid olur. Ve her kaçan o meḫābīyi sen tenḳıye eylesen yine mümtelī olur ve fi'l-ḥaḳīḳa o meḫābī nevāṣīr cinsinden olur velākin vaḳtinde bi-sürᶜatin

117 اَلْخَوْبَةُ [el-ḫavbet] (ḫānın fetḥi ve vāvın sükūnu ile) şol yerdir ki iki yağmur yağan yerlerin beyninde ola, yağmur değmeye. Vankulu.

cildi laḥma ilṣāḳ baᶜde't-tenḳıye olmak vācib olur. Ve eger ḥācet olur ise mebṭūṭ olan ḫurācın mevḍiᶜ-i baṭṭını ḫırḳa-i ḫaşineden maṣnūᶜ mirved idḫāl edip onunla tenḳıye ve ḥakk ve baᶜdehu ribāṭ-ı kühūfla bizim inşāallāhu taᶜālā ẕikr edeceğim minvāl üzere şedd etmekle ḍabṭ edersen ve senin bu fiᶜlin emr-i ṣavāb olur.

Ve baṭṭ murād edenlere vācibdir ki bizim ẕikr eyledikleri̇miz şerāyiṭe riᶜāyetten sonra ḫurācın enḍac ve kes̱īrü'l-laḥm olan ve şerāyīnden ve ᶜurūḳ-ı evrideden ve evtārdan baᶜīd olan mevḍiᶜden baṭṭ eyleye.

Anṭalīs[118] ḥeḳīm dedi ki kaçan ḫurāc reˀste olsa o ḫurāc şaḳḳ-ı müstevī ile şaḳḳ olunur ve şaᶜrın aṣl-ı nebātının maᶜiyyeti üzere kılınıp muᶜteriḍ kılınmaz. Bu minvāl üzere şaḳḳ olunan ḫurācın mevḳiᶜini baᶜde'l-bürˀ eşᶜār setr edip ᶜaybı ẓāhir olmaz. Ve yine o ḥekīm dedi ki eger ḫurāc aṣl-ı ᶜaynda olursa biz onu muᶜarraḍan şaḳḳ eyleriz. Ve eger ḫurāc enfte ḫurūc eyledi ise biz onu müsteviyen ṭūl-i enf ḳadarı üzere şaḳḳ eyleriz. Ve eger ḫurāc ᶜayna ḳarīb mevḍiᶜde olur ise biz onu reˀs-i hilāle müşābih baṭṭ ile baṭṭ eyleriz ve onun iᶜvicācını cānib-i esfele kılarız. Eger ḫurāc iki fekkte olursa onu müsteviyen şaḳḳ eyleriz, zīrā o mevḍiᶜde olan terkīb müstevīdir ve onun istivāsı ecsād-ı şüyūḫta ẓāhir olur. Ammā ḫalf-i üẕünde olan ḫurācı müsteviyen şaḳḳ eyleriz, ammā ẕirāᶜān ve mirfaḳān ve yedān ve enāmil ve ürbiyyetān onların her birinin ḫurācını ṭūlen şaḳḳ eyleriz. Ve yine o ḥekīm dedi ki eger ḫurāc iki faḫiẕin ḳurbünde ise onu baṭṭ-ı müstedīr ile baṭṭ eyleriz. Baṭṭ-ı müstedīr ona derler ki onda ṭūl maᶜa-şeyˀin mine'l-ᶜarḍ aḫẕ oluna. Ve o ḥekīm dedi ki ẕikr olunan mevḍiᶜ vech-i muḥarrer üzere müstedīren baṭṭ olunmasa mümkin olur ki onda mevādd müctemiᶜa olup nāṣūr ola. Ve keẕālik maḳᶜade ḳurbünde ḥādis̱ olan ḫurāc dahi onlar gibi müstedīren baṭṭ olunur mekān-ı ruṭūbet olmakla. Ve cenb ve aḍlāᶜda olan ḫurāc müverreben ve ḫuṣyelerde ve ḳaḍībde olan müsteviyen baṭṭ olunur. Ve yine o ḥekīm dedi ki baṭṭ eden kimse ḥarīṣ olup dāimā mümkin oldukça baṭṭını şekl-i küyānīye[119] müşābih kıla, ammā sāḳlar ve ᶜaḍudlarda olan ḫurācın şaḳḳı ṭūl üzere kılınır ve ᶜaṣabe iṣābet-i ḥadīdden iḥtirāz olunur.

---

118 "Anṭīlūs" nüsḫa.

119 اَلْكَيْنُ [el-keyn] (kāfın fetḥi ve yānın sükūnu ile) bir et pāresidir ki nisā tāˀifesinin fercinin dāḫilinde olur, bez mis̱ālinde. Vankulu

Ve maᶜlūm ola ki baṭṭ mevḍiᶜi ḥasebiyle muḫtelif kılınır: Eger ᶜayn katında olan ḫurāc baṭṭ olunur ise onun baṭṭı vaḍᶜ-ı ᶜayn şibhi üzere muḳarren kılınır. Ve enfte olan ḫurāc enfin ṭūlü üzere şaḳḳ olunur. Ve fekkte ve ḳarīb-i üẕünde müstevī kılınır, zīrā o mevḍiᶜin terkībi müstevīdir ve onun isitvāsı ecsād-ı meşāyıḫtan maᶜlūm olur. Ve ḫalf-i üẕünde olan baṭṭ müstevī kılınır. Ve ẕirāᶜ ve sāḳ ve faḫiẕ ve ᶜaḍud bunların cümlesinin baṭṭı müstevī ve ṭūle ṣāir kılınır ve keẕālik ᶜaḍal-ı baṭn ḫurācının baṭṭı onun gibi müstevī ve ṭūle ṣāir kılınır. Ve ẓahr ve ürbiyye ve ibṭte olan ḫurācı baṭṭa ᶜarḍdan dahi baṭṭ olunur, meḫābī olup nāṣūr olmasın için ve keẕālik maḳᶜade ḳurbünde olan ḫurācın dahi ᶜaraḍından aḫẕ olunur vech-i meşrūḥ üzere maḫbā ve nāṣūr olmasın için. Ve üns̱eyeynde ve ḳaḍībde müsteviyen bi'ṭ-ṭūl baṭṭ olunur. Ve cenb ve aḍlāᶜ ḫurācının baṭṭı muḳarrenen olsun için ḥaẕve'l-aḍlāᶜ hilālī kılınır, zīrā aḍlāᶜın vaḍᶜı ve üzerinde olan laḥmın vaḍᶜı hilālīdir. Ve yine Anṭalīs ḥekīm dedi ki sen dāimā mevḍiᶜ-i ḫurācın laḥmı ve ᶜaḍalinin līfi vaḍᶜını tefaḳḳud ve tefaḥḥuṣ eyle, zīrā bizim baṭṭa ḥırṣımız mevḍiᶜe ittibāᶜ iledir, zīrā mevḍiᶜ-i ittibāᶜ olunmasa onda kehf ve ġār ḥudūs̱u ḫavf olunur ve ittibāᶜ olundukta ondan emn ḥuṣūlünden mā-ᶜadā iltiḥām dahi mūḥiş olmayıp ḥasen olur ve senin her ḥālde hemmin ve ᶜināyetin ḥīn-i baṭṭa şiryāndan ve ᶜırḳ-ı ᶜaẓīmden ve ᶜaṣabe ve līf-i ᶜaḍaldan birinin ḳaṭᶜ olunmamasına olsun.

Ve baṭṭ ḫurācın ᶜiẓamı ve ṣıġarı ḥasebiyle kılınır. Eger ḫurāc ṣaġīr olup mevḍiᶜ-i vāḥidin baṭṭı ile tenḳıye ḥāṣıl ve mevāddı cemīᶜan sāile olur ise onun şaḳḳı mevḍiᶜ-i vāḥidden olur ve eger ḫurāc ᶜaẓīm ise onun baṭṭı tedrīcle ziyāde kılınır. *Ve baᶜḍı nüsḫada* فبطه بين بين *vāḳiᶜ olmuştur, iki nüsḫanın meᵓāli mütteḥiddir.* Pes baṭṭ-ı evvelden sonra yed-i yüsrānın sebbābe iṣbaᶜı ile ḥadīd aḫẕ olunup ve mevḍiᶜ-i baṭṭa idḫāl olunup s̱āniyen baṭṭ olunur ve bu minvāl üzere bi-ḥasebi't-tedrīc mevḍiᶜ-i middeye vāṣıl olunca ḳadar baṭṭ tekrār olunur. Ve eger midde-i ḫurāc mevḍiᶜ-i süflānīde ictimāᶜ edip o mevḍiᶜ vech-i meşrūḥ üzere baṭṭ olundukta midde cemīᶜan ondan ḫurūc etmek mümkin ise o mevḍiᶜ baṭṭ olunur. Ve eger mevḍiᶜ-i middenin şekli müstedīr veyāḫūd mevḍiᶜ-i vāḥidden baṭṭ ile middenin cemīᶜan ḫurūcu mümkin olmayan eşkālden bir şekl üzere ise o mevḍiᶜin cihet-i süflānīsinin iki veyāḫūd bi-ḥasebi'l-ḥāce üç mevḍiᶜinden ve dahi ezyed mevāḍiᶜinden

bi-ḥasebi mā-yuᶜlem baṭṭ olunur eger ḫurācda olan mevāḍiᶜ-i meẕkūrenin cümlesi nuḍc bulmakla seyelānı ḳābil ise. Ve yine Anṭalīs ḥekīm dedi ki eger ḫurāc mafṣalda veyāḫūd ᶜuḍv-ı şerīfte veyāḫūd ᶜaẓmda veyāḫūd ġışāya ḳarīb olan mevḍiᶜde ise ḳable en-yüstaḥkeme nuḍcuhu biz onu baṭta isrāᶜ eyleriz, zīrā ḳayḥ o ᶜuḍvlardan bir şeyᵓ ifsād eder.

Biz deriz ki ẕikr olunan vücūh-ı baṭṭ ile tedbīre ḥācet o vaḳt olur ki ondan bi-nefsihi inficār veyāḫūd edviye ile inficār recā olunmaya. Eger o iki vechten biri ile inficār recā olunur ise o ḫurāc baṭṭ olunmaz, bi-nefsihi münfecir olunca ḳadar intiẓār olunur veyāḫūd edviye ile tefcīr olunur ve baᶜḍı edviye-i müfeccirde baṭṭ maḳāmına ḳāim olan devāyı sen bulursun. Ve çok kerre ḫurāc baṭṭ olunup ondan bir şeyᵓ aḫẕ olunduktan sonra üzerine edviye müfeccire vaḍᶜ olunur ve o devā aġvaṣ olup ḫurācın [498a] s̱uḳbesi aġver olur.

Ḫāricden Ḫurācı Tefcīr Eden Edviye Beyānındadır

Kes̱ret-i redāᵓeti olmayan ḫurācāt-ı selīme mis̱lliler mā-ı ḥārr ile taḳyīḥ ve tefcīr olunur, ammā müteᶜaffine olan ḫurāc mā-ı ḥārrdan taḍarrur-ı şedīd ile mutaḍarrır olur mevḍiᶜ-i āḫerden mevāddı ḫurāca ceẕb eylediği için. Ve kaçan mā-ı ḥārrın ḫurācı ıṣlāḥı rüᵓyet olunur ise onun cevdetine sen iᶜtimād eyle. Ve maᶜlūm ola ki aṣl-ı nerces her ṣaᶜb olan ḫurācı tefcīr eder ḫuṣūṣan o aṣl ᶜasel ve mā ile mecmūᶜan dühn-i sūsen içinde iġlā olu-na veyāḫūd ḳaṣābın aṣl-ı ṭarīsi ᶜasel ile veyāḫūd zift-i yābis kevārīr-i ᶜasel ile veyāḫūd merhem-i evbūselūs tefcīr-i ḫurācda istiᶜmāl olunur veyāḫūd şemᶜ ve rītiyānec ve semn her birinden birer rıṭl ve zift-i yābis ve ᶜasel nıṣf rıṭl, zencār üç ūḳıyye ve zeyt ḳadr-i kifāye bu mecmūᶜ istiᶜmāl olunmakla tefcīr olunur. Ve devā-i s̱ūm cidden ceyyid olur veyāḫūd uşşaḳ altı ūḳıyye buṭm dört ve şemᶜ dört, kibrīt-i aṣfer üç, naṭrūn üç ondan merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve bizim tecribe eylediğimiz müfeccirāttandı ḳuṭn ḥabbının lübbü ve cevzü'z-zenc ve ḫamīr ve kerneb-i maṭbūḫ ve baṣal-ı maṭbūḫ ve ḫardal ve ẕerḳu'l-ḥamām bu meẕkūrlardan ḍımād ittiḫāẕ olunur ve sürᶜat ile münfecir olur. Ve keẕālik diyāḫaylūn luᶜāb-ı ḫardalda idāfe olunup ve ṣābūn tibn ile ḥall olunup istiᶜmāl olunur.

Ve baṭṭ maḳāmına ḳāim olan edviye-i müfeccireden olur o merhem ki onun ittiḫāẕı bu vech üzeredir: ᶜAsel-i belāẕur, zift-i raṭb bu ikisi veznleri berāber nār ile maᶜan cemᶜ olunur ve nıṣf yevm o mecmūᶜ ḫurāc üzere vaḍᶜ olunmakla tefcīr olunur.

Ve müfeccirāt-ı ḳaviyyedendir ḳıly, nūre-i ġayr-i muṭfī ve o devāları setr edecek miḳdārın bir buçuğu miḳdār su içinde iġlā olunduktan sonra taṣfiye olunur ve yine o muṣaffānın içine ḳıly ve nūre tekrāren ilḳā olunup baᶜdehu aḫẕ ve bir ḳaṣᶜa-i nuḥās içine vaḍᶜ olunup o ḳaṣᶜa cemr üzere vaḍᶜ olunur ve cemr üzere iken münᶜaḳid olup milḥ olur ve o milḥten bir şeyʾ ve onun rubuᶜu miḳdārı nüşādur aḫẕ olunup luᶜāb-ı ḥurf içine vaḍᶜ olunur ve onda ᶜasel-i belāẕurdan bir şemme kılınıp istiᶜmāl olunur veyāḫūd ẕerārīḥ aḫẕ olunup saḥḳ olunur ve mesḥūḳu zeyt-i ᶜatīḳ içine konulup nār-ı cemr üzere vaḍᶜ olunur ve cemīᶜan mütteḥid olduktan sonra merhem gibi saḥḳ olunup ondan ḍımād ittiḫāẕ olunur ḫuṣūṣan üzerine ᶜasel-i belāẕur dahi vaḍᶜ olunur ise ve ḫuṣūṣan ẕerḳ-ı bāzī veyāḫūd ẕerḳ-ı ᶜaṣāfīr veyāḫūd ẕerḳ-ı baṭṭ vaḍᶜ olunur ise ziyāde ḳavī olur ve baᶜḍı eṭıbbā dahi kebūngeç[120] vaḍᶜını dahi ẕikr eylediler.

Ve edviye-i muḥallileden olur ḥādd ve muḥallil olan devāların küllīsi beher yevm mevḍiᶜ üzere iki defᶜa vaḍᶜ olunmakla velākin o muḥallilātın vaḍᶜı ᶜuḍvu tesḫīf ve ḫalḫale ile olur yaᶜnī o seḫāfet ve ḫalḫaleyi fāᶜil olan kimādāt vaḍᶜ olunup evvelā ᶜuḍv tesḫīf olunur ve baᶜdehu muḥallilāt-ı ḥādde vaḍᶜ olunur ve onu fāᶜil kimādāt ruṭūbāt-ı ḥārresi olan edviyelerdir. Ve bu muḥallilāt ve kimādāt ile ḫurācın mevāddı taḥallül eyledikçe vaḍᶜ ve tekmīdin mirārı noḳṣān kılınır.

Ve vācib olur ki ona kılınan tedbīrde müleyyināt idḫālinden ḫāli olunmaya ḥattā onda ṣalābet ḥudūs̱ eder ise onu o müleyyin telyīn eyleye ve midde dahi tecemmüd eylemeye. Ve eger midde zāile olup taḥallül eylese ve onda ṣalābet bāḳıye kalsa yalnız müleyyināt istiᶜmāli vācib olur. Ve ẕikr olunan edviye-i muḥallile cinsi būraḳ ve ḫardal ve ziblü'ṭ-ṭayr ve zernīḫ ve nūre ve ḳardemānā mis̱llilerdir, onlar kündür ve ᶜilk-i buṭm ve maṣṭakī ve dıbḳ mis̱llilerle ḫalṭ olunur ve ḫall ve zeyt-i ᶜatīḳ ile cemᶜ olunur. Ve keẕālik o muḥallil s̱ūm ile mütteḫaẕ devā ve uḳḥuvān ile mütteḫaẕ devādır ve keẕā-

120 Kebīkectir.

lik o devādır ki ʿāḳırḳarḥā ve mīvīzec ve būraḳtan ʿasel ile ittiḫāẕ olunur. Ve bu devāları istiʿmāl katında evvelā mevḍiʿ mā-ı ḥārr ile tanẓīf olunup baʿdehu devā vaḍʿ olunur.

Ve keẕālik muḥallilātın biri dahi devā-i mārḳaşīs̱ādır ve onun nüsḫası budur ki ḥacer-i mārḳaşīs̱ā on iki dirhem ve uşşaḳ o mis̱lli ve daḳīḳ-i bāḳılā altı dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup rātīnec-i raṭb ile ḫalṭ olunur ve cild üzere telṭīḫ ve midde üzere bi-ẕātihi suḳūṭ edince ḳadar vaḍʿ olunur. Ve vācib olur ki terkīb olunduğu sāʿātte o devā istiʿmāl oluna, zīrā serīʿü'l-cefāftır. Ve keẕālik o muḥallilin biri dahi devā-i nūşāẕurdur:

<u>Nüsḫa-i Devā-i Nūşāẕur:</u> Nūşāẕur bir cüzʾ, bāzerd rubuʿ cüzʾ, mertek bir cüzʾ ve s̱ülüs̱ cüzʾ, zeyt-i ʿatīḳ bir cüzʾ ve bir cüzʾün dahi iki s̱ülüs̱ü; bu edviye aḫẕ olunup ondan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur. Ve eger bu edviyeler nāfiʿ olmazsa bizim ẕikr eylediklerimiz üzere baṭṭ ve keyyden birine ḥācet olur.

Ḫurācāt-ı Bāṭıne Tedbīri Beyānındadır

Vācib olur ki dübeylāt-ı bāṭıne istifrāġ ile tedbīr oluna ḫuṣūṣan berāz ve bevl ile ḫurūc eden mirār cemīʿan demin redāʾetine delālet eyleye. Ve eger bevl ve berāz ṣāliḥler olup cevdet-i demi ṭabīb ḥads ederse ve ḫurāca mündefiʿ olan demden mā-ʿadāda ʿadem-i fesād maʿlūmu olur ise istifrāġdan sonra vācib olur ki edviye-i muʿtedile ile dem inḍāc oluna. Ve şarāb-ı raḳīḳ-i laṭīf ḳalīlen ḳalīlen şürb olunsa inḍāc eder. Müstaʿṣī olan mevāddı inḍācda iʿtimād edviye-i mülaṭṭıfe-i müceffifeyedir, mürr ve dār-ı ṣīnī ve efāviye-i sāire gibi ve onlara şarāb-ı raḳīḳin beyāḍa māil olanları ittibāʿ olunur. Ve mürekkebāttan tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve emrūsiyā istiʿmāl olunur.

Demāmīl Beyānındadır

Demāmīl yaʿnī çıbanlar dahi ḫurācāt cinsindendir ve eks̱eri redāʾet-i haḍmdan ve ʿale'l-imtilā ḥareketten ve o mecrāya cārī olan esbābdan olur ve demāmīl her ne ḳadar aġver olur ise erdeʾ olur.

<u>el-ʿİlāc:</u> Kaçan dümmel ẓāhir olsa üç güne ḳadar onun ʿilācı evrām-ı ḥārre ʿilācıdır ve baʿdehu taḥlīl ve inḍāca iştiġāl olunur. Baʿḍı kerre taḥallül eder ve onun taḥallülü ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur ve baʿḍı kerre dahi nuḍc bulur. Ve ʿilāc-ı dümmelden teġāfül eylemek cāiz olmaz, zīrā teġāfül olunsa ḫurāc-ı

ʿaẓīme rāciʿ olur. Ve kaçan bi-ḳadri'l-vācib faṣd ve ishālle istifrāġ olunsa ḫurāca ṣāyir olmak ḫaṭarından emn ḥāṣıl olur. Ve eger çıbanda ḍarebān olup aṣl ve ḳāʿidesi olur ise ona nuḍc lābüdd olur ve sana gerektir ki o nuḍca iʿānet eyleyesin.

Demāmīl kes̱ret üzere ḫurūc eden kimselerin ḫalāṣı ishālle ve tesḫīf-i cild ile olur ve tesḫīf-i cild ḥammām istiʿmāline müdāvemet ve riyāḍet ile olur. Ve demāmīli inḍāc eder leben ile medḳūḳ veyāḫūd maʿa't-tīn ve'l-ʿasel[121] medḳūḳ olan bezr-i merv ve keẕālik bilā-merv tīn ve ʿasel. Ve ammā ḥınṭa-i memḍūġanın inḍācı ceyyid olur. Ve keẕālik būraḳ ile maʿcūn kılınan zebīb veyāḫūd dühn-i sūsen ile maḫlūṭ tīn maʿa'l-ḫardal ve keẕālik devā-i dümmelī ve devā-i cümmeyzü'l-maʿrūf inḍāc eder. Ve bu ṣıfat üzere olan devā dahi rıfḳ ile inḍāc eder: Semn bir ūḳıyye ve buçuk ūḳıyye, ḫamīr-ı ḥāmiḍ iki ūḳıyye, medḳūḳ bezr-i merv ve bezr-i ḳaṭūnā her birinden birer buçuk ūḳıyye, şīrec, tīn üç ūḳıyye, ḥulbe, bezr-i kettān her birinden beşer dirhem; bu mezkūrlar aḫẕ ve lebende baʿde'ṭ-ṭabḫ istiʿmāl olunur ve muʿtedil inḍācı olur.

Ve kaçan dümmelin nuḍcu ʿusretli olsa ve ḥarāreti sākin olup s̱aḳīl olsa o dümmeli saḳy eden ʿırḳı sen faṣd eyle ve baʿdehu mevḍiʿ üzere sen ḥacāmet eyle velākin zamān-ı ibtidāsında o faṣḍ ve ḥacāmet işlenmez. Eger zamān-ı ibtidāda faṣd ve ḥacāmet olunsa dem-i ṣadīdī ḫurūc eder ve dem-i ġalīẓ muḥtebes olup ḳurḥa-i ṣulbeye müʾeddī olur.

Ve kaçan dümmel nuḍc bulup münbasıṭ ve münfecir olmasa sen onu baṭṭ eyle yā edviye veyāḫūd ḥadīd ile ḫurācāt bābında ẕikr olunduğu üzere. Ve dümmeli müfeccirāt-ı ceyyideden olur bezr-i kettān ẕerḳu'l-ḥamām ve ḫamīr. [498b]

Tūs̱e Beyānındadır

Tūs̱e verem-i ḳurḥīdir ve laḥm-ı zāid cinsindendir, laḥm-ı saḫīfte ʿārıḍ olur ve eks̱er-i ḥudūs̱u maḳʿadede ve fürūcda olur ve onun baʿḍısı selīm ve baʿḍısı ḫabīs̱ olur.

121 "ḫardal" nüsḫa.

Fenn-i S̱alis̱in Maḳāle-i S̱āniyesi Evrām-ı Bāride ve Onların Mecrāsına Cārī Olanların Beyānındadır

Faṣl-ı Evvel Evrām-ı Bāridenin Keyfiyyet-i Tevellüdü Beyānındadır

Bedende olan aḫlāṭ-ı bāride ve aḫlāṭ-ı bāride mecrāsına cārī olanlar balġam ve sevdā ve rīḥ ve onlardan mürekkeb olanlardır, sen onların aṣnāfını cemīᶜan bildin. Pes evrām-ı bāride yā balġamiyye olur veyāḫūd sevdāviyye olur veyāḫūd rīḥiyye olur veyāḫūd mürekkebe olur. Ve evrām-ı balġamiyye dahi balġam-ı sāẕecden olur ve ona evrām-ı rıḫve tesmiye ederler veyāḫūd māiyye olur, nitekim baᶜḍı aᶜḍāya māın ictimāᶜı ᶜārıḍ olup o ᶜuḍva maḫṣūṣ istisḳā mis̱lli bir ḥālet ᶜārıḍ olur veyāḫūd evrām-ı balġamiyye dübeylāt-ı leyyine olur, silaᶜ-ı leyyine gibi veyāḫūd leyyine olmayıp müstaḥṣıfe olur ḫanāẕīr ve silᶜa-i ṣulbe gibi. Ve evrām-ı sevdāviyye yā saḳīrūs veyāḫūd sereṭān olur ve sen beynehümāda olan farḳı vaḳt-i āṭīde bilirsin. Ammā evrām-ı rīḥiyye tehebbüc veyāḫūd nefḫa olur; ammā rīḥten tehebbücün ḥudūs̱u rīḥ-i münteşireye buḫāriyyetin muḫālaṭası ile olur, ammā nefḫanın ḥudūs̱u feḍā-ı vāḥidde riyāḥ müctemiᶜa ve mürtekize olmakla olur. Ve baᶜḍı kerre ẕikr olunan evrām-ı bārideden baᶜḍılar baᶜḍı āḫer-i bārid ile ve keẕālik evrām-ı ḥārr ile terekküb eder.

Rıḫv ve Balġamī olup Ūẕīmā Tesmiye Olunan Verem Beyānındadır

Ūẕīmā o veremdir ki ebyaḍ ve müsterḫī olur onda ḥarāret olmaz, her ne ḳadar māddesi eraḳḳ-ı vābil olur ise reḫāvet-i verem o miḳdār eşedd olur ve iṣbaᶜın ġamz olunduğu maḥalle nüfūẕu eshel olur, maᶜa-hāẕā o veremde olan iṣbaᶜa veremin mümānaᶜatı ve müdāfaᶜati olur ki o mümānaᶜat tehebbücde olmaz ve her kaçan mādde aġlaẓ olsa ṣalābet ve berde meyli eks̱er olur ve çok kerre verem-i rıḫv buḫār-ı balġamdan ḥādis̱ olup tehebbüc ḳabīlinden olur. Ve ūẕīmā verem-i sevdāviyyeden ḳıllet-i ṣalābet ve ḳıllet-i kümūdet ile müfārıḳ olur. Ve kaçan verem-i rıḫv ḍarbeden ve ḍarbe neẓāirinden ḥādis̱ olursa mevḍiᶜ-i ḍarbeye eks̱er-i ḥālde balġamdan ġayri münceẕib olur mevādd olmaz. Ve verem-i meẕkūr baᶜḍı kerre ḍarbe katında ḳalīlen balġamın ġayriden dahi ḥādis̱ olur ve onda verem vecaᶜdan ḫālī olmaz.

Verem-i Rıḫvın Muᶜālecātı Beyānındadır

Ammā balġamī olan [verem-i] rıḫvda ishālle istifrāġ ve müvellidāt-ı balġam olan edviyeden ḥımye ile balġam tevellüdünden ictināb her ḥālde lāzım ve lāyıḳ olur. Ve kaçan onlara mürāᶜāt olunsa vācib olur ki zamān-ı ibtidāda onda istiᶜmāl olunan rādiᶜ tecfīf ve taḥlīli cāmiᶜ ola. Ve vācib olur ki evvelā mevḍiᶜ ve mekān menādīl ile, ṣalābet ile o verem delk olunup baᶜdehu üzerine müceffifāt vaḍᶜ oluna ve ona mā mess olunmaya.

Ve ūẕīmānın ibtidāsında istiᶜmāli ceyyid olan edviyeden olur o isfence-i cedīde ki ḫall-i memzūca veyāḫūd mā-ı būraḳa ve mā-ı remāda maġmūse ola cevher-i isfencede tecfīf ve taḥlīl olmakla. Ve her kaçan ᶜillet vaḳt-i tezeyyüdde olsa isfence ġams olunan ḫall ḳalīlen aḥẕaḳ ve kaçan zamān-ı intihāya bāliġ olsa o ḫallin ḥaẕāḳati ġāyete iblāġ olunur ve ḫall isfence ile yalnız istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre dahi şedīdetü't-taḥlīl olan edhān ile maᶜan istiᶜmāl olunur ve o mis̱lli vaḳtte yaᶜnī vaḳt-i intihāda yalnız isfence remād-ı tīn ve remād-ı kerm ve bellūṭ ve o mis̱lli remād sularına maġmūseten istiᶜmāl olunur. Ve vācib olur ki isfencāt veremin cemīᶜ-i cevānibini iktināf ve istīᶜāb eyle, zīrā bir cānibe ẕikr olunan isfence vaḍᶜ olunsa mevādd isfence olmayan mevḍiᶜe meyl eder. Ve baᶜḍı kerre isfence olmayan bilādda ve mekānda isfence maḳāmına ḫıraḳ ikişer kat kılınıp mā-ı remād ile istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı kerre vāḥideten-baᶜde-vāḥidetin devām üzere verem-i rıḫva o ḫıraḳ vaḍᶜ olunsa kifāyet eder velākin mā-ı nūre mā-ı remāddan aḳvā olur.

Ve keẕālik nāfiᶜ olan devālardan olur dühn-i verd ḫall ile ve milḥ ve kibrīt-i muḥraḳ ile ve kibrītin kendi dahi yalnız istiᶜmāl olunsa ceyyid olur ve ḥımmaṣ mā-ı kerneb ile ᶜacībü'n-nefᶜ olur.

Ve zamān-ı ibtidāda māmīs̱a vaḥdehu veyāḫūd baᶜḍı müceffifāt-ı ḥārre ile istiᶜmāl olunsa ceyyid devā olur. Ve o veremde mādde ġalīẓa olmazsa onu ribāṭla şedd eylemek nāfiᶜ olur ve onun rabṭında vācib olur ki fevḳten bedᵓ olunup süfle nüzūl oluna. Ve zamān-ı ibtidāda ās ᶜuṣāresi ceyyide olur ve zamān-ı ibtidādan sonra istiᶜmāl olan edviye o ᶜuṣāre ile maᶜcūn kılınmak dahi ceyyid olur.

Ve kaçan verem ᶜuḍv-ı ᶜaṣabī vü kes̱īfte veyāḫūd ribāṭ ve evtārda olsa onun edviyesine muḳaṭṭıᶜ ve müleyyin devālar ḫalṭ olunur. Ve maᶜa-ẕālik

deyilen esbābdan bir sebeb ile onda vecaᶜ dahi olsa vācib olur ki evvelā vecaᶜ teskīn oluna zūfā-i raṭb ve meyfuḫtec ve zeytten ittiḫāẕ olunan ḳay-rūṭıyāt ile ve şarāb-ı esved-i ḳābıḍ ile tenṭīl olunmakla ve baᶜdehu mā-ı remād mis̱lli [ile] tenṭīl olunmakla.

Ve aṭliye-i ceyyideden olur: Mürr ve ḥuḍaḍ ve suᶜd ve ṣabır ve zaᶜferān ve aḳāḳıyā ve miḳdār-ı ḳalīl ṭīn-i Ermenī aḫẕ olunup ḫall ve mā-ı kerneb ile maᶜcūn kılınan ḍımād. Ve keẕālik vecaᶜ-ı müteḳādimi olan verem için ve-saḫu'l-ḥamām aḫẕ ve iġlā olunup nūre ile taḳvīm olunur ve ona nūre ᶜacīn-i rıḫv ḳıvāmında olunca ḳadar vaḍᶜ olunur, baᶜdehu ṭılā olunur. Ve keẕālik o verem mevḍiᶜi ṭılā olunup üzerine ḫall şürb eden isfence veyāḫūd ṣūfe üzerine vaḍᶜ olunup mevḍiᶜ-i meẕkūra şedd olunur. Ve devā-i cümmeyz istiᶜmāli dahi nāfiᶜdir.

Ve yine nāfiᶜ olan devālardandır varaḳ-ı sūsen aḫẕ olunup nāᶜimen selḳ olunduktan sonra ᶜaṣr olunup veremin üzerine vaḍᶜ olunmak, onun teʾs̱īri ᶜacībdir. Ve keẕālik şebb ve ḥuḍaḍ ḫall ve mā-ı remād ile daḳḳ olunup is-tiᶜmāl oluna.

Ve ḳaviyyetü'l-menfaᶜat aṭliyeden olur: Şebb, aḫs̱ā-ı baḳar, kündür, meyᶜa, üşne, ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre, sünbül, efsentīn; onların cümlesi nāfiᶜ ve cey-yiddir. Ve anḳrabādīnde evrām-ı meẕkūre cedāvilinde ẕikr olunan devāla-rın küllīsi nāfiᶜdir.

Ve ḥāmil hatunların ayaklarında ẓuhur eden terehhüle nāfiᶜ olur süpürge ittiḫāẕ olunan ḳaṣabın fiḳāḥı ḫalle ġams olunup mevḍiᶜ-i müterehhil üzere vaḍᶜ olunmak ve baᶜde'd-daḳḳ vaḍᶜ olunur ise ecved olur. Ve keẕālik ḳay-mūliyā ḫall ve şebb ile ecved olur. Ve ona nāfiᶜ olan neṭūlāṭ o sudur ki onda kerneb veyāḫūd şibt ṭabḫ olmuş ola veyāḫūd ḳuşūr-ı ütrücc ṭabīḫī ile tenṭīl olunur. Ve ammā istisḳāya veyāḫūd maraḍ-ı āḫere tābiᶜ olan terehhülün ᶜilācı o sebebe olan ᶜilāc olur.

Silaᶜ Beyānındadır

Silᶜa o dübeyledir ki aḫlāṭ-ı balġamiyyeyi muḥtevī olur veyāḫūd ken-disi balġamdan mütevellid olup laḥm veyāḫūd ᶜaṣīd veyāḫūd ᶜasel ve o mis̱lli nesneler gibi olur ve ḫuṣūṣan bāṭın-ı mefāṣılda veyāḫūd bir ṣulb olan mevḍiᶜde ḥādis̱ olan silᶜa baᶜīd olmaz ki sevdāvī olanlara ilḥāḳ oluna,

zīrā ben o silᶜa-i ṣulbeyi dahi balġamī kılıp derim ki o ṣalābetin aṣlı dahi balġamdır ve ona cefāf ṭarī olmakla ġılẓat ᶜārıḍa olmuştur. Ve baᶜḍı kerre dahi ᶜaṣab münᶜaḳid olup silᶜaya müşābih olur ve maᶜa-hāẕā o münᶜaḳid silᶜa değildir. Ve ᶜaṣab-ı münᶜaḳid ile silᶜanın farḳı ve mā-bihi'l-imtiyāzı budur ki ᶜaṣab min-külli cānib mevḍiᶜinden izāle ḳaṣd olundukta zāil olmaz belki yemneten ve yesreten izāle [499a] olunur, ṭūlen ona zevāl olmaz. Ve çok vāḳiᶜ olur ki ḍarbeden silᶜa misḻli bir nesne ᶜārıḍ olur ve ona evvel-i ẓuhūrunda şedd ile ᶜilāc olunsa zāil olup taḥallül eder.

el-ᶜİlāc: Silaᶜdan ṣınf-ı ġudedī muᶜālecesi baṭṭ ve ḳaṭᶜ olur, o ṣınf ṣilᶜa onların ġayri ᶜilācı ḳabūl eylemez ve keẕālik silaᶜın ᶜaselī misḻli ṣınfı dahi baṭṭ ve ḳaṭᶜdan ġayri ᶜilācı ḳabūl eylemez. Ve Anṭalīs ḥekīm silᶜa ḳaṭᶜının tedbīrinde dedi ki silᶜa fevḳinde olan cildeyi evvelā kendi yed-i yüsrān ile veyāḫūd ḫādim-i āḫer yedi ile [medd eyle] velākin o medd rıfḳ üzere kılınıp keşṭ katında keşṭı istiḳṣādan kīs-i silᶜa imtināᶜ eylemesin için ᶜunf ile medd olunmaz. Ve kaçan cilde-i meẕkūreyi rıfḳ ile kendi cānibine nāᶜimen ceẕb eylediğinde rıfḳ ile cildeyi şaḳḳ eyle, zirā silᶜanın ḥicābı yaᶜnī kīsi mümkin olur ki fevḳānī cilde medd olundukta ḥicāb dahi ona tābiᶜ olup mümtedd ola. ᶜUnf ile şaḳḳ olunup şaḳḳta taḥarrī ve rıfḳ olunmasa o ḥicāb dahi şaḳḳ olunup keşṭte istiḳṣā olunmaz. Pes cümle-i fevḳāniyye bu vech üzere şaḳḳ olundukta cilde-i meşḳūḳanın iki şefeleri iki ṣınnāre ile medd olunup kīsi laḥmdan keşṭe şürūᶜ olunur, zīrā baᶜḍı kerre o vech ile kīsi keşṭ mümkin olur ve baᶜḍı kerre kīs laḥma mülteṣıḳ olup keşṭi mümkin olmaz. Pes kīsin muḥtevī olduğu nesne ṣaḥīḥan ḫurūc eylesin için ḳamāẕeyn قماذين ile kīs selḫ olunur ve o vech üzere selḫ mümkin mertebenin aḥkemi olur.[122]

Ve kaçan sen silᶜayı iḫrāc eylesen naẓar olunur, silᶜa ṣaġīre olup cild-i meşḳūḳ mevḍiᶜ-i şaḳḳı setr edecek miḳdārdan fāḍıl değil ise o mevḍiᶜde olan dem mesḥ olunup ve mā-ı ᶜasel ile cürḥ ġasl olunduktan sonra o cildeyi ḫayṭ ve ilḥām eyle ve eger cilde mevḍiᶜi setr edecek miḳdārdan silᶜanın kiberi ḥasebiyle kesīren fāḍıla ise faḍlın küllīsi ḳaṭᶜ olunup baᶜdehu muᶜālece olunur.

122 Ke-enne muṣannif keşṭ ile müteberrī olan kīsi bilā-istiᶜmāl-i ālet el ile iḫrācı murād eyledi ve selḫ ile ālet ile o mültezıḳ olan kīsi yüzmeği murād eyledi. Ẓāhir budur ki "ḳamāẕeyn" āletin ismi ola veyāḫūd cemīᶜan nüsḫalarda her ne ḳadar "ḳamāẕeyn" ise ḫḳuffāzeyn"den muḥarref ola. "Ḳuffāzīn" eldivenler demektir, "ḳuffāzeyn" tesniyesidir ve "aḥkemi" dediği dahi ona şāhiddir.

Ve eger silᶜa ᶜaṣabe veyāḫūd ᶜırḳa mücāvir ise ona naẓar olunur, eger o silᶜa keşṭ olunan ḳabīlden ise onu keşṭte beᵓs yoktur ve eger ḳumaẕeyn ile selḫe muḥtāc ise ve sen ᶜırḳ ve ᶜaṣabdan bir nesnenin inḳıṭāᶜından ḫavf edersen o silᶜadan ḫurūcu mümkin olanları iḫrāc eyle ve bāḳīsi üzere devā-i ḥādd vaḍᶜ eyle ve onu ilḥām eyleme devā-i ḥādd ile o kīsten bir nesne kalmadığı sana maᶜlūm olunca ḳadar, zīrā ondan velev ḳalīlen bir nesne bāḳī kalsa yine o silᶜa ᶜāid olur. Ve eger silᶜa ᶜaẓīme olup onu sen aḫẕ eylesen o gün onun mevḍiᶜine ḳuṭndan ḥaşv idḫāl eyle ve devā ile muᶜālece eyle.

Ve eger sen silᶜayı baṭṭ edersen vācib olur ki onun kīsini bi-tamāmihi aḫẕ eyleyesin ve onu aḫẕi ne ḳadar ṣanānīr ile olur ise, zīrā ondan bir cüzᵓ velev ḳalīlen terk olunsa yine ᶜavdet eder ve eger mümkin ise kīs selḫ olunup maᶜa's-silᶜa aḫẕ olunur ve kīsi maᶜa's-silᶜa aḫẕ ecved olur. Ve eger kīsten bir nesne bāḳī kalır ise o bāḳīnin üzerine devā-i ḥādd vaḍᶜ olunur ve baᶜdehu devā-i ḥādd fiᶜlini işledikten sonra semn ilḥāḳ olunur yaᶜnī devā-i ḥāddın maḍarratı semn istiᶜimāliyle tedārük olunur.

Ve silaᶜ ḫurācātı aṣnāfından ᶜaselī ṣınfında vācib olur ki ictihād olunup kīsi münḫariḳ kılınmaya ve kīsi iḫrācda iḥtiyāl oluna, zīrā o silᶜanın kīsi münḫariḳ olsa iḫrācı ṣaᶜb olur; ammā ona inḫırāḳ ᶜārıḍ olsa sen onu içinde olan nesne üzerine dikmek ṣavāb olur. Ve kaçan ᶜuḍvdan silᶜa selḫ olunsa meslūḫun ᶜanhü olan ᶜuḍvun eczā-ı müteferriḳası cemᶜ olunup ribāṭātla şedd olunur. Eger ondan şeyᵓ-i keṡīr seyelān eyledi ise onun ṣāḥibine vācib olur ki muḳavviyāt-ı laṭīfeye mürāᶜāt eyleye ve ᶜinde'n-nevm ḥıfẓ üzere ola. Ve baᶜḍı kerre ona ġaşy mübāderet eder ve ona vācib olur ki ġaşyin ᶜurūḍu ḫavf olunanlara ġaşyin ᶜurūḍunu menᶜ için olunan muᶜālece ile ᶜilāc oluna.

Ve aṣḥāb-ı silaᶜdan çok kimseler selḫi iḥtimāl eylemezler ve edviye-i ḥāddeyi dahi iḥtimāl eylemezler maraḍlarının ᶜiẓamı ḥasebleriyile ve mizācları ḥāsebleriyle ve onlar baṭtan mā-ᶜadā bir nesneyi iḥtimāl eylemezler, o miṡlli kimselerin vācib olur ki silᶜaları baṭṭ olunup iḫrācı vācib olan nesneler iḫrāc olunduktan sonra kīse taᶜarruḍ olunmaya belki o kīste müctemiᶜ olanlar küllü yevmin iḫrāc olunup müfettiren dühn-i semn vaḍᶜ oluna, o dühn ile kīs taᶜaffün edip bi-nefsihi sāḳıṭ olur.

Ve aṣnāf-ı silaᶜdan ᶜaseliyye-i şehdiyyenin muᶜālecāt-ı ciyādındandır: ᶜİlāca bedᵓ olunup evvelā bi-şeyᵓin ḥārrin kimād oluna ve baᶜdehu men-

zūʿu'l-ʿacem zebīb ile ḍımād oluna. Ve evlā olan budur ki cild keşṭ olunup üzerine merhem vaḍʿ oluna ve baʿḍı kerre devā-i ḥādd cildi keşṭte meblaġ-ı maʿlūme bāliġ olur o devā-i ḥādd nūre ve ṣābūn ve remād ve onlar mecrāsına cārī olan devā-i ḥādd gibi, biz oları müfeccirāt-ı ḫurācda ẕikr eyledik. Ve keẕālik nūre dört, ḫamrın dürd-i muḥraḳı iki dirhem, naṭrūn iki dirhem, maġre bir dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunur ve mā-ı remād içinde ġalyāt-ı ḳalīle ile kaynatılır ve reṣāṣtan bir ḥoḳḳa içine vaḍʿ olunup kurumasın için dāime tendiye olunur.

Ve bu devāʾ silʿa-i meẕkūreye ṣāliḥ olduğu gibi s̱eʾālīle ve ġudede ve onlar gibi olan nesnelere dahi devā-i ṣāliḥ olur, o devā budur: Ḫarbaḳ-ı zernīḳ-i aḥmer iki cüzʾ, ḳuşūr-ı nuḥās dört cüzʾ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ondan dühn-i verd ile leṭūḫ ittiḫāẕ olunur veyāḫūd bezr-i encüre, ḳuşūr-ı nuḥās, zernīḫ dühn-i verd ile istiʿmāl olunur.

Ve silʿa-i ʿaseliyyeye ve ḫurācāt-ı sāireye ve ḥārreye ve ḫılt-ı leyyini olanların cümlesine aḍmide-i ceyyideden olur: Lāẕen, ḳınne, uşşaḳ, muḳl, vesaḫ-ı kevārīrü'n-naḫl, ʿilkü'l-buṭm veznleri berāber aḫẕ olunup ondan merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve ẕikri ātī devā bilā-kes̱īrin leẕʿin müẕevvebāt-ı nāfiʿadandır, o devā-i müẕevveb budur: Būraḳ ve būraḳın nıṣfı miḳdārı ḫarbaḳ bunlar aḫẕ olunup ve şemʿ ile ve dühn-i verd ile mūm-ı rūġan ittiḫāẕ olunur.[123] Ve keẕālik nūre bir cüzʾ ḳulḳuṭār ve ẕernīḫ her birinden bir cüzʾ.

Ammā o ġuded ki silʿalara müşābih olur, onlar taʿaḳḳuddan bir ṣınftır eger onu iḫrāc mümkin olursa ve ʿaṣabdan veyāḫūd ʿaṣab mis̱lli ʿuḍvlardan civārında vāḳiʿ olan aʿḍā onu iḫrācdan mutaḍarrır olmazsa o mis̱lli ġuded silʿa gibi iḫrāc olunur. Eger o ġuded yed ve ricl mis̱lli ʿuḍvlarda ve ʿaṣab ve evtāra muttaṣıl mevḍiʿde olursa onun iḫrācına taʿarruḍ olunmaz, zīrā taʿarruḍ olunursa teşennüce müʾeddī olur belki o mis̱lli ġuded raḍḍ olunup üzerine s̱iḳali olan bir nesne şedd olunur o merḍūḍ ġuded haḍm oluncaya ḳadar. Ve bu mis̱lli ġudedin ʿalāmāte budur ki onun üzerine ġamz olunsa o ġamz ʿuḍvu taḫdīr eder yaʿnī ʿuḍvun ḫader-i meẕkūru ġudedin aʿṣāb ve evtāra mücāvir olduğuna ʿalāmet olur.

123 Yaʿnī ʿameli mūm-ı rūġan gibi kılınır.

Ġuded Beyānındadır

Baʿḍı aʿḍāda baʿḍı kerre verem-i ġudedī miḳdār-ı bunduḳa vü cevze ʿārıḍ olur ve ekṡeriyyā o verem keff ve cebhe üzere ʿārıḍ olur. Ve o verem evvel-i ḥudūṡunda bir ḥāl üzere olur ki onun üzerine ġamz olunsa teferruḳ eder ve baʿde't-teferruḳ ḳable'l-ġamz olan ḥāline keṡīren ʿavdet eder ve baʿḍı kerre dahi ʿavdet eylemez. Onun ʿilācı silʿa ʿilācı cinsinden olur.

Ve baʿḍı kerre o [499b] verem-i ġudedī raḍḍ ve fedʿ yaʿnī telyīn olunup baʿdehu üzerine üsrüb-i ṡaḳīl şedd olunmakla ḳaly olunur[124] ġuded-i merḍūḍ u mefdūʿ haḍm olunca ḳadar ḫuṣūṣan taḥt-ı üsrübde maʿlūm olan ṭılā hāḍım ola. Ve keẕālik vech-i muḥarrer üzere ġuded haḍm olunduktan dahi şedd-i meẕkūr terk olunmamak vācib olur muʿāvededen iḥtirāzen.

Büṡūr-i Ġuḍediyye Beyānındadır

Ve baʿḍı kerre aʿḍāya büṡūr-i ġuḍediyye-i ṣaġīre dahi ʿārıḍ olur. Onun ʿilācı şedḫ ve ʿaṣr edip üzerine üsrüb vaḍʿ etmekle olur.

Füceṡlā

Fūceṡlā dahi evrām-ı ġudediyye cinsinden olur ve benzer ki bu ism ḫalf-i üẕünde olan vereme ḫāṣṣtır ve o mecrāya cārī olanlarda biz kelām-ı küllīleri ẕikr eyledik. Ve onun ʿilācı ġuded evrāmında ve ḫalf-i üẕün evrāmında ẕikr olunan ʿilāclar olur. Ammā fūceṡlāya ḫāṣṣ olan ʿilāc remād-ı ḥaleẕūn ġayr-i melīḥ olan şaḥm-ı ʿatīḳ ile maʿcūn kılınıp istiʿmāl olunmakla olur ve o devā naẓīri olmayan devālardan olur. Ve keẕālik ibn ʿurs remādı dühn-i sūsenden mütteḫaẕ ḳayrūṭī ile ḫalṭ olunup üzerine zamān mürūr etmekle ʿatīḳ olduktan sonra istiʿmāl olunur ve o devā fūceṡlāya nāfiʿ olduğu gibi ḫanāzīre dahi nāfiʿ olur.

Ḫanāzīr Beyānındadır

Ḫanāzīr sıraca denmekle maʿrūf olan ʿilletir. Onun silʿaya müşābeheti vardır ve beynehümāda fark budur: Ḫanāzīr ʿuḍvdan müteberriye değildir, ammā silʿa müteberriyedir; ḫanāzīr laḥma taʿalluḳ ve teşebbüṡ eylemiştir

124 "Ḳaly olunur" yaʿnī kavrulur ve puḫte kılınır.

ve ẖanāzīrin eks̱er-i ʿurūḍu laḥm-ı rıẖve olur ve onun dahi ḥicāb-ı ʿaṣabīsi olur ve ʿaẓmı şedīd olmuş ẖınzīr ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur. Ve ẖanāzīrin baʿḍı kerre birinden ẖanāzīr-i kes̱īre tevellüd eder ve onlar s̱eʾālīle müşābih olur ve baʿḍı kerre o ḥādis̱ olan ẖanāzīr-i kes̱īre ʿuḳde ʿuḳde olup olup ḳılāde naẓmı gibi muntaẓam olur. *Ve bundan sonra bir ʿibāret vardır ki onda nüsẖalar muẖtelifedir: Birinde* وكأنه من العقود *vāḳiʿ olmuştur, maʿnāsı: "Benzer ki o muntaẓam olan ẖanāzīr ʿıḳd ve ḳılāde cinsinden ola." Ve nüsẖanın ikisinde* وكأنه من العنقود *vāḳiʿ olmuştur, onun maʿnāsı demektir ki "O ẖanāzīr-i muntaẓame benzer ki ṣalḳım cinsindendir."*

Ve bi'l-cümle ẖanāzīr ġuded-i saḳīrūsiyyedendir. Ve baʿḍı ẖanāzīr vardır ki ona vecaʿ ṣoḥbet eder ve vecaʿı olan ẖanāzīre verem-i ḥārr veyāẖūd mādde-i ḥarre muẖāliṭtir. Ve baʿdı ẖanāzīrde vecaʿ olmaz vecaʿı olmayan ẖanāzīrin ʿilācı ziyāde ʿusretli olur.

Ve ẖanāzīr ʿilācında baʿḍı kerre baṭṭa ve baʿḍı kerre taʿfīne ḥācet olur. Ve nāsın ẖanāzīre şedīden müstaʿidd olanları raḳabeleri ḳaṣīre ve mizācları merṭūb olanlar olur. Ve raḳabede ve ibṭte ẖanāzīr tevellüdü aʿḍā-i sāirede tevellüdünden eks̱er olur. Ve ẓann olunur ki bu ʿillete ẖanāzīr tesmiyesi ẖınzīre o ʿilletin kes̱ret-i ʿurūḍu ḥasebiyledir ve kes̱ret-i ʿurūḍu şedīdü'l-ḥırṣ olduğu ḥasebiyledir ve yāẖūd ẖanāzīr ʿurūḍuna müstaʿidd olanların raḳabesi ẖınzīr raḳabesine müşābih olmakladır. Ve ẖanāzīrin eslemi ṣıbyāna ʿārıḍ olanlardır ve aʿser-i ẖanāzīr şübbāna ʿārıḍ olanlardır.

el-ʿİlāc: Onun ʿilācında taʿvīl ve iʿtimād istifrāġa ve telṭīf-i tedbīre olur. Ve istifrāġ-ı fāḍıldandır ḳayʾ ile istifrāġ ve balġam-ı ġalīẓi ishāl dahi lāzımdır ẖuṣūṣan vāṣılī tesmiye olunan ḥabb ile ishāl ziyāde fāḍıldır. Ve keẕālik türbüd, zencebīl, sükker veznleri berāber aẖẕ olunup iki dirheme varınca ḳadar şürb olunur ve o şerbet balġam-ı ġalīẓi ıṭlāḳ eder ve maʿa-hāẕā onda tesẖīn olmaz ve saḥc dahi iḥdās̱ eylemez. Ve keẕālik faṣd dahi nāfiʿdir ve vācib olur ki lā-maḥāle onun faṣdı ḳīfālden ola.

Ammā onun ʿilācında telṭīf-i tedbīr bu vech iledir ki onlar aġdiye-i ġalīẓa tenāvül edip üzerine şürb-i mādan ve keẕālik toẖmeden ve imtilādan ictināb eyleyeler ve ḥasbe mā-emken cūʿ üzere olup reʾsi mādde ile mümtelī eden aġdiye tenāvülünden dahi ictināb eyleyeler.

Ve ḫanāzīre müstaᶜidd ve müteheyyiᵓ olan kimselere vācib olur ki mevāddı reᵓse imāle eden nuṣbelerden reᵓsini ṣavn üzere olalar ṭavīle olan rükūᶜ ve sücūd ve visāde-i lāṭiᵓe nuṣbeleri gibi ve keẕālik mevāddı reᵓse ceẕb eden kes̱ret-i kelām ve ṣudāᶜ ve ḍacer mis̱lli efᶜālden dahi ṣavn üzere olalar. Ve eks̱er-i emrde aṣḥāb-ı ḫanāzīre muvāfıḳ olmayan ḥacāmetten dahi ḥaẕer eyleyeler, zīrā o ḥacāmet mevādd-ı ḫanāzīri istifrāġ eylemez belki ḥacāmet-i meẕkūre mevāddı ḫanāzīre ceẕb edip taġlīẓ eder mevādd-ı raḳīḳa-i demeviyye o ḥacāmet ile istifrāġ olunmak ḥasebiyle. Ve belki çok vāḳiᶜ olur ki ẕübūl ve taḥallülü aḫẕ eden ḫanāzīr ḥacāmet olunmakla yine ḥālete ūlāsına ᶜavdet eder.

Ve bi'l-cümle ḫanāzīrin tedbīri saḳīrūs tedbīrine müşākil olur nefs-i ᶜillet cihetinden. Ve eger ḫanāzīr ᶜaẓīme ise cerrāḥlar ona ḥadīd ile ve devā-i ḥādd ile ᶜilācdan ictināb ederler, zīrā o mis̱lli ḫanāzīre ḥadīd ile ve devā-i ḥādd ile ᶜilāc ḫanāzīri taḳrīḥ ve ifsāda müᵓeddī olur, pes gerektir ki ona ve onun ems̱āline istifrāġ ve tenḳıye ve telṭīf-i ġıdā ile tedbīr oluna ve rıfḳ ile muḥallil olan edviye istiᶜmāl oluna. Ve ḫanāzīr-i ḳadīḥa-i müteḳarriḥada sikencebīne mensūb olan merhem-i rüsül için biz es̱er-i ᶜaẓīm bulduk velākin rıfḳ ve müdārāt olunmakla. *Ẕikr olunan terceme baᶜḍı nüsaḫta taṣḥīḥ olunan ᶜibāretin tercemesidir, ammā aṣl nüsḫanın ᶜibāreti* ومرهم الرسل المسؤب في السكنجبين *vāḳiᶜ olmuştur, maᶜnāsı: "Sikencebīn müşerreb olunan merhem-i rüsülün es̱er-i ᶜaẓīmi vardır" demek olur.*

Ve ḫanāzīrde istiᶜmāli maḥbūs̱ olan merāhimdendir diyāḫaylūn merhemi. Ve baᶜḍı kerre o merheme edviye-i āḫer dahi ḫalṭ olunup ᶜameli ziyāde olur, mes̱elā bi'l-ḫāṣṣa o bābda nāfiᶜ olan aṣl-ı sūsen ḫalṭ olunur ve keẕālik baᶜr-ı ġanem ve baᶜr-ı māᶜiz ve ḥurf ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımārın aṣlı ve zebīb-i cebel ve ḳable'n-nuḍc sāḳıṭ olup kuruyan tīn ve daḳīḳ-i bāḳılā ve levz-i mürr ve muḳl; bu edviyeler diyāḫaylūn merhemi ile cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur.

Ve merāhim-i ceyyidedendir bu ṣıfat üzere olan merhem: Daḳīḳ-i şaᶜīr ve daḳīḳ-i bāḳılā ve şaḥm-ı ivezz her birinden birer cüzᵓ, aṣl-ı ḥanẓal, şebb-i Yemānī, aṣl-ı sūsen, zift-i raṭb her birinden yarımşar cüzᵓ; bu edviye aḫẕ ve cemᶜ ve zeyt-i ᶜatīḳ ile saḥḳ-ı maᶜlūm üzere saḥḳ olunur velākin şaḥm ve zift zeyt içinde iẕābe olunduktan sonra saḥḳ olunmak gerektir. Ve ẕikr-i ātī olan merhem dahi ṣulb olan ḫanāzīri bir üsbūᶜda ve ṣalābeti dūn olanları üç

günde taḥlīl eder ve onu Cālīnūs *Ḳāṭācānis'*inde vaṣf eyledi ve o merhem budur: Ḫardal, bezr-i encüre, kibrīt, zebedü'l-baḥr, zerāvend, muḳl, uşşaḳ, zeyt-i ᶜatīḳ, şemᶜ; bu edviyelerden merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve ḫanāzīr üzere vaḍᶜ olunan edviyeden olur zift daḳīḳ ile maᶜcūn olunsa veyāḫūd maᶜa-ᶜunṣul maᶜcūn olunsa yāḫūd mesḥūḳ olan aṣl-ı kerneb ile maᶜcūn olunsa. Ve keẕālik aṣl-ı keber maᶜa'l-muḳl ve türmüs maᶜa'l-ḫall ve'l-ᶜasel veyāḫūd keber aṣlı sikencebīn ile veyāḫūd aḫṡā-ı baḳar ile cemᶜ olunup veyāḫūd ṭabḫ olunup istiᶜmāl olunur ve terākīb-i meẕkūrede şaḥm-ı ḫinzīr veyāḫūd zeyt olmak lāzımdır.

Devā-i Ceyyid: Ḥulbe dört cüzᵓ, nūre, naṭrūn her birinden birer cüzᵓ; onlar ᶜasel ile cemᶜ olunur. Ve keẕālik ḳıṡṡā-i ḥımār aṣlı, varaḳ-ı ġār daḳḳ olunup ᶜilk-i buṭm ile veyāḫūd o iki devānın remādı ᶜilk-i buṭm ile cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur veyāḫūd daḳīḳ-i kirsenne, baᶜr-ı māᶜiz, baᶜr-ı ġanem ḫuṣūṣan onlardan cebelī olanların baᶜrı bevl-i ṣabī ile cemᶜ olup ondan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik bu devā dahi nāfiᶜdir: Mürr on, üşşec yedi, dıbḳu'l-bellūṭ beş, ḳınne yaᶜnī bārzed, vesaḫu'l-kevāir her birinden birer cümlesi cemᶜ olunup daḳḳ olunur. Ve keẕālik dıbḳ-i memḍūġ, rītiyānec her birinden birer [500a] rıṭl, kınne üç ūḳıyye; bu meẕkūrlar hāvende cemᶜ olunup leṭūḫ-ı ceyyid kılınır.

Ve yine edviye-i ceyyidden olur: Şemᶜ, ṣamġ-ı ṣanevber, şaḥm-ı ḫınzīr-i ġayr-i mümellaḥ, ferāsiyūn, zencār veznleri berāber aḫẕ olunup ondan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik rītiyānec bir cüzᵓ, ḳuşūru'n-nuḥās iki cüzᵓ, şebb-i Yemānī, zernīḫ her birinden dörder cüzᵓ o edviyelerden letūḫ ittiḫāẕ olunur.

Ve edviye-i ceyyideden olur devāu'l-ḳaṭrān ve devā-i ḳıṡṡāu'l-ḥımār ve devāu'l-kündüs *ve baᶜḍı nüsḫada devā-i kündür vāḳiᶜ olmuştur* ve o devā ki ona isnedūs - اسندوس tesmiye olunur.

Ve ḥayyāttan mütteḫaẕe edviye dahi istiᶜmāl olunur ve onun sāẕec devāsı budur ki ḥayye-i meyyite aḫẕ olunur ve bir ḳıdrın içine vaḍᶜ olunup o ḳıdrın ağzı ṭīn-i ḥikmet ile taṭyīn olunur ve mescūr olan bir tennūra vaḍᶜ olunup o ḥayye teremmüd eyledikten sonra ḫall ve ḫallin bir miṡli ᶜasel ile ḥayyenin remādı maᶜcūn kılınır.

Ve keẕālik ḳardemānā, ḥurf, zibl-i ḥamām zeyt ile ḫalṭ olunur. Ve bunların her birisini başka başka istiᶜmāl eyleseler bu bābda nāfiᶜ olur ve keẕā-

lik daḳīḳ-i kirsenne ile maᶜan veyāḫūd vaḥdehu istiᶜmāl olunsa nāfiᶜ olur velākin vaḥdehu istiᶜmāl olundukta ḫall ᶜasel ile veyāḫūd zift-i şemᶜ zeyt ile istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik zebīb-i cebel naṭrūn ve rātiyānec ve daḳīḳ-i kirsenne aḫẕ olunup ᶜasel ve ḫall ile cemᶜ olunur veyāḫūd aṣl-ı sūsen ve bezr-i kettān aḫẕ olunup şarābla kaynatılır ve baᶜde'l-ġaleyān içine zibl-i ḥamām müşāhede iḳtiḍā eylediği miḳdārı[125] katılıp ondan ḍımād gibi bir nesne ittiḫāẕ olunur ve onun nefᶜi ᶜacīb olur.

Be bu ᶜillette mücerreb devālardandır cemel-i aᶜrābīnin bevli ve o bevlin ᶜaḳīdi ḍımāden veyāḫūd merhemen istiᶜmāli. Ve o bevle edviye-i ḫinzīriyye ḫalṭ edip onun istiᶜmāli nāfiᶜ olur; muġās̱ dahi aḍmide-i ᶜacībedendir.

Ve Kindī zuᶜm eyledi ki ḳarn-ı māᶜizin müşāşı[126] iḥrāḳ olunup beher yevm ikişer dirhem bir hafta mütevāliyeten saḳy olunsa berā᾽et-i ᶜillete bāᶜis̱ olur ve vācib olur ki beher şehr bir üsbūᶜ o devā vech-i meşrūḥ üzere saḳy oluna. Ve maᶜlūm ola ki baᶜḍı ḫanāzīrde sereṭāniyyetün-mā olur ve o mis̱lli ḫanāzīrde vācib olur ki mezkūr olan edviye-i ḥārre dühn-i verd ile maᶜcūn kılınıp birkaç eyyām o maᶜcūn terk olunduktan sonra istiᶜmāl oluna, ammā o ḫanāzīr ki onun mizācı eḥarr ola onun edviyesinde ceẕẕāb olan devā ifrāṭ üzere kılınmaz belki sevīḳ mis̱lli ile iktifā olunup sevīḳ-i ḥınṭa mā-ı küzbere ile istiᶜmāl olunur. Ve ondan aḳvā olur mürr iki ḍıᶜfı ḥuḍaḍ ile aḫẕ ve cemᶜ olunup mā-ı küsfüre ile maᶜcūn kılınır ve verem ḫanāzīre naẓar olunur, eger müşāhede edviyeyi mā-ı küsfüreye ġālib kılmak īcāb ederse edviye taġlīb olunur ve eger müşāhede mā-ı küsfüreyi taġlīb eylemek īcāb ederse mā-ı küsfüre edviye üzere taġlīb olunur ve keẕālik taġlīb iltihābın şiddet ve ḍaᶜfı ḥasebiyle dahi kılınır. Ve o ᶜillete nāfiᶜ olan devālardandır nevāt-ı ḫavḫ -ı muḳaşşere vü muḥraḳa dühnü ile istiᶜāṭ eylemek.

Ve eger ḫanāzīr ᶜilācında ḥadīd ḥācet olursa vācib olur ki ᶜurūḳ-ı kesīreye ve ᶜurūḳ-ı şerīfeye ve ᶜaṣaba mücāvir olan ḫinzīrde ḥadīd istiᶜmālī iḥtiyāṭ ve taḳıyye ile ola, zīrā bir kimse ḫanāzīri baṭṭ eyledi ve baᶜḍı ḫanāzīri baṭnda ḫaṭā edip ḥadīdi ᶜaṣabe iṣābet etmekle mebṭūṭun ṣavtını ibṭāl eyledi ve baᶜḍı kerre dahi o civārda olan ḫinzīri baṭṭ ᶜaṣaba iṣābet eylemez velākin

125 Yaᶜnī müşāhede olunan ᶜilletin iḳtiḍā eylediği miḳdār.
126 المشاشة بالضم رأس العظم الممكن المضغ *Ḳāmūs.*

üzerinde olan setrleri izāle edip perde-i ʿaṣabı keşf eder ve berd iṣābetinde mizāc-ı ʿaṣab seyyiʾ olup fiʿli bāṭıl olur o ʿaṣab tesẖīn olunmakla mizāc-ı evveline redd olunca ḳadar. Ve baʿḍı kerre baṭṭāṭ ẖaṭā edip vidāca ḥadīd iṣābet i ẖaṭarlı olur ve ḥadīd iṣābet eden evdācın şerrlisi vidāc-ı ġāir olur ve ona bināen vācib olur ki cānib-i selīmden ẖanāzīr keşṭ ve aẖẕ olunup āfet olan cānibin keşṭi terk oluna yaʿnī o mis̱lli ve ʿurūḳ ve aʿṣāb ve evtār cānibinde olan ẖınzīr keşṭ olunmayıp belki onu taḥlīl eden devā-i ḥādd vaḍʿ olunmakla iktifā oluna.

Evrām-ı Ṣulbe Beyānındadır

Evrām-ı ṣulbe beyninden saḳīrūs-ı ẖāliṣ o ṣulb veremdir ki onda ḥiss ve elem olmaz eger o veremde velev ḳalīlen ḥissün-mā olur ise eger saḳīrūs-ı ẖāliṣ ıṭlāḳ olunmaz. Ve ġayr-i ẖāliṣ olup ḥissün-māsı olan veremde dahi vecaʿ olmaz. Ve saḳīrūs baʿḍı kerre yalnız o sevdādan ḥādis̱ olur ki o sevdā ʿikriyye ve aṣliyye olur ve o veremin levni ibārī olur. *"İbār" reṣāṣ-ı muḥraḳadırlar ve ʿalā-ḳavlin āẖerin üsrübe derler.* Ve baʿḍı kerre saḳīrūsun māddesi balġam ile maẖlūṭ sevdā olur ve bu veremin levni levn-i bedene emyel olur. Ve baʿḍı kerre yalnız balġamdan dahi saḳīrūs ʿārıḍ olur balġam taṣallüb edip sevdā-i ġayr-i ṭabīʿī olmakla.

Ve ẖāliṣ olan saḳīrūsun eks̱er-i ḥālde levni levni-i üsrüb gibi olur ve temeddüd ve ṣalābeti şedīd olur ve baʿḍı kerre üzerinde zeġab olur ve bu mis̱lli olan saḳīrūsta bürʾ olmaz. Ve saḳīrūstan bir nevʿ vardır ki onun levni cesed levni üzere olur ve bir ʿuḍvdan ʿuḍv-ı āẖere intiḳāl eder ve ona ḳūs̱ūs tesmiye olunur. Ve baʿḍı kerre levn-i cesed üzere ṣulb ve ʿaẓmī verem ḥādis̱ olup ḳābil-i bürʾ olmaz ve bir mevḍiʿden mevḍiʿ-i āẖere intiḳāl eylemez.

Ve saḳīrūsun küllīsi yā mübtediʾe olur ve o saḳīrūs bir verem-i ṣulbdür ki ḳalīlen ḳalīlen ḥādis̱ olur ve tezāyüd eder veyāẖūd ġayriden müstaḥīl olur, mes̱elā filiġamūnīden veyāẖūd ḥumretten ve mevḍiʿ-i ẖālīde ẖurūc eden ẖurācdan istiḥāle eder. Ve aḥşāda ḥādis̱ olan ṣalābet eks̱er-i ḥālde verem-i ḥārrdan sonra ḥādis̱ olur ona edviye ve aġdiyeden müberridāt-ı lezice ile tedbīr ve ʿilāc olunmakla. Ve baʿḍı kerre saḳīrūs tesarṭun eder yaʿnī seretān ḥükmünde olur ve saḳīrūsun sereṭāna ḳurb ve buʿdü iltihābın kes̱reti

ve ḳılleti el ve ḍarebānın ẓuhūr ve ḫafāsı ile ve saḳīrūs ḥavālīsinde olan ᶜurūḳun ẓuhūru ve ᶜadem-i ẓuhūru ile olur.

el-ᶜİlāc: Vācib budur ki bu veremden ḥissī olanlar muᶜālece oluna ve onun muᶜālecesinde iᶜtimād evvelā tenḳıye edip baᶜdehu ḫılṭ-ı fāᶜili iḫrāca ola. Ve baᶜḍı kerre tenḳıye-i meẕkūre faṣd ile olur eger onun deminde sevdā kes̱īre ise yaᶜnī deme maḫlūṭa olan sevdā edviye ile taḥlīl ve telyīn olunmağı ḳābile olan sevdādan eks̱er ise ve o mertebede olan sevdā ṣāḥibi faṣd olunmayıp muḥallil ve müceffif devālar ile muᶜālece olunsa ḫavf olunur ki laṭīf taḥallül edip ġalīẓ taḥaccür etmekle ṣalābet-i şedīde ola. Ve vācib olur ki onun muᶜālecesi deverān ile olup devr-i vāḥidde müdārātla kes̱īrü't-tecfīf olmayan muḥallilāt ile muᶜālece oluna ve muḥallilātın küllīsinde tecfīf vardır velākin onun tecfīfi kes̱ret ve ḳıllet ile mütefāvite olmakla muḥallilāt istiᶜmāl olundukta min-beyni'l-muḥallilāt ḳalīlü't-tecfīf olan muḥallil iḫtiyār oluna, zīrā muraṭṭıbāttan muḥallil ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur. Ve vācib olur ki istiᶜmāl olunan muḥallilin ḥarāreti derece-i s̱āniyeden s̱ālis̱eye ḳadar ola ve tecfīfi derece-i ūlāda ola. Ve ammā muᶜālecāt-ı meẕkūre deverānından devr-i āḫerde müleyyināt istiᶜmāl oluna ve o iki devr müteᶜāḳib ve müteᶜāvin kılına. Ve vācib olur ki muḥallil istiᶜmāl olunan devrde verem olan ᶜuḍv tecvīᶜ oluna onun ġıdāsı muḳābilinde olan ᶜuḍva naḳl olunmakla ve naḳlin ṭarīḳi ᶜuḍv-ı muḳābil evvelā tecvīᶜ olunur ve baᶜdehu taḥrīk ve tervīḍ olunmakla olur. Ve keẕālik vācib olur ki telyīn devrinde ᶜuḍv-ı verem işbāᶜ oluna ġıdāyı ona ceẕb etmekle ve ona ġıdāyı ceẕb ᶜuḍvu delk etmekle ve delk mis̱lliler ile ve ziftle [500b] ṭılā etmekle olur.

Ve ᶜuḍvun taḫalḫul ve tekās̱üfü ve ṣalābetin şiddet ve ḍaᶜfı ile edviye-i muḥallile ve müleyyineye ḥācet muḫtelife olur, o devāların kimi ḳavīsine ve kimi ḍaᶜīfine muḥtāc olur. Ve keẕālik vācib olur ki terkīb olunan edviyede iki ḳuvvet ola yaᶜnī taḥlīl ve telyīni cāmiᶜ ola. Ve onlara vācib olur ki ḥammāmı istiks̱ār eylemeyeler, zīrā kes̱ret-i istiḥmām laṭīfi taḥlīl eder ve kes̱īfi cemᶜ eder, kes̱īfi telyīn eylemeğe ḳuvveti bāliġa olmaz. Ve taḥlīlün-māsı olan müleyyināt bunlardır: şuḥūm-ı decāc ve ivezz ve ᶜacācīl ve s̱īrān ve ḫāṣṣaten eyāyil şaḥmları ve miḫāḫı yaᶜnī ilikleri ve tüyūs şaḥmı ve ḥımār şaḥmı dahi ceyyiddir ve keẕālik şuḥūm-ı sibāᶜ yaᶜnī arslan ve kurt ve kaplan ve ayı ve o mecrāya cārī olan tilki ve sırtlan mis̱llilerin şuḥūmu ve

sibāᶜ-ı ṭuyūrun şuḥūmu saḳīrūsa cemīᶜan nāfiᶜdir. Ve vācib olur ki o şuḥūma üşşec, muḳl, ḳınne, meyᶜa ve maṣṭakī ḫalṭ olunur eger o şuḥūm taḥlīl için istiᶜmāl olunursa ve telyīn için istiᶜmāl olunan şuḥūm yalnız istiᶜmāl olunur. Ve ẕikr olunan şuḥūmdan efḍal olan şaḥm şaḥm-ı esed ve şaḥm-ı dübbdür. Ve luᶜāb-ı ḥulbe vü kettānda taḥlīl ve telyīn vardır. Ve vācib olur ki ẕikr olunan şuḥūmda ve onların ems̱āli olan müleyyināt-ı sāirede milḥ olmaya, zīrā milḥ müceffef ve muṣallibdir belki vācib olur ki şemsin şemᶜi telyīn ve teẕvīb eyledigi gibi o şuḥūm dahi ṣalābeti telyīn ve teẕvīb eyleye velākin tecfīf eylemeye.

Ve keẕālik telyīnün-māsı olan muḥallilāttandır muḳl-i Ṣaḳlebī ve zeyt-i ᶜatīḳ ve dühn-i ḥınnā ve dühn-i sūsen ve ḳınne ve lāẕen ve meyᶜa ve zūfā-i raṭb ve zūfānın ecvedi ᶜıtḳı ve cefāfı eḳall ve ruṭūbeti eşedd olanlarıdır ve maṣṭakī dahi o meẕkūrlara menfaᶜat-ı meẕkūrede muḳārib olur. Ve dühn-i ḥınnā ve dühn-i sūsen ve tīn-i Büstī ve ḫırva; bu meẕkūrlarda maᶜan taḥlīl ve telyīnden mā-fevḳa’l-kifāye ḳuvvet vardır. Ve müleyyinättan baᶜḍdır bezrin ᶜakeri ve ḫallin ᶜakeri aḫẕ olunup ikisi maᶜan ceyyiden kaynatıldıktan sonra üzerine elye ihāli ṣabb olup istiᶜmāl olunmak.

Ve ṣalābet-i meẕkūreye ceyyiden olan edviyeden olur ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve ḫaṭmi kökü aḫẕ olunup onlardan leṭūḫ ittiḫāẕ olunmak ve eger onların maᶜiyyetinde meyᶜa dahi olur ise ecved olur. Ve keẕālik onda līn ẓāhir olur ise o saḳīrūs[a] līnin ẓuhūrundan sonra ḫall-i s̱iḳḳīf ile eyyām-ı kes̱īrede üşşec ḥall olunup baᶜdehu telṭīḫ olunur ve baᶜdehu telyīn muᶜāvede olunur veyāḫūd ḳınne ve cāvşīr ile telṭīḫ olunur. Ve keẕālik o ᶜillete edviye ceyyideden olur: Ḳınne, uşşaḳ, muḳl bu meẕkūrlar aḫẕ olup cemīᶜan saḥḳ olunur. Ve dühn-i bān ve dühn-i sūsen ve luᶜāb-ı ḥulbe ve kettāndan bir şeyᵓ ile lett olunup merhem gibi bir nesne ittiḫāẕ olunur. Ve vesaḫu’l-ḥamām şedīdedü’n-nefᶜ edviyeden olur merāhim-i evrām aḫlāṭına idḫāl olunur ise. Ve eger vesaḫ-ı ḥamām bulunmaz ise onun bedeline ḫaṭmī ve naṭrūn istiᶜmāl olunur.

Ve vaḳt-i taḥlīlde aḍmide-i ceyyideden olur ḫanāzīr bābında bizim ẕikr eyledigimiz aḍmideler. Ve ḍımād yāyūs[127] ve ḳūtāvun.

Ve kaçan verem şedīdü’l-ġılaẓ olur ise ḫallden lāzım olur, zīrā ḫallde taḳṭīᶜ vardır ve ᶜuḍvun ḳuvvetine dahi vehn verir ḫuṣūṣan o ᶜuḍv ᶜaṣabī ola.

---

127 “Yārīs” nüsḫa.

Ve ḳuvvet-i ᶜuḍvun vehni ḥasebiyle o ᶜuḍvu veremi izāle için istiᶜmāl olunan devāya teslīm ve beynehümāyı taḫliye etmekle ḫāricden istiᶜmāl olunan sebeb-i müʾe s̱s̱irin teʾs̱īri eşedd olur velākin vācib olur ki edviyeye idḫāl ile ḫalli istiᶜmāl āḫir-i emrde ola ve evvel-i emrde ve telyīnde mübālaġa ḳaṣd olunduğu vaḳtte olmaya. Ve telyīnde feterāt ḳaṣd olunup edviyeye ḫall idḫāl olunur ise rıfḳ üzere idḫāl oluna, zīrā ḫall istiᶜmāline rıfḳ olunmasa ᶜaṣaba taḥcīri ḥasebiyle ḍarar verir. Ve ṭabībin ḫall istiᶜmāline ziyāde cürʾet edeceği verem-i ṣulb ᶜuḍv-ı laḥmīde olan verem olur ṭıḥāl mis̱lli. Ve baᶜḍı kerre mevḍiᶜ ḫall ile ṭılā olunur hem tebḫīr olunur ve baᶜdehümā cāvşīr ile ve baᶜdehu uşşaḳ ile ṭılā olunur ve evvelā ḳalīlü'l-miḳdār ve raḳīḳü'l-ḳıvām olanlar istiᶜmāl olunur ve baᶜdehu ḳuvveti ziyāde kılınır ve baᶜdehu telyīne tedrīc olunur.

Ve vācib olur ki verem-i mez̠kūr üzere bilā-ḳabḍ olan dühn-i leyyin istiᶜmāl oluna ve onu istiᶜmāl māyı istiᶜmālden ziyāde evfaḳ olur ve ḫuṣūṣan raṭt şibtin dühnünü istiᶜmāl ziyāde evfaḳtır.

Ve evtār ve ᶜaṣabda olan ṣalābāta muḳaṭṭıᶜāt ile muᶜālece olunur ve onlara muᶜālecāt-ı ceyyideden olur ḥıcāre-i reḥā kızdırılıp onunla bir nesne tebḫīr olunmak. Ve onunla tebḫīr olunacak nesnelerin efḍali ḫall olur ve mā-yütebaḫḫaru ᶜanhün efḍali mārḳaşīs̱ā ḥāceri olur. Ve tebḫīr ve tedḫīnde ᶜaraḳ ẓāhir olunca ḳadar mübālaġa olunmak lāzımdır. Ve baᶜḍı kerre ḥacer-i mārḳaşīs̱ā ḫall ile saḥḳ olunup ṭılā olunur ve o ṭılā nāfiᶜ olur ve bu ṣūretle dahi ḫalli istiᶜmālde rıfḳ vācib olur ḫall ve onun laṭīfini tefrīḳ ve kes̱īfini taṣlīb eylemesin için ve ᶜaṣabın ḳuvvetini ifrāṭ üzere ifsād eylemesin için.

Ve ḫall ibtidā-i veremde redīdir ve ḫalli istiᶜmāl feterātla olmak gerektir, yaᶜnī iki defᶜa mütevāliyen ḫall istiᶜmāl olunmayıp beynehümāda müleyyināt istiᶜmāl olmak gerektir. Evvelā bizim z̠ikr eylediğimiz minvāl üzere tebḫīr ile ve aṭliye-i muvāfıḳa ile ṭatliye eyle ve bu ṣalābet ᶜuḍv-ı laḥmīde eslem olur.

Ṣalābetü'l-Mefāṣıl

Baᶜḍı kerre mefāṣıla ṣalābet ᶜārıḍ olup mefāṣılı sühūlet üzere ḥareketten menᶜ eder velākin ḥissini ibṭāl eylemez ve baᶜḍı kerre mefāṣıl ᶜaṣabī olup maᶜiyyetinde ḫader olur ve baᶜḍı kerre dahi mefāṣıl laḥmī olur ve ᶜilācları senin maᶜlūmun üzere olur.

Mesāmīr Denmekle Maᶜrūfe ᶜİllet Beyānındadır

Mismār o ᶜuḳdedir ki mismār reᵓsi gibi müstedīr ve beyḍā olur ve şücūc-da kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve eks̱er-i vuḳūᶜu esāfilde ve ricl ve eṣābiᶜ-i riclde olup meşye māniᶜ olur. Ve vācib olur ki mevḍiᶜ-i mismār şaḳḳ olunup iḫrāc oluna ve iḫrācı mümkin değil ise dāimā yed ile fedᶜ olunup üzerine üsrüb ilzām oluna. Ve mesāmīrden terk terk olunup muᶜālece olunmayanlar çok kerre sereṭāna ṣāire olur.

Sereṭān Beyānındadır

Sereṭān bir nevᶜ verem-i sevdāvīdir ki sevdā-i iḥtiraḳiyyeden tevellüd eder ve onun iḥtirāḳı madde-i ṣafrāvīden olur veyāḫūd o māddenin iḥ-tirāḳından olur ki onda maḫlūṭ ṣafrā ola; sevdā-i ṣırf-ı ᶜakerīden yaᶜnī sev-dā-ı ṭabīᶜīden sereṭān tevellüd eylemez.

Ve sereṭānın saḳīrūstan farḳı bu olur ki sereṭānda vecaᶜ ve ḥiddet olur ve ḍarebānun-mā olur ve māddesinin kes̱reti ile serīᶜan ziyāde olur ve intifāḫı dahi vardır onun için ki māddesi munfaṣıl olup mevḍiᶜ-i ᶜillete teveccüh eyledikte ġaleyān üzere müteveccih olur ve onda sereṭān denmekle maᶜrūf olan ḥayvānın ercülü gibi ricller olur ki o veremin ḥavālīsinde onlar ᶜurūḳ-ı mürseledir velākin filiġamūnīde olduğu gibi aḥmer olmaz belki sevāda ve kümūdet ve ḫuḍrete māil olur. Ve saḳīrūstan farḳ-ı āḫeri dahi budur ki se-reṭānın ḥudūs̱u evvelā ve ibtidāen olur, ammā saḳīrūs ġālib-i ḥālde verem-i ḥārrdan intiḳāl ṭarīḳi üzere olur. Ve yine saḳīrūs-ı ḥaḳḳta yaᶜnī sevdā-i ṣırf-tan tevellüd eden saḳīrūsa sereṭān müfārıḳ olur ḥiss sebebiyle, zīrā sereṭān-da ḥiss olur ammā saḳīrūs-ı ḥaḳḳta ḥiss münᶜadimdir.

Ve sereṭān eks̱er-i ḥālde ᶜuḍv-ı müteḫalḫile ᶜārıḍ olur, ona bināen nisā ṭāi-fesinde kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve aᶜḍā-i ᶜaṣabiyyede dahi ḥādis̱ olur. Ve sereṭān evvel-i ᶜurūḍunda ḫafiyyü'l-ḫāl olur, eks̱er-i emrde sereṭān ibtidā ẓuhūr ey-ledikte onun emri müşkil olup farḳ olunmaz ve sonra ᶜalāmetleri ẓāhir olur. Ve sereṭān evvel-i ẓuhūrunda miḳdārı bāḳılāt-ı ṣaġīre ḳadrinde ẓuhūr edip ṣulbe ve müstedīre ve kemidetü'l-levn olup onda ḥarāretün-mā olur.

Ve sereṭānın kimisi şedīdü'l-vecaᶜ olur ve kimis ḳalīlü'l-vecaᶜ ve sākin olur. Baᶜḍısı teḳarruḥa teᵓeddī eder eger ṣafrā-ı maḥḍā ḥarrāḳasından ḥāṣıl olan mādde-i sevdāviyyeden olur ise [501a] ve baᶜḍısı dahi ḥāli üzere s̱ābit

olup teḳarruḥ eylemez. Ve baᶜḍı kerre müteḳarriḥ olan sereṭān, ġayr-i müteḳarriḥa intiḳāl eder ve baᶜḍı kerre sereṭānı taḳrīḥe ḥadīd ile ᶜamel redd eder, zīrā ḥadīd onda şifāh-ı aġlaẓ u aṣleb iḥdās̱ eder.

Ve ẓann olunur ki bu nevᶜ vereme sereṭān tesmiyesi iki emrin biriyledir: Biri budur ki sereṭān tesmiye olunan ḥayvān ṣayyādın ᶜuḍvuna teşebbüs̱ ve taᶜalluḳ eylediği gibi o verem dahi onun gibi ᶜuḍva taᶜalluḳ ve mevḍiᶜe teşebbüs̱ eder veyāẖūd bu verem bi-ḥasebi'ṣ-ṣūret o ḥayvāna müşābih olmak ḥasebiyle sereṭān tesmiye olunmuştur, o ḥayvān gibi sereṭān veremi müstedīr ve levni ile mütelevvin ve ḥavālīsinde ercüle müşābih ᶜurūḳ-ı ẖārice vardır.

el-ᶜİlāc: Onun muᶜālecātından vācibü't-tevaḳḳuᶜ olan muᶜālece budur ki kaçan sereṭān ẓuhūra ibtidā eylese mümkin olur ki o ṣaġīr sereṭān ḥāl-i ṣıġarı üzere ibḳā olunup ḥacmi tezāyüdden menᶜ oluna ve hem mümkindir ki muḥāfaẓa olunup teḳarruḥa teᵓeddī eylemeye. Ve aḥyānen vāḳiᶜ olur ki sereṭān için evvel-i ẓuhūrunda berāᵓet ḥāṣıl ola, ammā müstaḥkem olduktan sonra ona berāᵓet olmaz.

Ve çok kerre bāṭında sereṭān olup ẖafī olur ve ona ṣāliḥ olur ki o sereṭān taḥrīk olunmaya, zīrā taḥrīk olunur ise helāke müᵓeddī olur ve eger muᶜālece olunmayıp terk olunur ise müddet-i āfet ṭavīle olur lākin onda selāmetün-mā olur ẖuṣūṣan ᶜalīlin aġdiyesi ıṣlāḥ olunup müberrid ve muraṭṭıb cinsinden kılınsa ve mevādd-ı hādiye vü sālimeyi tevlīd eden ġıdālar ile taġdiye olunsa; o ġıdālar mā-ı şaᶜīr ve semek-i raḍrāḍī ve ṣufretü'l-beyḍin nīm-birişti ve o mis̱lliler gibi. Ve eger onda ḥarāet olur ise meẖīḍ-i baḳar küllemā yümẖaḍ ve yuṣaffā saḳy olunur ve buḳūl-i raṭbeden mütteẖaẕ ḥattā ḳarᶜdan mütteẖaẕ olan aġdiye dahi iṭᶜām olunur. Ve baᶜḍı kerre sereṭān-ı ṣaġīr dahi ḳābil-i ḳaṭᶜ olur. Ve eger o sereṭān ibtidā-i ẓuhūrunda ve ṣaġīr iken bir nesne ile ibṭāl olunur ise ḳaṭᶜ-ı şedīd ile ḳaṭᶜ ve istīṭāl olunup cemīᶜan onu saḳy edip ercül mes̱ābesinde olan ᶜurūḳdan bir nesne terk olunmamak üzere iẖrāc ve istīṣāl olunduktan sonra ondan dem-i kes̱īr isāle etmekle ibṭāl olunur. Ve baᶜḍı kerre ḳaṭᶜ-ı meẕkūr üzere tenḳıye-i beden taḳdīm olunur, faṣd ve ishāl ile mevādd-ı rediyye bedenden izāle olur ve baᶜde't-tenḳıye bedenin neḳāsı ceyyidetü'l-kemm ve'l-keyf aġdiye tenāvül etmekle muḥāfaẓa ve ᶜuḍvun dāfiᶜası taḳviye olunur. Ve maᶜa-ẕālik eks̱er-i

evḳātta ḳaṭᶜ şerri ziyāde eder ve baᶜḍı kerre ḳaṭᶜdan sonra keyye ḥācet olur ve baᶜḍı kerre keyyde ḫaṭar-ı ᶜaẓīm olur eger sereṭān aᶜḍā-i reʾīse ve aᶜḍā-i nefīse ḳurbünde olur ise.

Ve baᶜḍu'l-evvelīn ḥikāye eylediler ki ṭabībin birisi sereṭānı olan s̱edyi aṣlından ḳaṭᶜ eyledi ve sereṭān-ı āḫer ile o mevḍiᶜ tesarṭun eyledi. Muṣannif der ki mümkin olur ki mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜ s̱edyi ḳaṭᶜdan muḳaddem ṭarīḳ-i tesarṭunda olup onun ẓuhūru zamān-ı ḳaṭᶜ ᶜaḳıbına müṣādif ola ve ḳaṭᶜ-ı evvel s̱ānī sereṭānın ẓuhūruna sebeb olmaya. Velākin ẓāhir olan budur ki sereṭān-ı evvele müteveccih olan mādde o mevḍiᶜe intiḳāl etmekle sereṭān-ı s̱ānī ᶜārıḍ olmuştur.

<u>Aṣḥāb-ı Sereṭān İshāli Tedbīrinin Ẕikridir:</u> Dört mis̱ḳāl eftīmūn mā-ı cübn ile veyāḫūd mā-ı ᶜasel ile veyāḫūd ṭabīḫ-i eftīmūn sikencebīn ile saḳy olunur. Ve nāstan ḳavī olanlara eyāric-i ḫarbaḳ saḳy olunur ve ṭarīḳ-i saḳy budur ki ẕikr olunan miḳdār devā-i meẕkūr yaᶜnī eftīmūn-ı mevṣūf ve neẓāyiri mirāren saḳy olunur velākin her iki saḳyın beyninde eyyām-ı ḳalīle ile faṣl olunur.

<u>Sereṭānın Edviye-i Mevḍiᶜiyyesi Ẕikridir:</u> Sereṭānın edviye-i mevḍiᶜiyyesinde erbaᶜa-i aġrāḍ vardır: Evvelkisi sereṭānı ibṭaldir, bu ġaraḍı edviye ile taḥṣīl ṣaᶜbdır. İkinci ġaraḍ sereṭānı ziyādeden menᶜdir. Üçüncü ġaraḍ sereṭānı teḳarruḥtan menᶜdir. Dördüncü ġaraḍ müteḳarriḥ olan sereṭān muᶜālecesidir.

Ammā ibṭāl-ı sereṭān için olunan tedbīr budur ki onda o edviye cānibine ḳaṣd olunur ki veremde ḥāṣıl olan mādde-i rediyyeyi taḥlīl ola ve ḥuṣūle müstaᶜidd olan māddeyi ᶜuḍvdan defᶜ ḳuvvesi ola velākin ḳuvveti şedīd olup mevādd-ı sāireyi taḥrīki olmaya, zīrā ḳuvveti ḳaviyye olan edviye şerr-i sereṭānı ziyāde eder. Ve keẕālik edviye-i meẕkūre ḳaviyyetü'l-ḳuvve olmadığı gibi leẕẕāᶜa dahi olmaya, bināen ᶜaleyh sereṭān edviyelerinden maᶜdenī ve maġsūl olan devālar istiᶜmāle evlā ve aḥrā olur, mes̱elā tūtiyā maġsūlü gibi devālar edhāndan dühn-i verd ve dühn-i ḫīrī ḫalṭ olunup maᶜan istiᶜmāl olunur.

Ammā sereṭānın tezāyüdünü menᶜ ḳaṣd olunan tedbīr māddeyi ḥasm ve ġıdāyı ıṣlāḥ ve ᶜuḍvu taḳviye ile olur ve ᶜuḍvu taḳviye edviye-i rādiᶜa-i maᶜrūfe ile olur. Ve keẕālik leṭūḫāt-ı maᶜdeniyye olan ḥacer-i reḥā ve ḥacer-i

misenne ḥukākeleri leṭūḫuyla olur ve keẕālik üsrübden mütteḫaẕ olan fihr-i ṣalāye üzere dühn-i verd veyāḫūd mā-ı küsfüre mis̱lli ruṭūbet ṣabb olduktan sonra o ṣalāyeye ḥakk olunup beynehümāda ḥāṣıl olan ḥulāle ile ᶜuḍv telṭīḫ olunur ve keẕālik ḥıṣrım-ı medḳūḳ ile taḍmīd dahi nāfiᶜdir.

Ammā menᶜ-i teḳarruḥ için istiᶜmāl olunan edviye sereṭānı tezāyüdden menᶜ eden leṭūḫāt-ı meẕkūredir, eger leẕᶜ yok ise o leṭūḫāt cemīᶜan menᶜ-i teḳarruḥta dahi nāfiᶜdir ḫuṣūṣan o leṭūḫāta üsrübiyye olan fihr ve ṣalāye beyninde ḥāṣıl ḥulāle-i meẕkūre ḫalṭ oluna; eger o cümlede ṭīn-i maḫtūm veyāḫūd ṭīn-i Ermenī veyāḫūd zeyt-i ünfāḳ ve mā-ı ḥayy-ı ᶜālem veyāḫūd isfīdāc maᶜā-ᶜuṣāreti'l-ḫass veyāḫūd bezr-i ḳaṭūnā luᶜābı veyāḫūd üsrüb ve isfīdāc olur ise terkīb-i ceyyid olur. Ve menfaᶜat-i belīġası olan ḍımāddan olur sereṭān-ı nehrinin ṭarīsi ile taḍmīd eylemek ḫuṣūṣan iḳlīmiyā ile maᶜan taḍmīd oluna.

Ammā teḳarruḥ-ı sereṭāna ᶜilāc için istiᶜmāl olunan devālar, onlardan ceyyid olan tedbīr budur ki bir ḳıṭᶜa kettān ḫırḳası ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb suyuna ġams olunup sereṭān veremi üzere ilḳā olunur ve o ḫırḳa her kaçan kurusa üzerine mā-ı ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb reşş olunur veyāḫūd lübb-i ḳamḥ ve lübān ve isfīdācu'r-reṣāṣ her birinden birer dirhem ve ṭīn-i Ermenī ve ṭīn-i maḫtūm ve ṣabır-ı maġsūl her birinden ikişer dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ ve cemᶜ ve saḥḳ olunur ve müteḳarriḥ olan sereṭān raṭb ise o mesḥūḳ ẕerūren istiᶜmāl olunur ve eger yābis ise o edviye-i meṣḥūḳadan dühn-i verd ile merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve baᶜḍı kerre sereṭān-ı müteḳarriḥte remād-ı sereṭāndan dühn-i verd ile ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunmak nāfiᶜ olur ve o ḳayrūṭīnin ecvedi aḫlāṭına iḳlīmiyā ḫalṭ olunanlardır. Ve baᶜḍı kerre o müteḳarriḥ sereṭāna devā-i tūtiyā veyāḫūd mā-ı recle ile maġsūl tūtiyā veyāḫūd luᶜāb-ı bezr-i ḳaṭūnā dahi nāfiᶜ olur.

Evrām-ı Rīḥiyye ve Nüfāḫāt-ı ᶜAḍaliyye Beyānındadır

Evrām-ı rīḥiyyenin aṣnāfındandır o verem ki buḫār-ı selisten ḥādis̱ olup tehebbüce müşābih ve tehebbüc mecrāsına cārī olur. Ve bir ṣınfı dahi buḫār-ı rīḥīden ḥādis̱ olup ona nefḫa tesmiye olunur ve onda müdāfaᶜa ve tezaḳḳuḳ vardır ve onun baᶜḍı kerre ona yed ile ḍarb olundukta ṣavtı olur ḫuṣūṣan rīḥ

miᶜde vü miᶜā gibi feḍāsı ve tecvīfi olan ᶜuḍvlarda müctemiᶜ olsa ve keẕālik ᶜiẓāmı iṭāfe ve iḥāṭa eden aġşiye aralarında müctemiᶜ olsa veyāḫūd ᶜiẓāmla ġışāsı arasında veyāḫūd ᶜaḍal ile ġışāsı arasında olsa ṣavt eks̱er olur; evtārı muṭīfe olan ġışā dahi onlar gibidir. Ve o tecāvīf ve efḍıyede müctemiᶜ olan riyāḥ baᶜḍı kerre o feḍāda taḥallül eylemez belki o feḍāya muttaṣıl olan ᶜuḍvu temzīḳ edip ᶜuḍva dāḫil olur ve baᶜḍı kerre dahi o aᶜḍāda tekevvün edip kendiye mekān kılmak için ᶜuḍvu temzīḳe muḥtāc olur. Ve aᶜḍāda rīḥin beḳāsı rīḥin kes̱āfeti ve ġılaẓı ve rīḥi muḥīṭ olan ᶜuḍvun ġılaẓı ve mesāmmının ḍīḳı ḥasebiyle olur. Ve baᶜḍı kerre rükbe mis̱lli ᶜuḍvlarda verem olup insān ẓann eder ki o verem baṭṭa muḥtāc verem ḫılṭı olur ve onu ẓannına bināen baṭṭ eder ondan [501b] riḥten ġayri bir nesne ḫurūc eylemez.

el-Muᶜālecāt: Verem-i rīḥīden tehebbüce müşābih olanların ᶜilācı tehebbüce olunan muᶜālecāt olur. Ammā nefḫaya o muᶜālecāt olunur ki onun edviyelerinin fiᶜli cildi müteḫalḫil kılmak ve taḥt-ı cildde olanları taḥlīl eylemek ola ve o edviyenin mevḍiᶜ üzere ṭūl-i müddet beḳāsı mümkin ola ve hem o edviyenin leṭāfeti ġāyete bāliġa ola ḥattā eczālarının leṭāfeti ḥasebiyle ona bāṭın-ı ᶜuḍva ġavṣ mümkin ola. Ve baᶜḍı kerre o nefḫaya muᶜālece bilā-şarṭ vaḍᶜ-ı meḥācime muḥtāc olur ve onu meḥācim fāş edip dağıdır. Ve edviye-i mevḍiᶜiyyeleri edhān-ı ḥārredir, mes̱elā laṭīfü'l-eczāʾ olan zeyt içinde seẕāb ve kemmūn ve büzūr-ı mülaṭṭıfeden bezr-i kerefs ve enīsūn ve nānḫāh ve onların neẓāiri ṭabḫ olunup onunla mevḍiᶜ tedhīn olunur.

Ve nefḫaya nāfiᶜ merāhim-i muḥallilededendir ḫuṣūṣan aᶜḍā-i veteriyye vü ᶜaḍaliyyede olan verem-i rīḥīlere nāfiᶜ olanlardandır vesaḫu'l-ḥamām aḫẕ olunup ṭancere içine su ile vaḍᶜ olunduktan sonra üzerine ḳıvāmı ṭīn ḳıvāmı gibi olunca ḳadar nūre-i ġayr-i muṭfāt ṣabb olunup ve onunla mevḍiᶜ telṭīḫ olunur ise. Ve baᶜḍı kerre o leṭūḫ ḥumer ile nūreden ittiḫāẕ olunur. *Ve ᶜatīḳ nüsḫanın birinde "ḥumer" bedeline "ḳafr" vāḳiᶜ olmuştur.*[128]

Merhem-i Ceyyid ü Muᶜtedile: Zūfā-i yābis aḫẕ ve saḥḳ olunduktan sonra o ḳayrūṭī üzere ẕerūr kılınır ki onun ittiḫāẕı şemᶜ ve dühn-i şibt ile olur ve onun mecmūᶜundan leṭūḫ kılmak için merhem ittiḫāẕ olunur.

---

128 O iki nüsḫanın meʾāli vāḥiddir her ne ḳadar ḥumer"in maᶜnāsı ᶜale'l-eşher temr-i Hindī ise baᶜḍı kerre ḳafru'l-yehūda dahi ıṭlāḳ olunur; "ḳafr" ḳārdır, ḳaṭrān cinsindendir.

Ammā ʿaḍale raḍḍ ʿārıḍ olmak ḥasebiyle nefḫa ʿārıḍ olsa vācib olur ki o nefḫa ṣāḥibi cidden ḥārr veyāḫūd ḥirrīfe olan edviyeden ictināb eyleye o edviyeyi aʿḍā istīḥāş edip müşmeʾizze olmasın için belki o mis̱lli nefḫaya muḥallilāt ile ʿilāc olundukta ona müsekkināt-ı vecaʿ olan edviye ḫalṭ oluna, o maḫlūṭ senin meyfuḫteci zeyte meġmūs olan sūfeye ḍarb edip istiʿmāl eylediğin devādır. Ve eger onlara ḥarāretün-mā var ise dühn-i verd sūfe-i zūfā ġams olunur veyāḫūd dühn-i verd içinde zūfā-i raṭb ḥall olunup istiʿmāl olunur ve onların cemīʿisi ḥarārete māil teftīr ile teftīr olunup istiʿmāl olunur, bārid olunca ḳadar terk olunmaz, zīrā bürūdet o mis̱lli ʿillete ḍārr olur.

Ve eger nefḫa aṣḥābında ibtidā-i emrde vecaʿ var ise onun üzerine teskīn-i vecaʿ edip ve zamān-ı ibtidāda ḥādis̱ olan ʿavārıḍ-ı sāireyi menʿ eden edhān eden vaḍʿ olunur ve o dühn dühn-i şibtten bir miḳdār ḳuvvet aḫẕ eden benefşec dühnü ve verd dühnüdür.

Ve kaçan ʿalīle baʿḍı ḫiffet ʿārıḍ olsa edviyeden ḳuvvet-i taḥlīli ziyāde olanlar yaʿnī naṭrūn ve ḫall mis̱lli olanlar istiʿmāl olunur ve sonra mā-ı remād ve baʿdehu merāhim-i meẕkūre gibi muḥallile olan merāhim istiʿmāl olunur.

ʿIrḳ-ı Medenī Beyānındadır

ʿIrḳ-ı medenī ʿilletinde aʿḍā-i beden[den] bir ʿuḍvda evvelā bes̱retün-mā ẓuhūr edip müntefiḫa olur ve baʿdehu müteneffiṭa olur ve baʿdehu mütes̱aḳḳıbe olur ve baʿdehu ondan sevāda māil bir şeyʾ-i aḥmer ḫurūc eder ve o şeyʾ azar azar ṭavīl[129] olmaktan zāil olmaz. Ve baʿḍı kerre taḥt-ı cildde ḥareket-i dūdiyye iḥsās olunur, ke-enne o müteḥarrik ḥayvāndır[130] ve ke-enne o ḥayvān-ı müteḥarrik dūddur ḥattā baʿḍılar ẓann eylediler ki o müteḥarrik fi'l-ḥaḳīḳa ḥayvāndır, taḥt-ı cildde tevellüd eylemiştir ve baʿḍı āḫer ẓann eylediler ki o şeyʾ līf-i ʿaṣabdan bir şuʿbedir, taḥt-ı cildde fāsid olup taġalluẓ eylemiştir.

Ve o ʿilletin eks̱er-i ʿurūḍu sāḳlarda olur ve ben o ʿilletin yedlere ve cenbe ʿārıḍ olduğunu rüʾyet eyledim ve ṣıbyānda iki cenbler üzere kes̱īren

129 Ḥattā bir şibr ḳadar ve dahi ziyāde üzere.

130 Ve Ḳarşī o nesne ḥayvān idiğine cezm ve o ḥayvānı rüʾyet eylediğini daʿvā eyledi.

ʿārıḍ olur. Ve kaçan o şeyʾ-i ṭavīl medd olunup munḳaṭıʿ olsa o ʿilletin ḫaṭbı ve elemi ʿaẓīm olur ve belki onu medd eylemek īlām ve īcāʿ eder, her ne ḳadar munḳaṭıʿ olmaz ise. Ve Cālīnūs dedi ki onun emrinden vāḍıḥ ve muʿtemed bir nesne ḥāṣıl olmadı yaʿnī meczūmen ona ʿilm ḥāṣıl olmadı velākin bi-ḥasebi'ẓ-ẓann dedi ki ʿırḳ-ı medenīnin sebebi o demdir ki ḥārr ve redī ve sevdāvī olur veyāḫūd sebeb balġam-ı muḥteriḳtir, yübs-i mizāc ḥasebiyle iştidād gelip muḥtedd olur.

Ve keẕālik baʿḍı kerre o ʿilleti baʿḍı miyāh ve buḳūl tevlīd eder ve tevlīdi onlarda onları müvellide ḫāṣṣıyyet olmakla olur. Ve aġdiyeden onları tevlīd eden ekẟer-i ḥālde cāff ve yābis olan ġıdālardır ve her ne ḳadar onu müvellide olan mevādd-ı beden eḥadd olsa vecaʿı eşedd olur. Ve baʿḍı kerre beden-i vāḥidden mevāḍiʿ-i müteʿaddidede ve kırk ve elli ʿaded mevāḍiʿde ʿırḳ-ı meẕkūr ḥādiẟ olur ve maʿa-ẕālike'l-keẟret o ʿillet yine ʿilācı ḳabūl eder. Ve o ʿillet ebdān-ı raṭbda ve istiḥmām ve aġdiye-i muraṭṭıbe ve bi-ḳadrin şarāb istiʿmāl edenlerde ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur.

Ve ekẟer-i vuḳūʿu medīne ahālīlerinde olur, onun için medīneye nisbet olunup ʿırḳ-ı medīnī denir.[131] Ve baʿḍı kerre dahi bilād-ı Ḥūzistān'da ve bilād-ı sāirede olur ve bilād-ı Mıṣr ve bilād-ı āḫerde keẟīrü'l-vuḳūʿdur.

[el-ʿİlāc:] ʿIrḳ-ı medenī tevellüdü keẟīr olan [bilādda] ahālīlerinin ve keẕālik onun müvellidi olan aġdiyeyi tenāvül edenlerin o ʿilletten ḳable-ḥudūẟihā muḥāfaẓaları o ʿillete sebeb olan eşyānın müḍāddesini istiʿmāl ile olur ve o müḍādde bāsilīḳten dem-i redīyi faṣd ile iḫrāc veyāḫūd ṣāfinden bi-ḥasebi'l-mevḍiʿ dem-i redīyi iḫrāc ile olur. Ve demi iki nevʿ helīlec ve eftīmūn ṭabīḫī şürbüyle ve ḫāṣṣaten ḳūḳıyā ḥabbı şürbüyle tenḳıye olur ve keẕālik senā ve şāhterec ile mütteḫaẕ ıṭrīfīl istiʿmāliyle ve bedeni aġdiye-i muraṭṭıbe ile ve istiḥmāmāt ile ve sāir muraṭṭıb maʿlūm tedbīrler dahi o ʿilletin esbāb-ı ḥudūẟuna müḍādde olur.

131 Semerḳandī ve Nefīsī ʿırḳın mensūbun ileyhi olan "medīne"yi medīne-i Resūlullāh'a ḥaml ederler velākin *Ḳānūn* nüsḫalarının muṣaḥḥaf olan baʿḍı nüsḫasında "medīnī" vāḳiʿ olmuştur, pes o nüsḫanın nūndan evvel yā ile resminden fehm olunur ki "medīne"den murād medīne-i Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellemin ġayri medīnedir, zīrā muṣarraḥtır ki Resūlullāhın medīnesinin nisbeti "medenī" ve uḫrā medīnenin nisbeti "medīnī" gelir.

Bu ẕikr olunan tedbīrler ḳable-ẓuhūri'l-ʿillet muḥāfaẓa için olunan tedbīrler idi, ammā o ʿilletin es̱erinin evvel-i ẓuhūrunda tedbīr-i ṣavāb odur ki aḍmide-i müberride-i muraṭṭıbe ile ʿuḍv tebrīd oluna, mes̱elā ʿuṣārāt-ı bāride-i maʿlūme maʿa'ṣ-ṣandeleyn ve'l-kāfūr baʿde-tenḳıyeti'l-beden istiʿmāl oluna ve mevḍiʿ üzere irsāl-ı ʿalaḳ ile istiẓhār oluna.

Ve aṭliye-i ceyyideden olur ṣabır ve ṣandal ve kāfūr ve mürr ve bezr-i ḳaṭūnā ve leben-i ḥalībden mütteḫaẕ olan ṭılā. Ve eger onlar nāfiʿ olmayıp velākin teneffuṭu aḫẕ eylese onu teneffuṭtan baʿḍı kerre menʿ ve ṣarf eder. Ve onun ḫaṭbını ve şānını taḫfīf eder o ʿillet ṣāḥibine üç gün ʿale'l-vilā beher gün birer dirhem ṣabır saḳy eylemek veyāḫūd yevm-i evvelde yarım dirhem ve yevm-i ṣānīde bir dirhem ve yevm-i s̱ālis̱te bir buçuk dirhem ṣabır saḳy eylemek ve o mevḍiʿ üzere ṣabırın kendiyi veyāḫūd o ʿilletin ağzına ṣabırın raṭb ve lezic ruṭūbetini ṭılā eylemek ve bu tedbīr o ʿilletin evvel-i ẓuhūrunda baʿḍı kerre nāfiʿ olur. Eger o tedbīrden müteʾes̱s̱ir olmayıp ʿırḳ-ı medenī ḫurūc eder ise onun üzerine şedd olunacak bir nesne ḥāḍırlanıp üzerine rıfḳ ile ḳalīlen ḳalīlen leff olunur ḥattā o ʿırḳ ilā-āḫirihi min-ġayri inḳıṭāʿin ḫurūc edince ḳadar. Ve aḥsen olan o şedd olunacak lifāfe reṣāṣtan ittiḫāẕ olunup o reṣāṣ leff olundukta ʿırḳ-ı meẕkūr o reṣāṣın s̱iḳali ile min-ġayri inḳıṭāʿin bi-tamāmihi ḫurūc eder, onu iḫrācda ceẕbe ḥācet kalmaz.

Ve vācib olur ki o ʿırḳın ḫurūcunda ictihād olunup sühūletine iʿānet oluna ʿale'd-devām ʿuḍvu tesḫīf etmekle ve mā-ı ḥārr ile tenṭīl edip ʿuḍvu ḫalḫale ile ve luʿābāt-ı müberride ve edhān-ı müleyyineden ḥarāreti laṭīfe ve bāridesi olan edviyeyi istiʿmāl etmekle. Ve baʿḍı kerre o mis̱lli tedbīr ile dahi sühūlet-i ḫurūc olmaz belki dühn-i ḫīrī ile telṭīḫe ve belki dühn-i zanbaḳ ile ve belki bān ile telṭīḫe ḥācet olur ve o edhān üzerine merhem-i zift istiʿmāl olunur. [502a]

Ve eger ḥads īcāb ederse ki onu baṭṭla o ʿırḳ bi-külliyyetihi ḫurūc eder ve baṭṭtan dahi māniʿ-i mevcūd yoktur diye onu baṭṭ eylemek ve ʿırḳı iḫrāc eylemek sana cāiz olur. Ve eger onu vech-i meẕkūr üzere ceẕb ile iḫrāc sehl ve mümkin olmayıp ve keẕālik baṭṭ olunmak dahi mümkin olmasa sen onu semn ile taʿfīn eyle, zīrā o ʿırḳ bi-külliyyetihi taʿaffün edip ḫurūc eder. Ve sana ḥaẕer eylemek gerektir o ʿillette edviye-i ḥādde istiʿmāl eylemekten, onlarda edviye-i ḥādde istiʿmāli ākileye müʾeddī olur. Ve o ʿırḳın evāḫiri

üzere milḥ ile ḳalīlen ḳalīlen delk olunmağa idmān olunsa ve ḫalften dahi rıfḳ ile delk olunup o ʿırḳ luṭf ile maḫrecinden medd olunsa bi-külliyyetihi maḫrecinden ḫurūc eder ḫuṣūṣan onun ense ve ḫalf cānibinden ebʿad olan mevḍiʿ şaḳḳ olunup ve o şaḳḳın alt ṭarafından ve taḥtından bir mīl idḫāl olunup defʿ olunsa ve devām üzere ona mesḥ olunsa ve o ʿırḳ milḥ ile ḳalīlen ḳalīlen rıfḳ üzere ḫurūc eder. Kaçan ẕikr olunan tedbīr işlendikte o ʿırḳın cemīʿisi ḫurūc eder lākin o ʿırḳ munḳaṭıʿ olup kāmine olsa ona baṭṭ olunmaktan lāzım ve lābüdd olur ve onu tekrār baṭṭ olunan mevḍiʿden ṣayd ve aḫẕ edip rıfḳ üzere iḫrāc olunur ve mevḍiʿ-i şaḳḳ ḫurācāt muʿālecātıyla ʿilāc olunur ve leblāb-ı medḳūḳ ile ona ṭılā olunmak enfaʿ-ı edviye olur, cidden ṣāliḥtir. Allāhu aʿlemü bi'ṣ-ṣavāb ve ileyhi'l-merciʿü ve'l-meʾāb.

Üçüncü Maḳāle Cüẕāmda Kelām-ı Müşebbaʿdır

Faṣl-ı Evvel Cüẕāmın Māhiyyeti ve Sebebi Beyānındadır

Cüẕām bir ʿillet-i rediyyedir ki mirre ve sevdānın külliyyen bedende intişār edip aʿḍānın mizācını ve heyʾetini ifsād eder ve baʿḍı kerre āḫirinde aʿḍānın ittiṣālini dahi ifsād eder ḥāttā aʿḍānın teʾʾekkül ve teḳarruḥ olup ʿuḍv sāḳıṭ olur. Ve cüẕām cemīʿ-i bedenin sereṭānı olur, baʿḍı kerre müteḳarriḥ ve baʿḍan ġayr-i müteḳarriḥ olur. Ve cüẕām ʿilletinin baʿḍısı zamān-ı ṭavīl ṣāḥibinde bāḳī kalır. Ve baʿḍı kerre sevdā ʿuḍv-ı vāḥide mündefiʿ olur ve ondan ṣalābet veyāḫūd saḳīrūs veyāḫūd sereṭān ḥādiẟ olur o ḫılṭın aḥvāl ve keyfiyyātının iḫtilāfı ḥasebiyle. Ve eger sevdā raḳīḳ ve ġālibe ise ondan ākile ḥādiẟ olur ve eger o ḫılṭ cildin saṭḥına mündefiʿ olur ise cilde ʿārıḍa olan behaḳ-ı esved ve bereş ve ḳūbā miẟlli maʿrūf nesneler iḥdāẟ eder. Ve baʿḍı kerre sevdā cemīʿan bedene münteşire olur, eger o münteşire sevdā bedende taʿaffün ederse ḥummā-ı sevdāviyye iḥdāẟ eder ve o sevdā-i münteşire bedende mürtekim ve müctemiʿ olup velākin taʿaffün eylemese o sevdā cüẕām iḥdāẟ eder.

Ve cüẕāmın aḳdem olan sebeb-i fāʿilīsi cidden ḥarārete ve yübūsete māil kebidin sūʾ-i mizācı olur veyāḫūd küllü bedenin sūʾ-i mizācı olur veyāḫūd sūʾ-i mizāc maʿan bi'l-cümle bedende ve kebidde olur ki onlara berd iṣābeti ile dem keẟīf olur.

Ve cüẕāmın sebeb-i māddīsi aġdiye-i sevdāviyye olur ve aġdiye-i balġamiyye tenāvülü dahi mādde-i cüẕāmı tevlīd eder eger mādde toḫme ḥasebiyle birikip ve o müctemiᶜ olan balġamla ḥarāret teʾs̱īr ve laṭīfini taḥlīl etmekle mādde-i balġamı teks̱īf ve sevdāviyye iḥāle ederse. Ve bi-ᶜaynihi bu ᶜillet ḥasebiyle dahi kes̱ret-i imtilāʾāt ve ᶜale'ş-şibaᶜ kes̱ret-i ekelāt meʾkūlü sevdāya iḥāle edip o ᶜillete sebeb-i māddī olur.

Ve ammā cüẕāmın esbāb-ı muᶜīnesi mesāmmātın münsedde olup ḥārr-ı ġarīzīnin iḫtinākı ve demin teberrüdü ve taġalluẓu olur ḫuṣūṣan ki ṭıḥāl südedi ve ḍaᶜīf olmakla demden sevdāyı ceẕb ve tenḳıyeye ḳuvveti olmaya veyāḫūd aḥşāda olan ḳuvvet-i dāfiᶜanın sevdāyı ᶜurūḳ-ı müteᶜaddideye veyāḫūd ᶜurūḳ-ı raḥime defᶜden ḍaᶜfı olsa ve mesāmmlar dahi mesdūde olsa cüẕāma onun iᶜāneti eks̱er olur. Ve keẕālik havānın ḥadd-i ẕātında fesādı veyāḫūd mecẕūmīne mücāveret ḥasebiyle havānın fesādı dahi iᶜānet eder, zīrā bu ᶜillet sārīdir taᶜaddī eder ve hem irs̱ ile dahi intiḳāl eder. Ve baᶜḍı kerre dahi mizāc-ı nuṭfe ḥasebiyle o nuṭfeden ḥāṣıl olan veled mecẕūm olur gerek o nuṭfenin mizācı aṣlen fāsid olsun veyāḫūd o nuṭfe ṣaḥīḥü'l-micāc munfaṣıl olup raḥim-i ümmde onun mizāc-ı fāsidi mükteseb osun, mes̱ele nuṭfe raḥime ḥeyḍ vaḳtinde vāḳiᶜ olsa o nuṭfenin mizācı raḥimde fāsid olur. Ve kaçan ḥarāret-i havā redāʾet-i ġıdā ile müctemiᶜ olsa, mes̱elā eyyām-ı ḳayẓda semek ve laḥm-ı ḳadīd ve luḥūm-ı ġalīẓa ve laḥm-ı ḥamīr ve ᶜades mis̱lli eṭᶜime tenāvül olunsa onda cüẕām vāḳiᶜ olmak layıḳ ve ḥarīdir; bu sebeb ile İskenderiyye'de cüẕām kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve kaçan sevdā deme muḫālaṭa eylese o muḫāliṭ olan sevdā her ne ḳadar ḳalīl ise kes̱īren dem-i sevdāvī tevlīdine iᶜānet eder iki vechten için: Evvelki vech budur ki sevdā-i muḫāliṭ demi taġlīẓ eder cevheri ḥasebiyle ve ḥādis̱ olan dem kes̱īren ġalīẓ olur. Ve ikinci vech sevdānın berd-i mücemmedi demi taġlīẓ eder ve ruṭūbeti tenḳīṣ eder ve ḥarāret-i beden ile o mis̱lli dem teceffüf edip sevdā olması sühūletli olur. Ve baᶜḍı kerre mecẕūmların deminin ġılẓati o ḳadara bāliġ olur ki onlardan faṣd olundukta rimāl gibi nesneler ḫurūc eder.

Ve bu ᶜillete dāü'l-esed tesmiye olunur. Ve baᶜḍılar vech tesmiyesini beyān edip dediler ki bu ᶜilet esede kes̱īren ᶜārıḍ olur ve bināen ᶜaleyh esede iḍāfet ile dāü'l-esed tesmiye olunur. Ve keẕālik deyildi ki bu ᶜillet, ṣāḥibi-

nin vechini müstedīr eder ve onun seḥanesi esed seḥanesi gibi olur, onun için dāü'l-esed tesmiye olunur. Ve yine deyildi ki esed mülāḳī olduğu kimseyi iftirās edip ihlāk eylediği gibi bu ʿillet dahi iṣābet eylediği kimsenin ʿuḍvunu parçalar ve ihlāk eder.

Ve bu ʿilletin ḍaʿf üzere olanlarına muʿālece ʿusretli olur, ammā müstaḥkem ve ḳavī olan cüẕāma ʿilāc olunmaz, onun ʿilācından eṭıbbā meʾyūslardır. Ve bu ʿillete zamān-ı ibtidāda aḳbel ve ercā olur ve rāsiḫ olduktan sonra o ʿillet aʿṣā olur.

Ve ṣafrādan olan sevdā ile ḥādis̱ cüẕām ehyec olur ve eẕāsı eks̱er ve aʿrāḍı aṣʿab ve iḥrāḳı ve taḳrīḥi eşedd olur velākin ʿilāc ḳabūlü ṣafrāvī cüẕāmın eks̱er olur. Ammā s̱üfl-i demden olan sevdādan ḥādis̱ cüẕām eslem ve esken olur ve onda ḳurḥ olmaz. Ve ammā sevdā-i muḥteriḳadan olan cüẕām aʿrāḍında ṣafrāya müşābih olur velākin ʿilācı ḳabūlü bu nevʿ cüẕāmın ṣafrāvīden ḥādis̱ olan cüẕāmın ḳabūlünden ebṭaʾ olur.

Ve bu cüẕām maraḍı aʿḍānın mizācını ifsāddan ḫālī olmaz, zīrā bu ʿillet aʿḍāda ḥayāta muvāfıḳ olan keyfiyyetin müḍāddesi olan bir keyfiyyet iḥdās̱ eder yaʿnī ḥarāret ve ruṭūbete müḍādde olan bürūdet [502b] ve yübūset keyfiyetlerini iḥdās̱ eder ve kaçan o keyfiyyet-i müḍādde aʿḍā-i reʾīseye bāliġ oldukta o zamān ḳatl eder. Ve o ʿillet evvelā leyyine olan aʿḍādan ve eṭrāftan ẓuhūra ibtidā eder ve o maḥallde tüyler münteşire olur ve o maḥallin levni müteġayyir olur ve baʿḍı kerre o mevḍiʿ teḳarruḥ eder ve baʿdehu bi'l-cümle bedene yesīren yesīren debābı ve sereyānı olur.

Ve bu ʿilletin her ne ḳadar evvel tevellüdü aḥşāda olur ise lākin [o ʿilletin teʾs̱īrinin evvel-i] ẓuhūru eṭrāfta olur eṭrāfın ḍaʿfı olmak ḥasebiyle. Ve baʿḍı kerre vāḳiʿ olur ki cüẕāmın ġāile-i ẓāhiresi aḥşāya ve aʿḍā-i reʾīseye vāṣıl olmazdan muḳaddem mecẕūm helāk olur ve onun mevti keyfiyyet-i rediyye-i meẕkūrenin aḥşāya ve aʿḍā-i reʾīseye münʿakis olduğundan olmaz belki nefs-i cüẕām ve sūʾ-i mizāc sebeb-i helāki olur.

Ve kaçan ʿuḍv-ı vāḥidin cüẕāmı mesābesinde olan sereṭāndan müstaḥkem olanlar için bürʾ olmadığı bundan aḳdem senin maʿlūmun olduysa cemīʿan bedenin sereṭānı mes̱ābesinde olan cüẕāmın ḥakkında senin ẓannın ne minvāl üzere olur! Velākin cüẕāmda bir şeyʾ-i fāḍıl vardır ki sereṭānda olmaz, o şeyʾ bu olur ki cüẕāmda maraḍ bi'l-cümle bedende fāş olur. Ve

kaçan edviye-i ḳaviyye istiʿmāl olunsa bi'l-cümle bedende olan maraḍa o ḳaviyye muʿālecāt meşġūl olur, yalnız ʿuḍv-ı vāḥide taḥmīl olunmaz ve sereṭān bu maʿnāda cüẕām gibi değildir.

el-ʿAlāmāt: Kaçan cüẕām ẓuhūra ibtidā eylese levn sevāda ḍārib ḥumrete ibtidā eder ve ʿaynda ḥumrete ḍārib kümūdet ʿārıḍ olur [ve nefse ḍīḳ ʿārıḍ olur] ve ṣavta buḥḥa gelir riyenin ve ḳaṣaba-i riʾenin teʾeẕẕīsi ḥasebleriyle ve onda ʿuṭās-ı kes̱īr olur ve enfine ġunne ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre onda südde ve ḫaşem olur ve tüyler diḳḳati ve ḳılleti aḫẕ eder ve ṣadrında ve nevāḥī-i vechte ʿaraḳ ẓuhūra bidāyet eder ve bedeninde rāyiḥa olur ve ḫuṣūṣan ʿaraḳının ve nefesinin rāyiḥası netne māil olur ve onda aḫlāḳ sevdāya ḥādis̱ olur, tīh ve ḥıḳd gibi melekeler ḥādis̱ olur ve nevminde aḥlām-ı sevdāviyye olur ve nevminde iḥsās eder ki ke-enne kendi bedeni üzere s̱iḳal-i ʿaẓīm vardır. Ve bunlardan sonra onların şaʿrında intişār ve temerruṭ olur ʿale'l-ḫuṣūṣ vech üzere [ve nevāḥī-i vech üzere olan] eşʿārda intişār ve temerruṭ eks̱er olur. Ve baʿḍı kerre mevāḍiʿ-i şaʿr müteḳalliʿa ve aẓfār münşaḳḳa olur ve ṣūreti semāceti ve vech cehāmeti aḫẕ eder ve levn esved olur ve dem mefāṣılda cümūdu aḫẕ eder ve taʿaffün olur ve ḍīḳ-ı nefesi şedīd olur ḥattā onun ḍīḳı ʿusr-ı şedīd ve bühr-i ʿaẓīme müʾeddī olur ve ṣavtında ġāyet buḥḥa olur ve iki şefeleri taġalluẓ eder ve lisānı sevād üzere olur ve bedeninde zevāid-i ġudediyye ʿārıḍ olur ve o zevāid o ḥayvāna müşābih olur ki ona Yūnānī lüġatinde sāṭūs derler ve baʿdehu teḳarruḥu aḫẕ eder eger cüẕām ġayr-i sākin ise. Ve enfin ġuḍrūfu teʾekküle bedʾ edip baʿdehu enf ve eṭrāf suḳūṭ eder ve ṣadīd-i müntin seyelān eder ve ṣavt ḫafāya ʿāid olur ve bedende bir şaʿr bāḳī kalmaz ve levn cidden sevād levni üzere olur. Mecẕūmun nabḍı ḍaʿīf olur ḍaʿf-ı ḳuvveti ḥasebiyle ve nabḍa ḥācetin ḳılleti ile. Maraḍ bārid olmakla nesīm-i bāride ḥācet-i ḳalīle olur. Ve keẕālik cüẕāmın nabḍı baṭīʾ-i ġayr-i serīʿ olur, berdin ḍaʿfı ile velākin mecẕūmun nabḍı mütevātir olur sürʿat ve ʿiẓam olmamak ile.

el-ʿİlāc: Cüẕāmın muʿālecesinde vācib olur ki maraḍın taġalluẓundan muḳaddem istifrāġa ve tenḳıyeye mübāderet ve müsāraʿat oluna. Ve eger onda dem kes̱īr ve fāsid olduğu müteḥaḳḳıḳ oldu ise vācib olur ki mübāderet olunup velev min-yedeyn faṣd-ı belīġ olunur. Ve eger dem-i mevṣūf-ı meẕkūrun vücūdu müteḥaḳḳıḳ değil ise ondan faṣd cāiz olmaz, zīrā onda

ᶜurūḳ-ı kibār faṣd olunsa baᶜḍı kerre o faṣdın maḍarratı menfaᶜatinden cidden kes̱īr olur velākin bu vech ile ᶜurūḳ-ı kibārı faṣddan ḫavf olunur ise ᶜurūḳ-ı ṣıġārın tefārīḳlerinden faṣda emr olunur eger dem-i bārid ẓāhir-i bedende olduğu maᶜlūm ise. Ve bu vech üzere olan faṣdın menfaᶜati ḥacāmetten ve irsāl-i ᶜalaḳ menfaᶜatinden eblaġ olur ve aḥşāya ḍararı eḳall-ı eḳall olur ve o tefārīḳ ᶜurūḳ-ı ṣıġār ᶜırḳ-ı cebhe ve ᶜırḳ-ı enf mis̱llilerdir. Ve bu ᶜilletin eks̱er-i aḥvālinde faṣda ḥācet olur ve faṣda sebeb-i iḥtiyāc nefesin ḍīḳı ve ᶜusreti olur. Ve baᶜḍı kerre buḥḥatü'ṣ-ṣavtın iştidādından ve iḫtināḳtan ḫavf ḥasebiyle vidācın faṣdına dahi ḥāceti olur.

Ve kaçan mecẕūm faṣd olundukta vācib olur ki baᶜde'l-faṣd bir üsbūᶜ miḳdārı o ᶜalīl istirāḥatte kılınıp baᶜdehu eyāric-i lūġāẕiyā ve eyāric-i şaḥm-ı ḥanẓal ile istifrāġ oluna ve keẕālik maṭbūḫāt ile ve keẕālik ẕikri ātī ḥubūbāt ile istifrāġ oluna, o ḥabbin nüsḫası budur: Eftīmūn, usṭūḫūdus, besfāyec, helīlec-i esved, helīlec-i Kābülī, ḫarbaḳ-ı esved, lāciverd, ḥacer-i Ermenī; bu meẕḳūrlardan terkīb olunan ḥubūb ile istifrāġ olunurlar ve onların içine şaḥm-ı ḥanẓal ḫalṭ olunsa ḍararı olmaz ve keẕālik saḳmūnyā ḫalṭının dahi ḍararı olmaz ve ḫuṣūṣan onda ṣafrā ola ve o ḥabba ṣabır ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār dahi iḍāfe olunur. Ve sāderīṭūs mecẕūmīne ceyyid olur ve eyāric-i feyḳarā dahi onlara ceyyiddir ḫuṣūṣan saḳmūnyā ile taḳviye olunursa mecẕūmūnun ceyyid müshilātından olur ḫuṣūṣan o müshile ḫarbaḳtan bir şemme işmām olunsa veyāḫūd onda ḥacer-i Ermenī kılınsa. Ve eyyām-ı ṣayfta vācib olur ki tecfīf olunup onlara saḳy olunan maṭbūḫlara taḳviyesi olan edviye ilḳā olunmaya, zīrā muḳavvī ḫılṭı mevāḍdı is̱āre ve neşr eder.

Buḫtec li'l-Mecẕūmīn: İhlīlec-i aṣfer ihlīlec-i esved her birinden onar dirhem, nānḫāh beş dirhem, ḥıltīt-i ṭayyib yarım dirhem, menzūᶜu'l-ᶜacem zebīb yarım baṭman; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup üç ibrīḳ su içinde s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar kaynatılıp ᶜaṣr ve taṣfiye olunur ve baᶜdehu ona beş dirhem ᶜasel ḫalṭ olunup mecẕūma saḳy olunur. Ve mecẕūmun cesedi semn ile temrīḫ olunup şemste iclās olunur cesedde o semn ġaleyān edince ḳadar veyāḫūd o mecẕūma baᶜde't-tedhīn yetmiş ḫuṭve ile adımlatılır ve yemīnden şimāle ve ẓahrdan baṭna münḳalib kılınır ve ona ḫubz ve ᶜasel iṭᶜām olunur ve bu devā yedi gün ḳadar vaṣf-ı meẕkūr üzere saḳy olunur ve devānın ṭabḫ-ı meẕkūru minvāl-i muḥarrer üzere tecdīd olunur.

Ve cüẕāmı müstaḥkem olmayanlara istifrāġ-ı vāḥid kifāyet eylemez belki küllü şehrin iki defᶜa veyāẖūd bir defᶜa bi-ḥasebi'l-müşāhede istifrāġ olunur ve onun istifrāġı edviye-i muᶜtedile ile kılınır. Ve baᶜḍı kerre dahi küllü yevmin ve bi-rıfḳin bir meclis ve iki meclis onları ishāl eden edviye-i mezkūreden mütteẖaẕ şerbāt-ı nāḳıṣa ile kırk gün miḳdārı ᶜale'l-vilā ishāl olunur. Ammā cidden ḳaviyye olan ẖarbaḳ ve ẖarbaḳ mis̱lli müshilāt ve keẕālik vezni ve kemmiyyeti kes̱īr olan müshilāt istiᶜmāli merreten ẖarīfte ve merreten rebīᶜde olmak kifāyet eder veyāẖūd ondan dahi eks̱er ishāl olunur. Ve vācib olur ki onların dimāġlarını ġarġara ile ve seᶜūṭāt-ı maᶜrūfe ile emrāḍ-ı reˀs bābında ẕikr olunduğu üzere tenḳıye eyleyeler.

Nüsẖa-i Seᶜūṭ: Dār-ı fülfül, māmīrān, şeyṭarec, cevf-i birinc her birinden birer dirhem, cevz-i bevvā, müşk-ṭarāmşīᶜ her birinden yarımşar dirhem, fencengüşt ᶜuṣāresi üç ḳavāṭīl, dühn-i ḥall üç ḳavāṭīl; bunlar aẖẕ olunup ṭabẖ olunur suyu zāil olunca ḳadar ve baᶜdehu taṣfiye olunup bir zücāce içinde muḥāfaẓa olunup [503a] mecẕūmun munẖurlarına munẖurlarının siᶜası ḳadar o edviye ile istiᶜāṭ olunur ve miḳdārı kes̱īr oldukta ona seᶜūṭāt-ı muraṭṭıbe itbāᶜ olunur.

Ve vācib olur o ᶜilel ṣāḥibleri müceffifāt istiᶜmālinden ve ruṭūbet-i ġarīziyyeyi taḥlīl edenlerden menᶜ olunalar ve onlara taᶜab ve ġamm ḥarām kılınır. Ve keẕālik onlara vācibdir ki bir havādan onun müḍāddesi olan havā-ı āẖere intiḳāl eyleyeler. Ve tenḳıye olunduktan sonra vācib olur ki onlara edhān saḳy oluna, mes̱elā dühn-i levz, ᶜaṣīr-i ᶜineb ile saḳy oluna ve onun saḳyı mirāren istifrāġdan sonra ola. Ve vācib olur ki onlar küllü ġadātin emᶜādan fuḍūlī müdāfaᶜadan sonra riyāḍet eyleyeler, ṣavt-ı ᶜālī ile refᶜ-i ṣavta ve ves̱beye ve müṣāraᶜaya tekellüf eyleyeler. Ve kaçan onlara ᶜaraḳ ᶜārıḍ olsa onların ᶜaraḳları neşf olunur. Pes bu vech üzere riyāḍet ve tedbīrden sonra onlara edhān-ı muᶜtedile ile yaᶜnī ḥarr ve berdde muᶜtedil olan ve eks̱er-i emrde muraṭṭıb olan edhān ile ve eks̱er-i emrde muḳavvī olan dühn ile tedhīn olunurlar, zīrā mecẕūmīn evvel-i emrde helīlec mis̱lli muḳavviyāta ve keẕālik ᶜafṣı ẖall ile istiᶜmāle muḥtāc olurlar. Ve onların üzerlerine baᶜḍı kerre leben-i nisā ile dühn merūẖunu istiᶜmāle dahi muḥtāc olurlar ve keẕālik onlarda yübs kes̱īr oldukta vācib olur ki leben-i nisā ile istiᶜāṭ, eyleyeler ve onlara ġas̱eyān hāyice olsa onlar ḳayˀ ettirilir.

Ve ecved olan budur ki onlarda ḥammām istiʿmāl olunur ve baʿdehu temrīḫ olunur. Ve kaçan onlar istiḥmām eyleseler, onların merūḫātı bu edhān kılınır: dühn-i ās ve'l-maṣṭaḳī, dühn-i fiḳāḥu'l-kerm ve dār-ı şīşeʿān ve eṭrāfına dühn-i ḳusṭ temrīḫ olunur ve baʿdehu bir sāʿāt miḳdārı ʿalīl rāḥatta kılınıp rīşe ile ʿalīl ḳayʾa ʿarḍ olunur ve üzerine efsentīn saḳy olunur. Ve baʿḍı kerre mülaṭṭıfāt-ı muḥallile ile ḥammāmda temrīḫe muḥtāc olurlar ki onun içinde naṭrūn ve kibrīt ve ḥabb-ı ġār ve ġırā-ı neccār ola ve belki ḫardal ve saʿter ve fülfül ve dār-ı fülfül ve ʿāḳırḳarḥā ve mīvīzec ve ṣabır ve fūtenec dahi ola ve onlar edviye-i meẕkūreler ile evṣāllerine taḍmīde dahi muḥtāc olurlar ve belki ferfiūn mis̱lliye dahi muḥtāc olurlar. Ve bu meẕkūrlar o vaḳt istiʿmāl olunur ki ʿalīlīn fuḍūlünü taḥlīl ve taʿrīḳ için ḥammāma ḥācet ola. Ve cüẕām muʿālecesinde meczūmu taʿrīḳ ḳānūn-ı ceyyid olur. Ve baʿḍı kerre onlar tiryāḳ ile ve şelīs̱ā ile ve heftārġān ile temrīḫ olunurlar ve baʿḍı kerre o merūḫāt ile şemste ḥārrede temrīḫ olunmağa ḥācet olur. Ve onların ḥammāmda ġasūlātlarının ḫayrlısı o ṭabīḫtir ki onun içinde ḥulbe maʿa'ṣ-ṣābūni'l-ceyyid ve'ṭ-ṭayyib ṭabḫ olmuş ola.

Ve meczūma vācib olur ki cimāʿdan aṣlen ictināb eyleye. Ve ammā onlara saḳy olunan eşyānın efāḍıl-ı edviyeleri o tiryāḳ-ı fārūḳtur ki onun ittiḫāẕı luḥūm-ı efāʿīyle ola. Ve keẕālik tiryāḳu'l-erbaʿa ve'l-hefyārcān ve debīd-i kibrīt olur ve onunla baʿḍı kerre istiʿāṭ dahi ederler. Ve keẕālik efāḍıl-ı mesāḳīleri vaḥdehā aḳrāṣ-ı efāʿīdir ve o aḳrāṣ birer mis̱ḳāl saḳy olunur, şarāb-ı ġalīẓden veyāḫūd ṭılādan birer ūḳıyye içinde saḳy olunurlar. Ve keẕālik aḳrāṣ-ı ʿunṣul saḳyı dahi nāfiʿdir.

Ve maʿlūm ola ki efāʿīnin laḥmı veyāḫūd o laḥmın ḳuvvetini aḫẕ eden sāir devālar cüẕām edviyesinin ecelli ve enfaʿıdır. Ve vācib olur ki laḥmı istiʿmāl olunan efʿī sebaḫiyye olmaya ve keẕālik ezīfiyye[132] ve raḳḳıyye ve şaṭṭıyye efāʿīlerinden biri dahi olmaya, zīrā ẕikr olunan efāʿī aṣnāfının menfaʿatleri ḳalīl olur ve eks̱erinin luḥūmunda ġāile-i taʿṭīş ü itlāf vardır belki min-beyni'l-efāʿī istiʿmāle lāyıḳ ve muḫtār olan cebeliyye ve ḫuṣūṣan cebeliyyenin beyḍā olanlarıdır ve onların rüʾūs ve eẕnābları defʿaten vāḥideten ḳaṭʿ olunur ve o ḳaṭʿ ile ondan dem-i kes̱īr seyelān edip ve zamān-ı

132 ["Ezīfiyye" yerine ekinli yer anlamında "rīfiyye" beklenirdi']

ṭavīl ḥayye bāḳıye ve o müddette ıḍṭırāb-ı kes̱īr ile muḍṭarib olur ise onun laḥmı isti̔māl olunur ve bu şurūṭ onda mevcūde değil ise o ef̔ī terk olunur, isti̔māl olunmaz ba̔de'ẕ-ẕebḥ kes̱ret-i seyelānı ve kes̱ret-i ıḍṭırābı olan ef̔ī isti̔māle evfaḳ olur, pes o muvāfıḳ ef̔ī ba̔de'ẕ-ẕebḥ tanẓīf olunur ve bizim ẕikr edeceğimiz minvāl üzere ṭabḫ olunup ondan mecẕūm tenāvül ve ekl eder ve onun meraḳasından dahi tenāvül eder.

Ve ḥikāye olundu ki ḫamr içine ef̔ī düşüp içinde helāk oldu veyāḫūd ef̔ī o ḫamrdan ker̔ eyledi. Ve mecẕūmīnden bir ṭāifenin kimisi bi-ḥasebi'l-ittifāḳ o ḫamrdan şürb eylediler bilmedikleri ḥasebiyle ve kimine ḳatl ḳaṣdı ile sāḳī saḳy eyledi, ̔alīl veyāḫūd müdāvī istirāḥat eylesin için ve kimisi dahi rü'yāsında görmekle ona ittibā̔ edip şürb eylediler ve şürb edenlerin cümlesi ̔āfiyet buldular.

Ammā efā̔īden şūrbāce ṭabḫı bu vechledir ki efā̔īnin rü'ūs ve eẕnābları vech-i meẕkūr üzere ḳaṭ̔ olunduktan sonra ef̔ī aḥşāsından tenḳıye olunur ve ba̔dehu o ef̔ī kürrās̱ ve şibt ve ḥımmaṣ ve miḳdār-ı ḳalīl milḥ ile selḳ olunup mā-ı kes̱īr ile teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve ba̔dehu ̔iẓāmından laḥmı tenḳıye olunup laḥmı ekl ve meraḳası teḥassī ve ḫubz-ı semīd üzere kılınmakla isti̔māl olunur ve ba̔ḍı kerre onunla firāḫ-ı ḥamāmdan ef̔īyi taṭyīb edecek miḳdārı bir şey' ṭarḥ olunur. Ve bu tedbīrin nef̔i ba̔ḍı kerre evvel-i emrde ẓuhūr eylemeyip sonra def̔aten ẓuhūr eder. Ve ba̔ḍı kerre bu tedbīrler ile ̔āfiyet vuḳū̔undan birkaç eyyām muḳaddem ̔aḳl zāil olur. Ve laḥm-ı ef̔ī isti̔mālinin fāidesi ẓuhūrunun ̔alāmeti ve fāidenin vaḳt ve zamānı geldiğinin ve keẕālik o laḥmı tenāvül eylemek cāiz olmadığı zamānın geldiğinin ̔alāmeti budur ki mecẕūm olan kimse intifāḫa bed' eder ve ba̔dehu ba̔ḍı kerre ̔aḳlı muḫteliṭ olur ve sonra münseliḫ olup ba̔dehu ̔āfiyet gelir. Ve o tedbīrden sonra ̔alīle seder ve intifāḫ ̔ārıḍ olmasa tedbīr-i meẕkūr tāreten uḫrā tekrār olunur.

Ve cüẕām ̔illeti için vaṣf eyledikleri üzere isti̔māli nāfi̔ olan tedbīrdendir ki esved-i sāliḫ ẕebḥ olunup tedevvüd edince ḳadar defn olunur ve ba̔dehu ma̔a-dūde medfeninden iḫrāc olunup tecfīf olunur ve ifrāṭ üzere cüẕāmı olanlara üç gün miḳdārı küllü yevmin birer dirhem ondan şarāb-ı ̔asel ile saḳy olunur. Ve ef̔īden bir ḳuvvet aḫẕ eden merūḫāt ile temerruḫ onlara nāfi̔dir, mes̱elā içinde ef̔ī ṭabḫ olunan zeyt ile temrīḫ nāfi̔dir.

Ve keẕālik nāfiᶜ devānın biri dahi budur: Esved-i sāliḫ aḫẕ olunur ve bir ḳıdr içine vaḍᶜ olunur ve üzerine ḫall-i s̱iḳḳīften sekiz ūḳıyye ve sudan bir ūḳıyye ve şīrec ve aṣl-ı lūf her birinden ikişer ūḳıyye ṣabb olunup içinde ḥayye teherrī edince ḳidr nār-ı leyyine üzere ṭabḫ olunur ve baᶜdehu mecẕū-mun reᵓs ve liḥyesi ḥalḳ olunduktan sonra onun ile tedellük olunur, üç gün miḳdārı o dülūk istiᶜmāl olunur.

Ve kaçan mecẕūmlar efᶜavī devālar istiᶜmāl eyleseler onlardan cild-i fāsidleri münseliḫ olur ve bedeline laḥm ve cild-i ṣaḥīḥler nābit olur. Ve keẕālik mecẕūmlar muᶜtediletü'l-ḥarāret olan muraṭṭıbāt ile temerruḫ ey-lese yübsün şiddeti vaḳtinde nāfiᶜ olur. Ve keẕālik dühn-i benefşec içine miḳdār-ı ḳalīl dühn-i ḫīrī ḫalṭ edip iştidād-ı yübs katında onunla istiᶜāṭ eyle-mek nāfiᶜ olur. Ve keẕālik sibāᶜ ve s̱evrler şuḥūmu ve şaḥm-ı ṭuyūr ile istiᶜāṭ olunur. Ve dühn-i ḳusṭ ve dār-ı şīşeᶜān ve dühn-i sūsen ile delk olunmak ile baᶜde't-tenḳıye eṭrāf ḥıfẓ olunur ve ammā tenḳıyeden muḳaddem temrīḫ olunmaz mesāmmı sedd eylemesin için.

Ve mecẕūmūna nāfiᶜ olan meşrūbāttandır bezr-i celī ve devā-i sülāḫa. Ve onlara enfaᶜ-ı muᶜālecāttandır leben saḳyı ḫuṣūṣan nefeslerine ḍīḳ ve ᶜusr ve ṣavtlarına buḥḥa ᶜārıḍ olduktan sonra beyne'l-istifrāġāt istiᶜmāl olu-nan leben ziyāde menfaᶜatli olur ve vācib olur ki leben-i ḥalīb ḥalbi fev-rinde saḳy oluna. Ve o ᶜillete leben-i ḍaᶜn enfaᶜ-i eşyadandır ve vācib olur ki onun lebeni şürbü haḍm eyleyeceği [503b] miḳdār ola ve yalnız lebeni şürb edip onunla ḳanāᶜat eder ise cidden nāfiᶜ olur. Ve eger lebene ḳanāᶜat mümkin olmayıp āḫer ġıdāya dahi ḥācet olur ise ḫubz-ı naḳīden ve luḥūm-ı ḥımlān ile mütteḫaẕ isfīdbācāt ve bizim ẕikr edeceğimiz o mis̱lli nesneler-den mā-ᶜadā leben ile bir şeyᵓ ziyāde eylemez. Ve kaçan nefsi ṣalāḥa ᶜavdet eylese evlā olan leben terk olunup eşyā-ı ḥirrīfeye ḳayᵓ için iḳbāl oluna, on-lardan ġayri ile teḳayyüᵓ eylemeyip ẕikri mürūr eden müstefriġ ile istifrāġ istiᶜmāl eyleye ve baᶜde'l-istifrāġ ḥācet olur ise yine lebeni iᶜāde eyleye nefes ıṣlāḥ olunca ḳadar ve tedbīr-i meẕkūr senede mirāren iᶜāde ve tekrār olunmak vācib olur.

Ammā cüẕāmdan müstaḥkem olanın muᶜālecesinde faṣda ve edviye-i ḳaviyye ile ishāle iştiġāl olunmaz, zīrā onlar fuḍūlü taḥrīk eder velākin mevḍiᶜinden munfaṣıl olmaz ve belki onların mevāddı rıfḳ ile cihet-i emᶜā-

ya imāle olunur ve onlarda mevāddını fāş ve taḥlīl eden edviye ḫāricden vaḍᶜ olunmağa iştiġāl olunur.

Ve onlara ṣāliḥa eşribeden olur bu şerbet: Ḫall bir buçuk ūḳıyye ve ḳaṭrān ḫall ūḳıyye, niyy ve berrī olan kerneb ᶜuṣāresi üç ūḳıyye; bu meẕkūrlar aḫẕ ve ḫalṭ olunup ġadāt ve ᶜaşiyyde onlara saḳy olunur veyāḫūd ᶜāc bürādesinden on ḳīrāṭ aḫẕ olunup üç ūḳıyye şarāb ve semn içinde saḳy olunur veyāḫūd ḥıltīṭ cevze miḳdārı ᶜasel ile saḳy olunur veyāḫūd ᶜunṣuldan on ḳīrāṭ aḫẕ olunup leᶜūḳ gibi muḳavvim şarāb-ı ᶜasel içinde saḳy olunur veyāḫūd beş dirhem miḳdārı kemmūn aḫẕ olunup leᶜūḳ ḳıvāmında olacak miḳdārı ᶜasel ile istiᶜmāl olunur. ᶜUṣāre-i fūtenec onlara cidden ceyyide olur, üç ḳuvāṡūstan olatı ḳuvāṡūsa varınca ḳadar istiᶜmāl olunur. Ve aḥyānen semek-i māliḥ istiᶜmāl eylemek onlara vācib olur devā istiᶜmāl eylemek vācib olduğu gibi.

Ve cidden ḥirrīf olan eşyāyı ḳayᵓ için istiᶜmālinden mā-ᶜadā istiᶜmālden onlara tecennüb vācib olur. Ve cidden ḥirrīf onlara ṭabḫ olunan ṭaᶜāmlarında ebārīz mevḳiᶜinde istiᶜmāl olunmak cāiz olur.

Ve aṣḥāb-ı cüẕāmın aᶜḍāsına keyy-i müteferriḳ ile tekviye olunur, meṡelā yāfūḫā ve dürūz-i reᵓs ve aṣl-ı ḫancere ve ṣudġayn ve ḳafā ve mefāṣıl-ı yedeyn ve mefāṣıl-ı ricleyn bi'l-cümle bu mevāḍiᶜ-i müteferriḳa üzere keyy ile onlar muᶜālece olunurlar. Ve baᶜḍılar dediler ki cüẕām lüḥūḳunda evvel-i emrde muḳaddem-i reᵓsten yāfūḫtan erfaᶜ maḥall üzere keyye-i vāḥide olunur ve bir keyye dahi yāfūḫtan esfele olunur ve ᶜinde'l-ḳıṣāṣ ve fevḳa'l-ḥācib dahi ve yemīn-i reᵓsten ve yesār-ı reᵓsten ve ḫalften fevḳa'n-nuḳre birer keyye kılınır ve iki keyye dahi iki dürūza ḳışreler üzere ve bir dahi ṭıḥāl üzere kılınır ve bu ẕikr olunan keyyeler mikvāt-ı ḫafīfe ile olunur. Ve kaçan baş üzere keyy olunsa vācib olur ki o keyy ᶜaẓma bāliġ ola ḥattā ᶜaẓm-ı reᵓs keyy ḥasebiyle taḳaşşür eyleye velev bi-mirārin keṡīretin taḳaşşür-i ᶜaẓm ḥāṣıl olmadıkça keyy terk olunmaya, ammā o keyyde dimāġ muḥāfaẓa olunmak vācibdir keyyin eṡeri dimāġdan bir cümle üzere vāḳiᶜ olup mizāc-ı dimāġı ifsād eylesin için, zīrā bu maᶜnāya cāhil olup yedi ḫafīf olmayan kāvīler baᶜḍı kerre onları keyy ile ḳatl ederler.

Onlara Nāfiᶜ Edviye-i Mürekkebe Ṣıfatıdır: O devā-i mürekkebler bezr-i celī ve bīşī devālarıdır ki onlar cüzām ᶜilletinde laḥm-ı efāᶜī maḳāmına ḳāim

olur. Ve o mürekkeb devānın biri dahi devā-i sülāẖadır. Ve bezr-i celī için nüsẖaʾ-i kes̱īr vardır ve o nüsẖayı eṭıbbā-ı Hind ẕikr eylediler ve tecribe kıldılar ve bezr-i celīnin ṣıfat-ı maʿrūfesinden biri budur ki helīlec-i esved, şeyṭarec her birinden on dirhem, dār-ı fülfül beş dirhem, bīş-i ebyaḍ iki buçuk dirhem; bu meẕkūrlar aẖẕ olunup daḳḳ olunduktan sonra sem-i baḳar ile lett olunur ve ʿasel ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳālden iki dirheme varınca ḳadardır, tenḳıye-i bedenden sonra istiʿmāl olunur; onunla bir mis̱li miḳdārı devā-i misk aẖẕ olunur ise bezr-i celīnin ġāilesinden emān ḥāṣıl olur ve devā-i misk bezr-i celīnin fād-zehri olur.

Bezr-i Celī ile Müsemmā Civānderān Maʿcūnunun Ṣıfatı Budur: O devā cüẕām ve baraṣ ve behaḳ ve ḳūbā ve mā-ı aṣfer ve ḥikke ve cereb-i ʿatīḳ bi'l-cümle emrāḍ-ı meẕkūreye nāfiʿdir ve ʿaḳlı is̱bāt ve nisyānı iẕhāb eder ve ḥıfẓa ceyyid ve ġaşye nāfiʿ olur ve o devāyı ʿulemā-ı Hind mülūkleri için ittiẖāẕ eylediler, onun aẖlāṭı budur: Helīlec, belīlec, emlec, şeyṭarec-i Hindī her birinden on dörder dirhem, cevz-i bevvā, ẖīr-i bevvā, ḳuşūr-ı kündür, mū, fū, fülfül, dār-ı fülfül, fülfülmūye, nār-ı ḳayṣar, nār-ı müşk, kündüş ʿuṣāre-i isḳīl, sāẕec-i Hindī her birinden sekizer mis̱ḳāl, bīş-i azraḳ-ı ceyyid dört mis̱ḳāl; edviye-i meẕkūre daḳḳ olunup elekten geçirilir ve bīş başka başta saḥḳ olunur ve daḳḳ eden kendi enfini ve femini ve munẖurlarını sedd eder ve ḳable's-saḥḳ munẖurlarını semn-i baḳar ile tedhīn dahi eder ve baʿdehu o mesḥūḳu edviye-i sāire üzere nes̱r eder.

Ve fānīẕ-i ẖazāinī-i ceyyidden veyāẖūd fānīẕ-i Siczīden menn-i Baġdādī ile iki buçuk menn aẖẕ olunup raḍḍ olunur ve ḳıdr-ı ḥadīd içre fānīẕ ilkā olunup ve üzerine fānīẕ iẕābe edecek miḳdār su ṣabb olunur ve kaçan fānīẕ nār üzere iẕābe olunsa ḳıdr nārdan inzāl olunur, üzerine ẕikri mürūr eden edviyeyi sen ekip ʿacn-i ceyyid ile onu maʿcūn eyle ve ondan her bunduḳa birer mis̱ḳāl olmak üzere benādīḳ ittiẖāẕ edip küllü yevmin ondan ʿale'r-rīḳ mā-ı fātir ile veyāẖūd nebīẕ ile birer bunduḳa saḳy eyle.

Maʿcūnu's-Sülāẖa: Bu maʿcūn maʿcūn-ı kebīr ü Hindīdir ve bezr-i celī ṭarīḳindedir. Bu dahi tenās̱ür-i eşfār ve beyāḍu'ş-şaʿr ve bühr ve ẖafaḳān ve fütūr-ı şehvet ve ishāl-i ẕerīʿ ve istisḳā ve yereḳān ve ḳıllet-i zerʿ ve bāsūr ve şüyūẖūn şebābına ve bi'l-cümle bu meẕkūrlara nefʿi olur ve ḥikkeye ve ḳurūḥa dahi nāfiʿdir. Ammā sülāẖānın māhiyyeti budur ki fi'l-aṣl sülāẖa

bir nevᶜ ṣaḫrın ismidir, tüyūs-ı cebeliyye eyyām-ı heyecānında o ṣaḫra tebevvül ederler ve onların bevliyle o ṣaḫr esved olur ve ke-enne ḳār-ı desim ü raḳīḳ gibi olur ve maḥallinin ismi ile o şeyʾ-i esvede sülāḫa derler. Ve o sülāḫa maᶜcūnunun terkībi budur: Münaḳḳāt ve maġsūle olan sülāḫadan iki yüz altmış mis̱ḳāl aḫẕ olunur ve keẕālik ihlīlec, belīlec, emlec, fülfül, dār-ı fülfül, dehmest, ḫīr-ı bevvā, ḳurfe, besbāse, ᶜūd ve bāle, deşkāre, ṭabāşīr ekitmekt, turunc, nār-ı ḳayṣar, mārḳīş her birinden dörder mis̱ḳāl, muḳl iki yüz altmış mis̱ḳāl, sükker-i ṭaberzed yüz otuz dört mis̱ḳāl, ẕeheb-i aḥmer, fıḍḍa-i ṣāfiye, nuḥās-ı aḥmer, ḥadīd, ānük, fūlāẕ her birinden sekizer mis̱ḳāl; bu meẕkūrlar aḫẕ olunurlar ve cevāhirler iḥrāḳ olunur ve onların ḥurāḳaları edviye-i sāire ile daḳḳ olunup elekten geçirilir ve semn ve ᶜasel ile cemīᶜan cemᶜ olunup bir püstūḳa-i ḫaḍrā içinde ḥıfẓ olunur; şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāl olur leben-i maᶜz veyāḫūd mā-ı fātir ile istiᶜmāl olunur ve ona menzūᶜü'r-rıġve ᶜaselden altmış yedi mis̱ḳāl ve semnden otuz dört mis̱ḳāl ziyāde kılınır. Ve eger ṭabḫ eder isen ḫayrlı olur, zīrā ṭabḫla ona nemā gelip yirmi bir günde idrāk eder.

İḥrāḳ-ı Fūlāẕ Ṣıfatıdır: Ḥadīd ḍarb olunmakla ṣafāyiḥ kılınır ve baᶜdehu helīlec, belīlec, emlec ṭabḫ olunup māı taṣfiye olunur ve o mā-ı muṣaffā nuḥās ḳıdr içine konulup taḥtında nār-ı ceyyide [504a] īḳād olunur ve fūlāẕ tesḫīn olunur kızarınca ḳadar ve kaçan tesḫīn olunmakla fūlāẕa iḥmirār ḥāṣıl oldukta o fūlāẕ ẕikr olunan māya ġams olunup baᶜdehu yine fūlāẕ tesḫīn ve kızarınca ḳadar taḥmiye olunur ve kaçan muḥmerre olsa yine ẕikr olunan suya ġams olunur, bu minvāl üzere taḥmīr ve taġmīs yirmi bir kerre tekrār ve iᶜāde olunur ve baᶜdehu o su taṣfiye olunup ġamsāt-ı meẕkūrelerde suya rüsūb eden s̱üfl aḫẕ olunur ve ḳıdrı yine nār üzere iᶜāde olunup içine bevl-i baḳar konulup ve ṣaḥāyif kılınan ḥadīd-i meẕkūr kızdırılıp o bevl-i baḳara yirmi bir defᶜa ġams olunur, minvāl-i müteḳaddim üzere onun rüsūbu dahi aḫẕ olunur ḥattā fūlāẕın rüsūbu sekiz mis̱ḳāl ve ḥadīdin rüsūbu sekiz mis̱ḳāl olunca ḳadar rüsūblar aḫẕ olunur. Ve keẕālik nuḥāsın dahi s̱üflü ḥadīd s̱üflü gibi sekiz mis̱ḳāle bāliġ olunca ḳadar aḫẕ olunur. Ammā fıḍḍa mibred ile ibrād olunup türāb gibi kılınır baᶜdehu ḥadīdden miġrefe içinde mā-ı milḥ ile ceyyiden iḥrāḳ olunca ḳadar iḥrāḳ olunur; eger iḥrāḳı ḳabūl eylemezse miġrefenin içine kibrīt-i aṣferden şeyʾ-i ḳalīl kılınır ḥattā

fıḍḍa muḥteriḳ olunca ḳadar ve muḥteriḳ oldukta ondan dahi sekiz mis̱ḳāl aḫẕ olunur ve cemīᶜan o meʾḫūẕ sekizer mis̱ḳāl ḥurāḳalardan her biri medḳūḳ ve menḫūl aḫẕ olunur. Ammā ẕehebin iḥrāḳı bu vech üzere olur ki o ẕeheb mibred ile ibrād olunup türāb gibi kılınır ve bürāde-i ẕehebe bir mis̱ḳāl ānük yaᶜnī üsrüb būrādesi katılıp ikisi maᶜan teẕvīb olunur ve bir sāᶜat miḳdārı terk olunur yine onlar ibrād olunur ve üzerine bir mis̱ḳāl ānük ziyāde kılınıp o dahi ibrād olunur ve onlar miġrefeye ilḳā olunup üzerine mā-ı milḥ ṣabb olunur ve o mā zāil olup ẕeheb ve ānük bāḳī kalınca ḳadar kaynatılır ve sonra hāvende nāᶜimen daḳḳ olunur ve ẕerīre gibi oldukta o ẕeheb ẕikr olunan edviye-i sāireye ḫalṭ olunur.

<u>Ammā Sülāḫanın Taṣfiyesi Bu Vech İledir:</u> Sülāḫa inā-ı ḥadīd içine vaḍᶜ olunur ve mā-ı ḥasek bevl-i baḳar ile aḫẕ olunup sülāḫayı setr edecek ḳadar sülāḫanın üzerine ṣabb olunur ve şems-i ḥārrda bir sāᶜat terk olunup baᶜdehu delk-i şedīd ile delk ve inā-i ḥadīd içinde māiyyetinden taṣfiye olunur, üç gün ḳadar şemste terk olunur ve baᶜdehu yine taṣfiye olunup s̱üfl-i ḫās̱iri aḫẕ olunur ve yine üzerine māu'l-ḥasek ve bevl yaᶜnī bevl-i baḳar ṣabb olunup evvelā tedbīr olunduğu gibi tedbīr olunur ve üç defᶜa bu minvāl üzere işlenip baᶜdehu yirmi bir gün miḳdārı şemste vaḍᶜ olunur ḥātta o günlerde ᶜasel ḳıvāmında taġalluẓ eder ve siyāhlanıp ḳār gibi olur.

<u>Sülāḫa Maᶜcūnunun Ṣuġrāsının Ṣıfatıdır ki Onun Menfaᶜati Kübrā Menfaᶜati Üzeredir:</u> Sülāḫa-i muṣaffāttan bir cüzʾ, kevr dört cüzʾ aḫẕ olunup kevr daḳḳ olunur ve ona bir mis̱li ᶜasel ve bir mis̱li sükker ve ᶜaselin nıṣfı mis̱lli semn-i baḳar ḫalṭ olunup bir ḳārūre içinde refᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāl olur, leben-i baḳar ile fātiren saḳy olunur.

<u>Cüẕāma Nāfiᶜ Devānın Ṣıfatıdır:</u> Helīlec-i esved-i münaḳḳā, helīlec-i aṣfer-i münaḳḳā, zencebīl her birinden on birer dirhem, nānḫāh beş dirhem, ḥıltīt-i ṭayyib üç dirhem, zebīb-i münaḳḳā nıṣf mekkūk, üç zevraḳ su ile ṭabḫ olunur ḥattā s̱ülüs̱ānı gidip s̱ülüs̱ü bāḳī kalınca ḳadar. Ve ẕevraḳ rıṭl-ı Baġdādī ile dört rıṭl sudur. Ve ṭabḫ-ı meẕkūrdan sonra o maṭbūḫ ᶜaṣr ve taṣfiye olunup ve muṣaffa üzere ᶜaselden kifāyet miḳdārı ilkā olunup ondan bir rıṭl miḳdārı saḳy olunur. Ve beden-i ᶜalīlden mevḍiᶜ-i cüẕām semn-i baḳar ile tedhīn olunup şemste terleyince ḳadar iclās olunur. Ve eger ᶜalīl muṭīḳ ise yetmiş ḫuṭve ile taḫaṭṭī eyle diye emr olunur, bir kerre cenb-i eymen

üzere ıḍcāᶜ olunur ve bir kerre dahi cānib-i eysere ve merreten baṭn üzere ve tāreten uḫrā ẓahr üzere ıḍcāᶜ olunur ve ḳaṣd ve irāde olunduğu mikdār ḫubz ve ᶜasel ona yedi gün ḳadar iṭᶜām olunur ve her gün onun edviyesi tāze ve ṭarī ittiḫāẕ olunur.

Cüẕām İçin Nāfiᶜ Ṭılānın Ṣıfatı Budur: Esved-i sāliḫ aḫẕ olunup ẕebḥ olunur ve bir ḳıdr içine vaḍᶜ olunup üzerine ḫall-i s̱iḳḳīften sekiz ūḳıyye ve sudan bir ūḳıyye ve aṣl-ı lūf ve şeyṭarec-i raṭb her birinden ikişer ūḳıyye işbu eşyā esved-i sāliḫ-i meẕkūrun üzerine ṣabb olunup ḥayye teherrī edince ḳadar nār-ı leyyine üzere ṭabḫ olunur ve baᶜdehu bir ḫırḳa ile taṣfiye olunup sonra laḥmı ᶜaẓmından tebriᵓe ve temyīz olunur ve s̱üflü zücācdan bir inā içine vaḍᶜ olunur. Ve kaçan onunla ᶜalīle muᶜālece ḳasḍ eylesen başını ve kaşını tıraş ve ḥalḳ eyle diye ᶜalīle emr edersin ve ona üç gün miḳdārı o s̱üfl ile ṭılā edersin.

Ṣıfat-ı Ṭılā-ı Āḫer: Mīvīzec, helīlec-i esved-i münaḳḳā, emlec her birinden birer cüzᵓ aḫẕ olunup zeyt-i ünfāḳla kaynatılıp ondan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur ve mevḍiᶜ ᶜavsec ve cüllenār ṭabīḫi ile ġasl olunduktan sonra onun ile telṭīḫ olunur.

Ṭılā-ı Āḫer: Helīlec ve ᶜafṣ iḥrāḳ olunup ḫall ile ve o ḥurāḳa ile mevḍiᶜ ṭılā olunur.

Ammā onların aġdiyeleri haḍmı serīᶜ, keymūsu ḥasen olan aġdiye olur, o mis̱lli ṭaᶜām ṭuyūr-ı maᶜrūfeden mütteḫaẕ isfīdbāce ve raṭb ve ḫafīfü'l-laḥm olan semek gibi ve o ġıdāda dahi ebārīzden lāzım olur. Ve ġıdālarının ḫayrlısı ḫubz-ı şaᶜīr-i [naḳī ve ḫubz-ı] ḫanderūs ve o ḫubzlardan mütteḫaẕ olan aḥsā ve buḳūl-i raṭbedir. Ve baᶜḍı kerre onlara sılḳ ve fücl ve kürrās̱ ḫalṭ olunmağa ḥācet olur.

Ve onlara vācib olur ki onlar muḳaṭṭıᶜāt istiᶜmālinden ġāfil olmayalar ḫuṣūṣan ḳable't-tenḳıye istiᶜmālinden aṣlā ġāfil ve ẕāhil olmayalar. O muḳaṭṭıᶜāt keber, rāziyānec ve kürrās̱ gibilerdir, zīrā onlar mecẕūmīnin ġıdālarını fuḍūlden tenḳıye eder ve fuḍūlü dahi indifāᶜa müstaᶜidd kılar ve kaçan sen bu ᶜilletle edviye-i maḥmūde istiᶜmāl eylesen onda ẕikr ü beyān olunan tedbīri dahi istiᶜmāl eyle.

Ve bu cüẕām bābında semek-i māliḥ tenāvülü onlara cidden nāfiᶜdir. Muṣannif der ki ammā biz kaçan mecẕūmīnin ḳayᵓını ve ishāline ḳaṣd eyle-

sek onlara semek-i māliḥ iṭᶜāmına ḥarīṣ oluruz. Ve onlara kerneb bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜ olur. Ve maᶜa'l-leben ve'l-ᶜasel ḫubz onlara nāfiᶜdir ve keẕālik tīn ve ᶜineb ve zebīb ve levz-i maḳlüvv ve ḳırṭım ve ḥabbu'ṣ-ṣanevber ve onlar ile ittiḫāẕ olunan eṭᶜime o ᶜillete muvāfıḳ olur. Ve onların haḍmlarında ḳuvvet olanlara vācib olur ki beher yevm iki defᶜa taġaddī eyleyeler, zīrā bir defᶜa taġaddī ile iktifā onlara muḍırr olur.

Ve o ᶜillet aṣḥābı ᶜilletlerinin heyecānı katında şarāb şürb eylemezler ve şürbü lābüdd olur ise ḳalīlen şürb ederler. Ammā ᶜilletin sükūnu katında ᶜatīḳ olmayan şarāb-ı daḳīḳten ḳadr-i muᶜtedil şürb ederlerse onlar muḍırr olmaz.

Ammā mecẕūmların kaşlarının işᶜārı suḳūṭuna muᶜālece dāʾ-i s̱aᶜleb muᶜālecesidir ve sāir bāb-ı zīnette ẕikr olunan ona muvāfıḳ muᶜālecelerdir. Maᶜa-maḳālātihi fenn-i s̱ālis̱ tamām oldu. Ve ḥaḳḳ-ı ḥamd ile ḥamdimiz Allāhu taᶜālāya maḫṣūṣtur. [504b]

KİTĀBU'R-RĀBİᶜ FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN DÖRDÜNCÜ FENN CEBR VE KESRDEN MĀ-ᶜADĀ TEFERRUḲ-I İTTİṢĀLDE OLAN KELĀM-I KÜLLĪDİR O DAHİ DÖRT MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBEDİR

Maḳāle-i Ūlā Cirāḥāt Beyānındadır

aṣl-ı Evvel Teferruḳ-ı İttiṣāl Beyānındadır

Biz kitāb-ı evvelde bu mis̱lli maḳāmda bilinmesi vācib olan minvāl üzere teferruḳ-ı ittiṣālin aṣnāfını beyān eyledik, şimdiki ḥālde biz murād eyleriz ki teferruḳ-ı ittiṣālin ᶜale'l-icmāl aḥvāline beyāndan murād eylediğimiz nesnelerin emāmında işāret eyleyeyüz. Ve biz deriz ki aᶜḍāda vāḳiᶜ olan teferruḳ-ı ittiṣālin baᶜḍısında biz ḳaṣd eyleriz ki o teferruḳu muᶜālece ile ḥālet-i ūlāsına redd eyleyeyüz ve o ḳaṣdımız laḥmda vāḳiᶜ olan teferruḳta olur ve baᶜḍı ᶜuḍvda olan teferruḳun iki şefelerinin mümāssesini ve muᶜālece ile muḥāfaẓasını ḳaṣd eyleriz her ne ḳadar ḥālet-i ūlāsına reddi mümkin olmaz ise. Ve bu nevᶜ teferruḳ-ı ᶜaẓmın teferruḳ-ı ittiṣāli olur lākin eṭfālin ve ṣıbyānın ᶜiẓāmlarının teferruḳ-ı ittiṣāllerinde ḥālet-i ūlāsına istirdādı recā olunur, ammā aᶜṣāb ve ᶜurūḳun teferruḳ-ı ittiṣāllerinde eṭıbbādan baᶜḍı ḳavm ẕāhib oldular ki onlar ḥālet-i ūlāsına ᶜavdet eylemezler belki bi-ḥasebi'l-ḥāfıẓ baᶜḍı kerre mümāssesi ve iltiṣāḳı bāḳī kalır ve iltiḥāmı ve ittiṣāli olmaz. Ve ḳavm-i āḫer dediler ki iltiḥāmı mümkin olmayan şerāyīnin tefrīḳidir; ᶜurūḳ ve aᶜṣāb-ı sāire mülteḥim olurlar. Ammā Cālīnūs onların ḫilāfına ẕāhib olup dedi ki şerāyīnin dahi iltiḥāmı ve ḥālet-i ūlāsına ᶜavdi tecārīb ile ve hem ḳıyāsla cāizdir. Ammā müşāhede ile cāiz olduğunun beyānı budur ki Cālīnūs taḥt-ı bāsilīḳte olan şiryānın ḥālet-i ūlāsına ᶜavdini ve keẕālik şerāyīn-i ṣudġ ve şerāyīn-i sāḳın iltiḥāmını rüᵓyet eyledi, ammā ḳıyāsen o ᶜuḍvların iltiḥāmı mümkin olduğunun beyānı budur ki ᶜaẓm ṣalābetin ṭaraf-ı aᶜlāsındadır, onun iltiḥāmı cāiz olmaz lākin ṣıbyānda ve eṭfālde ḳalīlen mülteḥim olur ve laḥm-ı leyyinin ṭarafında olmakla mülteḥim olur, ammā şerāyīn ve ᶜurūḳ beyne'l-ᶜiẓām ve'l-laḥm leyyin ve ṣalābette mütevassıṭadır ve vācib olur ki onların ḥāli dahi mütevassıṭa ve beyne beyne olup iltiḥāmı ḳabūlü laḥmdan eḳall ve ᶜaẓmdan eks̱er ve eshel olup şaḳḳ ve teferruḳ ḳalīl

ve ṣaġīr ve beden raṭb ve leyyin olur ise mülteḥam ola ve ḫilāf üzere olur ise mülteḥim olmaya. Cālīnūs’un bu kelāmı iḥticācdan bir nevᶜdir ki ona ḫiṭābī derler yaᶜnī ḫaṣmı ilzām eylemez ve muḳteniᶜīne bāᶜis̱-i ḳanāᶜat olur; bu daᶜvāyı is̱bātta taᶜvīl ve iᶜtimād tecribeye olur.

Ḫurācātta Kelām-ı İcmālīdir

Aᶜḍādan bir nevᶜ ᶜuḍv vardır ki onda ḫurāc vāḳiᶜ olsa ḍararı ᶜaẓīm olur ve eks̱er-i emrde ḳatl eder ve nādiren ḳatl eylemez, o ᶜuḍv mes̱ane ve külā ve dimāġ ve emᶜā-ı diḳāḳ ve kebid gibi ᶜuḍvlardır. Ve kebid üzere ḫurūc eden ḫurāc ḫafīfe olur ise ondan selāmet mümkin olur ve ammā ḫurāc-ı ḳalbden selāmet tevaḳḳuᶜ olunmaz. Ve baṭnında cirāḥat olanların eks̱eri tehevvuᶜ veyāḫūd füvāḳ veyāḫūd istiṭlāḳ-ı baṭn ᶜārıḍ oldukta helāk olurlar. Ve eger ḫurāc mevāḍiᶜ-i müteᶜaddidede olur ise vācib olur ki onda vecaᶜ müştedd ola ve keẕālik ᶜaḍalin rüʾūsunda veyāḫūd evāḫirinde verem olur ise onda dahi vecaᶜ müştedd olur ḫuṣūṣan ᶜuḍv ᶜaṣabānī ola. Ve kaçan vecaᶜ şedīd olup ẕikr olan āfetlerin biri olmasa o vecaᶜ delālet eder ki onun bāṭınında āfet vardır ve mevādd mevḍiᶜ-i āfete ṣāire olmuştur ve cirāḥat-i ẓāhire īcāb eder faḍl bāḳī kalmamıştır. Ve vācib olur ki bizim bāb-ı ḳurūḥ beyānında ẕikr edip ve ḳurūḥ ile cirāḥat arasında müşterek olan aḥkāmı bizim ẕikr eylediğimiz vech üzere teʾemmül eylediler ve mā-hüve’l-evfaḳa ẓafer bulalar.

Cirāḥāt ᶜİlācında Kelām-ı Küllīdir

Cirāḥāt-i laḥmiyye şaḳḳı ḫālī olmaz ki yā şaḳḳ-ı basīṭ-i müstaḳīm olur veyāḫūd şaḳḳ-ı müdevver veyāḫūd ẕāt-ı aḍlāᶜ veyāḫūd noḳṣān-ı laḥm ile şaḳḳ olur. Ve baᶜḍı kerre cirāḥat-i ġāire nāfiẕ olur ve baᶜḍı kerre mekşūf olur. Ve bu aṣnāf-ı cirāḥatin her birisi için tedbīr vardır, dem-i sāil tedbīrinde cümlesi müşterektir ve biz o tedbīr için bir bāb kıldık.

Ve baᶜḍı kerre cirāḥātten seyelān eden ḳadr-i muᶜtedil dem, cirāḥate nāfiᶜ ve verem ve büs̱ūr ve ḥummā ḥudūs̱unu māniᶜ ve dāfiᶜ olur, zīrā cirāḥāt ᶜilācında ᶜināyet olunan nesnelerin efḍali teverrümü menᶜe olan ᶜināyet olur, zīrā cirāḥatte kaçan verem olmasa onun ᶜilācı mümkin olur ve cirāḥatte verem ve raḍḍ ve fesḫten biri olsa ve fürcelerinde dem müctemiᶜ olup tever-

rüm ve teḳayyuḥu ḳaṣd eylese onun muʿālecesi mümkin olmaz mādām ki o veremin māddesi tedbīr olunmadıkça. Ammā raḍḍ olunan mevḍiʿde dem muḥteḳın ise onu taḥlīlde ʿacele olunmak gerektir o mevḍiʿde muḥteḳın olan dem miḳdār-ı muʿteber ise ve temdīdi dahi var ise ve o demi taḥlīl ḳayḥa iḥāle ile olur ve demi ḳayḥa iḥāle bundan aḳdem maʿlūm olan ḥārr-ı leyyin ile olur ve cürḥe tedbīr demi baʿde'l-iḫrāc olmak lāzım olduğundan demin seyelānında ḳuṣūr olsa onu isāleye iʿānet olunur.

Ve ẕikri sābıḳ cürḥün aḳsāmından ḳısm-ı evvelde yaʿnī cürḥün şaḳḳı basīṭ ve müstaḳīn olup ondan bir nesne sāḳıṭ olmayanlarda onu şedd ve rabṭ eylemek ve ondan dühniyyeti ve māiyyeti menʿ ve keẕālik beyne'ş-şefeteyn şaʿr mis̱lli ve ġayr bir nesnenin duḫūlünü ve taḫallülünü menʿ ona tedbīr-i kāfī olur eger sen mizāc-ı ʿuḍvu muḥāfaẓa edersen ve ʿuḍv-ı mecrūḥa dem-i ṭabīʿīden ġayri bir mādde müncez̲ib olmamasına saʿy ve ictihād edersen.

Ammā cürḥ ʿaẓīm olup eṭrāfı ve şefeleri birbiriyle telāḳī eylemezse şaḳḳın müstedīr ve mütebāʿid olduğundan için veyāḫūd şekli muḫtelif veyāḫūd o cürḥten miḳdār-ı ḳalīl ve ġayr-i kes̱īr laḥmın suḳūṭ ve ẕāhib olduğundan için, pes o mis̱lli cürḥün ʿilācı ḫıyāṭa ve ictimāʿ-ı ruṭūbete māniʿ müceffifāt-ı rādiʿayı o cürḥün içine idḫāl ve istiʿmāli ve ẕikri ātiye mülṣıḳāt istiʿmāli ile olur. Ve eger cürḥ ġāir ise onu dahi ke'l-evvel şedd eks̱er-i ḥālde ilṣāḳ ve ilḥām eder, o ġāir cürḥü keşfe ḥācet olmaz ve baʿḍı kerre mümkin ise keşfe ḥācet olur eger ribāṭ-ı vās̱iḳa ile o cürḥ şedd olunup nāciʿ ve nāfiʿ olmadıysa ve onu biz zamān-ı ātīde beyān eyleriz ve ḫuṣūṣan o cürḥ-i ġāirin ġavrını ceyyiden şedd mümkin olmazsa, zīrā o ṣūrette mevādd ġavra munṣabbe olur ḍaʿf ḥasebiyle ve vecaʿ ve sāir bizim bābu'l-ḳurūḥta ẕikr edeceğimiz nesneler ḥasebiyle. Kaçan keşfe ḥācet olsa lāzım olur ki ruṭūbete cürḥü neşf için füvvehesine ḳuṭne veyāḫūd ḳuṭne mecrāsına cārī olan şeyʾ-i nāşif vaḍʿ oluna ḫuṣūṣan ḳarīben bizim ẕikr eylediğimiz üzere aṣl-ı cürḥe şeddi īḳāʿ mümkin olmaya veyāḫūd o cürḥün nuṣbesi bir nevʿ nuṣbe ola ki ondan mevādd-ı rediyye munṣabbe olmak mümkin olmaya veyāḫūd o cürḥte ʿaẓm ola veyāḫūd ḫazīne bağlayıp nāṣūr olmuş ola veyāḫūd onda cidden rediyye olan ruṭūbet ola, bu sūretlerde cirāḥat kendi ḥükmünden ḫurūc edip ḳurūḥ ḥükmüne girmekle keşf olunmağa ḥācet olur.

Ve şedd-i cürḥte mahāreti olan ᶜākim[133] ve ᶜālim dedi ki cürḥte iki şefelerini cāmiᶜ olan rabṭa o zamān ḥācet olur ki o şedd ile ilzāḳ ve ilṣāḳ ve ilḥām ḳaṣd olunsa, ammā o cürḥte inbāt-ı laḥma ḥācet olup mücerred ilzāḳ ḳaṣd olunmasa onda vech-i meşrūḥ üzere şedd ve rabṭa ḥācet olmaz belki [505a] inbāt-ı laḥma ḥāceti olan cürḥ bir kerre onda olan veḍarı ṣabb için şedd-i ribāṭa muḥtāc olur ve bir kerre dahi üzerine vaḍᶜ olunan devāyı imsāk edecek miḳdārı ribāṭa ḥācet olur.

Ve yine o ᶜālim-i ᶜākim dedi ki gerektir ki taḥarrī olunup o cürḥte dāimā vedarın bi-ṭabᶜihi seyelān edecek bir mevḍiᶜden bir füvvehe fetḥ oluna o mis̱lli maḥallden cürḥ baṭṭ olunmakla veyāḫūd o cürḥün şeklini taġyīr edip şekl-i āḫer-i meẕkūrda kılmakla olur. Ve ben çok cürḥü sağalttım ve ibrāᵓ eyledim ki onun ġavrı rükbede ve ağzı faḫiẕde idi ve onda ben ṭaraf-ı esfelden rükbe katında baṭṭ ile füvvehe-i uḫrā keşf eylemedim ve belki faḫiẕi bir nuṣbe üzere kıldım ki rükbede olan ġavr fevḳte ve faḫiẕde olan füvvehe taḥtta vāḳiᶜ olup veḍar bi-ṭabᶜihi seyelān eyledi, cihet-i rükbede esfelden füvvehe-i uḫrā fetḥ ve keşfine ḥācet kalmadı ve keẕālik cürḥ keffte ve fem-i sāᶜidde olanların cirāḥatini dahi sağalattım sāᶜidini ve keffini taᶜlīḳ edip dāimā füvvehe esfelde ve cürḥ ᶜulüvvde olmağı iḳtiḍā eden nuṣbe üzere kılmakla. Ve bu ẕikr eylediğimiz o ᶜālimin ḳavlidir.

Ve ben derim ki baᶜḍı kerre cirāḥat bir mevḳiᶜde vāḳiᶜ olur ki onda olan cirāḥat-i ᶜuḍvun bi't-tamām ḳaṭᶜını sana īcāb eder, ammā ẕikr olan aḳsām-ı cirāḥatten laḥm-ı kes̱īr munḳaṭıᶜ ve zāil olan cirāḥat tedbīrinde münbitāt-ı laḥm istiᶜmāline ḥācet olur ve ẕikri müteḳaddim olan müceffif ve māniᶜ-i inṣıbāb nesne istiᶜmāli ona kifāyet eylemez ve belki o mis̱lli cürḥe müceffif ve māniᶜ olan nesneler muḍırr olur, zīrā redᶜi ḥasebiyle münbit-i laḥm olan dem-i ṣāliḥi dahi inṣıbābdan menᶜ eder. Ve baᶜḍı kerre cürḥün ᶜiẓamı ḥasebiyle ġavrı noḳṣān üzere kalır, tamāmen dolmaz ve baᶜḍı kerre dahi vācibden ziyāde laḥm nābit olur.

Ve vācib olur ki cirāḥatinde inbāt-ı laḥm murād olunan mecrūḥun ġıdāsı maḥmūd ve ceyyidü'l-keymūs nesneler kılına. Ve baᶜḍı münbit olan devā vardır ki o devā laḥmı inbāt eder ve cild bi-külliyyetihi munḳaṭıᶜ omakla onu inbāt eylemez belki cild mevḳiᶜinde laḥm-ı ṣulb inbāt edip üzerinde

133 عَكَمَ الْمَتَاعَ يَعْكِمُهُ شَدَّهُ بِثَوْبٍ *Ḳāmūs.*

şaᶜr inbāt olunmaz, ammā ᶜurūḳ baᶜḍı kerre onun şuᶜabı tevellüd eder ve laḥmın nebātı gibi nābite olur.

Ve bir nevᶜ cirāḥat vardır ki ḫaṭar-nāk ve meḫūftur, o cirāḥat aᶜṣābda ve eṭrāf-ı ᶜaḍalde vāḳiᶜ olan cirāḥat gibilerdir ve biz aḥvāl-i ᶜaṣab ẕikr eylediğimiz bābda o cirāḥatin ḫaṭarını beyān eyleriz. Ve çok vāḳiᶜ olur ki o cirāḥate aᶜrāḍ-ı münkere-i rediyye tābiᶜa olur, mes̱elā ṭaraf-ı ᶜaḍalde vāḳiᶜ olan cirāḥate taġayyür-i levn ve suḳūṭ-ı nabḍ tābiᶜ olduğu gibi. O cirāḥat ṣāḥibinin evvelā nabḍı ṣaġīr ve mütevātir olup baᶜdehu nabḍı sāḳıṭ olur ve ġaşye ve suḳūṭ-ı ḳuvvete dahi müʾeddī olur ve baᶜḍı kerre ᶜaṣab ve eṭrāf-ı ᶜaḍal cirāḥatına teşennüc tābiᶜ olur ve ẕikr olan cirāḥat gibi rükbenin ḳuddāmında raṣfe[134] katında vāḳiᶜ olan cirāḥate dahi aᶜrāḍ-ı münkere-i rediyye tābiᶜ olur ve ondan taḫalluṣ ḳalīlü'l-vuḳūᶜ ve ḳātildir.

Ve cirāḥat-i ᶜaḍal ile kaçan teşennüc ᶜārıḍ olup o teşennüc o sebebden ᶜārıḍ olan iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl ḳaṭᶜdan ġayri bir şeyʾ ile ḳābil-i ᶜilāc olmasa onun ᶜilācı ᶜaḍaleyi ᶜaraḍından ḳaṭᶜ edip onun fiᶜlinin buṭlānına rıḍādır velākin o vech üzere ᶜaḍaleyi ḳaṭᶜ ḳaṣd oldukta vācib olur ki onu ḳaṭᶜda ᶜacele olunmaya, teşennüce ᶜilāc mümkin oldukça o ᶜilāc oluna. Ve cirāḥat-i rükbe mis̱lliler baᶜḍı kerre şaḳḳ-ı ṣalībī ile şaḳḳa ve īḍāḥa muḥtāc olur. Ve onun evrāmında ve ḳurūḥ ve cirāḥatinde faṣda ve ishāle ve menᶜ-i iltiḥāma dahi ḥācet olur ve onun iltiḥāmı tenḳıye-i mübālaġa ile ḥāṣıl olduktan sonra kılınır.

Münbit ve Mülḥim ve Ḫātim ve Ekkāl Olan Edviyeler Beyānındadır

Laḥmı münbit olan o devādır ki dem-i ṣāliḥi ᶜaḳd edip laḥm kıla. Ve hangi devāda tecfīf-i şedīd var ise dem-i vāridi menᶜ ve redᶜ eder ve mādde-i laḥm olmaz. Ve devāda cilā-i şedīd ḳuvvesi olsa demi izāle edip akıtıp laḥmı münbit olan mādde mefḳūde olur ve ona bināen vācib olur ki münbitü'l-laḥm olan devānın tecfīfi ilā-ḥaddin olup o devā kes̱īrü't-tecfīf olmaya ve cilāsı dahi cidden şedīd olmayıp ḳalīlü'l-cilā ola ve o ḳadre bāliġ ola ki onun ile min-ġayri leẕᶜin ve veḍarı cālī ola. Ve keẕālik edviye-i mülḥimede muᶜteddün bih olacak miḳdār ḳabḍa ḥācet olmaz ve belki onun ḥarāret ve bürūdeti cirāḥat ve ḳurḥa mizācı ḥasebiyle olmak gerektir. Eger onların

134 رَصْفٌ [raṣf] İki nesneyi birbirine ḍamm etmeğe dahi derler. Vankulu. [Tercümede beklenen kelime diz kapağı anlamında "raḍfe" idi.]

mizācı mizāc-ı laḥmdan zāil oldu ise zevāli ḳadar ḍıdd üzere olan edviye onda inbāt-ı laḥm eder; eger mizāc-ı evvel zāil değil ise müşākil devā ile inbāt-ı laḥm olunur, meṡelā cidden ḥārr olan mizācda laḥm cidden ḥārr olan edviye ile inbāt olunur ve cidden bāridü'l-mizāc olan bedende cidden bārid olan edviye ile inbāt olunur. Ve münbitātta devānın mevḍiᶜinde olan teʾṡīrine dahi riᶜāyet olunur, eger o münbit devā mevḍiᶜin cidden isāʾet-i mizācına müʾeddī olur ise onun muṣlıḥı münbit devānın aḫlāṭına idḫāl olunur.

Ammā edviye-i mülḥime o edviyedir ki onun fiᶜli iki cürḥün mütebāᶜid şefelerini cemᶜ eder ve onun ancak saṭḥında taṣarruf eder ve iki şefeleri bāṭınında mülḥim edviye taṣarruf eylemez belki onların kaynayıp ke'l-evvel ittiṣāli o luḥūmun cevherinde olan nedāvet ile olur. Ve eger cirāḥatte dem-i ḥāḍır var ise o edviye dem-i ḥāḍırı tecfīf-i serīᶜ ile tecfīf edip ḳable en-yeteḳayyaḥ serīᶜan cürḥün iltiṣāḳına kifāyet eder eger o edviyede ḳuvvet-i tecfīf ziyāde ve ekṡer ise. Ve vācib olur ki o müceffif-i ḳavī devāda cilā ḳuvvesi olmaya, zīrā cilāda o edviyeden maṭlūb olan ġaraḍın ḫilāfı vardır. O edviyeden maḳṣūd olan ġaraḍ dem-i ḥāṣılı ġırā ve lüṣūḳ kılmaktır ve cilā ile dem ᶜuḍvdan baᶜīd olup kendiden ġıreviyyet ümīd olunur mādde ᶜuḍvda bāḳıye kalmaz. Ve edviye-i mülḥimede tecfīften noḳṣān olmağa ḥācet olmaz; edviye-i münbitenin noḳṣān-ı tecfīfe iḥtiyācı gibi değildir. Ve beynehümāda farḳ budur ki edviye-i münbite fiᶜli icrāda ᶜuḍva mādde seyelānına muḥtāc olur ḥattā edviye ile o dem münᶜaḳid olup laḥm ola ve tecfīf-i seyelāna māniᶜ olmakla fiᶜline muḍırr olur; ammā edviye-i mülḥimede seyelān-ı deme ḥācet olmaz ve tecfīfin redᶜi ona muḍırr olmaz belki mülḥimeye nāfiᶜ olan tecfīf-i aḳvāsı ve ḳabḍ-ı yesīri olan devālardır.

Ve müdemmil ve ḫātim olan edviyenin ḳabḍa iḥtiyācı münbit ve mülḥim olan edviyenin ḳabḍa iḥtiyācından ekṡer ve ezyed olur, zīrā müdemmil ve ḫātim devālar bi'ṭ-ṭabᶜ şedīdü'l-cefāf olan cildi tecfīfe muḥtāc olur. Ve keẕālik müdemmil ve ḫātimde ruṭūbet-i ġarībeyi ve ruṭūbet-i aṣliyyeyi tecfīf-i şedīd ile tecfīfe ḥācet olur. Ammā münbit ve mülḥim edviyede ruṭūbet-i ġarībeyi tecfīf ekṡere ve ruṭūbet-i aṣliyyeyi bi-ḳadr-i mā yuġrī ve yuġalliẓ tecfīf edip cevherinden bir nesne noḳṣān olmamakla ḥācet olur.

Ammā o edviye-i ekkāle ki laḥmı noḳsān üzere kıla, onda vācib olur ki onun devāsında olan cilā cidden şedīd ola.

Ve kaçan cirāḥat baṭṭ olunsa onun ᶜilācında ṣavāb olan budur ki cirāḥat-i ᶜalīle su taḳrīb olunmaya; eger suyu istiᶜmāl lābüdd ve lāzım olup ve ᶜalīl terk-i istiḥmāma ṣabr ve taḥammül eylemezse o zamān lāyıḳ olur ki o cirāḥatin üzerine merāhim ve keẕālik dühn ile [505b] meblūle olan ḫırḳalar vaḍᶜ olunup bir ḥāl üzere baṭṭ oluna ki cirāḥate suyun vuṣūlünü o şedd māniᶜ ola veyāḫūd mānın cirāḥate vuṣulüne māniᶜ ḥīle-i uḫrā ile iḥtiyāl olunup ḥammāmda baᶜdehu idḫāl oluna.

Ve Keşfe İḥtiyāc Katında Cürḥü ve Neẓāirini Baṭṭ Ne Vech Üzere Olduğunu Bildirir

Cālīnūs dedi ki vācib olur ki cürḥ o mevḍiᶜden baṭṭ oluna ki onda nütūᵓ ve riḳḳat ziyāde ola ve baṭtı tevcīh o nāhiyeye ola ki ondan ḳayḥın seyelānı mümkin ola ve esürre ve ġuḍūna[135] ẕikri mürūr eylediği üzere ḥīn-i baṭṭa mürāᶜāt oluna lākin ḫurācāt ve dübeylāt bāblarında istis̱nā olunan mevāḍiᶜ baṭṭ olundukta esürre-i ġuḍūna mürāᶜāt olunmaz.

Ammā ürbiyye ve ibṭ üzere olan cürḥün baṭṭı cildin ṭabᶜında kılınıp edviye-i müfrede cedāvilinde īrād olunan min-ġayri leẕᶜin müceffifāt-ı cürḥün üzerine vaḍᶜ olunur; bu bābda diḳāḳ-ı kündür kündürden evlā ve enfaᶜ olur, zīrā diḳāḳın ḳabḍı eşeddir.

Ẕātü'l-Evcāᶜ ve'l-Evrām Olan Cirāḥātin Tedbīrleri Beyānındadır

O mis̱lli cirāḥāt rıfḳa muḥtācdır ve iᶜtiḳād olunmak gerektir ki mādām ki verem sākin olmaya cirāḥāt elbette mündemile olmaz. Ve indimāl o edviye ile olur ki onda fī evveli'l-emr tebrīd olup s̱āniyede irḫāsı ola. Ve evrāmda istiᶜmāl olunan ᶜilāc cemīᶜan cirāḥatte dahi istiᶜmāl olunur, ammā cirāḥāte ḫāṣṣ olup menfaᶜati küllü ᶜuḍvin mine'l-ḳarn ile'l-ḳadem ᶜāmm olan tedbīr ve ᶜilāc budur ki bir ᶜaded rummāne-i ḥulve şarāb-ı ᶜafıṣ ile ṭabḫ olunup mevḍiᶜ onunla ḍımād olunur.

Ve vācib olur ki veremin ḥāli neye ṣāir ve āil olacağında teᵓemmül oluna. Ve eger sen cürḥte merhem-i esved istiᶜmāl eylesen ve rüᵓyet eylesen ki

135 "Ġuḍun" ġayn ve ḍād-ı muᶜceme ile derinin ve dirᶜin büküm yerine derler; cemᶜi "ġuḍūn" gelir. Ve "esurre" "serer"in cemᶜidir. "Serer" el ayasında ve alında olan ḫaṭṭlardır.

onun ḥumreti tezāyüd eder veyāḫūd teneffuṭ eder, o zamān müberridāta ve merhem-i ebyaḍa sen meyl edersin. Ve ammā evvelā merhem-i ebyaḍ istiᶜmāl edip baᶜdehu rüʾyet eylesen ki o ᶜuḍv terehhül veyāḫūd taṣallüb iḥdāṣ eder, o merhem-i ebyaḍ istiᶜmāli terk olunup merhem-i esved veyāḫūd ġayr merāhim istiᶜmāl olunur.

Aḫşāda Olan Cirāḥatlere Bāṭından ve Ẓāhirden Muᶜālece Beyānındadır

Kaçan tevehhüm olunsa ki bāṭında olan bir ᶜuḍv şaḳḳ ve ṣadᶜ olunmuştur, ona o nesne ile muᶜālece olunmak gerektir ki ondan ġaraḍ ilḥām ola ve bāṭında dem cümūd edecek ḳadar terk olunmaya ve ondan nezf-i dem menᶜ oluna. İki evvelki ġaraḍlarını yaᶜnī ilḥāmı taḥṣīl ve cümūd-ı demi menᶜ belābis[136] ḫallde ṭabḫ olunup veyāḫūd ḳanṭuriyūn-ı kebīr bir dirhem miḳdārı saḳy olunmakla ḥāṣıl olur. Ve ṭīn-i maḫtūm için o menfaᶜatte ġınā-ı ᶜaẓīm vardır.

Ammā menᶜ-i nezf için saḳy olunacak nesne bezr-i bencdir, ondan bir buçuk dānıḳ mā-ı ᶜasel ile saḳy olunur ve keẕālik demi nezf ve nefṡ için ẕikr olunan sāir edviye dahi saḳy olunur.

Ammā cürḥ ve şaḳḳtan ẓāhirde olanların ᶜilācında o ᶜālim dedi ki eger merāḳḳ-ı baṭn münḫariḳ olup baᶜḍ-ı emᶜā ḫurūc eylese bilinmek vācibdir ki o ḫāric olan miᶜā ne keyfiyyette ḍamm olup dāḫil-i merāḳḳa idḫāl olunur ve keẕālik ṡerbden bir şeyʾ ḫurūc eylese bilinmek gerektir ki o şaḳḳ ribāṭ-ı veṡīḳ ile rabṭa muḥtāc olur mu veyāḫūd olmaz mı ve onun cirāḥati ḫıyāṭa olunmağa muḥtāc mıdır ve onu ḫıyāṭanın keyfiyyet-i sebīli ve ṭarīḳi nedir cemīᶜan bu meẕkūrlar maᶜlūm olmak gerektir. Ve Cālīnūs merāḳḳın teşrīhini ẕikr eyledi ve biz dahi bābu't-teşrīḥte ẕikr eyledik. Ve keẕālik o ᶜālim dedi ki ḥaṣrda olan inḫırāḳ ḫaṭarı mevḍiᶜ-i bührede olan inḫırāḳ ḫaṭarından eḳall olur. "Bühre" vasaṭ-ı bedene derler ve iki ṭaraftan bühreye dört parmak ḳarīb olan mevḍiᶜe "ḥaṣr" derler.

Ve o ᶜālim dedi ki ḥaṣrın inḫırāḳı ḫaṭarı ḳalīl ve behre inḫırāḳı ondan ḫatarlı olduğu onun içindir ki şaḳḳ kaçan bührede olsa o şaḳḳtan miᶜā miḳ-

136 "Belābis" "bülbūs"un cemᶜidir, yaban soğanı maᶜnāsınadır.

dār-ı kes̱īr ḫurūc eder ve kes̱ret miḳdārı olan miʿāyı şaḳḳtan bāṭına idḫāl aʿser olur. Ve onun tavḍīḥ ve tebyīni budur ki emʿāyı muḥāfaẓa ve ḍabṭ eden o iki ʿaḍaledir ki onlar ṭūl-i bedende ṣadrdan ʿāneye varınca ḳadar münḥadir olurlar ve bināen ʿaleyh her kaçan o iki ʿaḍaleden biri münḫariḳa olsa elbette baʿḍı emʿā ḫurūc edip o ḫarḳtan nütūʾ eder, pes ḫāṣırenin ʿaḍal-i meẕkūru emʿāyı ḍabṭ etmekle ḫāṣırede olan ḫarḳtan emʿānın ḫurūcu ḳalīlü'l-miḳdār olur. Ammā vasaṭṭa bühre mevḍiʿinde emʿāyı ḍabṭ edecek miḳdār ḳuvvet ṣāḥibi ʿaḍal yoktur ve li-hāẕā ḫurūc eden miʿānın miḳdārı çoktur ve eger bühre mevḳiʿinde olan cirāḥat ʿaẓīme olmağa teheyyüʾ eylese emʿādan birkaçı miʿā ḫurūc ederler ve lā-maḥāle emʿā-ı müteʿaddideyi idḫāl ʿusretli olur. Ammā cirāḥāt-i ṣıġārdan ḫurūc eden miʿāyı idḫāle mübāderet olunmasa onda rīḥ tevelüd eder, müntefiḫ ve ġalīẓ olup bir dahi o ḫarḳtan duḫūl eylemez, o sebeblerden merāḳḳta vāḳiʿ olan cirāḥāt-i ḫārıḳādan ṣıġarda ve ʿıẓamda muʿteddün leh olanlar eslem olur.

Ve yine o ʿālim dedi ki bu cirāḥatler tedbīrde eşyā-i müteʿaddideye muḥtāc olur: Evvelkisi bāriz olan miʿāyı kendiye maḫṣūṣ olan mevḍiʿ-i aṣlīsine istirdāddır. İkincisi o mevḍiʿ-i inḫırāḳı ḫıyāṭattır. Üçüncüsü üzerine devā-i muvāfıḳ vaḍʿıdır. Dördünücüsü ictihād edip o cirāḥat ve inḫırāḳ ḥasebiyle aʿḍā-i şerīfeden bir ʿuḍva ḫaṭar getirmemektir, mes̱elā tenzīl ve farḍ olunsa ki vāḳiʿ olan ḫarḳ ve cirāḥat ṣaġīr olup ondan ḫurūc eden miʿā-i bāriz maḥalline redd olunmak mümkin olamaz, onu dāḫile idḫāl için miʿā-i ḫāricde tekevvün eden rīḥ taḥlīl olunur veyāḫūd ḫarḳ-ı ṣaġīr-i meẕkūr tevsīʿ olunur. Ve eger sen rīḥ-i miʿāyı taḥlīle ḳādir isen onu taḥlīl evlā ve ḫarḳı tevsīʿden ecved olur. Ve miʿānın intifāḫına sebeb havānın bürūdeti olur ve onu taḥlīlde lāzım olur ki isfence mā-ı ḥārre ġams olunup o miʿā-i ḫāricin üzerine ʿaṣr oluna ve o isfence ile kimād oluna. Ve şarāb-ı ḳābıḍ isḫān olunup mā-ı ḥārr ile ʿamel olunduğu gibi onunla dahi ʿamel olunsa bu mevḍiʿde nāfiʿ olur, zīrā mā-ı ḥārrın tesḫīninden ezyed ḳābıḍ şarābda tesḫīn olduğundan mā-ʿadā emʿāyı taḳviye eder. Ve bu ʿilāc rīḥ-i emʿāyı taḥlīl eylemez ise o zamān tevsīʿ-i cirāḥat istiʿmāl olunur ve onu tevsīʿde istiʿmāl olunan ālātın evfaḳı mibaṭṭ-ı nevāṣīr denmekle maʿrūf olan ālettir. Ammā baṭṭın o sikkīnleri ki iki vechi dahi ḥādde ve reʾsi dahi muḥadded olur, ondan ḥaẕer olunmak lāyıḳtır.

Ve o marīḍin nuṣbesi ve şeklinin aṣlaḥı odur ki cirāḥatin teveccühü süfl nāḥiyesine ise şekl ve nuṣbesi fevḳe müttecih kılınır ve eger cirāḥatin teveccühü ve itticāhı fevḳ cānibine ise esfele müttecih ve müteveccih olan şekl ve nuṣbe ona evfaḳ olur ve ʿale't-taḳdīreyn gerektir ki senin ḳasḍ ve ġaraḍın miʿā-i ḫāric üzere sāir emʿānın ʿadem-i vuḳūʿu ola, zīrā onların vuḳūʿu miʿā-i bārizeyi s̱aḳīl eder. Ve kaçan sen o ġaraḍı iltizām eylesen sana lāyıḳ olur ki eger marīḍin cirāḥati sağ cānibinde ise ʿalīli sol cānibine imāle eyleyesin ve eger cirāḥat sol cānibde ise ʿalīli sağ cānibe imāle eyleyesin ve senin dāimā ḳaṣdın cirāḥat olan nāḥiyeyi muḳābili olan nāḥiyenin fevḳinde olmağa ola ve cemīʿ-i cirāḥatte bu ḳaṣd üzere olmak sana gerektir.

Ammā emʿāyı dāḫile reddinden sonra bāṭında [506a] olan mevḍiʿ-i ḫāṣṣında muḥāfaẓanın ṭarīḳi budur cirāḥat ʿaẓīme ise ona bir cezl ve cerī ḫādim lāzımdır ki o ḫādim mevḍiʿ-i cirāḥati iki yedleriyle ḫāricden aḫẕ ve ḍamm ve cemʿ eyleye ve meʾḫūẕundan ḳalīlen ḳalīlen o cirāḥati ḫıyāṭa eden kimseye şeyʾen baʿde şeyʾin o cirāḥati ibrāz ve keşf eyleye ve o ḫıyāṭın ḳalīlen ḳalīlen ḫıyāṭa eylediği mevāḍiʿi o ḫādim ḳaṣd ve ʿamd edip rıfḳ üzere ḍamm ve cemʿ eyleye ve o vaṣf üzere cirāḥatin küllīsi ḫıyāṭa oluna.

Ve ben sana baṭn ḫıyāṭalarından ecvedi beyān eyleyip derim ki eger ḫıyāṭadan ġaraḍ-ı maṭlūb ṣıfāḳla merāḳḳ beynini vaṣl ise lāyıḳ olur ki onu ḫıyāṭatta bedʾ olunup ibre cilde ḫāricinden dāḫiline idḫāl olunur. Ve ibre cildeye ve ṭūl-i baṭnda ʿalā-istiḳāmetin ẕāhibe olan ʿaḍalenin küllīsine nüfūẕ eylese ṣıfāḳın o cānibi terk olunup ona o cānibde ibre ondan ziyāde tenfīẕ olunmaz belki ibre ṣıfāḳta olan cānib-i āḫerin dāḫilinden ḫāricine tenfīẕ olunur. Kaçan bu vech üzere ibreyi tenfīẕ eylesen yine o cānibde olan ḥāffe-i merāḳḳın ḫāricinden dāḫiline ibreyi tenfīẕ edip o cānibde olan ṣıfāḳ ḥāffesine ibreyi tenfīẕ eyleme belki o cānibin ḥāffe-i merāḳḳı dāḫilinden ḫāricine tenfīẕ ile ṣıfāḳın ḥāffe-i ūlāsında olduğu gibi. Ve kaçan bu vech üzere ibre tenfīẕ olunsa yine o cānibin merāḳḳı ḫāricinden ibre tenfīẕ olunup kemā-bedʾ evvelā ibre cildeye ve ʿaḍale-i meẕkūreye ḫāricden idḫāl olunup o cānibde olan ḥāffe-i ṣıfāḳa idḫāl olunmaz belki cānib-i āḫerde olan ḥāffe-i ṣıfāḳın dāḫilinden ibre tenfīẕ olunup o cānibde olan merāḳḳa dahi maʿan bi-tamāmihi tenfīẕ olunur ve yine o cānibin ḫāricinden minvāl-i sābıḳ üzere ḫıyāṭaya bedʾ olunup ḫāric-i cildeden ṭūl-i bedende ẕāhibe olan

ᶜaḍalenin ᶜumḳuna tenfīẕ olunup o cānibde olan ḥāffe-i ṣıfāḳ terk olunur ve belki cānib-i muḳābil ḥāffe-i ṣıfāḳa min-dāḫilin ilā-ḫāricin tenfīẕ olunup merāḳḳın o cānibde olan ḥāffesinden yaᶜnī cildeden iḫrāc olunur ve cirāḥat mevḍiᶜinin iḥtirāḳı merreten-baᶜde-uḫrā o vech üzere tamāmen ḥıyāṭat olunur.

Ammā iki ġarze arasında vāḳiᶜ olan buᶜdda vācib olur ki onun siᶜasında ve ḍīḳında isrāf olunmaya, zīrā mā-beyne'l-ġarzeteyn evsaᶜ kılınsa vech-i lāyıḳ üzere o ḫıyāṭa baṭnı ḍabṭ eylemez ve eger teferrüz olunsa kıvrılsa ve ḍayyiḳ değilse ondan ruṭūbet seyelān eder ve ḫayṭ dahi o minvāl üzere leyyin ve ṣalābette muᶜtedil kılınıp ne veterī ve ne rıḫv kılınır, zīrā kiriş gibi ṣulb ve meftūl kılınsa tefezzüze[137] müʾeddī olur ve eger rıḫv kılınsa munḳaṭıᶜ olur, pes gerektir ki onun ḫayṭı beyne'ṣ-ṣalābet ve'l-līn muᶜtedilü'l-ḳıvām bir ḫayṭ ola. Belī eger ġarzeyi taᶜmīḳ edip cirāḥatin ᶜumḳundan ḫıyāṭa eylesen tefezzüzden baᶜīd olur lākin o ṣūrette ḫayṭ dāḫil-i cirāḫatte kalıp mülteḥim olmaz, onda dahi iᶜtidāle mürāᶜātı ḥıfẓ eyle.

Ve yine o ᶜālim dedi ki baṭnı ḫıyāṭa eylediğinde cüll-i ġaraḍını ve muᶜẓam-ı ᶜināyeni ṣıfāḳı merāḳḳa ilzāḳa ṣarf eyle, zīrā onlar ᶜuḍv-ı ᶜaṣabī olmakla onların iltiṣāḳa ḳurbiyyeti olmaz ve iltiḥāmdan baᶜīd olurlar, pes onun taḥṣīlinde ṣırf ᶜināyete ḥācet olur. Ve bir ḳavm dahi vech-ı āḫer üzere ḫıyāṭat ederler ve derler ki lāyıḳ olur ki ibre ḫāric-i merāḳḳ ḥāşiyesine ġarz olunup dāḫil-i merāḳḳtan iḫrāc oluna lākin ṣıfāḳın iki ḥāşiyesine taᶜarruḍ olunmayıp belki yine merāḳḳın dāḫilinden ḫāricine redd olunur ve baᶜdehu ibre o cihetin ḫilāfı cihetinden ṣıfāḳın iki ḥāşiyesine tenfīẕ olunur ve baᶜdehu ibre merāḳḳın ḥāşiye-i [uḫrāsına] tenfīẕ olunur ve bu minvāl üzere ilā-āḫirihi ḫıyāṭa olunur ve ḫıyāṭadan bu ḍarb ḫıyāṭa-i ᶜāmmiyeden efḍaldir.

Ve o ᶜāmmiyye ḫıyāṭa budur ki iki merāḳḳtan ve iki ṣıfāḳtan cemīᶜan dört ᶜaded ḥavāşī bir ġarzede şell[138] olunup o vech üzere tamāmen ḫıyāṭa oluna. Ve ẕikr olunan ḫıyāṭa ḫıyāṭa-i ᶜāmmiyyeden efḍal olduğunun vechi budur ki o sābıḳ ḫıyāṭada dahi ṣıfāḳ merāḳḳın verāsında müstetir olur

137 "Tefezzüz" yaradan ḳayḥın seyelānıdır. Evvelā meẕkūr olanda rā-i mühmele ve zā-i muᶜceme ile tefezzüzdür s̠evbin kenārını kıvırmaktır; iki dahi fā iledir, ġayn değildir.

138 شَلٌّ [şell] bezi terzi olan kimse iylemeğe dahi derler; tekūlu: شَلَلْتُ الثَّوْبَ إِذَا خِطْتَهُ خِيَاطَةً خَفِيفَةً Vankulu.

ḥıyāṭa-i ʿāmmiyyede müstetir olduğu gibi velākin o ḫıyāṭanın verāsında is-titārı ve ittiṣāli ḫıyāṭa-i ʿāmmiyyede olan ittiṣālden muḥkem olur.

Ve yine o ʿālim dedi ki bu vücūhtan biri ile ḫıyāṭa olunduktan sonra üzerine edviye-i mülḥime vaḍʿ olunur ve bu mis̱lli cirāḥatte ribāṭa ḥācet eşedd olur ve Merġazī ṣūfu ḳalīlen zeyt ile ıslatılıp ibṭlere ve ḥāliblere leff olunur ve onun leffi tedvīr olunduğu gibi ḥarāreti bāḳıye iken kılınır ve edhān ve elʿibeden müleyyen bir nesne ile iḥtiḳān olunur. Ve eger baṭn üzere vāḳiʿ olan cirāḥat emʿāya vāṣıl olup onu dahi tefrīḳ eyledi ise onun dahi tedbī-ri bizim ẕikr eylediğimiz olur velākin bu ṣūrette lāyıḳ olur ki ona şarāb-ı esved-i ḳābıḍ ile fātiren iḥtiḳān oluna ḫuṣūṣan o cirāḥat miʿānın verāsına bāliġ veyāḫūd nāfiẕ olmuş ola. Ve kaçan cirāḥat miʿā-i ṣāime iṣābet eylese ona berāʾet elbette ḥāṣıla olmaz ṣāimin riḳḳat-i cirmi olup ve onda ʿurūḳ-ı kes̱īre olduğu ve keẕālik onun ṭabīʿatı ʿaṣab ṭabīʿatına ḳarīb olduğu için ve ona kes̱īren mirār munṣabbe olup ve kebide dahi ḳarīb olmakla ḥarāreti şedīde olduğu için. Ve ammā esāfil-i baṭnın ṭabīʿatı laḥm ṭabīʿatı üzere olmakla onun müdāvātında s̱iḳa ve iʿtimādımız vardır.

Cālīnūs, *Ḥīletü'l-Bürʾ* kitābında dedi ki kaçan baṭnın merāḳḳı ve ṣıfāḳı maʿan münḫariḳ olup ittiṣālleri müteferriḳ olsa gerektir [ki] onun tedbīrinde senin ġaraḍın ve ʿināyetin merāḳḳ ile ṣıfāḳı maʿan dikmeğe ve ḫıyāṭına maṣrūf ola o vech ile ki o ḫıyāṭa ile ṣıfāḳ merāḳḳa ilzāḳ ve ilṣāḳ oluna, zīrā merāḳḳ ʿuḍv-ı ʿaṣabī olmakla ḫıyāṭın ġayri tedbīr ile merāḳḳ ṣıfāḳ ile mülteṣıḳ olmaz ve onun ḫıyāṭası bizim ẕikr eylediğimiz nevʿle ḫıyāṭa olunur, zīrā onunla merāḳḳ ṣıfāḳ ile cemʿ olur ve ṣıfāḳa mülāzım ve mülāzıḳ olur.

Ve yine Cālīnūs dedi ki kaçan emʿā ḫurūc eylese şarāb-ı esved-i ḳavī aḫẕ ve tesḫīn olunup bir ḳıṭʿa ṣūf içine ġams olunduktan sonra ḫurūc eden emʿā üzere vaḍʿ olunup onda mevcūd olan intifāḫ-ı emʿā tebdīd ve tefrīḳ olunup ḍamm olunur. Ve eger şarāb-ı esved bulunmazsa ḳābıḍa ve ḳaviyye olan baʿḍı miyāh-ı müsaḫḫināt istiʿmāl olunur; o mis̱lli miyāh dahi ḥāḍır olmazsa miʿā-i ḫāric ḍumūr edince ḳadar mā-ı ḥārr ile tekmīd olunur ve bu mis̱lli tedbīr ile miʿā-i bāṭına duḫūl eylemezse o mevḍiʿin ḫarḳı tevsīʿ olunur.

Fāḍıl İbuḳrāṭ dedi ki kaçan baṭndan s̱erb cirāḥat ḥasebiyle ḫurūc eylese lāyıḳ olur ki ondan ḫurūc eden s̱erb taʿfīn oluna. Ve kaçan zamāndan miḳ-

dār-ı ḳalīl ḫāricde lebs̱ ve meks̱ eylese onun maḍarratı ḫāric olan emʿānın ve kez̠ālik eṭrāf-ı kebidin ḫurūcu maḍarratından eşedd olur onun için ki emʿā ve eṭrāf-ı kebid ṭūl-i müddet ḫāricde meks̱ eylemez ve ona bināen onların teberrüdü şedīd omaz ve kez̠ālik baṭna duḫūl edip cürḥ mülteḥim olduktan sonra o ʿuḍvlar yaʿnī emʿā ve eṭrāf-ı kebid ṭabīʿat-ı aṣliyyesine ʿavd ve rücūʿ eder. Ammā s̱erbin ḫāricde müddet-i meks̱i her ne ḳadar ḳalīl olur ise dahi baṭna duḫūlünden sonra ona taʿaffün etmek ʿārıḍ olur ve o sebebden için onu eṭıbbā ḳaṭʿa mübāderet ve müsāraʿat ederler ve s̱erbden ḫārice ḫurūc edenleri elbette baṭna idḫāl eylemezler. Velākin aḥkām-ı mez̠kūre s̱erbin ʿālīnin aḥkāmıdır, onun muḫālifi olan s̱erb dahi vardır [506b] velākin ġāyetle nādirdir ve ḳarīb olur ki vuḳūʿu olmaya.

Pes kaçan s̱erbden bir şeyʾ ḫurūc eylese bilinmek ve taʿarrüf olunmak gerektir ki evvelā onu ḳaṭʿ lāyıḳ mıdır yoksa değil midir, kez̠ālik onu dikmek mi yāḫūd dikmemek mi lāyıḳtır ve ḫıyāṭası dahi ne vech üzere olmak gerektir cemīʿan onları taʿarrüf eylemek gerektir.

Eger cirāḥat bührede yaʿnī baṭnın vasaṭında vāḳiʿ olur ise onun ḫaṭarı eks̱er olur, zīrā baṭnı muġaşşī ve sāir olan ʿaḍalin eṭrāfı bührede olur eger ḥaṣriyyette olur ise yaʿnī vasaṭ-ı bedenin iki cenblerinde yemīninde ve şimālinde vasaṭa dört parmak miḳdārı ḳurbiyyeti olan maḥallerde cirāḥat olur ise o cirāḥat eslem olur, zīrā o maḥallde ʿaḍal-ı ʿaṣabī eṭrāfından bir nesne yoktur, ammā mevḍiʿ-i bühre onun dahi ḫıyāṭası ʿusretlidir, zīrā emʿā nütūʾ ve müntefiḫ olup o maḥallden ḫurūc eder münḫariḳ ise ve o ḫārici dāḫile redd ṣuʿūbetli olur. Ve onun ṣuʿūbetli olduğunun beyānı budur ki o maḥallin aḥşāsını ḍabṭ ve rabṭ eden ve maḍmūm ve müctemiʿa kılan ṭūl-i bedende memdūd olan iki ʿaḍale-i laḥmiyyelerdir ki onlar ṣadrdan münḥadir olurlar, rükbe yaʿnī ʿaẓm-ı ʿāneye vāṣıl ve nāzil olurlar, bināen ʿaleyh her kaçan bühre mevḳiʿinde cirāḥat vāḳiʿ olup o ʿaḍaller munḳaṭıʿ olsalar miʿānın nütūʾu ve irtifāʿı eks̱er olur, zīrā ḫaṣrlerde olan ʿaḍaller ḥuṣrde olan retḳi ḍaġṭ edip miʿānın ḫurūcuna min-vechin māniʿ olur, ammā bührelerde o mis̱lli ḳavī ʿaḍaller olmamakla miʿāyı imsāk ve ḫarḳı ḍamm eder nesne olmaz. Eger bu ḥālāt ile vasaṭ-ı bedende olan cirāḥat ʿaẓīm olmağa müteheyyiʾ ise o mevḍiʿ münşaḳḳ olup ondan emʿā-ı müteʿaddide ḫurūc eder ve ona bināen onu idḫāl ʿusretli olur.

Cirāḥātın Keyfiyyet-i Rabṭı Beyānındadır

Kaçan sen cürḥ-i ẓāhir ve şaḳḳ-ı ẓāhirden her birinin iltiḥāmın murād eylesen sana vācib olur ki bu ṣınāᶜa ᶜulemāsından ᶜālimin ḳavli ile ᶜamel eyleyesin ve o ᶜālim dedi ki bu mis̱lli şaḳḳda sen her kaçan iltiḥām ḳaṣd eylesen bu vechle ribāṭı ona ilzām eyle ki o ribāṭın iki reᵓsi ola. İki reᵓsli ribāṭ ṣūretidir

Ve onda ẕikri ātī rifāde olmağa ḥācet yoktur. Ve eger şaḳḳ ᶜaẓīm olursa ona müs̱elles̱etü'ş-şekl rifāde ilzāmına ḥācet olur. Ve eger mevḍiᶜ-i şaḳḳ mümtelī ise ḫıyāṭaya ḥācet olur. Ve zevāid-i müs̱elles̱esi olan rifāde şaḳḳı cemᶜde zevāid-i murabbaᶜası olan rifādeden ḫayrlı olur, zīrā o rifāde şaḳḳ üzere maḍbūṭa olur ve onun rabṭının tarīḳi budur ki iki ᶜaded müs̱elles̱ü'ş-şekl rifāde ittiḫāẕ olunup her birisi şaḳḳın bir cānibine vaḍᶜ olunur o vech üzere ki şaḳḳ iki rifāde arasında ḫaṭṭ-ı müstaḳīm gibi bāḳī kalır ve iki rifādenin birine "b" tesmiye olunur ve āḫārına "c" tesmiye olunur. Bu ṭarīḳ üzere müs̱elles̱ vaḍᶜı murabbaᶜ rifāde vaḍᶜından iki reᵓsli ribāṭla rabṭ olundukta mevḍiᶜ-i şaḳḳı şedīden ḍabṭ eder ve tehendümü ziyāde olur ve ḍamm-ı cürḥte iki reᵓsli ribāṭtan ġayri ribāṭ istiᶜmāl olunmaz. O refāid-i müs̱elles̱enin şekli ve şeddinin şekli budur:

Ḥīletü'l-Bürᵓ nām kitābda deyildi ki bir recülde bir nevᶜ cürḥ var idi ki onun ġavrı ürbiyyeye ḳarīb ve füvvehesi rükbeye ḳarīb idi ve onu biz bilā-baṭṭ sağalttık, ona bürᵓ ḥāṣıl oldu ve tedbīrlerimiz bu idi ki onun rükbesi taḥtına miḫād vaḍᶜ edip cürḥün nuṣbesi bir vech üzere kıldık ki füvvehesi bi-sühūletin manṣūbe oldu; kes̱ālik sāḳ ve sāᶜidde olan sāir cürūḥa bu minvāl üzere bizim tedbīrimiz ile cemīᶜan onlara dahi bi-sühūletin bürᵓ ḥāṣıl oldu. Muᶜānāt-ı tecribe ile aḥvāl-i cirāḥātı muᶜāyene eden erbāb-ı tecārībe maᶜlūmdur ki hangi cirāḥatin demini middeye iḥāleye ḥācet ola o demin dāḫilinde ve maᶜiyyetinde olan dimā-i sāire ile müteġayyirler olunca ḳadar meks̱i ecved ve taġayyürü esraᶜ olur ve o cirāḥat ki müteberriye ve iki şe-

fesi birbirinden mütebāᶜide ola, onun iki şefelerini ribāṭla cemᶜe ḥācet olur velākin cemᶜ-i meẕkūr ile vecaᶜ ḥādiṡ olur ise veyāḫūd o cirāḥat vārime olup rabṭı vecaᶜa müʾeddī olursa o vaḳtte rabṭ olunmaz her ne ḳadar o rabṭ rıfḳ ile olunur ise. Ve keẕālik ᶜaḍale ᶜarḍan münbetire ve müteferriḳa olsa onun dahi şefeleri ribāṭla cemᶜ olmaz belki iltiḥāmdan ḫavf için iki şefelerin vasaṭına fetīle vaḍᶜ olunur ve eger fetīle vaḍᶜ olunmasa cilde mülteḥime olup ᶜaḍale ġayr-i mülteḥime olduğu ḥālde bāḳī kalır. Ve keẕālik kaçan biz cilde-i reʾsi şaḳḳ eylesek iki şefelerin vasaṭına bir şeyʾ vaḍᶜ eyleriz ki o şeyʾ vasaṭı doldurur, bu ṣūrette cilde-i müteşaḳḳıḳanın şefeleri baᶜḍı kerre dāḫil-i ḳurḥaya münḳabıḍa ve münceẕibe olur ise o cildenin şefeleri ḫārice münceẕibe olsun için ribāṭ ile muḥkem rabṭ olunur. Kaçan cirāḥat ṭūlen vāḳiᶜ olsa cemᶜ-i muḥkem ile şefeleri cemᶜe ribāṭ vefā eder. Ve kaçan ᶜarḍan vāḳiᶜ olsa ḫıyāṭata muḥtāc olur ve bi-ḳadr-i ġavri'l-cürḥ ḫıyāṭa ġāire ile ḫıyāṭa eylemek teşrīḥi ziyāde eylemekten evlā olur.

Ve yine *Ḥīle-i Bürʾ* kitābında dedi ki baᶜḍı kerre cürḥ naḫise olup biz ḫavf eyleriz ki ġavr ḥasebiyle cürḥün aᶜlāsı mülteḥim olur ve ḳaᶜrı ġayr-i mülteḥim kalır, o zamān muḍṭarr olup cürḥün siᶜasını ziyāde eyleriz. Ve keẕālik ᶜuḍv-ı mecrūḥ ḥīn-i cürḥte bir şekl-i ġayr-i müstevī üzere olsa ki o ᶜuḍv şekl-i istivāya iᶜāde olunsa cürḥün middesi seyelān ve ḫurūc eylemez ve eger ḥīn-i cürḥte olan şekli üzere o ᶜuḍv ibḳā olunsa vecaᶜ heyecān eder, pes bu ṣūrette dahi muḍṭarr olup cürḥü şaḳḳ-ı muvāfıḳ ile şaḳḳ eyleriz.

ᶜAle'l-icmāl sana maᶜlūm olsun ki kaçan cirāḥat ᶜaḍalin ᶜarḍında olsa [507a] ekṡer-i ḥālde o cirāḥatin şefeleri birbirinden baᶜīd olmağa elyaḳ olur ve ona bināen o cirāḥat şefeleri cemᶜ murād olundukta ictimāᶜı ᶜusretli olur ve onun cemᶜinin tedbīrinde istiḳṣāya ḥācet olur ve baᶜḍı kerre onun istiḳṣāsı ḫıyāṭata ve refāid-i müṡelleṡe istiᶜmāline muḥtāc olur ᶜale'l-ḫuṣūṣ ᶜaḍali ve ᶜarḍı olan cirāḥatin laḥminde noḳṣān vāḳiᶜ ola. Ve eger cirāḥat ᶜaḍalin ṭūlünde vāḳiᶜ oldu ise ẕikr olunan istiḳṣāya o cürḥün ḥāceti ḳalīl olur.

el-Edviyetü'l-Mülḥime Li'l-Cürḥ

Bundan aḳdem o edviyelerin evṣāf-ı ḳuvvetini ve ittiṣālı mevāḍiᶜini biz beyān eyledik. Ve şekk olunmaz ki o edviyelerden zerūrāt edhānla istiᶜmāl olunanlardan ve ḳayrūṭıyāttan bi-ḥasebi'l-ḳuvve eḳall olur; o edviyenin

edhānla ḫalṭ olunup ḳayrūṭī ittiḫāẕına ḥāceti edviyenin yübūseti sebebiyle olur ḫuṣūṣan o edviye-i yābise mürdāsenc mis̱lli ve sāir maʿdeniyyāt mis̱lli devālar ola, zīrā o devālar ḳaʿra ġāyiṣa ve mesāmme nāfiẕe olmaz. Kaçan edhānla terkīb olunup onlardan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunsa dühnün seyelānı ḥasebiyle murād eylediğimiz mevāḍiʿe bāliġ olur. Ve o edviye-i mülḥimenin kimisi maʿdeniyyāttan olur ve nebātāttan ve ḥayvānāttan dahi olur ve her ṣınftan dahi olur:

Ve maʿdeniyyāttan isfīdāc mis̱lliler dühn-i ās ve şemʿ ile istiʿmāl olunur.

Nebātāt evrāḳından evrāḳ-ı bellūṭu'ẕ-ẕeker ḍımāden istiʿmāl olunur ve ḫilāf ve kerneb ve şecer-i tuffāḥ varaḳları ve şecer-i tuffāḥ liḥālarının ḳışrı ve keẕālik lisān-ı ḥamel ve ḥalfā evrāḳı ḫall ile veyāḫūd şarābdan bir şeyʾ ile naḳʿ olunup nüḳūʿu istiʿmāl olunur ḫuṣūṣan onlara ẕeker ve üns̱ā ṣanevber şecerinin evrāḳı ḫalṭ oluna ve o şecerin liḥāsı ile o cürḥ rabṭ olunur. Ve keẕālik servin varaḳı ve aġṣānı ve evrāḳ-ı feyṭāflūn maʿa-ʿasel edviye-i mülḥime-i nebātiyyedendir.

Ammā ṣumūġun mülḥimesi ʿilk-i buṭmdır ḫuṣūṣan o ʿilk aʿṣāb-ı kes̱īre ḳurbünde olan cürḥü ziyāde ilḥām eder.

Ve s̱emerāt ve ḥubūbdan edviye-i mülḥime cevz-i ṭarīdir, o cevz mesḥūḳan mā ve milḥ ile veyāḫūd şarāb-ı varaḳ-ı ḥummāḍ veyāḫūd varaḳ-ı sılḳ ve varaḳ-ı ḫass ve berrī kümmes̱rānın varaḳı işbu aṣnāf-ı evrāḳın biri ile muġlā ittiḫāẕ olunup o şarāb istiʿmāl olunur ve o şarāb mülḥim olduğu gibi nezleyi menʿ eder. Ve keẕālik edviye-i mülḥime cevz-i serv ve s̱ūm-ı muḥraḳ ve ġubār-ı reḥā ve şaʿīr-i muḥraḳ mis̱llilerdir ḫuṣūṣan meşāyıḫın cirāḥatına maʿa-şemʿ ve dühn-i verd ziyāde nāfiʿdir. Ve ezhārdan mülḥim olan edviye zehr-i zuʿrūre ve zehr-i ḥaşīşe, ẕenebü'l-ḫayle müşābih olan zehrāttır ḫuṣūṣan ʿaẓm ve laḥmdan ḥaşvi olanların civārında vāḳıʿa cirāḥate ziyāde nāfiʿdir. *Baʿḍı nüsḫada "ʿaẓm" bedeline "ʿuḍv" vāḳiʿ olmuştur.* Ve keẕālik o edviye ḫuṣūṣan rüʾūs-ı ʿaḍale ḳarīb olan cirāḥate dahi enfaʿdır.

Ve ḥayvānāttan meʾḫūẕ olan mülḥimāttan leben-i ḥāmıḍ cirāḥat-i ʿaẓīmeyi cidden ilṣāḳ eder.

Ve mürekkebāttan mülḥim olan edviye diyārūfus ve ẕehebiyye ve suḳūlāvus devāsı ve müşk-ṭarāmşīʿle mütteḫaẕ olan cüllāb devāları ve merhem-i kettāndır.

Cirāḥāti Müdemmil ve Ḫātim Olan Edviyeler ve Sāir Edviyeler Beyānındadır

Bu edviyelerin bundan aḳdem ṭabāyiᶜi senin maᶜlūmun oldu ve keẕālik sen bildin ki bu edviyelerden mütteḫaẕ olan ẕerūrde vācib budur ki onun ḳuvveti merāhimde vāḳiᶜ olan o edviye ḳuvvetlerinde olmaya. Ve şimdiki ḥālde bilinmesi vācib olur ki onların istiᶜmāl olunacak mevḍiᶜin laḥm-ı ṣulbü cilde ile maᶜan tesviye olunup onların saṭḥı ġāyet istivā üzere kılına. Ammā laḥm-ı raṭb baᶜḍı kerre müstevī ve ṭabīᶜīsi üzere olur ve baᶜḍı kerre ṭabīᶜīden ziyāde olup artar ve istivāsı gider ve cefāf geldikte yine nüzūl eder, pes bu mis̱lli laḥm-ı raṭbde edviye-i meẕkūre istiᶜmāli o zamān olur ki o laḥm-ı raṭba cefāf ᶜārıḍ olup nüzūl eylese müstevī ola, vaḳt-i cefāfta melāseti ve istivāsı nāil olmaya. Ve laḥm-ı raṭbın ḥāl-i ruṭūbetinde baᶜde'l-cefāf istivā üzere olacağı ḥads ile maᶜlūm olur.

Ve vācib olur ki devā-i müdemmil o zamān istiᶜmāl oluna ki cirāḥat bi-ṭabᶜihā inbāt-ı laḥm edip istivāyı izāle mertebesine bāliġ olmaya, zīrā edviye o mertebeye bāliġ olsa müdemmile ḳuvve-i inbātı taḳviye edip inbāt-ı laḥm idmālde vācib ḳadri tecāvüz etmekle müdemmilāt istiᶜmālinden maṭlūb olan ġaraḍ fevt olur belki cirāḥatte müdemmil istiᶜmāli o vaḳt olmak vācib olur ki cefāf gelse ve edviye fiᶜlini işlese ṭabīᶜat idmāle muvāfıḳ inbāt edip ġāyet-i idmālden eks̱er inbāt eylemeye ve laḥm maᶜa'l-cild ḥadd-ı istivāyı tecāvüz eylemeye. Ammā bu şurūṭa riᶜāyet olunmasa ḳarīb olur ki es̱er-i cirāḥat cilde üzere ᶜālī olup ᶜuḍv ḳabīḥu'l-manẓar ola.

Ve ḫātim istiᶜmāl olundukta vācib olur ki o ḫātim o istiᶜmālde raṭb ola ve baᶜdehu ḳarīb-i ḫatm oldukta yābisen istiᶜmāl oluna ṭaraf-ı meyl ile cürḥ üzere ifrāz olunmakla. Ve o edviye-i müdemmile bunlardır: şecere-i ṣanevber liḥāsı ve dühn-i verd ve dühn-i ās ḳayrūṭīleriyle ve rāziyānec-i yābis ve ḳayşūr-ı meşvī ve ḳuşūr-ı nuḥās ve diḳāḳ-ı kündür ve mürdāsenc ve ḳanṭuriyūn-ı ṣaġīr ve ᶜurūḳ-ı ceyyide ve ᶜiẓām-ı muḥraḳadır ve zerāvend-i muḥraḳ şedīdü'l-idmāldir ve keẕālik şebb ve ᶜafṣ-ı ficc ve varaḳu't-tīn dahi şedīdü'l-idmāldir.

Eṭıbbā dediler ki bu mevḍiᶜde İbuḳrāṭ ricl-i ᶜaḳᶜaḳ diye ẕikr eylediği nebāt ile bi-ṭarīḳi'l-kināye varaḳ-ı tīn murād eylemiştir lākin ẓāhir budur ki Buḳrāṭ'ın ricl-i ᶜaḳᶜaḳtan murādı ricl-i ġurāb denmekle maᶜrūf olan nebāttır.

Ve keẕālik kemik tenāvül eden kelbin caᶜrı yaᶜnī kuru necāseti ve ḍabbın baᶜrı dahi müdemmildir lākin baᶜr-ı ḍabbın ḥalāveti caᶜr-ı kelb ḥalāvetinden ekṡer olmakla onun ḥalāvet keyfiyyetini kesre ḥācet olur ve ḳavābıḍ ile kesr olunur. Ve keẕālik āsmāncūnī sūsen aṣlı ve aṣl-ı cāvşīrin liḥāsı ve tūtiyā dahi müdemmildir.

Mizāc-ı ḥārra ve müteverrime olan ḳurūḥta münbitāt-ı ᶜacībeden olur ṣandal ve nīlūfer ve ṣabır ḫuṣūṣan o ḳurḥa nāḥiye-i maḳᶜadda ve meẕākīrde ola. *Baᶜḍı nüsḫada vāḳiᶜdir ki ve devā-i zerāvenden merhem ittiḫāẕ olunsa o dahi nāfiᶜ olur.* Ve o ḳurḥanın edviyesine baᶜḍı kerre zāc ve ḳulḳuṭār dahi idḫāl olunur, zīrā zāc ve ḳulḳuṭār her ne ḳadar edviye-i ekkāleden olup laḥmı noḳṣān ederse lākin baᶜḍı kerre şedīdetü'r-ruṭūbet olanları idmāl eder ve ḫuṣūṣan onlar iḥrāḳ olunsalar idmāli eklinden eḳall olmaz ve ḫuṣūṣan ġasl olunsa idmāle emyel olur. Ammā o ḳurḥalarda zencār ve sāir şedīdü'l-ekl olan edviyeleri istiᶜmāl cāiz değildir meger ki tedbīr-i ḳavī ile tedbīr oluna ve baᶜḍı şedīdü'r-ruṭūbet olan ḳurḥalarda istiᶜmāl oluna. Ammā nuḥās-ı muḥraḳ kaçan ġasl olunsa idmālde ceyyid olur ve kaçan idmāl için merāhim ittiḫāẕ olunmağa ḳaṣd olunsa min-beyni'l-müdemmilāt idmāli aḳvā olan edviyeden ittiḫāẕ olunur iḳlīmiyā miṡllilerden ḫuṣūṣan onun muḥraḳından ve ḳulḳuṭār-ı muḥraḳa ve mertekten ve isfīdāc miṡllilerden ittiḫāẕ oluna. Ammā onlar merhem ittiḫāẕının keyfiyyeti budur ki mürdāsenc ve isfīdāc sirke ile ḥall olunur ve baᶜdehu istiᶜmāl olunur ve iḳlīmiyā saḥḳ olunur. Ecved olan budur ki iḳlīmiyā iḥrāḳ olunup baᶜdehu ḳulḳuṭār ile ḫalṭ oluna ve o maḫlūṭa ḫall ile dühn-i ās işrāb oluna veyāḫūd şarāb-ı ḳābıḍ işrāb olunup merhem kılına ve baᶜḍı kerre o eczālar üzere zāc-ı muḥraḳ ve cüllenār ve ᶜafṣ ziyāde kılınır. Ve eger cirāḥat ve ḳurḥanın ruṭūbeti şedīde ise ceyyid ve ᶜacīb olan merhem-i [507b] kettānın ṣıfatı budur: Maġsūle naẓīfe olan ḫırḳa-i kettān aḫẕ olunup ġubār ve kuḥl miṡlli olunca ḳadar daḳḳ olunur ve baᶜdehu ḳaviyyü'l-ḳabḍ olan zeyt veyāḫūd dühn-i ās aḫẕ olunup içine ḳınneden şeyᵓ-i yesīr katılıp o dühnde iẕābe olunur ve baᶜdehu ḫırḳa-i medḳūḳa-i meẕkūre dahi üzerine ilḳā olunur ve ondan merhem ittiḫāẕ olunup ᶜacīb olur. Ve baᶜḍı kerre merhem-i esved dahi inbāt eder. Ve eger inbātı ḳavī olduğun ḳaṣd edersen onun içine kündür ve cāvşīr ve zerāvend bu mecmūᶜun veznlerini berāber edip idḫāl edersin; ammā

bu üç devānın mecmūʿunun veznini merhem-i esvedin aḫlāṭ-ı erbaʿasının[139] mecmūʿu vezninde kılarsın.

Ẕerūr-ı Ḫafīf Ṣıfatıdır: İsfīdāc, mürdāsenc her birinden birer cüzʾ, ḫabes̱-i reṣāṣ, mürr, ʿafṣ her birinden nıṣf cüzʾ aḫẕ olunup onlardan ẕerūr ittiḫāẕ olunur.

Āḫer: Ṣadef-i muḥraḳ on iki, şecerinden suḳūṭ eden rummān-ı ṣıġar, cüft, ḳalḳadīs her birinden on altı, ḳarn-ı iyyel-i muḥraḳ, ḳayşūr, iḳlīmiyā, rātiyānec, aṣl-ı sūsen her birinden dörder, kündür diḳāḳı, şecere-i ṣanevber liḥāsı her birinden altışar, ḳuşūr-ı rummān, isfīdāc, şebb her birinden sekiz, ʿafṣ bir.

Ẕerūr-ı Āḫer: Füvve, ʿiẓām-ı muḥraḳ, mürdāsenc her birinden ikişer dirhem, kündür, ṣabır her birinden üçer, ʿanzerūt, māmīs̱ā her birinden birer dirhem; bu mecmūʿdan ẕerūr ittiḫāẕ olunur.

Ẕerūr-ı Āḫer: Verd, isfīdāc, reṣāṣ, cüllenār, bezrü'l-verd, şebb bu edviyeler vezinleri berāber kılınıp onlardan ẕerūr ittiḫāẕ olunur.

Āḫer: Aṣl-ı sūsen, aṣl-ı cāvşīr vezinleri berāber, zerāvend iki mis̱ḳāl, diḳāḳ-ı kündür bir mis̱ḳāl.

Ebdān-ı Meşāyıḫ Cirāḥātine Nāfiʿ Merhem Ṣıfatı Budur: Şaʿīr aḫẕ ve iḥrāḳ olunup dühn-i verd ile veyāḫūd isfīdāc-ı reṣāṣ ile dühn-i āstan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur.

Cürūḥ ve Ḳurūḥta Münbit-i Laḥm Olan Edviyedir: Bundan aḳdem münbitü'l-laḥm olan edviyenin ḫāṣṣıyyeti senin maʿlūmun oldu ve o edviyenin mizācı ne keyfiyyette olmak gerektir onu dahi sen bildin.

Ve vācib olur ki laḥmı münbit olan edviye mevḍi-i devā olan cirāḥat ve ḳurūḥ evsāḫtan ve evsāḫ mis̱s̱lilerden naḳī iken istiʿmāl oluna; eger ḳāʿide-i cirāḥat ʿaẓm ise o ʿaẓm dahi tenḳıye ve ġāyete bāliġ yübūset ile yābis kılına ve ʿaẓmda kümūdet ve fesāddan bir nesne terk olunmayıp taḳşīr ve tenḳıye olunur ve ʿaẓmda olan ruṭūbāttan dahi bir şeyʾ terk olunmayıp tecfīf olunur ve ḫuṣūṣan ḳāʿide-i cirāḥat ve ḳurḥa ʿaẓm-ı reʾs olur ise bu şurūṭa riʿāyet müʾekkeden vācib olur, zīrā ʿaẓm-ı reʾste melāset olmakla onun ruṭūbeti ne-

139 Ve maʿlūm ola ki merhem-i esvedin aḫlāṭı *Ḳānūn*'un anḳrabādīnde ẕikr eylediği üzere üç ʿaded eczādır: mürdāsenc, ḫall ve şebbdir. Bu maḳāmda "aḫlāṭ-ı erbaʿa" yazıldığı kātibden sehvdir veyāḫūd merhem-i esvedin nüsḫa-i uḫrāsıdır.

bāt-ı laḥma māniᶜ olan esbābın biri olur. Ve kaçan ᶜaẓm ḥakk olunup taḫşīn olunsa mevādd-ı ġıdāiyyeden o ᶜaẓma ṣāire olan māddeden nābit olan laḥm es̱bet olup ber-ḳarār olur.

Ve maᶜlūm ola ki baᶜḍı devā vardır ki baᶜḍı bedende veyāḫūd aᶜḍā-i bedenden bir ᶜuḍvda laḥmı inbāt eder ve āḫerde inbāt-ı laḥm eylemez, zīrā baᶜḍı beden veyāḫūd baᶜdı ᶜaẓm tecfīfi ḳābil olur ve baᶜḍı āḫer tecfīfi ḳābil olmaz mizāclarının iḫtilāfları ḥasebiyle ve senin bildiğin vücūh-ı sāire ḥasebiyle. Ve idmāl ve inbāt için tedāvī olundukta baᶜḍı ebdānın cilāsında ifrāṭ olunur ve baᶜḍı āḫerde ifrāṭ olunmaz velākin külliyyen cilādan ḫālī dahi kılınmaz, zīrā onun devāsında lā-maḥāle tecfīfün-māya ve cilāun-māya ḥācet vardır, o cilā muṭlāḳ değildir belki bi-ḥasebi'l-beden muḳayyeddir, kiminde ziyāde ve kiminde noḳṣān üzere kılınır, ḳadr-i lāyıḳı üzere olmak gerektir; ziyāde ve noḳṣān kılınsa ve ḳadr-i lāyıḳa muvāfıḳ olmasa o şeyᵓ-i muḳadderin teᵓs̱īri ve bedenin ondan infiᶜāli muḫtelif olur. Ve kez̠ālik inbāt için istiᶜmāl olunan devānın tecfīfi gerektir ki bedenin tecfīfinden nāḳıṣ olmaya; eger nāḳıṣ olur ise inbātı dahi nāḳıṣ olup ḳadr-i lāyıḳ üzere olmaz ve ona bināen ebdān yübūsette ḳadr-i iᶜtidāli tecāvüz eylese onda kendi laḥm inbāt eylemez.

Ve devānın muvāfaḳatini tecribenin ṭarīḳi devānın beden-i raṭbda cefāf iḥdās̱ı ve beden-i yābiste yübūsetin beḳāsı ve ᶜale'l-istimrār laḥmı inbātı ve cirāḥatin tevessuḫu olur. Ve eger sen istiᶜmāl eylediğin devādan cirāḥatin cefāfını müşāhede eylesen velākin inbāt-ı laḥm eylemese o devāyı ḳalīlen terṭīb edersin. Ve eger devā-i müstaᶜmel cirāḥatte vesaḫ iḥdās̱ eder ise devā-i yābisi ziyāde edersin ve eger ᶜale'l-istimrār inbāt-ı laḥm eder ise onu ḥāli üzere ibḳā edip keyfiyyetini taġyīr eylemezsin.

Ve baᶜḍı edviyenin baᶜḍı ebdāna muvāfaḳatı olur lākin vech-i münāsebetleri nuṭḳ ile edā olunmaz, bināen ᶜaleyh vācib olur ki edviye-i şettā birbirleriyle ḍaᶜīf ve ḳavī maᶜan terkīb oluna. Ammā merhem ittiḫāz̠ı ve merāhime iḥtiyācın sebebi bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu.

Ve vācib olur ki bu bābda istiᶜmāl olunan devāların keyfiyyet-i tecfīf ve terṭīblerine naẓar ḳaṣr olunmaya ve belki bizim z̠ikrini taḳdīm eylediğimiz vech üzere keyfiyyet-i fāᶜilelere yaᶜnī ḥarāret ve bürūdete dahi mürāᶜāt oluna ve kez̠ālik iki fāᶜile ve iki münfaᶜileye yaᶜnī ḥarāret ve bürūdet ve yübūset ve ruṭūbete dahi naẓar ḳaṣr olunmaya belki onlara mürāᶜāttan mā-ᶜadā

ve ḳurḥa ve beden aḥvālleri beyninde olan muḳāyeseye dahi mürāᶜāt oluna, zīrā baᶜḍı kerre mizāc-ı beden raṭb ve ḳurḥa yābis olur ve baᶜḍı kerre dahi mizāc-ı beden yābis ve ḳurḥa raṭb olur veyāḫūd ikisi maᶜan raṭb veyāḫūd ikisi maᶜan yābis olur. Ṣūret-i ūlāda kündür ve daḳīḳ-i bāḳılā ve daḳīḳ-i şaᶜīr mis̱lli ḍaᶜīfe olan edviye istiᶜmāl olunur. Ve eger beden yābīs ve ḳurḥa cidden raṭb ise münbitetü'l-laḥm olan edviyeye ḳıyās ile tecfīfi şedīd olan edviyeye ḥācet olur, o edviye zerāvend ve aṣl-ı cāvşīr ve zāc-ı muḥraḳ mis̱lli devālardır. Ve ṣuver-i bāḳıyede edviye-i mütevassıṭa olan īresā ve daḳīḳ-i türmüs mis̱lli devālara ḥācet olur.

Ve bi-ḥasebi'l-ittifāḳ baᶜḍı edviyede bir nevᶜ ḫaṣlet olur ki o ḫaṣlet ḥasebiyle inbāt-ı laḥmda tefrīṭi ve taḳṣīri olan devālar ona muḥtāc olur, mes̱elā münbitü'l-laḥm olan edviyenin tecfīfi şedīd olup veḍatı ḥabs eylese ve māddeyi dahi menᶜ eylese. Ve kez̠ālik farṭ-ı cilāsı ḥasebiyle ekkāl olsa inbātta ḳuṣūr üzere olur ve kaçan müḍāddı olan edviye ile ḫalṭ olunsa keyfiyyetini kesr ve taᶜdīl eder ve o mecmūᶜ-ı muᶜaddil vech-i lāyıḳ üzere inbāt-ı laḥm eder, mes̱elā zencār inbāt-ı laḥm için istiᶜmāl olunsa ona şemᶜ ve zeyt ḫalṭ olunur ve onlar cirāḥati terṭīb ve tevsīḫ ederken ve zencārın tecfīfine ve şiddet-i cilāsına terṭīb ve tevsīḫ ḥasebiyle muḳāvemet edip müdemmil olurlar. Ve vācibdir ki zencār eybesü'l-ebdānda istiᶜmāl olunsa ḳayrūṭīnin on cüzʾünden bir cüzʾü ola ve erṭab-ı ebdānda istiᶜmāl olunan zencār ḳayrūṭīnin on iki cüzʾünden bir cüzʾü ola. *Ve baᶜḍı nüsḫada mesʾele-i mez̠kūre ṣūret-i vāḥide üzere z̠ikr olunmuştur, o dahi mez̠kūrun ḫilāfı üzere vāḳiᶜ olmuştur, onun ᶜibāreti budur:* ويجب ان يكون الزنجار جزءا من عشرة اجزاء من القيروطي اذا استعمل في الأبدان التي هي ارطب، إنتهى *Mütercim ᶜabd-i faḳīr der ki bu nüsḫa-i s̱āniyede ṣūretin birisi* [508a] *ihmāl olunmakla iḳtiḍā eder ki onda sāḳıṭa elfāẓ olup o sāḳıṭı is̱bāt ile nüsḫa-i s̱āniye nüsḫa-i ūlāya taṭbīḳ oluna. Velākin on cüzʾden bir cüzʾ on iki cüzden bir cüzʾden eks̱er olmakla ebdān-ı yābisede rābiᶜada ḥārr ve yābis olan zencārın miḳdār-ı istiᶜmālini ebdān-ı raṭbede istiᶜmāl olunan miḳdārdan eks̱er kılmak ḫilāf-ı ḳāᶜide sābıḳadır, pes bu maᶜnāya naẓar ile nüsḫa-i s̱āniyede iki ṣūretin biri her ne ḳadar metrūk ise lākin ḳavāᶜid-i mez̠kūreye muṭābıḳtır ve nüsḫa-i ūlā ṣaḥīḥa olur ise lā-maḥāle onda taḥrīf vardır, erṭab mevḳiᶜine eybes ve eybes mevḳiᶜine erṭab yazılmıştır, intehā.*

Muṣannif der ki zencārın miḳdār-ı meẕkūruna riʿāyet vācib olduğu gibi keẕālik vācib olur ki imtiḥān-ı sābıḳa dahi riʿāyet oluna yaʿnī devānın raṭb cirāḥati tecfīfine ve cirāḥat-i yābisin yübsünü ibḳāya ve ʿale'l-istimrār laḥmı inbātına dahi naẓar ile devānın muvāfaḳatı imtiḥān olunur. Ve meşāyıḫ bu bābda ḥarāreti eks̱er ve ceẕbi aḳvā olan edviyeye muḥtāc olurlar ve onlarda istiʿmāl olunan edviyeye zift ve kündür ve daḳīḳ-i şaʿīr ve daḳīḳ-i bāḳılā ve daḳīḳ-i kirsenne ve aṣl-ı sūsen ve zerāvend ve iḳlīmiyā ve cāvşīr ḥaşīşesi idḫāl olunur. Ve bir nevʿ müstaʿmel olan devānın nefʿi olmasa onu terk edip āḫere meyl eyle. Ve eger cirāḥat ʿuṣūbetli olup ʿiṣyān ederse ḳurūḥa ḫāṣṣ olan edviye ile muʿālece eyle.

Cirāḥāt-i Şicāc Muʿālecātı Beyānındadır

Ammā bu nevʿ cirāḥatte ʿaẓmın tedbīri ve onun aʿrāḍ-ı meḫūfesinin tedbīri bābu'l-ʿiẓām ve'l-cebrde ẕikr olundu. Ve ammā onun mülḥimāt-ı ḳurūḥu devāsı eger o ḳurḥanın keyfiyyet-i ḫāricesi ednā olursa müceffif-i ḫafīf devālar olur, onun üzerine devā-i reʾsī ẕerūru zerr olunur.

Devā-i Reʾsī: Ṣabır ve mürr ve kündür ve dem-i aḫaveyn devālarından terkīb ve ittiḫāẕ olunur ve keẕālik cirāḥatte meẕkūr olan edviye-i ḫafīfeden terkīb olunur. Eger o şeccede seyelān-ı dem olur ise nezf-i dem bābında bizim ẕikr eylediklerimiz muʿālecāt ile ʿilāc olunur.

Ve vācib olur ki aṣḥāb-ı şicāca edmiġa-i decāc-ı meşviyye iṭʿām oluna mümkin oldukça, zīrā bir ḳavmin şehādeti üzere edmiġa-i decāc dimāġı muḳavvī ve nezf-i demi ḥābis olur her ne ḳadar bu bābda reʾy-i āḫer dahi var ise ve keẕālik mayḫoş rummān dahi iṭʿām olunur ve ʿaṣa'r-rāʿī ile ḍımād olunur.

Cirāḥat ve deme edviye-i ceyyideden olur ḫamīr-i muḫammiḍ-i yābis aḫẕ ve saḥḳ olunup cirāḥatin üzerine ekilir ve terṭīb olunmaz. Ammā māniʿ-i verem olan ʿilāc-ı daḳīḳ şaʿīr ve semīd, zūfā-ı raṭb ile maʿcūn kılınıp ḍımād olunur ve keẕālik sevīḳ-i şaʿīr fūtenec ile şicācın raḍḍasına nāfiʿ olur. Ve şeccenin tedbīr-i sāirleri bābu'l-ʿiẓāmda ẕikr olunan tedbīrlerden aḫẕ olunur. el-Ḥamdü lillāhi ʿale'l-itmāmi ve'ṣ-ṣalātu ve's-selāmu ʿalā-seyyidi'l-enāmi ʿadede mā-yüktebü bi'l-aḳlāmi mā dāme'l-ibtidāu ve'l-iḫtitāmu. Allāhümme yessir itmāmehu bi-ḥürmeti faḫri'l-enāmi.

Maḳāle-i S̱āniye Saḥc ve Raḍḍ ve Fesḫ ve Ves̱y ve Saḳṭa ve Ṣadme ve Ḥarḳ ve Nezf-i Dem ve O Mis̱llilerin Beyānındadır

Muḳaddime

Hetk ve fesḫin maʿnāsını kitāb-ı evvelde sen bildin. Ammā ves̱yin maʿnāsı budur ki ʿuḍv mafṣaldan zevāl-i ġayr-i tāmmla zāil olup ẓuhūr-ı beyyin ile ẓuhūr eylemektir, eger tāmm veyāḫūd ẓāhir olursa ona ḫalʿ derler.[140] Ammā vehn, ves̱yden dahi dūn ve ḍaʿīf olur, ke-enne vehn ile ʿuḍv müteʾez̠z̠ī olmuştur, mafṣalın ve mafṣalı muḥīṭ olan laḥmda vāḳiʿ olan temeddüd ḥasebiyle o vehnde zevālden bir nesne yoktur; eger onda ednā zevāl olursa ona ves̱y ıṭlāḳ olunur vehn ıṭlāḳ olunmaz. Ve nāsın baʿḍısı vehne ve bizi ves̱y tesmiye eylediğimiz maʿnāya ism-i ʿāmm ıṭlāḳ ederler ve baʿḍı nās dahi mafṣalın eḥad-ı cevānibinden infiṣāle ves̱y dediler, mes̱elā kaʿb ve rusġ birer cānibden munfaṣıl olup cānibe āḫerlerinde lüzūm olsa ona ves̱y ıṭlāḳ eylediler her ne ḳadar infiṣālden ẓuhūr ḥādis̱ olur ise. Ve bizim onlardan evvelā z̠ikrini murād eylediğimiz ʿaḍalin vasaṭına ʿārıḍ olan fesḫ ve ʿaḍalin eṭrāfına ʿārıḍ olan hetktir.

Fi'l-Fesḫ ve'l-Hetk

Kaçan ʿaḍaleye tefessuḫ ʿārıḍ olsa o ʿaḍalenin eczāları beynlerinde teferruḳ-ı kes̱īr ʿārıḍ olup fürcelerine lā-maḥāle dem-i kes̱īr munṣabb olur ve bilā-şübhetin o ʿaḍale müteverrime olur ve o ʿaḍalenin aḥvāli lā-eḳall dem-i kes̱īrin onda ictimāʿı olur. Ve onda müctemiʿ olan demin meʾāli iki emrin biridir: yā taʿaffün eder veyāḫūd menāfisten ḫurūc ve taḥallül eder. Velākin onun taʿaffünü taḥallülden ziyāde recā olunur ḫuṣūṣan ḫāricden onu fesḫ eden fāsiḫin ḍaġṭı ve dāḫilden veremin ḍaġṭı ḥasebleriyle mesāmm ve menāfis-i ḍayyiḳ ile ola, onda lā-maḥāle taʿaffün recāsı taḥallül recāsından

140 Maʿlūm ola ki mafṣal iki ʿuḍvun, kemiklerin mülteḳāsıdır, eks̱er-i ḥālde eḥadühümānın ṭarafı āḫerin ṭarafına duḫūl eder ve o ṭaraf-ı dāḫil bi-cümletihi ḫurūc eder ise veyāḫūd bir ṭarafı ḫurūc edip āḫer ṭarafta lüzūm olur ise ona ḫalʿ derler eger o ḫurūc eden ʿaraf ḥisse mütebeyyin ise ve eger ẓāhir ve mütebeyyin değil ise ona ves̱y derler.

ekṡer olur, bināen ᶜaleyh emr-i fesḫin tedārükü olunmasa o fesḫ fesād-ı ᶜuḍva müʾeddī olur.

Ve baᶜḍı kerre fesḫe ve saḳṭaya ve ṣadmeye ġudde tebeᶜiyyet eder ve onların ᶜilāclarına mübāderet vācib olur ve eger mübāderet olunmasa se-reṭān edip ḫaṭarlı olur. Ammā hetkte līf-i munḳaṭıᶜın iᶜāde-i ittiṣāline iştiġāl olunmaz belki vecaᶜı teskīn olunur.

el-ᶜİlāc: Bu ᶜārıḍanın aḥvāl-i keṡīresinde faṣd lāzım ve lābüdd olur belki aṣḥāb-ı ṣınāᶜa faṣda mübāderet ederler, her ne ḳadar beden naḳī olursa faṣdı teʾḫīr eylemezler.

Ve kaçan faṣddan sonra dahi edviye-i māniᶜa vü müşeddide ile taḍmīde mübāderet olunsa o āfetlerden iḥtifāle ve ᶜināyete muḥtāc emr-i āḫer ᶜārıḍ olmaz ve o aḍmide müberrid ve ḳābıḍ devālar ile olur, zīrā ḳabḍ ve tebrīd veyāḫūd yalnız biri inṣıbāba māniᶜ olur.

Ammā faṣd ve taḍmīd teʾḫīr olunup ḫalel-i teferruḳa dem mübāderet ey-lese ve sen āfāt-ı meẕkūrelerden ḫavf eylesen onun ᶜilācında dem-i meẕkū-ru [508b] istiḫrāca muḥtāc olursun o teferruḳun ittiṣāle ᶜavdeti dem ᶜavḳ ey-lemesin için. Eger o dem ḳābil-i taḥallül ise onun istiḫrācı mesāmmı tesḫīf eden neṭūlāt ile olur, o neṭūlāt-ı seḫife mā-ı ḥārr miṡllilerdir. Ve baᶜḍı kerre bizim ẕikr edeceğimiz ᶜuḍv-ı maḍrūb üzere müstaᶜmel olan edviye dahi bu bābda istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik dem-i meyyiti müfeşşiye olan edviye ve iᶜyāyı taḥlīl eden edhānla dahi muᶜālece olunur. Ve keẕālik onlara meşrū-bāt-ı nāfiᶜa saḳy olunup ḫāricden taḥlīl ile o meşrūbun fiᶜline iᶜānet olunur ve o meşrūb-ı muḥallil istiᶜmāline muᶜālece ḳaṣr olunur. Ve o fiᶜle muᶜīn ve dem-i müctemiᶜi müfeşşī olan devālar muḳl-ı yehūd ve ḳusṭ ve ḳanṭu-riyūn-ı ġalīẓ sikencebīn ile istiᶜmāl olunur ve bu bābda sikencebīn dahi o fiᶜle muᶜīn olur taḳṭīᶜi ḥasebiyle.

Ammā dem-i meyyiti müfeşşī olan devālar daḳīḳ-i şaᶜīr, zūfā-ı raṭb, su ile maᶜcūn olan semīddir. Ve o edviyeden ḳavī olanlar bunlardandır fū-tenec-i cebelī sevīḳ ile ḫuṣūṣan reʾste vāḳiᶜ fesḫ ve hetk miṡllilere ziyāde nāfiᶜdir. Ve'l-ḥāṣıl ḥarāret-i laṭīfe ḥasebiyle irḫāsı olan edviye taḥlīl-i laṭīf ile taḥlīl eder ve o ḥarāreti olan tecfīf-i laṭīfi ḥasebiyle dahi taḥlīli-i laṭīf ile taḥlīl eder, ammā taḥlīl ve tecfīf şedīd olursa teʾṡīrde ᶜacele edip tecfīfi ile ve mesāmmı sedd ile laṭīfi taḥlīl ve keṡīfi ḥabs eder.

Ve eger o teferruḳ-ı ittiṣālāt cilde ḳarīb ve ẓāhirde olup ġayr-i ġāyiṣa olur ise onun meʾūnetine ẕikr olunan muʿālece kifāyet eder.

Ammā teferruḳāt ġāiṣa ve kes̱īre ve ẓāhirden baʿīde olur ise onun ḥālini ḳurūḥ-ı rediyye ve evrām ḥāli üzere kılıp onu şarṭ eylemek lāzım olur ve onun ḥāli maḍrūb ḥāli gibi olmaz, zīrā maḍrūbda mādde ẓāhire münceẕibe olur ve onda cild ṭarīḳ-i teḳarruḥta olur ve ṣūret-i müteḳaddime teferruḳ-ı ittiṣāl ġāiṣ ve ġāirdir, ona bināen muṭīʿ olmaz ve ceẕẕābāt-ı ḳaviyye ve meḥācim ve şarṭ istiʿmāline muḥtācdır. Ve baʿḍı kerre emr ondan dahi aʿẓam olup ʿuḍv teverrüm-i ʿaẓīm ü ḥārr ü ḥādde ṣāir olur ve cemʿ-i mādde eder, bu ṣūrette taḳyīḥe ve mevādd-ı müctemiʿayı middeye iḥāleye ḥācet olur, teḳayyuḥ ile vecaʿ sākin ve teftīḥ ile mādde taḥallül eylesin için, zīrā o mis̱lli teferruḳ-ı müteverrim bi'l-āḫere teḳayyuḥ eder ve meʿūnet-i ʿilācla o teḳayyuḥta isrāʿ eslem olur. Ve baʿḍı kerre onu edviye-i müfettiḥa min-ġayri teftīḥin taḥlīl eder ḥarāret-i ġarīziyye ve siʿa-i menāfis o edviyeye iʿānet eder ise. Ve bunlardan sonra bābu's-saḳṭa ve'ṣ-ṣadmede meẕkūr olan edviyede dahi teʾemmül eyle.

Ammā füsūḫ üzere istiʿmāl olunan ribāṭ, onun ṣıfatında deyildi ki kaçan bedenden bir mevḍiʿe raḍḍ ve fesḫten biri ʿārıḍ olsa onu sen rabṭ eyle o vech üzere ki mevḍiʿ-i raḍḍ u fesḫ üzere o ribāṭı leff ve rabṭ cidden şedīd ola ve ribāṭın fevḳ cānibine ẕehābı kes̱īr ve cānib-i esfele ribāṭın ẕehābı ḳalīl ola. *Baʿḍı nüsḫalarda fevḳ cānibi "nāḥiye-i kebid" ile tefsīr olunmuştur fe'fhem.* Ve o ribāṭta cebāir ve refāid ziyāde olunmaz ve üzerine edviye-i cebbāre ile yaʿnī teferruḳu cebr ve ilḥām eden edviye ile taṭliye olunmaz, onlar kendilerde mevcūd olan dem-i meyyitin taḥallülüne muḥtāc olur ve cebr serīʿan o taḥallüle māniʿ olur. Ve ribāṭın fevḳe ẕehābını imʿān ve ibʿād eylemek elyaḳ olur o mevḍiʿe mevādd-ı munṣabbe olmasın için. Ve fevḳ cānibine ẕāhib olan ribāṭ irḫā olur ve o ribāṭ raḳīḳa olup ṣulb olan ḫırḳadan ittiḫāẕ olunur şedde müteḥammil ve ona neṭūlün ittiṣāli serīʿ olsun için. Ve onun nuṣbesi nezf-i demde olunduğu gibi fevḳ cānibine kılınır ve bu ribāṭ ile muʿālece ʿuḍv-ı müteverrim olmazdan aḳdem olur, zīrā kaçan ʿuḍv müteverrim olsa rabṭ-ı muʿtedilden ġayri rabṭı iḥtimāl etmez, fe-keyfe ki rabṭta ġamz-ı şedīd ola! Ve ona bināen o bābda ve ʿuḍv-ı mefsūḫta verem oldukta ḳavm ʿilāca aḍmide ile ve mā-ı ḥārr ṣabbını muvāṣale ile ederler. Ve ammā

füsūḫa tābiʿa olan ġuded artıp büyümesin için üzerine üsrüb vaḍʿı ile tedbīr olunur ve baʿḍı kerre üsrüb vaḍʿı ile ġudde tefedduġ ve tefessuḫ eder.

Ḥacer ve Ḥāiṭ ve Onlar Gibi Nesneler İle Ebdān-ı İnsān Üzere Vāḳiʿ Olan Ṣademāt ve Saḳaṭāt Beyānındadır

Saḳṭa ve ṣadme mūlimdir, fesḫ ve raḍḍa müʾeddī olur ve onlarda muḫāṭara vardır ʿaẓmın ve aḥşāda olan aġşiyenin ve ʿaṣabiyyetin ve ʿurūḳ-ı kibārının teferruḳ-ı ittiṣāline müʾeddī olmak ḥasebiyle ve keẕālik şiddet-i elem ḥasebiyle dahi onda muḫāṭara vardır. Ve her ne ḳadar cüs̱s̱e ekber ve aʿẓam olur ise onda ḫaṭar ziyāde olur ve ona bināen eṭfālin saḳaṭātında eẕā bāliġlerin saḳaṭātı eẕāsından eḳall olur.

Ve saḳaṭāt ve ṣademāt ve ḍarabātta ġuded kes̱īrü’l-vuḳūʿ olur ve vācib olur ki o ġuddenin mevḍiʿinde ẕikr eylediğimiz üzere tedārükü rüʾyet oluna.

Ve baʿḍı kerre dahi saḳṭa ve ṣadmeden āfāt-ı ʿaẓīme olan ḳalbin ve miʿde nevāḥīsinin inḳıṭāʿı o sebebden fevren ʿalīlin mevti ḥādis̱ olur. Ve keẕālik onlardan bevl ve berāzın iḥtibāsı veyāḫūd bi-ġayri irādetin ḫurūcu dahi ʿārıḍ olur. Ve keẕālik saḳta ve ṣadme ile reʾs veyāḫūd kebid veyāḫūd ṭıḥāl ʿurūḳundan biri munḳaṭıʿ olup ondan ḳayʾ-ı dem ve ruʿāf-ı şedīd ʿārıḍ olur. Ve keẕālik intifāḫ-ı baṭn ve şiddet-i nefes ve ṣavt ve kelāmın inḳıṭāʿı dahi ʿārıḍ olur.

Ve ṣadme ve ḍarbe ve saḳta ve o mis̱lli nesneler iṣābet edip ve o muṣābın kelāmı munḳaṭıʿ ve reʾsi müntekis ve nefsine ẕübūl gelse ve cebhesi terleyip vechi muṣferr veyāḫūd muḫḍarr olsa o kimse fi’l-ḥāl meyyittir. Ve eger onlara veyāḫūd menḫūsa veyāḫūd ḍarb-ı müberriḥ ile maḍrūba o vaḳtte ḳayʾ-ı dem ve līn-i ṭabīʿat ʿārıḍ olsa o dahi māittir. Ve onların eslemi ṭaʿāmla maḫlūṭ dem ḳayʾ edenler olur ḫuṣūṣan onun ẓāhirinde verem dahi ola. Eger verem bāṭına ʿārıḍ olup baʿdehu verem sākin olsa ve baʿde’s-sükūn ḳayʾ-ı midde eylese o kimse ʿalā-mekānihi helāk olur.

Ve her kimse ki ṣımāḫı üzere suḳūṭ edip onun ṣımāḫından yaʿnī s̱uḳbe-i üẕününden dem-i kes̱īr seyelān eylese o saḳṭa onu tevrīm edip ḳatle müʾeddī olur. ʿAlā-reʾsihi suḳūṭ eks̱er-i ḥālde ona tekellüm eylememek ʿārıḍ olur eger üç güne varınca ḳadar sağ kalır ise ve onun ḥāleti ziyāde ve noḳṣān olmayıp bir ḳarār üzere vāḳıfe olursa üçüncü günde ona iḥtiḳān olunup

yevm-i sābiᶜe ḳadar intiẓār olunur ve o iki gün yaᶜnī s̱ālis̱ ile sābiᶜ arasında bir şeyᵓ ile taḥrīk olunmaz. Ve saḳṭa ṣāḥibinin mevḍiᶜ-i saḳṭası muḥmerr olmasa delālet eder ki o mevḍiᶜ ᶜaṣabīdir.

el-ᶜİlāc: Eger saḳṭada ve neẓāirinde kesr ve ḫalᶜ ve nezf-i demden biri bulunmazsa vācib olur ki mübāderet olunup maṣdūm ve saḳṭa ile mevhūn olan ᶜuḍvlar üzere onları şedd eden nesneler vaḍᶜ oluna. Ve maᶜa-ẕālik o muᶜālece eden kimseye vācib olur ki vaḍᶜ eylediği edviye-i müşeddide üzere s̱ābit olup ᶜalīlin bāṭınında sebeb-i mütlif olmadığı ẓāhir olunca ḳadar āḫer ᶜilāca taṣaddī eylemeye. Ve eger ẕikr olunan müşeddid devā vaḍᶜından eks̱er ile istiẓhāra ḥācet var ise ve ᶜalīlin ḥāli o istiẓhārı īcāb ederse vācib olur ki mübāderet olunup faṣd oluna ve ḥuḳne-i leyyine vü raḳīḳa ile dahi iḥtiḳān oluna ve keẕālik mevḍiᶜde şaḳḳ var ise o şaḳḳ mümkin ise bizim ẕikr edeceğimiz edviye ile mübāderet olunup şedd oluna. Ve onun muᶜālecesinde ḥācet edviye müşeddideye ve müseddide-i muġarriyye ve rıfḳ ve irḫā [509a] ile muḥallilāta olur fesḫte o edviyeye ḥācet olduğu gibi ve edviye-i mülḥimeye ve ḫāric ve dāḫilden mülṣıḳ olan edviyeye dahi ḥācet olur.

Ve onların ecved-i ġıdāları māş ve ḥımmaṣ olur. Ve fesḫ ve ṣadme ve saḳṭa aṣḥābına tenāvülü vācib edviyenin efḍali ve aḳdemi mūmiyā-ı ḫāliṣ olur ve o mūmiyā zanbaḳ denmmekle maᶜrūf dühn ve şarābla saḳy olunur ve baᶜḍı kerre ḥuḳundan bir şeyᵓ ona ittibāᶜ olunur veyāḫūd ona rīvend-i ṣīnī füvvehü'ṣ-ṣıbġından bir mis̱ḳāl ile şarāb içinde saḳy olunur ve baᶜdehu Lānī-i[141] Ermenī ve summāḳ saḳy olunur. *Ve baᶜḍı nüsḫāda vāv ile "Lānī ve Ermenī" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve ᶜanzerūt onların ilḥāmına cidden nāfiᶜdir ve ilṣāḳı vardır, şedd eder ve onun şiddet-i nefᶜi vardır. Ve zernīḫin o ᶜilletin muḥtāc olduğu ilḥām ve taḥlīl-i dem ve menᶜ-i verem ve menᶜ-i dem ve menᶜ-i āfet mis̱lli nesnelerin cümlesine nefᶜ-i ᶜacībi vardır saḳy ile istiᶜmāl olunursa. Ve ᶜuṣāre-i ḳanṭuriyūn-ı ekber ve rīvend ve ḳusṭ ve muḳlun küllīsinin sikencebīn ile şürbü nāfiᶜdir. Ve o ᶜilelde telyīn ve ıṭlāḳ için ḫıyārşenber ve dühnü'l-levz şürb olunur.

141 "Lān" Ermeniyye semtinde biraz bilādın ve ḳavmin ismleridir, ᶜavāmm ġalaṭ edip "ᶜAlān" derler. Ve bir defᶜa *Ḳānūn*'da "ṭīn-i maḫtūm ve Lānī ve Ermenī" diye ẕikri ātī olur ve iḳtiḍā eder ki "Lānī" aṭyāndan ola ve ṭīn-i Ermenīnin bir nevᶜi ola. Ammā āḫiri mīm ile olan "lāmī" bir nevᶜ ᶜurūḳ-ı Hindiyyedir.

Ḳurṣ-ı Ceyyid: Rīvend-i ṣīnī, lükk, füvve dörder, ṭīn-i maḫtūm üç; bu mecmūᶜdan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup mā-ı ḥımmaṣta saḳy olunur. Ve o āfetlerin mevāḍiᶜi [üzere] vaḍᶜ olunan edviyedendir ẕerīre mürr ve maṣṭakī ile.

Ve muġāṣ̱ ile kaçan ḍımād olunsa kesr ve ḫalᶜ ve veṣ̱y ve fesḫ ve ḍarbe ve saḳṭa ve ṣadmede ḫāṣṣıyyeti ceyyide olur, zīrā muġāṣ̱ o ᶜileli sağaltır ve serīᶜan ilḥām ve vecaᶜı teskīn eder ve eger kesrde düşbüẕ nābit oldu ise onu taḳviye ve taṣlīb eder.

Ve edviye-i müşeddededendir aḳāḳıyā; onun şeddi ᶜacībdir ve cebri dahi vardır. Ve ṣabır ve ṭīn-i Ermenī vü Lānī ve maḫtūm ve māş ve summāḳ ve caṣṣ-ı meyyit ve nūre-i meyyite ve erüzz-i mesḥūḳ bu edviye dahi müşeddede olur. Ve mülṣıḳāt devālardan olur anzerūt.

Ve kimādāt-ı ceyyidedendir zanbaḳ ile maṭbūḫ ve maᶜṣūr varaḳu’s-serv ve keẕālik varaḳ-ı es̱l; o iki kimādda şebb dahi kılınır ise ceyyid olur.

Ṣıfat-ı Devā-i Mürekkeb: Muġāṣ̱ üç cüzᵓ, ḫaṭmī-i ebyaḍ, anzerūṭ her birinden birer cüzᵓ, zaᶜferān miḳdār-ı ḳalīl; bu mecmūᶜ ḍımād-ı ceyyid ve ġavre nāfiẕdir.

Ammā ḍarbe vecaᶜ īcāb edip onda aᶜrāḍ-ı sāire olmasa, ancak vecaᶜı şedīd olsa ve neḳā-ı beden ḥasebiyle verem-i ᶜaẓīmde ve teḳayyuḥ ve tefettüḥten ve teḳarruḥtan dahi ḫavf olunmasa ve onun nevāḥīsinde ᶜuḍv-ı meḫūf dahi olmasa zeyt-i müsaḫḫan ve zeyt-i müsaḫḫan mis̱lli ile o ᶜuḍvu irḫāya mübāderet olunur. Ve bu ḳabīldendir ẓahr üzere ve keẕālik yed ve faḫiẕ üzere vāḳiᶜ olan ḍarbe ve ẕikr olunan tedbīr bu mis̱lli ḍarbe vecaᶜını teskīn eder.

Baṭn ve Aḥşā Üzere Vāḳiᶜ Olan Ṣadme ve Ḍarbe Beyānındadır

Kitāb-ı s̱ālis̱te bizim onları beyānımızdan ġınā ḥāṣıldır, o meẕkūr ile ᶜamel vācibdir. Ve onların ġıdāsı leblāb ve sermaḳ ve ḫubbāzā gibi müleyyin ve müberrid nesneler kılınır ve lisān-ı ḥamel gibi muġarrīlerle dahi tağdiye olunur. Ve keẕālik onlara evvel-i emrde ᶜuṣārāt-ı müberrideye müleyyin ḫalṭ olunup saḳy olunur ᶜaṣīr-i ᶜinebü’s̱-s̱aᶜleb gibi ve lisānü’l-ḥamel gibi veyāḫūd ḫıyārşenber ile hindebā gibi ᶜaṣīrler saḳy olunur.

Ve bu bābda tecribe olunan nesnelerdendir: Medḳūḳ bezr-i ḳaṭūnādan bir cüz, lükk, kehrübā her birinden birer cüzᵓün nıṣfı ve rubuᶜu yaᶜnī s̱elās̱e-

te erbāᶜı, zaᶜferān sübüᶜ cüzᵓ; bu mecmūᶜdan devā ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem kılınıp mā-ı ḥārr ile saḳy olunur.

Ve keẕālik bu ṣıfat üzere olan ḳurṣa saḳy olunur, o ḳurṣa budur: Kehrübā on cüzᵓ, verd on cüzᵓ, aḳāḳıyā-ı maġsūl bir ūḳıyye, sünbül-i Hindī altı, iklīl-i melik on cüzᵓ, maṣṭakī dört cüzᵓ, ḳuşūr-ı kündür dört, ṭīn-i Ermenī yedi, zaᶜferān altı, cevz-i serv sekiz; bu meẕkūrlardan mā-ı lisānü'l-ḥamel ile ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve o ḳurṣ muvāfıḳ olur ḫuṣūṣan ki ᶜillet zamān-ı evveli tecāvüz eyleye.

Ve onlara bu cins ḍımād taḍmīd olunur, o ḍımād budur: Tuffāḥ-ı Şāmī maṭbūḫ reyḥānıyla nuḍc bulunca ḳadar ṭabḫ olunup daḳḳ-ı nāᶜim ile daḳḳ olunur ve ondan yüz dirhem ve lāẕen yirmi dirhem, verd on altı dirhem, sünbül, maṣṭakī, aḳāḳıyā-ı maġsūl her birinden on dörder cüzᵓ; bu meẕkūrlar maᶜṣūr serv ve lisānü'l-ḥamel suyuyla maᶜcūn kılınır, mā-ı küzbere ile maᶜcūn kılınmak bana eḥabb olur ve dühn-i sūsen ḫalṭ olunmak dahi cāiz olur ve baᶜdehu onunla taḍmīd olunur.

Siyāṭ İle ve Siyāṭ Mis̱lli İle Maḍrūbun Ḥāli ve Muᶜālecesi Beyānındadır

Vācib olur ki maḍrūb bi's-siyāṭın ṭaᶜāmı ḥımmaṣ-ı muḳaşşer-i merḍūḍ ve muḳaşşer lūbiyā-i aḥmer kılına ve ona su yerine mā-ı ḥımmaṣ-ı menḳūᶜ saḳy oluna ve ṣāḥib-i ṣadme vü saḳta edviyeleri dahi saḳy oluna, ᶜale'l-ḫuṣūṣ ṭīn-i Ermenī saḳy oluna ve keẕālik rāvend ve zencebīl ikisinin mecmūᶜundan bir buçuk dirhem mā-ı ḥārr ile saḳy oluna. Ammā mevḍiᶜ üzerine vaḍᶜ olunacak edviyenin efḍali budur ki mislāḫ-ı şāt vaḳt-i selḫte aḫẕ olunup ḥarāreti bāḳıye iken mevḍiᶜ-i ḍarbe ilzāḳ olunur ve üzerinde terk olunup aḫẕ olunmaz. Baᶜdı kerre olur ki vaḍᶜ-ı mislāḫ-ı meẕkūr ile yevm-i s̱ānīde bürᵓ ḥāṣıl olur, veremi taḥlīl ve ᶜufūneti defᶜ eder ḫuṣūṣan ki o mislāḫın taḥtına şedīdü's-saḥḳ milḥten bir şeyᵓ ẕerūr kılına. Ve mevḍiᶜ üzere ḫazef-i medḳūḳ ve türāb-ı ettūn ve o mis̱lli nesneler dahi ẕerr olunur. Ve keẕālik mürdāsenc ve isfīdāc veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan dühn-i verd ve şemᶜle ḍımād-ı ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik kes̱īrā, zaᶜferān veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan ṭılā ittiḫāẕ olunur ve baᶜde'l-bürᵓ o mevḍiᶜde siyāṭtan es̱er bāḳī kalır ise o es̱eri zernīḫ ve ḥacer-i fülfül ibṭāl

eder. Ve baʿḍılar bu maḳāmda mevt-i demi ẕikr ederler, ammā biz mevt-i demi bāb-ı zīnette ẕikr eyleriz.

Veẟy Beyānındadır

Muʿālecāt-ı veẟyin efḍali elye ve temrdir, mevḍiʿ-i veẟyin üzerine vaḍʿ olunup üzerinde terk olunur ve ondan bi-meşiyyetillāhi taʿālā bürʾ ḥāṣıl olur. Ve kesr-i ʿiẓām bābında biz biraz edviye ẕikr eyledik ki onun her birisi veẟyde istiʿmāle ṣāliḥ olur, o maḳāma mürācaʿat olunsun. Ve eger mevḍiʿ-i veẟyde vecaʿ var ise onu şedde müdārāt eyle ve eger vecaʿ yok ise şedde mübālāt eyleme, onu muḥkem bağlamakta ḫaṭar yoktur.

Saḥc ve Saḥc-ı Ḫıff Beyānındadır

Saḥc bir inḳışārdır ki bir nesnenin mümāssesinden saṭḥ-ı cildde ʿārıḍ olur. Baʿḍı kerre o inḳışārın ʿurūḍu maʿa-verem ve baʿḍı kerre bilā-verem olur ve baʿḍı kerre saḥc cildin küllīsinde olup cild munḳaṭıʿ olur yāḫūd cild tedellī edip sarkar ve ilṣāḳla muʿālece olunmağa ḥācet olur ve bābu'l-cirāḥatte ẕikr olunan mulṣiḳāt ile muʿālece olunup ilṣāḳ olunur.

Ve vācib olur ki ḥasbe mā-emken cild ḳaṭʿ olunmaya belki ʿuḍv üzerine o cilde-i mütedelliye merreten-baʿde-uḫrā basṭ oluna, zīrā o cilde evvel-i emrde ilṣāḳı ḳabūl eylemese dahi bi'l-āḫere mülteṣıḳ olur. Ve eger basṭ-ı mücerred ile ilṣāḳı ḳabūl eylemese bu şānda mütteḫaẕe olan merāhim ile ilṣāḳ olunur.

Ve eger maḥall-i saḥc-ı meẕkūr ʿuḍv-ı mekşūf ise evlā ve elyaḳ olan onu ʿadem-i rabṭtır lākin bilā-rabṭ o ʿuḍv-ı mekşūf üzere vaḍʿ olunan devānın mekẟi mümkin olmazsa o ṣūrette rabṭ olunur. Ve ʿadem-i rabṭın fāidesi budur ki edviye cild-i mebsūṭu tecfīf eder ve havā dahi onun tecfīfine iʿānet eder ve o tecfīf ilṣāḳa nāfiʿ ve ecved olur.

Ammā saḥc ḫafīf olur ise onun müfred olanlarına [509b] ve ḫuṣūṣan saḥc-ı ḫıffa edviye-i ceyyide budur ki riye yaʿnī akciğer aḫẕ ḫuṣūṣan riye-i ḥamel aḫẕ olunur ve saḥcın üzerine ilṣāḳ olunur ve berāʾet ondan ḥāṣıl olur ve eger verem yok ise köhne ve ḫalıḳ cilde iḥrāḳ olunur, üzerine vaḍʿ olunmakla ʿilāc olunur veyāḫūd verd zernīḫ-i aḥmer ile muʿālece olunur.

Ve ḳarᶜ-ı muḥraḳın nefᶜi cidden ᶜacīb olur ve onun teʾs̱īri mevs̱ūḳun bihtir ḫuṣūṣan saḥc-ı ḫıffta teʾṣīri eks̱er ve aẓherdir. Ve edviye-i ḳābıḍanın küllī-si ḫātim ve mülḥim ve müdemmildir ve onlar aḳāḳıyā ve ᶜafṣ mis̱llilerdir ᶜale'l-ḫuṣūṣ onların muḥraḳlarında o keyfiyyāt eks̱erdir. Ve kaçan bu ted-bīrlerle seḥanede olan suḥuc-ı ḫafīfe vü ḫıffīye tedbīr olunsa onlara kifāyet eder ve baᶜḍı kerre merhem-i ebyaḍ istiᶜmāli dahi kifāyet eder. Ve aḳvā edviyedendir isfīdāc ve uşşaḳ ve dühn-i verd ve dühn yaᶜnī dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i sūsen bu meẕkūrlar aḫẕ olunup uşşaḳ mā ile veyāḫūd şarābla ḥall olunur ve onlardan merhem ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre yalnız mürdāsenc şarābla istiᶜmāl olunsa kifāyet eder. Ve saḥc-ı ḫafīf ü ḫıffīye ve seḥanīyi summāḳ tecfīf eder ve vereme dahi māniᶜ olur.

Ve neṭūlāt dahi nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan teselluḫ-ı cild ḥasebiyle şiḳāḳ ᶜārıḍa olsa ve o neṭūlāt bunlardır: Mā-ı ᶜades ve ṭabīḫ-i kirsenne ve ᶜades ile māu'l-baḥr müftiren istiᶜmāl olunur ve onlara dürdī-i yābis ile dahi taḍmīd olunur.

Ammā cild bi-külliyyetihi zāil olsa onun tedbīri budur ki edviye-i mü-ceffife ve ḫātim-i aḳvā ile verem menᶜ olunur ve onun ᶜilācı aṣᶜab olur.

Vaḫz ve Ḫarḳ ve Keẕālik Şevk ve Sihām-ı ᶜİẓāmdan Bedende Muḥtebes Olan Eşyāyı İḫrāc Beyānındadır

Vaḫz ve ḫarḳın māhiyyetleri birbirlerine müteḳāriblerdir, zīrā ikisi dahi cism-i ḥādd ü ṣulbün bedene nüfūẕundan ḥāṣıl olur ve onların iḫtilāfları nāfiẕ olan cismin iḫtilāfı ḥasebiyle olur. Ve müşābih olur ki vaḫz daḳīḳ ve ṣaġīr olan cismin nüfūẕu ile ve ḫarḳ zā-i muᶜceme ile o cism-i nāfiẕin ẕū-ḥacm ve ᶜaẓīm olanlarının es̱eri olur. Ve keẕālik müşābih olur ki vaḫz cism-i ṣaġīrin o es̱eridir ki cildi kes̱īren taᶜaddī eylemeyip nüfūẕu ḳaṣīr olur ve bu mis̱lli vaḫẓın maḍarratı ḫafīfe olur, onun muᶜālecesine taᶜarruḍ olun-masa bi-nefsihi berāʾet ḥāṣıl olur her ne ḳadar o vaḫz ṣāḥibinin laḥmı redī olur ise velākin onun redāʾeti şedīḍe ise vaḫz-ı meẕkūrun mevḍiᶜi teverrüm edip ondan ḍarebān ḥādis̱ olur ve ḫuṣūṣan o ġarz ve vaḫz dahi müştedd olup laḥma vāṣıl naḫsı ola, pes bu mis̱lli vaḫzın ekber-i ᶜilācı veremi ve vecaᶜı teskīn olur ve onun tedbīr-i cirāḥate iḥtiyācı olmaz.

Ammā ḫarḳ tedbīr-i cirāḥate muḥtācdır ve onda cemīᶜan tedbīr-i cirāḥat ve tedbīr-i verem ü vecaᶜ istiᶜmāl olunur. Ve cirāḥat ve verem tedbīrlerin-

de ḳadr-i kifāye bundan aḳdem tekellüm olundu, bize bu mevḍiᶜde gerekli olan vaḫz ve ḫarḳ tedbīrlerinden şeyᵓ-i vāḫiz ü ḫārıḳtan şevk ve naṣl ve onlara müşābih nesnelerin bedende muḥtebes olanlarını iḫrācı tedbīrlerinde tekellümdür. Ve onları iḫrāc baᶜḍı kerre o ālātla olur ki onunla bedende muḥtebes olan o şeyᵓe teşebbüs̱ olunup cez̠b olunur ve baᶜḍı kerre o mevḍiᶜi ᶜaṣr ile ve ᶜaṣra müşābih nesne ile şeyᵓ-i muḥtebes ḫurūc eder ve baᶜḍı kerre dahi edviye-i ḥādde-i cez̠z̠ābe ile iḫrāc olunur, zīrā o edviyelerin baᶜḍısında bir nevᶜ ḳuvve-i cāz̠ibe olur ki kelbetānın cez̠b eylemediği nesneleri o cāz̠ib devā cez̠b eder.

Ammā ālāt ile cez̠bin ḳānūnu budur ki eger nuṣūl mis̱llilerin müberridiyetü'r-rüᵓūs ve şedīdü'n-nüfūs olan kelbetān ile aḫz̠ ve cez̠b edip istiḫrācı ḳaṣd olunsa vācib olur ki ḳabḍ olunan şeyᵓ-i muḥtebesin dāḫil-i bedende inkisārından tevaḳḳī ve ictināb oluna ve o āletin şeyᵓ-i menzūᶜa vuṣūlü ṭarīḳi müvessaᶜ kılına, zīrā muḍayyaḳ olsa āletin onu nezᶜi cevdet üzere olmaz cevdet nezᶜe temekkün ve siᶜat-ı ṭarīḳ ile olur. Ve kez̠ālik o şeyᵓ-i muḥtebesi iḫrācda eshel-i ṭarīḳ ṭaleb oluna, eger o şeyᵓ-i muḥtebes iki cānibe nāfiz̠ ise o şeyᵓin hangi cānibden iḫrācı eshel ise o cānib bi-ḳadri'l-ḥāce tevsīᶜ olunur. O şeyᵓ-i nāşib ü muḥtebesin nezᶜ ve iḫrācı katında ᶜadem-i inkisārı için ḥīle budur ki o şeyᵓ-i muḥtebes ālet ile evvel-i aḫz̠da bağteten taḥrīk-i ḳavī vü şedīd ile taḥrīk olunmaz belki ḳabḍ olunup bir nevᶜ hezz ve ḥareket ile taḥrīk olunur ki onunla o şeyᵓ-i nāşibin miḳdār-ı nüşūbu ve nüfūz̠u ve kez̠ālik o nāşibin s̱ābiṭ ve müteşebbis̱ ve rāsiḫ veyāḫūd müteḳalḳıl ve müteḥarrik olduğu maᶜlūm olur, baᶜdehu ᶜale'l-istiḳāmet cez̠b olunur. Ve çok kerre dahi o nāşib müteşebis̱ ise iḫrāc olunmayıp bi-nefsihi ḥareket eylesin için birkaç eyyām ᶜalā-ḥālihi terk olunur.

Ve bu ṣanᶜatta baᶜḍı ᶜulemā bir ḳavl dediler, biz o ḳavli ᶜalā-vechihi īrād eyleriz o ḳavl budur: Sihām intizāᶜından muḳaddem gerektir ki sihāmın envāᶜı maᶜlūm ola, zīrā sihāmın baᶜḍısı ḫaşebden ve baᶜḍısı ḳasabdan olur ve ezicceleri ḥadīdden ve nuḥāstan ve reṣāṣ-ı ḳalᶜīden ve ḳurūndan ve ᶜiẓāmdan ve ḥıcāreden ve ḫaşebden ve ḳaṣabdan olur; o ezicceların yaᶜnī temrenlerin kimisi müstedīr ve kimi dahi üç zāviyeli ve dört zāviyeli ve kiminde sinn olup iki veyāḫūd üç lisān olur ve kiminde zücc olur ve kiminde zücc olmaz ve züccü olanların dahi züccü kiminde ḫalfe māil olur o sehm ḫārice cez̠b

olundukta cisme taᶜalluḳ ve teşebbüs̱ eylemesin için ve kiminin dahi ḳuddā-ma olur mündefiᶜ olsun için ve kiminin eziccesi levlebe[142] müşābih olup bir şeyᵓ ile ḥareket eder, kaçan ḫārice sehm cez̠b olsa o levleb münbasıṭ olup sehmi ḫurūcdan menᶜ eder ve kiminin züccesi ᶜaẓīm olup üç işbaᶜ miḳdārı ṭarafı olur ve kimisi bir işbaᶜ miḳdārı olur, cona z̠enebāniyye tesmiye olur ve baᶜḍısı basīṭ yaᶜnī sāde olur ve kiminin daḳīḳ ve ḥadīd üzerinde zevāyidi olur ve kaçan o zücce nāşib olduğu cismden iḫrāc olunsa o daḳīḳ zevāyid münkesire olup içinde kalır ve baᶜḍı zücce sehme maġrūz ve kakılmış olur ve baᶜḍı züccenin dahi ünbūbu olur, sehmin ṭarafı o ünbūba idḫāl olunur ve baᶜḍı sehmin züccesinin terkībi ves̱āḳat üzere olur ve baᶜḍısı ġayr-i ves̱īḳ olur, cez̠b olundukta sehm ḫurūc edip zücce bāṭın-ı cisminde kalsın için ve baᶜḍısı mesmūm ve baᶜḍısı dahi ġayr-i mesmūm olur.

Ve sehmin ḫurūcu iki nevᶜ üzere olur bir nevᶜi cez̠b ile ve āḫeri defᶜ ile olur. Onun beyānı ve tavḍīḥi budur ki kaçan sehm ancak ẓāhir-i cesede nüşūb ve nüfūz̠ eylese onun iḫrācı cez̠b ile olur. Ve kez̠ālik sehm cildin ᶜumḳuna nüfūz̠ edip sehmin ḳubālesinde yaᶜnī önünde olan mevḍiᶜden ḫavf olunsa ki eger sehm cez̠ble iḫrāc olunmayıp ve defᶜle ṭaraf-ı āḫerden iḫrāc olunsa o mevḍiᶜde nezf-i dem mühlik olur ve ez̠ā-yı şedīḍ ḥādis̱ olur, o ṣūrette dahi sehm cez̠ble iḫrāc olunur. Ve kaçan sehm laḥma nüşūb edip o sehme istiḳbāl eder ecsām-ı ḳalīle ve o ecsām-ı ḳalīleyi şaḳḳa māniᶜ ᶜaṣeb ve ᶜaẓm ve onlara müşābih bir şeyᵓ dahi olmasa o zamān sehm defᶜle iḫrāc olunur. Ve eger ᶜuḍv-ı maḫrūc kemik ise onu cerḥ eden sehmi dahi cez̠b ile iḫrāc eyleriz. Ve eger sehm ẓāhir ise lā-maḥāle biz onu cez̠b eyleriz.

Ve eger sehm ḫafī ve müstetir ise lāyıḳ olur ki İbuḳrāṭ'ın ḳavli ile ᶜamel oluna, o ḳavl budur ki mümkin olursa mecrūḥ ḥīn-i cerḥte olan heyᵓeti ve nuṣbesi üzere kılınır ve o heyᵓetten sehmin mevḍiᶜine istidlāl olunur ve eger ᶜalīli o heyᵓet üzere kılmak mümkin olmaz ise ᶜalīl mümkin olduğu şekl üzere istilḳā olunup teftīş ve ᶜaṣr olunmakla sehmi muḫtefīnin mevḍiᶜi taᶜarrüf olunur ve mevḍiᶜi taᶜarrüften sonra eger nüşūbu ve sehm-i nāşibin mevḍiᶜi laḥmda ise sehm yed ile cez̠b olunur ve ḫaşebi sāḳıt değil ise ḫaşe-biyle cez̠b olunur ḫuṣūṣan o ḫaşeb ḳaṣab olmaya. Eger ḫaşebi sāḳıṭ ise kel-beteyn veyāḫūd minḳāş veyāḫūd ihrāc-ı sihāma ḫāṣṣ ālet ile zücce ḳābḍ ve

142 "Levleb" mizved maᶜnāsınadır yaᶜnī zād vaḍᶜ olunan sofradır ki dürülür ve açılır.

cez̠b olunur. Ve baʿḍı kerre zücce şaḳḳ-ı evvelden iḫrāc olunmak mümkin olmamakla şaḳḳ-ı evvel tevsīʿ olunur. Ve eger sehm şaḳḳ-ı evvelin ḳubālesinde olsa ve sehm dāḫil olduğu cihetten ḫurūcu ṣuʿūbetli olsa lāyıḳ olur ki o mevḍiʿ cihet-i ḳubāleden şaḳḳ olunup o şaḳḳ-ı cedīdden cez̠b veyāḫūd defʿle iḫrāc oluna. Eger ḫaşebe-i zücce zücce üzere ise ḫaşebe ile ve eger sāḳıṭa ise şeyʾ-i āḫer ile [510a] zücce ḫārice defʿ olunur.

Ve lāyıḳ olur ki bizim o zücceyi ḫārice defʿimiz ile ʿaṣab ve şiryāndan bir nesne ḳaṭʿ olunmaya. Eger bizi teftīşimiz ile züccede z̠enb olduğu ẓāhir ve āşikār olsa lāyıḳ olur ki o z̠enb-i sehmi defʿ için şaḳḳa idḫāl eylediğimiz āletin ünbūbesi içine idḫāl oluna ve baʿdehu defʿ oluna. Ve kaçan zücc ḫurūc edip ve o züccde mevāḍiʿ-i maḥfūre rüʾyet olunup ondan o züccde fi'l-aṣl zevāid-i uḫrā olup ḥīn-i iḫrācda münkesir olup küsāresi dāḫil-i cürḥte bāḳıye olmak tevehhüm olunsa o vaḳt dahi cürḥ teftīş olunur, eger ḥadīdden bir nesneye iṣābet olunur ise z̠ikr olunan ḥīle ile yaʿnī ünbūbe-i ālet ile iḫrāc olunur ve eger züccün şuʿab-ı muḫtelifesi olsa ve ḫurūca icābet eylemese lāyıḳ olur ki biz onun şaḳḳını tevsīʿ eyleyeyüz eger ḳurbünde meḫūf olan bir ʿuḍv yok ise. Ve kaçan şaḳḳ olunup zücce münkeşife olsa onu biz rıfḳ ile iḫrāc eyleriz. Ve baʿḍı nās o şuʿabı ünbūbe içine idḫāl ederler, maʿan laḥmı dahi ḫurūcunda iḫrāc eylemesin için. Ve baʿdehu eger cürḥ sākin olup onda verem-i ḥārr olmazsa ona evvelā ḫıyāṭatı istiʿmāl eyleriz ve sonra münbitü'l-laḥm olan muʿālecātı istiʿmāl eyleriz. Ve eger cürḥe verem-i ḥārr iṣābet eylediyse lāyıḳ olur ki onda tenṭīl istiʿmāl oluna ve aḍmide ile dahi muʿālece oluna.

Ammā sehm-i ḫāric mesmūme olsa lāyıḳ budur ki sehmin iṣābet eylediği mevḍiʿ-i semmin teʾs̠īri miḳdārı mümkin ise taḳvīr oluna ve o mevḍiʿ laḥmının taġyīri ile maʿlūm olur, zīrā laḥm-ı mesmūm laḥm-ı ṣaḥīḥa levnde muġāyir ve levn-i meyyit gibi kemidü'l-levn olur. Ve eger sehm ʿaẓma münġariz olur ise ālet ile iḫrāc olunur. Ve eger ʿaẓmdan ālet ile iḫrāca laḥmdan bir nesne māniʿ olur ise lāyıḳ olur ki o nesne taḳvīr veyāḫūd şaḳḳ oluna. Ve eger sehm ʿumḳ-ı ʿaẓma münġariz olup sehmin s̠ebātından ʿumḳa inġizārı taʿarrüf olunur ise ve bizim o sehmi taḥrīk ile sehm ḥareket eylemezse bize lāyıḳ olur ki o ʿaẓmı fevḳ-ı sehmden evvelā maḳṭaʿ ile ḳaṭʿ eyleyeyüz veyāḫūd mis̠ḳab ile sehmin eṭrāfını eger ʿaẓm s̠eḫīn ise s̠aḳb edip sehmi taḫlīṣ eyleyevüz. Ve eger sehm aʿḍā-i reʾīseden birine münġariz

meṡelā dimāġ ve ḳalb ve baṭn ve emᶜā ve raḥim ve kebid ve meṡāne işbu aᶜḍā-i şerīfeden birine ġarz olunup onlarda mevt ve helāk ᶜalāmātı ẓāhir oldu ise lāyıḳ olur ki o sehm cez̲b olunmaya, zīrā cez̲b ile ḳalaḳ-ı keṡīr ᶜārıḍ olur ve eger cez̲b olunsa o cez̲b ile ᶜalīlin ḳalaḳ ve ıḍṭırābından mā-ᶜadā ṭabībe cehele ṭarafından ṭaᶜne ve bī-vech kelāmla şemātete müᵓeddī olur ve maᶜa-hāz̲ā o cez̲bin nefᶜi dahi ḳalīl olur. Ve eger ᶜalāmāt-ı mevt onlarda ẓāhir olmazsa o inġirāzdan ḥudūṡu ḫavf olunan nesneleri biz iḫbār eyleyip ekṡer-i ḥālde ondan ḥādiṡ olan ᶜaṭabı taḳdīm eyleyelim ve baᶜdehu ᶜilāc beyānına şürūᶜ eyleyelim, zīrā o aᶜḍālarına sehm iṣābet eden kimselerden ḫilāf-ı meᵓmūl çok kimseler selāmet-i ᶜacībe ile selīm oldular ve o sehm ḥasebiyle muṣāb olanların kebidinden bir cüzᵓ ve baṭn üzere olan ṣıfāḳ ve ṡerbden birer şeyᵓ ve raḥimin küllīsi baᶜḍı kerre ḫurūc edip yine onlar ḫalāṣ oldular, o cirāḥat ile helāk olmadılar ve ᶜale'l-ḫuṣūṣ o sehm iḫrāc olunmasa dahi onlar helāk olmaları muḳarrerdir, üzerinde sehmi terkin nefᶜi olmaz ve o terki biz ḳıllet-i merḥamete ḥaml ve nisbet eyleriz, zīrā sehmi nezᶜ baᶜḍı kerre selāmete müᵓeddī olur.

O Sehmi Cāz̲ibe Edviye Beyānındadır

Vācib olur ki sehm-i nāşib mevḍiᶜine ḳavī cāz̲ib olan uşşaḳ vaḍᶜ oluna veyāḫūd aṣl-ı ḳaṣab aḫz̲ olunup daḳḳ oluna ve onun medḳūḳu ile ḍımād oluna ve baᶜḍı kerre ᶜasel ve ḫubz ile o aṣl-ı medḳūḳ maᶜcūn kılınır. Ve kez̲ālik varaḳ-ı ḫaşḫāş-ı esved ve varaḳ-ı şecerü't-tīn sevīḳ ile taḍmīd olunur ve kez̲ālik bezrü'l-benc ḳalḳadīsle ḍımād olunur ve benc ṡemeresi ile bi-ḥālihā ḍımād olunur ve ḫīrī aṣnāfının küllīsi ile ve zerāvend ve baṣal-ı nerces ile dahi ḍımād olunur.

Ve edviye-i ḥayvāniyyeden dahi çok devā vardır ki onlar ile ḍımād olunur, onlardan ḍıfdıᶜ-ı meslūḫun ᶜiẓāmda olan nāşibe menfaᶜati cidden ᶜacīb olur ve o ḍıfdıᶜ-ı meslūḫ esnānı dahi ḳalᶜ eder ve mesḥūḳan sereṭānı istiᶜmāl dahi onun gibidir ve kez̲ālik irbiyān ve enāfiḫ[143] dahi o miṡllidir. Ve deyildi

---

143 "Enāfiḫ" "infeḫa"nın cemᶜidir, peynir mayasuı maᶜnāsına. Ammā irbiyān ḥayvān-ı mādan bir nevᶜdir, sereṭāndan ṣaġīr olur. İbn Kütbī der ki o ḥayvāna "rūbiyān" derler, ona "irbiyān" ıṭlāḳı ġalaṭtır belki "irbiyān" hemze ile bahār maᶜnāsınadır.

ki ʿaẓāye dedikleri ḥayvān bir nāşib üzere şedd olunsa *ve baʿḍı nüsḫada şedḫ olunsa vāḳiʿdir*, onun şedd ve şedḫi o nāşibi şedīden ceẕb eder. Ve edviye-i cāẕibe-i mürekkebedendir ʿaẓāyenin reʾsi zerāvend-i ṭavīl ve aṣl-ı ḳaṣab ve baṣal-ı nerces ile. Ammā ḳurūḥ-ı mündemilenin taḥtından ʿiẓām-ı fāsideyi ceẕbi biz bābu'l-ʿiẓāmda ẕikr eyleriz.

Ḥarḳ-ı Nār ʿİlācı Ḳānūnudur:

Ḥarḳ-ı nār ʿilācı iki ġaraḍ ḥasebiyle olur: Evvelki ġaraḍ teneffuṭu defʿ ve ikincisi muḥteriḳ olan ʿuḍvu ıṣlāḥtır. Ve teneffuṭu menʿde bilā-leẕʿ tebrīd eden edviye istiʿmāline ḥācet olur. Ammā ḥarḳı ıṣlāḥ için bilā-kes̱ret ve bilā-ledġ tecfīfün-māsı olup ḥarr ve berdde muʿtedil olan edviye-i cāliyeye muḥtāc olur. Ve eger o tedbīrlere maʿan ḥācet olur ise evvelā müberrid ile ʿilāc olunup ḥācet kalır ise sonra ʿilāc-ı s̱ānī ile dahi tedbīr olunur, ammā o ḥarḳ idrāk ve teneffuṭ eylediyse vācib olan tedbīr-i s̱ānī olur.

Ve edviye-i ḥarḳiyye ḳaymūliyā ve ḥafīfetü'l-ḥacm aṭyān ve ʿades-i maṭbūḫ ve midād-ı Hindī ve o mis̱llilerdir. Ammā kündür ve kündürün ems̱āli olan düsūmāt ve ʿilk bu bābda devā-i ṣāliḥ olmaz, zīrā onların baʿḍısı ḳadr-i lāyıḳtan esḫan olur ve ledġı dahi olur ve baʿḍısı dahi ḳadr-i lāyıḳtan erṭab olur.

Ġaraḍ-ı evvel için yaʿnī tenfīṭi defʿ için istiʿmāl olunan edviye-i ḥarḳıyye bunlardır: Ṣandal ve fūfel-i ebyaḍ u cedīd, ācürr veyāḫūd ḫazef bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ʿineb-i s̱aʿleb suyuyla ve mā-ı verd ile ṭılā olunur veyāḫūd yumurta sarısı ve dühn-i verdden merhem ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik hindebā, şaʿīr-i maġsūl daḳīḳi, muḫḫ-ı beyḍ ve dühn-i beyḍ ile ve keẕālik ʿades-i meslūḳ maʿa'l-verd dühn-i verd ile ve keẕālik ṭīn-i Ermenī ḫall; bu meẕkūrlardan ʿalā-mā-yenbaġī merhem ittiḫāẕ olunup sonra onda ġasl-ı tāmm ile maġsūl nūre-i isfīdāc, beyāḍ-ı beyḍ ve lebenden bir şeyʾ dahi kılınır. Ve keẕālik ḫubbāẓā varaḳı mā-ı ʿaẕb ile müʾekkeden selḳ olunup saḥk olunur ve ḫubbāẓā eşyā-i ḫayṭiyyesinden dahi tenḳıye olunur ve baʿdehu o mesḥūḳ ḫubbāẓā mürdāsenc-i mürebbā ve isfīdāc-ı ḳalʿiyy her birinden ikişer buçuk cüzʿ, dühn-i verd dört cüzʾ, mā-ı ʿineb-i s̱aʿleb, mā-ı küzbere her birinden birer cüzʾ işbu meẕkūrlarla o ḫubbāẓā cemʿ olunur.

Ve ġaraḍ-ı s̱ānī için yaʿnī ıṣlāḥ-ı ḥarḳ için istiʿmāl olunan edviye bunlardır: O edviyenin ecvedi merhem-i nevredir, o merhem budur: Nūre aḫẕ

olunup ḥiddetinin küllīsi zāil olsun için yedi kerre ġasl olunur ve baᶜdehu dühn-i verd ile veyāḫūd zeyt ve ḳalīl-i şemᶜle eger ḥācet olursa ḍarb olunur, baᶜḍı kerre dahi o eczālar üzere ṭīn-i ḳaymūliyā ve beyāḍ-ı beyḍ ve ḫall-i ḥamrdan miḳdār-ı ḳalīl dahi ziyāde olunur.

Nüsḫa-i Uḫrā Li-Merhemi'n-Nūre: Maᶜlūmun olduğu vech üzere nūre ġasl olunur ve ondan varaḳ-ı sılḳ ve varaḳ-ı kerneb ve dühn-i verd ve şemᶜle merhem ittiḫāẕ olunur.

Ve bu bābda eger tebes̱s̱ür ve teneffuṭtan ḫavf olunmaz ise ṣāliḥ olur varaḳ-ı es̱l-i muḥraḳ ve ḫarnūb-ı muḥraḳ saḥḳ olunup istiᶜmāl olunmak.

Ḳalīlü'l-ḥarāret olanlara merhem ṣāliḥdir, o merhem ṭavīlü'l-teᵓlīftir, tecribe olunup ceyyid bulunmuştur: Baḳar-ı rāᶜīnin ḫis̱y-i müceffefi, şecer-i ṣanevber ḳuşūru, müşk-ṭarāmşīᶜ her birinden onar dirhem, mürdāsenc üç, ḫabes̱-i fıḍḍa iki, ḫabes̱-i reṣāṣ dört mā-ı bārid ile mirār-ı kes̱īr ile maġsūl nūre beş, ḳaymūliyā beş, Ḳıbrısī veyāḫūd Ermenī veyāḫūd Rūmī ṭīn ve isfīdāc-ı reṣāṣ her birinden yedişer, medḳūḳ ᶜaṣa'r-rāᶜī onar, midād-ı Fārsī veyāḫud midād-ı ṣīnī altı, tūtiyā-ı aḫḍar yedi, baᶜrü'ḍ-ḍaᶜn on, leblāb ḥabbı ve varaḳı her birinden on beşer, ḫabes̱-i ḥadīd, varaḳ-ı ḫaṭmī ᶜuṣāresi, varaḳ-ı ḫubbāzā ᶜuṣāresi her birinden onar, sūsen-i āzād yaᶜnī beyāḍ sūsen, āzādın baṣalı, sūsen-i āsmancūnī ve zaᶜferān her birinden beşer, kāfūr dört, mūm, dühn-i verd, geyik kemiğinin iliği ve şaḥmı miḳdār-ı kifāye; bu meẕkūrlardan mütteḫaẕ merhemin ḳuvveti eşedd olur.

Ve keẕālik ḳalīlü'l-ḥarāret olanlara ṣāliḥ olur nuḥās ve ḥadīd bürādeleri [510b] aḫẕ olunup ṭīn-i ḥurr ile veyāḫūd ṭīn-i aḥmer ile maᶜcūn kılındıktan sonra tennūrda veyāḫūd ettūnda iḥrāḳ olunup ḳurṣ kılındıktan sonra ḥıfẓ olunup baᶜdehu tecfīfe ḥācet olan mevḍiᶜ-i ḥarḳa ekilse veyāḫūd dühn-i verd ile o ḳurṣ ṭılā olunsa. Ve yine bu ḳabīlden olur ḫurᵓ-ı ḥamām ḫırḳa-i kettān içinde teremmüd edince ḳadar ḥarḳ olunup o remād dühn ile ṭılā olunsa ve onun nefᶜi ᶜacīb olur.

Ve ḥarḳın mevāḍiᶜ-i müteḳarriḥasına nāfiᶜ olur gerek meslūḳ veyāḫūd baḳlatu'l-ḥamḳā maᶜa-sevīḳ ve varaḳ-ı ās-ı mesḥūḳ üzerine ẕerr olunur ise. Eger o ḳurḥa bu devā ile müntefiᶜa olmayıp ᶜiṣyān ederse es̱lin varaḳ-ı muḥraḳı veyāḫūd varaḳ-ı yenbūt-ı muḥraḳ ile ẕerr olunur. Ve eger onlara dahi ᶜiṣyān ederse ḳurūḥ-i ḫabīs̱ede müstaᶜmel olan edviye-i müdemmile istiᶜmāl olunur.

Mā-ı Muġlādan Ḥādis̱ Olan Ḥarḳ Beyānındadır

Baᶜḍı kerre ṭancerede ġaleyān eden su mis̱lliler ᶜuḍv-ı insān üzere munṣabb olup nārin fiᶜli gibi ᶜuḍvda o mā-ı ḥārrın fiᶜli olur. Onun tedbīrinde ṣavāb olan budur ki mübāderet olunup teneffuṭtan muḳaddem onun üzerine ṣandal ve mā-ı verd ve kāfūr ile ṭılā oluna ve o mevḍiᶜ cefāf edince ḳadar terk olunmaz belki mā-ı bārid mis̱lice maġmūse olan bir ḫırḳa ile küllü sāᶜatin terṭīb olunur ve bu tedbīr o ḫarḳı tenaffuṭtan menᶜ eder. Ve bir ḳavm o ḥarḳa tedbīrde mübāderet edip o ḥarḳın üzerine mā-ı zanbaḳ veyāḫūd mā-ı remād saçarlar. Ve ecved olan onların her hangisi istiᶜmāl olunursa sevīḳ ile veyāḫūd merhem-i nūre ile saḥḳ oluna. Ve kez̠ālik zibl-i ḥamāmın devā-i mez̠kūru dahi cidden ᶜacīb olur ve onun ḳurḥası kürrās̱-ı meslūḳ veyāḫūd kürrās̱-ı müceffef-i mesḥūḳla muᶜālece olunur veyāḫūd bāb-ı evvelde bizim z̠ikr eylediklerimiz ile muᶜālece olunur.

Demin Nezfi ve Ḥabsi Beyānındadır

Kitāb-ı evvelde maᶜlūm oldu ki baᶜḍı kerre dem ᶜurūḳtan ḫurūc eder ve onun ḫurūcu ᶜurūḳun ḍaᶜfı ḥasebiyle füvvehe-i ᶜurūḳ münfetiḥa olmakla olur veyāḫūd o infitāḥ şiddet-i imtilādan veyāḫūd ḥareket-i ḳaviyyeden ḥattā ṣayḥa ve ves̱beden dahi olur veyāḫūd nezf-i dem ḫāricden vārid olan ḥārr-ı cāz̠ibden olur veyāḫūd ᶜırḳın inṣıdāᶜ ve inḳıṭāᶜından olur ve o inṣıdāᶜ ve inḳıṭāᶜ dahi ḳāṭıᶜ-ı fessāḫ veyāḫūd dāḫilden teʾekkül veyāḫūd ᶜale'l-imtilā şiddet-i ḥareket sebebiyle olur veyāḫud nezf tehelhül-i ᶜırḳ ḥasebiyle reşḥten olur ve o tehelhül gāhca ᶜırḳın cirminde ve gāhca ṣıfāḳında olur.

Ve dem-i ᶜurūḳtan ṭarīḳ bulundukta seyelāna elyaḳ ve evlā olan dem-i şiryāndır, zīrā şiryān münḳabıḍ ve münbasıṭ olup müteḥarrik olur ve lā-maḥāle muḥtevī olduğu dem merreten münḳabıḍ ve merreten uḫrā münteşir olup nezfe müʾeddī olur. Ve kaçan o ḥareket ile teferruḳ-ı ittiṣāl ḥādis̱ olduğundan sonra ḫurūc eden demin mekānı vāsiᶜ ve ġayr-i ḍayyiḳ olsa ve dem mekān-ı ḫālī bulsa o emr ebūresmā tesmiye olunan ümmü'd-deme āil ve rāciᶜ olur. Ve şiryān her ne ḳadar iltiḥāmı ḳābil olur ise velākin onun iltiḥāmı aᶜser ve aṣᶜab olur ve çok vāḳiᶜ olur ki şiryān mülteḥim olmaz lākin şiryānı muḥīṭ olan nesne mülteḥim olup taḍyīḳe müʾeddī olur ve dem seyelān-ı fāḥişe ḳādir olmayıp o mülteḥim muḥīṭin fürceleri vüsᶜati miḳ-

dārı demden bir şeyʾ nāḥiye-i cilde ḫurūc eder ve kaçan ġamz-ı raḳīḳ ile o maḥalle ġamz olunsa bāṭına ʿavd eder, fetḳte ġamz-ı raḳīḳle şeyʾ-i ḫāricin bāṭına ʿavd ve rücūʿ eylediği gibi. Ve baʿḍı kerre taḥt-ı cildde ʿırḳın kendisi bāḳī kalıp onun nabḍı ve tefettuḳu iḥsās olunur ve çok kerre şiryāna o ḥāl bāṭından ʿārıḍ olup cild münfetıḳ olmaz ve taḥtta verem-i leyyin ile ebū-resmā ḥādis̱ olur dem ve rīḥ-i muḥtebesler olmakla ve onu ġamz ile teskīn ḳābil olur ve bu ḥāl çok kerre ʿunuḳta ve ürbiyyede ve mābiḍde kendiliğinden ʿārıḍ olur ve çok kerre dahi sebeb-i ḫārici ve ḳaṣd ile ʿārıḍ olur.

Ve eṭıbbādan çok kimseler ẓann eylediler ki şiryān fetḳinin küllīsi ümm-i deme müʾeddī olur, zīrā onun fetḳi mülteḥim olmaz ve eks̱er-i ḥālde onun ḥavālīsi mülteḥim olup verem-i maʿrūf ḥādis̱ olur, ammā şiryānın kendide iltiḥām olmaz velākin ḥakīḳatü'l-ḥāl onların ẓann eyledikleri gibi değildir. Ve fetḳ-i şiryānın ʿadem-i iltiḥāmına ẕāhib olanlar ḳıyāṣ ve tecribe ile istidlāl eylediler, ammā ḳıyāsla istidlālleri budur ki şiryānın iki ṭabaḳasının biri ġuḍrūfiyyedir, ġuḍrūf ise mülteḥim olmaz; ammā bi-ḥasebi't-tecribe olan istidlālleri budur ki her ne ḳadar şiryān münfetıḳ olduysa birinin iltiḥāmı rüʾyet olunmmamıştır. Ve Cālīnūs onlara bi-ḥasebi'l-ḳıyās ve't-tecribe muḳābele edip dedi ki şiryān iltiḥām şānından olan laḥm ile iltiḥām şānından olmayan ʿaẓm beyninde mütevassıṭtır ve ona lāyıḳ budur ki iki ṭarafın ḥükmü onda mevcūd olup iltiḥāmı ḳabūl ede velākin ḳabūlü ṣuʿūbetli ola. Ve Cālīnūs'un bu kelāmı emr-i ḫiṭābīdir, ammā bi-ḥasebi't-tecribe muʿāraḍası müşāhededir yaʿnī Cālīnūs daʿvā eder ki çok şiryān-ı münfetiḳa ben muʿālece eyledim ve iltiḥāmı ḳābūl eylediler. Ve bundan aḳdem o kelām üzere bir şeyʾ ẕikrinden biz fāriġ olduk lākin el-ān biz deriz ki bi'l-cümle aʿḍādan inbiʿās̱-ı dem müstevī olmaz belki ʿuḍvlar münfetıḳ oldukta demin inbiʿās̱ı muḫtelif olur, kebid ve riye mis̱lliden dem infitāḳ katında ḳebīren münbaʿis̱ olur ve baʿḍı aʿḍādan demin inbiʿās̱ı ḳalīl olur iki ḳısmın her birinin kiminde ḫaṭar olur ve kiminde ḫaṭar olmaz, mes̱elā riyede münbaʿis̱ olan demde ḫaṭar olur ve enften dem inbiʿās̱ında ḫaṭar olmaz ve o iki ʿuḍvdan münbaʿis̱ olan dem kes̱īr olur. Ve mes̱āne ve raḥim ve külye mis̱lli ʿuḍvlardan defʿe münbaʿis̱ olan dem cidden kes̱īr olmaz velākin ṭūl-i müddet ile münbaʿis̱ olan dem kes̱īr olup ʿāḳıbet-ı ġayr-i maḥmūdeye müʾeddī olur. Ve keẕālik şerāyīnden nezf eden dahi muḫtelif olup baʿḍı şiryānın

nezfi ṣaᶜb ve ḫaṭarlı olur yed ve riclde olan şiryānların nezfi gibi ve o mis̱lli şiryānın nezfi muḥtebes olmaz ve eks̱er-i ḥālde ḳatl eder. Ve baᶜḍı şiryānda nezf sühūletli olur, ḳıḥfta olan nezf şiryānı ḥabs sühūletli olur ve onu şedd mücerred ḥabs-i nezfte kāfīdir. Ve çok vāḳiᶜ olur ki şerāyīn-i ṣıġārdan dem nezf eder ve baᶜdehu kendiliğinden muḥtebes olur.

Ve dem-i şiryān ile de dem-i verīdin farḳı budur ki dem-i şiryān nezfi nezv ve ḍarebānla olur ve ḳıvāmda eraḳḳ ve levnde urcuvāniyyeti eşedd olup onda dem-i verīd sevādı ve kutmesi olmaz.

Ve maᶜlūm ola ki o kimse ki onda istifrāġ ve ḫuṣūṣan istifrāġ-ı dem ola ḫuṣūṣan şiryānı dem istifrāġ eyleye ve istifrāġı ifrāṭ üzere olup teşennüce müʾeddī ola, o istifrāġ redī olur ve füvāḳa müʾeddī olur ise ḳātil olur ve eger füvāḳla maᶜan ġaşy dahi olur ise ḳatl ve mevt-i ᶜācildir. Ammā o müstefriġin hez̠eyān ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳlı redīdir, eger hez̠eyān ve iḫtilāṭ teşennüce muḳārin ise eks̱er-i ḥālde ḳātildir.

Ḳānūn-ı ᶜİlāc-ı Nezfu'd-Dem

Nezf-i dem ᶜilācında vācib olur ki ona bedʾ olunup evvelā nezf ḥabs oluna muᶜālece olunmakla. Eger nezfin ḥabsi muᶜāleceye muḥtāc olur ise mes̱elā nezfin sebebi ekkāl mis̱lli s̱ābit nesne olur ise muᶜālece ile o [izāle] olunmakla nezf ḥabs olunur baᶜdehu ḳurḥaya muᶜālece olunur. Ve eger sebebi izāleye ḥāl imhāl eylemezse min-ġayri izāleti's-sebeb demi ḥābis olan devālarla dem ḥabs olunur ve demi ḥabse sebeb olan devvālar kitāb-ı evvelde z̠ikr olundu lākin onları biz bi-ṭarīḳi'l-istiẓhār yaᶜnī ᶜan-ẓahri'l-ḳalb z̠ikr eyleyelim.

Ve biz deriz ki demi ḥabse sebeb olan devāların ḥabsi demi cihet-i maḫrecin ḫilāfı olan cihete ṣarf ile olur veyāḫūd o devā demi cihet-i maḫrece inṣırāftan māniᶜ olmaz ve cihet-i ḫilāfa ṣarf eylemez lākin dem cihet-i maḫrece munṣarif olup nefs-i maḫrece ḳarīb oldukta ḥabs edip maḫrecden ḫurūcuna māniᶜ olur veyāḫūd demi o sebeb ḳurb-ı maḫrecde dahi ḥabs eylemez ve belki dem maḫrece vāṣıl olur velākin maḫrecden ḫurūca o sebeb māniᶜ olur veyāḫūd o sebeb ḥabsāt-ı s̱elās̱eden iki vech ile ḥabsi veyāḫūd cemīᶜan vücūda ḥabsin üçünü dahi cāmiᶜ olur. Ve demi cihet-i maḫrecin ḫilāfı cihetine ṣārıf olup ḳısm-ı evvel olan sebeb dahi cihet-i uḫrāya ṣar-

fından mā-ʿadā fiʿl-i āḫeri olmaz ve cihet-i uḫrāda maḫrec iḥdās̱ eylemez kebid üzere vaḍʿ olunan meḥācim gibi, zīrā o meḥācim demi cihet-i ḫilāfa ṣarf edip munḫur-ı eymenden irāḳa ve isāle eder, müceddeden maḫrec [511a] iḥdās̱ eylemez yāḫūd o sebeb cihet-i uḫrāya demi ṣarf ve cez̠b eylediğinden mā-ʿadā maḫrec-i āḫer dahi iḥdās̱ eder, merʿūf olan kimseye yed-i muḥāẕīden faṣd-ı ḍayyiḳ ile faṣd olundukta demi o ṭarafa cez̠b ve s̱uḳbe-i ḍayyiḳayı iḥdās̱ eder.

Ve ammā üç ḳısm esbāb-ı ḥābisenin ikinci ḳısmı olup demi cihet-i maḫrecden ḳurb-ı maḫrecde ḥabs eden sebeb o nesnelerdir [ki] demi nüfūz ve ḥareketten menʿ eder ve o ḥarekete māniʿ yā sebeb-i muḫas̱s̱ir yāḫūd sebeb-i muḫaddir olur, zīrā ġaşy dahi demi ḥabs eder.

Ve ammā mevḍiʿde ve maḫrecde demi ḥabs eden ve maḫreci sedd eden şeyʾ-i sādd dahi yā rabṭ olur veyāḫūd redm[144]-i ilḳām olur veyāḫūd redm-i ġayr-i ilḳām olup keyy ile veyāḫūd devā-i kāvī ile ḥādis̱e ḫuşkrīşet olur yāḫūd maḫrecde vāḳiʿ olan dem-i cāmid ve ʿalaḳa veyāḫūd taġriye veyāḫūd maḫrecin iltiḥāmı veyāḫūd cefāfı olur veyāḫūd o māniʿ ʿırḳı [muṭīf] olan laḥmın maḫreci ḍaġṭı olur, zīrā o laḥm-ı ḍāġıṭ maḫreci sedd edip şedīden iṭbāḳ eder.

Ve bilinmek gerektir ki eger o cirāḥate verem ṣoḥbet ederse z̠ikr olunan aʿmālin çoğu müteʿaẕẕir olur, ḫuyūṭ ile rabṭ mümkin olmaz ve fetāil idḫāli ve şedd-i ʿanīf istiʿmāl olunmaz ve verem olduğu ḥālde ancak taġriye ve ḳabḍ ve taḫdīr ve taḫṣīr-i dem istiʿmāl olunur. Ve eger şedd ve şaḳḳ ve taḳrīb-i devādan biri istiʿmāl olunsa vecaʿ iḥdās̱ ederse cidden cerī olur ve ona her naṣbe-i mūciʿa redīdir. Ve vācib olur ki ona muvāfıḳ olan naṣbe iki emri cāmiʿ ola, biri o naṣbede vecaʿ olmaya ve āḫeri onda mesīl-i dem mürtefiʿ ola ḥattā tedliye ve taʿlīḳe iʿānet bulunmamakla sühūlet ile dem ḫurūc ve bürūz eylemeye. Ve eger bu iki ġaraḍda temānuʿ ve teḥālüf olur ise yaʿnī ikisini maʿan cemʿ mümkin olmayıp eḥadühümānın ḥuṣūlü āḫerin intifāsına mevḳūf olur ise bi-ḥasebi'l-müşāhede ʿalīle evfaḳ ve ḥāline aḳreb olan hangisi ise ona meyl olunur. Ve maʿlūm olması vācib olan şeyʾden sonra o vücūhu birer birer biz z̠ikr eyleriz:

Ve o bilinmesi vācib olan şeyʾ budur ki evvelā tefaḳḳud ve tefaḥḥuṣ olunup ʿalāmet-i mez̠kūre ile ʿırḳ-ı nāzif şiryān ve verīdden hangisi idüğü

144 "Redm" sedd maʿnāsına.

taʿarrüf oluna, eger şiryān ise ona verīdden ziyāde ʿināyet ṣarf oluna. Pes bundan sonra biz deriz ki maẖrec-i dem cihetinin ẖilāfı cihetine demi ṣırf ʿuḍvu delk ḥasebiyle īcāʿ etmekle ve rabṭ ve şedd ve meḥācim vaḍʿı ile olur yaʿnī bu vücūhun küllīsi cihet-i ẖilāf üzere īḳāʿ olunur. Ve vācib budur ki cihet-i ẖilāfta bu fiʿller işlenecek mevḍiʿ ʿuḍv-ı meʾūfa müşārik ola bir ḥāl üzere ki beynehümāda bir ẖaṭṭ-ı müstaḳīm-i vāṣıl farḍı mümkin olup o iki ʿuḍv ẖaṭṭ-ı müstaḳīm-i meẕkūrun her biri birer ṭarafında ola ve o ẖaṭṭ gerek ise ʿuḍvun ṭūlüne ve gerek ʿarḍına sālik olsun ol müşārekette gerek bi-ḥasebi'ṭ-ṭūl ve gerek bi-ḥasebi'l-ʿarḍ olsun dem cānib-i ẖilāfa o zamān ceẕb olunur ki beynehümāda olan mesāfe baʿīde ola. Ve eger mesāfe ḳarīb olup ʿuḍv-ı meʾūftan o ceẕble dem tamāmen munṣarif olmazsa o ceẕb müfīd olmamakla terk olunur. Ve o ḳarīb olan müşārikler yedin iki cāniblerinin ve reʾsin dahi iki cāniblerinin birbirine müşāreketleri gibi ve müşāreket ḥasebiyle ceẕb bir şeyʾdir ki kitāb-ı evvelde bizim ẕikr eylediklerimiz maḳālātı ve ḳavānīn-i istifrāġātı teẕekkür ve istiḥḍāra muḥtāc olur.

Ve vācib [olur ki] cihet-i ẖilāfa demi ceẕb için şedd ve ceẕb istiʿmāl olundukta ʿuḍv-ı ḍāmīye ḳarib maḥallden bedʾ olunup cihet-i ẖilāfa nüzūl ve sülūk oluna. Ve vācib olur ki fütūḳ-ı şerāyīn miṡllilere bu tedbīr tedbīr-i kāfī olduğuna tevaḳḳuʿ olunmaya belki onların ḥabs-i nezfe iʿāneti olduğu meʾmūl oluna. Ve keẕālik müşārik-i mübāʿid olan cānibi faṣddan dahi ḥabs-i nezf tevaḳḳuʿ olunmaz belki ondan dahi ḥabse iʿāne meʾmūl olur.

Ammā ḥābis-i dem aḳsāmından ḳısm-ı s̱ānīnin ḳısm-ı evveli olan ḳurb-ı maẖrecde demi muẖaṡṡir istiʿmāli ile ḥabs, ruʿāfı ve ruʿāf miṡlli nezfi olanlara keymūsu ġalīẓ ve demi muẖaṡṡir olan ʿades ve ʿunnāb miṡlli ġıḍālar iṭʿām olunmakla olur. Ammā o vech-i s̱ānīnin ikinci vechini istiʿmāl ʿalīle muẖaddir ve mā-ı bārid saḳy olunup bedeni tebrīd ve marīḍi tenvīm etmekle olur. Ve baʿḍı kerre ġaşyin nefʿi olup nezfi ḥabs eder.

Ammā ḳısm-ı āẖerin yaʿnī maẖrecde demi ḥabsin vücūhu için bāb-ı vāḥide riʿāyet vācib olur ve o bāb budur ki baʿḍı şiryān ḳalbe yalnız ṭaraf-ı vāḥid ile muttaṣıl olmaz belki iki ṭaraftan maʿan muttaṣıl olur pes o şiryān bir ṭaraftan sedd olunsa ṭaraf-ı āẖerden vārid olan demi nezf eder, bir ṭaraftan sedd bu ṣūrette müfīd olmaz. Ve iki ṭaraftan şiryānın ḳalbe ittiṣālinin vechi budur ki ḳalbe muttaṣıl olan şiryān-ı nāzifte muʿteriḍ şiryāndan bir

şuᶜbe olur ki o şuᶜbe ḳalbe şiryān-ı nāzifin muttaṣıl olduğu cānibin ḫilāfı cānibinden muttaṣıl olur ve o şuᶜbe ḳalbden istifāde eylediği demi şiryān-ı nāzife ifāde eder ve şiryān-ı nāzifin kendi kalbden isitfāde ve aḫẕ eylediği ṭarīḳi sedd olunsa şuᶜbe ṭarīḳinden o şiryāna teˀeddī olunan demi yine nezf edip o sedd ile nezften emn ḥāṣıl olmaz. Ve vācib olur ki bu mis̱lli nezfte iki nezfi iki cihetten yaᶜnī şiryān-ı nāzifin ḳalbe ittiṣālı cihetinden ve şuᶜbe [cihetinden] teşdīd eyleye ki ḥattā nezften emān ola. Velākin bu tesdīdler-den muḳaddem vācib olur ki o nezf eden ᶜırḳın mebdeˀi taᶜarrüf oluna, zīrā baᶜḍı ᶜırḳın mebdeˀi esfelde ve baᶜḍı ᶜırḳın mebdeˀi fevḳte olur: ᶜUnuḳta olan ᶜırḳ esfelden olur ve faḫiẕ ve ricl ᶜurūḳunun mebdeˀi fevḳten olur. Ve kaçan ciheti sen taḥsīl eylesen onda rabṭ ve şeddi istiᶜmāl edersin.

Bu bābda istiᶜmāl olunan tedbīrlerden olur o tedbīr ki onda ṣınnāre ile ᶜırḳı iḫrāca tevaṣṣul olunur her ne ḳadar o tevaṣṣul ᶜırḳı setr ve taġṭıye eden laḥmı şaḳḳ-ı ḳalīl ile olur ise ve baᶜdehu o ᶜırḳ leff olunur yaᶜnī şaḳḳ ve ṣadᶜı sarılır ve baᶜdehu ẕikri ātī edviye istiᶜmāl olunur. Ve eger ᶜırḳ-ı nāzif ḍārib ise yaᶜnī şiryān ise yaᶜnī onu ḫayṭ-ı kettānla taᶜaṣṣub eylemek gerekli olur ve kez̠ālik ᶜırḳ-ı nāzif ġayr-i ḍārib olur ise o dahi taᶜṣīb olunur eger o ġayr-i ḍārib olan ᶜırḳ kebīr olup nezfi munḳaṭıᶜ olmazsa. Ve kaçan ᶜırḳı bu ṣūrette iḫrāc ve leff eylesen ona edviyeyi ilzām eyle ve yevm-i s̱ālis̱e ve rābiᶜe ḳadar rabṭı terk eyle; o günlerde devā-i muġarriye-i mevḍūᶜanın lüzū-munu ve iltiṣāḳını rüˀyet eder isen elbette onu ḳalᶜ eyle velākin o edviyenin ḥavālīsine onu murattıb bir nesne vaḍᶜ eyle ki onun cefāfına māniᶜ olup ḳalīlen tendiye eyleye ve o edviye fevḳinde olan ᶜaṣābesi izāle olundukta kendiliğinden müteberrī olursa ṭarīḳ-i demden edviyenin esfelini iṣbaᶜın ile ġamz edip demi ṭafreden ve teves̱s̱übden menᶜ eyle baᶜdehu o müteberrī ve mevḍiᶜ üzere muḍṭarib olan edviyeyi ḳalᶜ edip tebdīl eyle ve ona yerine müceddeden edviye vaḍᶜ eyle ve o zamān nuṣbe-i ᶜuḍvu lāyıḳı üzere eyle ve o nuṣbe budur ki füvvehe mebdeˀden aᶜlā ola, mes̱elā o nezf esāfil-i emᶜāda ve raḥimde olur ise ᶜalīle bir nevᶜ firāş ferş olunur ki onun esāfili mürtefiᶜ ve ᶜālī ve o firāşın eᶜālīsi münḫafiḍ ve müteseffil olur ve kez̠ālik vācib olur ki onun nuṣbesi vecaᶜdan dahi baᶜīd olan nuṣbe ola ve o edviye-i müceddede dahi üç gün üzerinde terk olunur, bu minvāl üzere defᶜ ve nezf munḳaṭıᶜ vecrüḳūˀ-i ḥāl ẓuhūr edince ḳadar terk ve tebdīl olunur.

Ammā redm bi'l-ilḳām ṭarīḳiyle tedbīr şiryān-ı ʿaẓīmde mümkin olur, zīrā onda ve bezden veyāḫūd nesc-i ʿankebūttan veyāḫūd raḳīk penbeden veyāḫūd ḫıraḳ-ı kettān bāliyeden fetīle ittiḫāẕ olunduktan sonra üzerine māniʿatü'd-dem olan edviye-i muġarriye ẕerr olunup o fetīle nefs-i şiryāna loḳma mis̱lli dess olunur ve üzerine ribāṭ şedd olunur ve baʿḍı kerre o fetīle veber-i erneb mis̱lliden ittiḫāẕ olunup yalnız yaʿnī bilā-ẕerūr onu istiʿmāl ʿilāc-ı ḳāfī olur. Ve vācib olur ki o şiryān baʿde'l-ilḳām şedd-i lāzım ile şedd olunup mülteḥam olunca ḳadar üzerinde ribāṭ terk oluna. Ve ammā fetīlenin emr-i iḫrācına ṭabīʿat tedbīr eder ve ḳalīlen ḳalīlen [511b] iḫrāc ve defʿ eder.

Ammā bilā-ilḳām redmde ṣūret-i ilḳāmda fetīle ittiḫāẕ olunan eşyā-dan biri füvvehe üzere bilā-ilḳām vaḍʿ olunmakla olur ve ʿırḳa nüfūẕu olmaksızın üzeri şedd olunur. Ve keẕālik vācib olur ki nezf-i dem bilā-ilḳām refāid ile ḥabs oluna ve ḫuṣūṣan rifāde isfenciyye ola ve keẕālik şeddi ḳavī ʿaṣāib ve şedīden şedd ile ola ve ceẕb için evvelā istiʿmāl olan şeddin ʿaksi üzere ola, zīrā ceẕb için istiʿmāl olunan şedd evvelde füvve-he ḳurbünden bedʾ olunup sonra ḫalfe sülūḳ ederek leff olunur ve tedrīc ile şeddin şiddeti taḳlīl olunur ve nezf-i demi menʿ için istiʿmāl olunan şedd onun ḫilāfı üzere olur. Maʿlūm ola ki kaçan şedd-i refāid ḍaʿf üzere olsa onda ceẕb maḍarratı olur ve menʿ-i nezf yaʿnī demi ḥabs ve redm menfaʿati ḥāṣıl olmaz, bināen ʿaleyh vācib olur ki bu bābda telṭīf olunup şedd-i ceyyid ile kaçan şedd olunsa cānib-i muḫāliften dahi şedd-i āḫer ile şedd oluna şedd-i evvel ceyyidin ceẕbine şedd-i s̱ānī muḳāvemet eylesin ve o şeddler ile nezf-i dem bilā-īlām ḥāṣıl olsun için yaʿnī şedd bir ṭaraf-tan kılınıp şedīd olsa her ne ḳadar o şedd-i şedīd-i vāḥid nezfi menʿ eder ise lākin mūlimdir. Şedd minvāl-i muḥarrer üzere laṭīf ve müteʿaddid olsa bilā-īlām deme māniʿ olur, onun için o şedd-i müteʿaddidi iḫtiyār evlā olur. Lākin baʿḍı kerre o şedd-i şedīde ḥācet olup evvelā şedīden şedd olunup baʿdehu ḳalīlen ḳalīlen irḫā olunur.

Ve çok kerre dahi ʿırḳı ibrāz için şaḳḳ olunan laḥmın iki şefeleri cemʿ olunup ḫıyāṭa ve taʿṣīb olunmağa ḥācet olur. Ve çok kerre dahi iki şefeleri cemʿ ve ḍam olunup üzerine ḍammı ḥāfıẓa rifāde-i maʿrūfe vaḍʿ olunmak kifāyet eder ve baʿdehu üzerine edviye-i mülḥime nes̱r olunup şedd olunur.

Ve vidāc mis̱lli ᶜırḳ kaçan münfetıḳ olsa vācib olur ki evvel-i infitāḳta iki yedden bir yedin eṣābiᶜi ile o fetḳ ḍuġṭa oluna ve baᶜde üzerine ẕikr olunan edviye ve refāid yed-i uḫrā ile vaḍᶜ oluna.

Ammā ᶜalaḳa ile redm muᶜālecesi budur ki füvvehe üzere devā-i rādim vaḍᶜ olunup o devā füvvehe üzere demi dondurup redm edince ḳadar imsāk olunur. Ammā o mevḍiᶜin laḥmı ile fetḳı ḍaġṭ ḥasebiyle olan tedbīr budur ki o ᶜırḳ-ı meftūḳ ᶜarḍan ḳaṭᶜ olunur ve iki cānibine evvel-i emrde o ᶜırḳ teḳalluṣ ve teḳabbuḍ eder ve seyelān cānibinde olan ṭarafa o mevḍiᶜin laḥmı iṭbāḳ olunur velākin bu vech ile tedbīr ancak mevḍiᶜ-i laḥmda olan ᶜırḳın fetḳine olur ve çok kerre dahi ṭaraf-ı ᶜırḳta olan şuᶜbenin ḳaṭᶜına ḥācet olur ᶜırḳın ġavra şedīden duḫūlü ile nezf menᶜ olunsun için ve baᶜde'l-ḳaṭᶜ üzerine edviye vaḍᶜ olunur ve çok kerre o tedbīr ile ümmü'd-demsiz iltiḥām ḥāṣıl olur.

Ammā ḫuşkrīşet ile ᶜırḳın s̱ülmesini ve fetḳini sedd nefs-i nār ile olur eger o fetḳin ḫaṭbı ᶜaẓīm olur ise. Ve o fetḳ ḍaᶜīf olur ise onda ḫuşkrīşet iḥdās̱ı nūre ve zencār ve zācāt ve zerānīḫ ve kemmūn mis̱lliler ile olur. Mevḍiᶜ üzere evvelā edviye-i kāviye ẕerr olunup ekilir ise ondan nezf-i ḍaᶜīfi sādd ḫuşkrīşet ḥādis̱e olur ve keẕālik zebedü'l-baḥr dahi onlar gibi mevḍiᶜ üzere nes̱r olunup üzeri şedd olunsa demi muḥtebes olur. Velākin edviyeden ḥādis̱ ḫuşkrīşet ile seddin ḫaṭarı vardır ve o ḫaṭar budur ki ḫuşkrīşet serīᶜatü'l-inḳılāᶜdır, baᶜḍı kerre bi-nefsihā ve baᶜḍı kerre dahi dem-i münfecirin ednā muḳāvemetiyle ve esbāb-ı sāireden ednā sebeb ile sāḳıṭa olur ve ḫaṭb ve nezf-i ḳuvvet ile ᶜavdet eder, onun için emr olundu ki onların keyyi iḥmāsı şedīd ve ḳavī olan ḥadīd ile kılına ḥattā nār ile miḥmāt-ı ḥadīdden ḥādis̱ olan ḫuşkrīşet ᶜamīḳ ve ġalīẓ olmakla sühūlet ile sāḳıṭ olmayıp onun suḳūṭu müddet-i ṭavīlede ola, zīrā müddet-i ṭavīlede laḥm nābit olmakla nezften emn ḥāṣıl olur. Ve keyy-i ḍaᶜīften ḥādis̱ olan ḫaşgerīşe ḍaᶜīfe olduğundan mā-ᶜadā o keyy-i ḍaᶜīf mādde-i kes̱īreyi ceẕb eder ve tesḫīn-i şedīd ile tesḫīn eder. Ammā keyy-i ḳavīnin iḥdās̱ eylediği ḫuşkrīşet redm-i ḳavī olup fetḳi izāle eder ve iḍmār edip ḳabḍ eder.

Ve muᶜtedil ve ceyyid-i tedbīrāt kāviyeden olur beyāḍu'l-beyḍ ġayr-i muṭfāt-ı nūre ile cemᶜ olup onunla veber-i erneb veyāḫūd veber-i erneb mis̱lli telvīs̱ olunduktan sonra mevḍiᶜ-i nezfe vaḍᶜ ve şedd oluna. Ve mü-

bālāġa ile kes̱īren ceyyīd olan tedbīrlerden olur kemmūn ve nūre aḫẕ olunup maḥall-i nezfe vaḍᶜ olunduktan sonra şedd oluna ve baᶜḍı kerre ona ḳulḳuṭār dahi ziyāde olunur ve bu cümleden zācāt maᶜa'l-keyy ẕevāt-ı ḳabd olur. Ve nūrede keyy olur velākin onda miḳdār-ı muᶜteber ḳabḍ olmaz.

Ve ammā keyyden tevellüd eden ḫuşkrīşetin kiminde s̱ebātı aṭvel ve aᶜmaḳ-ı ḳabḍ olur. Ve revs̱-i ḥımārın ᶜuṣāresinde ve keẕālik cevherinde bi-ḥiddetin keyy ile taġriyeyi cemᶜ olur. Ve nezf-i demi bi-ḥasebi't-taġriye ḥabs eden edviyeler cibsīn-i maġsūl ve ᶜilk-i maṭbūḫ ve neşā ve ġubār-ı reḥā ve ṣumūġ ve kündür ve rītānec olur ve keẕālik zebīb-i ᶜinebin kendi dahi ve ḍıfdıᶜ dahi bu ḳabīlden olur deyildiği üzere ve kevkeb-i şāmūs dahi bunlar gibidir.

Ammā tecfīf ve ilḥāmla ḥabs-i nezf eden edviyeler ṣabır ve ḳuşār-ı kündür ve cidden medḳūḳ olan ᶜacem-i zebīb ve dühn ile ᶜafṣ-ı muḥraḳ mis̱llilerdir ve onun iḥrāḳı o miḳdār olur ki ᶜafṣ işᶜāl olunur ve kaçan onun iştiᶜāli tamām olsa söndürülür. Ve keẕālik berdiyy-i muḥraḳ ve maḳlüvv-i rītiyānec ve ḥadīdin ṣadāsı ve pası ve zibl-i feres-i muḥraḳ ve zibl-i ḥımār-ı muḥrak ve keẕālik o iki ziblin ġayr-i muḥraḳları ve remād-ı ᶜiẓām-ı ġayr-i maġsūl ve ṣadefin ġayr-i maġsūl remādı ve muḥraḳ isfenc ki onun iḥrāḳı ziffe baᶜde'l-ġams ola. *Ve baᶜḍı nüsḫada "zift" bedeline "zeyt" vāḳiᶜ olmuştur.* Ve keẕālik şaᶜīr-i muḥraḳ cemīᶜan bu meẕkūrlardan her birleri tecfīf ve ilḥāmla ḥābistir ve ẕikr olunan remād-ı maġsūl olursa muġarrī olur.

O Edviye-i Mürekkebe Evṣāfı Beyānındadır Ki Nezf-i Demde Ḳaviyye ve Terkībi Aṣnāf-ı Şettādan Olur

Ve bu ẕikri ātī devāyı Cālīnūs vaṣf-ı ceyyid ile vaṣf edip sonra gelenlerin dahi onu tecribesinden sonra ceyyid olduğu ẓāhir olan devālardandır ve o devā budur: Ḳulḳuṭār yirmi, diḳāḳ-ı kündür on altı, ṣabır, fülfül, ᶜilk-i yābis her birinden sekizer, zernīḫ dört saḥḳ olunup ve elekten geçirilip hebā gibi olan cibsīn yirmi; bu meẕkūrlar cemᶜ olunup ẕerūren istiᶜmāl olunur fetāil üzere ve mevḍiᶜe ẕerr olunmakla ve onun nefᶜ-i ᶜacībi olur. Veyāḫud ᶜanzerūt ve ṣabır-ı Mekkī ve dem-i aḫaveyn aḫẕ ve fetīle üzere kılınıp şedd olunur. Veyāḫūd yalnız ṣabır ve kündür veber üzere kılınıp mevḍiᶜe şedd olunur.

Ve keẕālik baʿde'l-ġams bi'z-zift iḥrāḳ olunan isfenc ve ācürr-i muḥraḳ-ı saḥīḳi ve ḫabes̱-i reṣāṣ ve tūtiyā ve ṣabır veyāḫūd kündür ve kibrit ve ṣabır veyāḫūd kibrīt ve ṣabırdan ẕerūr ittiḫāẕ olunur ve beyāḍ-ı beyḍ fetīlesiyle istiʿmāl olunur. Veyāḫūd ḳulḳuṭār yirmi, kündürün kendi veyāḫūd diḳāḳı sekiz ve rītiyānec sekiz, cibsīn-i muḥraḳ sekiz yāḫūd ḳulḳuṭār, nuḥās-ı muḥraḳ, ḳalkadīs, zāc-ı meşvī veznleri berāber.

Ve demevī nezfe ve ḫuṣūṣan mebdeʾi reʾs olan nezfe ṣabır bir cüzʾ eger beden cāsī ve ṣulb ise ve ġayr-i cāsī olup beden-i leyyin için ṣabır yarım cüzʾ. Keẕālik beden-i cāsīde ḳuşār-ı kündür bir cüzʾ ve beden-i desimde nefs-i kündür bir cüzʾ aḫẕ olunup onlara iḳtiṣār olunur veyāḫūd onlarla dem-i aḫaveyn ve anzerūt dahi kılınıp beyāḍ-ı beyḍ ile maʿcūn kılınır ve baʿdehu veber-i erneb üzere mevḍiʿ şedd veyāḫūd mevḍiʿ üzere ẕerūren istiʿmāl olunur.

Üçüncü Maḳāle Ḳurūḥ ve Aṣnāf-ı Ḳurūḥ Beyānındadır

Ḳurūḥta Kelām-ı Küllīdir

Ḳurūḥ cirāḥātten ve cirāḥat-i münfecireden ve büs̱ūrdan tevellüdür eder, zīrā laḥmda olan teferruḳ-ı ittiṣālde ḳayḥ ve midde ḥāṣıl olsa ona ḳurḥa derler.

Ve cirāḥātın teḳayyuḥu o sebebden olur ki ona müteveccih olan [512a] ġıdā fesāda istiḥāle eder ʿuḍvun ḍaʿfı ḥasebiyle veyāḫūd ḳurbünde olan aʿḍānın fuḍūlü o ʿuḍv-ı mecrūḥ-ı ḍaʿīfe taḥallül ve taḥallüb etmekle ḳayḥ ḥādis̱ olur veyāḫūd o cirāḥat üzere vaḍʿ olunan merhemden ʿuḍvda terehhül olmakla ve düsūmet ve ruṭūbetiyle o merhem cirāḥatı dahi les̱iḳa ve murattabe kılmakla olur.

Ve ḳayḥ ḳabīlinden olup raḳīḳ olanlara ṣadīd tesmiye olunur ve ġalīẓ olanlara vesaḫ tesmiye olunur. Ve saḫ bir şeyʾ-i ḫās̱ir ü cāmiddir ki ebyaḍ olur veyāḫūd sevāda māil olur veyāḫūd dürdī gibi olur. Ve ṣadīdin tevellüdü aḫlāṭın raḳīḳinden ve māiyyetinden veyāḫūd aḫlāṭın ḥādd olanlarından olur ve vesaḫ aḫlāṭ-ı ġalīẓadan olur. Ve ṣadīd kes̱īren verem tevlīd eder. Ve ṣadīd müceffife ve vesaḫ cālīye muḥtāc olur.

Ve ḳurḥa baʿḍı kerre ẓāhire ve baʿḍı kerre dahi ẕāt-ı ġavr olur. Ve ġavrı olan ḳurḥayı muḥīṭ olan laḥm baʿḍı kerre ṣulb olur ve ona nāṣūr tesmiye olu-

nur ve o nāṣūr ġavra nāfiẕe ünbūbe gibi olur veyāḫūd o laḥm-ı muḥīṭ ṣulb olmaz ve ona maḫbeᵓ ve kehf tesmiye olunur. Ve baᶜḍılar maḫbeᵓ o ḳurḥaya ıṭlāḳ ederler ki taḥt-ı cilde nüfūz edip ondan cild müteberrī ve müfārıḳ olur. Ve ammā kehf o ḳurḥaya ıṭlāḳ ederler ki taḥt-ı laḥmda münᶜaṭıfe olup ittisāᶜ eder. Ve baᶜḍı āḫer dediler ki belki vāsiᶜe kehf ve ḍayyiḳ-i ᶜamīḳa nāṣūr derler ve tesmiyede münāḳaşa olmaz. Ve ḳurḥa üzere ṣalābet ẓāhire olur ise ona ḳurḥa-i ḫazefiyye derler.

Ve ḥisse ẓāhir olmayan nāṣūr nāṣūr-ı redī olur ve onun redāᵓeti ḥissten buᶜdü miḳdārı olur. Ve nāṣūrun kimisi müstevī ve kimisi muᶜvecc olur. Ve o nāṣūr dahi redī olur ki ᶜaṣabe müᵓeddī olup vecaᶜ-ı şedīdi ola ḫuṣūṣan esfeline meyl ile mess olunsa vecaᶜ eks̱er ola ve o nāṣūr ile ᶜuḍv fiᶜlini ᶜusret ile işler ve onun ruṭūbeti ruṭūbet-i raḳīḳa-i laṭīfe olur ᶜaẓma müᵓeddī olan nāṣūrda olduğu gibi. Ve eger ribāṭa müᵓeddī olur ise ondan seyelān eden ᶜaẓm ve ᶜaṣabe müᵓeddī olan nāṣūrlardan sāile ruṭūbetler gibi raḳīḳ ve laṭīf olur velākin ᶜaẓmī ve ribāṭī olanlarda ᶜaṣabī gibi vecaᶜ baᶜḍı kerre ᶜaẓīm olmaz. Ve ᶜaẓma müᵓeddī olanların ruṭūbeti eraḳḳ ve ṣufrete emyel olur. Verīde ve şiryāna müfḍī olan nāṣūrdan çok kerre dürdī mis̱lli şeyᵓ ḫurūc eder. Ve baᶜḍı aḥyānda nāṣūr verīde müntehī oldukta dem-i naḳī vü kes̱īr ve şiryāna müntehī oldukta dem aşḳar maᶜa-nezfin ve nezvin ḫurūc eder. Ve laḥma müntehī olan nāṣūrdan lezice ve ġalīẓi kes̱īre-i ficce seyelān eder.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki nāṣūr-ı vāḥidde efvāh-ı kes̱īre olup onun emr-i müşkil olur ve bilinmez ki nāṣūr vāḥid midir veyāḫūd kes̱īr midir. Ve o efvāhın baᶜḍısı ẕātü'ṣ-ṣıbġ olan ruṭūbeti ṣabb eder eger nāṣūr vāḥid ise, efvāh-ı uḫarden onun levnine muṭābıḳ ruṭūbet ḫurūc ve nāṣūr-ı muḫteliften muḫtelifetü'l-elvān ruṭūbet ḫurūc eder, kimi ebyaḍ ve kimi kemid ve aḥmer ve elvān-ı sāire ḫurūc eder.

Ve ḳurūḥ-ı aḳsām ve aṣnāfa münḳasim olur. Ve deyilir ki ḳurūḥun kimi mūlim ve kimi ᶜādimü'l-elem olur ve kimi müteverrim ve kimi ᶜādimü'l-verem olur ve kimi naḳī ve kimi ġayr-i naḳī olur. Ve ġayr-i naḳī ḳurḥanın kimi les̱iḳa olur yaᶜnī redīve ġayr-i redī ruṭūbet-i kes̱īreyi cāmiᶜ ve muḥtevī olur ve kimi vesiḫa olur ve kimi muṣaddā ve paslı olur ve baᶜḍı ḳurḥa dahi müteᶜaffin olur. Ve ḳurūḥa aḍarr-ı eşyā cenūb-ı rīḥī ve maᶜa-ḥarāretin havānın ruṭūbeti olur. Ve ḳurūḥun kimi müteᵓekkil ve kimi

sāᶜī ve kimi rehl-i bārid ve kimi rehl-i ḥārr olur. Ve rehle-i ḳurūḥ nevāḥī-i ḳurḥada olan şaᶜrın suḳūṭunu īcāb eder. Ve baᶜḍı ḳurūḥ dahi reşşāḥa olup ondan ṣadīd-i ṣufr-ı ḥārr reşḥ eder ve baᶜḍı kerre o ḳurḥadan mā-ı ḥārr seyelān edip nevāḥīsini iḥrāḳ eder; o mis̱lli ḳurḥa redī-i mühlik olur ve kimi dahi ᶜasiretü'l-indimāl olur.

Ve ḳurḥa-i müteᶜaffine, ḳurḥa-i müteᵓekkileye muġāyir başka kurḥadır velākin ikisinde dahi saᶜy olur. Ve baᶜḍı ekkālde ḥiddet olmakla min-ġayri ᶜufūnetin ve bilā-ḥummā itiṣālinde olan mevāḍiᶜi ekl eder velākin ḳurḥa-i müteᶜaffine-i sāᶜiyede ḥummā yā kes̱īre veyāḫūd lāzıme ve ġayr-i müfārıḳa olur. Ve Cālīnūs nār-ı Fārsī ve nemle-i sāᶜiyeye ḳurūḥ-ı müteᵓekkile tesmiye eyledi ve ḳurḥa-i müteᶜaffine ḳurḥa ve maraḍ-ı müteᶜaffinden mürekkebdir dedi.

Ve ẕikr olunan aṣnāf-ı ḳurūḥtan her ṣınfın başka başka ḥālleri vardır: Ḳurḥa-i ṣulbeden iḫḍirār ve isvidādı aḫẕ edenler rediyyedir. Ve ḳurūḥ-ı bāride-i rehle-i beyḍ edviye-i müsaḫḫine ile istirāḥat eder ve ḥumrete māile olan ḳurūḥ-ı ḥārre berd ile istirāḥat eder. Ve ḳurūḥ-ı rediyyeye bedenden bir levn müstaṣḥıb olur ise yaᶜnī levni ebyaḍ-ı reṣāṣī veyāḫūd aṣfar olur ise mizāc-ı kebidin fesādına ve ḳurḥaya vārid olan demin dahi fesādına ve ᶜusr-ı indimāle delālet. Ve o ḳurḥa ki onun zemīni ve yeri ḥārr olup ḥikkesi dahi olsa onun faḍlı ḥirrīf olur. Ve ḳurḥanın uṣūlü ᶜarīḍa ve beyḍ ve ḳalīletü'l-ḥikke olur ise onun mizācı bārid olur. Ve ᶜakībü'l-emrāḍda mütevellide olan ḳurūḥ rediyye olur, zīrā maraḍın mevādd-ı rediyyesini ṭabīᶜatın o ḳurḥa mevḍiᶜine defᶜinden ḳurḥanın ḥudūs̱una delālet eder. Ve nevāḥīsinden şaᶜrı nās̱ire olan ḳurḥa rediyyedir. ᶜAlāmāt-ı mevt-i serīᶜde deyildi ki insānda evrām ve ḳurūḥ-ı leyyine olup ᶜaḳlı dahi zāile olsa o insān helāk olur.

Ve ḳurūḥ-ı ḫabīs̱enin sebebi baᶜḍı kerre fuḍūl-ı ḫabīs̱eye müṣādif olan cirāḥat olur veyāḫūd tedbīr-i müfsid olur. Ve baᶜḍı kerre ḫabās̱et-i ḳurḥa büs̱ūr-i rediyyeye tābiᶜ olur, evvelā büs̱ūr-i rediyye ḥādis̱e olup baᶜdehu teḳarruḥ etmekle. Ve ḳurḥanın ᶜalāmet-i ḫubs̱ü ḳurḥanın taᶜaffünü ve saᶜyi ve nevāḥīsini ifsādı ve bürᵓünün maᶜa-ṣavābi'l-ᶜilāc ᶜusrü olur.

Ve ḳurūḥ ve cirāḥātın selāmet-i ᶜāḳıbetlerine delīl ve ᶜalāmeti bi-devāin ve bi-ᶜaḳlin mine'ṭ-ṭabīᶜa teftīḥ olunan midde olur, zīrā middenin ḥuṣūlü ṭabīᶜatın fiᶜli mecrā-yı ṭabīᶜī üzere olmakla olur ve midde-i ṣaḥīha ancak

nuḍc-ı ṭabīʿī ḥāṣıl olup ḳurūḥ-ı rediyye aʿrāḍından bir şeyʾ ona ʿārıḍ olmamakla olur ḫuṣūṣan teftīḥ olunan midde midde-i maḥmūde ve melsā ve müsteviye ve beyḍā olup nuḍc-ı tāmma delālet eyleye ve ona netn dahi ṣoḥbet eylemeye onda ʿufūnet olmamakla. Ve baʿḍı kerre netn-i ḳalīlden ḳurḥa-i selīme ḫāliye olmaz, zīrā middenin ḥudūs̱u ḥārr-ı ġarīzī ile ve ḥarāret-i ġarībenin dahi ona teʿāvün ve teʿāḍudu ile olur. Ve midde ḥaḳḳında bizden biraz kelām mervī eyledi.

Ve teşennüce ve taʿaffüne müʾeddiye ḳurḥalar ve kez̠ālik sereṭāniyye ve ḫīrūniyye[145] ve müteʾekkile ve o mecāriye cāriye olan ḳurḥalardan midde tevellüd eylemez belki ḳurḥadan midde tevellüd edip ondan verem olsa ʿalāmet ḫayr olup o ḳurḥa ḥasebiyle teşennüc ḥudūs̱undan ḫavf olunmaz ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve onun mecrāsına cārī olan aʿrāḍı dahi olmaz her ne ḳadar o ḳurḥa z̠ikr olunan aʿrāḍı mūcib olan aʿḍā-i ḫalfiyye vü ḳuddāmiyyede olur ise velākin o ḳurḥanın emri ve veremi ḥaddi mütecāviz olur ise o ʿavārıḍın ʿurūḍundan emn olmaz.

Ve ḳurḥadan ḥādis̱ olan verem defʿaten ġāib ve ġāir olursa ḳayḥla ve ḳayḥ mis̱llilerle taḥallül eylemese ve ẓahr gibi ve faḫiz̠ ve rükbe gibi olan mevāḍiʿde aʿḍā-i ʿaṣabiyyeye mücāvir olsa o ḳurḥa dahi teşennüce ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳla müʾeddiye olur, zīrā ẓahrda olan ḳurḥa ṣulbe ve nuḫāʿa ve muḳaddim-i [faḫiz̠ ü] rükbede olanlar dahi o mevḍiʿde olan aʿḍā-i ʿaṣabiyyeye mücāvir olurlar.

Ve eger ḳurḥa tennūr-ı bedende olup aʿḍā-i ʿırḳıyyenin esfeline mücāvir olur ise ishāl-i dem ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳldan ḫavf olunur. Ve eger tennūr-ı bedenin nıṣf-ı aʿlāsında olursa z̠ātü'l-cenb [512b] ḥudūs̱undan ve baʿdehu teḳayyuḥundan ḫavf olunur ve sen teḳayyuḥun maʿnāsını kitāb-ı s̱ālis̱ ṣadrında bildin. Ve o nıṣf-ı ʿālīde olan ḳurḥadan dahi iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ḫavf olunur.

Ve ḳurūḥun ʿalāmāt-ı ceyyidesindendir nevāḥī-i ḳurḥada şaʿrın tenās̱ür eyledikten sonra nebātı.

Ve bedenin ʿilāc-ı ḳurūḥu ziyāde ḳabūl edenleri o bedendir ki mizācı aḥsen-i o[lu]p ruṭūbet-i faḍl[iyye]si ḳalīl ve dem-i ceyyidi olan beden olur.

145 "Ḫīrūn" ḫā-i muʿceme ile bir ṭabībin ismidir, ʿasiretüıl-indimāl bir nevʿ ḳurḥa evvelā ona ʿārıḍ olup o ḳurḥaya evvelā tefaṭṭun edip ve evvelā o ʿilāc etmekle ona ḫīrūniyye tesmiye olundu.

Ve ruṭūbeti veyāḫūd yübūseti kes̱īre olan bedenin ḳurḥa ʿilācını ḳabūlü baṭīʾ olur. Ṣıbyān mis̱llilerin beden-i raṭbı meşāyıḫın beden-i yābisinden ʿilāc-ı mez̠kūru aḳbel olur ḫuṣūṣan ḳurḥa ṣāḥibinin mizāc-ı aṣlīsi yābis olup onda dem-i ceyyid-i naḳī olmaya ve ʿaraḍīsi raṭb-ı müterehhil ola meşāyıḫtaki gibi. Ve bu ḳāʿideye bināen müsteskūn ḳurūḥunun ve ḥabālā ḳurūḥunun muʿālececeleri ʿusret üzere olur ḥabel ḥayḍı imsāk etmekle fuḍūlleri muḥtebes olduğu ḥasebiyle. Ve ammā meşāyıḫın ḳurūḥu ruṭūbet-i ʿaraḍiyyeden ve dem-i ceyyidi ʿādim olduğundan ʿilācı ḳabūlü baṭīʾ olur.

Ve baʿḍı kerre dahi ḳurḥaya berāʾet gelip sağalır ve baʿdehu müntefiḍ olur, o berāʾet ḳable't-tenḳıye nābit laḥm ḥasebiyle olmakla, zīrā laḥm-ı ḥādis̱ taḥtında faḍl-ı ġayr-i naḳī bāḳī kalmakla o faḍl ittiṣāl-i ḥādis̱i s̱āniyen tefrīḳ eder.

Ve baʿḍı kerre nevāṣīr bürʾü īhām eder ve ona cefāf ve imsāk-ı ruṭūbet bir mertebe gelir ki nefs o nesneler ḥasebiyle bürʾe teyaḳḳun edip muṭmaʾinne olur ve onun ḥāli bürʾ ḥāli gibi olur ve baʿdehu ednā ḥareket ve ihtizāz ve suʿāl ve ṣadme ve sūʾ-i ıḍṭıcāʿ ve o mis̱lli nesnelerden müntefiḍ olur.

Ve laḥm nābit olan ḳurḥaların kiminde laḥm-ı zāid nābit olur ve kiminde laḥm-ı zāid nābit olmaz. Ve laḥm-ı zāid inbātına o ḳurḥa müstaʿidd olur ki istiʿcāl edip ḳable't-tenḳıye laḥmı inbāt eyleye ve istiʿcāl eylemeyip ḳable't-tenḳıye inbāt-ı laḥm eylemeyenler laḥm-ı zāidi ʿadem-i inbāta elyaḳ ve aḥrā olur.

Ve kaçan ḳurḥanın müddeti ṭavīle olup teʾekkül ve taʿaffüne müʾeddiye olsa ve onun laḥmında dahi şeyʾ-i kes̱īr z̠āhib olsa ondan indimāl tevaḳḳuʿ olunmaz ve ondan tevaḳḳuʿ olunan ġuʾūr olur ḫuṣūṣan ki ḳurḥa ḳadīme ve bir sene miḳdārı bāḳī ve mütemādī ola veyāḫūd o ḳurḥanın nāṣūru olup ondan nāṣūr aḫẕ olunmuş ola. Ve ḳurḥa-i ḳadīmenin civārında olan ʿaẓm iḫrāc olunmak lāzım olur. Ve ḳurūḥ-ı sevdāviyye için bürʾ yoktur meger ki o ḳurḥanın cemīʿan fesādı laḥm-ı ṣaḥīḥa veyāḫūd ʿaẓm-ı ṣaḥīha iḫrāc oluna.

Ve ḳurūḥun esbāb-ı fesādı ʿuḍvun ḍaʿfı ḥasebiyle cemīʿan vārid olan mevāddı ḳābūlü ve mizāc-ı ʿuḍvun redāʾeti ve ʿuḍva vārid olan demin redāʾeti olur. Ve demin redāʾeti dahi bi-ḥasebi'l-kemmiyyet veyāḫūd bi-ḥasebi'l-keyfiyyet olur ve eks̱er-i ḥālde keyfiyyet-i demin redāʾeti mizāc-ı kebidin redāʾeti ḥasebiyle olur ve onda levn beyāḍ-ı reṣāṣīye veyāḫūd ṣuf-

rete māil olur veyāḫūd ḳurḥanın redāʾeti mizāc-ı ṭıḥālin redāʾeti ḥasebiyle olur ve bu ṣūrette levni sevāda ve ḥumrete māile noḳṭalar olur. Ve ṭıḥāl sebebiyle olan ḳurḥa-ı rediyye ḥasebiyle bi'l-cümle aḫlāṭ-ı beden rediyye olur bu mis̱lli redī mevādd laḥma istiḥāle eylemediğinden mā-ʿadā ondan veḍar ḥudūs̱u ile taḍarrur olunur. Ammā demin kemmiyyeti ile ḳurḥanın fesādı demin ḳadr-i lāyıḳtan ziyāde veyāḫūd noḳṣān olması ile olur ḳurḥa-da dem-i ṣāliḥ noḳṣān oldukta mādde-i inbāt noḳṣān olmak ḥasebiyle ve ṣūret-i noḳṣānda ḳurḥa nakıyye-i ṣāfiye olup ḫuşkrīşete müsāraʿat eder ve beden-i naḳiyye ve ḳalīlü'd-dem ise ḳurḥayı laḥmla doldurmağa ẓafer bulmaz veyāḫūd ḳurḥanın redāʾeti ḳurḥa ḥāyiṭine ve ḥāffātına taḫazzüf ʿurūḍu ve kez̠ālik ona ātiye olan ʿurūḳun ittisāʿı ile veyāḫūd ittiṣālinde olan ʿiẓā-mın fesādı ve levnin kümūdet ve ḫuḍret [ve] sevādı aḫz̠ ile ifsādıyla olur. Ve ḳurḥa mücāvirinde olan mevḍiʿin mizāc-ı redīsi ḥasebiyle dahi rediyye olur. Ve ṣaʿbetu'l-ʿilāc olan ḳurḥa-i müstedīre mis̱lliler ḳātiletu'ṣ-ṣıbyāndır, zīrā ṣıbyān ḳurḥanın şiddet-i īcāʿını ve ʿilācının ʿusr ve ṣuʿūbetini iḥtimāl eylemezler.

ʿİlāc-ı Ḳurūḥ Kānūnudur

Maʿlūm ola ki raḍḍ-ı ʿaḍalden mā-ʿadā cemīʿan ḳurūḥ muʿālecesi tecfīfe muḥtācdır.

Ammā ʿaḍalin raḍḍ ve fesḫi muʿālecesinde evvelā irḫā ve terṭībe muḥtāc olur ve ḳurūḥ eks̱er-i ḥālde tecfīfe muḥtāc olduğu gibi nefs-i ḳurūḥa mülḥaḳ aḥvāl-i sāire ḥasebiyle tenḳıye ve cilāya dahi muḥtāc olur; ḳurḥa her ne ḳa-dar aʿẓam ve aġver olursa o miḳdār tecfīfe ve tenḳıye için cemʿe ḥācet eks̱er olur ve onları bāb-ı cirāḥatte biz z̠ikr eyledik.

Ve baʿḍı ḳurḥa ḫıyāṭata dahi muḥtāc olur.

Ve maʿlūm ola ki muʿālecāt-ı ḳurūḥta baʿḍı kerre seyyāle ve nāfiz̠e ve münz̠eriḳa ve ġāiṣa olan edviyeye ḥācet olur ve o taḳdīr üzere merhem mis̱lliler istiʿmāl olunmaktan lābüdd olur ve o vaḳtte vācib budur ki ḳurḥa-nın ẓāhiri raṭb ve bāṭını yābis ola ḫuṣūṣan nāṣūriyyede vācibdir ki onda bir nevʿ yübūset ola ki onun ḳuvveti cirminin ruṭūbet-i şedīdesine ġālib ola.

Ve baʿḍı kerre dahi edviye-i ḳurūḥ leziḳa ve lezice olmakla edviye-i müseyyile ḫalṭına muḥtāc olur, o dahi senin maʿlūmun olsun.

Ve maʿlūm ola ki ḳurūḥ şedd ve ribāṭata üç vechten muḥtāc olur:

Vech-i evvel veḍarı izāledir. Ve vācib budur ki şedd-i ribāṭın ḳuvveti āḫir-i ḳurḥada ve irḫāsı füvvehe ḳatında ola tā ki o şeddin ʿaṣrı ḥasen ve cevdet üzere ola.

Rabṭa ḥācetin vech-i s̱ānīsi devā-i mülaḥḥimi ve münbit-i laḥmı ḳurḥa üzere olan rabṭı ḥıfẓdır ve bu vech için şeddi teşdīḍe ḥācet olmaz, şedd-i ḍaʿīf ile o devāları ḳurḥa üzere ḥıfẓ ve imsāk mümkin olur.

Ve üçüncü vech ḳurḥanın iki şefelerini ilḥāmdır. Bu vechten için olan şedd ʿinde'ş-şefeteyn rıḫv olmamak vācib olur belki ḍamm-ı ṣāliḥ ile ḍamm edici şedd ile şedd olunur ve vācib olur ki şedd īlāmı ḥasebiyle tevrīm eylemek meblaġına bāliġ olmaya.

Ve edviye-i ḳurḥada vācib olur ki onun aḫlāṭında menʿ-i verem eylemeğe muʿīn olur devālar ola ve maʿa-vücūdi'l-verem ḳurḥaya muʿālece mümkin olmaz. Eger verem menʿ olunmayıp ẓuhūr eder ise ḳurḥaya mürāʿāt ederek vereme muʿālece eyle ve ondan ferāġdan sonra ḳurḥaya muʿālece eyle. Ve keẕālik ḳurḥanın ḥavālīsi ve eṭrāfı fāside olup muḫḍarre ve müsvedde olsa evvelā şarṭ ile velev bi'l-miḥceme iḫrāc-ı dem ile ʿilāc olunup nevāḥī-i meẕkūrun fesādı menʿ olunduktan sonra üzerine isfence-i yābise vaḍʿ ve baʿdehu edviye-i müceffife vaḍʿ olunur. Ve kaçan verem ve fesādı defʿ edip yalnız ḳurḥa bāḳıye olsa veyāḫūd ḳurḥa fi'l-aṣl sāẕece olsa onun tedbīrinde evvelā vācib budur ki teʾemmül eyleyesin ki o ḳurḥaya bedenden ḥālā bir şeyʾ munṣabb mıdır veyāḫūd inṣıbāb munḳaṭıʿ olmuş mudur. Eger munḳaṭıʿ idiği baʿde't-teʾemmül ẓāhir olur ise nefs-i ḳurḥa muʿālecesini ḳasd eyle. Eger o ḳurḥada ḥālā inṣıbāb var ise defʿ-i inṣıbāba faṣd ve ishāl ve ḳayʾ ile iştiġāl eyle ve ḳayʾın dahi menʿ-i inṣıbābda baʿḍı kerre menfaʿati olur ve ona İbuḳrāṭ dahi şehādet eylemiştir. Ve eger ḳurūḥta şaẓiyye-i ʿiẓām ve aġşiye ve o mis̱lli nesneler olursa onları ceẕbde istiʿcāl olunmaz velākin bizim bāb-ı ʿiẓāmda ẕikr eylediğimiz nesneler ile ʿamel olunur.

Ve tedbīr-i ḳurḥada evvelā vācib olan edviye ile ḳurḥayı taḳyīḥ ve keẕālik edviye-i münaḳḳıye ile ḳayḥı tenḳıye ve baʿdehu laḥmı inbāt ve idmāl olur. Ve eger ḳurḥayı naḳiyye ve müsteviye ve bilā-ġavr bulursan ancak leẕʿi olmayan müdemmilātla idmāl olunur. Ammā ḳurḥada olan veḍara tedbīrinde lāẕiʿ ve cālī [513a] edviyeye ḥācet olur, o veḍara edviyeleri o

istiᶜmālde elẕaᶜ kılınır, zīrā veḍarı ḥisse māniᶜ olmakla şedīdü'l-leẕᶜ edviyenin īlāmını şedīden iḥsās eylemez ve baᶜdehu tedrīcle inbāt-ı laḥm zamānına idrāk edince ḳadar leẕᶜ noḳṣān üzere kılınır ve cemīᶜan ṣuver-i meẕkūrelerde ḥasbe mā-emken elem-i şedīdden tevaḳḳī ve tecennüb olunur ḫuṣūṣan ḳurḥada ḥarāret ve iltihāb ola. Ve vācib olur ki mevāniᶜ-i indimāl esbābı var ise imāṭa ve izāle oluna ve o esbāb-ı māniᶜa ḳurḥayı redā'ete imāle eden ẕikri sābıḳ sebeblerdir. Ve kaçan sen evvelā veḍara muᶜālece eylemesen ḳurḥa ᶜilāc ḳabūl eylemez. Ve çok kerre dahi veḍar imāṭa ve izāle olundukta mizāc-ı ᶜuḍv ṣāliḥ olup ıṣlāḥ-ı ḳurḥaya veḍar edviyesi ᶜilāc-ı kāfī olunur.

Ve çok vāḳiᶜ olur ki ḳurḥa rehle olup üzerine laḥm-ı redī nābit olur, o laḥm fī-nefsihi ḥumret ve süḫūnete māil olup ḳurḥayı muṭīf olan laḥm-ı nābit-i meẕkūru tebrīd eder aṭliyeye ḥācet olur ve o aṭliye bunlardır: ᶜİnebü's-saᶜleb, ṭīn-i Ermenī ḫall ile ve aṭliye-i ṣandaliyye ve aṭliye-i kāfūriyye, bu meẕkūrlar müberreden bi's-selc istiᶜmāl olunur. Ve bu tedbīrler ile o ḳurūḥ-ı müterehhile mündemil ve cirāḥati muḍayyaḳ olmaktan zāil olmaz.

Ve şedīdü'l-vecaᶜ olan ḳurūḥ-ı veciᶜada vācib olur ki evvelā teskīn-i vecaᶜa iştiġāl oluna. Ve lā-maḥāle teskīn-i vecaᶜ senin maᶜlūmun olan müsekkināt-ı vecaᶜ ve mürḫiyātladır her ne ḳadar o mürḫiyāt müsekkinetü'l-vecaᶜ ḳurūḥa müḍādde ise, zīrā ḳurḥa vecaᶜ mevcūd iken muᶜāleceden müte'es̱s̱ire olmaz. Ve kaçan vecaᶜ mürḫiyātla teskīn olunsa ondan ḥādis̱ olan maḍarrat tedārük ve telāfī olunur.

Ve ḳurūḥ-ı veḍire tenḳıyeye muḥtāc olur. Ve ḳurūḥ-ı veḍire bir nevᶜ ḳurḥadır ki onun ruṭūbeti ve ondan seyelān eden kes̱īr ve mütelevvin olur. Ve baᶜḍı kerre o ḳurḥa ᶜasel ile ve baᶜḍı kerre dahi ẕerūrāt ve merāhim ile tenḳıye olunur; eger tenḳıye olunmasa edviyelerle ḳurḥa arasına veḍar ḥāil olup te's̱īrine māniᶜ olur ḫuṣūṣan zerūrāta veḍarın ḥaylūlesi ġālib olur. Pes vācib olur ki evvelā ḳurḥa tenḳıye olunup baᶜdehu inbāt-ı laḥm oluna; onu münaḳḳī olan edviye cilāsı eks̱er olan devālardır. Ammā senin maᶜlūmun üzere münbitāt-ı laḥm ḳalīlü'l-cilā olan evdiye olur.

Ve baᶜḍı kerre laḥm-ı redī nābit olup onu devā-i ḥādde ekl ettirmekle izāleye ḥācet olur, o laḥm-ı zāidin ḫārici müberridāt ile ṭılā olunup baᶜdehu ḫuşkrīşeti ḳalᶜ eden eşyā ile ḳalᶜ olunur ve baᶜdehu ᶜilāc olunur ve bu ṭarīḳ nāṣūra dahi bizim ẕikr eylediğimiz ᶜilāc ṭarīḳidir, zīrā nāṣūra ᶜilācda biz

evvelā ḫazefi ḳalᶜ edip baᶜdehu ḳurḥaya ᶜilāc eylemeye muḥtāc oluruz. Ve devā-i vāḥid baᶜḍı ebdānda laḥmı münbit olur ve beden āḫerde cidden o beden leyyin olmakla ekkāl ve şedīdü'l-cilā olur ve baᶜḍı bedende dahi o devā-i vāḥid-i meẕkūrda cilādan ve inbāt-ı laḥmdan biri bulunmaz, ġayr-i cālī ve ġayr-i münbit olur. Ve devā-i vāḥidin ebdānda es̱eri muḫtelif olmakla istiᶜmāl olundukta o devā taḳviye olunmağa muḥtāc olur, ebdānın kiminde veznini teks̱īr ile veyāḫud dühniyyetini taḳlīl ile veyāḫūd ona müceffif ve cellā olan devā-i āḫer iḍāfesiyle taḳviye olunur ve kiminde dahi vezni noḳṣān ve dühniyyeti ziyāde kılınır, onun için o bedene ḳıyās ile devā-i meẕkūr ekkāl iken onu vezni eḳall ve dühniyyeti ezyed oldukta muᶜtedil olur veyāḫūd o devā-i vāḥid-i meẕkūra baᶜḍı ḳavābıḍ iḍāfe olunmakla maḍarrat-ı ekl menᶜ olunur.

Ve ḳurūḥtan taḳviye-i edviyeye ḥāceti eşedd olan ḳurḥa indimāli ᶜusretli olan ḳurḥalardır. Ve vācib olur ki ḳurḥa üzere devā üç gün miḳdārı terk ve baᶜdehu ḥakk oluna. Eger devāyı ḥakkta ᶜacele olunup üç gün muḳaddem refᶜ olunur ise devā fiᶜlini işlemez ve teʾs̱īri olmaz. Ve keẕālik vācib olur ki ḳurūḥtan dühn tebᶜīd oluna, eger dühn istiᶜmāli lāzım olur ise dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i ās ve dühn-i maṣṭakīden biri istiᶜmāl oluna.

Ve ḳurḥa sāẕece olup ḳurḥanın mevḍiᶜi olan ᶜuḍv zekīyyü'l-ḥiss ve mütevecciᶜa olur ise vācib olur ki müsekkināt-ı ḳaviyye ile ve muḫaddirāt ile onun vecaᶜı teskīn oluna ve eger belīdü'l-ḥiss ise tevaḳḳuf olunmayıp ḳurḥa tedbīrinde vācib olan muᶜālecātla ᶜilāc oluna.

Ve min-beyni'l-ḳurūḥ bāṭında olan ḳurḥa ve şerīf ve ḫaṭīr ve kes̱īrü'n-nefᶜ olan ᶜuḍvda ve āfātı serīᶜan ḳabūl eden ᶜuḍvda cemīᶜan bu aᶜḍālarda olan ḳurūḥ ḥissī ḳavī olan ᶜuḍvun ḳurḥası ḥükmünde olur yaᶜnī evvelā onların vecaᶜını teskīn ve baᶜdehu ḳurḥaya tedbīr olunur. Ve o ḳurḥanın ḫilāfı üzere olanlar ġayr-i ḫāss yāḫūd ḍaᶜīfü'l-ḥiss olan ᶜuḍv ḳurḥaları ḥükmünde olur ve bu sesebden için ḳurūḥ-ı bāṭıne zencārı ve zencār mis̱llileri iḥtimāl eylemez ḫuṣūṣan meşrūben istiᶜmālini ḳatᶜā iḥtimāl eylemez belki ḳurūḥ-ı bāṭıne kes̱īrā ve ṣamġ mis̱lli muġarriyāt istiᶜmāline muḥtāc olur ve ḥuḳne edviyeleri iki emr beyninde olmağa muḥtāc olur.

Ve muᶜālecāt-ı ḳurūḥta ṣavāb budur ki aᶜḍā-i ḳurūḥ taḥrīk olunmayıp sākin kılına, evvel-i emrde ḥareket-i raḳīḳa ile ḳurḥa ᶜuḍvunu taḥrīkin

maḍarratı baᶜde'l-evvel ḥarekāt-ı ᶜanīfe maḍarratından eḳall olur ḫuṣūṣan reḍiyyü'l-aḫlāṭ bedende ḥareket-i ᶜanīfe ziyāde muḍırr olur. Cefn ile ᶜayn veyāḫūd iki cefn veyāḫūd iki iṣbaᶜ mis̱lli mütecāvirān olan aralarında ve civārında vāḳiᶜ olan ḳurūḥun iltiḥāmından tevaḳḳī olunmak vācib olur, zīrā ḳurḥanın iltiḥāmı ḥasebiyle o mücāvir olan ᶜuḍvlarda iltiṣāḳ olur ve kühūf ve meḫābīnin nevāṣīre istiḥālesi serīᶜ olur. Ve şerāyīnin ve evride-i kibārın mücāviri olan ḳurḥalar civārında olan laḥm-ı rıḫvın ürbiyyeteyn ve ibṭ ve ḫalf-i üẕün gibi ᶜuḍvların veremine müʾeddiye o olur ve keẕālik o ḳurḥalar cerebe ve cereb mis̱lli bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz nesnelere dahi müʾeddiye olur ve bi-ᶜaynihi bu ᶜilletten için vecaᶜ müştedd olup o aᶜḍāda verem ḥudūs̱una müʾeddī olduğu gibi ḳurḥa ḥudūs̱una dahi müʾeddī olur ḫuṣūṣan beden redī ve fuḍūl ile memlū ola, bu ṣūrette vācib olur ki beden tenḳıye oluna ve bābında ẕikr olunan muᶜālecāt-ı sāire ile dahi ᶜilāc oluna mādām ki verem tenḳıye olunmadıkça ᶜilācın teʾs̱īri recā olunmaz ve o misl-li ḳurḥalarda vācib olur ki eẕādan ḳurḥa muḥāfaẓa oluna bāsilīḳūn mis̱lliler ile eger beden naḳī olursa. Ve ḳurḥa ile ᶜuḍvun beynine ḥāciz ve māniᶜ vaḍᶜ olunmakla her ḥālde ᶜuḍv-ı vārimin eẕāsı ḳurḥaya vuṣūlünden menᶜ olunur.

Ve vācib olur ki bu vaṣiyyet-i cāmiᶜa istimāᶜ oluna, o vaṣiyyet budur ki ḳurḥa muᶜālecesi için istiᶜmāl olunan edviye ḫālī olmaz ki ḳurḥa ḥāli-ne yā muvāfıḳ olur veyāḫūd ġayr-i muvāfıḳ olur. Eger muvāfıḳ olursa o muᶜālecenin her ne ḳadar nefᶜi olmazsa maḍarratı dahi olmaz, ammā ġayr-i muvāfıḳ olan edviyenin ᶜadem-i muvāfaḳati ve ḳurḥaya muḫālefeti devānın aḍᶜaf olduğundan olursa vācib olur ki o devā taḳviye oluna. Ve ḍaᶜf ḥase-biyle olan muḫālefetin delīli budur ki o devādan mütevaḳḳaᶜ olan tecfīf ve tenḳıye mis̱lli keyfiyyātın aḍdādı ziyāde olur velākin ondan fesād-ı āḫer ḥudūs̱ eylemez. Ve eger edyivenin ḳurḥa ḥāline muḫālefeti ḍaᶜf-ı edviye-den olmayıp vech-i āḫerden olursa mes̱elā ḳurḥaya ḳadr-i ḥācetten ziyāde tesḫīn edip ḳurḥada ḥumret-i iltihāb iḥdās̱ ederse o devānın ḳuvveti tenḳīṣ ve taḳlīl olunup iltihābı o vaḳtte merhem-i müberrid ile teskīn olunma-ğa ḥācet olur veyāḫūd vech-i āḫerden muḫālefet o devānın levn-i ḳurḥayı sevād ve kümūdete imālesi olur, [513b] o imāle ile maᶜlūm olur ki devā ḳurḥa tebrīd eylemiştir veyāḫūd ḳadr-i ḥācet tesḫīn eylememiştir, bu ṣūrette ḥācet olur ki ḳurḥanın o edviyesine cüllenār ve ᶜafṣ ve o mis̱lli ḳavābıḍ ve

müceffifāt ziyāde oluna veyāḫūd devānın muḫālifini ḳurḥayı tecfīf yaᶜnī ḳadr-i ḥācetten eks̱er tecfīf ḥasebiyle olur, bu ṣūrette bizim ẕikr edeceğimiz nesnelerle onun cefāfı tedārük olunur veyāḫūd devā-i muḫālif ḳurḥayı ekl ve taḳvīr eder beyān olunacağı minvāl üzere ve onun ḳuvvet-i cilāsı kesr olunmağa ḥācet olur.

Ve çok kerre devānın ᶜadem-i muvāfaḳati ᶜalīlin mizācı ebvāb-ı keyfiyyetten bir bābda ifrāṭ üzere olduğundan olur, pes vācib olan o keyfiyyet-i müfriṭanın devā-i ḍıdd-ı ḳavīsi üzere kılına ḥattā ḳuvveti ḥasebiyle mizāc-ı evvel-i muᶜtedile redd eyleye ve eger o devā muvāfaḳatte ifrāṭ üzere ise onu ḍaᶜīf kılmağa ḥācet olur.

Ḳurūḥ-ı Ṣadīdiyye Muᶜālecātıdır

Tenḳıye-i ṣadīḍ için edviye-i münaḳḳıye istiᶜmāline ḥācet olur ve baᶜdehu inbāt-ı laḥma iştigāl olunur. Eger ḳurḥa-i ṣadīḍiye rehle olup onun üzerine edviye-i inbātiyye istiᶜmāl olunursa o edviye ḳurḥa-i müterehhileyi ġāire edip taᶜfīn eder, pes vācib olur ki evvelā o ḳurḥa tecfīf ve rehli izāle olunur baᶜdehu münbit devā istiᶜmāl oluna.

Ve kaçan devāyı istiᶜmāl edip teʾs̱īri ve ruṭūbetinin noḳṣānı rüʾyet olunmasa belki ruṭūbet ziyāde olduğu müşāhede olunsa istiᶜmāl eylediğin devā-i müceffif o bedene ḳıyās ile müceffif değildir, pes o devānın taḳviye ve tecfīfini ziyāde eyle ve cilā-i yesīr ile dahi ona iᶜānet eyle, mes̱elā ᶜasel gibi nesne ile yardım eyle. Ve keẕālik cüllenār ve şebb mis̱lli edviye-i ḳabbāḍa ile dahi iᶜāne olunur, onda müstaᶜmel olan dühnün ḳuvveti taḳlīl olunur, ancak onda edhān-ı müceffife istiᶜmāl olunur.

Ve kaçan sen ḳurḥanın ifrāṭ üzere cefāfını rüʾyet eylesen onda istiᶜmāl eylediğin edviyelerden ḳaviyyü't-tecfīf olanları ve keẕālik cilā ve ḳabḍı olanları naḳṣ eyle ve ḳurūḥta münbitü'l-laḥm olan edviye istiᶜmālinde bu vaṣiyyeti ḥıfẓ eyle. Ve bu maḳāmda ṭabībi taġlīṭ eder bir ḥāl vardır, o ḥāl budur ki istiᶜmāl olunan devānın cilāsı vech-i lāyıḳtan eks̱er olup ḳurḥanın laḥmiyyetini bi-ḥasebi'l-cilā ruṭūbet-i sāileye iḥāle etmekle ṭabīb onu ṣadīd ẓann edip edviye-i cāliyenin ḳuvvetini ziyāde kılar ve bu mis̱lli devā ḳurḥayı aġver ve esḫan ve müteverrime ve münḫarıḳu'ş-şefeye eşbeh kılar ve onda ᶜalīl leẕᶜ-i ẓāhir iḥsās eder, pes lāzımdır ki bu mevḍiᶜde o ġalaṭtan tevaḳḳī oluna.

Ve maʿlūm ola ki ḳurūḥu müceffif olan edviyenin kimisi şedīdü't-tebrīd olur benc ve aṣl-ı lüfāḥ ve afyūn gibi ve kimisi dahi şedīdü't-tesḫīn olur rītiyānec ve zift gibi; senin için eḥadühümāyı āḫer ile taʿdīl eylemek vardır ve onun taʿdīli emzice-i cüzʾiyyelerden bi-ḥasebi mizācin mizācin olmak elyaḳtır.

Ve ṣaḍīdi münaḳḳıye olan edviye-i müceffifedir, o edviyeler şebb ve ʿafṣ ve ḳuşūr-ı rummān ve ḳuşār-ı kündür ve mürdāsenc, daḳīḳ-i şaʿīr ve sevīḳ-i şaʿīr ve şaḳāyıḳu'n-nuʿmān ve varaḳ-ı şecerü'l-beʿūḍ mis̱llilerdir. Ve kaçan şecer-i cevzin varaḳ-ı ṭarīsi ve cevzi olduğu ḥāl üzere ḍımād olunsa yāḫūd şarābla ṭabḫ olunan maṭbūḫuyla ḍımād olunsa cidden nāfiʿ olur ve ruṭūbātı bi-ġayri eẕā neşf eder.

Merhem-i Ceyyid: Mürdāsenc aḫẕ olunup merreten ḫall ile ve merreten zeyt ile tenḳıye olunur beyāḍ olunca ḳadar ve baʿdehu küḥl, rūsaḫtec, ʿurūḳ, ʿafṣ, cüllenār, dem-i aḫaveyn, şebb, iḳlīmiya'l-fıḍḍa; bunlar mütesāviye-tü'l-eczā aḫẕ ve daḳḳ ve nāʿimen saḥḳ ve bunların her birisi mürdāsencden ıṣlāḥ ve müheyyā eylediğin miḳdārın südüsü kılınır ve cümlesi ḫalṭ olunup merhem kılınır. Ve bizim anḳrabādīnde ẕikr eylediğimiz edviyeler dahi is-tiʿmāl olunur. Bizim ḳurūḥ-ı ġāirede ẕikr edeceğimiz minvāl üzere ḳurūḥ-ı ṣadīdiyye seyālāt ile ġasl olunur, o seyālāttan olur māu'l-baḥr. Ammā mā-ı şebb ṣadīdī hem ġasl hem redʿ eder. Ve bu maḥallde ẕikr olunan edviyelerin küllisi eger maʿa'l-ḳurḥa verem olursa muḍırr olur. Suʿd ile ṭabḫ olunan mā ceyyidü't-tecfīf olur. Helīlec ve emlec ṭabīḫleri ve āzād-dıraḫt ve varaḳ-ı sidr ṭabīḫleri bu bābda ceyyiddir.

Ḳurūḥ-ı Vesiḫa ʿİlācıdır

Ḳurūḥ-ı vesiḫada edviye-i cāliye istiʿmāli vācibdir, bizim *Ḳānūn*'da ẕikr eylediğimiz üzere edviye-i cāliyenin aḳvāsı ve elẕaʿı ile ibtidā olunur ve baʿdehu şeyṭarec ve zerāvend mis̱llileri ʿasel ile ve miḳdār-ı ḳalīl ḫall ile is-tiʿmāle tedrīc olunur. Ve keẕālik ʿilk-i buṭm bir mis̱li, dühn-i verd veyāḫūd semn ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik aṣl-ı sūsen maʿa'l-ʿasel veyāḫūd daḳīḳ-i kirsenne ve ḫaşīşe-i cāvşīr istiʿmāl olunur.

Ve mürekkebāttan merhem-i Hindī ve merāhim-i ḫaḍır bi-cemīʿi aṣnā-fihā yaʿnī zencāriyye ve basīṭa ve uşşaḳ ile maḫlūṭa ve sāir ṣınfları istiʿmāl

olunur. Ve kez̠ālik merāhim-i ḳaysūriyye ve daḳīḳ-i kirsenne ile mütteḫaz̠ merhem ve merhem-i milḥ ve ḳurṣ-ı esved ve ḳurṣ-ı aḫḍar ve ḳarmūcānīs denmekle maʿrūf olan mürekkeb dahi istiʿmāl olunur.

Ve edviye-i ceffāfedendir dürdī-i zeyt, ʿasel, şebb mütesāviyetü'l-eczā aḫz̠ olunur. Ve kez̠ālik isfīdāc, caʿde veznleri berāber aḫz̠ olunur. Ve eger vesaḫ müştedd olursa ferāsiyūn maʿa'l-ʿasel nāfiʿ olur. Ve aḍmide-i ceyyideden olur zeytūn-ı mümellaḥ. Bu maḳāmda yaʿnī ḳurḥa-i vesiḫada dahi bizim ḳurḥa-i ġāire bābında z̠ikrimiz minvāli üzere seyyālāt ile ġasle ḥācet olur. Ve eger verem olursa seyyālātın küllīsi muḍırr olur.

Kühūf ve Ḳurūḥ-ı Ġāire ve Meḥābī Muʿālecātıdır

Bu mez̠kūrların muʿālecesinde onların tecāvīfini laḥmla doldurmağa ḥācet olur ve o imtilā dem ve ġıdānın ġazāret ve kes̠retine muḥtācdır ve kez̠ālik onda cemīʿan şedīdetü't-tecfīf ve't-tenḳıye olan edviyeye dahi ḥācet olur.

Ve vācib olur ki ʿalīl ṣadīd seyelān edip muḥtebes olmayacak vaḍʿ üzere kılına eger bi-ḥasebi'l-infāḳ ʿalīli o ḥāl üzere bulup ʿuḍvda olan ḳurḥanın aṣlı fevḳe ve füvvehesi esfele olduğunu rüʾyet eder isen onun ḥāli ḥasen olur ve eger ḳurḥanın nuṣbesini onun ḫilāfı üzere rüʾyet eder isen bu ṣūrette o vaḍʿ ve nuṣbe-i ġayr-i ṭabīʿiyye z̠ikri mürūr eden vechlerle taġyīr olunmak mümkin ise taġyīr olunur ve eger taġyīr-i nuṣbe mümkin olmazsa aṣl-ı ḳurḥaya vāṣıl ve māil bi'l-istiḳṣā ḳurḥanın şaḳḳına ḥācet olur ve o istiḳṣā kehf bāḳī olmayacak miḳdār kılınır veyāḫūd ḳurḥa aṣlında füvvehe-i ṭabīʿīsinden ġayri ʿamel-i yed ile bir mesīl ve menfez̠ iḥdās̠ olunur velākin füvvehe-i mez̠kūre iḥdās̠ından bir ḫaṭar ʿārıḍ olmayacağı baʿde't-teʾemmül mütebeyyin olduktan sonra iḥdās̠ olunur. Ve kaçan menfez̠-i mez̠kūru aṣl-ı ḳurḥayı şaḳḳ edip iḥdās̠ eylesen ḳurḥayı ribāṭ ile sen şedd edersin ve şedde füvvehe-i ḳadīmesinden bidāye edip aṣl-ı ḳurḥada müceddeden keşf olunan menfez̠ cānibine müntehī kılarsın.

Ammā ṣūret-i ūlāda yaʿnī ḳurḥa nuṣbesi ṭabīʿī üzere olup aṣl-ı ḳurḥa fevḳte ve füvvehe esfelde olduğu ṣūrette rabṭa ṣūret-i s̠āniyede olan rabṭın ʿaksi üzere bidāye edersin ve iki ṣūrette cemīʿan cihet-i ʿāliye şeddini teşdīd edersin. Ve şeddi īlām ve īrām meblağına yaʿnī vecaʿ ve verem iḥdās̠ ede-

cek mertebesine ulaştırmak cāiz olmaz. Ve eger ḳurḥa-i mezḳūreyi şaḳḳ müteʿazzir olursa ḳurḥa ġasle ve münbite-i münaḳḳıye olan o fetāili idḫāle ḥācet olur ki onun ḳurḥayı tenḳıyesi inbātı ibṭāl eylemeye o fetāilde tenḳıye ḳuvvesi ḳaviyye olduğu gibi inbāt ḳuvvesi [514a] dahi ḳaviyye olmak ḥasebiyle. Bu bābda merhem-i rüsülü tecribe edip müdirrāt ile istiʿmālini ceyyid-i bāliġ bulduk. Ve o ḳurḥa içine ḳanṭuriyūn ḥaşv kılınsa cidden ʿacīb olur ve ondan sonra ʿacībü'n-nefʿ sūḳūṭūn baʿdehu īresā baʿdehu daḳīḳ-i kirsenne ile iḥtişā ʿacīb olur.

Ve meḫābīnin tedārükü rüʾyet olunmasa iltiṣāḳ-ı ceyyid ile cild mülteṣıḳ olmaz velākin mümkin olur ki cild tecfīf olunmakla ḳurḥa üzere ʿuḍv-ı ṣaḥīḥ cildine müşābih ilzām ve ilṣāḳ oluna.

Ve ḳurūḥ-ı ġāireyi ve keẕālik kühūf ve meḫābīyi edviye-i münaḳḳıye tenḳıye-i bāliġa ile tenḳıye eylemez ve onda edviye laḥm dahi inbāt eylemez meger ki onda edviye-i seyyāle vü ġassāle istiʿmāl oluna zerrāḳa ile izrāḳ olunmakla veyāḫūd fetāil ile dess olunmakla, ʿale'l-ḫuṣūṣ o ḳurḥanın şekli bir nevʿ şekl ola ki onun nuṣbesi ve şedd olunan ribāṭın ʿaṣrı tenḳıyeye kifāyet eylemeye bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz nuṣbe gibi; bu ṣūrette edviye ile tenḳıye-i bāliġa ḳaṭʿā münkün olmaz.

Ve ʿasel edviye-i ġassāledendir ḫuṣūṣan şarābla ve mā-ı remād ile istiʿmāl olunsa ġasli ḳavī olur; ḳurūḥta olan veḍar-ı ḳavī onu iḥtimāl eylemez. Ve ġaslde mā-ı baḥr ġasl-ı mevṣūf-ı mezḳūra ḳarīb olur, zīrā māu'l-baḥr hem ġasl hem tecfīf eder. Ve mā-ı şebbī dahi ġassāldır ve maʿa-ẕālik ʿuḍva taḥallüb-i mevādda māniʿ olur. Ve bu mezḳūrların birisi ṣāliḥ ve nāfiʿ olmaz ḥattā şarābla ġasl dahi ṣāliḥ olmaz eger o ḳurḥalarda verem olur ise.

Ve ẕikr olunan ḳurūḥ üzere edviye vaḍʿ olundukta vācib olur ki ḳurḥa-ı mezḳūre ve üzerinde ve ribāṭātında ʿuḍvun ṣalāḥ-ı mizācı muḥtāc olduğu eşyā ile melṭūḫa ve keẕālik dāḫilen[146] istiʿmāl olunan merhemin māddeye muḳāvemetine nāfiʿ eşyā ile dahi melṭūḫa olan ḫıraḳ kılınır fem-i ḳurḥa üzere dahi istiʿmāli vācib olan devā ḫıraḳ ile taṭliye olunsun için.

Ve ḳurḥa iltiṣāḳına delīl olur seyyelātın ḳılleti ve esāfil-i ḳurḥanın ṭumaʾnīneti. Ve baʿḍı kerre ribāṭ ve ḳuvvet-i devā ile ḳurḥanın inʿiṣārı ḥasebiyle ruṭūbāt-ı keṡīre defʿaten münʿaṣıre olup ḫiffet ve iltiṣāḳ ḥāṣıl olur.

---

146 "Dāḫilden" murād ḳurḥanın cevfidir.

Ḳurḥada Tevellüd Eden Dīdānın Yaᶜnī Kurtların Muᶜāleceleridir

Ona nāfiᶜ eşyādandır fūtenec-i nehrī ᶜuṣāresi ve kitāb-ı s̱ālis̱te dūd-ı üẕün bābında ẕikr eylediğimiz edviye cemīᶜan nāfiᶜdir.

Ḳurūḥta İnbāt-ı Laḥm Beyānındadır

Vācib budur ki ḳable't-tenḳıye inbāt-ı laḥma taṣaddī olunmaya ve baᶜde't-tenḳıye onad ġıdā ḳālīl ise ve ona vāṣıl olmazsa ġıdā ceẕb oluna; ḳurḥa hangi ᶜuḍvda ve hangi keyfiyyet üzere olursa olsun cilāsı ve leẕᶜi ḳavī olan edviyeler ondan tebᶜīd oluna. Ve vācib olur ki laḥmı münbite olan edviye istiᶜmāl olundukta ḳurūḥ-ı ṣadīdiyye bābında ẕikr olunan vaṣiyyete mürāᶜāt olunup onda ẓuhūr eden faḍl-ı ruṭūbete ve faḍl-ı cefāfa mürāᶜat oluna ve o mevḍiᶜde ẕikr olunan o edviye ile muᶜālece oluna ki onun ḳurūḥ-ı ṣadīdiyyede istiᶜmāli ruṭūbet-i ḳurḥa için veyāẖūd ḳurḥanın cefāfı için olmayıp belki şedīdü'r-ruṭūbet veyāẖūd cāff ve ḳalīlü'r-ruṭūbet olan o ḳurḥada inbāt-ı laḥm tedbīri için taḥrīr olunmuş ola. Ve ḳurūḥ-ı meẕkūrenin cefāfını onu tesyīl eylemek ve edviyesi merhem ise dühn ve şemᶜini teks̱īr eylemek ile olur. Ve ḳurḥanın cefāfını ziyāde eder ḳurḥayı taġlīẓ ve taẖs̱īr eylemek ve dühniyyetini taḳlīl ve edviyeyi teks̱īr eylemek veyāẖūd onun edviyesinde ᶜaseli ziyāde eylemek.

Ve ḳurḥada merāhim ile inbāt-ı laḥm evfaḳ olur velākin merāhimin inbātı ebṭaʾdır, geç inbāt eder ve ẕerūrāt ile inbāt aᶜserdir lākin inbātı serīᶜ olur ve baᶜḍı kerre onun inbāt eylediği laḥm ṣulb olur ve vācib olur ki ẕerūr nes̱r olunur merāhim ile iḥdāḳ ve iḥāṭa oluna.

Ve şarāb ᶜale'l-ẖuṣūṣ şarāb-ı ḳābıḍ bi'l-cümle ḳurūḥa devā-i ceyyiddir, zīrā bi'l-cümle ḳurūḥu o şarāb ġasl ve tenḳıye ve taḳviye eder. Ve biz bābu'l-cirāḥatte edviye-i münbiteyi ẕikr eyledik ve onların ẖıyārını bu maḳāmda ẕikr evlā olur ve o ẖıyār budur kuḥl-i muḥraḳ, anzerūt, ġıra's-semek, ḥalezūn-ı muḥrak-ı mesḥūḳ, tūbāl-i Şābūrkān, ābār-ı muḥraḳ, vecc, birincāsef, lūf, suᶜd işbu edviye münbitāt-ı laḥmın ẖıyārıdır ẖuṣūṣan veḍara nefᶜ-i beyyini vardır. Vecaᶜda bu bābda cidden ḳavīdir ḳanṭuriyūn ġayete bāliġdir, zücāc-ı muḥraḳ tecfīf ve idmālde ᶜacībdir.

ʿUfūneti Olmayan Ḳurūḥ-ı Müteʾekkile-i H̱abīs̱e Muʿālecātıdır

Müteʾekkile-i ẖabīs̱e olan ḳurūḥ muʿālecesinde ḳānūn budur ki beden tenḳıye oluna eger naḳī değil ise ve eger beden naḳī ise ʿuḍv tenḳıye oluna ḥacāmāt ve irsāl-ı ʿalaḳ ile ve ʿuḍvun mizācı aṭliye ile taʿdīl oluna ve ġıdāsı ıṣlāḥ olunup aġdiye-i ṣāliḥe bilā-teʾẖīr ve lā-müdāfaʿatin taġdiye oluna, zīrā taġdiyede müdāfaʿa redāʾet-i ḳurḥayı teks̱īr eder. Ve baʿḍı kerre ḳurḥanın saʿyi ḳaṭʿ-ı ʿuḍva muḥtāc eder.[147]

Ve bilā-ʿufūnet müteʾekkile olan ḳurḥaya nāfiʿdir bu neṭūlātla tenṭīl eylemek: mā-ı bārid, mā-ı ās, mā-ı verd, mā-ı ʿaṣa'r-rāʿī, şarāb-ı ḳābıḍ ḥarāreti olmayan ḳurḥada ve mā-ı verd ile memzūc ẖall ve mā-ı sāẕec-i kes̱īr eger ḥarāret var ise ve o mis̱lli miyāh-ı müberride-i müceffife.

Eger o ḳurḥa-ı müteʾekkilede ʿufūnet var ise ona mā-ı baḥr ve bizim ḳurḥa-i müteʿaffinede ẕikr edeceğimiz eşyālar nāfiʿ olur. Ve müteʾekkilenin ecved-i ʿilācı ḳavābıḍ-ı müberride vü müceffife istiʿmālidir ḳuşūr-ı rummān ve ʿades ve varaḳ-ı maṣtakī ve bezr-i verd ve şevke-i Mıṣriyye ve ḥabbu'l-ās mis̱lliler gibi ve o neṭūlāt gibi ki onların içinde bu edviyeler ola ve bu edviyeler mis̱lliler şebbden bir ṭuʿme ile taḳviye olunur. Ve keẕālik bu bābda nāfiʿdir varaḳ-ı ḥummāḍ ve aġṣānı şarābla kaynatılıp ḳurḥa-i müteʾekkile taḍmīd olunsa ve keẕālik ṭīn-i Rūmī ẖall ile veyā sikencebīn ile maʿcūn kılınıp taḍmīd olunsa veyāẖūd ḳarʿ-ı yābis-i muḥraḳ ile veyāẖūd lisān-ı ḥamel sevīḳ ile veyāẖūd zeytūnun varaḳ-ı ṭarīsi ile taḍmīd olunsa cemīʿan nāfiʿ olur.

Ḳurūḥ-ı Müteʿaffine-i Rediyye Muʿālecesidir

O ḳurūḥ-ı rediyyenin aṣl-ı ʿilācı bedeni tenḳıyedir. Ve eger beden naḳī ise ʿuḍvu tenḳıye-i ʿuḍva maḫṣūṣ münaḳḳıyāt ile tenḳıyedir ḥacāmet ve ʿalaḳ ve mizāc muṣlıḥa aṭliyelerle, mirāren biz onları ẕikr eyledik ve keẕālik tecvīd-i ġıdādır. Ve bu ḳurḥanın ʿatīḳi şerrli olmakla ʿilācında istiʿcāl olunup tevānī ve tekāsül eylememek gerektir. Ve vācib olur ki o ḳurḥa verem-i ḥārrdan menʿ oluna ve o ḥarāretli veremi benc sevīk ile istiʿmāl olunsa teskīn eder. Ve bu mis̱lli ḳurūḥ ifrāṭ üzere fāsid olsa nār ile veyāẖūd devā-i kāvī-i ḥādd ile keyy olunmaġa veyāẖūd ḳurḥa ḳatʿ ve istīṣāl olun-

147 "Uḍvu ḳaṭʿa muḥtāc eder" nüsẖa.

maǧa ḥācet olur laḥm-ı ṣaḥīḥten mā-ʿadā es̱er-i ḳurḥadan bir nesne bāḳī kalmasın için ve laḥm-ı saḥīḥ cevdet-i dem ve cūd-ı levn ile ve ṣıḥḥat ʿaẓm ebyaḍ ve naḳī olduğundan maʿlūm olur. Ve devā-i ḥādde ḳurḥanın ḫazefle-rini cemīʿan aḫẕ edip iḫrāc eder velākin ḥiddetinin īcāb eylediği īlām semn ile tedārük olunur ḳurḥa üzerine merreten-baʿde-uḫrā vaḍʿ olunmakla.

Eger ḳurḥa-i müteʿaffinede nevāṣīr ve ḫazeften biri olmazsa o ḳurḥa re-diyye ve ḫabīs̱e olur ve ʿufūnetten emn olsun için baʿḍı kerre ḳaṭʿ-ı ʿuḍva ḥācet olur. Ve ḳurḥa-i müteʿaffineyi ıṣlāḥ eden neṭūller māu'l-baḥr ve bābu'n-nevāṣīrde mez̠kūr olan miyāh mis̱lliler olunur. Ve bu ḳurūḥta ve ġayri ḳurḥalarda vācib olur ki üzerlerine vaḍʿ olunan edviye biraz eyyām üzerinde terk oluna ve ribāṭı ḥall olunmaya. Ve o ḳurūḥta istiʿmāli vācib olan edviyeler budur: Daḳīḳ-i kirsenne şebbden bir şeyʾ ile veyāḫūd se-mek-i māliḥ-i muḳadded lübb-i ḫubzdan bir şeyʾ ile ve zerāvend ve aṣl-ı kerneb ve aṣl-ı sılḳ ve aṣl-ı ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ve mesḥūḳ bezr-i kettān ḳalḳa-dīsle [514b] ve ḥāşā zebīb ile ve tīn kendi ve şecerinin varaḳı ve naṭrūn ve kemmūn ve daḳīḳ maʿa'l-ʿasel; bu edviyenin her biri ḳurḥa-i mez̠kūreye nā-fiʿdir. Ve bu aḍmideler dahi nāfiʿdir: Baṣal-ı fār ʿasel ile ṭabḫ olunur ḍımād kılınır veyāḫūd kerneb ʿasel ile veyāḫūd ḳarʿ-ı yābis-i muḥraḳ ve varaḳ-ı zeytūn-ı ṭarī ile dahi taḍmīd olunur.

<u>Devā-i Mürekkeb:</u> Zerāvend, varaḳ-ı ḫırvaʿ ʿuṣāresi her birinden birer cüzʾ, zencār nıṣf cüzʾ bu mez̠kūrlardan su ile ʿasel ḳıvāmında leṭūḫ ittiḫāẕ olunur ve baʿḍı kerre o leṭūḫ ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ʿuṣāresi ve sūrī ile taḳviye olun-maǧa ḥācet olur ve bu leṭūḫ ile ḳurḥa telṭīḫ olunduktan sonra üzerine ḫıraḳ-ı yābise vaḍʿ olunur. Ve kez̠ālik zerāvend ve ʿafṣ ve zeyt veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur ve onunla ḳurḥanın kendi ve nevāḥīsi telṭīḫ olunur veyāḫūd nūre ve ḳulḳuṭār her birinden birer cüzʾ ve zernīḫ nıṣf cüzʾ aḫẕ olunur. Ve kez̠ālik sūrī on iki, ḳulḳuṭār on, zāc dört bu mecmūʿdan leṭūḫ ittiḫāẕ olunur, nıṣf ḳūṭūlū ḫall-i s̱iḳḳīf içinde o edviye ḫall zāil olunca ḳadar ṭabḫ olunur, ondan mirved yaʿnī mīl ile aḫẕ olunup onunla ḳurḥa telṭīḫ olunur.

Ve kez̠ālik ḳulḳuṭār, zāc her birinden yirmi cüzʾ ve ḳuşūr-ı ḥadīd on altı cüzʾ ve ʿafṣ ġayr-i mes̱ḳūb sekiz veyāḫūd milḥ bir cüzʾ, şebb-i muḥraḳ, ḳuşūr-ı nuḥās, ḳaysūr-ı muḥraḳ her birinden nıṣf cüzʾ.

Merhem-i Ceyyid: Anzerūt, rūsaḫtec, ʿafṣ, zencār, zerāvend; bu edviye ʿilkten bir şeyʾ ile cemʿ olunur lüdūnet ve ʿilkiyyetten bir şeyʾ taḥṣīli için ve baʿḍe tanẓīfi'l-ḳurḥa o merhem istiʿmāl olunur.

Bu Devā Tecribe Olunup Nefʿ-i Bāliġi Müşāhede Olunmuştur: Zāc-ı aḥmer yirmi dört, nūre-i ḥayye on altı, şebb on altı, ḳuşūr-ı rummān on altı, kündür, ʿafṣ her birinden otuz ikişer, şemʿ yüz yirmi, zeyt, ʿuşşaḳ bir ḳūtūlī.

Devā-i Āḫer-i Ceyyid: Reṣāṣ-ı muḥraḳ maʿa'l-kibrīt, nuḥās-ı muḥraḳ, isfīdāc-ı reṣāṣ, kündür, mürdāsenc, mürr, iḳlīmiyā-ı muḥraḳ, uşşaḳ, cāvşīr her birinden ikişer dirhem, keçi böbreğinin yağı, rītiyānec, ʿilk-i enbāt, dühn-i ās her birinden üçer ve bu edviyelerin ḳābil-i ẕevebān olanları o edviyeyi maʿcūn edecek ḳadar ḫall içinde teẕvīb ve saḥḳ olunacak edviye saḥḳ olunduktan sonra olunup maʿcūn kılınır.

Cālīnūs'un ve Ġayrilerin Cemʿ Eylediği Devā-i Münciḥtir: Tūbāl-i nuḥās bir ūḳıyye, zencār-ı maḥkūk bir ūḳıyye, şemʿ nıṣf rıṭl, ṣamġ-ı lārkes[148] bir ūḳıyye ve nıṣf ūḳıyye; bu meẕkūrların devā-i müteḳaddim resmi üzere ẕevebānı ḳābil olanları teẕvīb ve saḥḳı ḳābil olanları saḥḳ olunup mecmūʿundan merhem ittiḫāẕ olunur ve şemʿ bi-ḥasebi'l-ḥācet miḳdār-ı meẕkūreden ziyāde ve noḳṣān olunur ve onları dīferġānis - ديفرغانس ile ḫalṭ olunmağı müsteḥabb gördüler. *"Dīferġānis" bedeline baʿḍı nüsḫada "derūrūġas" ve baʿḍı āḫerde "ẕīferūcās" vāḳiʿ olmuştur.* Ve devā-i meẕkūr üzere Cālīnūs çok kelām tekellüm eyledi. Ve ẕikr olunan ḳurūḥ-ı müteʿaffine-i rediyye ẕeker misḷli ʿuḍva ʿārıḍ olsa onda ḳırṭās-ı muḥraḳ devāsı ve devā-i enderūn ve ḳarʿ-ı yābis-i muḥraḳ veyāḫūd ṣūf-ı vesiḫ-i muḥraḳ ve varaḳ-ı serv ḍımādı veyāḫūd dülbün varaḳ-ı muḥraḳı ḍımādı istiʿmāl olunur.

ʿAsiretü'l-İndimāl ve Ḫīrūniyye Ḳurḥalarının Muʿālecātıdır

Bilā-taḳyīd ıṭlāḳ üzere ʿasiretü'l-indimāl tesmiye olunan ḳurḥa müteʿaffine ve müteʾekkile tesmiye olunan ḳurḥaların ġayridir, ʿāmm ḫāṣṣın ġayri olduğu gibi, zīrā müteʾekkile ve müteʿaffine ḳurḥaların her birisi sāʿiyedir, ʿasiretü'l-indimāl olan ḳurḥanın saʿyi baʿḍı kere olmaz belki ʿalā-ḥālihā bāḳıye olur. Ve keẕālik ʿasiretü'l-indimāl olan ḳurḥa nevāṣīrin dahi

148 "Lārkes" ṣanevber diye işāret olunmuştur.

ġayridir, zīrā ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurḥada iḥtirāḳ olmak lāzım değildir yaᶜnī ruṭūbet-i külliyyeten zāile olup taẖazzüf eylemek ᶜasiretü'l-indimālde lāzım olmaz, nevāṣīrde taẖazzüf lāzımdır. Ve'l-ẖāṣıl nevāṣīrin küllīsi ᶜasiretü'l-indimāldir velākin her ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurḥa nevāṣīr değil değildir, beynehümāda ᶜumūm ve ẖuṣūṣ-ı muṭlaḳ vardır.

Ammā ẖīrūniyye ḳurḥasının indimālden buᶜdü ve fesādı ġāyete bāliġdir ve onun ḳānūn-ı muᶜālecātı budur ki:

Eger ẖīrūniyyenin sebeb-i ḥudūs̱u redāʾet-i mizāc ise o mizāc ıṣlāḥ olunur.

Ve eger redāʾet-i dem ise onun ġıdāsı dem-i ceyyidi tevlīd eden ve o demin müḍāddı demi tevlīd eden aġdiye kılınır.

Ve eger sebeb ḳıllet-i dem ise dem teks̱īr olunur ve ceyyid ġıdāsı tevsīᶜ olunur ve eger sebeb terehhül ve tevessuẖ ise ona rehl ve vesaẖın ᶜilācı ile muᶜālece olunur.

Ve eger sebeb cefāf-ı müfriṭ olup henüz nāṣūr olmadı ise terṭīb-i muᶜtedil ile terṭīb olunur ve ona muraṭṭıb muᶜtedil devā ile ᶜilāc olunur ᶜalīl mā-ı ḥārre ile taᶜrīḳ olunmak gibi ve ᶜuḍv terleyip ve iḥmirār ve intifāẖ ḥāṣıl olunca ḳadar mā-ı ḥarr ile taᶜrīḳ ve baᶜdehu ᶜaraḳ imsāk olunur, o ḳadri tecāvüz eylemek cāiz olmaz eger tecāvüz olunsa ᶜuḍv-ı müteḳarriḥa mādde-i kes̱īre ve āfet-i ᶜaẓīme münceẕib olur ve ḳadr-i meẕkūr taᶜrīfinden sonra ḳurḥa üzere tecfīfi eḳall olan devā vaḍᶜ olunur ve baᶜḍı kerre mā-ı fātir ile meblūle olan ẖıraḳı vaḍᶜ nāfiᶜ olur ve baᶜḍı kerre ḥakk ile ḳurḥa idmāya ve ḳurḥa ᶜuḍvunu delke ve ḳurḥa üzere merāhim-i ziftiyye vaḍᶜ olunmağa ḥācet olur.

Ve eger ẖīrūniyye ḥudūs̱una sebeb o ḳurḥayı muḥīṭ olan laḥmın redāʾet-i aᶜrāḍı ve aḥvāli olursa ona senin maᶜlūmun olan şarṭ ile iẖrāc-ı dem ve baᶜdehu müceffifāt ile tedārük olunmakla ᶜilāc olunur.

Ve eger sebeb dāliyenin saḳyı ise o dāliye ḳaṭᶜ olunup demi tesyīl olunur veyāẖūd o dāliye sell olunur ve çok kerre bu tedbīr irāḥa eder velākin o ᶜalīlde imtilā var ise o ᶜilāca faṣd ile ve ẖılṭ-ı sevdāviyyeyi istifrāġ ile ibtidā olunur ve baᶜdehu dāliyeye taᶜarruḍ ve demi ḥasbe'l-imkān tesyīl olunur, zīrā ḳable'l-istifrāġ dāliyeye taᶜarruḍ olunsa ḳurḥa-i ūlādan şerri eks̱er olan ḳurḥa ḥudūs̱una bāᶜis̱ olur. Ve tenḳıye-i meẕkūreden sonra dāliyeye taᶜar-

ruḍ olunup dāliyeye ve baᶜdehu dāliyeden ᶜārıḍ olan cirāḥiyye ᶜilāc olunur ve baᶜdehu ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurḥaya ᶜilāc olunur.

Ve eger o ḳurḥanın sebeb-i ḥudūs̱u ḍaᶜf ve ᶜuḍvun sūᵓ-i mizācı olursa ve o sūᵓ-i mizāc dahi iᶜtidālden baᶜīd olan sūᵓ-i mizāc-ı müfriṭ olup onun ḥudūs̱unu ḥarr ve berdden veyāḫūd emziceye tābiᶜ olan taḫalḫul-i müfriṭ ve tekās̱üf-i şedīdden ẓann ve ḥisbān edersin, eks̱er-i ḥālde taḫalḫul-i müfriṭ ḥarārete ve ruṭūbete veyāḫūd yalnız ruṭūbete tābiᶜ olmakla ve tekās̱üf-i şedīd bürūdet ve yübūsete veyāḫūd yalnız yübūsete tābiᶜ olmakla pes bu mis̱l-li sebeble ḥādis̱ olan ᶜasiretü'l-indimāl ḳurḥa vācib olur ki sebebin ḍıddı ile yāḫūd sebebin ḍıddını īcāb eden edviye ile ᶜilāc oluna.

Ve çok kerre dahi sebeb bir nevᶜ ḥarāret olur ki o ḥarāret māddeyi cez̠b ve irsāl eder ve onun ḳurḥasına ᶜilāc müberrid ve ḳābıḍ edviye ile olur.

Eger sebeb-i ḳurḥa nāṣūr olur ise ona nāṣūr ᶜilācıyla ᶜilāc olunur.

Eger sebeb ḳurḥa nevāḥīsinde olan ᶜaẓm-ı fāsid olur ise o ᶜaẓm şarṭ-ı laḥm ile keşf olunup naẓar olunur, eger ᶜaẓmın fesādını ḥakk ile izāle mümkin ise ᶜalā-vechi'l-istiḳṣā o ᶜaẓm ḥakk olunur, eger ḥakk mümkin olmazsa ᶜaẓm ḳaṭᶜ olunur ve bāb-ı fesādü'l-ᶜaẓmda bizim şerḥ edeceğimiz minvāl üzere ᶜamel olunur.

Cālīnūs dedi ki ṣadrında nāṣūru olan bir ġulāmın nāṣūru vasaṭ-ı ḳaṣṣın-da olan ᶜaẓma müntehī ve bāliġ oldu, o ᶜaẓmın [515a] üzerinde olan eş-yā-i muḥīṭayı şerḥ edip ᶜaẓmı keşf eyledik ve nāṣūrun o ᶜaẓma iṣābetini rüᵓyet eyledik ve onu ḳaṭᶜa biz muḍṭarr olduk velākin ᶜaẓmdan mevḍiᶜ-i fesād ᶜalāḳa-i ḳalbin miᶜlāḳı ve müsteḳarrı olduğunu müşāhede eylediği-mize binā'en o fesādı ᶜaẓmdan izālede şedīden rıfḳ eyledik ve bizim o fesā-dı izālede ᶜināyetimiz o ᶜaẓmı dāḫilden taġşiye eden ġışāyı ᶜalā-selāmetihi ḥıfẓda istiḳṣāya maṣrūf oldu ve ᶜaẓmın mevḍiᶜ-i fesādına ve ḳaṣṣa o ġışādan muttaṣıl olan maḥall-i müteᶜaffin idiği dahi rüᵓyet olundu. Ve Cālīnūs dedi ki biz o ḥālde ġulām-ı mez̠kūrun ḳalbini rüᵓyet edip naẓar eyledik, ḳalbin üzerinde olan ḥāil ve ḥācib refᶜ olundukta ḳalbe naẓar edenlerin rüᵓyetleri gibi rüᵓyet ḥāṣıl oldu ve bizim rıfḳ ile o ᶜaẓmı nezᶜimiz ḥasebiyle o ġulām sālim oldu ve ḳaṣṣtan nezᶜ eylediğimiz ᶜaẓm-ı fāsid mevḍiᶜinde laḥm-ı ṣaḥīḥ nābit oldu ḥattā o maḥall mümtelī ve müteferriḳ olan şefeler birbirlerine muttaṣıl oldu ve ġılāf-ı ḳalbin reᵓsi ḳable-nezᶜi'l-ᶜaẓm ḳalbi ne minvāl üzere

setr ve taġṭiye eder ise baᶜde'n-nezᶜ ve'l-iltiḥām o minvāl üzere taġṭiye eder oldu. Ve Cālīnūs dedi ki ẕikr olunan ḳurḥanın ḥāl ve şānı o cirāḥat şānından aᶜẓam değildir, onda ṣadrda s̱uḳbe ḥādis̱ ola. Cālīnūs'un bu kelāmını aḫẕ eyle.

Ve biz deriz ki kaçan ḳurḥa ᶜatīḳ ve ḳadīm olsa ondan miḥceme ile ḳadr-i lāyıḳ dem isāle olunmak ṣavāb olur, ammā ᶜusr-i indimāl için eks̱er-i ḥālde muᶜadde olan yaᶜnī müheyyā kılınan edviye tūbāl-i nuḥās ve zencār-ı muḥraḳ ve ġayr-i muḥraḳ ve tūbāl-i şābūrkān ve tūbāl-i ḥadīd-i sāire ve lizāḳu'ẕ-ẕeheb mis̱llilerdir, bu meẕkūrlardan ḳayrūṭıyāt ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik ḳulḳuṭār ve zāc ve onlara müşābih edviyeler ᶜuḍva taḥallübe māniᶜ şebb ve ᶜafṣ mis̱llilerle istiᶜmāl olunur.

Ve ᶜasiretü'l-indimāl olan ḳurḥa ᶜilācında istiᶜmāl olunan devālardandır: İḳlīmiyā, ġıra'ẕ-ẕeheb, şebb her birinden sekizer, zencār, ḳuşūr-ı nuḥās her birinden birer, ṣamġ-ı serv dört, şemᶜ, dühn bildiğin miḳdār. Ve keẕālik şemᶜ on, ṣamġ-ı ṣanevber dokuz, iḳlīmiyā üç, ḳulḳuṭār altı, dühn-i ās ḳadr-i kifāye. Ve keẕālik ḳulḳuṭār, iḳlīmiyā bu iki devā mā-ı baḥr ile ve mā-ı ḥıṣ-rım ile terbiye olunsa. Ve keẕālik ḳalᶜiyy ve nūre içinde ṭabḫ-ı yesīr ile ṭabḫ olunan su ile bi-ḥasebi'l-mizāc terbiye olunsa ve onların şems-i ṣayfta cev-det üzere terbiyesinden sonra kendilerde olan mā-ı baḥr ve ḳıly temelluḥ eylemezden muḳaddem yaᶜnī onlardan milḥ münᶜaḳid olmazdan muḳad-dem o edviye taṣfiye olunsa o mürebbā ve ṣāf ḳulḳuṭār dahi ve iḳlīmiyā dahi ᶜilāc-ı nāfiᶜ olur. Ve keẕālik nuḥās-ı muḥraḳ ve rītiyānec ve milḥ-i en-derānī her birinden ikişer ūḳıyye, şemᶜ ve dühn miḳdār-ı kifāye aḫẕ olunup istiᶜmāl olunur. Ve onlara eẕviye-i nāṣūriyye dahi nāfiᶜ olur eger o edviye-i nāṣūriyye tecfīf ve daḳḳ olunduktan sonra istiᶜmāl olunursa. Ve o ḳurḥada istiᶜmāl olunan edviyeden olur daḳīḳ-i kirsenne ve īresā ve zerāvend-i muḥ-raḳ ve nuḥās-ı muḥraḳ ve türāb-ı kündür dahi istiᶜmāl olunur ve her birin-den ẕikr olunan edviyeden hangisine müsteḥaḳḳ olur ise o bedenin ḳurḥa-i meẕkūresi müsteḥaḳḳ olduğu devā ile muᶜālece olunur.

Devā-i Ceyyid: Bürādetü'n-nuḥās, bürādetü'l-ḥadīd aḫẕ olunup mā-ı şebb ile maᶜcūn kılınır ve ṭīn-i aḥmer ile taṭyīn olunup tennūrda iḥrāḳ olu-nur baᶜdehu iḫrāc olunup saḥḳ olunur ve ẕerūren istiᶜmāl olunur veyāḫūd onlar mürdāsencle merhem kılınır.

Merhem-i Ẕehebī-i Ceyyid Ṣıfatıdır: Mürdāsenc-i ẕehebīden bir menn ve şemᶜ ve aṣl-ı māzeryūn otuz altı mis̱ḳāl, zencār on sekiz mis̱ḳāl ṭīn-i ḥikmet ile ve mürdāsencden bir rāyiḥa ile mesḥūḳ olan bürāde-i ẕeheb kırk mis̱ḳāl, dühn-i ᶜatīḳ üç rıṭl bu meẕkūrlar aḫẕ olunup dühnün üzerine mürdāsenc, ẕeheb ve zencār ilḳā ve ḫalṭ olunur ve baᶜdehu sāir edviye vaḍᶜ olunur. Ve keẕālik ḫazef-i tennūr ve remād-ı vedᶜ ve reṣāṣ-ı muḥraḳ-ı maġsūl aḫẕ olunup dühn-i āsla merhem ittiḫāẕ olunur ve vācib olur ki o dühn-i ās mürdāsencle taḳviye ve taḳvīm oluna ve o taḳvīm ve taḳviyenin ṣıfatı budur ki evvelā mürdāsencden bir ūḳıyye aḫẕ olunur ve cidden ḥādd olan ḫallden mürdāsencin üç mis̱li aḫẕ olunur, zeyt ve ās dühnlerinden yāḫūd edhān-ı sāirenin birinden iki ūḳıyye aḫẕ olunup o edviyeler dühn içine vaḍᶜ olunduktan sonra mürdāsenc o iki ūḳıyye içinde ḥall olup dühn ḫās̱ir olunca ḳadar taḥrīk olunur ve mürdāsencin iḥtirāḳından tevaḳḳī olunur.

Ve ḫīrūniyye için ittiḫāẕ olunan edviyeden olur: Ḳuşūr-ı nuḥās, zencār ve bilā-istiḳṣāin maġsūle olan nūre; bu meẕkūrlardan ẕerūr ittiḫāẕ olunur ve şebb-i mesḥūḳ dahi ẕerūr olur. Ve keẕālik zūfā dört, naṭrūn iki; onlardan dahi ẕerūr ittiḫāẕ olunur veyāḫūd evvelā ḳurḥa-i meẕkūre ᶜasel ile telṭīḫ olunup baᶜdehu bu ẕerūr ekilir, o ẕerū budur: Ḳuşūr-i nuḥās iki cüzʾ, ḳayrūṭī on cüzʾ; şemste mers olunur istiᶜmāl olunur veyāḫūd isfīdāc ve şebb her birinden sekizer, ḳuşūr-ı nuḥās ve milḥ-i derānī ve kündür ve zencār ve ḳuşūr-ı rummān her birinden ikişer cüzʾ ve nūre bir cüzʾ ve bir cüzʾün dahi iki s̱ülüs̱ü ve dühn-i ās kifāyet ḳadar. Ve keẕālik mürdāsenc, zeyt her birinden birer rıṭl ve zerāvend ve ᶜafṣ-ı ġayr-i maṭbūḫ her birinden birer ūḳıyye, üşşec bir ūḳıyye, diḳāḳ-ı kündür iki ūḳıyye; o edviyelerden nār üzere leṭūḫ ittiḫāẕ olunur ve aṣl-ı ḳaṣab ile taḥrīḳ olunur.

ᶜİlāc-ı Nevāṣīr ve Mülteṣıḳ Olmayan Cülūdun Dahi ᶜİlācıdır

Nevāṣīrin māhiyyeti ve aḥkāmı ve aṣnāfı ḥaḳḳında ḳudemānın ẕikr eyledikleri kelāmı biz beyān eyledik. Ammā tedbīr-i nevāṣīrde vācib olan budur ki onun ṣadīdi ve ruṭūbāt-ı fāsidesi nuṣbe-i müseyyile ile ve rabṭ ile isāle olunur ve o vechlerle ṣadīd ve ruṭūbāt-ı sāireleri isāleyi bu mevāḍiᶜden muḳaddem mevāḍiᶜ-i uḫrāda biz beyān eyledik.

Ammā nevāṣīre maḫṣūṣ ʿilāc beyānı budur ki nāṣūrun iḫtilāfıyla ʿilāc muḫtelif olur, zīrā baʿḍı nāṣūr ṭariyye ve sehle olur ve baʿḍı uḫrā ʿatīḳa olup taḫazzüfü ġavṣ-ı şedīd ile laḥmda ġāiṣa olur. Ve nāṣūr-ı ġāiṣa-i meẕkūrenin ʿilācı ʿusretli olur, onun ʿilācı micrād ile ve ġayr ile o ḫazefin küllīsi ḳaṭʿ-ı müsteʿṣıl ile ḳaṭʿ ve aḫẕ etmekle veyāḫūd nārda keyy etmekle veyāḫūd edviye-i kāviye istiʿmāl etmekle olur. Bu meẕkūrlardan her biri ṣaʿb ve şāḳḳ olduğu ẓāhirdir ḫuṣūṣan nāṣūrun civārında ʿaṣab ve sāir aʿḍā-i şerīfe olsa ṣuʿūbeti ġāyete bāliġ olur. Ve baʿdı kerre marīḍin meyli o nāṣūrun beḳāsına olur yaʿnī şedāyid-i ʿilāca ʿadem-i taḥammülü ḥasebiyle o miṯlli marīḍe muʿālecede ʿilāca muḳāsāt edince ḳadar müdārāt olunur.

Ve nāṣūrun muʿālecesinde mümkin olur ki nāṣūr tecfīf olunup dāḫilinde olan laḥm-ı vedekī vü ḫabīṯ ekl ettirilir ve laḥm-ı meyyitten bāḳī kalan dahi tecfīf olunup idmāl olunur, o nāṣūr müddet-i ṭavīle sākinen bāḳī kalır velākin idmāli tāmm olmaz. Ve idmāl-i tāmmı murād edenlere vācib olur nāṣūru laḥm-ı ḫabīṯ ü vedekīden tenḳıye edip içini edviye-i müceffife ile maḥşüvv edip terk eyleyeler, bu tedbīr ile nāṣūr ʿalā-cefāfihi bāḳī kalır eger imtilāda ḫaṭā olmazsa ve ruṭūbet-i mizāc ve vuṣūl-i mā üzerine ıḍṭıcāʿ-ı mūlim ve ṣadme ve ḍarbe ve suʿāl ve raʿde miṯllilerden biri olmazsa.

Ammā nāṣūru ḳalʿ edip külliyyen istīṣāl ve istihlākin ʿilācı budur ki eger ḳurḥa-i nāṣūr [515b] ḫabīṯe ve ʿaṭīḳa ve ḳadīme olursa ona devā-i sāire yoktur, ancak ona ʿilāc ḫazefini ḳaṭʿla veyāḫūd nār ile bizim beyān eylediğimiz üzere keyy etmekle olur ve o keyy nāṣūrun menāfiẕ-i mülteviye-i muʿveccesini keyyin ṭarīḳini taḳrīb için maʿa-tevaḳḳin ve ḥaẕerin rabṭ eyledikten sonra olur, zīrā vech-i muḥarrer üzere olan keyy ile nāṣūr münḳaliʿ ve munḳaṭıʿ olur veyāḫūd o nāṣūrun keyyi edviye-i ḥādde ile olur, o edviye nūşādur ve zernīḫ ve kibrīt ve zencār ve zībaḳ miṯllilerdir. Ve zībaḳ istiʿmāl olundukta her ḥālde ḳatl olunur, [bir miṯli bürāde-i ḥadīd ve nısfı ḳadar ḳıly ve keẕālik nısfı miḳdārı nūre ile ḫalṭ olunup] eṯāl içinde taṣʿīd ve ḳınnīne içinde maḥnūḳan ḥıfẓ olunur ve onun taṣʿīd-i meẕkūrunu o bābda iştiġāli olanlar bilirler ve milḥ gibi taṣʿīd olunur. Ve kaçan ondan nāṣūra bir şeyʾ vaḍʿ olunsa ondan nāṣūr mültehib ve münşevī olur ve laḥmdan munfaṣıl olur ve kelbetānla nāṣūru aḫẕ ve iḫrāc

olunur ve ʿuḍva sāʿaten fe-ṣāʿat semn iṭʿām olunur vecaʿı hādī ve sākin olsun için ve baʿdehu ʿilāc-ı ḳurūḥla muʿālece olunur.

Ammā nevāṣīrden ṭarī-i sehl olan nāṣūr ʿilācında vācib olur ki nāṣūr edviye-i ḳaviyye ile ġasl oluna velākin o ġassāl olan edviyede ḳaṭrān mis̱li devā olmaya, o edviye-i ġassāle bunlardır: Ermide, māu'l-baḥri'l-ücāc, zernīḫ ve nūşādur ile maḫlūṭ mā-ı sābūn ve nūşādur ve rūsaḫtec ikisi dahi yābis iken veyāḫūd min-ġayri seyelānin nedāvet ve rıġvesi olduğu ḥālde taṣʿīd olunursa mā-ı muṣaʿʿadleri dahi nāṣūru ġasl eder. Ve kez̠ālik edviye-i ġassāledendir o su ki içinde ḳıly, kils, ḳuşūr-ı beyḍ, nūre ṭabḫ olmuş ola. Ve kaçan o nāṣūr tenḳıye olunsa üzerine devā-i ḫırvaʿī vaḍʿ olunur. Ve edviye-i ġarbe mevride olunan merhem-i zernīḫin nefʿi ʿacīb olur ve Cālīnūs'un ḳırṭāsī devāsı dahi istiʿmāl olunur. Ve zāc, ḳalḳadīs, nuḥās-ı muḥraḳ, zencār bu mez̠kūrlardan müʾellef devā ve kez̠ālik onlara müşābih olan ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ, kirsenne, īresā, sermaḳūṭūn istiʿmāl olunur.

<u>Ve Bābda Devā-i Mücerrebdir:</u> İsḳūlaḳandriyūnun aṣlı, zīrā o aṣl ile nāṣūr mümtelī kılınsa berāʾet ḥāṣıla olur. Ve kez̠ālik ḫarbaḳ ile dahi nāṣūr doldurulsa ve on gün ḳadar terk olunsa berāʾet ḥādis̠ olur ve kez̠ālik sūrī dahi onlar gibidir. Ve kez̠ālik ḳıs̠s̠ā-i ḥımār ʿilk-i buṭmla veyāḫūd ʿuṣare-i aṣlu'l-maḥrūs̠ ve üşşec ḫall ile veyāḫūd üşşec ve ḳalḳadīs ve zāc ve ḳulḳuṭār ḫall ile bu mez̠kūrlarla nāṣūr maḥşüvv kılınsa nāṣūra berāʾet ḥāṣıl olur veyāhūd bevl-i eṭfāl aḫẕ olunup reṣāṣtan müttehaẕ olunan hāven içinde bevle ḫus̠ūret gelince ḳadar saḥḳ olunmaktan ḫālī olunmaz baʿdehu tecfīf olunup istiʿmāl olunur.

<u>Nāṣūrda Ehl-i İskenderiyye'nin İstiʿmāl Eyledikleri Devādır:</u> Aṣl-ı encūsā ve zāc-ı meşvī ve ḳulḳuṭār ve zencār ve şebb her birinden birer cüzʾ ve z̠erārīḥ nıṣf cüzʾ, mez̠kūrdan z̠erūr yāḫūd merhem ittiḫāẕ olunur veyāḫūd ḫall içinde zerārīḫ ṭabḫ olunup edviyeden zerārīḫ ḫaz̠f olunur ve bāḳī edviye o ḫall-i maṭbūḫla cemʿ olunur ve baʿḍı kerre onda ʿasel dahi kılınır. Ve kez̠ālik ṣabır ve zencār ve mürdāsenc ve ḳuşūr-ı beyḍ mükelles olurse kes̠īren aḳvā olur. Ve bu bābda kes̠īren aḳvādır ʿusr-i indimālde z̠ikr eylediğimiz devālar.

Kaçan laḥm-ı ceyyid ẓāhir olsa mülsıḳa ve münbitetü'l-laḥm olan devālar istiʿmāl olunur. Ve eger nāṣūra ḳarīb ʿaẓm-ı fāsid var ise vācib olur ki

o ᶜaẓm ıṣlāḥ olunup o sebeble iḥdāṡ olunan cirāḥate ᶜilāc olunur. Ve eger ruṭūbāt-ı ṣadīdiyyenin ḳalīle olduğunu veyāḫūd ruṭūbāt-ı ṣadīdiyye middiyye olduğunu rüʾyet eylesen ᶜilāc nefᶜ vermeğe ḳarīb olur.

Cirāḥāt Üzere Olan Laḥm-ı Zāid Beyānındadır

Laḥm-ı zāidin ᶜilācında cāliye ve müceffife olan edviyeye ḥācet olur; o edviyenin her ne miḳdār leẕᶜi eḳall olursa o miḳdār ecved olur. Ve vācib olur ki inbāt-ı laḥmda ṭabīᶜattan mütevaḳḳaᶜ olan fiᶜl laḥm-ı zāidi izālede tevaḳḳūᶜ olunmaya, zīrā inbāt-ı laḥm fiᶜl-i ṭabīᶜattır ve ṭabīᶜatın inbāt eylediği laḥmı ekl lā-maḥāle meᶜūnet-i devā ile olur veyāḫūd bilā-meᶜūnet ṭabīᶜat-ı fiᶜl olana müḍādde fiᶜl işleyip laḥm-ı zāidi nādiren ekl eder velākin taᶜvīl ve iᶜtimād devā meᶜūnetiyle ekline olur. Ve maᶜlūm ola ki bu şānda mütteḫaẕ olan aḳrāṣın menfaᶜati ṭarī ve tāze iken olur ve ḳurṣ-ı ᶜatīḳin menfaᶜati olmaz. Ve eger ḳurṣ istiᶜmāline ḥācet olursa o ḳurṣ ittiḫāẕ olundukta vācib olur ki onu taḳrīṣ edip havā ifsād etmeyecek bir mevḍiᶜe defn olunmakla ḥıfẓ oluna ve ṡecīr-i ḫall içinde yaᶜnī küspe içinde ḥıfẓ olunmak medḥ olundu lākin onların medḥleri benim katımda küll-i ṣıḥḥat ile ṣaḥīḥ değildir belki o edviyeden aḳrāṣ-ı benādıḳ ittiḫāẕ olunup ᶜalā-ḥālihi ḥıfẓ olunmakla ḳuvvet ziyāde maḥfūẓa [olur.] Ve baᶜḍılar dediler ki ḥıfẓ-ı ḳuvvet için o edviyeye gāh bīgāh zernīḫ ve ṡūmdan meʾḫūẕ olan mā-ı ḥādd saḳy olunur ve o ḳavl muᶜteber değildir, zīrā miyāh-ı ḥādde-i meẕkūre ḳuvveti taḥallüle müheyyā kılar ve havā-ı fāsid dahi ona muᶜīn olur.

Ve laḥm-ı zāidi ekl için istiᶜmāl olunan edviyeden ağlaẓ ve eṡbet devāların menfaᶜati ekṡer olur velākin onun menfaᶜati ḳuvveti ḥasebiyle değildir, zīrā baᶜḍı elṭaf devālar ağlaẓ ve eṡbetten aḳvādır belki ağlaẓ olan edviyenin havādan ve aḫlāṭ-ı mizācdan teʾṡīri ve infiᶜāli ḳalīl olup ᶜalā-ḥālihi ve ḳuvvetihi bāḳī kalır ve menfaᶜati zāil olmaz. Ve o ağlaẓ edviyeler bunlardır: Ḳuşūr-i nuḥās, ṣadef-i muḥraḳ ḳanāfiẕin bi-luḥūmihā muḥraḳ olan iki nevᶜi[149] velākin ḳanāfiẕin tenḳıyesi ḳalīl ve laḥmı ḳabḍı vech-i lāyıḳtan

149 "Ḳanāfiẕ" kirpi dedikleri ḥayvāndır; onun envāᶜ-ı ṡelāṡesi vardır: biri berrī ve cebelī ve baḥrīdir; ke-enne muṣannif cebelīyi berrī ṣınfından ᶜadd edip iki ḳısmdır dedi.

ekse̱r olur. Ve bizim taʿdād eylediğimiz devālardan aḳvādır āsiyā tesmiye olunan ḥacerin zehresi ve ondan dahi aḳvādır sūrī, ġıra'ẕ-ẕeheb, ḳulḳuṭār, zāc ve bu edviyeleri iḥrāḳ edviyenin ḳuvvetini ve leẕʿini taḳlīl eder ve leṭāfetini ziyāde eder. Ve zehretü'n-nuḥās dahi ḳaviyyedir lākin zencār ḳuvvetine bāliġ olmaz ẖuṣūṣan ḳuşūr-ı nuḥāstan meʾẖūẕ olan zehre bāḳī zehreden aḳvā olur.

Ve laḥm-ı zāidi ekl-i ceyyid ile ekl eden edviye bunlardır: ḳıly, zencār ve çok kerre vāḳiʿ olur ki mā-ı baḥre veyāẖūd milḥ-i mürr maẖlūṭ olan ẖalle maġmūse olan ẖıraḳ laḥm-ı zāid üzere ṭarḥ olunsa o laḥmı taḥlīl ve ıḍmār eder veyāẖūd ḳıly ve ġayr-i muṭfāt olan nūre aẖẕ olunup o meʾẖūẕ yedi mis̱lli olan suya vaḍʿ olunduktan sonra yedi gün miḳdārı şemste terk olunur ve her gün vaḳt-i vāḥidde tesvīṭ olunur ona ẖus̱ūret gelip ṭīn gibi olunca ḳadar ve baʿdehu ondan aḳrāṣ ittiẖāẕ olunup istiʿmāl olunur. Ve keẕālik nīṭalḳūs - نيطلقوس ḳurṣu ve merhem-i aḥḍar ʿacībü'n-nefʿ olur. Ve milḥ-i derānī ile mütteḥaẕ olan merhem-i aẖḍar ve isḳarīṭāṭī - اسقريطاطي tesmiye olunan merhem laḥmı bilā-leẕʿ ekl eder ve diyārūn - ديارون devāsı ve dūẕūdiyā - دوذوديا devāsı ve keẕālik ḳuşūr-ı nuḥāṣ ve diḳāḳ-ı kündürden mütteḥaẕ olan devā o laḥm-ı zāyidi ıṣlāḥ eder ki cirāḥat üzere ḳuṭn-ı menfūş gibi cidden nemā bulmuş ola. Ve irbiyān-ı enf için maʿmūle olan edviyenin küllīsi bu bābda dahi nāfiʿdir.

Evvelā Mündemile Olup Baʿdehu Münşaḳḳa ve Münḳaḍḍa Olan Ḳurūḥ Tedbīridir

Ḳurḥa-i mündemilenin intiḳāḍından sonra ʿilācı budur ki o ḳurḥanın nevāḥīsinde olan ʿaẓm-ı redī ve laḥm-ı redī aẖẕ olunur ve baʿdehu bilindiği üzere ḳurḥa tecfīfine meşġūl olunur ve baʿdehu müstaẖricāt-ı ʿiẓām olan edviye-i ḥādiye[150] devālar olur, o devālar bunlardır: Varaḳ-ı ẖaşẖaş-ı esved, varaḳ-ı tīn ve sevīḳ tīn ile ḍımād olunsa veyāẖūd bezr-i benc, ḳalḳadīs veznleri berāber aẖẕ olunup ḍımād olunsa vech-i meşrūḥ üzere ʿaẓmı iẖrāc eder. [516a]

150 [Burada "hādiye" yerine "cāẕibe" beklenirdi!]

Ve Ḳurūḥ ve Cirāḥātin Ās̱ārı Beyānındadır

O ās̱ār ḳalᶜ için muᶜālecāt ḳaviyyetü'l-cilā olan edviye-i cāliyeye muḥtāc olur, zīrā onun tenḳıyesi ḳuvvet-i cilā ḥasebiyle olur; ās̱ār-ı ḳaviyyeler ḳuvveti cilā ile ve ās̱ār-ı ḍaᶜīfeler ḍaᶜīfü'l-cilā devā ile ḳalᶜ olunur. Ve ās̱ār-ı ḳaviyyeyi ḳalᶜ ve tenḳıye eden edviye-i ḳaviyye budur: Süḥāle-i ḥadīḍ maᶜa'l-lükk ve'l-ıṭrīfili'l-kebīr aḫẕ olunup ās̱ār üzere ṭılā olunur. Ve benim katımda ṣadā-i ḥadīd ecved olur ve keẕālik zencār dahi reʾs-i ibre ile ġarz olunmak ecved olur ve üzerine nūre ve ᶜasel ile ṭılā olunur veyāḫūd mīvīzec ve ᶜasel ile veyāḫūd fūtenec ᶜuṣāresini beyāḍ-ı beyḍ ile ṭılā olunur.

Ve ās̱ār-ı ᶜāṣiyeye zernīḫ ve ḥacer-i fülfül ile tedbīr olunur.

Ammā ās̱ār-ı ḫafīfede istiᶜmāl olunan edviye-i ḥafīfe bāḳılā ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ ve bezr-i fücl ve rete ve rıḫv ve saḫīf olan ṭīn ve ḳuşūr-ı biṭṭīḫtir. Ve şaḥm-ı ḥımārın āṣār-ı ḍaᶜīfeyi ḳalᶜı cidden ceyyiddir ḫuṣūṣan o edviyenin baᶜḍısına muḳārin ola.

Ammā ḍarbdan bāḳıye olan ās̱ārı dühn-i sūsen ile üzerine mesḥ o ās̱ārı serīᶜan ḳalᶜ ve izāle eder. Ve bundan sonra bizim bābu'z-zīnette taḥrīr edeceğimiz edviyeyi ḳırāʾet edip ᶜamel eyle.

Dördüncü Maḳāle ᶜAṣabın Teferruḳ-ı İttiṣāli ve Keẕālik ᶜAẓmın Cebīreye Muḥtāc Olmayan Teferruḳ-ı İttisāli Beyānındadır

Cirāḥatü'l-ᶜaṣab ᶜaṣabın ḥissi şedīd olup dīmāġa ittiṣāli olmakla onun cirāḥatından cidden şedīde evcāᶜ ve cidden aẓīme olan ālām ḥādis̱e olur ve teşennüc ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre elem-i ṣaᶜb teḳaddüm eylemeden teşennüc ᶜārıḍ olur velākin elem ᶜaẓīm olmazsa dahi onda verem ᶜaẓīm olmak lāzımdır.

Teferruḳ-ı ᶜaṣabın ziyāde sehle olan aᶜrāḍı ḥummayāt ve mevḍiᶜ-i cirāḥatin ġayri mevḍiᶜde ẓuhūr eden evrām-ı kebīre olur ve keẕālik ᶜaṭaş ve seher ve cüfūf-ı lisān olur ve ḫāṣṣaten verem oldukta o ᶜavārıḍ kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur. Evtār-ı ᶜaḍal cirāḥatı dahi cirāḥāt-i ᶜaṣab gibidir ḫuṣūṣan veter cānib-i reʾste ola.

Ve kaçan ᶜaṣabda verem ve verem mis̱lli nesne ḥādis̱ olsa ve ona berd iṣābet eylese teşennüc eder, eger verem-i ᶜaṣaba ᶜufūnet iṣābet eder ise o ᶜuḍv-ı vārim fāsid olur ve ᶜaṣabe ᶜufūnet serīᶜan ḥādis̱e olur, zīrā ᶜaṣabın

māddesi ruṭūbettir ve onu berd ʿaḳd ve icmād etmekle o ruṭūbetten ʿaṣab tekevvün eylemiştir, pes o mis̱lli ʿuḍva ruṭūbet veyāḫūd ḥarāret-i raṭbe iṣābet edip munṭabıḫ oldukta serīʿan taʿaffün eder. Ve aʿṣābın aḥvāli minvāl-i meẕkūr üzere olmakla ona miyāh-ı bāride ve miyāh-ı ḥārreden her biri muḍırr olur miyāh-ı bāride teşnīc ve miyāh-ı ḥārre taʿfīn etmekle. Ve edhān-ı bāride dahi miyāh-ı meẕkūre gibidir yaʿnī onun dahi bārid ve ḥārrı teşnīc ve taʿfīne müʾeddī olup muḍırr olur velākin baʿḍı kerre edhān istiʿmāl olundukta bi'l-fiʿl tesḫīne muḥtāc [olur, iskān-ı vecaʿda tesḫīne muḥtāc] olduğu gibi ve keẕālik edviye ile istiʿmāl olunan dühn dahi tesḫīn olunur edviyeyi tesḫīn ve tesyīl eylesin [için.] Ammā o müsaḫḫin dühnün aʿṣābı terṭīb ve taʿfīn maḍarratını edviye ona muḳāvemet edip refʿ eder.

Ve aʿṣāb üzere vāḳiʿ olan naḥsa dahi cirāḥatin fiʿlini işler velākin naḫsa vereminin ẓuhūru baṭīʾ olur ve keẕālik onun vereminin nuḍcu ve ʿilācı ḳabūlü dahi baṭīʾ olur. Ve baʿḍı kerre ʿaṣabda nuḍc ve iltiḥāmı baṭīʾ olan ḳurḥa ḥādis̱e olur.

Her cirāḥat ki ʿaṣabda ḥādis̱e olur yā naḫs olur veyāḫūd şaḳḳ olur; eger şaḳḳ olursa o şaḳḳ ile ʿaṣab yā münkeşif olur veyāḫūd münkeşif olmaz ve bunların her birisinde şaḳḳ tūlen yā ʿarḍan olur. ʿAṣabda ṭūlen vāḳiʿ olan cirāḥat ʿarḍan vāḳiʿ olan cirāḥatten eslem olur, zīrā ʿarḍan olan cirāḥatte līf-i ṣaḥīḥ-i mücāvir mücāveret ḥasebiyle ʿarḍan maḳṭūʿ olan elyāftan müteʾellim ve müteʾeẕzī olup onların elemi dimāġa teʾeddī eder ve teşennüc ve emrāḍ-ı ʿaẓīmeyi dimāġın teʾeddīsi ḥasebiyle īcāb eder ve o ṣūrette çok kerre ʿuḍv-ı mecrūḥu ve menḫūsu bi-külliyyetihimā ḳaṭʿa ḥācet olur, zīrā ḳaṭʿ ḥasebiyle aʿrāḍ-ı rediyye zāil olup istirāḥat ḥāṣıl olur.

Ve aġşiyede ḥādis̱ olan cirāḥat evtārda olan cirāḥatten eḫaff olur ve ʿaṣab cirāḥatından bi-ṭarīḳi'l-evlā eḫaff olur. Ve ġışā baʿḍısı müşāhede ve baʿḍısı teşrīḥ ḥasebiyle senin maʿlūmun oldu ki ḳuvvet-i intisāc u ittiṣāl ḥasebiyle mübrem yaʿnī şeyʾ-i vāḥid olmuştur, onun mesālik-i elyāfı rüʾyet olunmaz, ammā veter-i ġışāīnin elyāfında mesālik-i ṭūlü müşāheddir ve veter-i ġışāī cidden ṣulbdür ve ġışāda o ṣalābet yoktur ve ġışānın ḫıyāṭate iḥtimāli vardır.

Ve bir ʿaẓmdan nābit olup ʿaẓm-ı āḫere vāṣıl olan ribāṭın ḫarḳından ve cirāḥatından bir mekrūh ʿārıḍ olmaz ve eşedd-i ʿilācı iḥtimāl eder ve aʿṣābın

inşidāḫından ve ᶜarḍan baᶜḍan inḳıṭāᶜından ḫavf olunduğu miḳdār aᶜṣābın külliyyen inbitārından ḫavf olunmaz her ne ḳadar inbitār ile ᶜuḍv müzmin olur ise.

ᶜAṣabın Teferruḳ-ı İttiṣāli Muᶜālecātı Beyānındadır

Cirāḥat-i ᶜaṣab devāsı ḥārr-ı yābis ve eczāsı laṭīf ve ḥarāreti muᶜtedile olup ġayr-i lāẕiᶜ ve cidden şedīd tecfīfi olan ve bilā-ḳabḍ ceẕbi olan devālardır. Ve her devā ki onda ḥarāret-i laṭīfe olup leṭāfet-i cevheri ḥasebiyle tecfīf-i şedīdi ola, o devā ceẕbden ḫālī olmaz ve onun ḳabḍından sen ḥaẕer eyle ḫuṣūṣan evvel- emrde ḳabḍdan ḥaẕer eks̱er olmak lāzımdır meger ki rūsaḫtec ve tūbālü'n-nuḥās mis̱lli cellā olan devālar [ile] maᶜan istiᶜmāl oluna. Ve ẕikr olunan devālardan cevheri s̱aḳīl olanları ḳabḍı olmayan ḫall ile saḥḳ edip telṭīf eyle, zīrā baᶜḍı kerre kes̱īfte kāmine olan ḥarāret-i latīfeyi ḫallin ve cevher-i kes̱īfi saḥḳ ile telṭīfin ibrāz ve iẓhārına tevaḳḳuᶜ olunur. Ve aḥyānen ḳaviyyetü'l-ḥarāret olan edviye istiᶜmāline ḥācet olur ḳuvvet-i ḥarāret ḥasebiyle ġāiṣ olsun için velākin ḳuvveti bir miḳdār kesr olunup muḫālaṭa-i kāsir ile iᶜtidāle imāle olunur ve o mis̱lli maḫlūṭ devā bi-ḳadrin tesḫīn ve bi-ḳuvvetin tecfīf eder.

Ve eger teferruḳ-ı ittiṣāli olan ᶜaṣabe mekşūfe ise ḥiddetli olan edviyenin birini ḳabūl eylemez ve ona ḥiddetli edviye istiᶜmāli ziyāde muḍırr olur. Ve o ᶜaṣab üzere vaḍᶜ olunan devā veyāḫūd ḥıraḳ-ı bāride olsa ondan ᶜaṣab ziyāde muteḍarrır olur.

Ve kaçan ᶜaṣabda cirāḥat vāḳiᶜ olsa onu ilḥāma mübāderet olunmaz belki onun muᶜālecesinde evvelā teskīn-i vecaᶜ olunur ḫıraḳ-ı ḥārre ile tekmīd edip veyāḫūd edhān-ı müsaḫḫine ve ḫuṣūṣan o zeyt-i üfāḳ ki onda ḳabḍ ve fevḳe'l-fātir süḫūnet ola, onlarla vecaᶜ teskīn olunur. Ve zeytin süḫūnet-i fātiresi bāride ḥükmünde olmakla teskīn-i vecaᶜda nefᶜi olmaz. Ve keẕālik o ᶜaṣabeye iltiḥām muᶜālecesinden muḳaddem gerektir ki senin himmetin veremi dahi teskīne ola. Ve zamān-ı ibtidāda istiᶜmāl olunacak edviyenin biri dahi bu ḍımāddır: Daḳīḳ-i bāḳılā ve kirsenne ve ḥımmaṣ ve türmüs, mürr mis̱lli ḥubūbātın edıḳḳası ve sevīḳ-i şaᶜīr mis̱lli esviḳa ahẕ olunup ondan sikencebīn ve mā-ı remād ile ḍımād ittiḫāẕ olunur ve belki bu ḍımādın istiᶜmāli [516b] ḳable'l-iltiḥām olmak lāzım olduğu gibi verem ẓuhūrundan

muḳaddem olmak dahi lāzımdır. Ve baʿḍı kerre aḍmide-i ḫafīfe ile dahi intifāʿ olunur. Ve kaçan sen bu tedbīrleri eylesen ve ondan muḳaddem faṣd ve ishāl ile bedeni tenḳıye etmekle mevāddın inṣıbābından emīn olsan o zamān iltiḥām için ʿilāca mübāşeret eyle ve onun mevcūd olan vecaʿını mā-ı ḥārr ile elbette teskīn eyleme belki laṭīfü'l-eczā ve ġayr-i ḳābıḍ ve keyfiyyeti ḥadd-i ifrāṭa bāliġ olmayan dühn ile vecaʿı teskīn eyle, zīrā keyfiyyet-i ḳaviyyesi olan yaʿnī ifrāṭ üzere ḥārr olan ve ifrāṭ üzere bārid olan edhān onlara muvāfıḳ olmaz.ve çok kerre vāḳiʿ olur ki cürḥ ʿāfiyete ḳarīb olur. Ve ona berd ḍarb ve iṣābet etmekle vecaʿ müştedd olur ve eẕā muʿāvede eder ve tesḫīn ile fi'l-ḥāl tedārük olunmağa ḥācet olur ve ona edhān-ı müsaḫḫine ile tenṭīl olunur.

Ve eger ʿaṣab mekşūf ise ve onda olan ḳaṭʿ-ı ṭūlānī ise onu laḥmla taġṭiye etmeğe ictihād eyle ve üzerine bizim ẕikr eylediğimiz edviye-i vaḫziyye vaḍʿ eyle ve mevḍiʿ-i ṣaḥīḥten bir şeyʾ-i ṣāliḥ aḫẕ edip onunla şaḳḳın iki şefelerini cāmiʿ ve ḍāmm olan şedd ile üzerini bir ḫırḳa-i ʿarīḍa ile şedd eyle, ammā cirāḥat-i ʿaṣabın ʿarḍında olursa onda ḫıyāṭate ḥācet olur ve illā lem yelzem. *Bu ʿibāre iki maʿnā üzere iḥtimāli olur: Biri eger şaḳḳ ʿarḍında olmazsa belki ṭūlde ise onu ḫıyāṭat etmek īcāb eylemez. Ve maʿnā-yı āḫer budur ki eger ḫıyāṭat olunmasa ʿarḍda olan cirāḥatin şaḳḳaları birbirine muttaṣıl ve mülāzım olmaz, ikisi dahi maʿnā-yı ṣaḥīḥ olur.*

Ve kaçan emr-i cirāḥat faḥl ve ḳavī olup ʿufūnet dahi ʿaṣabı ḥāffe ve muḥīṭa olsa ve cirāḥat ʿarḍ-ı ʿaṣabda olsa o ʿaṣab betr ve ḳaṭʿ olunur ve ictihād edip cirāḥatı tevrīm ve taʿfīnde ḥasbe mā-emken sen muḥāfaẓa eyle, zīrā verem ve vereme berd iṣābeti teşennüce ve ʿufūnet zemānet-i ʿuḍva müʾeddī olur ve bināen ʿaleyh vācib olur ki esfel-i cürḥ mülteḥim olmazdan muḳaddem reʾs-i cürḥ ilhām ve ḍamm olunmaya ve reʾs-i cürḥte müḍāyaḳa var ise tevsīʿ oluna, zīrā reʾs ve füvvehenin inḍimāmı ve teḍayyuḳu ʿufūnete müʾeddī olur cirāḥatte ṣadīḍ ve ruṭūbāt-ı sāire ictimāʿ etmekle ve maʿa-hāẕā cirāḥat içinde muḥtebes ṣadīdden vecaʿ müştedd olur ve reʾs-i cürc cirāḥat cefāf-ı muḥkem ile teceffüf edip min-külli vechin veremden emn ḥāṣıl olmadıkça ḍamm ve ilvām olunmaz, bināen ʿaleyh devā üzere olan şedd sāir şedden esraʿ ḥall olunmak vācib olur. Ve baʿḍı kerre gecede veyāḫūd bir günde iki defʿa veyāḫūd üç defʿa ḥalle

ḥācet olur ve baʿḍı kerre leylen ḥall olunsa o leylin ṭavīl olan nehārında dahi ḥalle ḥācet olur veyāḫūd nehāren ḥall olunsa onun leyl-i ṭavīlesinde dahi ḥalle ḥācet olur eger o edviyede lez̠ʿ olursa ve eger lez̠ʿ yok ise ḥalle ḥācet ḳalīl olur bükreten ve ʿaşiyyeten ḥalli kifāyet eder. Ve vācib olur ki onun edviyesine mürāʿāt olunsa fevḳa'l-vācib tesḫīni olan edviye ve ḳadr-i vācibden tesḫīni eḳall olan edviye olunmaya istiʿmāl ve kez̠ālik cilā ve tecfīfinde ve ḍıddlarında ifrāṭ ve tefrīṭ olmaya belki ḳadr-i lāyıḳ keyfiyyetler ola. Ve sen ḳadr-i vācibden ziyāde tesḫīn rüʾyet eylesen o ḳadr-i ezyed olanın süḫūnet-i zāidesini tebrīd ile izāle eyle.

Ve kaçan ʿalīlde ḳayrūṭıyāt-ı ferbiyūniyye istiʿmāl olunmak murād olunsa lāyıḳ budur ki o ḳayrūṭīler evvelā tecribe olunup ancak tesḫīni ḳadr-i vācibe bāliġ ise istiʿmāl oluna ve o ḳayrūṭıyātı tecribenin ṭarīḳi budur ki tefaḥḥuṣ olunup ʿalīlin mizācına muvāfıḳ ve müşābih ṣaḥīḥü'l-ebdān olan kimselerde bir mizāc taʿarrüf olunup iḫtiyār olunur ve ḳayrūṭī o recül-i ṣaḥīḥin sāḳına vaḍʿ olunup ifrāṭ-ı tesḫīni olanlardan müsaḫḫināt tenḳīṣ olunur ve tesḫīnde tefrīṭi olanların müsaḫḫinātı ziyāde kılınmakla iʿtidāl mertebesi o ḳayrūṭıyātı taġyīr olunarak taḥṣīl olunur ve taḥṣīl olunan muʿtedil ḳayrūṭī s̠āniyen ʿalīlde dahi tecribe olunup yaḳīn ḥāṣıl olur velākin taġyīrāt-ı kes̠īreye ḥācet olmasın için tecribe-i ūlā mevṣūf olan ṣāḥīḥü'l-ebdānda olmak evlādır. Ve maʿa-hāz̠ā küllihi eger mecrūḥ olan ʿaṣabe mekşūfe ve cirāḥat cidden vāsiʿa ise o cirāḥat ferbiyūn ve kibrīt mis̠lli cidden ḥārr olan eşyāyı iḥtimāl eylemez belki onda tūtiyā mis̠lli devā istiʿmāl olunur ve kez̠ālik vaḳt-i vāḥidde ġasl-ı bāliġle maġsūle olan nūreden mütteḫaz̠ devā dahi istiʿmāl olunur. Ve kez̠ālik vācib olur ki onların ḳayrūṭıyātında ve leṭūḫātında istiʿmāl olunan dühn o dühn-i verd ve o dühn-i ās ola ki milḥ mess eylemiş olmaya ve kez̠ālik bu edviyelerde ʿilk dahi istiʿmāl olunsa maġsūlen istiʿmāl oluna ve tūtiyā ve dahi maġsūlen istiʿmāl olunur. Ve onun edviyesinde ḥiddet ve lez̠ʿden bir şeyʾ olmak cāiz olmaz ve mekşūf olan ʿaṣabda ḳabḍ-ı yesīri olan devā istiʿmāl olunmak cāiz olur; eger ḳabḍı olan devāda bilā-lez̠ʿ ḳuvve-i muḥallile olursa ḫuṣūṣan ḍaʿīfü'l-mizāc olanlar lez̠ʿ ve ḥiddetten bir nesneyi ḳabūl eylemez.

Ve min-beyni'l-aʿṣāb bārid ve māiyyet ve dühniyyet kendiden tebʿīdi aḥrā olan mekşūfe olan aʿṣāb olur, zīrā o keyfiyyātın mekşūfe olan aʿṣāba

iṣābeti ekṡer ve mestūre olan aᶜṣāba iṣābeti eḳall olmakla mekşūfun o keyfiyyāttan taḍarruru ekṡer olur ve eger o keyfiyyātı olan edviyeyi istiᶜmāl iḳtiḍā ederse bizim ẕikr eylediğimiz minvāl üzere ḳuvveti kesr ve taᶜdīl olunup istiᶜmāl olunur. Ve o mecrūḥun bi-ḥasebi'l-ḫilḳat olan ḳuvvetinden ḳuvvetün-mā bāḳıye ise onda aḳrāṣ-ı bulesdās ve aḳrāṣ-ı ḳulḳuṭār ve aḳrāṣ-ı enderūn ve ferāsiyūn meybuḫtec ile dühn ile istiᶜmāl olunmakta beᵓs yoktur; faṣl-ı şitāda dühn-i zeyt-i laṭīf ile ve faṣl-ı ṣayfta dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur ve kündür ve ᶜilk-i buṭm ve bārzed ᶜaṣab-ı mekşūfta istiᶜmāl olunan edviyeden miḳdār-ı ḳalīl ile istiᶜmāl olunur.

Ve cirāḥat-i ᶜaṣab ᶜalā-eyyet-i ḥālin kānet ona tedbīrde ṣavāb budur ki onun üzerine zeyte maġmūs olan merġuzā-yı laṭīf ü leyyin vaḍᶜ oluna.

Ve min-beyni'l-aᶜṣāb münkeşif olan ᶜaṣab ḥīn-i tedbīrde mürāfaḳata evlā olduğu gibi beyne'l-ᶜiẓām nābit olan ribāṭāta dahi min-beyni eşkālihā ve emṡālihā devā-i ḳāvī ḥaml olunmağa aḥrā ve evlā olur. Ammā ᶜaḍale muttaṣıl olan ribāṭāt edviyeleri beyne'l-emreyn mütevassıṭ kılınır yaᶜnī onlarda ne ḳaviyyü'l-ḳuvve ve ne ḍaᶜīfü'l-ḳuvve istiᶜmāl olunur belki beynehümāda muᶜtedil edviyeler istiᶜmāl olunur. Ve min-beyni'l-cirāḥāt cirāḥat-i ᶜaṣabdan suyu tebᶜīd eylemek ziyāde vācib olur. Ve keẕālik berd dahi her ne ḳadar ḳalīl olursa ᶜaṣaba aḍarr-ı eşyādan olur ve zeyt dahi ᶜaṣaba ḍārr olur, ona ᶜaṣab muᶜālecātında ḥācet olmaz, ancak teskīn-i vecaᶜ için ḥārren ᶜaṣabda istiᶜmāl olunur.

Ve cürḥü ġasl cāiz olmaz, su ile ve dühn ile ġasl olunmaz belki ictihād olunup onun ruṭūbātı ġāyet mülāyim ve leyyin olan ḫırḳa ve ṣūfe ile mess olunup izāle olunur. Ve keẕālik cirāḥāt-i meybuḫtec ile dahi ġasl olunmaz meger ki terṭībinden emn ola.

Ve eger li-ᶜilletin mine'l-ᶜilel ᶜaṣab-ı mecrūḥ üzere ḫuṣūṣān mekşūf ᶜaṣab üzere dühn vaḍᶜı vācib olursa gerektir ki ḳable'l-vaḍᶜ o ᶜaṣab üzere evvelā meybuḫtec imrār olunup baᶜdehu zeyt imrār oluna, zīrā Cālīnūs dedi ki bir kimseye zücce iṣābet eyledi ve o züccede daḳīḳü'r-reᵓs bir ḥadīḍe dahi var idi, o zücce cildeyi ḫarḳ edip bedende olan ᶜaṣaba vāṣıl oldu ve bir ṭabīb [517a] ona merhem-i mülḥim vaḍᶜ eyledi ki ilḥām-ı cirāḥāt-i laḥmiyye-i ᶜaẓīmede o merhem onun mücerrebi idi ve o merhem ile cirāḥat-i ᶜaṣab müteverrime oldu, o verem üzerine daḳīḳ-i ḥınṭa ve zeyt ve mā ile taḍmīd edip

o edviye-i mürḫiyeyi istiᶜmāl etmekle verem taᶜaffün edip o recül helāk oldu, iḥfaẓ hāẕihi'l-ḳıṣṣa.

Ve kaçan aᶜṣābda olan ḳurḥada teşennüc olsa vācib olur ki cildenin şaḳḳı eger kapandı ve münsedd oldu ise o şaḳḳ teftīḥ oluna ve baᶜde't-teftīḥ o ḳurūḥa nāfiᶜ olan ḳurḥayı müceffif ve cidden laṭīf edviye vaḍᶜ oluna ve edviyeyi ġavra īṣālde ictihād oluna. Ve eger o cirāḥat vaḫze ve naḫseden berī olup bilā-verem olursa ona ᶜilāc-ı mevḍiᶜiyye ile muᶜālece olunur. Ve vācib olur ki onun edviyelerinde istiᶜmāl olunan edviyelerin ḥarāreti ve ḳuvvet-i tecfīfi şaḳḳta müstaᶜmel olan edviye ḥarāreti ve tecfīfi ḳuvvelerinden aḳvā ola, zīrā ṣūret-i şaḳḳta edviyenin ḳuvveti mevḍiᶜ-i marada sühūlet ile vāṣıl olur.

Ve vācib olur ki cirāḥāt-i ᶜaṣabın tedbīri ġāyet-i leṭāfet ile laṭīf ola. Ve kaçan o cirāḥatte vecaᶜ ve verem olsa o vaḳtte ona ṭaᶜām tenāvülünden şerrli bir nesne olmaz ḫuṣūṣan ki o cürḥ ᶜaṣabın ᶜarḍında ola, zīrā o ḥālde faṣd-ı ᶜırḳa ḥācet ve ıḍṭırār olur, ġaşy miṡlli ḫaṭar ve ᶜavārıḍdan taḳiyye ve iḥtirāz olunmaz. Vaḳt-i faṣdda imtilā üzere olmak aḍarr-ı eşyādan olur. Ve vācib olur ki şeyʾ-i vaṭīʾe ve yumuşak nesne üzere ıḍcāᶜ oluna ve tedhīnde aᶜḍā-i ḳarībeye dahi riᶜāyet oluna ve keẕālik reʾsine ve ᶜunuḳuna ve iki ibṭlerine tedhīne mürāᶜāt oluna ḫuṣūṣan cirāḥat mevāḍiᶜ-i ᶜāliyede ola ve keẕālik ᶜāneye ve iki ürbiyyeye tedhīn ile mürāᶜāt oluna ḫuṣūṣan cürḥ esāfilde ve nāḥiye-i sāḳta ola.

ᶜAṣabın Cirāḥ ve Ḳurūḥu Edviyeleri Beyānındadır

ᶜİlk-i buṭm cirāḥ-ı ᶜaṣab edviyelerinin ecvedi olur, ammā ṣıbyān ve nisā miṡlli mizācı şedīdü'r-ruṭūbet olanlara yalnız ᶜilk-i buṭm ẕerūr kılınmak kifāyet eder; eger yübūset var ise onu telyīn ve lezic kılmak için zeyt-i ḳalīl ile istiᶜmāl olunur ve ᶜilk-i buṭma rātīnec bedel olur.

Ammā mizācı eceff ve laḥmı aṣleb olanlarda vācib budur ki o ᶜilke ferbiyūn miṡlliler ḫalṭ olunur ve bedenin mizāc ve seḥanesi ḥasebiyle ferbiyūnun ᶜatīḳ ve ḥadīṡi istiᶜmāl olunur ve keẕālik bi-ḥasebi'l-mizāc taḳlīl ve tekṡīr olunur. Ve ferbiyūnun ḥadīṡ ve ḳavīsi ḳayrūṭıyeye ḫalṭ olundukta ḫalṭ olunan ferbiyūnun miḳdārı ḳayrūṭīnin on iki cüzde cüzʾ-i vāḥidi miḳdārından ṡülüṡe-i eczāya varınca ḳadar kılınır ve ᶜilk miṡlli ile maḫlūṭ olan

ferbiyūnun miḳdārı dahi o minvāl üzere kılınır. Ve baᶜḍı kerre o edviyelere eferbiyūnun ġayri leben-i yetūᶜ ḫalṭ olunup nefᶜ-i ᶜacībi müşāhede olunur; keẕālik o edviyeye ḥıltīt ve sekbīnec ve cāvşīr ḫalṭ olunur. Ve ḍaᶜīf olanlarda o edviyeye būraḳ ve rıġve-i būraḳ zeyt ile ᶜalā-ḳadr müsaḫḫanen ḫalṭ olunur ve vesaḫ-ı ḥammām ve ḥacer-i esyūs zehresi ve ceẕẕāb olup ruṭūbātı ḫārice ceẕb eden edviye ve keẕālik zāc ve muḫallaṣ nuḥās remādı ve sirinc ve lizāḳu'ẕ-ẕeheb cemīᶜan ᶜaṣab cirāḥı ve ḳırāḥı edviyelerindendir.

Ve baᶜḍı kerre ᶜaṣabe cirāḥatinin evvel-i iṣābetinde ḫamīrden ġayri bir devā bulunmaz ve ona ḫamīr vaḍᶜ olunup intifāᶜ olunur ve ᶜumḳtan ceẕb-i ceyyid ile ceẕb eder. Ve çok kerre küvārāt-ı naḥl ile intifāᶜ olunur eger ferbiyūn mevcūd değil ise veyāḫūd daḳīḳ-i şeylem mā-i remād ile ḍımād olunur. Ve o cirāḥātte evvelā istiᶜmāle ᶜilk-i buṭmla bidāye olunur ve baᶜdehu muḥtāc olduğu muḳavviyāt taḳviye olunan merhem bāsilīḳūn istiᶜmāl olunur ve o merhemin muḳavviyātı bundan aḳdem ẕikr olundu. Ve baᶜḍı kerre istiᶜmāl olunan ḳayrūṭıyāta li-ecli't-tesḫīn nūre dahi olunur ve vācib olur ki nūre ġasl olunup baᶜdehu ḫalṭ oluna ve onun mā-ı baḥr ile şedīdü'l-ḥarāret olan şemste ġasl olunanları ecved olur ve her ne ḳadar kes̱īren ġasl olunursa o miḳdār nefᶜi eks̱er olur. Ve bu bābda edviye-i ceyyideden olur Cālīnūs devāsı ve o devānın terkībi eczāları budur: Şemᶜ, rātīnec, ūferbiyūn, zift, zeyt-i ġalīẓ her birinden birer cüzᵓ velākin zeyt-i ġalīẓden nıṣf cüzᵓ ve zeyt-i ġayr-i ġalīẓ olursa ondan bir cüzᵓ ve bu mecmūᶜdan devā-i meẕkūr ittiḫāẕ olunur. Ve dühn-i belesān maᶜa-leṭāfetihi kes̱īrü'l-isḫān olmaz. Ben derim ki kes̱īrü'l-esḫān olmadığının sebebi sürᶜat-ı taḥallülüdür.

Ve kaçan cirāḥat vaḫize ve naḫise olup ona verem ve ᶜufūnetten birinin ṣoḥbeti olmasa onda vācib olur ki ūferbiyūn merhemi veyāḫ ḫurᵓ-ı ḥamām istiᶜmāl oluna. Beden-i elṭafa ūferbiyūn merhemi vaḍᶜ olunur ve eks̱ef ebdāna ẕerḳu'l-ḥamām vaḍᶜ olunur ve bedenin ḥāl ve seḥanesi ve mizācı ḥasebleriyle o devālar ziyāde veyāḫūd noḳṣān kılınır ve maᶜa-ẕālik fem-i vaḫize iltiḥāmdan elbette menᶜ olunur; vaḫize ḍayyiḳu'l-fem ise femi tevsīᶜ olunur. Ve maᶜlūm ola ki vaḫize ᶜilācında müstaᶜmel olunan edviye şaḳḳta istiᶜmāl olunacak edviyeden aḳvā olmak vācibdir.

Ve kaçan cirāḥāte ᶜufūnet ᶜārıḍa olsa sikencebīn ceyyiddir, daḳīḳ-i kirsenne dahi istiᶜmāl olunur, ammā daḳīḳ-i kirsenne mā-ı remādda veyāḫūd

sikencebīnden bir ḳuvvesi olan mā-ı sāẕecde ṭabḫ olunduktan sonra istiᶜmāl olunur. Ve kaçan cirāḥat iḳbāl eylese onda meybuḫtec istiᶜmālinden kes̱īren ḫavf eyleme, pes o vaḳtte istiᶜmāl olunan edviyeler meybuḫtec ile idāfe olunup baᶜdehu istiᶜmāl olunur. Ammā ebdānı ḳaviyye olanlarda aḳrāṣ-ı būlīdās meyfuḫtecde idāfe olunup baᶜdehu tesḫīn olunur ve bir ḫırḳa-i menfūşe ile aḫẕ olunup üzerine vaḍᶜ olunur

ᶜAṣab-ı Maḫrūca İṣābet Eden Evrām Beyānındadır

Bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz cirāḥ-ı ᶜaṣab ᶜilācı ḳānūnundan ẕikr olunan ile evrām-ı ᶜaṣab-ı mecrūḥtan vechün-mā senin maᶜlūmun oldu ve vācib olur ki bu maḳāmda o icmāli basṭ ve tafṣīl eyleyevüz. Biz deriz ki Cālīnūs *Kitāb-ı Fāṭācānis*'te dedi ki eger cirāḥāt-i ᶜaṣabda ve aᶜḍā-i ᶜaṣabiyyede filiġamūnī ḥādis̱ olursa ve o filiġamūnī cidden ḳaviyye ve mültehibe ise lāyıḳ olur ki onun ᶜilācında ḫall ile mütteḫaẕe olan edviye ve bizim ẕikr eylediğimiz aḥcār-ı maᶜdeniyye istiᶜmāl oluna ve o edviye ve aḥcārı Cālīnūs *Kāṭācānis* kitābının maḳāle-i s̱āniyesinde kes̱īren beyān eyledi, onların biri budur ki ḳalḳadīsten bir dirhem ve rubuᶜ dirhem, zāc dokuz dirhem ve bir dirhemin dahi s̱elās̱ete erbāᶜı, tūbāl-i nuḥās iki ūḳıyye ve iki dirhem ve nıṣf dirhem ve ḳuşār-ı kündür bir buçuk ūḳıyye, bārzed bir ūḳıyye, şemᶜ yedi ūḳıyye, zeyt dokuz ūḳıyye, ḫall-i s̱iḳḳīf iki rıṭl ve rubuᶜ rıṭl bu meẕkūrlar aḫẕ olunup o edviyeden yābise olanlar ḫall ile on gün miḳdārı saḥḳ olunur ve ẕevebānı ḳābil olanlar teẕvīb olunur, tebrīd olunduktan sonra cemīᶜan bir ḳıdr içinde ḫalṭ ve müstevī olunca ḳadar bi'l-istiḳṣā taḥrīk olunur ve vācib olur ki ᶜuḍv-ı ᶜalīl üzere yevm-i vāḥidde iki defᶜa veyā üçer defᶜa zeyt taḳṭīr oluna. Ve ẕikr olunan devā mevḍiᶜ-i ᶜillete müsaḫḫinler ve muᶜtedilü'l-ḥarāret olan zeyt ve ḫalle maġmūs olan ṣūf vaḍᶜ olunduktan sonra o ṣūfenin ḫāricinden vaḍᶜ oluna, ammā sūfeyi bāriden vaḍᶜından ḥaẕer oluna, zīrā aᶜṣāb-ı ᶜalīleye eşyā-i bārideye mülāḳātından aḍarr ve erdeᵓ bir şeyᵓ [517b] yoktur. Ve o aᶜḍā-i ᶜaṣaba ve ᶜaṣabiyyeye baᶜḍı aḥvālinde ḫall ve ᶜasel ve remāddan mütteḫaẕ devāyı ḍımād eylemek murād edersen lāyıḳ budur ki o ḍımād maṭbūḫ ola ve onun daḳīḳi kirsenne daḳīḳi ola ve eger kirsenne daḳīḳi mevcūd değil ise bāḳılā ve şaᶜīr daḳīḳi istiᶜmāl oluna

ᶜAṣabın Raḍḍı ve Ves̱yi Beyānındadır

Kaçan ᶜaṣaba raḍḍ iṣābet edip onda henüz cirāḥat ve veremden biri yok ise onda müsekkināt-ı vecaᶜ istiᶜmāl olunur ve keẕālik verem ḥādis̱ olduysa yine müsekkināt-ı vecaᶜ istiᶜmāl olunur ve onda mā-ı remād mis̱lli müfeccirāt istiᶜmāl olunmaz. Ve keẕālik vācib olur ki ᶜuḍv dühn ile ᶜale'l-ittiṣāl tenṭīl oluna ve o dühnde irḫā ve taḥlīl ḳuvvesi kılına. Ve bu bābda edhān-ı fāḍıladan olur şibt dühnü ve dühn-i uḳḥuvān ve dühn-i seẕāb ve keẕālik o edhānla taḍmīd dahi nāfiᶜ olur ve ḫaṭmī daḳḳ olunup ᶜaṣab-ı merḍūḍ üzere vaḍᶜ olunsa ᶜacībü'n-nefᶜ olur ve laḥm-ı ṣadef dahi ᶜacībdir. Ve baᶜḍı kerre bülbūs-ı müherrā ile eṭıbbā ᶜilāc eylediler.

Ammā raḍḍ mevḍiᶜinde verem var ise onun vecaᶜını teskīnde ᶜaḳīd-i ᶜineb şarābla ve ḳalīl ḫall ile ve ḳaṣd olunduğu miḳdār zeyt ile istiᶜmāl olunur o vech üzere ki o edviye bi-iᶜtidāl tesḫīn olunur ve ona ṣūf-ı vesaḫ ve ḫuṣūṣan ṣūf-ı zūfā ġams olunur, mevḍiᶜ-i merḍūḍa vaḍᶜ olunur. Ve eger o elem mevḍiᶜ-i mefāṣılda olursa onun vecaᶜı defᶜ olunmağa ve edviyesi aḳvā ve maᶜa-ḳabḍ muᶜtedil ve münḍic ve muḥalil edviyelerden terkīb olunmağa ḥācet olur. Bu mis̱lli edviye istiᶜmāl olundukta vereme muḳābele edip tezeyyüd-i veremi menᶜ eder.

Ve sen verem ve vecaᶜdan her birine naẓar ile her hangisine muᶜālece ehemm ise onu ḳaṣd eyle, eger vecaᶜ yok ise ᶜilācı basīṭ eyle yaᶜnī yalnız verem muᶜālecātını istiᶜmāl eyle ve onun dahi ḳavīlerini istiᶜmāl eyle mā-ı remād ve şarāb ve ḫall mis̱lliler gibi. Ve eger müddet-i verem ṭavīle olduysa devāyı ḳavī ve taḥlīlini eşedd eyle ve onun devāsında ḳabḍ olanları istiᶜmālden mübālāt ve iḥtirāz eyleme ve mā-ı remād ve vesaḫ-ı ḥamāmdan mütteḫaẕ olan devā-i ḳavī mis̱llileri istiᶜmāl eyle.

Ve o raḍḍa da verem olduğu gibi cildesinde cirāḥat dahi olsa onun ᶜilācında tecfīf ve cemᶜ-i ḳavīsi olan edviyeye ve eczā-i merḍūḍayı ḍamm eder şedde ḥācet olur ve eger cildeye raḍy ve cürḥten bir şeyʾ iṣābet eylemezse onda daḳīḳ-i bāḳılā ḫall ve ᶜaselden mütteḫaẕe olan ḍımād istiᶜmāl olunur, o ḍımād ona devā-i ceyyid olur. Eger tecfīfi ḳavī olmağı murād edersen o ḍımādın aḫlāṭına daḳīḳ-i kirsenneyi idḫāl eyle ve keẕālik yine aḳvā olmağı murād edersen aṣl-ı sūseni idḫāl eyle. Ve eger o cirāḥat iltifāt olunacak miḳdār olmazsa ᶜaṣabdan menᶜ-i teverrüm eder muᶜālece ile ᶜilāc olunur,

cirāḥate iştiġāl olunmaz ve laḥm-ı ṣadef ᶜacībü'n-nefᶜ olur ve baᶜḍı kerre milḥten mütteḫaẕ olan ḳayrūṭī ile muᶜālece eylediler ve ḍımād-ı kündür ve mürr iki ḥāle nefᶜi ᶜāmm olur yaᶜnī ᶜuḍv-ı merḍūḍda cirāḥāt oldukta ve keẕālik cirāḥat olmadıkta nāfiᶜ olur. Ve eger o iki ḥālin herhangisinde vecaᶜ müberriḥ olursa onun edviyesine zift ḫalṭ olunur ve o edviye ḥārren istiᶜmāl olunur.

Ve vācib olur ki ves̱y-i ᶜaṣabda sudan iḥtirāz oluna ve ᶜaṣabında ves̱y olanlara su gerek ḥārr ve gerek bārid olsun her ḥālde taḳrīb olunmaya belki onda o edhān istiᶜmāl oluna ki onda reyāḥīn-i laṭīfe vü ḳābıḍa vü müsaḫḫine ve keẕālik o mis̱lli efāvīh ola.

ᶜAṣab-ı Fāsidin Ḥükmü Beyānındadır

Baᶜḍı kerre şaẓiyye-i ᶜaṣaba fesād ᶜārıḍ olup onu istiḫrāca ḥācet olur ve o şaẓiyye ᶜırḳ-ı medenī istiḫrācı gibi istiḫrāc olunur.

ᶜAṣābın Ṣalābeti ve İltivāsı Beyānındadır

Ṣalābet ve iltivānın ᶜaṣaba eks̱er-i ḥudūs̱u ḍarbe ve saḳṭadan olur ve ona ġamz olunsa bi-ḫaderin o ġamzı iḥsās eder. Ve ṣalābet-i ᶜaṣabın ᶜilācı evrām-ı ṣulbe ve düşbüẕāt muᶜālecātına ḳārīb olur ve ona ᶜilācda ḥācet olan edviye edviye-i cedāvil-i müfredede ve keẕālik anḳrabāḍīnde ẕikr olundu ve bu maḳāmda o ᶜillete nefᶜi mücerreb olan edviyeyi ẕikr eyleriz: O edviyenin ḫafīf olanları bunlardır: Muḳl-i yehūddan on dirhem aḫẕ olunup suda naḳᶜ ve idāfe olunur ve onunla cidden mesḥūḳ olan aṣl-ı ḫaṭmī maᶜcūn kılınıp onunla taḍmīd olunur ve keẕālik aṣl-ı süsen ᶜaḳīd-i ᶜineb ile maᶜcūn kılınır ve keẕālik üşşec ve ḳınne ve ferfiyūn dürdī-i zeyt ile cemᶜ olunur ve keẕālik bezr-i mürr aḫẕ olunup meyfuḫtecle ḍımād ittiḫāẕ olunur ve keẕālik diyāḫaylūn baᶜr-ı māᶜiz ile istiᶜmālinin nefᶜi ġāyete bāliġdir.

Emrāḍ-ı ᶜİẓām Ẕikridir

Baᶜḍı kerre ᶜiẓāmda dahi fesād olur, sūᵓ-i mizāc ve'l-ḫilāl ferd ve inkisār ve ḫalᶜ ve taᶜaffün ve teḳarruḥ ve taḳaşşür mis̱lli fesādlar olur. Ve biz baᶜde hāẕe'l-mevḍiᶜ cebre muḥtāc olan kesr ve ḫalᶜde tekellüm eyleriz ve ammā

cebre muḥtāc olmayıp edviye-i sāireye muḥtāc fesādāt-ı sāire-i meẕkūreyi müsteᶜīnen billāh bu maḳāmda ẕikr eyleriz.

Rīḥ-i Şevket ve Fesād-ı ᶜAẓm Beyānındadır

Rīḥ-i şevketin sebebi aḫlāṭ-ı cāddenin ᶜaẓma nüfūẕu ve ekli olur. Ve rīḥ-i şevketin meẕheb ve sebīli vecaᶜ-ı mefāṣıl meẕhebidir lākin farḳı budur ki vecaᶜ-ı mefāṣılda mādde laḥmda olur ve rīḥ-i şevkette mādde ᶜaẓmda olur ve o māddenin debāb ve saᶜyi olup ᶜaẓmı cüzʾen-baᶜde-cüzʾ ifsād eder. Ve bir ḳavm dedi ki şevkette cemīᶜ-i beden teşennüc eder ḳurḥa olmak ḥasebiyle. O ḳavmin ḳavl-i meẕkūru s̱ābit değildir.

Fesād-ı ᶜAẓmın ᶜAlāmātıdır

Kaçan ᶜaẓma fesād ᶜārıḍ olsa onun fevḳinde olan laḥm müterehhil olup istirḫā eder ve netn ve ṣadīd ṭarīḳini aḫẕ eder ve o laḥma ᶜaẓma varınca ḳadar mirved ve mīl bi-sühūletin nüfūẕ eder, kaçan ᶜaẓma vāṣıl olsa onu emles bulmaz ve ondan münzeliḳ olmaz belki ᶜaẓma ḳalīlen mülteṣıḳ olur belki mirved o mevḍiᶜde bi-nefsihi s̱ābit olmayıp mütefettit ve müteᶜaffin bir nesneye ulaşır ve baᶜḍı kerre ḫaşḫaşe eder ve leyyin olur ḫuṣūṣan fesād ibtidāen olmayıp ᶜaṭīḳ ola, zīrā ibtidā-i fesādda mirved idḫāl olunsa ẕikr olunan aḥvāl ẓāhir olmaz belki ᶜaẓmın fesādına mirvedin ᶜaẓma ḳarᶜı delālet eder o vechden ki ᶜaẓma idḫāl olunan mīl cevānib-i ᶜaẓmın küllīsinden izlāḳ olunsa ġışāyı ᶜaẓmdan müteberrī ve munfaṣıl bulur.

Ve ᶜaẓmın fevḳında olan laḥm-ı fāsid olup ᶜaẓm fesāda ibtidā eylese evvelā o ᶜaẓmdan ġışā teberrī eder ve kaçan o ḥālde ᶜaẓmdan laḥmı keşf eylesen ᶜaẓmı müteġayyirü'l-levn bulursun. Ve çok kerre fesād-ı ᶜaẓma verem ve laḥm ve ᶜuḍvun fesādı ve mevti teḳaddüm edip baᶜdehu o fesād ᶜaẓma debb ve sirāyet eder.

el-ᶜİlāc: Fesād-ı ᶜaẓmın ᶜilācı ᶜaẓmdan o fesādı ḥakk ve ibṭāl veyāḫūd cüzʾ-i fāsidi ḳaṭᶜ ve neşr olur onda gerek nāṣūr olsun gerek olmasın her ḥālde fesādı ḥakk ve cerd eylemek vācibdir veyāḫūd cüzʾ-i fāsid fesādı ġāyetine ḳadar keyy olunur, ḳuşūr-ı fāsideler o ᶜaẓmdan sāḳıṭa olup ṣaḥīḥ olan bāḳī kalsın için ve baᶜḍı kerre dahi ḳuşūr-ı ᶜiẓām edviye ile sāḳıṭa olur ᶜiẓām-ı reʾīs ve ġayriler gibi.

Ve taḳşīr-i ʿiẓām eden edviyedendir o devā ki onun ṣıfatı budur: Zerāvend, īresā, ṣabır, nebāt-ı cāvşīr liḥāsı, ḳınbıl-ı muḥraḳ, tūbālü'n-nuḥās ḳuşūru'ṣ-ṣanevber; bu edviyeler aḫẕ olunup cemʿ olunur, ḳuşūr-ı ʿiẓāmı isḳāṭṭa ve ʿaẓm-ı muḳaşşer üzere inbāt-ı laḥmda fiʿli ʿacīb olur. Ve eger fesād-ı ʿaẓm aġvaṣ ve aʿmaḳ [518a] olur ise o ʿaẓmı taḳvīr lāzım olur. Ve eger fesād-ı muḫḫ ʿaẓma bāliġ olduysa o ʿaẓmı bi-muḫḫihi aḫẕa ḥācet olur. Ve eger fesād ḳaṭʿ ve neşrden ġayri tedbīr ile bürʾü ḳabūl eylemezse o fesād-ı ʿaẓmın küllīsi veyāḫūd eks̱er-i eczāsını müstevʿib ve muḥīṭ olmakla elbette ḳaṭʿ ve neşrden lābüdd olur.

Ve miḳdār-ı fāsidi maʿrifetin ṭarīḳi budur ki mirved ʿaẓmdan mevḍiʿ-i fesādda idāre olunur o mevḍiʿde ki ʿaẓmda bāliġan ittiṣāl olur, fesād o mevḍiʿde müntehī olur.

Ammā feṣāda faḫiẕ ve verik ʿaẓmlerinin reʾsinde ve ḫazerāt-ı ẓahrda olursa onun ʿilācından istiʿfā eylemek evlā olur nuḫāʿ sebebi ile. Ve eger fesād-ı ʿuḍv mütevaḳḳaʿ ise fesād-ı laḥma tābiʿ olmak ḥasebiyle onun ʿilācı budur ki laḥma fesād ʿārıḍ oldukta laḥm-ı fāsid ʿaẓmdan tebriye olunup aḫẕ olunur ve vācib olur ki ʿuḍv-ı ṣaḥīḥ aṭliye ile tebrīd oluna, fesād-ı laḥm bābında bildiğin aṭliye ile. Ve keẕālik aṭliye ile ʿaẓmdan mekşūf olan maḥall dahi ibrād ve isḳāṭ olunur.

ʿAẓm-ı Fāsidin Neşri Ṣıfatıdır

Bu bābda mahāreti olan dedi ki kaçan ʿaẓm-ı fāsidin neşri ḳaṣd olunsa bir ḫayṭ ile laḥm-ı ʿaẓm üzere işāle ve terfīʿ olunup ve bir ʿıṣābe ile dahi sāir ʿuḍvlar yaʿnī ribāṭāt ve aʿṣāb ve ʿurūḳ mis̱lliler mevḍiʿ-i ʿaẓmdan medd olunup tebʿīd olunur o aʿḍālara minşārın esnānı iṣābet eylemesin için ve baʿdehu ʿaẓm-ı fāsid neşr olunur.

Ve kaçan aḍlāʿ-ı ṣadrdan ḍılʿ-ı vāḥidi veyāḫūd taḥtında ṣıfāḳ ḫuṣūṣan ṣıfāḳ-ı ḍılʿ ve nuḫāʿ gibi şeyʾ-i şerīf olan bir ʿaẓmı sen neşr mirād eylesen taḥt-ı minşāra o ʿuḍv-ı şerīfi muḥāfaẓa için bir ṣafīḥa vaḍʿ eyle ve ʿaẓmın üzerinden laḥm bi'l-istidāre müfārıḳ olup ʿaẓm cemīʿan ve min-külli cānib münkeşif olduysa o ʿaẓm-ı münkeşifi cemīʿan ḳaṭʿ eyle, zīrā min-külli cānib münkeşif olan ʿaẓm üzere müceddeden laḥm nābit olmaz. Ve eger ʿaẓm-ı fāsidin cemīʿan eczāsı mafṣala ḳarīb ise o ʿaẓm-ı fāsidi mafṣaldan iḫrāc

eyle. Ve eger ʿaẓm-ı zirāʿın küllīsi veyāḫūd sāḳ fāsid olduysa zirāʿ ve sāḳın küllīsini nezʿ eyle. Ve eger faḫiẕ ve verik ve ḫarezāt-ı ẓahr ʿiẓāmı fāsid olduysa onun ʿilācından istiʿfā eyle o ʿiẓām mevāḍiʿ-i nuḫāʿ olmakla.

Ḳurūḥ-ı Mündemilede Bāḳıye Olan Şeẓāyā-yı ʿİẓām ve Ḳuşūr Beyānındadır

Onları istiḫrācda ʿacele olunmamak ve onun istiḫrācı ṭabīʿata iḥāle olunup ona muʿīn olan eşyā ile iʿānet olunmak evlā ve elyaḳ olur. Ve muʿīn olan o edviyedir ki onda yesīren ve ḳalīlen ceẕb olur ve o ceẕb dahi müddet-i ġayr-i ʿācilde olur ve edviye-i şedīdetü'l-ceẕble ve ʿamel-i yed ile o şaẓiyye taḥrīk olunmaz, zīrā ki onlar kerhen iḫrāc olunsa ḳurūḥ-ı nāṣūriyyeye müʾeddī olur ve kaçan ṭabīʿat o şaẓiyyeyi cilde defʿ edip iḫrācı aḫẕ eylese ḳurḥaya berāʾet ḥāṣıla olur ve o vaḳtte iʿānet olunup cirāḥat ilḥām olunur ve keẕālik şeẓāyā-yı sāire ve aġşiyenin ḳurḥadan istiḫrācında ḥükm bu minvāl üzeredir, zīrā onları dahi istiḫrācda istiʿcāl olunsa ḫaṭar-ı teşennüce ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳla ve ḫummayāta müʾeddī olur ve eger teḳayyuḥ ederse onda maḍarrat-ı kes̱īre olmaz. Ve onların edviyelerini taʿarrüf murād edersen onların birisi bu ṣıfat üzere olan devā olur: Zeyt-i ʿatīḳ, şemʿ-i aṣfer, vesaḫ-ı küvārāt vesaḫ ile şemʿ-i zeytle cemʿ olunup cemīʿan iẕābe olunduktan sonra ferbiyūndan bir cüzʾ ve leyyin yetūʿ bir cüzʾ ve zerāvend üç cüzʾ aḫẕ olunup onlardan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur ve keẕālik uşşaḳ, muḳl aḫẕ olunup dühn-i sūsen ile lett olunur ve cemīʿan saḥḳ olunup merhem ittiḫāẕ olunur ve kendüde şeẓāyā muḥtebes olan ḳurḥa üzere vaḍʿ olundukta serīʿan iḫrāc eder.

Kesr-i ʿİẓām Edviyeleri Beyānındadır

Kesre yed ile ʿilāc olunur ve edviye ile dahi ʿilāc olunur ve onların her birisini biz ẕikr eyleriz ve onların her birisi ʿiẓāmın kesr ve ves̱yine nāfiʿ olur.

Kesr ve ves̱y için ṭılā muġās̱, māş-ı muḳaşşer her birinden onar, mürr, ṣabır, ḫaṭmī-i ebyaḍ, aḳāḳıyā her birinden beşer, ṭīn-i Ermeni yirmi dirhem, bu meẕkūrlar beyāḍ-ı beyḍ ile ṭılā olunur eger onda verem-i ḥārr var ise. Ve keẕālik varaḳ-ı es̱l ve serv ve ās ve ḫilāf bunların evrāḳı aḫẕ ve daḳḳ ve ʿaṣr olunur. Ve keẕālik sükk, verd, baṣal, nerces, mürr, diyāḫaylūn, ṣandal-ı

aḥmer, ṭīn-i Ermenī, lāẕen, fūfel, ḳamḥa, ḫaṭmī, māş aḳāḳıyā, iklīl-i melik, merzencūş ve bunlara verd dahi ziyāde eyle ve eger isḫāna ḥācet olursa onlara merzencūş ve rāsen ve serv dahi ilḳā eyle.

Verem-i Ḥārrı Olan Kesr ve Ves̱y Muᶜālecetidir: Māş-ı muḳaşşer yirmi dirhem, muġās̱, cüllenār, aḳāḳıyā bu meẕkūrlar ḍımād-ı ḳavīdir, cidden ḳuvveti vardır. Ve bu edviyelerden olur varaḳ-ı ās lāẕen, sükk, zaᶜferān, ṭīn ve o devālar kesr ve ves̱ye ceyyid olduğu gibi raḍḍa ve vehne devā-i ceyyid olur. Ve kesre ve vehne ve ḫalᶜe bu devā cemīᶜan nāfiᶜ olur, o devā budur: Muġās̱, māş, aḳāḳıyā, ḫaṭmī, ṭīn, ṣabır, mürr mā-ı āsla ṭılā olunur.

KİTĀB-I RĀBİᶜİN FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN BEŞİNCİ FENN CEBRDE OLAN KELĀM VE ṬARĪḲ-İ MUᶜĀLECESİ BEYĀNINDADIR O DAHİ ÜÇ MAḲĀLE ÜZERE MÜRETTEBDİR

Maḳāle-i Ūlā H̱alᶜ ve H̱alᶜa Müteᶜallıḳ Olanların Beyānındadır

Kelām Fī Maᶜrifeti'l-H̱alᶜ

H̱alᶜ ᶜaẓmın mevḍiᶜinden tamāmen ḫurūcuna derler eger mefāṣıl-ı ᶜaẓmlerinin biri āḫere nüfūẕ ve duḫūl eylediyse. Ve eger mefāṣıl-ı ᶜaẓmlarında duḫūl olmayıp ancak eḥadühümā āḫere mücāvir ve ġayr-i müdāḫil ise onlara ḳıyāsla ḫalᶜ onların vaḍᶜ-ı ṭabīᶜīlerinin ve ittiṣāl-i ḫulḳīsinin külliyyen zevāline derler. Ve bu iki ṣūretin her birinde ḫurūc ve zevāl-i tāmm olmayıp onda nāḳıṣan zevāl olup onun zevāli müşāhed olsa gerek ise o zevāl-i nāḳıṣ ġāiṣ ve gerek bāriz olsun ona bir ḳavm ves̱y tesmiye eylediler. Ammā mafṣala eẕā iṣābet edip ᶜaẓm mevḍiᶜinden ḳaṭᶜā ḥareket eylemese velākin ᶜaẓmı muḥīṭ olan eşyāyı o eẕā raḍḍ eylese ona vehn ıṭlāḳ olunur, ves̱y denmez. Ve baᶜḍı kerre ḫalᶜ ve ves̱yin ġayri mafṣala emr-i s̱ālis̱ ᶜārıḍ olur, o emr budur ki mafṣal uzar, ṭūl-i ṭabīᶜīsinden ezyed olur ve o minvāl üzere olan mafṣala henüz ḫalᶜ ᶜārıḍ değildir velākin sehlü'l-inḫilāᶜdır ve eks̱er-i ḥālde bu mis̱lli ṭūl ᶜaḍuda ve faḫiẕe ᶜārıḍ olur.

Ve baᶜḍı nās ḫalᶜ-i mefāṣıla müstaᶜidd olur [518b] ᶜiẓām-ı mefāṣılının nüfūẕu ġayr-i ᶜamīḳ olup luḳam medāḫili kes̱īren duḫūl etmemekle ve ribāṭı dahi ġayr-i ves̱īḳa ve bi-ḥasebi'l-ḫilḳat ḍaᶜīfe ve raḳīḳa veyāḫūd raṭbe olmakla, zīrā raṭbe olan ribāṭ temeddüdü ḳābil olur ve ona ruṭūbāt-ı lezice dahi munṣabb olur ve ᶜaẓmı izlāḳ eder. Ve baᶜḍı ᶜaẓmın mefāṣıldan duḫūl eylediği ḥufrelerin eṭrāfı cemīᶜan münkesire ve müs̱elleme[151] olup o ḥufrelerin eṭrāfında ḥāciz ve ḥācibden bir nesne kalmaz ve lā-maḥāle ḥīn-i ḥarekette münzeᶜic olup ḫurūc eder.

Ve mefāṣıldan baᶜḍıları sehletü'l-inḫilāᶜ ve baᶜḍısı ṣaᶜbetü'l-inḫilāᶜ olur ve dīger mefāṣıllar beynehümāda mütevassıṭ olup onun inḫilāᶜı ne sehl ve

151 "Müs̱elleme" ism-i mefᶜūldür, "s̱ülme" gedik maᶜnāsınadır.

ne ṣaᶜb olur. Sehlü'l-inḫilāᶜ mafṣal rükbe mis̱llilerdir, zīrā rükbe bi-ḥasebi'l-ḫilḳat teşrīḥte mez̠kūr menāfiᶜ için selisü'r-ribāṭ kılınmıştır ve selāset ḥasebiyle inḫilāᶜı sehldir ve bināen ᶜaleyh fülke[152] ile irfād olundu ve rükbe mafṣalı ḫurūc eyledikte maḥalline reddi dahi sehl olur, zīrā inḫilāᶜı sehl olan mafṣalın irtidādı dahi sehl olur ve inḫilāᶜı ṣaᶜb olanların irtidādı dahi ṣaᶜb olur ve'l-ḥāṣıl irtidād inḫilāᶜ vizānında olur. Ve hüzāli olanların menkibleri mafṣalları rükbe mafṣalı gibi sehlü'l-inḫilāᶜ olur, ammā semīn olanların menkibleri onlar gibi sehl olmaz.

Ve mefāṣıldan ṣaᶜb olanlar mefāṣıl-ı eṣābiᶜdir ve eṣābiᶜ mafṣalları inḫilāᶜa ḳarīb olmaz, onun ᶜaẓmı münkesir olur, münḫaliᶜ olmaz. Ve mirfaḳ dahi onlar gibi ṣaᶜbü'l-inḫilāᶜ olur ve ona bināen mirfaḳı ḫurūcundan sonra mevḍiᶜine reddi dahi ṣaᶜb olur. Ve verik mefāṣılı sühūlet ile ṣuᶜūbet arasında mütevassıṭ olur. Ve baᶜḍı kerre inḫilāᶜı ṣuᶜūbetli olan mafṣala bi-sebebin mine'l-esbāb sühūlet ᶜārıḍ olur, o mis̱lli mafṣalın irtidādı dahi sühūletli olur ve bu mis̱lli sühūlet-i ᶜārıḍa mafṣal-ı verikte olur, zīrā verik mafṣalının ḥuḳḳu yaᶜnī ḥufresi baᶜḍı kerre ruṭūbet ile mümteliʾe olmakla inḫilāᶜı sühūletli olur ve irtidādı dahi sühūletli olur. Verike bu ḥāle eks̱er-i ḥālde ᶜırḳ-ı nesā ᶜilletinde ᶜārıḍ olur, ona küllü sāᶜatin inḫilāᶜ ᶜārıḍ olup ednā saᶜy ile istirdād olunur ve yine münḫaliᶜ ve müsteridd olur, bu mis̱lli inḫilāᶜ keyy olunmağa muḥtāc olur, āḫer muᶜālece nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz.

Ve inḫilāᶜın asbaᶜı o inḫilāᶜdır ki mafṣal ᶜiẓāmını birbirine ilzāḳ ve ilṣāḳ eden ᶜaḳıbın yaᶜnī ᶜaṣabın rüʾūs-ı şeẓāyāsı teḳaṭṭuᶜ eyleye ve o vech üzere münḫaliᶜ olan mafṣalı ḥālet-i ūlāsına redd eylemek ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur ve eks̱er-i ḥālde bu inḫilāᶜ ve inḳıṭāᶜ reʾs-i verikte olur ve baᶜdehu reʾs-i ᶜaḍudda ve iki ḳademlerin her birinin iki kaᶜbları katında iki zendlerinde vuḳūᶜu dahi kes̱īr olur. Ve reddi ḳabūl eylemeyen inḫilāᶜ cebri ḳabūl eylemeyen kesrden aḳbaḥ olur.

Ḫalᶜ-i Küllī ᶜAlāmātıdır: Mafṣalda olan küllī inḫilāᶜın ᶜalāmātı mafṣalda ġayr-i maᶜhūd olan inḫıfāḍ ve ġavr ḥudūs̱udur. Ve inḫıfāḍ ve ġavrın ḥudūs̱u mafṣal-ı ketif ve mafṣal-ı riclin inḫilāᶜlarında ẓāhir ve āşikār olur ve mafṣal-ı ᶜunuḳ münḫaliᶜ olsa onda olan ġavr ve inḫıfāḍ, ketif ve ricl inḫıfāḍ-

---

152 "Fülke" her değirmi nesneye ıṭlāḳ olunur. Bu maḳāmda murād raḍfe ve ᶜaynu'r-rükbe dedikleri ᶜaẓmdır.

larından aẓher olur. Ve mefāṣıl-ı sāirelerin inḫıfāḍ ve ġavrı muḳāyese ile istiḫrāc olunur ve onun muḳāyesesi inḫilāᶜı olan kimsenin ᶜuḍv-ı münḫaliᶜi yine o kimsede olup mafṣal-ı münḫaliᶜaya naẓīr olan mafṣal-ı ṣaḥīḥe muḳāyese ile olur, şaḫṣ-ı āḫerin mafṣal-ı meẕkūruna muḳāyese olunmaz[153] ve minvāl-i meẕkūr üzere ḫalᶜi istiḫrāc-ı ṣaḥīḥ olup taḫallüf eylemez. Ve kaçan mafṣal ḳābil-i ḥareket olmasa ḫalᶜin etemm olduğuna sen ḥükm eyle. Ve eger mafṣal-ı meʾūf her cānibe ḥareket ve bi'l-cümle mebāliġine bülūġa iḳtidārı olsa sen ḥükm eyle ki onda zevālden bir nesne yoktur.

Fī ᶜAlāmāti'l-Meyl: Mafṣal bi-külliyyetihi ḫurūc eylemeyip belki bir ṭarafa meyl eylese ona bir cānibde ẓuhūr eden taḳᶜīr ve cānib-i āḫerde ẓuhūr eden nütūʾ delālet eder veyāḫūd ḥufre-i mafṣala duḫūl eden ᶜaẓmın merʾī olan nütūʾ-ı ḫāricīsinin fiḳdānı ve ḥissten ġaybeti o meyle delālet eder ve o nütūʾun ġaybeti ẕikri mürūr eden muḳāyese ile maᶜlūm olur.

Min-Ġayri Ḫalᶜin Mafṣalın Ṭavīl Olduğunun ᶜAlāmātıdır

O misllli mafṣal-ı müteᶜalliḳ gibi olur, kaçan idġām edersen mürtedd olup min-ġayri tekellüfin o mafṣalın ḳadr-i ṭabīᶜīsine rücūᶜ eder ve eger terk edersen yine onun ḳaddi ḳadr-i ᶜaraḍīye ᶜavdet eder ve laḥmı eks̱er olmayan menkib gibi mafṣalda isbaᶜ duḫūl edecek miḳdārı ġavr ḥādis̱ olur.

Ḫalᶜ ve Meylin Muᶜālecātıdır: Ṭabībe muᶜālece için ᶜarḍ olunan ḫalᶜ ḫālī olmaz ki yā ḫalᶜ-i müfred olur veyāḫūd ḳurūḥ ve cirāḥat ve verem gibi maraḍ-ı āḫerle o ḫalᶜ mürekkeb olur. Eger ḫalᶜ ẕikr olunan āfātın biri ile mürekkeb ise naẓar olunur, eger o ḫalᶜ medd-i ḫafīf ile mevḍiᶜ-i ṭabīᶜīsine mürtedd olursa ve o medd ile ḳurḥaya müʾeddī olan, şedīd-i ġayr-i müteḥammil vecaᶜ ᶜārıḍ olmazsa o vech üzere ḫafīfen medd olunup mafṣal maḥalline redd olunur, ammā emr-i redd ḫilāf üzere olursa evvelā ḳurḥaya ve cirāḥate ᶜilāc olunup baᶜdehu ḫalᶜe muᶜālece olunur ḫuṣūṣan bu ḥālāt mefāṣıl-ı kebīrde ola, zīrā ḳurḥa mis̱llilere muᶜāleceden muḳaddem ḫalᶜe muᶜālece eylesen eks̱er-i emrde o muᶜālece teşennüc-i ᶜaẓīme müʾeddī olur ḫuṣūṣan o münḫaliᶜ olan mafṣal aᶜḍā-i reʾīseye ḳarīb olan ᶜuḍvda ola.

---

153 Mes̱elā ṭaraf-ı yemīnde olan rükbeye ḫalᶜ ᶜārıḍ olsa cānib-i yesārında olan yine o şaḫṣın rükbesine muḳāyese olunur.

Ve ᶜuḍv-ı münḫaliᶜde olan veremin ḥāli dahi ḳurḥa ḥāli gibidir ve ḫalᶜde verem olduğu ṣūrette muᶜālecenin esbābı bu olur ki biz ḫalᶜi tecribe eyleriz, eger emr sehl olup ve o veremden vecaᶜ heyecān eylemeyip ve ḫalᶜi maḥalline redd dahi ᶜusretli olmaz ise biz o ḫalᶜi cebr eyleriz ve sāir aḥvālden mübālāt eylemeziz ve eger vecaᶜ ḥādis̱ olursa vācib olur ki ḫalᶜi redd ve cebre taṣaddī olunmaya ve eger cebr eylemiş isen vācib olur ki onun rabṭını ḥall eyleyesin eger rabṭ mūciᶜ ve mūlim ise. Ve verem-i mūciᶜ ve ḳurḥa mevcūd iken ḫalᶜe redd ile muᶜālece olunmaz her ne ḳadar onu redd sühūletli olursa. Ammā kesr ve ḫalᶜ cemᶜ olsa ve ikisinin dahi tedbīrinde cihet-i vāḥidiyye medde ḥācet olursa tedbīrde ikisine maᶜan tedbīr olunur.

Bir ᶜālim ḥikāyet eyledi ki bir recülün menkibi üzere ṣaḫre vāḳiᶜ oldu ve menkibden cilde ve laḥmı o ṣaḫre ḥaẕf ve isḳāṭ etmekle ᶜaḍudun ṭarafı ᶜāriyen ẓāhir oldu ve taḥtından reˀs-i terḳuve münḫaliᶜ oldu ve cebīrecilerden baᶜḍı cühhāl o ᶜaẓmları tesviyeye ve ᶜaẓmın üzerine laḥm ve cildi redde ve ḍımād ve şedde meşġul oldu ve o sūˀ-i tedbīr ile laḥma netn ve ᶜaẓma bi'l-mücāveret fesād ᶜārıḍ olup ᶜaẓma iḫdirār geldi. Ve bundan aḳdem maᶜlūm olduğu üzere onun tedbīr-i ṣavābı bu idi ki o laḥm ḳaṭᶜ olunup mevḍiᶜi zeyd-i ġālī ile keyy oluna ve keẕālik onda verem ḥādis̱ olduysa evvelā verem muᶜālece oluna.

Ammā ḫalᶜ-i sāẕecin tedbīri budur ki ᶜaẓm-ı münḫaliᶜ mevḍiᶜ-i ṭabīᶜīsinin cānib-i ḫilāfına medd olunur ḥattā ḫurūc eylediği ᶜaẓm ile ᶜaẓm-ı ḫāricin ṭarafları birbirine muḥāẕī olurlar ve baᶜdehu ᶜaẓm-ı ḫāric mevḍiᶜ-i ṭabīᶜīsine redd olunur. Ve çok vāḳiᶜ olur ki redd katında bir ṣavt istimāᶜ olunur ve o ṣavt-ı mesmūᶜ ᶜaẓm-ı münḫaliᶜin maḥalline vāṣıl olduğuna ve reddin vuḳūᶜuna delālet eder ve baᶜde'r-redd üzeri rabṭ olunur.

Ve ribāṭṭa veremden emān olur veyāḫūd veremin ᶜadem-i ḥudūs̱una muᶜīn olup verem ḥādis̱ olsa dahi ᶜaẓīm ve ᶜanīf olmaz, bu nevᶜ emān dahi nāfiᶜdir. Ve verem-i ᶜanīfi menᶜe ḥācet eks̱er ve ḳavīdir, zīrā verem mevcūd iken münḫaliᶜ olan ᶜaẓm gerek terḳuve ve gerek mefāṣıl sāir ᶜaẓmı mevḍiᶜe redd olunmak cāiz olmaz belki evvelā verem muᶜālece olunur baᶜdehu redd olunur.

Ve mecbūr olan ᶜuḍva ḫıraḳ-ı cāffe vaḍᶜı kerīh olur, zīrā cefāfı olan [519a] ḫırḳa ᶜuḍvu mülāḳātla tesḫīn ve veremi is̱āre eder belki onun üzerine

ḫırak̇ vaḍᶜ olundukta meblūleten vaḍᶜ olunur, k̇ayrūṭī-i müberrid ve şarāb-ı ᶜafış ile o ḫırk̇a ıslatılır ve baᶜdehu ᶜuḍv üzere vaḍᶜ olunur.

Ve İbuk̇rāṭ vaṣiyyet eyledi ki ᶜaẓmın ẕikr olunduğu üzere medd ve reddi müstes̱nā olan eşyādan mā-ᶜadāda yevm-i s̱ālis̱e ve rābiᶜe teʾḫīr oluna ve ᶜaẓm tamāmen münḫaliᶜ olmayıp ancak meyl eylese o dahi münḫaliᶜ gibi o günlere k̇adar meddi ve reddi teʾḫīr olunur, ᶜacele olunmaz ve kaçan o günlerde redd olunsa üzeri rabṭ olunur. Ve kaçan mafṣal her ḥareket ile münḫaliᶜ olsa ve redd oldukça yine ḫurūc eylese delālet eder ki o mafṣalda istirḫāʾ ve ruṭūbet vardır ve lā-maḥāle ona keyy olunmak lāzımdır. Ve kaçan ḫalᶜ ve zevāli olan mafṣal mevḍiᶜine redd olunsa lākin baᶜde'r-redd onda ṣalābet bāk̇ıye kalıp verem gibi olsa o ᶜuḍv üzere aḍmide ve neṭūlāt-ı müleyyine istiᶜmāl olunur. Ammā zamān-ı ibtidāda muk̇avviye olan aḍmideye ve neṭūlāta ḥācet olur ve onun neṭūlātı şedd üzere istiᶜmāl olunmak evlādır. Ammā faṣl-ı şitāda edhāndan müsaḫḫin ve muk̇avvī olan dühnlerle taḍmīd ve tenṭīl olunur ve faṣl-ı ṣayfta mā-ı bārid ile tenṭīl olunur. Ve vācib olur ki maḫlūᶜīnin taġdiyeleri muk̇avviyet ola ve onun tak̇viyesi mafṣalı tak̇viye ola, zīrā o mis̱lli aġdiye mafṣalı rabṭ edip s̱ebāt vācib üzere olur.

Ṭūl-i Mefāṣıl Muᶜālecātıdır

Vācib olur ki ᶜaẓm-ı müsterḫī dāḫile ve müstek̇arrına redd oluna ve k̇uvvet-i k̇ābıḍası olan edviye ile edviye-i müsaḫḫine maḫlūṭan ḍımād oluna, mes̱elā ᶜafṣ, cüllenār, ak̇āk̇ıyā mis̱lli k̇avābıḍ ile cünd-i bīdester ve k̇usṭ ve ūşne mis̱lli müsaḫḫināt ḫalṭ olunup ḍımād oluna ve keẕālik cevz serv ve ebhel ve edviye-i fetk̇te müstaᶜmel olunan sāir edviye üzere ik̇tiṣār olunur ve baᶜdehu şedd olunur.

Fekkin Ḫalᶜi Beyānındadır

Baᶜḍı kerre fekk-i esfele rak̇abesinden inḫilāᶜ ᶜārıḍ olur ve ḫalᶜ-i meẕkūr ile fem meftūḥan bāk̇ī kalır ve bu mis̱lli fekkin inḫilāᶜı nādirü'l-vuk̇ūᶜ olur, vuk̇ūᶜ-ı tāmmla vāk̇iᶜ olmaz. Kaçan fekkte ḫalᶜ olur, o fekk k̇uddāma meyl eder ᶜinde't-tes̱āʾüb fekke ᶜārıḍ olan istirḫānın ᶜaksi üzere. Ve eḥad-ı fekkeyni āḫere ḍamm eylemek ᶜusretli olur ve maᶜa-hāẕā ḫalf cānibinden

vārid olan ʿaḍalāt ḥasebiyle ḥareket edip külliyyen ḥareketi maʿdūm olmaz. Ve baʿḍı ḫalʿ cānib-i vāḥidden olur ve ona heyʾet-i ʿuḍv-ı münḫaliʿ delālet eder, mes̱elā fekk cānib-i vāḥidden münḫaliʿ olsa maʿa-tevrīb ḳuddāma māil olur.

Ve bi'l-cümle bu bābda ʿilāc-ı vāḥid olur ve onda mübāderet olunup ʿuḍv-ı münḫaliʿ mevḍiʿine redd olunur ve eger redde sürʿat olunmasa emrāḍ ve āfāt-ı sāirelere müʾeddī olur ve maʿa-ẕālik onu redd ṣuʿūbetli olur, zīrā fekk-i münḫaliʿi reddin esheli esraʿ olan redd olur ve eger onu redde müdāfaʿa olunup teʾḫīr olunsa taṣallüb ve teverrüm eder ve ʿaḍalāt temeddüd ve ḥummayāt-ı lāzime teheyyüc eder ve ṣudāʿ muḳīm olur ʿaḍalde şiddet-i temeddüd olmakla. Ve baʿḍı kerre emr ṣaʿb olup yevm-i ʿāşirde ḳatl eder ve baʿḍı kerre baṭnı münṭalıḳ olup mirre-i kes̱īre-i ṣırfe olan fuḍūl iḫrāc eder ve ḳayʾ ile dahi o mis̱lli fuḍūl iḫrāc eder ve bināen ʿaleyh onun ʿilācına mübāderet vācib olur. Ve onun vech-i tedbīri budur ki bir kimse onun reʾsini imsāk eder ve cebr eden kimse ibhāmını ʿalīlin femine idḫāl eder ve ʿalīl min-külli cānib fekkini irḫāya mülāzemet eder, zīrā o mevḍiʿde bir ʿaḍal vardır ki fekki şedd eder her ne ḳadar fekk münḫaliʿa ise ve bunlardan sonra o mücebbir ibhāmı ile fekki yemneten ve yesreten taḥrīk eder ve baʿdehu defʿaten medd edip mevḍiʿine redd eder ve fekkin müfāraḳat eylediği mevḍiʿe duḥūlü cihet-i ḫalften olur. Ve vācib olur ki fekk tesviye olununca ḳadar medd oluna ve nuṣbe-i aṣliye üzere kılına. Ve fekkin tesviye olunduğunun ʿalāmeti budur ki onun rubāʿiyyātı yaʿnī ön dişlerin yanında olan dişleri müsteviye olur ve femi munṭabıḳ olur. Ve fekk mevḍiʿine redd olunduktan sonra refāid ve ḳayrūṭī şemʿ ve dühn-i verd ile irfād olunur ve baʿdehu terk olunur; bürʾü mümkin olan ezminenin esraʿında inşāllahu taʿālā berāʾet ḥāṣıl olur. Ammā min-vāl-i muḥarrer üzere redde istiʿcāl olunmasa ve onda ṣalābet ḥādis̱e olsa o ṣūrette vācib olur ki ʿilāca bedʾ olunup evvelā neṭūlāt ile ṣalābet telyīn oluna, ḥammāmda mā-ı ḥārr ve dühn ile telyīn olunca ḳadar kes̱īren tenṭīl oluna ve baʿdehu fekki cānib-i ḫalfe fekk tehendüm edince ḳadar ceẕb olunup şedd oluna. Ve baʿdehu vācib olur ki ḥaşvı cidden leyyin olan bir visāde üzere istilḳā olunup sükūn üzere tamām-ı bürʾ ḥāṣıl olunca ḳadar ilzām oluna ve reʾsini taḥrīkten ictināb eyleye.

Terḳuve Ḫalʿinin Beyānındadır

Bu bābda ʿālim ve māhir dedi ki terḳuve cānib-i dāḫilden münfekk olmaz, onun cānib-i dāḫili ṣadra muttaṣıldır ve o cānibde mafṣalı yoktur, onun için ḥareketi dahi olmaz. Ve eger terḳuve üzere şedīden ḍarb olunmakla terḳuve ṣadrdan berī ve müfārıḳ olsa terḳuve ʿaẓmının inkisārına olan muʿālecāt ile ʿilāc olunur. Ammā terḳuvenin menkibi vely eden ṭarafları her ne ḳadar munfaṣıl ise lākin kes̱īren ḫalʿ olunmaz, zīrā onun ʿaḍalinin iki reʾsi vardır, o ṭarafı muḥkem ḍabṭ eder ve infiṣālden menʿ eder ve kez̠ālik ḥareket-i şedīde ile ḥareket eylemez, zīrā onun menfaʿati ve sebeb-i ḫilḳati ṣadrı basṭ edecek miḳdārı ḥareket olur ve ṣadrı basṭ ve tefrīḳe terḳuvenin ḥareket-i ḫafīfesi kifāyet eder. Ve terḳuvenin ḫilḳati o maṣlaḥat için olmakla insāndan mā-ʿadā ḥayvānātın terḳuvesi olmaz yaʿnī insān mis̱lli ḥayvānāt-ı sāirenin ṣadrında ḥareket ve ṣadrın inbisāṭına ḥācet olmamakla terḳuve ḫilḳatine ḥacet olmaz. Ve terḳuveden cānib-i mez̠kūre ṣaḍʿın veyāḫūd ṣadʿın neẓāiri ḥasebiyle mefāṣıl-ı sāire gibi ḫalʿ ʿārıḍ olursa terḳuve tesviye ve mevḍiʿine yed ile idḫāl olunur veyāḫūd vaḍʿı vācib olan miḳdārdan kes̱īre redd eder, ribāṭ vaḍʿ olunup ke-mā hüve'l-lāyıḳ şedd olunmamakla redd olunur ve bu ʿilācla menkib zāil oldukta muʿālece olunmakla mevḍiʿine redd olunur.

Ve terḳuveyi menkibe rabṭ eden ʿaẓm ġuḍrūfīdir ve mehzūl olan kimsede terḳuve zāil oldukta erbāb-ı tecribeden olmayanlar ġalaṭedip ẓann ederler ki ʿaḍudun reʾsi münfekk olup mevḍiʿinden ḫurūc eylemiştir ve ġalāṭa bāʿis̱ budur ki kaçan terḳuve zāil olup mevḍiʿinden ḫurūc eylese reʾs-i ketif o ḥālde ḥiddetli rüʾyet olunur ve onun zāil olduğu mevḍiʿ-i muḳaʿʿar rüʾyet olunur ʿaḍud ḫurūcunda olduğu gibi ve aṣḥāb-ı tecribe onu delāil ile farḳ ederler. ʿAḍud ḫurūcunda yedi reʾse ḍamm eylemek mümkin olmaz ve terḳuvede o ḥāl olmaz ve menkib ḫurūcu dahi ʿaḍud minvāli üzeredir.

Ḫalʿ-i Menkib Beyānındadır

Baʿḍı kerre menkib münḫaliʿ olur, ammā ketifin inḫilāʿında baʿḍı kerre şekk olunur ve ketifin inḫilāʿı istiʿẓām olunur velākin menkibin mafṣal-ı ʿaḍuddan inḫilāʿı sehldir, zīrā onların muḳārenetleri ġayr-i ʿamīḳ ve eḥadühümāyı āḫere şedd eden ribāṭları ġayr-i ves̱īḳtir ve belki o ribāṭ selise ve raḳīḳadır ve selise olmasında maṣlaḥat teshīl-i ḥarekettir. Ve menkib

ḫalᶜi ancak cihet-i vāḥidedendir, zīrā cihet-i fevḳe ḫurūcuna nütūᵓu mānīᶜ olur ve cihet-i ḫalfe ḫurūcuna ketif mānīᶜ olur ve nāḥiye-i baṭna ḫurūcuna ḳuddāmında olan iki reᵓsli [519b] ᶜaḍale ve keẕālik reᵓs-i menkib mānīᶜ olur, bināen ᶜaleyh o cāniblere menkib zāil ve ḫāric olmaz ve belki cānib-i ünsiyyeye veyāḫūd cānib-i vaḥşiyyeye yesīren zāil olur ve cānib-i esfele ḫurūc-ı kes̱īr ile ḫurūc eder ḫuṣūṣan ḳıḍāf ve mehāzīlde esfele ḫurūcu ziyāde kes̱īr olur, zīrā mehāzīlde ᶜaḍudun inḫilāᶜı ve irtidādı ehven olur, ednā sebeb ile ḫurūc eder, ammā semīn olanlarda o iki emr yaᶜnī inḫilāᶜ ve irtidād cidden ṣabb olur.

Ve kaçan cenīnin vilādeti ṣuᶜūbetli olmakla senin maᶜlūmun olduğu üzere onun reᵓsi ᶜaḍudu münḫaliᶜ olsa veyāḫūd iki cenbine muttaṣıl olmakla şaḳḳ olundukta ᶜuḍvu münḫaliᶜ olsa ve serīᶜan maḥalline redd olunmasa baᶜde-ẕālik o ᶜaḍudda ṭūl-i neşᵓet eylemez, miḳdār-ı ṭabīᶜī üzere ṭavīl olmaz ve mirfaḳı daḳīḳan bāḳī kalır her ne ḳadar ıṣlāḥ dahi olunursa. Ve baᶜḍı kerre ona ᶜabel ve ḍaḫāmet dahi ᶜārıḍ olmaz belki baᶜḍılarında ᶜaḍud ve sāᶜidi daḳīḳan bāḳī kalır ve baᶜḍı āḫerde onlara gelecek zamānda ᶜabel gelip eks̱erinin ḥāli ceyyid olur ve her ḥālde onların ᶜaḍudu ḳaṣīr olur ve ibn ᶜursun ḳāimesi ve kolları gibi olur, ammā bu mis̱lli aḥvāl-i cenbeynin efḫāẕında olsa onlar dahi bu iki noḳṣāndan ḫālī olmaz. Ve kaçan ᶜaḍud ᶜarḍan münkesir olsa ve baᶜdehu cebr olunsa o mis̱lli mecbūr olan ᶜaḍud ḫalᶜ olundukta cebri bilā-naḳṣ maḫlūᶜu redd mümkin olmaz, o cebr evvelā kesr olunup baᶜdehu redd olunur.

ᶜAḍudun İnḫilāᶜı ᶜAlāmātıdır

ᶜAḍud münḫaliᶜ oldukta reᵓs-i menkibde tecvīf ve teṭaᵓmün rüᵓyet olunur velākin bu ᶜalāmetin ẓuhūru ḫalᶜ-i ᶜaḍude münḥaṣır değildir ve reᵓs-i ketif münḳalib olup menkibin āḫer ṭarafı o cānibde ḥiddetli rüᵓyet olunsa onda dahi o ᶜalāmet mevcūde olur. Eger o ṣūrette ketifin kendide veyāḫūd ketifin reᵓsi olan ᶜaẓmda ṣadme veyāḫūd ġayr sebebden zevāl yok ise ve mevcūd olan eẕāsı defᶜ olunup onda eẕā olmamak ẓann olunur ise onda o ᶜalāmet mevcūde olup ᶜalāmāt-ı müşterekeden olur. Ve keẕālik ᶜaḍud münḫaliᶜ oldukta ḫalᶜ olunan ᶜaḍudun reᵓsi cihetinde taḥt-ı ibṭte küreviyyü'ş-şekl nütūᵓ rüyet olunur. Ve ᶜaḍudun cenbine iltiṣāḳı yed-i ṣaḥīḥin iltiṣāḳı gibi ceyyid

olmaz, ᶜaḍudun cenbine ilṣāḳı ancak ᶜunfle ve vecaᶜ-ı şedīd ile olur. Ve kaçan münḫaliᶜü'l-ᶜaḍud olan kimse yedini fevḳe refᶜ ve üẕününe yedi ile mess eylemeği ḳaṣd eylese ona ḳudreti olmaz ve ḥarekāt-ı uḫrā dahi müteᶜaẕẕir ve mümteniᶜ olur ve bu ᶜalāmetler ves̱y ve verem ve ıṣṭıkāki olan yedde dahi olur.

Ḫalᶜ-i ᶜAḍudun ᶜİlācı Beyānındadır

Ḫalᶜ-i ᶜaḍudun sehlü'l-ᶜilāc olanları ebdān-ı ṣıbyān ve leyyinü'l-ebdān mis̱llilerin ḫalᶜidır, o mis̱lli ebdān-ı raṭblarda ḫalᶜ-i ᶜaḍudu cebr eden ṭabīb yed-i vāḥidini ᶜalīlin ibṭine idḫāl edip ve o yedi reᵓs-i ᶜaḍudun ḳurbüne ilzām edip o mevḍiᶜi fevḳ cānibine defᶜ eder ve yed-i uḫrā ile nefs-i ᶜaḍudu esfele medd eder ve onun ile ᶜaḍud mevḍiᶜine müsteridd olur. Ve baᶜḍı kerre ṣıbyānın iṣbaᶜ-ı vusṭā ile reᵓs-i ᶜaḍud tesviye olunup o yedin eṣābiᶜ-i sāiresiyle ᶜaḍud medd olunmakla redd mümkin olur.

Ve ammā ᶜaḍudun inḫilāᶜı ebdān-ı ḳaviyyede olup onun reddi ṣuᶜūbetli olsa onun vücūd-ı tedbīrinden eḫaff olan tedbīr budur ki mücebbir olan kimse ᶜalīli müstelḳıyen ıḍcāᶜ eder ve baᶜdehu mücebbir olan kimse ricl-i vāḥidini ᶜalīlin cenbine idḫāl ve ᶜaḳıbını reᵓs-i ᶜaḍud ḳurbünde temkīn ve tavṭīn eder veyāḫūd ᶜaḳıb bedeline o maḥalle bir küre-i yābiseyi ve eger verem var ise bir küre-i medhūneyi reᵓs-i ᶜaḍud ḳurbüne ilzām eder ve mücebbir yedi ile ᶜalīlin yedini şedīden ve ḳaviyyen o yedi ketiften ḫalᶜ murād edenlerin meddi gibi ᶜale'l-istiḳāmet medd eder ve miḳdār-ı yesīr yedini dāḫile imāle edip ᶜaḍudu mevḍiᶜine idḫāl eder ve bu vech ᶜaḍud-ı münḫaliᶜ vücūhunun küllīsinden aṣveb ve eḫaftır. Ve onun vücūhundan biri dahi budur ki bir recül-i ḳavī vü ṭavīl ṭaleb olunur ki onun ṭūl-i ḳāmeti ᶜalīlin ṭūlünden ezyed ola ve o ḳavī kimse yedini ᶜalīlin ibṭine idḫāl eder ve ᶜalīli arḍdan kaldırır bir vech üzere ki menkibinden ᶜalīl muᶜallaḳ olur ve yedini baṭnına medd eder[154] ve eger ᶜalīl ḫafīfü'l-vezn olup ᶜalīlin bedeni ᶜalīlin yedine s̱aḳīl olmazsa ᶜalīlin bedenine bir s̱aḳīl nesne taᶜlīḳ olunup tercīḥ olunur yaᶜnī o s̱iḳlet-i bedenle reᵓs-i ᶜaḍud mürtefiᶜ olup yedini baṭnına ceẕb ile ᶜaḍudun kendi müteseffil olup irtidād ḥāṣıl olur. Ve baᶜḍı kerre o mis̱lli ḳavī

154 Bundan sonra ẕikr olunan kelāmdan istifāde olunur ki o recül-i ṭavīl ᶜalīlin ibṭini kendi menkibine taᶜlīḳ eder ve illā yalnız yedi ile taᶜlīḳ mümkin değildir.

recül mevcūd olmamakla recül bedeline arḍ üzere bir ʿamūd vaḍʿ ve iḳāme olunur, o ʿamūdun menkib-i recül bedeline ḫıraḳ ve cülūddan maṣnūʿa bir küre vaḍʿ olunur ki ḥīn-i ʿamelde o küre menkib-i recül maḳāmına iḳāme olunur yaʿnī ʿalīlin ibṭi taḥtına ʿamūd-ı ḳāim üzere vaḍʿ olunan o küre idḫāl ve ʿalīl arḍdan refʿ olunur ve mücebbir olan kimse ʿalīlin yedini cānib-i āḫerden medd eder ve ricl-i ʿalīl tercīḥ olunur eger cüs̱s̱esi ḫafīfe ise ve tercīḥi ẕikr olunduğu üzere bir şeyʾ-i s̱aḳīl taʿlīḳ etmekle veyāḫūd ona bir recül-i āḫer taʿalluḳ etmekle olur.

Ammā ʿaḍud redde taṣaʿʿub ve taʿassür eylese veyāḫūd müddet dahi ṭavīl olsa baʿḍı kerre bundan aḳvāya ḥācet olur, evvelā tenṭīlāt ve istiḥmāmāt istiʿmāl olunduktan sonra o aḳvā tedbīr ile tebīr olunur ve o ḳavī tedbīr budur ki hirāve mis̱lli bir ālet ittiḫāẕ olunur hirāve bir ʿaṣā-yı ḳaṣīrdir ki onun ṭūlü ʿaḍud ṭūlünde veyāḫūd eḳall veyāḫūd ondan aṭvel, olur, onun reʾsine bir küre terkīb olunur ve eshel olan budur ki o küre ḫıraḳtan ve cülūddan kılınıp o ʿaṣā ile küre taḥt-ı ibṭa defʿ oluna. Ve kaçan onunla ʿamel ḳaṣd olunsa vācib olur ki aḳvā olan bir kimse o hirāveyi ʿalīlin ibṭ-i meʾūfuna ilzām edip hirāve ile ibṭi fevḳ cānibine defʿ ede veyāḫū ibṭi o hirāve ile fevḳ cānibine medd ede. Eger ʿamel-i meẕkūra ḳuvveti vefā eder recül-i vāḥid ḳavī bulunmaz ise o defʿi veyāḫūd meddi iki recül işleye tā ki onların fevḳ cānibine medd ve defʿi ṭabīb-i mücebbirin yed-i ʿalīleyi ẕikri mürūr eylediği vech üzere bi'l-istiḳāmet medine muḳāvemet ede ve recül-i āḫer dahi ʿalīlin menkib-i uḫrāsını ḍabṭ ve ḥıfẓ edip menkib-i ʿalīl defʿ ve refʿ olundukta menkib-i āḫer ṣaḥīḥ ḥareket eylesin için ve mücebbir olan kimse dahi minvāl-i sābıḳ üzere ʿalīlin yedini ketiften ḫalʿ ḳaṣd edenlerin ceẕbi ve meddi gibi bi'l-istiḳāmet ve dāḫile min-vechin meyl ettirerek ceẕb ve medd eder ve bu ʿamel ile ʿaḍud mafṣaldan mevḍiʿine gelir baʿdehu o küre ilṣāḳ-ı ḳavī ile reʾs-i ʿaḍudun fevḳine muʿtemeden ve ḳaviyyen ibṭe ilṣāḳ olunur. Ve defʿ-i müteḳaddim katında vācib olur ki küre ve ḫaşebenin iʿtimādı reʾs-i ʿaḍudu vely eden cānibe kılına ve taḥtına iʿtimād ettirilmeye, zīrā reʾs taḥtına iʿtimād ettirilmese medd ve defʿ katında ʿaḍud münkesir olunur ve cebr olunup o inkisār zāile olsa ḫalʿ redd olmak mümkin olmaz ve bu meẕkūrların ẕikri ve beyānı mürūr eyledi.

Ve baʿḍı kerre ʿaḍud-i münḫaliʿ mevḍiʿine süllem yaʿnī nerdübān ʿameli ile redd olunur, onun ṭarīḳi budur bir süllem ittiḫāẕ olunup onun ʿatebesi lefāif ile telyīn olunup heyʾet-i muvāfıḳa üzere müheyyā kılınır, o ʿatebenin cānib-i muḫālifinden ona ʿalīl taʿlīḳ olunup yedi medd olunur ve reʾs-i ʿaḍud mevḍiʿine idḫāl olunur ve vācib olur ki süllemin ʿatebesi reʾs-i ʿaḍud ḳurbünde kılınmakla [520a] taʿlīḳ oluna. Ve ʿatebe ve kübbede kereb olmakla baʿḍı kerre ʿatebe bedeline resen kılınır ve o resen mevḍiʿ-i meẕkūra yaʿnī reʾs-i ʿaḍud ḳurbüne temkīn olunur ve o mevḍiʿden mevḍiʿ-i āḫere inzāl olunmaz inkisār-ı ʿaḍuda mūẕī olmasın için. Ve bu vücūhtan mā-ʿadā vücūd-ı āḫerlerle dahi ʿaḍud mevḍiʿine redd olunur velākin onların meşaḳḳati bu meẕkūrlardan eşedd olur ve vücūh-ı üvel efḍal-ı vücūhtur.

Ve kaçan ʿaḍud mevḍiʿine mürtedde olsa onun ecved-i ribāṭı budur ki küre maʿa'l-menkib ʿaṣāib-i ʿarīḍa ile merdūdun zevāline māniʿ şedd ile şedd oluna ve vācib olur ki menkib-i ʿalīle şedd olunan ʿıṣābe bi-ʿaynihā veyāḫūd ʿıṣābe-i uḫrā menkib-i āḫere teşdīd ve tenfīẕ oluna ve o şeddler ʿalā-vechi't-taṣlīb yaʿnī şekl-i ṣalīb üzere kılınıp taṣlīb menkib-i meʾūf üzere kılına ve ʿaḍud maʿa'l-cenb esfele rabṭ olunup mirfaḳ ve ṭaraf-ı yed naḥiye-i ʿunuḳtan fevḳe rabṭ oluna, yevm-i sābiʿe ve yevm-i sābiʿin mā-baʿdine varınca ḳadar ḥall eylemeye ve senin bildiğinin ağdiye ile dahi tağdiye oluna "Küllü mā rüdde ʿāde" feḥvāsı üzere inḫilāʿda lecc olup ʿaḍudu mevḍiʿine redd müfīd olmasa keyy olunmağa ḥācet olur.

Ketifin Fī-Nefsihi İnḫilāʿı Beyānındadır

Onun[155] ẕikri mürūr ve vürūd eyledi ve onun vuḳūʿuna müṣādif olunmamıştır ve Buḳrāṭ ve Cālīnūs o inḫilāʿın vuḳūʿundan taʿaccüb-i istibʿādī ile taʿaccüb eylemiştir.

Menkib Katında olan ʿAẓm-ı Ṣaġīrin Beyānındadır

Reʾs-i menkib üzere ʿaẓm-ı ṣaġīr baʿḍı kerre vaḍʿından zāil olur menkibin zevālinden taḳʿīr ḥādiṣ olduğu gibi; ʿaẓm-ı ṣaġīrin vaḍʿının zevālinden dahi o taḳʿīr ḥādiṣ olur

155 "Ketif" omuz başında olan yassı kürek kemiğidir." "Menkib" ketif ile ʿaḍudun mülteḳāları olan maḥalldir.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācında kesr olunan ᶜaẓmın meddi gibi o ᶜaẓm-ı ṣaġīr-i zāil medd olunmaz lākin ḍaġṭ olup eṣābiᶜle şedd olunur ve mekānına meyl ettirilip refāid ile terḳuve şeddi gibi şedd olunur, zīrā o ṣaġīr ᶜaẓm yalnız şedd ile bilā-ᶜamelin āḫerin mevḍiᶜine ḳasren müsteridd olur ve o rabṭın şiddetinden rabṭ ile muḥāfaẓadan ḥaẕer ve mübālāt olunmaz terḳuvede mübālāt olunduğu gibi.

Mirfaḳın Ḫalᶜi Beyānındadır

Dirseğin ḫalᶜ ve reddinden her biri ṣuᶜūbetli olur mirfaḳı muḥīṭa olan ribāṭāt ḳaṣīre ve şedīde olup ve nuḳresinin muᶜāraḍası ve ḫurūc ve duḫūle mümānaᶜati için. Ve mirfaḳa zevāl-i ḳalīl ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi zevāli ve ḫalᶜi tāmm olur. Ve kaçan mirfaḳ münḫaliᶜ olsa onun inḫilāᶜına cānib-i vāḥidde taḥaddüb ve cānib-i āḫerde teḳaṣṣuᶜ ḥudūs̱u ve ẓuhūru delālet eder ve onun ziyāde şerrlisi ḫalᶜin ḫalf cānibe olanlarıdır, zīrā o mis̱lli ḫalᶜi olan mirfaḳ-ı cebre cidden ᶜāṣīdir. Eks̱eriyyā ᶜārıḍ olan ḫalᶜ zend-i esfele ᶜārıḍ olup esmec ve aḳbaḥ olur zend-i esfelin kes̱ret-i tereddüdü ḥasebiyle. Ve zend-i aᶜlāya ḫalᶜ ḥudūs̱u ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur ve onun ḫalᶜinin semāceti ve ḳubḥu zend-i esfel semāceti ve ḳubḥu üzere olmaz, zīrā zend-i aᶜlānın keffe ittiṣāli eşedd ve ḥareketten ebᶜaddır. Ve iki zendin[156] biri münḫaliᶜ olmak mümkin olmaz[157] lākin eḥadühümā āḫerden cidden mütebāᶜid olur ise o zamān yalnız birinin ḫalᶜi mutaṣavver ve mümkin olur.

el-ᶜİlāc: Vācib olur ki onun ᶜilācına mübāderet oluna, zīrā māniᶜ-i ᶜilāc olan verem-i ḥārr ona serīᶜan ᶜārıḍ olur ve verīm-i ḥārr ḥudūs̱undan zend tesviye için medd olunsa ᶜaṭab ve helāke müʾeddī olur ve maᶜa-hāẕā verem mevcūd onu tesviyeye māniᶜ olmakla redd ve tesviye dahi mümkin olmaz. Ve zevāl-i yesīr aṣl-ı keff ile ġamz olunup ᶜuḍv-ı münḫaliᶜi mevḍiᶜine redd etmekle telāfī ve tedārük olunur, ammā tāmm olan ḫalᶜ eger ḳuddāma ise onun müstaḳill tedbīri olur ve eger ḫalfe [ise] onun için dahi başka tedbīr olur.

---

156 "Sāᶜid" yaᶜnī "zirāᶜ" iki ᶜaẓmdan müʾelleftir, bir aᶜlāda ve biri esfelde olur ve o iki ᶜaẓma zendān derler.

157 *Ḳānūn*'un "mimkin olmaz" dediği, kelām-ı müteḳaddimine muḫālif gibidir velākin tebāᶜud ṣūreti ile mündefiᶜdir.

Ve ḳuddāma olan ḫalᶜ-i tāmmda mirfaḳ-ı münḫaliᶜin ḥiẕāsında olan ᶜalīlin keffine münkebb[158] olduğu ḥālde ḍarebāt-ı mütevāliye ile ḍarb olunur ve ḍārib yedini ḍarb için ke-mā yenbaġī tehyiᵓe edip ḍarb eylediğinden mā-ᶜadā yed-i uḫrā ile ona iᶜānet eder ve bu tedbīr ile mirfaḳ maḥalline duḫūl edip müsteredde olur. Ammā mirfaḳın ḫalᶜ-i tāmmı cihet-i ḫalfe ise vācib olur mirfaḳı medd-i şedīd ile medd edip ḫalfe māil ḍarb eyleyesin, o ḍarbe icābet eylemeyip redd ḥāṣıl olmazsa birkaç ḳavī olan kimseler onun ᶜaḍudunu ve sāᶜidini ḍabṭ ederler ve mücebbir olan kimse yedini dühn ile telṭīḫ edip bi-şiddetin mirfaḳa mesḥ eder, mafṣal-ı mirfaḳ tesviye ve ᶜuḍv-ı münḫaliᶜ maḥalline gelince ḳadar o minvāl üzere mesḥten ḫālī olmaz. Ve baᶜde'r-redd vācib olur ki o mücebbir ᶜuḍvu şedd ve sāᶜidi yaᶜnī zirāᶜı için bir ᶜalāḳa kılıp üzerine vaḍᶜ ede ve mirfaḳını zāviye mis̱ālinde ᶜalāḳadan ḳādir olduğu miḳdār ṭaşrada kıla ve o vaḳtte zirāᶜını vaḍᶜ eylediği ᶜalāḳayı iḥtimāli miḳdārı kıla baᶜdehu ᶜalāḳayı taḍyīḳ etmekle zāviyeyi taḍyīḳ eyleye.[159]

Mafṣal-ı Rusġun Ḫalᶜi Beyānındadır

Ḫalᶜ olan mafṣal-ı rusġu maḥalline redd eylemek sehldir velākin ilzāmı ṣaᶜbdır, zīrā rusġ yesīren medd olunsa ve mafṣalın iki ᶜuḍvu birbirine muḥāẕī kılınsa ḫāric olan ᶜuḍv mevḍiᶜine dāḫil olur velakin ilḳāmı ṣaᶜb olur, zīrā rusġu iḥāṭa eden ecsām teverrüm edip o verem cevdet-i iltiyāma māniᶜ olur. Ve o rusġu meddin ṭarīḳi budur ki bir recül zendi ḫalfe medd eder ve mücebbir olan ṭabīb ᶜalīlin keffini onun ḫilāfına medd eder ve belki ḳuddāma medd eder ve her iṣbaᶜı birer birer medd eder, ibhāmdan bedᵓ edip ḫınṣıra üzere meddi müstemirr kılar ve bu tedbīr ile rusġ müstevī ve mevḍiᶜine mürtedde olur baᶜdehu taḍmīd olunup şedd olunur.

158 "Münkebb" ser-nigūn, başı aşağa demektir.
159 Bu taṣvīrin ḥāṣılı budur ki ẕirāᶜını bir ᶜalāḳa ile asar ve mirfaḳı taşrada kılıp ᶜalāḳaya idḫāl eylemez ve evvel-i emrde ẕirāᶜını bükmek müteᶜaẕẕir olmakla ᶜalāḳa uzun kılınıp ẕirāᶜ ṭarafından mevḍiᶜ-i kes̱īr taşra kalır ve ṣıḥḥate iḳbāl eyledikçe ᶜalāḳayı kısa kılar ve mirfaḳ ṭarafından baᶜḍı maḥallerine ᶜalāḳayı idḫāl eder.

Eṣābiᶜin Ḫalᶜi ve Ḫalᶜinin ᶜAlāmātı Beyānındadır

Kaçan eṣābiᶜ-i münḫaliᶜa olsa bāṭına meyl eder ve bāṭında nütūᵓ ve ẓāhir-de taḳᶜīr ḥādis̱ olur. Rusġ ᶜiẓāmının ḫalᶜi dahi isbaᶜ ḫalᶜi gibidir.

el-ᶜİlāc: Eṣābiᶜ-i münḫaliᶜayı mevḍiᶜine redde ᶜusr-mā vardır o münḫaliᶜa olan ᶜuḍvu medd-i müstevī ile medd eylemek lāyıḳ olmaz. Ve vācib olur ki o münḫaliᶜa olan ᶜuḍv ḳabḍ olunur ve ḳābıḍ mücebbirin sebbābesi iṣbaᶜ-ı münḫaliᶜanın aṣlı üzerinde kılınıp mücebbirin o iṣbaᶜ-ı sebbābesi işāle ve o ᶜuḍv-ı münḫaliᶜi maḥallinden ḳalᶜ eylemek vechi üzere tereffuᶜ olunur. Ve sen bu tedbīr katında görürsün ki iṣbaᶜdan ṣavt ḥādis̱ olur ve mevḍiᶜ-i aṣlīsine dāḫil olur.

ᶜİẓām-ı Rusġun İnfikākı Beyānındadır

ᶜİẓām-ı rusġun infikākında vācib olur ki tesviyeden [mümkin] olanların küllīsi işlene ve cihet-i ṭabīᶜattan meyli ve nütūᵓu olanlar meylin cihet-i ḫilāfına defᶜ oluna ve üzerine cebīre vaḍᶜ olunup terk oluna veyāḫūd üze-rine cebīre bedeline üsrübb vaḍᶜ oluna, zīrā üsrübb s̱iḳali ḥasebiyle ᶜuḍvu tesviye eder ve vaḍᶜını muḥāfaẓa eder. Ve üsrüb ve cebbāreden herhangisi istiᶜmāl olunursa vācib olur ki evvelā muḳavvī ḍımādāt ile taḍmīd olunup baᶜdehu onların biri vaḍᶜ oluna ve taḥrīk olunmaya.

Ḫarezātın İnḫilāᶜı ve Zevāli Beyānındadır

Kaçan feḳār zevāl[-i tāmm] ile zāil olsa lā-maḥāle ḳatl eder ve keẕālik zevāl kes̱īr olup velākin tāmm olmasa o dahi [ḳatl eder], zīrā [onun] nuḫāᶜı feḳārın zevāl-i kes̱īri dahi ḍaġṭ-ı ḳavī ile ḍaġṭ eder eger tedbīrde müsāmaḥa edip ıṣlāḥına ihtimām olunmazsa.

Ve eger zāil olan ḫareze fiḳarāt-ı ᶜunuḳtan fıḳra-i ūlā veyāḫūd onu vely eder fıḳra ise fi'l-ḥāl helāk olur, zīrā onun zevāli ᶜaṣab-ı nefsi ḍaġṭ eder ve onun zevāliyle ᶜaṣab-ı nefes fiᶜlini icrādan ᶜāciz olup ḥayāt münᶜadim olur. Eger zāil olan fıḳra [520b] feḳār-ı ṣulbeden olup zevāli bāṭına ise ona dahi muᶜālece olunmaz ve serīᶜan o dahi ḳatl eder velākin bir miḳdār imhāli vardır, onun sebeb-i ihlāki nefesi ḥabs ḥasebiyle değildir belki onun ihlā-kine sebeb fıḳarāt-ı ṣulbün bāṭına zevālinin ġāyiṭi ve bevli ḥabsi olur ve onları ḥabsin ḳatli imhālle olup ḥabs-i nefes gibi ᶜale'l-fevr ḳatl eylemez,

zīrā onun nuḫāʿı ḍaġṭı şedīd olmaz ve ḍaġṭ ederse dahi tevrīm eylemez; eger tevrīm edip veremi teskīn olunsa dahi lā-maḥāle onda olan nuḫāʿa ve taḥtında olan ʿaṣaba āfet iṣābet eder ve onun fuḍūlü bi-ġayri irādetin ḫurūc eder.

Ve eger zāil olan feḳār-ı ṣulb ḫalfe olursa onun nuḫāʿa ḍararı eḳall olur velākin taḥtında olan ʿaṣabı iḍʿāf etmekle ricl ḍaʿīf olur ve keẕālik ve keẕālik mes̱āne ve maḳʿade ʿaḍalları dahi ḍaʿīf olur, pes ḳuvvet-i ḳaviyyeye ve defʿ-i şedīdeye ve o fıḳranın senāsini inkisāra ḳarīb olunca ḳadar ṣakkeye muḥtāc olur ḥattā ḫalfe zāil olan feḳār mevḍiʿine redd oluna. Ve mevḍiʿine fıḳra ʿavd eylemezden muḳaddem baʿḍı kerre o ḍarbe ve ṣakke ile fıḳranın senāsini münkesire olur ve baʿḍı kerre fıḳra-i ṣulb iki cānibe yaʿnī baṭna ve ḫalfe maʿan zāil olur ve fevḳe dahi zāil olur ve biz onun aḳsāmında bābu'l-ḥudbede müstevfiyen tekellüm eyledik o bāba mürācaʿat olunsun. Ve bu inḫilāʿın ʿalāmeti ḫalfe olan zevālde nütūʿ ve baṭna zevālde teḳaṣṣuʿun ẓuhūru olur, ke-enne sinsinesinin inkisārı gibi teḳaṣṣuʿu olur ve sinsinenin inkisārında kes̱īren beʾs olmaz ve feḳārın inḫilāʿında helāk ḫavfı olur.

el-ʿİlāc: Ammā inḫilāʿdan ẓahrdan ḳuddāma olan ḫalʿde recā ḳalīl olur, o ḫalʿi olanlar ḳalīlen felāḥ bulur. Ammā zevāli ḫalfe alfe olanlarda ḥammāmīnin fiʿli gibi bi-ḳuvvetin iki rükbe ile ḍaġṭ oluna ve üzerine ḥaml oluna veyāḫūd ʿalīl baṭn üzere tenvīm olunup o fıḳra-i zāile üzerinde ʿaḳıb ile ḳıyām ede veyāḫūd ḫabbāzın[160] ferezdaḳa[161] bi-ḳuvvetin cevbaḳ[162] ile daʿki gibi daʿk[163] eyleye.

Ve o zevāl onda dahi eşedd olup daʿk-i mevṣūfla redd olunmaz ise ve zevāl dahi ḥadīs̱ ise onun tedbīrinde Buḳrāṭ dedi ki ṭūlü ve ʿarḍının ʿalīle siʿası vefā edecek ḳadar bir ḫaşebe veyāḫūd o miḳdār bir dükkān ḥāyiṭe ḳarīb bir maḥallde ittiḫāẕ olunur o vech üzere ki o dükkānın ve ḫaşebenin ṭūlü ḥāiṭe cānibine memdūd ola ve ḥāiṭ ile ḫaşebe beyninde ancak bir ḳadem miḳdārı buʿd ola ve o dükkān ve ḫaşebe üzere bir firāş vaṭʾ ve mülāyim basṭ oluna ve ʿalīl istiḥmām olunup ḫaşebe ve dükkāndan hangisi ittiḫāẕ olunduysa onun üzerine ʿalīl ʿalā-vechihi basṭ olunur ve baʿdehu ʿalīlin

160 "Ḫabbāz" etmekçidir.
161 "Ferezdaḳ" ḳıṭʿa-i ḫamīre derler.
162 "Cevbaḳ" "çūb"dan muʿarrebdir.
163 "Daʿk" ḍarb maʿnāsınadır.

ṣadrı üzere bir ḳımāṭ iki kerre leff olunur ve o ḳımāṭın iki ṭarafları ᶜalīlin iki koltuklarından iḫrāc olunup iki ketifi arasında rabṭ olunur da ve destece-i hāven gibi bir ḫaşebe dahi ittiḫāẕ olunup ona ḳımāṭ-ı meẕkūrun eṭrāfı rabṭ olunur ve bu ḫaşebe-i s̱āniye ḫaşebe-i ūlā veyāḫūd dükkān-ı meẕkūr yanında ᶜinde’r-reᵓs ḳāimen ᶜale’l-arḍ iḳāme olunur ve o ḫaşebe-i s̱āniye-i merbūṭa ᶜalīlin başı ucunda vāḳıf olan bir ḫādime defᶜ olunur, ᶜalā-ḥāletihā o ḫaşebeyi ḍabṭ edip ceẕb-i ātī katında o ḫaşebenin ṭaraf-ı süflāsı bir şeyᵓe müstenid olmasın için ve medde lāyıḳ olan zamān geldikte ᶜinde’r-reᵓs olan yaᶜnī haşebe-i s̱āniye başına rabṭ olunan ḳımāṭ medd olunur ve keẕālik ᶜalīlin iki ayakları dahi cemīᶜan fevḳa’r-rükbe ve fevḳa’l-kaᶜbeyn ḳımāṭ-ı āḫer ile rabṭ olunur ve keẕālik iki faḫiẕlerin ictimāᶜ eylediği mevḍiᶜin fevḳinde olan maḥaller dahi ḳımāṭ-ı s̱ālis̱ ile rabṭ olunur ve bu ribāṭların eṭrāfı cemᶜ olunup ve destece gibi ittiḫāẕ olunup ᶜalīlin reᵓsi cānibine vaḍᶜ olunan ḫaşebe gibi ḫaşebe-i uḫrā dahi ittiḫāẕ olunup ᶜalīlin ayakları cānibine ḫaşebe-i ūlā gibi ḳāimen ᶜale’l-arḍ ikāme olunduktan sonra ẕikr olunan eṭrāf-ı ḳımāṭlar ona rabṭ olunur ve baᶜdehu bu ribāṭları ᶜale’l-ḫilāf medd eylemek üzere aᶜvāna emr olunur.[164]

Ve baᶜḍılar bu meddi ālātla istiᶜmāl ederler ve ḫaşebe-i ᶜaẓīmenin veyāḫūd dükkānın reᵓsi ve iki ricli vely eden cāniblerine sihām vaḍᶜ ederler ve kaçan o sihām idāre olunsa meddi murād olunan ribāṭāt o sihāma mültef-fe olur ve bu minvāl üzere medd olundukta taḥaddüb eden ḫareze iki keffler aṣlları ile defᶜ olunur ve eger o ḥadebe üzere cülūs dahi iḳtiḍā ederse onu dahi işlerler ve bir şeyᵓden ḫavf eylemezler.

Ve bu eşyālardan bir şeyᵓ ile feḳār tesviye olunmayıp fıḳra-i zāile maḥalline redd olunmaz ise ve ᶜalīlde ḍaġṭa taḥammül var ise lāyıḳ olur ki ẕikri mürūr eden ḫaşebe-i ᶜaẓīmenin cānib-i reᵓsine ḳarīb olan ḥāiṭṭe ve ḥadebe muḥāẕīsinde mīzāba şebīh bir ḥufre ḥafr olunur ve o ḥufrenin miḳdārı bir ẕirāᶜ kılınıp ve ᶜalīlin feḳārından kes̱īren aᶜlā ve esfel kılınmaz belki lāyıḳ olan budur ki bu ḥufre evvel-i ᶜamelde ḥafr oluna, zīrā ḫaşebe-i ᶜaẓīme yāḫūd dükkān-ı mütteḫaẕe ḳurbünde ḥāiṭ ola dediğimiz bu ḥafr içindir, pes o ḥufre ḥafr olunduktan sonra muᶜtedilü’l-ḳadr bir levḥa aḫẕ olunur ve

164 Yaᶜnī reᵓs cānibinde olan ḫaşebe ribāṭlar ile ricl cānibinde olan ribāṭlar ᶜale’l-ḫilāf medd oluna.

levḥanın bir ṭarafı ḥufreye, vasaṭı ḥadebe üzere ve ṭaraf-ı āḫeri esfele defᶜ olunur ve feḳār istivā-i beyyin ile müsteviye olunca ḳadar o defᶜ mütemādī kılınır.

Ve İbuḳrāṭ ẕikr eyledi ki levḥa-i meẕkūre ittiḫāẕ olunmaksızın dahi yalnız medd bu şeyᵓe ṣāliḥ olur. Ve keẕālik yine İbuḳrāṭ dedi ki levḥa kebs vaḥdehu o fiᶜli işler. Eger İbuḳrāṭ'ın bu ḳavli ḥakk ise envāᶜ-ı zevālden feḳār-ı ṣulbün ḳuddāma zevāli olan ẕikr eylediğimiz nevᶜ-i evvelde yalnız meddi bilā-kebs istiᶜmāl münker değildir.

Ve vācib olur ki baᶜde't-tesviye ḫaşebden bir levḥa ittiḫāẕ oluna ki onun ᶜarḍı üç parmak miḳdārı ve ṭūlü ḥadebeyi ve baᶜḍı ḫarezāt-ı ṣaḥīḥayı iḥāṭa edecek ḳadar ola ve ona bir miḳdār ḫırḳa-i kettān veyāḫūd yumuşak ve refīḳ bez leff olunur o levḥanın ṣalābetini izāle için ve o levḥa-i melfūfe tesviye olunan ḫareze üzere vaḍᶜ olunup vech-i lāyıḳ üzere rabṭ olunur. Ve ᶜalīl aġdiye-i laṭīfe ile taġaddī ede. Ve eger ḥadebeden bir baḳiyye bāḳī kalır ise lāyıḳ budur ki ona irḫā ve telyīni olan edviye ile ᶜilāc oluna ve zamān-ı ṭavīl vaṣf eylediğimiz levḥ istiᶜmāl oluna. Ve bu bābda baᶜḍı nās reṣāṣtan mütteḫaẕe bir safīḥa istiᶜmāl eylediler ve iki cāniblere olan ḫalᶜ bir cebbāre veyāḫūd iki cebbāre ile ve şedd ile tesviye olunurlar.

Ammā ᶜunuḳta olan ḫalfe māil zevāl ki min-beyni fıḳarāti'l-ᶜunuḳ ancak ḳābil-i ᶜilāc olan o nevᶜ zevāldir, onun muᶜālecesinde ᶜalīl istilḳā olunur ve reᵓsini fevḳe bi-rıfḳin medd olunur ve ḫareze-i zāilesi ġamz ile ve mesḥle tesviye olunur. Ve kaçan ḫareze-i ᶜunuḳ vech-i meşrūḥ üzere tesviye olunsa üzerine muḳavvī ḍımād ve onun dahi üzerine ḫıraḳ vaḍᶜ olunup ᶜunuḳun ḳadr ve ṭūlünde cebbāre şedd olunur, reᵓse ve ṣadra bir vech üzere rabṭ olunur ki onun ribāṭı ḫalḳ üzere vāḳiᶜ olmaya ve eyyām-ı ᶜadīdeden sonra o ribāṭ ḥall oluna ve onun ḫuyūṭu ḫavāşī-i s̱evbde olan ᶜaṣāib heyᵓeti üzere ola, zīrā o heyᵓet üzere olmayıp müstedīre yaᶜnī bükülmüş olsa lā-maḥāle īẕā eder.

ᶜUsᶜuşun Ḫalᶜi Beyānındadır

Kaçan ᶜuṣᶜuṣ münḫaliᶜ olsa onun inḫilāᶜı ḥiss ile maᶜlūm olur. Ve eger ḫalᶜ ᶜaẓīm ise ḥissten mā-ᶜadā onun ᶜalāmeti budur ki ᶜalīl riclini mevḍiᶜ-i ḫalᶜde ve rükbe mevḍiᶜinde basṭ edemez belki rükbenin tes̱ennīsi eşedd

olur. Ve onun tedbīri budur ki kaçan sen onu tesviye murād eylesen vācib olur ki iṣbaᶜ-ı vasaṭı maḳᶜadeye mevḍiᶜ-i ḫalᶜe varınca ḳadar idḫāl olunup bi-ḳuvvetin fevḳe ġamz oluna ve yed-i uḫrā ile mevḍiᶜ-i ᶜuṣᶜuṣ tesviye oluna ve baᶜdehu ḍımād olunup şedd oluna ve ᶜalīl ġıdāsını taḳlīl eyleye berāzı ḳalīl olsun [521a] için ve maᶜa-ẕālik onun ġıdāsı müleyyin ġıdā ola.

Ḫalᶜ-i Verik Beyānındadır

Baᶜḍı kerre ᶜaḍud cihet-i esfele münḫaliᶜ olup müsterḫī mis̱lli olduğu gibi faḫiẕe dahi o mis̱lli ḫalᶜ ᶜārıḍ olur. Ve faḫiẕi münḫaliᶜ olan kimsenin ricli ḫalᶜe ḳarīb olan mevḍiᶜde ve rükbe mevḍiᶜinde inbisāṭı ḳabūl eylemez belki rükbe katında inbisāṭ ziyāde aṣᶜab olur. Ve faḫiẕin ḫalᶜi baᶜḍı kerre dāḫile ve baᶜḍı kerre ḫārice olur ve eks̱er-i emrde onun inḫilāᶜı ḫārice olur ve dāḫile inḫilāᶜı ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur ve baᶜḍı kerre dahi onun inḫilāᶜı ḳuddām ve ḫalften birine olur ve bu nevᶜ inḫilāᶜın esbābı envāᶜ-ı evvelin sebeblerinin biri olur. Ve kaçan faḫiẕin inḫilāᶜı ḥāl-i vilādda ve cenīn üzere şaḳḳ katında cenīne ᶜārıḍ olsa o ricl ḳaṣīre ve sāḳı daḳīḳa kalıp bedenini ḥamlden ᶜācize olur ve ḍaᶜīfe olup taḳviye ḳabūl eylemez.

el-ᶜAlāmāt: Verikin inḫilāᶜı[165] ᶜalāmātı budur ki eger o inḫilāᶜ dāḫile olur ise veriki münḫaliᶜ olan ricl ricl-i ṣaḥīḥten aṭvel rüʾyet olunur ve rükbe-i mütes̱ennī olur ve ürbiyyeler tes̱ennīyi ḳabūl eylemez ve ürbiyyeler müntefiḫa ve vārime rüʾyet olunur, zīrā reʾs-i verik ürbiyyede mündesse olur.

Ve eger verik ḫārice münḫaliᶜ olur ise ricl ḳaṣīre olur ve ürbiyyede ᶜumḳ olur ve onun muḥāẕīsi ve muḳābili olup cihet-i ḫalfte olan mevḍiᶜde nütūʾ ve intifāḫ olur ve rükbede dāḫil-i taḳᶜīr mis̱lli nesne olur.

Ve eger verik ḳuddāma münḫaliᶜ olursa ricl aṭvel olur ve ᶜalīl için basṭ-ı sāḳ mümkin olur velākin ḳabḍ ve tes̱niye mümkin olmaz elemi ḥasebiyle ve meşye müteheyyiʾ ve müstaᶜidd olmaz ve meşy mümkin olursa onun meşyi ᶜaḳıb üzere olur ve onların çoğuna teverrüm-i ürbiyye ve iḥtibās-ı bevl ᶜārıḍ olur.

---

165 ᶜAẓm-ı verik ḥufresine faḫiẕ ᶜaẓmi dāḫil olur ve o mafṣal ḫalᶜine ḫalᶜ-i verik ve ḫalᶜ-i faḫiẕ derler.

Ammā verik ḫalf cānibine münḫaliᶜ olursa ricli kısa olur ve ḳabḍ ve basṭtan her biri maᶜan müteᶜaẕẕir olur lākin baᶜḍı kerre onun sāḳı ürbiyyeye tes̱ennī eder ve ürbiyyede istirḫā olur ve reʾs-i faḫiẕ aᶜfāca olur.[166]

eL-Muᶜālecāt: Bu ḫalᶜde vācib olur ki muᶜāleyece mübāderet olunup serīᶜan verik mevḍiᶜine redd oluna, zīrā reddinde sürᶜat olunmasa baᶜḍı kerre ona ruṭūbāt munṣabbe olup taᶜaffün etmekle bi-külliyyetihi ᶜuḍvun fesādına müʾeddī olur ve ona maᶜlūm olan ḫaṭarlar ᶜārıḍ olur.

Ammā faḫiẕin esfele inḫilāᶜının tedbīri budur ki ricl yemneten ve yesreten merdūdun ileyh olan maḥalle yaᶜnī ᶜaẓmı verike muḥāẕī olunca ḳadar taḥrīk olunduktan sonra bi-şiddetin medd olunup redd olunur ve nüvār ve ḥizāmdan[167] bir nesne aḫẕ olunup üzengi gibi o ricle taḥmīl olunur ve evvelā sāḳ üzere baᶜdehu faḫiz redd üzere şedd-i ḥāfıẓ ile şedd olunur ve menkibe bir rütbe taᶜlīḳ olunur ki o taᶜlīḳ mevcūd iken sāḳın imtidādı mümkin olmaz.

Faḫiẕ dāḫile münḫaliᶜ ise o ᶜalīle rükūᶜla emr olunur ve ḥālib cānibinden o rākiᶜi bir insān-ı ḳavī ḍabṭ eder ve mücebbir olan kimse ᶜinde'r-rükbe reʾs-i faḫiẕi iki yediyle aḫẕ edip dāḫile cerr eder bir vech üzere ki faḫiẕden meʾḫūẕu olan ṭarafı dāḫile cerr ile ṭaraf-ı āḫer fevḳe ve ḫārice mündefiᶜ olur ve eger ricl-i āḫer dahi mücebbirin cihet-i taḥrīki ḫilāfına iᶜāne edip[168] bir ᶜıṣābe ve ḥabl ile temkīn olunursa ceyyid olur ve bu vech üzere tesviye olunduktan sonra rabṭ olunur.

Ve eger faḫiẕin inḫilāᶜı ḫārice olursa vācib olur ki mücebbir olan kimse faḫiẕin rükbe katında olan ṭarafına teşebbüs̱ eyleye ve rükbenin ḫilāfı cihetine taḥrīk eyleye ve ricl-i āḫer dahi faḫiẕin ṭaraf-ı āḫerini faḫiẕi mücebbirin taḥrīki cihetinin ḫilāfına taḥrīk eyleye ve o ḥālde bir ᶜıṣābe veyāḫūd ḥabl ile ona müknet vermiş ola.

Ve eger faḫiẕin zevāli ḳuddāma veyāḫūd ḫalfe ise mücebbir olan kimse aṣl-ı faḫiẕi ḳımāṭ ile şedd edip bi-ḥasebi mā-vecebe ve bi-ḥasebi mis̱li'l-ḫalᶜ menkibe varınca ḳadar aḫẕ olunur ve bir recül dahi ḳımāṭın iki ṭarafını aḫẕ edip cemīᶜan bir nevᶜ medd ile medd ederler ki onun ile ricl havāya taᶜlīḳ olunur ve bu mis̱lli taᶜlīḳ ile ḳuddām ve ḫalfe münḫaliᶜ verik mevḍiᶜine

---

166 Yaᶜnī meṣārīn cānibine māil olur.
167 "Nüvār" at kolanı; "ḥizām" şerit maᶜnāsına.
168 Yaᶜnī cihet-i ḫilāfa taḥrīk iᶜānet eder ise.

redd olunduğu gibi ḫalᶜ-i verikin vücūh-ı sāirelerini dahi ṣalāḥa redd mümkin olur ve baᶜḍı kerre ona beyrem[169] ile muᶜālece ederler. Ve baᶜḍılar onu vaṣfta icāde edip dediler ki bir ḫaşebe-i müstaṭīlede bir ḥufre-i müstaṭīle ḥafr olunur ve içinde ḫendekler kılınmakla o ḥufre-i müstaṭīle ḫanādīḳi müştemil olan maḥalle şebīh kılınır ve o ḥufrenin ᶜarḍ ve ᶜumḳundan her biri üç parmaktan ziyāde kılınmaz ve o ḫanādiḳten her iki ḫendeḳ arasında dört parmaktan eks̱er buᶜd kılınmaz onun için ki vaḳt-i ᶜamelde beyremin bir ṭarafı o ḥufrenin birinde kılınıp onunla o ḫaşebe üzere ᶜalīl istilḳā ve vech-i ātī üzere medd olunduktan sonra ᶜuḍvu maḥalline defᶜ mümkin ola ve münḫaliᶜ olan ᶜuḍv defᶜi lāyıḳ olan cihete o beyremle defᶜ oluna.

Ve vācib olur ki ḫarezāt-ı münḫaliᶜa bābında medd için ittiḫāẕ olunan haşebe-i kebīre veyāḫūd dükkānın vasaṭına ḫaşebe-i uḫrā veted ile terkīb oluna ki onun ṭūlü ḳadem-i vāḥid ve kalınlığı balta sapı kalınlığında ola, ᶜalī ḫaşebe-i ᶜaẓīme veyāḫūd dükkān üzere istilḳā olundukta o ḫaşebe beyne'l-aᶜcāf ve reʾsü'l-faḫiẕ devr eyleye yaᶜnī faḫiẕ başı ile bağarsıklar arasında devr eyleye, zīrā o ḫaşebenin beynehümāya tavassuṭu ile ricle ve esfel cānibinde olan medde cesed tābiᶜ olmaz ve çok kerre fevḳten dahi medde ḥācet olur ve o ṣūrette dahi ḫaşebe-i ᶜaẓīme vasaṭında yine ḫaşebe-i ṣaġīre veted ile terkīb olunur. Ve o ḫaşebe-i ṣaġīrede cesedin esfele ḥareketine mānīᶜ olduğunun bir menfaᶜati dahi budur ki o ḫaşebe reʾs-i faḫiẕi ḫārice defᶜ eder. Ve vācib olur ki esfele olan medd ḫuṣūṣan ricli medd bundan aḳdem ẕikr olunan ṣıfat üzere ola ve bu nevᶜ tedbīr ile dahi faḫiẕ mevḍiᶜine dāḫil olmazsa ẕikr olunan ḫaşebe-i mevtūde nezᶜ olunup mevḍiᶜ-i ḫaşebe-i menzūᶜanın cāniblerine bābın iki ᶜārıḍları gibi iki ḫaşebe terkīb olunur ki onların her biri bir ḳademin ḳāmetinden eḳall olmaya ve o iki ḫaşebeye nerdübān basamağı gibi bir ḫaşebe dahi terkīb olunur ki o üç ḫaşebenin heyʾeti Yūnānī ḫaṭṭında eyṭā tesmiye olunan ḥarfe müşābih ola ᶜalā-hāẕihi'ṣ-ṣūre, zīrā üçüncü ḫaşebe o iki ᶜārıḍ bāb gibi olan ḫaşebelerin ḥāḳḳ-ı vasaṭından miḳdār-ı ḳalīl esfele terkīb olunsa o şekl ḥarf-i eyṭā olur. Ve bu şekl üzere ḫaşebe ittiḫāẕ olunduktan sonra ᶜalīl cenb-i ṣaḥīḥi üzere istilḳā ve ıḍcāᶜ olunur ve onun ṣaḥīḥa olan ricli basamak gibi olan ḫaşebin taḥtından beyne'l-ᶜārıḍayn medd olunur ve ᶜalīl olan ricl o basamağın üzerinden uzatılır ḥattā reʾs-i faḫiẕ o basamağa rükūb eder, ammā

169 "Beyrem" neccārların ay demiri dedikleri ālettir.

bu ʿamel o ḫaşebeler üzere ṭayy-i kes̱īri olan bir s̱evb basṭ olunduktan sonra olur o ḫaşebātın ṣalābeti faḫiẕe īẕā eylemesin için. Ve bundan sonra bir ḫaşebe-i uḫrā dahi ittiḫāẕ olunur ki ʿarḍı muʿtedil olur ve ṭūlü reʾs-i faḫiẕden kaʿba varınca ḳadar olur ve o ḫaşebe taḥt-ı sāḳa dāḫilden ṭūl üzere vaḍʿ olunur reʾs-i faḫiẕi kaʿba ḳadar muḥāfaẓa eylesin için ve o mevḍiʿ maʿa'l-ḫaşebe rabṭ olunur ve baʿdehu ḫazerāt ḫalʿi bābında ẕikr olunan medd istiʿmāl olunur. Ve lāyıḳ olur ki sāḳ-ı esfele maʿa'l-ḫaşebeti'l-merbūṭa medd oluna o medd ve şedd ile faḫiẕ mevḍiʿine rücūʿ eylesin için.

Ve inḫilāʿı olan faḫiẕi mevḍiʿine redd için ʿamel-i āḫer dahi vardır ki maʿa'l-ḫaşebe onu medde o ʿamelde ḥācet olmaz ve o ʿameli Buḳrāṭ medḥ eyledi. Ve Buḳrāṭ'ın zuʿmü üzere o ʿamel budur ki ʿalīlin iki yedi ḳımāṭ-ı leyyin ile cemīʿan rabṭ olunur ve iki ayakları ḳımāṭ-ı ḳavī leyyin ile kaʿblar üzere ve rükbeler üzere rabṭ olunur ve o ayaklardan [521b] her birinin ṣāḥibinden buʿdü dört parmak miḳdārı kılınır ve ʿalīl olan sāḳ sāḳ-ı ṣaḥīḥten iki parmak miḳdārı eks̱er uzatılır ve ʿalīl başı aşağı taʿlīḳ olunup iki ẕirāʿ miḳdārı yerden refʿ olunur ve şābb ve tecribe aṣḥābından bir ġulām iki sāʿidi ile faḫiẕ-i ʿalīle iki faḫiẕin aġlaẓ mevāḍıʿından ve reʾs-i faḫiẕ olan mevḍiʿden iḥtiḍān edip kucaklar ve ʿalīle defʿaten taʿalluḳ eder, o fiʿl ile mafṣal mevḍiʿine bi-ehvenin saʿyin vāṣıl olur. Ve bu nevʿ eshel olur onda ʿamel-i kes̱īr olmamakla lākin bu ʿamelin sühūletine bināen eks̱er-i muʿālicīn tehāvün edip onu lāyıḳı üzere işlemez, tekāsül ile ʿamel müfīd olmaz.

Ammā faḫiẕin ḫalʿi ḫārice ise bizim ẕikr eylediğimiz minvāl üzere ʿalīl basṭ olunur ve baʿdehu ṭabībe lāyıḳ budur ki faḫiẕ-i münḫaliʿi beyremle ḫāricden dāḫile defʿ eyleye ẕikr olunan ḥaşebde vāḳiʿ ḥufreye beyremin ṭarafını idḫāl edip ona istinād etmekle. Ve bu ḥālde lāyıḳ olur ki faḫiẕin naḥiye-i ṣaḥīḥasında aʿvān iḳāme edip onlar dahi defʿ eyleyeler ve faḫiẕ-i ḫāric kes̱īren bāṭına duḫūl eylemesin için defʿe istiḳbāl eyleyeler.

Ve eger ḫalʿ ḳuddāma ise lāyıḳ olur ki ʿalīl medd oluna ve baʿdehu bir recül-i ḳavī yed-i yümnāsı aṣl-ı keffini ürbiyye-i ʿalīle üzere vaḍʿ edip yed-i uḫrā ile onu ḍaġṭ eyleye ve onun ḍaġṭı esfele ve nāḥiye-i rükbeye memdūd olarak ola.

Ve eger ḫalʿ ḫalf cānibine ise o ʿalīl esfele medd olundukta arḍ üzere mürtefiʿan medd olunmaya belki bu ṣūrette ve keẕālik verikin ḫārice ḫurū-

cu ṣūretinde ḥadebede ẕikrimiz minvāli üzere bir şeyᵓ-i ṣulb üzere medd oluna, meẖelā sābıḳta taṣvīr olunduğu üzere ẖaşebe veyāẖūd dükkān vaṣf olundukları üzere ittiẖāẕ olunup ᶜalīl vechi üzere onlardan bir iüzere ilḳā oluna ve sāḳı ribāṭla rabṭ olunup verik üzere rabṭ olunmaya bizim ḳarīben ẕikr eylediğmiz üzere. Ve ẕikri mürūr eden levḥ ile mafṣalın ẖurūc eylediği mevḍiᶜ üzere ve aᶜfāc üzere kebs dahi olunmak lāyıḳ olur. Bu maḳāma gelince ḳadar ẕikr eylediklerimiz ᶜillet bünye-i müteḳaddimeden verike ᶜārıḍ olan ẖalᶜin envāᶜı idi.

Ve baᶜḍı kerre ketife keẖret-i ruṭūbet ḥasebiyle ẖalᶜ ᶜārıḍ olduğu gibi verike dahi keẖret-i ruṭūbet ḥasebiyle ẖalᶜ ᶜārıḍ olur, bu ṣūrette verik bābu'l-kebidde ẕikr eylediğimiz minvāl üzere keyy olunur.

Ḫalᶜ-i Rükbe Beyānındadır

Rükbe serīᶜan münẖaliᶜ olur ve baᶜḍı kerre bilā-sebeb-i ḳavī mücerred meşy-i serīᶜin fevḳinde meşy ile ve zelḳ-i yesīr ile münẖaliᶜ olur, nitekim liḥy bilā-sebeb mücerred teẖāvüb ile münẖaliᶜ olduğu gibi. Ve rükbe, ḳuddāmdan mā-ᶜadā her cānibe münẖaliᶜ olur ve ḳuddāma fülkenin muᶜāvaḳası ile münẖaliᶜ olmaz.

el-ᶜİlāc: Arḍa ḳarīb bir kürsī üzere ᶜalīl iclās olunup ricli ḳalīlen refᶜ olunur ve bir recül-i ḳavī iki yedi ile ricli fevḳten ve esfelden medd-i ḳavī ile medd eder ve mücebbir dahi mafṣalı ᶜalā-ḥükmi'l-ẖalᶜi'l-küllī ḥālet-i ūlāsına redd edip rabṭ eder.

Raḍfe İnẖilāᶜı Beyānındadır

Raḍfe rükbenin fülkesidir. Kaçan raḍfeye ẖalᶜ ᶜārıḍ olsa vācib olur ki ricl basṭ oluna ve fülke redd oluna ve ḳābıḍ-ı rükbe inẖinā-yı rükbeye mānīᶜ olacak miḳdārı ẖıraḳ ile mümtelī kılınıp üzerine raḍfenin meyli cihetine muᶜārıḍ olan cebāir vaḍᶜ oluna ve raḍfe redd olunduğu mevḍiᶜ-i aṣlīsinde pekiştikte teẖniyesinde ᶜacele olunmaya belki tedrīcle ḳalīlen ḳalīlen teẖniye oluna, zīrā bu vech üzere teẖniyede ẖaṭar olmaz belki ehven ve eshel olur.

Kaᶜb Katında Olan Mafṣal-ı ᶜAḳıbın Ḫalᶜi Beyānındadır

Baᶜḍı kerre kaᶜb münḫaliᶜ olup ᶜilācında medd-i ḳavīye ve ᶜilāc-ı şedīde ve bi-ḳuvvetin defᶜe mevḍiᶜine redd olunsun için ḥācet olur. Ve baᶜde'r-redd vācib olur ki kırk gün miḳdārı meşy hecr ve terk oluna mücedde-den münḫaliᶜ olmasın için.

Ammā kaᶜbda zevāl ḳalīl olup ḫalᶜ tāmm olmasa onun tedbīrinde ednā medd kifāyet eder, ednā medd olunduktan sonra mevḍiᶜine redd olunur.

Ammā ḫalᶜ tāmm olup müştedd olsa ve redde icābet eylemese evvelūnun ḳavlleri üzere vācib olur ki vech-i arḍa ᶜalīl ᶜalā-ẓahrihi basṭ olunur ve iki uylukları arasına ᶜinde'l-aᶜfāc ᶜumḳ-ı arḍa dāḫil bir veted-i ṭavīl ḳaviyyen tenfīẕ olunur ve ayakları esfele medd olundukta cesed ḥareket etmeğe terk olunmaz belki lāyıḳ olan budur ki ᶜalīlin istilḳāsından muḳaddem arḍa o veted tevtīd oluna. Ve bizim bundan aḳdem ẕikr eylediğimiz vasaṭında ḫaşebe-i uḫrā-yı mevtūde olan ḫaşebe-i ᶜaẓīme iḥḍār olanda lāyıḳ budur ki ᶜalīlin ricli o ḫaşebe üzere medd oluna ve lāyıḳ olur ki biraz muᶜīnler dahi olup faḫiẕi ḍabṭ eyleyeler ve faḫiẕi medd edeler ve biraz muᶜīn dahi olup ricli iki elleriyle veyāḫūd ribāṭla muᶜīn-i evvelin meddi cihetinin ḫilāfına medd edeler ve ṭabīb dahi bi-yedihi fekki ve ḫalᶜi tesviye eyleye ve biraz muᶜīnler dahi ricl-i uḫrāyı esfele māil imsāk eyleye. Ve baᶜde't-tesviye lāyıḳ olur ki ribāṭāt-ı ves̱īḳa ile rabṭ oluna o merbūṭ olan ribāṭātın kimisi muşṭ-ı ricle ve kimi kaᶜba ẕāhib ve sālik olup rabṭı o maḥallerde ola. Ve lāyıḳ olur ki min-ḫalfin fevḳa'l-ᶜaḳıbda olan ᶜaṣabdan ittiḳā oluna ve onun üzerinde ribāṭ-ı şedīd kılınmaya ve ᶜalīl kırk gün miḳdār meşy eylemeye, zīrā ona müddet-i meẕkūre mürūr edip bürʾ-i kāmil ḥāṣıl olmazdan muḳaddem onlar meşy eyleseler ᶜuḍvları müntefiḍ olup ᶜilācları fāsid olur.

Ve eger ᶜaḳıb-ı ᶜaẓmı ves̱be ile ke-mā hüve'l-eks̱er zāil olduysa ve mevḍiᶜ-i zevālde verem-i ḥārr dahi mevcūd ise vācib olur ki ᶜalīl ᶜalā-vechihi istilḳā oluna ve medd olunup tesviye oluna ve evrām-ı ḥārreyi teskīn eden neṭūlāt ile tenṭīl oluna ve ribāṭāt-ı ves̱īḳa istiᶜmāl oluna ve ᶜalīl sükūn üzere kılınıp ḥareketten menᶜ oluna ᶜuḍva ṣalāḥ-ı tāmm gelince ḳadar ve vācib olur ki eṣābiᶜe varınca ḳadar kaᶜb rabṭ oluna ve ᶜaḳıb meftūḥan bāḳī kala.

ʿİẓām-ı Ḳadem İnḫilāʿı Beyānındadır

Bunun tedbīri keffin ʿiẓāmı inḫilāʿının tedbīri gibidir. Ve baʿḍı kerre o ʿiẓām-ı münḫaliʿa iki ḳadem arasına bir s̱evb vaḍʿ edip çiynemek ile tesviye olunur. Ve kaçan tesviye olunsa vācib olur ki üzerine ḍımād vaḍʿ olunup bilindiği minvāl üzere şedd oluna.

Fenn-i Ḫāmisin Maḳāle-i S̱āniyesi Kesrde Olan Uṣūl-i Külliyye ve Kelām-ı Küllī Beyānındadır

Kesr ʿaẓmda olan teferruḳ-ı ittiṣāle derler. Ve kesrin kimisinde teferruḳ olur yaʿnī pāre pāre olur, o parçalar cidden ṣaġīrler olur ise ona raḍḍ tesmiye ederler ve baʿḍı kerre ʿaẓm-ı meksūr parçalanmaz ġayr-i müteferriḳ olur ve o ġayr-i müteferriḳ olan kesrin kimisi müstevī olur ve kimisi müteşaʿʿib olur. Ve kesr-i müstevī baʿḍı kerre ʿarḍda ve baʿḍı kerre ṭūlde olur ve ʿarḍda vāḳiʿ olan kesr dahi kiminde mütebeyyin ve kiminde ġayr-i mütebeyyin olur. Ve ṭūlde vāḳiʿ olan ṣadʿ ve ḳaṣm tesmiye olunur ve o kesr ṭūlü mütebeyyin olmaz. Ve bir ḳavm aḳsām-ı mez̠kūrenin her birine birer ism tesmiye eylediler ve dediler ki ʿaẓīm olup ʿarḍa ve ʿumḳa ẕāhib olursa ona füclī ve ḳışevī ve ḳaḍībī tesmiye olunur ve ṭūlen [522a] ẕāhib olana müşaṭṭab[170] tesmiye olunur ve ṭūlen ẕāhib olan kesrede istiʿrāḍ dahi olursa ona hilālī tesmiye olunur ve ḳaḍībī dahi ıtlāḳ olunur ve eczāları ṣaġīr olursa ona sevīḳī ve cevzī ve cerīşī tesmiye olunur.

Ve kaçan inkisār-ı tāmm olsa o inkisārı olan ʿaẓmın iki ṭarafları ittiṣāl ḥālinde olan muḥāẕāt-ı ṭabīʿī üzere bāḳī kalmazlar, muḥāẕātları tezāyül eder, ona bināen onda naḫs olur o ʿaẓmı muḥīṭ olan ġışā ve laḥmı ʿaẓm-ı münkesirin naḫsı ḥasebiyle ve ona veremi īcāb eden vecaʿ ḥādis̱ olur. Ve eger ʿaẓmın beynūneti müdevvere ve bilā-şeẓāyā olsa bi-sühūletin ʿuḍv münḳalib olur.

Ve Buḳrāṭ'ın kavli üzere ʿuḍv-ı meksūrun ḫārice inḳılābı dāḫile inḳılābından hayrlı olur, dāḫilde ʿaṣab eks̱er olmakla dāḫile inḳılābda īẕā eks̱er olur.

---

170 "el-Müşaṭṭab" o kılıçtır ki yolları ola. Vankulu, muḫtaṣaran.

Ve kaçan kesr mafṣal katında vāḳiᶜ olsa ve ḥācizlere ve luḳme-i mefāṣılı iltiḳām eden nuḳrelerin ṭaraflarına ve ḥufrelere raḍḍ iṣabet eylese o mafṣal inḫilāᶜa müstaᶜidd olur. Ve kaçan mafṣal katında vāḳiᶜ olan kesr müncebir olsa o mafṣal ᶜusretü'l-ḥareket bāḳī kalır ṣalābet-i ḥādiṡe ḥasebiyle ve kesr üzere düşbüẕ ḥudūṡu ile ve ᶜusr-i ḥareket düşbüẕ ve ṣalābet baᶜde-müddetin leyyin olunca ḳadar bāḳī kalır.

Ve kesrin mevāḳıᶜı cihetinden aṣᶜabı ᶜiẓām-ı ṣıġār mefāṣılında olanlar olur ve keẕālik aṣᶜab-ı mevāḳiᶜdendir bi-ḥasebi'l-ḫilḳat aḍyaḳ olan mafṣal, kaᶜbın mafṣalı gibi.

Ve kesrden iltiḥām ve iltiyāmı ḳabūlü aᶜṣā ve aṣᶜab olanlar tedvīr üzere olan kesrdir ve baᶜdehu tedvīre meyli olan kesrin iltiḥāmı [aṣᶜabdır onun için ki onların iltiḥāmı hendām-ı] ᶜacībi olan rabṭ ile o kesr rabṭ olunup ṭūl-i müddet o rabṭın beḳāsı ile olur.

Ve kesr aṣḥābı aġdiye ve edviyeden o şāna demi ṣāliḥ ve muvāfıḳ eden ġıdā ve devāyı istiᶜmāl ederler ve biz onları ẕikr eyleriz.

Ve kesr-i ᶜiẓāmın ziyāde şerrlisi ḫārice olmayıp bāṭına ve dāḫile olanlarıdır eṭıbbā ẕikr eyledikleri üzere. Ve ḳavm dediler ki kaçan bi-ḥasebi'l-kesr muḫḫ yaᶜnī tecvīf-i ᶜiẓāmda olan ilik munḳaṭıᶜ olsa ᶜalīl helāk olur ve onların bu kelāmının ḥāṣılı yoktur, zīrā ilik zāib ve leyyin ve lezic olmakla inḳıṭāᶜı ḳabūl eylemez.

Ve baᶜḍı kerre kesr ile maᶜan cirāḥat ve nezf-i dem ve verem ve raḍḍ ᶜārıḍ olur ve onların ᶜurūḍu ᶜaẓm-ı meksūru muṭīf olan o laḥma olur ki onlara tedbīr olunup ᶜufūnetin ḥudūṡu menᶜ olunmasa ve şarṭ ile dem iḫrāc dahi olunmasa o āfetler ākileye müʾeddī olur.

Kibārın ᶜiẓām-ı münkesirelerinin mevḍiᶜ-i kesri vecaᶜ ile ve sebeb-i kāsirin mevḳiᶜi ile ve mess-i yed ile maᶜlūm olur, ammā ṣıġārın ᶜiẓām-ı münkesireleri vecaᶜ-ı verem ve ḥumret ile maᶜlūm olur, zīrā kesr-i ᶜiẓām katında o ᶜavārıḍ ṣıbyāna ekṡer ᶜārıḍ olur.

İncibārın ve ᶜAdem-i İncibārın Aḥkāmı Beyānındadır

Ṣıbyānda ve sinn-i ṣabāvete ḳarīb olanlarda vāḳiᶜ olan kesr mevḍiᶜine redd olunsa incibārı ḳabūl eder onlarda ḳuvvet-i ūlā bāḳıye olmakla, ammā sinn-i fetāda ve sinn-i fetānın mā-baᶜdinde olanların ᶜiẓām-ı mek-

sūrları müncebir olmaz belki mevḍiᶜi-i kesrin üzerinde mādde-i ġuḍrūfī-den liḥām cārī olup ᶜaẓm-i meksūru cemᶜ eder, nuḥāstan ve ġayriden müttehaẕ olan evānīnin kesrlerini sedd eden ṣufār ve reṣāṣtan müttehaẕ olan licām gibi olur.

Ve incibāra aᶜṣā olan ᶜiẓām ᶜaḍud ᶜaẓmı olur ve baᶜdehu sāᶜide aᶜṣā olur ve terḳuve dāḫile münkesire olursa ᶜilācı ṣaᶜb olur. Ve zendeyn kesrinin aḳbaḥı zend-i esfelin kesri olur ve aḳbaḥ olduğunun vechi zend-i esfelin ḫalᶜi aḳbaḥ olduğunun vechinde ẕikr eylediğimizdir. Ammā faḫiẕ ve sāḳ ᶜaẓmlerinin inkisārı emr-i sehldir, zīrā onların cebrleri inbisāṭa māniᶜ olmaz.

Ve müddet-i incibār muḫtelif olur, mes̱elā enf deyildiği üzere ᶜaşerede ve ḍılᶜ ᶜişrīnde ve ẕirāᶜ ve zirāᶜa ḳarīb olan maḥall s̱elās̱īn veyāḫūd erbaᶜīnde ve faḫiẕ ḫamsīnde müncebir olurlar baᶜḍı kerre müddet-i ṭavīle mürūruda müncebir olur ḥattā faḫiẕ mis̱lli üç veyāḫūd dört veyāḫūd dahi ezyed şühūr mürūrunda müncebir olur.

Ve incibārda ḫaṭā olanlarda ᶜuḍvun meyli baṭnı cānibine olmak ẓahrı cānibine olmaktan ḫayrlı olur, zīrā ẓahr cānibine meyl eylese meyli s̱iḳal cānibine olur.

Ve kesrin incibārına māniᶜ olan esbāb tenṭīlin kes̱reti ve ribāṭı ḥall ve rabṭın kes̱reti ve ḥarekette istiᶜcāl ve bedende muṭlaḳā demin ḳılleti veyāḫūd dem-i lezicin ḳılleti olur ve ona bināen mirārı kes̱īr olanların ve nāḳıhların ᶜiẓām-ı meksūrelerinde incibār ḳalīlü'l-vuḳūᶜ olur.

Ve kesrin incibārına delālet eden nezzen demin ẓuhūru olur, zīrā mevḍiᶜ-i kesre dem kes̱īren teveccüh eder. Kaçan kesr cebr olunsa ġıdā-i ṭabīᶜīden faḍla kalanları ṭabīᶜat defᶜ eder.

Cebr ve Rabṭ Beyānındadır

Cebrin ḳāᶜidesi budur ki ᶜuḍv lāyıḳı miḳdārı medd olunur, zīrā ḳadr-i ḥācetten ziyāde medd olunsa teşennüce ve eleme müʾeddī olur ve elemden ḥummayāt ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre ḳadr-i ḥācetten ziyāde medd ile istirḫā dahi ᶜārıḍ olur. Ve ebdān-ı raṭbede meddin ḍararı eḳall olur, zīrā beden-i raṭbın medde müvāsātı[171] olur. Ve kaçan medd ḳadr-i lāyıḳtan noḳṣān üzere

171 "Müvāsāt" muvāfaḳat maᶜnāsınadır.

olsa kesrin cevdet-i iltiyāmını menᶜ eder. Ve meddin ḳadr-i lāyıḳtan ziyāde veyāḫūd noḳṣān olduğunun bu maḥẕūrları kesr ve ḫalᶜde berāber olur.

Ve kaçan kesr vech-i lāyıḳ üzere medd olunsa iki şaḳḳ ᶜaẓmlerin ᶜale'l-istiḳāmet nuṣbelerine iştiġāl olunur ve ᶜalā-mā yenbaġī refāid ve ribāṭāt vaḍᶜ olunur ve üzerine cebāir ve cebāir üzerlerine dahi ribāṭāt iᶜlā olunur. Ve vācib olur ki mümkin oldukça ᶜuḍv sākin kılınır velākin aḥyānen taḥammülü miḳdārı taḥrīkinde beʾs olmaz. Eger āfet-i sāire ve verem yok ise ṭabīᶜat-ı ᶜuḍv ᶜale'd-devām sükūn ḥasebiyle müstehleke olmasın için ve onlara vācib olur ki ḫalᶜ ve kesr için medd olundukta īcāᶜ-ı şedīdden ḥaẕer eyleyeler. Ve çok kerre şedd-i şedīdden ve ibṭā-i ḥallden ve şedd ve ḥalle ḳıllet-i taᶜahhüdden ᶜuḍvun mevt ve helāki ᶜārıḍ olur ve taᶜaffün edip bi'ḍ-ḍarūre ḳaṭᶜ olunmağa ḥācet olur.

Ve ᶜiẓām-ı reʾsten mā-ᶜadā ᶜaẓmlarda vāḳiᶜ cebrden eks̱er-i ḥālde maṭlūb olan düşbüẕ iḥdās̱ıdır ve ᶜiẓām-ı reʾste düşbüẕ s̱ābiṭ olmaz. Ve düşbüẕ ḥudūs̱u maṭlūb olan maḥallerde vācib olur ki tedbīrinde icāde olunup düşbüẕün yābisen veyāḫūd miḳdār-ı ḥācetten ḳalīl veyāḫūd ġalīẓ ve ḥācetten eks̱er ḥudūs̱undan iḥtirāz oluna. Ve maᶜlūmdur ki ᶜuḍvun iḫtilāfı ve ᶜaẓmına ḳıyāsla kesrin ᶜiẓamı ve ṣıġarı ve ḳıllet ve kes̱reti ḥasebiyle düşbüẕ ḥudūs̱u muḫtelif olur ve o aḳsāmın her birinde işlenmesi lāyıḳ olan ᶜameli tağdiye ve şedd ẕikr olunan maḥallde eylediğimiz mufaṣṣalen beyānımızdan sen bilirsin.

Ve vācib budur ki düşbüẕün ḥudūs̱u katında ḥarekāt-ı müzᶜiceden ve cimāᶜdan ve ġaḍabdan ve ḥarrdan ḥaẕer oluna, zīrā onların her biri demi terfīḳ eder ve keẕālik mevḍiᶜ-i ḥārr dahi hecr ve terk olunup mesken-i bārid iḫtiyār olunur ve ḳābıḍ olup ḥarāretün-māsı ve tağriyesi olan aḍmide-i ḳaviyye istiᶜmāli ile düşbüẕ ḥudūs̱una iᶜānet olunur ve o ḍımādda ebhel ve cevz-i serv ve kes̱īrā ve fetḳ edviyeleri kılınır.

Ve ᶜaẓm-ı meksūra miḳdār-ı muᶜteber incibārı ḳabūl eylememek ᶜārıḍ olsa onda ḳābil-i bürʾ olmayan ḳurḥada işlenen ḥakk mis̱lli işlenir ve onun ᶜameli bu vech üzere olur ki o [522b] mevḍiᶜ-i mekṣūr ve ᶜuḍv şeyʾ-i muᶜteber olmayan lüzūcet-i ḫafīfe vü ḍaᶜīfe ondan münteḥiye ve müfārıḳa olunca ḳadar iki [yed] ile delk olunur, zīrā o delk ile ᶜuḍv tedeffüᶜ ve tesaḫḫun eder ve ona dem-i cedīd-i ceyyid mündefiᶜ olur ve o demden düşbüẕ-i ḳavī münᶜaḳid olur.

Ve baʿḍı kerre levn-i ʿaẓmın taġayyürü ve ʿaẓmdan ḳuşūr ve fülūs intişā-rı ḥasebleriyle ḥakk-ı ʿaẓma ḥācet olur ve bu mis̱lli ʿaẓmın üzerine cebīre vaḍʿ olunmaz ve eger cebr vaḍʿına ḥācet var ise ribāṭ-ı ceyyid istiʿmāli ile iḳtiḍā olunur.

Ve kaçan kesr ile cirāḥat müctemiʿa olsa cirāḥate berāʾet ḥāṣıl oldukça cebri müdāfaʿa cāiz olmaz, zīrā kable-bürʾü'l-cirāḥa cebr-i ʿaẓmı taṣlīb eder ve ʿaẓmın ṣalābeti cebre māniʿ olur ve onun cebri ṣuʿūbet ile ve medd-i şedīd ve aḥvāl-i ʿaẓīme ile olur ve maʿa-hāẕā o cirāḥat ile evcāʿ ve evrām olursa onda ḫaṭar olur ve bu ṣūrette cebri terk her ne ḳadar ʿuḍvun iʿvicācına müʾeddī olursa iʿvicāc-ı ʿuḍv ḫaṭar-ı ʿaẓīm ḥudūs̱undan ḫayrlı olmakla onu cebrde mübālaġa olunmamak vācib olur. Ve eger kesr ile raḍḍ dahi olursa onda teʾekkül-i ʿuḍv ḫaṭarı olur ve vācib olur ki mevḍiʿ şarṭ olunup dem iḫrāc oluna, zīrā dem iḫrāc olunmasa ʿuḍvun mevti ḫaṭarına müʾeddī olur ve eger o kesrde nezf dahi olursa nezfi ḥabs olunmak vācib olur. Ve baʿḍı kerre verem ve āfet-i uḫrā ḥudūs̱u ḫavfı kesrde cāiz olmayan nesneleri işle-meğe muḥtāc kılar, mes̱elā o ʿalīl faṣd ve ishāl olunur ve ġıdāsı telṭīf olunur. Ve baʿḍı kerre bi-ḥasebi'ş-şedd ḥikke ḥadis̱e olur ve o şedd ḥall olunup ruṭūbet-i leẕẕāʿayı taḥlīl için mā-ı ḥārr ile tenṭīle ḥācet olur.

Ve Buḳrāṭ cebr olunanlara emr eyledi ki o vaḳtte ḫarbaḳtan bir şeyʾ maṣṣ eyleyeler. Ve o emrden ġaraḍı ḫarbaḳın mevāddı bāṭıne ceẕbidir. Ve Cālīnūs ḫarbaḳ istiʿmālinden ḫavf eyledi ve ġārīḳūn şürbüyle emr eyledi ve dedi ki ḫarbaḳtan bir şeyʾ istiʿmali gerekli ise sikencebīnden bir şeyʾ istiʿmāl oluna ki onda ḫarbaḳtan bir ḳuvvet ola. Ve Cālīnūs dedi ki ḫar-baḳ şerbetiyle Buḳrāṭ'ın emri kendi zamānına ḳıyāsladır. Muṣannif der ki Cālīnūs'un iki zamān arasını faṣl ve tefrīḳi emr-i ʿacībdir.

Ve kaçan cebri terdīd eylesen[172] ve baʿdehu ona vecaʿ ve ḳalaḳ ḥādis̱ olsa ṣavāb olan cebri terk edip mā-rüddeyi iḫrāc eylemek olur, zīrā iḫrācla baʿḍı kerre ʿalīl istirāḥat eder ve evcāʿı noḳṣān üzere olur.

Ammā ṭūlen olan kesre şedīden şedd eylemek kifāyet eder ve onun şed-di sāir kesrlerde olan şedden eşedd kılınıp dāḫile ġamzda mübālaġa olunur. Ammā ʿarḍan olan kesrde vācib olur ki iki ʿaẓm ġayet mā-yümkin ʿale'l-is-tiḳāmet taḳvīm olunur ve eczā-i selīmenin vaḍʿı cihetinden ona riʿāyet olunur

172 Cebri terdīdden murād rabṭı ḥallden sonra yine şeddi olur.

ve naẓar olunur ki o iki ᶜaẓmdan her biri āḫere muḥāẕī veyāḫūd ġayr-i muḥāẕī midir taᶜarrüf oluna ve muḥāẕātın taḥaḳḳuḳundan sonra cebr olunur.

Ve bu es̱nāda biraz eşyāya mürāᶜat olunur ve o eşyādandır şeẓāyā ve zevāid ve s̱ülme. Ve eger şeẓāyā var ise onun hendāmına mürāᶜat olunmasa o şaẓiyye ᶜaẓmla incibār beynine ḥāil olur ve keẕālik o şaẓiyye kesr olunsa ᶜaẓm-ı münkesirin iki şefeleri arasında onun küsāresi vāḳıf olup eḥadühümānın uḫrāya lüzūmuna ve lüṣūḳuna māniᶜ olur ve maḥall-i mezbūrdan küsāre zāil oldukta beynehümāda ḳurḥa bāḳıye kalıp mecmaᶜ-ı ṣadīd olur ve cemᶜ olan ṣadīd o mecmaᶜda taᶜaffün edip baᶜdehu taᶜaffün-i ᶜuḍva taᶜaddī eder ve bunlardan mā-ᶜadā onda iltizām ves̱īḳ ve muḥkem olmaz, zīrā vis̱āḳat şeẓāyānın ve zevāidin muḥāẕīlerinde ve muḳābillerinde tehendümü ile ḥāṣıl olur ve lāzım olur ki o vaḳtte iki yed ile veyāḫūd ḥıbāl ile veyāḫūd ālāt-ı uḫrā ile cidden şedīden temdīd mümkin olduğu miḳdārın ġayetine varınca ḳadar ve beyne'l-ᶜaẓmeyn muḥāẕāt ḥāṣıl olup ve zevāyidi muḥāẕīsinde olan ᶜuḍv iltiḳām edip cebr ṣaḥīḥ olunca ḳadar medd mütemādī kılınır. Ve kaçan minvāl-i muḥarrer üzere medd olunup muḥāẕāt ḥāṣıl olsa ṣavāb olan budur ki muḥāẕāt-ı ṣaḥīḥadan sonra medd yesīren yesīren irḫā oluna ve meyl eylemesin için o ḥālde dahi muḥāẕāta mürāᶜāt oluna.

Ve kaçan kesr tehendüm eylese ona gerektir ki ᶜavd edip elin ile tehendüm eden mevḍiᶜe mürāᶜāt eyleyesin, eger onda nütūʾ mis̱lli bir nesne bulur isen yedin ile ıṣlāḥ eyleyesin. Ve bundan sonra ᶜuḍvu ᶜalā-sükūnihi muḥāfaẓa eder ribāṭa ḥācet olur velākin gerektir ki ribāṭ ṣulb olmaya cidden rücūᶜ eylemesin için ve o ribāṭ leyyin dahi olmaya ḥıfẓdan zāil olmasın için ve ḫayrü'l-umūri evsāṭuhā maḍmūnu ile ᶜamelen ribāṭ-ı muᶜtedile ile ᶜamel oluna. Ve vācib olur ki ribāṭ ᶜaẓm-ı meksūrun meyli mevḍiᶜinde eşedd ola ve eger kesr tāmm ise vācib olur ki küllü cihetin onun şeddi tesviye oluna ve eger cihet-i vāḥidede kesr ekber olursa o cihetin şeddi ekber kılına. Ve eger maᶜa'l-kesr şeẓāyādan ve ᶜıẓām-ı ṣıġardan bir şeyʾ olup mūlim ve mūciᶜ olursa onu ıṣlāḥa taᶜarruḍ eyle, eger mūlim değil ise ona taᶜarruḍ eyleme. Ve eger o ᶜaẓmdan ḫaşḫaşe istimāᶜ olunursa onda düşbüẕ nābit olup ḫaşḫaşe zāile olmak recā olunur.

Eger düşbüẕ ḥudūs̱undan meʾyūs olur isen vācib olur ki onun emrinde [ihmāl] olunmayıp tedārükü görüle. Ve şeẓāyādan laḥma inḫırāḳ ḥādis̱

olursa o ḫarḳı tevsīʿe iştiġāl emr-i ṣavāb değildir, onu tevsīʿ aʿmāl-i cühhāldendir velākin o ṣūrette vācib budur ki iki ʿaẓm iki cānibe ʿale'l-istiḳāmeti'l-bāliġa bilā-ʿivecc medd olunur; eger o medde taʿvīc olursa fesād-ı ʿaẓīme müʾeddī olur. Ve kaçan o iki ʿaẓm medd olunsa sen o şaẓiyyeye ʿamd edip ve mevḍiʿine redd edip şedd eyle; eger reddi mümkin olmazsa ḫıraḳı tevsīʿ eyleme belki ḥācet miḳdārı libd yaʿnī keçe iḥḍār eyle ve onda şaẓiyye nüfūẕ edecek miḳdārı bir s̱uḳbe iḥdās̱ eyle ve o libd üzere cild-i leyyinden libd miḳdārı bir cilde terkīb edip libdin s̱uḳbesine muvāfıḳ cildede dahi bir s̱uḳbe iḥdās̱ eyle ve şaẓiyyeyi o s̱uḳbeden idḫāl edip libd ve cilde üzerlerini bir nevʿ ġamz eyle ki onunla cilde ve libd teseffül eder ve s̱uḳbede ilā-aṣlihi ʿaẓm ẓāhir olur ve baʿdehu minşār-ı ʿamel ile o şaẓiyyeyi neşr eyle. Ve minşār-ı ʿamel o minşāra derler ki daḳīḳ ve terḳīḳ ve ḥādd ola meşşāṭīnin minşārı gibi. Ve baʿḍı kerre ibānesi ḳaṣd olunan şaẓiyyenin aṣlını s̱uḳūb-ı mütevāliye ile aḫẕı murād olunduğu miḳdār mis̱ḳab ile s̱aḳb ederler velākin o s̱uḳbede ḫaṭardan emn olmaz, zīrā o ʿaẓmın verāsında baʿḍı kerre cism-i kerīm olur velākin baʿḍı kerre yaʿnī cism kerīm olmayan mevḍiʿde ālāt-ı hezzāze istiʿmālinden eslem olur o ālātta taḥrīk ve laḳṭ ve ḳaṭʿ olmak ḥasebiyle. Ve baʿḍı kerre iḥtiyāl olunup verā-i ʿaẓmda cism-i kerīm olmak ḫaṭarını defʿ için mis̱ḳab cevherden bir ʿārıḍa üzere kılınır ve o ʿārıḍa mis̱ḳabı ḳadr-i muʿayyenden ziyāde nüfūẕa māniʿ olur ve bu ṣūrette dahi cism-i kerīm olan mevḍiʿin şaẓiyyesini aḫẕda mis̱ḳab istiʿmāli ālet-i hezzāze istiʿmālinden eslem olur ve bināen ʿaleyh bu bābda cürʾet ve cesāreti olan kimselere vācib olur ki onların katında mes̱āḳıbdan aṣnāf-ı kes̱īre muʿadde ola. Ve baʿḍı kerre şaẓiyye ẓāhire olmaz velākin her ne ḳadar ẓuhūr eylemezse dahi onda seyelān-ı ṣadīd olur ve seyelān-ı ṣadīdden şaẓiyyeye istidlāl olunur ve onun ʿilācı ṣadīdi tecfīf ve ḥabs edip ve baʿdehu şaẓiyyeye vech-i lāyıḳı üzere tedbīr olunmakla olur. Ve eger [523a] şaẓiyye veyāḫūd ḳıṭʿa-i ʿiẓām mütemāyize olup ʿaḍali naḥs eylese ve vecaʿı dahi olsa şaḳḳ olunmak lābüdd olur ve tedbīr olunup iḫrācı mümkin olanlar iḫrāc ve neşri iḳtiḍā edenler neşr olunur.

Ve mütefettit olan ʿaẓm kes̱īr olursa vācib olur ki onlar cemīʿan iḫrāc oluna. Eger ʿaẓm-ı münkesir mütefettit değil ise ve inḳılāʿ ve inṣıdāʿ mekān-ı kes̱īri aḫẕ eylese onun ziyāde meʾūf ve muḍırr olan mevḍiʿi ḳaṭʿ olunup

bāḳīsi terk olunur ve o miḳdārı ḳaṭᶜda maḍarrat olmaz belki muḍırr olan o mevḍiᶜ-i kesr-i ᶜaẓmı cemīᶜan ḳaṭᶜda olur.

Mücebbire Veṣāyādır

Ve mücebbir olan kimseye vācibdir ki ᶜaẓm-ı meksūrun meylinde teʾemmül eyleye, zīrā ᶜaẓm-ı meksūr hangi ṭarafa meyl eylese o ṭaraf taḥaddüb ve ṭaraf-ı ḫilāfı taḳaᶜᶜur eder ve o ḥāl [cihet-i] meyle delālet eder ve eks̱eriyyā o meyl lems ile dahi maᶜlūm olur ve kez̲ālik cihet-i meylde vecaᶜ ziyāde olur ve onda ḫaşḫaşe dahi olur ve onlar delālet edip cihet-i meyli sana bildirir.

Ve kez̲ālik mücebbire vācib olur ki fī-külli ḥāl mücebbir yedini rıfḳ ve luṭf ile mevḍiᶜ-i kesre ilā-fevḳin ve ilā-esfelin imrār eleye ḥattā onda zevāl ve nütūʾ ve şaẓiyye var ise onu taᶜarrüf eyleye, zīrā ḳable't-teʾemmül rabṭ olunsa ve baᶜde'r-rabṭ o āfetlerin biri ẓuhūr eylese rabṭ evvel ḥall olunup s̱āniyen rabṭa ḥācet olunur ve rabṭ ve ḥall-i mez̲kūrlar fesḫe veyāḫūd vecaᶜa müʾeddī olur ve ᶜuḍvun başar ile maḥsūs olan istivāsına maġrūr olmak cāiz olmaz mādemki ᶜāḳıbet-i tāmme ḥāṣıla oldukça minvāl-i mez̲kūr üzere tefaḥḥuṣ olunmak vācib olur, zīrā baᶜḍı kerre verem ve ḳayḥ iᶜvicācdan ḫafī olur.

Ve kaçan mücebbir teʾemmül edip kesri bir ḥāl üzere bulsa ki onun tedbīrinde istiḳṣā olunmasa ᶜuḍv semācet ve ḳubḥ üzere olur ve eger istiḳṣā olunsa teşennüce ve ṣaᶜbe ḥummāya müʾeddī olur. Bu ṣūrette evlā olan o mis̱lli kesri ᶜalā-ḥālihi terk edip istiḳṣāsına taᶜarruḍ olunmamaktır.

Ve kaçan cebre taᶜarruḍ olunup ᶜaẓm nüfūz̲a ᶜiṣyān eylese vācib olur ki o ᶜaẓmı maḥalline idḫāl için ᶜunf ve kasr olunmaya; eger olunursa ᶜuḍvun ġayr-i müstevī beḳāsından aᶜẓam ᶜalīle āfet ᶜārıḍ olur.

Ve eger ᶜaẓm-ı meksūru maḥalline redd ve ıṣlāḥ vecaᶜa müʾeddī olsa velākin maᶜa'l-vecaᶜ ᶜaẓm-ı mez̲kūru maḥalline redd mümkin olsa onda ᶜalīli terfīh ve irāḥa ᶜaẓīme olur.

Ve vācib olur ki kesri cebre mübāderet eyleyip yevm-i kesrde cebr eyleye, zīrā müddet-i inkisār her ne ḳadar aṭvel olsa onu mevḍiᶜine idḫāl ᶜusretli olur ve onda āfāt dahi eks̱er olur ḫuṣūṣan meksūr olan ᶜuḍvu muṭīf ve muḥīṭ olan ᶜaḍal ve ᶜaṣab-ı faḫiz̲ gibi kes̱īr olsa o mis̱lli ᶜaẓmın cebrini teʾḫīr ziyāde muḍırr olur.

Ve vācib olur ki esbāb-ı incibār ile taʿcīl-i incibāra muʿāvenet oluna. Ve baṭīʾ incibārın esbābının aḍdādı taʿcīl-i incibār esbābı olur ve taʿcīl-i incibār esbābının evlāsı dem-i lezici taġzīr ve teks̱īr olur.

Mecbūrun Nuṣbesi Beyānındadır

Cebr olunan ʿuḍvun her birinde vācib olur ki onun nuṣbesi kendiye muvāfıḳ bir nuṣbe ola ve o nuṣbe vecaʿı defʿ eyleye. Ve her ʿuḍvda evlā olan nuṣbe o ʿuḍvun nuṣbe-i ṭabīʿisi olur, mes̱elā yedde olan nuṣbe tezviye ve riclde medde māʿil ola ve ʿalīlin ʿādeti olan nuṣbeyi dahi teʾemmül edip o nuṣbe iḫtiyār oluna.

Ve aʿḍā-i mecbūreden taʿlīḳi iḳtiḍā edenlerde vācib olur ki ʿale’l-istivā taʿlīḳ oluna. Ve ḥāline ʿadem-i taʿlīḳ elyaḳ olanlarda dahi vācib olur ki bir şeyʾ-i müstevī ve vaṭīʾ üzere o ʿuḍv müttekī ve müstenid kılına o ʿuḍvun baʿḍısı müstenid ve baʿḍısı müteʿalliḳ olmasın için. Ve her mecbūra taʿlīḳ redī olur ve māniʿ olmaz ise mecbūr olan ʿuḍvu fevḳe refʿ muvāfıḳ olur. Ve kaçan [ḳadr-i] vācibden nuṣbe-i ʿuḍv rāfiʿ veyāḫūd aḫfaḍ olsa ʿaẓm televvī ve taʿavvüc eder ʿalāḳa ve nuṣbenin meyli ḥasebiyle.

Ribāṭāt ve Refāidin Keyfiyyetleri Beyānındadır

Vācib budur ki ribāṭın ḫırḳası naẓīfe ola, zīrā ḫırḳa-i vesiḫa ṣulb olmakla īcāʿ eder. Ve kez̲ālik o ḫırḳa raḳīḳa olmak gerektir ḥattā üzerine ṭılā olunsa taḥtına nüfūz̲ eyleye. Ve o ḥırḳa ḫafīfe olmak dahi lāzımdır elem-nāk olan ʿuḍva s̱aḳīl olmasın için.

Ve vācib olur ki ʿuḍv-ı meksūrun ribāṭı mevḍiʿ-i ṣaḥīḥten miḳdār-ı muʿteber maḥall aḫz̲ eyleye, o mis̱lli rabṭ-ı ʿuḍvu zevālden aḍbaṭ ve ves̱āḳati eşedd olur velākin o dahi ifrāṭ üzere kılınmaz, zīrā şedd mevḍiʿ-i ṣaḥīḥe ifrāṭ üzere taʿaddī eylese mesāmmāt-ı ʿuḍv ḍayyiḳa olup ona ġıdā nüfūz̲ eylemez. Ve kez̲ālik bizim şedd-i ʿuḍv bābında z̲ikr olunan veṣāyāmız ʿuḍv-ı ʿalīle munṣabbe olan ruṭūbātı şedd, mevāḍiʿ-i baʿīdeye ʿaṣr ve defʿ ve ona taḥallüb ṣadedinde olan ruṭūbeti taḥallübden menʿ eylesin içindir.

Ve şedd-i cebrde ribāṭ-ı ʿarīḍ ecved ve elzem olur ve onun ittisāʿı ḥasbe-mā yümkin her ʿuḍvda kendiye ḳıyāsla eks̱er kılınır. Ve ṣadrda imkān-ı ittisāʿ yedde ve sāir aʿḍā-i ġayr-i ʿarīḍada olan imkān-ı ittisāʿ meblaġına

bāliġ olmaz, zīrāᶜarīḍa olan ṣadr mis̱lli aᶜḍāda ᶜıṣābe ᶜarīḍa olsa o ᶜıṣābenin intiẓāmı ḥasen olmaz belki ḳabīḥ olur, bināen ᶜaleyh aᶜḍā-i ᶜarīḍanın ᶜıṣābesi üç iṣbaᶜ veyāḫūd dört iṣbaᶜ ᶜarḍında kılınır, mes̱elā zend ve terḳuvede o miḳdārdan eks̱er ᶜiṣabeᶜarīḍa kılınmaz, onlarda ᶜiṣabe-i ġayr-i daḳīḳ şeddi temekün olmaz, zīrā terḳuvede ᶜıṣābe-i ᶜarīḍ münsāḳ olmaz ve o mis̱llilerin leffleri teks̱īr olunur onların kes̱ret-i leffi aᶜḍā-i sāire ᶜıṣābelerinde olan siᶜa maḳāmına ḳāim olsun için ve leff olunan ᶜıṣābenin ᶜarḍı üç veyāḫūd dört parmak miḳdārı ve ṭūlü üç ẕirāᶜ miḳdārı kılınmak kifāyet eder.

Ve refāid ile baᶜḍı kerre ᶜale'l-lüzūm ribāṭāta meᶜūnet için istirfād olunur. Ve belki refāid için iki ṣınf vardır: Eḥadühümā o rifādedir ki ondan ġaraḍ ᶜuḍvda kesr ḥasebiyle ḥadis̱ olan taḳᶜīri tesviye olur ve onun ᶜıṣābesinde gerektir ki ictihād olunup ᶜıṣābenin ṭāḳātı aralarında fürce terk olunmaya ve onda terāküm-i muḫtelife dahi kılınmaya ve vāḳiᶜ olan fürcelere ᶜıṣābe ilḳām oluna. Ve ẕikr olunan iki rifādenin ikincisi budur ki ondan ġaraḍ şedd olunan ribāṭı taġṭiye ve setr ve ᶜuḍvu s̱āniyen tesviye olur, zīrā o rifāde ᶜale'l-istivā ribāṭı ᶜuḍv üzere ilzām eder ve ribāṭ bir mevḍiᶜde eşedd ve mevḍiᶜ-i āḫerde erḫā olmaz ve cebāiri lüzūm-ı ceyyid ile ilzām eder, pes o iki rifādenin birinin menfaᶜati ribāṭat ve ᶜaṣāyibe ve ikinci rifādenin menfaᶜati cebāire rāciᶜ olur ve ribāṭ-ı esfel mevāddı menᶜ eder ve ribāṭ-ı s̱ānī iltivāyı menᶜ eder.

Ve vācib olur refāidin ṭāḳātı aḳvā ribāṭ olduğu mevḍiᶜde ola ve refāid tedvīr ve leff olunduğu sāᶜatte mümkin ise ᶜuḍva terkīb ve vaḍᶜ oluna ve refāidin ᶜadedi ribāṭātın ᶜadedi miḳdārı ola. Ve baᶜḍı kerre mevḍiᶜ üzere vaḍᶜ oluna ribāṭın ṭūlü üzere refāid-i ṣıġār vaḍᶜ olunup üzeri rifāde-i uḫrā ile taġşiye ve tesviye olunmağa ḥācet olur.

Ve bir nevᶜ ribāṭ vardır ki ona ẕā-vecheyn [523b] ve ẕā-reʾseyn derler ve onun istiᶜmālinin ṭarīḳi budur ki mevḍiᶜ-i ᶜillet tesviye olunduktan sonra tesviyeyi ḥıfẓ için vaḍᶜ olunan ḫırḳanın vasaṭına ve muntaṣıfına ribāṭ vaḍᶜ olunur ve iki nıṣfından her birisi cihet-i muḫālife tevcīh olunur yaᶜnī bi-ḥasebi'l-vaḍᶜ yemīne müteveccih olan yesāra ve yesāra müteveccih olan yemīne olunup meşhūr ve maᶜrūf olduğu minvāl üzere iki yed ile cemīᶜan leff olunur ve şöhreti tefsīrinden muġnī olmakla meşhūr olduğu üzere ᶜamel olunur.

Tefsīr ve Tafṣīl ile Keyfiyyet-i Ribāṭ Ẕikr Olunur

Vācib olur ki mevḍiᶜ-i meksūrdan rabṭa bedᵓ oluna ve ondan ᶜaẓmdan meyl olan mevḍiᶜ rabṭ olunup mevḍiᶜ-i meylin şeddi aḳvā ve eşedd ola ve hangi kesr eşedd olur [ise] onun rabṭı aḳvā kılınır ve bi'l-cümle mevḍiᶜ-i kesr ve mevādd-ı müctemiᶜası defᶜ olunmağa muḥtāc olan mevḍiᶜ ve vaḍᶜının muḥāfaẓasına ḥācet olan mevḍiᶜ ribāṭātı aḳvā kılınır ve ribāṭla teverrümden emān ḥāṣıl olur ve belki ribāṭ baᶜḍı kerre teverrümü ḥall eder ve teverrümden emān ile taᶜaffün-i ᶜaẓmdan emān ḥāṣıl olur velākin ᶜaẓmda muḫḫa varınca ḳadar ṣadīd tevellüd edip muḫḫu ve ᶜaẓmı ifsād eylese rabṭ-ı ḳavīnin ona menfaᶜati olmaz meger ki o ᶜaẓm kesr ve tebyīn ve taṭrīḳ oluna yaᶜnī ḳayḥın ḫurūcuna ṭarīḳ ittiḫāẕ oluna. Ve bu ḳabīlden olan ᶜiẓām fāsidden ḥimāyeye aḥrā olan cihet-i fevḳte olanlardır.[173] Ve maᶜa-hāẕā baᶜḍı kerre ᶜuḍv-ı sāfil dahi faḍlını ᶜālīye defᶜ ede eger ᶜālī olan ᶜuḍva ḍaᶜīf olursa. Ve ribāṭāt ve cebāiri ġıdā ve demin ᶜuḍva vuṣūlüne māniᶜ olacak meblaġ iblāġ olunmak lāyıḳ olmaz, zīrā o mertebeye bāliġ olan rabṭ incibāra māniᶜ olur.

Ve Buḳrāṭ defᶜ-i verem ḳaṣd edip rabṭ eylediği ribāṭa zeyt-i ünfāḳ ve semᶜ ile mütteḫaẕ olan ḳayrūṭıyāt-ı rādiᶜa ile iᶜāne eder. Ve baᶜḍı ribāṭāt bi'l-fiᶜl tebrīde muḥtāc olur, veremi defᶜ ve taḳviye-i ᶜuḍv için havā ile veyāḫūd mā ile ribāṭ tebrīd olunur ve fürce olan maḥalle ḳayrūṭī taḳrīb olunmaz. Ve baᶜḍı kerre [taḳviye] ve taḥlīli olanlara ḥācet olur zeyt, maṣṭakī, uşşaḳ gibi. Ve bi'l-cümle ribāṭ istiᶜmāli ḥadīs̱ olup veremi olmayan kesr için ise o ribāṭ kettāndan ittiḫāẕ olunur ve müberrid ve rādiᶜ kılınır. Ve baᶜḍı kerre ribāṭı mā ve ḫall ile telṭīḫ kifāye eder ve baᶜḍı kerre ḳayrūṭī ve bizim ẕikr eylediğimiz ḳayrūṭī mis̱lli nesneler dahi kifāyet eder.

Ve baᶜde'l-verem istiᶜmāl olunan ribāṭın evlāsı sūftan ittiḫāẕ olunup veremi muḥallil ve müleyyin olan edhāna maġmūs ribāṭ olur. Ve ᶜalā-külli ḥāl ḳayrūṭī vaḍᶜ olunan ribāṭ-ı esfel olur yaᶜnī ḳayrūṭī ribāṭın fevḳine vaḍᶜ olunur ve ondan heyecān-ı vecaᶜa emān ḥādis̱ olur ḫuṣūṣan ṭabīb ona ḥall ve rabṭında mürāᶜāt edip ilzām üzere olmaya. Ve ribāṭāt-ı kesrde ḳayrūṭī istiᶜmāli vācib olmaz ḫuṣūṣan ḳurḥası ola, zīrā baᶜḍı kerre ḳayrūṭīᶜ uḍva ᶜufūnet celb eder, ona bināen ḳayrūṭīye şarāb-ı esved bedel kılınır.

---

173 Ve o vaḳtte sāfilde olan aẓm dahi ḥimāyeye aḥrā olur.

Ve kesr-i muḫtelifin eks̱erine ḳurḥa ṣoḥbet eder, ona bināen kesr-i muḫteliften ḳayrūṭī tebʿīd olunur ve onda şarāb-ı ḳābıḍ ile iktifā olunur, onun rifāde-i ṭavīlesi o şarābla ıslatılır. Ve biz aṭliye-i kesr için başka bir bāb kılarız.

Ve kaçan rabṭı evvelā vācib olan maḥallden rabṭa sen şürūʿ eylesen onu leffāt-ı müteʿaddide ile sen leff edersin, münkesir olan ʿaẓmın ziyādesi miḳdārı leffi dahi ziyāde kılarsın ve ʿiẓām-ı meksūrun noḳṣānı miḳdārı dahi leffi nāḳıṣ kılarsın. Eger verem var ise ẓāhir ḥasebiyle leffleri ziyāde ve noḳsān edersin ve baʿdehu ribāṭı o mevḍiʿe redd edip baʿdehu mevḍiʿ-i ṣaḥīḥ üzere müstemirr kılarsın ve bu vech üzere şedd olan ribāṭ ribāṭ-ı evveldir. Ve bundan sonra ribāṭ-ı s̱ānīyi iḥdār ve müheyyā edersin ve kesr üzere iki kerre veyāḫūd üç kerre leff edersin ve baʿdehu ribāṭı ḳalīlen ḳalīlen irḫā eyleyerek esfele inzāl edersin. Ve baʿdehu ribāṭ-ı s̱ālis̱i iḥḍār ve ribāṭ-ı s̱ānī gibi mevḍiʿ-i kesrden bedʾ edip ḳalīlen ḳalīlen irḫā edersin lākin o irḫā ile ribāṭı fevḳ cānibine iṣʿād edersin ve bu iki ribāṭ teẓāhür edip fevḳ ve taḥtından mevḍiʿ-i kesre mevāddın indifāʿına māniʿ olurlar ve bi'l-ittiḥād ʿuḍvu taḳvīm ederler ve rabṭtan maṭlūb olan heyʾet-i tesviyeyi muḥāfaẓa ederler velākin esfele ve fevḳe sālik olan s̱ānī ve s̱ālis̱ ribāṭların şeddi iki cāniblerde tebʿīd olunmazlar, zīrā tebʿīd olunsa ʿuḍvun ʿurūḳu münsedde olup ġıdāyı ḳābil olmaz belki baʿḍı kerre ʿuḍvu müzmin kılar. Ve baʿḍı kerre ribāṭ minvāl-i muḥarrer üzere rabṭ olunmaz belki ribāṭ-ı ṣāʿid ile ibtidā olunur ve baʿdehu ribāṭ-ı nāzil ona itbāʿ olunur ve baʿdehu ribāṭ-ı nāzilin esfelinden ibtidā olunup ribāṭ-ı ṣāʿidin aʿlāsında ḫatm olunur ve bu vech üzere olan ribāṭ-ı s̱ālis̱ nāzil ve ṣāʿid olan iki ribāṭı ḥıfẓ eder ve kesr katında şeddini eşedd eder. Ve bir de nevʿ-i rabṭ dahi vardır ki ondan maṭlūb olan ʿuḍva ġıdāyı cez̠b olur, ona ribāṭ-ı muḫālif derler. Onun ṣıfatı budur ki taḥt-ı ʿuḍvda olan mevāḍiʿ-i baʿīdeden şedde bedʾ olunup ʿuḍva varınca ḳadar ḳālīlen ḳalīlen irḫā olunur.

Ve bu z̠ikr olunan vücūh taḥt-ı cebāirde olan ribāṭlar idi, bu maḳāmda biraz ribāṭlar dahi vardır ki onlar fevḳe'l-cebāir rabṭ olunur. Fevḳe'l-cebāir rabṭ olunan ribāṭāttan ribāṭ-ı aʿlāda vācib budur ki o ribāṭ ʿuḍvu şeyʾ-i vāḥid ve ḳıṭʿa-ı vāḥid egibi kıla ve eczāları ḥareketi ḳabūl eylemeye ve o ribāṭ iltivāya dahi māniʿ ola.

Ve eger kesr ᶜarḍda olup tāmm ise vācib olur ki onun ribāṭı şedd ve iḥāṭada mütesāvī ola. Ve eger eks̱er-i kesr bir cihette olursa ve o kesr ᶜuhūn ve vühūnda yaᶜnī cevāriḥte ise vācib olur ki şeddin iᶜtimādı kesri eks̱er olan mevḍiᶜ üzere kılına ve onun üzerinde olan rabṭın şeklini şeklen-baᶜde-şeklin istibdāl vācib olmaz, zīrā istibdāl-i şekl cebrin taḳviyesini ifsād eder. Ve baᶜḍı kerre eşkāl-i muḫtelife [ile] şedd-i ribāṭ iltivāya müʾeddī olan vecaᶜ īrās̱ eder.

Ve rabṭın şerrlisi rabṭ-ı müşennicdir ki eger rabṭ olunsa teşennüc iḥdās̱ eder ve eger irḫā olunsa ᶜuḍvu taᶜvīc eder.

Ve ribāṭı bir gün ḥall edip ve bir gün ḥall etmemeği Buḳrāṭ taṣvīb eder, zīrā bu mis̱lli bir gün ḥall edip ve bir gün terk-i ḥall ile ᶜalīle necāt ve ḍac-retten emn ḥāṣıl olur ve beher yevm ḥall gibi ᶜuḍv-ı ᶜalīl ile ᶜabes̱e ve ruṭū-bet-i raḳīḳa-i mūẕiyenin ᶜuḍva indifāndan ve baᶜḍı kerre o ruṭūbetin ṣadīde istiḥālesinden ḥādis̱e olan ḥikkeyi ḥakke iḥtiyācından emn olur.

Ve cevdet-i ribāṭa mürāᶜāta ve şerāyiṭ-i meẕkūresini muḥāfaẓaya vācib olan evḳāttan ziyāde ihtimām olunacak vaḳt eyyām-ı ᶜaşerenin baᶜdi ve ᶜiş-rīnin nevāḥīsi olur, zīrā o günlerde lāḥim olan düşbüẕ ḥudūs̱a bedʾ eder ve şerāyiṭ-i meẕkūreye o günlerde ke-mā yenbaġī mürāᶜāt olunmasa o ribāṭ düşbüẕün ᶜaẓma lüzūmunu menᶜ eder ve cidden müştedd olmaz ve mevḍiᶜ-i şedd düşbüẕ inbātından iᶜrāḍ eder düşbüẕ ḍaġṭ eylemesin için ve nābit olur-sa dahi iltiḥām-ı tāmm olacak ḳadar nābit olmaz belki ḍaᶜīfen ve raḳīḳan ḥādis̱ olur velākin düşbüẕ ḳadr-i ḥācet miḳdārı tekevvün edip ḥācetten ziyā-de nemā üzere iken o zamān ribāṭın şerāyiṭ-i meẕkūresine ihmāl olunmakta kes̱īren beʾs olmaz maṭlūb ḥāṣıl olunduktan sonra ancak nemā-i müfriṭ menᶜ olunmakla. Ve ḳavābıḍ istiᶜmāli dahi düşbüẕe [524a] mäniᶜ olur, ḳavābıḍ ġıdāyı menᶜ eder veyāḫūd düşbüẕü şedd etmekle ona vāṣıl olan ġıdā nüfūẕ eylemez. Ve keẕālik mevāniᶜ-i düşbüẕün biri dahi bi-ġayr-i vaḳt ᶜalīle irāḥa ve ribāṭını ᶜafv eylemek olur.

Cebāir Keyfiyyeti Beyānındadır

Vācib olur ki ittiḫāẕ olunan cebīrenin cevheri ṣulb olup ṣalābetine lü-dūnet ve līni cāmiᶜ ola, ḳanā ve ḫaşeb diflā ve ḫaşeb-i rummān ve o mis̱lli aḫşāb gibi. Ve vācib olur ki cebīrenin aġlaẓ-ı mevāḍiᶜi kesrin iki cānib-

lerinden kesre mülāḳī olan maḥalleri ola, zīrā vācib olur ki kesr cānibine veyāḫūd kesr eks̱er ve eşedd olan cānibe evvelā ġalīẓ cebīre vaḍᶜ oluna ve bāḳī cevānibin cebīresi edaḳḳ kılına ve kesre ᶜusr ve meşaḳḳat iṣābet eylemesin için cebīrenin eṭrāfı mümellese ola ve rabṭı vaṭīʾ ve mülāyim ola.

Ve cebāir cevānib-i erbaᶜaya cemīᶜan vaḍᶜ olunmak aḥvaṭ olur. Ve cebīrede faḍl-ı ṭūl olur ise beʾs olmaz, zīrā faḍl-ı ṭūlü olan cebīrede maḍarrat ve ḫüsrān yoktur ve keẕālik cebīreyi mafṣalın ḳurbünden mafṣal-ı āḫere varınca ḳadar şedd edip mafṣalı taġşiye etmekle ve cebīre ile şedd eylememekte ḫüsrān yoktur. Ve ᶜuḍvun meylinin ḥareketi hangi cānibe ise o cānibin cebīresi aġlaẓ kılınır velākin ᶜuḍva s̱aḳīl olup ᶜuḍvu şedīden ġamz ve ḍaġṭ etmek mertebesine iblāġ olunmaz ve ribāṭāt-ı cebāirden noḳṣān dahi kılınmaz, zīrā kes̱īren noḳṣān kılınsa cebāir müzāḥame eder ve ġammāze olur. Ve bu meẕkūrlardan bir nesne rüʾyet eylesen onu iᶜtidāl üzere kılmağa meyl eyle. Ve cebīre kes̱īrü'l-ᶜırḳ olup ᶜaṣabānī ve ᶜaẓmī ve laḥmdan ᶜārī olan mevḳiᶜe mülāḳī kılınmaz.

Tefsīr [ve] Tafṣīl Üzere Cebāirin Keyfiyyātı Beyānındadır

Cebāir vaḍᶜının vācib olduğu vaḳt beş gün veyāḫūd eks̱er eyyām mürūrundan sonra olan vaḳttir vaḍᶜ-ı cebāir ḥasebiyle āfāt ḥudūs̱undan emn ḥāṣıl olunca ḳadar cebāir teʾḫīr olunur ve her ne ḳadar ᶜuḍv kebīr olsa o miḳdār vaḍᶜ-ı cebāyir baṭīʾ kılınır. Ve çok kerre vaḍᶜ-ı cebāirde istiᶜcāl olunsa evrām ve ḥikke ve nüfāṭāta teʾeddī eder velākin cebāir teʾḫīr olundukta vācib olur ki cebīre maḳāmına ḳāim olan rabṭ ve ᶜaṣāyibde ve nuṣbede cevdet ola ve o rabṭ ve nuṣbede cevdet mümkin olmazsa her ne ḳadar evvel-i emrde olursa vaḍᶜ-ı cebāirden lābüdd olur.

Ve vācib olur ki cebāir ribāṭāt ve refāide bir vech üzere ilzām oluna ki ḍābiṭ ve müstevī ve munṭabıḳ ve mühendem ola ve aġlaẓı cānib-i kesrde ola ve şedīden ġamz eylemeye belki şeddi yesīren yesīren ziyāde kılına ve o şedd ᶜalīlin nefsini tecribesiyle ola. Eger ribāṭāt ve refāid cebāiri iḥāṭa ederse onların kendi ve leffātı ziyāde kılınmaz, zīrā iḥāṭa ṭarīḳiyle olan rabṭ ve lefāif rıḫv olur.

Ve vācib olur ki cebāir üzere ribāṭ-ı ᶜālī şedd olundukta cebīre iltivāsına ve vaḍᶜ hendāmını izāleye müʾeddī olan şedd ile rabṭ olunmaya. Ve vācib

olur ki cebīre evāil-i vaḍᶜda vaḳt-i ḍarūrette her iki günde bir defᶜa defᶜ-i ḍarūret için ḥall oluna ve eger ḍarūret yok ise o ḥalle dahi mesāġ olmaz ve ḫuṣūṣan ḥikkesi olursa o iki günde bir kerre ḥill olunur ve bizim ẕikr eylediğimiz işlenir. Ve kaçan o şedden yedi gün mürūr eylese onun ḥallini ibṭaʾ edersin, dört ve beş günde bir kerre ḥall edersin, zīrā baᶜde'l-yevmi's-sābiᶜ ḥikke ve verem ḥudūs̱undan emān ḥāṣıl olur ve o vaḳtte ribāṭ dahi ḳalīlen ḳalīlen irḫā olunur nüfūẕu ġıdāya māniᶜ olmasın için. Eger cebāiri bilā-ḥall imsāk edip velev ilā-ᶜişrīn ḥall eylememek mümkin olursa ve o müddet-i ṭavīlede ᶜadem-i ḥalle maḍarrat terettüb eylemezse cebāiri ḥall eylemez velākin sebeb-i ẓāhir yok iken baᶜḍı kerre ḥall eder, o ḥall iḥtiyāṭ için ve mekşūfen ᶜuḍva naẓar ve ḥāline ıṭṭılāᶜ ve vuḳūf için ve o naẓar ile laḥmın levni ve ḥāli müteġayyirler olduğunu veyāḫūd ġayr-i müteġayyir olduğunu taᶜarrüf edip muḳteḍāsınca ᶜamel eder.

Ve bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu ki kesre ġıdānın vuṣūlüne māniᶜ olacak miḳdārı şeddi teşdīd eylememek vācib olur, zīrā kesrin incibārı ġazāret-ı dem ile ve ᶜuḍva vāṣıl ġıdā-i ḳavī ile olur. Ve sen her ne miḳdār kesrin incibārını rüʾyet edersen dahi cebāiri refᶜ ve ṭarḥta istiᶜcāl eyleme, zīrā düşbüẕ-i ġayr-i müstaḥkemden dahi baᶜḍı kerre iltiṣāḳ olup cebāiri refᶜ ve ṭarḥ istiᶜcāl üzere oldukta ᶜuḍvun iᶜvicācına müʾeddī olur. Ve ᶜuḍv üzere cebāiri baᶜde'l-istiġnā ibḳā eylemek ḳable'l-istiġnā ṭarḥ-ı cebāirden evlā ve aḥrā olup bināen ᶜaleyh sana gerektir ki istiᶜcāl eylemeyip ṭarḥ-ı cebāiri teʾḫīr eyleyesin.

Cirāḥati Olan Kesr Beyānındadır

Kaçan bir ᶜuḍvda kesr ile cirāḥat cemᶜ olsa mücebbire gerektir ki rıfḳ eyleyip şedīden cebr eylemeye ve cebīreyi mevḍiᶜ-i cirāḥatten tebᶜīd eylemeye ve cirāḥat üzere merāhim-i lāyıḳa vaḍᶜ eyleye ve ḫuṣūṣan ziftī olan merhem vaḍᶜ eyleye. Ve bir ḳavm emr eyledi ki cürḥün iki cānibinden şedīd edip cürḥü mekşūfen terk eylemeyeler ve onların bu maḳāli ḥasen olur eger cirāḥat mevḍiᶜ-i kesrde olmazsa. Ve mevḍiᶜ-i cirāḥāt terk olunup cebīre şedd olunmazsa vācib olur ki cirāḥat üzere havādan setr eylesin için bir şeyʾ vaḍᶜ olunur. Ve eger cirāḥat kesr üzere ise vācib olur ki iḥtiyāl oluna ve şeddi teşdīdi bi-ḥīletin ola ve cirāḥatin iki cānibinde şedd şedīd ola ve

nefs-i cirāḥat heyʾet-i muvāfıḳa üzere ve yesīren muḫallā ola ve onun refāidi şarāb-ı ᶜafış ile ıslatıla. Ve bu ḥīlenin ᶜameli bu vech üzere olur ki ribāṭın ṭarafı cürḥün şefesine vaḍᶜ olunur ve verāb üzere ḫalf cānibine getirilir ve ribāṭ-ı āḫere dahi şefe-i uḫrā-i sāfileye vaḍᶜ olunur ve baᶜdehu sāir rabṭ ᶜalā-mā yenbaġī itmām olunur ve sonra tevrīb olunur ḥattā bu minvāl üzere şedd ile ṭaraflar müstevs̱iḳ ve nefs-i cürḥ meftūḥ ve ṭaraflara ḳıyās ile ves̱āḳati ḳalīl olur ve onda bir ribāṭ-ı ᶜālī ve bir ribāṭ-ı nāzil olup mevḍiᶜ-i kesr üzere şedd-i şedīd vāḳiᶜ olur ve cürḥ meftūḥan ġayr-i müvas̱s̱aḳ bāḳī kalır ve bir vech üzere olur ki her kaçan mevḍiᶜ-i cürḥü fetḥ murād eylesen keşf olunur.

Ve senin için cirāḥate muḥāẕī cebīre üzere bir s̱uḳbe kılmak cāiz olur cirāḥat için vaḍᶜ olunan cirāḥat edviyesi cirāḥat vāṣıl olsun için ve o s̱uḳbeden ṣadīdi iḫrāc dahi mümkin olsun için. Ve o s̱uḳbe bir vech üzere ola ki baᶜde-ẕālike'l-ᶜamel onu setr mümkin ola, zīrā cürḥü mekşūfen terk eylemek redī olur ḫuṣūṣan zamān-ı berdde redāʾet ziyāde olur.

Ve ancak cürḥle olan kesrde vācib olan cürḥ ḍaġṭ olunmamaktır, ammā cürḥü mekşūf kılmak vācib ve belki cāiz değildir ve gece ile mülesṯem kılınır yaᶜnī cürḥün üzeri örtülür. Ve kaçan bu tedbīr üzere cürḥ ṣaḥīḥ olsa eger cürḥün berāʾetine intiẓār ḥasebiyle cebāir vaḍᶜını teʾḫīr eyledin ise o zamān cebīreyi vaḍᶜ edersin ve eger ḳable'l-bürʾ cebīre vaḍᶜ edip mevḍiᶜ-i cirāḥati bilā-cebīre terk eyledin ise baᶜde'l-bürʾ o mevḍiᶜe dahi cebīre vaḍᶜ edersin. Ve cürḥün üzerinde olan ġıṭā bir vech üzere kılınır ki onu ġudveten ve ᶜaşiyyeten vaḳt vaḳt keşf ḳaṣd olunsa keşf olunup cirāḥatin ᶜilāc-ı ḫāṣṣı istiᶜmāl olunmak mümkin ola ve onu keşf için kesr-i ribāṭını ḥalle ḥācet olmaya.

Ve Buḳrāṭ dedi ki eger cirāḥat-i kesr ṭarī ise [524b] cirāḥat ribāṭ-ı kesrin vasaṭından rabṭ olunmak lāyıḳ olur. Eger cirāḥat müteḳādim ve müteḳayyiḥ olduysa ve teḳayyuḥu baᶜde'n-nuḍc ise ribāṭ-ı kesrin fevḳinde cirāḥat rabṭına bedʾ [olunur, vasaṭa] varınca ḳadar rabṭ olunur. Ve ceyyid olan budur ki ribāṭāttan cürḥü vely eden ribāṭātın şeddi ve ḫuṣūṣan ribāṭ-ı fevḳānīnin şeddi eşedd ola cirāḥati tesyīle temkīn olsun için velākin rabṭın şiddeti ᶜuḍvun iḥtimāli miḳdār kılına. Ve ribāṭ cürḥten baᶜīd oldukça rabṭ telyīn olunur. Ve eger ḳurḥada ġavr-ı şedīd var ise mekān-ı ġavra ribāṭ şiddet üzere rabṭ olunur, eger rabṭ-ı şedīd mevḍiᶜ-i cebr muvāfıḳ olursa ġaraḍ ḥāṣıl olur ve

eger muvāfıḳ olmazsa cürḥ mürūr eden vech üzere rabṭ olunur. Ve kaçan ribāṭ mevḍiᶜ-i kesre bāliġ ise keẕālik ribāṭ teşdīd olunur. Ve vācib olur ki o ᶜuḍvun nuṣbesi cirāḥatte müctemiᶜ olan ḳayḥı isāleyi teshīl eyleye.

Ve vācib olur ki cirāḥati muḥīṭ olan ribāṭāt faṣl-ı ṣayfta müberred kılına ḥudūs̱ ve remyi menᶜde muᶜīn olsun için. Ve mevḍiᶜ-i cirāḥate ḳayrūṭī taḳrīb olunmaya ḫuṣūṣan eyyām-ı ṣayfta elbette taḳrīb olunmaya, zīrā taḳrīb olunsa baᶜḍı kerre ᶜuḍvda ufūnet iḥdās̱ eder belki o mis̱lli ᶜuḍvda rādiᶜe ḥācet olursa bundan aḳdem bizim beyān eylediğimiz üzere şarāb-ı ḳābıḍ ile redᶜ olunur.

Ve eger maᶜa'l-kesr raḍḍ olursa ᶜuḍvun mevtinden ḫavf olunur, şarṭa ḥācet olur.

ᶜAle'l-icmāl maᶜlūm ola ki cürḥ müstaḥkemen rabṭ olunsa nevāzili nüzūlden defᶜ ve menᶜ eder ve eger rabṭta ḫaṭā olursa verem iḥdās̱ eder ve ḫuṣūṣan mevḍiᶜ irḫā üzere rabṭ olunur, ḥavālīsi şedd olunsa. O ṣūrette eger onda menfeẕ ve mekşef olmayıp onda olan ṣadīḍ ḫārice seyelān eylemese ve devāyı muvāfıḳ dahi ona vāṣıl olmasa bu ḥāl üzere olan ᶜuḍv-ı meksūrun cirāḥati mekşūfeten terk olunur ise o cirāḥat taᶜaffün eder ve teberrüd dahi edip ᶜuḍvun mevtine ve evcāᶜa ve ḥummayāt ḥudūs̱una teᵓeddī eder. Ve ṭabībe ḥācet olur ki onda bir şeyᵓ ve bir iş işleye ki mütevassıṭu'l-ḥāl ola şedd ve irḫā ve setr ve keşf arasında bir nesne ola ve ondan dahi ḥādis̱ olana naẓar ve murāḳabe ḳable-istiḥkāmihi tedārükünü rüᵓyet eyleye.

Kesr-i ᶜAs̱m Beyānındadır Yaᶜnī ᶜUḍv-ı Meksūr Terk-i Tedbīr Olunmakla Veyāḫūd Mücebbirin Ḫaṭāsı ile Eğri ve Muᶜveccen Mülteḥim Olup Müceddeden Onu Kesr Edip Mevḍiᶜine Reddin Tedbīri Beyānındadır

Muṣannif [der ki] baᶜḍı kerre ᶜuḍv-ı meksūr lā-ᶜalā-vācibihi cebr olunur ve ḥācet olur ki o ᶜuḍv tekrār kesr oluna, bu ṣūrette mücebbire vācib olur ki o ᶜuḍv-ı muᶜveccin üzerinde nābit olan düşbüẕün ḥālini taᶜarrüf eyleye, eger düşbüẕ ᶜaẓīm ve ḳavī ise onu s̱āniyen kesre taᶜarruḍ eylemeye, eger taᶜarruḍ ederse baᶜḍı kerre onun kesri evvelā meksūr olan mevḍiᶜine müṣādif olmaz düşbüẕ-i nābitin ᶜiẓamı ve ḳuvveti ḥasebiyle ve o ᶜaẓm mevḍiᶜ-i āḫerden münkesir olup kesre kes̱ret terettüb eder ve kes̱ret-i kesrin fesādı ᶜuḍvun iᶜvicācı fesādından eks̱er olur.

Ve eger kesr-i ʿas̱ma ḥācet müştedde olursa vācib olur ki kesrden muḳaddem düşbüẕ telyīn olunup müsterḫī kılına ve onun müleyyinātı ṣalābāt bābında ẕikr olunan edviye-i müleyyinedir. Ve bu maḳāmda müstaʿmel olan elye cildesi ve elyenin kendi ve temr ve ʿaker-i edhān aṣnāfı ve ihālāt ve mıḫāḫ ve ḥabbu'l-ḳuṭn lübābı ve o mis̱llilerdir. Ve bu meẕkūrlar ile düşbüẕ telyīn olunduktan sonra ʿaẓm kesr olunur ve maʿa-ẕālik mā-ı ḥārr ile ʿale'd-devām tenṭīl olunur, beher yevm ābzene mirāren idḫāl olunur. Ve eger onların nefʿi olmaz ise ve tecribe ve taḥrīk o düşbüẕün ves̱āḳatına delālet ederse vācib olur ki laḥm şerḥ oluna, ḥakk ile düşbüẕe vehn vermeğe ṣalāḥiyyet gelecek miḳdār keşf olunur ve baʿdehu ʿaẓm kesr olunup mevḍiʿine redd ve tesviye olunduktan sonra cebr olunur ve cürḥ ʿilācıyla muʿālece olunur. Ve baʿḍı kerre kesr ʿas̱m bilā-kesr muʿālece olunur ve o muʿālece budur ki düşbüẕ ẕikr olunan müleyyināt ile telyīn olunur ve baʿdehu defʿ ile ve vaḍʿ-ı cebāir ile ʿuḍv tesviye olunur ve o tesviye ile kesr tehendüm edip müstevī olur ve o istivāʾ muḥāfaẓa olunursa düşbüẕ dahi müstevī olur ve o kesre o düşbüẕ kifāyet eder ve bilā-kesr-i cedīd vech-i meẕkūr üzere olan muʿālece ebdān-ı raṭbede sühūletli olur.

Ve O Mecrāya Cārī Olanların Aṭliyesidir: Ve onlarda müstaʿmel olan aṭliyenin kimisi defʿ-i verem ve ıṣlāḥ-ı ḥikke için ve kimisi düşbüẕü taṣlīb ve tağdiye için ve kimisi düşbüẕ-i ʿaẓīmi taʿdīl için ve kimisi dahi baʿde'l-cebr ḥādis̱ olan ṣalābeti izāle için ve kimisi dahi mefāṣılda vāḳiʿ olan istirḫāyı izāle için istiʿmāl olunur.

Aṭliye-i Māniʿa ve Māniʿa Mecrāsına Cārīye Ḥikkeyi Muṣlıḥa Olan Aṭliye Beyānındadır

Bu bābda lāzım ve müstaʿmel olan aṭliyeye bābu'r-rabṭta biz işāret eyledik ve ḳayrūṭıyātı ve şarāb-ı ʿafıṣ ile müstaʿmel olacak neṭūlātı ve o mis̱llileri dahi ẕikr eyledik. Ve bu maḳāmda muʿāvede edip şimdiki ḥālde biz deriz ki bu bābda istiʿmāl olunan ḳayrūṭī ve sāir devālardan dahi istiʿmāle lāyıḳ budur ki onda bi-vechin mine'l-vücūh ḫuşūnet olmaya belki mümkin olduğu miḳdār esles ve elyen ola. Ve ʿufūnet ḫavf olunan mevāḍiʿde ve keẕālik kesri kes̱īr olanlarda ḳayrūṭī istiʿmāli cāiz olmaz, zīrā kesri kes̱īr olan ʿuḍv ʿufūnete müstaʿidd ve müheyyā olur eks̱er-i ḥālde kes̱īrü'l-inkisar

olan ᶜuḍvda ḳurḥa olmakla. Ammā miyāh-ı ḥārre ve o miyāhı ṣabb bundan aḳdem biz onlarda tekellüm eyledik ve biz sana taᶜrīf edip bildirdik ki onun fāidesi ḥikke īcāb eden mevāddı taḥlīl ve mevādd-ı ġıdāiyyeyi cez̠bdir. Ve kaçan şedd ile ᶜuḍv ḳaḥl olsa ve cidden cefāf ᶜārıḍ olsa o zamān dahi mā-ı ḥārr istiᶜmāline ḥācet olur ve meblaġ-ı maᶜlūmdur yaᶜnī mā-ı ḥārr ile tenṭīlin defeᶜātı senin bundan aḳdem maᶜlūmundur.

Taṣlīb-i Düşbüz̠ İçin İstiᶜmāl Olunan Aṭliye Beyānındadır

Bu bābda nāfiᶜa olan eşyā-i laṭīfe olan neṭūlāt-ı ḳābıḍadır ve o aḍmidedir ki onlara müşābih ola ṭabīḫ-i ās ve dühn-i ās gibi. Ve dühne ḥācet varsa dühn-i ḥınnā istiᶜmāl olunur ve varaḳ-ı ās ve ḥabb-ı ās suyu ile ṭılā olunur ve şecer-i ḳaraẓ ṭabīḫiyle ve aṣl-ı derdār ṭabīḫiyle ve varaḳ-ı derdār ṭabīḫiyle ṭılā olunur bu mez̠kūrlar mülaḥḥim-i muṣallib olmakla. Ve māşdan mütteḫaz̠ olan ḍımād ceyyid olur ḫuṣūṣan onunla zaᶜferān ve mürr cemᶜ ve ḫalṭ olunup şarāb-ı reyḥānī ile maᶜcūn kılına. Ve ḳuşūr-ı ṭalᶜ dahi ceyyid olur.

Taᶜdīl-i Düşbüz̠ Tedbīri Beyānındadır

Düşbüz̠ün evvel-i nebātında ve ṭarāveti vaḳtinde ḳavābıḍ-ı mez̠kūre nāfiᶜ olur, zīrā o ḳavābıḍ düşbüz̠ü cemᶜ ve şedd eder ve ḥacmini taṣġīr eder. Ammā o vaḳtten sonra düşbüz̠ ifrāṭ üzere olsa ve ḫuṣūṣan ḳurb-ı mafṣalda ifrāṭ üzere ᶜaẓīm olsa vācib olur ki o mevḍiᶜ şaḳḳ olunup düşbüz̠ ḥakk olunmakla taᶜdīl oluna. Ve cemīᶜan bu mez̠kūrların z̠ikri mürūr eyledi.

Edviye-i Müleyyine Beyānındadır

Ve kaçan telyīn-i düşbüz̠ ḳaṣd olunsa vācib olur ki ona bedᵓ olunup evvelā mā-ı ḥārr ile [525a] tenṭīl oluna ve baᶜdehu üzerine o aḍmide-i müleyyine ve merūḫāt-ı müleyyine istiᶜmāl oluna ki onlar elᶜibe ve ṣumūġ ve şuḥūm ve edhāndan mütteḫaz̠ ola ve onların aḫlāṭına ḥall-i ḥāz̠ıḳ kılınırsa devā aġvaṣ olur. Ve istiᶜmāli onlara ḳarīb olan edviyeden olur temr ve elye ve şīrec istiᶜmāli, zīrā bunlar ḍımād-ı ceyyid-i ḫafīf olur. Ve kez̠ālik nāfiᶜ olur ḥabb-ı ḫırvaᶜ ṭabīḫi aḫz̠ ve meᵓḫūz̠un nıṣfı miḳdār semne ve rubuᶜu miḳdārı ᶜasele ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunsa. Ve baᶜḍı kerre onun

emrine bu ḳayrūṭī kifāyet eder, o ḳayrūṭī budur: Dühn-i sūsen yalnız aḫẕ olunup ondan ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre saḳīrūs bābında ẕikr olunan cemīᶜan müleyyināt ile ona istiᶜāne olunur. Ve eger mizācın berde istiḥālesini iḥsās edersen onun devāsında cünd-i bīdester ve sekbīnec ve cāvşir ziyāde kılınır.

Devā-i Ceyyid: Dühn-i kettān dürdü ve dühn-i şīrec dürdü ve lebende maṭbūḫ ḥulbe ve ihāl-i elye bu meẕkūrlardan devā ittiḫāẕ olunup istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik uṣūl-i ḫaṭmī ve uṣūl-i ḳıs̱s̱āu'l-ḥımār ve muḳl ve uşşaḳ istiᶜmāl olunur ve cāvşīr ḫall-i s̱iḳḳīfte ḥall olunup ṭılā olunur ve merhem-i ᶜācī dahi ceyyiddir.

Devā-i Ceyyid-i Āḫer: Luᶜāb-ı ḥulbe, bezr-i kettān, luᶜāb-ı ḳıs̱s̱ā-i ḥımār, uşşaḳ, lāden, zūfā-i raṭb, dühn-i sūsen, şaḥm-ı baṭṭ, muḳl-i leyyin, bārzed-i ḫāliṣ, muḫḫ-i ᶜicl aḫẕ olunup onlardan merhem ittiḫāẕ olunduktan sonra istiᶜmāl olunur.

Āḫer: Zeyt-i ᶜatīḳ-i ḳavī iki rıṭl, dühn-i sūsen nıṣf rıṭl, meyᶜa-i sāile rubuᶜ rıṭl, şemᶜ-i aṣfer nıṣf rıṭl, ᶜilk-i buṭm iki ūḳıyye, ferfiyūn iki ūḳıyye, ᶜiẓām-ı iyyel muḫḫu dört ūḳıyye; bu meẕkūrlardan merhem ittiḫāẕ olunur

Cebrden Ḥādis̱ Olan Ṣalābet-i Mefāṣılda Müstaᶜmel Merhem-i Ceyyiddir: Uşşaḳ bir cüzᵓ, muḳl-i yehūd nıṣf cüzᵓ, lāden yarım cüzᵓ, dühn-i ḥınnā, şaḥm-ı baṭṭ her birinden rubuᶜ cüzᵓ; bu aḫlāṭın ṣumūġu iẕābe olunup cemīᶜan ḫalṭ olunur.

Merhem-i Ceyyid: Uşşaḳ altı ve iki s̱ülüs̱ ve o miḳdār şemᶜ-i aṣfer, ṣamġ-ı buṭm, muḳl, ḳınne her birinden sekizer ūḳıyye, dühn-i ḥınnā dört ūḳıyye. Ṣumūġ-ı meẕkūre ḫallde idāfe olunup saḥḳ olunur ve baᶜdehu dühn-i sūsen ile memsūḥ olan hāvende cemᶜ olunur ve o hāven dühn-i sūsen ile memsūḥ olduğu gibi destecesi dahi o dühn ile memsūḥ kılınır ve ġudde mānendi ḥādis̱ olan taᶜaḳḳuda ġudde bābında ẕikr olunan edviye ile ᶜilāc olunur o taᶜaḳḳud hangi mevḍiᶜde ẓuhūr ederse eylesin ve onda bu mevḍiᶜde ẕikr olunan merhem dahi istiᶜmāl olunur ve eger nāfiᶜ olmazsa cünd-i bīdeste,r ḫurᵓ-ı ḥamām, ḳusṭ, ḫardal ḍımāden istiᶜmāl olunur ve nefᶜi ġāyete bāliġ olur.

Müleyyin-i Ceyyid: Dühn-i sūsen ᶜakeri bir ūḳıyye, ᶜaker-i bezr bir ūḳıyye, meyᶜa-i leyyine, ḳınne, cāvşīr, uşşaḳ her birinden nıṣf ūḳıyye, muḳl-i

leyyin bir ūḳıyye, şaḥm-i dübb veyāḫūd şaḥm-ı baṭṭ veyāḫūd decāc veyāḫūd hınzīr şaḥmı iki ūḳıyye; bu mecmūᶜ aḫẕ olunup ondan merhem ittiḫāẕ olunur. Muṣannif der ki fuḳahā-ı Dāvūdiyye[174] tedāvī için şaḥm-ı ḫınzīr ile tedavīyi tecvīz ederler.

Müsterḫī Olan Düşbüẕü Taḳviye Eden Eşyā Beyānındadır

ᶜİlāc-ı istirḫāda iᶜtimād ḳavābıḍ-ı laṭīfeye olur ebhel ve serv ve onlar gibi veyāḫūd iᶜtimād ḳavābıḍ-ı kes̱īfeye olur ve ona zaᶜferān ve dār-ı ṣīnī ve mürr ḫalṭ olunur. Ve rāren cidden ceyyiddir ḫuṣūṣan onunla vecc ṭabḫ olmuş ola. Ve remād-ı kerm şaḥm-ı ᶜatīḳ ile ve ḳuşūr-ı ṭalᶜ ve taṣlīb-i düşbüẕede ẕikr olunanlar cemīᶜan nāfiᶜ olur.

Mā-ı Ḥārr ve Dühn İstiᶜmāli Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki mā-ı ḥārr ve dühn istiᶜmāl olunmağa cebr katında ṣāliḥ olmazlar, zīrā onlar cebri menᶜ ederler lākin cebrden muḳaddem istiᶜmāle ṣāliḥlerdir, zīrā onlar ᶜaẓmı incibāra müheyyā ederler ve onlar baᶜde'l-incibār dahi istiᶜmāle ṣāliḥ olurlar, zīrā baᶜde'l-incibār bāḳī kalan veremi onlar taḥlīl ederler ve keẕālik o ṣalābeti ve düşbüẕü ve yübsü taḥlīl ederler ki onları şedd olunan ribāṭāt aᶜṣāba īrās̱ etmiş ola ve aᶜṣābda o ᶜavārıḍ mevcūde iken sühūlet-i ḥareket müntefī ola. Ve kaçan o mis̱lli aᶜrāḍı olan kimse mā-ı ḥārr ve edhān ve şuḥūm ve miḫāḫ istiᶜmāl eyleseler o āfātı tedārük ederler, ammā beynehümāda yaᶜnī vaḳt-i incibārda mā-ı ḥārr ve dühn māniᶜ-i iltiḥām olurlar.

Ve vaḳt-i incibārda baᶜḍı kerre mā-ı ḥārr ve edhān eṭfālde ve sinn-i ṭufūliyyete ḳarīb olanlarda istiᶜmāl olunur mā-ᶜadāda istiᶜmālleri cāiz olmaz ve eṭfālde istiᶜmāli dahi o ḥālde cāiz olur ki onlara vaḍᶜ olunan ḍımād tecfīf edip īcāᶜ eyleye. Ve mevḍiᶜ-i vecaᶜ tedhīne muḥtāc ola, o vaḳtte tedhīn olunurlar ve üzerine refāid vaḍᶜ olunduktan cebr olunur. Ammā vecaᶜın sükūnu katında eṭfālde dahi dühn istiᶜmāline ruḫṣat verilmez.

174 Dāvūd b. Alī b. Ḫalef aṣḥāb-ı Ẓāhir imāmıdır. Aṣlı Iṣfahānıdan ve mevlidi Kūfe ve neşᵓeti Bağdādıdır. İki yüz otuzda tevellüd edip iki yüz doksan ramaḍānında vefāt eylemiştir. Onlar edille-i erbaᶜadan ḳıyās delīl idiğini inkār ederler. Onun bāḳī aḥvāli Nevevīnin *Tehẕībü'l-Esmāi ve'l-Lüġāt* kitābında mufaṣṣaldır.

Ve baᶜḍı kerre ḥall-i ribāṭ katında eṭıbbā mā-ı ḥārrı istiᶜmāl ederler ve ondan menfaᶜat iltimās ederler. Ve mā-ı ḥārr ᶜuḍva mādde-i ġıdāiyyeyi ceẕb ederler ve lāyıḳ olur ki o vaḳtte istiᶜmāl olunan mā ḥarāret ve bürūdette ᶜalīle ḳıyāsla muᶜtedil ola, zīrā cidden ḥārr olan māyı istiᶜmāl ceẕb eylediği māddeden eks̱er naḳī olan bedeni taḥlīl eder ḫuṣūṣan zamān-ı ṭavīl ṣabb oluna ve beden-i mümteliᶜden māddeyi miḳdār-ı vācibden ziyāde ceẕb eder ḫuṣūṣan müddet-i ṣabb ḳaṣīre ola, pes vācib olur ki bu bābda istiᶜmāl olunan suyun ḥarāreti iᶜtidāle māile ola ve zamān-ı ṣabbı dahi ᶜuḍvun intifāḫı ve nemāsı zamānı miḳdār olup ᶜuḍvda ḍumūr iḥdās̱ edecek miḳdārı mütemādī olmaya. Ve biz bābu'l-ḫalᶜde aḥkām-ı tenṭīlden biraz ḥükmler ẕikr eyledik ki bu mevḍiᶜde dahi onlarda teᵓemmül eylemek vācib olur.

Muṣannif der ki bana eḥabb olan budur ki eğer maḥall-i mecbūrda vecaᶜ yok ise ona dühn ve mā-ı ḥārr elbette taḳrīb olunmaz. Ve ḳable'l-cebr cebre istiᶜdād ḥāṣıl olsun için taḳrīb olunan mā-ı ḥārrdan ġayri zamān-ı cebrde onları taḳrīb iḥtiyāṭan terk olunur ve keẕālik ves̱y ve raḍḍ-ı cebr olunup mefāṣıl üzere cebr ḥasebiyle ḥādis̱ olan ṣalābeti telyīn için temr ve elye ile taḍmīd olunur.

Mecbūru Taġdiye ve Saḳy Beyānındadır

Vācib olur ki onun ġıdāsı s̱eḫīn-i lezic olan demi müvellid olan aġdiye ola ve s̱eḫīn-i yābis dem tevlīd eylemeye, zīrā düşbüẕ-i ledn ü ḳavī dem-i s̱eḫīn ü lezicden tekevvün eder, ammā s̱eḫīn ve yābişten tekevvün eden düşbüẕ ḍaᶜīf ve mükesser olur. Ve s̱eḫīn ve lezic dem tevlīd eden aġdiye ekariᶜ ve herīse ve buṭūn ve rüᵓūs ve cedy ve ḥamel cildleri maṭbūḫları ve o mis̱lli nesneler ve şarāb-ı ġalīẓ-i ḳābıḍ olur ve buḳūlden o mis̱lli olan aġdiye şāh-bellūṭ ve bilā-ḥiddet olan lübūb olur. Ve demi terfīḳ ve tes̱ḫīn edip inᶜiḳāddan tebᶜīd eden şarāb-ı raḳīḳ ve cidden mütevebbele olan eşyādan onlar ictināb ederler. Ve'l-ḥāṣıl onun ᶜināyet ve ḳaṣdı taġlīẓ-i deme olur lākin o maḥallde cirāḥat mis̱lli nesneler olup telṭīf-i ġıdāya ḥācet olursa cirāḥatin ṣıġarı ve kiberi ḥasebiyle ve ḥudūs̱-ı elem ḫavfıyla ġıdāsı telṭīf olunur, ammā o mevāniᶜ olmadıkta ġıdāda ve şarābda tevsīᶜ olunur.

Ve cebāir vaḍᶜında iḥtiyāṭa muḥabbet edenlere gerektir ki ġıdāya telṭīf-i aġdiye ile bedᵓ eyleye verem ḥudūs̱undan emn ḥāṣıl olunca ḳadar ve keẕā-

lik evvelā faṣd [525b] ve ishāl edip ḳalāil-i eyyāmdan sonra cebri istiᶜmāl eyleye ve keẕālik düşbüẕ ifrāṭ üzere nābiṭ olsa onu menᶜ için ġıdā taġlīẓini terk eyleye.

Elvān-ı Aġdiyeden Düşbüẕ İnᶜiḳādı Zamānında İstiᶜmāl Olunacak Levn-i Muvāfıḳın Ṣıfatıdır

Ḫubz-ı semīd, daḳīḳ-i erüzz, baḳar-ı semīnin şaḥmı, leben bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ḍarb-ı ceyyid ile ondan herīse ittiḫāẕ olunur, ammā cebr için tenāvül eylediği devālardan mūmiyāyī devā ᶜacīb olur.

Kesr ve Cebre Tābiᶜ Olan Aᶜrāḍ ve Onun Tedārükü Beyānındadır

Baᶜḍı kerre kesrden laḥma intihāḳ ᶜārıḍ olup mülteṣıḳ olmaz, eger o laḥm ḳaṭᶜ olunmasa taᶜaffün edip ḥavālīsinde olan ᶜaẓmı dahi taᶜaffün eder, bināen ᶜaleyh ḥācet olur ki o maḥall ḳaṭᶜ olunup keyy ve baᶜḍı kerre kesre nezf tābiᶜ olup menᶜ-i nezfe ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre laḥma raḍḍ-ı ḳavī fesḫ dahi ᶜārıḍ olur ve ona şarṭ olunmasa ve ᶜafene māniᶜ olan edviye istiᶜmāl olunmasa ākileye müʾeddī olur, pes ona mürāᶜāttan lābüdd olur. Ve baᶜḍı kerre dahi verem-i ḥārr ḥādiṡ olup onda muḫāṭara olur ve ona tedbīr olunmak vācib olur. Ve baᶜḍı kerre cirāḥāt dahi kerre tābiᶜ olup ẕikri mürūr eden tedbīrlere ḥācet olur. Ve baᶜḍı kerre dahi ḳadr-i ḥācetten ziyāde düşbüẕ ḥādiṡ olur, o ṣūrette vācib olur ki taḳlīl-i ġıdā ve şedd ve sāir meẕkūrlarla düşbüẕün ifrāṭı ve ḳadr-i ḥācetten ziyāde tevellüdü menᶜ oluna. Ve baᶜḍı kerre cebr için istiᶜmāl olunan medd ḥasebiyle mefāṣıla istirḫā gelip baᶜḍı kerre ᶜaẓmda ṣadīd tevellüd edip muḫḫa seyelān eder, pes bu ṣūrette vācib olur ki ᶜaẓm iḫrāc olup ṣadīd için ṭarīḳ ve mesīl keşf oluna eẕā-yı ᶜaẓīme müʾeddī olmasın için, bu merāmları sen fehm eyle. Temmeti'l-maḳāletü's-ṡāniye.

Makāle-i Ṡāliṡe Bi-Külli ᶜUḍvin ᶜUḍvin Vāḳiᶜ Olan Kesrler Beyānındadır

Kesr-i Faḫiẕde Vāḳiᶜ Kelām-ı Küllīdir

Ve çok kerre ḳıḥf münkesir olur velākin cildi münşaḳḳa olmaz belki teverrüm eder. Ve kaçan o teverrümün ᶜilācına iştiġāl olunsa ve şecceye

taʿarruḍ olunmasa baʿḍı [kerre] cihet-i taḥttan ʿaẓma fesād ʿārıḍ olur ve berāʾet-i veremden sonra veyāḫūd ḳable'l-berāʾet ḥummayāt ve raʿşe ve ẕehāb-ı ʿaḳl ve onlar mis̱lli nesneler ʿārıḍ olur ve bi'l-āḫere onu şaḳḳa ḥācet olur.

Ve kesrin mevḍiʿi çok [kerre] ʿalīl küllü vaḳtin ḳıḥftan bir mevḍiʿi ʿabes ve mess eyledikten maʿlūm olur ve bu ʿalāmet ile mevḍiʿ-i şecce bilindikten sonra vācib olur ki o verem ve cirāḥati ḥāli üzere terk edip kesre ʿilāc oluna. Ḳıḥfta ve ġayr-i ʿaẓmda bu mis̱lli kesr vāḳiʿ oldukta vācib olur ki ʿalā-külli ḥāl ṣadīd muḥtebes olmayacak miḳdār şaḳḳ olunur, zīrā kesr-i maḥbes-i ṣadīd olmak lāyıḳ olmaz meger ki verem ḥudūs̱undan emīn ola ve verem vaḳt-i tezeyyüdde olmayıp inḥiṭāṭı ve noḳṣānı aḫẕ eylemiş ola. Ve eger kesr müteʿaddid olup cildin şaḳḳı ḳalīl olmakla ancak o şaḳḳ kesr-i vāḥide muḥāẕī ve verem dahi münfecir olup ondan ancak kesr-i vāḥid ẓāhir olsa o ḥāl üzere olan kesrde ġalaṭ vāḳiʿ olup ẓann olunur ki rüʾyet olunan kesrden mā-ʿadā onda kesr yoktur, bināen ʿaleyh vācib olur ki kesrin ḥālinde cevdet üzere teʾemmül oluna ve ḥadsi ṣavāba imāle eder.

Kesrin sebebinde teʾemmül oluna. Kāsir olan sebebin s̱iḳalde ve ʿaẓmda ve ḳuvvette meblaġ-ı ḳuvvetini teʾemmül eylemekle, zīrā onlarda teʾemmül ile kesrin meblaġı maʿlūm olur. Ve keẕālik aʿrāḍ dahi meblaġ-ı kesre delālet eder, sekte ve seder ve buṭlān-ı ṣavt ve onlar amüşābih aʿrāḍ ḳıḥfın kesrinin meblaġına delālet eder. Ve baʿḍı kerre dahi inşiḳāḳ-ı cildin kes̱reti ve iḫtilāfı ve semt-i vāḥidde vuḳūʿu kesrin ḥāline delālet eder velākin bunların delāleti delālet-i külliyye olmaz, zīrā bāṭında baʿḍı kerre kesr ʿaẓīm olup cild üzere şaḳḳ olmaz veyāḫūd şaḳḳ ḳalīl olur ve ona bināen ḥāl-i ḳıḥf taʿarrüf olunmak vācib olur kesrin ḥāli temkīn-i başar ile mümkin olduğunu ḳadar teftīş olunmakla. Ve bu mis̱lli aḥvālde cild şekl-i ṣalībi ile şaḳḳ olunup kaşṭ olunmakla ḥācet olur ḥattā heşm ve kesr olunan ʿaẓm ẓāhir olunca ḳadar. Ve eger ondan nezf ʿārıḍ olursa kaşṭ ḫıraḳ-ı yābise ile ḥaşv olunur ve baʿḍehu şarābda maġmūse olan rifāde ile istirfād olunup yevm-i ġade gelince ḳadar terk olunur. Ammā şecce-i mūḍıḥa ḥaddine bāliġ olanların ʿilācı bāb-ı ḳurūḥta ve ḳablehu ẕikr olundu. Ammā hāşime ve munaḳḳıle olanların muʿālecesi bu maḳāmda ẕikrimiz üzere olur.

Başta olan kesr-i ʿiẓāmın eḳall-i aḥvāli, onda ṣadʿ ḳışrī olup cānib-i āḫere nāfiẕ olmaz ve baʿḍı teḥāzīb[175] katında vuḳūf eder. Ve bu vech üzere olan inṣıdāʿ ḥissten ḫafī gibi olur ve müşābih olur ki o ṣadʿ şaʿr mis̱ālindedir ve bu mis̱lli olan ṣadʿda dahi onu ḥakk edip külliyen izāle eylemek aṣveb olur ve o ṣadʿ-ı ḫafīyi iḥtiyāl ile iẓhār edersen evlā olur. Ve onun iḥtiyāli ruṭūbet-i sevdāviyyeyi cāẕib olan nesneyi mevḍiʿ-i ṣadʿa ṣabb ile olur ve baʿde'ẓ-ẓuhūr ṣadʿdan bir es̱er bāḳī kalmayınca ḳadar ḥakk olunur. Ve onu ḥakk eden kimse katında vācib olur ki muḫtelifü'l-aḳdār biraz miḥākk müheyyā ola ve ʿarḍı eks̱er olanlar evvelā istiʿmāl olunup baʿdehu bāḳīleri istiʿmāl olunur tedrīcle ʿarḍı noḳsān kılınmakla. Ve kaçan vech-i meşrūḥ üzere ḥakk itmām olunsa devā-i reʾsī istiʿmāl olunur ve bu tedbīr o bābda kifāyet eder. Ve edviye-i reʾsiyye bunlardır: īresā, dakīḳ-i kirsenne, diḳāḳ-ı kündür, zerāvend, aṣl-ı cāvşīrin ḳuşūru, mürr, anzerūt, dem-i aḫaveyn ve bilā leẕʿ müceffifāt-ı sāire ve bu edviyelerle ḳurūḥa muʿālece olunduğu gibi ʿilāc olunur.

Ve eger sen ḥads edersen ki ṣadʿ cānib-i āḫere nāfiẕdir, onu ifnā ancak tenfīẕ ile mümkin olur, o ṣūrette ḥakki imʿān ve ibʿāddan sen ḥaẕer eyle belki zamān-ı ḥadste ḥakk hangi maḥalle bāliġ olduysa o maḥallde ḥakki vaḳf eyleyip ḥāl-i heyecānı taʿarrüf eyle: Eger ḥicāb-ı ʿaẓma ḳıyās ile olan vaḍʿ-ı ḳadīmini muḥāfıẓ ise āfet eḳall ve emn aẓher olur ve ona verem ʿurūḍu dahi eḳall olup eslem ve ʿārıḍ olan [verem] aṣġar ve ḳayḥ-ı naḍīcin ẓuhūru esraʿ ve ekmel olur. Ve eger ḥīcābın vaḍʿı tebeddül edip vāḳiʿ olan ṣadme ḥasebiyle ʿaẓmdan ḥicāb müfāraḳat ve mübāyene eylediyse onda ḫaṭar eks̱er ve evcāʿ ve ḥummayāt ve onlar mis̱lli āfāt eks̱er olur ve keẕālik ʿaẓmın taġayyür-i levni dahi esraʿ ve ṣadīdi ve raḳīḳ ḳayḥın seyelānı eks̱er olur ve bu mis̱lli ḥāli olan ṣadʿ-ı ḳıḥfın muʿālecesine ihmāl oldukta ona evcāʿ ve ḥummayāt ve temeddüd ve ġaşy ve ẕehāb-ı ʿaḳl ʿurūḍu eks̱er olur belki her ḥālde berdden velev fi'ṣ-ṣayf şedīden tevaḳḳī vācib olur.

Ammā o ṣādiʿa ki onda ṣadʿdan mā-ʿadā āḫer āfet olmayıp ancak şeccenin kes̱reti [526a] ḥasebiyle simḥāḳı yaʿnī laḥm ile ʿaẓm arasında olan cilde-i raḳīḳayı iẓhār eylese onun eks̱er-i ḥālde muʿālecesine şedd ve rabṭ ve müberridātla ḍımād kifāyet eder ve lakin aṣveb olur ki onun ʿilācına bedʾ

175 "Teḥāzīb" ḥizbler ve bölükler demektir.

olunup o şaḳḳa müftiren dühn-i verd ṣabb olunduktan sonra şaḳḳın iki cānibi cemᶜ olunup eger ḫıyāṭa olunmağa ḥācet var ise ḫıyāṭa olunmak üzerine ẕerūr-ı reᵓsī ẕerr olunup dahi üzerine beyāḍ beyḍle meblūle ḫıraḳ-ı kettān ve onun dahi üzerine zeyt ile maḍrūb şarāb-ı ḳābıḍ işrāb olunan refāid vaḍᶜ olunmak ve baᶜdehu ribāṭ-ı sāire ile rabṭ olunmak kifāyet eder ve ᶜalīl mūẕī olan ᶜavārıḍ teskīn ve ᶜalīl tefīh ve tenvīm olunur ve faṣda ḥācet olursa faṣd dahi olunur.

Ve her ṣadᶜ ve kesrde ᶜaẓm bi-külliyyetihi aḫẕ olunmaz, zīrā her mevḍiᶜde onun imkānı yoktur velākin bizim bābu'l-kesr ve'l-cebrde ẕikr eylediğimiz vaṣiyyet teẕekkür olunur ve maᶜa-hāẕā nāstan çok kimseler bizim vaṣiyyetimize muġāyir rüᵓūslarından ḳıṭaᶜ-ı ᶜaẓmı aḫẕ eylediler ve şecce üzere laḥm ve cilde nābit olup ḥayātları bāḳıye kaldı, helāk olmadılar.

Ammā hāşime ve hāşimenin mā-baᶜdi yaᶜnī baş kemiğini yalnız kesr eden şecce veyāḫūd baᶜde'l-kesr ᶜaẓm-ı meksūru mevḍiᶜ-i āḫere naḳl eden şecce-i munaḳḳılenin tafṣīli budur ki ᶜiẓām-ı reᵓs ᶜiẓām-ı sāireye muḫālif olur; kaçan ᶜaẓm-ı reᵓs münkesir olsa ṭabīᶜat o ᶜaẓm üzere düşbüẕ-i ḳavī inbāt ve icrā eylemez sāir ᶜiẓām-ı meksūre üzere inbāt eylediği gibi belki ᶜaẓm-ı reᵓste nābit olan düşbüẕ ḍaᶜīfe olur ve ona bināen bāṭın-ı ḳıḥfa ḳayḥ munṣabbe olmasın için vācib olur [ki] eger şecce tāmm ise o ᶜaẓm iḫrāc oluna ve eger şecce tāmm değil ise ᶜaẓm ḳaṭᶜ oluna ve o şecce cebr olunmağa iştiġāl olunmaz. Ve o şecce muᶜālecesi faṣl-ı ṣayfta yedi günden ve faṣl-ı şitāda on günden ekṡer müdāfaᶜa olunmaz ve her ne ḳadar muᶜāleceye sürᶜat olunursa o miḳdār ecved olur ve āfāt-ı ᶜaẓīme ᶜurūḍundan ebᶜad olur.

Ve kesr-i ḳıḥfın muᶜālecesinde istiᶜcāli īcāb ve istidᶜā eden sebeb budur ki sāir meksūr olan ᶜiẓāmın rabṭı mevāddı mevḍiᶜ-i kesre inṣıbābdan menᶜ eder ve māniᶜ-i inṣıbāb olan rabṭ ile reᵓsi rabṭ mümkin olmaz ve ona bināen baş kemiğinde olup ḳadr-i muᶜteberi olan kesri ke-mā yaḥtācu ileyh ṣadīd ḫurūc eylesin için aḫẕ olunmak lāzım olur. Ve keẕālik o ᶜaẓm-ı meksūr ᶜiẓām-ı sāirede aḫẕ olunmayıp mevāddı dāfiᶜ olan rabṭ-ı ᶜāṣır ile rabṭ olundukta baᶜḍı kerre o miṡlli ᶜaẓm-ı mecbūrun cevherinde ve nefs-i mevḍiᶜde ṣadīd tevellüd edip muḫḫa nüfūẕ ederse keşfe ve tenḳıyeye ḥācet olur. Vebre ṣāliḥ ᶜaẓm-ı mecbūrda bu ḫaṭar oldukta cebre ṣāliḥ olmayan baş kemiğinde olan ḫaṭarı sen ona ḳıyās eyle. Bināen ᶜaleyh lāzım olur ki başta olan

ᶜaẓm-ı meksūrun kesri nāfiẕ ise ondan miḳdār-ı vācib aḫẕ ve iltiḳāṭ oluna ve eger nāfiẕ olmazsa ḳaṭᶜ oluna ve emn ḥāṣıl olunca ḳadar mevḍiᶜ keşf ve nuḫāme menᶜ oluna; eger seyelān-ı ṣadīdden ḫavf olunmasa ᶜaẓm-ı ġayr-i nāfiẕ ḳaṭᶜ olunmaz idi.

Ve ᶜaẓmın ḳaṭᶜı mevḍiᶜ-i evfaḳtan kılınır ve mevḍiᶜ-i evfaḳ o mevḍiᶜ-dir ki ṣadīde muḥāẕī olup o mevḍiᶜ ḳaṭᶜ olundukta ondan seyelān-ı ṣadīde cevdet ve ḳaṭᶜında sühūlet olup hezz ve taᶜaba ḥācet ḳalīl ola ve maᶜa-ḥāẕā o mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜ aᶜṣāba baᶜīd ola yāfūḫ misẖli, ẕīrā yāfūḫun vasaṭı menbit-i aᶜṣāya baᶜīd olur ve gerektir ki ictihād olunup ḥicāba berd iṣābet ettirilme-ye ve tedbīr telṭīf oluna ve dāimā dühn-i müftir ṣabb oluna. Eger ḥicāba sevād iṣābet edip ḥicābın o sevād ẓāhirinde olursa onun maḍarratı olmaz. Ve baᶜḍı kerre o sevād edviye ḥasebiyle olur, o misẖli sevāda ᶜasel aḫẕ olu-nup üç misẖli dühn-i verd ile ḍarb olunup onunla sevād zāil olunca ḳadar muᶜālece olunur ve üzerine devā-i reʾsī ẕerūr kılınır. Ve eger sevād ḥīcābda mütemekkin ise o ᶜalīlden sen hereb eyle. Ve kaçan sen o ᶜaẓmdan bir şeyʾ neşre ve ḳaṭᶜa ve iḫrāca ḥācet-i ṣaḥīḥa ile muḥtāc olsan ona sen mübāderet eyleyip o mevḍiᶜde tevellüd-i ḳayḥın istikmāline intiẓār eyleme, zīrā ümm tesmiye olunan ġışānın inḍıġāṭında ve naḫsında reʾs kesrin eẕāsını iḥtimāl eylemez belki teverrüm ve teşennüce sürᶜat eder ve baᶜḍı kerre sekteye dahi müʾeddī olur, pes vācib olur ki kesr ḥasebiyle ümmü ḍaġṭ eden ᶜaẓm fi'l-ḥāl iḫrāc olunup ḥissi iᶜāde oluna eger fi'l-ḥāl sekte aḫẕ edip ḥissi zāil olduysa ve eger o ḥālde s̱uḳbe dahi var ise istiᶜcāle ḥācet eşedd olur.

Ve kaçan ḳıḥf münkesir olup ḥicāb ẓāhir ve verem ḥāṣıl olsa ona feṭare tesmiye olunur ve bizim ẕikr eylediğimiz vech üzere muᶜālecesinde istiᶜcāl sana vācib olur. Eger sana intiẓār eylemek gerekli olursa iki ve üç gün ᶜilācı teʾḫīr olunur ve eks̱er-i emrde yevm-i s̱ānīde ᶜilāca bedʾ olunur.

Ve baş kemiğinin ḳaṭᶜı baᶜḍı kerre ẕikri teḳaddüm eden minşār-ı laṭīf ile olur ve baᶜḍı kerre dahi ḳıḥfın baᶜḍı eczāsını isḳāṭ murād olunup mis̱ḳab ile o maḥallin ḥavālīsi s̱aḳb-ı ṣıġār u mütevāliye ile s̱aḳb olunmakla isḳāṭ olunur velākin mis̱ḳab istiᶜmālinde ḫaṭar vardır, zīrā baᶜḍı mis̱ḳab ḳadr-i vācibi tecāvüz edip ḥicāba nüfūẕ eder meger ki ẕikri mürūr eden ḥīle ile iḥ-tiyāl oluna yaᶜnī ᶜavārıḍ üzere vaḍᶜ olunup mis̱ḳabın ḳadr-i vācibden eks̱er nüfūẕu menᶜ oluna, bu ṣūrette tecāvüzden emn ḥāṣıl [olur.]

Ve bu ʿilācın keyfiyyetinde evvelūnun ẕīkr eylediklerini biz beyān eyleyelim onlar dediler ki o ʿilāca taṣaddī olundukta evvelā ʿalīlin başı tıraş olunur ve o mevḍiʿde iki şaḳḳ kılınır yaʿnī iki şerḥa ile teşrīḥ olunur, iḥdāhümāya uẖrāyı şekl-i ṣalīb üzere ʿalā-zevāyā ḳāimetin taḳṭīʿ ettirilir ve ḍarbeden ḥādis̱ olan şecce o iki şaḳḳtan şaḳḳ-ı evvelde kılınır ve minvāl-i meẕkūr üzere iḥdās̱ olunan şeklde ḥādis̱ olan dört ʿaded ḳāime zāviyelerden her birisi selḥ olunup taḳvīri ve oyulması maṭlūb olan ʿaẓm bi-külliyyetihi keşf olunur. Ve eger bu ṣanʿattan nezf-i dem ʿārıḍ olursa sana lāyıḳ olur ki mā ve ẖallde maġmūse olan bir ẖırḳa ile o mevḍiʿi maḥşüvve eyleyesin ve eger o teşrīḥ nezf-i deme müʾeddī olmazsa ẖırḳa-i yābise ile ḥaşv eyle şarāb ve zeytte maġmūse olan rifādeyi vaḍʿ edip o şāna ṣāliḥa olan ribāṭātla rabṭ eyle ve yevm-i ġadde aʿrāḍ-ı rediyyeden bir nesne ẓuhūr eylemezse ʿaẓm-ı meksūru taḳvīre mübāşeret eyle.

Ve taḳvīrin keyfiyyeti bu vech üzeredir ki ʿalīl iclās olunur veyāẖūd kesre ṣāliḥ olan vech üzere istilḳā ile ʿalīle emr olunur ve baʿdehu ʿalīlin iki kulakları ṣūf veyāẖūd ḳuṭn ile şedd ve sedd olunur ḍarbdan ḥādis̱ ṣavtla müteʾeẕẕī olmasın için ve ribāṭ ḥall olunup o mevḍiʿ üzere olan cemīʿan ẖıraḳ nezʿ [526b] olunup ve mevḍiʿ mesḥ olunur ve baʿdehu iki ẖādime dört ḳıṭʿa ẖırḳa verilip ḍabṭı ile emr olunur ve zevāyā-yı erbaʿadan zāviye-i ūlāda olup şecce üzerinden meslūẖa olan cilde cihet-i fevḳe medd olunur. Ve o ʿaẓm-ı meşcūc bi-ḥasebi'l-ẖilḳa veyāẖūd kesr ḥasebiyle ḍaʿīfe ise lāyıḳ olur ki o ʿaẓm nezʿ oluna ve onun nezʿi meḳāṭıʿ-ı müteʿaddidenin baʿḍısı baʿḍı āẖer ḥiẕāsına vaḍʿ olunmakla olur ve o ālāt ve meḳāṭıʿın ʿarīḍi ile ʿamele bedʾ olunur ve baʿdehu daḳīḳ olan āletlerle ve baʿdehu ālāt-ı şaʿriyye ile ʿamel olunur ve naḳr ve ḍarbda rıfḳ olunur reʾse īẕā eylemesin ve ḳalaḳa müʾeddī olmasın için. Ve eger ʿaẓm ḳavī ise vācib olur ki o ʿaẓm-ı ḳavī evvelā ġayr-i ġāiṣa tesmiye olunan mes̱āḳıb ile s̱aḳb oluna; o mis̱ḳab bir nevʿ mis̱ḳabdır ki mevāḍiʿ-i ḥāddesinin dāẖilinde nütūʾ olur ve o nütūʾ onu ġavṣtan menʾ eder ve ṣıfāḳa vāṣıl olup ʿaẓm-ı maṣdūʿu taḳvīr ve ḳalʿ eder velākin onun ḳalʿı defʿaten olmaz belki ḳalīlen ḳalīlen ḳalʿ eder ve o ālet ile baʿde't-taḳvīr o ʿaẓm-ı muḳavveri eṣābiʿle iẖrāc mümkin olursa iẖrāc olunur ve eger eṣābiʿle ḳalʿ ve iẖrāc mümkin değil ise minḳāş veyāẖūd kelbetān ve o mis̱lli āletlerin biriyle aẖẕ olunup iẖrāc ve ḳalʿ olunur. Ve lāyıḳ olur ki her

iki s̱uḳbe mā-beyninde bir mirved miḳdārı fürce ola ᶜaẓmın saṭḥ-ı dāḫiline ḳarīb olunca ḳadar. Ve lāyıḳ olur ki ṣıfāḳtan bir şeyᵓe mis̱ḳabın istinādından ictināb oluna ve ona bināen vācib olur ki mis̱ḳab ᶜaẓmın s̱iḫanı miḳdārında ittiḫāẕ oluna ve onda mes̱āḳıb-ı kes̱īre istiᶜmāl oluna. Ve eger kesr-i ᶜaẓmın ancak ins̱ināsı ve bükümü olduğu mevḍiᶜde olursa s̱uḳbeler dahi ancak o mevḍiᶜ-i ins̱ināya kılına. Ve kaçan biz ᶜaẓmı taḳvīr eylesek ḳaṭᶜ ve taḳvīrden ᶜaẓma ḥādis̱ olan ḫuşūnet-i mücerred ile yāḫūd şefreye müşābih meḳāṭıᶜdan bir şeyᵓ ile taᶜdīl ve tesviye olunur velākin ᶜaẓmın taḥtına ṣıfāḳı setr ve mücerredden muḥāfaẓa eden bir nesne vaḍᶜ olunur. Ve ᶜiẓām-ı ṣıġār ve şeẓāyādan bir nesne bāḳī kalırsa lāyıḳ olur ki o şeyᵓ-i bāḳī dahi bi-rıfḳin aḫẕ oluna ve baᶜdehu fetl ve merāhim ile muᶜāleceye mübāşeret olunur. Bu ẕikr eylediğimiz ᶜilāc min-beyn-i envāᶜi'l-muᶜālecāt cümleden eshel ve maḍarratta eḳall olur.

Ve Cālīnūs dedi ki kaçan sen ᶜaẓmdan bir cüzᵓü keşf eylesen o cüz-i mekşūfun taḥtına bir maḳṭaᶜ vaḍᶜ edersin ki onun ᶜadese mis̱ālinde olan emles ḳāᶜidesi ṣıfāḳa müstenid ve ḥādd olan ṭarafı cihet-i ṭūlde olur ve lāyıḳ olur ki miṭraḳa-i ṣaġīre ile o maḳṭaᶜa aᶜlāsından ḍarb olunup ᶜaẓm ḳaṭᶜ oluna. Ve kaçan biz bu minvāl üzere ᶜaẓmı ḳaṭᶜ eylesek ḳaṭᶜın muḥtāc olduğu nesneleri cemīᶜan eylemiş oluruz. Vu nevᶜ ḳaṭᶜda ṣıfāḳ mecrūḥ olmaz her ne ḳadar muᶜālece eden kimse nāᶜis dahi olursa, zīrā ālet-i ᶜadesiyyenin ḳāᶜidesi ve ᶜadesesi ṣıfāḳa müstaḳbel olur ve bu mis̱lli ālet min-ġayri eẕā fiᶜlini işler, zīrā şekl-i ᶜadesi müstedīr cihet-i ḫalftan ṭaraf-ı ḳāṭıᶜa hidāyet eder ve ona istināden maḳṭaᶜ ᶜaẓmı sühūlet ile ḳaṭᶜ eder ve ᶜaẓm-ı reᵓsi [bu nevᶜ] ḳaṭᶜdan eshel ve ḳaṭᶜı esraᶜ olan bir nevᶜ olmaz. Ammā cūnīḳīdes tesmiye olunan ālātla ve menāşīr ile ḳaṭᶜ olunmağı aḥdās̱-ı eṭıbbā o ḳaṭᶜın redāᵓeti ḥasebiyle ẕemm eylediler. Ve şaḳḳ ᶜārıḍ olan ᶜaẓm-ı reᵓs muᶜālecesinde bizim ḳavlimiz budur. Ve reᵓse min-ġayri şaḳḳin ᶜārıḍ olan envāᶜ-ı kesrde dahi o ᶜilācla bi-ᶜaynihi muᶜālece olunur mevridi her ne ḳadar ḫāṣṣ olduysa lākin ḥükmü ᶜāmm olur.

Būles ve yine Cālīnūs bize ḳaṭᶜı vācib olan [ᶜaẓmın] miḳdārını taᶜlīm edip dediler ki ᶜalīl olan ᶜaẓmdan ḳaṭᶜı lāyıḳ olan budur ki eger ᶜaẓmda tefettüt-i şedīd var ise o ᶜaẓm külliyyen iḫrāc olunur ve eger ᶜaẓmda şuḳūḳ-ı mümtedde kes̱īr ise baᶜḍı kerre ᶜārıḍ olduğu gibi o şuḳūḳun cümlesine itti-

bāʿ olunmak cāiz olmaz ve o şaḳtan mā-ʿadā efʿāl-ı sāirede maḍarrat yok ise mücerred o şuḳūḳtan muḍırr bir nesne ʿārıḍ olmaz.

Ve ḥadīd ile muʿāleceden sonra vācib olur ki bir ḳıṭʿa ḫırḳa-i kettān aḫẕ olunup cürḥün siʿası miḳdārı basṭ oluna ve o ḫırḳa dühn-i verde ġams olunup cirāḥatin aġzı onunla örtüle ve bir ḫırḳa dahi aḫẕ olunup iki kat veyāḫūd üç kat kılına ve şarābda ve dühn[-i verde] ġams oluna ve cürḥün küllīsi dahi dühn-i verd ile telṭīḫ olunduktan sonra o ḫırḳa bi-eḫaffi mā-yekūn üzerine vaḍʿ oluna ṣıfāḳa s̱aḳīl olmasın için ve baʿdehu üzerine ribāṭ istiʿmāl olunur ve onun rabṭı vaḍʿ olunan ḫıraḳı imsāk edecek miḳdār kılınır ve baʿdehu iltihābı teskīn ve ḥummāyı izāle ve ḥicābı muraṭṭıb edviye dühn-i verd ile fevḳten küllü vaḳtin istiʿmāl olunur ve yevm-i s̱ālis̱te şeddi ḥall olunup mesḥ olunur ve laḥmı münbit olan ʿilācla muʿālece ve iltihābı teskīn olunur ve ṣıfāḳ üzere edviye-i yābiseden edviye-i reʾs tesmiye olunan devālar ẕerr olunur üzerinde laḥm nābit olunca ḳadar. Baʿḍı kerre ʿiẓāmda nütūʾ olmakla ḥikke ḥācib olur, zīrā ʿaẓmı ḥakk nütūʾu izāle ve reʾsi tesviye eder ve üzerinde laḥmı serīʿan inbāt eder ve ona cirāḥāt bābında ẕikr eylediğimiz edviye ile dahi muʿālece olunur.

Ve Būles der ki çok kerre baʿde'l-ʿilāc bi'l-ḥadīd ṣıfāḳ-ı reʾse verem-i ḥārr ʿārıḍ olup ḥattā s̱iḫan-ı ʿaẓm ve s̱iḫan-ı cild üzere ʿālī olur ve o verem ile cesāvet ve ṣalābet olup ḥattā ḥareket-i ṭabīʿiyyeyi menʿ eder ve o kimselere dahi çok kerre imtidāḍ ve aʿrāḍ-ı sāire-i rediyye ʿārıḍ olur ve bu meẕkūrlara mevt tābiʿ olur ve ṣıfāḳa verem-i ḥārr o sebebden ʿārıḍ olur ki ṣıfāḳa bir ʿaẓm ulaşıp onu naḫs eder veyāḫūd ḳabāil tesiye olunan ḳıḥfın cüdrānı mevḍiʿinden naḳl ile ve keẕālik iṣābet-i berd ve kes̱ret-i ekl ü şürb ve ʿillet-i uḫrā-yı ḫafiyye ile dahi ṣıfāḳa verem-i ḥārr ʿārıḍ olur. Ve o verem ḥudūs̱unun ʿilleti beyyine ve āşikār ise vācib olur ki o ʿillet serīʿan ḥasm ve izāle oluna ve eger sebeb ḫafiyye ise o sebebi taʿarrüf ve izāleye ictihad olunur ve ʿırḳı faṣd olunur ve eger ona bir nāfiʿ tedbīr bulunmazsa taḳlīl-i ṭaʿām ile veyāḫūd evrām-ı ḥārreye ṣāliḥ neṭūl ile tedbīr olunur, dühn-i verd-i ḥārr ile veyāḫūd ḫaṭmī ve ḥulbe ve bezr kettān ve bābūnec ve o mis̱lli edviye ṭabḫ olunan ṭabīḫle tenṭīl olunur ve daḳīḳ-i şaʿīr ve mā-ı ḥārr ve dühn-i ḥārr ve bezr-i kettān işbu edviyelerden mütteḫaẕ ḍımād dahi istiʿmāl olunur ve şaḥm-ı decāc ṣūfede istiʿmāl olunur onunla reʾs ve ʿunuḳ ve feḳār terṭīb olu-

nur ve ḥarāreti müsekkin olan edhāndan bir şeyʾ kulaklarına taḳṭīr olunur ve oda içinde ʿalīl mā-ı ḥārra iclās olunup temrīḫ olunur. Ve eger o [527a] verem-i ḥārr dāim olup o muʿālecāttan müteʾes̱s̱ir olmazsa ve onda mirreyi ishāl eder devā istiʿmāline māniʿ dahi yok ise ona müshil-i mirreyi saḳy eyle, zīrā o müshili ṣūret-i meẕkūrede saḳye Buḳrāṭ emr eylemiştir.

Ve Būles dedi ki eger ṣıfāḳa isvidād ʿārıḍ olsa, eger o isvidād ṣıfāḳın ancak saṭḥında ise ve isvidād-ı meẕkūrun ʿurūḍu dahi devādan ise, nitekim esvedü'l-levn devā istiʿmāl olundukta baʿḍı kerre saṭḥ-ı ṣıfāḳa isvidād ʿārıḍ olduğu gibi müsevved olduysa lāyıḳ olur ki ʿaselden bir cüzʿ ve dühn-i verdden üç cüzʾ aḫẕ ve ḫalṭ olunur ve onunla bir ḫırḳa telṭīḫ olunup ṣıfāḳ üzere vaḍʿ olunur. Ve eger sevād-ı meẕkūr devādan olmayıp ẕāt-ı ṣıfāḳ ḥasebiyle ʿārıḍ ve ʿumḳa nāfiẕ olduysa ve o sevād ile ʿalāmete rediyye-i uḫrā dahi var ise lāyıḳ budur ki o ʿalīlden yeʾs üzere oluna, zīrā o aḥvāl ḥarāret-i ġarīziyyenin fenāsına ve ẕehābına delālet eder. Ve ben bir kimse gördüm ki onun başına kesr iṣābet eyledi ve bir seneden sonra baş kemiği taḳvīr olunup ṣıḥḥat buldu ve ṣıḥḥatine vech bu olur ki onun kesri yāfūḫta idi ve inkisārına sebeb remye-i sihām idi ve onun ḳayḥ ve ṣadīdi maḥall-i āḫere seyelāna yol bulup ve ondan ṣıfāḳa bir nesne iṣābet eylemeyip onun selāmetiyle kendi dahi selīm oldu. Ve Cālīnūs der ki bir insānın yāfūḫūna kesr iṣābet eyledi ve onun ṣudġu dahi kesr-i mümtedd ile münkesir oldu ve o kesrlerden birine taʿarruḍ eyledim, ancak ġaraḍ-ı maʿlūm için yāfūḫtan bir şeyʾ ḳaṭʿ eyledim ve o ḳaṭʿ ʿilāc-ı kāfī olup o insān ʿāfiyet buldu.

Kesr-i Laḥy Beyānındadır

Bu bābda ḥaẕāḳati kemāle bāliġ olan ʿālim der ki eger laḥy yaʿnī çene kemiği dāḫile munḳaṭıʿ ise ve iki pāre olup münḳaṣıf ve münkesir olduysa ve o laḥy eymende olan laḥy[176] ise ʿilāc eden kimse yed-i yüsrāsının vasaṭı ve sebbābe parmaklarını ʿalīlin femine idḫāl edip ve keẕālik eyserde olan laḥy münkesir olduysa yed-i yümnādan o iṣbaʿları ʿalīlin femine idḫāl edip ḥadebe-i kesri dāḫilden defʿ ve ḫāricden yed-i uḫrā ile ʿaẓm-ı medfūʿa is-

176 [Çene kemiği anlamında kelime "laḥy" beklenirken yazmada kelime sonu bazen elifle imlalıdır, bu takdirde okuma "leḥā" olmalı, ancak biz "laḥy" okumasında ısrar ettik!]

tiḳbāl olunup ʿaẓm tesviye olunur ve o ʿaẓm-ı münkesirin istivāsı o laḥyda olan esnānın müsāvātından maʿlūm olunur. Ammā münkesir olan laḥy iki parça olup külliyyen munḳaṭıʿ olduysa o laḥy muḳābele üzere iki cānibden medd olunur o vech üzere ki iki ḫādim ittiḫāẕ olunup biri medd ve āḫeri imsāk eder ve o es̱nāda ṭabīb-i muʿālic dahi tesviye eder bizim bundana aḳdem ẕikr eylediğimiz minvāl üzere ve muʿvecce olan esnān baʿḍısı baʿḍı āḫere rabṭ olunur ve eger kesr ile cürḥ dahi var ise veyāḫūd ʿaẓm-ı meksūrda şaẓiyye-i nāḫise var ise onun üzeri şaḳḳ veyāḫūd mevcūd olan şaḳḳ-ı ḍayyiḳi tevsīʿ olunup şaẓiyye-i naḫise iḫrāc olunur ve baʿde'r-redd ve't-tesviye onda ḫıyāṭat ve refāid ve edviye-i mülḥime istiʿmāl olunur.

Ve o ʿālim dedi ki onun rabṭı bu vech üzeredir ki ʿıṣābenin vasaṭı nuḳre-i ḳafā üzere kılınıp ʿıṣābenin iki ṭarafları iki cāniblerinden üẕün laḥy üzere iẕhāb olunup ondan dahi nuḳre üzere ve ondan dahi taḥt-ı laḥya iẕhab olunur ve iki ḥadd üzere yāfūḫa varınca ḳadar dahi kılınıp baʿdehu ondan dahi taḥt-ı nuḳreye imrār olunur ve bir ribāṭ-ı āḫer dahi cebhe ve ḫalf-ı reʾs üzere vaḍʿ olunup ẕikr olunan ʿıṣābe-i melfūfenin küllīsi rabṭ olunur ve üzerine bir cebīre-i ḫafīfe vaḍʿ olunur. Ve eger iki ṭarafta vāḳiʿ olan iki laḥy cemīʿan munfaṣıl olduysa o laḥyların ikisi dahi yed ile ḳalīlen temdīd olunup iki ṭaraftan müfārıḳ olan iki ʿaẓm-ı müfārıḳ olduğu maḥalle muḳābil kılınıp teʾlīf olunur ve baʿdehu esnānın teʾlīfine naẓar olunur ve s̱enāyā sinnleri ẕehebden mütteḫaẕ ḫayṭ ile rabṭ olunur taḳvīmi zāil olmasın için ve ribāṭın vasaṭı ḳafā üzere kılınır ve reʾs-i ribāṭ laḥyın ṭarafına getirilir ve ʿalīle sükūn ve hüdüvv ve terk-i kelāmla emr olunur. Ve onun ġıdāsı aḥsā yaʿnī bulamaç cinsinden kılınır. Ve eger şeklinden bir şeyʾ müteġayyir olursa rabṭ ḥall olunur ve verem-i ḥārr ʿārıḍ olursa ona ṣāliḥ neṭūldan ġaflet olunmaz ve iʿtidālle o verem taḥlīl olunur. Ve ʿaẓm-ı [fekk] ḳable-s̱elās̱e esābīʿ müştedd olur yaʿnī yirmi bir güne bāliġ olmazdan muḳaddem iltiḥām eder, zīrā o ʿaẓmda līn vardır ve muḫḫu dahi kes̱īrdir mevḍiʿi doldurup imlā eder.

Enfin Kesri Beyānındadır

Enfin aʿlāsı ʿaẓm ve esfeli ġuḍrūftur ve o ġuḍrūfa ancak raḍḍ ve tefarṭuḥ-ı müfaṭṭıs ve bir ṭarafa zevāl ʿārıḍ olur ve o ġuḍrūfa kesr ʿārıḍ olmaz, ammā ʿaẓmī olan aʿlāsına kesr ʿārıḍ olur.

Ve kaçan enf kesr olunup muʿālece olunmasa ḫaşeme müʾeddī olur yaʿnī ḳuvve-i şāmme bāṭıl olur. Ve muʿāleceyi teʾḫīrin bir maḍarratı budur ki enf ʿalā-ʿivecihi taṣallüb eder, bir dahi tesviye olmağı ḳabūl etmez, bināen ʿaleyh vācib olur ki mübāderet olunup yevm-i evvelde muʿālece oluna ve yevm-i ʿāşiri tecāvüz edince ḳadar teʾḫīre ruḫṣat verilmez.

Maʿlūm ola ki kesr-i enf enften mevḍiʿ-i ʿāliyeye bāliġ veyāḫūd enfin kendide olur ise onun tedbīrātının aṣlaḥı budur ki bir mīl-i mühendem ü emles aḫẕ olunur ve rıfḳ ile o mīl ḫayşūmun aḳṣāsına bāliġ olunca ḳadar enfe idḫāl olunur ve yed-i vāḥid ile mīl imsāk olunup yed-i āḫer ile enf tesviye olunur kāmilen tesviye ḥāṣıl olunca ḳadar ve bir fetīle ittiḫāẕ olunup şekl-i tesviyeyi muḥāfaẓa eylesin için o fetīle enfe luṭf ve rıfḳ ile idḫāl olunur ve evlā olan fetīle kettāndan ittiḫāẕ olunmaktır. Ve iḥtiyāṭ olunup burun s̱uḳbelerinin ikisine maʿan fetīle idḫāl olunur her ne ḳadar āfet cānib-i vāḥidde ise ve baʿḍı [kerre] tesviye şeklini muḥāfaẓa eṣaḥḥ olsun için fetīle dāḫiline rīşe aṣlı vaḍʿ olunur ve bundan sonra enf taḍmīd olunup üzerine ḫırḳa-i ḍımād vaḍʿ olunur. Ve tesviye-i enf ʿale'l-kemāl müstaḥkem olmadıkça fetīle enften istiḫrāc olunmaz ve enfe ribāṭ terkīb ve rabṭ olunmaz ve eger enf rabṭ olunsa feṭasa müʾeddī olur velākin enfte fetʾ ve kesr-i ʿaẓīm olup nütūʾ olmakla rabṭtan ḥādis̱ olan teṭāʾmün enfe ḥüsn verse o vaḳt rabṭta maḍarrat olmaz. Ammā o āfet ʿaẓm-ı enfin eczā-i süflāsında olsa iki yedden iki iṣbaʿla mes̱elā iki sebbābe veyāḫūd iki ḫınṣır ile tesviye olunmak mümkin olur. Ve eger o ḥālde verem ʿārıḍ olursa diyāḫaylūn merhemi cidden nāfiʿ olur, zīrā o merhem veremi teskīn ve tesviye-i enfin şeklini muḥāfaẓa ve taḳviye eder. Ve keẕālik o devā dahi nāfiʿ olur ki ḫall ve zeyt ve semīd ve diḳāḳ-ı kündürden ittiḫāẕ olunup üzerine remād ẕerr olunup ḍımād olunur.

Eger enfte olan kesr raḍḍ-ı müfettit olursa o ḥāl üzere olan enfin ṣalāḥa ʿavdi mümkin olmaz meger ki enf şaḳḳ olunup [527b] münheşīm ve müteffit olan ʿiẓām iḫrāc olunduktan sonra enf ḫıyāṭa oluna ve üzerine ẕerūrāt ẕerr oluna. *Ve baʿḍı nüsḫada "ve yuẕerru ʿaleyhi min-buʿdin eẕ-ẕerūrāt"*[177] *vāḳiʿ olmuştur.*

Ve eger enfe ġuḍrūfun mevḍiʿinden zevāliyle meyl ʿārıḍ olur ise o ġuḍrūf-ı māil ḳasren tesviye olunup tesviye-i şekli ḥāfıẓ ribāṭ ile rabṭ olunur

177 "Min-buʿdin" demek, üzerine vaḍʿ olunan rifāde üzere ẕerr oluna demektir.

ve onu o rabṭ muḥāfaẓa eder ki cānib-i meylde olan ṣafḥa-i ʿunuḳtan meşdūd ola. Ve bu şeddin ṭarīḳ-i esheli ve ecvedi budur ki bir s̱evbin ḥāşiye-i ḳaviyyesi veyāḫūd bir iṣbaʿ ʿarḍı olan seyr yaʿnī kayış aḫẕ olunup onun iki ṭaraftan biri ġırā-i semek veyāḫūd cülūd-ı baḳar ġırāsı ile veyāḫūd ṣamġla veyāḫūd leṣūḳāt-ı sāire ile telṭīḫ olunup hangi cānibden enf meyl eylediyse enfin o cānibine ilṣāḳ ve o maḥallde tecfīf olunur ve ḳahren enf vaḍ-ı ḳadīmi üzere kılınıp seyr veyāḫūd ḥāşiye-i s̱evb medd olunur meyl-i evvelin cānib-i muḫālifine meyl edince ḳadar ve o seyr raḳabe üzere cebr olunup enfi māsik olan rabṭ ile rabṭ olunur ve muvāfıḳ olan ḍımād ile taḍmīd olunur.

ʿAẓm-ı Terḳuvenin Kesri Beyānındadır

Terḳuvenin inkisārı baʿḍı kerre maḥmūlün s̱iḳalı ile ve baʿḍı kerre saḳṭa-i ʿaẓīme veyaḫūd ḍarbe-i şedīde ile olur. Ve terḳuve-i meksūreyi cebr ṣuʿūbetli olur ve cebr olundukta luṭf ile cebr olunmak vācib olur. Ve terḳuvenin cebri beyānında eṭıbbā dediler ki eger terḳuve ḳaṣṣa ḳarīb maḥallde mündaḳḳa ve münkesire oldu ise reʾs-i ʿaḍud cānib-i esfele ḳalīlen zāil olur. Ve yine eṭıbbā dedi ki terḳuve münkesire olup iki nıṣf olsa ona muʿālece ḳaṣd olundukta ʿalīl bir kürsī üzere iclās olunup ve terḳuvenin kesri cānibinde olan ʿaḍudu ḍabṭ ile bir ḫādime emr olunur ve o ḫādim maḍbūṭu olan ʿaḍudu ḫārice ve fevḳe medd eder ve ḫādim-i āḫer dahi ʿunuḳu ve muḳābilde olan menkibi ʿalā-ḳadri'l-ḥācet medd eder ve ṭabīb dahi terḳuve-i meksūre eczāsından nütūʾu olanları iṣbaʿıyla defʿ ve ḳaʿrda olanları ceẕb ve cerr etmekle tesviye eder. Ve eger bu ʿamelde medd-i kes̱īre ḥācet olursa ḥıraḳtan bir küre-i ʿaẓīme ittiḫāẕ olunup taḥt-ı ibṭe vaḍʿ olunur ve mirfaḳ-ı aḍlāʿa ḳarīb olunca ḳadar defʿ olunur ve bu defʿle terḳuve vech-i lāyıḳ üzere temdīd olunur eger terḳuvenin kesri ḳes̱īr-i dāḫile ise. Ve ṭabībin ceẕbine ve tesviyesine icābet eylemez ve ʿumḳa ṣāire olmakla ʿulüvve ḫurūcdan imtināʿ ederse o vaḳtte ʿalīl ḳafāsı üzere ilḳā olunur ve menkibi taḥtına ḥadebi ve yumrusu olan bir miḫadde yaʿnī baş yastığı vaḍʿ olunur ve menkibi esfele kebs ve defʿ olunur dāḫile nüfūẕ eden ʿaẓm mürtefiʿ olunca ḳadar ve baʿdehu eṣābiʿ ile tesviye ve ıṣlāḥ olunup şedd ve rabṭ olunur. Ve imrār-ı yed katında ʿalīl naḫs iḥsās eder ise o naḫs şaẓiyye ḥasebiyle olup bi-ḥasebi'l-mevḍiʿ naḫs eder ise o mevḍiʿ şaḳḳ olunup şaẓiyye iḫrāc olunur ve eger şaẓiyye cihet-i

taḥtta ise ṣadrın ṣıfāḳı münḫariḳ olmasın için onun iḫrācında luṭf vācib olur, ʿaẓmın taḥtına ṣıfāḳı ḥāfıẓ ālet idḫāl olunup baʿdehu ʿaẓm kesr olunur ve eger verem-i ḥārr yok ise şaḳḳ ḫıyāṭa olunup ilḥām olunur ve eger ona verem-i ḥārr ḥādiṡ oldu ise onun refāidi dühn ile meblūle kılınır.

Ve vaḳt-i kesrde ʿaḍud terḳuveden bir ḳıṭʿa ile esfele nüzūl eylese ʿaḍud ribāṭ-ı ʿarīḍ ile taʿlīḳ olunup nāḥiye-i ʿunuḳa terfīʿ ve işāle oluna. Ve eger ḳıṭʿa-i terḳuve fevḳe māil olur ise ʿaḍud taʿlīḳ olunmaz velākin ḳıṭʿa-i terḳuvenin fevḳe meyli nadirü'l-vuḳūʿ olur.

Ve terḳuve-i meksūre ṣāḥibi arkası üzere istilḳā olunur ve tedbīri telṭīf olunur ve terḳuve şedd olunup bir ay miḳdārı veyāḫūd bir aydan eḳall o ḥāl üzere terk olunur.

Ammā terḳuvete ribāṭātında eṭıbbā dediler ki terḳuve cānib-i dāḫilden münfekk olmaz, zīrā terḳuve cihet-i dāḫilden ṣadra muttaṣıla olmakla munfaṣıl olmaz, bināen ʿaleyh o cānibde terḳuve ḥareket eylemez. Ve kaçan ḫāricden terḳuvenin cānib-i dāḫiline şedīden ḍarb olunup betr ve ḳaṭʿ olunsa onun kesri tesviye olunup küsūr-ı sāireler muʿālecesi ile ʿilāc olunur. Ammā terḳuvenin menkibi vely eden cānibi menkibden munfaṣıl olmakla her ne ḳadar menkibden ḫalʿi cāiz ise lākin keṡīrü'l-vuḳūʿ değildir, zīrā onda iki reʾsli ʿaḍale olmakla terḳuveyi ḫalʿden ḳaviyyen menʿ eder ve keẕālik reʾs-i ketif dahi ḫalʿden menʿ eder ve o ṭarafta terḳuvenin ḥareket-i şedīdesi olmaz, zīrā terḳuvenin menfaʿati ve ḫilḳatinde olan maṣlaḥat ṣadrı tefrīḳ ve basṭ olur ve ḥareket-i ġayr-i şedīde o menfaʿati taḥṣile kifāyet eder ve ḥareket-i şedīdesi olmayan mafṣalda lā-maḥāle ḫalʿ ḳalīl olur velākin muṣāraʿat miṡlli eşyādan ona ḫalʿ ʿārıḍ olur ise tesviye olunur ve mevḍiʿine yed ile ve refāid-i keṡīre ve rabṭ ile idḫāl olunur ve bu vech üzere muʿālece zāil olan ṭaraf-ı menkibe dahi ʿilāc-ı ṣāliḥ olur ve onu mevḍiʿ-i aṣlīsine ulaştırır.

Ve terḳuveyi menkibe rabṭ eden o ʿaẓmdır ki cevheri ġuḍrūfī olur ve mehzūl olan kimselerde o ʿaẓm ġalīẓ olur ve maḥallinden o ʿaẓm zāil olsa tecribesi olmayan kimse reʾs-i ʿuḍv münfekk oldu ẓann eder, reʾs-i ketif o ḥālde ziyāde ḥiddet üzere rüʾyet olunur ve onun mevḍiʿ-i ṭabīʿīsinde intiḳāl ḥasebiyle taḳʿīr olur ve ona bināen ġalaṭ olunup reʾs-i ʿaḍud münfekk oldu ẓann olunur velākin beynehümāyı farḳ eden ẕikri ātī delāil ile temyīz olunur.

Ketifin Kesri Beyānındadır

Ketifin mevḍiᶜ-i ᶜarīḍi ḳalīlen münkesir olur ve eks̱er-i ḥālde kesr-i ketifin ḥurūfuna ve cevānibine ve şeẓāyāsına ᶜārıḍ olur ve kaçan kesr ᶜārıḍ olsa o kesr lems ile maᶜlūm olur ve kesre tābiᶜ olan naẖstan dahi maᶜlūm olur velākin baᶜḍı kerre ketifin mevḍiᶜ-i ᶜarīḍine şaḳḳ ᶜārıḍ olur ve ona lems ile taᶜarrüf olunan ẖuşūnet delālet eder ve mekān-ı şaḳḳta olan vecaᶜ ve naẖs dahi delālet eder eger vecaᶜ ve naẖs mevcūd ise ve āfāt-ı sāirenin ᶜalāmātı olmadığı dahi delālet eder. Ve baᶜḍı kerre ketife ilā-dāẖilin kesr ᶜārıḍ olup ona ᶜārıḍ olan teḳaṣṣuᶜ ve mess olundukta yedin ẖaderi ve mevḍiᶜde olan vecaᶜ delālet eder.

Ve onun ᶜilācı meddi telṭīf ve ḳuddāma defᶜde ḥüsn-i teʾennī ve tesviye olur. Ve baᶜḍı kerre bana maẓnūn olduğu üzere meḥācime dahi ḥācet olur ḥattā meḥācim ḥāsebiyle dāẖile münkesir olan ketif ẖalfe müncez̠ib ola ve maḍarratından iḥtirāz olunarak ketif tesviye olunur. Ammā ketifin şeẓāyāsı münkesir olsa eger o şaẓiyyede ḳalaḳ ve naẖs-ı mūz̠iye var ise onu iẖrāc lāzım olur ve eger sākine ise o şaẓiyye tesviye olunup terḳuve ribāṭına müşābih ribāṭāt ile rabṭ olunur. Ve ketifi münkesir olan kimsenin nevmi cānib-i ṣaḥīḥ üzere olmak vācib olur, cānib-i münkesir üzere [528a] ve āẖer ṭarīḳ ile nevme ruẖṣat olmaz.

Ḳaṣṣın Kesri Beyānındadır

Baḍı kerre ḳaṣṣına infilāḳ-ı müfred yaᶜnī inḥilāl-ı ferd ᶜārıḍ olup mevḍiᶜinden ẖurūc eder ve baᶜḍı kerre ilā-dāẖilin inkisār ᶜārıḍ olur. Ve evvele yaᶜnī infilāḳ-ı müfrede lems ve semᶜ ile maḥsūse olan ferḳaᶜa yaᶜnī intiḳāḍ ve ṣavt ve kez̠ālik iki cüzʾün tebāyünü ve vecaᶜın imtidādı delālet eder ve s̱ānīye yaᶜnī ilā-dāẖilin inkisāra baᶜḍı kerre ḍīḳ-ı nefes ve suᶜāl-i yābis mis̱lli aᶜrāḍ-ı rediyye tābiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre o kesrin ṣāḥibine nefs̱-i dem ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi o kesr ḥasebiyle ḥicābda ᶜufūnet tevellüd eder ve bunların ᶜilācı menkibde olan o āfetlerin ᶜilācı olur.

Ve eger kass esfele meyl eyledi ise onun ᶜilācı teṭaʾmün edip kesr ile izᶜāc olunan terḳuvete ᶜilācı resminde olur. Ve eger aḍlāᶜ bāṭına ve ve dāhile māile oldu ise onda ṣūftan mütteḥaẕ ribāṭ istidāre üzere istiᶜmāl olunur cihet-i esfelden bi'l-istiḳāmet ribāṭ istiᶜmāl olunduktan sonra ve baᶜdehu iki ribāṭın ṭarafları cemᶜ olunup baᶜḍısı baᶜḍısı ile rabṭ olunur ve bu vech üzere

olan rabṭ ribāṭāt-ı müstedīreyi inḥilālden menᶜ eder. Allāhu taᶜālā aᶜlemu bi-ḥaḳīḳati'l-ḥāl.

Aḍlāᶜın Kesri Beyānındadır

Yedi ᶜaded aḍlāᶜ-ı ṣādıḳaya iki cānibden kesr ᶜārıḍ olur, ammā aḍlāᶜ-ı kāẕibeye yaᶜnī aḍlāᶜ-ı ḫılfe ṣulb cānibinden kesr ᶜārıḍ olur, zīrā eṭrāf-ı eczāsında ġaḍārīf-i şerāsīf vardır ve ona ancak raḍḍ ᶜārıḍ olur.

Ve ammā aḍlāᶜın kesrini taᶜarrüf sehldir, lemse ḫafī olmaz, zīrā ḥās-se-i lems kesri olan ḍılᶜda ḫuşūnet iḥṣās eder ve onda fī-ġayri mevḍiᶜihā ḥareket dahi olur ve baᶜḍılardan istimāᶜ olunduğu üzere ondan baᶜḍı kerre ḫaşḫaşe-i ḫafiyye dahi istimāᶜ olunur. Ve kesrin meyli dāḫile olur ise ona ẕātü'l-cenb aᶜrāḍı delālet eder ve baᶜḍı kerre onda nefs̱-i dem olur. Ve o dāḫile olan kesri ḫārice medd için mücebbirūndan ḥīle olunup iḫrāc olunmağa rağbet eyleme, onu ḫārice iḫrācda ᶜusret vardır ve her ḥālde meḥācim istiᶜmāl olunmağa muḥtācdır. Ve meḥācim istiᶜmālinden mevḍiᶜ-i kesrde mevādd-ı kes̱īre ictimāᶜından ḫavf olunur ve o mevḍiᶜde mevādd-ı kes̱īre ictimāᶜından fesād-ı ᶜaẓīm ḥādis̱ olur, ammā meḥācim ile müddet-i ḳalīlede dāḫile olan kesri refᶜ edip ṭūl-i zamān meḥācimi imsāk eylemesen onda beʾs yoktur velākin ṣāḥib-i kesre cidden neffāḫa olan aġdiye iṭᶜām olunur o aġdiye ecvāfını nefḫ edip ve nefḫ kesri ḫārice müzāḥame ḥasebiyle defᶜ eylesin için. Ve bu vech üzere nefḫi istiᶜmāl her ne ḳadar baᶜḍı evḳātta iḳtiḍā eder ise velākin verem ḥudūs̱una nefḫ sebeb-i ᶜaẓīm olur.

Ve ehl-i cebrden baᶜḍı ᶜulemā dediler ki zeyt-i ḥārrda bir ḳıṭᶜa ṣūfe ġams olunup onun ile mevḍiᶜ-i kesr setr olunur ve aḍlāᶜ araları refāid ile doldurulur ᶜale'l-istidāre leff olunan ribāṭ müstevī olsun için, ṣadrda vaṣf olunduğu minvāl üzere ve aṣḥāb-ı şevṣada işlenenler ᶜaẓma mülāyim olduğu miḳdār bunda dahi işlenir. Ammā bizi emr-i şedīd iḥāṭa ve irhāḳ edip ᶜaẓm ḥicābı müẕiyen naḫṣ eylese lāyıḳ budur ki cilde şaḳḳ oluna ve ḍılᶜından meksūr olan keşf oluna ve kesrin taḥtına ṣıfāḳı ḥıfẓ eden ālet vaḍᶜ oluna ṣıfāḳ ḫurūc eylemesin için ve ᶜiẓām-ı nāḫis bi-rıfḳin ḳaṭᶜ olunup iḫrāc oluna ve eger verem-i ḥārr ḥādis̱ olmaz ise şuḳūḳ cemᶜ olunup merāhim ile ᶜilāc oluna ve eger verem-i ḥārr ᶜārıḍ olur ise dühne maġmūse olan refāid ile mevḍiᶜ taġṭiye ve setr olunur ve vecaᶜ müsekkin olan nesneler ile ᶜalīl taġdiye ve muᶜālece olunur.

Ḫarezāta ʿĀrıḍ Olan Kesr Beyānındadır

Eṭıbbādan Fūles der ki ḫarāzātın istidārātına kesr ḳalīlen ʿārıḍ olur belki ona kes̱īren raḍḍ ʿārıḍ olur velev nādiren ḫarezāta kesr ʿārıḍ olsa nuḫāʿın ṣıfāḳātına ve belki nuḫāʿın kendiye ʿaṣr ʿārıḍ olur ve onlara elemde ʿaṣab müşārik olur ve ona mevt tābiʿ olur ḫuṣūṣān kesr-i ḫarezāt ʿunuḳa ʿārıḍ ola ve ona bināen ḫareze-i ʿunuḳa kesr ʿārıḍ oldukta ḳable'l-mevt iḫbār-ı helāk eylemek cāiz olur. Ve ḫaṭarından ḫavf eylemeyip ḫareze-i meksūreyi şaḳḳ ile nezʿ mümkin ise o nezʿ tedbīr-i ḥasen olur ve eger mümkin olmaz ise evrām-ı ḥārreyi müsekkin olan tedbīr ile tedbīr olunur. Ve ḫarezeden nābit olan eşyādan şevke tesmiye olunan keʾbetli, mūẕī bir şeyʾ bāḳī olur ise eṣābiʿ ile ḥatt ve ḥakk olunup isḳāṭ olunur. Ve lāyıḳ olur ki cilde şaḳḳ olunup ḫārice iḫrāc oluna ve baʿdehu ḫıyāṭa ile o cilde cemʿ olunup mülḥimāt ile muʿālece oluna.

Ve eger ʿaẓm-ı kāhil esfel-i ḳaṭanda ve keẕālik ʿuṣʿuṣ münkesir olur ise yed-i yüsrādan iṣbaʿ-ı sebbābe maḳʿadeye idḫāl olunup yed-i uḫrā iṣbaʿ sebbābe maḳʿadeye idḫāl olunup yed-i uḫrā ile ʿaẓm-ı meksūr ḥasbe-mā emken tesviye olunur. Ve biz iḥsās edersek ki ʿaẓm kesr olunup teberrī ve müfāraḳat eyledi, lāyıḳ olur ki ẕikri sebḳat eylediği üzere şaḳḳ olunup ʿaẓm-ı müteberrī iḫrac oluna ve baʿdehu maḳʿadeye lāyıḳ rabṭ ile rabṭ ve ona muvāfıḳ ʿilāc ile muʿālece oluna.

ʿAḍudun Kesri Beyānındadır

Kaçan ʿaẓm-ı ʿaḍud münkesir olsa eks̱er-i ḥālde onun meyli ḫārice olur ve vācib olur ki kesri mevḍiʿine redd için işlenen fiʿl onda işlene senin bildiğin vech üzere ve yed ile mess olunup tesviye-i bāliġa ile tesviye oluna ve baʿdehu ribāṭ-ı müteṣāʿide ile rabṭ ve menkib ḳarīb ise menkibe ḳadar şedd oluna ve baʿdehu senin maʿlūmun olduğu üzere ribāṭ-ı mütenāzil rabṭ oluna her ne ḳadar taḥt-ı mirfaḳa ḳadar olur ise ve baʿdehu ribāṭ-ı s̱ālis̱ ile rabṭ olunup esfelden bedʾ olunur ve fevḳe ṣuʿūd olunur ve yed tezviye[178] ṭarīḳi ile taʿlīḳ olunur ve tedellī[179] ile taʿlīḳ olunmaz, zīrā o vech üzere taʿlīḳ

178 "Tezviye" bükmek.
179 "Tedellī" aşağa sarkmak.

redīdir; ecved olan ʿaḍudu ṣadra şedd eylemektir mirfaḳı ḥareket eylmesin için tevzīye edip bükmekle ḫuṣūṣan bu vech üzere şedd ve tezviye kesr-i mirfaḳa ḳarīb oldukta ziyāde lāzım olur. Ve eger ribāṭ ile rabṭ mevḍiʿ-i kesrde verem ḥudūşundan sonra olur ise ḫall ve mā veyāḫūd yalnız mā o ribāṭ üzere kılınır ve onun ribāṭı kettāndan kılınır ve ʿarḍı dört parmak kılınır, ziyāde veyāḫūd noḳṣān kılınmaz. Ve eger kesrden sonra zamān mürūr edip verem baʿdehu ḥādis̱ oldu ise onun ribāṭı ṣūftan ittiḫāẕ olunup dühnde ġams olunur, eger imkān mevcūd ve māniʿ mefḳūd olur ise yevm-i sābiʿa ve mā-baʿdine ʿāşire varınca ḳadar ḥall olunmaz ve o vaḳt mürūrunda ḥall olunup cebāir ile rabṭ olunur ve iḥtiyāṭ dāʿī olup yevm-i sābiʿden muḳaddem ḥall olunmak ḳaṣd olunur ise yevm-i s̱ālis̱te ḥāll olunur ve Buḳrāṭ'ın meyli yevm-i s̱ālis̱te ḥalle olur, zīrā yevm-i s̱ālis̱te ḥall her ne ḳadar incibārın buṭʾüne müʾeddī olur ise velākin niçe āfāt ʿurūḍuna māniʿ olur.

Ammā vaḍʿ-ı cebāir keyfiyyetini taʿlīm ve beyānına bābu'l-cebāirde mürūr eden beyān kifāyet eder ve kırk güne varınca ḳadar şedden elbette müfāraḳat olunmaz. Ve kesri mevḍiʿine redd ve iʿāde ḥasen olsun için [528b] medd-i şedīde ḥācet olur. Ve onu meddin sana muvāfaḳati olmayıp ve muʿīnden dahi ġınā ḥāṣıl olmaz ise bir kürsī üzere ʿalīli iclās eyle ki onun ḳāime işrāfı ḳāʿide işrāfından eks̱er olsa ve ʿalīlin ibṭini süllemden veyāḫud süllem gibi nesneden bir dereceye müstenid ve müttekī eyle ve bābu'l-ḫalʿ-da bildiğin minvāl üzere o istināḍ olunan dereceyi mülāyim ḫıraḳ leff etmekle telyīn ve temhīd ve tavṭiʾe eyledikten sonra ʿalīlin mirfaḳına bir ağır sengīn nesne taʿlīḳ eyle ʿaḍudu esfele medd eylesin için. Ve kaçan bu tedbīr ile imtidād maṭlūb ḥāṣıl olsa o zamān kesr tesviye olunur. Ve eger mevḍiʿ-i kesrin fevḳine ve taḥtına ʿaṣāib-i ḳaviyye rabṭ ve ʿalīli müstelḳıyen ināme ve aḳviyādan biraz ricāl ile ilā-fevḳin ve ila-taḥtin medd eylemek mümkin ise bu vech üzere medd seni kürsi ittiḫāẕından iġnā eder.

Ve eger kesr ʿaḍudun vasaṭında ise mafṣalın yaʿnī mevḍiʿ-i kesrin iki ṭarafında eylediğin rabṭların buʿdünü ve mesāfesini mütesāviye eyle. Eger kesr vasaṭta olmayıp mirfaḳ veyāḫūd menkib cānibine ḳarīb ise şedd ve rabṭı bir ṭaraftan ḳarīb ve bir ṭaraftan baʿīd edip mesāfe-i rabṭı mütefāvite eyle. Ve eger ʿaḍude yalnız ṣadʿ ʿārıḍ oldu ise ṣadʿın ʿilāc-ı meẕkūru ile muʿālece edip üzerine şedd-i ribāṭ eyle.

Sāᶜidin Kesri Beyānındadır

Sāᶜid dirsek ile bilek arasına derler. Ve teşrīḥte ẕikr olunduğu üzere sāᶜid iki ᶜaẓmdan mürekkebdir, biri fevḳānī ve biri taḥtānīdir, onlara zendān tesmiye ederler. Pes baᶜḍı kerre iki zendlere maᶜan kesr ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre eḥadühümā münkesir olup āḫer ṣaḥīḥan bāḳī kalır. Ve zend-i esfelin inkisārı ziyāde şerrli ve zend-i aᶜlānın inkisārından aḳbaḥ olur, zīrā zend-i esfel fi'l-ḥaḳīḳa sāᶜiddir ve zend-i aᶜlāyı ḥāmildir ve ḥāmilin inkisārı maḥmūlün inkisārından şerrlidir ve keẕālik zend-i esfel laḥmdan ᶜārī olmakla ḳubḥ-ı inkisār onda ziyāde ẓāhir olur ve keẕālik zend-i aᶜlāyı sühūlet ile ḳabūl eder ve medd-i yesīr ona kifāyet eder; zend-i esfel onun gibi değildir ve ḫuṣūṣān iki zend maᶜan münkesir olsa esfelin şerri eks̱er olur.

Ve kaçan kesr-i sāᶜide muᶜālece es̱nāsında sāᶜidin meddi ḳaṣd olunsa vācib olur ki ᶜalīl kūᶜu üzere yaᶜnī aṣl-ı keffi üzere ittikā olunur ve şedd-i ribāṭın meblağı taᶜarrüf olunur, zīrā onun eṣābiᶜinde verem-i yesīr ve vecaᶜ-ı yesīr var ise o ribāṭ muᶜtedil olmuştur ve eger eṣābiᶜde verem ve vecaᶜ yok ise ribāṭ rıḫvdır ve eger verem-i eṣābiᶜ ve vecaᶜ ifrāṭ üzere ise ribāṭ şedīd ve ḳadr-i vācibden eks̱erdir, bu ṣūrette sana vācib olur ki ribāṭı irḫā edip iᶜtidāle redd eyleyesin.

Ammā cebāiri vaḍᶜ keyfiyyeti sana ḫafī değildir velākin vācibdir ki cebīrenin ṭūlü keffe ve uṣūl-i eṣābiᶜe bāliġ olmaya belki o miḳdārdan ṭūlü aḳṣar ola velākin sāᶜidin kesri mafṣal-ı rusġa müretteb maḥallde olur ise o vaḳtte keffe ve uṣūl-i eṣābiᶜe cebīreyi iblāġa ruḫṣat olur velākin o ṣūrette dahi vācib olur ki berācim[180]-i eṣābiᶜa cebīre mess eylemeye. Pes kaçan sāᶜid cebr ve rabṭ olunsa vācib olur ki şekl-i müzevvā üzere sāᶜid ᶜunuḳtan taᶜlīḳ oluna. Ve vācibdir ki onun taᶜlīḳi muṭlaḳan ve ḫuṣūṣan sāᶜidin kesri esfele oldukta bir ḳıṭᶜa ḫırḳa ile ola ki onun ᶜarḍı ṭūl-i sāᶜidi bi-külliyyetihi iḥāṭa eyleye, zīrā sāᶜid-i meksūrun ᶜalāḳası ᶜarīḍa olmamakla ᶜalāḳa-i sāᶜide kesre ḳarīb maḥallde mess eyleyip sāᶜidin mevāḍiᶜ-i sāiresi bir nesneye müstenid olmasa o ḥāl iltivāya müᵓeddī olunur ve meyl-i keffin īcāb eylediği ṭarafa māᶜil olur ve belki vācib budur ki keff ve sāᶜidin eks̱eri ᶜalāḳada ola. Ammā kesr fevḳe māᶜil ise vācib olur ki taᶜlīḳ bir vech üzere ola ki mevḍiᶜ-i kesr ᶜalāḳadan berī olup kesri iki ṭarafı yaᶜnī sāᶜidden mevḍiᶜ-i

180 Parmakta olan mafṣal kemiklerine berācim derler.

kesrin ġayri keff ve ʿaḍud cānibleri ʿalāḳa ile terfīʿ ve taʿlīḳ oluna, zīrā o vech ile taʿlīḳ edip kesr mevḍiʿini ḫāricde kılmak istivā-i şekle muʿīn olur ve ʿalāḳa ḫırḳa-i leyyineden ittiḫāẕ olunur ve bir ḥays̱iyyet üzere taʿlīḳ olunur ki onda elbette kebb olmaz ve basṭ-ı ʿanīfle basṭ dahi olmaz ve baʿḍı kerre bi-sürʿatin sāʿid müncebīr olur, yirmi sekiz güne ḳarīb incibār ḥāṣıl olur.

Rusġun Kesri Beyānındadır

ʿAẓm-ı rusġa kesrin ʿurūḍu ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur, zīrā cidden ṣulbdür. Kaçan kesri mūcib bir sebeb ʿārıḍ olsa mevḍiʿinden zāil olur ve kesri ḳabūl eylemez ve onun ġāyet-i ʿilācı ḫalʿ ʿilācı olur.

ʿİẓām-ı Eṣābiʿin Kesri Beyānındadır

ʿİẓām-ı eṣābiʿe dahi rusġ gibi kesrin ʿurūḍu ḳalīl olur belki o dahi zāil olur, münkesir olmaz. Ve erbāb-ı cebr dediler ki eger ʿiẓām-ı eṣābiʿe kesr ʿārıḍ olsa ʿalīl bir kürsī-i mürtefiʿ üzere iclās olunur ve kürsī-i müstevī-i āḫer üzere yedini vaḍʿ ile ona emr olunur ve ḫādim ʿiẓām-ı meksūreyi medd edip ibhām ve sebbābe ile ṭabīb tesviye eder ve eger ʿalīlin ibhāmı esfele meyl eylediyse ribāṭı fevḳten istiʿmāl lāyıḳ olur. Ve baʿḍı kerre ona verem-i ḥārr ʿārıḍ olur ve bu ʿiẓāmda istirḫā olmakla onda fūḍūl-i kes̱īre müctemiʿ olur ve onda o fuḍūl serīʿan cāmid olur ve cümūdu müştedd olur.

Ve eger kesr sülāmāya[181] veyāḫūd iṣbaʿ-ı ibhāma ʿārıḍ olursa lāyıḳ olur ki onlara ḫāṣṣ olan ribāṭ ile maʿa'l-keff rabṭ oluna ḥarekete māniʿ olup ve s̱ebāt üzere olsun için. Ve eger kesr sebbābede ve ḫınṣırda ise o iṣbaʿlar civārında olan iṣbaʿla maʿan rabṭ olunur. Ve eger kesr vusṭāda ise cānibde olan iṣbaʿlarla rabṭ olunur veyāḫūd ʿale'l-vilā küllü eṣābiʿ baʿḍısı baʿḍı āḫerlerle rabṭ olunur ve bu rabṭ ecved olur ḍabṭı ve ḥareketten menʿi eks̱er olmakla ve senin bu vech [üzere] rabṭın cebāir ile rabṭ olanlara müşābeheti olur.

---

181 اَلسُّلاَمَيَاتُ [es-sulāmeyāt] (sīnin ḍammı ve mīm'in fetḥi ve lām'ın ve yā'nın taḫfīfiyle) parmaklarda olan kemiklerdir. اَلسُّلاَمَى [es-sulāmā] (sīnin ḍammı ve elifin ḳaṣrıyla) vāḥididir. Vankulu.

ᶜAẓm-ı ᶜArīḍa ve Verike Ḥādiṡ Kesr Beyānındadır

ᶜAẓm-ı verikte ḳuvvet olmakla nādiren münkesir olur ve baᶜḍı kerre ona kesr eṭrāfının tefettütü ḥasebiyle olur ve baᶜḍı kerre ṭūlen münşaḳḳ olur ve baᶜḍı kerre dāḫili bāṭına mündefiᶜ olur ve bu aḥvālin ᶜurūḍundan sonra vecaᶜ ve naḫs ve sāḳ ve faḫiẕe ḫader dahi ᶜārıḍ olur ve o ᶜavārıḍın miḳdārı menkib inkisārında ᶜaḍude o ᶜavārıḍın ᶜurūḍu miḳdārına ḳarīb olur.

Ammā fevḳa'l-ᶜuṣᶜuṣ olan ᶜaẓm-ı ᶜarīḍ münkesir olsa veyāḫūd onun ᶜaḍalesi teşaẓẓī eylese onun ıṣlāḥı ṣaᶜb olur ve iki veriklerden biri noḳṣāna ṣāir olur. Ve onun ᶜilācı ᶜalīl ibṭāḥ olunur yaᶜnī yüzü üzere yatırılır, iki ḳavī kimse iḥḍār olunur, her biri birer faḫiẕini medd ederler ve bir kimse dahi iki yed ile teşebbüṡ eder o iki kimseler müdāfaᶜada müsāraᶜa eylemesin [için] ve iki mücebbir dahi verikleri şiddet ve ḳuvvet ile ġamz ederler tesviye olunca ḳadar ve baᶜdehu üzerine muvāfıḳ ve ṣāliḥ ḍımād vaḍᶜ olunur ve baᶜdehu ḫırḳadan bir kübbe ve küre gibi ṣalābetli bir nesne ittiḫāẕ olunur, üzerine ᶜalīl istilḳā olunur ve bu vech üzere olan ᶜilāc ketifte olan ᶜilāca ḳarīb olur.

Ve eger verikin cevānibi münkesir olursa onun muᶜālecesi münkesir olan menkibin muᶜālecesi olur ve vācib olur ki onun rabṭı üzere [529a] terṭīb istiᶜmāl olunup ke-mā yenbaġī refāid tesviye oluna ve vācib olur ki mevḍiᶜ-i ᶜillet bir şeyᵓ vaṭīᶜ ve yumuşak nesneye müstenid kılına.

Kesr-i Faḫiẕ Beyānındadır

Kaçan faḫiẕ münkesir olsa ḳavī ve şedīd medde ḥācet olur ve baᶜde'l-medd faḫiẕ heyᵓet-i ṭabīᶜiyyesi üzere tesviye olunur yaᶜnī faḫiẕin cānib-i vaḥşīsi muḥaddeb ve cānib-i ünsīsi ḳalīlen muḳaᶜᶜar kılınıp heyᵓet-i ṣıḥḥīsi üzere müstemirr kılınır ve inkisār-ı ᶜaḍud bābında ẕikr olunduğu üzere kesr vasaṭṭa ve aᶜlāda ve esfelde olduğu aḥvāle mürāᶜāt olunur ve şeddi fevḳ cānibine kılınır ḥabs ve muḥāfaẓa eylesin için. Ve eṭıbbā dediler ki kaçan faḫiẕ münkesir olsa ḳuddām cihetine ve ḫārice münḳalib olur, ekṡer-i ḥālde o mevāḍiᶜ ᶜarīḍa olmakla onun tesviyesi yed ile ve ribāṭāt ile ve ᶜale'l-müsāvāt envāᶜ-ı medd ile olur veyāḫūd iki ribāṭın biri kesr üzere ve āḫeri taḥte'l-kesr kılınır eger kesr vasaṭṭa ise, ammā vasaṭṭan māil ve reᵓs-i faḫiẕe ḳarīb ise bir ḳımāṭ aḫẕ olunup onun vasaṭına bir ṣūfe leff olunur laḥmı ḳaṭᶜ eylemesin için ve o ḳımāṭın vasaṭı ᶜāne üzere kılınıp eṭrāfı nāḥi-

ye-i reʾse taṣʿīd olunur ve o eṭrāf bir ḫādime verilip cānib-i esfele imsākla emr olunur. Ve eger kesr rükbeyi vely eden cānibde ise ribāṭı fevḳa'l-kesr rabṭ edip eṭrāfını medd eden kimseye fevḳe medd eylesin için veririz ve rükbe dahi bir ribāṭ leff olunmakla ḍabṭ olunur ve ʿalīl sāḳı memdūd olduğu ḥālde ʿalā-vechihi istilḳā olunup faḫiẕ tesviye olunur. Ve eger onda dahi sāir aʿḍāda vuḳūʿu üzere ʿaẓm-ı nāḫiṣ var ise lāyıḳ olur ki o ʿaẓm-ı nāḫis mirāren mürūr eylediği üzere tesviye oluna ve eger o ʿaẓm-ı nāḫis mürtefiʿ ise aḫẕ olunur, ammā onun sāir tedbīri ʿaḍud muʿālecātı bābında ẕikr olunduğu üzere kılınır.

Ve ʿaẓm-ı faḫiẕin kesri cebr olundukta elli gecede müncebir ve müştedd olur. Ve biz sana ʿilāc-ı sāḳ beyān olundukta faḫiẕin vaḍʿı ne keyfiyyete olmak lāyıḳ olduğunu beyān ve iḫbār eyleriz. Ve vācib olur ki faḫiẕ tesviye olundukta iki faḫiẕ arasına ḫaşebden ve ḫaşeb miṡlliden heyʾet-i küre üzere bir ḳıṭʿa ḫaşeb vaḍʿ olunup tesviyeyi muḥāfaẓa için ve kesr tesviye olunup ve cebr-i maʿrūf üzere cebr olunup cebrden ḥādiṡ olacak ʿavārıḍa dahi teʿāhüd olunur yaʿnī ḥikkeyi ve veremi dāfiʿ olan ṭarīḳ üzere cebr olunur.

Ve eger faḫiẕe verem ʿārıḍ olsa faḫiẕe ʿārıḍ verem ḳavī olur ve faḫiẕe o miṡlli verem serīʿan ʿārıḍ olur, pes o veremin ʿurūḍunda vācib olur ki faḫiẕin ribāṭı ḥall oluna verem tefeşşī ve tebeddüd eylesin için ve veremi dağıtıcı neṭūlatı bundan aḳdem sen bildin. Ammā onda istiʿmāl olunan ḳavālib ve berābiḫ o ʿaẓīm levḥalardır ki onda miḳdār-ı ḳalīl taḳʿīr olur faḫiẕe melfūfe olan lefāyif tehendüm eylesin için ve o ḳavālib ṭūl-i ricli aḫẕ eder, zīrā ṭūl-i riclden ḳaṣīr olup sāḳ üzere cereyān eylemese belki dūne's-sāḳ munḳaṭıʿ olsa maṭlūb olan fevāyid o miṡlli elvāḥ istiʿmālinden ḥāṣıl olmaz ve eger ḳadr-i vācibden ṭūlü ezyed olsa marīḍa taʿab verir ve ḳadr-i vācibden ṭūlü eḳall oldukta dahi marīḍi itʿābdan ḫālī olmaz ve ẕikr olunduğu miḳdār elvāḥı taṭvīlin fāidesi riclden ṭāife-i ṣaḥīḥayı ḥareketten menʿ olur, zīrā mevāḍiʿ-i ṣaḥīḥadan baʿḍı mevḍiʿin ḥareketi cebre muḫill olur ve ḫuṣūṣan ḥāl-i ġaflet ve nevmde o elvāḥa ḥācet ekṡer olur ve o ḳavālib ve birānca ḥācet cidden kesr-i ʿaẓīm oldukta olur ve kesr-i ʿaẓīmde dahi ancak ḳable't-teverrüm istiʿmāl olunur, zīrā verem o miṡlli ālātı iḥtimāl eylemez. Ve'l-ḥāṣıl o ālāt ṡiḳal ve belā olmakla mādām ki ondan istiġnā ḥīle-i uḫrā ile mümkin ola, ona raġbet olunmaz.

Ammā faḫiẕi cebr olunan kimsenin nuṣbesi lāyıḳ olur ki ḥāl-i ṣıḥḥatte olan nuṣbe üzere ola ṣıḥḥatte dāimü'l-ḳabḍ veyāḫūd dāimü'l-basṭ ise o minvāl üzere kılına ve eks̱er-i nāsta faḫiẕin nuṣbe-i ṣıḥḥiyyesi basṭ üzere olur ve maᶜlūm ola ki faḫiẕi ve veriki münkesir olan kimsenin kesri müncebir olsa ᶜaracdan o kimse ḫālī olmaz ve kaçan ᶜaḍalinin şeẓāyāsı munḳaṭıᶜ olsa faḫiẕ evvelā istirsāl edip s̱āniyen munḳaṭıᶜ olur.

Fülkenin Kesri Beyānındadır

Fülkenin inkisārı ḳalīl olur, eks̱er-i ḥālde ona dıḳḳ ᶜārıḍ olur ve onun ᶜārıḍası mess ile ve ḫuşūnet iḥsās olunmakla ve ferḳaᶜa ile taᶜarrüf olunur, zīrā onlara lems ile tefaṭṭun olunup üẕün ile ferḳaᶜanın ṣavtı istimāᶜ olunur. Ve onun ᶜilācında sāḳ medd olunup fülke mevḍiᶜ-i ṭabīᶜīsine ilḳām oluna. Ve eger fülke müteferrıḳ oldu ise evvelā o müteferriḳ cemᶜ olunup ve baᶜdehu mevḍiᶜine dess oluna.

Sāḳın Kesri Beyānındadır

Sāḳın terekkübü iki ᶜaẓmdan olur, biri ṣaġīr ve ᶜulyā ve biri kebīr ve süflā olur ve ṣaġīr olan ᶜaẓmın inkisārı kebīrden eslem olur. Ve kaçan ṣaġīr-i ᶜulyā münkesir olsa sāḳın meyli ḫārice ve ḳuddāma olur ve kübrā ve süflā olan ḳaṣabe münkesir olsa sāḳın meyli ḫalfe ve ḫārice olur ve iki ḳaṣaba cemīᶜan münkesir olsa ziyāde redī olur ve o ḥālde sāḳ cemīᶜ-i cihāta meyl eder.

Ve maᶜlūm ola ki kesr-i sāḳın ᶜilācı sāᶜid kesrinin ᶜilācı ḳıyāsı üzere olur ve onun meyli gibi meyli olur. Ve sāḳın şekl-i ṭabīᶜīden inḥirāfta ḥāli ᶜaḍūd ḥāli gibi değildir belki şekli müstaḳīmdir ve vācib olur ki onun meddi istiḳāmete redd ṭarīḳi üzere ola.

Kaᶜb Beyānındadır

Kaᶜb inkisārdan maṣūn ve meʾmūndur, ṣalābet-i cevheri olup onu viḳāyeler muḥīṭa olmakla ve ona eks̱er-i ḥālde ḫalᶜ ᶜārıḍ olur ve ḫalᶜ-i kaᶜbın ẕikri mürūr eyledi.

ᶜAḳıb Beyānındadır

ᶜAḳıbın inkisārı ṣaᶜbdır ve ᶜilācı müteᶜassirdir ve eks̱eriyyā onun sebeb-i inkisārı mevḍiᶜ-i ᶜālīden mütteki'en ᶜalā-riclihi suḳūṭtur. Ve baᶜḍı kerre kesr-ı ᶜaḳıbda raḍḍ-ı ᶜaẓīm olur ve buṭūn-ı ᶜaḍale dem seyelān edip cümūd eder ve baᶜḍı kerre aᶜrāḍ-ı ᶜaẓīmeye ḥummā ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl ve irtiᶜāş ve teşennüc-i ricl mis̱lli nesneler mü'eddī olur. Ve ᶜaḳıbda dem-i cāmid ḥudūs̱u ẓāhirde maᶜlūm olmaz ve ḫārice ḫurūc eylemez. Ve eger ᶜaḳıbda fi'l-aṣl olmayan kümūdet ḥādis̱ olursa ᶜalāmet-i rediyye olup delālet eder ki o mevḍiᶜ ṭarīḳ-i ᶜufūnette olur. Ve eger ᶜaḳıbın veremi ẓāhir ve müdāfiᶜ ise ecved olur ve baᶜḍı kerre onun inficārı yesīr olur. Ve kaçan ᶜaḳıb müncebir olsa onun üzerine meşy yaᶜnī ona müsteniden meşyde vecaᶜ olur. Ve eger ᶜaḳıb lāyıḳı üzere müncebir olmasa onunla intifāᶜ bāṭıl olur.

Eṣābiᶜu'r-Ricl

Kesr ve ḫalᶜde ayak parmaklarının ᶜilācı eṣābiᶜ-i yed ᶜilācı gibi olur. Ve baᶜḍı kerre eṣābiᶜ-i ricli cebr eden kimse ḳademi ile vaṭ' edip tesviye eder. Ve cebr eden kimseye vācib olur ki bu meẕkūrları iḥtiyāṭ üzere [529b] işleyeler. Ve'l-ḥamdü lillāhi dāimen.

ḲĀNŪN’DAN KİTĀB-I RĀBİᶜ FÜNŪNUNUN FENN-İ SĀDİSİ BEŞ MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİL OLUP

Maḳāle-i Ūlā Aḥvāl-i Sümūmdan Maᶜlūm Olanların Uṣūlü ve Muᶜālecātı Maḳālātını Tafṣīl Ḫuṣūṣan Ḥayvāniyye Olmayanları Kemāl-i Tafṣīl Beyānındadır

Meşrūb Olan Sümūmdan Taḥarrüzde ve Baᶜde’ş-Şürb Muᶜālecātında Kelām-ı Küllīdir

Semm saḳy olunmaktan ḫavf eden kimseye vācib olur ki o aġdiye-i ġalīẓa tenāvülünden ictināb ve ḥaẕer eyleye ki onda ṭuᶜūm ġālibe ola yaᶜnī ḥumūḍat ve mülūḥat ve ḥarāfet ve ḥalāvet ṭuᶜūm-ı ġālibelerinden biri ola ve keẕālik rāyiḥası ġālib olan mütenāvelden dahi ḥaẕer eyleye, zīrā semmin rāyiḥasını ve ṭaᶜmını ṭaᶜāmın ṭaᶜm-ı ġālibi ve rāyiḥa-ı gālibesi kesr eder ve o ṭaᶜāma dess olunan semmin ṭaᶜm ve rāyiḥasını iḥsāsa māniᶜ olup ona saḳy olundukta bilā-şuᶜūr şürb eder. Ve keẕālik şürb semmden ḫavf eden kimseye vācib olur ki saḳy-ı semm ile müttehem olan kimsenin meclisine cūᶜ-ı şedīd ve ᶜaṭaş-ı şedīd zamānında ḥāḍır olmaya, zīrā cūᶜ ve ᶜaṭaş şiddet-i nehem katında saḳy olunan semme tefaṭṭundan şāribi menᶜ ve semmin keyfiyyātını setr eder. Ve maᶜa-hāẕā şarāb ve ṭaᶜām ile mümtelī olan kimseye iki ᶜaraḍ ᶜārıḍ olur: Eḥadühümā budur ki kendiyi mümtelī olan ṭaᶜām-ı kes̱īrde semmi iḫfā ederler. İkincisi budur ki mütenāvel olan ġıdā ile ᶜurūḳ memlüvve olur ve ᶜurūḳta menfeẕ bulmaz ve baᶜḍı kerre o mütenāvel olunan ṭaᶜāmda semme müḍādde olan nesne olur yaᶜnī semm için ᶜurūḳta menfeẕ olsa o ṭaᶜām semmin maḍarratını defᶜ eder idi.

Ve keẕālik saḳy-ı semm olunmaktan ḫavf eden kimseye vācib olur ki semmin maḍarratını dāfiᶜ olan edviye tenāvülüne iᶜtiyād eyleye, mes̱rūdīṭūs mis̱lliler tenāvülünü ᶜādet eyleye ve devām üzere onun tenāvülünün semme menfaᶜati tecribe olunmuştur ve keẕālik ṭīn-i Ermenī maᶜcūn mis̱lliye ve varaḳ-ı seẕāb ile tīn ve cevz ve milḥ-i cerīş tenāvülünü deyden edeler, ammā bunların veznleri seẕāb-ı yābisten yirmi cüzᵓ ve cevz iki cüzᵓ ve milḥ beş cüzᵓ olur. Ve cedvārın defᶜ-i sümūmda menfaᶜati ᶜacībedir, küllü maḍarratını sümūmun defᶜ eder ve būḥā dahi onun gibidir. Muṣannif der ki “būḥā”

devā-i vāḥid midir veyāḫūd "bū" bir devā ve "ḥā" başka başka devā mıdır onu ben taḥkīḳ edemedim. Ve keẕālik bu devā dahi nāfiᶜdir: Bezr-i şelcem-i ṣıġār nıṣf dirhem aḫẕ olunup maṭbūḫ ile şürb olunur. Ve keẕālik seẕāb ve milḥ dahi onlar gibi nāfiᶜdir.

Ve semm saḳy olunmaktan ḫavf eden kimseye vācib olur ki ancak onun iḥtirāzı ġayrin ṭaᶜāmından ve şarābından olmaya belki min-ḥays̱ü lā-yaḥtesibü meᵓmūlü olmayan kimseden ẓuhūr eder ve belki meᵓkel ve meşrebine ḥaşerāt, semmiyyetli ve ḫabīs̱ ᶜaẓāye ve rüṭeylā ve ᶜaḳreb mis̱lli nesneler ḥāl-i ṭabḫta ṭaᶜāmına ve şarābına suḳūṭ eder, zīrā eks̱er-i hevāmm rāyiḥa-ı şarāba muḥibb olmakla teᶜāṭī ḳaṣdı ile suḳūṭ eder ve dināndan ḫurūc edemeyip helāk olurlar. Ve baᶜḍı kerre dahi o hevāmm evānīde olan şarābı şürb edip baᶜdehu ḳayᵓ etmekle şarābı tesmīm ve ifsād eder. Ve hevāmmın semmiyyeti olmakla onların maẓınnesi olan müsaḳḳafāt ve şecere-i ᶜaẓāye taḥtları ve meᶜāşibden[182] taḥarrüz dahi vācib olur.

Sümūm-ı Meşrūbede Vāḳiᶜ Kelām-ı Küllīdir

Bi'l-cümle sümūm aṣnāfı iki ṣınfa rāciᶜadır, birisi bi-keyfiyyetihi fāᶜildir ve āḫeri bi-ṣūretihi ve bi-cümleti cevherihi fāᶜildir. Ammā ṣınf-ı evvel onlardan kimisi erneb-i baḥrī gibi ekkāl ve muᶜaffindir ve kimisi ferfiyūn gibi mülhib ve müsaḫḫindir ve kimisi afyūn gibi müberrid ve muḫaddirdir ve kimisi dahi mürdāsenc gibi bedende olan mesālik-i nefesi müseddiddir. Ve ṣınf-ı s̱ānī yaᶜnī bi-cümleti cevherihi fāᶜil olan bīş mis̱llilerdir ve keẕālik helhel dedikleri semm dahi o ḳabīldendir ve iddiᶜā olunduğu üzere helhel bīşin veyāḫūd ferbiyūnun veyāḫūd ḳurūn-ı sünbülün veyāḫūd şeyᵓ-i āḫerin ṣamġıdır ve keẕālik ḳurūn-ı sünbül dahi o ḳabīldendir. Ve merāret-i nemir ve ona müşābih olanlar dahi onun gibidir, merāretü'n-nemrin şerri cümleden ziyādedir.

Ve sümūmun bir ḳısmının ḥamli ᶜuḍv-ı vāḥid-i muᶜayyene olur, mes̱elā ẕerārīḥ mes̱āneye ve erneb-i baḥrī riyeye ḥamli olur ve bir ḳısmı dahi afyūn gibi bi'l-cümle beden ḥaml olur sümūmdan tebdīl-i mizācla veyāḫūd taᶜfīn ile veyāḫūd ḥamli ᶜuḍv-ı vāḥid-i muᶜayyene olmakla ḳatl eden semmin fiᶜli teᵓeḫḫür edip baᶜde-ḥīnin ẓuhūr eylemek cāiz olur.

182 "Meᶜāşib" otlu yerdir.

Ve ᶜufūnet iḥdāṡıyla ḳatl eden semmin bedende mekṡi her ne ḳadar aṭvel olur ise şerri o miḳdār ekṡer olur. Ve onun selīmi şürb olunduğu gibi meşrūbun ve taᶜfīn eylediği mevāddın ᶜaraḳ miṡlliler ile yāḫūd o ᶜufūnete muḳābil olan devā istiᶜmāliyle taḥallül edenleri olur.

Ve maᶜlūm ola ki emzice-i ḥārre aṣḥābına muḫaddirātın maḍarratı bir cihetten aḍᶜaf ve cihet-i uḫrādan aḳvā olur ve o iki cihetten hangisi ġālib ise ḥükm ġālibin olur. Ve ḥarāret-i ḳalbin sümūm-ı muḫaddireye muḳāvemeti ḥasebiyle semmin fiᶜli ḍaᶜīf olur, ammā semm beden-i ḥārrda telaṭṭuf edip onun cevher-i bārid-i ṡaḳīli laṭīf ve şiryānların şiddet-i ḥāreketleriyle ictiẕāb ve ᶜinde'l-inḳıbāḍ ceẕbi ḥasebiyle onun ebdān-ı ḥārreye nikāyesi eşedd ve aḳvā olmakla semmin teʾṡīri ḳavī olur ḫuṣūṣan ki sümūm-ı muḫaddire bārid olmakla mizāc-ı ḥārra müḍādde ola. Ve müşābih olur ki sümūm-ı ḥārre de dahi ḳavl bu minvāl olup min-vechin aḍᶜaf ve min-vechin āḫer aḳvā ola, zīrā mizāc-ı ḥārr sümūm-ı ḥārreyi ḳalbden defᶜ etmekle sümūma muḳāvemet eder ve ḳuvvet-i mizācı semmi taḥlīl eder lākin mizāc-ı ḥārr ṣāḥibinin şerāyini semmi ceẕb edip min-vechin aḍᶜaf ve min-vechin aḳvā olur. Ve onun için Cālīnūs dedi ki ḳūniyūn[183] yaᶜnī o semm ki muṣannifin ġālib-i ẓannı üzere bīş dedikleri semmdir ve iḥtimāldir ki semm-i āḫer ḳātil ola, pes o ism ile müsemmā olan semm insānı ḳatl eder velākin onu ekl eden zerāzīri yaᶜnī sığırcık kuşunu ḳatl eylemez o sebeb ile ki zerāzīrin ḳalbine mütenāvel olan ḳūniyūnun semmiyyeti taḥallül ve zāil olup ancak ġıdāiyyete istiḥālesi bāḳıye iken vāṣıl olur, ammā onu tenāvül [e]den insānın ḳalbine keyfiyyet-i semmiyyet bāḳıye iken vāṣıl olur ve lā-maḥāle insānı ḳatl eder. Ve insānda ḳalbe vuṣūlü serīᶜ olduğunun vechi budur ki insānda olan mecārī vāsiᶜ ve ḥarāret ġālib ve şerāyīninde ceẕbe müʾeddī olan ḥareket ḳavīdir, ammā zürzūrda bu ḥālāt yoktur. Muṣannif der ki Cālīnūs'un ẕikr eylediği vech ḫuṣūṣ-ı meẕkūre vechün-mā olur lākin ḳuvā-yı fāᶜiliyye ve ḳuvā-yı münfaᶜile aralarında olan münāsebete mürāᶜāt olunmak vācibdir. Pes Cālīnūs'un vechine o zamān ḥācet olur ki cemīᶜan ḥayvānāta ḳıyās ile ḳūniyūn semm ola ve bu semmin bi'l-cümle ḥayvānāta ḳıyāsla semm ol-

183 Maᶜlūm ola ki ṭabᶜ ile olan nüsḫada "ḳūniyūn" vāḳiᶜ olmuştur, āḫer nüsḫaların kiminde "ferfīr" ve kiminde "ferbiyūn" vāḳiᶜ olmuştur. Ṣaḥīḥ olan nüsḫa-i ūlādır, bundan sonra ḳūniyūn resminde muṣannifin kelāmı ona şehādet eder.

duğu maʿlūm değildir ve cāizdir ki ḳūniyūn zerāzīre ḳıyāsla semm olmayıp mizāc-ı insāna ḳıyāsla semm ola. Ve Cālīnūs dedi ki baʿḍı ʿacāiz evvelā bīş-ten miḳdār-ı ḳalīl tenāvül ederler ve baʿdehu o tenāvüle müdāvemet ederek [530a] ṭabīʿatı onu tenāvüle meʾlūf edip keṡīren tenāvülüne cürʾet ederler ve onlara onun tenāvülü muḍırr olmaz. Muṣannif der ki Cālīnūs gibi Rūfus dahi taḥdīṡ ve ḥikāye eyledi ki bir cāriye semm ile minvāl-i meẕkūr üzere tağdiyeye meʾlūfe kılındı, ona mübāşeret ve mücāmaʿat eden mülūk helāk olsun için ve o cāriyenin mizācı bir meblaġa bāliġ oldu ki onun luʿābı iṣābet eylediği ḥayvānı ḳatl eyledi, bināen ʿalā-ẕālik luʿābını arḍa ilḳā eylese ona decāc taḳarrüb eylemez idi.

Aṣnāf-ı Sümūma Olan İstidlālāt Beyānındadır

O aṣnafa bedende onların iḥdāṡ eylediği evṣāf ile istidlāl olunur:

Eger bedende leẕʿa ve teḳaṭṭuʿa ve maġṣa ve ekkāle müşābih nesne ḥādiṡ olursa delālet eder ki semm-i meşrūb edviye-i ḥārre vü ḥādde vü ḥirrīfedir zernīḫ ve sükk ve zībaḳ-ı maḳtūl gibi.

Ve eger iltihāb-ı şedīd ve dürūr-ı ʿaraḳ ve ḥumret-i ʿayn ve kerb ve ʿaṭaş olursa delālet eder ki o semm-i meşrūbun semmiyyeti ancak ḥarāreti ḥase-biyledir ferbiyūn gibi.

Ve eger sübāt ve ḫader ve berd ḥādiṡ olursa delālet eder ki semm muḫad-dirāt ḳabīlindendir.

Ammā evṣāf-ı meẕkūreden biri olmayıp ancak suḳūṭ-ı ḳuvvet ve ʿaraḳ-ı bārid ve ġaşy ḥādiṡ olduysa delālet eder ki o semm bi-cümleti cevherihi mizāc-ı insāna müḍādde olan ḳabīldendir ve bu semm sümūm-ı sāireden erdeʾ olur.

Ve baʿḍı kerre sümūma revāyiḥiyle istidlāl olunur ve o rāyiḥa dahi be-denin küllīsinde olur afyūn şürb edenlerin bedeninden süṭūʿ eden afyūn rāyiḥası gibi veyāḫūd aʿḍā-i bedenden bir ʿuḍvda olur sümūm-ı muʿaffine şürb edenlerin feminde olan rāyiḥa-ı ʿafine gibi, meṡelā erneb-i baḥrī şürb ve efūnīṭun ve ẕerārīḥ şürb edenler feminde o revāyıḥ olur.

Ve baʿḍı kerre semme taḳyiʾe ile istidlāl olunur, zīrā baʿīd olmaz ki ḳayʾa naẓar eden kimse ḳayʾda semm-i meşrūbun cevherini rüʾyet ve müşāhede eyleye veyāḫūd semm-i meşrūbun rāyiḥāsını ve ṭaʿmını ḳayʾdan istişmām

ve teẕevvuḳ edip onlar ile semme istidlāl eylediler, zīrā baʿḍı kerre ḳayʾa naẓar olundukta baṣarı mürdāsence ve cibsīne vāḳiʿ olup o semmlerin meşrūb olduğuna delīl olur ve keẕālik dem-i cāmid ve leben-i münʿaḳide dahi naẓar taʿalluḳ eder, ammā afyūn cevheri ḳayʾa müşāhede olunmaz belki ḳayʾda afyūn rāyiḥası şemm olunmakla afyūn şürbü maʿlūm olur. Ve erneb-i baḥrī ve ḍıfdıʿ zehūket ile maʿlūm olur.

ʿAlāmāt-ı Rediyye Beyānındadır

Ve kaçan mesmūmu ġaşy aḫẕ edip ḥadeḳası münḳalibe ve sevād-ı ʿaynı ġāyib olsa ondan bürʾ recā olunmaz. Ve keẕālik ʿaynı muḥmerre olup lisānı taşra istirḫā eylese ve nabḍı sāḳıṭ olup bārid ʿaraḳ olsa delīl-i sūʾ olur ve o mis̱lli mesmūmun ʿayşı ve ḥayātı ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur.

Semm Saḳy Olunan Kimsenin Muʿālecātı Ḳānūnudur

Vācib olur ki teʾḫīr olunmayıp şürb-i semm edenlerin ʿilācına mübāderet oluna ve semmin ḳuvveti bedene fāş olmazdan muḳaddem muʿālecesine bedʾ olunup ona mā-ı fātir ve dühn-i şīrec ve zeyt saḳy edip ḳayʾ ettirile ve o vechle taḳyiʾede mübālaġa oluna. Ve ecved olan taḳyiʾe için saḳy olunan o nesnelerde şibtten ve būraḳtan bir ḳuvvet ola ve baʿḍı kerre zeyte ḥuḍaḍ ve şaḥm-i ivezz ḫalṭ olunur.

Ve müsteḥabb olan budur ki ḳayʾ için her ne tenāvül ederse onda mā-ı kes̱īr ve ġıdā-i kes̱īr ola, zīrā kes̱īr olan mā ve ġıdā her ne ḳadar bi-ḥasebi'l-keyfiyyet semmin teʾs̱īrine māniʿ değil ise lākin kemmiyyetinin kes̱reti ḥasebiyle semmin sevretini kesr edip ona ġālib olur.

Ve kaçan mesmūm ḥasbe-mā emken ḳayʾ eylese semmin ʿādiyesini ve ḍararını defʿ için ona leben-i kes̱īr saḳy olunmakta beʾs yoktur eger o leben-i meşrūb baʿde'ş-şürb ḳaẕf olunursa ve keẕālik bezr-i kettān ve keẕālik şar[ā]b-ı ḥulv şaḥm-ı ivezz-i müẕābla ve keẕālik ḥaṭab-ı kerm remādının suyu saḳy olunur.

Ve vācib olur ki ḳayʾa ḥuḳne itbāʿ oluna ḫuṣūṣan eẕānın esfele nüzūl eylediği iḥsās olunsa ḥuḳne istiʿmāli ziyāde nāfiʿ olur. Ve eger mesmūmun ıḍṭırabı ẕikr olunan miḳdārdan ezyed ve eks̱er olursa hem muḳayyiʾ ve hem müshil nesneler istiʿmāl olunur ve şürb-i lebenden ġaflet olunmaz.

Ve eger ṭīn-i maḫtūm tiryāḳını istiᶜmāle ḥācet olursa o dahi istiᶜmāl olunur, zīrā o tiryāḳ defᶜ-i semme niᶜme'l-ᶜavn olur ḫuṣūṣan o tiryāḳ evvel-i emrde saḳy oluna. O tiryāḳ nüsḫası üzere terkīb olundukta meşrūb olan semmi ḳaẕf eder ve onun nüsḫası budur: Ḥḥabbu'l-ġār iki mis̠ḳāl, ṭīn-i maḫtūm iki mis̠ḳāl, iresā iki mis̠ḳāl bu eczālar zeyt ile maᶜcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi bunduḳa miḳdārıdır. Ve keẕālik ḥabb-ı belesān, zūfā-i yābis, lift-i berrīnin bezri ve fülfül-i ebyaḍ ve fülfül-i esved ve dār-ı fülfül ve vecc ve enīsūn ve fuṭrāsāliyūn ve esārūn ve kemmūn-ı Kirmānī ve bezr-i benc her birinden dörder dıraḫmī, sünbül, fiḳāḥ-ı idḫir her birinden beşer dıraḫmī, selīḫa on sekiz dıraḫmī, ḥamāmā, zaᶜferān her birinden altışar dıraḫmī; bu meẕkūrlar ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp bāḳılā-i Rūmiyye şarābıyla saḳy olunur. Ve keẕālik ṭīn-i maḥtūm olduğu ḥāl üzere bilā-taġyīr şarābla saḳy olunur. Ve bir ḳavm zuᶜm eylediler ki ḫurʾ-ı dīk şürb-i semm ᶜaḳıbında saḳy olunsa semmi ḳaẕf eder.

Ve mesmūma saḳy olunan devālardandır ferāsiyūn ᶜuṣāresi, varaḳ-ı ḳaṣab, nārdīn, bezr-i cezr, cünd-i bīdester, bunduḳ, tīn-i yābis, seẕāb. Ve bu bābda maḥmūd olan edviyeden olur: Ḳınne-i müntine dört dirhem, mürr bir dirhem şarāb-ı ḥulv ile saḳy olunsa. Ve kaçan ḳayʾdan sonra iltihāb-ı şedīd ᶜārıḍ olsa sen ona mā-ı s̠elc ve müberreden dühn-i verd saḳy edip onu taḳyiʾe eyle.

Ve vācib olur ki mesmūm elbette uyumaya ve nefsi terk eylemeye yaᶜnī nefsini sükūn üzere kılmaya tes̠aḫḫun ve teġalluẓ eylemesin için belki o mesmūm müntebih olup eṭrāfında ḳaᶜḳaᶜa eyleye yaᶜnī ḥavālī-i beytte o vech üzere meşy eyleye ki ayağının savtı işitile.

Ve kaçan semmin ḥāli mütebeyyine olup meşrūb olan hangi semm olduğu āşikār oldukta sen her semme bi-mā yuḳābiluhu ᶜilāc eyle. Ve semmin hangi semm olduğu ᶜayān olmak iki vech üzere olur: Birisi semmin hangi cinsten idiği ẓāhir olur. İkincisi cins-i vāḥidin envāᶜından hangi nevᶜ olduğu maᶜlūm olur. Evvelin mis̠āli yaᶜnī cinsi maᶜlūm olmağın mis̠āli meşrūbun muḳaṭṭıᶜāt-ı ḥāddeden olduğu maᶜlūm olur ve ona leben ve zübd ve dühn-i levz ile veyāḫūd semn ile mütteḫaẕ olan fālūẕec-i seyyāl ile ve ḥiddeti kāsir olan nesnelerin küllīsi ile ᶜilāc olunur veyāḫūd semm-i meşrūbun mülhibāttan olduğu ẓāhir olur, o zamān ona kāfūr ve mā-ı verd ve mā-ı küzbere ve o

mis̱lli devālarla ᶜilāc olur ve vaḳt-i istiᶜmālde s̱elc ile tebrīd olunup baᶜdehu istiᶜmāl olunur ve aᶜḍā-i re᾽īsesine ṭuḥlub mis̱lli ile ḍımād olunur ve vaḳt vaḳt tebrīdi tecdīd olunur. Ve [530b] bu mis̱lli semme cidden müberred olan meḫīḍ-i baḳar cidden nāfiᶜ olur ve eger faṣda muḥtāc ise faṣd olunur.

Ve eger meşrūb olan semm ᶜalāmet-i mez̲kūre ile muḥaddirāttan idiği maᶜlūm olur ise ona muᶜālecede tiryāḳ ve devā-i ḥıltīt şarāb-ı ṣırfta saḳy olunur ve kez̲ālik s̱ūm dahi saḳy olunur.

Ve eger semm-i meşrūbun mizāc-ı insāna bi-cümleti cevherihi müḍādde olan sümūmdan idiği ᶜalāmetinden ẓāhir olursa ona ᶜilācda mes̱rūdīṭūs ve tiryāḳ ve devāu'l-misk ve bādzehr saḳy olunur ve māu'l-laḥm ve şarāb istiᶜmāl ve ᶜalīl muṭayyibātla taṭyīb olunur, me᾽vāsı ve meskeni tervīḥ olunur ve elbise-i muṭayyibe ilbās olunur ve taᶜṭīs olunur ve fem-i miᶜdesi delk olunup ağzına nefḥ olunur ve şaᶜrı netf olunur. Bu muᶜālecāt sümūmda ictināb maᶜlūm olan semmin muᶜālecātı idi.

Ammā envāᶜı ᶜalāmāt-ı ḫāṣṣasından maᶜlūm olan semmin muᶜāleceleri bizim z̲ikr edeceğimiz ᶜilācla olur: Ve bi'l-cümle sümūm için şürb olunan edviyeden ġaraḍ semmi kesr olur veyāḫūd cevherini iḥāle olur leben ve fād-zehr ile kesr ve iḥāle olunduğu gibi veyāḫūd ġaraḍ semmin cevherini iḫrac olur ṭīn-i maḫtūmla semmin cevheri iḫrāc olunduğu gibi veyāḫūd devā-i meşrūbdan ġaraḍ semmin keyfiyyetine muḳābele olur şarāb içinde s̱ūm saḳy olunmakla lesᶜa-i ᶜaḳreb keyfiyyetine muḳābele olunduğu gibi.

Aṣnāf-ı Sümūm Beyninde Müşterek Olan Edviye Beyānındadır

O edviyeler bir nevᶜ edviyedir ki semme muᶜāraḍa edip ḳalbe vuṣūlüne māniᶜ olur ve onlar tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve fād-zehrāttan mücerreb olanlar, ṭīn-i maḫtūmdan mütteḫaz̲ olan tiryāḳ ve tiryāḳ-ı erbaᶜa.

Ve eṭıbbā dediler ki diflā zehresi ve varaḳı semmden mesmūmu taḫlīṣ eder. Ve denildi ki ḥabb-ı ᶜarᶜar bu şānda ᶜacībdir ve onun naẓīri yoktur ve onun nüsḫası encudān ve encudānın uṣūlü veznleri berāber ve ikisinden birer dirhem, şīḥ-i Ermenī iki dirhem aḫz̲ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve mā-ı tuffāḥta saḳy olunur ve o eczādan mütteḫaz̲ devānın menfaᶜati ġāyete bāliġadır. Ve buḫūr-ı meryem uṣūlü şarābla şürb olunur. Ve fūtenec ve bezr-i şelcem dahi nāfiᶜdir. Ve kez̲ālik ġārīḳūn iki dirhem şarābla ve

bersiyāvuşān ve ḫubbāzā ve ḫubbāzānın bezri ve varaḳını saḳy nāfiᶜdir. Ve keẕālik dār-ı ṣīnī ve muḫḫ-ı erneb ḫamr ḫalli ile iki ūḳıyye veyāḫūd cünd-i bīdester bir mis̱ḳāl veyāḫūd iki ūḳıyye zeyt-i ḳaysūm ile istiᶜmāl olunur. Ve ḥasek-i maᶜṣūrun suyu aḫẕ olunup saḳy olunur. Ve cezrin bezri ve ḫuṣūṣan Aḳlīṭī ve ḥıltīt ve ṭabīḫ-i caᶜde ve ṭabīḫ-i sāsāliyūs ve sekbīnec şeceresinin bezri ᶜacībedir.

Devā-i Mürekkeb: Sekbīnec-i berrīnin bezri ve cünd-i bīdester ve varaḳ-ı ḳaṣab her birinden birer cüzᵓ ve mecmūᶜun üç mis̱li şaḥm-ı ḥanẓal; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup bunduḳa-i kebīre miḳdārı saḳy olunur.

Ve o eşyālar dahi istiᶜmāl olunur ki ḳavm onu bi'l-ḫāṣṣa dāfiᶜ-i semdir diye ẕikr eylemişlerdir. Ve munaẓẓaf ve meslūḫ ibn ᶜursun ḳadīdi defᶜ-i sümūm için müstaᶜmel edviyenin aḳvāsı olur.

Sümūm-ı Cemādiye vü Maᶜdeniyye ve Ġayriler Beyānındadır O Cümle Bunlardır

Ḥacer-i Aḥmer

Baᶜḍı nās ḥīkāye eyledi ki aḥcārdan baᶜḍı ḥacerde semmiyet vardır, o ḥacer büssede müşābihtir ve onun bir dānıḳı ḳattāldir ve o ḳavm ḥācer-i meẕkūru bi-cümleti'l-cevher bīş gibi fāᶜil olan sümūm-ı ḥaḳīḳiyyeden ᶜadd eyledi. Ve o baᶜḍı dedi ki onun ᶜilācı bīş ᶜilācıdır ve ona enfa-ıᶜ ᶜilāc fād-zehrdir. *Ve eks̱er-i nüsaḫta "ḥacer-i Ermenī" vāḳiᶜdir "ḥacer-i aḥmer" bedeline.*

Zībaḳ

Ammā zībaḳ ḥayy saḳy olunan kimseye muḍırr olmaz, zīrā zībaḳ ᶜalā-eyyi ḥālin kāne bir ṭarīḳ bulup esfelden ḫurūc eder ve eks̱er-i ḥālde muḍırr olmaz ve belki üẕününe zībaḳ ṣabb olunan kimseye elem-i şedīd ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre teşennüce müᵓeddī olur. Zībaḳ maṣbūb olunan üẕün cānibinden s̱iḳal iḥsās olunur ve baᶜḍı kerre dahi cevher-i dimāġ ondan müteᵓeẕẕī olup ṣarᶜ ve sekteye müᵓeddī olur ve dimāġın teᵓeẕẕīsi zībaḳın berdi ve zaḥzaḥası ve s̱iḳali ḥasebiyle olur.

Ammā zībaḳ-ı meyyit ve zībaḳ-ı muṣaᶜᶜid redī ve ḍārr ve muḳaṭṭıᶜdır, onu şürb edenlere mertek şāribine ᶜārıḍa olan aᶜrāḍa müşābih ᶜaraḍlar ḥādiṡ olur maġṣ ve iltivā-i emᶜā ve meşyü'd-dem ve s̱iḳal-i lis̱ān ve s̱iḳal-i miᶜde gibi ve o şāribin cesedi teverrüm edip bevli muḥtebes olur.

el-ᶜİlāc: Onun ecved-i muᶜālecātındandır tenḳıye ve tenḳıye mecrāsına cārī nesnelerden sonra ona edviyelerden üç dirhem miḳdārı mürr şarābla saḳy olunur veyāẖūd mā-ı ᶜasel merreten-baᶜde-uẖrā saḳy olunur. Ve keẕā-lik mā-ı ᶜasel būraḳ ile iḥtiḳān olunup ve baᶜdehu ᶜilāc-ı saḥcla ᶜilāc olunur ve ḳalbi taḳviye eden edviye-i müştereke-i meẕkūre ile ᶜilāc olunur.

Ammā üẕüne ṣabb olunan zībaḳın ᶜilācı budur ki o kimse meᵓūf olan cānibden bir ayak üzere ḥacle eder yaᶜnī seker, başını yine o cānibe eks̱er mā-yümkin imāle eylediği ḥālde ve bu vech üzere meşy ona nāfiᶜ olur ẖuṣūṣan cānib-i āẖerde olan yedine bir nesne taᶜlīḳ oluna. Ve keẕālik üẕün-i meᵓūf cānibine meyl ederek ürcūḥa istiᶜmāli dahi zībaḳı iẖrāc eder. Ammā baᶜḍılar reṣāṣtan mütteẖaẕ mīl ile zībaḳı üẕünden aẖẕ ve iltiḳāṭa taṣaddī ederler ve o baᶜḍın bu mis̱lli tedbīri ẖaṭādır, zīrā o zībaḳ mevāḍiᶜ-i üẕünden mevḍiᶜ-i ḳarībde ise onun ᶜilācı ancak tereccuḥ ve ḥacl olur ve mekānı aġ-vaṣta ve ḳaᶜrda ise mīl ona vāṣıl olmamakla onun menfaᶜati olmaz.

Mertek ve Bürādetü'r-Reṣāṣ

Mürdāsenc yaᶜnī mertek şürb eden kimsenin bedenine verem ᶜārıḍ olur ve lisānında s̱iḳal ve bevli ve ġāiṭi muḥtebes olur ve baᶜḍı kerre ᶜaks üzere olup ġāiṭinde inṭılāḳ-ı müfriṭ olur ve miᶜdesinde ve emᶜāsında s̱iḳal olur ḥattā sürmü yaᶜnī maẖrec-i s̱üflü ẖurūc eder ve saḥca müᵓeddī olur ve eᶜālī-sinde nefẖa olur ve berāzı ile ġudde-i müteḥaccire gibi nesneler ẖurūc eder ve levni reṣāṣī olur ve nefesinde ḍīḳ olup baᶜḍı kerre ẖanıḳ eder ve baᶜḍı kerre onda īlāvus ᶜalāmeti ẓuhūr edip bedeninin levni üsrüb levni gibi olur. Ve bürāde-i reṣāṣ şürb edenin aḥkāmı şārib-i mertek aḥkāmı gibidir.

el-ᶜİlāc:[184] Onun muᶜālecesine mübāderet olup ᶜilāc-ı müştereke ve taḳ-yiᵓe istiᶜmāl oluna ve o dahi teftīḥi olan edviyeden kılınır bezr-i kerefs ve

184 [Buradan itibaren müstensihin gözü isfīdāc maddesinin ilacına kaymıştır. Atlanan bu kısmı "isfīdāc" maddesinin ᶜilāc kısmına kadar Ragıp Paşa'dan tamamlandı.]

tīn ve şibt ve būraḳ ṭabīḫi gibi. Ve vācib olur ki ona mürrden iki dirhem veyāḫūd üç dirhem şarābda saḳy oluna ve sünbül-i Rūmī, zibl-i ḥamām-ı rāʿiye ile şarābda saḳy oluna ve bu ʿilācın nefʿ-i bāliği olur veyāḫūd efsentīn ve zūfā veyāḫūd bezr-i kerefs veyāḫūd fülfül ḫāṣṣaten saḳy olunur ve bunların her birisinin saḳyı şarābla kılınır veyāḫūd bir dirhem mürr, nıṣf dirhem fülfül ile terleyince ḳadar saḳy olunur ve altı ḳīrāṭ saḳmūnyā mā-ı ʿaselde saḳy olunur. Ammā onların devām üzere tenāvül eyleyeceği ġıdāları o isfīdbācāt kılınır ki onun ittiḫāẕı laḥm-ı ḫarūf ile ola.

Ve onun bürʾü ʿalāmeti budur ki onun ṭabīʿatı münṭalıḳ olur ve idrār dahi olur ve bi'l-cümle onlar müfettiḥāt-ı maʿrūfe-i muʿarraḳaya ve müdirreye ve müshileye muḥtāc olur.

el-İsfīdāc

İsfīdāc şürb eden kimsenin lisānı ebyaḍ ve aʿḍāsı müsterḫī ve suʿāli müştedd ve keẕālik füvāḳı dahi müştedd ve ʿaḳlı muḫteliṭ olur ve bedenine ve dimāġına bürūdet ʿārıḍ ve cefāf ṭārī olur ve baʿḍı kerre boğazında ʿufūṣat iḥsās eder, lehātında ve lisānında ḫuşūnet ve yübūset bulur ve baṭnında maġṣ ve miʿdesinde leẕʿ ve fuʾādında vecaʿ ve şerāsifinde temeddüd ve nefesinde ḍīḳ olur ve baʿḍı kerre ḫunāḳa müntehī ve levn-i bedeni mübyaḍḍ olur ve baʿḍı kerre bevli esved veyāḫūd demevī olur.

el-ʿİlāc: Onun ʿilācı mertek şürb edenlerin ʿilācı gibidir ve ona mā-ı ʿasel ile saḳmūnyā saḳy olunur ve keẕālik ona müdirrāt saḳy olunup iḥtiḳān olunur ve nemvden menʿ olunur ve onun muḳayyiʾātına dühn-i uḳḥuvān ve dühn-i sūsen ve dühn-i nerces idḫāl olunur ve edviyesine ṣamġ-ı iccāṣ ve ṣamġ-ı düvādimü'd-derdār idḫāl olunur ve keẕālik simsim ve ḳamḥa maḍġ ṭarīḳi ile tenāvül olunup üzerine ṭılāen şürb olunur.

Cibsīn

Onu şürb edenlere isfīdāc şürbünden ʿārıḍ olan aʿrāḍ ḥādiṡe olur velākin cibsīnin īcāb eylediği ḫunāḳ ʿaẓīm olur ve vācib olur ki ona isfīdāc ʿilācı ve fuṭr ʿilācıyla muʿālece olunup sonra luʿābāt-ı lezice saḳy oluna [lākin müleyyināt-ı meẕkūre ve aḥsā istiʿmāl olunduktan sonra saḳy oluna], zīrā bu tedbīr ḫuşūnet-i ḥalḳı izāle eder. Ve şārib-i cibsīn saḳmūnyā misḻli ile

ishāle muḥtāc olur ve mirāren onun ishāli muʿāvede olunur; eger ondan saḥc ʿārıḍ olur ise saḥcı ʿilāc olunur. [531a] Ve cibsīn ʿilācında meẕkūr olan edviyeden olur eṭrāf-ı kermin remādının ḥāşā ile istiʿmāli.

Zincefr ve Şükk

Bu ikisinden zībaḳ-ı maḳtūl aʿrāḍı mis̱lli aʿrāḍ ḥādis̱e olur velākin şükkten ishāl-i kes̱īr ʿārıḍ olur ve şükk[185] şürbüne ishālin delāleti sāir aʿrāḍın delāletinden aḳvā ve evlā olur.

el-ʿİlāc: Onun ʿilācı semm-i müteḳaddimin ʿilācı gibidir ve o ʿilācdan sonra aḥsā-yı desime ve şuḥūm-ı leyyine istiʿmāl olunur.

ez-Zencār

Zencār şürbünden maġṣ-ı şedīd ve ḥalḳta leẕʿ-i ḳavī ve aḥşāda taḳṭīʿ ve ḳayʾ ve ḳurūḥ ḥādis̱e olur.

el-ʿİlāc: Ẕikri ātī zernīḫ ʿilācı gibi muʿālece olunur.

Ḥadīdin Bürādesi ve Ḫabes̱i

Onları şürbden baṭnda vecaʿ-ı şedīd ve femde yübs ve lehīb ve ṣudāʿ-ı ġālib ʿārıḍ olur.

el-ʿİlāc: Bi-ḳuvvetin müshil olana edviye ile ona leben saḳy olunur ve baʿdehu semn ve zübd o aḥvāl sākine olunca ḳadar saḳy olunur ve dühn-i verd ve dühn-i benefşec ve dühn-i ḫilāf işbu dühnler ḫall ile ḍarb olunup devām üzere başta ṣabb olunur. Ve baʿḍı kerre o semmi şürb edenlere müteferriḳātı nefsine cemʿ eylesin için mıġnāṭīṣ saḳy olunup ardınca müshilāt-ı meẕkūre saḳy olunur. Ve baʿḍı kerre beher yevm mıġnāṭīṣten bir dirhem saḳy olunup ardınca düsūmetli ve müzliḳ meraḳ ḥasvi semn-i baḳar ile iṭʿām olunur ishāl eylesin için eger o bürāde ve ḫabes̱ esfele nüzūl eyledi ise ve eger o semm henüz miʿdede ise o edviye ile taḳyiʾe olunur.

185 "Şükk" sıçan otudur, müfredātta meẕkūrdur.

en-Nūretü ve'z-Zernīḫ

Nūre ve zernīḫi cemīᶜan şürb edenlere maġṣ ve emᶜāda ḳurūḥ ḥādis̱ olur. Ve zernīḫ-i muṣaᶜᶜid saḳy olunanlara şükk aᶜrāḍına ḳarīb aᶜrāḍ ḥādis̱ olur ve baᶜḍı kerre suᶜāl-i müᵓez̠z̠ī ᶜārıḍ olur. Ve yalnız nūre saḳy olunanlara yübs-i fem ve vecaᶜ-ı miᶜde ve ḥabs-i bevl ve istiṭlāḳ-ı baṭn maᶜa'd-dem ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre yalnız nūre şürbünden berd-i eṭrāf ve ġaşy ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre dahi lisāna cefāf ve ḫunāḳ ᶜārıḍ olur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācında istiᶜmāli vācib olan eşyā ile ona bedᵓ olunup baᶜdehu cüllābla māᵓ-yı ḥārr ona saḳy olunur ḳayᵓ eylesin için veyāḫūd mā-ı ḥārr dühn ile saḳy olunur ve baᶜdehu bezr-i kettān ṭabīḫī ve ṭabīḫ-i erüzz ve ṭabīḫ-i circīr bu ṭabīḫlerden biri veyāḫūd ikisi aḫẕ ve saḳy olunur ve ᶜasel ile mülūkiyye ᶜuṣāresi saḳy olunur ve leben ve elᶜibe saḳyından zāil olunmaz ve lüzūcāt ve düsūmāt ve maraḳ-ı şaḥmiyye saḳy olunur ḫuṣūṣan ḫubbāzā ile saḳy olunur; eger ondan suᶜāl ḥādis̱ olur ise ona müleyyināt ile ᶜilāc olunur.

Ve kez̠ālik nūrenin ᶜilācında taḳyiᵓe ve ḥaḳn ve tedsīm ve telyīn ve z̠erārīḥ ᶜilācına ḳarīb ᶜilāc istiᶜmāl olunur. Ve bu bābda eṭıbbānın aḳvālindendir ki bevl-i ḥımār ve merāre-i ġazāl aḫẕ olunup mā-ı ḥārr ile iki dānıḳ miḳdārı istiᶜmāl olunur.

Mā-ı Ṣābūn

Onun ḥāli nūre ḥāline ḳarībdir ve ᶜilacı onun ᶜilācına ḳarībdir.

Zāc ve Şebb

Onların maᶜan şürbü suᶜāl-i şedīdi teheyyüc edip sille müᵓeddī olur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı leben-i etān ve zübd ve sükker ve eşribe-i zūfāiyye ve o mis̱llilerin şürbü olur

ᶜAle'r-Rīḳ Mā-ı Bārid Şürbü

ᶜAle'r-rīḳ veyāḫūd ᶜale'l-ḥammām veyāḫūd ᶜale'l-cimāᶜ mā-ı bārid şürbünden fesād-ı mizāc ve istisḳā ḫavf olunur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı devā-i lükk ve devā-i kürküm ve o mis̱lli edviye olur. Ve baᶜḍı kerre mā-ı bārid üzere şarāb-ı ṣırf şürb etmek onun maḍarratını defᶜe kifāyet eder.

Sümūm-ı Nebātiyye Cümlesi Budur

Bīş

Bu semm sümsūm-ı sāireden şerrlidir, onu şürb edenlerin şefelerine ve lisānına verem ʿārıḍ olur ve gözleri cuḥūẓ eder ve ona düvār ve ġaşy tevātür eder ve iki sāḳı ʿamel eylemez ve onu şürb cidden redī olur ve ondan taḫalluş ḳalīlü'l-vuḳūʿ olur ve olduğu ḥālde dıḳḳ ve sille intiḳālle olur ve baʿḍı kerre onun rīḥi ṣarʿa müʾeddī olur. Ve bīşin ʿaṣīri nüşşāba yaʿnī sehmin peykānına saḳy olunur ve o sehm her kime iṣābet eylese fi'l-ḥāl ḳatl eder.

el-ʿİlāc: Şārib-i bīş ʿilācında vācib olur ki mübāderet olunur, bezr-i şülcüm ṭabīḫiyle taḳyiʾe olunup ona ṭılā ve semn-i baḳar merreten-baʿde-uḫrā saḳy olunur ve keẕālik ḳuşūr-ı bellūṭ ṭabīḫi ḫamr ile saḳy oluna. Ve bundan sonra biz deriz ki onun ʿilāc-ı aslīsi fād-zehr ve devā-i misk ve cedvār ve būhādır ve tiryāḳ-ı kebīr dahi ilā-ḥaddin ona nāfiʿ olur.

Ve ona ecved-i ʿilācdan olur fād-zehr ḥukāḳesinde misk saḳy eylemek veyāḫūd miḳdār-ı dirhem devā-i misk bir ḳırāt misk ile saḳy eylemek. Ve bir ḳavm zuʿm eyledi ki uṣūl-i keber bīşin bād-zehri olur ve bād-zehrātın küllīṣi bīşe ceyyiddir ḫuṣūṣan şebbe müşābih olur mertek[186] ḫuyūṭu gibi ḫuyūṭu olan fād-zehr ziyāde nāfiʿdir.

Ve bīş-mūşī tesmiye olunan ḥayvān bir nevʿ fārdır ki bīşe müḍāddedir ve o fār bīşin fiʿlini ibṭāl eder eger laḥmından tenāvül olunursa.

Ḳurūn-ı Sünbül

Bu semm her kime saḳy olunsa ona sersām ʿalāmātı ʿārıḍ olur ve lisānı müsevvid olur ve iḥlīlinden ḳaṭre ḳaṭre dem teḳāṭur eder.

el-ʿİlāc: Ona ʿilāc-ı müşterek olan mā-ı şaʿīr dühn-i verd-i müftir ile veyāḫūd o misḻli muḳayyiʾātla taḳyiʾe olunduktan sonra vācib olur ki bir misḳāl kāfūr bir ūḳıyye mā-ı verd içinde saḳy oluna ve onun kebidi ve ḳalbi şedīdü'l-berd olan edviye-i muṣandele vü mükeffere ile taḍmīd oluna ve ona sevīḳ-i tuffāḥ-ı ḥāmiḍ ve sevīḳ-i şaʿīr mā-ı s̱elcle cüllāb içinde saḳy oluna ve ona rummān-ı ḥāmiḍ ʿuṣāresi ve ḫıyār ʿuṣāresi ve biṭṭīḫ-i zıḳḳī ve māu'ş-şaʿīr ve mā-ı ʿinebi's-s̱aʿleb ve rāib-i ḥāmiḍ saḳy olunur.

186 "Mertek" mürdāsencdir.

Ḳūniyūn

Ben bu devāyı taʿarrüf eylemedim ve vücūh-ı ẓunūndan baʿḍı vechle ben ẓann ederim ki ḳūniyūn bīşe şebīh bir semmdir. Ve ona ḫāṣṣaten delālet eden ʿalāmāt ḳavmin ẕikr eyledikleri üzere budur ki onu şürb eden kimseye leẕʿ-ı baṭn ve füvāḳ ve ġaşy ve vechinin küllīsinde ṣufret ve ḫuṣūṣan ṣufret-i şefe ve berd-i nefes ve bedeninde netm ve ibtilāl ve ḫader olup ʿaḳlı muḫteliṭ olur evvelā reʾsine s̱iḳal ʿārıḍ olduktan sonra ve nabḍı ṣaġīr-i munḳaṭıʿ olur ve ʿaraḳ-ı bārid ile taʿarruḳ eder ve maḥmūm olup helāk olur.

Semmiyyetli Edviye-i Müteʿaddidedir

Ferbiyūn

Ondan kerb-i şedīd ve kehīb ve baṭnında leẕʿ ve füvāḳ ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre ifrāṭ üzere baṭnında istiṭlāḳ olur.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki evvelā taḳyiʾe ve baʿdehu tebrīd oluna ve ona semn ve zübd füvve ile saḳy olunur ve baʿdehu ḳurūn-ı sünbül ʿilācı ile muʿālece olunur ve ona dāimā mayḫoş enār suyu ve mayḫoş tuffāḥ suyu ve mā-ı rāib saḳy olunur.

Elbān-ı Yetūʿāt

Yetūʿāt yedi nevʿdir onlar edviye-i müfredede taʿdād olunmuştur ḫuṣūṣan leben-i şübrüm ve leben-i ʿuşer ve leben-i lāġıye min-beyni'l-yetūʿāti'd-devāiyye ondan leẕʿ ve isrāf üzere ishāl ʿārıḍ olur, ferbiyūnda ʿārıḍ olan leẕʿ ve ishāl meblaġına bāliġ olur. Ve vācib olur ki onun ḳuvveti dūġ ve semn ve zübd ile kesr olunup ondan ʿārıḍ olan ishāl-i dem idrār ve bevl mis̱li aʿrāḍ bābında ẕikr olunan muʿālecātla ʿilāc oluna. Ve deyildi ki leben-i şübrümün iki dirhem miḳdārı şāribini ḳatl eder ve onun ʿilācı mā-ı s̱elcle istiḥmām yaʿnī iġtisāl olur. Ve leben-i ʿuşerin üç dirhem miḳdārını şürb iki günde ḳatl eder ve kebidi teftīt ve tefrīḳ eder ve onun ʿilācı dahi leben-i şübrüm ʿilācı gibidir.

es-Saḳmūnyā

Onun şerbet-i ḳattālesi iki dirhemdir ve onun [531b] aḥvāli ānifen ẕikr olunan aḥvāle ḳarībdir. Ve vācib olur ki onun ʿādiyesi ve ḍararı dūġla ve sevīḳ-i tuffāḥ ve rubb-ı sefercel ve rubb-ı rībās ve summāḳ ile kesr oluna.

Māzeryūn ve Ḫāmālyūn

Māzeryūnun şerbet-i ḳattālesi iki dirhemdir ve o miḳdārını şürbden ḳayʾ ve ishāl-i müfriṭ ʿārıḍ olur. Ve deyildi ki māzeryūnun nevʿ-i esvedü'l-levni ki ona ḫāmālyūn tesmiye olunur, o nevʿ aḳtel ve aʿrāḍı eşedd olur ve onu şürbden aḥşāda leẕʿ-i şedīḍ ve küll-i bedende vecaʿ ve daġdaġa ve füvāḳ ʿārıḍ olup baʿdehu balġamī ve zebedī ḳayʾ eder ve baʿdehu küzāza müʾeddī olur ve ṣavtı iẕhāb ve izāle eder.

el-ʿİlāc: Ona ʿilācda leben-i ḥalīb ve semni ʿale't-tevātür saḳy olunur ve cüllāb dahi saḳy olunur onun sevret-i şerrini kesr eylemesin için. Ve onun şerrinin ḫaṭbı ve emri ʿaẓīm oldukta ona tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs saḳyından lābüdd olur veyāḫūd ona ṭīn-i maḫtūm devāsı saḳy olunur. Ve kaçan aʿrāḍı sākin olsa baʿde's-sükūn ona sikencebīn ve hindebā birkaç eyyām saḳy olunur sūʾ-i mizācı iẕāle eylesin için.

ed-Diflā

Eger diflā miḳdār-ı kes̱īr tenāvül olunursa nāsı ve devābbı ḳatl eder ve miḳdār-ı ḳalīl tenāvül olunsa kerb-i şedīd ve intifāḫ-ı baṭn ve lehīb-i ʿaẓīm iḥdās̱ eder. Ve diflā ḥārr-ı yābis ve leẕẕāʿ ve muḳaṭṭıʿdır. Ve içinde diflā nābit olan ṣu redīdir ve onu şürb iḳtiḍā ederse vācib olur ki taḳṭīr olunup baʿdehu şürb oluna veyāḫūd ona ḥalāvāt mezc oluna.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki onun muʿālecesinde ḥulbe ve temr-i Şehrbüz ṭabīḫi aḫẕ yaʿnī şürb olunur ve onun nefʿi ʿacībdi ve bezr-i fencengüşt ve fencengüştün kendi ve ikisinin ṭabīḫi diflānın tiryāḳıdır. Ve ʿasel ile tīn ve sükker ve cüllāb ve ḥalāvātın küllīsi ve rubb-ı ʿineb ceyyiddir ve bu meẕkūrlarla düsūmāt ve lüzūcāt-ı maʿlūme mirāren istiʿmāl olunur veyāḫūd onların ardınca ḥuḳun ile o düsūmāt ve lüzūcāt istiʿmāl olunur.

el-Belāẕur

Şürb-i belāẕurdan ḥalḳta ve cevfte taḳṭīᶜ ve iltihāb ve emrāḍ-ı ḥādde ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre baᶜḍı aᶜḍāyı taᶜṭīl eder ve kaçan o aᶜrāḍdan selāmet ḥāṣıla olsa onun sevdāyı iḥrāḳı ḥasebiyle vesvās ᶜārıḍ olur. Ve onun iki miṡḳāli ḳattāl olur. Ve onun baᶜḍı nāsa bi'l-ḫāṣṣa ḍararı olmaz ve ḫuṣūṣan cevz ile saḳy olunsa. Ve ben onu cevz ile ḳaḍm edip maḍarratından ḫavf eylemez kimseyi rüʾyet eyledim.

el-ᶜİlāc: Onu şürb edenlere muᶜālece için dühn ve şīrec ve zübd ve semn ve leben-i ḥalīb ve düsūmātlı emrāḳ ve o mecrāya cārī olan nesneler saḳy olunur leẕᶜ ve meḍīḍi teskīn için ve baᶜdehu ṡelc ile müberred rāib-i baḳar ve dühn-i benefsec-i müberred ve mā-ı şaᶜīr-i müberred ve miyāh-ı fevākih-i müberrede saḳy olunur ve mā-ı ṡelce iclās olunur ve sersām muᶜālecesiyle ᶜilāc olunur. Ve ona ᶜilāc olan eşyādan olur ṣanevber ḥabbı ve cevz onun bād-zehri olur.

el-Kebīkec

O dahi bi-ḥiddetihi ḳātildir. Onun ᶜilācı belāẕur ᶜilācı gibidir ve dihānāt onun maḍarratını edfaᶜ-ı eşyādan olur.

Mīvīzec

Onun aᶜrāḍ ve ᶜilācı ẕikri ātī ẕerārīḥ aᶜrāḍı ve ᶜilācı gibidir.

Seẕāb-ı Berrī

Onu şürb eden cuḥūẓ-ı ᶜayn ve ḥurḳat ve iltihāb-ı şedīḍ ᶜārıḍ olur. Ve ᶜilācı mā-ı ḥārr ile taḳyiʾe ve zeyt olur ve baᶜdehu diflā ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Ṡāfsiyā

Bunun māhiyyeti seẕāb-ı cebeli ṣamġı olur. Ve baᶜḍı kerre onun ṭaᶜmında bādrūc ṭaᶜmı ẓuhūr eder ve o devāda bāfrūc ṭaᶜmı olur, onda ḥiddet vardır. Onun şürbünden sübāt ᶜārıḍ olur ve iki sebīlden ḫurūc eden nesnelerin her birini ḥabs eder ve lisānı tevrīm edip ḳarḳara ve nefḫ ve ḥurḳat-ı ḥalḳ ve ḥurḳat-ı miᶜde iḥdāṡ eder ve ᶜaynında cuḥūẓ ve vechinde ḥumret olur ve

baʿḍı kerre kemāl-i ḥiddeti ḥasebiyle o ʿārıḍa bi'l-cümle bedene sārī olur ve çok kerre ġaşye ve ṣıġar-ı nefese müʾeddī olur.

el-ʿİlāc: Onun ʿilācına mübāderet olunup evvelā ḳayʾ istiʿmāl olunur ve baʿdehu ona leben ve semn ve zübd ve mā-ı şaʿīr saḳy olunur ve dühn-i verd ve leben-i ḥalīb ile ġarġara ettirilir ve on sikencebīn ve naḳīʿ-i efsentīn saḳy olunur. Ve s̱āfsiyānın bezr-i efsentīn bād-zehri olduğu ve kez̠ālik ʿilk-i buṭm ve aṣl-ı maḥrūs̱ ve ṭabīḫ-i saʿter fād-zehri idiği maʿrūftur. Ve deyilir ki cünd-i bīdester ḫall-i müsaḫḫan ile veyāḫūd ʿasel ile onlar gibidir ve ḳarīb olur ki cünd-i bīdesterin o ḳabīlden olduğu bi'l-ḫāṣṣa ola veyāḫūd taḥlīl ile o semmi ḳalbden bedene defʿi ḥasebiyle ola velākin bi-ḥasebi'ẓ-ẓāhir vācib olan bizim īrād eylediğimiz olur.

Celbehenk

Onun aʿrāḍı ve muʿālecātı kündüs ve ḫarbaḳ aʿrāḍı ve muʿālecātı gibidir.

Dend-i Ṣīnī

Onu şürbden cidden ʿaẓīm ishāl olur.

el-ʿİlāc: Mümkin ise ḳayʾ olunmak vācib olur ve o semmin ḳuvveti leben ve zübd merreten-baʿde-uḫrā saḳy olunmakla kesr olunur veyāḫūd dūġ saḳy olunur ve ishālini menʿe iştiġāl olunur ve baʿḍı kerre onun maḍarratını ve ishālini menʿe tiryāḳ ġavs̱ olur.

Kündüş ve Ḫarbaḳ-ı Ebyaḍ ve ʿArṭanīs̱ā ve ʿUṣāre-i Ḳıs̱s̱āu'l-Ḥımār ve Şūnīzin Bir Nevʿi, Ġārīḳūn-ı Esved

Bu mez̠kūrların küllīsi redīdir. Ammā kündüş muġas̱s̱īdir ve onun taġs̱iyesi ʿaẓīmdir ve baʿḍı kerre onun taġs̱iyesi ḫanıḳa müʾeddī olur ve ʿarṭanīs̱ā ve ḫarbaḳ-ı ebyaḍ dahi onun gibidir, muġas̱s̱ī ve muḳayyiʾ olur ve belki baʿḍı kerre onlar ġas̱eyānları ile mevāddı o miḳdār cemʿ eder ki kes̱reti ḥasebiyle ḫanıḳa müʾeddī olur ve baʿḍı kerre ishāle müʾeddī olur ve bu aʿrāḍ insāna ġas̱yi teʾdiye eder ve kez̠ālik suḳūṭ-ı ḳuvvetlerine ve ʿaraḳ-ı bāride ve teşennüce müʾeddī olur ve ḫuṣūṣan ḫarbaḳ-ı ebyaḍın ve ġārīḳūnun teʾeddīsi eks̱er olur ve o ikisinin teʾs̱īrleri müteşābih olur.

Ve Cālīnūs dedi ki ḫarbaḳ-ı ebyaḍ şāribinin nabḍı evvelinde ʿarīḍ ve mütefāvit ve cidden ḍaʿīf ve cidden baṭīʾ olur ḥarāret-i ġarīziyyenin mādde-i kes̱īre taḥtında iḫtināḳı ḥasebiyle ve kes̱ret-i mevādd ḳuvvet-i edviyenin defʿaten onlara vāride olup ṭabīʿat onu defʿde müstaḳille olmamakla olur. Ve kaçan ḳayʾ aḫẕ eylese onun nabḍında bilā-niẓām iḫtilāf ʿārıḍ olur ḳuvvet-i bāṭıniyyede ḍaġṭ olmakla ve kaçan nabḍ intiẓāmı aḫẕ eylese ve cidden müstevī olsa ʿalīl ḥüsn-i ḥāli aḫẕ etmiş olur. Ve ʿalīlin teveccühü ṣalāḥa olmayıp belki füvāḳa ve teşennüce ise nabḍ ḍaʿīf ve muḫtelif ve cidden mütevātir olur ve kaçan muḫteniḳ olsa tefāvütü bilā-niẓām olur ve hem ebṭaʾ olur, zīrā ḥārr-ı ġazīrī münṭafī olur ve baʿḍı kerre o nabḍda mevciyyet ẓāhire olur ruṭūbet ḥasebiyle. Ve ḫarbaḳ kilābı dahi ḳatl eder.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki onları ḳaẕfa ve senin bildiğin eşyā ile taḳyiʾeye mübāderet olunur ve ḍararlarının müdedi esfele istinzāl oluna şaḥm-ı ḥanẓal mis̱lli ḥuḳne-i ḳaviyye ile ve baʿdehu bābu'l-fuṭrda ẕikr olunan ḥuḳne ile muʿālece oluna. Ve eger o mesmūm şürb-i semmin evāilinde ḳayʾ ettirildikte ḳayʾ ḳalīl olsa vācib olur ki mā-ı fātir ile [532a] onun baṭnı doldurulup taḳyiʾe olunur ve baʿdehu o vechle ḳayʾ yine muʿāvede olunur. Ve ona teşennüc ʿārıḍ olursa ona miḳdār-ı kes̱īr leben ve semn saḳy olunur ve ḳayrūṭıyāt-ı leyyine ile evṣālı ve mefāṣılı temrīḫ olunur ve ābzen-i muʿtedil dāimā istiʿmāl olunur ve teşennüc-i yābis muʿālecātıyla ʿilāc olunur.

Ammā Ḫarbaḳ-ı Esved

Onu şāribe ishāl-i kes̱īr-i şedīd ve ḫanıḳ ʿārıḍ olur ve ondan iki dirhem miḳdārı şürb edenlere teşennüc ʿārıḍ olup ḳatl eder ve ḳable'l-ḳatl ḫafaḳān ve ḥurḳatü'l-lisān ve ʿaḍḍ-ı lisān ve cüşā-i kes̱īr ve nefḫ ʿārıḍ olup baʿdehu teşennüc ve irtiʿāş gelip helāk olur.

el-ʿİlāc: Senin maʿlūmun olan nesnelerle ḫarbaḳ-ı esvedin ḳuvveti kesr olunur ve ona kesr-i ḳuvvet için efsentīn şarābıyla saḳy olunup veyāḫūd kemmūn, enīsūn ve cünd-i bīdester ve sünbül bu edviyeler veznleri berāber aḫẕ olunup o mecmūʿdan iki dirheme ḳarīb şarābla saḳy olunur ve nefḫ üzere dahi ḫırḳa-i müsaḫḫine ve senin maʿlūmun olan kimādāt-ı müfeşşiye vaḍʿ olunur ve baʿdehu ona maʿa'l-ʿasel ḫubz-ı raṭb ve semn-i ṭarī ve emrāḳ-ı desime ve şarāb-ı ḥulv ve kes̱īrü'l-mizāc şarāb iṭʿām olunur; eger ona

teneşşüc ʿārıḍ ise ḫarbaḳ-ı ebyaḍ bābında ẕikr olunanlar ile tedbīr olunur ve ishāl-i müfriṭi var ise mā-ı bāridde iclās ve rubūb-ı şarāb ve edviye-i ḥābise saḳy olunur.

Cirmedānaḳ

Ondan iki dirhem şürb edene ḥikke ve verem ʿārıḍa olup ḳatl eder ve onun ʿilācı ferfiyūn ʿilācıdır.

Dāẕī

Ondan miḳdār-ı kes̱īr şürb olunsa ḳatl eder.

el-ʿİlāc: Senin maʿlūmun olan muḳayyiʾāt ve müshilāt ve elbān ve düsūmātla ona ʿilāc olunur.

Ḫırvaʿ ve Simsim Küspeleri Yaʿnī Onların Cibreleri

Baʿḍılar dediler ki ḫırvaʿ ve simsimden her biri ʿalā-vechi'l-istiḳṣā ʿaṣr olunsa onların küsbeleri semm-i ḳātildir ve onların ʿilācı ẕikri mürūr eden bi'l-cümle sümūmā ʿilāc-ı müşterek olan edviyelerdir.

Cünd-i Bīdester

Onun şürbünden şāribine bersām-ı ḥārr maʿa'ẕ-zebḥa aʿrāḍı ʿārıḍ olsa yevm-i vāḥidde ḳatl eder. *Baʿḍı nüsḫada "iẕā şeribe" bedeline "iẕā zeniḫa" vāḳiʿ olmuştur, maʿnāsı kirāren ve mirāren şürb olunsa demektir.* Ḫuṣūṣan esved-i müntin ve sevāda ḍārib aġber olan cünd-i bīdester aḳtel olur.

el-ʿİlāc: Onu şürb edenlere vācib olur ki ḳayʾ için şibt ve fūtenec ve sebistān ʿasel ile ve ṭılā ile şürb eyleye ve baʿdehu ona ḥumūḍāttan ḥummādu'l-ütrücc ve fevākih-i ḥāmiḍa rubūbātı saḳy oluna ve ḫall-i ḫamr vaḥdehu ve rāib-i baḳar ve ʿuṣāretü't-tuffāḥ saḳy oluna ve leben-i ütün saḳyının nefʿi ġāyete bāliġadır.

ᶜUnṣul-i Berrī

Onu tenāvülden ve onun ceyyidini dahi miḳdār-ı kes̱īr tenāvülden emᶜā-nın ve cedāvil-i kebidin teḳarruḥu ᶜārıḍ olur ve teḳarruḥa maġṣ ve teḳaṭṭuᶜ teḳaddüm eder.

el-ᶜİlāc: Kaçan ᶜunṣul ᶜaraḍları ẓāhir oldukta vācib olur ki muḥmāt olan ḥadīd ḳıṭᶜaları ile maṭbūḫ leben şürbüne müsāraᶜa oluna ve kez̠ālik ḫallde meslūḳ ṣufretü'l-beyḍ ve sefūf-ı büzūr ve maḳleyās̱ā ve o mis̱lliler istiᶜmā-line dahi mübāderet oluna.

Ḫānıḳu'z̠-Z̠iʾb ve Ḫānıḳu'n-Nemir

Onları tenāvülden ḥanekte ve lehātta ve merīde ve ḳaṣabe-i riye-de ᶜufūṣat ᶜārıḍ olur ve maᶜa'l-verem yübs dahi olur ve ağzından buḫār-ı duḫānī teṣāᶜud edip inᶜiḳād-ı lisāna ve iki ṣudġlarının iḫtilācına müʾeddī olur ve baᶜdehu raᶜşe ve teşennüc ve kümūdetü'l-levn ve iḫtināḳ dahi ᶜārıḍ olur ve maᶜa-z̠ālik baṭnda ḳarāḳır ve riyāḥ-ı kes̱īre olur. Ve ḫānıḳu'n-nemir şürb edene seder ve ẓulmet-i ᶜayn ḳıyāma nühūḍunda ᶜārıḍ olur, iki göz-lerinde ruṭūbet olur ve ṣadrında s̱iḳal olur. Ve ḫānıḳu'n-nemiri'l-müntine arḍ-ı Hiraḳle'de ve mevāḍiᶜ-i uḫrāda nābit olur, onun ṭaᶜmı mürr ve rāyiḥası kerīhe olur.

el-ᶜİlāc: Senin bildiğin eşyā ile onun tenḳıyesine mübāderet olunur ve baᶜdehu ḥuḳne istiᶜmāl olunup baᶜdehu saᶜter-i cebelī ve ferāsiyūn ve sez̠āb ve efsentīn ve şīḥ-i Ermenī şarābla ve kemāfīṭūs şarābla saḳy olunup veyāḫūd bir buçuk dirhem dühn-i belesān şarābda saḳy olunur. Ve şarābın onlara enfaᶜı o şarābdır ki onun içinde kızgın ḥadīd ve fıḍḍa ve z̠ehebden biri söndürülmüş ola ve ḫabes̱-i ḥadīdin nefsi dahi ceyyiddir ve enāfiḫ ḫuṣūṣan infeḫa-ı iyyel ve infeḫa-ı ġazāl ve infeḫa-ı cedy ve baᶜdehu emrāḳ-ı desime saḳy olunur.

Azād-dıraḫt

Onun varaḳı behāyimi ḳatl eder ve ḫaşebi dahi baᶜḍı kerre ḳatl eder. Ve ᶜilāc-ı diflā ve beyne's-sümūm müşterek olan ᶜilāc ile ona muᶜālece olunur.

Ḳışru'l-Erüzz

Evāil-i evvelīnden baʿḍın ḳavli üzere onun şāribine vaḳt-i şürbünde lisānında ve feminde vecaʿ ve keẕālik lisānında verem ʿārıḍ olur ve onun vecaʿı merīye ve miʿdeye ve emʿāya mümtedd olur ve cümle bedeninde iltihāb olur ve o baʿḍ kışr-ı erüzzü sümūmdan taʿdād eylediler.

el-ʿİlāc: Ona ẕerārīḥ muʿālecesiyle ʿilāc olunur. Ve vācib olur ki ona saḳy olunan zeyt içinde evvelā sefercel ṭabḫ olunup baʿdehu saḳy oluna.

Bezrü'l-Encüre

Onu şürbden ʿunṣul şürbünün ʿavārıḍı ʿārıḍ olur, keẕālik onun şürbden suʿāl-i ḳavī ʿārıḍ olur ve ona ʿunṣul ʿilācıyla muʿālece olunur velākin bunun suʿāline müleyyinātla ʿilāc olunur, şarāb-ı benefsec mā-ı şaʿīr ile saḳy olunur ve edviye-i suʿālden sāirler ile dahi tedbīr olunur.

Esved ve Aṣfer olan Türbüd-i Redī

Ḫarbaḳ-ı esved ve ġārīḳūn-ı esved şāriblerine ʿārıḍ olan aʿrāḍ türbüd-i redī şāribine dahi ʿārıḍ olur ve ʿilācı dahi onlara olan ʿilāc olur ve ḫāṣṣaten türbüd dühn-i levzi keṡīren tecerruʿla ʿilāc olunur.

Būderīnūn

Bu semmin māhiyyeti ve ʿilācı benim maʿlūmum değildir, ancak ona ʿilāc-ı müşterek ile ʿilāc olunur. Ben ẓann ederim ki sümūm-ı ḥāddedendir ve ġayr-i ḥādde olmak dahi baʿīd değildir. Ve ḳavm dediler ki buderīnūn bir devādır ki onu şāribe iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve temeddüd ʿārıḍ olur ḥattā şefelerine ʿārıḍ olan temeddüd ḥasebiyle ona ḍıḥk gibi bir ḥālet ʿārıḍ olur ve ona bināen Yūnāniyyūn o ḥāleti ḍıḥk ile temṡīl edip derler ki ona "Yaḍḥaku ḍıḥka sārdūniyā."

el-ʿİlāc: Onun ʿilācı ʿilāc-ı müşterektir. Ve ḳavmden baʿḍılar dediler ki vācib olur ki onun şāribi taḳyiʾe olunup baʿdehu mā-ı ʿasel saḳy oluna. Ve ona nāfiʿ olur leben şürb edip bedenini edhān-ı müsaḫḫine ile tedhīn eylemek ve ābzen-i ḥārr ve tedlīk istiʿmāli ve teşennüc-i ḫabīṡi dāfiʿ olan edviye istiʿmāli dahi nāfiʿ olur.

Ṭūbiyūn

Bunun dahi ṭabᶜını ve ᶜilācını ben yaḳīnen bilmedim ve ẓann ederim ki onun ṭabᶜı ḥāddır ve ġayr-i ḥādd olmak dahi baᶜīd değildir. Ve baᶜḍılar dediler ki o semm şefede ve lisānda filiġamūnī iḥdās̱ eder ve cünūn ve vesvās ve suḳūṭ-ı nabḍ īrās̱ eder.

el-Lübūbu'z-Zeniḫa

Onun aḥvāli ve ᶜilācı ᶜunṣulda ve encürede ẕikr olunan aḥvāle ve ᶜilāca ḳarīb olur ve ḫuṣūṣan ona rubūb-ı fevākihten rubb-ı ḥıṣrım ve rībās ve tuffāḥ rubūbu nāfiᶜ olur. Ve o semmden ġas̱eyān ve ġaşy ve kerb ᶜārıḍ olur ve o semm olan lübūb-ı zeniḫa cevz ve mişmiş nevātı ve nārcīl olur.

eş-Şarābu'ş-Şırfu ᶜAle'r-Rīḳ

Ve çok kerre o şürbden ḫunāḳ ve evcāᶜ ve iltihāb ᶜārıḍ olur ve ḫuṣūṣan ki şarāb ġalīẓ ve ḥulv ola. [532b]

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı istifrāġ ve faṣd ve ishāl olur eger onlara ḥācet olur ise ve ḳayʾı onlara niᶜme'd-devā olur eger ḳayʾde sühūlet var ise ve mizācı mā-ı bārid ile ve fuḳḳāᶜ-ı bārid ile ve mā-ı rāib-i muḥammıḍ ile ve mā-ı fevākih ile ve aḳrāṣ-ı kāfūr ile ve o mis̱lliler ile tebrīd olunur.

el-ᶜAselü'r-Redī

O ᶜaselin eks̱erī İraḳliyā bilādından meclūb olur. Ve o ᶜasel bir nevᶜ ᶜaseldir ki onu şemm eden kimseye ᶜuṭse ᶜārıḍ olur ve keẕālik ᶜunṣuldan ve ebḫireden ᶜārıḍ olan aᶜrāḍ o ᶜaselden dahi ᶜārıḍ olur ve onu şemmden ġaşy ve ᶜaraḳ-ı bārid ᶜārıḍ olur. Ve ᶜaselden bir ṣınf dahi vardır ki o dahi redīdir, aᶜrāḍda ve ᶜilācda onun ḥükmü şevkerān ḥükmü gibidir.

el-ᶜİlāc: Onu şārib olan kimse seẕāb ve semek-i māliḥ tenāvül eylesin, ūnūmālī tesmiye olunan şarābı şürb eylesin ve eṭᶜime ekl edip baᶜdehu ḳayʾ eylemekten zāil olmasın mümkin oldukça.

ed-Dıbḳ

Dıbḳ şürb eden kimseye baṭnında ḳarḳara ve maġṣ ʿārıḍ olur velākin iḫtilāf ve düvārı olmaz.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki ona mā ve ʿasel saḳy olunup ḳayʾ ettirile ve ḥuḳne-i leyyine ile iḥtiḳān oluna ve ona maʿa'l-ḫamrı'l-kes̱īr ve's-sikencebīn efsentīn saḳyı nāfiʿ olur ve onun ʿilācına ḫāṣṣaten ṭabīḫ-i circīr nāfiʿ olur ve keẕālik fülfül ve cünd-i bīdester ile sünbül saḳy olunur ve mā-ı ḥārr ile ve ḫall ile ḍımād olunur.

Cümle-i Uḫrā: Bu Cümlede Bāride Olan Edviye-i Semmiyye Ẕikr Olunur

el-Afyūn

Afyūn şürb eden kimsenin eṭrāfına ḫader ve berd ve ḥikke ʿārıḍ olur ve bedeninden rāyiḥa-i afyūn fāyiḥa olur ve ona füvāḳ ve düvār ve ẓulmet-i ʿayn ve ḥalḳ ve nefesine ḍīḳ ve ṣufret ve kümūdet, eṭrāf ve şefe ve vechine ṣufret ʿārıḍ olur ve keẕālik ṣuʿūbet müʾeddī cüşā ve sübāt ve iʿtikāl-i lisān ve ġuʾūr-ı ʿayn ḥādis̱ olup baʿdehu küzāz-ı ḫānıḳa ve ʿaraḳ-ı bāride ve nefs-i bāride ve mevte müʾeddī olur. Ve afyūnun ḳatli esbābından olur demi taġlīẓ ḥāsebiyle cereyānından menʿi ve rūḥu tebrīdi ve ālāt-ı nefesi teşnīci. Ve afyūnun şerbet-i vāḥide-i ḳattālesi iki dirhemdir, afyūndan o miḳdār şürb edenleri iki güne ḳadar ḳatl eder ḫuṣūṣan şarābla şürb olunan afyūnun ʿameli eks̱er olur lākin şarābın miḳdārı bir meblaġa bāliġ olsa ki o miḳdār şarāb afyūnun maḍarratına muḳāvemet eylese veyāḫūd ebdān-ı ḥārrenin muʿāveneti ile şarāb muḳāvemet eylese o şarāb afyūnun ʿamelini ziyāde eylemez.

el-ʿİlāc: Bi'l-iştirāk müstefriġa olan edviye saḳyından meẕkūr ḳānūnlar istiʿmāl olunup dühn ile ve mā ve milḥ ve būraḳ ile taḳyiʾe olunur ve baʿdehu sikencebīn ve mā ve ʿasel saḳy olunur ve baʿdehu ḥuḳne-i ḳaviyye ile iḥtiḳān olunur. Ve keẕālik onun edviyesinden olur sikencebīn efsentīn ile saḳy olunmak ve keẕālik şarābla efsentīn ve ḥıltīt onun tiryāḳı olur ve keẕālik dār-ı ṣīnī ḫāṣṣaten veyāḫūd dār-ı ṣīnī maʿa'l-ḫall ve sekbīnec şürb olunur ve keẕālik cünd-i bīdester ḫāṣṣāten ve şarābla fülfül yāḫūd sikence-

bīn ile fülfül ve saᶜter ve sez̠āb ve milḥ ve kez̠ālik dühn-i verd maᶜa'l-ḫall veyāḫūd dühn-i verd maᶜa'l-ᶜasel istiᶜmāl olunur. Ve s̠ūm ve cevz afyūn şāribine ceyyiddir. Ve baᶜḍı kerre afyūn şāribine ḫāṣṣ olan tiryāḳ saḳy olunur, onun terkībi budur: Ḥıltīt, ebhel, cünd-i bīdester, fülfül veznleri berāber aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi nebḳa miḳdārından cevze miḳdārına varınca ḳadardır. Ve çok vāḳiᶜ olur ki bir mis̠ḳā ḥıltīt on beş dirhem miḳdārı şarāb-ı reyḥānīyle saḳy olunsa afyūn şürbünün maḍarratından ḫalāṣına sebeb olur. Miḳdār-ı kes̠īr şarāb-ı ᶜatīḳ şürbünün o bābda nefᶜ-i ᶜacībi vardır ḫuṣūṣan o şarāb-ı ᶜatīḳ raḳīḳ ve reyḥānī olup mā-ı kes̠īri iḥtimāl eyleye ve dār-ı ṣīnī ile şürb oluna. Ve ona tiryāḳ ve sencerīnā ve mes̠rūdīṭūs bu mez̠kūrlardan birinin şarābla şürbü ḳadar bir nāfiᶜ şeyᵓ olmaz. Ve vācib olur ki kündüş mis̠llilerle taᶜṭīs olunup dimāġı mütezaᶜziᶜ kılına yaᶜnī ervāḥ-ı dimāġ inᶜāş oluna ve bu taᶜṭīs afyūndan ḥādis̠ olan sübāta ᶜilāc-ı ceyyid olur. Ve vācib olur ki onun şaᶜrı netf oluna ve uyumaktan menᶜ oluna ve bedeni dühn-ı ḳusṭ ve dühn-i sūsen gibi şeylerle edhān-ı ḥārre ile tedhīn oluna ve ona cünd-i bīdester ve sükk mis̠lliler işmām oluna. Ve vācib olur ki şārib-i afyūn ābzen-i ḥārra iclās oluna teşennüc eylemesin ve ḥikke müştedd olmasın için ve emrāḳ-ı desime ile ve ḫāṣṣāten miḫāḫ ve şuḥūm ile teḥassī eder.

Cevz-i Mās̠il

Cevz-i mās̠il şāribine düvār ve ḥumret-i ᶜayn ve ġışāve ve sekr ve sübāt ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre onun bir mis̠ḳāli şāribini yevm-i şürbde ḳatl eder ḫuṣūṣan Hindī nevᶜi şürb oluna. Ve ḳable'l-ḳatl onu şāribe ᶜaraḳ-ı bārid ve nefes-i bārid ᶜārıḍ olur, ammā nıṣf dirhemden noḳṣān şürb olunsa sübāt ve sekr iḥdās̠ eder velākin ḳatl eylemez meger ki o miḳdārı şārib ḍaᶜīfü'l-ḳuvve ola.

el-ᶜİlāc: Onun aᶜẓam-ı ᶜilācı naṭrūn ve mā ve dühn ile taḳyiᵓe olur ve semn onun tiryāḳıdır ve onunla şarāb-ı kes̠īr fülfül ile ve ᶜāḳırḳarḥā ve ḥabb-ı ġār ve dār-ı ṣīnī ve cünd-i bīdester saḳy olunur. Ve mā-ı ḥārra eṭrāfı idḫāl olunmak ve bedeni ḫıraḳ ile tesḫīn olunmak ve dühn-i ḳusṭ ve dühn-i bān ile tedhīn olunmak nāfiᶜ olur ve onlardan mümkin olanlarını iḥḍār edip riyāḍet eder ve baᶜdehu taġaddī edip aġdiye-i desime tenāvül ve şarāb-ı ḥulvü şürb eder ve müheyyā eylediği ᶜilāc-ı afyūnu istiᶜmāl eder.

Yebrūḥ

Lüffāḥ ve ve sābīzecin aṣlıdır, onun aḥvāl, aᶜrāḍı cevz-i mās̱il aḥvāli gibi olup ondan līs̱erġus ve ḥukāk ve küzāz ve ṣamem ᶜārıḍ olur. Eczā-i yebrūḥtan ziyāde şerrli olan cüzᵓ ḳuşūru olur, ḥabbın şerri dahi ḳuşūrun ḳışrına ḳarīb olur ve yebrūḥun cirmi dahi aᶜrāḍ-ı mez̲kūreden bir şeyᵓ iḥdās̱ eder.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı cevz-i mās̱il ve afyūn ᶜilāclarına ḳarīb olur ve vācib olur ki ona şarāb içinde efsentīn saḳy oluna ve kez̲ālik fülfül ve cünd-i bīdester ve sez̲āb ve ẖardal ve ẖall ona ve bi'l-cümle ẖadere nāfiᶜ olur ve kez̲ālik o edviye mis̱lliler ile taᶜṭīs olunur ve ona zift ve söndürülen fetīlin duẖānı şemm ettirilir. Ve vācib olur ki onların başlarına ẖall-i ẖamr, dühn-i verd vaḍᶜ oluna ve onlar nevmden menᶜ oluna ve nevmde olanları netf-i şaᶜr ile ve taᶜṭīs ve aṣl-ı ibhāmı ġamz ile tenbīh oluna.

Z̲erufīnūn

Bu devā cümle-i muẖaddirāttandır ve benc ṭabīᶜatında olup müskir olur ve ondan evvelā ġas̱eyān-ı şedīḍ ve füvāḳ ve maġṣ ᶜārıḍ olup baᶜḍı kerre īlāvus gibi ḥāli olur ve baᶜḍı kerre ḳayᵓ ve ishāl-i dem ᶜārıḍ olur, ġaşye müᵓeddī olunca ḳadar dem ẖurūc eder ve sübāt dahi ᶜārıḍ olup beyne'r-rābiᶜ ve's-sābiᶜ helāk olur ve helākinden muḳaddem bedenine cemīᶜan ẖader ᶜārıḍ olur. Ve onun ᶜilācı z̲ikri mürūr eden ᶜilāc müşterek olur.

el-Benc

Onu şāribe istirẖā-i aᶜḍā ve verem-i lisān ᶜārıḍ olur ve ağzı köpürüp zebedi ẖurūc eder, iki gözleri kızarır ve ona düvār ve ġışāve-i ᶜayn ve ḍīḳ-ı nefes ve ṣamem ᶜārıḍ olur ve kez̲ālik ḥuḳāke-i beden ü lis̱e ve sekr ve iẖtilāṭ-ı ᶜaḳl ᶜārıḍ olur, baᶜḍı kerre ṣarᶜa müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre aṣvāt-ı muẖtelife ḥikāye eden eşek ṣavtı gibi ṣavtı olup nühāḳ eder [533a] ve ṣahīl-i feres gibi ṣahīl eder ve baᶜḍı kerre baᶜīrin ṣadā-yı aẖfāfı ve ġurābın ṣavtı gibi secḥ ve naᶜḳı olur.

el-ᶜİlāc: Vācib olur ki ona ᶜācilen mā ve ᶜasel ve leben-i baḳar veyāẖūd leben-i māᶜiz saḳy oluna ve kez̲ālik leben-i ġanem bi-ᶜaselin ve bi-ġayri ᶜaselin saḳy oluna ve semn ve ḥabbu'ṣ-ṣanevber zeyt ile ṭabẖ olunup saḳy

oluna ve keẕālik levz-i ṣanevber-i ṭabīḫ tīn ile ve keẕālik şarāb-ı ḥulv-ı kes̱īr ve keẕālik baṣal-ı meşvī saḳy oluna ve ona bezr-i fücl ve ḫardal ve ḥurf ve bezr-i encüre ve ḥirrīf ve muḳaṭṭıᶜ olan edviyenin küllīsi saḳy olunur ve keẕālik baṣal ve s̱ūm ve fücl ve büzūrları dahi saḳy olunur. Ve benc ᶜilācında mes̱rūdīṭūs ve tiryāḳ ve sencerīnā mis̱llilere ve afyūn tiryāḳına muᶜādil bir nesne olmaz ve onun ᶜilācı taḳyiᵓe ile olur.

eş-Şevkerān

Onu şürbden ḫunāḳ ve berd-ş etrāf ve temeddüd-i şedīḍ-i ḫānıḳ ve ġışāvetü'l-baṣar ᶜārıḍ olur ḥattā bir nesneyi görmeğe ḳarīb olmaz ve taḫayyülü dahi bāṭıl ve eṭrāfı bārid olur ve baᶜdehu teşennüc ve ḫanıḳ iḥdās̱ edip ḳatl eder.

el-ᶜİlāc: Onu ᶜilācda evvelā ḥaḳn ve taḳyiᵓe ve ishāl maᶜlūmun olduğu üzere istiᶜmāl olunur, ḥuḳun ile bedᵓ olunur ve baᶜdehu şeyᵓen baᶜde şeyᵓin ve sāᶜaten baᶜde sāᶜatin şarāb-ı ṣırf saḳy olunur ve bu tedbīrin nefᶜi ᶜaẓīm olur ve baᶜdehu ona leben-i baḳar ve efsentīn saḳy olunur ve şarābla fülfül saḳy olunur ve keẕālik cünd-i bīdester ve seẕāb ve naᶜnāᶜ ve ḥıltīt ve varaḳ-ı ġār ve ḥabb-ı ġār ve rubb-ı ᶜineb saḳy olunur ve onlara tiryāḳ-ı afyūn dahi nāfiᶜ olur. Ve onlara nāfiᶜ olan edviyedendir bezr-i encüre ve encudān ve ḳardemānā ve meyᶜa onların hangisine saḳy olunsa şarābla saḳy olunur. Ve keẕālik şecer-i tūs̱ ḳuşūrunun ṭabīḫi ve dühn-i belesān maᶜa'l-leben saḳy olunur. Ve vācib olur ki şevkerān şāribinin baṭnı ve miᶜdesi maᶜa'l-ḫamr daḳīḳ-i ḥınṭa ile ḍımād oluna.

ᶜİnebü's̱-S̱aᶜleb

Onun redī ve muḫaddir olan ṣınfından şāribine kümūdet-i levn ve cefāf-ı lisān ve füvāḳ ve dem-i kes̱īr ḳayᵓı ve nefs̱-i dem ve saḥcī ve muḫāṭī iḫtilāf ᶜārıḍ olur ve onun ẕevḳine ṭaᶜm-ı leben ᶜārıḍ olur.

el-ᶜİlāc: Onların muᶜālecātları ḳānūn-ı ᶜāmm üzere ᶜamel olunup ve baᶜdehu leben-i etān mā-ı ᶜasel ile ve leben-i māᶜiz ve ḥalīb ile enīsūn saḳy olunur. Ve aṣdāfın küllīsi ona nāfiᶜ olur ve ṣudūr-ı decāc-ı maṭbūḫa ve levz-i mürr tenāvülü dahi nāfiᶜ olur.

Küzbere-i Raṭbe

Onu dahi tenāvülde istikṡār olunup nıṣf rıṭla ḳarīb ekl olunsa veyāḫūd onun ʿuṣāresi defʿaten saḳy olunsa veyāḫūd ona ḳarīb dört ūḳıyyeye varınca ḳadar saḳy olunsa ondan düvār ve seder ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve ġılẓat-ı ṣavt ve sübāt ve sekr gibi ḥālet ʿārıḍ olup kelām-ı sükārānın efāḥişi ile heẕeyān eder ve ondan rāyiḥa-i küzbere dahi şemm olunur.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki teḳayyüʾ ettirile ve ḫuṣūṣan onu taḳyiʾe dühn-i sūsen veyāḫūd zeyt ile ve ḫuṣūṣan būraḳlı olan ṭabīḫ-i şibt ile ola ve ona ṣufretü'l-beyḍ-i nīm-birişt milḥ ve fülfül ile iṭʿām olunur. Ve keẕālik decāc-ı semīn milḥ-i keṡīr ve fülfül ile ve keẕālik meraḳu'l-[i]vezz ile ve şarāb-ı ḳavī-i ṣırf ile ḳalīlen ḳalīlen iṭʿām olunur. Ve onların meʾkūlātı fülfül-i keṡīr ile ve milḥ ile ḳılınır ve onlara efsentīn veyāḫūd dār-ı ṣīnī veyāḫud şarāb içinde fülfül dahi nāfiʿ olur ve mā-ı māliḥ ve meyfuḫtec saḳyının menfaʿati ġāyete bāliġ olur.

Bezr-i Ḳaṭūnā

Baʿḍı kerre onu şürbden maʿa-ḍaʿf ḳalaḳ ve ḫader ve baʿdehu ġaşy ʿārıḍ olur ve onun ʿilācı küzbere ʿilācı olur.

Fuṭr ve Kemʾe-i Rediyyeler

Maḍarrat-ı fuṭr baʿḍı kerre cinsi ḥasebiyle olur, zīrā onun baʿḍı ecnāsı ḳattāldir veyāḫūd fuṭr keṡret-i kemmiyyeti ile ḳatl eder. Ammā bi-ḥasebi'l-cins redī olan o fuṭrdur ki onun menbiti olan arḍ nebātāt-ı selīme inbātıyla maʿrūfe olmaya belki o fuṭrun nebātı mevāḍiʿ-i rediyyede ve hevāmm ḥücrelerinde ve keyfiyyāt-ı ḳaviyyesi olan [eşcār] katında olur. Ve elvān-ı fuṭrdan aḫḍar ve esved ve ṭāvūsī olanların küllīsi redīdir ve redī fuṭr tenāvülünden ẕebḥa ve ḍīḳ-ı nefes ve nefḫa-i baṭn u miʿde ve füvāḳ ve maġṣ ve ṣufret-i levn ve ṣıġar-ı nabḍ ve iḳşiʿrār ve ġaşy ve ʿaraḳ-ı bārid ʿārıḍ olup ḳatl olunur.

el-ʿİlāc: Onun ʿilācı senin maʿlūmun olanlar ile taḳyiʾe olur ḫuṣūṣan maʿa'l-būraḳ ʿuṣāre-i fücl ile taḳyiʾe olunur ve baʿdehu ona sikencebīn ile remād-ı kerm saḳy olunur. Ve kümmeṡrānın tiryāḳı olur ḫuṣūṣan kümmeṡrā

şecer-i berrīsinin varaḳı ve keẕālik merī ona tiryāḳ olur. Ve baᶜde't-tenḳıye vācib olur ki merī-i Nebaṭīden ona şeyᵓen baᶜde şeyᵓin saḳy oluna ve būraḳ ve ᶜasel dahi saḳy oluna ve keẕālik būraḳ ve ẕerḳ-ı decāc sikencebīn ile saḳy olunsa nefᶜi ᶜaẓīm olur. Ve milḥ-i Hindī ve ᶜaṣīr-i fūtenec sikencebīn ile ve būraḳ ve maᶜācīn-i ḥāddeden felāfilī ve kemmūnī ve şarāb-ı ᶜatīḳ ü ḳavī ve zerāvend ve aṣl-ı cāvşīr ve şarāb tortu ve ḫardal ve ḥurf dahi istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik efsentīn ve saᶜter-i cebelī ve onların ṭabīḫi ve ṭabīḫ-i tīn dahi saḳy olunur ve onun taḥte'ş-şerāsīfi dāimā tekmīd olunur.

Sihām-ı Ermeniyye

İşbu bāb her ne ḳadar şürb-i semm beyānı için mecᶜūl ise sihām-ı Ermeniye-i mesmūmenin cerḥi şürb-i semm aḥkāmında olmakla o dahi şürb-i semme ilḥāḳ olunup bu maḳāmla onlar dahi tedbīri ẕikr olunmak lāyıḳtır. Ve bu bābda ḥaẕāḳati olan ᶜālim dedi ki o sihām iṣābet eylediği gibi ona ḳınne saḳy olunur. Sehm-i meẕkūr semminin ᶜilācı budur ki cildi selḫ olunup aḥşāsı taṭhīr ve temlīḥ ve taḳdīd olunan ibn ᶜurs ḳadīdinden iki miṡḳāl ona saḳy olunur. Ve bana bāliġ ve vāṣıl oldu ki insānın ẕibli o sihāmın maḍarratına tiryāḳ olur.

İkinci Maḳāle Sümūm-ı Meşrūbe-i Ḥayvāniyye Beyānındadır

el-Cümle: İşbu Cümle Ḥayvānātın ve Sümūmunun Beyānındadır

Ben derim ki ḥayvānātta min-ciheti'ş-şürb semm olan eşyānın kimisi o ḥayvānın laḥmı ve keyfe-mā-kān cümle-i bedeni olur ve kiminde ḫāṣṣaten baᶜḍı ᶜuḍvu olur ve kiminde ruṭūbet-i semm olur. Ve bu aḳsāmın her birisi iki ḳısm üzere olur: Evvelki ḳısm onda olan semm bi-cevherihi ve ẕātihi olur ḍafādıᶜ-ı ācāmiyye laḥmında olduğu gibi. Ve ikinci ḳısm onda semmiyyet bi-cevherihi olmayıp bi-ḥasebi'l-ᶜārıḍ olur semmin bārid ve şivā-yı maġmūm ve miᶜdede cāmid olan leben gibi.

Fi'l-Ḫayvānātilletī Taḳtulu Bi-Cemīʿi Eczāihi

O ḥayvānāttan bi-cevherihi ve ẕātihi ḳatl eden vezeġadır ve keẕālik ẕerārīḥ ve ḍafādıʿ ve erneb-i baḥrī ve ḥirẕevn mis̱llilerdir ve semmiyyet-i ʿaraḍiyye ile ḳatl eden semek-i bārid ve şivā-i maġmūmdur.

Ẕerārīḥ

Onun ṭabʿı ḥādde ve ḥirrīfe ve ḳattāledir, onu şāribe maġṣ ve vecaʿ-ı aḥşā ve bi'l-cümle femden ʿāneye varınca ḳadar vecaʿ-ı mümtedd ʿārıḍ olur ve keẕālik verik katında ve iki böbreklerde ve şerāsīfte vecaʿ olup mes̱āne dahi vecaʿ-ı müverrim ile taḳrīḥ olunur ve ḳaḍīb-i ʿāne ve nevāḥī-i ʿāneyi tevrīm eder iltihābı şedīd olmak ḥasebiyle ve bevl teḳāḍī edip ḳıyām eder velākin tebevvüle ḳādir olmaz veyāḫūd ḳādir olur velākin dem ve ḳıṭaʿ-ı laḥm vecaʿ-ı şedīd ile tebevvül eder Ve baʿḍı kerre maʿa-tilke'l-aʿrāḍ ishāl saḥcı ve ġas̱eyān ve iḫtilāṭ-ı ʿaḳl ve ḳıyām katında suḳūṭ ve ġaşy ʿārıḍ olur ve baʿdehu ḳatl eder. Ve ẕerārīḥin eks̱er-i nikāyesi mes̱āneye olur ve onu şürb eden kimse feminde ḳaṭrān ve zift ṭaʿmı bulur. Ve o ḥayvānātın ṭulūʿ-ı Şiʿrā ḳubeylinde ve buʿaydında yaʿnī zamān-ı ṭulūʿdan ḳalīlen muḳaddem ve ḳalīlen muʾaḫḫar olan zamānlarda ve vaḳt-i ḫarīfte şerrī eks̱eri olur.

el-ʿİlāc: Vācib olur ki onu şürb eden kimse ḳayʾ ettirile ve senin bildiğin üzere ḥuḳne istiʿmāl oluna ve vācib olur ki onun muḳayyiʾine ve ḥuḳnesine naṭrūn ve ṭabīḫ-i tīn dahi idḫāl oluna ve onun taḳyiʾesi mütedārik kılına ve ḥıfẓan li'l-mes̱āne faṣd olunmak reʾy olunursa o dahi işlenir ve baʿdehu saḳy-ı mütedārik ile [533b] ona leben ve luʿāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve mā-ı recle ve zübd-i kes̱īr saḳy olunur ve o vaḳtte mā-ı şaʿīr ve ḫaṭmī ve beyāḍu'l-beyḍ ve bezr-i kettān luʿābıyla veyāḫūd mā-ı şaʿīr ve mā-ı erüzz veyāḫūd ṭabīḫ-i ḥulbe veyāḫūd ṭabīḫ-i ḫanderūsla onlara iḥtiḳān olunur ve emrāḳ-ı desime ve dühn-i levz ve şaḥmu'l-ivezz ve ṣufretü'l-beyḍi'n-nīm-birişt ve semn ve ʿasel ve cüllāb ve meḫīḍ-i baḳar onlara nāfiʿdir ve onlara mā-ı ʿasel ve ṣanevber-i ḥabbının kibārı ve ṣıġārı ve meyfuḫtec maʿa-şaḥmi'l-ivezz şarāb-ı ʿaselde saḳy olunmak nāfiʿdir. Ve müdirr olan ḥubūb-ı maṭbūḫu ḥabb-ı biṭṭīḫ ve ḳıs̱s̱ā ve ṭabīḫ-i tīn ve şarāb-ı benefşec dahi nāfiʿdir. Ve baʿḍılar dediler ki onun şāribine dühn-i sefercel saḳy olunsa onun tiryāḳı olur ve dühn-i sūsen ve keẕālik ṭīn-i Şāmūs onlar gibidir ve edrūmālī şarābı

saḳy onların ishāline nefᶜ verir. Ve vācib olur ki ẕerārīḥ şürb eden kimsenin iḥlīline dühn-i verd taḳṭīr oluna velākin onun ḳamᶜ-ı laṭīf ile ve mevcūd olan ḳamᶜın dahi elyeni ile olup ẕerrāḳa ile olmaya ve onda ābzen-i fātir dahi istiᶜmāl oluna.

Erneb-i Baḥrī

Onu saḳydan nefsin ḍīḳı ve ᶜusrü ve ḥumret-i ᶜayn ve suᶜāl-i yābis ve nefs̱-i dem ve ᶜusr-i bevl ve bevl-i dem ve bevl-i benefşecī ve vecaᶜ-ı miᶜde ve ifrāṭ üzere ḳayᶜ-ı ṣafrā ve ḳayᵓ-ı dem ve yereḳān ve kerb ve vecaᶜ-ı külye ve berāz-ı benefşecī ve baᶜḍı kerre berāz-ı muẖāṭī ve ᶜaraḳ-ı müntin ve kerāhet-i ṭaᶜām ᶜārıḍ olur; her kaçan semek rüyᵓet eylese müşmeᵓizz ve münḳabıḍ olur ve kaçan semeki rüᵓyetinde müşmeᵓizz olmasa onun ᶜāfiyetine delālet eder ve onun semek-i müntin rāyiḥası feminden ve cüşāsından maᶜa'l-mülūḥa iḥsās olunur. Ve erneb-i baḥrī şürbünden ᶜāfiyet bulanların eks̱eri sillde vāḳiᶜ olurlar.

el-ᶜİlāc: Onlara leben-i māᶜiz şürbünün menfaᶜat-ı bāliġası olur ve keẕālik eşek sütü dahi nāfiᶜdir ve s̱edyden leben-i nisā maṣṣı ve ẖubbāzā ḳuḍbānı veyāẖūd meslūḳ olan ẖaṭmī-i raṭb ve sereṭān-ı nehrī meraḳası ẖāṣṣaten nāfiᶜdir ve o ᶜalīl sereṭān-ı nehrī meraḳasını ekle ḳādir olur, ammā sāir māī olan ḥayvānātın kendiyi ve emrāḳını tenāvülden müşmeᵓizz olup ekle ḳādir olmaz. Ammā o bābda edviye-i nāfiᶜadan aḳvā olan edviye fūtenec-i nehrīyi ṭariyyen tenāvül ve dem-i ivezz ḥārr[en] ṭariyyen ve bevl-i insān-ı muᶜtaḳ ve buḳūl-i meryem[187] uṣūlünden sekiz ūbūlūs şarābla ve o miḳdār şarāb veyāẖūd ṭılā ile ve ẖarbaḳ-ı ḳalīl şarābla şürb olunmak nāfiᶜ olur ve aᶜrāḍ heyecān ve sükūn eylediğinden ikinci günde ona ẖarbaḳ-ı esved ve saḳmūnyā ve ġārīḳūn ve rubb-ı sūs ve ḳes̱īrā bu edviyeler veznleri berāber aẖẕ olunup onlardan ḥubūb ittiẖāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhem veyāẖūd bir dirhemden ḳalīlen ziyāde kılınır ve cüllāb ile saḳy olunur. Ve onun ᶜalāmet-i bürᵓü semekte müşmeᵓizz olmayıp tenāvül eylemeğe ᶜalīlin ḳudreti olur. Ve baᶜde'l-ᶜāfiyet sill maraḍı ᶜārıḍ olur ise ona emrāḍ-ı sill ile muᶜālece olunur.

187 [Sehven "buḳūl-i meryem" yazılmışsa da doğrusu "buẖūr-ı meryem"]

Vezeġa ve Ḥırbā

Vezeġanın laḥmı ḳātildir. Ve baʿḍı kerre vezeġa şarāb içine suḳūṭ edip helāk olur ve aʿḍāsı tefettüt edip o şarāb bi-külliyyetihi semm olur ve onu şürbden ḳayʾ ve vecaʿ-ı fuʾād-ı şedīd ḥādis̱ olur. Ve ḥırbā dahi ḳatl ve ihlāk-ta vezeġaya ḳarīb olur. Ve ḳavmin ẕikri üzere ḥırbānın beyḍi dahi semmdir sāʿat-i şürbde şāribini ḳatl eder, biz onu ẕikr eyleriz. Ve bir ḳavm dediler ki ḥırbā ṭabḫ olunur, onun ṭabīḫi mā-ı ḥammāma reşş olunsa ondan müs-taḥimm olanların bedeni bir müddet muḫḍarre ve baʿdehā ḳalīlen ḳalīlen levn-i evveline ʿāid olur. Bu kelām bir ḳavldir ki ben onu taḥḳīḳ eylemem. Ve bunun ʿilācı ʿilāc-ı müşterektir ve ẕerārīḥ ʿilācıdır.

Ḥirẕevn

Ḥirẕevnin sālāmendār bir nevʿidir, onların ṭabīʿatleri birbirlerine müşābihtir, pes sālāmendāra müşābih olan ḥirẕevn ḳattāldir, onun laḥmını şāribe verem-i lisān ve ḥikke ve ṣudāʿ ve ḥurḳa ve ġışāve-i ʿayn ʿārıḍ olur.

el-ʿİlāc: Simsim, ḫarnūb-ı Nebaṭī, sükker veznleri berāber aḫẕ olunup semn-i baḳar ile saḳy olunur. Ve vācib olur ki leben-i ḥalīb saḳy olunup dühn ile temrīḫ ve istiḥmām oluna.

Fī Şürbi Sālāmendār

Bu ḥayvān ʿaẓāyāttan bir nevʿdir, biz onu bābu'l-ʿaḍḍda ẕikr ve vaṣf eyleriz. Onun şürbünden miʿdede evcāʿ-ı şedīde ve baṭnda istisḳā gibi ve-rem ve küzāz ve iḥtibās-ı bevl ʿārıḍ olur. Ve o ḳāilin ġayrilerinden Aṭyūs-ı Āmidī ve ġayrileri dedi ki onu şāribe verem-i lisān ve ẕehāb-ı ʿaḳl ve istirḫā ve zemānet ve isvidād-ı mevāḍıʿ mine'l-beden ve eczā-i bedenin ʿufūneti ʿārıḍ olur; kaçan muʿālece olunup ʿalīle ṣıḥḥat ve bürʾ ḥāṣıl olsa o sevād ve ʿufūnetinin mevḍiʿi olan ʿuḍv sāḳıṭ olur.

el-ʿİlāc: Ona ʿilāc-ı müşterekle ʿilāc olunur ve afyūn şāribine olan ʿilācla dahi tedbīr olunur ve tiryāḳ-ı kebīrden fārūḳ ve mes̱rūdīṭūs mis̱lliler saḳy olunur. Ammā eṭıbbādan Aṭyūs-ı Āmidī ve ems̱āli ẕikr eylediler ki ẕerārīḥ şürb edenlerin ʿilācı ona ʿilāc olur, ammā kendiye maḫṣūṣ ʿilāc budur ki rātīnec, ʿilk-i buṭm gerek her birisi yalnız ve gerek ikisi maʿan aḫẕ ve is-

tiᶜmāl olunur lākin meyᶜa ileve cenṭiyānā ile ve keẕālik o ᶜalīle kemāfīṭūs içinde ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'ṣ-ṣıġār ve varaḳ-ı serv ve bezr-i encüre ṭabḫ olunduktan sonra saḳy olunur ve zeyt ile şürb olunur ve keẕālik baḥrī sülaḥfātın baṭnı ve fūtenecle maṭbūḫ ḍafādıᶜ dahi nāfiᶜ olur.

Ḍafādıᶜda Ācāmiyyenin Aḫḍarı ve Baḥriyyenin Aḥmeri

Onun şāribe ṣufrete nāẓır kümūdet-i levn ve terehhül ṭarīḳi ile bedenin teverrümü ve ḥalḳ ve femin ḥurḳati ve ᶜusr-i nefes ve ẓulmet-i ᶜayn ve düvār ve netn-i fem ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre aḥyānen teşennüce ve imtidāda müʾeddī olur ve onlara baᶜḍı kerre ishāl-i ẕūsenṭārī ve ġaṡeyān ve ḳayʾ ve iḫtilāṭ ve ġaşy ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre menīlerini ve fuḍūlü bi-ġayri-irāderin ḳaẕf ederler ve bu ᶜilletten ḫalāṣ olan kimsenin esnānı suḳūṭtan ḫalāṣ olmaz.

el-ᶜİlāc: O ḍafādıᶜ-ı rediyye şāribine zeyt saḳ olunup taḳyiʾe olunur ve keẕālik mā-ı ḥārr veyāḫūd şarāb-ı keṡīr ile taḳyiʾe olunur ve riyāḍet-i keṡīre ile tervīḍ ve ābzen-i ḥārrda ḥammāmda taᶜrīḳ ve edhān-ı ḥārre ile temrīḫ olunur ve onlara kürküm devāsı ve lükk ve istisḳādan nāfiᶜ edviyenin küllīsi nāfiᶜ olur; üç dirhem uṣūl-i ḳaṣab ile şarāb-ı keṡīr saḳy nāfiᶜ ve keẕālik suᶜḍ ve ḳaṣab-ı ẕerīre şarābda saḳy olunur.

Ḍafādıᶜ-ı Ṣufr

Sarı kurbağa laḥmını şürb edenlere şehvet-i ṭaᶜāmın inḳıṭāᶜı ve cüşā-i ḥamiḍ ve fesād-ı levn ve ḳayʾ ve ġaṡeyān ve vecaᶜ-ı fuʾād ve verem-i baṭn ve iki sāḳın veremi ᶜārıḍ olur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı ācāmiyye ve baḥriyye olup bundan muḳaddem ẕikr olunan ḍafādıᶜ şāribine olunan ᶜilāca ḳarīb olur.

Ve Ḥayvānāttan Bi-Külliyyetihi ev Bi-Baᶜḍi Eczāihi Bi'l-ᶜAraḍ Semm Olan Ḳısm-ı Āḫer Bunlardır

Semek-i Bārid

Semek-i bārid şürbünden ḫuṣūṣan mekān-ı nedīde ve nem-nāk mevḍiᶜde olan semek-i bāridi şürbden aᶜrāḍ fuṭr ᶜārıḍa olur ve baᶜḍı kerre onu şürbden bir gün veyāḫūd iki gün ᶜaraḍ-ı meẕkūr ẓuhūr eylemez.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı taḳyiᵓe ve sāir ᶜilāc-ı fuṭr olur

Şivā-i Maġmūm ve Laḥm-ı Fāsid

Luḥūmdan hangi laḥm şeyy olunsa vācib olur ki üzeri setr olunmayıp mekşūf kılına tā ki o laḥm ḥāl-i şeyyde teneffüs eyleye. Ve kaçan keşf olunmayıp o ḥālde laḥm maġmūm olunsa bi'l-ᶜaraḍ semmi olup onu tenāvülden kerb ve inṭılāḳ-ı baṭn gibi heyḍa ᶜalāmātı ẓāhire olur ve belki o vech üzere olan laḥm-ı meşvīnin ṭāᶜimi bir gün ve iki gün miḳdārı ᶜaḳlını izāle eder ve baᶜḍı kerre sübāta ve ḳatle müᵓeddī olur.

Ve Ḥayvāniyyenin Cins-i S̱ānīsi

Yaᶜnī ḥayvāndan semm olan ruṭūbetlerin merārīleri merārāt-ı ḳātile ve ẕeneb-i iyyel mis̱llilerdir.

Merāretü'l-Efᶜā

O merāret ᶜalā-ḥālihi saḳy olunsa ḳatl eder, şāribinin nefesi tevātür eder ve merāre edviyeye ḳalīlen ḫalṭ olunur.

el-ᶜİlāc: Merāre-i efᶜī şāribine nāfiᶜ bir nesne var ise ona ḥālen baᶜde-ḥālin [534a] semn saḳy edip taḳyiᵓe eylemek nāfiᶜ olur ve baᶜde't-taḳyiᵓe tiryāḳ ve mes̱rūḍīṭūs saḳy olunmağa mübāderet olunur ve ona fād-zehr saḳy olunmak ecell-i eşyā-ı nāfiᶜadan olur ve misk ona devā olur ve ona ġaşy tevātür edip devāyı şürb edemese ona şar[ā]b ve māu'l-laḥmi'l-ferārīc miskten bir şeyᵓ ile īcār olunur yaᶜnī vecūr ile ḥalḳına ṣabb olunur.

Merāretü'n-Nemir

Kaplan merāresini şürb eden kimseye ṣafrā ve ḫaḍrā mirreler ḳayᵓ eylemek ᶜārıḍ olur ve o kimse ṣabır rīḥini enfinde ve ṭaᶜmını feminde bulur ve ᶜaynına yereḳān ᶜārıḍ olup ḳatl eder ve onu şürb eden kimse üç sāᶜati geçirse onun ḥayātı recā olunur.

el-ᶜİlāc: Ona senin bildiğin üzere muḳayyiᵓāt saḳy olunup kusturulur ve ona maḫṣūṣ olan tiryāḳ saḳy olunur ve o tiryāḳ budur: Ṭīn-i maḫtūm, ḥabbu'l-ġār her birinden birer cüzᵓ, infeḫa-ı ġazāl dört cüzᵓ, bezr-i seẕāb, mürr

her birinden nıṣf cüzᵓ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve onun şerbeti cevze miḳdārıdır ve maᶜa-ẕālik taḳyiᵓesi olur ve vācib olur ki ona reyāḥīnden ābzen ittiḫāẕ oluna.

Kelb-i Mā Merāresi

Baᶜḍılar dediler ki kelb-i mānın merāresini mercimek miḳdārı bir insān ekl eylese bir üsbūᶜ mürūrundan sonra ḳatl eder.

el-ᶜİlāc: Ona semn-i baḳar, cenṭiyānā'r-Rūmī ve dār-ı ṣīnī ile saḳy olunur ve keẕālik erneb infeḫası saḳy olunur ve dühn-i ṭayyib ile temrīḫ ve tedbīri telṭīf olunur.

Ẕeneb-i İyyel Ṭarafı

Onu şürbden kerb-i şedīd ve ġaşy ᶜārıḍ olur, o ṭaraf semm-i ḳātildir.

el-ᶜİlāc: Senin bildiğin vech üzere taḳyiᵓe olunur ve onu muḳayyiᵓin ecvedi semn ve şīrec olur ve onlardan sonra bunduḳ veyāḫūd fustuḳ ve fīl-zehrec; onlar maᶜcūn kılınıp saḳy olunur ve her defᶜada bunduḳa-i kebīre ḳadar saḳy olunur ve o miḳdār bir yevmde dört defᶜa saḳy olunur ve o vech üzere saḳy bi-ḳudretillāhi taᶜālā nāfiᶜ olur.

Cins-i S̱ālis̱ S̱evrin Dem-i Ṭarīsidir

Onu şāribe ᶜusr-i nefes ve iki levzelerin[188] vecaᶜı ve merīnin vecaᶜı ve ḥumret-i lisān ve esnānda ve lis̱ātta dem-i cāmid ḳıṭᶜaları ve ġas̱eyān-ı şedīd ve kerb ve ıḍṭırāb ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre esnānda teᵓekkül olur ve baᶜdehu ḫanıḳ ve küzāza müᵓeddī olur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācında vācib olur ki ḥuḳneye ve ishāle mübāderet oluna velākin taḳyiᵓe olunmaya, zīrā baᶜḍı kerre taḳyiᵓe ḥasebiyle indifāᶜına taḥammül olunmayacak ḳadar defᶜa[ten] mevādd müctemiᶜ olup onda ḫanıḳ ḫaṭarı olur. Ve vācib olur ki cümūd-ı deme nāfiᶜ edviye ona saḳy oluna, leben ile memlū tīn-i ficc ve bezr-i kerneb ve uṣūl-i encudān ve ḥıltīt ve būraḳ ve ḥaṭab-ı tīnin remādı ḫall ile ve fülfül ḫall ile ve ᶜuṣāre-i varaḳ-ı ᶜul-

188 "Levzetān" aṣl-ı lisānda kulak gibi iki ᶜuḍvdur, merīye ṭaᶜām onun arasından geçer.

leyḳ ḫall ile saḳy oluna. Ve onların buṭūnlārında olan dem-i cāmid edviye-i mez̠kūre saḳy olunduktan sonra ishāl olunur ve onların buṭūnları daḳīḳ-i şaʿīr ve mā-ı ḳarāṭın[189] ile taḍmīd olunur.

ʿAraḳu'd-Devābb

Onu şürbden vech muḫḍarr ve müteverrim olur ve bedenden ʿaraḳ-ı müntin seyelān eder ve kez̠ālik iki koltuktan dahi ʿaraḳ-ı müntin seyelān eder.

el-ʿİlāc: Mā-ı fātir ile taḳyiʾe olunur ve ona ṭılā ile nıṣf dirhem dühn-i verd ve nıṣf dirhem milḥ-i derānī saḳy olunur ve ona ṭīn-i maḫtūm tiryāḳı dahi nāfiʿ olur.

Ḥırbā Beyḍi

Beyḍ-i ḥırbā şāribini fi'l-ḥāl ḳatl eder; eger tedārük olunmaz ise ona bir şeyʾ nefʿ vermez.

el-ʿİlāc: Ona ṭılā içinde z̠erḳ-ı bāzī saḳy olunup baʿdehu ḳayʾ-ı tāmm ile taḳyiʾe olunur ve cesedi semn-i baḳarī ile temrīḫ ve reʾsi milḥ ile tekmīd olunur ve ona tīn-i yābis ve zübd ve çenṭāyānā iṭʿām olunur.

Leben-i Fāsid

Leben-i fāsid o lebendir ki ṭarīḳ-i ḥumūḍetle ʿufūnet-i uḫrāya istiḥāle eyleye ve o mis̠lli lebenden düvār ve ġas̠y ve fem-i miʿdeye maġṣ ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre ondan heyda-i ḳattāle ʿārıḍ olur.

el-ʿİlāc: Mā-ı ʿasel saḳy olunup taḳyiʾe olunur ve baʿdehu felāfilī ile şarāb-ı ṣırf saḳy olunmakla taḳyiʾe olunur ve miʿdesi dühn-i nārdīn ile tekmīd olunur.

ed-Demü'l-Cāmid

Kaçan baṭnda dem cāmid olsa ruṭūbet-i beden cinsinden semm olur ve semmiyyeti ḫāricden istifāde eylemeyip ṣadr ve baṭn ve emʿā ve mes̠āne

---

189 "Mā-ı ḳarāṭın" mā-ı ʿaseldir.

mis̱lli efḍıye-i bedenden istifāde etmekle ondan aʿrāḍ-ı rediyye ʿārıḍ olur. Kaçan dem ṣadrda cümūd etmekle semmiyyet istifāde eylese levn-i beden ẕāhib olur ve nabḍ ṣaġīr ve ḍaʿīf olup evvelā tevātüre müʾeddī olur ve marīḍin istirḫāsına ve ġaşyine müʾeddī olur. Ve dem miʿdede cümūd ederse beden bārid olur ve iḫtināḳ ve ṣıġar-ı nabḍ ve ġaşy-i müterādif ʿārıḍ olur. Ve kaçan mes̱ānede ve keẕālik emʿāda dem cümūd eylese miʿdede cümūd-ı dem ʿavārıḍı ʿārıḍ olur.

Ve onlara ʿāmm olan edviye ḫāṣṣaten uḳḥuvān-ı ebyaḍ u aḥmer ve muḳl ve ḥāṣā ve enāfiḫ üç ūs̱ūlī ve ḫuṣūṣan infeḫa-ı erneb ve leben-i tīn ve ḫall-i ḥirrīf ve ḥıltīt ve ḫaşeb-i tīn remādının suyu ki mükerrer istiʿmāl oluna. Bu bābda īrād olunan bir ʿacīb devā vardır, o devā leben-i māʿizdir. Eṭıbbā dediler ki leben-i māʿiz cevfte olan dem-i cāmidi cemīʿan iẕābe eder veyāḫūd encudān ve kibrīt veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall içinde saḳy olunur ve bu bābda devā-i ʿacīb olur.

Miʿdede ve Mes̱ānede Cümūd Eden Dem ʿİlācıdır

O iki ʿuḍvda dem cümūdunu bir kerre dahi ẕikr eyledik, o bāb ile bu meẕkūr muḳābele olunsun. Ve biz deriz ki vācib olur ki onun ṣāḥibi taḳyiʾe olunur eger ḳayʾı mümkin ise ve onun muḳayyiʾi ʿasel ve kerefs ʿuṣāresi kılına. Ve ona nāfiʿ olur ṭīn-i maḫtūm tiryāḳı. Ve ḳırṭım ṭaḥīni mā-ı ḥārrda teẕvīb olunsa cidden nāfiʿ olur ve o devānın ṣıfatı budur: Ṭīn-i maḫtūm sekiz dirhem, infeḫa-i erneb otuz altı dirhem, infeḫa-i ġızlān otuz iki dirhem, çenṭāyānā dört dirhem, zerāvend-i müdaḥrec dört dirhem, seẕāb-ı berrīnin bezri dört dirhem, mürr dört dirhem, ḥıltīt dört dirhem aḫẕ olunup ʿasel ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi cevze miḳdārı olup mā-ı ḥārrda veyāḫūd sikencebīn içinde saḳy olunur. Ve keẕālik tīn remādı iki dirhem aḫẕ olunup bir mis̱ḳāl muḫḫ-ı erneb ile saḳy olunur. Muṣannif der ki ḳavmin muḫḫ-ı ernebden benim ẓannım üzere murādları erneb infeḫasıdır ve o ikisi ḫall-i ḫamrde idāfe olunup şürb olunur. Ve milḥ-i enderānī infeḫa-i cedy ile şürb olunur veyāḫūd ḫurʾ-ı kelbden bir mis̱ḳāl dahi istiʿmāl olunur.

Ve mes̱ānede münʿaḳid olan deme ḫāṣṣaten ʿilāc olur zerrīn- dıraḫt varaḳının ʿuṣāresi iʿṭā oluna onun bu bābda ḫāṣṣıyyeti ʿacībdir ve sikencebīn şürbüne idāme olunur. Ve tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs ve müdirrāt-ı ḳaviyye ve

birincāsef varaḳı ve ḥıltīt ve kerefs ᶜuṣāresi ve bezr-i fücl ve bu devālar sikencebīn içinde veyāḫūd ḫall içinde ḥall olunur ve bu bābda ḫall devā-i ᶜacīb olur. Ve keẕālik ḳardemānādan bir mis̱ḳāl mā-ı ḥārr ile veyāḫūd ḥıltīt-ten nıṣf mis̱ḳāl veyāḫūd ġārīḳūndan bir şerbet veyāḫūd sīsāliyūs veyāḫūd enāfiḫten bir şeyᵓ veyāḫūd ḥabb-ı belesāndan iki dirhem veyāḫūd aẓfār-ı ṭībden iki dirhem veyāḫūd ᶜūd-ı fāvāniyādan iki dirhem istiᶜmāl olunur. Ve ḥaṣātı müfettit olan edviye dahi meşrūbeten ve maḥḳūneten ve ṭılāen is-tiᶜmāl olunur. Ve mes̱ānesine milḥ-i mesḥūḳ suda ḥall olunduktan sonra miḳdār-ı nevāt iẕrāḳ olunur veyāḫūd remād-ı kürküm suyu istiᶜmāl olunur ve bu tedbīr nāfiᶜ ve nāciᶜ olmazsa ḥaṣāt istiḫrāc olunur gibi demin üzeri şaḳḳ ve dem istiḫrāc olunmak vācib olur.

Miᶜdede Cümūd-ı Leben Beyānındadır

Baᶜḍı kerre miᶜdede leben cümūd eder ve onun cümūdu esbāb-ı mücem-mide-i muvāfıḳadan bir sebeb ile olur veyāḫūd lebende cümūda istiᶜdād ḳavī olmakla olur veyāḫūd infeḫa ile maḫlūṭ leben [534b] şürb etmekle olur ve miᶜdede leben cümūdundan ᶜaraḳ-ı bārid ve ġaşy ve ḥummā-ı nāfiḍ ᶜārıḍ olur ve eger leben cümūdu infeḫa iḫtilāṭı ile olursa erdeᵓ ve ḫanaḳa esraᶜ olur.

Ve miᶜdede leben cümūdu miᶜdede cümūd-ı dem cinsinden olur ve on-dan cümūd-ı dem aᶜrāḍı ve keẕālik sümūm aᶜrāḍı gibi aᶜrāḍ tevellüd eder. Miᶜdede cümūd-ı demden berd-i beden ve ṣıġar-ı nabḍ ve nefesi taḍyīḳ eden iḫtināḳ ve ġaşy ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre o leben şāribinin miᶜdesinde leben cümūdu ḥasebiyle baṭnı dahi müntefiḫ olur.

el-ᶜİlāc: Miᶜdesinde leben tecebbün eden kimseye vācib olur ki mülūḥāt-tan ictināb eyleye, zīrā mülūḥāt leben-i mütecebbinin cübniyyetini ziyāde eder. Ve onlara vācib olur ki yalnız ḫall veyāḫūd mā ile memzūc olan ḫall saḳy oluna ve onlara beş dirhem miḳdārı fūtenec-i yābis saḳy olunur, zīrā onun fevr-i şürbde taḥlīl cihetinden nefᶜ-i ᶜacībi olur ve taḥlīlde ḳuvveti ḥasebiyle leben-i ḥalībi cümūddan menᶜ eder ve ḳıvāmını terḳīḳ eder ve ona enāfiḫten bir şeyᵓ bir mis̱ḳala varınca ḳadar saḳy olunur, zīrā enāfiḫ dahi taḥlīl eder, ḳayᵓla veyāḫūd ishāl ile lebeni iḫrāc eder. Ve ona miᶜdede olan cümūd-ı dem edviyesi saḳy olunur ḫuṣūṣan ẕikr eylediğimiz ṭīn-i maḫtūm-

dan mütteḫaẕ devā saḳy olunur ve devā-i encudān ve kibrīt saḳy olunur veyāḫūd o iki devā bi's-seviyye ḫallde saḳy olunur. Ve ḫaşeb-i tīn remādı nāfiᶜ olur eger mükerrer istiᶜmāl olunursa. Bu meẕkūrlar Rūfus'un maḥkīsini ḥikāyedir, şimdiki ḥālde biz nühūş ve lüsūᶜda olan kelāma ibtidā eyleriz.

el-Maḳāletu' s̱-S̱ālis̱etü: İşbu Maḳāle-i S̱ālis̱e Nehşin Tedbīr-i Küllīsinde ve Ṭard-ı Ḥaşerātta ve Ḥayyātın Ledġı ve Aṣnāfında Olan Kelām-ı Küllīdir

Faṣl Ḳavānīn-i Muᶜālecāt-ı Külliyye Beyānındadır

Maᶜlūm ola ki ᶜilāc-ı semmde kānū eks̱er ḥārr-ı garīzīyi taḳviye ve semmi defᶜe ḥārr-ı ġarīzīyi tehyīc ve taḥrīk olur. Ve onları fāᶜil olan edviye tiryāḳ ve luᶜbe-i berberiyye mis̱lli olan edviyedir ve keẕālik ḳānūn taḳviye katında tedbīr edip semmi iḥrāḳ ve baᶜdehu iḫrāc ve taḳviye-i aḥşāya mürāᶜāt ve baᶜdehu semmi defᶜ ve fiᶜlini ibṭāl olur. Ve onları fāil olan edviye meşrūbāt ve o bābda ḫāṣṣıyyeti olan aṭliye veyāḫūd ona nāfiᶜ ṭabīᶜat-ı maᶜrūfesi olan edviye olur ve onları biz ẕikr eyleriz. Ve baᶜḍı kerre o edviyelere ġaraḍ-ı āḫer için edviye-i āḫeri dahi idḫāl olunur ruṭūbāt-ı bedeni taḳlīl eden edviye ile tedbīr olunmak gibi, zīrā ruṭūbet-i bedene semmin nüfūẕu esheldir, o ruṭūbet zāile oldukta semmin nüfūẕu aᶜḍā-i aṣliyyeye aᶜser olmakla serīᶜan bedene teᵓs̱īr eylemez ve edviye ile ḳable-infiᶜāli'l-beden iḫrācı eshel olur. Ve ruṭūbet-i bedeni muḳallil olan tedbīrlerden olur faṣd ve ishāl mis̱lli nesneleri istiᶜmāl eylemek.

Ve evḳāt-ı faṣddan evlā olan vaḳt semmin ᶜadem-i intişārı ve ᶜadem-i inciẕābı bilindiği vaḳt olur ḫuṣūṣan bedenleri mümtelī olanlara faṣd istiᶜmāli o vaḳtte evlā olur. Ve bu bābda şeyᵓ-i āḫer dahi dāḫil olur yaᶜnī tedbīr olunup ve aḫlāṭ-ı müteḥarrike aᶜḍā-i reīse cihetinin ḫilāfı cihetine ṣarf olunur, aᶜḍā-i reīseye inṣıbābda muḥāfaẓa olunur.

Ve sümūma muᶜālece için meşrūb olan tiryāḳāt veyāḫūd fād-zehrāt olur, onların her birisi ancak meşrūbun leh için ḫāṣṣ olur veyāḫūd bi'l-cümle sümūma ᶜāmm olup müşterek ᶜilāc olur veyāḫūd meşrūb olan devā mizāc-ı semme bi-ḥasebi'l-mizāc muḫālif olur, mes̱elā semm-i ᶜaḳreb mizācına

muḫālif mizācı olan ḥıltīt gibi veyāḫūd meşrūb olan edviye aḫlāṭı taḥrīk edip semmi ḫārice mevclendirici devā olur ve o ḥāl üzere olan edviye muʿarrıḳadır veyāḫūd o meşrūb olan edviye aḫlāṭı vech-i semmden tenḳıye ve temyīl edip tecmīde māniʿ olur ve o edviye bizim ẕikr eylediğimiz mürekkeb edviye-i muḳayyiʾe ve edviye-i müshiledir ki lüsūʿda istiʿmāl olunur ve keẕālik müdirrāt dahi istiʿmāl olunur.

Ve o edviye istiʿmāl olunur ki mevāddı aʿḍā-i reīseden maḥall-i baʿīde taḥrīk edip ẕikr olunan edviye müshile ve muḳayyiʾe ve müdirre olan edviyenin taḥrīki ḥasebiyle aʿḍā-i reīseye müteveccih olan mevāddı müdāfaʿa eder.

Ve ʿuḍv-ı maʿḍūḍ üzere müstaʿmel olan aṭliyede aġrāḍ-ı műteʿaddide vardır: Onların biri budur ki o aṭliye semmin bedende nüfūzunu menʿ [eder] ve o menʿ ṭuruḳ-ı semmi ribāṭātla rabṭ ḥasebiyle olur ve nevmden menʿ edip ḥārr-ı ġarīzīyi ḫārice taḥrīk ve semmi müdāfaʿa ile olur.

Ve ʿuḍv-ı melsūʿu ḳaṭʿ dahi bu bābdan olur veyāḫūd onun aṭliyesi edviye-i kāviye ve esbāb-ı cāẕibe olur, bināen ʿaleyh ona ḳavābıḍ ile ṭılā olunmak muḍırr olur, zīrā semmi ḫārice ceẕb ve dāḫile nüfūẕdan menʿ eden edviyeden enfaʿ ona devā olmaz ḫuṣūṣan semm henüz bedene münteşir olmuş olmaya. Ve meḥācim istiʿmāli dahi edviye-i ceẕẕābe istiʿmāli ḳabīlinden olur.

Ve baʿḍı kerre semm nüfūẕ ve taʿammuḳ etmekle şarṭa dahi ḥācet olur.

Ve eger semm ẓāhirde temekkün eyledi ise o vaḳtte irsāl-ı ʿalaḳ eylemek şarṭ eylemekten muġnī olur ve maṣṣa dahi ḥācet olmaz. Ve semm mādām ki cildi tecāvüz eylemeye, ona maṣṣ kifāyet eder. Ve vācib olur ki onu maṣṣ eden kimse ṣāim olmaya belki ṭaʿām ekl edip ağzını ġasl eyledikten sonra maṣṣ eyleye ve o māṣṣın esnānında teʾekkül olmaya ve şarāb-ı reyḥānīyle maḍmaḍa edip baʿdehu maṣṣ eyleye ve ağzında dühn-i verd ve dühn-i benefşec imsāk ede ve eger o māṣṣın feminde āfet-i uḫrā var ise onu dahi defʿ eder. Ve her maṣṣının ʿaḳıbında vācib olur ki büṣāḳını remy ve ilḳā eyleye. Ve istiʿmāle muvāfıḳ olan edviye şürben edviye-i muʿarrıḳa ve ṭılāen edviye-i muḥammire-i cāẕibedir.

Cālīnūs der ki edviyenin semmi ceẕbi baʿḍı kerre ḳuvve-i tesḫīni ile olur veyāḫūd müşākelesi ḥasebiyle olur, timsāḥ ʿaḍḍ eden kimseye şaḥm-ı

timsāḥla ve efāᶜī lesᶜ eden kimse efāᶜī laḥmı ile baᶜde ḳaṭᶜı'l-eṭrāf onların semmleri cez̲b olunduğu gibi ve ona bināen baᶜḍı sümūmun muᶜālecesi baᶜḍı kerre yine semm istiᶜmāli ile kılınır velākin devā olmak üzere istiᶜmāl olunan semmin semmiyyeti vācib olur ki lesᶜ eden ḥayvānın semminden aḍᶜaf ola. Ve ben ẓann ederim ki murād budur ki devā olan semmde bir mizāc ola ki mizāc-ı beden ile semm-i lesᶜa mizācı beyninde mütevassıṭ ola velākin vācib olur ki bu ḳavlle ḥukemādan ḥikmet-i ṭabīᶜī ᶜuleması naẓar eyleye, emzicenin mizāc-ı maḫṣūṣlarını istiḫrācda ġayr-i mütᶜin olup kemāl ve ḥaẕāḳati olmayanların ᶜadem-i ḥaẕāḳati ẓāhir olsun için; ammā ṭabībe onu bilmemek ḍarar vermez, ṭabīᶜiyyūndan aḫẕ onlara kifāyet eder. Ve neṭūlāt-ı cāẕibenin çoğu taḳrīḥ ve tenfīṭ eder.

Ve vācib olur ki onlardan ḥādis̲e ḳurūḥ ve nüfāṭātın ruṭūbātı tesyīl oluna ve ẕikr olunan tesyīl bi'l-cümle muṭallā olan edviyenin şerāyitinden olur. Ve keẕālik şurūṭ-ı ṭılādan olur o devānın ṭabīᶜat-ı semmi vücūh-ı iḥālāttan bir vech ile iḥāle eylemek ve onun bir vechi icmāddır, o fiᶜl ve iḥāle aṣl-ı yebrūḥ mis̲llilerin fiᶜli olur. Ve bir vechi dahi iḥrāḳtır nār ile ve zeyt ve zift ile ve ḫuṣūṣan zift-i muğlā ile keyyde olan iḥrāḳ gibi; bu vech üzere semmi iḥāle ehl-i Mıṣr'ın ᶜameli olur. Veyaḫūd devāda bir ḫāṣṣıyyet olur ki [535a] semmi iḥāle ve ḍararını defᶜ eder veyāḫūd devāda ḥarr ve berdden bir keyfiyyet olur ki semme müḍādde olup muḳābele eder.

Ve kaçan evāil-i lesᶜada edviye-i cāẕibe istiᶜmāl olunsa ve ẕikr olunan tedbīrler ile tedbīr olunsa ve onların nefᶜi olmasa ve onun şānı ᶜaẓīm olsa lesᶜa mevḍiᶜinin ḥavālīsi ḳaṭᶜ olunup kemiğe varınca ḳadar laḥmın küllīsi aḫẕ olunur. Ve o lesᶜadan ḫavf ve ḫaṭar o miḳdārdan dahi ezyed ise ᶜaẓm dahi ḳaṭᶜ olunup baᶜdehu tekvīye olunur.

Ve edviye sümūmun küllīsinde ve ḫuṣūṣān ṭılā olunacak devālarda teskīn-i vecaᶜ olmağa ḥācet olur ve keẕālik lüsūᶜa tābiᶜ olan aᶜrāḍ-ı ḫafiyyeyi tedārük ḳuvvesi olmağa dahi ḥācet olur ḳulḳutār mis̲lli, zīrā edviye-i lüsūᶜ aḫlāṭına nehşeden nāşī imᶜān eden seyelān-ı dem ḥabs eylesin için ḳulḳuṭār idḫāl olunur.

Veṣāyā-yı sümūmdan mürāᶜātı vācib olan vaṣiyyet budur ki semmin ġāilesi mündefiᶜ olup ᶜalīle bürᵓ ḥāṣıl olunca ḳadar sümūm ve ᶜuḍūḍ cirāḥatleri indimālden menᶜ olunur.

Lüsūᶜ İçin Nāfiᶜ Meşrūbāttır: Ona ceyyid edviyedendir ḥandeḳūḳā bezr-i ḥandeḳūḳā suyu içinde veyāḫūd şarāb içinde saḳy olunmak. Envāᶜ-ı fūtenecin üç nevᶜinin ṭabīḫi dahi ceyyiddir ve cünd-i bīdesterün dahi nefᶜi ᶜacībdir. Ammā leben-i lāġıye yaᶜnī muṣannifin ẓannı üzere būşencī demekle maᶜrūf olan tiryāḳ ve keẕālik ḳarāvī bi'l-cümle semmiyyetli hevāmmın lesᶜine menfaᶜati şedīd olur ḫuṣūṣan efāᶜī lesᶜine ziyāde şedīdü'l-menfaᶜat olur. Ve cedvār ve būḥā ve bīş-müşek ve āzeryūn ve bāẕāverdin bezri ve ḥurf dahi saḳy olunur. Ve keẕālik şūnīze müşābih kemmūn ve kāşim ve s̱ūm ve maᶜa'l-fülfül ḳuşūr-ı varaḳu'l-ᶜarᶜar ve fülfülün nefsi saḳy olunur.

Cālīnūs dedi ki o şarāb ki içinde efᶜī naḳᶜ oluna, ledġ-ı hevāmma nāfiᶜ olur; o şarābın nefᶜine tiryāḳın menfaᶜati ne miḳdāra bāliġ olduğun sen ḳıyās eyle. Ve ağaç kavunu çekirdeği cemīᶜan sümūma nāfiᶜ olur, şerbet-i vāḥidesi iki mis̱ḳāl olur. Ve encudān uṣūlü bi'l-cümle sümūma nāfiᶜ olur. Ve fencengüşt s̱emeresi ve dühn-i belesān ve ḥabb-ı belesān ve fencengüşt ve cevz maᶜa't-tīn ve bunduḳ ve çenṭāyānā ve çāvşīr maᶜa-zerāvend ve zehr-i diflā ve varaḳ-ı diflā ve cemer-i dülb-i ṭarī bu bābda ᶜacībdir.

Ve dār-ı ṣīnī ve baᶜr-ı maᶜizin muḥraḳı ḍımāden ve suḳyen ve kemāẕeryūs ve kāşim nāfiᶜdir. Ve keẕālik sereṭān-ı nehrī maᶜa'l-leben ve nānḫāḫ ve sikencebīn ve fustuḳ maᶜa-şārāb ve fūtenec ve ṭabīḫ-i fūtenec şürben ve ḍımāden nāfiᶜdir. Ve rāsen ve ḳaysūm ve ḳardemānā ve ġārīḳūn ve aṣl-ı ḫuns̱ā üç dirhem ve keẕālik ibn ᶜursun buṭūnu miᶜdesine varınca ḳadar küzbere ile doldurulup tecfīf olunsa ve vaḳt-i ḥācette aḫẕ ve istiᶜmāl olunur ise nāfiᶜdir. Bostānī ebegümeci ṭabīḫi ve ḫaṭmī toḫumu ve dimāġ-ı decāc nāfiᶜdir ḫuṣūṣan maᶜa'l-infeḫa istiᶜmāl oluna. Ve ḥayy olan ibn ᶜursun meraḳası ve cerv-i ḥayy[190] meraḳası şarābla şürb olunsa nāfiᶜdir. Ve keẕālik raḳḳ-ı mümellaḥ yaᶜnī sülaḥfāt-ı mümellaḥ ve sereṭān-ı nehriyye ṭabīḫi ve dem-i sülaḥfāt ve ḳınne ᶜacībedir ve keẕālik çenṭāyānā dahi ᶜacībdir. Ve cezr-i berrīnin bezri nāfiᶜdir.

Bu şāna edviye-i bārideden nāfiᶜ olanlar bunlardır: Aṣl-ı yebrūḥ ᶜasel ile taḍmīd olunur. Ve hindebā-ı berrī ᶜacībdir. Ve bersiyāvuşān nefᶜi [cemīᶜan] sümūma ᶜāmdır. Ve baᶜḍı kerre dahi ġārīḳūn zerāvend-i ṭavīlden bir mis̱ḳāl ile terkīb olunur.

---

190 "Cerv" ḥayy, sağ kelb yavrusu lākin sağ ḥayvāndan meraḳa ittiḫāẕı ḥarāmdır.

Tiryāḳ-ı ᶜAcīb: Afyūn, mürr her birinden birer dirhem, fülfül bir dirhem ve nıṣf dirhem, zerāvend-i ṭavīl, zerāvend-i müdaḥrec aṣlları üç dirhem, ḥarmele, kemmūn-ı Hindī her birinden birer dirhem, şūnīz beş dirhem, çenṭāyānā üç dirhem, seẕāb iki dirhem, ᶜasel ve mā-ı circīr ile maᶜcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳāl olur ve maṭbūḫ-ı ceyyid ile saḳy olunur. Ve keẕālik ṭīn-i maḫtūm devāsı, ḥabb-ı ġār iki mis̱ḳāl, ṭīn-i maḫtūm iki ūbūlus zeyt ile şürb olunur, şerbet-i vāḥidesi bunduḳa miḳdārı olur, üç ūḳıyye mā-ı ᶜasel ile şürb olunur.

Uḫrā: Bu tiryāḳ cemīᶜan sümūm-ı lesᶜaya ve şürbiyyeye nāfiᶜ olur: Fülfül on dirhem, sünbül iki dirhem, zerāvend ve aṣl-ı ḥizā her birinden birer dirhem; bu edviyeler ᶜaṣīr-i ḫarnūbla maᶜcūn kılınır, kırk gün miḳdārı şemse vaḍᶜ olunup küllü yevmin bir kerre taḥrīk ve küllemā-ceffe tendiye olunur yaᶜnī her ne zamān kurur ise ıslatılır ve vaḳt-i ḥācette mā-ı ḥārr ile saḳy olunur ve bir ḳavm daᶜvā ederler ki onu kuḥlen istiᶜmāl dahi nāfiᶜdir.

Ve sereṭānāt-ı nehriye ṭabīḫi ve dem-i sülaḥfāt, varaḳ-ı mümellaḥ dahi devā-i nāfiᶜdir, her nehşeye nefᶜi ᶜāmmdır.

Şūnīz, bezr-i ḥarmel, kemmūn her birinden iki dirhem, çenṭāyānā, zerāvend-i müdaḥrec her birinden bir dıraḫmī, fülfül-i ebyaḍ, mürr her birinden nıṣf dıraḫmī, ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, şerbet-i vāḥidesi bāḳılāt-ı Rūmiyye miḳdārıdır, şarābda saḳy olunur.

Āḫer: Çenṭāyānā iki dıraḫmī, fülfül, seẕāb her birinden birer dıraḫmī, ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, o mecmūᶜ şerbet-i vāḥidedir, şarābda saḳy olunur.

Āḫer: Ḥamāmā, ḥabb-ı belesān her birinden üçer dıraḫmī, bezr-i circīr, bezr-i kürrās̱ her birinden birer dıraḫmī, zerāvend, aṣl-ı encudān-ı esved her birinden ikişer dıraḫmī, mürr, zaᶜferān her birinden birer dıraḫmī, ṭīn-i buḥayre dört dıraḫmī; bu edviye menzūᶜu'r-rıġve ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp şerbet-i vāḥidesi miḳdār-ı bāḳılāt olur.

Āḫer: Ḥabb-ı belesān, zūfā-i yābis, lift-i berrī bezri, fülfül-i ebyaḍ, fülfül-i esved, dār-ı fülfül, vecc, enīsūn, fuṭrāsāliyūn, esārūn, kemmūn-ı Kirmānī, bezrü'l-benc her birinden dörder, sünbül, fiḳāḥ-ı idḫir her birinden altışar; ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, şerbeti bāḳılāt-ı Rūmiyye miḳdārıdır.

Lüsūᶜ Üzere Kılınan Aṭliye: Nefṭ-ı ebyaḍ veyāḫūd nefṭ-i azraḳ veyāḫūd s̱ūm olduğu ḥāl üzere veyāḫūd semn ile meslūḳs̱ūm veyāḫūd cünd-i bīdester maᶜa'z-zeyt veyāḫūd ᶜaṣīr-i kürrās̱ ki onu su mess etmiş olmaya.

Ammā fūẕenec-i nehrī semmi ḫārice ne güzel ceẕẕāb olur. Ve kibrīt maᶜa'l-bevl ve keẕālik decāc ve dīk-i ḥayyın baṭnı şaḳḳ olunup lesᶜa üzere onunla ḍımād olunur, küllü sāaᶜatin tebdīl olunup ḍımāden istiᶜmāl olunur. Bir ḳavm dediler ki decāc şedīdü'l-ḥarārettir ḥattā ibtilāᶜ eylediği nuḥās ve rimāli ve ḥaṣātı iẕābe eder. Ve benzer ki onların ẕikr eyledikleri ḥarāret decācın ḥavṣalasına ve kirşine ḫāṣṣ ola ve aᶜḍā-i sāiresinde olan ḥarāret o meblaġa bāliġa olmaya.

Ve ḍımādāt-ı nāfiᶜadandır milḥ veyāḫūd ḫall veyāḫūd merāretü's̱-s̱evr veyāḫūd nemmām ve varaḳ-ı ḫuns̱ā veyāḫūd remād ve ḫall ḫuṣūṣan tīn ve kerm ḥaṭablarının remādı ve ḫuṣūṣan zamān-ı ibtidāda nāfiᶜ olur. Zift ve milḥ ṭabḫ olunup ḍımād kılınır. Ve eṭıbbā dediler ki s̱ūm ve milḥ ve baᶜr-ı maᶜz ile ḍımād her lesᶜden nāfiᶜ olur illā aṣaletü'ṣ-ṣamm tesmiye olunan ḥayye lesᶜasına nefᶜi olmaz. Ve nūre ve ᶜasel ve zeyt ile ḍımād her lesᶜaya nāfiᶜdir ḥattā aṣeliyye lesᶜasına dahi nāfiᶜ olur.

Āḫer: Ḫardal, ḫall, nūre bu edviyeler aḫẕ olunup mā-ı ṣābūnla lesᶜa mevḍiᶜi üzere ṭılā olunur veyāḫūd ḳaṭrānla veyāḫūd zift ve milḥ ṭabīḫiyle ṭılā olunur ve lesᶜa üzere zift-i muġlā ṣabbı ile ᶜilāc ederler ve keyy ceyyid olur. Ve keẕālik baṣal maᶜa's-sevīḳ ve milḥ ile maᶜmūl olan merhem ve naṭrūn merhemi dahi nāfiᶜdir.

Ve lesᶜāta olan neṭūl bunlardır: mā-ı baḥr ḥārren ve müfreden ve maᶜa'l-ḫall ve ṭabīḫ-i cerv-i ḥayy[191] ve ibn ᶜurs.

Aṭliye: Bu aṭliye ile ṭılā olunan kimseye hevāmm taḳarrüb eylemez: Dimāġ-ı erneb maᶜa'l-ḫall ve zeyt ve meyᶜa eger meyᶜa zeyt içinde ḥall olunur ise. Ve içinde ṣanevberin varaḳ-ı ṭarīsi ve medḳūḳu naḳᶜ olunan zeyt veyāḫūd fiḳāḥ-ı serv veyāḫūd ḥābb-ı ᶜarᶜar ve keẕālik varaḳ-ı fencengüşt zeyt içinde ve ḳaysūm ve aṣl-ı encudān ve ḫuns̱ā ve dūḳū ve ḥabb-ı belesān ve aṣl-ı [535b] ḥurf bunların küllīsi zeyt ile ṭılā olunur. Ammā o ṭılānın mürekkebātı encudān-ı esved aṣlı ve sāẕec fiḳāḥının ṭarīsi ve ḥabb-ı ᶜarᶜar her birinden ikişer cüzᵓ ve aṣl-ı yebrūḥ iki cüzᵓ, ḥabb-ı belesān, ḳardemānā

191 Kelb yavrusunu diri iken ṭabḫ edip ṭabḫı ile tenṭīl ḫilāf-ı şerᶜdir.

üç cüzʾ raḍḍ olunup zeyt içinde ṭabḫ-ı ceyyid ile ṭabḫ olunur vesaḫ-ı ḥamām ḳıvāmına varınca ḳadar ve onun ile mevḍiʿ tedhīn olunur. Ve keẕālik ḫunṡā iki dıraḫmī, ḥabb-ı belesān ve bezrü'l-benc her birinden nıṣf dıraḫmī aḫẕ olunup ḫall ve zeyt ile ḫalṭ olunduktan sonra ṭılā olunur.

Āḫer: Fiḳāḥ-ı idḫir bir cüzʾ, aṣl-ı yebrūḥ iki cüzʾ, bezrü'l-benc üç cüzʾ; bu edviyeler zeyt ile ḫalṭ olunup ṭılā olunur ve bu edviye tebḫīr olunmağa dahi ṣāliḥ olur.

Āḫer: Ḥabb-ı ʿarʿar iki cüzʾ, meyʿa vāḥid; cemīʿan dühn ile ḫalṭ olunup onun ile ṭılā olunur ve dühn-i fücl ile ṭılā olunsa ondan baḳḳ hereb eder.

ʿAle'l-Külliyye Hevāmm Ṭardlarıdır

Bizim ẕikr edeceğimiz eşyā beyte reşş olunur ve mefrūşāt-ı ātiye dahi beyte ferş olunur ve cuḥra ve küvā dahi baḫūrāt yazıldığı mevḍiʿde ve ġayri mevāḍiʿde ẕikr-i ātī neṭūlāt ile hevāmm taḳarrüb eylemesin için ṭılā olunur.

Ammā Bu Şānda Baḫūrāt-ı Müstaʿmele: Enār ağacının duḫānı olur, zīrā o duḫān hevāmmı ṭard eder ve keẕālik aṣl-ı sūsen ve ḳuḍbānü'r-rummān bu şānda ʿacībdir. Ve keẕālik ḳınne ve ḳurūn ve aẓlāf ve ḥavāfir ve şaʿr ve muḳl ve sekbīnec ve ḥıltīt ve varaḳ-ı ġār ve ḥabb-ı ġār ve fūtenec ve şīḥ ve fūtenec ve şīḥi iftirāş ve ḳaṭrānı ve caʿdeyi dahi iftirāş nāfiʿ olur ve fencengüşt tebḫīri keẕālik nāfiʿdir ve onu iftirāş dahi nāfiʿdir. Ve ḥurf ve ḫaşeb-i ṣanevber remādı ve ḫuṣūṣan ḳınne ile istiʿmāl dahi onları istiʿmāl gibi olur.

Ammā afyūn ve şūnīz ve ḳınne ve ḳurūn-ı iyyel ve kibrīt ve aẓlāf-ı maʿzdan mütteḫaẕe olan deḥane ḥayyāt ve hevāmmı ṭard-ı bāliġ ile ṭard eder. Ve keẕālik meyʿa ve ḳurūn-ı iyyel ve şūnīz ve ḳafr her birinden birer cüzʿ ve māʿiz şaʿrı ve aẓlāfı her birinden nıṣf cüzʾ aḫẕ olunup onlardan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve onun ile firāş tebḫīr olunur.

Āḫer: Ḳardemānā, encudān-ı esved aṣlı, meyʿa her birinden birer ūḳıyye, beyḍ-i neʿām ḳuşūru, şūnīz, bezr-i ḥarmel her birinden ikişer ūḳıyye.

Āḫer: Varaḳ-ı serv, ve ṣanevber ve şūnīz ve bezr-i benc her birinden birer dıraḫmī, aṣl-ı yebrūḥ ḳuşūru bir dıraḫmī, şaʿr-ı māʿiz üç dıraḫmī; bu meẕkūrlar cemʿ olunup cemr-i kerm üzere tebḫīr olunur ve onun baḫūrunda emān olur.

Ve o eşyā ki onlar ferş olunsa ondan eks̱er hevāmm firār eder, onlar sīsenber[192] ve ḥabaḳ mis̱llilerdir. Ve fencengüşt hevāmmdan ḥırz-ı ᶜacībdir eger merḳad ve firāşının ḥavālīsine ferş olunsa ve şīḥ ve ḥıltīt dahi onlar gibidir. Ve bu bābda menfaᶜat-i ġār ᶜacībdir. Ve kez̠ālik meclisi eṭrāfına h̬aşeb-i ṣanevber remādı bir mendīl ile vaḍᶜ olunsa o dahi ġār gibi ᶜacī-bü'l-menfaᶜat olur.

Ve hevāmmı ibᶜād eden nesneleri taḳviye eder eṭrāf-ı merḳadına mevḍiᶜ-i baᶜīdden meṣābīḥ ve sürüc vaḍᶜ eylemek, zīrā hevāmm ona meyl eder. Ve kez̠ālik hevāmm ve ḥaşerātı dāfiᶜ olan nesneleri taḳviye eder laḳlaḳ ve ṭāvus ve beyḍāniyāt ve eyāyīl ve ḳanāfiz̠ ve benātu ᶜurs ve o mecrāya cārī olanlar, zīrā hevāmm onlardan fezaᶜ ederler ve kaçan hevāmm ẓuhūr eylese onlar hevāmmı ḳatl ederler.

Ve baᶜḍılar dediler ki kim ki cild-i nāmūrdan sofra ittih̬āz̠ eylese ona ḥayye taḳarrüb eylemez ve kez̠ālik cild-i nāmūrdan libās ittih̬āz̠ eylese onun lābisine dahi taḳarrüb eylemez ve bu maḳāli mevs̱ūḳun bih olmayan kimse naḳl eyledi.

Sibāᶜı itlāf eden biraz eşyādır ki onu bir ḳavm z̠ikr eyledi, o ḳavm dediler ki ḥarbaḳ z̠übbı ve kilābı ḳatl eder ve h̬ānıḳu'n-nemir nemiri yaᶜnī kaplanı ḳatl eder ve h̬ānıḳu'z̠-z̠iʾb z̠iʾbi ve kelbi ve ibn āvāyı ḳatl eder ve levz-i mürr s̱eᶜālibi ḳatl eder diflā ve āzād-dırah̬t varaḳı behāyimi ḳatl eder; bunların eks̱eri maᶜlūm ve maᶜrūftur.

Ṭardu'l-Ḥayyāt

Tedh̬ī ile ḥayyātı defᶜ ve refᶜ eden bunlardır: Geyik boynuzu ve keçi tırnağı ve sūsen kökü ve ᶜāḳırḳarḥā ve kibrīt. Ve kim ki yedini lūf-ı ḥayye ile ve onun ᶜuṣāresi ile ve ṭabīh̬ī ile telṭīh̬ eylese onu efᶜī nehş eylemez. Ve nūşāz̠ur ḥāll olunan su bir mevḍiᶜe reşş olunsa ondan efāᶜī hereb eder. Ve h̬ardal efᶜīyi ḳatl eder efᶜīnin memerrine h̬ardal vaḍᶜ olunsa o memerrden tenaḥḥī eder. Ve ḥāyyātı ḳatl eden eşyādandır ṣāiᶜmin feminde olan tefli h̬uṣūṣan ṣāim feminde nūşāz̠ur ah̬z̠ eylemiş ola.

192 "Sīsenber" baᶜḍılar nemmām derler lākin ẓāhir budur ki naᶜnāᶜa müşābih bir nebttir, tafṣīli İbn Kütbī müfredātında mez̠kūrdur.

Ṭardu'l-ᶜAḳārib

Ḥārru'l-mizāc olup ṣāim olan kimse ᶜaḳārib üzere tüfünü ilḳā eylese o tüfl ᶜaḳāribi ḳatl eder. Ve fücl-i meşdūḫ ve füclün ᶜuṣāresi ve varaḳı ve bādrūc bu eşyādan her biri ᶜaḳāribi mess eylese helāk eder.

ᶜAḳāribi Cuḥrundan İḫrāc Eden Eşyādır: Meyᶜa, zernīḫ, baᶜr-ı ġanem, ġanemin şaḥm-ı s̱erbi yaᶜnī içyağı veznleri berāber aḫẕ olunur.Eevvelā s̱erb iẕābe olunup bāḳī edviye onun ile ḫalṭ olunup ᶜaḳāribin cuḥru atında o maḫlūṭ tebḫīr olunur ve fücl taḳṭīᶜ olunup cuḥr-ı ᶜaḳrebe vaḍᶜ olunsa ondan ḫurūca cürᵓet ve ceṣāret eylemez. Ve ᶜaḳreb için yine ᶜaḳrebin nefsi tebḫīr olunur ve zernīḫ dahi tebḫīr olunur.

Ṭardu'l-Berāġīs̱

Beyte ḥanẓal naḳīᶜi reşş olunsa ondan berāġīs̱ tehāfüt ve tehārüb eder ve keẕālik ṭabīḫ-i ḫarnūb ve ṭabīḫ-i ᶜulleyḳ reşş olunursa yine hereb eder. Ve mücerrebūn dediler ki teysin demi beyt içinde olan bir ḥufrede kılınsa berāġīs̱ o cuḥrda cemᶜ olur ve baᶜdehu ḳatl olunur. Ve keẕālik şaḥm-ı ḳunfuẕ ile bir ḫaşebe ṭılā olunsa berāġīs̱ ona müctemiᶜ olur. Ve berāġīs̱ kibrīt kokusundan hereb eder ve varaḳ-ı diflādan dahi hereb eder. Ve bu maḳāmda bir ḥaşīşe vardır ki keykvāşe demekle maᶜrūftur, onun maᶜnāsı ḥaşīşetü'l-bürġūs̱ demektir, kaçan o ḥaşīşe firāşa vaḍᶜ olunsa ona sekr ve ḫader gelip sağ kalmaz.

Baᶜūḍ ve Baḳḳ Ṭardıdır

Ṣanevber ḫaşebinin nüşāresi ile tedḫīn olunur veyāḫūd ḳalḳadīs veyāḫūd şūnīz ile tedḫīn olunur ve ās-ı yābis ile tedḫīn olunur ve mā-ı kerneb ve muḳl ve münbite[193] olup kūnūr tesmiye olunan şevke ve aḥşā-i baḳar ile dahi tedḫīn olunur. Ve ḥarmel dahi ṭard-ı berāġīs̱ eder gerek ise ḥarmel tebḫīr olunsun ve gerek ise firāş ve küvā üzere vaḍᶜ olunsun. Ve keẕālik servin cevzi ve varaḳı ile dahi tebḫīr olunur. Ve aṣl-ı türmüs ṭabīḫi beyte reşş olunsa onun dahi nefᶜi olur veyāḫūd ṭabīḫ-i şūnīz veyāḫūd ṭabīḫ-i ḥarmel ve efsentīn ve seẕābdan birinin ṭabīḫi dahi reşş olunur.

193 "Müntine" nüsḫa.

Ṭard-ı İbn ᶜUrs

Mücerrebūn dediler ki rīḥ-i seẕāb onu ṭard eder.

Fārı Ṭard ve Ḳatl

Fārı mürdāsenc ve ẖarbaḳ ḳatl eder ve keẕālik ẖarbaḳ ile bezr-i benc ve keẕālik aṣl-ı kerneb ve keẕālik baṣal-ı fār ve şükk ve ẖabes̱-i ḥadīd ve zaᶜferān-ı ḥadīd tesmiye olunan ḥadīdin ṣadāsı yaᶜnī pası dahi ḳātildir. Ve kaçan fār-ı ẕeker selẖ olunup beytte terk olunsa veyāẖūd o fārın ẖuṣyesi burulsa veyāẖūd ẕenebi ḳaṭᶜ olsa fārāt-ı sāireyi beytten ṭard eder velākin selẖin ṭardı aḳvā olur. Ve denildi ki fārāttan birinin riclleri ẖayṭ-ı ṣūf [ile] şedd olunup beytte merbūṭaten terk olunsa fārāt-ı sāire o beytten hereb eder velākin o ḳavli muṣannif "ve fīhi naẓar" ᶜunvānıyla taḥsīn eylemez.

Ṭard-ı Neml

Karıncanın cuḥruna ve ḥufresine ḳaṭrān vaḍᶜ olunsa ondan karıncalar hereb eder ve keẕālik mıġnāṭīs ve merāretü's̱-s̱evr ve zift ve ḥıltīt bunların her birinden dahi hereb eder; nemlin nefsi tedẖīn olunsa sāirleri ondan hereb eder.

Ṭardu'ẕ-Ẕübāb

Zernīẖten bir şeyᵓ leben içine vaḍᶜ olunup baᶜdehu leben ẕübāb üzere vaḍᶜ olunsa zübābı ḳatl eder. Ve keẕālik zernīẖ ve kündürden her birinin duẖānı dahi ḳatl eder ve keẕālik [536a] ẖarbaḳ-ı esved ṭabīẖi ile dahi ṭard olunur.

Ṭardu'z-Zenābīr

Kibrīt ve s̱ūm buẖārından arı hereb eder. Ve ẖaṭmī ile telaṭṭuẖ edenlere ve keẕālik ẖubbāzā ᶜuṣāresi ve zeyt ile telaṭṭuẖ edenlere ḳarīb olmazlar.

Ṭardu'l-Ḫanāfis

Dedikleri üzere ẖanāfisi dülbün duẖānı ve ẖuṣūṣan varaḳının duẖānı ṭard eder.

Ṭardu’l-Araḍa

Hüdhüd ve ḳanābir olan dārda araḍa yaʿnī ağaç ekl eden kurd olmaz. Hüdhüdün aʿḍāsı veyāḫūd rīşi tedḫīn olunsa araḍayı ḳatl eder deyildi

Ṭardu’s-Sūs

Efsentīn s̱iyābı tesevvüsten menʿ eder ve kez̠ālik fūtenec ve kez̠ālik ḳuşūr-ı ütrücc s̱iyābı tesevvüsten menʿ eder.

Aṣnāfu’l-Ḥayyāt

Ḥayyātın emrine ve ṭabāyiʿine vāḳıf olan ʿulemā ḥayyātı üç ḳısma taḳsīm eyledi:

Ḳısm-ı evvel şedīdetü’l-ḥiddet olan ḥayyāttır ki onun melsūʿu üç sāʿatten eks̱er imhāl olunmaz, ona ṣamm derler onun lesʿi ʿilācı ḳābil olmaz.

Ve ḳısm-ı s̱ānīsi aṣalāttır, onun muʿālecesi ancak ʿuḍvu fi’l-ḥāl ḳaṭʿ ile veyāḫūd keyy-i nāfiẕ ü bāliġ ile ve nār ile keyy olur, zīrā o vech üzere keyy semmi iḥrāḳ ve mecārīyi taḍyīḳ eder. Ve baʿḍı kerre onun muʿālecesinde nāfiʿ olur baʿde’l-lesʿ semek-i māliḥten mümteliʾe olup ḳayʾ eylemek ve baʿdehu muʿālecāt-ı uḫrāyı ḳayʾa itbāʿ eylemek. Eger o ḥayye-i aṣaliyye ḳalīlen ḍaʿīf olursa onun muʿālecesinde rabṭ-ı şedīd ile rabṭ ve baʿdehu ʿilāc-ı müşterek ile muʿālece kifāyet eder.

Ve ḳısm-ı s̱ālis̱i ḥayye-i ḍaʿīfedir, onun ḳatli ḳalīlü’l-vuḳūʿ olur. Ve ḳısm-ı s̱ānī mütevassıṭ üç günden yedi güne varınca ḳadar imhāl edip ziyāde imhāl eylemez. Ve o ʿulemā dediler ki ammā tinnīn-i berrī gibi kibāru’l-cüs̱es̱ olan ḥayyātın lesʿalarına faḳat ḳurḥa muʿalecesi ile ʿilāc olunur, onda miḳdār-ı muʿteber semm olmamakla semme müteʿalliḳ miḳdār-ı muʿteber semm ʿilācıyla muʿāleceyi īcāb eylemez.

Ve kez̠ālik o ʿulemā dediler ki ḥayyātın ṭabaḳa-i ūlāsı yaʿnī şedīdetü’l-ḥiddet olan ḥayyāt birkaç ecnās üzeredir: Bir cinsi o ḥayyedir ki ona melike derler, göz kuyruğu ile naẓar ve laḥẓa ile veyāḫūd ṣavtını ismāʿ ile ihlāk eder ve o ḥayyeye lüġat-ı Yūnān üzere bāsiḳilūs derler ve bu cinsine dahi ḫuṭṭāf tesmiye olunur onun levni ḫuṭāf levnine müşābihtir ve ṭūlü bir zirāʿa ḳarībdir onun lesʿi iki sāʿatten muḳaddem melsūʿu ḳatl eder. Ve bir

cinsine dahi esfīs-i yābise derler, onun cildinde yübūset-i şedīde olmakla ve onun ṭūlü üç ẕirāᶜ ile beş ẕirāᶜ arasında olur ve onun levni remādī olur veyāḫūd ṣufrete nāẓırdır ḍıyā-ı ᶜaynı şedīddir iki sāᶜat ile üç sāᶜat arasında melsūᶜunu ḳatl eder. Ve bir cinsi dahi bezzāḳadır, o ḥayye esnānını ᶜaṣr edip tükürüğünü mecce ve remye ḳādire olur ve onun tükürüğü hangi şeyᵓe vāṣıl olursa o nesneyi helāk eder, keẕālik büzāḳının rāyiḥası dahi ḳatl eder ve onun ṭūlü iki zirāᶜa ḳadardır ve levni remādī-i ṣufrete nāẓırdır ve melsūᶜunu melsūᶜun elem-i lesᶜayı iḥsāsından muḳaddem ḳatl eder.

Ve bu ṭabaḳayı ẕikrden maḳsūd kes̱īren muᶜālecesi değildir belki onları ẕikrden ġaraḍ ḥayyāt bi-cemīᶜi ecnāsihā maᶜlūm olup muᶜālece recā olunan, olmayanlardan mümtāz kılınmaktır ve ᶜilācı ḳalīl olanlar dahi aḥyānen ᶜilācı ḳabūl etmekle bizim ẕikr eylediğimiz vech üzere velev nādiren muᶜālecenin nefᶜi dahi olur.

Ve ṣamm-ı muᶜaḳḳaṣa için aṣnāf-ı uḫrā vardır ki ḥudūd-ı Mıṣr'da kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve baᶜḍılarının iki ḳarnı yaᶜnī iki boynuzu olur ve elvānı muḫtelife olup ebyaḍ ve aşḳar ve aḥmer ve ᶜaseliyye ve remid olur ve baᶜḍısı ḫilḳat-ı efāᶜī üzere olur ve baᶜḍısında ṣınnāreler gibi esnān olur ve fi'l-ḥāl ḳattāl olan s̱uᶜbānlar o ḳabīlden olur

Ammā ḥayyāttan ikinci ḳısm gerek efāᶜī ve gerek efāᶜī mis̱lliler onlar dahi muḫtelifedir; kimisi efāᶜī-i aṣaliyyedir kimisi efāᶜī-i bellūṭiyyedir ve kimisi muᶜaṭṭışedir ve sāir bizim vaḳt-i ātīde ẕikr edeceklerimizdit inşāallāh taᶜālā.

Ve baᶜḍı ḥayyātın iḫtilāfı bi-ḥasebi'l-envāᶜ olmaz belki nevᶜ-i vāḥidede dahi iḫtilāf olur. Eger o iḫtilāf ẕukūret ve ünūs̱ette ise onun imtiyāzı enyābla olur. Ḥayye-i ẕekerin enyābı eḳall ve semmi eks̱er ve eḥadd olur. Ve maᶜa-hāẕā bir ḳavm ẕāhib oldular ki ḥayye-i üns̱ā ẕekerden erdeᵓdir kes̱ret-i enyābı ḥasebiyle. Ve keẕālik nevᶜ-i vāḥidin iḫtilāfı min-ciheti's-sinn olur, zīrā ḥayye-i fetiyye ḥayye-i müsinneden erdeᵓ olur. Ve baᶜḍı kerre bi-ḥasebi'l-cüs̱s̱e iḫtilāfı olur, zīrā kibār ṣıġār-ı ḳıṣārdan erdeᵓ olur her ne ḳadar nevᶜleri mütteḥid olursa. Ve baᶜḍı kerre min-ḳıbeli'l-mekān muḫtelif olur, zīrā meᶜāṭiş ve cibāl ḥayyātı rüyūf yaᶜnī çemen-zār ve kes̱īretü'l-miyāh olan emkine ḥayyātından erdeᵓ olur. Ve keẕālik nevᶜ-i vāḥidin iḫtilāfı imtilā ve ḫalā ḥasebiyle olur, zīrā ciyāᶜ-ı ḥayyātın semmi erdeᵓ olur. Ve baᶜḍı kerre

infiᶜālātı ḥasebiyle dahi muḫtelif olur, zīrā mecrūḥ olup cürḥü ḥasebiyle ġaḍab-nāk olan ḥayyātın semmi erdeᵓ olur. Ve ezmine ve fuṣūl ile dahi muḫtelif olur, zīrā ḥayye-i vāḥidenin eyyām-ı ṣayfta olan semmi fuṣūl-i sāire semminden erdeᵓ olur.

Ve ḳavm dediler ki cins-i vāḥidin ṭıvāl-ı ġılāẓ olanları o cinsin mā-ᶜadālarından yaᶜnī ḳıṣār-ı diḳāḳından erdeᵓ olur. Ve baᶜḍı nās ẓann eylediler ki ḥayyāt ve efāᶜīnin semmi bāriddir melsūᶜlarına bürūdet ᶜārıḍ olmağın delāleti ile lākin onların ẓannları ḫaṭādır belki melsūᶜlarına bürūdet ᶜurūḍu ḥarāret-i ġarīziyyenin mevti ve fenāsı ḥasebiyledir, zīrā semm ḥarāret-i ġarīziyyeye müḍāddedir, lā-maḥāle semm ġālib oldukta ġarīziyyeyi ifnā eder ve ġarīziyyenin fenāsı bedende bürūdet iḥdāṡ eder, zīrā bedeni tesḫīn eden ġarīziyyedir, onun iştiᶜāl ve intiᶜāşıyla beden teseḫḫun eder ve kaçan ḥārr-ı ġarīzī olmasa ve ancak ḳalbde nāriyye ḫafīfe bāḳıye kalsa o nārīyyet eṭrāfı tesḫīn eylemez ve lā-maḥāle bürūdet-i arḍiyye istīlā eder. Ve bir ḳavm dahi ẓann eylediler ki min-beyni'l-efāᶜī cins-i aṣalenin semmi ḫāṣṣaten bāriddir, dem-i ḳalbi cemᶜ edip tecmīd eder. Ve o dahi onların ẓannı üzere değildir, onun semmi dahi ġarīziyyeyi taḥlīl ve imāte eder.

Ammā ḥayyātın bürūdet-i semmi için īrād olunan delīl budur ki cemīᶜan bāridü'l-mizāc olan ḥayvānāt vaḳt-i şitāda meyyit olurlar ve vaḳt-i ḥārrda onların ḥarāretleri ve ḥiddetleri ziyāde olur; ḥayyātın ḥāli dahi bu minvāl üzere olmakla bāridü'l-mizāc oldukları müteḥaḳḳıḳ olur. Ve bāridü'l-mizāc olan semmiyyetli ḥayvānın semmi bārid idiği müteḥaḳḳıḳ olur ve kāinen men kān o ḳāilin ḥucceti ġayr-i ṣaḥīḥadır ve eylediği daᶜvā dahi ḥaşerāt-ı ṣıġārda ṣaḥīḥa değildir ve belki o daᶜvā ḥayvānāt-ı kibārda ṣaḥīḥa olur. Ve onun fesādına delālet eder zünbūrun yaᶜnī arının mizācı cidden ḥārrdır ve maᶜa-hāẕā zünbūr şitāda temāvüt ve tehālük eder, aṣlā ḥareket eylemez. Ve cāiz olur ki ḥayyāt dahi ḥārru'l-mizāc olup zünbūr gibi vaḳt-i şitāda ṭabīᶜat-ı müḍādde bir nesne olmakla aṣlā ḥareket eylemeyip temāvüt eyleye.

Lesᶜ-i Bāsilīḳūs

Bu efᶜī cins-i ṣammın evvelidir. Ammā cermānā demekle maᶜrūf olan bāsilīḳūs mudur yāḫūd ṣammın bāsilīḳūṣtan mā-ᶜadā bir āḫer ṣınf mıdır onu ben bilmedim. Bir ḳavm dedi ki bāsilīḳūṣ melike dedikleri efᶜī1dir, zīrā

onun başına iklīli vardır ve mükelleletü'r-reʾstir, onun ṭūlü bir şibrden üç şibre varınca ḳadardır ve reʾsi cidden ḥāddedir ve iki gözlerinden her birisi ḥamrādır ve levni sevād ve ṣufrete olur ve ona münsāb olan nesneleri iḥrāḳ eder ve cuḥrunun ḥavālīsinde bir şeyʾ nābit olmaz ve meskenine bir ṭāir muḥāẕī olsa sāḳıṭ olur ve onu hangi ḥayvān iḥsās eylese hereb eder, eger ona ḳarīb olsa ḫader ʿārıḍ olup ḥarekete ḳādir olmaz ve bir ġalve miḳdārı maḥallinden ṣafīri ḳatl eder ve mekān-ı baʿīdden naẓarı her kime vāḳiʿ olur ise ḳatl eder. Velākin baʿḍılar dediler ki her kimin naẓarı o ḥayye üzere vāḳiʿ olsa nāẓır olan kimse helāk olur; o baʿḍın bu kelāmı ṣaḥīḥ değildir. Ve kaçan o ḥayye bir kimseyi [536b] lesʿ eylese melsūʿun bedeni ẕāib ve müntefiḫ olur ve ondan ṣadīd seyelān edip fi'l-ḥāl helāk olur ve o meyyite taḳarrüb edenler dahi helāk olur velākin ona baʿḍı kerre ʿaṣā ile mess edenler necāt bulur ve eks̱er-i ḥālde onlar dahi helāk olur. Ve keẕālik fāris olan kimse rumḥu ile mess eylese feres ve fāris cemīʿan helāk olur. Ve oḥayye bir fārisin feresi caḥfelesini yaʿnī dudağını lesʿ eyledi ve o lesʿden hem feres ve hem fāris helāk oldu. Ve bu nevʿ ḥayye bilād-ı Türk'te ve Lūbiyye'de kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur.

Onun Lesʿinin ʿAlāmeti: Sebeb-i ẓāhir yok iken bağteten mevt ʿārıḍ olmak olmaktır ve ḫuṣūṣan o ḥayye ile maʿrūf olan diyārın ahālīsinin bağteten mevti o lesʿaya ʿalāmet-i ḳaviyye olur ve ona aṣlā ʿilāc olmaz.

Cermānā

Biz cermānā tesmiye olunan ḥayyeyi melike evṣāfına ḳarīb vaṣflarla vaṣf eyledik ki onun teşevvüʾü ve maḍarrat-ı ġaḍabının sükūnu olmaz ve onun ḳatli yalnız laḥs ile değildir belki laḥẓ ile ve ismāʿ-ı ṣafīr ile dahi ḳatl eder ve melsūʿunu tehriye eder, ona taḳarrüb eden ḥayvānātı ḳatl eder.

Velākin ḳavm cermānāyı vaṣf ederler ki onun ḳaddi ve ṭūlü bir ẕirāʿdan bir buçuk ẕirāʿa varınca ḳadar olur ve bu vaṣf melike vaṣfına muḫāliftir, zīrā onun ḳaddi ve ṭūlü iki ẕirāʿdan üç ẕirāʿa varınca ḳadar olur. Ve ḳavm dediler ki onun melsūʿuna bir ʿilāc nāfiʿ olmaz, eger nāfiʿ olursa onun ʿilācı ḫaşḫāş bezri iki dirheme varınca ḳadar, keẕālik cünd-i bīdester dahi iki dirheme varınca ḳadar nāfiʿ olur ve onun menfaʿatini bir ḳavm müşāhede eyledi.

Ḫuṭṭāf Tesmiye Olunan Ḥayyenin Lesᶜası ᶜAlāmātı

O ḥayye ṣamm ecnāsındandır, onun melsūᶜuna füvāḳ ve taġayyür-i levn ve ḫader ve berd-i aᶜḍā ve sübāt ve göz yumukluğu ᶜārıḍ olur onlar ile maᶜa-şiddetin ḫafaḳān-ı ḫāṣṣa ve vecaᶜ-ı ᶜaẓīm olur. Onun ᶜilācı ẕikri sābıḳ ṣammın ᶜilācı gibi olur.

Esfiyūs-ı Yābise Lesᶜi ᶜAlāmātıdır

Bu efᶜī dahi ṣamm cinsindendir ḫuṭṭāf lesᶜinin aᶜrāḍı gibi bunda dahi aᶜrāḍ olur; onun lesᶜinden taġayyür-i levn ve ḫader ve kes̱ret-i füvāḳ ve bürūdet-i aᶜḍā ve inġımāḍ-ı ecfān ve sübāt ḥādis̱ olur ve ṣammın ᶜilācı ile ona muᶜālece olunur, biz o muᶜāleceleri ḳarībben ẕikr eyledik.

Ḥayye-i Bezzāḳa ve Esfīlūs Lesᶜası Beyānındadır

Onun melsūᶜu bilā-ḥiss ve lā-ḥareket meskūten bāḳī kalır ve onun o ḥāline esfīyūs bābında ẕikr olunan umūr-ı uḫrā teḳaddüm edip tes̱āvüb-i mütetābiᶜa ve taġmīḍ ve iltivā-i raḳabe ve küzāz ve nabḍ-ı ġayr-i muntaẓamdan sonra olur ve vecaᶜı iḥsās eylemez ve baᶜḍı kerre evāil-i emrde vecaᶜ-ı muġas̱s̱ī iḥsās eder ve sen o melsūᶜu görürsün ki iṣbaᶜını ḥalḳına idḫāl eder ḳayᵓ eylemek için. Ve baᶜḍılar eslīyūsu ẕikr edip vaṣf eylediler ki o ḥayye başını refᶜ ve büzāḳ-ı semmiyyesini remy eder. Muṣannif der ki ben bilmem ki o baᶜḍın ẕikr eylediği esliīūs ile bizim ẕikr eylediğimiz beẕẕāḳa cins-i vāḥid midir yoksa başka başka her biri āḫer cins midir benim maᶜlūmum olmadı, her ḥālde esīlūs bezzāḳadır velākin onun aᶜrāḍını ẕikr eylediler ki o ḥayyenin mevḍiᶜ-i lesᶜi naḫs-ı ibre miḳdārında ṣaġīr olur ve onda verem olmaz ve dem-i esved-i ḳalīl seyelān eder ve onun melsūᶜuna ġışāve-i ᶜayn ve vecaᶜ-ı aḥşā ve vecaᶜ-ı fuād ᶜārıḍ olur ve evvelā onların ᶜurūḍundan sonra taġmīḍ ve sübāt ᶜārıḍ olup üç nehārdan ziyāde ᶜayş eylemez. Onun ᶜilācı bizim ẕikr eylediğimiz ṣamm ᶜilācı olur.

Ḥayye-i Muḳarrene Lesᶜidir

O ḥayye-i muḳarrene dahi ṣamm cinsindendir, onun ṭūlü bir ẕirāᶜdan iki ẕirāᶜa varınca ḳadar olur ve reᵓsinde boynuzlar gibi iki nütūᵓ ollur, bedeni-

nin levni rimāl levninde olur ve baṭnı fülūs-ı yābise vü ṣulbe gibi olur ve arḍ üzere ʿalā-baṭnihi meşyinden keşīş ve ṣarīri olur ve onun esnānı müsteviye ve ġayr-i muʿvecce olur ve onun meʾvāsı ekṡer-i ḥālde mevāḍiʿ-i remliyyede olur.

Ve bir ḳavm dedi ki muḳarreneden cins dahi vardır ki ona ḳaṣīre tesmiye olunur, zīrā onun ḳarnı aḳṣar olur veyāḫūd onun ḳarnı sāḳıṭ olur, onun ḳaddi dahi ḳıṣār ve ṣıġār olur ve iki liḥāları kebīr olur ona, bināen o ḥayyeye liḥyāniyye dahi tesmiye olunur. Ve onun lesʿinin ʿalāmeti budur ki onun mevḍiʿ-i lesʿi mismār maġrūz ve merkūz olan mevḍiʿ gibi iḥsās olunur ve bedeninde ṡiḳal-i ʿaẓīm olur, göz kapakları müntefiḫ olur ve ona düvār ve ẓulmet-i ʿayn ve ẕeḥāb-ı ʿaḳl ʿārıḍ olur. Ve onun ʿilācı ṣammın ʿilācı gibidir.

Ve muḳarreneye maḫṣūṣ ʿilāc budur ki ona bezr-i fücl maʿa-şarāb saḳy olunur ḫuṣūṣan onunla teḳayyüʾ olunsa nefʿi ekṡer olur. Ve kaçan o melsūʿ ḳaẕf eylese onlara kemmūn-ı Hindī nāfiʿ olur, simsim dahi keẕālik nāfiʿdir; maʿa'ş-şarāb simsim şürb olunsa o ḥayye ʿaḍḍasına nāfiʿ olur. Cünd-i bīdester maʿa'ş-şarāb ve fūtenec-i berrī maʿa'ş-şarāb nāfiʿdir ve bezr-i fücl ʿacībü'l-menfaʿat olur. Ve milḥ-i mesḥūḳ ḳaṭrān ile maʿcūn kılınıp mevḍiʿ-i lesʿa üzere vaḍʿ olunur veyāḫūd baṣal-ı medḳūḳ ḫall ile vaḍʿ olunur.

Ūẕerūs ve Keẕūsūderūs Tesmiye Olunan Ḥayye Lesʿasıdır

Eger o ḥayye suda olur ise ona Yūnāniyyūn ūẕerūs tesmiye ederler ve eger onun meskeni berrde ise ona keẕūṣūderūs tesmiye ederler. O ḥayye aṣale-i ṣammdan aṣġar ve ʿunuḳu aʿraḍ yaʿnī ziyāde yassı olur ve eşerr ve aḍarr olur ve onun lesʿası vecaʿ-ı şedīd ve iltihābı aḫẕ edip baʿdehu mevḍiʿ-i lesʿa muḫḍarr olup teʾekkül eder ve melsūʿuna düvār ve ḳaẕf-ı mirre-i müntine ve ḥareket-i ġayr-i muntaẓama ve ḍaʿf-ı ḳuvvet ʿārıḍ olup ekṡer-i ḥālde sāʿat-ı ṡāliṡede helāk olur ve baʿḍı melsūʿun ḳuvveti ḳaviyye ve lāsiʿ māī olup semmi berrī gibi ḳavī olmamakla sāʿāt-ı ṡāliṡeyi üfūl ve mütecāviz olursa ona emrāḍ-ı sāire ʿārıḍ olup melsūʿ ondan berāʾete ḳarīb olmaz.

el-ʿİlāc: ʿİlāc-ı ʿāmm ve müşterek ile ona muʿālece olunur. Ve ona maḫṣūṣ muʿālecāttandır: Ona cevz-i serv-i münaḳḳādan ve ḥabb-ı āstan her birinden birer dıraḫmī mā-ı ʿasel ile veyāḫūd şarābla saḳy olunmak ve keẕālik iki dirhem zerāvend şarābla veyāḫūd ḫall-i memzūc ile saḳy olunur ve

kez̲ālik ferāsiyūn ʿuṣāresi dahi saḳy olunur. Ve ona kils ve zeyt ve fūtenec ve bellūṭ aṣlının ḳuşūru ve o mis̲llilerle müfreden ve maḫlūṭan ḍımād olunur ve ona ḫalṭ olunan edviyeden olur daḳīḳ-i şaʿīr.

Üz̲erīs

Üz̲erīsi bu cümlede taḥrīrime bāʿis̲ budur ki bu ḥayyede iki iḥtimāl vardır ki ya üz̲eriyūs tesmiye olunan ḥayyedir lākin luġat-ı Yūnān kitābetinde ḍābıṭa olmamakla luġat-ı vāḥide muḫtelife taḥrīr olunmağın şüyūʿuna bināen üz̲eriyūs üz̲erīs yazılmıştır veyāḫūd ḥayye-i uḫrādır. Velākin üz̲erīs resmini naḳl eylediğim nüsḫa ṣāḥibi o ḥayyeyi vaṣf eder ki onun lesʿası cerḥ-i müstaʿraḍ ile cerḥ eder ve mevḍiʿ-i cerḥ kemid olup ondan cidden müntin ve kes̲īr sevdāvī ruṭūbet seyelān eder ve ʿilācı ṭavīl ve ʿusretli olur ve o ḥayyenin bu vech üzere vaṣfı üz̲eriyūs vaṣfına muḫālif olur, pes benim ġayrilerime vācib olur ki onda naẓar ve taḥarrī eyleye, eger bu vaṣf üzere üz̲erīs ismi ile müsemmā ve üz̲eryūs ismi ile müsemmāya muġāyir bir nevʿ ḥayyeyi taḥḳīḳ eder ise onu ṭabaḳa-ı s̲āniyeye naḳl eyleye.

Efāʿī Lesʿinde ve Aḥkāmında Ḳavl-i Küllīdir

Ḥayyāt ve s̲eʿābīnin ẕükūrları şerrli olur, ammā inās̲ları eslemdir ve üns̲ānın lesʿi mevḍiʿ-i lesʿde iki maġriz-i nābdan eks̲er maġriz olmakla maʿlūm olur ve eks̲er-i ḥālde iki nābı veyāḫūd ikiden eks̲er nābları [537a] mevḍiʿinden evvelā dem seyelān eder ve baʿdehu ṣadīd-i ġusālī seyelān eder ve baʿḍı kerre seyelāna māī mevādd ibtidā edip baʿdehu zeytī olur ve baʿdehu zencārī olup semm cevherine ve levnine istiḥāle eder ve evvelā mevḍiʿ teveccuʿ edip baʿdehu o vecaʿ bedenden mevāḍiʿ-i sāireye sārī ve sāʿī olur ve baʿdehu verem-i ḥārr u aḥmer ẓāhir olup o veremde ḥarīḳ-i nār gibi büs̲ūr-i kes̲īre ve nüfāṭāt olur ve baʿḍı kerre büs̲ūr fāş olur ve baʿdehu o veremden mevḍiʿ-i lesʿaya ḳarīb olan maḥall muḫḍarr ve femi cāff ve aḥşāda iltihāb ve bedende maʿa-nāfiḍ ḥummā olur ve baʿdehu ʿaraḳ-ı bārid ve fesād-ı levn ilā-ḫuḍret ve düvārın teheyyücü ve nefesin tevātür ve ṣıġarı ve ġas̲y ve füvāḳ ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre ḫılṭ-ı mirārī ḳayʾ eder ve bevli ʿasir ve lis̲esi idmā eder ve reʾsi s̲aḳīl olup baʿḍı kerre irʿāf eder ve ṣulbünde s̲iḳal ẓuhūr edip baʿdehu ʿaraḳ-ı bārid ve raʿde-i şedīde ve ġaşy ʿārıḍ olur.

Ve eks̱eriyyā helāk olanlar üç günde helāk olur ve baʿḍı kerre yevm-i sābiʿe ḳadar ʿayş eder.

Lesʿ-i Efāʿīye Ḳānūn Gibi Olan Muʿālecāttır

Onların muʿālecātında olan uṣūl-i müşterekeye mürāʿāt olunur ve onlara muʿālecāt-ı ḳaviyye tiryāḳ-ı efāʿīye mübāderet olur ve ammā mübāderet olunmayıp tiryāḳ saḳyında teʾeẖẖür olunsa muʾaẖẖaren saḳy olunan tiryāḳ baʿḍı kerre nāfiʿ olur ve baʿḍı kerre onda menfaʿat olmaz ve bu ṣūrette iḥtimāldir ki menfaʿati olmayan tiryāḳ semme ālet ola velākin onda semme ālet olmak ne ḳadar cāiz ise ālātı ṭabīʿat istiʿmāl eder ve ṭabīʿat onu muḍırr olan nesnelerde istiʿmāl eylemez ve ṭabīʿata müḍādde olan şeyʾ-i ġarīb ālātı istiʿmāle ḳādir olmaz meger ki semmde ve şeyʾ-i ġarībde maʿan heyecān olup ṭabīʿata ġālib olalar. Ve āleti muḍırr olan nesnelerde ẖilāf-ı ṭabīʿat istiʿmāl eyleyeler.

Ve eger melsūʿ olan kimse s̱ūm ve şarāb tenāvülünü iḳs̱āra ḳādir olursa baʿḍı kerre o iks̱ār ʿilāc-ı sāireden muġnī olur; kürrās̱ ve baṣalı maʿa'ş-şarāb istiʿmāl eylemek dahi onlar gibidir, s̱ūm bulunmadığı maḥallde bedel olur. Ve ẕikr eylediler ki ẕeker-i iyyel meşviyyen fi'l-ḥāl istiʿmāl olunsa nāfiʿ olur ve ḥarmel edviye muẖalliṣadandır ve kez̠ālik ütrücc ḥabbının lübbü dahi onun gibidir.

Ve semm-i efāʿīye maẖṣūṣ ve ḳavī tiryāḳlarındandır: Enīsūn eksūnāfin ve fülfül dört dırāẖmī, zerāvend-i müdaḥrec ve cünd-i bīdester her birinden birer dıraẖmī, ṭılā ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi cevz miḳdārıdır.

Kez̠ālik mürr, cünd-i bīdester, fülfül, z̠ernīẖ-i aḥmer her birinden birer dirhem, durak otu toẖumu iki ūḳıyye, ṭılā ile maʿcūn kılınır.

Kez̠ālik bezr-i ḥandeḳūḳā, zerāvend-i müdaḥrec, sez̠āb-ı berrī bunlar dahi nāfiʿdir velākin sez̠āb-ı berrīyi baʿḍı nās ḥarmel olmak üzere ẓann ederler, onların ẓannı fāsiddir belki sez̠āb-ı berrī nefs-i sez̠ābdan bir ṣınftır.

Ve vācib olur ki ona semn-i kes̱īr iʿṭā oluna ẖuṣūṣan o semn ʿatīḳ ola. Ve çok vāḳiʿ olur ki semn-i ʿatīḳ saḳyı vaḥdehu kifāyet eder ve sebeb-i ẖalāṣı olur.

Ve lebenden ābzen ittiẖāẕ olunup melsūʿ iclās olunur ve onların intibāhında tekellüf olunur ve meşy ettirilir ve onlara aḥyānen ḥammām-ı muʿarrıḳ istiʿmāl ettirilir ve onlara enāfiẖ mis̱lli nesneler o ḥammām ʿaḳıbında

saḳy olunur. Ve bu bābda istiᶜmāl olunan enāfiḫin ḫayrlısı erānibin infeḫa-ı ṭarīsi olur, zīrā o enāfiḫ ḫamrın bi-iᶜtidāl memzūcundan dört ūḳıyye ile saḳy olunsa aṭyeb olur ve keẕālik enāfiḫ-i iyyel dahi ceyyid olur.

Ve bir ḳavm dedi ki bir insān baṣal-ı baḥrīyi aḫẕ ve maḍġ edip seyelān eden ruṭūbetini belᶜ ve s̱üflünü mevḍiᶜ-i lesᶜaya ḍımād eylese o melsūᶜ elbette helāk olmaz. Ve bir ḳavm dahi ḍafādiᶜ meraḳasını tecribe edip bu şānda onu tenāvülü nāfiᶜ ve muḫalliṣ buldu. Ve muḫallel ve mümellaḥ ibn ᶜurs laḥmı ve sereṭānāt-ı baḥriyye ve dem-i sülaḥfāt-ı baḥriyye dahi nāfiᶜdir. Ve bir ḳavm dahi dedi ki cuḥr-ı ḥayye demekle maᶜrūf cuḥr melsūᶜa kaçan taᶜlīk olunsa sebeb-i ᶜāfiyet olur.

Lesᶜ-i Efāᶜī İçin Memdūḥ Olan Meşrūbāt-ı Sāiredir

Eṭıbbā dediler ki kerefs-i berrī yaᶜnī semerfiyūn istiᶜmāli lesᶜa ceyyid devā olur. Ve aṣl-ı vecc ve varaḳ-ı zerāvend ve aṣl-ı zerāvend ve aṣl-ı mürr ve aṣl-ı fāşerā veyāḫūd fāşerşīn ve ġārīḳūn dahi ceyyid olur, onların hangisi şürb olunur ise şarāb-ı ḥulvde bir dıraḫmī ḳadar şürb olunur. Ve keẕālik āẕān-ı fār ᶜuṣāresi ve keẕālik kemmūn lā-siyyemā cebelīsi ve ᶜuṣāre-i kerneb veyāḫūd iki dıraḫmī ḳusṭ ile iki ūbūlūs fülfül veyāḫūd buḫūr-ı meryem aṣlı veyāḫūd kāşim bezri veyāḫūd aṣl-ı kāşim veyāḫūd bezr-i ḥarmel, ᶜuṣāre-i kürrās̱ ve ᶜuṣāre-i ḥarşef ile saḳy olunmak ceyyid olur.

Ve keẕālik infeḫa-ı erneb ve ḫāṣṣaten burçak daḳīḳi ve zencebīl leben-i nisāda saḳy olunur. Ve aṣl-ı ḥizā ve o ḥarmel ki nevāḥī-i Yezd'de maᶜrūf ve şedīdü'l-menfaᶜa olur ve zerāvend ḳışrı ve aṣl-ı ḥandeḳūḳā mis̱lli dahi saḳy olunur. Ve ḳavm zuᶜm eylediler ki tirbid kaçan leben-i ḥalībde şürb olunsa cidden nāfiᶜ olur ve leben-i lāġıya dahi efāᶜī ve hevāmm-ı sāirenin cemīᶜan lesᶜlerine nāfiᶜ olur. Ben ẓann ederim ki onların leben-i lāġıye dedikleri tiryāḳ-ı ferāvī vü busencīdir.

Ve cāvşīrde iki dirhem miḳdārı maᶜa-ḫall nāfiᶜ olur. Ve keẕālik üç mis̱ḳāl ḳusṭṭan veyāḫūd çenṭāyānādan aḫẕ olunur. Ve keẕālik edviye-i ceyyidedendir baᶜr-ı māᶜiz şarābda teftīt olunup şürb olunmak. Ve muḳaṭṭıᶜāt-ı ḥādde cemīᶜan ceyyiddir ḫuṣūṣan s̱ūm ve baṣal ve kürrās̱ ve fücl ve mā-ı fücl ve cemīᶜan mümelleḥat, cevf-i ibn ᶜurs ve ᶜaḳreb-i meşviyye ve merāretü'd-dīk ve ṭuyūr-ı sāire merāreti saḳy olunur.

Ve şedīdetü'l-menfaᶜat ᶜuṣārāttandır seẕāb ᶜuṣāresi ve varaḳ-ı tuffāḥ ᶜuṣāresi ve merzencūş ᶜuṣāresi. Ve nefs-i ḫall kaynatılıp dört ūḳıyye miḳdā-rı istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik kerneb-i nabṭī eṭrāfının ᶜuṣāresi ve bevl-i insān dedikleri üzere saḳy olunur.

Lesᶜāt Üzere Ḫāricden Aḍmidelerdir

Bu ceẕẕābe olan aḍmideler lāyıḳ olur ki ḳable't-teverrüm istiᶜmāl oluna, o aḍmide-i ceẕẕābe ebhel ve ḥabb-ı ġār ve bābūnec ve ḫāṣṣaten isḳīl-i meşvī ve daḳīḳ-i kirsenneden ittiḫāẕ olunan ḍımādlar olur. Bunların küllī-si ifrāden ve şarābla maḫlūṭan istiᶜmāl olunur. Ve cübn-i ᶜatīḳ ile taḍmīd dahi ceyyid-i bāliġ olur; decāc-ı meşḳūḳla taḍmīd cidden ceyyid olur. Ve keẕālik efᶜī laḥmı dahi taḍmīd olunsa ceyyid olur. Ve ḍafādiᶜ-i meşḳūḳa ile taḍmīd dahi onun gibidir. Ve onlara edhān-ı nāfiᶜa dühn-i ġār veyāḫūd varaḳ-ı ġār ṭabḫ olunan şeyʾin dühnü olur.

Emūriyūs ve Naṭīs Ḥayyeleri ve Bi'l-Cümle Bedenden Dem Nezf Eden Ḥayyāt Beyānındadır

Bunlar ḥayyāt-ı rediyyedir. Kaçan bir kimseyi onlar lesᶜ eyleseler mesāmm ve menāfiẕden cemīᶜan demi tefcīr eder ve ondan münbaᶜiṡen ve ṡecācen dem seyelān eder ḥattā ḳurūḥ-ı mündemileden dahi seyelān eder ve mafṣalda vecaᶜ ve ḳayʾ-ı dem ve nefṡ-i dem olur. Ve ᶜulemā ẕikr eyledi-ler ki o iki ḥayyeler remliyyetü'l-ebdānlardır ve onların ebdānlarında sūd ve bīḍ noḳṭalar vardır ve onların ṭūlü muḳarrene ṭūlünden ezyeddir. Ve baᶜḍılar dediler ki onların efᶜīden aṣġar olur, başları ve kuyrukları incedir ve levni remiddir ve onlarda sevdā ve ḥamrā ve beyḍā dahi olur ve onla-rın rüʾūsları üzere cüded-i bīd müteḳāṭıᶜa[194] olur ve buṭūnunun ḳuşūrunda yübūset olmakla ḥareketinde ve insiyāb ve insiḥābında muḳaṣṣabada olan ḥaşḫaşe gibi keşīşi olur, onların ḥareketi ṡaḳīle ve esnānı müsteviye[dir.] Ve biz bu ḥayyeleri ṭabaḳa-i ūlā ḥayyeleri evṣāfı ile vaṣf edip deriz ki onlar ḥayye-i rediyyedir, onun lesᶜası ṭabīᶜī olan mecārī ve mesāmmātı tefcīr eder ve dem-i münbaᶜiṡ-i ṡecāc ẓuhūr eder ve baᶜḍı kerre şeyʾ-i ḳalīl māı ḫurūc

194 Yaᶜnī ṭarīḳ gibi beyāḍ ḫuṭūṭ-ı muḳaṭṭıᶜa olur.

eder ḥattā ḳurūḥ-ı mündemile ve mūḳ-ı ᶜayndan dahi seyelān ẓuhūr eder ve ondan ḳayᵓ-ı dem münzeᶜic olur ve onda nefs̱-i dem ve ruᶜāf ve vecaᶜ-ı miᶜde olur. Ve baᶜḍılar dediler ki onların mevḍiᶜ-i lesᶜaları teverrüm edip müsevvede olur ve ondan şeyᵓ-i ḳalīl-i māī seyelān eder ve baṭnı müstaṭlıḳ olur ve nefesi ḍayyiḳ ve bevli ᶜasīr [537b] ve ṣavtı munḳaṭıᶜ ve aᶜḍāsı müsterḫiye ve ona nisyān gibi ḥālet ġālib ve küzāz ve suḳūṭ-ı esnān ᶜārıḍ olup helāk olur.

el-ᶜİlāc: Bunların ᶜilācı aṣale ve efāᶜī ᶜilācına ḳarībdir o ḥays̱iyyetle ki onların melsūᶜlarına şarāb-ı kes̱īr saḳy olunur ve üzerine taġdiye olunup ṭırrīḫ ve semek-i māliḥ ve s̱ūm mis̱lli ġıdālar iṭᶜām olunduktan sonra taḳyiᵓe olunur ve ḳayᵓları tekrīr olunur ᶜale'l-ḫamr ḫubz maᶜa's-semeki'l-mükebbeb iṭᶜām olunur ve onlar zebīb ve bezr-i fücl tenāvül ederler ḫuṣūṣan şarābla ve ᶜuṣāre-i ḫaşḫāş süsen-i āsmāncūnu aṣlı ile şarāb saḳy olunur. Ve baᶜḍı kerre beyāḍ-ı beyḍ dahi onlara nāfiᶜ olur. Ve o lesᶜalarda nezf-i dem olmak ḥasebiyle onlara baḳlatu'l-ḥamḳā ve daḳīḳ-i şaᶜīr ḍımādı nāfiᶜ olur veyāḫūd maṭbūḫ varaḳ-ı kerm ile ve lisān-ı ḥamel maṭbūḫ ve ᶜafṣ ile ḍımād olunur. Ve demi keyy ḥasebiyle kürrās̱ ve encüre ve sez̠āb ve beyāḍ-ı beyḍ ḍımād kılınsa ḥabs eder.

el-Muᶜaṭṭışe

Ḳavm dediler ki ḥayye-i muᶜaṭṭışenin ṭūlü bir şibrdir ve bedeninde ās̱ār-ı sūd kes̱īredir ve reᵓsi ṣaġīr ve ᶜunuḳu ġalīẓdir ve onun ḫilḳatı ᶜunuḳ-ı ġalīẓden bedᵓ edip z̠eneb-i daḳīḳa müntehī olur. Ve bir ḳavm dahi dediler ki onun eks̱er-i vücūdu bilād-Lūbiyye ve Şām'da olur ve onun ṣūreti efᶜī ṣūretidir ve meᵓāḫirīnin levni z̠eneblerine varınca ḳadar sevāda māildir. Ve bir ḳavm dahi dedi ki o ḥayye sevāḥilde olur ve dahi dediler ki onun melsūᶜunun baṭnına iḥtirāḳ ve iltihāb ᶜārıḍ olur ve o melsūᶜ suya kanmaz ve belki şürb-i mādan zāile olmaz velākin meşrūbu ᶜaraḳ ve bevl olup ḫurūc eylemez belki bedeninin küllīsi müntefiḫ olup bi'l-cümle ᶜurūḳunda su cereyān eder.

el-ᶜİlāc: Onlara ᶜilāc-ı müşterek ile ᶜilāc ve dühn-i kes̱īr saḳy ve taḳyiᵓeleri ilzām olunduktan sonra onlara es̱fāli ve ruṭūbātı iḫrāc eden edviye ile iḥtiḳān olunur ve müdirrāt ile mā esfele cez̠b olunur, mes̱elā kerefs ve sünbül-i Hindī ve dār-ı ṣīnī ve esārūn ve sīsāliyūn ve fuṭrāsāliyūn mis̱llilerin ṭabīḫi saḳy olunmakla cez̠b olunur ve ḫāricden milḥ ve zeyt ve nūre ile

ḍımād olunur ve bizm kelb-i kelb bābında ẕikr eylediğimiz aḍmide ile dahi ḍımād olunur.

el-Ḳaffāze ve'ṭ-Ṭaffāre

Sıçrayıcı ve ṭafre edici ḥayyelerdir. İşbu ḥayyeler ṣıġār ve ḳıṣār olurlar; baᶜḍı kerre eşcār üzere temekün edip taraṣṣud ederler, kaçan o mevḍiᶜe bir kimse mürūr eylese o ḥayyāt nefsini mārrın üzerine remy ederler ve müteveccih olduğu nesnelere ves̱be ederler. Ve muṣannif der ki ben nevāḥi-i Dehistānda bu ḥayyāttan bir cinsi gördüm, o ḥāyye ḥumrete māil ve cidden ḫabīs̱ idi ve ḳavm dediler ki onun nehşinden vecaᶜ-ı şedīd ve cemīᶜan bedende verem-i ḥārr ḥādis̱ olur ve benim rüᵓyet eylediğim cinste ise melsūᶜ helāk olur. Ve yine o ḳavm dediler ki onun ᶜilācı ᶜilāc-ı müşterek olur ve efāᶜī ᶜilācı ile dahi muᶜālece olunur. Ve bir ḥayye dahi ẕikr eylediler ki onun ismi maḳīşīnādır ve o ḥayyenin iki ṭarafa dahi ṭafresi olur ve ben taḥḳīḳ eylemedim ki o ḥayye ḳāffāze midir veyāḫūd ġayri mıdır lākin onu vāṣıf olanlar dediler ki onun iki ṭarafı ve vasaṭı cemīᶜan ġılaẓda müsāvīlerdir ve ben ẓann eylemem ki mevsūf-ı meẕkūr benim ḥakk-ı rüᵓyet ile rüᵓyet eylediğimdir.

Bellūṭiyye

Ona derūniyūs derler ve o ḥayye bellūṭ kes̱īr olan mevāḍiᶜde olur ve onun melsūᶜunun cildi münseliḫ ve ona muḥālaṭa ve muᶜālece edenlerin dahi cildi münseliḫ olur ve onun rāyiḥa-i ḫabīs̱esi olur; onu ḳatle mübāşeret edenlere o ḫabīs̱ rāyiḥayı beẕl eder gerek o mübāşir rāyiḥayı şemm eylesin ve gerek eylemesin ve ondan lesᶜ-i efāᶜī aᶜrāḍı dahi ᶜārıḍ olur.

el-ᶜİlāc: Bunun ᶜilācı dahi efāᶜī ᶜilācıdır ve ḫāṣṣaten olan ᶜilācı budur ki onlara zerāvend-i ṭavīl şarābla saḳy olunur ve keẕālik ḥandeḳūḳā ve aṣl-ı ḫuns̱ā şarābda saḳy olunur ve s̱emere-i bellūṭ ile taḍmīd olunur.

Cāversiyye

Bu dahi ḥayyāttan bir cinstir, onun levni levn-i cāvers gibi sarıdır ve onun lesᶜinden lesᶜ-i efᶜī gibi aᶜrāḍ-ı rediyye ᶜārıḍ olur ve onun ᶜilācı dahi efāᶜī ᶜilācı gibidir.

Sīsāṭālī Tesmiye Olunan Ḥayyāt

Bu ḥayye iki ṭarafa ṭaffāre olan ḥayyeye müşābihtir lākin ṭaffārenin şerri eks̱erdir ve aʿrāḍı ṭaffāre aʿrāḍı gibidir ve ʿilācı onun ʿilācı olur.

el-Ḥayyetü'r-Raḳşā

Bu ḥayye muraḳḳaş yaʿnī alacadır onun elvān-ı muḫtelife vardır. Baʿḍılar ẕikr eylediler ki o ḥayye ḫabīs̱edir, yevm-i s̱ānīde melsūʿunun kebidi teʾekkül ve emʿāsı tefettüt edip helāk olur ve onun ʿilācı efāʿ-i ṣaʿbe ʿilācıdır.

Ḥayye-i Mārsaṭlīs

Ben bu ḥayyeyi vaṣf eyledim ki onun aʿrāḍı efāʿī aʿrāḍı gibidir velākin bunun mevḍiʿ-i lesʿasında intifāḫ ve ṣalābet ve nüfāḫāt olur ve ondan demevī ve sevdāvī ruṭūbet seyelān eder ve ondan taġayyür-i ʿaḳl ve ġışāve-i baṣar ve küzāz ʿārıḍ olup helāk olur ve onun ʿilācı efāʿī ʿilācı olur. Ve ben bu maḳāmda bu ḥayyeyi taḫmīnen ẕiḳr eyledim ve onun ẕātını ve ṭabīʿatını ve cinsini ḥakīḳati ve vuḳūʿu üzere bilmem ve dahi bilmem ki o ḥayye mükerrer midir değil midir.

Fencerniyūs

Ve ḳavm dediler ki onun lesʿi efāʿī lesʿine şebīhedir lākin bunun lesʿinden laḥm-ı melsūʿa fesād ve istirḫā ʿārıḍ olup müsteskī laḥmı gibi olur ve ondan sübāt ve nisyān ʿārıḍ olur ve kebidde ve miʿā-ı ṣāim ve kūlūnda esḳām ʿārıḍ olur. Ve bu ḥayyede benim ḳavlim bundan aḳdem ḳavlim gibi ḳavl-i taḫmīni olur ve belki bu ḥayye muʿaffine olan ḥayyāt ṭabaḳasından olup bu ṭabaḳada olmamak cāizdir ve bunun ʿilācı ʿilāc-ı efāʿī gibidir.

Ehmūẕ ve Ṭays ve Mevāġarūs

Ḳavm dediler ki bu ḥayyāttan her birinin ṭūlü birer ẕirāʿa bāliġ olur ve onların elvānında reml elvānı olur ve ebdānlarında ās̱ār vardır. Ve ḳavm dediler ki onların lesʿasından vecaʿ-ı şedīd ʿārıḍ olur ve mevḍiʿde verem-i ʿaẓīm olur ve demevī ṣadīd seyelān eder ve mes̱āne ve kebid ve merāḳḳ işbu aʿḍālarda vecaʿ-ı müberriḥ ʿārıḍ olur ve bu ḥayyāt yevm-i s̱ālis̱te ḳatl eder ve yedinci günü geçirmez. Ve onların ʿilācı efāʿī meldūġunun ʿilācı gibidir.

Ve bunlara ḫāṣṣ ʿilāc budur ki o melsūʿa cünd-i bīdester ve dār-ı ṣīnī ve ḳanṭuriyūn aṣlı saḳy olunur, herhangisi saḳy olunursa iki dirhem miḳdārı şarābla saḳy olunur ve onlara aṣl-ı zerāvend nāfiʿ olur ḫuṣūṣan zerāvend-i ṭavīlde menfaʿat-ı ʿaẓīme olur ve keẕālik aṣl-ı şevāṣīrā ve keẕālik şevāṣīrā ʿuṣāresi ḫāṣṣaten ve aṣl-ı çenṭāyānā dahi saḳy olunur. Ve onlara aḍmideden maṭbūḫ ve müceffef ve medḳūḳ olan ḍımād-ı ʿasel ve ḳuşūr-ı rummān ve keẕālik ḳanṭuriyūn ve bezr-i kettān ve ḫass ve bezr-i ḥarmel ve leblāb ve seẕāb-ı berrī ḍımādı nāfiʿdir ve keẕālik ḳurūḥ-ı müteʿaffineye maḫṣūṣ olan ḍımādāt dahi nāfiʿdir.

Sīser Tesmiye Olunan Ḥayyedir

Ve bu ḥayye muʿaffinedir ve bir ḳavm zuʿm eder ki o ḥayyāt Şām ve Mıṣr bilādında olurlar, ʿarīdü'r-reʾs ve aʿnāḳı diḳāḳ ve eẕnābı ḳıṣār ve buṭūnu müstedīr olur; onların rüʾūsunda ḫuṭūṭ ve cüded olmaz velākin cesedlerinde muḫtelifetü'l-elvān ḫuṭūṭ olur ve kaçan münsāb olup ʿalā-baṭnihi meşy eylediklerinde taʿacrüf yaʿnī serīʿan münsāb olur ve meşy istiḳāmet üzere olmaz ve onun meldūġuna bedeninin küllīsinde ʿafen ve verem ʿārıḍ olup ve o ʿaraḍlardan muḳaddem baraṣ ve temerruṭ-ı şaʿr ʿārıḍ olup baʿdehu verem ve ʿufūnet ʿārıḍ olur. Ve baʿḍı kerre ʿafen o aʿrāḍdan muḳaddem bi-sürʿatin ʿārıḍ olup selīmen yaʿnī o aʿrāḍdan selīm iken melsūʿ helāk olur ve müşābih olur ki ḥayye-i sīser efāʿīden bir nevʿdir.

el-ʿİlāc: Vācib olur ona ʿilāc ʿāmm-ı müşterek ile olur ve efāʿī [538a] muʿālecātından dahi mütevassıṭ olan ʿilācla muʿālece oluna ve baʿdehu lesʿasından ʿārıḍ olan aḥvāl ve aʿrāḍa muʿālece oluna.

Semmi Olmayıp Mücerred ʿAḍḍı ile Īẕā Eden Ḥayyāt Aṣnāfıdır Onlar O Ḥayyelerdir ki Cüs̱s̱eleri Cidden ʿAẓīm Olur

Fi't-Tinnīn

Ve ḳavm dediler ki tenānīnin ziyāde aṣġarı beş ẕirāʿ olur, ammā kibārı otuz ẕirāʿ ve dahi eks̱er olur. Ve tinnīnin iki ʿayn-ı kebīri olur ve fekk-i esfeli taḥtında ẕeḳan mānendi bir nütūʾ olur ve onun enyāb-ı kes̱īresi olur.

Ve bir ḳavm dedi ki tinnīn Nūbe ve Hind bilādında kes̱īr olur ve Hindī cidden kebīr olur ve ḳavm bizim vaṣfımız gibi vaṣf eylediler ve dahi dediler ki onların vechleri ṣaġīr ve esved ve ağızları şedīden vāsiᶜa ve kaşları gözlerini sātir ve aᶜnāḳında teflīs,[195] her çene kemiğinde üçer nāb olur. Muṣannif der ki bu ḳabīlden olan ḥayyeyi ben bilād-ı Hind'in ġayride dahi gördüm ve onun boynunun iki cāniblerinde şaᶜr-ı ġalīẓ var idi. Ve ḳavm der ki tinnīn ᶜaḍḍ eylediği mevḍiᶜde evvelā vecaᶜ-ı yesīr iḥdās̱ edip baᶜdehu mültehib olur ve onun erkeği dişisinden aḫbes̱ olur. Ve ben derim ki ṣaḥīḥ ve müteḥaḳḳıḳtır ki bilād-ı Hind'in ġayri bilādda cidden ᶜaẓīme tenānīn bulunur. Ve ḳavm dediler ki ᶜaḍḍ-ı tenānīnin ᶜilācı ancak ḳurūḥ-ı rediyye ᶜilācı olur.

Aġāẕenīmūn ve's-Seyr

Müşābih olur ki bu ḥayye ecnās-ı tenānīnden ola. Ve ḳavm dediler ki āġāẕenīmūnun nehş eylediği menhūşa tenānīn-i sāire nehşinin aᶜrāḍı ᶜārıḍ olur. Ammā seyr ḥakkında ḳavm dediler ki onun enyābı şedīdedir ve onun nehşi ile mevḍiᶜ-i nehşte olan laḥmın māiyyeti zāile olup kurur ve onun ḳurḥasının şānı ve ḫaṭbı ᶜaẓīm olur ve onun tedbīrinde cidden rediyye olan cirāḥāt ᶜilācına ḥācet olur.

Tinnīn-i Baḥrī ᶜAḍḍı Tedbīridir

Ḳavm dediler ki onun mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍı kibrīt ve ḫall ile ṭılā olunur. Ve yine ḳavm dediler ki şaḥm-ı timsāḥ dahi ṭılāen nāfiᶜdir ve keẕālik ṭarīfelā ve raḍḍāḍ tesmiye olan semek ile mevḍiᶜ delk olunsa nefᶜi olur. *Bu bābda ᶜibāret-i Ḳānūn'da "Ve's-semeketu'l-musemmātu ṭarīfelā ve'r-reṣāṣ iẕā dulike ᶜaleyhi untufiᶜa" vāḳi olup "reṣāṣ" iki ṣād-ı mühmele ile ve baᶜḍı nüsḫa iki ḍād-ı muᶜceme ile taḥrīr olunmuştur; ẓāhir olan muᶜceme olup murād semek-i raḍrāḍī olmaktı,r taḥḳīḳi tecribe ile maᶜlūm olur.* Ve keẕālik onun muᶜālecesinde bizim rüteylā bābında ẕikr edeceğimiz edviyeler ve ḫuṣūṣan tiryāḳ-ı evvel ve bādrūc şürben ve ḍımāden nāfiᶜ olur.

195 Teflīs olur yaᶜnī fülūs gibi lemᶜalar olur, keẕā fi'l-*Ḳâmûs*.

İki Ḥayvān-ı Baḥrī Dahi Vardır ki Birine Semūriyā ve Āḫerine Ṭarūġurūn Derler:

Ammā Semūriyā

ᶜAlim-i müteḥaẕẕıḳ dedi ki onun nehşinden efāᶜī nehşinin aᶜrāḍı ᶜārıḍ olur ve benzer ki onun ᶜilācı dahi efᶜī ᶜilācı ola.

Ammā Ṭarūġūrun

O ᶜālim dedi ki ṭarūġūrūn menhūşunda vecaᶜ-ı şedīd ve bürūdet-i kes̱īre ve ḫader ve mevt-i veşīk yaᶜnī mevt-i serīᶜ ḥadīs̱ olur ve o ᶜālim işāret eyledi ki onun ᶜilācı sümūm-ı bāride ᶜilācı olur ve ᶜālim-i meẕkūr dedi ki vācib olur ki onun nehşesi ḫall-i müftir ile tenṭīl olunup ve mevḍiᶜ varaḳ-ı ġār ile taḍmīd oluna ve dühn-i ḳusṭ ile ve ᶜāḳırḳarḥā dühnü ile ve edhān-ı sāireden onlara müşābih olanlar ve içinde ᶜunṣul ve encüreden birer ḳuvvet olanlar ile temrīḫ olunur. Ammā onların meşrūbātı varaḳ-ı ġār sülāḳası ḫall ile ve encudān ve seẕāb ile veyāḫūd mürr, fülfül, seẕāb veznleri berāber aḫẕ olunur ve şerbeti iki dıraḫmī kılınıp şarābda saḳy olunur ve rüteylā bābında ẕikri ātī tiryāḳ-ı evvel dahi saḳy olunur.

Dördüncü Maḳāle İnsān ve Dört Ayaklı Ḥayvān ᶜAḍḍıdır Bu Maḳālede İnsān ve Kelb ve Ẕiᶜb Mis̱llilerin ᶜAḍḍlarını Biz Ẕikr eyleriz ve Keẕālik Kilābdan Kelb ve Kuduz Olanların ve Sibāᶜ ve Timsāḥ ve Kurt ve İbn ᶜUrs ve Mūġālī Denmekle Maᶜrūf Ḳalā ᶜAḍḍalarını Cemīᶜan Ẕikr Eyleriz

ᶜAḍḍ ᶜİlācına Kelām-ı Küllīdir

İnsān ve sāir ḥayvān ciyāᶜ iken ᶜaḍḍ eylese ziyāde şerrli olur. Ve ᶜaḍḍa muᶜālece olunsa vācib olur ki zeyte maġmūs olan bir ḥırḳa vaḍᶜ oluna veyāḫūd mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍa zeytin kendi ile mesḥ oluna ve ondan ġaraḍa bülūġ ḥāṣıl olmazsa ᶜasel ve baṣal mis̱lli ile ve bāḳılā-ı memḍūġ u niyy ile olduğu ḥāl üzere taḍmīd olunur ve o ḍımād ona nefᶜde ᶜacībü'ş-şān olur. Ve keẕālik mürdāsencle ṭılā ve daḳīḳ-i kirsenne ile taḍmīd ᶜacīb olur. Eger mevḍiᶜde

fesād rüʾyet olunursa o mevḍiᶜ evvelā maṣṣ ve miḥceme ile ve devā-i cāẕib istiᶜmāli ile tenḳıye olunup terk olunur teḳayyuḥ edince ḳadar ve baᶜdehu ḳayḥa naẓar olunur, eger ḳayḥta ᶜufūnet iḥsās olunursa maᶜlūm olur ki onun tenḳıyesi kem-yenbaġī olunmamıştır, pes bizim bābu'l-lüsūᶜda ẕikr eylediğimiz bi-ḳuvvetin ceẕẕābe olan edviye ile tekrār tenḳıye olunur ve eger ᶜuḍvda fesād yok ise onda verem ḥudūs̱u menᶜ olunup cürḥü ilḥām olunur.

Ve ᶜaḍḍada ve menāşib maḥallinde müstaᶜmel olan merāhimin ecvedi merhem-i esveddir ve ġāile-i fesād mevḍiᶜden ceẕb olunduktan sonra istiᶜmāl olunur eger ceẕbe ḥācet olur ise ve ᶜasel ve milḥ istiᶜmālinden sonra istiᶜmāl olunur.

ᶜAḍḍu'l-İnsān

ᶜAḍḍa-i insān üzere eger ᶜaḍḍa-i şedīde ise baṣal ve milḥ ve ᶜasel vaḍᶜ olunup bir gün ve bir gece üzerinde imsāk olunur ve baᶜdehu merhem-i esved ile muᶜālece olunur; onun ittiḫāẕı şemᶜ ve zeyt ve bārzedden kılınır ve o merhem ᶜaḍḍa ḍımādātının ḫayrlısı olur. Ve keẕālik remād ve ḫall ve ᶜasel ve baṣal ile maᶜcūn kılınır.

Ve baᶜḍı kerre ᶜaḍḍa-i insāndan ve ḫuṣūṣan ṣāimin ᶜaḍḍasından ve fesāda müstaᶜidde olan ḥubūb tenāvül eden ḫuṣūṣan ᶜades tenāvül eden insānın ᶜaḍḍasından ḥālet-i rediyye ᶜārıḍa olur ve vācib olur ki onun ᶜaḍdasına zeyt ile mesḥ olunup ᶜasel ile rāziyānec aṣlı veyāḫūd suyla ve ḫall ile daḳīḳ-i bāḳılā ḍımād olunur ve küllü merretin ḍımādı tebdīl olunur ve keẕālik daḳīḳ-i kündür şarāb ve zeyt ile ḍımād olunur. Ve keẕālik buzağı kemiği iḥrāḳ olunur beyāḍ olunca ḳadar baᶜdehu ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve keẕālik milḥ saḥḳ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve ṣamġ-ı buṭm ve mürr dahi nāfiᶜdir. Ve baᶜḍı kerre kuru durak otu iḥrāḳ olunup cirāḥat onunla doldurulur ve üzeri bağlanır ve onun üzerine remād-ı kerneb ḍımādıyla ṭılā olunur.

Kuduz Olmayan Kelb-i Ehlīnin ᶜAḍḍası ve Ẕiʾb Mis̱llilerin ᶜAḍḍalarıdır

Onun ᶜilācı ḳarīben küllī ᶜilāc-ı ᶜaḍḍade ve ᶜaḍḍ-ı insānda ẕikr olunan muᶜālecāt olur. Ve baᶜḍı kerre ona ᶜilāc için mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍa fevr-i ᶜaḍḍada ḫall reşş etmek kifāyet eder ve mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍa keff ile mirāren ḍarb olunup

üzerine ḫall ile naṭrūn vaḍᶜ edip her üç günde bir defᶜa tecdīd eylemek nāfiᶜ olur ḫuṣūṣan kelb ᶜurūḍundan ḫavf olunur ise nefᶜi ziyāde olur. Ve baᶜḍı kerre baṣal ve milḥ ve seẕāb ve bāḳılā ve levz-i mürr ᶜasl ile ve lisān-ı ḥamel milḥ ile ve ḳıs̱s̱ā varaḳı ve ḫıyār ve fūtenec-i medḳūḳ şarābla istiᶜmāl olunmak kifāyet eder. Ve keẕālik o ᶜaḍḍa üzere mürdāsenc ile ṭılā olunur ᶜale'l-ḫuṣūṣ mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍda verem ola. Ve eger onda lehīb-i şedīd olursa ona daḳīḳ-i kirsenne ᶜasel ile ḍımād olunur. Ve ona nāfiᶜ nesnelerden olur saᶜter-i berrī milḥ ve ᶜasel ile ve merī-i muḫallel ve keẕālik o ḫall ki onda milḥ iẕābe olunup üç gün miḳdārı terk oluna; mürūr eden iki evvelki bāblara dahi bu tedbīr nāfiᶜ olur.

Kelb ve Ẕiᶜb ve İbn Avā Bu Ḥayvānların Kelib Olanları Yaᶜnī Kuduz Olanları Ẕikridir

Kelbe [538b] ve ẕikr olunanların bāḳīlerine baᶜḍı kerre keleb ᶜārıḍ olur, keleb o ḥayvānların mizācının sevdāviyye-i ḫabīs̱e-i semmiyyeye istiḥālesidir ve o ḥayvānlara istiḥāle-i meẕkūre havādan veyāḫūd aġdiye ve eşribeden ᶜārıḍ olur. Ammā havādan ᶜurūḍu onun aḫlāṭını ḥarr-ı şedīd iḥrāḳ etmekle olur ve aḫlāṭı muḥraḳ olanlara ḫarīfte keleb ᶜārıḍ olur veyāḫūd o ḥayvānların demini berd-i şedīd tecmīd edip sevdāviyyeye istiḥāle eder, o ḥayvānlara rebīᶜde keleb ārıḍ olur. Ve ammā aġdiye ve eşribeden kelebin ᶜurūḍu o ḥayvānlar ḳaṣṣābīnin dimālarına yaᶜnī meczerelerine varıp cīfeden ekl ve miyāh-ı ᶜafinelerinden şürb edip aḫlāṭları sevdā-i ᶜafineye meyl etmekle olur. Ve baᶜḍı kerre dahi bu esbābdan biri yok iken bi-ḥasebi'l-ḫilḳat mizācına taġayyür ve teşevvüş ᶜārıḍ olmakla olur mecẕūmīne cüẕām ᶜārıḍ olduğu gibi. Ve baᶜḍı kerre kelib olan ḥayvānāt-ı meẕkūrenin bedenine verem ve levnine remediyyete istiḥāle ᶜārıḍ olur ve fesādı esbābında temādī olur, zīrā onlara cūᶜ ᶜārıḍ olur velākin ekl eylemezler ve ᶜaṭaş ᶜārıḍ olur, su içmezler ve suya mülāḳī olsalar ondan fezaᶜ ederler ve suyu kerīh görürler ve belki rüʾyet-i mādan mürteᶜiş ve mürteᶜid olurlar ve irtiᶜāşının eks̱eri cilde-i vechinde olur belki baᶜḍı kerre sudan ḫavfından helāk olur ḫuṣūṣan āḫir-i emrinde bu ḫavf ve helāk kes̱īrü'l-vuḳūᶜ olur ve onun baṣarına ġışāve ᶜārıḍ olur ve dāimā lāhis̱ olup lisānı cāffen ağzından ḫāric olur, aṣḥābını ve yanında olanları bilmez ve sen onu şezrü'n-naẓar yaᶜnī ġaḍab naẓarı ile

naẓar eder görürsün ve gözleri aḥmer, dāliᶜu'l-lisān ve rīḳi sāil ve zebedī ve enfi kulağına māil, reᵓsini ṭaᵓṭaᵓe eder yaᶜnī başını aşağı eger ve kulaklarını irḫā ve taḥrīḳ eder ve ẓahrını taḥdīb ve ṣulbünü bir cānibe ᶜaṭf ve imāle eder ve bir cānibe ve fevḳe muᶜvecc olur görürsün, keẕālik ẕenebini istinfāz edip ḥāifen ve māilen sekrān ve keᵓīb ve maġmūm meşyi gibi māşī ve küllü ḫuṭvetin meşyinde taġayyür eder ve bir şebaḥ ẓāhir olsa ona ᶜadv ve ḥamle eder her ne ḳadar o şebaḥ cidār ve şecer ve ḥayvān olursa ve ḥamlesine niyāḥa ḳalīlen muḳārin olur ve ekṡer-i ḥālde sākit ve zemmiyyet yaᶜnī vaḳūr olur kelib olmayan kelbin ḫilāf-ı muᶜtādı üzere. Ve nevḥa eylese onun nevḥası ebaḥḥ yaᶜnī buḥḥa ile olur ve kilāb-ı sāire ondan münḥarif olurlar, sebīlinden ve uğurundan savuşurlar her ne ḳadar uzaktan rüᵓyet ederlerse, ammā ġaflet ile ḳarīb olan kilāb önünde tebṣīṣ ve temelluḳ eder ve ona teḫāşuᶜ edip herebi ḳaṣd eder.

Ve ẕiᵓbin kelibi kelbin kelibinden şerrli olur ve keẕālik ḍabuᶜlardan cüṡṡesi kelb cüṡṡesi ḳadrinde ve ḳaddında olanlar ve benāt-ı āvā ondan şerrli olur.

Ḥayvānāt-ı Meẕkūreden Mā-ᶜadā Kelibler Beyānındadır

Ḳavm dediler ki ṡaᶜleb ve ibn ᶜurs dahi tekellüb eder. Ve baᶜḍılar ḥikāye eylediler ki baᶜḍı ṡeᶜālīb tekellüb edip ṣāḥibini ᶜaḍḍ eyledi ve onun ṣāḥibine sāir kelbin ᶜaḍḍından ḥādiṡ olan cünūn ᶜārıḍ oldu.

Kelb-i Kelibin ᶜAḍdından Maᶜḍūḍa ᶜĀrıḍa Olan Aḥvāldir

Kaçan kelb-i kelib[196] bir insānı ᶜaḍḍ eylese evvel-i emrde onda eṡer-i cirāḥat ve vecaᶜdan ġayri bir nesne rüᵓyet olunmaz ve kaçan biraz eyyām mürūr eylese onda fikr-i fāsid ve aḥlām-ı fāside ve ġaḍab miṡlli ḥālet ve vesvās ve iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl olur ve ondan suᵓāl olunmayan nesneden cevāb verir ve sen onu görürsün ki eṣābiᶜi teşennüc eder ve eṭrāfını kendiye ḳabḍ eder ve ḍavᵓdan kaçar ve ḥicābından iḫtilāc olur ve füvāḳ ve ᶜaṭaş ve yübs-i fem ve ziḥāmdan hereb ve istifrāda muḥabbet eder ve baᶜḍı kerre ḍavᵓa buġḍ eder ve aᶜḍāsı muḥmerre ve ḫuṣūṣan vücūhu muḥmerre olur ve baᶜdehu

196 "Kelb-i kelib" evvelde lāmın sükūnu ve ṡānīde lāmın kesri ile kuduz ite derler.

vechinde ḳurūḥ ẓuhūr eder ve vecaᶜı keṡīr ve ṣavtında buḥḥa olur ve bükā eder ve āḫirinde sudan ve ruṭūbāt-ı sāireden onu ḫavf aḫẕ edip her ne vaḳt suya taḳarrüb eylese kelbi taḫayyül edip ondan korkar ve baᶜḍı kerre sudan ḫavf eylemeyip velākin onu istiḳẕār eder.

Ve baᶜḍı kerre türāb üzere temerruġa muḥabbet eder ve baᶜḍı kerre bilā-şehvet menīsini izrāḳ eder ve lā-maḥāle teşennüce ve küzāza müᵓeddī olur ve keẕālik ᶜaraḳ-ı bāride ve ġaşy ve mevte müᵓeddī olur ve baᶜḍı kerre bu aḥvālin ẓuhūrundan muḳaddem ᶜaṭaşen helāk olur. Ve baᶜḍı kerre suyu iştihā edip baᶜdehu suya mülāḳī oldukta sudan istiġāṡe eder ve baᶜḍı kerre dahi suyu tecerruᶜ edip su boğazında kalır ve ġuṣṣadan boğulup helāk olur.

Ve baᶜḍı kerre kelb gibi nevḥa eder ve onun niyāḥı buḥḥalı olur ve baᶜḍı kerre onun ṣavtı meskūt gibi munḳaṭıᶜ olur, edā-ı kelāma iḳtidārı olmaz. Ve baᶜḍı kerre bir şeyᵓ bevl eder ki onda eşyā-ı laḥmiyye-i ᶜacībe olur ve onlar ḥayvāna müşābih ke-enne o eşyā-ı laḥmiyye kilāb-ı ṣıġār heyᵓeti üzere olur, ammā ekṡer-i aḥvālde onun bevli raḳīḳ olur ve baᶜḍı kerre esved olur ve baᶜḍı kerre bevli muḥtebes olup tebevvüle ḳudreti olmaz ve ekṡer-i ḥalde baṭnı yābis olur.

Ve onun ᶜacāyib-i aḥvāli insānı ᶜaḍḍa ḥarīṣ olur ve kaçan o insān-ı meklūb insān-ı āḫeri baᶜde-heyecānin ᶜaḍḍ eylese insān-ı evvele ᶜārıḍ olan aḥvāl onun ᶜaḍḍ eylediği insān-ı ṡānīye dahi ᶜārıḍ olur. Ve keẕālik tekellüb eden insānın süᵓrü yaᶜnī içtiği suyun artığının ve yediği ṭaᶜāmın faḍlasının onları tenāvül edenlerde ᶜaḍḍının fiᶜli gibi fiᶜli olur.

Ve o insān-ı kelib ki sudan fezaᶜ etmek mertebesine bāliġ ola, onlar ḫalāṣ olmak mümkin değildir gerek ᶜilāc olunsun ve gerek ᶜilāc olunmasın ḫuṣūṣān āyīneye naẓar eyledikte yüzünü görse velākin kendi yüzü olduğunu bilmese veyāḫūd ona kendi yüzü o kelb-i kelib yüzü olmak üzere taḫyīl olunsa. Velākin evāil-i eṭıbbā zuᶜm eyledikleri üzere o rütbeye bāliġ olan insān-ı kelibden iki recül ḥalāṣ oldular ve taᶜayyüş eylediler ve onları kelb-i kelib ᶜaḍḍ eylemedi idi belki kelb-i kelibin ᶜaḍḍ eylediği insān-ı kelib ᶜaḍḍ eylemiş idi, ammā sudan fezaᶜ mertebesine bāliġ olmayanlar ᶜilāca ḳarīb olurlar.

Ve baᶜḍı kerre bu ᶜillet bir üsbūᶜ ḳurbundan altı ay arasında ḳatl eder ve iᶜtidāl üzere olan müddet-i ḳatl kırk gündür. Ve her ne ḳadar taṣdīḳ olun-

mazsa bir ḳavm daᶜvā ederler ki baᶜḍı kelb yedi sene mürūrundan sonra sudan [fezaᶜ] ve ḫavf rütbesine bāliġ olurlar. Ve baᶜḍılar dediler ki yaᶜnī benim ẓannım üzere Rūfus dedi ki kelib olan ḥayvān sudan fezaᶜ ve türābda temerruġa muḥabbet eylediğinin vechi budur ki onun mizācında yübūset müstaḥkem olmuştur, ona yübūsete müḍādde olan mādan fezaᶜ ve yübūsete muvāfıḳ olan türāba bi'l-muvāfaḳa muḥabbet ᶜārıḍ olur. Muṣannif der ki Rūfus'un bu ḳavli benim meyl eylediğim aḳvāldendir, zīrā o mizācın yübūseti mizāc-ı aṣlī değildir belki mizāc-ı ġarībdir ve mizāc-ı ġarībe muvāfıḳ olan eşyāya meylin aṣlı yoktur.

Ve kelb-i kelib ᶜaḍḍ eden insān aḥvālinden eslem olan ḥāl budur ki o ᶜaḍḍadan dem-i kes̱īr seyelān eyleye ve keẕālik o maᶜḍūḍ edviye-i tiryāḳiyye şürb edip baᶜdehu dem bevl ederse o maᶜḍūḍ fezaᶜ mertebesine bulūġdan emīn olur.

Kelb-i Kelib ᶜAḍḍı İle Ġayr-i Kelib Olan Kelb ᶜAḍḍının Farḳı Beyānındadır

Baᶜḍı nāsı kelb ᶜaḍḍ eder velākin o maᶜḍūḍda ẕikr olunan aḥvāl ve ṣuver ḥāṣıl olmaz ve onun muᶜālecesinde idmāl-i cirāḥat için ᶜilāca ḳaṣd olunur, āḫer ᶜilāca ḥācet olmaz. Ammā kelb-i kelib ᶜaḍḍının ᶜilācında teḳayyuḥ ve teḳayyuḥa ḥācet olur, zīrā kelb-i kelib ᶜaḍḍasına ᶜilāc idmāl oluna o ᶜalīl helāk olur, pes ḥācet olur ki ᶜaḍḍ eden kelbin ḥāli taḥarrī olunur, onun kelib olduğu veyāḫūd ġayr-i kelib olduğu taᶜarrüf oluna ve onu taᶜarrüfte ḳavm dediler ki mülūkī veyāḫūd ġayr-i mülūkī cevze aḫẕ ve cürḥ üzere bir sāᶜat miḳdārı vaḍᶜ ve baᶜdehu refᶜ olunup decāca ṭarḥ olunsa, eger decāc onu müstekrih ve müstaḳẕir olur ise o kelb-i ᶜāḍḍ kelibdir ve eger decāc o cevzi ekl edip baᶜdehu helāk olursa yine kelb-i ᶜāḍḍ kelibdir. Ve bir ᶜalāmeti dahi budur ki bir ḳıṭᶜa ḫubz mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍdan seyelān eden gerek dem ve gerek ġayri ruṭūbet ile telṭīḫ olunup o ḫubz kilāba ṭarḥ olunur, [539a] eger kelb onu müstekrih olur ise kelb-i ᶜāḍḍın kelib olduğuna delālet eder. Ve ḳavm dediler ki o maᶜḍūḍun üzerine mā-ı bārid ṣabb olunur, eger der-ᶜaḳab maᶜḍūḍun cesedi tesaḫḫun ederse kelibdir; ben derim ki bu bir ᶜalāmettir ki kelb-i kelibin maᶜḍūduna maḫṣūṣ değildir.

el-ʿİlāc: Onun muʿālecesinde evvelā vācib budur ki o cirāḥat iltiʾām-dan menʿ oluna. Ve eger cürḥü vāṣiʿ değil ise tevsīʿ ve teftīḥ olunur ve bābu'l-lüsūʿda ẕikr olunduğu üzere üzerine meḥācim vaḍʿ olunur ve maṣṣ olunur ve indimālden menʿ eyyāmı eḳall-i mertebe kırk güne iblāġ olunur. Eger evvel-i emrde ceẕb edip iltiḥāmdana dahi menʿ eyledin ise cidden fiʿl-i nāfiʿ işlemiş olursun. Ve eger ḫaṭā edip iltiḥām olduysa vācib olur ki o iltiḥām nekṡ olunup bozula ve nekṡte mübālaġa oluna ve vācib olur ki onun üzerine müfettiḥāt vaḍʿ oluna. Ve eyyām-ı iltiḥāmın evāilinde tedārük murād eyler sen üzerine cāvşīr ve ṡūm ve cevz vaḍʿ olunur ve zift ve cāvşīr ve ḫallden mütteḫaẕ merhem ve ḫallden bir ḳısṭ aḫẕ olunur o ḫall-i ḥāẕıḳ olmak üzere ve ziftten bir rıṭl ve cāvşīrden üç ūḳıyye aḫẕ olunur ve cāvşīr ḫallde ḥall olunca ḳadar naḳʿ olunur ve baʿdehu cemīʿan ḫalṭ olunup mer-hem ittiḫāẕ olunur. Ve baʿḍı kerre teftīḥe ṡūm ve baṣal ve keẕālik circīr-i meslūḳ ve ḥıltīt kifāyet eder, mürekkebeten ve müfredeten bi-ḥasebi'l-ḥāl istiʿmāl olunur. Ve baʿḍı kerre edviye-i ekkāle istiʿmāline ḥācet olur, ḳalḳa-dīs miṡlli ekkāl istiʿmāl olunur, ona semn itbāʿ olunur.

Ve cürḥ-ü muḍayyaḳı tevsīʿ eden edviyeden olur: Milḥ üç cüzʾ, nūşādur iki cüzʾ, ḳalḳadīs sekiz cüzʾ, isḳīl-i meşvī on altı cüzʾ, seẕāb dört, büssed on, nuḥās-ı muḥraḳ dört, zencār üç, bezr-i ferāsiyūn iki; bu edviye ḥarīrden geçirilip tevsīʿ için cürḥ üzere vaḍʿ olunur.

Ve gerektir ki ibtidāʾ-ı emrde onlar taʿrīḳ oluna mümkin olduğu ḳadar meşy ve istiḥmām ettirilmekle ve mübāderet edip eyyām-ı üvelde istifrāġāt olunmaya belki ḫārice ceẕbe iştiġāl oluna, zīrā evvel-i emrde istifrāġ-ı sem-min ʿumḳa nüfūẕuna sebeb ve ḫārice mevāddı ceẕbden muʿāvıḳ olur, zīrā istifrāġ mevāddı dāḫile ceẕb eder ve aḫlāṭın dāḫile ictiẕābıyla semm dahi dāḫile münceẕib olur. Ve kaçan sen ḥasbe-mā emken semmi ḫārice ceẕb eylesen iki ve üç gün sonra istifrāġa meşġūl olup semmden nüfūẕa ḳarīb olanları istifrāġ eyle. Ve eger evvel-i ḥālde ġaflet edip ḫārice semmi ceẕb eylemedin ise o vaḳtte istifrāġ evlā ve evceb olur ve vācib olur ki müstef-riġāt-ı ḳaviyye ile istifrāġ oluna. Ve eger o maʿḍūḍda sen imtilā-ı demeviy-ye rüʾyet eder isen faṣd eyle ve imtilā yok ise faṣd olunmaz. Ve kaçan faṣd eylesen onu demine naẓar eylemekten menʿ eyle ve ḫuṣūṣan āḫir-i emrde menʿi ziyāde eyle. Ammā onun ishāli müshilāt-ı sevdā ile ḥattā ḫarbaḳ ve

ḥabb-ı ḫarbaḳ mis̱lli ile kılınır ve bunun ikisi ile ishālden lāzımdır ve onlara eyāric-i Rūfus ᶜacībdir ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār dahi ishālde istiᶜmāl olunmaktan lāzım olur.

Onlara Ceyyid Müshilin Ṣıfatıdır: İhlīlec-i Kābülī iki mis̱ḳāl, eftīmūn bir mis̱ḳāl ve nıṣf mis̱ḳāl, milḥ-i Hindī nıṣf mis̱ḳāl, besfāyec bir mis̱ḳāl, ḥacer-i Ermenī bir mis̱ḳāl, ġārīḳūn bir buçuk mis̱ḳāl, ḥarbaḳ-ı esved iki buçuk mis̱ḳāl; bu mecmūᶜdan şerbet-i vāḥide iki mis̱ḳāl olur eger ṭabīᶜat mücībe ise. Ve kaçan sen ishāl-i ḳaviyye ile ishāl eylesen vācib olur ki küllü yevmin ve küllü yevmeyn ḥuḳne-i ḫafīfeye mürāᶜāt eyleyesin, maḳᶜadeye īzā eylemesin için zeyt ile ve mā-ı sılḳ ile ḥuḳne kılasın veyāḫūd onların ishāli mā-ı cübn ve eftīmūn ile kılınır.

Ve vācib olur ki onlar baᶜde'l-ishāl semīne olan dürrāc ve fürūcdan mütteḫaẕ aġdiye ile taġdiye olunalar ve baᶜde't-teġaddī müdirrāt-ı laṭīfe ve şarāb-ı ḥulv saḳy oluna ḫuṣūṣan maᶜa-beḳāi'l-ḥalāvet ᶜaṭīḳ ola ve ṭılā dahi saḳy olunur. Ve leben ve şarāb şedīdü'l-menfaᶜattir. Ve onların eḥabb-ı umūrları taᶜdīl-i aġdiye ve terṭībdir ve o taᶜdīl ve terṭīb emr-i muᶜālecelerinin milākidir ve o aġdiyeler emrāḳ-ı ṭuyūr-ı fāḍıle ve ḫubz-ı ḫuvvārāyı mā-ı bārid ile tenāvül mis̱llilerdir.

Ve onlara içinde mirāren ḥadīd-i maḥmī söndürülen suyun menfaᶜat-i kes̱īresi olur lākin baṣal ve s̱ūm sümūma muvāfıḳ aġdiyeden olur sümūmu ḳaṭᶜ ve bedenden derʾ ve ṭard eder ve vācib olur ki onun istiᶜmāli nisyān olunmaya. Ve ona sen tiryāḳ-ı fārūḳ ve onlara maḫṣūṣ devā ve sereṭān dahi saḳy eyle. Ve denilir ki onlara tiryāḳ-ı erbaᶜa ve keẕālik tiryāḳ-ı enāfiḫin nefᶜi şedīd olur ve biz tiryāḳ-ı meẕkūru ẕikr eyleriz inşāallāhu taᶜālā. Ve sereṭān-ı nehrī eṭᶜimesi dahi iṭᶜām olunur ve mücerrebdir ki kerm-i ebyaḍ ḥaṭabı üzere bi-iᶜtidāl iḥrāḳ olunan sereṭān-ı nehrīden münseḥıḳ olunduğu miḳdār faḥmı aḫẕ olunur ve keẕālik o ḥaṭab üzere iḥrāḳ olunan çenṭāyānādan dahi miḳdār-ı meẕkūr aḫẕ olunup şarāb-ı ṣırf ile saḥk olunur ve ikisinden şerbet dört milᶜaḳa olur, yine o şarāb-ı ṣırf ile şürb olunur ve vācib olur ki o iki faḥm kuḥl gibi saḳy oluna.

Nüsḫa-i Uḫrā: Şems, Esed burcunda iken ṣayd olunan sereṭān-ı nehrīyye tennūrda ḳıdr-ı nuḥās içinde muᶜtedilen şeyy ve iḥrāḳ olunduktan sonra onun faḥmından beş cüzʾ, çenṭāyānā beş cüzʾ, kündür bir cüzʾ bu eczālar

aḫẕ ve saḥḳ olunup ḥıfẓ olunur ve onun şerbeti eyyām-ı üvelde bir milᶜaḳa kılınıp birkaç gün o miḳdār su ile saḳy olunur ve baᶜde-eyyāmin iki milᶜaḳa saḳy olunup dört milᶜaḳaya ḳadar teraḳḳī olunur.

Ve ḳavmin onlara menfaᶜat-i bāliġası olmak üzere vaṣf eyledikleri edviyeden olur devā-i ẕerārīḥ ve o devāyı ᶜan-ḳarīb biz ẕikr eyleriz. Ve onların evāil-i ezminesinde devā-i sereṭān onlara saḳy olunmaz velākin o ezminede sudan fezaᶜ eylerse o devānın saḳyı cāiz olur. Ve o devānın nüsḫasında baᶜḍı kerre sereṭān-ı muḥraḳın nıṣfı miḳdārı çenṭāyānā idḫāl olunur eger o ᶜalīl iki üç günü geç[ir]irse o iki remāddan mütteḫāz devādan yevm-i evvelde saḳ olunan miḳdārın iki ḍıᶜfı saḳy olunur ve bizim ḳarīben ẕikr edeceğimiz edviyenin ḥāli dahi onun gibidir yaᶜnī üç gün mürūrundan sonra iki katı saḳy olunur ve yedi günden sonra aḍᶜāfı teks̱īr olunur. Velākin bu eyyāmda cürḥün eṭrāfı şarṭ-ı ᶜamīḳ ile ve maṣṣ-ı şedīd ile maṣṣ ve şarṭ olunur ve onun üzerine biraz eyyām dahi mürūr eylese onun cürḥünü tevsīᶜde mübālaġa olunmaz ve ifrāṭ-ı tevsīᶜ ḥasebiyle īlām olunmaz, zīrā o tevsīᶜde fāide-i kes̱īre olmaz belki cürḥün meftūḥan beḳāsı için ictihād olunur, zīrā o vaḳtte semm münteşir olmuştur; ifrāṭ-ı tevsīᶜ bir nesneden muġnī olmaz, ḫurūcu mümkin olan mevādd-ı semmiyyenin ḫurūcuna münfetiḥ olan cürḥ-ü ḳadīmi kifāyet eder ve o s̱uḳbe-i meftūḥa ile ḳanāᶜat olunur ve o tedbīre o ᶜilletin tedābīr-i sāiresi iḍāfe olunur yaᶜnī onda tiryāḳāt-ı meẕkūre ve istifrāġāt istiᶜmāl olunur.

Ve müşābih olur ki semmin intişārı dört günde ola eger maᶜḍūḍ ḳavī ise ve baᶜḍı kerre dört günden eḳallde dahi münteşir olur. Ve baᶜḍılar dediler ki eks̱er-i ḥālde bir üsbūᶜda münteşir olur. Ve kaçan mevādd-ı semmiyye intişāra mübāderet eylese bizim ẕikr eylediğimiz māniᶜ-i intişār olan cevāẕib istiᶜmālinde isrāᶜ olunur.

Ve cevāẕibde keyye muᶜādil bir şeyʾ yoktur ḥattā müddet ẕikr olunan miḳdārdan aṭvel olup mādan fezaᶜ ḥudūs̱u ḫavf olunsa o müddetten sonra keyy-i ᶜaẓīme mübāderet olunur ve baᶜīd olmaz ki o keyy-i ᶜaẓīm cevher-i semmi ifnā edip bāᶜis̱-i necāḥ ola, zīrā cevher-i semmi keyy-i ᶜaẓīmin ceẕb ve ifnāsı cevāẕib-i sāirenin ceẕbinden eks̱erdir. Ve eger keyy-i ᶜaẓīme māniᶜ ve ᶜāiḳ var ise o keyy maḳāmına ḳāim olan [539b] edviye istiᶜmāl olunur, merhem-i milḥ ve edviye-i muḥmerreden ḫardal mis̱lli ḍımāden istiᶜmāl

olunur. Ve bu mis̱lli evḳātta elbette onlar ḥammāma idḫāl olunmazlar ḥattā ṣıḥḥate iḳbāl edince ḳadar, zīrā ẕikr olunan evḳātta sen onları ḥammāma idḫāl eylersen ḳatl etmiş olursun. Ve deyildi ki onları ābzende iclās nāfiᶜdir. Muṣannif der ki benim ẓannım üzere ābzenin nefᶜi evāil-i ᶜillete maḫṣūṣtur. Ve vācib olur ki berdden tevaḳḳī oluna.

Ve ẕikr olunan vaḳtte ve baᶜdehu sen faṣda muḥtāc olursun ve o vaḳt-i ḥācette faṣd dahi eyle velākin o ᶜalīli demine naẓardan menᶜ eyle. Ve kaçan ḳalīlen ṣıḥḥate teveccühünü rüʾyet eylesen iᶜtidāl üzere onu taḥşīm ile tervīḍ eyle yaᶜnī onu müvācehende iclās edip īzā ve iġḍāb etmekle riyāḍet ettir ve iᶜtidāl üzere ḥammāma idḫāl edip kes̱īren mā-ı fātiri ṣabb eyle ve onu delk ve dühn-i muᶜtedil ile temrīḫ ile. Ve kaçan onun emri sudan fezaᶜa bāliġ olursa yine o tedbīrden cübn ve ḫavf eyleme mādām ki mirʾāta naẓar eyledikte kendi yüzü görmemek mertebesine bāliġ olmadıkça. Ve ḳavm dediler ki baᶜḍı kerre onlar āyīnede kendi yüzünü görmezler ve maᶜa-ẕālik baᶜḍı kerre ẓann ederler ki āyīnede kelb vardır, pes o ḥāle bāliġ olmayan kelib insān her ne ḳadar sudan fezaᶜ ederse ona sen ẕikri sābıḳ içinde ḥadīd mükerreren iṭfā olunan suyu saḳy eyle ve o vaḳtte ma-ı meẕkūru onlara saḳy niᶜme'l-ᶜilāc olur, pes onu saḳyde ẕikr-i ātī ḥileye ve mümkin olan ḥiyel-i sāireye mürāᶜāt ile saḳy eyle. Ve eger onu saḳyda şiddet ve ikrāha dahi muḥtāc olur isen ikrāh ve teşdīd dahi eyle ve miᶜdesi üzere müberridāt ile taḍmīd eyle. Ve munāṣafeten su ile memzūc olan şarābın bi-ḥasebi't-tecribe nefᶜi ᶜacībdir. Ve bu vaḳtte o devā nāfiᶜdir ki onun ṣıfatı budur:

İnfeḫa-ı erneb ve İskenderiyye'den meclūb olan ṭīn-i buḥayre ve ḥabb-ı ᶜarᶜar ve çenṭāyānā her birinden dörder dıraḫmī, ḥabb-ı ġār ve mürr her birinden sekizer dıraḫmī; bu edviyeler aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır, miḳdār-ı şerbeti bāḳılāt-ı Mıṣriyye miḳdārı olur.

<u>Devā-i Uḫrā:</u> Ḫavāṭīm-i buḥayre, ḥabb-ı ᶜarᶜar her birinden onar, infeḫatu'ẓ-ẓaby dört, infeḫatu'l-erneb altı, zerāvend-i müdaḥrec, ḥabbu'l-ġār, mürr, ḥamāmā, bezr-i seẕāb-ı berrī her birinden üçer dıraḫmī; onlar tedbīr olunup şarāb-ı ḥulv ile maᶜcūn kılınır ve baᶜdehu ᶜasel ile dahi maᶜcūn kılınıp şerbet-i vāḥidesi bāḳılāt miḳdārında kılınır.

<u>Devā-i Uḫrā:</u> Ṭīn-i maḫtūm sekizer mis̱ḳāl, ḥabb-ı dehmest o miḳdār, infeḫa-ı [erneb] on altı, infeḫa-ı ẓaby otuz iki dirhem, uṣūl-i çenṭāyānā dört,

mürr dört; ᶜasel ile maᶜcūn olunup imsāk olunur ve vaḳt-i ḥācette şerbet-i vāḥidesi ḥımmāṣa miḳdārı kılınır, mā-ı ḥārr ile saḳy olunur.

Ve baᶜḍı nās dediler ki bir kimse üzerinde kelb-i kelibin nābını getirse ve taᶜlīḳ eylese ondan kelb-i kelib münḥarif olur ve onu ḳaṣd eylemez ve keẕālik ġayr-i kelib olan kilāb-ı sāire dahi ondan münḥarıf olur velākin o ḳavl muᶜtemed değildir.

Edviye-i Meşrūbe: Onlardan basīṭa olan ḥuḍaḍ ve ḥıltīt ve efsentīn ve caᶜdedir ve şarābla ṭīn-i maḫtūm ve şūnīz ᶜacībdir ḥattā o devānın lüġat-ı Yūnān'da ism-i "nefᶜ"den müştaḳḳ bir ismdir. Bu bābda yaᶜnī kelb-i kelib muᶜālecesinde nefᶜ-i ᶜacībī olmakla mürrün dahi nefᶜi şürben ve ḍımāden ceyyid olur. Ve ḳavm dediler ki o muᶜālecede çenṭāyānādan ve keẕālik kemāderyūstan enfaᶜ bir devā yoktur. Ve baᶜḍılar ḥikāye eylediler ki ᶜuyūn-ı serāṭī şürb olundukta onlardan bu bābda enfaᶜ olur. Ve baᶜḍılar dahi dediler ki cerv[197]-i ṣaġīrin infeḫası su ile saḳy olunsa ᶜāfiyet ḥāṣıl olur. Ve baᶜḍılar dahi zuᶜm eder ki kelb-i kelibin kendi demi ᶜilāc olur velākin ben ona iḳdām ve cesāret eylemem.[198] Ve keẕālik kelb-i kelibin kebid-i meşvīsini ve ḫuṣūṣān muᶜālece olunan kimseyi ᶜaḍḍ eden kelbin kebidini ekl dahi demini ekl gibidir. Ve keẕālik o ᶜalīle baᶜde'l-fezaᶜ mine'l-mā kelb-i meẕkūru ve kelb-i meẕkūrun ḳalbini veyāḫūd ḍabuᶜa-i ᶜarcā cildini sen meşviyyeten iṭᶜām eyle. Ve dediler ki māhvīdāne, cünd-i bīdester ile o ḥāl mis̱llide saḳy ve ondan mecᶜūl olan şiyāfe dahi iḥtimāl olunsa ondan ᶜalīl intifāᶜ eder ve fezaᶜı zāil olur.

Ammā Meşrūbāt-ı Mürekkebe: Devā-i Cālīnūs ve tiryāḳ-ı kebīr bizim bundan aḳdem ẕikr eylediklerimize ḳarībdir, o devā budur: Sereṭān-ı nehrī-i muḥraḳ, çenṭāyānā her birinden beşer, kündür, fūtenec her birinden üçer, ṭīn-i maḫtūm iki; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ᶜale'r-rīḳ üç dirhem ve ᶜaşiyyen dahi üç dirhem mā-ı fātir ile saḳy olunur ve bu minvāl üzere eyyām-ı kes̱īre ve ᶜalā-ḳavlin kırk gün istiᶜmāl olunur.

Onlara Nāfiᶜ Olan Devā-i Ẕerārīḥ Nüsḫası: Ḳavāimi ve ruʾūsu ve ecniḥası mentūfe ẕerārīḥ-i simāndan bir cüzʾ ve ᶜades-i muḳaşşer bir cüzʾ ve

197 "Cerv" köpek eniği.

198 Adem-i cesāretin vechi budur ki onun aḫlāṭı semmdir ve semmi tenāvülde ḫaṭar vardır.

zaᶜferān ve sünbül ve ḳaranfül ve fülfül ve dār-ı ṣīnī her birinden südüs cüzᵓ aḫẕolunup cemīᶜan saḥḳ-ı nāᶜim ile saḥḳ ve ḫuṣūṣan ẕerārīḥ saḥḳı ziyāde nāᶜim kılınır ve mā ile maᶜcūn kılınır ve ondan her ḳurṣu iki dānıḳ olmak üzere aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup küllü yevm mā-ı fātir ile bir ḳurṣ saḳy olunur.

Ve eger mes̱ānede maġṣ olursa ᶜades-i muḳaşşer ṭabīḫi ve dühn-i levz veyāḫūd zübd veyāḫūd semn şürb olunur baᶜde'ş-şerbet ḥammāma idḫāl olunup ābzende bevl edince ḳadar iclās olunur ve fürūc-ı müsemminden mütteḫaẕ isfīdāc mis̱lli ġıdā-i muraṭṭab istiᶜmāl olunur ve nebīẕ dahi saḳy olunup berdden muḥāfaẓa olunur.

Nüsḫa-i Muḫtaṣara Li-Devāi'ẕ-Ẕerārīḥ: Ẕerārīḥ-i mentūfe aḫẕ olunup rāib içinde bir gün ve bir gece naḳᶜ ve baᶜdehu o rāib ẕerārīḥten ṣabb olunup o ẕerārīḥ rāib-i āḫer içinde ke-mā fi'l-evvel bir gün ve bir gece terk olunur, üç defᶜa bu minvāl üzere naḳᶜ olunduktan sonra ẓıllda tecfīf olunur ve bir mis̱li ᶜades-i muḳaşşer ile saḥḳ olunup ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve şerbet-i vāḥidesi iki dāniḳ kılınıp şarābla veyāḫūd mā-ı fātir ile saḳy olunur. Ve ᶜalīl onu şürbü eylese ᶜaraḳa esbāb-ı ᶜaraḳtan mümkin olan bir şeyᵓ ile veyāḫūd iddis̱ār ile tevaṣṣul eylesin ve eger onun meşrūbu kerb iḥdās̱ eyledi ise o meşrūbun üzerine bir sükerrece zeyt veyāḫūd semn istiᶜmāl eder ve onlar ābzen ve ābzen bevle dahi mürāᶜāt eder ve kaçan dem bevl eder ise fezaᶜ mine'l-mādan emn ḥāṣıl olur.

eḍ-Ḍımādāt ve Naḥvuhā: Bu aḍmide mevādd-ı semmiyyeyi ceẕb ve cürḥü tevsīᶜ eder, o ḍımādāt bunlardır: Ḥılṭīt ḍımād-ı ceyyiddir. Ve dediler ki kelb-i kelib kebidi ile ḥılṭīṭ taḍmīd olunsa cidden nāfiᶜ olur ve bir cemāᶜat ona şehādet eylediler. Ve onlara s̱ūm hem ḍımād ve hem şerbet olur ve semek-i māliḥin laḥmı onlara ceyyid-i bāliġ olur. Ve cürḥten bi-ḳuvvetin ceẕb eden bevl-i insāndır bevl-i insān-ı muᶜtaḳ ᶜaḍḍa üzere vaḍᶜ olunsa ve ḫuṣūṣan naṭrūn ile vaḍᶜ olunsa mevādd-ı semmiyyeyi ceẕb eder. Ve remād-ı kermi vaḥdehu veyāḫūd maᶜa'l-ḫall istiᶜmāl olunmak nāfiᶜdir. Ve keẕālik naᶜnāᶜ maᶜa'l-milḥ ve'l-cāvşīr ᶜacīb ve nāfiᶜdir; ḳıs̱s̱ā-i bostānī varaḳı onlara şedīḍü'n-nefᶜdir ve aṣl-ı rāziyānec dahi onlar gibidir.

Ve ḳavm dediler ki mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍa ġırā-ı semek ile mirāren iṭlā olunsa onun menfaᶜat-ı ᶜacībesi olur ve neml-i medḳūḳ dahi onun gibidir. Ve keẕā-lik zencār, milḥ her birinden dörder, şaḥm-ı ᶜacācīl on iki bu meẕkūrlardan

merhem kılınır. Ve keẕālik leblāb üç dirhem, būraḳ iki, zebedü'l-baḥr bir, milḥ dört, şaḥm-ı ivezz on ve iki s̱ülüs̱, dühn-i ḥınnā miḳdāru'l-ḥācet.

Onlara Saḳy-ı Mā İçin İḥtiyāldir. Ve ẕikr eylediler ki Filaġriyūs mis̱lliler ḍabuᶜ cildinden ittiḫāẕ olunan inā içinde sudan fezaᶜ eden insān-ı kelibe saḳy olunsa şürb eder. Ve baᶜḍı āḫer dediler ki cild-i ḍabuᶜ ile mestūr olan inā-ı sāireden dahi şürb eder ḫuṣūṣān ki o inā ḫaşebden veyāḫūd kelb-i kelibin cildinden mütteḫaẕ ola. Ve baᶜḍılar dahi dediler ki mütevaḍḍiāt hatunların silindikleri ḫırka-i vuḍūᵓu inānın altına veyāḫūd üstüne vaḍᶜ olunsa ondan dahi şürb eder. Ve o [540a] ṭavāyifin bāḳīleri dediler ki iḥtiyālāt-ı meẕkūrenin birisi müfīd olmaz. Ve baᶜḍılar bu vech ile iḥtiyāl ederler ki bir bülbüle[199]-i ṭavīleler ittiḫāẕ edip onun bir ṭarafı ᶜalīlin femine idḫāl olunur ve ṭaraf-ı āḫeri mekān-ı baᶜīdde kılınıp o ṭaraf-ı baᶜīdden su ṣabb olunur ve o mis̱lli enābīb dahi ittiḫāẕ olunur ḫuṣūṣan ẕehebden ittiḫāẕ olunur. Ve saḳy-ı māya ḥiyeldendir ᶜaḳīd-i ᶜaselden veyāḫūd şemᶜden eşyā-ı mücevvefe ittiḫāẕ olunup içine mā doldurulur ve onu belᶜ eyle diye emr olunur.

Kaplan ve Pars ve Arslan ᶜAḍḍaları ve Meḫālībleri Cirāḥatleridir

Bu sibāᶜlar ve eşbāhları kilāb-ı selīme gibi değildir, zīrā onların enyāb ve ḫālibleri ṭabīᶜat-ı semmiyyeden ḫālī olmazlar, ona bināen onların mecrūḥlarına evvelā ceẕb ve baᶜdehu ilḥām ile muᶜālece olunur velākin ceẕb-i ḳalīl ona kifāyet eder.

ᶜAḍḍu't-Timsāḥ

Bir kimseyi timsāḥ ᶜaḍḍ eylese ᶜaḍḍ-ı kelb-i selīm bābında ẕikr olunan tedābīr ile onlara tedbīr olunur ve minvāl-i meşrūḥ üzere semm dahi ceẕb olunur her ne ḳadar selīm ise ve onu ceẕb ᶜasel ve naṭrūn mis̱lli vaḍᶜ olunmakla olur. Ve kaçan tenḳıye-i cürḥ ḥads olunsa o cürḥün içi semn ile ve şaḥm-ı iyyel ve şaḥm-ı ivez ve ᶜasel ile doldurulur ve baᶜdehu ilḥām olunur. Ve ᶜaḍḍ eden ḥayvānın şaḥmı maᶜḍūḍa enfaᶜ-ı eşyā olur. Ve baᶜdı ḥukemā dediler ki timsāḥ bir kimsenin baᶜḍı bedenini ekl eylese ona dahi şaḥm-ı timsāḥ şifā olur.

---

199 "Bülbüle" kilindir ve kaz enli bardak. Niᶜmetullāh.

ᶜAḍḍ-ı Ḳırd

Bir kimseyi ḳırd ᶜaḍḍ eylese onun semmini cez̠b eden edviye vaḍᶜ olunur eger onda semmiyyet var ise ve onun cez̠bi remād ve ḫall ve baṣal ve ᶜasel ve levz-i mürr ve tīn ve ḫuṣūṣan benc veyāḫūd mürdāsenc maᶜa'l-milḥ ve aṣl-ı rāziyānec maᶜa'l-ᶜasel mis̠lliler ile olur ve onun veremi suda idāfe olunan mürdāsenc ile teskīn olunur ve şūnīz ve ᶜasel ve kirsenne ve ᶜasel ile teftīḥ olunur.

ᶜAḍḍu's-Sinnevr

Kedinin ᶜaḍḍına baᶜḍı kerre vecaᶜ-ı şedīd ve ġudret-i cism ᶜārıḍ olur ve onların ᶜilācı ᶜilāc-ı ᶜāmm olur ve onlara ḍımād-ı baṣal ve fūtenec-i berrī ḍımādını taḍmīd ile onları ekl ile ᶜilāc olur ve kez̠ālik şūnīz ve simsimden biri su ile ḍımād olunur.

ᶜAḍḍ-ı İbn ᶜUrs

Kavm dediler ki onun vecaᶜ-ı ᶜaḍḍası serīᶜan fāş olur ve mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍanın levni kümūdete olur ve onun ᶜilācı bizim ḳarīben z̠ikr eylediğimiz baṣal ve s̠ūm ile ḍımād ve onları ekl ile olan ᶜilāca ḳarīb olur ve s̠ūm ve baṣalı ekl eyledikten sonra şarāb-ı ṣırf tenāvül olunur ve onlara tīn-i ficc burçak unu ile tenāvül olunsa nefᶜi olur. Ve deyildi ki kitāb-ı tiryāḳta muḥarrerdir ki ibn ᶜurs selḫ olunup meslūḫu ibn ᶜursun ve sāir kelb-i kelibin mevḍiᶜ-i aḍḍaları üzerine vaḍᶜ olunsa ceyyid-i nāfiᶜdir, fi'l-ḥāl berāᵓet ḥāṣıl olur.

ᶜAᶜḍa-ı Mūġālī ki Ona Ḳalā Dahi Derler

Baᶜḍılar dediler ki mūġālī ibn ᶜurstan ṣaġīr bir ḥayvāndır ve onun levni levn-i rümde[ye] māildir ve leṭāfet ve diḳḳat üzeredir ve femi ġāyet üzere ṭavīl ve ġāyet üzere vāsiᶜdir. Ve dediler ki kaçan o ḥayvān bir ḥayvānı görse ona ṭafre edip ḫuṣyesine taᶜalluḳ eder. Ve baᶜḍılar dediler ki o mūġālī fāre ṣūretindedir ve fār levnindedir velākin ḫaṭmı yaᶜnī muḳaddem-i femi muḥaddeddir ve gözleri ṣaġīredir ve esnānı üç ṭabaḳadır, o ṭabaḳaların baᶜḍı baᶜḍı üzere vāḳiᶜdir ve o esnān fevḳe taᶜḳīf-i yesīr ile muᶜaḳḳafadır yaᶜnī fevḳ cānibinde iᶜvicāc üzeredir. Ve ḳavm dediler ki

onun ᶜaḍḍasından vecaᶜ-ı şedīd ᶜārıḍ olur ve bedende naẖs ve bedenin mevāḍıᶜında bi-ḥasebi enyābihā ḥumret olur ve ᶜaḍḍasının ḥavālīsinde ruṭūbet-i demeviyye ile memlüvve nüfāẖāt olur ve o nüfāẖāt ḳavāᶜid-i kemide üzere olup o ḳavāᶜidi muḥīṭ olan mevḍiᶜ dahi kemid olur ve kaçan o nüfāẖāt şaḳḳ olunsa taḥtından laḥm-ı ebyaḍ ẖurūc eder ve ᶜaṣab beyāḍı gibi ebyaḍdır ve ṣıfāḳāt ṣāḥibidir ve baᶜḍı kerre o ᶜaḍḍada iḥtirāḳ olur ve baᶜḍı kerre dahi teᵓekkül edip helāk olur. Ve ḳavm dediler ki belki evvelā ondan ḳayḥ-ı ṣadīdī seyelān eder baᶜdehu taᶜaffün eder ve teᵓekkül edip laḥmı sāḳıṭ olur ve baᶜḍı kerre onun emri emᶜāda maġṣa ve ᶜusr-i bevle ve bārid ve fāsid ᶜaraḳa müᵓeddī olur.

el-ᶜİlāc: Eṭıbbā dediler ki vācib olur ki mevḍiᶜ-i ᶜaḍḍaya ḳınne müfredeten veyāẖūd maᶜa-ẖall vaḍᶜ oluna ve mā-ı māliḥ-i ḥārr ile ile tenṭīl oluna ve muᶜālecāt-ı ᶜāmmede fiᶜli resm olunan dahi işlene veyāẖūd o ᶜaḍḍa üzere sikencebīn ile daḳīk-i şaᶜīr vaḍᶜ oluna veyāẖūd o dābbenin kendi şaḳḳ olunup ᶜaḍḍa üzerine vaḍᶜ oluna. Ve vācib olur ki ᶜaḍḍa ḥavālīsine ve keẕālik ᶜaḍḍanın kendiye ᶜāḳırḳarḥā ẕerr oluna veyāẖūd ẖubbāzā veyāẖūd s̱ūm-ı medḳūḳ ve ẖardal vaḍᶜ olunur; bunları vaḍᶜ ve ẕerrin küllīsi ᶜaḍḍada verem yok ise işlenir ve eger verem mevcūd ise o ᶜaḍḍa-i müteverrime üzere rummān-ı ḥulv ṭabẖ olunup ḍımād olunur.

Ammā onlara saḳy olunacak meşrūbāt şīḥ-i Ermenī şarābla muġlā kılınıp saḳy olunur ve circīr veyāẖūd nemmām veyāẖūd bi-şarābı cevzi's-serv veyāẖūd ᶜāḳırḳarḥā veyāẖūd bezr-i circīr ve ḳırṭım saḳy olunur ve aḳvā olanlardan buẖūr-ı meryem maᶜa's-sikencebīn veyāẖūd cāvşīr veyāẖūd aṣl-ı çenṭāyānā saḳy olunur; cedy ve ẖarūf infeẖaları cidden ceyyid olur. Ve onlara leben maᶜa's-sikencebīn saḳyının nefᶜ-i bāliġi olur. Ve baᶜḍı ᶜulemā dedi ki onlara enfaᶜ-ı eşyā ġārın varaḳ-ı raṭbının ᶜuṣāresini maᶜa-şarāb saḳy olur veyāẖūd ṭabīẖ-i circīr ve ṭabīẖ-i ḳaysūm ve maᶜa'ş-şarāb ṭabīẖ-i leblāb bu eşribeden biri saḳy olunur. Ve onlara meyᶜa dahi ceyyide olur şarābla saḳy olunursa ve keẕālik o eşyāları ᶜalā-ḥālihā bāḳıye iken ekl dahi ceyyid olur. Ve kaçan mūġālī ᶜaḍḍasında olan laḥm-ı fāsid sāḳıṭ olsa onun ḳurḥasına ᶜilāc-ı ḳurḥa ile muᶜālece olunur.

Beşinci Maḳāle Ḫaşerātın Lüsūᶜu ve ᶜUḍūḍudur Bu Makālede Biz Lesᶜ-i ᶜAḳāribi ve Rüteylā ve Zenābīr ve ᶜİẓāyāt ve O Mecrāya Cārī Olanları ve Onların Tiryāḳlarının Bir Miḳdārını Ẕikr Eyleriz

Onlardan Bu Cümle Berrī ᶜAḳārib Beyānındadır

Bir ḳavm dediler ki ᶜaḳreb-i üns̱ā bi'l-cümle ᶜaḳreblerin ekberidir, zīrā ᶜaḳreb-i ẕeker daḳīḳ ve naḥīf olur ve ᶜaḳreb-i üns̱ā semīne ve ᶜaẓīme olur velākin ibreleri ᶜaks üzere olup ibre-i üns̱ā daḳīḳa ve ibre-i ẕeker ġalīẓa olur. Ve baᶜḍı ᶜaḳāribde iki ibre olur diye zuᶜm olundu ve o baᶜḍın zuᶜmu üzere o ᶜaḳrebin mevḍiᶜ-i lesᶜinde iki s̱uḳbe olur ve mevḍiᶜ-i lesᶜa bāride ve mevāḍiᶜ-i sāire müsaḫḫane olur ve aḥyānen mevāḍiᶜ-i sāire dahi bāride olur. Ammā cenāḥı olup ṭayerān eden ᶜaḳreb kebīr olur ve çok vāḳiᶜ olur ki o ṭayerān eden ᶜaḳrebi riyāḥ estikte bir mevḍiᶜe vuḳūᶜdan menᶜ edip riyāḥ ile maᶜan bir beldeden belde-i uḫrāya sefer eder.

Ve ᶜaḳāribin ḫarezāt-ı ẕenebi muḫtelife olur, kiminin ẕenebinde altı ḫareze olur. Ve ᶜaḳrebin saṭveti ṭulūᶜ-ı Şiᶜrā zamānında müştedde olup leẕīᶜini ḳatl eder. Ve baᶜḍı ᶜaḳāribin ẕenebinde olan ḫarezeler altı ḫarezeden eḳall olur. Ve bir ḳavm zuᶜm eyledi ki elvān-ı ᶜaḳārib dokuz levndir: bīḍ, ḥumr, ṣufr, remid, kühb, ḫudr ve bir nevᶜinin kendi ẕehebiyyetü'l-levn ve zübānātı yaᶜnī ayakları ve eẕnābı esved olur. Ve bir nevᶜi dahi ḫumriyyedir, onun ḍarbesinden naḫs-ı ibrī iḥsās olunur ve ondan müʾeẕẕī vecaᶜ ḥādis̱ olur. Ve bir nevᶜi [540b] dahi duḫānīdir, onun leẕᶜinden iḫtilāṭ-ı ᶜaḳl ve ḳahḳaha ᶜārıḍ olur. *Baᶜḍı nüsḫada "ḳahḳaha" bedeline "ḳaᶜḳaᶜa" vāḳiᶜ olmuştur, maᶜnāları müteḳāribdir.*

Ve baᶜḍı kerre ᶜaḳreb leḍġından aᶜrāḍ-ı rediyye ᶜārıḍa olup sāᶜat-i ḍarbında verem-i ṣulb-ı aḥmer ḥādis̱ olur ve vecaᶜ mümtedd olup bir kerre mültehib ve āḫer kerre bārid olur ve o vaḳt-i bürūdette melsūᶜ taḫayyül eder ki kar topu ile ona recm olunur ve ona bağteten ᶜārıḍ olur ve naḫs-ı ibre gibi naḫsı olur ve ona ᶜaraḳ ve iḫtilāc-ı şefe ve berd-i şefe ᶜārıḍ olur ve bir şeyʾ-i lezic ḳaẕf eder ki o şeyʾ şefeleri üzere cümūd eder ve keẕālik şaᶜrında teḳabbüb yaᶜnī ortası raḳīḳ olmak ᶜārıḍ olur ve irtiᶜād ve berd-i eṭrāf olur ve ḫuṣūṣan o ḥaller ḍarbeyi vely eden iṭrāḳta eks̱er olur ve

cemīʿan bedende istirḫā ve iki ürbiyyelerde nütūʾ ve ḳadībde imtidād olur ve baṭnda nefḫa olur.

Ve onun baʿḍı kerre melsūʿuna ḍurāṭ ʿārıḍ olur ḫuṣūṣan lesʿa esāfil-i beden-de olursa. Ve koltuklarında evrām ve cüşā-ı kes̱īr olur ḫuṣūṣan ḍarbe fevḳte ola ve levninde taġayyür ve istiḥāle olur. Ve eger ḍarbe-i ʿaḳārib şiryāna iṣābet ederse ġaşy iḥdās̱ eder. Ve eger ʿaḳreb-i lāẕiʿ şedīdetü'r-redāʾet ise aʿrāḍ dahi cidden rediyye olur ve aḥvāl-i meẕkūre ifāṭ üzere olur ve benzer ki lesʿ keyy gibi ola iḥrāḳta ona müşābih olur ve bedenin küllīsi berd ḥasebiyle müntefiḍ olur ve şefeden ruṭūbet-i lezice ʿālī olup şefe üzere cümūd eder ve keẕālik gözlerinden dahi ruṭūbet seyelān edip mūḳlarda remaṣ cümūd eder istiḥāle-i seḥane münbasıṭ olur ve maḳʿade ḫurūc eder ve ẕekere verem ve lisana ġılaẓ ve esnāna ıṣṭıḳāk ve aʿḍā-i ḥalḳiyyeye teşennüc ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre esnā-nın baʿḍısı baʿḍı āḫer ile terekküb edip teftīḥi ḳābil olmaz ve o ḥāl delīl-i redī olur. Cālīnūs dedi ki eger ʿaḳreb ḍarbesini şiryāna iṣabet ettirse ġaşy ve ʿaṣaba iṣābet ettirse teşennüc ve verīde iṣābet ettirse ʿufūnet iḥdās̱ eder.

el-ʿİlāc: Ona ḳavānīn-i ʿāmme ile muʿālece olunur ve milḥ ve cāvers mis̱lli ile muʿālece olunur. Ve onda ʿameli vācib olan nesnelerin evve-li bi-şurūṭihi mevḍiʿ maṣṣ olunur ve ceẕb-i semmde deyilenler dahi işle-nir ve üzerine edviye-i ḥādde-i latīfe ve serīʿatü'l-iltihāb ḥıltīt ve s̱ūm ve ʿāḳırḳarḥā istiʿmāl olunur, ammā ḥizā onun efḍal-ı edviyesinden olur. Ve keẕālik rubb-ı rete yaʿnī bunduḳ-ı hindīnin rubbu ve bunduḳun küllīsi ve o ḥaşīşeler ki onun varaḳı merzencūş varaḳı gibi vech-i arḍa ʿale'l-istidāre münbasıṭ ola ve o varaḳ dāiresinin ḳuṭru bir şibr ola ve ṭaʿmında lüzūcet ve mezāḳı nebḳ-ı ġaḍḍ gibi olup su ile şürb oluna, fi'l-ḥāl vecaʿını teskīn eder. Ve ḳavm biraz ḥaşāyiş ve eşcār bi-esmāihā ẕikr eylediler ki biz onları bilmeziz. Ve bir nebāt dahi ẕikr eylediler ki o nebāt bir ẕirāʿ miḳdārı ʿālī olur ve üzerinde belaḥa şebīh ve ṭaʿmı belaḥ ṭaʿmı gibi bir nesne ẓāhir olur, onu şürb fi'l-ḥāl vecaʿ-ı lesʿayı teskīn eder. *Ve baʿḍı nüsḫa hāmişinde ṣaḥḥ ʿalāmeti ile taḥrīr olunmuştur ki* ve o ḳavm bir şecere dahi ẕikr eylediler ki sāḳı arḍ üzere bir iṣbaʿ miḳdār mürtefiʿ olur ve ondan aġṣān-ı müsteviye nābit olur. Ve luʿbe-i berberiyye bu şānda ġāyete bāliġdir ve baṣal-ı isḳīl ekl olunsa nefʿi ʿacīb olur. Ve onlara tiryāḳ-ı fārūḳ ve mes̱rūdīṭūs ve tir-yāḳ-ı ʿazre ve tiryāḳ-ı erbaʿa ve sencerīnā ve devā-i ḥıltīt dahi nāfiʿdir ve

ḥıltīt onlara devā-i ceyyid olur ve fāşerā ve ḥarmel el-ān mücerrebāttandır. Ve ḳırṭım-ı berrī Cālīnūs'un şehādeti üzere onu imsāk teskīn-i veca^c eder; ḳırṭım-ı berrī ḥarāşif-i şākke aṣnāfındandır. Ve bir ḳavm dedi ki bīşten simsime miḳdārı saḳy olunsa veca^cı teskīn edip ḍararını def^c eder ve kendi semmiyyeti ile ḳatl eylemez, zīrā bīşin miḳdār-ı ḳātili nıṣf dirhem olur.

Ve les^ca-i ^caḳrebin edviye-i ceyyidesinden olur s̱ūm. Şarābla s̱ūm tenāvül olunup henī^ᵓe olduktan sonra şarāb dahi şürb olunur ve ḫuṣūṣān s̱ūm bir mis̱li cevze ile şürb oluna ve s̱ūmdan bir ūḳıyyeye ḳarīb tenāvül olunur. Ve s̱ūmu tenāvül edip üzerine şarāb şürb olunduktan sonra vācib olur ki şedīdü'd-difā^ᵓ olan bir mevḍi^cde tedes̱s̱ür oluna ya^cnī ıssı olan bir maḥallde örtü örtüne ve ḥīle olunup onun nuṣbesi buḫār-ı ḥārr üzere kılınmak mümkin olur ise o ḥāl üzere olmak ona nāfi^c olur ve bu tedbīrlerden ġaraḍ onu ta^crīḳ olur ve ta^crīḳten dahi ġaraḍ mevāddı ḫārice taḥrīk olur. Ve ḥammāmda ta^carruḳ onlara şedīdü'n-nef^c olur ve ḥamāmdan ḥurūclarından sonra şarāb-ı ṣırf şürb ederler.

Onlara Nāfi^c Tiryāḳ: Zerāvend-i ṭavīl, çenṭāyānā, ḥabbu'l-ġār, aṣl-ı keberin ḳışrı, uṣūl-i ḥanẓal, efsentīn-i Nebaṭī, ^curūḳ-ı ṣufr, fāşerā bu mez̠kūrlar ^casel ile cem^c olunur.

Ceyyid-i Āḫer: Sez̠āb-ı berrī bezri, kemmūn-ı Ḥabeşī, ḥandeḳūḳā bezri her birinden birer eksūnā aḫz̠ olunup o edviye ma^ccūn olacak miḳdārı ḫall ile ma^ccūn kılınır ve ṣamġ dahi o ḫalle lüzūcet verip edviyeyi edecek miḳdārı aḫlāṭına idḫāl olunur ve onun şerbet-i vāḥidesi bir dıraḫmī olur o ḳadrdan ziyāde şürb olunmaz, zīrā ziyādede ḫatar vardır belki ba^cde-sā^catin uḫrā şürbe ḥācet olursa nıṣf dıraḫmī şürb olunur.

Āḫer: S̱ūm, cevz her birinden birer cüz^ᵓ, varaḳ-ı sez̠āb-ı yābis, ḥıltīt, mürr her birinden nıṣf cüz^ᵓ; bu mez̠kūrlar aḫz̠ olunup o tīn ile cem^c olunur ki o tīn yumuşayıp ^caseli ẓuhūr edince ḳadar naḳ^c olunmuş ola ve onun şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, şarābla şürb olunur.

Tiryāḳ-ı Ceyyid-i Āḫer: Cünd-i bīdester, fülfül-i ebyaḍ, mürr, afyūn veznleri berāber aḫz̠ olunup aḳrāṣ kılınır ve şerbeti üç ūbūlūs kılınır, dört ūḳıyye şarābla şürb olunur ve bu tiryāḳ rüteylā ^caḍḍasına dahi nāfi^cdir.

Ve kez̠ālik cāvşīr mürr ḳınne cünd-i bīdester fülfül-i ebyaḍbu mez̠kūrlar mey^ca ile ve bi's-seviyye ^casel ile ma^ccūn kılınır.

Devā-i Sükkerī: Onun ṣıfatı budur: Uṣūl-i ḥanẓal, uṣūl-i keber, efsentīn, zerāvend-i ṭavīl, zerāvend-i müdaḥrec, ṭaraḫşeḳūḳ veznleri berāber aḫẕ olunur; şerbeti ṣıbyān için iki dānıḳ ve kebīr için bir dirhem kılınıp onun teʾs̱īrinin naẓīri olmaz ve nefᶜ-i ᶜacībi ġāyete bāliġ olur.

Meşrūbāt-ı Sāiredir: Ḥıltīt eşribe-i ceyyidedendir. Ve keẕālik fāşerā ve keẕālik ḳardemānā şarābla bir dirhem miḳdārı ve suᶜd ve ḥabbu'l-ās ve bādrūc ve onun bezri ve ḥummāḍ-ı berrīnin bezri ve ṭaraḫşeḳūḳ ve hindebā ve sekbīnec şürben ve ṭılāen ve fūtenec-i berrī ve sereṭān-ı nehrī leben-i ütün ile nāfiᶜdir. Ve meldūġīne ᶜArab aṣl-ı ḥanẓaldan iki dirhem miḳdārı mesḥūḳaten saḳy ederler ve nefᶜ-i beyyin ile menfaᶜati olur. Ve bir ḳavm dahi tecribelerinde milḥ-i ᶜacīnden bir keff ḳamīḥa istifāfını nāfiᶜ buldular. Ve bir ḳavm dahi zuᶜm eylediler ki üşnān-ı aḫḍar daḳḳ olunup elekten geçirildikten sonra ve semn-i baḳar ile maᶜcūn kılındıktan sonra ondan iki mis̱ḳāle ḳarīb aḫẕın yaᶜnī şürbün nefᶜi ᶜaẓīm olur.

Ve fücl ve bādrūc ekl eden kimse ᶜaḳrebden mutaḍarrır olmaz. Ve cenāḥı olmayıp cüs̱s̱esi ᶜaẓīme ve ḫarkūl ismi ile müsemmā olan çekirge kurutulup şarābla şürb olunsa nāfiᶜ olur. Ve s̱iḳa ve muᶜtemedün ᶜaleyh olan kimseler dediler ki ledīġ-i ᶜaḳrebe afyūn, bezr-i benc veznleri berāber aḫẕ ve ᶜasel ile maᶜcūn kılınsa onu şürbün nefᶜi olur. Ve bir ḳavm zuᶜm eylediler ki midād-ı Hindī şürben nafiᶜdir, ṭılā nāfiᶜ olduğu gibi. Ve ġārīḳūn ᶜacībü'l-menfaᶜattir. Ve ḫuns̱ānın s̱emeresi ve zehresi ve ḫāṣṣaten ḥabbu'l-ġār ve bezr-i ḫandeḳūḳā ve varaḳ-ı fücl ve ḥizā kāmiḫi dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik zerāvend, şūnīz, aṣl-ı cāvşīr, bezr-i ḥarmel veznleri berāber aḫẕ olunur şerbet-i vāḥidesi iki dıraḫmī kılınıp şarābla saḳy olunur. Ve keẕālik ᶜāḳırḳarḥā, zerāvend her birinden birer cüzʾ, fülfül nıṣf cüzʾ, ṣamġ-ı encudān bir cüzʾ aḫẕ ve cemᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi miḳdār-ı bāḳılāt olur. Ve keẕālik zerāvend-i ṭavīl, ᶜāḳırḳarḥā veznleri berāber aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır; [541a] şerbeti iki dirhem kılınıp şarābla şürb olunur. Ve keẕālik mürr, cāvşīr, afyūn veznleri berāber, fāşerā dört cüzʾ; bu edviyeler aḫẕ olunup ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik aṣl-ı zerāvend-i ṭavīl ḳuşūru, ᶜāḳırḳarḥā her birinden birer cüzʾ aḫẕ ve miḳdār-ı vācib saḳy olunur.

Ve bir ḳavm dahi dedi ki dürdī-i şarābdan altı, kibrīt-i aṣfer sekiz, bezr-i seẕāb üç, cünd-i bīdester, bezr-i circīr her birinden ikişer dirhem; bu edviye

aḫẕ ve dem-i sülaḥfāt-ı baḥriyye ile cemᶜ olunur ve şerbet-i vāḥidesi bir dirhem kılınıp beş ūḳıyye şarābla şürb olunur.

el-Aṭliye ve'l-Aḍmide: ᶜAḳreb ledġına ᶜaḳrebin kendi ve keẕālik ẕenebi ḍımād-ı ceyyid olur. Ve keẕālik ẕeneb-i ᶜaḳreb tesmiye olunan nebāt dahi nāfiᶜ olur. Bu nebāt eṣıḥḥāya ḍımād kılınsa taḫdīr edip demi imāte eder, bināen ᶜaleyh ẕeneb-i ᶜaḳreb tesmiye olunur diye baᶜḍı zuᶜm eylediler.

Ve kaçan fāre şaḳḳ olunup lesᶜ-i ᶜaḳreb üzere vaḍᶜ olunsa bi-ic-māᶜi'l-eṭıbbā nāfiᶜ olur; ḍıfdıᶜ dahi onun gibidir. Ve midād-ı Hindī ile ṭılā-yı biz tecribe edip vecaᶜının sükūnunu ve menfaᶜatini müşāhede eyledik. Ve keẕālik tīn-i ficcin lebeni, cünd-i bīdester, belāẕur bunların nefᶜi dahi ḳavmin ẕikr eyledikleri üzere ᶜacīb olur, vecaᶜı teskīn eder. Ve ḳıly bi-ḫall ceyyiddir. Ve kibrīt-i ḥayy maᶜa'r-rātīnec ve ᶜilk-i buṭm ve semek-i māliḥin laḥmı ve s̱ūm-ı maṭbūḫ ve semn bu aḍmide ile ḥārren taḍmīd olunur. Ve keẕālik bezr-i kettān ve bezr-i ḫaṭmī müfreden veyāḫūd maᶜan ve maᶜa'l-milḥ ḍımād olunur. Ve keẕālik daḳīḳ-i şaᶜīr, seẕābın ᶜuṣāresi veyāḫūd ṭabīḫiyle istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ḥınṭa nuḫālesi ḫurᵓ-ı ḥamām ve bādrūcla ṭabḫ olunur ve o ṭılā fi'l-ḥāl vecaᶜı müsekkin olan edviye-i ceyyideden olur. Ve keẕālik ebū cehl karpuzunun kökü ve hindebā ve ṭaraḫşeḳūḳ ve ḥamāmā maᶜa'l-bādrūc ṭılā-ı ceyyiddir ve merzencūş-ı yābis dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik milḥ-i bevl bir devādır ki onun verāsında bir nāfiᶜin nefᶜi yoktur. Ve ḥacer-i maḥmī üzere yaᶜnī kızgın taş üzere sirke ṣabb edip ᶜaḳrebin ledġ eylediği ᶜuḍvu buḫārının üzerinde imsāk eylemek dahi nāfiᶜdir.

Ve onlara nāfiᶜ olan neṭūlāt nuḫāle ṭabīḫī ve encüre ṭabīḫi olur ve bābū-nec ṭabīḫi ᶜacībdir. Ve mā-ı baḥr müsaḫḫanen ve ᶜuṣāre-i ḥandeḳūḳā ve ṭabīḫ-i ḥandeḳūḳā dahi ᶜacībdir. Vezeġa zeyt içinde ṭabḫ olunup lesᶜa üzere ḥārren taḳṭīr olunsa onun nefᶜi ᶜacīb olur.

Cerrāre Tesmiye Olunan ᶜAḳreb

Bu ṣınf ᶜaḳreb[200] encudāniyyetü'l-cüs̱es̱ ve ḥāddetü'l-es̱nāb olur ve onun sümūmu dahi ḥāddedir. Ve bu ᶜaḳreb Ḫūz'da ve ḫāṣṣaten ᶜAsker-i Mük-

200 ᶜAḳreb iki ḳısmdır, birine cerrāre derler, kuyruğunu sürür ve āḫerine şeyyāle derler, kuyruğunu fevḳe refᶜ eder, kıvırır.

rem'de ve maᶜādin-i encudānda kes̱īrü'l-vücūd olur ve onun lesᶜası sāᶜatince iḥsās olunmaz belki yevm-i lesᶜanın ġadında veyaḫūd baᶜde-ġad iḥsas olunur, zīrā o vaḳtlerde melsūᶜuna kerb ve taġayyür-i levn ᶜārıḍ olur ve baᶜḍı kerre yereḳān ᶜārıḍ olur ve lisānı teverrüm ve şefesi teḳarruḥ edip dem tebevvül eder ve baᶜḍı kerre ṭabīᶜatı muḥtebise olur ve baᶜdı kerre emri helāka rücūᶜ eder, onun helāki ḥafaḳān ve ġaşy ile ibtidā eder ve onun ḫiffet-i vecaᶜına maġrūren tedbīrinde ihmāl ve tehāvün olunmak cāiz olmaz, zīrā cerrārenin sümūmu redīdir.

el-ᶜİlāc: Ona muᶜālecāt-ı ᶜāmmeden sonra efḍal-i ᶜilāc mevḍiᶜi keyy edip meşrūbāttan mā-ı ḫass-ı mürr ve mā-ı ṭaraḫşeḳūḳ ve mā-ı şaᶜīr ve cemīᶜan muṭfiyāt olur ve ḫuṣūṣan lehīb müştedd oldukta muṭfiyāt istiᶜmāli elzem olur. Ve onun muᶜālecāt-ı mücerrebelerinin efḍali tuffāḥ sevīḳi mā-ı bārid ile istiᶜmāl olunmakla olur. Bir ḳavm dedi ki caᶜdenin aṣlı mā ile şürb olunsa nāfiᶜ olur. Ve deyildiği üzere rāsen ona devā-i ceyyid olur ve tiryāḳ-ı ᶜaskerī dahi ona ceyyid olur.

Nüsḫa-i Tiryāḳ-ı ᶜAskerī: Ḳuşūr-ı keber, çenṭāyānā, efsentīn-i Rūmī, zerāvend-i müdaḥrec, ṭaraḫşeḳūḳ-ı yābis; bu edviyeler cemīᶜan saḥḳ olunur ve onun şerbeti iki dirhem kılınır.

Tiryāḳ-ı Āḫer: Ṭaraḫşeḳūḳ-ı yābis, tuffāḥ-ı ḥāmiḍ varaḳı, küzbere veznleri berāber aḫẕ olunup onlardan üç rāḥa istifāf olunur.

Ve eger ona iltihāb-ı şedīd ᶜārıḍ olduysa miyāh-ı fevākih ile ve fevākihin ᶜuṣārāt-ı müberridesi ile teskīn olunur. Ve eger ḫafaḳān var ise tuffāḥ-ı ṣāfī şarābı ve sevīḳ-i tuffāḥ ve aḳrāṣ-ı kāfūr ile rāib-i ḥāmiḍ ona nāfiᶜ olur. Ve eger kerb müştedd olursa ona miyāh-ı fevākih dühn-i verd müberrid ile saḳy olunur. Eger ṭabīᶜatı muḥtebes ise iḥtiḳān olunur. Ve eger dem bevl ederse faṣd olunup bevl-i dem ᶜilācıyla muᶜālece olunur. Eger lisānında verem var ise taḥte'l-lisānda olan ᶜırḳ faṣd olunur ve hindebā suyuyla ve sikencebīn ile ġarġara olunur. Ve eger ledġa-i cerrāre ākile iḥdās̱ eylerse devā-i ḥādd ile muᶜālece olunup o ḥādd devā mevḍiᶜ-i lesᶜaya vaḍᶜ olundukta eṭrāfı ve nevāḥīsi ṭīn-i Ermenī ile ve ḫall ile ṭılā olunup devā-i ḥāddın maḍarratından ḥavālī ṣaḥīḥa viḳāye olunur ve ona ḳurūḥ-ı ḥabīs̱e ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Aṣnāf-ı ᶜAnākib ve Şibs̱ān ve Rüteylāvāt

Bu eşyālarda ḫibresi olan aṣḥāb-ı mürāᶜāt ve erbāb-ı tecribeler dediler ki rüteylāvāt altı ṣınftır velākin o aṣnāfı vaṣfta iḫtilāf eylediler. Ve eṭıbbādan muᶜtemed olanların baᶜḍıları dediler ki aṣnāf-ı sitteden ṣınf-ı evvel rāġanūn tesmiye olunur, müdevverü'ş-şekl, ᶜinebiyyü'l-levn yaᶜnī levni sevāda māil olur. Ve ikinci ṣınfı lūḳūs tesmiye olunur, onun cismi ṣınf-ı evvelden aᶜ-raḍḍır ve o dahi müdevverü'ş-şekl ve eczā-ı raḳabesinde ḥurūz[201]-ı ẓāhireler vardır ve ağzında üç cism vardır ki nātī ve bāriz ve müteḫalḫil ve emlestir. Ve ṣınf-ı s̱ālis̱ine mūrasḳayūn derler, onlar büyük karınca ḥacminde olurlar ve ona ᶜucrūf tesmiye olunur, onun levni remidedir ve onun bedenini nābite olan ecsām-ı ṣıġār-ı ḥumr iḥāṭa eylemiştir ḫuṣūṣan o ecsām ẓahrında eks̱er-dir. Dördüncü ṣınfı saḳlīs ve faḳlūndur, zīrā onun cemīᶜ-i bedeni ṣulb olur ve nemle-i kebīre gibi iki kanatları vardır. Ve ṣınf-ı ḫāmisi saḳīlīḳūndur, onların cismi ṭavīl ve daḳīḳ ve bedeni üzere nuḳaṭ ḫuṣūṣan başında ve boy-nunda nuḳat eks̱erdir. Ve ṣınf-ı sādisi ḳāyūlaḳṭīs denmekle maᶜrūftur, o ṣınf ṭavīlü'l-cism, aḫḍaru'l-levn olup taḥt-ı ᶜunuḳunda ibre gibi bir şeyᵓ olur. Ve bu tafṣīli eden ṭabīb her birisinin lesᶜi için başka başka aᶜrāḍ beyān edip ṣınf-ı aḫīrde aᶜrāḍ-ı zāideler beyān eyledi. Ve o ṭabībin ġayrileri dediler ki rüteylā bir dābbedir ki fehd tesmiye olunan ᶜankebūta müşābih olur ve o ᶜankebūt ẕübāb ṣayd eden örümceklerdir.

Ve rüteylānın aṣnāfı kes̱īredir. Ve Cālīnūs'un ẕikr eylediği üzere rüteylā on iki ṣınftır ve Mıṣriyye olanlar şerrlidir ve o aḳsāmdan kimi ḥumr olur ke-enne o ḥamrā ᶜankebūt müstedīredir. Ve bir ṣınfı dahi sevdā-i duḫāniy-yedir, o dahi ᶜankebūta müşābihtir. Ve bir ṣınfı dahi raḳṭādır. *Ḳāmūs'ta yazıldığı üzere "raḳṭā" "erḳaṭ"ın müᵓennes̱idir; "erḳaṭ" o nesnedir ki esvedü'l-levn olup üzerinde niḳāṭ-ı beyḍ olur veyāḫūd ebyaḍu'l-levn olup niḳāṭ-ı sūdu olur.* Ve biri dahi beyḍā ve müdevveretü'l-baṭn olur, femi ṣaġīr ve kevkebiyye ve arkalarında ḫuṭūṭ-ı berrāḳadan cüded olur. Ve bir ṣınfı dahi ṣafrā ve zaġbā olur yaᶜnī henüz ẓuhūr etmiş kuş yavrularının yeleğinde olan tüylere müşābih nesneler olur. Ve bir ṣınfı dahi ᶜinebiyye denmekle maᶜrūftur ve o ism ṣınf-ı meẕkūre maḫṣūṣtur, onun ağzı vasaṭ-ı reᵓsinde

---

201 "Ḫurūz" "ḫarze"nin cemᶜididr, boğumlar vardır demektir. [Bu kelime münasip görülmüyor, her hālde "kertikler anlamında "ḥuzūz" olmalıydı!]

olur ve ayakları ḳıṣār ve ḫalfe māildir ve kaçan lesᶜ eylemek murād eylese iki ayağı üzere kalkıp ᶜālī olur ve ḍarb murād eylese ruṭūbet-i yesīre ḳaẕf eder ve bu ṣınf-ı ᶜinebiyye ūlādan elṭaf olur. Ve bir ṣınfı dahi nemliyyedir, karıncaya benzer ᶜunuḳları ḥumr ve reᵓsleri esved ve arkaları beyḍā olup elvān-ı muḫtelife ile münaḳḳaṭa olur. Ve bir ṣınfı dürūciyye ve bir ṣınfı zünbūriyye-i ḥamrādır, zünbūra müşābihtir ve bunların her birine Cālīnūs aᶜrāḍ ẕikr eyledi. Ve bir ṣınfı dahi kirsenniyedir, o ṣınf kirsenniyye tesmiye olunduğunun vechi budur ki ke-enne o ḥayvān kirsenne yaᶜnī burçak gibi müdevverdir, femi ṣaġīre, baṭnı aşḳar ve ḳavāyimi yaᶜnī ayakları ebyaḍ ve zeġabı kes̱īr olur. Ve ammā evvelā ẕikr olunan Mıṣriyye ḫabīs̱e ve baṭnı ve reᵓsi [541b] kebīr ve şemᶜin eṭrāfında ṭayerān eden ẕübāba müşābih olur.

Rüteylā Lesᶜasından ᶜĀrıḍ Olan Aᶜrāḍı Bi'l-Cümle ve't-Tafṣīl Beyān Eyleriz

Cālīnūs der ki rüteylā lesᶜası ᶜaḳreb lesᶜası gibi ġāiṣ olmaz, ona bināen onda ᶜaraḳ ve iḫḍirār olmaz. Ve rüteylāyı bundan aḳdem altı ḳısma taḳsīm ve her ḳısma ẕikr-i sābıḳı üzere birer ism ile tesmiye eden baᶜḍ dedi ki bi'l-cümle o aḳsām-ı sittenin mevḍiᶜ-i lesᶜaları teverrümde müşterek olurlar ve eḳall-ı evḳātta mevāḍiᶜ-i lesᶜ ḥamrā ve eks̱er-i evḳātta kemide-i ḫaḍrā olur, mevḍiᶜ-i lesᶜanın kendide ve ḥavālīsinde ḥukāk olur ve baᶜḍı kerre ḥikke sāḳa mümtedde olur ve o baᶜḍın ġayrileri aᶜrāḍı ziyāde kılıp dediler ki o veremde cidden nütūᵓ olmaz ve iltihāb dahi olmaz. Ve baᶜḍı evvel yine dedi ki onların lesᶜalarından aᶜḍā-i ᶜaṣabiyyelere ve ᶜiẓāma bürūdet-i dāime ᶜārıḍa olur yaᶜnī rükbe ve ḳaṭan ve ẓahr ve ektāf mis̱lli mevāḍiᶜe bürūdet-i meẕkūre ᶜārıḍa olur ve baᶜḍı kerre bedenin küllīsi bārid olup mürteᶜid ve mürteᶜiş olur. Ve o baᶜḍ yine dedi ki onda vecaᶜ-ı şedīd müberriḥ ve seher ve levn-i vechte ṣufret olur ve ᶜaynlarda taḫayyül olunur ki onlar vech-i muᶜtāddan erṭabdır, onlardan mütevātiren dem teḳāṭur eder ve esfel-i baṭnlarında ḫuṣūṣan ḳurb-ı ᶜānede ferāġ ve ḫalā gibi boş mevāḍiᶜ olmak taḫayyül olunur ve ondan mādde-i māiyyeyi defᶜi ṭabīᶜata aḫẕ edip fevḳten ve esfelden defᶜ eder ve baᶜḍı kerre o ḫāric olan mevādda nesc-i ᶜankebūt gibi nesneler ẓuhūr eder ve iki ürbiyyelerde ve üns̱eyeynde intifāḫ olur ve mefāṣılda teşennüc gibi teḳabbuḍ olup müsteviyeten inbisāṭa ḳarīb olmaz

ve vecaᶜ-ı fuʾād ve ġaşeyān ve bedenden ᶜaraḳ-ı bārid tereşşuḥu olur ve baᶜḍı kerre bersāmı olanların ṣudāᶜı gibi onlarda ṣudāᶜ dahi olur. Ve āḫer baᶜḍlar ziyāde edip dediler ki onların vechlerine ṣufār ve bedenlerine s̱iḳal ᶜārıḍ olur ve bevl için ḳıyām ve ḥareket eder velākin bevlinde ᶜusret olur ve baᶜḍı kerre bevlinde ᶜankebūt gibi bir şeyʾ ḫurūc eder ve baᶜḍı kerre ḳaḍīb ve rükbe ve ᶜānesine temeddüd-i şedīd ᶜārıḍ olur ve kez̠ālik miᶜdesi dahi mütemeddid olur ve lisānına inkisār ve ḥabse ᶜārıḍ olup evcāᶜı dahi müştedde olur. Ve yine baᶜḍı evvel dedi ki ammā nevᶜ-i sādise ḫāṣṣ olan aᶜrāḍ budur ki o nevᶜ rüteylā lesᶜasından ḥikāye eylediği üzere miᶜdede vecaᶜ-ı şedīd ve cidden şedīd intifāḫ ve cidden kes̱īr iḫtilāc olur ve bu mez̠kūrlar bir ḳāl idi ki onları o iki ḳavm z̠ikr eyledi.

Ammā Cālīnūs'un ve ġayrilerin z̠ikr eyledikleri tafṣīl budur ki onlar derler ki ammā o on ḳısmdan nevᶜ-i aḥmer lesᶜinden vecaᶜ-ı yesīr serīᶜü's-sükūn ᶜārıḍ olur ve sevdādan ve raḳṭādan vecaᶜ-ı şedīd ᶜārıḍ olur ve onda ḥikke ve iḳşiᶜrār ve berd ve raᶜşe ve iki faḫiz̠lerde s̱iḳal olur. Ammā beyḍā olup baṭnı müdevver ve femi ṣaġīr olan nevᶜin lesᶜinden vecaᶜ-ı yesīr ve ḥikke ve maġṣ ve istirḫā-i baṭn ve iḫtilāf olur. Ammā kevkebiyye lesᶜinden vecaᶜ-ı müştedd ve ḥikke ve ḳuşaᶜrīret ve ḫader ve s̱iḳal-i reʾs ve istirḫā ᶜārıḍ olur. Ammā ᶜinebiyye ledġından mevḍiᶜ-i ḍarbede vecaᶜ-ı şedīd ve küll-i bedene bürūdet ve iḳşiᶜrār ve irtiᶜāş ve küzāz ve ᶜaraḳ-ı seyyāl-ı bārid ve inḳıṭāᶜ-ı ṣavt ve küllen ḫader-i cesed ve verem-i baṭn ve tevātür-i ḳaḍīb ve inᶜāẓ ve maᶜa-ġayri irādetin bir şeyʾ ḳaz̠f ve bevl-i kedir ᶜārıḍ olur. Ammā sevdā-i duḫāniyye ḫabīs̱edir, o nevᶜin ledġından vecaᶜ-ı miᶜde ve tevātür-i ḳayʾ-ı dāim ve ṣudāᶜ ve suᶜāl-i mütetābiᶜ ve ḥaṣr ᶜārıḍ olup serīᶜan ḳatl eder. Ammā ṣafrā-ı zaġbā lesᶜasının vecaᶜı cidden şedīd olup raᶜşe ve ᶜaraḳ-ı bārid ve intifāḫ-ı baṭn iḥdās̱ eder ve kes̱īren ḳatl eder. Ve baᶜḍılar ᶜinebiyye lesᶜi aᶜrāḍına bir şeyʾ dahi ziyāde edip dediler ki onun lesᶜinden inᶜāẓ ve tevettür-i ḳaḍīb ve inḳıṭāᶜ-ı ṣavt ve ḳaz̠f-i menī ve küzāz ḥādis̱ olur velākin o baᶜḍ tecribesinde muᶜtemed kimse değildir. Ammā nemliyyenin lesᶜi selīm ve elemi ḳalīl, ammā derūciyye lesᶜinden beden teneffuṭ eder ve lisān s̱aḳīl olur. Ammā zünbūriyyede mevḍiᶜ-i lesᶜde verem olur ve küzāz ve sübāt ġālib ve iki rükbelerde ḍaᶜf olur. Ammā kirsenniyye onun aᶜrāḍı ḫabīs̱edir, ḍararı ᶜinebiyye ḍararından eks̱erdir velākin onların aᶜrāḍları beynlerinde

mücānese vardır. Ammā Mıṣrī rüteylā ḫabīs̱tir, onun ḍarbından ṣudāᶜ-ı şedīd ve sübāt ᶜārıḍ olup onların helākine müᵓeddī olur.

el-ᶜİlāc: Onların dahi ᶜilāclarında cez̲b ve maṣṣ ile olan ḳānūn-ı küllī istiᶜmāl olunur ve mevḍiᶜ-i lesᶜa mā-ı milḥ ile ḥārren ṭılā olunur ve bābu'l-ᶜaḳāribde z̲ikr olunan tiryāḳāt saḳy olunur ve onların vecaᶜlarını teskīnde ḥammām ve ābzen esraᶜ-ı muᶜālecāttan olur ve onlar ābzende her kaçan meks̱ eyleseler vecaᶜları sākin olur ve kaçan ḫurūc eyleseler yine ᶜavdet eder ve onlara vācib olur ki küllü sāᶜatin istiḥmām eyleyeler.

Rüteylāya Ceyyid Tiryāḳtır: Ve bu tiryāḳ rüteylāya ceyyid olduğu gibi tinnīn-i baḥrī ve ecnās-ı ḥayyāta dahi ceyyiddir; onlara semūriyā ve ṭarūġūn tiryāḳları nāfiᶜ olduğu gibi bu ṣıfat üzere olan devā dahi nāfiᶜdir: Fülfül-i ebyaḍ, zerāvend, sūsen-i āsmāncūnī, aṣl-ı nārdīn, ᶜāḳırḳarḥā, dūḳū, ḫarbaḳ-ı esved, kemmūn-ı Ḥabeşī, varaḳ-ı yenbūb, efrenīṭūrūn,[202] aḳmāᶜ-ı rummān, infeḫatu'l-erneb, dār-ı ṣīnī, sereṭān-ı nehrī, meyᶜa, ᶜuṣāretü'l-ḫaşḫāş, ḥabbu'l-belesān; bu edviyelerin her birinden birer ūḳıyye aḫz̲ olunup daḳḳ olunur ve keber ᶜuṣāresi ile maᶜcūn kılınıp ondan aḳrāṣ ittiḫāz̲ olunur ve her ḳurṣu bir dıraḫmī ve her şerbeti bir ḳurṣ kılınıp şarābla saḳ olunur. Ve baᶜḍı nüsḫada aṣl-ı sūsen-i ebyaḍ ve ᶜīdān-ı belesān ve bezr-i ḥandeḳūḳā ve cevz-i serv ve bezr-i kerefs mis̱lliden terkīb olunmuştur.

Eşribe-i Sāire: Ḥabbu'ṣ-ṣanevber ve kemmūn-ı Ḥabeşī ve çınar ağacının varaḳı ve ḳuşūru ve bezr-i ḥandeḳūḳā ve ḥımmaṣ-ı esved ḫuṣūṣan berrī ḥımmaṣ-ı esved ve ḥabb-ı ās cidden ceyyiddir. Ve bezr-i ḳaysūm ve bezr-i şibt ve zerāvend ve s̱emeretü'ṭ-ṭarfā ve ḥayy-ı ᶜālem ᶜuṣāresi ve leben-i ḫass-ı berrī; bu edviye dahi meşrūben nāfiᶜadandır ve hangisi saḳy olunur ise ondan iki mis̱ḳāl miḳdārı saḳy olunur ve şarābla şürb ederler. Ve kez̲ālik içinde cevz-i serv ṭabḫ olunan şarāb nāfiᶜdir ḫuṣūṣan dār-ı ṣīnī ile şürb oluna. Ve sereṭānāt meraḳı ve ivezz meraḳı ve helyūn aṣlının ṭabīḫi şarābla saḳy olunur. Ve onlara saḳy olunan mürekkebātın ceyyidinden olur zerāvend, kemmūn veznleri berāber cemᶜ olunr ve ondan mā-ı ḥārr ile üç dirhem miḳdārı saḳy olunur.

Onlara Mücerreb Tiryāḳtır: Şūnīz on, dūḳū, kemmūn her birinden beşer dirhem, ebhe,l cevz-i serv her birinden üçer dirhem, sünbül ṭīb, ḥabb-ı ġār,

202 İçinde naṭrūn olan cüvārişenāta efrenīṭūrūn tesmiye olunur.

zerāvend-i müdaḥrec, ḥabb-ı belesān, çenṭāyānā, bezr-i ḫandeḳūḳā, bez-rü'l-kerefs her birinden ikişer dirhem; ʿasel ile maʿcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi cevze miḳdārıdır, şarāb-ı ʿatīḳ ile saḳy olunur.

Aṭliye ve Neẓāirleri: Onların ceyyidinden olur şeceretü't-tīn remādı şarābla maʿcūn kılınıp ṭılā olunmak. Ve milḥ ve ḳalḳās ve isfenc ki ḫalle ġams olunup baʿdehu ʿaṣr olunmuş ola. Ve zerāvend-i daḳīḳ şaʿīr ile aḫẕ olunup ḫall ile maʿcūn kılınır. Ve varaḳ-ı ḥarşef ve kürrās̱ ve ʿaṣa'r-rāʿī ve zerāvend şeceretü't-tīn remādı ile istiʿmāl olunur.

Ḍımād-ı Ceyyid: Ḳuşūr-ı rummān, zerāvend, daḳīḳ-i şaʿīr ḫall ile cirāḥat mā ve milḥ ile ġasl olunduktan sonra onlar ile ḍımād olunur.

Ve merūḫāttan dühn-i ḫandeḳūḳā nāfiʿdir, onunla müsaḫḫanen tenṭīl ve temrīḫ olunur. Ve onlara neṭūlāt-ı nāfiʿa mā-ı baḥr müsaḫḫanen ve mā-ı māliḥin küllīsi ve ṭabīḫ-i ḥarşef ve ṭabīḫ-i cevzü's-servdir.

Şebes̱ ve Onun Ledġının ʿİlācıdır

Bu ḥayvān kebīrü'l-ḳavāyim yaʿnī ayaklar büyük ve uzun olan örümceğe müşābih bir ḥayvāndır. Ḳavm dediler ki onun lesʿasından vecaʿ-ı miʿde ve ḳayʾ ve ʿusr-i bevl ve ʿusr-i berāz ʿārıḍ olur ve ḳātildir. Ve şebes̱-i Mıṣriyye ve şibs̱ān-ı sāireden erdeʾdir. Ve ben derim ki bu ẕikr olunan şebes̱-i Mıṣ-riyye bāb-ı rüteylāda [542a] ẕikr olunan rüteylā-ı Mıṣriyye midir veyāḫūd başka mıdır onu ben taʿarrüf ve taḥaḳḳuḳ eylemedim. Ve şebes̱ lesʿasının ʿilācı rüteylā ʿilācıdır.

ʿAnkebūt ve Onun Ledġı Muʿālecātıdır

ʿAnkebūt lesʿasından baṭnda riyāḥ-ı kes̱īr ve berd-i eṭraf ve ḳuşaʿrīret ve intişār-ı ḳaḍīb ʿārıḍ olur ve onun ʿilācı rüteylā ʿilācı cinsinden olur. Ve onlara cemīʿ-i nehārda şeyʾen-baʿde-şeyʾin saḳy-ı şarābın nefʿi olur ve keẕā-lik şarābla saḳy-ı suʿd dahi nāfiʿdir ve o melsūʿ ḥammāmda taʿrīḳ olunur. Ve onların edviyesindendir şarābla şūnīz saḳyı ve keẕālik şarābla yalnız seẕāb-ı yābis saḳyı veyāḫūd yine şarābla seẕāb-ı yābis ve suʿd saḳyı.

Eṭıbbādan ehl-i ʿilmin baʿḍıları sālifü'ẕ-ẕikr ḥayvānlar cinsinden iki ḥayvān dahi ẕikr eylediler lākin ben bilmedim ki onlar ḥaşerāt-ı sālifede dāḫil midir yoksa onlara muġāyir başka ḥayvānlar mıdır. Ve o iki ḥayvān

ẕevū-erbaᶜa fükūk denmekle maᶜrūftur. Ve o ᶜālim dedi ki onların ikisi dahi rüteylā cinsindendir o ikisinin biri ᶜarīḍ ve ayakları ebyaḍ ve reᵓsi üzere iki nütūᵓ vardır; birisi muḳaddem-i reᵓsinden ᶜale'l-istiḳāmet nüzūl eder ve nütūᵓ-ı āẖeri mürūr edip o nāzili ᶜarḍan teḳāṭuᶜ eder ve o sebebden taẖayyül olunur ki onda iki fem ve dört fekk vardır. Ve o iki ḥayvāndan ikinci ḥayvānda ẕikr olunan iki nütūᵓ bedeline iki ẖaṭṭ vardır iki nütūᵓdan nāşī, ḥayvān-ı evvelde taẖayyül olunan iki fem ve dört fekk ḥayvān-ı s̱ānīde dahi o iki ẖaṭṭ ḥasebiyle taẖayyül olunur. Ve o o iki ḥayvānın her birinin lesᶜinden ᶜaḳārib ledġının aᶜrāḍı gibi aᶜrāḍ ᶜārıḍa olur ve keẕālik vecaᶜ-ı şedīd ve levn-i mevḍiᶜ ebyaḍ ve terebbül-i vech ve terebbül-i reᵓs ve seher olur. Ve onların ᶜilācı rüteylā ᶜilācı olur ve edviye-i rüteylādan onların lesᶜine aẖaṣṣ olan edviye-i ḥabaḳ ve aṣl-ı cāvşīr ve ḥandeḳūḳā ve ḳaysūmdur.

Mūġarnītā

O iki ḥayvān-ı sābıḳları ẕikr [eden ᶜālim bir ḥayvān-ı āẖer dahi] ẕikr eyledi ki onun ismi mūġārnītādır ve o ᶜālim dedi ki onun lesᶜasından vecaᶜ-ı şedīd ve ḥumret ve ḥabs-i bevl ᶜārıḍ olur ve onunla mübtelā olanlar s̱emere-i ṭarfā ve kemmūn-ı berrī ve varaḳ-ı cevz ve s̱ūm ve şarāb-ı ḥulv ile[203] intifāᶜ ederler.

Ḳamletu'n-Nesr

Bu ḥayvān lüġāt-ı Fārsī'de deẕe ve Yūnānī'de ṣamlūkī ve Hindiyyede ṭaġānūs tesmiye olunur ve bu ḥayvān bir hāmmedir ki ḳamle miḳdārında veyāẖūd ḳırdānın aṣġarı miḳdārında olur. Cālīnūs dedi ki o ḥayvān ṣaġīr olur, ondan ṣıġarı ḥasebiyle tevāḳḳī olunmaz ve onun es̱er-i lesᶜası rüᵓyete ḳarīb olmaz ve onun lesᶜası bevlen ve ruᶜāfen demi tefcīr eder ve dem-i muᶜaḳḳadeyi dahi tefcīr eder ve miᶜde demini ḳayᵓ ile ve ṣadr ve riye demini nefs̱ ile ve uṣūl-i esnān demini dahi tefcīr eder. Ve baᶜḍı kerre o lesᶜanın şānı ᶜaẓīm olup devāyı ḳabūl eylemez.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı cerrāre ᶜaḳrebin ᶜilācı olur. Ve buna ẖāṣṣ olan ᶜilāc budur ki mevḍiᶜ-i lesᶜa bād-zehr ile ve ᶜuṣāre-i ẖass ve ṣandal-ı aḥmer ile

203 [Hamidiye'de "şarābla ḥulv"]

ṭılā olunur ve melsūᶜa ḥalīb leben-i māᶜiz ve zübd ve ṭīn-i maḫtūm ve cedvār ve ferfaḫ ve onun ᶜuṣāresi ve bezr-i ḳaṭūnā ve bezr-i ḳaṭūnā luᶜābı ve muṭfiʾāt-ı sāireden mā-ı hindebā ve mā-ı ḫass ve ḳarᶜ ve ḫıyār saḳy olunur.

eṭ-Ṭabbūᶜ ve Ḥazezü'ṭ-Ṭīn

Bu dābbenin ayakları kes̱īre ve semmi ḥāddedir onun aḥkāmı ḳamletu'n-nesr aḥkāmı gibidir.

Lesᶜü'z-Zenābīr

Onun tesḫīni tesḫīn-i naḥlden yaᶜnī bal arısının tesḫīninden eşeddir ve onun lesᶜasından vecaᶜ ve ḥumret ve verem ᶜārıḍ olur. Ve zenābīr-i kibār cinsinden bir nevᶜ zünbūr vardır ki onun başı esved ve ibreleri kes̱īredir ve ḳattāldir ve fi'l-cümle ḫarezesi kebīr olan aḳtel[204] olur ve ona bināen teşennüce ve rükbeteynin ḍaᶜfına müʾeddī olur. Ve baᶜḍı kerre zenābīr-i ṣıġārda dahi lesᶜin şānı ᶜaẓīm olup nüfāṭāta ve s̱iḳal-i lisāna müʾeddī olur.

el-ᶜİlāc: O mevḍiᶜ-i lesᶜa üzere senin maᶜlūmun olduğu üzere maṣṣı istiᶜmāl eyle ve eger maṣṣ ile zāil olmazsa o ḳavī olan lesᶜa için bir dirhem bezr-i merzencūş saḳy eyle, zīrā mekān-ı şürbde vecaᶜı teskīn eder veyāḫūd küzbere-i yābiseden üç rāḥa saḳy eyle. Ve o melsūᶜ maᶜrūf olan ᶜuṣārāt-ı bāride ve eşribe-i müberride tenāvül eder ve baᶜḍı kerre cemedi şiyāfe gibi o melsūᶜ iḥtimāl eder.

Ve onlara taṭliye olunan aṭliyeden olur ḫubbāzā ve mā-ı bāẕrūc velākin ḫubbāzā bi'l-ḫāṣṣıyye ᶜacīb olur ve ḫaṭmī dahi ḫubbāzā gibidir. Ve baḳla-i Yemāniyye ve ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ve simsim-i medḳūḳ ve varaḳ-ı simsim dahi istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik tīn ve ḫall ve ṭīn-i ḥurr ve mā-ı ḥıṣrım dahi istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik aḫṣā-ı baḳar ḫuṣūṣan ḫall ile ṭılā olunur ve keẕālik varaḳ-ı nemmām ve varaḳ-ı ġār-ı ṭarī ile ṭılāa olunur ve keẕālik afyūn ve bezr-i şevkerān ve kāfūr aḫẕ olunup ᶜuṣare-i bāride ile ṭılā olunur. Ve bir ḳıṭᶜa ḫırḳa-i kettān mā-ı bāride ġams olunup üzerine vaḍᶜ olunur ve o ḫırḳa-i mevḍūᶜanın eṭrāfına ṭīn ve ḫall ile taṭliye olunur. Ve keẕālik tuḥlub ḫall ile vaḍᶜ olmak ᶜacībü'n-nefᶜdir ve keẕālik su küplerinde ẓuhūr eden ḫuḍret dahi ṭuḥlub gibidir. Ve baᶜḍıların zuᶜmu üzere mā ve milḥ ile kimād ve leben-i

204 "Aḳbel", "aḳtel" bā ile ve tā ile ikisi dahi nüsḫadır.

tīn ile ṭılā olunur ve keẕālik şūrec-i ḥīṭān ḫall ile ṭılā olunur. Ve bu meẕkūrların miyāhından ve sülāḳātından baʿḍı kerre neṭūl ittiḫāẕ olunur.

Ve mücerrebdir ki melsūʿ-ı zünbūr olan mevḍiʿ bir sāʿat miḳdārı mā-ı ḥārr içinde imsāk olunsa ve baʿdehu o mevḍiʿ ḫall ile memzūc olan mā-ı milḥ içine defʿaten naḳl olunsa onun vecaʿ ve aʿrāḍı fi'l-ḥāl sākin olur. Ve onun delūkātı zübābdır, vecaʿını teskīn eder.

Naḥl ve Naḥlin Muʿālecātıdır

Bal arısının aḥvāli sāir arı aḥvāline ḳarībdir lākin bal arısı ibresini mevḍiʿ-i lesʿada terk eder ve ʿilācı sāir arı ʿilācı gibidir.

Kanatlı Karınca ve Ona Müşābih Ḥayvān-ı Āḫer Ẕikr Olunur

Onların ḥāli naḥlin ḥāline müşābihtir ve naḥlden eslemdir. Ben derim ki ḥume ve ibre muṣāḥiblerinden bir şeyʾ vardır ki neml-i ṭayyāra şebīhtir velākin nemlden cidden ekberdir, zünbūr-ı ṣaġīr ḳadrine bāliġ olur velākin ṭūlü zünbūr-ı ṣaġīrden eks̱erdir ve onun ġılẓati ḳadar ġılẓati yoktur ve onun örümcek ayakları gibi uzun ve sarı ayakları vardır, zenābīr ayaklarından uzundur ve onun beyti zünbūr beyti gibi değildir belki onun beyti ṭīniyyedir ve ebdānları vāsiʿdir, örümcek gibi yavru çıkarır ve kaçan beytinden ḫurūc eylese ʿankebūt meşyi gibi meşy eder, ke-enne o ḥayvān ṭayerān için mekān-ı baʿīdden münseliḫ olup sonra ṭayerān eder. Benim katımda onun ḥükmü zenābir ḥükmüdür.

Sāmm-ı Abraṣ ve ʿAẓāye

O iki ḥayvān kaçan bir kimseyi ʿaḍḍ eyleseler mevḍiʿ-i ʿaḍḍda ṣıġār ve diḳāḳ ve sevdā dişler terk ederler ve o esnān-ı meẕkūre iḫrāc olmadıkça onun vecaʿı ve iḥtikākı zāil olmaz. Ve onun ṭarīḳ-i nezʿi budur ki ibrīsem veyāḫūd ḳazz mevḍiʿ-i lesʿaya imrār olunur ve o ibrīsem veyāḫūd o esnānı aḫẕ ve iltiḳāṭ eder ve onun suḳūṭu ile vecaʿ sākin olur ve dühn-i verd ve remād dahi o esnānı iḫrāc eder ve baʿdehu o mevḍiʿ maṣṣ olunur ve mā-ı ḥārra vaḍʿ olunur. Ve ḳavm ẕikr eylediler ki ṭaraḫşeḳūḳ ekli sāmm-ı abraṣ ʿaḍḍına nāfiʿdir ve eger o ʿaḍḍanın vecaʿı ʿaẓīm ise ona rüteylā tiryāḳı saḳy olunur.

el-Erbaᶜatu ve'l-Erbaᶜūn

ᶜAlā-mā fī baᶜḍi'n-nüsaẖ ona deḥḥās dahi tesmiye olunur ve o ḥayvān deẖẖālü'l-üẕn denmekle maᶜrūftur. Ve baᶜḍılarının ṭūlü bir şibre bāliġ olur, onun yemīn ve yesār cāniblerinin her birinde yirmi ikişer ayakları ḳāime olur, baᶜḍı kerre ḳademen meşy eder ve baᶜḍı kerre dahi bi-ḥāli-hi tekevvüṣ ve tecemmuᶜ eder. Ve ḳavmin dedikleri üzere onda bir nevᶜ semmiyyet vardır ki ondan vecaᶜ-ı yesīr ᶜārıḍ olur ve fi'l-ḥāl sākin olur. Ve ẖuns̱ā zehresi onun tiryāḳındandır ve baᶜḍı kerre onda ẖall ile milḥ istiᶜmāli kifāyet eder.

Sālāmendārā

Zuᶜm [542b] olundu ki sālāmendārā[205] bir hāmmedir ki onun dört ayağı vardır ve ayakları ḳaṣīredir. Ḳavm zuᶜm ederler ki onlar muḥterıḳ olmazlar ve ettūna ṭarḥ olunsalar onun nārını iṭfā edip söndürürler. Ve onun ᶜaḍḍa-sından vecaᶜ-ı şedīd ve bedende iltihāb-ı nārī ve lisānda verem-i ḥārr ve iᶜtiḳāl-i lisān ve temteme ve riᶜde ve ẖader ᶜārıḍ olur ve ondan çok kerre ᶜuḍva isvidād ᶜārıḍ olup ᶜuḍv-ı maᶜḍūḍ suḳūṭ eder.

el-ᶜİlāc: Ḳavm dediler ki onun ᶜilācı ẕerārīḥ ᶜilācıdır ve ona aẖaṣṣ olan ᶜilāc ona rātīnec saḳy etmekle olur ve o rātīnec hangi ṣanevberden aẖẕ olunursa olsun ᶜasel ile saḳy olunur ve keẕālik onlara kemāfīṭūs ṭabīẖi ve süsen ve varaḳ-ı ḳurrayṣ[206] ṭabīẖleri ve zeyt saḳy olunur. Ve o ḳavmin baᶜḍıları onlara ḍafādıᶜ-ı maṭbūẖanın meraḳasını saḳy ederler ve luḥūmunu ḍımād ederler ve baᶜḍı kerre luḥūmunu ekl dahi ederler ve keẕālik berriyye ve baḥriyye selāḥifin beyḍini maṭbūẖaten istiᶜmāl ederler.

Seḳūlūfenderü'l-Berriyye ve'l-Baḥriyye

Ben bu iki ḥayvānı[207] bilmedim, baᶜīd değildir ki o ḥayvānlar bizim bundan aḳdem ism-i āẖer ile ẕikr eylediklerimizin biri ola. Ve ḳavm dediler ki

---

205 Fārsī lüġatinde "semender" resmi üzere iki rivāyet naḳl olunur, biri ṭuyūrdan, biri koyun mis̱āli olur diye taḥrīr olundu.

206 "Ḳurrayṣ" encüredir yaᶜnī ısırgan.

207 Bu ḥayvān müfredātta "seḳūlūfender" resmi üzere yazılır ve ona el-ān ebū sebᶜa-te ve sebᶜīn tesmiye olunur, ammā ḳudemā ümmü erbaᶜate ve erbaᶜīn derler idi.

onun birisinin ʿaḍḍasından mevḍiʿin evvelā kümūdeti ve baʿdehu verdiyyetü'l-levn olmağı ʿārıḍ olur ve ona ḥumret-i nāṣıʿa ḳalīleten ʿārıḍ olur, ekṡer-i ḥālde ona ʿārıḍ olan ḥumret yesīre olur ve onda vecaʿ-ı şedīd ve bedende ḥikke olur, ammā baḥrīnin ʿaḍḍası māiyyetü'l-levn olur. Ve benzer ki ikisinin ʿilācı rüteylā miṡllilerin ʿilācı gibi ola. Ve baʿḍılar dediler ki onlara milḥ veyāḫūd remād maʿa-şarāb ḍımād olunsun veyāḫūd remād ḫall-i ʿunṣul ile maʿcūn kılınıp veyāḫūd simsim-i muḥraḳ ve şarāb dimād olunsun lākin mevḍiʿ-i ʿaḍḍda evvelā zeyt-i keṡīr ve mā-ı ḥārr ile tenṭīl olunup baʿdehu o ḍımādāt ile taḍmīd olunur.

ʿAḳreb-i Baḥrī

Ben ẓann ederim ki ʿaḳreb-i baḥrī ledġından intifāḫ-ı baṭn ʿārıḍ olup onda heyʾet-i istisḳāiyye ʿārıḍ olur ve baʿḍı kerre ondan bi-ġayri irādetin rīḥ ḫurūc eder ve vācib olur ki onu taʿarrüfte istiḳṣā oluna. Ve onun ʿilācı tinnīn-i baḥrī ve rüteylā ʿilācıdır. Ve muʿtemedün ʿaleyh olmayanlardan baʿḍılar dediler ki onun semmi ḥārr olur.

ʿAnkebūt-ı Baḥrī

Benzer ki onun aḥvāli ʿaḳreb-i baḥrī ḥāli gibi ola

Deryā Kurbağasının ʿAḍḍıdır

O ḍıfdıʿ aḥmer olur. ʿUlemādan müteʿaddid kimseler ḥikāye eylediler ki o nevʿ ḍafādıʿ ḫabīṡe ve rediyye olurlar, ḥayvānāta ve sāir ecsāma taʿarruḍ edip mekān-ı baʿīdden veṡbe ve ḥamle ederler ʿaḍḍ eylemek ḳaṣdıyla, eger ʿaḍḍa māniʿ olup ona ḳādir olmazsa nefḫa-i ḍārre ile nefḫ eder ve onun ʿaḍḍından verem-i ʿaẓīm ve helāk-ı serīʿ ḥāṣıl olur. Ben derim ki onun ʿilācı benzer ki tiryāḳ-ı kebīr ile ve ona mücānis edviye ile olur ve keẕālik ḥayvānāt-ı baḥriyyeden semmiyyetli ḥayvānların cümle-i muʿālecātı ile olur. Ve ḳavm dediler ki onun ʿilācı tiryāḳāt ve sümūm-ı bāride-i sāire muʿālecātı olur ve rüteylā edviyesi ve tiryāḳātı ile dahi muʿālece olunur. Bu maḳāmda kitābu's-sümūm tāmm ve kāmil oldu.

KİTĀB-I RĀBİᶜ *ḲĀNŪN*'UN FÜNŪN-I SEBᶜASINDAN YEDİNCİ FENN ZĪNETTE KELĀM-I MÜSTEVFĀDIR VE DÖRT MAḲĀLEYİ MÜŞTEMİLDİR

Maḳāle-i Ūlā Aḥvāl-i Şaᶜr ve Ḫazāz Beyānındadır

Şaᶜrın tevellüdü buḫār-ı duḫānīdendir, o buḫār mesāmmda münᶜaḳıd olup müstemidd olduğu meded-i sāiresi buḫāriyye ile nābit olur ḫuṣūṣan menbiti olan beden lezice-i dühniyye ola, māiyye ve ṭīniyye olmaya. Bunun naẓīri o eşcārdır ki onda dühniyyet olur ve dühniyyeti ḥasebiyle varaḳı müntes̱ir olmaz. Ve şaᶜrın sevād ve şeybi ve elvān-ı sāireleri ḥaḳḳında olan kelām kitāb-ı evvelde īrād olundu. Aḥvāl-i şaᶜrdan bābu'z-zīnete müteᶜalliḳ aḥvāli cevher-i şaᶜrı inbāt ve temrīṭ ve teks̱īr ve taḳlīli için tedbīr ve keẕālik ḥacminde ve taġlīẓ ve terḳīḳinde ve taṭvīlinde tedbīr ve şeklinde ve tesbīṭ ve tecᶜīdinde tedbīr ve levninde ve tesvīd ve teşḳīrinde ve tebyīḍinde tedbīr olur ve bizim bu maḳālda tekellümümüz bu maᶜānī üzere olur.

Buṭlān-ı Şaᶜrın Sebebi Beyānındadır

Şaᶜrın buṭlānına ve noḳṣānına sebeb baᶜḍı kerre mādde ve baᶜḍı kerre mevḍiᶜ-i nebātta olan bir sebeb olur. Ve māddede olan sebeb demin ḳılleti veyāḫūd ᶜademi olur ve ḳıllet dahi demi setr ve ġamr eder bir nesne ile olur veyāḫūd demi taġyīr eder bir şey'in vücūduyla olur veyāḫūd cevher-i şaᶜrın uṣūlünün yaᶜnī buḫār-ı duḫānīnin ḳılleti ile olur ṣıbyānda ve hatunlarda buḫār-ı duḫānī ebḫire-i raṭbları kes̱īre olmakla ḳalīl olduğu gibi, onlarda cevher-i şaᶜrın uṣūlü olan buḫār-ı duḫānī ḳalīl olduğundana liḥyeleri nābit olmaz.

Ammā cevher-i şaᶜrın ḳıllet-i uṣūlü baᶜḍı kerre li-ᶜārıḍin ve baᶜḍı kerre dahi ṭabīᶜat ḥasebiyle olur. Li-ᶜārıḍin olanlar nāḳıhlarda olduğu gibi, zīrā nāḳıhlardan emrāḍ-ı ṭavīle-i silliyye vü dıḳḳiyye ruṭūbetleri neşf eder ve o neşf ḥasebiyle aġdiye-i eşᶜārları ḳalīl olup sāḳıṭa olur ve nābite olmaz. Bunun naẓīri o nebāttır ki saḳy ile istinmā olunur ve kaçan saḳy olunmasa sāḳıṭ olur. Ve keẕālik ḫuṣyānın eşᶜārının ᶜadem-i nebātı dahi li-ᶜārıḍin olur, zīrā onlar bi-ḥasebi'l-ḫaṣā ruṭūbet ve berdde nisāya müşābih olur, zīrā onlarda menī tekevvün etmemekle ruṭūbet-i meneviyye terāküm ve ictimāᶜ

edip bedenlerini tebrīd eder ve bürūdetleri aᶜḍā-i şerīfeye teᵓeddī edip onları dahi tebrīd eder onların ruṭūbetleri cefāfa taḥallül eylemez ve taḥallül edenler dahi ḳılleti ve riḳḳati ḥasebleriyle mesāmmdan ḫurūc edip ondan şaᶜr nābit olmaz. Ve keẕālik reᵓsi üzere dāimā ᶜamāim-i s̱iḳāl vaḍᶜ edenlerin dahi cevher-i şaᶜrının uṣūlü li-ᶜārıḍin ḳalīl olur, ammā cevher-i şaᶜrın ḳıllet-i uṣūlü ṭabīᶜat ṭarīḳi ile olanlar ṣulᶜda olur, zīrā ṣalaᶜ mādde-i şaᶜrın ḳuṣūru ḥasebiyle olur ve o ḳuṣūr dahi māddenin ḳılleti ile olur veyāḫūd dimāġ teṭaᵓmun edip ḳıḥfı mümāsse etmemekle olur, zīrā mümāsse eylemeyen dimāġ ḳıḥfı dimāġ-ı mümāss gibi saḳy eylemez ve mededi munḳaṭıᶜ olmakla ṣalaᶜ ᶜārıḍ olur.

Ammā menbit-i şaᶜrda olan sebeb üç vech üzere olur: Vech-i evvel budur ki mādde-i şaᶜr o mevḍiᶜe nüfūẕ eylemez. Vech-i s̱ānī budur ki o mevḍiᶜe mādde-i şaᶜr nüfūẕ eder velākin o mevḍiᶜde muḥtebese olmaz. Ve üçüncü vech mādde-i şaᶜr fāsid olup nebāt-ı şaᶜra mülāyim olmayan bir keyfiyyete taġayyür eder.

Ammā mevḍiᶜ-i nebāt-ı şaᶜra māddenin ᶜadem-i nüfūẕu o mevḍiᶜe cefāf ᶜārıḍ olmakla telezzüz[208] eder ve mesāmmları munṭabıḳ ve münsedd olup mevādd-ı nüfūẕdan ᶜācize olur ve ṣalaᶜ ḥārru'l-mizācda sürᶜat eder cefāf-ı mesāmmları ḥarāret-i mizācları ḥasebiyle serīᶜ olmakla ve ona bināen yaᶜnī ḥārru'l-mizāc olanlar ṣalaᶜa müstaᶜidd olduğuna bināen o müstaᶜiddīnin reᵓslerinden mā-ᶜadā ṣadrında ve mevāḍiᶜ-i sāiresinde şaᶜr ziyāde olur ḥarāret-i mizācları ḥasebiyle. Ve bu mis̱lli ḥarāret-i mizācla nābit olan şaᶜrın ḳalīlinin netfi ṣuᶜūbetli olur veyāḫūd mesāmmın insidādı ḳurūḥ-ı müteḳaddimeden bāḳıye ās̱ār ile menbit-i şaᶜr mütelezziz ve münsedd olmakla olur aḳraᶜda[209] olduğu gibi.

Ammā mevādd nüfūẕ edip velākin o mevādd-ı nāfiẕe menbit-i şaᶜrda muḥtebes olmadığı mesāmmātın taḫalḫulu ve ittisāᶜı ḥasebiyle olur liḥyesi nābite olmayıp ve onların bāḳī şaᶜrları sehlü'l-intitāf olmağa muᶜāvin ve müstaᶜidd olanlarda olduğu gibi velākin o taḫalḫul ve ittisāᶜ aṣḥābının āḫir-i ᶜömrlerinde mizācları yābis ve mesāmmları ḍayyiḳ olup ḳıllet-i ḥarāret ḥasebiyle [543a] mizāclarında mevādd-ı şaᶜr olmağa ṣāliḥ ruṭūbet mevcūd

---

208 "Telezzüz" "taḫalḫül"ün muḳābilidir.
209 "Aḳraᶜ" başında ḳurḥa olan kellerdir.

oldu ise o ḥāl iᶜdām-ı ṣalaᶜda teʾs̱īr eyledi ve ḫuṣyān ve nisāda olan ṣalaᶜ gibi onların mevcūd olan ṣalaᶜları zāil oldu yaᶜnī liḥyeleri nābite oldu.[210]

Ammā mevādd-ı şaᶜrın fesādı ḫılṭ-ı ḫabīs̱in mādde-i şaᶜrı ᶜaḳd ve nemādan menᶜ etmekle olur dāü'l-ḥayye ve's̱-s̱aᶜlebde olduğu gibi veyāḫūd ḳurūḥ-ı rediyye-i ekkālede olduğu gibi ve ḳurᶜun baᶜḍı aṣnāfında bu ḥāl mevcūd olur.

Ve ṣalaᶜın muᶜālecesi ᶜusretli olur velākin ona ᶜilāc olunmak mümkindir yaᶜnī ṣalaᶜ ẓuhūr eylemezden muḳaddem tedbīr olunup defᶜ ve ẓuhūrdan menᶜ eylemek veyāḫūd vaḳt-i ẓuhūru teʾḫīr eyelmek mümkindir. Ve Buḳrāṭ'ın bu bābda ḳavli budur ki kaçan aṣlaᶜa devālī maraḍı ᶜārıḍ olsa o aṣlaᶜın şaᶜrı nābit olur. Buḳrāṭ'ın aṣlaᶜdan murādı dāü's̱-s̱aᶜleb ḥasebiyle eşᶜārı temerruṭ yaᶜnī tüyleri ve liḥyesi suḳūṭ edenlerdir.

Kaşların ve kirpiklerin intişārı serīᶜ olmaz onların menābiti ḥaṣīf ve ġuḍrūfī olmak ḥasebiyle. Menābitlerinin istiḥṣāfı ve ġuḍrūfī olduğu o eşᶜārı muḥāfaẓa eder ve ona bināen ṣalaᶜ Ḥabeşede ve zencde teʾeḫḫür eder, onların şiddet-i cülūdu eşᶜārlarını ḍabṭ eylediği sebebden ḳābil-i netf olmaz ve şiddet-i cülūdlarına bināen onların şaᶜrı ḳalīl olur velākin maḥfūẓ olup serīᶜan menbitleri olmaz ve temerruṭ eylemez.

Ve les̱aġ olanlarda ṣalaᶜ olmaz ruṭūbet-i edmiġalarında kes̱ret olmak ḥasebiyle ve ona bināen els̱aġda olan kes̱ret-i nevāzil ḥasebiyle ẕereb ḳes̱īr olur.

Şaᶜrı Ḥāfıẓ Olan Edviye Beyānındadır

Şaᶜrı ḥāfıẓ olan o devādır ki onda ḥarāret-i laṭīfe-i cez̠z̠ābe ve ḳaviyye-i ḳābıḍa ola veyāḫūd bi'l-ḫāṣṣa muḥāfaẓa eyleye ve o edviyelerin besāyiṭini edviye-i müfrede cedāvilinde ve mürekkebātını anḳrābādīnde biz ẕikr eyledik. Ve bu mevḍiᶜde bu mevḍiᶜe aḫaṣṣ ve elyaḳ olanları ẕikr eyleriz.

Pes ḥıfẓ-ı şaᶜra ṣāliḥā ve tesāḳuṭ eden eşᶜārı şurūṭ-ı ātiyeye mürāᶜāt katında tedārük eden edviye bunlardır: Ās ve ḥabbu'l-ās ve lāẕen ve emlec ve helīlec-i Kābülī ve mürr ve ṣabır ve bersiyāvuşān. Ve ḳabḍı ḥasebiyle ᶜafṣ dahi baᶜḍı kerre nāfiᶜ olur. Ve fīl-zehrec ḫuṣūṣan şarāb-ı ḳābıḍ ile yāḫūd dü-

210 Sakalı geç bitip otuz kırk yaşında liḥyesi bitenlerin sebeb-i buṭʾu beyāndır.

hn-i ās ve dühn-i maṣṭakī ve mā-ı ās ve varaḳ-ı āzād-dıraẖt ʿuṣāresiyle işbu eşyālardan biri ile istiʿmāl oluna veyāẖūd şecere-i bezr-i kettān maʿa-bezri-hi iḥrāḳ olunup dühn ile eşʿāra ṭılā olunur. Ve keẕālik cevzin ḳuşūr-ı muḥ-raḳı dühn-i ās ve şarāb-ı ḳābıḍ ẖalṭ olunup eşʿāra ve ẖuṣūṣan ṣıbyān eşʿārına mesḥ olunur.

Ammā eşʿārdan s̱ābiteyi ḥāfıẓa ve tesāḳuṭ edenleri tedārük eden edviye-i mürekkebe: Ḥabbu'l-ās ve ʿafṣ ve emlec dühn-i verdde veyāẖūd dühn-i āsta maʿlūm olduğu vech üzere ṭabẖ olunup istiʿmāl olunur ve keẕālik āsın va-raḳ-ı raṭbı ve lāden ve ʿavsec ve eṭrāf-ı serv ve ḥabbu'l-ās bu edviyeler aẖẕ olunup daḳḳ olunur ve zeytle idāfe olunup reʾse ġılāf kılınır.

Ve keẕālik āsın ḥabb-ı esvedi ve bezr-i kerefs ve eṭrāf-ı ās ve bezr-i sılḳ ve eṭrāf-ı ʿavsec her birinden birer cüzʾ, bersiyāvuşān, lāẕen her birinden nıṣf cüzʾ, şarāb-ı esved altı cüzʾ; bunlar aẖẕ olunup şarāb-ı meẕkūr için-de edviye teherrī ve şarābın s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar tabẖ olunur ve baʿdehu üzerine suʿd ve sünbülden iki cüzʾ ile muṭayyeb olan zeyt ilḳā olunur ve ġaleyān-ı s̱elās̱e ile kaynayınca ḳadar ṭabẖı iʿāde olunur ve baʿdehu mā ve dühn edviyeden taṣfiye olunur ʿaṣr-ı şedīd olunmakla ve bir inā-ı büreniy-ye içine vaḍʿ olunup ḥaḍḥaḍa olunur ve ʿinde'l-ḥācet istiʿmāl olunur ve bu devā şaʿrı ḥāfıẓ ve şaʿrı müsevvid olur.

Ve keẕālik kerefs bezri ve bezr-i sılḳ ve bersiyāvuşān ve kündür her birinden ikişer ūḳıyye, cevz on beş ʿaded, ṣanevber ḳuşūru bir rıṭl; bu edviyenin cemīʿisi bir gece tennūrda şeyy olunur o vech ile ki bir ḳıdr-ı muṭayyen içine vaḍʿ olunup iḥrāḳ-ı münsaḥıḳ ile muḥterıḳ olunca ḳadar tennūrda terk olunur ve saḥḳ olunup üzerine şaḥm-ı dübbden yaʿnī ayı ya-ğından bir rıṭl ilḳā olunur ve ayı yağı ilḳā olunmak şaḥm-ı ivezz ilḳāsın-dan ecved olur ve baʿdehu refʿ olunur ve her kaçan ona ḥacet olsa dühn-i muṭayyebde iẕābe olunup istiʿmāl olunur ve o devā ṣalaʿ-ı mübtedīye dahi nāfiʿ olur.

Ve keẕālik şarāb-ı ḳābıḍ bir buçuk rıṭl, lāẕen bir ūḳıyye, ṣanevberin ḳuşūr-ı muḥraḳı iki ūḳıyye, bersiyāvuşān-ı muḥraḳ onun bir mis̱li, şaḥm-ı dübb bir rıṭl, ʿinebü's̱-s̱aʿleb ʿuṣāresi dört buçuk ūḳıyye; bu meẕkūrlar aẖẕ olunur ve lāẕen ṭılā içinde s̱eẖīn ve koyu olunca ḳadar ṭabẖ olunup üzerine edviye-i bāḳıye ilḳā ve ẖalṭ olunur ve baʿdehu refʿ olunur ve vaḳt-i ḥācette

dühn-i muṭayyeb içinde ondan bir şeyʾ aḫẕ olunur ve onun ḥayrlısı dühn-i nārdīndir ve o meʾḫūẕ ile eşʿār ṭılā olunur ve baʿḍı kerre dahi bilā-dühn ṭılā olunur.

Ve ḫafīfe olan aṭliyeden olur mürr, lāẕen, dühn-i ās ve ḫuṣūṣan dühn-i ḫīrī ve mā-ı ās ṭabḫ olunmakla ittiḫāẕ olunan devā ve şarāb-ı ḳābıḍ; bu meẕkūrlar ʿalā-mā yūcibuhu'l-müşāhede ḫalṭ olunup o maḫlūṭ ile ṭılā olunur veyāḫūd şaḳāyıḳu'n-nuʿmān varaḳı dühn-i ās ile aḫẕ olunup onunla reʾs mesḥ olunur ve bir gece terk olunup baʿdehu istiḥmām olunur ve o tedbīr şaʿrı muḥāfaẓa ve hem tesvīd eder veyāḫūd lāẕen ve bersiyāvuşān ve ṣanevber ḳuşūrunun remādı ve şaḥm-ı dübb ve kifāye miḳdārı şarāb-ı ʿafıṣ ile dühn-i maṣṭakī veyāḫūd dühn-i āsla maḫlūṭan istiʿmāl olunur.

Ve keẕālik bersiyāvuşān ve lāẕen veznleri berāber aḫẕ olunup kifāyet miḳdārı dühn-i āsla istiʿmāl olunur. Ve keẕālik kündür, ḫurʾ-ı ḍabb, ḫurʾ-ı ḳunfuẕ-i baḥrī her birinden beşer dirhem, seẕāb-ı cebelī iki dirhem şarāb-ı ḳābıḍ ile saḥk olunup ve şaḥm-ı dübble ḫalṭ olunup istiʿmāl olunur.

<u>Kaş Tüylerini Ḥāfıẓ Devādır:</u> Şaḳāyıḳu'n-nuʿmān varaḳı dört, riʿyü'l-ḥamām veyāḫūd onun kökü, eṭrāf-ı tīn her birinden birer, lāẕen üç, bersiyāvuşān iki; bu meẕkūrlar saḥḳ olunup bir miṡli dühn-i maṣṭakī ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik aṣl-ı fāşerā veyāḫūd aṣl-ı esrāş ve ṡemere-i ṣanevber-i ṭariyyenin remādı her birinden birer cüzʾ ve būraḳ iki cüzʾ; bu meẕkūrlar dühn-i ās-ı muṭayyeb ile ḫalṭ olunur, bu meẕkūrlar kelām-ı ekṡerīdir. Velākin tedbīre sebeb-i iḥtiyāc yübs-i mizāc ve ḳıllet-i dem ise o kimsenin bedeni terfīh ve ġıdā-ı ceyyid ü semīn ile taġdiye ve o tedbīr ile mizācı ḥarāret-i laṭīfeye meyl eder ʿafṣ ve māliḥ ve ḥāmiḍin küllīsini terk ve bāʾeyi hecr ve şarābın ʿatīḳini dahi hecr eder ve miyāh-ı ʿaẕbe ile dāimā istiḥmām eder ve bedenine naṭrūn ve üşnān ve ṣābūn taḳrīb eylemez belki taḳrībe elyaḳ daḳīḳ-i bāḳılāt ve ḥabb-ı biṭṭīḫ ve ṭīn ve bezr-i ḳaṭūnā ve onun emṡāli olur.

Ve eger tedbīr-i ḥācibe ḥācet mesāmmın cidden taḳabbuḍu ḥasebiyle olur ise edviye-i muḥallileye ve bedende taḫalḫul iḥdāṡ eden devālara ḥācet olur. Ve vācib olur ki onların aġdiyesinde ḫardal ve ṡūm ve kürrāṡ gibi müfettiḥāt kılına ve keẕālik cildi ṡāfsiyā ve ḫardal ve fūtenec ve seẕāb ve baṣal ile ṭılā oluna ve miyāh-ı muḥallile ile ḥammām is-

tiᶜmāl oluna ve başı būraḳ ve zebedü'l-baḥr ile ġasl oluna ve vācib olur ki onun ṣāḥibi edhāndan ictināb eyleye. Ve taḫalḫul sebebi ile tedbīre ḥācet olur ise edviye-i meẕkūrelerden ḳabḍa meyli olanlar ve aṭliye ve edhān-ı ḳābıḍa ve duḫūl-i ḥammām ve mā-ı fātir istiᶜmāli ve ona mā-ı bārid irdāfı nāfiᶜ olur.

Muṭavvilāt-ı Şaᶜr: Eşᶜārı taṭvīl eden edviyeden kiminin cevherinde bir nevᶜ lüzūcet olur ki eşᶜār onu aḫẕ eder ve lüzūcet-i meʾḫūẕe mādde-i şaᶜ-rı taḥallülden menᶜ edip şaᶜr uzar, o edviyeler varaḳ-ı simsim ve varaḳ-ı ḳarᶜ ve ḥarāret ve ḳabḍı olan sūsen-i muḥraḳ dühnü maᶜa'ş-şemᶜ veyāḫūd o dühn [543b] ᶜalā-ḥālihi ve dühn-i ḥınnā ve ḫāṣṣaten dühn-i ās olur. Ve bu bābda başı ḥanẓal naḳīᶜi ile ġasl nāfiᶜ olur. Ve yine nāfiᶜ olur lāẕen-i ceyyid aḫẕ olunup ve ḳadeḥ-i muṭayyen içinde cemre-i laṭīfe üzere zeyt ile iẕābe olunup üzerine nevāt-ı muḥraḳtan bir şeyʾ ẕerr olunduktan sonra cemīᶜan onlar mezc-i latīfle ᶜale'l-cemr mezc olunup istiᶜmāl olunur. Ve āzād-dıraḫ-tın varaḳının kendi ve keẕālik varaḳının suyu için taṭvīl-i şaᶜrda ḫāṣṣıyyet-i ceyyidesi vardır. Ve keẕālik bezr-i kettān faḥmı dühn-i şīrec ile istiᶜmāl olunmak ceyyid olur.

Mürekkeb: Āzād-dıraḫt varaḳı ve bersiyāvuşānın ḥadīs̱i yaᶜnī tāzesi ve Rūmīsi ve mürr ve emlec aḫẕ olunup aġsāl-i maᶜrūfenin baᶜḍısında başa ondan ġılāf ittiḫāẕ olunur. Ve keẕālik ḫardal sılḳ ṭabīḫi içine vaḍᶜ olunup onunla baş ġasl olunur ve baᶜdehu dühn-i ās veyāḫūd dühn-i emlec ile te-dhīn olunur.

Mürekkeb-i Ceyyide: Merāretü's̱-s̱evr, merāretü'ẕ-ẕiʾb, ehlīlec-i Kābülī, belīlec, emlec, sādrevān ve ᶜafṣ-ı ṣıḥāḥ her birinden birer cüzʾ; bu edviyeler daḳḳ olunup ᶜinebü's̱-s̱aᶜbel ᶜuṣāresiyle yedi gün miḳdārı terbiye olunur, baᶜdehu tecfīf olunup maṭbūḫtan bir şeyʾ ile ṭılā olunur velākin ṭılā olun-mazdan muḳaddem mā ve ᶜasel ve zücāc-ı medkūḳ ile reʾs ve liḥye ġasl olu-nup baᶜdehu o ṭılā ile taṭliye olunur. Ve keẕālik şaᶜīr-i maḳşūr otuz dirhem, emlec beş bu iki devā ṭabḫ-ı şedīd ile ṭabḫ olunur ḥattā su o iki devānın ḳuvvetini aḫẕ edince ḳadar ve o su içine suyun nıṣfı miḳdārı dühn-i benef-şec ve lāden üç dirhem, varaḳ-ı simsim ve ḳarᶜın varaḳ-ı raṭbı ve yābisi her birinden birer dirhem bu edviye vaḍᶜ olunup su zāil ve dühn bāḳī olunca ḳadar ṭabḫtan zāil olunmaz.

Nüsḫa-i Uḫrā: Bu nüsḫa Kindī'ye nisbet olunur: Şīr-i emlec yirmi dirhem aḫẕ olunup iki rıṭl su ile rubuᶜu kalınca ḳadar tabḫ olunur ve onun bir mis̱li dühn-i nārdīn ve şaᶜīr-i maḳşūrdan ve lāẕenden biraz şeyᵓ üzerine ilḳā olunup suyu zāil ve dühnü bāḳī olunca ḳadar yine ṭabḫ olunur.

Münbitātu'ş-Şaᶜri'l-Ḳaviyye Beyānındadır

Ve onun ᶜilācında ṣalaᶜ ve intişār-ı ḥavācib mis̱lliler muᶜālecātında meẕkūr olanlardan bu bābda istiᶜmāli mümkin olanlar istiᶜmāl olunur ve cemīᶜan dāü's̱-s̱aᶜleb edviyeleri dahi istiᶜmāl olunur. Ve bi'l-cümle reᵓsi delk ve taḫmīr yaᶜnī setr ve reᵓs üzere istiᶜmāl-ı şuḥūm ve baᶜdehu dāᵓü's̱-s̱aᶜleb-de ḫāṣsıyyeti olup ṣalaᶜda ve ᶜuḍv-ı mütemerriṭte ve ḥavācib ve liḥyede inbāt-ı şaᶜr eden ḳaviyyetü'l-ceẕb ve't-taḥlīl edviye dahi istiᶜmāl olunur. Ve aṣl-ı ġareb ḳuşūru zeyt ile istiᶜmāl olunsa onun maᶜa-tesvīdi'ş-şaᶜr taḳviyesi ve ḥıfẓı ᶜacīb olur.

Ve bizim bu maḳāmda ẕikr etmeğe ᶜazm eylediğimiz edviyeler ẕikri ātī şurūṭa mürāᶜāt olunur ise onların dāᵓ-i s̱aᶜlebe dahi menfaᶜati olur ve o edviye bunlardır: Başları ve ayakları maḳṭūᶜa olan ẕerārīḥ-i ṭariyye ẓıllda tecfīf olunup dühn-i benefşec ile saḥḳ veyāḫūd dühn-i benefşecde veyāḫūd zeytte taġalluẓ edince ḳadar ṭabḫ olunur ve onunla murād eylediğin mevḍiᶜe ṭılā olunur ve o ṭılā mevḍiᶜi evvelā tenfīṭ eder ve baᶜdehu şaᶜrı inbāt eder. Ve keẕālik ᶜasel-i belāẕur dahi temerruṭ eden yaᶜnī tüyleri suḳūṭ eden mevḍiᶜe vaḍᶜ olunsa o dahi tenfīṭ ve inbāt eder veyāḫūd kündüs dühn-i beyḍde saḥk olunup onunla insān dilediği mevḍiᶜe mirāren ṭılā eder ve o ṭılā şaᶜrı inbāt eder veyāḫūd muḥraḳ ḥāfir-i ḥımār ve ḳurūn-ı muḥraḳa aḫẕ olunup dühn-i ḥall ile ṭılā olunur ve onun inbātı ḳavī olur. Ve keẕālik karınca yumurtası dühn-i bānla ṭılā olunu ve o ṭılā münbitāt-ı şaᶜrdan maᶜdūd olunmuştur velākin ᶜāmme-i nās onu nebāt-ı şaᶜr mevāniᶜinden taᶜdād ederler.

Ve bu bābda mücerreb olan münbitāttan olur sevākin-i büyūt olan ᶜaẓā-yenin meyyiti tecfīf olunup saḥḳ olunduktan sonra onun mesḥūḳu dühn ile ṭılā olunur. Ve keẕālik zücāc-ı firᶜavnī saḥīḳi maᶜa'z-zībaḳ ṭılā olunur. Ve ondan eḫaff olur reṣāṣtan bir fihr ve ṣalāye ittiḫāẕ olunup beynehümāya edhān-ı şaᶜriyye veyāḫūd şaḥm idḫāl olunur, reṣāṣtan bir ḳuvvet ḫall olunca

ḳadar saḥḳ olunup mevḍiᶜ onunla telṭīḫ olunur ve mevḍiᶜ varaḳ-ı ṭīn sülāḳa-sı ile ṭılā olunur ve o ṭılāda ḳuvvetün-mā olmakla ceyyid olur.

Ve keẕālik yirmi ᶜaded bunduḳanın lübbü aḫẕ olunup şeyy olunur saḥḳa ṣalāḥiyyet gelince ḳadar ve baᶜdehu dühn-i fücl ile cemᶜ olunur veyāḫūd ḫarġūş tesmiye olunan ḥaşīşe ve ḥımārın ḳaḍībi yaᶜnī ẕekeri meşviyyen ve ḥımārın ṭıḥālı meşviyyen her birinden nıṣf rıṭl ve lāẕen yirmi mis̱li; bu edviyeler aḫẕ olunup ve lāẕen şarābda ḥall olunduktan sonra cemīᶜan edviye ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur.

Ve eṭıbbānın meẕkūrlarından bir devā dahi fīlġariyūstur ve onun nüsḫa-sı budur: S̱evrin şaḥm-ı mümellaḥı doksan altı dirhem, üşnān s̱āfsiyā her birinden on sekizer dirhem, mürr sekiz dirhem, lāden onun bir mis̱li, ber-siyāvuşān kırk sekiz dirhem, ḳaḍīb-i ḥımār kırk sekiz dirhem, ṭıḥāl-i ḥımār doksan altı dirhem, bu edviyeler aḫẕ olunup ḥımārın ṭıḥāli ḳaḍībi şeyy olu-nup ḥatt olunur ve bi'l-cümle edviye şarāb-ı esved ile cemᶜ olunur ve baş ḥalḳ olunup onunla ṭılā olunup ve başta o ṭılā beş gün miḳdārı terk olunup baᶜdehu ġasl olunur ve iki gün miḳdārı ᶜalīl istirāḥatte kılınıp baᶜdehu ṭılā-ı meẕkūr muᶜāvede olunur; eger teḳarruḥ eder ise mevḍiᶜ-i ḳurḥa şaḥm-ı ivezz ile muᶜālece olunur.

Ve keẕālik Aḳrīṭīn altı, reᵓs-i ernebin buṭūnu nāᶜimen tecfīf olunup ḳıdr-ı muṭayyen-i faḫḫārda iḥrāḳ olunur ve üzerine ᶜavsec varaḳı ve ās varaḳı onun bir mis̱li miḳdārı üzerine ilḳā olunur. Ve keẕālik bersiyāvuşāndan dokuz ūḳıyye miḳdārı ilḳā olunup inā-ı zücāc içinde merreten uḫrā iḥrāḳ olunur ve baᶜdehu saḥḳ olunup ona üç rıṭl şaḥm-ı dübb ve bir mis̱li dühn-i fücl ḫalṭ olunup refᶜ olunur ve ᶜinde'l-ḥāce muṭayyebde istiᶜmāl olunur. Ve ḥabbu'l-ġār ve ḥabbu'l-fülfül ve dühn-i ḫırvaᶜ bu meẕkūrların küllīsi inbāt-ı şaᶜra muᶜīn olur.

Ve keẕālik remād-ı ḳaysūm zeyt-i ᶜatīḳ ile ḫalṭ olunsa baṭīᵓetü'n-nebāt olan liḥyeyi inbāt eder. Ve remād-ı şūnīz mā ile istiᶜmāl olunur ve ḫuṣūṣan ḥavācib inbātında fiᶜli ziyādedir.

Ve keẕālik ḥavācibi inbāt için iki cevze ancak münsaḥiḳ olunca ḳadar iḥrāḳ olunur ve onlar ile istiḳṣā min ġayri istiḳṣāin ke'l-evvelīn iḥrāḳ olu-nan temr nevātından bir mis̱ḳāl ve on fülfül cemᶜ olunup dühn-i verd ile ṭılā olunur. Ve keẕālik remād-ı ḳaysūm ve bunduḳ-ı muḥraḳ ve lāden ve

ẕerārīḥ ve kündüs bu edviyeler miġrefe içine mevḍūᶜa olan dühn-i bānda müsevved olunca ḳadar kaynatılır ve bir miṯli ġāliye ile mezc olunur ve mevḍiᶜ delk olunup devā-i meẕkūr ile ṭılā olunur. Ve keẕālik bersiyāvuşān ve ḥabbu'l-ās ve bezr-i kerefs bu edviyeler ile ḳalīlen saḥḳ olunur müsevvede olunca ḳadar ve şaḥm-ı dübb ile ve dühn-i fücl ile cemᶜ olunur.

Kaşlarda Şaᶜrı Münbit Olan Devādır: Kündür dört dıraẖmī, ẖurᵓ-ı timsāḥ ve kunfuẕ-ı baḥrī ẖurᵓu ve seẕāb-ı cebelī her birinden birer dıraẖmī; bu devālar şarāb-ı ḳābıḍ ile saḥḳ olunur ve şaḥm-ı dübb ile cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur

Devā-i Āẖer: Bu devā ḥācibde olan temerruṭ-ı ḳadīme ve dāü's-ṯaᶜleb miṯlli emrāḍdan bāḳī ṣaᶜbu'l-ᶜilāc āṯāra nāfiᶜdir: Şīḥ bir cüzᵓ, zebedü'l-baḥr sekiz cüzᵓ, eferbiyūn, ḥabbu'l-ġār her birinden üçer, zift-i raṭb dört; bu edviye aẖẕ olunur ve zift dühn-i sūsende iẕabe olunur ve onunla eferbiyūn iḍāfe olunur ve sāir edviye ẖalṭ olunur.

Devā-i Āẖer: Bu devā dahi onun gibidir: Ḳaḍīb-i muḥraḳ yedi, remād-ı ḍafādıᶜ beş, bezr-i circīr dört, aṣl-ı esrāş üç, dühn-i ġār ile saḥk olunup istiᶜmāl olunur.

Devā-i Ṯaᶜleb ve Devā-i Ḥayye Beyānındadır

Bundan aḳdem senin maᶜlūm oldu ki [544a] dāᵓ-i ṯaᶜlebin sebeb-i tevellüdü cildde ve uṣūl-i şaᶜr menābitinde müstekinn olan mādde-i rediyyedir, pes o mādde uṣūl-i şaᶜrı ifsād edip ekl eder ve ġıdā-ı ceyyidi şaᶜrdan menᶜ eder. Ve ona dāᵓ-i ṯaᶜleb tesmiyesinin vechi o maraḍın ṯeᶜālibde vuḳūᶜu ekṯer olduğu olur.

Ve dāᵓ-i ṯaᶜleb ile dāü'l-ḥayye farḳı budur ki dāü'l-ḥayyede hem eşᶜār tesāḳuṭ eder ve hem cildi münseliẖ olur, ḥayye insilāẖı gibi ondan selẖ-i raḳīḳ munfaṣıl olur ve baᶜḍı kerre onun ᶜuḍvunda ḥayye şeklinde bir şeyᵓ nütūᵓ eder.

Ve dāü's-ṯaᶜleb ve'l-ḥayyeyi mūcib olan mādde baᶜḍı kerre ṣafrāviyye ve baᶜḍı kerre sevdāviyye ve baᶜḍı kerre balġamiyye ve baᶜḍı kerre dem-i fāsid olur ve onlardan her birine mevḍiᶜ ḥalḳ olunup müşāhede olunan levnden istidlāl olunur ẖuṣūṣan bir miḳdār delk olundukta delāleti ziyāde olur. Ve baᶜḍı kerre tedbīr-i müteḳaddimden ve o mevāddın müstaṣḥıb olup se-

nin bildiğin ḫılṭ-ı ġālibin ʿalāmātı olan aʿrāḍḍan dahi istidlāl olunur ve o maraḍ bürʾünün sürʿatine ve buṭʾüne mevḍiʿ-i ḥalḳ delk olundukta ḥumretin serīʿaten veyāḫūd baṭīʾeten ḥudūs̱u ile istidlāl olunur. Dem-i ceyyidin serīʿan incizābı sürʿat-i bürʾe ve baṭīen incizābı bürʾün buṭʾüne delālet eder. Ve delk-i kes̱īr o mevḍiʿi taḳrīḥ edip nebāt-ı şaʿra māniʿ olur.

el-ʿİlāc: Şekk yoktur ki bu bābda tedbīr-i nāfiʿ evvelā ḫılṭ-ı fāʿili bedenden istifrāġ ve cidden keymūsu ḥasen olan senin bildiğin bedene nāfiʿ aġdiyeyi idḫāl olur. Ve muʿtedil ve memzūc ve ḥalāvetten es̱er-i ḳalīle māil ve raḳīḳ ve ṣāf olan şarāb aġdā olur. Ve ḳable'd-delk ve baʿdehu ḥammām onlara nāfiʿdir. Ve vech-i meşrūḥ üzere olan istifrāġa evvelā ḫılṭ-ı fāʿili iḫrāc eden edviye ile veyāḫūd mādde-i faṣdı īcāb ederse faṣd ile ibtidā olunur ve baʿdehu mādde ḫāṣṣaten reʾsten istifrġ olunur. Ve baştan istifrāġ senin bildiğin neşūḳāt ve seʿūṭāt ve ġarāġır ile tenḳıye-i reʾs bābında ẕikr olunduğu vech üzere istiʿmāl olunmakla olur ve baʿdehu cilde iḳbāl olunup cildde müstekinne ve muḍmere olan mevādda mübāderet olunup iḫrāc ve taḥlīl olunur; eger bu taḥlīlde mübāderet olunmasa mevāddın keyfiyyet-i fāsidesi cildde rāsiḫ olur. Ve iştibāh yoktur ki mevḍiʿden mevādd-ı ḫabīs̱eyi istifrāġ eden edviye lāzım olur ki muḳaṭṭıʿ ola ve onda bir nevʿ taḥlīl ola ki o taḥlīli fāʿil olan cildi tecfīfe müʾeddiye süḫūnet-i şedīde ve ḥarāret-i ʿanīfe olmaya, zīrā süḫūnet-i şedīḍe ve cefāf-ı cildi īcāb eden ḥarāret her ne ḳadar fi'l-ḥāl o ʿillete sebeb-i bürʾ olursa baʿde-müddetin suḳūṭ-ı şaʿra müʾeddī olur, pes bu bābda istiʿmāli lāzım olup s̱āfsiyā gibi ḥarāreti ḳavī olanların ona ġālibe olan edhān-ı muʿtedile ḫılṭı ile ḳuvvetleri kesr olunur ve miyāh dahi onun mürāfıḳından kılınır. Ve bu bābda olan aṣl olan s̱āfsiyānın ecvedi ḥadīs̱ olanlardır, ammā ʿatīḳ olup üzerine birkaç sene mürūr edenler ḍaʿīf olurlar. Ve ḥakk olan budur ki ḳavī olan edviyenin ḳadri ve kemmiyyeti ḳalīl ve mizācı yaʿnī kesret-i ḳuvvet için katılan muṣlıḥı kes̱īr kılınır ve o ḳavī ile mevḍiʿe ṭılā olundukta ʿuḍv üzere o ṭılā ḳalīlen imsāk olunut, üzerinde aḫẕı serīʿ kılınır. Ve ammā ḍaʿīf edviye ṭılā olundukta ʿaks üzere kılınıp kemmiyyeti ve ʿuḍv üzere imsāki kes̱īr ve ṭavīl kılınır.

Ve vācib olur ki bu bābda istiʿmāl olunan edviye laṭīf ola, eger laṭīf olmasa ġavr-ı cilde nüfūẕ eylemez. Ve keẕālik vācib olur ki bu bābda istiʿmāl olunan edviyede taḳviye ve menʿ ve redʿ olup ʿuḍv mevādd-ı munṣabbe-i

ḫabīs̱eyi ḳabūl eylemey. Ve eger mevādd ʿuḍva nüfūẕ eyledikte ʿuḍvun ḳuvveti o mevādd-ı nāfiẕeyi mesāmmāta defʿ ve taḥlīl eylemeğe vefā eyler ise ʿuḍva mevāddı külliyyen nüfūẕa māniʿ ḳavābıḍ-ı ḳaviyye istiʿmāline ḥācet olmaz.

Ve kaçan beden tenḳıye olunsa vācib olur ki onun edviyesine bir ḳuvvet aḫẕ oluna ki o ḳuvvet mevḍiʿe bedenden dem-i ceyyidi ve dem-i ceyyidin buḫār-ı lezic ü ʿalikini ceẕb eyleye ve bu ceẕbi evvelā cildde mütemekkin olan mevādd-ı fāsideyi taḥlīlden sonra eyleye ḥattā onda fāsid-i ḳarībi taḥlīl ve ceyyid-i baʿīdi ceẕb cemʿ ola ve bu mis̱lli fiʿli olan edviye baʿde't-tenḳıye istiʿmāl oluna. Ve kaçan bu edviyeler istiʿmāl olunsa vācib olur ki o edviyelerin teʾs̱īrine mürāʿāat oluna o vech üzere ki evvelā mizācı ḍaʿīf ve ḳadrı ḳalīl olan edviye ile bedʾ oluna ve baʿdehu naẓar oluna, eger ʿalīlde iḥtimāl ve devānın es̱erinde selāmet rüʾyet olunursa devānın ḳuvveti ziyāde kılına, ammā ʿalīlde ʿadem-i iḥtimāl ve es̱erin ʿadem-i selāmeti ve ḫaṭb-ı ʿaẓīm rüʾyet olunursa o devāda kemmiyyet ve mizāc naḳṣ olunur.

Ve o devāların ʿadem-i taḳrīḥinde sen ictihād eyle ḫuṣūṣan mizācı leyyinlerde. Ve keẕālik s,nn-, ruṭūbette veyāḫūd nisā gibi cinsi raṭīb olanlarda ʿadem-i taḳrīhten ictināb müʾekked olur. Ammā bi-ḥasebi'l-ittifāḳ mevḍiʿ teḳarruḥ eyledi ise onun tedārükü o mevḍiʿ üzere şuḥūm ṭılā kılınmakla olur, şaḥm-ı baṭṭ u decācla ve ḳayrūṭī-i leyyin ile ṭılā olunur. Ve kaçan o şuḥūm ile ḳurḥa sākine olursa edviye-i sābıḳa ʿalīlin iḥtimāli miḳdārı muʿāvede olunur; eger mādde-i fāsidenin es̱eri ʿaẓīme ise o ʿillet zāile olunca ḳadar muʿāvede terk olunmaz. Ve devā-i meẕkūrun ʿalāmet-i teʾs̱īri budur ki mevḍiʿ-i meʾūf delk-i leyyin ile delk olunsa dem-i ṣāliḥ münceẕib olup mevḍiʿine ḥumret ʿarıḍa ola ve o delkin ʿadedi mevḍiʿ meʿūf iken iḥmirāra müʾeddī olan delkātın ʿadedinden eḳall ola. Eger istiʿmāl olunan devā ile ḥāl müteġayyir olmaz ise sen bil ki o devādan ḳavī devā istiʿmāline ḥācet olur. Ve eger yed ile delk olunmaktan mevḍiʿe ḥumret ʿārıḍ olmazsa inḳışār ḫavf olunca ḳadar ḫıraḳ ile delk olunur ve baʿdehu baṣal mis̱lli muḥamirrātla delk olunur ve onunla dahi ḥumret ḥādis̱e olmazsa şarṭ-ı mūciʿden ve baʿde'ş-şarṭ s̱ūm mis̱lli ile taṭliyeden lāzım olur ve devā-i s̱aʿlebin mevādd-ı rediyyesinden cildi tenḳıye için irsāl-i ʿalaḳa ve meḥācime ve kes̱īren mevḍiʿe ibre ġazrına ḥācet olur ve keẕālik ẕikri ātī müneffiṭāt-ı ḥārre ile tenfīṭ-i

mevḍiᶜe ḥācet olur ve ẓuhūr eden nüfāṭāt faḳᵓ ve tenḳıye olunur o mevḍiᶜ-den şaᶜr ḫurūc eylesin için.

Ve bu ᶜillette olan mevāddı taḥlīle muᶜīn olur veberden mütteḫaẕe olan ḳalensüve giymek ve idmān edip gece ve gündüz o ḳalensüveyi başından gidermemek, zīrā o vech üzere olan ḳalensüve-i melbūse başı taᶜrīḳ edip mevāddı ᶜaraḳ ile taḥlīl eder. Ve vācib olur ki o ᶜillete muᶜālecede her iki günde üç kerre mevḍiᶜ-i ᶜillet mūsā ile ḥalḳ oluna ve her kaçan o mevḍiᶜde şaᶜr nābit olsa ḥalḳ oluna.

Ve her kaçan edviye ve aṭliye istiᶜmāl olunmak ḳaṣd olunsa vācib olur ki ḳable'l-istiᶜmāl ᶜalīlin reᵓsi ḥalḳ oluna ve ẕikri sābıḳ minvāli üzere başı ḫırḳa-i ḫaşine ve baṣal veyāḫūd turpun kabuğuyla ḥumret ᶜārıḍ olunca ḳa-dar delk oluna, zīrā delk ile ḥumret ᶜārıḍa oldukta mesāmm müfettiḥ olup ᶜuḍv devāyı ḳābil olur ve baᶜḍı kerre bi-ḥasebi'd-delk ḥummā-ı nāibe ᶜārıḍ olur. Ve eger reᵓs ḥalḳ olunmazsa devā terḳīḳ olunur aṣl-ı şaᶜra nüfūẕ eyle-sin için.

Ammā istifrāġāt bu vechle tedbīr olunur ki eger mādde ṣafrāvīyse onun istifrāġı ḫarbaḳtan efetīmūndan birer ḳuvvet aḫẕ eden helīlec ṭabīḫiyle kılınır ve keẕālik ḳūḳıyā ḥabbı ve eyāric-i feyḳarā ile kılınır. Ve bu bābda şaḥm-ı ḥanẓal [544b] eyārici ceyyid olur ḫuṣūṣan balġamī için nefᶜi eks̱er olur ve eger o maḳāmda sevdā var ise o eyārice saḳmūnyā ḫalṭ olunur ve eyāric-i Rūfus ve lūġāẕiyā dahi ceyyidlerdir ḫuṣūṣan sevdāvī olanlara nefᶜi eks̱erdir.

Ve bu ᶜillet çok kerre yalnız istifrāġla zāile olup ṣıḥḥat ve berāᵓet ḥādis̱e olur ve bu istifrāġatın aṣnāfı bundan aḳdem senin maᶜlūmun oldu. Ve eger muᶜālic olan kimse bundan eḫaffı ḳaṣd eder ise eyāric-i mürrü şaḥm-ı ḥanẓal ve türbüd ile beher şehr üç ve dört defᶜa saḳy eder ve eger bir defᶜa istifrāġ nāfiᶜ ve nāciᶜ olmazsa müstefriġātı kirāren istiᶜmāl eder velākin her iki istifrāġ arasında ᶜalīli istirāḥatte kılar. Ve eger sen cilde-i reᵓsi ve ᶜurūḳu-nu ḥumret üzere ve mümteliᵓe görürsen baᶜde'l-faṣdi'l-küllī ᶜırḳ-ı reᵓsi ve cebhe ve ṣudġayn ᶜırḳlarını sen faṣd edersin ve eger ḥumret ve imtilāyı müşāhede eylemezsen onlardan bir nesneyi eylemezsin, zīrā demin o ᶜillet-te lüzūmu vardır, mūcib-i faṣd olan imtilā olmadıkça dem izāle ve istifrāġ olunmaz. Ammā ġarāġır ve seᶜūṭāt ve o mis̱lli tedbīrleri muᶜālecāt-ı reᵓs bābında sen bildin.

Ammā edviye-i mevḍiᶜiyye onun aḳvāsı ferbiyūn olur velākin vācib olur ki onda müstaᶜmel olan ferbiyūn ḥadīs̱olup üzerine üç sene mürūr etmiş olmaya ve ḳānūnda bizim taᶜlīm eylediğimiz tedbīr ile müdebber ola. Ve ferbiyūndan sonra aḳvā olan edviye-i mevḍiᶜiyye s̱āfsiyādır, zīrā s̱āfsiyā cidden ᶜacīb ve nefᶜi ġāyete bāliġ bu bābda bir devādır. Ve bundan sonra aḳvā olan ḥurf ve ḫardal ve remād-ı zerārīḫ olur, o devālar zift-i raṭb ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur ve kez̠ālik mīvīzec dühn-i ġār ile saḥḳ olunup ḳavī devā olur. Ve leben-i yetūᶜ ile mevḍiᶜ tenfīṭ olunup ve nüfāṭātı şaḳḳ ve mevāddı isāle olunur.

Ve kaçan onun ḳışrı izāle olunsa taḥtından şaᶜr ṭulūᶜ eder ve kebīkec ᶜuḍv üzere müddet-i ḳalīle vaḍᶜ olunur ve dāü's̱-s̱aᶜleb maraḍından ḳavī olanlara kebīkec vaḍᶜına ḥācet olur. Ve onlardan sonra ḳavī olanlar kibrīt ve ebyaḍ ve esved iki nevᶜ ḫarbaḳ ve bezr-i circīr ve rıġve-i būraḳ ve zebedü'l-baḥrin iki ṣınfı ve ḳaṣabın ḳuşūru ve uṣūl-i muḥraḳası ve feʾr ḫurʾu ve ġanemin baᶜr-ı muḥraḳı ve mürr ve dār-ı fülfül ve ḫardal ve bunduḳ-ı muḥraḳ ve varaḳ-ı tīn ve kündüş ve māmīrān ᶜurūḳu ve ḳaṭrān ve baᶜḍı kerre bu devālara merārü's̱-s̱evr dahi idḫāl olunur. Ve bunlardan sonra bi-ḳışrihi levz-i mürr-i muḥraḳ mis̱lliler ve ḫall-i fāyiḳte eyyāmen mesḥūḳ olan kündür ve ḫarnūb-ı Nebaṭī bu ᶜilletin edviyelerinden olur.

Ve bu bābda müstaᶜmele olan edhānın efḍali dühn-i ġār ve dühn-i ḫırvaᶜ. Ve edviye-i şemᶜiyyenin efḍali ḳaṭrān ve baᶜdehu zift olur. Ve şaḥmın efḍali ayı şaḥmıdır ḫuṣūṣan ᶜaṭīḳ ola ve ᶜatīḳ olan ceyyiddir.

Leṭūḫ-ı Ḳavī Ṣıfatıdır: Ferbiyūn, s̱āfsiyā, dühn-i ġār her birinden ikişer mis̱ḳāl, kibrīt ve ḫarbaḳ-ı esved ve ḫarbaḳ-ı ebyaḍḍan biri her birinden birer mis̱ḳāl; bu edviyelerden miḳdār-ı kifāye şemᶜ ile ḳayrūṭī ittiḫāz̠ olunur.

Ve kez̠ālik būraḳ-ı İfrīḳī iki cüzʾ, nūşāz̠ur bir cüzʾ; bu edviyeler iḥrāḳ ve ḫall-i s̱iḳḳīfte saḥḳ olunur ve mevḍiᶜ baᶜde'd-delk ṭılā-ı ḫafīf ile ṭılā olunur ve üç sāᶜatten sonra o ṭılā iᶜāde olunur ve baᶜḍı kerre neşf olunur ve üç gün miḳdārı bu tedbīre müdāvemet olunur ve eger o devā teneffuṭa müʾeddī olur ise onda senin bundan aḳdem maᶜlūmun olan tedbīr ile ᶜamel olunur.

Ve kez̠ālik zerārīḫ ve ḫardal dühn içinde ġāliye gibi olunca ḳadar maᶜan ṭabḫ olunup ve baᶜdehu onu istiᶜmāl ile mevḍiᶜ tenfīṭ olunur ve tenfīṭ için istiᶜmāl olunan devā-ı ḳavīnin mizāc-ı ḍaᶜf ile ḳuvveti kesr olunur ve bundan

aḫaff ve nefᶜi ᶜacīb olan devālardandır ḫall-i s̱iḳḳīf, onun bir mis̱li dühn-i verd-i ceyyid aḫẕ olunup onlardan laḫlaḫa ittiḫāẕ olunur ve baᶜdehu ḫırḳa-i ḫaşīne ile mevḍiᶜ delk olunup onunla ṭılā olunur ve keẕālik mevḍiᶜe içinde s̱āfsiyādan bir ḳuvvet olan ġāliye ile mesḥ olunur.

Ve maᶜlūm buyurula ki bu āfetin ᶜilācına ṣıbyānda ḥımye kifāyet eder ve ṣıbyāndan mürāhıḳlar ḥabb-ı ḳūḳıyādan nıṣf dirheme ḳadar iḥtimāl ederler ve on yaşında olanlar o ḥabbdan iki dānıḳı iḥtimāl ederler.

Şaᶜrı Ḫālıḳ Edviyelerdir: Nūre iki cüzᵓ, zernīḫ iki cüzᵓ aḫẕ olunup içinde miḳdār-ı ḳalīl ṣabır kılındıktan sonra onunla ṭılā olunur ve fi'l-ḥāl ḥalḳ eder. Ve eger nūrenin eczāsı eks̱er kılınıp velākin zernīḫ eczāsından eḳall olsa yaᶜnī nūre maᶜa-kes̱reti ezcāihi zernīḫ eczāsından eḳall ve zernīḫ eks̱er kılınırsa o ṭılā muᶜtedil olur, ammā nūre zernīḫten eks̱er olsa ᶜameli baṭīᵓ olur velākin maᶜa-buṭᵓin ᶜameli olur ve külliyyen ᶜameli bāṭıl olmaz.Ve baᶜḍı kerre zernīḫ ve nūre cüzᵓān ve cüzᵓ aḫẕ olunr yaᶜnī iki cüzᵓ zernīḫten ve bir cüzᵓ nevreden aḫẕ olunur. Ve baᶜḍı nüsḫa ᶜaks üzere vāḳiᶜ olmuştur lākin evvelā ẕikr eylediğimiz evlā ẓann olunur. Pes o meᵓḫūẕlar su içinde ceyyiden ṭabḫ olunur ḥattā ona rīşe ġams olunsa müsemmaṭ[211] olacak miḳdār ṭabḫ olunur. Ve eger onun baᶜde't-taṣfiye suyuna miḳdār-ı meẕkūr zernīḫ ve nūre müceddeden vaḍᶜ ve ṭabḫı iᶜāde olunursa o ṭılā ecved olur ve keẕālik onun ṭabḫı şems ile kılınır ise nār ile ṭabḫtan ecved olur ve ᶜalā-külli ḥāl o maṭbūḫun suyu aḫẕ olunup ondan meᵓḫūẕ olan mā-ı kes̱īr içinde dühn ḳalīl kılınıp suyun ḳuvvetini dühn aḫẕ edince ḳadar ṭabḫ olunup o dühn ile ṭılā olunur ve baᶜḍı kerre o su terk olunur ve o sudan milḥ münᶜaḳid olup o suda olan milḥ istiᶜmāl olunur. Ve aṣdāfın eklāsı nūre maᶜa'z-zernīḫ ᶜameli gibi ᶜamel eder ve elṭaf olur ve eger nūre bedeline içinde nūre teşmīsen veyāḫūd ṭabḫan tekrār olunan mā-ı nūre mükerreren aḫẕ olunup o mā içine zernīḫ-i mesḥūḳ vaḍᶜ olunsa ceyyid olur. Ve baᶜḍı kerre su destīleri taḥtında vāḳiᶜ olan ᶜalaḳ-i ḫuḍr aḫẕ ve onunla ṭılā olunur. Ve eger müceddeden nābit olan şaᶜrın riḳḳati ḳaṣd olunur ise nūre içine remād-ı kerm ve būraḳ vaḍᶜ olunup kes̱īren taḳlīb olunur yaᶜnī çok karıştırılır ve [baᶜdehu] daḳīḳ-i şaᶜīr ve bāḳılā ve bezr-i bittīḫ ile ġasl olunur ve baᶜḍı kerre nūre ve zernīḫ mā-ı keşk ve mā-ı erüzz ile terkīb olunur ve baᶜḍı kerre içinde mürr ve maṣṭakī

211 "Müsemmaṭ olur" demek, tüyler dökülüp çöp gibi olan nesnesi kalır demektir.

kılınır, baʿḍı kerre zebedü'l-baḥr ile iʿāne olunur.

Nūre-i Müstaʿmelenin İḥrāḳı Muʿālecātıdır: Vācib olur ki nūre taḳlību taḳlīl oluna ve ġasli sürʿat üzere kılına ve dühn-i verd ile ṭılā nūre üzere taḳdīm oluna. Ve ṭılā olunan nūre mā-ı ḥārr ile ġasl olunsa ondan sonra mā-ı bāridde cülūs oluna, zīrā mā-ı bāride cülūs nūre iḥrāḳına ʿilāc-ı ceyyid olur ve baʿdehu ʿades-i muḳaşşer-i mesḥūḳ mā-ı bārid ve ṣandal ile ṭılā olunur ḫuṣūṣan nūre iḥrāḳ eylediyse ve eger iḥrāḳ ḳavī ise isfīdāc merhemi mis̱llilerden ve mürdāsenc-i mürebbā mis̱lliler beyāḍ-ı beyḍ ve dühn-i verd ve kāfūr ile ṭılā olunmak lāzım olur.

Rāyiḥa-ı Nūreyi Ḳaṭʿ ve İzāle ʿİlācıdır: Nūreden sonra ṭībde mürebbā olan ṭīn ile veyāḫūd ṭīn ve ḫall ve dühn-i verd ile mevḍiʿe ṭılā olunur ve bu bābda şeftali yaprağının ḫāṣṣıyyeti ʿacībedir. Ve kermin varaḳı ve şāhisferemin varaḳı mesḥūḳan ṭılā olunur ve kez̠alik ḥınnā ile dahi ṭılā olunur ve o mevḍiʿe ʿuṣfur ve verd ve suʿḍ ve sünbül ve idḫir ve o mis̱lliler fürādā ve mecmūʿan tebḫīr olunur.

Māniʿātu'ş-Şaʿr: Eşʿārı muḫaddirāt-ı müberride nebātten menʿ eder, mes̱elā ibtidā edip evvelā mevcūd olan şaʿr netf olunur ve baʿdehu benc ve afyūn ve ḫall ve şevkerān ile [545a] müfreden ve mürekkeben ṭılā olunur ve onlar ḫall içinde maṭbūḫ olursa ecved olur, ācāmiyye olan ḍıfdıʿların cirmi tecfīf olunup saḥḳ olunduktan sonra bezr-i ḳaṭūnā luʿābı ile veyāḫūd benc ʿuṣāresiyle veyāḫūd ḫall ile ḫalṭ olunup ṭılā olunsa māniʿ-i nebāt-ı şaʿr olur ve o ṭılā mükerreren istiʿmāl olunur. Ve dediler ki ʿaẓāye dühn içinde tefessuḫ edince ḳadar ṭabḫ olunsa şaʿrın nebātına māniʿ olur ve kez̠ālik ḳunfuẕ ṭabḫ olunan dühn dahi māniʿ-i nebāttır ve baʿḍı kerre onun ḍıddı iddiʿā olunup dühn-i mez̠kūr şaʿrı münbittir denilir.

Ve bu bābda z̠ikr olunan edviye-i māniʿadandır isfīdāc reṣāṣ veznleri berāber ve şebb nıṣf cüzʾ ve bu eczālar benc-i raṭbın suyu ile saḥḳ olunur. Ve bir ḳavm zuʿm eyledi ki dem-i ḍafādıʿ-ı ācāmiye ve dem-i selāḥif-i nehriyye nebāt-ı şaʿra māniʿdir ve kez̠ālik ḫafāfişin demi ve kebidi ve dimāġı dahi māniʿdir. Ve bu mez̠kūrlardan devā terkīb edip dediler ki ācām-ı ḳaṣabdan ḍafādıʿ aḫẕ olunup tecfīf olunur ve ḳadīdinden bir miḳdār aḫẕ olunur ve kez̠ālik sülaḥfāt-ı nehriyyenin dem-i müceffefi ve būraḳ-ı aḥmer ve mürdāsenc ve ṣadef-i lüʾlüʾün muḥraḳı veznleri berāber aḫẕ olunup suyla

maᶜcūn kılınır, ᶜāne ve ibṭ eşᶜārı netf olunduktan sonra o mevāḍiᶜ üzere istiᶜmāl olunur. Ve encüre bezri dühn ile şaᶜrı bi-ḳuvvetin neṡr eder.

Mücaᶜᶜidāt-ı Şaᶜr: Şaᶜrı tecᶜīd eden devālar: Ḥulbe ve dühn-i ḥulbe ve sidr-i ebyaḍ ve mürr[212] ve ᶜafṣ ve mürdāsenc bu mecmūᶜ ḫalṭ veyāḫūd baᶜḍısı üzere iḳtiṣār olunur ve onlardan başa ġılāf ittiḫāẕ olunur. Ve baᶜḍı kerre onun içine bezr-i benc ve onun dühnü dahi īḳāᶜ olunur. Ve baᶜḍı kerre benc ᶜalā-ḥālihi münferiden istiᶜmāl olunur ve ḳalīlen iḥrāḳ olunup devā-i āḫer ile ḍarb olunmakla imtizācı ḳābil olan nūre dahi mücaᶜᶜidāt edviyelerinde dāḫil olur ḫuṣūṣan iki ṡülüṡü miḳdārı sidre muḳārin kılınıp mā-ı bārid ile maᶜcūn kılına. Ve keẕālik milḥ-i mürrün rıġvesi şedīden mücaᶜᶜid olur.

Mücaᶜᶜid-i Ceyyiddir: ᶜAfṣ, cevzmāzec,[213] süḥāletü'l-ibr, varaḳ-ı serv yāḫūd ḥabb-ı serv ve ḥabb-ı sefercel, mürdāsenc, keṡīrā veyāḫūd ṭīn-i Ḥūzī, emlec her birinden birer cüzᵓ, söndürülmedik nūre nıṣf cüzᵓ; bu meẕkūrlar mā-ı sılḳ ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunsa mücaᶜᶜid-i müsevvid olur.

Müsebbiṭāt-ı Şaᶜr: Şiḳāḳ-ı şaᶜrın muᶜālecātı bi'l-cümle şaᶜrı tebsīṭ ve irsāl eder ve'l-ḥāṣıl edhān-ı mürḫiye ve luᶜābāt-ı muraṭṭıbe cemīᶜan müsbiṭāt-ı şaᶜr olur.

Teşaḳḳuḳ-ı Şaᶜr: Şaᶜrın teşaḳḳuḳuna sebeb yübs-i mizāc ve ġıdā-ı yābis olur. Ve teşaḳḳuḳa māniᶜ edhān-ı leyyine-i muᶜtedile ve luᶜāb-ı ḫaṭmī ve luᶜāb-ı bezr-i ḳaṭūnā ve luᶜāb-ı varaḳ-ı ḥilāf misllı luᶜābāt-ı leziceler ve terṭībi olan cemᶜan devālardır.

Muraḳḳıḳāt-ı Şaᶜr: Edviye-i şaᶜra būraḳ idḫāl olunsa şaᶜrı terḳīḳ eder.

Şebābede ve Şeybde Kelāmdır

Ve şeyb ve şebābın sebebinde bu mevḍiᶜin ġayri mevḍiᶜde biz tekellüm eyledik, şimdiki ḥālde bizim kelāmımız budur ki mādām ki dem desim ve ve ṡeḫīn ve ḥārr ve lezic olur, ondan tekevvün eden şaᶜr esved olur ve kaçan dem māiyeti aḫẕ eylese şaᶜr şeybe meyl eder.

Mübṭiᵓātu'ş-Şeyb: Şeybi mübṭiᵓ olan tedābīrin baᶜḍısı sebeb-i evvele tedbīr olur ve baᶜḍısı dahi şaᶜrın nefsine vāṣıl tedbīr olur. Ammā tedbīr-i evvel küllü vaḳtin ḫılṭ-ı balġamīyi istifrāġdır ḫuṣūṣan ṭaᶜām üzere ḳayᵓ ile

212 [İstinsah hatasıyla bu kelime Hamidiyeıde "dem"]
213 "Kezmāzek" nüsḫa; "cezmāẕec" nüsḫa.

olan ve ḥuḳun isti'māli ile olan istifrāġdır. Ve 'alīl istifrāġ-ı evvelden sonra istirāḥatte kılınıp ba'dehu yine istifrāġ mu'āvede olunur ve ba'dehu müterāḫiyen ma'ācīn isti'māl olunur.

Ve şebābı īcāb eden ẕikri ātī edviyedir ve o aġdiyelerdir ki ondan bi-i'tidāl keymūs-ı ḥasen tevellüd eder ve onun ḫılṭı dem-i maḥmūd u metīn olur. O aġdiyeler ḳalāyā ve muṭaycenāt ve mükebbebāt ve meşviyyāt mis̱llilerdir ve meraḳ ve s̱erāyid o ḳabīlden değildir. Ve vācib olur ki o aġdiyeyi ictihād edip haḍmı miḳdār ekl eyleye, zīrā haḍm bu bābda aṣl ve esāstır. Ve kaçan o ḥasenü'l-keymūsun haḍmı fāsid olsa ondan dem-i fāsid tevellüd eder. Ve eger mizāc cidden raṭb olursa vācib olur ki ebāzīr-i ḥārre ve ḫardal ve fülfül ve tevābil ve kevāmiḫ ve mürrī isti'māl oluna ve ḫuṣūṣan onlardan herhangisi istimāl olunursa 'ale'r-rīḳ ola ve ḫuṣūṣan sılḳ ve ḫardal isti'māl olunur ve şarābdan ṣırf ve miḳdār-ı ḳalīl ile iktifā oluna. Ve fevākih ve buḳūl-i muraṭṭıba ve elbān ve semek ve herīse ve 'aṣīde tenāvülünden ve mā-ı kes̱īr şürbünden ve faṣḍ-ı kes̱īrden ve şa'rını netften ve sekr-i müfritten ve cimā'-ı kes̱īr ve imsās-ı kāfūr ve mā-ı verd ve dühn-i yāsemīn ve mā-ı yasemīni işbu muṭayyibātı şa'ra imsās eylemekten ictināb vācibdir. Ve mā-ı 'aẕb ile kes̱ret-i istiḥmāmdan ictināb ederler ve eger istiḥmām ederse ḫiffet üzere edip bi-sür'atin neşf etmek vācib olur ve ma'a-hāẕā şa'rı ġasl ḳuvveti ḥāfıẓ olur. İstiḥmām eyledikte şaḥm-ı ḥanẓal ve şūnīz ve būraḳ ve merāretü's-s̱evr ġasūlen isti'māl olunur.

Ammā Ma'ācīn ve 'Aḳāḳīr: O ma'ācīn ve 'aḳāḳīr-i nāfi'alar mādde-i balġamī ḳaṭ' edip şeybi ibtā edenlerdir ve onlar budur: Küllğ yevmin helīlec-i Kābülīnin bir 'adedini levk ve maḍġ ṭarīḳi ile veyāḫūd min-ġayri maḍġin ibtilā' ṭarīḳiyle tenāvül gibi, zīrā o tedbīr şebābı ba'ḍı kerre ilā-āḫiri'l-'ömr muḥāfaẓa eder. Ve keẕālik o ıṭrīfīlāt ki helīlecāt-ı ṣaġīre vü kebīreden mütteḥaẕedir ve keẕālik ḫabes̱ ile mütteḫaẕ olan ma'cūndur ve ẕeheb ile mütteḫaẕ olanlar ma'cūn-ı ḫabes̱īden ḫayrlıdır, onlardan birinin ṣıfatı budur: Ehlīlec-i esved ve emlec her birinden birer cüz' ve belāẕurdan müstaḫrec olan asel nıṣf-ı s̱ümün cüz'; bu meẕkūrlar semn ile ḫalṭ olunur ve 'asel ile ma'cūn kılınıp isti'māl olunur ve cidden ḳavī devā olur. Ve vācib olur ki o devāyı ḳalīlen ḳalīlen isti'māl eyleye te's̱īr-i redī ile te's̱īr eylemesin için. Ve enḳardiyā dahi devā-i ḳavī olur ve mes̱rūdīṭūs dahi ḳavī-

dir, keẕālik tiryāḳ dahi ḳavīdir ve luḥūm-ı efāʿī şiyābı ḥāfıẓadır ve luḥūm-ı efāʿīnin ḳuvveti onu ekle iʿtiyād ile ḥāṣıla olur.

Ṣıfat-ı Maʿcūn-ı Muʿtedil: Helīlec-i esved, birinc, dār-ı fülfül, emlec ve baʿḍı kerre emlec bedeline ḫabeṣ-i ḥadīd kılınır, sükker; bu edviyelerden ıṭrīfīl ittiḫāẕ olunur.

Ceyyid-i Mücerrebdendir: Zencebīl, helīlec-i Kābülī, dār-ı fülfül veznleri berāber kılınıp istiʿmāl olunur. Keẕālik bizim terkīb eylediğimiz bu devā: Helīlec-i Kābülī yirmi dirhem, ḫabeṣ-i ḥadīd dört dirhem, ġārīḳūn beş dirhem, zencebīl, dār-ı fülfül, ḳaranfül her birinden üçer dirhem; bu edviyeler ʿasel ile maʿcūn kılınıp istiʿmāl olunur. Ve vācib olur ki ẕikri müteḳaddim müşeyyibāttan her hangisi istiʿmāl olunursa bir sene-i kāmile istiʿmāl oluna. Ve şebāba muḥibb olup bu maʿcūn miṡllileri tenāvül eden kimselere vācib olur ki o maʿcūn üzere nıṣf-ı nehāra ḳadar ṣabr ve imsāk edip ġıdāsını badʿehu tenāvül eyleye.

Şeybden Māniʿ Olan Leṭūḫāt: Cemīʿan edhān-ı ḥārre-i muḳavviye ve cemīʿan seyyālāt ki [o seyyālāt mizāc-ı şaʿrı ḥarāret-i ġarīziyyesi üzere ḥāfıẓa olan edviyeye ṭabʿda müşābih ola ve o ḳuvvet ḥasebiyle şaʿra dāḫil ve nüfūẕ eden ġıdā tekerrüc eylemeye ve o devā ḳaṭrān miṡllilerdir. Ve kaçan onunla eşʿāra ṭılā olunsa dört gün miḳdārı üzerinde terk olunur ve baʿdehu ḥammāma idḫāl olunur ve bu vech üzere ḳaṭrān istiʿmāli reʾsinin mizācı ḥārr[214] olanlara dahi ʿilāc olur. Ve sāil ve raḳīḳ olan zift-i raṭb dahi bu efʿālde ḳaṭrān gibidir. Ve keẕālik dühn-i ḳusṭ cidden ḳavīdir ve dühn-i bān ve dühn-i şūnīz dahi cidden min-külli şeyʾin aḳvādır ve şaḥm-ı ḥanẓal ile mütteḫaẕ olan dühn ve ḫardal dühnü keẕālik ḳavīlerdir. Ve ceyyid-i ḳavī budur ki dühn içinde şūnīz tabḫ oluna ve baʿdehu veyāḫūd maʿan ḥanẓal ṭabḫ oluna. Ve zeytūn-i berrīden muʿteṣır olan zeyt ile küllü yevmin temrīḫe idmān olunsa şeybi menʿ eder.

Dühn-i Ceyyid: Zeyt-i ünfāḳ üç ḳısṭ, sünbül bir buçuk ūḳıyye, aẓfār-ı ṭīb nıṣf ūḳıyye, fiḳāḥ-ı idḫir nıṣf ūḳıyye; bu edviye dühn içinde ṡülüṡü [545b] kalınca ḳadar veyāḫūd su içinde ḳuvvet-i edviyeyi su aḫẕ-ı şedīd ile aḫẕ edince ḳadar ṭabḫ olunur ve ṣūret-i aḫīrede edviyenin ḳuvvetini aḫẕ eden

214 Ṭabʿ ile olan nüsḫada "ḥārr" bedeline "bārid" vāḳiʿ olmuştur, nüsḫa-i ūlā evlā olmak ẓann olunur.

su dahi zeyt ile su ẕāhib ve zeyt bāḳī olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve bu sūrette aṣveb budur ki o su ile ṭabḫ olunan zeyt taḳlīl ve bir buçuk ḳısṭ miḳdārına iḳtiṣār oluna ve baᶜdehu bir buçuk ūḳıyye aḳāḳıyā şarābla idāfe olunur ve nāᶜimen saḥḳ oluna ve o aḳāḳıyā maṭbūḫ-ı mevṣūf-ı meẕkūra ḫalṭ olunup istiᶜmāl oluna.

Dühn-i Ceyyid-i Āḫer: Ḥabbu'l-ḳuṭn dühnü ve dühn-i ās ve dühn-i emlec veznleri berāber kılınıp mecmūᶜdan bir rıṭl aḫẕ olunup ve suᶜd ve selīḫa ve sünbül ve şūnīz ve ḳaranfül ve şaḥm-ı ḥanẓal ve kusṭ ve ᶜūd-ı ḫām yaᶜnī ᶜūḍ-ı ġayr-i muṭarrā ve fiḳāḥ-ı idḫir ve ḳaṣabu'ẕ-ẕerīre veznleri berāber aḫẕ olunup o mecmūᶜdan yüz dirhem aḫẕ olunur ve ḥanẓal ᶜuṣūresinde eger o ᶜuṣāre var ise veyāḫūd ḳuşūr-ı cevz ᶜuṣāresinden dört rıṭl ᶜuṣārede ṭabḫ olunur ve kaçan suyun nıṣfı ẕāhib ve nıṣfı bāḳī kalsa üzerine dühn vaḍᶜ olunup ṭabḫtan ḫālī olunmaz ḥattā su ẕāhib ve dühn bāḳī olunca ḳadar ve taṣfiye olunup istiᶜmāl olunur.

Leṭūḫ-ı Ceyyid: Bu leṭūḫ şeybi ibṭā eder ḥattā ḳarībü'l-ᶜahd olan şeybi dahi izāle eder, o leṭūḫ budur: Aḳāḳıyā, ᶜafṣ, ḥulbe, bezr-i benc, küzbere-i yābise, sünbül-i lāẕen ve ḳuşūr-ı cevz ᶜuṣāresinin müceffefi ve şaḳāyıḳ-ı nuᶜmānın ᶜuṣāre-i müceffefesi ve ṣadā-ı ḥadīd ve rūsaḫtec ve şebb-i esved, baᶜẓı nüsḫada ibrinc dahi vāḳiᶜ olmuştur; bu edviyelerden aḳrāṣ-ı raḳīḳa ittiḫāẕ ve tecfīf olunur, beher şehr üç defᶜa mā-ı emlec ve mā-ı ās ile ṭılā olunur.

Ġalūf-ı Ceyyid: Helīlec-i esved, emlec, ᶜafṣ her birinden on birer, lāẕen yirmi, varaḳ-ı ās ve ḥabb-ı ās her birinden otuzar; bu edviye üç rıṭl zeyt içinde vaḍᶜ olunur ve üç gün onun içinde terk olunur ve baᶜdehu taġalluẓ edince ḳadar ṭabḫ olunup ondan ġalūf ittiḫāẕ olunur.

Ve bizden muḳaddem olanların bu bābda tecribe edip ve bizim zamānımızda dahi tecribe olunan devālardandır: Belḫī olan zāc-ı aḥmer şarābı bir dirhem miḳdārı istiᶜmāl olunsa şeybi neṡr eder ve bedeline şaᶜr-ı esved inbāt eder velākin onu istiᶜmāle bedeni ḳavī ve merṭūb olanlar taḥammül ederler ve onu istiᶜmālden sonra vācib olur ki riyeyi tenḳıye ve terṭīb eder devā istiᶜmāl eyleyeler.

Ḫıḍābātı Ẕikr Ederiz

Kütüb-i ḳavmde birez edhān yazılmıştır ki o edhān ḫıḍābāttan ẓann olunur velākin tecribe ile istiḫrāc olunan budur ki kaçan ḫāṣṣıyyeti ḳaviyye olan ʿaḳāḳīre dehānet ʿāliye olsa o dühn-i ʿālī şaʿr ile ḳuvā-yı ʿaḳāḳīr arasına ḥaylūle edip ve o dühniyyet ʿaḳḳārın ḳuvāsı nüfūẕuna māniʿ olur ve o ʿaḳāḳīr-i ḳaviyyenin şaʿrda teʾs̱īri ve fiʿli olmaz meger ki o ʿaḳḳārın ḳuvāsı şedīde olup veyāḫūd ḫāṣṣıyyet-i ʿaẓīmesi olup o ḥāil ona ḥaylūlete ḳādir olmaya ve bu mis̱lli ḳuvvet-i şedīde ancak ṣada-ı ḥadīd ve ṣada-ı üsrüb ve ḳuşūr-ı cevzin māiyyeti ve onların ems̱āli gibi ḳaviyyetü'ṣ-ṣıbġ olan edviyede olur. Ve mercūdur ki bu mis̱lli ḳaviyyü'ṣ-ṣıbġ olan edviyenin ḳuvveti mükerreren edhāna aḫẕ olunup ve ḫall ve ḫamr gibi müberridāt dahi o edviyeyi istiʿmāle vāṣıṭa kılınsa o devā aḫḍābdan bir şeyʾ-i muʿteber olmak mümkin olur. Ve bu meẕkūr o kelāmın aṣlı ve esāsıdır ki ḳavm ona şehādet ederler ve biz görüp ve istimāʿ ederiz ki ḳavm derler: Kaçan şecere-i cevzin ʿurūḳundan bir ʿırḳ evvel-i rebīʿde ḳaṭʿ olunup içinde dühn olan bir ḳārūreye ilḳām olunduktan sonra maʿan bir arḍada defn olunsa o ḳārūrede olan zeyti o ʿırḳ neşf edip kimini reşḳ ve remy etmekle ve kimini maṣṣ etmekle ḳārūreden dühnü iʿdām eder ve kaçan faṣl-ı ḫarīf gelse o ʿırḳ maṣṣ eylediği dühnü irsāl eyleyip o zeytin eks̱eri ḳārūrede vāḳiʿ olur ve o zeyt ḫıḍāb olur ve bābu'l-ḫıḍābda meẕkūr olanların eks̱eri kirāren ve mirāren istiʿmāl olunmakla nefʿi ẓāhir olur.

Ve bundan sonra maʿlūm ola ki şaʿrı ṣābiġ olan ṣıbġın eks̱eri üç ḳısmdır: biri müsevvid ve biri müşaḳḳır ve üçüncüsü mübeyyiḍdir ve biz onlara müsevvidāt-ı ceyyide ẕikri ile ibtidā eyleriz:

el-Müsevvidāt: Ḥınnā ve vesme müsevvidlerdir. Ve tesvīde vesme aṣldır ki onun üzere nās icmāʿ eylemiştir ve şuʿūrun istiʿdādı ḥasebiyle ḥınnā ve vesmenin teʾs̱īri muḫtelif olur. Ve onlar ile iḫtiḍābda nās evvel[ā] ḥınnā ile bedʾ ederler ve baʿdehu ḥınnāyı ġasl edip vesme ile iḫtiḍāb ederler ve onlar ile iḫtiḍāb eylediklerinde miḳdār-ı muʿteber ṣabr eder ve her ne ḳadar o ḫıḍābı imsāk eks̱er olursa o ṣıbġ ecved olur. Ve nāsın baʿḍısı ḥınnā ve vesme ile maʿan iḫtiḍāb ederler ve baʿḍı āḫer dahi ḥınnā ile iktifā edip ondan ḥādis̱ olan şuḳret-i şaʿra rāḍī olurlar ve baʿḍı dahi yalnız vesme ile bilā-ḥınnā şaʿrına ḫidāb edip ondan ʿārıḍ olan taṭvīse rāḍī olurlar.

Ceyyid ve Hindiyye olan vesmenin teʾs̱īri ve fiʿli esraʿ olur velākin taṭvīs ve şuḳreti eşedd olur ve vesme ve Kirmāniyye ḫıḍābı eḳall ve ebṭaʾ olur velākin ṣıbġının sevād-ı şaʿrīye meyli olur ve onda taṭvīs kes̱īr olmaz.

Ve vesme ṣıbġını levn-i şaʿra redd eylemeğe muḥabbet eden kimse her ne ḳadar vesmeyi ḥınnā istiʿmālinden sonra istiʿmāl eylediyse vesmeden sonra dahi ḥınnā ile iḫtiḍāb eyleye, zīrā vesmeden sonra ḥınnā istiʿmāli şuḳret ve taṭvīsi külliyyen ibṭāl edip ve ṣıbġı levn-i şaʿra redd eder velākin baʿde'l-vesme ḥınnā istiʿmāl eden kimseye vācib olur ki o ḥınnāyı şaʿr üzere kes̱īren imsāk eylemeye belki serīʿan ġasl eylemek lāzımdır. Ve baʿḍı nās o ḫıḍābı mā-ı summāḳ ve mā-ı rummān veyāḫūd mā-ı rāib ile cemʿ ederler veyāḫūd o iki ḫıḍābı mā-ı maṣl ile ve ḳuşūr-ı cevz suyuyla cemʿ ederler ve onların cümlesi ḫıḍāb-ı müsevvide muʿīn olurlar. Ve baʿḍılar dahi ḥınnā ile vesmeyi o mā ile cemʿ ederler ki nūre ve mürdāsencle ṭabḫan veyā teşmīsen terbiye olmuş ola ve terbiyesi o ḳadra bāliġ ola ki ona ġams olunan ṣūfeyi tesvīd eyleye, pes bu minvāl üzere olan dahi müsevvidāt-ı ceyyideden olur.

Ve kaçan ḫıḍāb içine bir dirhem miḳdārı ḳaranfül vaḍʿ olunsa cidden esved olur ve ġāile-i ḫıḍābdan dimāġı emīn eder ve maḍarratını menʿ eder, ammā kes̱īren istiʿmāl olunup lākin nefʿi bizim ẕikr eylediğimiz ḫıḍāblardan dūn olan ḫıḍāblar budur ki ʿafṣ zeyt ile mesḥ olunup iḥrāḳ olunur ve ecved olan o ʿafṣ-ı memsūḥu ḳıdr-ı muṭayyende müsevvede ve münsaḥiḳa olunca ḳadar iḥrāḳ olunan olur ve onu iḥrāḳta mübālaġa olunmaz ve o mis̱li muḥraḳ olan ʿafṣtan yirmi dirhem, rūsaḫtec on dirhem, şebb iki dirhem, milḥ-i derānī bir dirhem; bu edviyelerden ḫıḍāb ittiḫāẕ olunur ve o ḫıḍāb şaʿrı sevād-ı s̱ābit ile tesvīd eder. Ve baʿḍı kerre ḫıḍāb bu nüsḫa üzere dahi istiʿmāl olunur: ʿAfṣtan bir rıṭl aḫẕ ve zeytle mesḥ olunduktan sonra teşaḳḳ[uḳ] edince ḳadar ḳaly olunur ve rūsaḫtec ve şebb ve kes̱īrā her birinden on beşer dirhem, milḥ yedi dirhem bu devālar aḫẕ olunup cemīʿan saḥḳ-ı ceyyid ile saḥḳ olunur ve mā-ı ḥārr ile maʿcūn kılınıp iḫtiḍāb olunur ve şaʿrın üzerinde üç sāʿat miḳdārı terk olunup baʿdehu ġasl olunur. Ve baʿḍı kerre o nüsḫaya ḥınnā ve vesme dahi idḫāl olunur.

Ve bundan sonra meşhūr olan ḫıḍāb budur ki nūre, mürdāsenc, ṭīn-i meʾkūl veyāḫūd Ḥūẕī [veyāḫūd] ḳaymūliyā veyāḫūd murād eylediğin aṭyān-ı reʾsten biri; o eczālar veznleri berāber aḫẕ olunur, ʿacin-i [546a]

ḫıḍāb gibi maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur ve üzerine varaḳ-ı sılḳ vaḍᶜ ve iᶜlā olunur ve milāk-i emr mürdāsenci şedīden saḥḳ olur. Eger edviye-i meẕkūreyi maᶜcūn kıldığın su içinde mirāren ve mükerreren ḥınnā ve vesme ṭabḫ veyāḫūd teşmīs eylediğin su olur ise o ḫıḍāb ecved olur velākin baᶜde'l-ᶜacn o ḫıḍābı bi-şarṭi muḥāfaẓati'r-ruṭūbet altı sāᶜat miḳdārı terk edip baᶜdehu istiᶜmāl eylemek vācibdir.

Ve keẕālik ḥınnā vesme ve kuḥl gibi olunca ḳadar saḥḳ olunan mürdāsenc, nūre, ᶜafṣ-ı maḳlüvv, rūsaḫtec, şebb, tīn, keṡīrā, ḳaranfül bu edviyeler veznleri berāber aḫẕ olunup iḫtiḍāb olunur.

Bu maḳāmda biraz ḫıḍābāt-ı müsevvede vardır ki onları kütübde ḳavm ẕikr ederler, onların içinde ᶜaḳl ḳabūl edip iᶜtimād olunanları biz ẕikr eyledik:

Ḫıḍāb-ı Ceyyid Ṣıfatı: Ḥınnā bir cüzᵓ, vesme iki cüzᵓ, rūsaḫtec, şebb, milḥ-i derānī, ᶜafṣ-ı maḳlüvv, ḫabeṡ-i ḥadīd veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall ile saḥḳ olunur ve ona iḥmirār ᶜārıḍ olunca ḳadar terk olunur ve baᶜdehu istiᶜmāl olunur.

Ve ḳavmin ḫıḍābāṭ-ı meẕkūresindendir: Ḫabeṡ-i ḥadīde ḫall-i ḫamr dört iṣbaᶜ miḳdārı ᶜālī olunca ḳadar ṣabb olunup onun içinde şedīden saḥḳ olunur ve o ḫallin nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunup iki üsbūᶜ miḳdārı terk olunur ḥattā o müddette onun küllīsi zencār gibi olur ve o ḥabeṡ miḳdārı helīlec aḫẕ olunup üzerine ḫall-i meẕkūr baᶜde's-saḥḳ sabb olunur ve ḫall neşf olunup ḫalūḳ gibi olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu dühn ile ġamr ve setr olunup ġaliye gibi olunca ḳadar ṭabḫ olunur, eger murād edersen ṭīb dahi idḫāl edersin ve bu ḫıḍābda maᶜa'd-dehāne ṣıbġ olduğu ṣaḍā-ı ḥadīdin ḳuvveti ḥasebiyle olur.

Ve keẕālik ḫabeṡ-i fıḍḍa ḫall içinde şedīden ṭabḫ olunursa o dahi müsevvidāt-ı ḳaviyyeden olur. Ve bana eḥabb olur ki ḫall bedeline ḥummāḍ-ı nārenc ve ütrücc kılına ve ṭabḫ bedeline ḥadīdi veyāḫūd fıḍḍayı o ḥummāḍ içinde bir müddet terk kılına.

Ve keẕālik ḳavm dediler ki bir ḳınnīne içine sefūf kılınan şaḳāyıḳ-ı nuᶜmān ve şebb ve sükk vaḍᶜ olunup şaḳāyıḳ-ı nuᶜmānın her rıṭlına iki ūḳıyye şebb ve sükk vaḍᶜ olunsa ve o ḳınnīne zibl içine defn olunsa o edviye ḫıḍāba münḫal olur. Ve yine ḳavm dediler ki şaᶜīrin nebāt-ı raṭbı sünbülünü

iḫrāc etmezden muḳaddem aḫẕ olunup nıṣfı miḳdārı şebb ile cevf-i ḳārūre-ye vaḍʿ olunan serḳīnde defn olunsa o nebātın küllīsi mā-ı esved ve leṭūḫ-ı müsevvid olur.

Ve keẕālik şeceresi üzere olan ḳarʿ-ı raṭb taḳvīr olunup içinden buṭūnu iḫrāc olunduktan sonra onun cevfine milḥ ve miḳdār-ı ḳalīl ḫabes̱-i ḥadīd doldurulsa ve taḳvīr olunan ḳısr mevḍiʿine redd olunup taṭyīn olunsa onun derūnunda olan eşyā cemīʿan mā-ı esvede istiḥāle edip ḫıḍāben ve midā-den istiʿmāl olunur. Ve yine ḳavm dediler ki varaḳ-ı keber saḥḳ olunup le-ben ile ḫuṣūṣan leben-i insān ile ṭabḫ olunsa ḥattā leben s̱ülüs̱e bāliġ olsa ve bir leyle o maṭbūḫ terk olunsa ḫıḍāb-ı ceyyid olur ve benim katımda o devā ḥāfıẓāt-ı şaʿrdandır. Ve Cālīnūs ẕikri ātī devānın ḫıḍāb olduğuna şehādet eyledi ve dedi ki şeceretü'l-cevzde salkım gibi olan zehre aḫẕ olunup zeyt ile saḥḳ olunur ve o mesḥūḳ ḳafr[215]-ı raṭbdan bir şeyʾle ṭılā olunur. Ve baʿḍılar dediler ki o ḫıḍāba baʿr-ı māʿiz dahi ḫalṭ olunsa ceyyid olur. Ve yine ḳavm dediler ki kavak ağacının ḳuşūr-ı aṣlı zeyt ile saḥḳ olunsa ve onun ile iddihān olunsa o dahi şaʿrı tesvīd eder ve eger zeyt bedeline su kılına ümīd olunur ki ecved ola ve benim ḳavlim Būles ẕikr eylediği ḫıḍābda dahi bunun gibidir. Būles dedi ki şaḳāyıḳu'n-nuʿmān verd-i zeyt içinde ġāliye gibi olunca ḳadar saḥḳ olunsa o verd ḫıḍāb olur. Eger Fūles'in bu ḳavlinin maʿnāsı var ise o ḫıḍāba şebb katılmak gerektir, devāyı şebb tenfīẕ ve taġvīṣ eyleye. Ve keẕālik ḳuşūr-ı cevz ile dühnü ter-biyede ve suda ṭabḫta ve miḳdār-ı ḳalīl üzerine şebb īḳāʿında olan maḳāl-i ḳavmi ben taḍʿīf ederim, mā-ı şaḳāyıḳta dühn ṭabḫ olunur su fenā bulunca ḳadar dediklerini.

Ve keẕālik dühn-i ḥall aḫẕ olunup üzerine s̱ülüs̱ü miḳdārı emlec idḫāl olunduktan sonra bir sāʿat miḳdārı bi-rıfḳin ṭabḫ ve baʿdehu taṣfiye ve onun her bir rıṭlı için üsrübün ṣafāyiḥ-i raḳīḳasından bir rıṭl ḫalṭ olunup rıfḳ ile ṭabḫ olunur üsrübü ẕevebān eylemesin için ve dühn müştaʿil olmasın için dāimā taḥrīk olunur ve baʿdehu birkaç eyyām terk olunup baʿdehu aḫẕ olu-nur. Ben derim ki bu devāda nevʿan-mā recā vardır ḫuṣūṣan onun içinde şebb dahi ola. Ve yine ḳavm dediler ki keẕālik ḫıḍāb olur dühn-i bān nārcīl cevfine vaḍʿ olunup taṭyībinde tevs̱īḳ olunsa ve iḥtiyāṭ üzere tennūra vaḍʿ

215 "Ḳafr" "ḳār" maʿnāsına yaʿnī zifttir.

olunsa iḫrāc olundukta dühn ḫıḍāben ḫurūc eder ve evlā olan bu devā şeybe mānīᶜ edviyeden ᶜadd olunmaktır. Ve yine ḳavm dediler ki ᶜacemü'z-zebīb tenḳıye olunup ke'l-kuḥl nāᶜimen saḥḳ olunsa ve dühn ḫall ile ġamr ve setr olunup bir şehr miḳdārı serḳīne defn olunsa nuṣūl için ḫıḍāb-ı ceyyid olur. *Ve "nuṣūl" levni mütemeyyiz olana şaᶜrdır, bu vech üzere nuṣūlun nefsi ḳarīben gelir.*

Ve mücmaᶜun ᶜaleyh gibi olan ḫıḍābdandır laḳlaḳ yumurtası ve toy kuşunun yumurtası. Ve bizim zamānımıza müṣādif oldu ki Melik Şemsü'd-devle ḳaddesallāhu rūḥahu ḥaḍretlerinin ḥayātında onun fühūdātından biri fehd-hānede nāim olan fehhādın liḥyesinden bir ṭarafa sülāḥasını ilḳā eyledi ve o mevḳiᶜ necv ve sülāḥa sebebiyle ebyaḍ iken esved oldu.

Ġāliye: Ḳavm bu ġāliyeyi medḥ edip dediler ki emlec elli dirhem ve ās-ı raṭbdan maᶜṣūr mā-ı ās bir buçuk rıṭl; bu mezkūrlar dört rıṭl su içinde nıṣfı ẕāhib olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu nārdan inzāl olunup elli dirhem ḫaṭmī ve elli dirhem ḥınnā ve elli dirhem vesme ve yirmi ᶜafṣ-ı maḳlüvv ve on zāc ve elli ṣamġ aḫẕ olunup o maṭbūḫa ilḳā olunur ve ġalīẓ olunca ḳadar ṭabḫ olunup misk ve sükk ile taṭyīb olunur ve ḫıḍābı murād olunan mevḍiᶜe ondan ġılaf ittiḫāẕ olunur ve cirmi miḳdārı mevḍiᶜi boyar.

Ve yine ḳavm dediler ki ḥabb-ı ḳuṭnun dühnü otuz dirhem aḫẕ olunur ve ona bürāde-i ḥadīd ve bürāde-i üsrüb ve rūsaḫtec her birinden dörder dirhem ilḳā olunur ve cemīᶜan saḥḳ olunup esved olunca ḳadar terk olunur ve baᶜde'l-isvidād taġliye ve taḳvīm olunur ve misk ile taṭyīb olunur.

Ve maᶜlūm ola ki şaᶜīr-i muḥraḳ ve ḳuşūr-ı bāḳılā ve ḳuşūr-ı rümān ḫıḍābda ḥınnā medḫaline dāḫil olan edviyedendir ve ḳuşūr-ı cevz dahi onlar gibidir. Ve edviye-i ḫıḍāb edviye-i müfrede cedāvilinde ẕikr olundu, o edviyenin ümmehātı şeyṭarec ve mürr ve ḥuḍaḍ ve ḫardal ve milḥ ve ḫarbaḳ ve sermaḳ ve emlec ve bersiyāvuşān ve şaḳāyıḳ ve ḥınnā ve vesme ve nuḥās-ı muḥraḳ ve ḫabeṡ-i ḥadīd ve mā-ı ḳuşūr-ı bāḳılā-i raṭb ve ḳuşūr-ı cevz ve mā-ı ḳuşūr-ı cevz ve aḳāḳıyā ve ḥıltīt ve bezr-i sılḳ ve ās ve ḥabbu'l-ās ve mürdāsenc ve lāẕen ve nūre ve ḫabeṡlerin küllīsi ve keẕālik bürādātın küllīsi ümmehāt-ı ḫıḍābdır.

el-Müşaḳḳırāt ve Müşaḳḳırāt Mecrāsına Cārī Olanlardır: Ve ḳavm dediler ki ḳaṣab-ı Nebaṭīnin ṭarī iken bir cānibinden ḳışrı aḫẕ ve izāle olunup

cānib-i āḫerden üzerine nār īḳād olunsa ondan seyelān eden ruṭūbet ḫıḍāb olup onunla ṭılā olunan mevḍiᶜi levn-i ẕehebe ṣābiġ olur. Ve keẕālik ṣadā-ı ḥadīd mā-ı zāc ile onun gibi müşaḳḳırdır velākin ḥınnā gibi onda dahi ṣabır olunmak gerektir. Ve keẕālik ḥınnā ve şarāb dürdīsi ve rātīnec veznleri berāber ve idḫirden bir şeyᵓ aḫẕ olunup onunla iḫtiḍāb olunur veyāḫūd ḥınnā kündüş ṭabīḫiyle maᶜcūn kılınıp iḫtiḍāb olunur. Ve ḳavm dediler ki şebb ve isferek ile ve zaᶜferān veyāḫūd mürr ve sevrec [546b] yaᶜnī milḥ-i debbāġa ile ṭılā olunup yevmen ve leyleten terk olunur ve o ḫıḍāb baᶜḍı kerre eyyāmen terk olunur. Ve kaçan türmüs ḫall-i ḫamr ile maᶜcūn kılınıp mirāren onunla ṭılā olunsa o dahi şuḳrete ṣābiġ olur. Ve keẕālik türmüs-i mesḥūḳ on dirhem, mürr beş dirhem, milḥ-i debbāġa yaᶜnī sūrec üç dirhem, dürdī-i şarāb-ı müceffef ü muḥraḳ üç dirhem, remād-ı kerm ḥaṭabının suyu ḳadr-i kifāye.

<u>Muḥammir-i Ḳavī:</u> Summāḳ iki ūḳıyye, ᶜafṣ üç ūḳıyye, āzeryūn iki ūḳıyye, bersiyāvuşān iki bāḳa yaᶜnī iki deste, efsentīn bir bāḳa, türmüs-i yābis-i muḳaşşer iki keff; bu meẕkūrlar daḳḳ olunup on rıṭl su içinde eyyāmen naḳᶜ olunup baᶜdehu reᵓse fātiren ḍımād olunur.

Ve ḳavm dediler ki suᶜd ve kündüs suda ṭabḫ olunup ṭabīḫi cidden ḳavī müşaḳḳır olur. Ve dahi ḳavm dediler ki dürdī-i şarāb muḥraḳan ve ġayr-i muḥraḳ aḫẕ olunup dühn-i bān veyāḫūd dühn-i idḫir ile ḫalṭ olunur.

<u>el-Mübeyyiḍāt:</u> Onlardan biri ḫuṭāf ḫurᵓudur. Ve nesrīn ve māş ve zehretü'l-būṣīra'l-ebyaḍ ve ḳuşūr-ı fücl ve merāretü's-s̱evr ve buḫār-ı kibrīt ve fiḳāḥ-ı keber ve fiḳāḥ-ı zeytūn bu meẕkūrlar fürādā ve mecmūᶜaten mübeyyiḍlerdir ḫuṣūṣan ḫall ile ṭılā oluna ve ḫuṣūṣan mevḍiᶜe kibrīt tütsüsü verilip baᶜdehu onlar ile ṭılā oluna veyāḫūd bezr-i rāsen ve füclün ḳışr-ı yābisi ve şebb bu mecmūᶜ aḫẕ ve nıṣf cüzᵓ ṣamġ-ı ᶜArabī ile cemīᶜan daḳḳ oluna. Ve keẕālik nesrīn varaḳı ve ḳuşūr-ı ḫaşḫāş ve lüffāḥ ve eger o ḳuşūr-ı ḫaşḫāş ve lüffāḥ bu iki muḫaddir bedeline benc vaḍᶜ olunursa ḳavī olur ve ḫıḍāba ḫalṭ olunur ve eger ona kāfūr ve mā-ı verd idḫāl olunursa ecved olur. Ve baᶜḍı kerre dahi şaᶜr ıslatılıp kibrīt ile leff olunup baᶜdehu onunla tebḫīr olunur, gece iki defᶜa bu minvāl üzere ᶜamel olunur.

<u>O Aḥvāl İle Tedbīrdir ki Ḫıḍābdan Sonra İşlenir ve Ḫıḍāba İtbāᶜ Olunur:</u> Ḫıḍābātın eks̱eri dimāġı müberrid ve müfsiddir ve nevāzil ve sekte mis̱llile-

re dimāġı müheyyiʾ ve muʿidd olur, pes vācib olur ki baʿde'l-ḫıḍāb ḫıḍābın ḳurbünde muʿālece olunup o ʿavārıḍ ʿurūḍdan menʿ oluna ve ḫıḍāb ʿaḳıbında ṭīb-i ḥārrdan misk ve ḳaranfül ve o mis̱lli aṭyāb-ı ḥārre istiʿmāl oluna. Ve baʿḍı kerre ḫıḍābdan şaʿra imtidād ʿārıḍ olup veted gibi olup cuʿūdeti zāile ve vaḍʿı ḳabīḥa olur ve o maḍarrat tedārük olunup o ḫıḍābın aḫlāṭına şaʿrı muraḳḳıḳ ve mücaʿʿid edviye ḫalṭ ve idḫāl olunur ḫuṣūṣan eşʿār-ı ḫaşine iḫtiḍāb olundukta onun ḫıḍābına muraḳḳıḳ ve mücaʿʿid edviye idḫāli müʾekkeden vācib olur. Ve baʿḍı kerre dahi ḫıḍābdan liḥye telebbüd edip keçe gibi olur ve şaʿr nüks eder ve birbirine munḍamm olur ve onun tedārükü ʿaḳīb-i ḫıḍābda dühn-i benefşec ve dühn-i ḫīrī istiʿmāli olur. Ve baʿḍı kerre ḫıḍābdan beşereye isvidād ʿārıḍ olur ve nās onu bāḳılā ve ḥımmaṣ daḳīḳleriyle ġasl ederler velākin ḫıḍābda olan dühn-i ḥārr ḥasebiyle beşereye sevād ʿārıḍ olsa ben o sevādı ġasl eylemem.

Ve baʿḍı kerre ḫıḍābdan sonra şaʿra nuṣūl ʿārıḍ olur yaʿnī ḫıḍābın levni şaʿrda müteġayyir olup ḳabīḥ olur ve onun muʿālecesinin ecvedi budur ki ḫıḍābdan cevze miḳdārı bir şeyʾ aḫẕ olunup tecfīf olunur ḫuṣūṣan ḳuvvet-i ġavvāṣası olan ḫıḍābdan aḫẕ ve tecfīf olunur ve kaçan nuṣūl bi'l-fiʿl ẓuhūr veyāḫūd ẓuhūra ḳarīb ve müteheyyiʾ olsa misvāk gibi ḫaşebe aḫẕ olunup ṭaraf-ı vāḥidi lett ve daḳḳ olunur ve o daḳḳın ḫilāliyle o ḫıḍāb-ı maʿḳūd aḫẕ olunup o nuṣūla itbāʿ olunur. Ve bir ḳavm dahi dühn-i bān ve dühn-i lāẕen gibi olan edhān-ı ṭayyibe duḫānını aḫẕ edip veyāḫūd şemʿin duḫānını aḫẕ edip o duḫānla nuṣūle mesḥ ederler velākin bu vech üzere olan nuṣūlün ṣalāḥı kaçan şaʿr gasl olunsa bāṭıl olur.

Ḥazāz Beyānındadır

"Ḥazāz" ḥā-ı mühmelenin fetḥiyle eczā-ı ṣıġārdır ki fī-ġayri teḳarruḥin baştan nuḫāle mis̱ālinde taḳaşşür eder ve ona ḥazāz-ı ibriyye tesmiye olunur. Ḥazāzda olan kelām şaʿrda vāḳiʿ kelāma müşākil ve münāsib olmakla kelām-ı şaʿr ʿaḳıbında ḥazāzda biz tekellüm eyleriz ve deriz ki ḥazāz ibriyye dedikleri ʿillettir yaʿnī o nuḫāledir ki başta tekevvün eder ve taḳşīr-i ḫafīften bir nevʿdir, bilā-ḥarec reʿse ʿārıḍ olur cilde-i reʾsin saṭḥ-ı aʿlāsının mizācına fesād ʿārıḍ olmakla. Ve ḥazāzın erdeʾi teḳarruḥa ve menābit-i şaʿrın fesādı meblaġına bāliġ olandır ve keẕālik mādde-i ḥādde vü būraḳıyye veyāḫūd

dem-i sevdāviyye ile ḥādis̱ olanlardır. Ve baʿḍı kerre sebeb-i ḥazāz reʾste sūʾ-i mizāc olup vāṣıl olan ġıdāyı o sūʾ-i mizāc ifsād etmekle olur ve baʿḍı kerre yübs-i mücerred ile dahi ʿārıḍ olur ne ḳadar bedenin emzice-i sāiresi muʿtedil olur ise ve baʿḍı kerre ḥazāz-ı reʾs ʿuḍv-ı āẖere müşāreket ḥasebiyle olur.

el-ʿİlāc: Biz deriz ki ḥazāzın bir ṣınfı ẖafīf olur, onun ʿilācı dahi ẖafīf olur, kaçan başa dühn-i verd ve dühn-i benefşec ve luʿābātla ṭılā olunsa onun tedbīrine kifāyet eder. Ve ṣınf-ı āẖer ondan eşedd olur, onun ʿilācında cilāsı olan edviyeye ḥācet olur, cilāsı ve taḥlīl-i ḳavīsi olan edviye istiʿmāl olunduktan sonra ardınca muraṭṭıb ve muʿaddil devālar istiʿmāl olunur.

Ve ḥazāzın bir ṣınfı dahi vardır ki cidden redīdir, taḳrīḥe müʾeddī olur; onun ʿilācında vācib olur ki faṣd ve ishāl ile beden tenḳıye oluna eger onlara ḥacet var ise ve sebebi imtilā ile bedenden başa teraḳḳī eden mevādd ise ona baʿde't-tenḳıye muʿālece olunur ve her kaçan ona edviye-i āliye ile ʿilāc olunsa ona edhān itbāʿ olunur.

Ḥazāz-ı Leyyine Edviyeleridir: O edviyelerde leẕʿ-i kes̱īr olmaz. Kaçan ḥazāz-ı ḍaʿīf ẓuhūra ḳarīb olsa ona bu ʿilāc kifāyet eder: Mā-ı sılḳ ve mā-ı ḥulbe ile reʾs ġasl olunur ve keẕālik ḥabb-ı biṭṭīẖ ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ ve türmüs ve baḳılā ve bezr-i ẖaṭmī zeyt içinde maṭbūẖan ve luʿāb-ı sefercel ve ẖaṭmī ve kes̱īrā ve ṭīn-i Ḫūzī ve ḳaymūliyā ile ve ẖuṣūṣan ḳaymūliyā ile bir sāʿat miḳdārı başa ṭılā olunup baş üzere o ṭılā bir sāʿat miḳdārı terk olunduktan sonra sılḳ ʿuṣāresi ve ẖilāfın raṭb-ı varaḳının ʿuṣāresi ile ġasl olunur ve onun nefʿi ġāyete bāliġdir. Ve keẕālik temr-i Hindī ve kerefs ve kerefs ʿuṣāresi ve āzād-dıraẖt ṭabīẖi ve varaḳ-ı şehdānec ve varaḳ-ı simsim o edviyelerdendir ve bu iki devā āẖerler maʿa-leṭāfetihimā ḳuvāyı ibṭāl ederler ve ʿuṣāreleri dahi varaḳları gibi olur. Ve keẕālik levz-i muḳaşşer ẖall ile ve ḥulbe daḳīḳi dahi ẖall ile istiʿmāl olunur veyāẖūd daḳīḳ-i ḥımmaṣ varaḳ-ı simsim-i mesḥūḳla ẖall ve bir miḳdār ẖamr ile ẖalṭ olunduktan sonra istiʿmāl olunur veyāẖūd ḥımmaṣ-ı medḳūḳ ve ẖaṭmī ẖall ile maʿcūn kılınıp onunla ṭılā olunur veyāẖūd ġubār gibi mesḥūḳ olan tūs̱ ḳıdāḥı ile ġasl olunur ve onun istiʿmāli ẖaṭmī istiʿmāli gibidir veyāẖūd ẖaṭmī rubbu zeytte veyāẖūd zeytle maẖlūṭ şarābda maḥlūl olan kündür ile iki üsbūʿ kirāren ġasl olunur.

Ve ḥazāz için laṭīf sehl devādan olur: Mā-ı varaḳ-ı raṭb-ı ḫilāf ile ġasl-ı reʾs eylemek ve o ġasūl ceyyīd-i bāliġ ve mücerreb ve selīmdir ve vācib olur ki ẕikr olunan ġasūl ile hangisi olursa olsun baş ġasl olunduktan sonra leylen dühn-i verd ve dühn-i benefşecle tedhīn olunur.

Ḥazāzın Edviye-i Ḳaviyyeleridir: Onun aġsāline būraḳ veyāḫūd kibrīt veyāḫūd merāretü'ṡ-ṡevr ve şaḥm-ı ḥanẓal ve dürdī-i şarāb ve ḫardal ve mīvīzec ve zücāc-ı muḥraḳ ve ḫarbaḳ ve ṡāfsiyā ve o miṡllilerin biri ḫalṭ olunur. Ve keẕālik ḳaymūliyā aḫẕ olunup merāretü'l-baḳar ile maᶜcūn kılınıp istiᶜmāl olunur ve iki sāᶜat miḳdārı üzerinde terk olunur [547a] veyāḫūd bān ḥabbı ve daḳīḳ-i bāḳılā veznleri berāber su ile maᶜan ṭabḫ olunup reʾs ġasl olunur veyāḫūd dürdī-i şarāb bir rıṭl ṣābūn bir ūḳıyye būraḳ dört dıraḫmī bu edviyeler cemᶜ olunup onunla baş telṭīḫ olunur ve baᶜdehu mā-ı sılḳ ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ ile ġasl olunup baᶜdehu dühn-i ās istiᶜmāl olunur ve baᶜḍı kerre baş aḫṡā-ı baḳar ile ġasl olunur ve cidden nāfiᶜ olur. Ve bir gece istirāḥatte kılınıp baᶜdehu gece ile aḫṡā-i baḳar ṭılā kılınır ve başı bevl-i cemel ile ḫuṣūṣan cemel-i ᶜArabī bevli ile ġasl eylemek şedīdü'n-nefᶜ olur. Ve mesḥūḳ olan zücāc ḥazāz-ı redī bābında ḳaviyyü't-teʾṡīr olur. Ve keẕālik onun o edviyeleri dahi ḳavī olur ki onun aḫlāṭında ḳalḳand ve mevīzec ola veyāḫūd rıġve-i būraḳ ve ḳalḳand bi's-seviyye aḫẕ olunup baᶜde ḥalḳi'r-reʾs ṭılā olunur ve baᶜḍı kerre o iki devā zeyt ile cemᶜ olunur veyāḫūd mīvīzec zeytte saḥḳ olunup onunla tedhīn olunur veyāḫūd kibrīt ve ḳalḳand ve būraḳ veznleri berāber lāẕen ile cemᶜ ve dühn-i maṣṭakī ile idāfe olunup ve başa ṭılā olunup bir müddet baş üzere terk olunur ve baᶜḍı kerre dahi içine ḫarbaḳ ḫalṭ olunur.

Bu devāyı baᶜḍı muḥdeṡīn iddiᶜā ederler velākin tecribe olundukta ceyyid olduğu ẓuhūr eyledi: Zūfā-i raṭb nıṣf cüzʾ, şaḥm-ı baṭṭ bir cüzʾ, dühn-i ḫīrī bir cüzʾ, ṡāfsiyā rubuʾ cüzʾ, lāden iki cüzʾ. Evvelā baş mā-ı ḥārr ve ṣābūn ile ġasl olunur ve baᶜdehu ḫırḳa-i yābise ile baş muḥammer olunca ḳadar delk ve baᶜdehu onunla ṭılā olunup o ṭılā bir gün ve bir gece baş üzere terk olunur ve baᶜdehu ġasl olunur.

Maḳāle-i S̱āniye Cildin Bi-Ḥasebi'l-Levn Aḥvāli Beyānındadır

Ammā Levni Taġyīr Eden Esbāb

Ben derim ki levn-i cildenin sevāda taġayyürü şems ve berd ve rīḥin biriyle olur veyā ḳaḥl sebebiyle olur. *Baᶜḍı nüsḫada "ḳaḥl" bedeline "s̱iḳal" vāḳīᶜ olmuştur.* Ve kez̠ālik ḳıllet-i istiḥmām veyāḫūd ekl-i melūḥāt veyāḫūd demin sevdāviyyete istiḥālesi ile olur. Ve levni muṣaffir olan esbābın biriyle levn aṣfer olur. Ve o esbāb-ı emrāḍ ve ġumūm ve ᶜadem-i ġıdā ve kes̱ret-i cimāᶜ ve kes̱ret-i evcāᶜ ve havānın harr-ı şedīdi ve miyāh-ı rākid şürbü ve meʾkūlāttan nānḫāhı ekl ve kes̱ret-i şetm ḥattā denildiği üzere ona naẓar eylemek dahi levn-i cildi taġyīr eder. Ve ḫall ve ona idmān veche iṣfirār iḥdās̱ eder. Ve kemmūn şürben ve leṭūḫan bi'l-ḫall ve kemmūn kes̱īr olan beytte ṭūl-i maḳām ve ḫalli eklde istiks̱ār ve ekl-i ṭīn bu mez̠kūrlar levni taġyīr ederler ḥattā ekl-i ṭīn süded dahi īcāb edip efvāh-ı ᶜurūḳ münsedde olmakla cilde dem-i ḳānī ḫalāṣ olmaz ancak ḫalāṣ olan buḫār-ı ṣafrādan bir şeyʾ olur. Ve kez̠ālik büldān-ı ḥārrede taᶜayyüş dahi levni taġyīr eder.

Levni Tebrīḳ ve Taḥmiye ve Cilālı Kılan Edviye Beyānındadır

Ve maᶜlūm ola ki demi ve rūḥu cilde taḥrīk eden edviyenin küllīsi cilde revnaḳ ve neḳā ve ḥumret iḥdās̱ eder ve cilā-ı ḫafīfle cālī olan edviyeler dahi ona iᶜānet eder ve cildi eraḳḳ ve cildin yüzünde olan eczā-ı hālikeleri keşṭ-i laṭīf ile keşṭ eder ḫuṣūṣan onda ṣıbġ olursa ve maᶜa-hāẕā küllihi bu revnaḳın beḳāsı ḥarr ve berd ve riyāḥtan istitāra muḥtāc olur.

Ve demi cilde muḥarrik olan eşyāların ẕikr olunan efᶜāli fiᶜli üç vech üzere olur: Evvel vech budur ki onlar demi ḫuṣūṣan dem-i raḳīḳi tevlīd eder, zīrā kaçan dem-i ceyyid tevellüd eylese ve o dem kes̱īr ve münteşir olsa her mevḍiᶜe bāliġ olur. Ve ikinci vech o eşyā demi tenḳıye eder. Ve üçüncü vech o eşyā demi bedene ve cilde neşr eder ve taḥrīki ḥasebiyle demi basṭ edip ḫārice iḫrāc ve mecārīyi teftīḥ eder ve baᶜḍısı dahi demi dāḫilden ḫārice ḳasren cez̠b eder. Ve o eşyādan ṭariḳ-i evvel ile yaᶜnī tevlīd-i demi teks̱īr ile taḥsīn-i levn edenler ḥımmaṣ ve beyḍ-i nīm-birişt ve māu'l-laḥm ve şarāb-ı reyḥānī ve tīn tenāvülleri olur, zīrā bunlardan dem-i

raḳīḳ tevellüd edip cilde mündefiᶜ olur ve o sebebden taḥsīn-i levn fiᶜlini işlemiş olur.

Ve nākihīne ārıḍ olan semācet-i levn levn-i aṣlīsine iᶜāde murād olunsa tīn-i yābis ve besr tenāvülünün menfaᶜati olur, zīrā onlar dem-i latīfi ve ḥarāret-i ġarīziyyeyi ziyāde ederler. Ve o bābda mücerreb olan tedbīrlerden olur eyyāmen mütevāliyeten şarāb ve leben şürb eylemek.

Ammā o eşyā ki levn-i cildi tenḳıye-i dem ḥasebiyle taḥsīn eder, onlar ıṭrīfil-i ṣaġīr ve helīlec-i mürebbā mis̱llilerdir eger ᶜale'd-devām istiᶜmāl olunurlarsa. Ve bu bābda helīlec-i Kābülī ıtrīfil istiᶜmālinden aḳvādır.

Ammā o eşyā ki demi basṭ ve neşr ile levn-i cildi taḥsīn eder, onlar ḥıltīt ve fülfül ve suᶜd ve ḳaranfül mis̱llilerdir, ṭaᶜāma onlar vaḍᶜ olunup maᶜan tenāvül olunur. Ve zaᶜferān dahi o fiᶜli işler lākin zaᶜferān demi neşr eylediği gibi iḍāᶜat dahi eder ḫuṣūṣan meypuḫtecde istiᶜmāl olunsa neşri eks̱er olur ve zaᶜferānın şerbet-i vāḥidesi bir dirhem miḳdārı olur. Ve zūfā dahi o vech ile taḥsīn-i levn eder, zūfādan iki dirhem zaᶜferān nıṣf dirhem aḫẕ olunup sükker ile istiᶜmāl olunur. Ve vecc dahi taḥsīn levn eder. Ve luᶜbe-i berberiyye bir dirhemden iki dirheme varınca ḳadar esviḳa ile ḫalṭ olunup ġalebe-i şedīde ile luᶜbe-i berberiyye maġlūbe olduğu ḥālde şürb olunsa o dahi taḥsīn-i levn eder ve eger vech-i meşrūḥ üzere maġlūb olmasa muṣannif katında luᶜbe-i berberiyye sūrincāna ıṭlāḳ olunup ve sūrincān derece-i s̱ālis̱ede ḥārr olmakla ondan iştiᶜāl-ı fāḥiş ᶜārıḍ olur. Ve buḳūldan bu bābda nāfiᶜ olan fücl ve kürrās̱ ve baṣal ve kerneb eklleri ve ḫāṣṣaten ekl-i kernebe idmān olur.

Ve efᶜāl ve ḥarekāttan nāfiᶜ olanlar iġtiyāẓ ve ġaḍab ve cidāl ve riyāḍet-i muᶜtedile ve müṣāraᶜa ve keẕālik sürūr ve ṭarab ve efᶜāl ve aᶜmālden meᵓnūs olduğu nesneleri müṭālaᶜa ve semāᶜ-ı ṭayyib ve mücālesetü'n-naẓẓāf u ẓarrāf ve sebḳte yaᶜnī yarış için olan muᶜāraḍa ve mübāreᵓe aṣnāfına naẓar ve hirāş yaᶜnī iġrā eylemek ve üşkürmek olur.

Ammā ḫāricden ceẕb ve cilā ile taḥsīn-i levn eden eşyālar o leṭūḫāt ve ġasūlāt olur ki onlar daḳīḳ-i bāḳılā-ı muḳaşşer ve daḳīḳ-i şaᶜīr ve daḳīḳ-i kirsenne ve daḳīḳ-i ḥınṭa ve neşā ve ḫāṣṣaten daḳīḳ-i ḥımmaṣ ve daḳīḳ-i ᶜades ve daḳīḳ-i erüzz ve ġıra's-semek ve īresā ve lāden ve tīn ve kündür ve maṣṭakī ve dühn-i maṣṭakī ve ḳuşūr-ı beyḍ ve laḥm-ı ṣadef ve muḳl ve

mertek ve isfīdāc ve nüşāre-i ʿāc ve ʿiẓām-ı naḫıre ve miḫleb ve füvve ve ṭībden bir ḳuvvet-i ḳaviyye ve levz-i ḥulv ve levz-i mürr ve bezr-i ḫıyār ve biṭṭīḫ ve ḳarʿ ve ḳaṭaf ve bezr-i fücl daḳīḳi ve bezr-i circīr mis̱lli edviye ittiḫāẕ oluna. Ve çok kerre neşā ve kes̱īrā leben ile küllü yevmin ṭılā olunsa vechi ṣāf ve naḳī eder. Ve keẕālik o edviyelerdendir ḳunāber ʿuṣāresi ve zerdec[216]-i ʿuṣfur ve ḥalbi sāʿatinde meʾḫūẕ olan leben-i ḥalīb ve buzağı tırnağının ṭabīḫi ki o aẓlāf teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunmuş ola ve laḥm-ı ṣadef ṭabīḫi ve beyāḍ-ı beyḍ veyāḫūd ḥulbe ve iklīl-i melik ṭabīḫleri.

Ġasūl-i Ceyyid: Bāḳılā-ı muḳaşşer, kirsenne, türmüs, bezr-i fücl, bezr-i biṭṭīḫ-i muḳaşşer, ḥımmaṣ, neşā, bu edviyeden ġasūl ittiḫāẕ olunur.

Ġamre-i Ceyyide: Daḳīḳ-i bāḳılā ve daḳīḳ-i şaʿīr ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ her birinden birer cüzʾ ve ʿades-i muḳaşşer ve kes̱īrā [ve neşā] her birinden nıṣf cüzʾ, ḥabb-ı biṭṭīḫ iki cüzʾ, zaʿferān ḳadr-i mā-yuṣbaġ; bu edviye ile gece ṭılā olunur ve nehāren ḳuşūr-ı biṭṭīḫ ṭabīḫi ve benefsec mis̱llinin ṭabīḫiyle [547b] ġasl olunur.

Uḫrā: Levz-i ḥulv ve kes̱īrā ve ṣamġ ve daḳīḳ-i bāḳılā ve īresā ve ġırā-ı semek bu edviye mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup onları cemʿe kifāyet edecek ḳadar su içinde ġırā iẕābe olunur ve baʿdehu edviye içine vaḍʿ olunup ondan ṭılā ittiḫāẕ olunur.

Uḫrā: Daḳīḳ-i bāḳılā, şaʿīr ḥımmaṣ, semīd bu edviyeler beyāḍ-ı beyḍ ile ṭılā olunur.

Ve cilā-ı ḳavī ile tecliye eden edviyedendir: Bülbūs, baṣal, būraḳ, nānḫāḥ maʿa'l-ʿasel, uşşaḳ, dühn-i bābūnec, şedīdü't-tenḳıye olan meyʿa. Keẕālik kerneb, zernīḫ, ḫurʾu'ḍ-ḍabb, aṣl-ı nerces.

Ġamre-i Ḳaviyye: Zerdec-i ʿuṣfur aḫẕ olunup koyulanınca ḳadar ṭabḫ olunur ve ondan bir ūḳıyye aḫẕ olunup ṭılā ʿacini gibi ẕikri ātī edviye onunla maʿcūn kılınır ve o edviye bunlardır: ẕerḳ-ı ʿaṣāfīr, daḳīḳ-i türmüs, daḳīḳ-i ḥımmaṣ, bezr-i biṭṭīḫ-i muḳaşşer; bu edviyeler cemʿ ve saḥḳ olunup ẕikr olunan maṭbūḫ zerdec ile cemʿ olunup ṭılā olunur.

Ġamre-i Uḫrā: Kes̱īrā, zücāc-ı Şāmīnin ġubār mis̱li olan mesḥūḳu, zaʿferān, türmüs, lübb-i ḥabbu'l-ḳuṭn her birinden birer mis̱ḳāl, dühn-i levz ile ṭılā olunur.

---

216 "Zerdec" zerengdir, māiyyetü'l-ʿuṣfur maʿnāsına.

Ve her gece vech ḫardal-ı ebyaḍ, zernīḫ-i aḥmer ve aṣfer maʿa'l-leben o mecmūʿ ile ṭılā olunsa vechi taḥmīr-i şedīd ile taḥmīr eder. İşbu edviye-i ḳaviyye vü cāliye ibtidā cüẕāmda ʿārıḍ olup ona tenekkür ve büs̱ūr ve simen tesmiye olunan seḥaneye dahi nāfiʿ olur, eger o devālar mevḍiʿ-i meẕkūr üzerinde istiʿmāl olunursa onları izāle eder.

Ve keẕālik onlara maḫṣūṣ olup bi- ḳuvvetin tenḳıye eden edviyeden olur: Ṣamġ-ı ebyaḍ, būraḳ, kündür, kibrīt-i aṣfer bi's-seviyye aḫẕ olunup ḫall ile ondan ḳurṣ kılınır ve tecfīf olunup ʿinde'l-ḥāce ḫall ve ʿasel ve rıġ-ve-i būraḳ ve o mis̱llilerle istiʿmāl olunur. Ve bu bābda rıġve-i būraḳ nefs-i būraḳtan ḫayrlı olur.

Ve keẕālik bir rıṭl ṣābūn ve bir mis̱lli uşşaḳ aḫẕ olunup üç rıṭl su içinde iki gün miḳdārı ḥall olunurlar ve baʿdehu üzerine kündür ve maṣṭakī ve naṭrūn veznleri berāber, min-ḥays̱ü'l-mecmūʿ yedi ūḳıyye miḳdārı ilḳā olunur ve cümlesi bir zücāce içinde saḥḳ-ı şedīd ile saḥḳ olunup leylen istiʿmāl olunur.

Ve keẕālik daḳīḳ-i küşn yaʿnī kirsenne daḳīḳi ve daḳīḳ-i ḥımmaṣ ve baḳ-la ve şaʿīr ve türmüs ve īresā ve aṣl-ı nerces veznleri berāber ve ṣamġ ve aṣl-ı sūsen her birinden yarımşar cüzʾ aḫẕ olunup ḳurṣ ittiḫāẕ olunur.

Ve maʿlūm buyurula ki kelef ve bereş ve ās̱ār ve kümūdet-i dem āfetle-rine nāfiʿ olanlar taḥsīn-i levnde dahi nāfiʿ olur.

Cildi Şems ve Rīḥ ve Berdden Muḥāfaẓa Beyānındadır

Cildi onlardan muḥāfaẓa ḳaṣd olundukta vācib olur ki mevḍiʿ beyāḍ-ı beyḍ ile ṭılā oluna veyāḫūd mā-ı ṣamġ ve mūm-ı rūġan ile ṭılā olunur veyāḫūd semīd suda naḳʿ olunup ḥulālesine baʿde't-taṣfiye beyāḍ-ı beyḍ ḫalṭ olunup onunla veche mesḥ olunur.

Ās̱ār-ı Ḍarbe ve Ās̱ār-ı Sūd Ẕikridir

O ās̱ārı mürdāsenc-i mütebayyıḍ[217] şuḥūmdan bir şeyʾ ile ṭılā olunsa ḳalʿ eder. Ve keẕālik maʿrūf olan ḥacer fülfül ile ṭılā olunsa ḳalʿ-ı ās̱ārda men-

217 Mürdāsenc üç levn üzeredir: aḥmer, ve firfīrī ve reṣāṣī ki ḥumret ve ṣufrete nāẓır olur. Ve baʿḍı kerre ʿamel ile onların biri ebyaḍ kılınır, bu maḳāmda murād odur.

faᶜat-ı ẓāhiresi olur. Ve fülfülü'l-mā tesmiye olunan baḳla, keẕālik varaḳ-ı kerneb ve kündür ve fücl ve fūtenec-i raṭb ve zernīḫ bunların küllīsi mā-ı küzbere ve kerefs ile ṭılā olunur.

Ve kaçan mevḍiᶜ nūre ve naṭrūn-ı aḥmer ve ḫall-i ḥāẕıḳ ile ṭılā olunsa ās̱ār-ı ḫuḍret ondan zāil olur. Ve keẕālik kündür ve naṭrūn ve ṣabır ās̱ār-ı bāẕincāniyyeyi ḳalᶜ eder. Ve ᶜasel ile efsentīn ve keẕālik ᶜilkü'l-buṭm ve lāden onlar gibidir. Ve vācib olur ki birkaç eyyām o aṭliye ᶜuḍv üzere terk oluna ve diyāḫaylūn merhemi cidden ceyyid olur.

Bu Bābda Ceyyid Ṭılādır: Muḳaşşer levz-i mürr bir dirhem, ṣadef-i muḥraḳ, ḥurf-ı ebyaḍ her birinden ikişer dirhem, māş-ı muḳaşşer nıṣf dirhem, ḥımmaṣ-ı ebyaḍ-ı muḳaşer iki dirhem, kirsenne bir dirhem, türmüs nıṣf dirhem, zebedü'l-baḥr bir dirhem, şedīdü'l-bilā ve şedīdü'l-cefāf olan ᶜıẓām bir dirhem, anzerūt bir dirhem; bu meẕkūrlar saḥḳ ve mā-ı şaᶜīr ve sükker ile maᶜcūn kılınıp mā-ı zerdec ile ṭılā olunur ve keẕālik ḥukāke-i ḫazef ile ᶜuḍv üzere ṭılā olunur ve dühn-i cevz ile kebīkec istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ᶜuṣfur, naṭrūn, uşşak, mürr, kibrīt-i aṣfer veznleri berāber aḫẕ olunur ve onlardan ḫall-i meksūr ile ṭılā ittiḫāẕ olunur ve ḫallin mizācı meksūr olmakla taḳrīḥe müʾeddī olmaz. Ve keẕālik ḳaymūliyā, zibl-i ḥamām, ṣābūn, kündür mütesāviyetü'l-evzān aḫẕ olunup ḫall ile ṭılā olunur. Ve keẕālik ḳarn-ı iyyel ebyaḍ olunca ḳadar iḥrāḳ olunup onun ḥurāḳası ve kündür ve daḳīḳ-i türmüs ve daḳīḳ-i kirsenne ve ḍakīḳ-i bāḳılā veznleri berāber, uşşak, nūşādur, mürr her birinden üçer cüzʾ, ḳes̱īrā, ṣamġ-ı ᶜArabī her birinden rubuᶜ cüzʾ. Ve keẕālik evvelā ᶜilk ile ḍımād olunur ve baᶜdehu naṭrūn ve nūre ve remād-ı kerm aḫẕ ve ᶜasel ile cemᶜ ve ṭılā olunur ve bu ṭılā nemeşe ve ās̱ār-ı ḳurūḥa ṣāliḥ olur. Ve baᶜḍı kerre dahi şarṭa ḥāce olur.

Ās̱āru'l-Ḳurūḥ ve'l-Cüderī

Ẕikri sābıḳ edviyelerden ḳavī olanların küllīsi ās̱ār-ı ḳurūḥun ḍaᶜīflerine devā-i nāfiᶜ olur. Ve bu ās̱ārları izāle eden edviye-i nāfiᶜadandır ve tecribe dahi olunmuştur: Şaḥm-ı ḥımār ve ḳaṣab uṣūl-i ṭarīsinin ᶜuṣāresi ᶜaselden bir şeyʾ ile ve ḥabaḳ milḥ ᶜacīn ile aḫẕ olunup ᶜasel-i naḥl ile maᶜcūn kılınır. Ve keẕālik fāşerā zeyt ile taġalluẓ edince ḳadar ṭabḫ olunur ve onun ṭabīḫi bu bābda mücerreb devādır.

Ve bu ṣıfat üzere olan ḍımād dahi onlar gibidir: Īresā, ḳusṭ, mertek-i maġsūl, ḳarn-ı iyyel-i muḥraḳ, būraḳ, uşşak, baᶜr-ı ᶜatīḳ daḳḳ olunup istiᶜmāl olunur ḥattā nemeş ve kelef için istiᶜmāli dahi nāfiᶜ olur. Ve keẕālik bālī olan baᶜr-ı ᶜatīḳ ü ebyaḍ ve ᶜiẓām-ı naḫıre her birinden onar, ḳaṣabın uṣūl-i yābisi yirmi, ḫazef-i cedīd on, neşā on, türmüs beş, bezr-i biṭṭīḫ-i muḳaşşer on, erüzz-i muḳaşşer on, daḳīḳ-i ḥımmaṣ on, ḥabbu'l-bān on beş, mā-ı şaᶜīr ile maᶜcūn kılınıp ṭılā olunur; eger onun içine ḳusṭ ve mürr ve zerāvend her birinden onar kılınırsa ceyyid olur. Ve bu ās̱ārın muᶜālecātına bu mevḍiᶜin ġayri mevḍiᶜde biz işāret eyledik.

Dem-i Meyyit ve Bereş ve Nemeş ve Kelef

Nemeş ve dem-i meyyit o demden ḥādis̱ olur ki o dem ḥasebiyle ᶜırḳın fūvvehesi münfetiḥa olur, imtilā-ı demin ṭuġyānıyla veyāḫūd ḍarbe ve neẓāyiri ḥasebiyle füvvehe-i ᶜırḳ münṣadiᶜa olur ve dem aᶜlā-i cildin taḥtında mevḍiᶜ-i vāḥidde muḥteḳın olur ve o mevḍiᶜde demin levni ve şeli ẓāhir olur ve levni ḥumrete māile olan nemeş olur ve sevāda ḍārib olan bereş ve ondan laṭḫī olanlara kelef tesmiye olunur ve bir ḳavm nuḳaṭī olanlar kelef tesmiye ederler.

Ve çok kerre ṣāḥib-i nemeşe teşaḳḳuḳ-ı şefeteyn ᶜārıḍ olur yübs-i mizāc ḥasebiyle. Ve vācib olur ki mübāderet olunup dem cümūd edip müstaḥkem ve müsevved olmadan muḳaddem ᶜilāc oluna, zīrā baᶜde'l-istiḥkām ᶜilācı ᶜusretli olur.

Ammā dem-i meyyitin ve bereşin ᶜilācı budur ki onların üzerlerinde olan cilde-i raḳīḳa bir mibḍaᶜın ṭarafıyla ġayr-i muḳarriḥ tenḥıye ile tenḥıye ve imāle olunup üzeri keşf olunur ve onda bir şeyᵓ-i cāmid var ise rıfḳ ile aḫẕ olunur ve eger onların māddesi henüz māyiᶜa ve ẕāyibe ise o mādde isāle ve rıfḳ ile izāle olunur ve baᶜdehu edviye-i cāliye ile onun cilāsı itmām olunur. Ve biz bereş ve nemeşe bu vech üzere muᶜālece eyledik, o āfet bizim muᶜālecemiz sebebiyle zāil ve bürᵓ ḥāṣıl oldu [548a] velākin vācib olur ki bu tedbīr olunup bürᵓ ḥāṣıl olduktan sonra ardınca ḍımād-ı ḳābıḍ istiᶜmāl oluna tā ki münfetiḥa olan efvāh-ı ᶜurūḳ sedd olunup ḫārice dem ḫurūc eylemeye. Ve bundan mā-ᶜadā onda istiᶜmāl olunan edviye-i muḥallileye dahi şeyᵓ-i ḳābıḍ ḫalṭ olunmak lāzım olur, zīrā muḥallil ᶜurūḳ-ı vāsiᶜadan mevāddı ceẕb eder ve onu taḥlīlden ᶜāciz olur ve ḫuṣūṣan ibtidā-i kelefte muḥallile ḳābıḍ

ḫalṭı ziyāde lāzım olur ve ona bināen onun üzerine şedīdü'l-lez̠ᶜ olan devā vaḍᶜ olunmaz. Ammā kelef ᶜatīḳ ve müzmin ve vāḳıf olursa vācib olur ki ḫavf olunmayıp onda muḥallil-i lez̠z̠āᶜ istiᶜmāl oluna ve ᶜale't-tevālī merre-ten-baᶜde-uḫrā üzerine lez̠z̠āᶜ vaḍᶜ ve refᶜ oluna, kelef zāil olunca ḳadar vaḍᶜ ve refᶜ iᶜāde oluna ve edviye-i muḥallileden mürr ve uşşaḳ lez̠z̠āᶜdır.

Ve baᶜḍı kerre dem-i meyyit evvel-i ẓuhūrunda mā-ı ḥārr ile müddet-i ṭavīle tenṭīl olunmakla zāil olur ḫuṣūṣan mā-ı neṭūlde ḳuvve-i muḥallile ola. Ve baᶜḍı kerre dem-i meyyitin evvelinde biz şarṭ dahi eyleriz. Ve baᶜḍı kerre şāff-ı mürr ve şāff-ı verdī bu bābda kifāyet eder eger onlarla ve onlar mecrāsına cārī olanlarla beher yevm iki defᶜa kirāren ve mirāren ṭılā olunur ise velākin mevḍiᶜ iklīl-i melik ṭabīḫiyle evvelā ġasl olunup baᶜdehu o ṭılā üzerine istiᶜmāl olunur. Ve o iki devāların ve şāfların ecved-i istiᶜmāli mā-ı ḥulbe ile istiᶜmāl olunan olur ve mürrden mütteḫaz̠ olan şāf edviye-i ḍaᶜīfe-nin taḥlīl eylediği mevāddan bāḳıye kalanları tenḳıye eder.

Ve ḫall-i ḥāmiḍde münaḳḳaᶜ olan tīn baᶜḍı kerre dem-i meyyiti taḥlīl eder. Ve kez̠ālik meşvī olan naṭrūn ve z̠erḳ-ı ḥamām ve būraḳ bi's-seviyye aḫz̠ olunup ᶜasel ile ṭılā olunur. Ve kez̠ālik mevḍiᶜ naṭrūn ile ġasl olunup ve baᶜdehu ṣamġ-ı buṭm ile ḍımād olunup altı gün miḳdārı meşdūden terk olunup baᶜdehu ġasl olunur ve ibr ile naḫs ve idmā olunup demi neşf olunur ve baᶜdehu altı gün miḳdārı ᶜalā-ḥālihi terk olunup baᶜdehu milḥle delk olu-nur ve yine nıṣf sāᶜat terk olunup üzerine z̠ikri ātī devā vaḍᶜ olunup beş gün miḳdārı o devā mevḍiᶜ üzere imsāk olunur.

Ve baḳiyye-i demi cemīᶜan o devā iḫrāc eder ve o devā budur: Kündür, naṭrūn, nūre, şemᶜ, ᶜasel. Şemᶜ ᶜasel ile iz̠ābe olunur ve ḫalṭ olunup o maḫlūṭ ile ḍımād olunur, üç günden beş güne varınca ḳadar mevḍiᶜ üzere terk olu-nur, o devā dem-i meyyitin es̠erini ve veşmi dahi izāle eder.

Edviye-i müfrede-i ceyyidedendir: Kündüş maᶜa-lübābı'l-ḫubz ve levz-i mürr ve bezr-i kerneb ve bezr-i fücl ve lebenü't-tīn ve mā-ı circīr maᶜa-merāreti'l-baḳar ve kengerzed, varaḳ-ı yebrūḥ; bu edviye ile nemeş üzere ve ās̠ār-ı sāire üzere bir üsbūᶜ delk olunur. Ve merzencūş dem-i mey-yite leṭūḫ-ı ceyyid olur. Ve kez̠ālik ebvāb-ı māḍiyede z̠ikri mürūr eden ḳa-viyyetü'l-cilā edviyeler ve kez̠ālik ḳardemānā ve mürr ve s̠āfsiyā ve baṣal-ı zīr ve aṣl-ı lūfu'l-ḥayye ᶜasel ile ceyyidlerdir.

Ve Cālīnūs ve ġayrileri tecribe eyledikleri üzere cevzü'l-cenīn[218] aḫẕ olunup ve nāʿimen daḳḳ olunduktan sonra mevḍiʿ üzere bir gece şedd olunur ve baʿdehu iʿāde olunur. Ve keẕālik fāşerā ve fāşerşīn ve ḥabb-ı bānın s̱ecīri yaʿnī küspesi ve yāsemīn ḫuṣūṣan yāsemīnin raṭbı ve nüşāre-i ʿāc ve ʿuṣfur ḫall ile ve iki ḫarbaḳ ve dār-ı ṣīnī ve ḥummāḍ-ı ütrücc onlar gibi ceyyiddir. Ve ḫandeḳūḳā ve ḫurʾ-ı ḥamām ve ḫurʾ-ı ʿaṣāfīr ve ḫurʾ-ı bāzī onlar gibidir.

Veyāḫūd fülfül bir cüzʾ ve nūre bir cüzʾ ve zernīḫ-i aḥmer ü aṣfer her birinden birer cüzʾ; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ʿasel ile maʿcūn kılınır ve bir faḫḫār içine vaḍʿ olunup defʿ olunur ve vaḳt-i ḥācette o ās̱ārın mevḍiʿi naṭrūn ile ġasl olunup baʿdehu rātiyānecle beş gün ḍımād olunur ve baʿdehu o ḍımādın şeddi ḥall olunup mevḍiʿ iğne ile naḫṣ ve idmā olunup demi neşf olunur ve üzerine milḥ ẕerr olunup devā iʿāde olunur ve beş gün imsāk olunur ve bu tedbīr mirāren işlenip o tedbīr dem-i meyyiti ve veşmi izāle ve iẕhāb eder.

Veyāḫūd būraḳ ve kes̱īrā veznleri berāber aḫẕ olunup ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve ḫall ile ṭılā olunur ve ṣābūn ile ġasl olunur.

Veyāḫūd ḳarʿ-ı yābis cidden saḥḳ olunup miḳdār-ı ḳalīl zaʿferān ile ṭılā olunur ve o ṭılā ceyyid-i bāliġ olur.

Veyāḫūd ṭīn-i Ḳarīṭī ve ḥabbu'l-ḳuṭn aḫẕ olunup mā-ı ṣābūnla cemʿ olunur ve onu taṭliye kelefi ve büs̱ūrü izāle eder.

Veẕālik zeytin ʿaker-i muḥraḳı ve dühn-i kirsenne ve daḳīḳ-i türmüs veznleri berāber aḫẕ ve ṭılā olunur.

Bereşe ve cemīʿ-i ās̱āra nāfiʿ edviye-i ḫafīfe: Luʿāb-ı sefercel maʿa'z-zaʿferān ve ḥabbu'l-ḳarʿ maʿa-ṭabīḫi'l-ḥulbe mis̱llilerdir.

Ve kelefi iẕhāb ve izāle eden devālardandır: Bezr-i fücl ve ḫardal bu iki devā ḫall içinde menḳūʿ olan tīn ile maʿcūn kılınırlar. Ve ḫardal ve zernīḫten mütteḫaẕ devālar dahi istiʿmāl olunur eger onun ittiḫāẕı ḳalīlen taḳşīr edip taḳrīḥe müʾeddī olacak miḳdārı olmazsa. Ve keẕālik kelefi iẕhāb eder ḳusṭ dār-ı ṣīnī ile aḫẕ ve mā-ı zerdec ile maʿcūn kılınıp ṭılā olunursa veyāḫūd türāb-ı zībaḳ ve bezr-i biṭṭīḫ ve miḥleb ve levz-i mürr aḫẕ ve istiʿmāl olunur veyāḫūd zerdec ile muḳl ve bezr-i circīr maʿcūn kılınır ve keẕālik muḳl ḫall

218 "Cevzü'l-ḥarī", "cevzü ḥayyin" nüsḫa.

ile isticmāl olunur. Ve bu edviyeler her kaçan mevḍicı lez̠c eylese üzerinden aḫẕ olunup bacdehu icāde olunur.

Ve kez̠ālik başal-ı zacferān ve başal-ı nerces dahi nāficdir. Ve kez̠ālik bezr-i circīr ve neşā ve mürdāsenc-i mübeyyiḍ her birinden birer cüzʾ, miḳdār-ı ḳalīl zacferān, ḫurʾu'ḍ-ḍabb, ḫurʾu'l-kelb, daḳīḳ-i bāḳılā, daḳīḳ-i şacīr, daḳīḳ-i ḥulbe her birinden ikişer cüzʾ, dühn-i levz-i ḥulv, dühn-i nārcīl edviye cemcine kifāyet edecek miḳdārı.

Ve kez̠ālik diyāḫaylūn bu ṣıfat üzere kılınır: Bir ūḳıyye mürdāsenc iki ūḳıyye zeyt-i catīḳ içinde ḥall olunca ḳadar ṭabḫ olunur ve bacdehu lucāb-ı ḥulbe ve lucāb-ı ḫardal cale's-seviyye bir ūḳıyye ve muḳl ve mürr her birinden beşer dirhem aḫẕ olunup o iki devā saḥḳ olunur yanī mürr ve muḳl [saḥḳ] olunur ve onların üzerlerine lucābāt ilḳā olunup şedīden saḥḳ olunur ve bacdehu zeytle yacnī ẕikri mürūr eden zeyt ile cemc olunup ondan d,yāḫaylūn ittiḫāẕ olunur.

Ḳurṣ-ı Ceyyid: Māẕeryūn dört, ḫardal-ı ebyaḍ on dirhem, uşşaḳ, muḳl her birinden ikişer dirhem, bu ikisi yacnī uşşaḳ ile muḳl edviyeyi cemc edecek miḳdārı su içinde ḥall olunup bacde'l-cemc ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur.

Sāhir'e Mensūb Devā-i Ceyyiddir: Sengisbūye bir dirhem, būraḳ bir dirhem, bezrü'l-fücl ve caẓm-ı bālī ve ḥabbu'l-bān ve ḥacer-i fülfül ve türmüs ve bezr-i biṭṭīḫ ve ḳusṭ ve levz-i mürr onlardan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup isticmāl olunur.

Devā-i Ceyyid: Bu devānın naẓīri ḳalīlü'l-vücūd olur: İki dirhem miḳdārı zībaḳ, üç dirhem ṭaḥīn levz-i mürrde zībaḳın es̠eri kalmayıp ṭaḥīn esved olunca ḳadar saḥḳ olunmakla ḳatl olunur ve miḳdār-ı cemīc ceyyiden medḳūḳ olan bezr-i biṭṭīḫ onların üzerlerine ṭarḥ ve ilḳā olunup onunla bir hafta miḳdārı ṭılā olunup ġaden ġasl olunur.

Ve kez̠ālik sez̠āb-ı cebelī, zūfā her birinden birer cüzʾ, ṭīn-i aḫḍar üç cüzʾ, kündür bir cüzʾ, būraḳ iki, ṣamġ-ı buṭm iki cüzʾ ve nıṣf cüzʾ, şemc yedi cüzʾ; bu mez̠kūrlar aḫẕ olunup şemcde ve dühn-i verd ve ṣamġ içinde iẕābe olunur ve onların içinde būraḳ ve mā-ı ḥārr ile taṭyīn olunan ruḫām-ı ṭīn dahi kılınır ve bi'l-cümle onlar cemc olunup caselden bir şeyʾ ile ḫalṭ olunur ve o devānın taḳrīḥinden iḥtirāz üzere devā-i mez̠kūr isticmāl olunur.

Ve ḳavm dediler ki kelefi iẕhāb eder ürbiyye ʿırḳını faṣd eylemek velākin o faṣd ḥasebiyle mafṣūdun vechi saʿfesi olan kimsenin ḥumret-i vechi gibi ḥumret üzere olur.

el-Veşm

Bedende ʿamel olunan o ās̱ārdır ki çivit ve mā-ı kürrās̱ ile kılınır. [548b] Pes onun izālesine ʿilāc iki devādır ki onları biz nemeş bābında ẕikr eyledik. Ve baʿḍı kerre ona ʿilāc, mevḍiʿi naṭrūn ile ġasl edip üzerine ʿilk-i buṭmu şedd ve bir üsbūʿ üzerinde ibḳā eylemektir ve baʿdehu ḥall edip milḥ ile ceyyiden delk ve baʿdehu yine ʿilk-i buṭmu münḳaliʿ olunca ḳadar iʿāde eylemektir mādām ki sevād-ı veşm bāḳī iken iʿādeden ḫālī olunmaz. Eger bunun ems̱ālinin nefʿi olmaz ise lāzım olur ki o veşmenin maġrizine ve es̱er-i veşmeye nefṭ-i belāẕur sürülür ḥattā o nefṭ ās̱ār-ı veşmi taḳrīḥ ve ekl eder.

Bādişnām ve Ḥumret-i Müfriṭa

Bādişnām bir ḥumret-i münkeredir ki ibtidā-i cüẕāmda vechte ve eṭrāfta ẓuhūr eden ḥumrete müşābehet olur ḫuṣūṣan şitāda ve berdde o ḥumret-i müfriṭa ġalebe eder ve baʿḍı kerre o āfette ḳurḥa dahi olur. Ve onun sebebi berdin buḫār-ı kes̱īr-i demevīyi ḥaḳn ve ḥabsi olur

Onun ʿilācı ishāl ve faṣd ve ḥacāmet ve irsāl-i ʿalaḳtır ve bunlardan sonra ibtidā cüẕāmda ẓuhūr eden tenekkür tedbīri ile tedbīr olunur ve o tedbīrin ẕikri bu bābdan muḳaddem olan bābda mürūr eyledi.

Behaḳ ve Veḍaḥ ve Baraṣ Bunların Ebyaḍları ve Esvedleri Beyānındadır

İki behaḳlar yaʿnī behaḳ-ı esved ve behaḳ-ı ebyaḍ ile baraṣ-ı ebyaḍ-i ḥaḳīḳīnin farḳı budur ki behaḳlar cilde ʿārıḍ olup bāṭına nüfūẕ eylemez, baʿḍı kerre nüfūẕ eylerse cidden ḳalīlen nüfūẕ eder, ammā baraṣ cilde ve laḥma ʿaẓma varınca ḳadar nüfūẕ eder. Ve o envāʿın cemīʿisine ʿāmm olan sebeb ḳuvve-i muġayyirenin ḍaʿf-ı fiʿli olur, zīrā o ḳuvvet ḍaʿīfe olduk-ta ġıdāyı ʿuḍva tamām üzere teşbīhten ʿācize olur velākin iki behaḳlarda mādde ziyāde raḳīḳ olur ve ḳuvve-i dāfiʿa ḳavī olup mādde[yi] saṭḥ-ı cilde

defᶜ eder ve mādde-i baraṣ ġalīẓa olur ve ḳuvve-i dāfiᶜa ḍaᶜīfe olur ve bāṭın-da mādde irtibāk ve ictimāᶜ edip ona vārid olan mādde-i nāfiẕenin mizā-cını ifsād eder ve onda iltiṣāḳ ziyāde olup ᶜuḍva müşābehet ḥāṣıla olmaz ve ḳuvā babında bu maᶜānī senin maᶜlūmun oldu. Ve kaçan māddede bu maᶜnā temekkün ve teḳavvī eylese o mādde fāside vārid olan ġıdā-ı sāireyi her ne ḳadar ṣāliḥ dahi olursa kendi ṭabᶜına iḥāle eder, zīrā mizāc-ı ceyyid mevādd-ı fāsideyi ṣalāḥa iḥāle eylediği gibi mizāc-ı fāsid dahi mevādd-ı ṣāliḥayı fesāda iḥāle eder. Ve onun bir naẓīri dahi budur ki bir arḍda nābi-te olup semmiyyetli veyāḫūd meʾkūl olan eşcār arḍ-ı uḫrāya naḳl ve ġars olunsa baᶜḍı kerre bi-ḥasebi'l-arḍ istiḥāle edip semmiyetli olan, meʾkūle ve meʾkūle olan, semmiyyetli olur ḥattā Cālīnūs ve ġayrlar bu istiḥālenin vuḳūᶜunu ḥikāye edip dediler ki lebaḫ tesmiye olunan şecere-i maᶜrūfenin s̱emeresi diyār-ı Fāris'te semm olur ve o şecere diyār-ı Mıṣriyye'ye naḳl olundu ve o diyārda s̱emere-i ḥāṣılasından semmiyyet zāile olup meʾkūl oldu. Ve onun āḫer naẓīri dahi o ḥayvānāt ve nebātāt olur ki bir diyārda bir levn-i muᶜayyen üzere olur ve o ḥayvān ve nebātat diyār-ı uḫrāda levn-i āḫer üzere olur. Ve bi-ḥasebi'l-bilād ve'l-arḍ bu istiḥālātın vuḳūᶜu müşāhed ve müteḥaḳḳıḳ olmakla baᶜīd olmaz ki ona ḳıyāsla mevādd dahi bi-ḥasebi mizāci'l-aᶜḍā muḫtelife olup mevādd-ı ṣāliḥa fāsideye ve fāside mevādd-ı ṣāliḥaya istiḥāle eyleye. Ve kaçan ᶜuḍv balġamiyyü'l-mizāc olup onun laḥ-mı aṣdāf laḥmı gibi olsa o ᶜuḍv kendiye vārid olan dem-i ceyyidi balġamiy-ye kılıp levni ebyaḍ olur.

Ammā behaḳ-ı ebyaḍ ve behaḳ-ı esved arasında farḳ budur ki behaḳ-ı esvedin māddesi sevdāviyyedir ve behaḳ-ı ebyaḍın māddesi balġamiyye-i ḫāmmedir. Ve baraṣ-ı esvedin baraṣ-ı ebyaḍa nisbeti behaḳ-ı esvedin be-haḳ-ı ebyaḍa nisbeti ḳıyāsı üzere değildir belki o iki baraṣların her biri birer cins ᶜadd olunur maᶜnāları ve māhiyyetleri birbirine muġāyir olmakla, zīrā baraṣ-ı esved ḳūbā-ı müteḳaşşır dedikleri ᶜillettir ki onun māhiyyeti taḥar-ruḳ ve teḫazzüftür, ḫuşūnet ve teflīs ile cilde ᶜārıḍ olur ve semekte olan fülūs gibi fülūs olup onda ḥikke olur ve onun māddesi cildde müteşerribe olan ḫılṭ-ı sevdāvī olur, ammā o māddeyi cild teşerrüb eylemeyip ancak ona muḳārenet ve mücāveret ile cildin kevni müteġayyir olsa o baraṣ-ı es-ved mādde-i müteşerribesi olan baraṣ-ı esvedden ḍaᶜīf olur. Mādde-i müte-

şerribeden ḥādis̱ baraṣ-ı esved ḳavīdir ve muḳaddimāt-ı cüẕāmdandır ve o baraṣ-ı esved her ne ḳadar redī olup onun müzmininden berāʾet recā olunmazsa lākin o baraṣ-ı esved ve keẕālik müzmin behaḳlar baraṣ-ı ebyaḍdan eslemdir ve bunların cemīʿisi maʿlūmdur.

Ve maʿlūm ola ki baʿḍı kerre baraṣ meḥācime tābiʿ olup ḥacāmet es̱erinde ḥacāmet olunan mevḳiʿe ʿārıḍ olur, ḥacāmet ile münceẕib olan deme ruṭūbet-i sāire tābiʿa olup dem ile maʿan münceẕibe olur ve mevḍiʿ-i ḥacāmatta demden temeyyüz ve müfāraḳat edip maṣṣ ile ḫurūc eylemez belki o maḥallde cilde üzere bāḳıye kalır. Ve o baraṣın eks̱er-i vuḳūʿunun bir vechi budur ki mevḍiʿ-i ḥacāmet bi-ḥasebi'l-cirāḥat ḍaʿīf olmakla vārid olan ġıdāyı tamāmen haḍmdan ʿāciz olup ʿuḍva müşābehet-i nāḳıṣa olur.

el-ʿAlāmāt: Behaḳ-ı esvedin emri müşkil değildir lākin veḍaḥ denmekle maʿrūfe olan behaḳ-ı ebyaḍ ile baraṣ-ı redī arasına farḳta işkāl vardır. Ve onların cümle-i furūḳundan biri budur ki veḍaḥ üzere şaʿr-ı esved ve şaʿr-ı aşḳar nābit olur mevḍiʿ-i ṣaḥīḥ üzere nābit olan şaʿr gibi, ammā baraṣ üzere nābit olan şaʿr lā-maḥāle ebyaḍ olur. Ve mevḍiʿ-i baraṣın cildi enzel olur yaʿnī mevāḍiʿ-i ṣaḥīḥa cildelerinden aşağı şedīden müteṭaʾmin olur ve bu ḥāl baʿḍı kerre veḍaḥta dahi nādiren vāḳiʿ olur lākin onda cidden ḳalīldir.

Farḳ-ı Āḫer: Veḍaḥ mevḍiʿine ibre ġarz olunsa ondan dem ḫurūc eder ve baraṣtan dem ḫurūc eylemez belki ondan ḫurūc eden ruṭūbet māiyye-i sāiredir ve bu mis̱lli baraṣ ʿilāc ḳabūl eylemez.

Farḳ-ı Dīger: O mevḍiʿ delk olundukta eger ḥumret ʿārıḍa olursa o ʿillet behaḳ olmağa ve recā-ı bürʾe aḳreb olur.

Ammā behaḳ-ı esved ile baraṣ-ı esved beyninde farḳ budur ki baraṣ-ı esvedde taḳaşşür ve tefellüs[219] ve taḥarruḳ ve teḫazzüf olur ve behaḳ-ı esvedde bu aḥvālden biri olmaz.

Bundan sonra biz deriz ki baraṣın dahi aṣnāf-ı mütefāvitesi vardır, bir ṣınfı ḫaşin ve bir ṣınfı emlestir. Ve baraṣ-ı ebyaḍ-ı emles baraṣ-ı ebyaḍ-ı ḫaşinden şerrlidir, baraṣ-ı esved-i emles baraṣ-ı esved-i ḫaşinden ḫayrlıdır, zīrā fi'l-ḥaḳīḳa esved-i emles behaḳtır ve behaḳ lā-maḥāle baraṣtan ehvendir. Ve keẕālik baʿḍı baraṣın levni bedenin levninden şedīden baʿīddir ve baʿḍı āḫerin levni ḳalīlen tağayyür edip onun levn-i müteġayyiri levn-i be-

219 "Tefellüs" semek fülūsu gibi pullar olur.

dene aḳreb olur ve aḳreb olan eslem olur. Ve baraṣ-ı ġāiṣte ḥumret ve idmā olmaz veyāḫūd onda ittisāᶜ olup mekān-ı kes̱īri aḫẕ eder, bu mis̱llilerden bürᵓ recā olunmaz. Ve keẕālik o baraṣtan dahi bürᵓ recā olunmaz ki sāᶜaten fe-sāᶜat tezāyüd eyleye, zīrā o mis̱lli baraṣın sūᵓ-i mizāc-ı redīsi redīdir, ona vārid olan ġıdāyı ve devāyı kendi mizācına redd eder, ona bināen cidden redī olur.

Behaḳ-ı Esved Muᶜālecātıdır: Vācib olur ki faṣd ile onun muᶜālecesine ibtidā oluna eger demde kes̱ret var ise. Ve ḫılṭ-ı muḥterıḳ-ı sevdāvī istifrāġ oluna eftīmūn ve ġārīḳūn ve helīlec-i esved ve besfāyec ve usṭuḫūdūs ve ẕebīb ve tīn mis̱llilerden mütteḫaẕ olan maṭbūḫ saḳy olunmakla. Ve ḥacer-i Ermenī ve lāciverd kaçan devāda vāḳiᶜ olsa o devānın menfaᶜati bāliġa olur. Ve ḫarbaḳ [549a] ve eyāric-i lūġāẕiyā ve eyāric-i Rūfus mis̱llilerle dahi istifrāġ olunur. Ve müstefriġāt-ı raḳīḳadan olur eftīmūn ile māu'l-cübn ve beher yevm bir dirhem eftīmūn bir ḳadeḥ mā-ı cübnde şürb olunur ve o meşrūb rıfḳ üzere tenḳıye eder. Ve baᶜḍı [kerre] aġdiye-i ḥasenetü'l-keymūs istiᶜmāli ve keẕālik ve ḥammāmāt istiᶜmāli ve ıtrīfīlāt-ı eftīmūniyye istiᶜmāli dahi nāfiᶜdir.

Behaḳ-ı Esvede ve Keẕālik Baraṣ-ı Esvede Nāfiᶜ Sefūftur: İhlīlec-i esved, emlec, şūnīz her birinden birer cüzᵓ, zūferā bir cüzᵓ ve nıṣf cüzᵓ; bu meẕkūrlar küllü yevmin bükreten üç dirhem ve ᶜaşiyyeten üç dirhem şürb olunur ve eger bu sefūf bedeni tesḫīn ederse terk olunup baᶜdehu iᶜāde olunur. Ve vācib olur ki o tedbīre iᶜānet olunup ṭıḥālı ıṣlāḥa iştiġāl oluna eger ṭıḥāl fāsid ve sevdāyı ceẕbi ḍaᶜīf ise ve ondan sonra dahi ḳāşire olup cilāsı ḳavī ve dem-i ṣaḥīḥi cāẕib olan edviye ile ḍımād olunur. Ve eger o ḳāşir mevḍiᶜi tenfīṭ ederse o ḍımād terk olunup istirāḥatte kılınır ve birkaç gün mürūr edip cilde suḳūṭ eyledikten sonra eger ḥācet bāḳıye ise o ḍımād iᶜāde olunur ve baᶜḍı kerre o ḍımād tenfīṭ edecek ḳadar üzerinde terk olunmaz belki her ne ḳadar vaḳt leẕᶜ eylese ḍımād ᶜuḍvun üzerinde aḫẕ olunup ve leẕᶜ hādī ve sākin oldukta yine iᶜāde olunur. Ve edviye-i mevṣūfe meẕkūre s̱āfsiyā ve fülfül ve ḫardal ve ḥurf ve leben-i yetūᶜ ve şeyṭarec ve ḥarmel ve bezr-i fücl ve aṣl-ı keber ḳuşūru mis̱llilerdir. Ve behaḳ ve baraṣta kebīkec ile ṭılā dahi nāfiᶜdir, zīrā kebīkec demi ceẕb-i şiddetle ceẕb eder. Ve keẕālik ᶜiẓām-ı naḫıre vü ᶜatīḳ ve naḫır-ı nevā ki ḥīṭāndan yaᶜnī bag ve bāġçelerden

iltiḳāṭ olunur, o dahi nāfiᶜdir. Ve keẕālik ḳalᶜ-ı ās̱ār bābında ẕikri mürūr eden edviye-i cāliye vü ḳaviyyenin cümlesi nāfiᶜdir ve bu edviyeler ile olan ṭılā mā-ı ḳunāber ve ḥanẓal ṭabīḫiyle taṭliye olunur.

Ṣıfat-ı Ṭılā-ı Ceyyid: Bezr-i fücl maᶜa-kündüs daḳḳ olunup ḥammāmda behaḳ-ı esvede ṭılā olunur ve keẕālik bezr-i fücl ve bezr-i ḫardal ḫall içinde maṭbūḫ olan tīn ile maᶜan maᶜcūn kılınıp ṭılā olunur.

Ceyyid-i Āḫer: Şūnīz-i maḳlüvv, şeyṭarec-i Fārsī her birinden onar, şebb, senā her birinden üçer, zāc, ᶜafṣ her birinden ikişer dirhem, ḥarmelin bezr-i maḳlüvvü beş; o edviyeler aḫẕ olunup ḫall-i s̱iḳḳīf ile ṭılā olunur. Ve onların aᶜrāḍı ẓuhūr ederse leben-i nisā ile tedārük olunur. Bereş ve nemeş ve ems̱āli bāblarında ẕikri mürūr eden aṭliye-i ḳaviyyeler behaḳ-ı esvede dahi nāfiᶜ olur.

Veḍaḥ ve Baraṣ Muᶜālecātıdır: Eger faṣdın mūcib-i ḳavīsi yok ise ondan ictināb olunup faṣd olunmaz. Ve keẕālik cimāᶜdan dahi ictināb olunup aḥyānen cimāᶜ olunsa ᶜale'r-rīḳ olunur. *Ḳānūn nüsḫaları iki noḳṭalı yā ile vāḳiᶜ olmuştur, ẓāhir budur ki o nüsḫalar fā ile "ᶜale'r-rıfḳ"tan taḥrīf olunmuştur.* Ve şarābdan dahi ictināb olunur lākin şarāb-ı ṣırf istiᶜmāl olunur. Ve eger bedenleri naḳī ise onlara ḥammāmda taᶜarruḳ nāfiᶜ olur. Ve evvelā onlar ḳayʾı istiᶜmāl ederler ve baᶜdehu balġamı müstefriġ edviye istiᶜmāl ederler eger bedenleri naḳī değil ise. Ve baᶜdehu müdirrāt ve müshilāt ve eyāricāttan eyāricāt-ı kibār ḫuṣūṣan eyāric-i şaḥm-ı ḥanẓal ve onlara müşābih ḥubūb dahi istiᶜmāl ederler. Ve eyāricāt saḳy olundukta helīlec, eftīmūn, besfāyec, zebīb, milḥ mis̱llilerden mütteḫaẕ olan maṭbūḫla saḳy olunur. Ve veḍaḥ ve baraṣtan şifāya müʾeddī istifrāġda ḥabb-ı nīlin ḫāṣṣıyyet-i ᶜacībesi vardır.

Ve Onlara Muvāfıḳ Müshilātın Ṣıfatı Budur: Eyāric-i feyḳarā şaḥm-ı ḥanẓal ile terkīb olunup istiᶜmāl olunur veyāḫūd bu nüsḫa üzere kılınır: Dār-ı ṣīnī, sünbül, ᶜīdānu'l-belesān, maṣṭakī, esārūn, zaᶜferān, sāẕec, fūtenec-i nehrī, şaḥm-ı ḥanẓal her birinden birer dirhem, ṣabır on sekiz dirhem, şerbet-i vāḥidesi bir dirhem veyāḫūd bir mis̱ḳāl kılınıp sikencebīn-i ᶜaselī ve mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl olunur.

Müshil-i Āḫer-i Muvāfıḳ: Helīlec, emlec her birinden birer cüzʾ, türbüd üç cüzʾ ki [her bir cüzʾ] birer ūḳıyye kılına. Bu edviyeler aḫẕ olunup nıṣf rıṭl

miḳdārı fānīẕ su içinde ḥall olunduktan sonra teḳavvüm olunup onunla edviye maᶜcūn kılınır ve şerbet-i vāḥidesi üç dirhemden veyāẖūd üç mis̱ḳālden beşe varınca ḳadar kılınır. Ve bana sevgili olur o müshilin aẖlāṭına bir cüzᵓ dahi zencebīl idẖāl oluna. Ve o ᶜillette maᶜācīn-i ıṭrīfiliyye ve bu ṣıfat üzere olan cüvārişenāt istiᶜmāl olunur: Helīlec-i esved, kündür-i ebyaḍ her birinden birer cüzᵓ, zencebīl rubuᶜ cüzᵓ, ᶜasel-i zebīb ile maᶜcūn kılınır ve küllü yevmin ondan beyḍa miḳdārı tenāvül olunur.

[Āẖer:] Helīlec-i esved, emlec, şūnīz veznleri berāber, zūferā bir buçuk cüzᵓ; bu meẕkūrlardan küllü yevmin üç dirhem şürb olunur ve kaçan ḥummāya müᵓeddī olursa terk olunur.

Āẖer: Vecc, dār-ı fülfül, helīlec-i Kābülī, maṣṭakī, kündür, şūnīz, ḥabbu'l-ġār; bunların veznleri berāber kılınıp ᶜasel ile maᶜcūn kılınıp ve şerbet-i vāḥidesi iki dirhem olur.

Kitābu'l-İḫtiṣārāt'ta Ẕikr Olunanlardır: Şedīden ḳaly olunan sevīḳ-i ḥınṭadan bir süffe aẖẕ olunur ve tekrār bir kerre dahi kavrulmağa ḥācet olur ise o dahi işlenir ve onu istifāftan sonra üzerine mürrī-i Nebaṭīden nıṣf ūḳıyye şürb olunup nıṣf-ı nehāra ḳadar ᶜaṭaşa müṣābere olunur. Ve zūferānın kendi ve bezri şarābla tenāvül olunsa bu bābda ẖāṣṣıyyet-i ᶜacībesi olur. Ve eṭrāf-ı kermin ᶜuṣāre-i mizzesi küllü yevmin bir ḳadeḥ şürb olunur, zīrā o ᶜuṣāre baraṣı taḳşīf eder ve tezāyüdden menᶜ eder. Ve tiryāḳı şürb ve luḥūm-ı efāᶜī tenāvülü bu bābda cidden nāfiᶜ olur ve aḳrāṣ-ı efāᶜī dahi nāfiᶜdir.

Iṭrīfiliyye İle Müshile Arasında Olan Maᶜācīn ve Edviyedendir: Bezr-i zūferā iki cüzᵓ, bezr-i encüre nıṣf cüzᵓ, ṣabır rubuᶜ cüzᵓ; bu meẕkūrlar ᶜasel ile cemᶜ olunur şerbet-i vāḥidesi üç dirhemdir, dāimā istiᶜmāl olunur. Ve baᶜḍı nās onun maᶜiyyetinde vecc ve eftīmūn istiᶜmāl ederler. Ve keẕālik kelkelānic iki dirhem, helīlec-i esved bir dirhem, eftīmūn iki dānıḳ; o edviye tamāmen bir sene şürb olunur. Ve bu mecrāya cārī olup velākin ondan ḳavī ve nefᶜi aẓher ve bir sene tamāmen şürbe muḥtāc olan devālardandır: Vecc altı dirhem, helīlec-i Kābülī ve besfāyec her birinden onar ve helīlec-i aṣfer on beş ve eyāric-i feyḳarā yirmi dirhem ve milḥ-i Hindī yedi dirhem, bezr-i zūferā yirmi dirhem ve ġārīḳūn beş dirhem ve saḳmūnyā sekiz dirhem; bu edviyeler ᶜasel-i saᶜter ile maᶜcūn kılınıp ve şerbet-i vāḥidesi bir mis̱ḳālden iki mis̱ḳāle varınca ḳadar kılınır.

Kindī'nin Devāsı Dahi O Ḳabīlden Olur: Bezr-i ḥurf s̲ümün-i keylece, zūferā, ṣabır-ı İsḳūṭarī her birinden üçer dirhem; o edviye bir buçuk rıṭl ᶜasele ilḳā olunup taḳvīm olunur ve ondan küllü yevmin ḳable'ṭ-ṭaᶜām ḳadr-i ḥācet aẖẕ olunup maᶜa's-sevīḳ tenāvül olunur ve baᶜdehu mürrīden üç curᶜa tecerruᶜ olunur ve dühn-i benefsec ve dühn-i verd ile reᵓs muḥāfaẓa olunur ve bunlardan sonra isfīdbāc ile taġdiye olunur ve baᶜḍı kerre dāimā ve küllü yevmin tebāẕerīṭūs ve lūġāẕiyādan nıṣf dirhem veyāẖūd dahi eḳall şürb ve istiᶜmāl olunur.

Ve bir ḳavm mevḍiᶜ-i baraṣı keyy edip intifāᶜ eylediler ve baraṣlarından onlara bürᵓ ḥāṣıl oldu ve müsterīḥ oldular velākin bu vech üzere berāᵓet-i baraṣ ḳalīlde mümkin olur. Ve kaçan beden naḳī ve mizāc-ı beden muᶜtedil olsa sen edviye-i meşrūbeyi terk eyle, zīrā edviye-i meşrūbe baᶜḍı kerre āfeti [549b] celb eder ve meclūb olana āfetin eḳalli nezf-i dem ve ḳıllet-i rūḥ olur ve maᶜa-hāẕā baraṣa ᶜilācda deme ve rūḥa iḥtiyāc olur. Ve mevḍiᶜ-i baraṣ olan ᶜuḍva kendiye ẖāṣṣ edviye ile ṭılā olunmakla o mis̲lli taḳarrübden iktifā olunur ve onun ġıdāsı lüzūcet ve düsūmeti olmayıp serīᶜü'l-haḍm olan aġdiye kılınır. Ve mebrūṣ olan kimse buḳūl ve herāyisten ve o mecrāya cārī olan nesnelerden ictināb eylesin.

Veḍaḥ ve Baraṣın Edviye-i Mevḍiᶜiyyeleri Beyānındadır

Pes o edviyelerden o derecede müstaᶜmel olanların gerektir ki cilāsı şedīde ve demi ceẕbi ḳavī ve mizāc-ı ᶜuḍvu tesẖīni şedīd ola ve ondan sonra müstaᶜmel olan edviyeler muḳarriḥ ve muḳaşşir olmak lāzım olur. Ve baᶜḍı kerre [edviye-i] veḍaḥiyye ṣıbġ için istiᶜmāl olunur. Ve eger o ḳaṣd ile istiᶜmāl olunmazsa belki māddeyi taḥlīl mis̲lli ġaraḍ ile edviye-i mevḍiᶜiyye istiᶜmāl olunur ise vācib olur ki o edviye ile mevḍiᶜe ṭılā ve ḍımād eylemezden muḳaddem mevḍiᶜ delk ve taḥmīr oluna ve delk varaḳ-ı tīn ile ola, idmā edince ḳadar delk oluna veyāẖūd o mevḍiᶜin evvelā mevāḍiᶜ-i kes̲īresine iğne ile ġarz olunup baᶜdehu edviye vaḍᶜ olunur ve edviyenin teᵓs̲īrine muᶜīn olur o edviye ile şemste telṭīẖ eylemek.

Ve edviye-i baraṣiyyenin efḍali muḳarriḥ ve münaffiṭ olan ve mevāddı isāle edip berāᵓete müᵓeddī olan devādır ve o mis̲lli olan devā merreten-baᶜde-uẖrā muᶜāvede olunur. Ve baᶜḍı kerre o devā mevḍiᶜ üzere tenfīṭ edece

ḳadar terk olunmaz belki o devā leẕᶜi katında nezᶜ olunup istirāḥat ḥāṣıl olduktan sonra yine iᶜāde olunur.

Ve edviye-i baraṣiyyenin iᶜtibār-ı evvel üzere olup ḳaviyye olanları ḫarbaḳ-ı esved ve ḫarbaḳ-ı ebyaḍ ve nūre ve zernīḫ ve kündüş ve mevīzec ve aṣl-ı fāşerā ve çenṭāyānā ve ebhel ve rātīnec ve dem-i aḫaveyn ve onun aṣlı ve aṣl-ı ḫuns̱ā ve zebedü'l-baḥr ve ḥıltīt ve aṣl-ı keber ḳuşūru ve ḫardal ve ḥarmel ve bezr-i fücl ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımārın aṣlı ve bezr-i circīr ve füvve ve ḳāḳule ve māẕeryūn ve zāc ve ḳalḳand ve zencār ve kibrīt ve ḥammāmda istiᶜmāl olunan ḳaṭrān ve bülbūs ve ḳusṭ ve zerāvend ve şaḳāyıḳ ve s̱āfsiyā ve ferbiyūn mis̱llilerdir. Ve kirm-dānenin ona muvāfaḳati şedīde olur. Ve keẕālik ḫall ile kibrīt merreten-baᶜde-uḫrā ṭılā olunsa o ṭılā kirm-dāne muvāfaḳatında olur; baṣal-ı nerces dahi onun gibidir.

Ve mücerrebāttandır nüşāẕur ve dühn-i beyḍin ṭılā-ı ceyyid olduğu. Ve aṣl-ı lūf ᶜacīb olur ve aṣl-ı nīlūfer veḍaḥta istiᶜmāl olunur. Ve esved-i sāliḫin demi ve aṣl-ı saḳmūnyā ve tīnin verd-i yābisi ve varaḳ-ı diflā ve rāsen ve varaḳ-ı rāsen ve uşturġāz bunlar dahi bu bābda nāfiᶜdir.

Ve ammā miyāhtan muvāfıḳ olanlar ḫall ve mā-ı ẕerdec ve mā-ı ḳunāberā ve mā-ı bülbūs ve ḫāṣṣaten mā-ı ᶜunṣul ve mā-ı merzencūs ḫuṣūṣan merzencūş suyu mevḍiᶜ-i meḥācime ᶜārıḍ olan ās̱ār-ı baraṣa ziyāde nāfiᶜdir. Ve ᶜuṣāre-i rāsen ve şūrbāc ki luḥūm-ı efāᶜīden ṭabḫ olunur. Ve bu meẕkūrlar miyāh-ı muvāfıḳadan olur ve onların aṭliye-i ceyyideleri tiryāḳ ve mes̱rūdīṭūs olur veyāḫūd lūġāẕiyā mā-ı ḳunāberāyla istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik şeyṭarec-i medḳūḳ nāfiᶜdir ḫuṣūṣan mā-beyne'l-cildeteyn olanları onunla ṭılā izāle eder ve berāᵓet ḥāṣıla olur.

Ve edhān-ı ceyyidedendir o dühn-i ās ki onun içinde şeyṭarec-i muḥraḳ ṭabḫ olunduktan sonra ona zāc ḫalṭ oluna. Ve onlara aṭliye-i ceyyideden olur zerārīḥ ḫall ile saḥḳ olunup ṭılā olunmak. Ve keẕālik efᶜī ẕebḥ olunup cevfi tenḳıye olunur ve şāhterec gerek raṭb ve gerek yābis olsun aḫẕ olunup o efᶜīnin cevfine doldurulur, ḫıyāṭa olunur ve o efᶜī cidden nuḍc edince ḳadar şeyy olunur ve baᶜdehu o şāhterec iḫrāc olunup baraṣa ḍımād olunur ve sürᶜat üzere berāᵓet ḥāṣıla olur veyāḫūd diflānın varaḳ-ı ṭarīsi ahẕ olunup varaḳa cefāf gelince ḳadar zeyt ile kavrulur ve zeyti taṣfiye olunup bir miḳdār şemᶜle cemᶜ olunur ve baᶜde-

hu üzerine kibrīt-i aṣfer ekilir ḥattā merhem gibi olur ve onun ile şemste baraṣ ṭılā olunur.

Bu Ṭılā Ehl-i Hind'in Muḫtārıdır: Ḳusṭ, şeyṭarec-i Hindī, zernīḫ-i aḥmer, fülfül, zencār inā-ı nuḥāsta ḫall ile saḥḳ olunur ve bir üsbūᶜ terk olunup baᶜdehu ṭılā olunur ve şemste ᶜalīl iḳāme olunur onunla behaḳa ve baraṣ-ı mübtedīye berāᵓet ḥāṣıl olur veyāḫūd ḳıly ve nūre süt emen ṣabī-i raḍīᶜin bevliyle naḳᶜ olunur ve yedi gün miḳdārı tecdīd olunup baᶜdehu ᶜasel gibi ṭabḫ olunur ve o maṭbūḫ taḳrīḥ edince ḳadar istiᶜmāl olunur ve baᶜdehu zift, ḳaṭrān ve s̱ūm ve cevzin muḥraḳ ḳuşūru ve ferḫ-ı ḥamāmın demi ve dühn-i ḥınnā bu edviyeler aḫẕ ve cemīᶜan ṭabḫ olunur onlar muḫteliṭ olunca ḳadar ve baᶜdehu mevḍiᶜ üzere vaḍᶜ olunur o mevḍiᶜin levni levn-i cesed gibi rüᵓyet olununca ḳadar ve ecved olan o devāyı şemste kirāren ve mirāren muᶜāvede olur.

Ve maᶜlūm buyurula ki bu ᶜillet ṣāḥibinin istifrāġı evvelā müstefrıġ-ı ḍaᶜīf ile kılına, istifrāġda tedrīc ḥasebiyle rıfḳ ḥāṣıl olsun için. Ve māu'l-uṣūl münḍic ve devāyı muṭrıḳ ve münfiẕdir ve āḫir-i istifrāġda mā-ı uṣulden sonra ḥabb-ı müntin şürb olunur ve baᶜdehu yine mā-ı uṣūl şürbü muᶜāvede olunur, bu minvāl üzere iki üsbūᶜ miḳdārı muᶜāvede terk olunmaz. Ve ᶜalīle luḥūm-ı ṭuyūr-ı ḥārre ve maḳliyyāt iṭᶜām olunmakla demi tevlīd olunur ve onlar ḥavāmıḍı ve meraḳayı hecr ve terk eder velākin zīrbācı aḥyānen istiᶜmāl ederler. Ve onlara su içmek aḍarr-ı eşyā olur ve şürb-i mānın lüzūmu olur ise min-ġayri teks̱īrin şarāb-ı ᶜatīḳle şürb ederler.

Ve vācib olur ki onlar küllü vaḳtin mevḍiᶜ-i meᵓūfu ḫırḳa-i ḫaşine ile delk eyleyeler dem-i ṣāliḥ ona münceẕib olsun için. Ve ḥammāma duḫūl ona muḍırr olur. Ve onlara ġıdā-ı ġalīẓ ve cemīᶜan ṭarī ve yābis fevākih tenāvülleri ve baraṣ üzere keyy eylemek redī olur, zīrā onunla baᶜḍı kerre baraṣ münteşir olup kes̱īr olur.

Ve o baraṣ ki ᶜaḳīb-i keyyde li-sebebin mine'l-esbāb ẓuhūr eder, o baraṣ ᶜayb değildir. Ve keẕālik eṭrāf-ı meşāriṭte ẓuhūr edenler dahi onun gibi ᶜayb değildir.

Bu Ṭılānın Aḫlāṭı Kes̱īredir, Muᶜtaṣım İçin İttiḫāẕ Olunmuştur: Esved-i sāliḫ demi üç ūḳıyye, ġurāb-ı ebḳaᶜ demi yaᶜnī ala karga demi ve dem-i nuḥām yaᶜnī ankud denmekle maᶜrūf olup ördeğe müşābih ṭayrın

kanı ve dem-i ebġaṡ yaʿnī ebġaṡ denmekle maʿrūf ṭayrın kanı ve dem-i ferḫ-ı vereşān ve fāḫte ve sülaḥfāt-ı berriye demleri bunların her birinden birer ūḳıyye ve ḳaṭrān ve zift-i raṭb ve nefṭ ve ʿasel-i belāẕur her birinden birer ūḳıyye; bu meẕkūrlar aḫẕ ve ḫalṭ olunup tecfīf olunur ve baʿdehu mā-ı ḥanẓal-i raṭb bir cüzʾ ve şarāb-ı ʿatīḳ iki cüzʾ ve mā-ı rāsen-i raṭb iki cüzʾ ve mā-ı seẕāb ve mā-ı ḫardal-ı raṭb her birinden birer cüzʾ ve onun cümlesinden bu nüsḫada yazıldığı üzere on rıṭl cemʿ olunup bir tencereye vaḍʿ olunur ve üzerine fülfül-i esved ve dār-ı fülfül ve zencebīl ve şūnīz ve cünd-i bīdester ve ʿāḳırḳarḥā ve kündüş ve s̱āfsiyā ve ḳaranfül ve selīḫa ve māzeryūn ve aṣl-ı ḳıs̱s̱ā-i ḥımār ve ḫarbaḳ-ı esved ve cāvşīr bu meẕkūrların her birinden birer ūḳıyye ilḳā olunup onlar miyāh-ı meẕkūre ile ṭabḫ olunur miyāhın s̱ülüs̱ü kalınca ḳadar ve baʿdehu o edviyeden miyāh taṣfiye olunup muḳaddemā müheyyā kılınan edviye ve dimā-ı meẕkūre üzere o miyāh ṣabb olunur, o miyāhı edviye içip cefāf edince ḳadar terk olunur ve baʿdehu [550a] mā-ı ḥanẓal-ı raṭb ve rāsen-i raṭb ve ʿunṣul ve merzencūş bunların miyāhı aḫẕ olunup üzerine şarāb-ı ʿatīḳten bir şeyʾ reşş olunur ve onların cümlesi sekiz rıṭl kılınır ve üzerine ḥıltīt-i müntin ve maḥrūs̱ ve uşturġāz ve iki levn zernīḫ ve zencār ve kibrīt her birinden birer buçuk ūḳıyye ilḳā olunup o miyāhta rubuʿu kalınca ḳar ṭabḫ olunur ve baʿdehu taṣfiye olunur ve o demi aḫlāṭ-ı meẕkūre şürb eylemekten zāil olmaz ḥattā dimāyı tamāmen neşf edip aḫlāṭ-ı cāffe bāḳıye kalır. Ve eger cefāf-ı tāmm ḥāṣıl olmazsa tamāmen şürb eylesin için edviye saḥḳ olunup tecfīf olunur ve baʿdehu tamāmen şürb eylesin için edviye saḥḳ olunup tecfīf olunur ve baʿdehu ḥammāmda onunla ṭılā olunur. Muṣannif der ki bu devāyı ḫafīfü'l-meʾūne ve ḳaviyyü't-teʾs̱īr olur vech üzere şürb eylemek mümkin olur; Melik Muʿtaṣım'ın ṭabībinin sevḳ eylediği vech ṣuʿūbetlidir.

Bu Ṭılā-ı Ceyyid Sāhir İçindir: Şūnīz, ḫarbaḳ, aṣl-ı keber, şaḳāyıḳ her birinden birer cüzʾ, şeyṭarec, ḥuḍaḍ, dümādim, mürr, zernīḫ her birinden nıṣf cüzʾ; şemste ṭılā olunur.

Ḫafīf ve Ceyyid ve Nāfiʿ Ṭılādır: Şaḳāyıḳ, hezār-ceşān ḫall ile ṭılā olunur. Ve keẕālik füvvetü'ṣ-ṣıbġ, zebedü'l-baḥr, bezr-i fücl, kündüş ḫall-i ḫamr ile ṭılā olunur.

Āḫer: Bürāde-i şebeh[220] ḥarbaḳ-ı esved ve ṣufr-ı muḥraḳ ve zerārīḫ ve zernīḫ-i aḥmer her birinden birer dirhem; bu edviye aḫẕ olunup ḫall içinde idāfe olunan ḳaṭrān ile maᶜcūn kılınır ve ᶜuḍva baᶜde'ẓ-ẓerūr onunla ṭılā olunur.

Āḫer: Bu ṭılā Erbiyāsiyūs'un muḫtārıdır: Ḫarbaḳ-ı esved, fülfül, şūnīz, zebedü'l-baḥr, kibrīt, zerīḫ-i aḥmer, füvvehü'ṣ-ṣıbġ, şeyṭarec, zencār, zerārīḫ; bu edviye ḫall ile saḥḳ olunup aḳrāṣ ittiḫāẕ olunur ve tecfīf olunur ve ᶜinde'l-ḥāce ḫall ile saḥḳ ve baᶜdehu ḫamr ile ṭılā ve telṭīḫ olunur.

Ammā Aḳrīṭīn'in Kitābu'z-Zīnet'inde Ẕikr Eyledikleri ve Mücerrebdir Dedikleri Aṭliye: Ḫarbaḳ-ı esved, fāşerā, māẕeryūn liḥāsı, kibrīt-i aṣfer, zāc, zencār, bürāde-i ḥadīd, zebedü'l-baḥr, varaḳu't-tīn; bu meẕkūrlar ḫall ile ḥalūḳ gibi olunca ḳadar saḥḳ olunur, reṣāṣıyye ẓarf içinde ḥıfẓ olunup baᶜde'd-delk şemste ṭılā olunur.

Āḫer li-Cebrīl: Kibrīt, ferfibūn, ḫarbaḳ her birinden birer dirhem, belāẕur iki dirhem, ᶜāḳırḳarḥā, şeyṭarec her birinden birer mis̱ḳāl ḫall ile ṭılā olunur.

Āḫer: Bezr-i fücl, kündüş, s̱āfsiyā, māzeryūn, füvvehü'ṣ-ṣıbġ, şeyṭarec, ḥurf, ᶜāḳırḳarḥā, mīvīzec; bu meẕkūrlar esved-i sāliḫ demi ile cemᶜ olunup ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve onun istiᶜmāli baᶜde'l-ḥammām şedīden maṭbūḫ olan füvvehü'ṣ-ṣıbġın mā-ı muṣaffāsı ile kılınır.

Āḫer: Füvve, şeyṭarec her birinden beş dirhem, bezr-i fücl on, kündüş sekiz; baᶜde'l-ḥammām ḫall ile ṭılā olunur.

Devā-i Melikī: Varaḳ-ı māẕeryūn ve bezr-i māẕeryūn ve ḫarbaḳ-ı esved ve fülfül bu edviyeler aḫẕ olunup onu ġamr ve setr edecek ḳadar ḫall ile o edviye teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve baᶜdehu onun içine zāc ve zerārīḫ ve bürādetü'l-ḥadīd ve naṭrūn ve zebedü'l-baḥr ṭarḥ olunup ġaleyān edince ḳadar yine ṭabḫ olunup onunla ṭılā olunur ve mümkin olduğu miḳdār taḥammül olunup ġasl olunmaz, tenfīṭ eder ise onun nüfāṭātı faḳᵓ ve şaḳḳ olunur.

Ṭılā-ı Ceyyid: ᶜAsel-i belāẕur yedi, ᶜāḳırḳarḥā, s̱āfsiyā her birinden üçer, ferbiyūn dört, şeyṭarec-i Fārsī iki dirhem; bu meẕkūrlar leben ile maᶜcūn kılınıp ṭılā olunur.

220 "Şebeh" nuḫāstan maᶜmūl pirinç dedikleridir, ammā "ṣufr" nuḫāsın kendidir.

Ve Muṣānnifin Mücerrebātındandır: ᶜAsel-i belāẕur ve kebīkec, ẕerḳ-ı ḥamām, zerārīḫ, şeyṭarec, bezr-i fücl, bezr-i ḫardal, füvvehü'ṣ-ṣıbġ, ḥınnā, vesme, zāc veznleri berāber bu ṭılā ile o ᶜuḍv-ı meᵓūf tenfīṭ olunup faḳ ᵓ ve şaḳḳ olunur ve ḥādis̱ olan ḳurḥaya muᶜālece olunur ve bu minvāl üzere berāᵓet ḥāṣıl olunca ḳadar tedbīr-i meẕkūr muᶜāvede olunur.

Ās̱ār-ı Meḥācim Olan Baraṣı İẕhāb ve İzāle Eden Edviye: Mā-ı ḳunāberā ve mā-ı merzencūş ve füvvehü'ṣ-ṣıbġ ve şeyṭarec mis̱llilerdir, mā-ı baḳḳam ile ṭılā olunur.

Ammā baraṣ üzere istiᶜmāl olunan aṣbāġ onların miḳdārını ve evzānını taᶜyīn mümkin olmaz beşerelerin elvānı muḥtelife olmak ḥasebiyle belki ona biraz ḳavānīn iᶜṭā olunur ve baᶜdehu taḳdīm ve teᵓḫīr olunur.[221] Ve o ḳavānīndendir sūrec, mürr, dürdī-i ḫamr, muġre, füvve, şebb ve o mis̱lliler aḫẕ olunur ve onlar ile ṭılā olunur veyāḫūd bizim mücerrebimiz olan ṣıbġ ile ṭılā olunur o ṣıbġ budur ki ḳuşūr-ı cevz ve onun bir mis̱lli ḥınnā ve ḥınnānın bir mis̱li vesme ve keẕālik nūre, zernīḫ, şeyṭarec her birinden birer cüzᵓ, füvvehü'ṣ-ṣıbġ iki cüzᵓ bu edviyeler mā-ı baṣal ile cemᶜ olunur ve bi-ḥasebi mā-yüşāhed istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik bir ṣıbġ-ı āḫer budur ki ḳaraẓ, şīḥ, nūre, ᶜafṣ, zāc, ḥınnā ᶜasel ile ve ḫall-i sevād ile bu edviyeler maᶜcūn kılınır ve ṭılāen istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik zāc ve ḳalḳand ve ᶜafṣ saḥḳ olunur ḫall-i sevād ile maᶜcūn kılınır ve şemste ᶜuḍv delk olunup ṭılyāt-ı müteᶜaddide ile ṭılā olunur ve onun ṣıbġı bāḳī kalır. Ve keẕālik şeyṭarec-i esved ve ḫabes̱-i ḥadīd ve zācu'l-esākife ve zencār ve füvvehü'ṣ-ṣıbġ ve ḳuşūr-ı rummān bu meẕkūrlar ḫall-i ḫamr ile saḥḳ olunur levni esved olunca ḳadar ve ᶜuḍva mirāren onun ile taṭliye olunur.

Bu ᶜillet ṣāḥibinin aġdiyeleri meşviyyāt ve ḳalāyā ve muṭaycenāt ve mükebbebāt kılınır ve onlar laḥm-ı ḫafīften ebāzīr ile ittiḫāẕ olunur ve şarāba iḳtiṣār olunur ve aṣlā şürb-i mādan ictināb olunur mümkin ise veyāḫūd şürb taḳlīl olunur, o dahi maṭbūḫan veyāḫūd şarābla memzūcen istiᶜmāl olunur.

Baraṣ-ı Esvedin ᶜİlācı: Behaḳ-ı esvedin ᶜilācıdır ve bunda bedeni eşedd-i terṭīb ile terṭībe ḥācet vardır ve istifrāġ-ı aḳvāya dahi muḥtācdır ve bunlar-

221 "Taḳdīm ve teᵓḫīr"den murād ᶜuḍvun levnini müşāhede ḥasebiyle ṣıbġ edviyelerinin evzānı ziyāde ve noḳṣān kılınır demektir.

dan sonra behaḳ-ı esvedin şedīden cālī devālarına dahi muḥtācdır. Ve baᶜḍı kerre bu ᶜilletin ṣāḥibi bi-ḥasebi'l-ittifāḳ cimāᶜdan intifāᶜ ederler ve onlara ḥammām kes̱īrü'l-menfaᶜat olur; eger bu ᶜillet müştedd olup ġāyete bāliġ olursa ona cüẕām ᶜilācıyla muᶜālece olunur.

Maḳāle-i S̱ālis̱e Levnden Ġayri Cilde ᶜĀrıḍ Olan ᶜİlel Beyānındadır

Saᶜfe ve Şīrpenc ve Belḫiyye ve Buṭm Beyānındadır

Ben derim ki saᶜfe cümle-i büs̱ūr-i ḳurḥiyyedendir ve kütüb-i ṭıbbın ᶜādeti saᶜfeyi zīnet bābında ẕikr üzere cereyān eder. Ve saᶜfenin ibtidāsı büs̱ūr-i müstaḥikke-i ḫafīf ü müteferriḳa ve mevāḍiᶜ-i müteᶜaddidede olur ve baᶜdehu ḳurūḥ-ı ḫuşkrīşete ṣāire olur ve levni ḥumrete māil olur. Baᶜḍı kerre ondan ṣadīd seyelā eder ve ona şīrpenc ve saᶜfe-i raṭbe tesmiye olunur. Ve baᶜḍı kerre ḳūbāiyye-i yābise gibi ẓuhūr eder ve bu nevᶜ şitāda kes̱īrü'l-heyecān ve serīᶜü'z-zevāl olur.

Ve saᶜfenin sebebi rediyye ve ḥārre ve ekkāle olan ruṭūbetin deme muḫālaṭası olur. Ve baᶜḍı kerre demden mā-ᶜadā o ruṭūbet-i rediyyenin aḫlāṭ-ı ġalīẓa-i rediyyeye muḫālaṭası olur, o ġalīẓ muḥtebes olup teverrüm eder ve raḳīḳi neşīş eder[222] ve münteşir olur.

Ve yābis-i ḳūbāiyyenin sebebi ḫılṭ-ı sevdāvīnin miḳdār-ı kes̱īri ruṭūbet-i ḥirrīfeye muḫālaṭa edip cilde mündefiᶜa olup cildi ifsād ve ekl eder.

Ammā belḫiyye saᶜfe-i rediyye cinsindendir. Ve [550b] ammā buṭm ḳurūḥ-ı sevdāviyyedir, bi-ᶜaynihā devālī māddesinden sāḳta ẓuhūr eder ve onun ᶜilācı devālī ᶜilācına ḳarīb olur.

el-ᶜİlāc: Saᶜfenin ᶜilācı ḳūbā ᶜilācına ḳarīb olur, o ᶜilācı ḳarīben biz beyān eyleriz. Lākin el-ān biz deriz ki saᶜfe-i yābiseye ḫılṭ-ı ṣafrāvīyi ve ḫılṭ-ı sevdāvīyi ve balġam-ı māliḥi ve istifrāġ eden maṭbūḫ ile ᶜilāc olunur ve o maṭbūḫ budur: Helīlec eftīmūn ile ṭabḫ olunur ve içinde ṣabır ve saḳmūnyā kılınıp saḳy olunur ve o istifrāġdan bāḳıye olan mevāddı tenḳıye ve bedeni terṭīb eden şāhterec-ı raṭb suyuyla mā-ı cübn istiᶜmāl olunur ve evvel-i emrde mā-ı cübn ve mā-ı şāhterecin mecmūᶜundan bir rıṭl aḫẕ olunur ve onlara helīlec-i esved ve helīlec-i aṣferin her birinden üçer dir-

222 Yaᶜnī ᶜumḳa nüfūẕ eder.

hem ve eftīmūn iki dirhem ve milḥ-ı nefṭī iki dānıḳ ḫalṭ olunup istiᶜmāl olunur ve baᶜdehu yalnız māu'l-cübn ve eftīmūna iḳtiṣār olunur, küllü yevmin māu'l-cübnden otuz dirhem ve bir buçuk dirhem eftīmūn saḳy olunur eger o miḳdārı ṭabīᶜat iḥtimāl edip istifrāġında ifrāṭ olmazsa. Ve eger iḥtimāl eylemezse bi-ḳadri'l-iḥtimāl saḳy olunur. Ve onlar ḥalāvet-i müfriṭadan ve ḫuṣūṣan temrden, keẕālik merāret ve ḥarāfet ve mülūḥati olan aġdiyeden ictināb ederler, leẕᶜi olmayıp ḫılṭ-ı sālimi tevlīd eden tefih aġdiyeleri tenāvül ile iḳtiṣār ederler ve istiḥmām edip ruṭūbet-i muᶜtedile ile bedeni terṭīb ederler ve belki muᶜtedilen muraṭṭıb olanların istiᶜmāli ile cemīᶜan terṭīb eder, eger ḥācet var ise iki yedin ᶜurūḳundan faṣd ederler. Ve saᶜfesi olana ᶜuḍvu saḳy eden damardan dahi faṣd ederler, mes̱elā başta olan saᶜfe ᶜilācında ᶜırḳ-ı cebheyi faṣd ederler ve keẕālik cild-i re'ste olan ᶜırḳı ve ḫalf-i üẕünde evvelā ᶜırḳı dahi faṣd ederler ve eks̱er-i ḥālde saᶜfe başta olur. Ve saᶜfeden başta olanlara ḥacāmet dahi nāfiᶜdir, ammā o saᶜfe aᶜḍā-i sāfilede olursa ṣāfin faṣd olunur.

Ve kaçana bu tedbīrleri eylesen baᶜdehu saᶜfeyi ḥakk-ı ḳavī ile ḥakk eyle idmā edince ḳadar ve ḥakkta ictihād edip ondan dem-i kes̱īr isāle eyle ve baᶜde'l-ḥakk ona edviye-i mevḍiᶜiyye ile muᶜālece eyle ḫuṣūṣan onu ḥakk ile idmādan sonra milḥ ile delk olunup baᶜdehu edviye-i mevḍiᶜiyye ile ᶜilāc olunsa o edviyenin nefᶜi eks̱er olur.

Ve saᶜfe-i yābiseye mütevātiren ḥammāma duḫūl nāfiᶜ olur lākin ḥammāmda cülūsu iṭāle eylemezler ve keẕālik ḥārr ve fātir buḫāra ᶜuḍv-ı mesᶜūfu küllü yevmin mirāren kebb eylemek dahi nāfiᶜdir. Edhān ve şuḥūm ve ġıdā-ı muraṭṭıb ile tedbīr ve tedhīn ve seᶜūṭāt cemīᶜan nāfiᶜdir. Ve onun edviye-i müstefriġasında sevdāyı ceẕb-i ḳavī ile ceẕb ve baᶜdehu ishāl eder devā kılınır ve istifrāġdan sonra ẕikri mürūr eylediği üzere māu'l-cübn saḳy olunur. Ve saᶜfeye ḳarīb olan mevḍiᶜe irsāl-i ᶜalaḳta beʾs yoktur. Ve onlardan sonra saᶜfe ḥakk ve idmā olunup baᶜdehu edviye-i mevḍiᶜiyye istiᶜmāli lāzımdır.

Ve bir ḳavm zuᶜm etti ki mevḍiᶜ-i saᶜfeye ḳarīb olan ᶜırḳtan faṣd olunsa, mes̱elā reʾste olan saᶜfe için ḥalf-i üẕün ᶜırḳı faṣd olunup ondan meʾḫūẕ olan dem ile saᶜfeye ṭılā olunup baᶜdehu o mevḍiᶜ sılḳ ve zāc sularıyla ġasl olunsa o ṭılā saᶜfeye ᶜilāc-ı nāfiᶜ olur.

Ve saᶜfe-i raṭbenin mübtedīsinin ve raṭb-ı beden üzere ve beden-i eṭfāl üzere olanlarının edviye-i mevḍiᶜiyyesi ḥınnā ve vesmedir ki ᶜafṣ-ı muḥraḳ ve dühn-i elye ile istiᶜmāl olunur ve onun menfaᶜat-ı bāliġası mücerrebdir. Ve keẕālik ḳavābıḍ-ı müceffifeden mütteḫaẕ olunan edviye, mes̱elā ḳuşūr-ı rummān ḫall-i ḫamr ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur ve baᶜḍı kerre içine mürdāsenc dahi idḫāl olunur. Ve baᶜḍı kerre bu ᶜillette zerāvend mis̱lli cāliyāt dahi istiᶜmāl olunur.

Ve çok kerre şiddet ve ḍaᶜf beyninde mütevassıṭu'l-ḥāl olan saᶜfeyi ḫall ve milḥ ve üşnān-ı aḫḍar ile delk tecfīf ve isḳāṭ etmekle berāᵓete müᵓeddī olur ve bu mertebe-i meẕkūre üzere olan saᶜfenin edviyeleri tūtiyā, iḳlīmiyā, ḳaymūliyā, ḳırṭās-ı muḥraḳ ḫall ile ve ṣamġ-ı ṣanevber, cüllenār ḫall ve dühn-i verd ile bu ems̱āli edviyelerdir veyāḫūd mertek ve ḫabes̱-i fıḍḍa ve levz-i mürr-i muḥraḳ ve ᶜurūḳ-ı ṣabbāġīn her birinden birer dirhem aḫẕ olunup ḫall ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik sūsen āsmāncūnī uṣūlü ve ᶜūd-ı belesān ve kemmūn ve kevr-ı maḥlūl[223] ve ḥabb-ı bān-ı mesḥūḳ ve keẕālik ᶜades ve maġre maᶜa'l-ḫall istiᶜmāl olunur.

Ve keẕālik levz-i mürr ve ᶜafṣ-ı aḫḍar ikisi dahi saḥḳ olunup ve baᶜehu şemste taḳvīm olunup ḫall ile ṭılā ittiḫāẕ olunur.

Ve ḳavm dediler ki sereṭān-ı ḥayy aḫẕ olunup merzencūşla daḳḳ olunur ve ᶜaṣr olunup onun ruṭūbetiyle istiᶜāṭ olunur ve yalnız sereṭān ruṭūbeti ile dahi istiᶜāṭ olunur.

Ammā saᶜfenin müzmini ve ebdān-ı ṣulbe üzere olanları onların muᶜālecesinde ḳulḳuṭār ve ḳalḳand ve sūrī ve zāc-ı ḥibr ve milḥ ve kibrīt ve türāb-ı zībaḳ ve ᶜurūḳ-ı ṣabbāġīn ve devā-i ḳarāṭīs tūbāl-i nuḥās ile istiᶜmāl olunmağa ḥācet olur. Ve duḫān-ı tennūr ve milḥ ḳavābıḍ-ı muḥallileden-dir ona. Ve keẕālik mürdāsenc ve isfīdāca dahi ḥācet olur. Ammā ḫazef-i yābis müceffifāt-ı ḳaviyyedendir. Ve ẕerḳ-ı ḥammām cilāsı ve tecfīfi şedīd muḥallildir. Ve keẕālik ḍabbın ḫurᵓu ve zerāzīrin ḫurᵓu ve ḫuṣūṣan erüzz tenāvül eden zürzūrun yaᶜnī sığırcık kuşunun murdātı ve merhem-i ᶜurūḳ her saᶜfeye nāfiᶜdir. Ve ḥınnā ve zerāvend ve ḳuşūr-ı rummān ve mürdāsenc ve bizim saᶜfe-i yābise bābında ẕikr edeceğimiz devā ve keẕālik remād-ı

223 "Maḥkūk" nüsḫa.

ḥaṭab-ı kerm ve zerāvend-i müdaḥrec ve cüllenār ve ᶜafṣ ve rītiyānec ḫall ve dühn ile istiᶜmāl olunur.

Devā-i Ceyyid: Ḳaymūliyā, kibrīt-i aḫḍar, remād-ı ḳarᶜ, şaḥm-ı ḥanẓal veznleri berāber kılınıp ḫall ile istiᶜmāl olunur veyāḫūd küzbere-i yābise-i muḥraḳa ḫazef-i tennūr ve ḥınnā ve ḫall ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur.

Cidden Ceyyid Devādır: Saᶜfe diflā ṭabīḫi ile ġasl olunur, baᶜdehu tūbāl-i nuḥās, mürr iki dirhem, türāb-ı kündür, şebb-i Yemānī her birinden dörder dirhem, zerāvend, ḳulḳuṭār ve remād-ı kerm, ṣabır her birinden birer dirhem aḫẕ olunup ḫall ve dühn-i verd ile istiᶜmāl olunur,

Saᶜfe-i Yābisede [Müstaᶜmele Edviye-i Mevḍiᶜiyyedir: Saᶜfe-i yābiseden] ḳūbā-ı müzmin olanlar onu ekl eder; devā-i ḥadde muḥtācdır laḥm-ı ṣaḥīḥe varınca ḳadar ekl eylesin için ve baᶜdehu muᶜālecāt-ı ḳurūḥ ile ᶜilāc olunur, mürdāsenc ve ḫall ve zeyt ile mütteḫaẕ olan merhem-i ᶜurūḳ istiᶜmāl olunur. Ammā müzmin-i ḳavīnin mād-dūnu evvel-i ezmānda ẕikr olunan muᶜālece ile ᶜilāc olunur ve onlara terṭīb-i beden eder aġdiye-i muraṭṭıbe ve neşūḳāt ve ḥuḳun ve ġayr-i ẕālik nāfiᶜ olur.

Saᶜfe-i Raṭbeye ve Yābiseye Devā-i Ceyyiddir: Acı bādem yağı ve ḫardal yağı her birinden nıṣf sükerrece ḫall bir sükerrece, şiyāf-ı māmīs̱ā, ᶜafṣ her birinden üçer mis̱ḳāl, fīl-zehrec bir mis̱ḳāl, ᶜurūḳ-ı ṣufr, būraḳ her birinden yarımşar mis̱ḳāl edviye saḥḳ olunup ẕir olunan iki dühn ve ḫall ile ḫalṭ olunur, saḥḳ-ı şedīd ile saḥḳ olunur ve saᶜfeden her hangisi ḥādis̱ ise gerek raṭbe ve gerek yābise olsun bu nüsḫa ona devā-i ceyyid olur. Ve keẕālik cerebe ve ḳamle [ve ḳūbāya] ve temerruṭa ve dāü's̱-s̱aᶜlebe ve saᶜfe-i rediyye cinsinden olan belḫiyyeye dahi o devā-i ceyyid nāfiᶜ olur. Ve baᶜḍı kerre sebebi beᶜūḍ-ı ḫabīs̱ olur onun ᶜilācı ᶜaḍḍa-ı beᶜūḍ-ı ḫabīs̱ muᶜālecesi olur.

Muṣannifin Muḫtārı ve Muḫteraᶜı Olan Devā-i Ḳavīdir: Zerāvend, zencār, uşşaḳ, muḳl, ḫardal, zāc veznleri berāber aḫẕ olunup [551a] dühn-i ḥınṭa ile ve bir mis̱li ḫall ile ve miḳdār-ı ḳalīl ᶜasel ile cemᶜ olunur.

Ḳūbā Yaᶜnī Temregi Beyānındadır

Ḳūbā māhiyyette saᶜfeden baᶜīd değildir ve saᶜfeye şey᾿-i ḫafī ḥasebiyle muḫālif olur ḫuṣūṣan saᶜfe-i yābiseye ḳurbiyyeti eks̱erdir ve cāiz olur ki saᶜfe-i yābise ḳūbā-ı aḫbes̱ ve erde᾿ ve ḳūbānın ākeli ve aġverıı ola. Ve

ḳūbānın sebebi saᶜfe sebebine ḳarīb olur, zīrā sebeb-i ḳūbā o ḥādde ve ḥirrīfe olan māiyyettir ki māiyyet-i saᶜfe gibi mādde-i cerebden aġlaẓ mādde-i ġalīẓa-i sevdāviyyeye muḫteliṭ olur.

Ve bürᵓe esraᶜ olan ḳūbā o ḳūbādır ki onun mevāddının raḳīḳi ġalīẓi üzere aġleb ola. Ve ḳūbādan bir ṣınf vardır ki raṭb ve demevīdir, ondan ḥakk olundukta nedāvet ve yaşlık ẓāhir olur ve min-beyni'l-ḳavābī o ṣınf eslem olur. Ve bir ṣınfı dahi yābistir ve onun eḳs̱eri iḥtirāḳ ḥasebiyle balġam-ı māliḥin sevdāya istiḥāle eden mevāddan tevellüd eder. Ve ḳūbādan bir ṣınf dahi şiddet-i yübūset ve kes̱ret-i ġavr ḥasebiyle müteḳaşşır olur ve o ḳūbā baraṣ-ı esved ve ḫuşkrīşet gibidir. Ve bir ṣınfı dahi ġayr-i muḳaşşerdir. Ve kez̠ālik ḳūbānın kimisi sāᶜī ve kimisi vāḳıf ve kimi ḥadīs̱ ve kimi müzmin olur. Ve ḳūbā maraḍ-ı ḫarīfīdir, faṣl-ı ḫarīfte heyecān eder.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilāc-ı aṣlīsi o edviyedir ki onun taḥlīli ve taḳṭīᶜi ve iz̠ābesi ve maᶜa-teskīn telṭīfi olup bu keyfiyyātı cemīᶜan cāmiᶜa ola. Ve ḳūbānın iki kısmından ḳısm-ı evvel bi-ḥasebi'l-māddeti'l-ġalīẓa ᶜārıḍ olur ve ikincisi mādde-i ḥādde-i raḳīḳa ḥasebiyle ᶜārıḍ olur veyāḫūd ḳūbā iki māddeden birinin ġalebesi ile ᶜārıḍ olur, pes onda iki sebeb-i mez̠kūrlar ifnā eden edviyeler cemᶜ olunup ġālib hangisi ise onun tedbīri taġlīb olunur ve irsāl-ı ᶜalaḳ bu bābda ecved-i edviyeden olur ve emr-i tenḳıyede ve itbāᶜında mā-ı cübn istiᶜmāline ḥācet olur, müşāhede īcāb eylediği üzere mā-ı cübn istiᶜmāl olunur ve taġdiyeye ve terṭībe ve muraṭṭıb tedbīre ve saᶜfenin muḥtāc olduğu ḳavī eşyāya muḥtāc olur ve baᶜḍı kerre havā-ı yābisten müfāraḳata dahi muḥtāc olur.

Ve bir ḳavm dediler ki ḳuvābāyı ḥudūs̱tan menᶜ eder ve ḥādis̱ olanı sağaltır bu ṣıfat üzere olan devā: Ġasl-i ṣabır gibi maġsūl olan lükk bir dirhem, maṭbūḥ-ı reyḥānī üç ūḳıyye. Ve kaçan ḳūbā münteşir olup çoğalsa onun ᶜilācı cüẕām ᶜilācı olur.

el-Muᶜālecātu'l-Mevḍiᶜiyye: Ammā ḳūbādan ḥadīs̱ ve mütevassıṭ olanlara edviye-i müfrede ile tedbīr olunur, ḥummāḍ-ı ütrücc onlarda ve ḳavī olanlarda dahi istiᶜmāl olunur.

Ve ḥadīs̱ ve mütevassıṭta müstaᶜmel olan edviye-i müfrede ṣamġ-ı ᶜArabī ḫall ile ve ṣamġ-ı levz ḫall ile ve ᶜasel-i lübnā ḫall ile ve ḫardal ḫall ile ġāyete bāliġdir. Ve mā-ı kibrītī ve mā-ı māliḥ ve zebedü'l-baḥr ve ġı-

ra'l-cülūd ve insān-ı ṣāimin rīḳi ve insān esnānının ṭılāvesi ve bezr-i bittīḫ ve aṣl-ı ḥuns̱ā ve eşrās ve levz-i mürr dühnü bu mez̲kūrlar ceyyiddir. Ve keber varaḳı ḫall ile ve sencisbūye[224] her ḳūbāya bi'l-ḫāṣṣıyye nāfiᶜdir. Ve aḳāḳıyā ve muġās̱ ve dühn-i ḥınṭa her bedene ᶜārıḍ ḳūbāya ṣāliḥtir ve ḍaᶜīf ve ḳavīye nāfiᶜdir ve kez̲ālik ᶜurūḳ-ı ṣufr dahi nāfiᶜdir.

Ve henüz ẓuhūr edip mübtedī olan ḳūbāya ᶜale'd-devām mā-ı ḥārr ṣabb olunup baᶜdehu dühn-i benefşecle ᶜale'd-devām delk olunmak nāfiᶜdir. Ve mā-ı şaᶜīr ile ṭılā baᶜḍı kerre ḳūbāyı iz̲hāb ve izāle eder ḫuṣūṣan mā-ı şaᶜīr cevz-māzec ile ṭılā oluna ve onun saᶜfe-i raṭbeye dahi menfaᶜati olur.

Ve bezr-i ḳaṭūnā luᶜābı ve raṭb bezr-i ḳaṭūnānın ᶜuṣāresi ve baḳla-tu'l-ḥamḳā suyu ve ṣamġ-ı iccāṣ ṣıbyānın ḳūbālarına nāfiᶜ olur veyāḫūd ṣamġ-ı levz ve ġıra'l-cülūd ve meyᶜa veznleri berāber kılınıp ḫall ile cemᶜ ve ṭılā olunur veyāḫūd ġıra'n-neccārīn ve kündür ve kibrīt ve ḫall saḥk ve istiᶜmal olunur.

Ve ammā redī ve müzmin olan ḳūbā aḳvā ediyeye muḥtāc olur, mes̱elā ṭabḫ [ile] taḳvīm olunan ᶜuṣāre-i ütrücc mis̱llilere ve dühn-i ḥımmaṣ ve dühn üzere ve ḫāṣṣaten dühn-i ḥınṭa ve levz-i mürr ṣamġı ve kibrīt ve baᶜr-ı maᶜz ve zebed-i baḥr mis̱llilere muḥtāc olur. Ve ḳaṭrān ve zift bu bābda ᶜacīblerdir ve kez̲ālik nefṭ-i ebyaḍ ile taṭliye dahi. Ve bābu's-saᶜfede z̲ikr olunan ḥayvānāt ḥurᵓlarıı ile ve fencengüşt ve keber ve uşşaḳ ve ḫarbaḳ ve ḥabbu'l-bān ve s̱āfsiyā ḫāṣṣaten ḫuṣūṣan dühn-i ḫardal ile s̱āfsiyādan ittiḫāz̲ olunan merhem ve sencisbūye yaᶜnī sengisbūye ve uşşaḳ ḫalal ile ve ḳardemānā ve kündüş ve remādu'l-ḥammām ve ᶜurūḳ ve ḫardal ve bezr-i circīr mis̱llilere dahi ḥācet olur. Ve ᶜasel-i belāz̲ur nefᶜde meblaġ-ı ġāyete bāliġdir.

Ve bu bābda müstaᶜmel olan edviye-i mürekkebe bunlardır: Ḳardemānā aḫz̲ olunup [ve saḥḳ olunup] dühn-i ḥınṭa ile cemᶜ olunur ve remād-ı s̱ūm ᶜasel ile ve kibrīt ṣamġ-ı buṭm ile ve ḥabbu'l-bān cidden aḳvā ḫall ile cemᶜ olunur ve bu devā müteḳaşşır olan ḳūbāda dahi istiᶜmāl olunur.

Veyāḫūd kündür ve zāc ve kibrīt ve ṣabır her birinden birer dirhem ve ṣamġ iki dirhem; bu edviyeler ḫall ile ṭılā olunur.

Yāḫūd būraḳ-ı Ermenī nıṣf mis̱ḳāl, dühn-i ḥınṭa üç dirhem, ḥummāḍ-ı ütrücc, ḳafru'l-yehūd her birinden ikişer dirhem, şūnīz iki buçuk dirhem,

---

224 "Sengisbūye"den muᶜarrebdir.

ḫarbaḳ-ı esved bir buçuk dirhem, zāc-ı muḥraḳ bir buçuk dirhem; bu mez̠kūrlardan ṭılā ittiḫāẕ olunur.

Veyāḫūd sencisbūye aḫẕ olunup ḫall ile ṭılā olunur.

Veyāḫūd zāc ve mürr ve kündür ve ṣamġ aḫẕ olunup ṭılā denmekle maʿrūf nebīẕ ile maʿcūn kılınıp ḳūbā üzere taṭliye olunur.

Veyāḫūd ḥabbu'l-bān on, kibrīt-i aṣfer dört, sencisbūye bir cüzʾ aḫẕ olunup daḳḳ-ı nāʿim ile daḳḳ olunur ve ḫall-i ḫamr ve dühn-i verd ile ḥall olunur.

Veyāḫūd kibrīt ve diḳāḳ-ı kündür ve uşşaḳ ḫall ile iẕābe olunur.

Veyāḫūd ḫurʾ-ı kelb ve üşnān-ı ḳaṣṣārīn ve kibrīt-i ebyaḍ ve sez̠āb ve duḫān-ı tennūr ve ḳuşūr-ı rummān ve remād-ı ḥammām ve iki ṣınf zernīḫler ve kibrīt-i aṣfer veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall ve zeyt ile iẕābe olunup ṭılā olunur.

Büs̠ūr-i Lebeniyye Beyānındadır

Baʿḍı kerre enf ve vecne üzere ebyaḍ bes̠relere müntes̠ire olup her biri noḳṭa-i lebene benzer ve sebebi buḫār-ı beden ile o mevḍiʿlerin saṭḥına mündefiʿa olan mādde-i ṣadīdiyyedir. Ve onun ʿilācı o edviyelerdir ki onda tecfīf ve taḥlīl ḳuvveleri ola, ḫarbaḳ-ı esved ve nıṣfı miḳdārı īresā ile aḫẕ olunup onlardan leṭūḫ ittiḫāẕ olunsa onda taḥlīl ve tecfīf ḳuvve[si] olmakla bu bābda ʿilāc-ı ṣāliḥ olur. Ve maʿa'l-būraḳ bezr-i kettān ve maʿa'l-ḫall tīn ve şūnīz dahi istiʿmāl olunur.

Cereb ve Ḥikke Beyānındadır

Cerebi tevlīd eden mādde baʿḍı kerre o mādde-i demeviyye olur ki ṣafrāya muḫāliṭ olup sevdāya istiḥāleye ḳarīb olur veyāḫūd onun nıṣfı miḳdārı bi'l-fiʿl sevdāya muḫteliṭ olur. Ve baʿḍı kerre dahi onun sebebi o mādde olur ki balġam-ı māliḥ-i būraḳīye muḫāliṭ olur. Cerebin o ṣınf-ı evveli cereb-i yābistir ve māddesi ġılẓate māil yābisedir ve ikinci ṣınf cereb-i raṭbdır ve māddesi raṭbe ve riḳḳate olur. Ve ve cerebin eks̠eri tevellüdü mülūḥāt ve ḥarāfāt ve merārāt ve tevābil-i ḥārre tenāvülünden olur. Ve bedende mekān-ı vāsiʿ aḫẕ edenler dahi cereb-i raṭb envāʿından olur.

Ve min-beyni'l-büs̱ūr enşez ve erfaᶜ ve eşḫaṣ ve reᵓsi eḥadd olan bes̱relerin bi'l-cümle envāᶜının mevāddı ḥiddetli ḫılṭ olur. Ve o bes̱reler ki aᶜraḍ ve şedīden muṭmaᵓinn olsa onun ḫılṭı ḳalīlü'l-ḥiddet olur. Ammā mādde-i cerebin tevellüdünün esbābı bi-ᶜaynihā mādde-i ḥikke tevellüdüne sebeb olur velākin sebeb-i cereb ḥikke sebebinden aḳvā olur. Ve ḳamle ve saᶜfe ve ḥazāz ve ḳūbā esbābına cerebin esbābı ve onların muᶜālecātına muᶜālecesi muḳārib olur.

Ve cereb ile ḥikkenin farḳı budur ki cerebde büs̱ūr olduğu gibi ḥikkede büs̱ūr olmaz, zīrā mādde-i ḥikke eraḳḳ olur ve mülūḥata meyli eḳall olur ve mülūḥatı olmayan māddede lā-maḥāle sükūn ve istiḳrār olur [551b] ve o mis̱lli māddeyi ṭabīᶜat cilde defᶜ eder ve mesāmmın insidādı ve ḳıllet-i tanẓīf veyāḫūd ḍaᶜf-ı dāfiᶜa mādde-i mez̲kūreyi cildde ḥabs eder meşāyıḫta ve āḫir-i emrāḍḍa ḍaᶜf dāfiᶜa ḥasebiyle muḥtebese olduğu gibi ḫuṣūṣan mādde kes̱īre veyāḫūd ġalīẓa ola veyāḫūd o māddenin sebeb-i tevellüdü aġdiye-i rediyyeden tevellüd eden keymūs-ı redī ve ḥirrīfi tevlīd eden aġdiye-i rediyye-i māliḥa vü ḥirrīfe mis̱llileri tenāvül olur veyāḫūd sūᵓ-i haḍm ḥasebiyle taᶜaffün eden mādde-i müteᶜaffine olur ve ḥikke-i ᶜumḳa nüfūz̲ eylemez belki ḳuşūr-ı nuḫāliyyeden taḫallī eder.

Ve ḥikke-i şeyḫūḫiyyet ᶜilācı ḳalīlen ḳabūl eder belki ona olunan ᶜilāc ᶜilāc-ı ḥaḳḳa değildir, li-ecli'l-müdārāt ᶜilāc olunur.

Ve maᶜlūm ola ki cereb-i müteḳaşşer ve ḳuvābā ḫarīfte kes̱īr olur. Ve bi'l-cümle mādde-i ḥikke iki cild arasında müctemiᶜa olur, eger bedende o māddeden bir şeyᵓ dahi bulunur ise cereb yābis olur. Ve ḥalāvāt ḥikkeyi ve büs̱ūru tevlīd eder. Ve eks̱er-i ḥālde cereb beyne'l-eṣābiᶜ ẓuhūr eder o maḥall aḍᶜaf olmakla. Ve cereb-i ᶜaẓīm ḫurācı cālib olur ve ḳuvābā ve saᶜfeye dahi intiḳāl eder. Ve onlara edhān muḍırr olur ve sikencebīn nāfiᶜ olur eger saḥcından ḫavf olunmaz ise.

el-ᶜİlāc: Ammā cereb ᶜilācının evlā ve efḍali ve eks̱erine kifāyet eden ve āḫer muᶜāleceden muġnī olan ᶜilācı ḫılṭ-ı ḥārr-ı muḥteraḳı ve balġam-ı māliḥi istifrāġ olur ve ondan sonra bu bābın neẓāirinde senin maᶜlūmun olduğu üzere ġıdāyı ıṣlāḥ ve tedbīr-i muraṭṭıbı istiᶜmāl olur ve eşyā-ı tefihe-i māiyyeden olup sürᶜat-ı taᶜafffündenn meᵓmūn olan bıṭṭīḫ-i Hindī ve hindebā mis̱lliler tenāvül olunur ve ḫāricden dahi istiᶜmāl olunur. Ve cimāᶜı aṣlen ve

külliyyen terk eder, zīrā cimāᶜ mevāddı ḥārice taḥrīk eder ve buḫār-ı ḥārr-ı ᶜafini iṡāre eder ve nāḥiye-i cilde gelip onda olan ruṭūbeti taᶜfīn eder ve ona bināen bedenin rāyiḥası müntine olur, ona bināen cenābetten ġusl edenlere tedlīk ile emr olundu.

Ve mevādd-ı cerebi cemīᶜan istifrāġ eden müstefriġāt-ı ceyyideden olur eftīmūn ve ihlīlec-i aṣfer ve şāhterec ve senā ve besfāyec ve efsentīn; bu edviyeden mütteḫaẕ olunan ṭabīḫ saḳyı. Ve baᶜḍı kerre onun aḫlāṭına verd ve bezr-i hindebā miṡlli edviye dahi idḫāl olunur ve baᶜḍı kerre bi'l-ḫāṣṣa nāfiᶜ olmağala māmīrān dahi katılır ve baᶜḍı kerre dahi saḳmūnyā katılır ve keẕālik onlara ḥabb-ı ṣabır ve saḳmūnyā ceyyid-i bāliġ olur.

Ṭabīḫ-i Ceyyid: Helīlec-i aṣfer ve zebīb her birinden yirmi dirhem; bunlar aḫẕ olunup üç rıṭl su içinde ṡülüṡü kalınca ḳadar ṭabḫ ve baᶜdehu taṣfiye olunup mā-ı muṣaffāsından bir rıṭlın iki ṡülüṡü aḫẕ olunur ve içinde ḥıyārşenberden on yaᶜnī on dirhem mers olunup baᶜdehu taṣfiye olunduktan sonra onda bir dirhem ġārīḳūn kılınır.

Ḥabb-ı Ceyyid: Bu ceyyid olan ḥabb şāhterec-i ceyyiddir ve nüsḫası budur: Helīlecin aṣfer ve Kābülī ve esved işbu envāᶜ-ı ṡelāṡenin her birinden beşer dirhem, ṣabır-ı İsḳūṭarī yedi dirhem ve saḳmūnyā beş dirhem; bu edviyeler aḫẕ olunup şāhterec suyuyla maᶜcūn kılınıp baᶜdehu tecfīf olunmaktan zāil olunmaz yaᶜnī kaçan o edviye şāhterec suyunu neşf edip kurudukta şāhterecin mā-ı cedīdiyle yine maᶜcūn kılınır ve üç defᶜa bu minvāl üzere taᶜcīn ve tecfīf olunur ve her taᶜcīnde ḥasv kılınır ve baᶜdehu teḳavvüm edince ḳadar terk olunup baᶜde't-teḳavvüm ondan ḥubūb ittiḫāẕ olunur.

Cereb-i Müzmine Nāfiᶜ Devā-i Ḳavīdir: Helīlec-i Kābülī vü aṣfar ve belīlec ve emlec ve birinc-i Kābülī-i muḳaşşer her birinden birer dirhem ve türbüd iki dirhem; bu meẕkūrlar fānīẕ ile maᶜcūn kılınır ve ondan ḳurṣ ittiḫāẕ olunur, ishāl-i tāmm için onun şerbet-i vāḥidesi beşten on [beş] dirheme ve yirmiye varınca ḳadar mā-ı ḥārr ile istiᶜmāl olunur ve baᶜḍı kerre ᶜinde'ş-şürb içine saḳmūnyā dahi katılır.

Ve baᶜḍı kerre ṣabır şürbüne müdāvemet cereb-i redī-i müzminden taḫlīṣ eder velākin ona müdāvemet bu ṭarīḳ üzere olur ki üç gün mütetābiᶜaten birer miṡḳāl ṣabır şürb olunur ve baᶜdehu ġıbben şürb olunur yaᶜnī o üç günden sonra bir gün terk olunup ve ġaden şürb olunup ve baᶜdehu yine

bir gün terk olunup onun ġadında yine şürb olunup üç gün ʿale'l-aġbāb şürb olunur veyāḫūd mütevātiren şürb olunan üç evvelden sonra üç gün dahi mütetābiʿan terk olunup sonra üç gün dahi eyyām-ı s̱elās̱e-i evvel gibi mütevātiren ve mütetābiʿan şürb iʿāde olunur ve müşāhede īcāb ederse ʿalīl tefrīḥ olunup o günlerde tetābuʿaten mürāʿāt terk olunur ve eger bu eşribe saḥca müʾeddī olursa iḥtiḳān ile saḥca muʿālece olunur. Ve vech-i mez̠kūr üzere ṣabır şürbü nāfiʿ ve cerebi külliyyen ḳaṭʿ ve istihlāk eder. Ve ceyyid olan ṣabır mā-ı hindebā ve miḳdār-ı ḳalīl rāziyānecde maʿan naḳʿ olunup baʿdehu o ṣabır-ı menḳūʿ vech-i muḥarrer üzere şürb olunmaktır velākin mā-ı rāziyāneci mā-ı hindebāya ḫalṭ o zamān ceyyid olur ki onu istiʿmālinden māniʿ olmaya ve o su ile naḳʿ olunan ṣabır bir dirhemden bir mis̱ḳāle varınca kılınır, eger müdāvemeti ʿalīl iḥtimāl eylemezse terk olunur.

Ve neḳūʿāt-ı iccāṣiyye dahi kez̠ālik nāfiʿdir veyāḫūd rubb-ı helīec-i aṣfer ki onu ittiḫāz̠ helīlec ṭabḫ olunup suyunu şemste tecfīf etmekle olur, pes onun raṭbından beşten ona varınca ḳadar sükker ile aḫz̠ olunur ve bunun menfaʿati cereb-i ṣafrāvīye ve cereb-i raṭba olur ve bu mis̱lli rubūb cemīʿan müshilāt-ı ḥubūbdan ittiḫāz̠ olunmak mümkin olur. Ve baʿde'l-ittiḫāz̠ baʿḍı kerre o rubūb birbirine ḫalṭ olunup istiʿmāl olunur veyāḫūd o ḥubūb-ı müshile evvelā terkīb olunup baʿdehu o mürekkebden rubūb ve ḥubūs̱ ittiḫāz̠ olunur.

Ve mā-ı cübnü eftīmūnla küllü yevmin istiʿmāl ceyyiddir bu bābdan muḳaddem ḳarīben z̠ikr olunduğu üzere. Ve mā-ı cübnü helīlec ile ve ʿaṣīr-i şāhterecle eyyāmen mütevāliyeten şürb eylemek ġāyet-i menfaʿate bāliġ olur.

Ve münaḳḳıyāt-ı refīʿa mecrāsına cārī olan devālardandır saḳmūnyā ve zaʿferān ile ittiḫāz̠ olunan ḥabb-ı -ṣabırı istiʿmāl eylemek ve onun şerbet-i vāḥidesi beş ḥımmaṣa miḳdārı kılınır veyāḫūd helīlec-i aṣfer ṣabır-ı İsḳūṭarī her birinden birer dirhem, kes̱īrā, verd her birinden birer dirhem, zaʿferān s̱ülüs̱ dirhem aḫz̠ olunur. Ve kez̠ālik z̠ikri mürūr edip içinde birinc olan devādan küllü yevmin ve yevmeyn iki dirhemden üç dirheme varınca ḳadar aḫz̠ olunur.

Ve bir ḳavm dedi ki kaçan kes̱ret üzere istifrāġāt olundukta onlar nāfiʿ ve nāciʿ olmasa evlā olan onu tecfīf edip o ʿillet ṣāḥibine küllü yevmin bük-

reten ve ᶜaşiyyeten sevīḳ-i ḥınṭa sükker ve mā-ı kes̱īr ile saḳy olunmakla iḳtiṣār oluna. Ve ḳavm dediler ki cereb-i yābis aṣḥābına ve keẕālik ḥikke-i ḳaşefiyye aṣḥābına üç gün ḳadar beher yevm yüz yirmi dirhem şīrec, nıṣfı miḳdārı sikencebīn veyāẖūd sikencebīn mis̱lli ile saḳy olunmak nāfiᶜ olur ve baᶜḍı nās dahi ona mā-ı ᶜunnāb ẖalṭ ederler ve o devāyı biz tecribe edip cerebe ᶜilāc-ı bāliġ bulduk velākin o devā miᶜdeyi iḍᶜāf eder.

Ve Mürekkebāttan Bu Edviyelere Münāsib Devā: Ḫabes̱-i fıḍḍa, mürdāsenc, ḳınbīl, ᶜurūḳ bu edviyeler ẖall-i ẖamr ve dühn ile maᶜcūn kılınıp ḳavī olan mecrūba ṭılā olunur. Ve bundan ẖafīf olur ṭīn-i Ermenī ve kāfūr ve zaᶜferān her birinden nıṣf dirhem aẖẕ olunup ẖall ve mā-ı ᶜunṣul ve dühn ile cereb-i ẖafīfte istiᶜmāl olunur. Ve miḳdār-ı ḳalīl ḳavī olanlarda bezr-i rībās ẖall ve dühn-i verd ile saḥḳ olunup ḥammāmda istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik rummān-ı ḥāmiḍin suyu ve dühn-i verd ve būraḳ istiᶜmāl olunur. Ve mā-ı rummānın ecvedi onda şaḥm-ı rummāndan bir ḳuvvet olan mā-ı rummān olur. Ve keẕāik mercimek unu ve maġre ve ẖall ẖalṭ olunup şemse taḥmiye edince ḳadar vaḍᶜ [552a] olunup baᶜdehu ṭılā olunur.

Ve ammā istiᶜmāline ḥācet olan maᶜācīn o maᶜācīn mis̱llilerdir ki onu ḳūbā ve saᶜfe ve behaḳ-ı leyyine aṣḥābı istiᶜmāle muḥtāc ola, mes̱elā ḳışmış ile ıṭrīfīl-i ṣıġār gibi. Ve keẕālik bu maᶜcūn dahi istiᶜmāl olunur: Senā, şāhterec her birinden ikişer dirhem, helīlec-i aṣfer dört dirhem ve ḳışmış-ı muᶜassel o mecmūᶜun ḍıᶜfı.

Ammā cereb için edviye-i mevḍiᶜiyye cilāsı olan edviyenin küllīsidir, maᶜa-taḳviye li'l-cild ve ıṣlāḥ li'l-ẖurāc cilāsı olan devā mevḍiᶜ üzere vaḍᶜ olunmak baᶜḍı kerre kifāyet eder. Mā-ı mülūkiye ve ḥummāḍiyye ve sılḳ ve rummān miyāhı mis̱lli ve nuḥāle-i semīd ve ᶜades-i muḳaşşer mis̱lli. Ve keẕālik aḳāḳıyā ẖall ile ve ḥabb-ı biṭṭīẖ ve cevf-i bittīẖ, ke-mā hüve neşāstec-i ᶜuṣfur ve kerefs ᶜuṣāresi ve ṭabīẖ-i ḥulbe ve cevzin mā-ı ḳuşūru ve baᶜḍı [kerre] dahi taḥlīl-i ḳavīsi olan şaḥm-ı ḥanẓal. Ve ᶜilk-i enbāt mā-ı naᶜnāᶜ ile ve rītiyānec ẖall ile ve zāc-ı meşvī ẖuṣūṣan zāc-ı aṣfer ẖall ve dühn-i verd ile istiᶜmāle ḥācet olur. Ve keẕālik ḳalḳand ve neẓāiri ve diflā dahi cidden ḳavīdir. Ve baᶜḍı kerre bu devālar ẖall içinde naḳᶜ olunduktan sonra onun menḳūᶜu şīrecle baᶜde'ṭ-ṭabẖ istiᶜmāl olunup o cerebin emrine kifāyet eder. Ve baᶜḍı kerre edviye-i ḥārreye dühn-i

verd ḥalṭ olunur ifrāṭını menᶜ için ve o mis̱lliye ḳuşūr-ı rummān dahi ḥalṭ olunur.

Ve mücerrebāttandır bezr-i circīrin dühnü aḫẕ olunup onunla şemste veyāḫūd kānūna ḳarīb mevḍiᶜde cereb ḥakk ve temrīḫ olunur ve ḥakk ve temrīḫ bu vech üzere tekrār olunur, ġāyete bāliġ ve ᶜilāc-ı ceyyid olur.

Devā-i Ceyyid: Mürdāsenc, zācu'l-ḥibr veznleri berāber aḫẕ olunup ḫall-i ḫamr ile saḥḳ olunur ve ḫazeften maṣnūᶜ bir kūz içine vaḍᶜ olunup bir şehr miḳdārı arḍ-ı nediyyeye defn olunur ve baᶜdehu ṭılāen isitᶜmā olunduk-ta maᶜa-ḳılleti'l-leẕᶜ onun nefᶜi ġāyete bāliġ olur.

Kündüs, zībaḳ-ı maḳtūl, ḫabes̱-i ḥadīd, zerāvend, kibrīt, kınbīl, ḳıly, nuḥāṣ-ı muḥraḳ, muġās̱, nūşādur, ᶜades, mürr, bezr-i ḥarmel, uşşaḳ, zencār, ḳaṣṣār üşnānı, zibl-i kelb ve ebvāb-ı uḥrāda ẕikr olunan ezbāl ve ḳıs̱s̱ā-i ḥımār bu meẕkūrlar ṭılā-ı ceyyiddir.

Ve keẕālik ḥaṭab-ı kermin ḳuşūr-ı muḥraḳı mevḍiᶜ-i cerebe baᶜde'l-mesḥ bi'z-zübd nes̱r olunup üzeri şedd olunur ve cereb bāṭıl olunca ḳadar mesḥ ve nes̱r-i mezkūrlar tecdīd olunur. Ve baᶜḍı kerre ḳardemānā ḫall ile ve ᶜilk-i enbāṭ keẕālik [ṭılā] olunmak dahi nāfᶜ olur.

Ammā Mürekkebāt-ı Ceyyide: Zībaḳ-ı maḳtūl, varaḳ-ı diflā, iḳlīmiyā, fıḍḍa, mürdāsenc bu edviyeler aḫẕ olunup ḫall ve dühn-i verd ile leylen ṭılā olunur ve üzerine ᶜalīl tenvīm olunur ve o gecenin ġadātında ḥammāma idḫāl olunup bedeni ḫall ve üşnān-ı aḫḍar ve mā-ı ḥārr ile evvelā ġasl olu-nur ve baᶜdehu mā-ı bārid ile dahi ġasl olunduktan sonra dühn ile temrīḥ olunur.

Devā-i Sehl: Mürdāsenc, zāc-ı aṣfer veznleri berāber aḫẕ olunur ve bir üsbūᶜ ḥall ile şemste saḥḳ olunup ḥācet katında ṭılā olunur. Ve keẕālik zī-baḳ-ı maḳtūl, meyᶜa-i sāile, dühn-i verd cemᶜ olunup istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik zībaḳ-ı maḳtūl, meyᶜa-i sāile, bezr-i benc ve ḳusṭ veznleri berāber aḫẕ olunur. Ve keẕālik kündüş bir cüzᵓ, maġre üç cüzᵓ ḥall ile ṭılā olunur.

Ve kaçan sen ḳaviyye ve muḥallile-i müceffife veyāḫūd ḳaşefiyye-i yābise edviye istiᶜmāl eylesen edhān-ı maᶜrūḳayı o edviye ile ṭılāya itbāᶜ eyle, o edhān dühn-i suᶜd ve ḫilāf ve nīlūfer ve benefşec ve o mis̱lli dühn-lerdir ḫuṣūṣan yābis ve ḳalīlü'r-rüṭūbet olanlarda itbāᶜ-ı meẕkūr müᵓekke-dü'l-lāzım olur.

Ve raṭb cerebte tecfīfi eşedd ve cereb-i yābiste tecfīfi eḳall olan edviye istiᶜmāl olunur. Ve aḫlāṭında zībaḳ-ı maḳtūl olan devāyı mümkin oldukça nevāḥī-i miᶜdeden ve aᶜḍā-i kerīmeden ẕikri mürūr eylediği üzere tebᶜīd eylemek gerektir.

Ammā Ḥikke-i Yābisenin ᶜİlācı: Eger istifrġa ḥācet var ise mirāren senin maᶜlūmun olduğu üzere istifrāġ olunur ve baᶜdehu rāib-i baḳarın ḥāmiḍi ona saḳy olunur. Ve keẕālik onun ᶜilācı mā-ı fātir ile istiḥmām ve edhān-ı bārideden merūḥāt-ı dehineyi istiᶜmāl olur ḫuṣūṣan içinde ᶜuṣāre-i kerefs olan merūḫātı istiᶜmāl ziyāde nāfiᶜ olur. Ve cereb-i yābis ᶜilācıyla ḥikke-i yābise ᶜilācı birbirlerine müteḳāriblerdir.

Ve Edviye-i Leyyinedendir: Ve bu bābda nāfiᶜdir ḫaşḫāş-ı mesḥūḳ ḥall ile ve keẕālik varaḳ-ı sūsen veyāḫūd ṣabır mā-ı hindebā ile. Ve keẕālik ḥikke-i yābise edviyesine neşā dahi idḫāl olunur. Ve mā-ı kerefs ḫall ve mā-ı verd ile ceyyid olur.

Ve edviye-i ceyyidedendir: içinde afyūn olan ḳayrūṭī, o ḳayrūṭī ile bedene mesḥ olunur ve ḥikkeyi teskīn eder. Ve edviye-i ḳaviyyedendir edviye-i ūlādan terkīb olunan devā içine nüşādur idḫāl eyleyip ḫall ile ṭılā eylemek ḫuṣūṣan onunla ḫuṣyelere ṭılānın nefᶜi ekṯer olur.

Ve keẕālik şebb-i maḳlüvv ve ḳaṭrān ve bu devā iki fercde yaᶜnī ḳubül ve dübürde müstabṭın olan ḥicābın ḥikkesine dahi nāfᶜ olur ve onun ṭarīḳ-i istiᶜmāli o devāyı ḫırḳa üzere kılıp iḥtimāl etmekle olur. Ve meşāyıḫın ᶜārıḍ olan ḥikkelerine bir miḳdār şebb ile dürdī-i şarābı ṭılā olunur ve ondan intifāᶜ ederler.

Cereb ve Ḥikke İçin İstiḥmāmāt: Mā-ı baḥr ile müsaḫḫanen veyāḫūd ᶜalā-ḥālihi mā-ı baḥr ile istiḥmām ve keẕālik ṭabīḫ-i ḳiṯṯā ile istiḥmām nāfiᶜ olur.

Ve Cereb ve Ḥikke Aṣḥābının Aġdiyeleri: Terṭībi ve dem-i maḥmūd tevlīdi ve bürūdet ve ruṭūbete māile olan aġdiyeler ve luḥūm-ı muᶜtediledir. Ve ḥikke-i ḳaşefiyyeye lāzım olur ki mütenāvelātta dühn-i levz ve şīrec ve onlar gibi edhān-ı leyyine istiᶜmāl eyleyeler. Ve maᶜlūm ola ki sāḳayn üzere ḥacāmet cereb-i fāḥişe nāfiᶜ olur.

Ḫaṣaf Beyānındadır

Baʿḍı kerre cemīʿan beden veyāḫūd ʿurūḳu cidden kes̱īre ve iġtisāli ḳalīl olan ʿuḍv veyāḫūd ʿinde'l-iġtisāl tedellükü ḳalīl beden ve aʿḍā üzere büs̱ūr-i şevkiyye ʿārıḍa olur ve ḫuṣūṣan bilād-ı ḥārrede ḳes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. Onun mevāddı s̱aḳīle olup mevādd-ı ʿaraḳ raḳīḳ ve serīʿü't-teḳaḍḍī olmakla o mevādd-ı s̱aḳīle ʿaraḳa luḥūḳ eylemekte tekāsül eder ve saṭḥ-ı beşerede muḥtebes olup o büs̱ūr ondan tekevvün eder ve ʿaraḳ ile ḫurūc eylemez ve benzer ki o mādde ʿaraḳın dürdü gibidir, ʿaraḳ teşerruḥ eyledikte dürdü bāḳī kalır ve ʿiṣyān edip ter ile maʿan tereşşuḥ eylemez. Ve baʿḍı kerre o mevād-dan ẓāhir-i cildde büs̱ūr ḥādis̱ olmaz belki ḫuşūnet ḥādis̱e olur.

Onun ʿİlācı Budur ki: O mādde bedende kes̱īre ise faṣd ve ishālle ḳaṭʿ olunur. Ve ḥaṣafeye iʿtiyādı olan kimselere vācib olur ki küllü vaḳtin aḫlāṭ-ı ḥārreyi istifrāġ eyleye, zīrā o isitfrāġ ḥaṣafeyi ẓuhūrdan menʿ eder ve o menʿ[e] istiẓhār tesmiye olunur. Ve ḥaṣafe ẓuhūrunu menʿ ve ẓāhir olanları izāle eder istiḥmām ve tanẓīf-i beden eylemek ve baʿdehu mā-ı bārid ile iġtisāl eylemek ve onları ḥamāmda laḥm-ı biṭṭīḫ ve daḳīḳ-i ʿades ile baʿ-de't-taʿarruḳ delk eylemek ve baʿdehu şāhterec ile delk eylemek nāfiʿdir. *Baʿḍı nüsḫada "şāhterec" bedeline "şāhisferem" vāḳiʿ olmuştur.* Ve kez̠ā-lik laḥm-ı biṭṭīḫ ve ʿades ve daḳīḳ-i bāḳılā ile tedlīk olunur. Ammā ṣandal dahi o büs̱ūru menʿ eder velākin ḥikke iḥdās̱ eder, eger ṣandal kāfūr ile maʿan istiʿmāl olunur ise o ġāileden dahi emn ḥāṣıl olur. Ve eger ṣıbġı kerīh ʿadd olunmaz ise ḥınnānın dahi nefʿi olur. Ve mā-ı rummān ve ḥummāḍ ve ʿades ve iccāṣ ve temr-i Hindī ve onlara müşābih olanları tenāvül ve ṭabīḫ-i ās ve verd ve mā-ı küzbere mis̱llileri istiʿmāl dahi nāfiʿdir. Ve de-yildi ki şemste müsaḫḫan olan mā dahi nāfiʿdir. Ve içinde ḳavābıḍ ṭabḫ olunan miyāh ve terk-i ḥareket ve mevāḍiʿ-i ḥārre-i muʿarraḳadan ictināb ve emkine-i rīḥiyyeyi ṭaleb ve merāvīḥ-i kes̱īre ile maʿan tervīḥ [552b] ve mā-ı bārid ile iġtisāl dahi nāfiʿ olur.

Ve kez̠ālik mesūḥātları dühn-i ās ve dühn-i verd kılınır ve zübdde ḫāṣṣıy-yet-i ʿaẓīme vardır ḫuṣūṣan kes̱īrā ve ṣamġ ile mesḥ oluna. Ve kez̠ālik o mesūḥāṭ ki aḫlāṭında füvve ve mürdāsenc ve ḫabes̱ ve tūtiyā ḫāṣṣaten ve remād-ı varaḳ-ı ās ve zerīre ve varaḳ-ı ās ve ġārın varaḳ-ı ṭarīsi ve sez̠āb ve diḳāḳ-ı kündür ola, nāfiʿ olur. Ve ḥaṣafe suda ġırā-ı semeki idāfe edip ṭılā

eylemek dahi nāfiᶜdir. Ve ondan ḳavīye ḥācet olursa mīvīzec ve kündür ve kibrīt istiᶜmāl olunur. Ammā bu ẕikr olunan ḳavīler baᶜḍı kerre taḳrīḥ eder ve onun ḳurḥası ᶜurūḳ ve ᶜafṣ ve ṭīn-i Ermenī ile muᶜālece olunur; ḫall ile isfīdāc ve merhem-i isfīdāc ona ceyyid olur. Ve baᶜḍı kerre o ḳurḥa fesāddan meblaġ-ı ᶜaẓīme bāliġ olur ve ona ḥarḳ-ı nār ᶜilācıyla muᶜālece olunur ve eger o ḳurḥa müstaḥkeme olur ise saᶜfe gibi ᶜilāc olunur.

Beyān-ı Benātu'l-Leyl

Cildinde ḥaṣāfe ve mesāmmında insidād ve haḍmında cevdet olanlara berdde ve leylde ḥikke ve ḫuşūnet ve büs̱ūr-i ṣıġār ᶜārıḍa olur ve o bes̱relere benātü'l-leyl tesmiye olunur. Ve ᶜurūḍuna sebeb ḍīḳ-ı mesāmm ḥasebiyle taḥallülü vācib olan mevāddın iḥtibāsı olur. Beyān olunduğu üzere onlarda mesāmm bi-ḥasebi'l-ḫilḳa ḍayyiḳ olur ve o ḍayyiḳe berdin taḥṣīfi muᶜīn olup ḍīḳ-ı mesāmmı ziyāde eder ḫuṣūṣan kes̱ret-i haḍm vaktinde iᶜāneti ziyāde olur, zīrā haḍmın kes̱retine buḫār-ı kes̱īr ve havā-ı leyl tābiᶜ olur o sebebden gece artar ve benātü'l-leyl tesmiye olunur. Bu ᶜilletin aḥvālindendir ki gecelerde ḥikkesi ziyāde olup ondan ibtidā-i emrde istilẕāẕ eder ve baᶜdehu mevāḍiᶜ-i ḥikkede olan bes̱īreleri şedīden īlām eder.

el-ᶜİlāc: Vācib olur ki onun mesāmmātını tevsīᶜ için tedbīr olunup ḥammāmāt ve onun temrīḫāt-ı maᶜrūfeleri istiᶜmāl ve ᶜurūḳları mevādd-ı kes̱īreden deyildiği üzere faṣd ve istiġrāġla taḫliye olunur eger ḥācet var ise ve mücerred taḫliye[ye] ḥācet katında edviye-i mevḍiᶜiyye ile iktifā olunmaz.

Ammā Edviye-i Mevḍiᶜiyyeleri: O edviyelerin efḍali ṣabır ve mürr olur ḫuṣūṣān mā-ı ᶜasel ile istiᶜmāl oluna. Ve keẕālik ecved olur ᶜades daḳīḳi ṣabır ile cemᶜ olunup miḳdār-ı ḳalīl ḫall ve ᶜasel ile istiᶜmāl olunur ve seyyālāttan mā-ı kerefs ona münāsib olur. Ve ona edviye-i nāfiᶜadandır ḫallin dürdīsi yalnız ve būraḳ ve ḥınnā ve zaᶜferān.

S̱eᵓālīl ve Onun Aṣnāfından Mismāriyye ve ᶜAḳf-ı Ḳarniyye ve O Mecrāya Cārī Olanlar Beyānındadır

Ben derim ki siğili fāᶜil olan sebeb-i evvel defᶜ-i ṭabīᶜattır ve sebeb-i māddīsi ḫılṭ-ı ġalīẓ-i sevdāvīdir. Ve baᶜḍı kerre sebeb-i māddī sevdāya istiḥāle eden demde kes̱īren vāḳiᶜ olan balġam-ı yābistir ve baᶜḍı kerre o

istiḥāle nefs-i deme ʿārıḍ olur, demde iḥtiḳān ve kes̱ret olup taʿfīn olmadığı vaḳtte dem-i sevdāya istiḥāle eder, zīrā o vaḳtte dem-i bārid yābis olur ḫuṣūṣan ʿurūḳ-ı ṣıġārda bu ḥāl ziyāde olur, o ʿurūḳ mis̱llilerde dem ḳalīl olup ve esbāb-ı ḫāriciyye-i müceffife dahi ḳarīb olmakla demin cefāfı taʿaffünden esraʿ olmak ḥasebiyle ḫuṣūṣan dem fī-cevherihi cidden ḥārr olmaya. Ve baʿḍı kerre ondan evvelā bir kebīr s̱üʾlūl nābit olur, s̱eʾālīl-i kes̱īreye müʾeddī olur onun için ki vāḥid-i kebīr civārında olan ʿuḍvlara vārid olan ġıdānın mizācını o s̱üʾlūl-ı kebīrin mizācı kendiye iḥāle eder ve onun iḥālesi ile aġdiye-i meẕkūre yābis-i bārid olur, s̱eʾālīl-i kes̱īre nābit olur ve kaçan o vāḥid-i kebīr netf olunsa veyāḫūd bi-eyyi vechin kāne ibṭāl olunsa ondan teferruʿ edenler sāḳıṭa olurlar.

Ve min-beyni's-s̱eʾālīl kebīr olup ve reʾsi ʿaẓīm velākin aṣlı ince olanlara mesāmīr tesmiye olunur mismāra müşābeheti olduğu için. Ve uzun olup ʿaḳf yaʿnī başı eğri olanlara ḳurūn tesmiye olunur. Ve s̱eʾālīlden bir cins dahi vardır ki ona ṭarasūs tesmiye olunup s̱eʾālīlden ʿadd olunur her ne ḳadar temyīz olunup şeyʾ-i āḥar kılınmak vācib olur ise. Ve kaçan ṭarasūs şaḳḳ olunsa taḥtında midde ẓuhūr eder.

el-ʿİlāc: Mübāderet olunup dem faṣd olunmakla ve sevdā istifrāġ olunmakla taḳlīl olunur eger faṣdın sevdāyı istifrāġı kifāyet eylemezse. Ve keẕālik keymūs-ı ceyyidi müvellid olan ve ẕikri mirāren mürūr eden tedbīr ile dahi tedbīr olunur.

Ammā ʿİlāc-ı Mevḍiʿiyye: O edviye ile olur ki onda merāret ve ḳabḍ ola, o edviyeden ḫafīf olanları ile s̱eʾālīlin ḥafīf olanlarına ʿilāc olunur. Ve dühn-i fustuḳ ile s̱eʾālīl dāimā temrīḥ olunur. Ve ṭabīḫ-i ḥınṭa taṣfiye olunup üç gün terk olunduktan sonra onunla dahi temrīḫ olunur. Ammā kürrās̱-ı Nebaṭī, summāḳ ve dühn ile istiʿmāl olunur. Ve keẕālik būraḳ, keber, cevz-i serv, zeytūn-ı ficc, cevz-māzec ceyyiddir. Āsın varaḳ-ı raṭbı ḥafīf olanlara nāfiʿdir ve ḳavī olanlara cevzin ḳuşūr-ı raṭbesi ve tīn-i yābis ve ḫarnūb nāfiʿdir ve maʿa-ḳılleti'l-eẕā ʿaẓīm ve ḳavī olan s̱üʾlūle ṣāliḥtir. Keẕālik aṣl-ı ġarebin liḥāsı ve remādı dahi ḫall-i ḫamr ile istiʿmāl olunur.

Ve ceyyid-i bāliġ olan edviye-i mevḍiʿiyyedendir: Ḥarmel ve ḥınnā aḫẕ ve daḳḳ olunur ve elekten geçirilip mā-ı bārid ile ṭılā olunur. Ammā edviye-i mevḍiʿiyyenin ḳavīleri s̱eʾālīl-i ḳaviyyelerde istiʿā olunur, o ḳavī edvi-

ye nūre ve ḳıly ve zernīḫten mütteḫaẕ olan devādır ḫuṣūṣan zībaḳ-ı maḳtūl ile ittiḫāẕ olunan ve lā-siyyemā remād-ı bellūṭ ve zeyt ve milḥ māu'l-baṣal ile ittiḫāẕ oluna veyāḫūd bülbūs ve baʿr-ı maʿz istiʿmāl olunur ve keẕālik zerārīḫ zernīḫ ile istiʿmāl olunur ve ʿasel-i belādur onun tedbīrinde nāfiʿdir. Ve leben-i yetūʿ onun üzerine mükerreren vaḍʿ olunsa s̱eʾālīli isḳāt eder. Ve demʿatü'l-kerm ve kebīkec için s̱üʾlūlü isḳāṭta teʾs̱īr-i ʿaẓīmi olur. Ve şūnīz bevl ile maʿcūn kılınıp onunla ḍımād olunsa teʾs̱īri ʿacīb olur ve merāretü't-teys dahi ʿacībdir. Ve ḥıltīt ve merhem-i ḥārr ve dübeylātı müfeccir merhem yaʿnī merhem-i belāẕur dahi nāfiʿdir.

Terkīb-i Muʿtedil: Cevz ḳuşūr-ı raṭbı, zücāc, nūre-i ḥayye bir birinden birer cüzʾ aḫẕ ve daḳḳ olunup elekten geçirilir ve s̱üʾlūlün üzerine vaḍʿ olunur veyāḫūd zencār, ḳırṭās-ı muḥraḳ her birinden beşer dirhem, şaḥm-ı ḥanẓal altı dirhem, nūşāẕur dört, būraḳ altı dirhem, ḳıly, zernīḫ-i aṣfer her birinden sekizer dirhem, merāretü'l-baḳar altı dirhem, üşnān-ı Fārsī yedi dirhem; bu meẕkūrlar daḳḳ olunup elekten geçirilir ve mā-ı ṣābūn ile muʿālece olunur.

Ve s̱eʾālīl muʿālecātındandır onu ḳalʿ eylemek. Onun ḳalʿı rīşe ve fıḍḍa ve ḥadīd bu meẕkūrların birinden mütteḫaẕ olan enābīb ile olur ve o ünbūbenin tecvīfi s̱üʾlūlü bir miḳdār ʿusretle iltiḳām edecek miḳdār kılınır ve ünbūbenin ṭarafı ḥādd ve ḳaṭṭāʿ kılınır ve ẕikri mürūr eylediği üzere ʿusretle s̱üʾlūl ünbūbeye ilḳām olunur ve üzerine lifāfe leff olunup s̱üʾlūlün aṣlı katında ġamz olunur ve o tedbīr ile s̱üʾlūl sāḳıṭ olup aṣlından istīṣāl olunur veyāḫūd ṣınnāreler ile s̱üʾlūl temdīd olunur aṣlı temeddüd edince ḳadar ve baʿdehu ḥiddetli bir āleti s̱üʾlūlün aṣlına ġavṣ ettirip aḫẕ olunur ve baʿde'l-ḳaṭʿ üzerine semn vaḍʿ olunur. Ve kaçan devā-i ḥādd vaḍʿ etmekle s̱üʾlūle ḳalaḳ ve ıḍṭırāb iḥdās̱ eylesen üzerine semn vaḍʿ olunup üzerinde ḳalīlen terk olunur ve baʿdehu o devā ḥāddine iʿāde olunur ve bu minvāl üzere tedbīr-i meẕkūr s̱üʾlūl tamāmen suḳūṭ edince ḳadar iʿāde olunur. Ve baʿḍı kerre dahi bir ṭarīḳ-i uḫrā ile ḳalʿ olunur ki onda s̱üʾlūl ḥavālīsinden ḥadīde-i laṭīfe-i muḳavvere ile ibāne ve tefrīḳ olunur ve baʿdehu üzerine devā-i ḥādd teslīṭ [553a] olunur.

Ve bizim mücerrebimiz olan ṭarīḳ budur ki s̱üʾlūl mūsā[225] ile mümkin olduğu miḳdār ʿamīḳan ḳaṭʿ olunur ve o ḳaṭʿda saṭḥ-ı cilde mürāʿat olunur

---

225 "Mūsā" usturadır.

ve baᶜde'l-ḳaṭᶜ mevḍiᶜ ṣābūn ve suᶜd ve verd ile delk olunur ḥattā mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜdan seyelān eden eder[226] ve sonra muḥtebes olur ve baᶜde-ẕālik s̱üᵓlūl-dan bāḳī kalan isḳāṭ olunur.

Beyānu'l-Ḳurūn

Ḳurūn zevāid-i kes̱īfe-i miḫlebiyyedir ki eṭrāf mefāṣılında şiddet-i ᶜamel ḥasebiyle ḥādis̱ olur.

el-ᶜİlāc: Onun ᶜilācı budur ki ḳaṭᶜından vecaᶜ ḥādis̱ olmayan maḥall ḳaṭᶜ olunur ve bāḳīsi üzere edviye-i s̱eᵓālīlden şedīdetü'l-ḥidde olanlar vaḍᶜ olunur o bāḳī sāḳıṭ olunca ḳadar ve baᶜde's-suḳūṭ üzerine semn vaḍᶜ olunur.

eş-Şuḳūḳ

Cild ve şefe ve eṭrāf ve cemīᶜan bedenin cildesinde vāḳiᶜ olan şuḳūḳun sebebi şuḳūḳ-ı meẕkūra müᵓeddī yübūset ile cildin yübūseti olur ve o yübsün sebebi sūᵓ-i mizāc-ı müfred olur veyāḫūd aḫlāṭta redāᵓet olmakla ḥādde-i müceffife olan mevāddı cilde irsāl etmekle olur veyāḫūd teşaḳḳuḳa müᵓeddī olan ḥarr-ı müceffif ve rīḥ-i müneşşif ve berd-i muḥaṣṣıf-ı mükes̱s̱iften biri olur. Ve bu sebeblerden teşaḳḳuḳ eden cildin naẓīri o arḍdır ki ona ḥarr ve rīḥle cefāf ᶜārıḍ olur veyāḫūd cidden maṣrūd olur yaᶜnī berd-i şedīd iṣābet eder ve o sebeblerden teşaḳḳuḳ ᶜārıḍ olur. Ve baᶜḍı kerre şiḳāḳa sebeb miyāh-ı ḳābıḍa olur ve ḳuvve-i şebbiyesi ve onun gibi ḳuvve-i sāiresi olan olan miyāh ile iġtisāl olunsa o dahi sebeb-i teşaḳḳuḳ olur ve kibrītiyye ve ḳafriyye[227] ona müḍādde olur. Ve biz tecribe edip Hemedān ve havālīsinde olan arāḍīnin suyu ile Şābūrḫāst suyu beyninde bu bābda olan farḳı bildik ve tecribe-i ḳaviyye ile maᶜlūmumuz oldu.

ᶜİlācu'ş-Şuḳūḳ: Bi'l-cümle şuḳūḳa muᶜālecede vācib olur ki o ᶜillet ṣāḥibinde ḫılṭ-ı redī var ise istifrāġ oluna ve mizāc-ı yābis var ise mizācı istibdāl ve taᶜdīl oluna, ona evvelā edhān ve ḫuṣūṣan simsim-i muḳaşşer dühnü, küllü yevmin bir buçuk ūḳıyye miḳdārı ᶜaṣīr-i ᶜineb veyāḫūd zebīb-i ḥulvde birkaç eyyām saḳy olunmakla ve keẕālik sereṭānāt-ı nehriyye mā ve sükker

226 ["ḥattā mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜdan seyelān eden eder" ifadesi "ḥattā mevḍiᶜ-i ḳaṭᶜdan dem seyelān eder" olmalıydı!]

227 Yaᶜnī ziftiyye

ile ṭabḫ olunup onun ṭabīḫi saḳy olunmakla ʿilāc oluna ve onu tedhīne dahi müdāvemet olunur.

Ve eger şuḳūḳ bi-sebebi'l-berd ʿārıḍa ise ona aḳāḳıyā kifāyet eder ve keẕālik şelcem ṭabīḫi ve nefs-i şelcem ve sılḳ ṭabīḫi dahi nāfiʿ olur ḫuṣūṣan onlardan şuḥūm-ı maʿrūfe ile ve miḫāḫ yaʿnī ilikler ile ve zift-i raṭb ve ḳaṭrān ile ḳayrūṭī ittiḫāẕ olunup istiʿmāl oluna.

Ve eger o şuḳūḳ bi-sebebi'l-ḥarr ʿārıḍa ise onun ʿilācanda bārid-i raṭb ḳayrūṭī ʿuṣārāt-ı bāride-i raṭbe ile ḍarb olunup istiʿmāl olunur ve keẕālik onların ʿilācı aġdiyelerini ıṣlāḥ ve mā-ı fātir ile ḥammām istiʿmāl olur.

Beyān-ı Şuḳūḳu'ş-Şefe

Şuḳūḳ-ı şefeye sebeb yübūsettir ve onun sebebi o rīḥtir ki cildi tekzīz ve temdīd ve teybīs edip nedāvetini neşf eder veyāḫūd şefe şuḳūḳuna sebeb bundan aḳdem maʿlūmun olduğu üzere ḥarr ve berd ve mizāc-ı yābisten biri olur. Ve şuḳūḳ-ı şefe ʿurūḍunu ḳable'ẓ-ẓuhūr menʿ eder sebeb-i şuḳūḳa bilā-taʿarruḍ ḳayrūṭıyāt ve şuḥūm ve miḫāḫ ve dühn-i verd ile zūfā-ı raṭb ṭılā olunursa ve bu tedbīr ve ṭılā şefe şuḳūḳunu ʿurūḍundan ḳable'l-vuḳūʿ menʿ eylediği gibi baʿde'l-vuḳūʿ dahi izāle eder. Veyāḫūd şefe üzere semāḥīḳ[228] ilṣāḳ olunur, ġırḳī-i beyḍ ve ġırḳī-i ḳaṣab yaʿnī yumurtanın ve ḳamışın iç kabuğu ve s̱ūm ve baṣalın ḳışrı mis̱lliler ilṣāḳ olunur ve onları ilṣāḳ şefeye teşaḳḳuḳ ʿurūḍunu menʿ eder.

Ve ammā şuḳūḳu ʿurūḍundan sonra izāle eden muʿālecātın ciyādındandır: Dürdī-i meşvī ve ʿilk-i buṭm aḫẕ olunup şaḥm-ı decāc ve ivezz mis̱llinin şuḥūmu ve ʿasel ile ḫalṭ olunur veyāḫud ʿafṣ-ı ficc ġubār gibi saḥḳ olunup mesḥūḳu nār üzere müẕāb olan ṣamġ-ı buṭm ile maʿcūn kılınır. Ve deyildi ki ʿinde'n-nevm sürreyi tedhīn eylemek veyāḫud dühne maġmūse olan ḳuṭneyi ṣumāḫ-ı sürreye īdāʿ ve idḫāl eylemek cidden nāfiʿdir.

Şiḳāḳu'r-Ricl

Ayak yarığı baʿḍı kerre ebḫıre-i rediyye sebebi ile ḥādis̱ olur ve baʿḍı kerre dahi yübs-ı ḳaşef ḥasebiyle olur ve'l-ḥāṣıl ayak yarığından hangi se-

228 "Semāḥīḳ" "simḥāḳ"ın cemʿidir, aġşiye-i raḳīḳa murād olunmuştur.

beble olursa olsun intifāᶜ olunur mevādd-ı mūẕiye ondan taḥallül eylediği ḥasebiyle.

el-ᶜİlāc: Eger mümkin ise ricl-i meşḳūḳa dāimā mā-ı ḥārre vaḍᶜ olunur ve edhān ve şuḥūmlae ve ḫuṣūṣan māᶜiz ve baḳar ve niᶜāc şuḥūmu miḳdār-ı ḳalīl şemᶜ le taḳviye olunduktan sonra ricl ve şuḳūḳu temrīḫ olunu. Ve keẕālik dühn-i ḫırvaᶜ ve dühn-i ekāriᶜ ve dühn-i ṣīnī bu bābda cidden nāfiᶜdir. Ve ṣarm[229] nāra ᶜarḍ olundukta ṣarmdan munṣabb olan dühn cidden ceyyiddir ve ḥınnā dahi ceyyiddir ḫuṣūṣan ḥarmel ṭabīḫiyle maᶜcūn kılına. Ve şīrecü'l-ᶜineb cidden ceyyid olur, onunla sen muᶜālece eyle, eger o muᶜālece nāfiᶜ ve nāciᶜ olmaz ise o şuḳūḳa muġarriye olan loḳma ilḳām olunur ve ricli mā-ı ḥārra vaḍᶜ olunur. Ve vācib olur ki o şuḳūḳa daḳḳ ve saḥḳ ile müheyyā olan ḳeṡīrā vaḍᶜ oluna, teʾṡīri ᶜacīb olur ve keẕālik ona şemʾ ve dühn-i ḥall ve ᶜilk-i buṭm ve meyᶜa-i sāile cemᶜ olunup ilḳā olunur ve menfaᶜati ᶜacībe olur. Ve keẕālik ḳaṭrān maᶜa-ṭaḥīn-i simsim ᶜacīb ve ceyyid olur veyāḫūd edhān ve şuḥūm ile kündür-i mesḥūḳ cidden nāfiᶜ olur. Ve keẕālik sereṭān-ı muḥraḳ dühn-i zeyt ile saḥḳ olunup vaḍᶜ olunur ve bu devānın el yarıklarına menfaᶜati ekṡer ve esraᶜ olur veyāḫūd baṣal-ı ᶜunṣulun dāḫili aḫẕ olunup zeyt içinde kaynatılır ve onda ᶜilk-i buṭm idāfe olunur ve şuḳūḳa vaḍᶜ olunur ve zeytte kılınan ᶜilk-i buṭm yalnız dahi vaḍᶜ olunup menfaᶜati ġāyete bāliġa olur.

Ve keẕālik ḥabb-ı ḫırvaᶜ ṭaḥn olunup mā-ı ḳalīl ile onun ᶜacīni ᶜaḳıbda olan şuḳūḳa vaḍᶜ olunur.

Ve müzmin müteḳarrıḥ olan şuḳūḳa ḫırvaᶜ küsbesi ilzām olunmak ceyyid olur veyāḫūd mürdāsenc ve şemᶜ ve zeyt ve ᶜasel veznleri berāber aḫẕ olunup onlara ḳıvāmı olan bir şeyʾ ittiḫāẕ olunur veyāḫūd sereṭān-ı nehrī şīrec ile ṭabḫ olunur. Ve keẕālik dürdī zeyt ve şaḥm-ı baṭṭ ve ᶜilk-i buṭm ᶜilāc-ı ceyyiddir.

Ve bu devā bizim muḫtārımız ve muḫteraᶜımızdır: Keṡīrā aḫẕ olunup miṡle'l-ġubār saḥḳ olunur ve onun nıṣf vezni miḳdārı uṣūl-i besfāyec dahi aḫẕ olunur ve kehrübā ve kündür-ı mesḥūḳların her birinden üç ve ᶜilk-i buṭm keṡīrānın bir miṡli miḳdārı aḫẕ olunup bu edviyeler dühn-i ḫırvaᶜla

229 Bu maḳāmda olan üç nüsḫadan "ṣarm" cild maᶜnāsınadır ve cildden elye murād olunsa iki nüsḫa meʾālde vāḥid olur. Ve "ḍırv" ᶜaselbend maᶜnāsınadır.

istiʿmāl olunur. Ve biz deriz ki her gece ʿakıbını yaʿnī tabanını tedhīn edip o tedhīn ġıbb ile olmasa yaʿnī bir gece tedhīn ve bir gece terk olunmak vechi üzere olmasa o kimse şuḳūḳ-ı riclden emīn olur.

Şuḳūḳ-ı Yed Beyānındadır

El yarıklarına şuḳūḳ-ı riclin ʿilāc-ı ḫafīfi ile muʿālece olunur.

Eṣābiʿ Aralarında Olan Şuḳūḳ

Şuḳūḳ-ı yed gibi muʿālece olunur ve ona maḫṣūṣ ʿilāc besfāyecin aṣlı ġubār gibi saḥḳ olunduktan sonra beyne'l-eṣābiʿ vāḳiʿ olan şuḳūḳ-ı meẕkūra onunla ḍımād olur.

Beyān-ı Teḳarruḥu'l-Ḳaṭāt Yaʿnī Beyne'l-Verikeyn ʿAciz Tesmiye Olunan Mevḍiʿin Teḳarruḥu Beyānındadır

Ve baʿḍı kerre ḳaṭāta evvelā iḥmirār ʿārıḍ olup baʿdehu teşaḳḳuḳ veyāḫūd teḳarruḥ eder kes̱ret-i istilḳā ḥasebiyle ḫuṣūṣan merḍālara eks̱er ʿārıḍ olur. Ve kaçan iḥmirāra bedʾ eylese vācib olur ki istilḳā terk oluna ve mevḍiʿ-i iḥmirāra revādiʿ vaḍʿ oluna. Ammā o ḥāl-i maraḍda ʿārıḍ olursa marīḍ için varaḳ-ı ḫilāf ḳuḍbānından nezʿ olunup ondan [553b] firāş ittiḫāẕ oluna ve keẕālik cāvers ve rīş-i ṭuyūrdan ferş ittiḫāẕ oluna o eşyā kirbās-ı leyyin mis̱lli nesne içinde ḥaşv kılınmakla ve ondan sonra yine teḳarruḥ ederse merhem-i isfīdāc istiʿmāl olunur.

Cildde ve Meġābinde ve Bevl ve Ġāiṭṭe Ẓuhūr-ı Rāyiḥa-i Münkere Beyānıdır

Rāyiḥanın fesādı ʿufūnet-i ḫılṭ ve ʿufūnet-i ʿaraḳ ḥasebiyledir ve baʿḍı kerre ona ḥareket-i aḫlāṭın teşvīşi muʿīn olur ve cenābetten ve ḥayḍdan iġtisāli terk ve teʾḫīr eylemek ve tenāvül-i ḥulbe ve mevādd-ı ḥirrīfeyi ẓāhir-i cilde taḥrīk ḫavāṣṣından olan eşyāyı tenāvül dahi ona muʿīn olur.

Cildin Fesād-ı Rāyiḥa-i ʿĀmmesinin ʿİlācıdır: Onun ʿilācı ḫılṭı istifrāġla ıṣlāḥ ve mizācı tebdīl ve taʿdīl olur ve keẕāik keyfiyyeti ve kemmiyyeti ile cevdet-i haḍmı olan aġdiye tenāvülü ve bedeni ḥammāmda ve ġayride

tanẓīf ve selīḫa ve felence gibi ʿaraḳı taʿṭīr eden eşyāyı tenāvül olur ve keẕālik kerefs ve ḥarşef ve helyūn ve müdirrāt-ı bevlin küllīsi ve keẕālik demi ʿafenden tenḳıye eden eşyānın helyūn misllilerden mā-ʿadāsını tenāvül olur, zīrā helyūn her ne ḳadar idrār ederse müntindir. Ve rāyiḥa-i cildi izālede ṭayyibü'r-rāyiḥa olan naḳīʿ-i mişmiş tenāvülü ve nefs-i mişmişi tenāvül eylemeğin nefʿi olur. Ve mā-ı ās ile ve içinde şebb-i Yemānī idāfe olunan su ile ve meysevsen ile ve nemmām ve naʿnāʿ ve fūtenec ve merzencūş ve varaḳ-ı tuffāḥ ve varaḳ-ı ḫilāf bu meẕkūrların ṭabīḫiyle bedeni taṭliye dahi nāfiʿdir. Ve keẕālik ās-ı mesḥūḳ ile temerruḥ dahi nāfiʿdir. Ve keẕālik ṣandal ḫāṣṣaten ve suʿd ve fiḳāḥ-ı idḫir ve ḳaṣab-ı ẕerīre ve serv ve verd ḫāṣṣaten ve merzencūş ve şāhisferem ve üşne ve varaḳ-ı ütrücc ve ḳışr-ı ütrücc ve varaḳ-ı tuffāḥ ve varaḳ-ı sūsen cidden nāfiʿdir. Ve keẕālik sükk ile aḳrāṣ-ı verd dahi nāfiʿdir. Ve keẕālik menāfisi sedd ve ʿaraḳı menʿ eden mürdāsenc ve tūtiyā misḻliler veyāḫūd varaḳ-ı sūsen remādı ve şebb misḻliler ve mürr ve ṣabır ve dühn-i ās ve dühn-i verd dahi nāfiʿdir.

Ṣunān Muʿālecātıdır Yaʿnī Koltuklarda Ẓuhūr Eden Rāyiḥa-i Kerīhe Muʿālecātıdır: Bir ḳavm zuʿm eylediler ki insān halḳ olunan menīden bedende bāḳī kalanlar nevāḥī-i ibṭe mündefiʿ ve mesāmm-ı cilde nāfiẕ olup ṣunān onun āsārı olur ve baʿḍın bu ḳavli iʿtimādı vācib olan aḳvālden değildir belki evlā olan ṣunānı insānda menīye istiḥāle eden māddenin buḫārına ve o buḫārı muḥarrike nisbet eylemektir.

Ve ṣunānın ʿilācı eger tenḳıyeye ḥācet var ise tenḳıye edip baʿdehu tūtiyā ve mürdāsenc-i mürebbā ve ḳılīmiyāt ile muʿālecedir. Ve keẕālik remād-ı ās ve içinde şebb ḥall olunan su dahi nāfiʿdir ve baʿḍı kerre o māya ṣandal katılıp kāfūr ile ḫalṭ olunur.

Ḳurṣ-ı Ceyyid: Ṣandal, selīḫa, sükk, sünbül, şebb, mürr, sāzec, verd her birinden birer cüzʾ, tūtiyā, mürdāsenc-i mübeyyaḍ her birinden üçer cüzʾ, kāfūr nıṣf cüzʾ; bu edviyelerden mā-ı verd ile ḳurṣ ittiḫāẕ olunur ve baʿde't-tecfīf istiʿmāl olunur. Ve keẕālik verd-i aḥmer bir rıṭl, sükk, sünbül, suʿd, mürr, şebb her birinden onar, mā-ı verd ile ḳurṣ ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur.

Bu Ẕerūr Bedeni Taṭyīb Eder ve Emzice-i Ḥārre Aṣḥābına Nāfiʿ Olur: Suʿd, sāẕec, fiḳāḥ-ı idḫir, meyʿa-i Şāmiyye ki o lübnā-ı rummāndır, bu

mezkūrların her birinden onar dıraḫmī, verd-i yābis, eṭrāf-ı ās her birinden yirmişer dıraḫmī, suᶜd ve fiḳāḥ-ı idḫir ve sāẕec ıslatılır ve şarāb-ı reyḥānīy-le ḳurṣ kılınıp tecfīf olunur ve baᶜdehu saḥḳ olunup sonra üzerine verd ve eṭrāf-ı ās saḥḳ ve ṭarḥ olunur ve zaᶜferān mā-ı verd içinde idafe olunup ed-viye-i bāḳıye ile ḫalṭ olunur ve ẓıllda tecfīf ve baᶜdehu saḥḳ olunup bedene nes̱r olunur velākin evvelā ḥammāma idḫāl ve baᶜde'l-ḫurūc ᶜaraḳı neşf-i bāliġ ile neşf olunduktan sonra o ẕerūr bedene nes̱r olunur.

Āḫer: Bu ẕerūr ᶜaraḳ-ı müntinin rāyiḥasını ḳaṭᶜ eder ve emzice-i bāride aṣḥābının mizācını ıṣlāḥ eder: Sünbül-i ṭīb, ḳaranfül, ḥamāmā, ᶜīd-i belesān, selīḫā her birinden üçer dıraḫmī, ḳusṭ, aẓfār-ı ṭīb, sünbül-i Hindī, dār-ı ṣīnī her birinden ikişer dirhem, eṭrāf-ı merzencūş, sünbül min-Sūriyye her bi-rinden dörder dıraḫmī, lübnā-ı rummān işbu lübnā şarābla ḥall olunur ve bāḳīleri mā-ı nemmām ile saḥḳ olunup ve mis̱āl-ı müteḳaddim üzere is-tiᶜmāl olunur.

Āḫer: ᶜAraḳın rāyiḥasını ḳaṭᶜ eder: Dār-ı ṣīnī, sünbül-i Hindī, aẓfār-ı ṭīb, ḳusṭ her birinden ikişer ūḳıyye, ṭīn-i buḥayre, ḫabes̱-i üsrüb, isfīdāc-ı maġsūl her birinden nıṣf ūḳıyye, şīh, sünbül-i Rūmī her birinden birer ūḳıy-ye, zaᶜferān, verd-i yābis her birinden üçer ūḳıyye; yābis olanlar mā-ı ās ile saḥḳ olunur ve zaᶜferān şarāb-ı reyḥānīyle ḥall olunup istiᶜmāl olunur.

Berāz ve Rīḥin Şiddet-i Netni Muᶜālecesidir: Ve onlara ᶜārıḍa olan şiddet-i netn ᶜufūnet-i aḫlāṭ ḥasebiyledir ve ᶜufūnet-i aḫlāṭa sebeb taᶜfīn ḫavāṣṣından olan uşturġaz ve s̱ūm ve circīr ve kürrās̱ ve encudān ve ḥıltīt mis̱llileri tenāvül olur ve beyḍ dahi onlar gibi taᶜfīn-i aḫlāṭ eder velākin cev-det-i haḍm onun netnini iẕhāb ve izāle eder ve ḥulbe gibi ᶜufūneti cilde ve ᶜaraḳa meyl ettiren eşyā ᶜaraḳ ve bevlin netnini īcāb veder velākin recīᶜden netni izāle eder. Ve şarāb-ı ṭayyib recīᶜin şiddet-i netnini izāle eder.

Beyān-ı Netnü'l-Bevl

Netn-i bevlin esbābı netn-i berāz esbābıdır ve keẕālik helyūn mis̱lli olan müdirrāttandır, zīrā helyūn rāyiḥası bedeni taṭyīb eder ve rāyiḥa-i bevli müntin eder. Ve keẕālik ḳurūḥ-ı mes̱āne dahi rāyiḥa-i bevli kerīhe eder ve onun ᶜilācı bundan muḳaddem bizim beyānımızdan fehm olun-mak sehldir.

Beyānu'l-Ḳaml ve'ṣ-Ṣiʾbān

"Ṣiʾbān" "ṣuʾābe"nin cemʿidir; "ṣuʾābe", "ġurābe" vezni üzeredir, bitin ve pirenin yumurtasıdır. "Ḳaml" bit maʿnāsınadır. O mādde ki onun cevherinde veyā maʿiyyetinde ḥarāretün-mā olup cilde mündefiʿ olsa o mādde birkaç ḥāl üzere olur yā ġāyet-i riḳḳat ü leṭāfet üzere olmakla mesāmmdan taḥallül eder ve taḥallülü iḥsās olunmaz veyāẖūd onun leṭāfeti mādde-i ūlā leṭāfetinden dūn olur ve ʿaraḳ olmakla taḥallül edip taḥallülü iḥsās olunur veyāẖūd ondan dahi leṭāfet-i mādde ednā olmakla münʿaḳid olup vesaẖ olur veyāẖūd o māddenin leṭāfeti sābıḳından dahi ednā ve ġılẓati aḳvā olmakla ṭabaḳāt-ı cildin ʿulyāsında muḥtebese olup ondan ḥazāz ve ḥaṣaf ve onların ems̱āli aʿrāḍ tevellüd ve tekevvün eder. Ve bi-ḥasebi'l-ġılẓa o māddenin baʿḍısı ġavrda muḥtebes olur, eger ġavrda muḥtebese olan mevādd cidden rediyye ise ondan dāü's̱-s̱aʿleb mis̱lli ve ḳūbā ve saʿfe tevellüd eder ve eger redāʾeti eḳall ise ve onda ḳuvve-i ṣadīdiyye olmayıp ve ʿufūnet-i müstaʿcile-i bāliġaya isrāʿı dahi olmayıp ḳābil-i ḥayāt olan mādde-i ṣāliḥa ise vāhib-i ḥayāt cānib-i ʿālīlerinden ona ḥayāt feyeḍān eder ve ḳaml ḥādis̱ olup ḥareket ve ẖurūc eder. Ve baʿḍı kerre o māddeden defʿten ḳaml-ı kes̱īr ḥādis̱ olur ve tevellüd-i ḳamle baʿḍı kerre keymūsu raḳīḳā ve ceyyide ve ẓāhire müteḥarrike olan aġdiye tenāvülü ve onu muḥarrike olan ḥarekāt dahi tevellüd-i ḳamle muʿīn olur ẖuṣūṣān o ḥarekāta menīden mütevellid buḥār ṣoḥbet eyleye ḥareket-i cimāʿiyye gibi. Ve baʿḍı kerre istinẓāf ve iġtisāli terk eylemek dahi muʿīn olur. Ve mesāmm-ı cildi teftīḥ edip mesāmmda muḥtebese olan mevāddı taḥallüle taḥrīk eden veyāẖūd mevādda istiāḥālāt-ı ʿafiniyye ve şibh-i [554a] ʿafiniyye ʿurūḍuna māniʿ olan mesāmmda muḥtebese mevāddı teftīḥ eden eşyāyı istiʿmāl dahi tevellüd-i ḳamle muʿīn olur. Ve baʿḍı kerre ḳaml ġalebe edip ḥattā aṣḥāb-ı ḳamlin ebdānına nezf ve ṣufret-i levn ve suḳūṭ-ı şehvet ve neḥāfet-i beden ve taḥallül-i ḳuvvet ʿārıḍa olur.

el-ʿİlāc: Ḳaml kes̱īren tevellüd edip nesli ġayr-i munḳaṭıʿ olsa onun ʿilācında evvelā tenḳıye-i bedene ẖuṣūṣan faṣd ile tenḳıyeye ve ıṣlāḥ-ı tedbīre ve bizim ẕikr eylediğimiz mevāddı ẖarice taḥrīk eden eşyā istiʿmālini terke ḥācet olur ve baʿde't-tenḳıye edviye-i mevḍiʿiyyeye iştiġāl olunur ve onlara istiḥmām ve istinẓāfa müdāvemet nāfiʿdir ve devām üzere mā-ı māliḥle

evvelā istiḥmām edip baᶜdehu mā-ı ᶜaẕbla istiḥmām ceyyid olur. Ve aṣḥāb-ı ḳamle vācib olur ki tebdīl-i s̱iyāba müdāvemet eyleye ve ḥarīr ve kettān giye. Ve baᶜḍı kerre aṣḥāb-ı ḳaml fūtenec-i cebelī ile s̱ūm mis̱lli ḳamlı ḳatl eden eşribe şürb ederler.

Ammā onların edviye-i mevḍiᶜiyyeleri müceffife ve muḥallile ve mevāddı ḫārice ceẕẕābe olan edviyeler olur; eger emr ᶜaẓīm olursa o edviye-i mevḍiᶜiyyeye ḳuvve-i semmiyyesi olan edviye idḫāl olunur. Ve edviye-i mevḍiᶜiyyedendir summāḳ maᶜa'z-zeyt ve keẕālik ḥummāḍ ve ḥummāḍın varaḳı ve aṣlı ve şebb maᶜa'z-zeyt veyāḫūd āzād-dıraḫt veyāḫūd varaḳ-ı rummān veyāḫūd varaḳ-ı ḥanẓal veyāḫūd varaḳ-ı ās veyāḫūd varaḳ-ı serv veyāḫūd bezr-i kettān varaḳı veyāḫūd ḳaṣab-ı ẕerīre ve dār-ı ṣīnīdir. Ve dühn-i ḳırṭım nāfiᶜ-i māniᶜdir ve dühn-i fücl ᶜacībdir. Ve ḳuşūr-ı selīḫa ve iki zerāvend ve ᶜāḳırḳarḥā ve aṣl-ı ḫaṭmī ve nemmām ve caᶜde ve enīsūn ve müşk-ṭarāmşīᶜ ve bezr-i encüre ve birincāsef ve ḳardemānā dahi o edviyedendir.

Veyāḫūd şiyāf-ı māmīs̱ā üç dirhem, ḳusṭ nıṣf dirhem, būraḳ bir dirhem, neşā mecmūᶜ edviye vezninde aḫẕ olunup ona nūre dahi ḫalṭ olunduktan sonra ṭılā olunur.

Ġasūlāt-ı ceyyidedendir türmüs ṭabīḫī ve bu ṭabīḫ ḳavī-i ceyyiddir. Ve keẕālik ṭabīḫ-i sılḳ ve ṭabīḫ-i ṭarfā ve ṭabīḫ-i fūtenec-i cebelī ve ṭabīḫ-i varaḳ-ı ās ve serv ve varaḳ-ı ṣanevber. Ve kaçan ġasūlāta merārāt idḫāl olunsa o ġasūlāt ceyyideler olur.

Ve onların baḫūrātı kündüs, mevīzec, zernīḫ, ḫāṣṣaten sükk ve sükk maᶜa'l-kibrīt bunlar ile onlar tebḫīr olunurlar.

Ve edviye-i ḳaviyyedendir mevīzec, zernīḫ-i aḥmer, būraḳ; bu edviye aḫẕ olunup cemīᶜan saḥḳ olunur, ḫall-i zeyt ile ve onunla reˀs ṭılā olunur veyāḫūd ḫarbaḳ-ı ebyaḍ ve būraḳ veyāḫūd zeyt, varaḳ-ı diflā veyāḫūd varaḳ-ı ḥanẓal istiᶜmāl olunur veyāḫūd ḫardal ve kündüş ikisi dahi saḥḳ olunup üzerlerine miḳdār-ı ḳalīl ḫall ṣabb olunur ve baᶜdehu onun içinde zībaḳ ḳatl olunur saḥḳ olunmak ḥasebiyle ve bu edviye-i ḳaviyyeden olur. Ve keẕālik kibrīt ve zernīḫ-i aḥmer ve zerāvend ve remād-ı bellūṭ ve ḳusṭ ve mürr aḫẕ olunur veyāḫūd kibrīt, zernīḫ-i aḥmer, zerāvend-i ṭavīl, ḳaṭrān, merāretü'l-baḳar, edviyeyi maᶜcūn kılacak miḳdārı aḫẕ olunur ve o maᶜcūn

ṭılā-ı ḳavī olur. Ve keẕālik ḳaṭrān, çenṭāyānā, zernīḫ dühn-i sūsen ve keẕā-lik mīvīzec, varaḳ-ı diflā, şebb-i Yemānī.

Ve keẕālik o kimse ḥammāma idḫāl olunup şiyāf-ı māmīs̱ā bir cüzʾ ve nıṣf cüzʾ ve būraḳ nıṣf cüzʾ ve ḳusṭ südüs cüzʾ ve neşā mis̱le'l-cemīʿ onunla baʿde't-tennūr ṭılā olunur. Ve bu edviyeleri kündüş ve mīvīzec mis̱lli ile te-bḫīr olunduktan sonra istiʿmāl ecved olur ḫuṣūṣan evvelen ve ḳarīben bizim ẕikr eylediğimiz ġasūlāt istiʿmāl olunduktan sonra istiʿmāl ola.

Maḳāle-i Rābiʿa Bedene ve Eṭrāfa Müteʿalliḳa Aḥvāldir ve Bu Maḳāle İle Kitāb-ı Zīnet Tamām Olur

Beyān-ı İzāletü'l-Hüzāl

Hüzālin ḥudūs̱una sebeb mādde-i simen olan ġıdānın ʿademi olur veyāḫūd mülaṭṭıf aġdiye kes̱īren istiʿmāl olunmakla bedende dem-i kes̱ī-rin ʿadem-i tevellüdü olur veyāḫūd dem-i zekī tevlīd eylemeyen aġdiyeye taġaddīyi ḳaṣr olur veyāḫūd sebeb-i hüẕāl ġıdāda muteṣarrıf olan ḳuvvetin ḍaʿfı olur gerek ise o ḍaʿf hāḍımede ve gerek ise ḳuvve-i cāẕibede olsun ve o ḳuvvetlerin ḍaʿfı dahi fesād-ı mizāc ile olur.

Ve ḍaʿfa sebeb olan fesād-ı mizācın eks̱eri mizāc-ı barid olur veyāḫūd o ḳuvānın ḍaʿfı kes̱ret-i sükūn ḥasebiyle olur, zīrā sükūn kes̱īr oldukta ḳuv-ve-i cāẕibe sākin ve nāim olur ḫuṣūṣan bu ḥāl o kimselerde ġālibe olur ki onun kuvve-i cāẕibesinin ġıdāyı ceẕbi riyāḍet meʿūnetiyle olmak muʿtādı ola. Kaçan o mis̱lli kimse sükūn üzere mütemādī olsa cāẕibin muʿīni ol-mamakla ceẕbi ḍaʿīf olur her ne ḳadar ġıdā muʿtedil olur ise veyāḫūd se-beb-i hüzal dem ṭabʿa yaʿnī berāza nuḍūb edip bedenin ġıdāsı ḳalīl olmakla olur ve cāẕibeye dem-i mirārīnin ʿiṣyānı ve buġḍu raṭb-ı māīden eks̱er olur veyāḫūd sebeb-i hüzāl ṭıḥāl-i ʿaẓīmin kebide müzāḥamesi olur, zīrā ṭıḥāl-i ʿaẓīm ʿiẓamı sebebiyle kebidden ceẕbi eks̱er olur ve bedene müteveccih olan ġıdāaya noḳṣān terettüb eder ve keẕālik müzāḥame ḥasebiyle kebini iḍʿāf eder beynehümāda müḍādde olmakla ve kebid-i ḍaʿīfin tevlīd eylediği ġıdā ḳalīl olur veyāḫūd dīdān bedene müzāḥame eder yaʿnī dīdān bedene ʿāid olan ġıdāyı ġaṣb eder, o sebebden beden mehzūl olur veyaḫūd aḫlāṭ ile mesāmm münsedd olur veyāḫūd bedenin iktināzı ḥasebiyle mesāmm

munṭabıḳ olup aġiye aᶜḍālara vācib olduğu miḳdār nüfūẕ eylemediğinden hüzāl ḥādiṡ olur ve mesāmma insidādı mūcib olan esbābın fāᶜili ḥarr ve berdin biri olur veyaḫūd yübs-i mücerred olur ve her hangisi olur ise ᶜalāmeti ile maᶜlūm olur veyāḫūd sebeb beden üzere ᶜale'd-devām ribāt olup mesāmmı ve mecārīyi sedde müʾeddī olmakla ġıdānın bedene ᶜadem-i intişārı olur, tīn-i meʾkūlden tevellüd eden o miṡlli mecārīye ve mesāmma aṣlen nüfūẕ eylemez veyāḫūd sebeb-i hüzāl aᶜḍānın keṡret-i taḥallülü olur, aᶜḍāya ġıdā ke-mā hüve'l-vācib vāṣıl olur velākin vāṣıl olan ġıdā ke-mā vaṣale ve ḳable en-yenᶜaḳıde müteferrıḳ ve envāᶜ-ı taḥallül ile taḥallül eder riyāḍata serīᶜada ve hümūm ve ġumūm ve emrāḍ-ı muḥallilede olduğu gibi.

Ve o ebdān ki zamān-ı ḳaṣīrde mehzūl ola, iḥtimāldir ki onun ḫıṣbı dahi zamān-ı ḳaṣīrde ḥāṣıl ola ve o ebdān ki onun hüzāli zamān-ı ṭavīlde ẓuhūr eyleye, onun iḥtimāli ancak müdirrāta olur, zīrā ġıdā-ı keṡīr istiᶜmālinde ṭabīᶜat ve ḳuvvet onda taṣarruftan ḍaᶜīfe olur. Ve hüẕālin iki ḳısmından her birini aḳbel olan ebdāna cildinde ziyāde reḫāvet ve temeddüdü ḳabūlü ekṡer olan ebdāndır.

Ve insān hüzālden onun için hereb eder ki mehzūl olan kimse ḍaᶜīf olur ve ḥarr ve berdden infiᶜāli şedīd olur ve keẕālik müṣādemāt ve muṣākkāttan dahi şedīden münfaᶜil olur ve onlarda infiᶜālāt-ı nefsāniyye ve naṣb ve taᶜab ve eraḳḳ yaᶜnī seher ziyāde olur ve istifrāġ ve cimāᶜdan dahi şedīden münfaᶜil olur ve ᶜurūḳunda ġıdāsı muḥtebes olup nüfūẕ ve cereyān eylemez ve rākid olmakla taᶜaffün eder, bināen ᶜalā-ḥāẕihi'l-vücūh her insān hüzāldan hereb [554b] ve ḥaẕer ederler ve hüẕālda bu ġāile ve maḍārr olduğu gibi simende dahi biraz maḍārr vardır ki biz onu ḳarīben ẕikr eyleriz.

Pes beyne'l-hüzāl ve's-simen muᶜtedilü'l-beden olmaktan efḍal bir ḥāl bulunmaz. Ve mādām ki simāna semnden bir ḍarar terettüb eylemeye, biz o simeni kerīh ᶜadd eylemezz, zīrā ḥayāt ruṭūbettedir velākin sana vācib olur ki iḥtiyāṭ ile ᶜamel edip simende dahi ṭarīḳ-i ifrāṭı kerīh göresin her ne ḳadar simenden bir maḍarrat ẓuhūr eylemezse, zīrā simenin āfeti muġāfaḍaten ve baġteten ẓuhūr eder dedikleri üzere. Ve kaçan beden ve havā yābis olsalar hüzāl ᶜārıḍ olur.

el-ᶜİlāc: Vācib olur ki naẓar olunup hüzāl esbābından hangi sebeb ile ᶜārıḍ olduğu taᶜarrüf oluna ve baᶜdehu o sebebi izāle için ᶜilāc oluna, meṡelā

taᶜarrüf olunsa ki sebeb-i hüẕāl dem-i ġalīẓ-i ḳavīyi müvellid olan ġıdānın fiḳdānı ve ᶜademi olur, onun ᶜilācı dem-i meẕkūru müvellide olan aġdiye ile mehzūl taġdiye kılınmakla olur, yalnız dem-i maḥmūdu müvellid olan ġıdā üzere iḳtiṣār olunmaz, zīrā o ġıdā baᶜḍı kerre dem-i maḥmūd-ı raḳīḳi tevlīd eder ve bi-ḥasebi'r-rıḳḳa taḥallül etmekle bedel mā-yetaḥallel ḥāṣıl olmayıp mehzūl olur ve eger bedende ḳuvve-i cāẕibenin keseli olur ise o ḳuvvet taḥrīk ve taḳviye olunur.

Ve keẕālik mehzūlun mizācına naẓar olunur, eger mizācı seyyiᵓ ise onun mizācı tebdīl ve taᶜdīl olunur. Ve nevmden intibāh katında bedeni delk eylemek ḳuvve-i cāẕibeyi münaᶜᶜiş ve münebbih olur.

Ve hüzal bedenden cānib-i vāḥidde olsa, meṡelā iki yedlerin biri mehzūle ve uḥrāsı semīne olsa mümkin olur ki semīn olan cānibden ġıdā cānib-i mehzūle ceẕb olunup o ᶜuḍvlar tesviye oluna. Ve ceẕbin ṭarīḳi budur ki cānib-i semīn ᶜıṣābe ile şedd olunur ve şedde cānib-i semīnin esfelinden bedᵓ olunup cānib-i ᶜālīye ṣāir ve rāciᶜ kılınır ve ᶜıṣābeyi şedd īlām-ı şedīde müᵓeddī kılacak miḳdārı teşdīd olunmaz belki o ᶜıṣābe mesāmmı taḍyīḳ ve ġıdāyı ᶜuḍv-ı semīne ḳadr-i ḥācetten ziyāde nüfūẕdan menᶜ edecek miḳdār şedd olunur. Ve kçan ġıdā ᶜuḍv-ı semīne varıp nüfūẕdan ᶜāciz olsa ḳahḳarā mevḍiᶜ-i ḳısmete ricᶜat eder ve o vaḳtte ᶜuḍv-ı mehzūlün cāẕibesi ᶜuḍv delk olunmakla ġıdā-ı rāciᶜi ceẕbe tenbīh olunur. Ve eger delk-i meẕkūr içinde miḳḍār-ı ḳalīl şemᶜ olan zeyt-i müsaḫḫan olursa ve ḫıffet ve rıfḳ üzere delk olunup cefāfa müᵓeddī olmazsa ceẕb ziyāde olur. Ve eger delk ile ᶜuḍv mültehib olursa delk terk olunup lehībin sükūnundan sonra yine delk iᶜāde olunur. Ve eger menāfiẕ münsedde ise insidādı teftīḥ olunur. Ve eger bedeni mükteniz ve ġayr-i müteḫalḫil olmakla mesāmm ve menāfiẕ münsedde ise onun bedeni irḫā olunur bedeni tebrīd ve terṭīb etmekle ve mütenāvelāttan isḫānı olan aġdiye tenāvül etmekle ve ḥarekāt-ı nefsāniyye vü bedeniyye ile bedeni tesḫīn edip bürūdeti izāle etmekle südde-i iktināz teftīḥ olunur eger o iktināz ve istiḥṣāfın sebebi bürūdet ise ve eger ḥaṣafe ve tekennüzün sebebi ḥarr ise onun ᶜilācı ve teftīḥi tebrīd ve terṭīb ile olur. Ve kaçan ᶜuḍvda bürūdet olup ve tesmīni ḳabīl olmayıp onu tesḫīne ḥācet olsa onda tesḫīn için istiᶜmāl olunan tedbīrin efḍali budur ki o ᶜuḍv delk olunup baᶜdehu üzerine edviye-i muḥammire vaḍᶜ olunur.

Ve eger sebeb-i hüzāl ṭıḥāl ise ṭıḥāl muʿālece olunur. Ve eger sebeb-i hüzāl dīdān ise dīdān ḳatl olunup iḫrāc olunur ve dīdān bābında dīdānın ḳatl ve iḫrācı tedbīrleri mürūr eyledi.

Ve o mehzūl olan kimse terfīh ve tenʿīm ve firāşı telyīn ve ẓıllda iskān ve tenşīṭ ve taʿṭīr olunur ve ona bārid saḳy olunur, zīrā bu mezkūrlar ḳuvve-i ṭabīʿiyyeyi taḳviye eder ve ḳuvve-i ḳaviyyenin fiʿli ve teʾs̱īri ve ġıdāda taṣarrufu ve fuḍūlda taṣarrufu ḳavī ve ḥasen olur ve ḳuvve-i ṭabīʿiyyenin ḳuvveti esbāb-ı simenin mebdeʾi ve menşeʾi olur.

Ve müsemmināttan baʿḍdır şarāb-ı ġalīẓ tenāvülü ve keymūsu ceyyid ve haḍm katında ḳavī ve metīn dem tevlīd eden herāyis ve cevzābāt ve ürüz maʿa'l-leben ve luḥūm-ı meşviyye gibi aġdiye ile taġaddī, zīrā meşvī laḥmın keymūsunda laḥmdan bir ḳuvvet muḥtebese olup laḥm-ı ṣulb tevlīd eder, ammā laḥm-ı maṭbūḫun tevlīd eylediği demden laḥm-ı rehil ve müneffeş ġayr-i s̱ābit tevellüd eder. Ve laḥm-ı baṭṭ u decāc tenāvülü müsemmindir. Ve lahm-ı ḳabc yaʿnī keklik eti tenāvülü hüzāli tesmīnde meblaġ-ı ġayete bāliġdir ve kez̠ālik sükker ile lübūb tenāvülü dahi tesmīn eder. Ve taʿām tenāvül edip ḥammāma girmeğin bedene ġıdā cez̠bi şedīd olur ve müsemmin olur velākin onun ṣāḥibi maʿriḍ-i südedde olur.

Eks̱er-i ḥālde kebidden südde ʿārıḍ olur ḫuṣūṣan onun ṭaʿāmı aṣḥāb-ı istismān ṭaʿāmı ola ve ona bināen simen ṭaleb edenlerin külāsında ḥaṣāt kes̱īrü'l-vuḳūʿ olur. İşbu süded ve ḥaṣāt-ı külā tevlīdine müstaʿidd ve evlā olan o kimselerdir ki bi-ḥasebi'l-ḫilḳa onun ʿurūḳu ḍayyiḳ ola velākin onların tevelüdü ḍayyiḳu'l-ʿurūḳa maḥṣūr değildir, āḫerlerde ve vāsiʿu'l-ʿurūḳta dahi ḥaṣāt ve süded tevellüd eder. Ve kaçan ḥaṣāt ve südde-i mez̠kūreye müstaʿidd olanlar cānib-i eymende s̱iḳal iḥsās eyleseler onlara kebid süddesini müfettiḥ olan müfettiḥāt-ı maʿrūfe saḳy olunur ve ḳable'l-ṭaʿām ʿasel ve sikencebīn-i büzūrīyle keber saḳy olunur ve s̱iḳalin zevālin ḳadar o devāyı saḳy terk olunmaz.

Ve simen ṭaleb edenlere ḥammāmın ecvedi haḍm-ı evvel üzere ve ṭaʿāmın inḥidārından sonra olanlardır. Ve ḥammādan ḫurūc fevrinde ṭaʿām ekli dahi esbāb-ı simendendir. Ve ḥammām eks̱er-i nāsa niʿme'l-müsemmindir ḫuṣūṣan z̠übūl mis̱lli ḥāli olanları ḥammāmın tesmīni bālīġ olur. Ve vācib olur ki istiḥmām evvel-i haḍm üzere yaʿnī ġıdā miʿdeden münḥadir oldukta ola lākin birkaç muʿayyen şeyʾlerde bu şurūṭa mürāʿat olunmaz.

Ve maḥrūru'l-mizāc olan mehzūlīni ġayr-i muḥammaḍ olan rāibden mütteḫaẕ dūġ tesmīn eder.

Ve ḥiyel-i tesmīnden olur mehzūl olan ᶜuḍvun muḥāẕīsinden ẕikri mürūr eylediği üzere ᶜıṣābe ile demi ḥabs eylemek ve ᶜuḍv-ı mehzūlün tahtında olan ᶜuḍvu taᶜṣīb olunmakla dem ᶜuḍv-ı mehzūlde ḥabs olunmak. Ve dem ᶜuḍv-ı mehzūlden taḥtānī ᶜuḍva nüzūlden menᶜ olunur eger ᶜuḍv-ı taḥtānī semīn ise veyāḫūd simeni maṭlūb değil ise, mes̱elā sāᶜid mehzūl olup keff hüzālden selīm olsa ᶜinde'r-rusġ ᶜıṣābe şedd olur veyāḫūd ᶜaḍud mehzūl olup keff ve sāᶜid selīm olsalar sāᶜidin fevḳinde ᶜinde'l-mirfaḳ ᶜıṣābe şedd olunur.

Ve müsemmināttan baᶜḍısı riyāḍete müteᶜalliḳ olur, o müsemmin bir riyāḍettir ki leyyine-i baṭīᶜe olur. Ve yine müsemmināttan olur delk-i muᶜ-tedil ki delk serīᶜ ve ṣalābet ve līnde muᶜtedil ve ḫaşin-i ḳalīl delkten sonra vāḳiᶜ ola ve ḫuṣūṣan o delk müsemmindir ki ẕikr-i ātī vech üzere cilde ḥumret ᶜārıḍ olunca ḳadar oluna ve baᶜde-ẕālik iᶜtidāl üzere tervīḍ oluna ve istiḥmām-ı ḳaṣīr ile istiḥmām oluna ve baᶜdehu bedeni mesḥ olunup delk-i yābis ile delk oluna ve leṭūḫāt-ı müsemmine ile telṭīḫ oluna. Ve o mehzū-lün mā ve havāsını tebdīl mürāᶜātı vācib olan nesnelerin birisidir, zīrā baᶜḍı kerre hüzāl mā ve havā ḥasebleri ile ᶜārıḍ olur.

Ve müsemināttan olur o leṭūḫāt ki aᶜḍāyı taḥrīk ve taḥmīrden sonra is-tiᶜmāl olunur, mes̱elā vaḥdehu zift istiᶜmāl olunur eger şedīdü's-seyelān ise veyāḫūd zift [555a] dühn içinde seyelān edip leṭūḫ olmağa ṣalāḥiyyet gelin-ce ḳadar iẕābe olunur. Ve baᶜḍı kerre zift bir cilde üzere vaḍᶜ olunup o cilde ẕevebānı ḥālinde ᶜuḍv-ı mehzūle nāra taḳrīb olunur ẕevebān edince ḳadar ve baᶜdehu o cilde ilzāḳ olunup baᶜde'l-incimād refᶜ olunur. Ve bu tedbīr ġı-dāyı ᶜuḍva ceẕb eder ve ᶜuḍvda ġıdāyı ḥabs eder ve ḳuvve-i cāẕibeye tenbīh eder ve berdi izāle eder eger hüẕāl ḳuvvet-i cāẕibenin ḍaᶜfı ve mesāmmın berdden insidādı ḥasebiyle ᶜārıḍ oldu ise ve ġıdāya lüzūcet iᶜṭā edip iḥtivā eder ve mesāmmı ġıdā üzere sedd eder ve ġıdā ᶜuḍva istiḥāle edince ḳadar ᶜuḍvda bāḳī kalıp tahallül eylemez. Ve vācib olur ki ᶜuḍv-ı mehzūl üzere o cild-i müzeffet faṣl-ı ṣayfta yevm-i istiᶜmālinde bir defᶜa istiᶜmāl oluna ve şitāda iki defᶜa istiᶜmāl oluna ve o ziftin ᶜuḍvdan aḫẕ ve terkinde sürᶜat-i taḥmīrine ve tenfīḫine veyāḫūd onların buṭᵓuna naẓar oluna, eger taḥmīr ve

tenfīḫi serīᶜ olursa o cild-i müzeffet ᶜuḍv üzere kes̱īren terk olunmaz belki o zift ḥārren vaḍᶜ olundukta teberrüd edince ḳadar terk olunup baᶜdehu refᶜ olunsa ᶜuḍv üzere ziftin o miḳdār meks̱i kifāyet eder. Ve baᶜḍı kerre zifti vaḍᶜından muḳaddem delk-i serīᶜ-i ḫaşin-i ṣulb ile delk olunup baᶜdehu zift ile ṭılā olunmak nāfiᶜ olur veyāḫūd ḫayzurānīnin[230] ġayr-i aᶜcer[231] olan ḳaḍīb-i müstevīsi ile ᶜuḍva ḍarb olunur ḫuṣūṣan o ḳaḍīb tedhīn olunup medhūnen ḍarebāt-ı müteᶜaddide ile ᶜuḍva iḥmirār ve intifāḫ gelince ḳadar ḍarb olunur ve ġıdānın taḥallülüne müʾeddī olmasın için baᶜde'l-ihmirār ṣūret-i ūlāda delk ve sūret-i s̱āniyede ḍarbdan imsāk olunur ve baᶜdehu zift müsaḫḫanen ᶜinde'n-nār ᶜuḍva ilzāḳ olunur ve cāmid ve bārid oldukta ᶜuḍvun üzerinden iḫtilāsen ve defᶜaten aḫẕ olunur. Ve ecved olan budur ki zift vaḍᶜından muḳaddem ᶜuḍvun üzerine ḥarāret ve lez̠ᶜün-māya māil su ṣabb olunup baᶜdehu zift vaḍᶜ oluna; miyāh-ı kibrītiyye vü ḳafriyye dahi ġıdāyı ẓāhire cez̠b eder.

Ve Cālīnūs dedi ki ben bir naḫḫās yaᶜnī esīrci gördüm ki onun verikleri ḍayyiḳ bir ġulāmı var idi, tedbīr-i mez̠kūr ile az vaḳtte elyānını semīn ve kevīrü'l-evrāk eyledi. Ve zifti kerīh görenler zift bedeline ḥarāretün-māsı olan edhān-ı müseddideden bir dühn istiᶜmāl eylesin. Ve eger mā-ı bāridi istiᶜmāl eyleyip küll-i beden üzere dühnü iḥtimāl eylese veyāḫūd ᶜuḍv-ı vāḥid üzere iḥtimāl eylese onu dahi işler. Ve mā-ı bārid istiᶜmālinin ecved-i evḳātı leṭūḫū ġıdā-ıy mecz̠ūbda ᶜameli vaḳtidir, zīrā o vaḳtte mā-ı bārid istiᶜmāl olunsa o mecz̠ūbu ḳuvvet-i deme istiḥāleye ḳarīb olur ve müddet-i muᶜālece ṭavīle olup ᶜilāc-ı nāfiᶜ olmasa ᶜilāc terk olunmaz belki vācib olur ki ona evvelā ḫıraḳ ile delk edip baᶜdehu beden-i mehzūle mā-ı ḥārr ṣabb olunmağa ve baᶜdehu yed ile delk olunmağa ve baᶜdehu zift vaḍᶜ olunmağa muvāẓabet oluna. Ve baᶜḍı kerre bi-ġayri delkin cez̠b-i deme ḥācet olup edviye-i muḥammire ile ve ᶜāḳırḳarḥā ve kibrīt ve s̱āfsiyā mis̱lliler ile cez̠b olunur.

Ve aᶜḍādan baᶜḍı ᶜuḍv vardır ki onu tesmīnde ḳadr-i muᶜtāddan eks̱er ġıdā tenāvülüne ḥācet olur, zīrā o ᶜuḍvun taḥallülü ḳadr-i muᶜtāddan eks̱er olur, bināen ᶜaleyh faḍl-ı ġıdāya muḥtāc olur ve ḫuṣūṣan delk dahi ᶜuḍvu taḥlīl eder.

---

230 "Ḫayzurān" ās-ı berrīdir.
231 "Aᶜcer" aġlaẓ maᶜnāsına.

Ve biz şimdiki ḥālde tesmīn-i mehzūl için müstaᶜmel olan edviye ve ḥuḳunu īrād eyleyelim. Ammā edviye-i mütenāvele-i müstaᶜmelenin beyānı budur ki o bābda müstaᶜmel olan edviyeden maṭlūb o ḳuvvelerdir ki onda haḍm ve miᶜdede ve emᶜāda ġıdāyı ḳalīlen imsāk ve baᶜdehu ᶜurūḳa ve cihāt-ı kebide tenfīẕ ola ve bu efᶜāli müdirrāt-ı muᶜtedile işler ve ḫuṣūṣan ṭaᶜām katında ve müddet-i yesīre taᶜāmdan sonra şürb olunsa o efᶜāle fāᶜil-i ḳavī olur. Ve bunları istiᶜmāl ve efᶜālini istiḥsālden sonra ᶜuḍvda onları icmāda dahi ḥācet olur ve o icmādı müberrid ve muḫaddir olana benc ve benc mis̱lli edviyelerdir, bi'l-keyfiyyet icmādı fāᶜil olur. Ammā bi'l-ḫāṣṣiyye fiᶜli olanlar ḳuvānın aṣlı ve efḍali olur. Ve bi'l-ḫāṣṣiyye fāᶜil olup muᶜtedilü'l-mizāc olanlara nāfiᶜ olan devālardandır bu terkīb-i ceyyid:

Ṣıfat-ı Terkīb-i Ceyyid: Levz, funduḳ-ı muḳaşşer, ḥabbetü'l-ḫaḍrā, fustuḳ, şehdānec, ḥabbu'ṣ-ṣanevberi'l-kibār, bu edviyeler aḫẕ olunup ᶜasel ile maᶜcūn kılınır ve ondan benādıḳ-ı cevziyye ittiḫāẕ olunup küllü yevmin onlardan beş cevzeden on cevzeye varınca ḳadar tenāvül olunup üzerine şarāb şürb olunur, zīrā bu tedbīr tesmīn eder ve levni taḥsīn eder ve bāᵓeyi taḳviye eder.

Devā-i Ceyyid: Bu devā dahi mehzūlü tesmīn ve levni taḥsīn eder, o devā budur: Daḳīḳ-i semīd bir mekūk ve anzerūt beş ūḳıyye; bu edviyeler zeviyyen yaᶜnī mecmūᶜan semn-i baḳar ile lett olunduktan sonra ondan aḳrāṣ ittiḫāẕ olunup akşam ve ṣabāh ondan ekl olunur veyāḫūd levz ve bunduḳ-ı muḳaşşer ve ḥabbetü'l-ḫaḍrā ve simsim ve ḫaşḫāş veznleri berāber ve küseylā nıṣf cüzᵓ, fānīẕ mis̱le'l-cemīᶜ; bu edviyeler aḫẕ ve cemᶜ olunup her ṣabāḥ ve ᶜinde'n-nevm yirmi dirheme varınca ḳadar istifāf olunur.

Bu Devā-i Uḫrā Kindī İḫtirāᶜ Eylemiştir: Keylece-i müleccem ile rubuᶜ keylece ḫırvaᶜ-ı muḳaşşer aḫz olunup saḥḳ-ı nāᶜimle saḥk olunur ve üzerine leben-i ḥalībden iki rıṭl ṣabb olunur ve iḥtimāli ḳadar daḳīḳ-i bürr ile maᶜcūn kılınıp ondan perdāḫte[232] ḳurṣu ittiḫāẕ olunur ki her ḳurṣa bir buçuk ūḳıyye olur ve bir mekāna vaḍᶜ ve taḫbīz ve tecfīf edip küllü yevmin ondan iki ḳurṣa medḳūḳaten istiᶜmāl olunur.

Tedbīr-i Ceyyid: Ekl-i ṭīnden ve nevāḥī-i kebid südedinden ve ṣufārdan ḥādis̱ olan hüzāle bu tedbīr-i ceyyid olur: Zebīb-i ceyyid aḫẕ olunup üze-

232 Bir nevᶜ ḳurṣtur.

rine onun dört miḳdārı mā ṣabb olunur ve nıṣfı kalınca ḳadar ṭabḫ olunur ve üzerine zebībden her bir ḳafīze iki rıṭl ḫabeṣ-i ḥadīd ve bir keff nānḫāh ve bir keff sükker ve bir keff saᶜter ṭarḥ olunur ve o maṭbūḫ müştedd olup ġaleyān edince ḳadar iki üç gün ᶜalā-ḥālihi terk olunur ve baᶜdehu taṣfiye olunup ondan ᶜale'r-rīḳ bir rıṭl miḳdārı şürb olunur ve üç sāᶜatten sonra keber ve kürrās̱tan mütteḫāẕ kāmiḫ ile ḫubz tenāvül olunur ve üzerine bir rıṭl miḳdārı nebīẕ-i ḳavī istiᶜmāl olunur ve yedi sāᶜat mürūrundan sonra laḥm-ı semīn ekl olunup üzerine üç rıṭla varınca ḳadar nebīẕ-i ṣulb şürb olunur ve mizācı ḳavī olanlara bu tedbīrin fiᶜl-i ᶜacībi olur ve levni taḥsīn eder.

Veyāḫūd kes̱īrā ve bezr-i ḫaşḫāş ve kevz-i gendüm ve behmen ve keber ve kehrübā ve zürünbād ve muġās̱ bu edviyelerin her birinden üçer buçuk dirhem aḫẕ olunup daḳḳ olunur ve semn ile kaynatılır ve üzerine iki menn miḳdārı sevīḳ-i ḥınṭa ilḳā olunur ve o mecmūᶜdan küllü yevmin otuz dirhem miḳdārı aḫẕ olunup ondan leben ve semn ve sükker ile ḥasv ittiḫāẕ olunup teḥassī olunur ve üzerine istiḥmām-ı ḫafīf ile istiḥmām olunur.

Veyāḫūd muġās̱ elli dirhem ve ḫarbaḳ yirmi dirhem ve keber kırk dirhem ve zürünbād otuz dirhem; bu meẕkūrlar aḫẕ olunup elekten geçirilir ve o mecmūᶜun s̱ülüs̱ü miḳdārı ḫubz-ı semīd ve s̱ülüs̱ü miḳdārı dahi levz-i muḳaşşer ve s̱ülüs̱ü miḳdārı dahi sükker-i süleymānī aḫẕ olunur, o meᵓḫūẕlar küllü yevmin bir rıṭl leben-i niᶜāc ve bir rıṭl ᶜaṣīr-i ᶜineb ile ḥasv ittiḫāẕ olunup teḥassī olunur.

Ve müsemmināt-ı muᶜtedile tefārīḳi bunlardır: Şübūb ve ediḳka ve cevz-i gendüm ve küseylā ᶜale'l-ḫuṣūṣ sevīḳ ile istiᶜmāl olunsa tesmīne nāfiᶜ, hüzāli dāfiᶜ olduğu gibi sevīḳin nefḫini dahi izāle eder. Ve ḥabbu's-[555b] sümne miᶜdede baṭīᵓ olur. Ve keẕālik o tefārīḳ muġās̱ ve zürünbād ve behmenān ve muharrik-i menī olanların cümlesi, bülbūs ve kirsenne ve lūbiyā mis̱llilerdir ve bu mis̱lliler menāfiᶜ ve ḫavāṣṣı olan devālardır veyāḫūd bal arısının dūdu aḫẕ olunup kurutulur ve daḳḳ olunur ve ona sevīḳten bir şeyᵓ ḫalṭ olunur ve ona bir sene saḳy olunur ve o nevᶜ edviyelerin baᶜḍısı maḥrūrīne maḫṣūṣtur.

Tedbīr-i Ceyyid: Bu tedbīr maḥrūrīne ceyyiddir: Rāib-i ḥulvden mütteḫaẕ olan dūġ ki şedīden müncemid olmamıştır ve onda ḥumūḍat dahi yoktur belki rāib-i ḥulv aḫẕ olunup onun düsūmeti aḫẕ olunur nüfūẕu serīᶜ

ve ḫafīf olsun için ve mehzūle ondan nıṣf rıṭl miḳdārı saḳy olunur ve üç sāᶜat miḳdārı mekṡ olunup o miṡlli bir defᶜa dahi saḳy olunur ve vaḳt-i ᶜışāya ḳadar ṭaᶜāmı teʾḫīr olunur ve onun ġıdāsı ferārīc-i müsemmene kılınır ve şarāb-ı raḳīḳ-i ebyaḍ şürbünü iḥtimāl ederse o dahi saḳy olunur ve ẕikr-i sābıḳ devā saḳy olunup ḳable'l-ᶜışā o devānın üzerine istiḥmām olunsa ve bir ḳadeḥ nebīẕ-i raḳīḳ-i ṣāf ḥammāmda saḳy olunsa ve ḥammāmdan ḫurūcdan sonra taᶜaşşī eylese ecved olur.

Āḫer: Ḥımmaṣ aḫẕ olunup leben-i baḳarda bir gün ve bir gece naḳᶜ olunsa ve leben tecdīd olunup o ḥımmaṣ leben-i cedīdde terbiye olunsa ecved olur veyāḫūd erüzz-i maġsūl-i ebyaḍ ve ḫaşḫāşın bezr-i medḳūḳu ve ḥınṭa ve şaᶜīrden her birinin mehrūsları her birinden otuzar dirhem, ḫubz-ı semīd-i müceffef, sükker-i ebyaḍ her birinden otuzar dirhem levz-i muḳaşşer elli dirhem; bu meẕkūr edviyeler cemᶜ olunup ondan küllü yevmin otuz dirhem miḳdārı leben-i ḥalīb ile veyāḫūd dühn ve semn ile ṭabḫ olunup şürb olunur ve baᶜdehu ābzende ḳadre mā-yeteḥallel istiḥmām olunur. *Ve baᶜḍı nüsḫada "ḳadre mā-yeteḥallel" bedeline "ḳadre mā-yenḥall" vāḳiᶜ olmuştur yaᶜnī o meşrūb miᶜdede ḥall olunca ḳadar*.

Veyāḫūd leben-i ḥalībden bir rıṭl ve su keẕālik rıṭl aḫẕ olunup rıfḳ ile iġlā olunur ḥattā su zāil olunca ḳadar ve üzerine bir ūḳıyye fānīẕ ve bir ūḳıyye semn-i baḳar ve dühn-i ḥall ilḳā olunup onlar ile dahi kaynatılır ve baᶜdehu teḥassī olunur.

Veyāḫūd daḳīḳ-i ḥımmaṣ ve bāḳılā ve şaᶜīr ve erüzz veznleri berāber, ᶜades-i muḳaşşer, ḫaşḫāş-ı ebyaḍ, māş-ı muḳaşşer her birinden nıṣf cüzʾ, ḥınṭa-i merḍūḍa, simsim-i muḳaşşer nıṣf cüzʾ, sükker iki cüzʾ; bu edviyelerden leben-i niᶜāc ile ḥasv ittiḫāẕ olunup ġadveten teḥassī olunur.

Veyāḫūd benc aḫẕ olunup suda ṭabḫ-ı ceyyid ile ṭabḫ olunur ve suyundan edviye ḳuvvet ile taṣfiye olunup baᶜdehu [ẓıllda] tecfīf olunur ve vasaṭ-ı ᶜacīnde kılınıp bir ācürre üzere tennūrda ḫubz kılınır ve kaçan o ᶜacīn besre gibi muḥmerr olsa iḫrāc olunup saḥḳ olunur ve ondan iki miṡḳāl simsim ḫaşḫāşla mütteḫaẕ olan fetītten bir rıṭla ilḳā olunup ġadveten ve ᶜaşiyyeten ondan üç keff istiᶜmāl olunur.

Devā-i ᶜAcīb: Benc aḫẕ olunup bir gün ve bir gece naḳᶜ olunur ve baᶜdehu mā ile ġasl olunup tecfīf olunur ve lett-i ẕevī ile, semn ile lett olunur ve

münsaḥiḳ olunca ḳadar ḳaly olunur ve üzerine dört mis̱li levz-i muḳaşşer ve bir mis̱li cevz ve bir mis̱li sükker ilḳā olunur ve ondan ᶜinde'n-nevm beş dirhem miḳdārı tenāvül olunur ve eşyā-ı sābıḳa-ı mez̠kūre ile ḥādis̱ olan hüzāl aṣḥābını kākünec ve ᶜinebü's̱-s̱aᶜleb ve ẖass ve tūt ve laḥm-ı ḳabc tesmīn eder.

Ve hüz̠ālde mübāliġ olanlara bābu'd-dıḳḳta ve yübs-i miᶜdede z̠ikr eylediğimiz muᶜālece-i muraṭṭıbeye muḥtāc olurlar, o maḥalle mürācaᶜat edip vaḳt-i ḥācette onlarla ᶜilāc eyle ve o mis̱lli hüzāli bāliġ olanlara üç ve dört günde bir defᶜa vech-i maᶜlūm üzere zift ile ṭılā olunmak lāyıḳ olur.

Ve Mebrūdlara Maẖṣūṣ ᶜİlācdandır: Mebrūd için maṣnūᶜ olan ḳamīḥa ve onun terkībi budur: Ḥarbaḳ-ı ebyaḍ, tūz̠erīceyn, ẖaşẖāş-ı ebyaḍ bezri her birinden ikişer dirhem, būraḳ,ı ḥabbu'ṣ-ṣanevber her birinden üçer, ḥabbu's-sümne dört, sūrincān, bezr-i benc, ᶜāḳırḳarḥā, ḥavlencān, behmen-i ebyaḍ her birinden birer dirhem, küseylā beş dirhem, ḥınṭa-i beyḍā bir mekūk; bu mez̠kūrlardan ḥınṭa lebende naḳᶜ olunur şişince ḳadar baᶜdehu ẓıllda ḥınṭa tecfīf olunur ve kavrulup sevīḳ kılınır ve edviye-i sāire ile cemᶜ olunup o mecmūᶜ üzere on miġrefe semn-i baḳar ilḳā olunup ondan küllü bükretin on ve küllü ᶜaşiyyetin on saḳy olunur ve üzerine leben şürb olunur.

Āẖer-i Maᶜrūf: Ḥurf-ı ebyaḍ, daḳīḳ-i ḥımmaṣ, daḳīḳ-i bāḳılā, nānẖāh her birinden birer cüzᵓ, küseylā iki cüzᵓ, kemmūn-ı Kirmānī, fülfül her birinden nıṣf cüzᵓ; bu mez̠kūrlar saḥḳ olunup maᶜcūn kılınır ve tennūrda ẖubz kılınıp baᶜdehu tecfīf olunur ve bir mis̱li ẖubz-ı semīd-i müceffefe ẖalṭ olunup küllü yevmin ondan leben ile ḥasv ittiẖāẕ olunur veyāẖūd o mecmūᶜ fürūc-ı semīn meraḳası içre vaḍᶜ olunup ḳable'ṭ-ṭaᶜām onun ile teḥassī olunur.

Mebrūd-ı Mehzūle Saḳy Olunacak Şarābdır: Küseylādan beş dirhem aẖẕ olunup elbette ḥumūḍat olmayan şarāb-ı ṭayyib üzere terk olunur yaᶜnī ilḳā olunup bir miḳdār terk olunur ve ondan ġudveten ve ᶜaşiyyeten ve ᶜinde'n-nevm birer ḳadeḥ üç nevbet-i mez̠kūrelerde üç ḳadeḥ şürb olunurp ve o şarāb sevīḳ ᶜaḳībinde şürb olunmak nāfiᶜ olur ve sevīḳte luᶜbe-i berberiyye onlara şedīdü'n-nefᶜdir, zīrā onları tesẖīn ve terṭīb eder velākin şedīdü'l-ḥarārettir ve müsemminättan baᶜḍısı aṣḥāb-ı yübste istiᶜmāl olunur ve onlar yübūset muᶜāleceleri ile ve muraṭṭıbāt-ı maᶜlūme ile muᶜālece olunurlar ve medkūḳīn tedābīri ile tedbīr olunurlar.

Ve eger mehzūl-i yābise yübsü ḥarāret celb eylediyse o hüzāle maḥrūrīn ʿilācı olunur. Ve eger yübse berd tābiʿ olduysa ona dıḳḳ-ı heremī aṣḥābının ʿilācıyla muʿālece ve tedbīr olunur.

Ammā esbāb-ı sābıḳadan ḥādis̱ olan hüzāl muʿālecesinde istiʿmāl olunan ḥuḳun külāyı tesmīn eden leben-i niʿāc mis̱lli ḥuḳnelerdir ḫuṣūṣan o lebende bārzedden bir şeyʾ ḥall oluna. Vse onlara nāfiʿa biraz ḥuḳun-ı mürekkebe vardır ki biz onları bāʾe bābında ẕikr eyledik, onlardan birini bu bābda ẕikr eyleyelim: Bir şāt-ı semine aḫẕ olunup tanẓīf olunur ve cidden daḳḳ olunup nıṣf rıṭl elye ve iki rıṭl leben ile cemʿ olunur ve ḥınṭa ve erüzz ve ḥımmas-ı mehrūseler her birinden rubuʿ rıṭl aḫẕ olunur ve o ḥubūb cemʿ olunup su içinde tehriye ve taṣfiye olunduktan sonra aḫlāṭ-ı uḫrā üzere yaʿnī şāt-ı mevṣūfe-i meẕkūre üzere o ḥubūb-ı mehrūse vü müherrānın kendi ve suyu ṣabb olunup cemīʿan tennūra ṭabḫ için iʿāde olunup reʾs-i şāt dahi teherrī edince ḳadar ṭabḫ olunur ve o mecmūʿ taṣfiye olunup meraḳasından üç ūḳıyye ve deseminden iki ūḳıyye, daḳīḳ-i levz ü cevzin her birinden birer ūḳıyye aḫẕ olunup onun ile iḥtiḳān olunur ve iḥtiḳān üzere ʿalīl nāim olur.

<u>Yed ve Ricl ve Şefe ve Enf ve Ḳaḍīb Mis̱lli ʿUḍvların Başka Başka Tesmīnleri Tedbīridir:</u> Ve ʿuḍva ḫāṣṣaten meʾkūl ve meşrūb ile tesmīn için ʿilāc mümkin olmaz, zīrā meʾkūl ve meşrūbun menfaʿati cemīʿ-i aʿḍaya şāmile olur belki ʿilāc-ı maḫṣūṣ ġıdāyı ʿuḍv-ı ḫāṣṣa ceẕb edip meccẕūbu onda ḥabs ve ġıdāyı ʿuḍvun ṭabʿına taḥvīl ile olur ve onları fāʿil olan delk-i ḫaşin ü muḥammir istiʿmali ve baʿdehu edviye-i muḥammire ve baʿdehu delk-i aḳvā istiʿmāl edip üzerine mā-ı ḥārr ṣabb olunduktan sonra zift ile taṭliye etmekl olur. Ve bir ḳavm ʿalaḳ-ı berrīyi yaʿnī kırmızı dūdu zift ḳuvvesinde kıldılar ve o bābda zift istiʿmāli ne keyfiyyet üzere idiğini [556a] sen bildin. Ve ʿuḍv-ı maḫṣūṣu tesmīne muʿīn olur ġıdāyı ʿuḍv-ı ḫāṣṣa iki emrin biri ile tevcīh eylemek, ʿuḍv-ı ḫāṣṣın taḥtında olan ʿuḍvu veyāḫūd o ʿuḍv-ı ḫāṣṣın muḥāẕīsinde olan ʿuḍvu taʿṣīb edip ona ʿāid olan ġıdāyı ʿuḍv-ı ḫāṣṣa delk ile ceẕb eylemek; bundan aḳdem onlar senin maʿlūmun oldu.

Ve baʿḍı aʿḍaya aʿmāl-i ḥadīdden baʿḍı ʿamel ḫāṣṣ olur şefe ve enf ve üẕün gibi. Bu bābın ġayride deyildi ki bir ḳavm dediler ki şefe ve enf nāḳıṣ olsa vācib olur ki vasaṭ-ı şefe baṭṭ oluna ve şaḳḳın iki cānibinden cilde keşṭ oluna ve vasaṭṭa olan laḥm-ı ṣulb ḳaṭʿ olunup taṭvīl oluna ve teḳalluṣu izāle oluna.

İfrāṭ Üzere Olan Simenin ʿUyūbu Beyānındadır

İfrāṭ-ı semn bedene ḥareket ve nühūḍda ve taṣarrufta ḳayd mes̱ābesinde olur ve ʿurūḳu ḍaġṭ-ı muḍayyiḳ ile ḍaġṭ eder ve lā-maḥāle rūḥu ifsād edip eks̱er-i ḥālde söndürür ve keẕālik nesīm-i havā vāṣıl olmamakla mizāc-ı rūḥ fāsid olur ve muḍayyaḳ olan maḥallere demin indifāʿından onlar ḥaẕer üzere olurlar.

Ve baʿḍı kerre semīn olan kimselerin ʿurūḳu inṣıdāʿ-ı hāil ile münṣadiʿ olur ve bu ḥālde ve ḥāl-i müteḳaddimede onlara ḍīḳ-ı nefes ve ḫafaḳān ḥādis̱ olur ve o mis̱lli vaḳtte onların ḥāli faṣd ile tedārük olunur ve bi’l-cümle o mis̱lli ḥāli olan simān mevt-i füc’eye mutaʿarrıḍa olurlar ve bi’l-cümle mübālaġa ile ʿabeli ve ḍaḫāmeti olanlara mevt-i füc’eye sürʿat eder ḫuṣūṣan sinninin evvelinde ʿable olanların ʿurūḳu diḳāḳ ve maḍġūṭa olmalarıyla onlar sekteye ve felce ve ḫafaḳān ve ẕerebe muʿteriḍa olurlar ruṭūbetleri ve sūʾ-i teneffüsleri olmakla ve onlar ġaşye ve ḥummayāt-ı rediyyeye dahi mutaʿarrıḍ olurlar ve cūʿ ve ʿaṭaşa ṣabrları olmaz rūḥlarının menāfiẕinde ḍayyiḳ ve mizāclarında şiddet-i berd ve demlerinde ḳıllet ve balġamlarında kes̱ret olmakla, zīrā ʿabāleden meblaġ-ı ʿaẓīme bāliġ olanların mizācları elbette bārid olur, bināen ʿalā-ẕālik o ḥāl üzere olanlardan veled ḥāṣıl olmaz ve kendileri dahi necīb olmaz ve menīleri ḳalīl olur ve keẕālik nisādan ʿablātta ʿulūḳ olmaz ve olursa isḳāṭ eder ve şehvetleri ḍaʿīfe olur ve erkek ve dişi onların cemīʿisi edviye ile muʿālece olunsa onlara ʿilāc teʾs̱īr eylemez, zīrā muʿālece olunan edviye ʿurūḳlarına nüfūẕ ve aʿḍā-i elimeye vuṣūl eylemez ve marīḍ olsalar bi-sürʿatin marīḍ olduğunu iḥsās eylemezler, zīrā onları ḥissleri ḍaʿīf olur.

Ve onları faṣdda ṣuʿūbet ve ishālleri ḫaṭarlı olur. Ve baʿḍı kerre faṣd ve ishāl aḫlāṭlarını taḥrīk eder ve ʿurūḳa nüfūẕ ve rücūʿ mümkin olmaz inḍiġāṭ ḥasebiyle ve ona bināen baʿḍı kerre telefe müʾeddī olurlar. Ve meşrūb olan müshil ʿamel eylese onları o ʿamel ḍaʿīf eder, zīrā ḥārr-ı ġarīzīlerinin mekānı ḍayyiḳ olmakla ḍaʿīfe olurlar.

Ve bundan aḳdem biz ẕikr eyledik ki ebdān-ı fāḍıla muʿtedil olan ebdāndır ḫuṣūṣa pīrlikte iʿtidāl-ı beden ziyāde fāḍıldır, zīrā muʿtedilü’l-beden olan meşāyıḫta her ne ḳadar kedd ve ʿanā dahi olursa ve ḥareketi ḍaʿf üzere ise o iʿtidāl ruṭūbetine delīl olup ṭūl-i ʿömrünü tebşīr eder.

Tehzīl-i Semīn Beyānındadır

Hüzālin tedbīri simen tedbīrinin ḫilāfı üzere olur ve o ḍidd olan tedbīr taḳlīl-i ġıdā ve ḥammām ve riyāḍet-i şedīde ᶜaḳıbında taġaddī ve ġıdāyı tebᶜīd olur yaᶜnī iki üklenin mā-beyni müddet-i ṭavīle faṣl olunur ve ġıdāiyyeti ḳalīl olan ᶜades ve kevāmīḫ ve muḫallilāt mis̱lli yābis ve ḥirrīf olan aġdiye ile taġdiye olunur ve ḫubzları ḫuşkār ve ḫubz-ı şaᶜīr kılınır ve onlar ṭabīḫlerinde tevābil-i ḥārreyi ziyāde ve iks̱ār eylesinler. Ve taḳlīl-i ġıdāya muᶜīn olur ġıdā-i mevṣūf-ı mez̠kūrlarını cidden düsūmetli eylemek ġıdā-i yesīr onları işbāᶜ eylesin için, zīrā aġdiye-i desime serīᶜaten işbāᶜ eder ḫuṣūṣan semīni aġdiye-i desimenin işbāᶜı esraᶜ olur şehvetleri ḍaᶜīfe olmak ḥasebiyle ve onların ṭaᶜāmları vecbeten yanī defᶜaten iṭᶜām olunup eger māddesi müctemiᶜa olursa onu taḥlīle iᶜānet olunur. Ve taḥlīl-i māddeye muᶜīn olur riyāḍet-i ᶜanīfe ve melbes ve maḍcaᶜı taḥşīn ve mā ve havā-ı bāridleri ḥārra tebdīl ile bedeni müteḫalḫil eylemek.

Ve kez̠ālik dāimā berde tekeşşüf eylemek dahi tehzīl-i beden eder, berd ile mesāmm ḳabḍ ve sedd olunup maᶜa'l-ḳuşaᶜrīret beden müşṭaḥṣaf olur ve o mis̱lli bedene ġıdā nüfūẕ eylemeyip hüzāle müʾeddī olur ve mevcūd olan ġıdā o mis̱lli bedenden taḥallül etmemekle verāsında olan ġıdā aᶜḍāya müncez̠ib olmaz.

Ve eger simen menāfiẕ ve mesāmmın ḍayyiḳ olup taḥallülü ḳalīl olduğundan ᶜārıḍ ise ḥarra beden keşf olunmakla mesāmm ve menāfisi tevsīᶜ olunur mevādd-ı müteḥallile mevādd-ı müncez̠ibeden eks̱er olsun için.

Ve ġayr-i muᶜtedile olan ḳayʾ ve istifrāġāt dahi simen muᶜālecātındandır yaᶜnī simeni izāle eder. Ammā ḳable'ṭ-ṭaᶜām ve baᶜdehu ḳayʾ ile iᶜtidāl üzere istifrāġ-ı bedeni meblūle kılıp simene müʾeddī olur ve iᶜtidālden ziyāde olan tehzīl eder. Ve kez̠ālik semīnin mizācı simeni fāᶜil olan mizācın ḍıddına tebdīl olunur. Ve eger fāᶜil-i simen berd ise tebdīl olunup mizāc tesḥīn olunur ve ḥarāret-i muᶜtedile ise o mizāc berde veyāḫūd ḥarāret-i müfriṭaya meyl ettirilir. Ve eks̱er-i emrde berd ḥasebiyle simende ifrāṭı olanlara enfaᶜ-ı eşyā edviye-i mülaṭṭıfe olur ve edviye-i mülaṭṭıfe simen-i ḥārra dahi nāfiᶜdir.

Ve vācib olur ki onlara riyāḍet-i ᶜanīfe ve istifrāġāt ḥaml oluna, zīrā onların aḫlāṭta üç türlü fiᶜli olur ve ondan her fiᶜl tehzīle muᶜīn olur: Fiᶜl-i

evvel budur ki riyāḍāt-ı ʿanīfe ve istifrāġāt ile ġıdā terḳīḳ olunup inʿiḳād-dan tebʿīd ve taḥallüle taʿrīḍ olur. Ve ikinci fiʿl riyāḍet ve istifrāġın idrārı olmakla mevāddı cihet-i ʿurūḳun ḫilāfı cihetine taḥrīk eder. Ve üçüncü fiʿl riyāḍet ve istifrāġla deme bir ḥādde keyfiyyet ʿārıḍ olur ki ḳuvvete o key-fiyyet maḥbūbe olmamakla cez̠bde keslān olur.

Ve edviye-i mülaṭṭıfe eks̠er-i emrde evcāʿ-ı mefāṣılda istiʿmāl olunan edviyelerdir ve onlar ḳaviyyetü'l-idrār olan devālardır. Ve idrārı muʿtedile olan merāret kaçan ġıdāya muḫālaṭa eylese o edviye ġıdā ile ʿurūḳa mün-cez̠ibe olur ve o edviye mevāddı revāḍıʿ-ı ʿurūḳa tevcīhten ve kez̠ālik ʿurūḳ-tan aḫẕ edip nāḥiye-i bevle defʿden ʿāciz olur velākin o müdirrāt-ı mutedile meʾkūl olan aġdiyeye haḍm ḥuṣūlünden sonra şürb olunsa kebide ḳuvveti ġıdāya muḫālaṭa ile kesr olmazdan muḳaddem vārid olur ve fiʿle kebidde ibtidā edip mevāddı o iki ṭarīḳa tevcīhe ḳādir olur belki müdirrāt-ı ḳaviyye olan edviye ḳuvveti ḥasebiyle mümeyyezen bāḳıye kalır, temeyyüz edip cihet-i ʿurūḳun ġayriye imāle eder ve aʿḍā cāyiʿa kalmakla hüzāl ḥāṣıl olur. Ve z̠ikr olunan edviye nisāda ṭams̠ı dahi idrār edip tehzīle muʿīn olur ve o edviyeler cenṭāyānā ve bezr-i sez̠āb ve zerāvend-i müdaḥrec ve fuṭrāsā-liyūn ve ḳanṭuriyūn ve caʿde mis̠llilerdir. Ve senderiyūs için cidden tehzīl ḳuvvesi vardır ve onun ḳuvveti kehrübā ḳuvvetinin ḍıddıdır. Ve lükk için tehzīlde ḫāṣṣıyyet-i ḳaviyye vardır. Ve kez̠ālik bezr-i kerefs ve zāc için ḳuvve-i mühezzile-i ḳaviyye vardır velākin ḫaṭarlıdır ve merzencūş dahi onun gibidir.

Ṣıfat-ı Devā-i Nāfiʿ: Zerāvend bir dirhem, ḳanṭuriyūn-ı daḳīḳ bir dirhemin [556b] iki s̠ülüs̠ü, çenṭāyānā-i Rūmī, caʿde, fuṭrāsāliyūn, milḥ-i efāʿī her bi-rinden üçer dirhem aḫẕ olunur ve o mecmūʿ mürekkeb şerbet-i vāḥide olur.

Devā-i Aḳvā: Aṣl-ı ḳıs̠s̠ā-i ḥımār, aṣl-ı ḫaṭmī, aṣl-ı çāvşīr; cümlesinde miḳdār-ı dirhem aḫẕ olunup istifāf olunur.

Ve kez̠ālik bezr-i nānḫāh, bezr-i sez̠āb, kemmūn veznleri berāber, mer-zencūş, būraḳ her birinden rubuʿ cüz, lükk bir cüzʾ; bu mez̠kūrlar aḫẕ olu-nup şerbet-i vāḥidesi küllü yevmin bir mis̠ḳāl kılınır.

Ve edviye-i mülaṭṭıfedendir ḫall ve mürrī tenāvülü ḫuṣūṣan ʿale'r-rīḳ istiʿmāl oluna velākin aʿṣābdan ḍaʿf ve raḥiminde āfet olanlar ḫall istiʿmā-linden ictināb eylesinler.

Ve ʿale'r-rīḳ şarāb şürb eylemek baʿḍı kerre tehzīl eder taḥlīli ḥasebiyle ve şarāb-ı meşrūb keṡīr oldukta ʿurūḳu buḫār ile mümteliʾe kılmak ḥasebiyle, zīrā ʿurūḳ buḫār ile mümteliʾe oldukta ġıdā-i āḫer ʿurūḳa nüfūẕ edemeyip aʿḍā cāyiʿ ve hüzāl ḥāṣıl olur.

Ve keẕālik ṭabīʿatı müleyyin olan edviyeler dahi tehzīl eder, zīrā o edviye ġıdāyı ʿurūḳtan ṣarf eder ve keṡīren istiʿmāl olundukta ḳuvve-i cāẕibeye kesel ʿārıḍ olup ceẕbi ḳalīl olur ve ʿurūḳ taḫliyeye iʿtiyād edip onlara müteveccih olan aḫlāṭı ednā ḥareket ile emʿāya taḫliye eder. Ve kaçan ṭabīʿatı müleyyine olan edviye ile mülaṭṭıfe-i müdirre teʿāvün ve teẓāhür eyleseler ʿurūḳa şeyʾ-i keṡīr müteveccih olmaz.

<u>Bedeni Naḥīf Eden Edviye:</u> Tiryāḳ istiʿmali ve milḥ-i efāʿī ve devā-i kürküm ve kemmūnī ve felāfilī ve secerniyā ve enḳardiyā ve devāu'l-lükk ve eṡānāsiyā ve emrūsiyā ve ıṭrīfīl-i ṣaġīrdir.

<u>Onlara Nāfiʿ Aṭliye:</u> Vācib olur ki o aṭliye cins-i müberridden olup ḳuvve-i cāzibeyi taḫdīr eyleye ve onda ḳuvve-i semmiyet dahi ola şevkerān ve benc miṡlli veyāḫūd o aṭliye muḥallilāt-ı şedīde cinsinden ola taḥlīli ḳavī olan edhān ve merrūḫāt gibi.

Ve vācib olur ki onların istiḥmāmları ʿale'r-rīḳ ola ve ḥammāmları muʿarrıḳ-ı havāī olup muraṭṭıb-ı māī olmaya ve eger māī olursa onda devām üzere eğlenmek ile mevāddı taḥlīl eder, zīrā taḥlīl miḳdārı eglenmese o ḥammām ḥasebiyle mevādd aʿḍāya münceẕibe olur ve taḥallül eylemez ve simen ziyāde olur. Ve baʿde'l-ḥammām ekle mübāderet eylemez belki ṣabr edip nāim olur veyāḫūd ḥareket ve riyāḍet eder ve baʿdehu istifrāġ edip sonra şeyʾ-i ṭafīf ü ḳalīl tenāvül eder. Ve keẕālik vācib olur ki onları delk delk-i muḥallil olup mütevālī ola.

Ṡedy ve Ḫuṣye ve Yed ve Ricl ve Onlar Miṡlli Aʿḍā-i Cüzʾiyyeleri Tehzīl Beyānındadır

Ve bu tedbīr-i cüzʾiyyelerde tehzīl-i muṭlaḳ bābında ẕikr olunan aḥvāl ve şurūṭa mürācaʿat olunur ve onlara ʿuḍv-ı ḫāṣṣa maḫṣūṣ olan muʿīnler ile iʿānet olunur, meṡelā o aʿḍā-i cüzʾiyye deʿa ve sükūn üzere kılınıp tebrīd olunur ve o ʿuḍvları saḳy eden mesālik taʿṣīb olunup şedd-i ribāṭ olunur ve o mesālik üzere ribāṭāt devām üzere terk olunup aʿḍā-i cüzʾiy-

yelerin kendi şedd olunmaz ve bu vech üzere cānib-i muḳābile ġıdā cez̠b olunur.

Ve onların ḫuṣyelerini ve s̠edylerini kīrden menᶜ eden bu ṣıfat üzere olan devādır: Ḳaymūliyā, isfīdāc-ı reṣāṣ aḫẕ olunup ᶜaṣīr-i benc ve dühn-i āsla ḫalṭ olunur ve merūḫan istiᶜmāl olunur ve dāimā ḥacer-i misenn ḥuḳākesi ile ṭılā olunur o ḥukākenin aḫẕı ḥacer-i misenne ḫall veyāḫūd ᶜuṣare-i benc vaḍᶜ olunup baᶜḍısı baᶜḍı āḫer üzere ḥakk olunmakla olur. Ve küllü yevmin şebb ile ṭılā dahi taᶜẓīmi menᶜ eder veyāḫūd ṭīn-i maḫtūm-ı ḥurr ve ᶜafṣ-ı aḫḍar aḫẕ ve saḥḳ olunurlar ve bir gün miḳdārı onlar ᶜasel ile ṭılā olunup mā-ı bārid ile baᶜdehu ġasl olunur, beher şehr üç defᶜa bu ṭılā olunur.

Ve s̠edye maḫṣūṣ devālardan olur ve s̠edyi şedd eder: Kemmūn-ı mesḥūḳ ḥall ile maᶜcūn kılınıp ve s̠edy üzere ḍımād olunup üzerine ḫall ile meblūl ḫıraḳ vaḍᶜ olunur, üç gün üzerinde terk ve baᶜdehu ḥall olunup sūsen-i ebyaḍ başalı onun ᶜaḳıbınca şedd olunup o dahi üç gün miḳdārı terk olunur, beher şehr üç defᶜa bu minvāl üzere tedbīr olunur.

Beyān-ı ᶜİlelü'l-Aẓfār ve Evvelā Biz Dāḫısta Tekellüm Eyleyelim

Dāḫıs bir verem-i ḫurācīdir ki tırnakların cānibinde vāḳiᶜ olur ve o verem ṣaᶜbdır ve īlāmı şedīddir, baᶜḍı kerre teḳarruḥ edip teˀekküle müˀeddī olur ve baᶜḍı kerre müteḳarriḥ olan o veremden midde-i raḳīḳa-i müntine seyelān eder ve o verem-i seyyāl-i mez̠kūrda işbaᶜa ḫaṭar olur ve çok kerre o veremde ḥummā olur.

el-ᶜİlāc: Eger ḥācet var ise faṣd ve ishāl olunur ve onların ġıdāları tebrīd ve telṭīf olunur. Ve vācib olur ki verem-i dāḫıs muᶜālecede evrām-ı sāire mecrāsına icrā oluna, ezmine-i erbaᶜası ibtidā ve tezeyyüd ve intihā ve inḥiṭāṭ zamānları sāir veremlerin ezmine-i erbaᶜası gibi iᶜtibār oluna ve onları sen bildin.

Ammā Edviye-i Mevḍiᶜiyye: Ḥāl-i ibtidāda vācib olur ki o verem ḫall-i ḥārra ġams oluna. Ve Cālīnūs vaṣf eyledi ki ḫall-i ḥārra verem-i dāḫısı ġams şedīdü'l-menfaᶜattir ve şekk yoktur ki o zamānda onun nefᶜi ziyāde olur ki o ḫall-i ḥārr nuḫāle veyāḫūd sevīḳ-i şaᶜīr ile ola. Ve kez̠ālik edviye-i mevḍiᶜiyye kāfūrdan mütteḫaẕ olan edviye-i kāfūriyyedir. Ve kaçan bezr-i ḳaṭūnādan ḫall ile müstaḥrec olan luᶜābla afyūn maᶜcūn kılınsa cidden nāfiᶜ

olur. Ve ᶜafṣ daḳḳ ve saḥḳ olunup taḍmīd olunsa baᶜḍı kerre redᶜ eder. Ve keẕālik vesaḫ-ı üẕün ḥuḍaḍ ile baᶜḍı kerre dāḫısı cemᶜden menᶜ eder ve bu bābda ḥuḍaḍ dahi ceyyid-i nāfiᶜ olur. Ve keẕālik summāk, bürādetü'l-ᶜāc, aḳāḳıyā bunların hangisi istiᶜmāl olunursae sikencebīn ile ḍımāden istiᶜmāl olunur. Ve keẕālik ᶜasel ile maᶜcūn kılınan ᶜafṣ ḍımād olunsa o veremi istiḥkāmdan menᶜ eder. Ve dāimā mā-ı bāride ġams olunur ve afyūn ile vecaᶜı teskīn olunur ve vecaᶜı teskīnde afyūnun fiᶜli ᶜacībdir ve o vaḳtte bezr-i ḳaṭūnā luᶜābı nāfiᶜdir veyāḫūd ᶜafṣ ḳuşūr-ı rummān-ı ḥāmiḍ, tūbāl-i nuḥās, tīn-i yābis veznleri berāber aḫẕ olunup ᶜasel veyāḫūd rubb-ı ᶜineb veyāḫūd cüllābla maᶜcūn kılınıp o veremin üzerine o maᶜcūn şedd olunup ve ona dühn taḳrīb olunmaz ve keẕālik ruṭūbet taḳrīb olunmaz. Eger teḳarruḥundan ḫavf edersen sūsen kökü ve kündür-i mesḥūḳ vaḥdehu ve maᶜa-ġayrihi ve rubb-ı ᶜineb ile maṭbūḥ olan ḥabbu'l-ās baᶜdı kerre dāḫısın māddesini redᶜ eder.

<u>Müberriʾ Devānın Ṣıfatıdır:</u> Ṣabır, cüllenār, kündür, ᶜafṣ bu meẕkūrlar aḫẕ olunup ᶜasel ile baᶜde'l-cemᶜ istiᶜmāl olunur. Ve müberridāt üzere iḳāme olunmak cāiz olmaz, zīrā dāḫısın cildini zamān-ı ibtidānın evveli mürūr edip mütecāviz oldukta müberridāt tekṡīf eder ve middeyi ḥaṣr ve vecaᶜı teşdīd eder, pes zamān-ı evvelden sonra iḥsās olunan ḥarārete iltifāt olunmaz her ne ḳadar ẓuhūr eden ḥarāret ḥarāret-i nār gibi şedīde olursa belki o verem taḥlīl ve tecfīf olunur. Ve baᶜdı ḳerre dühn-i müsaḫḫine o veremi ġams eyleyip ṣabr eylemek bāᶜiṡ-i necāḥ olur.

Ammā vaḳt-i vasaṭṭa kündür saḥḳ olunup üzerine vaḍᶜ olunur veyāḫūd zencār-ı ḥadīd ve şūnīz saḥḳ olunup üzerine vaḍᶜ olunur. Ve keẕālik luᶜābāt-ı müleyyine ve şuḥūm ve keẕālik aḳrāṣ-ı enderūn ve mūsās ve vesaḫ-ı üẕün verem cemᶜ-i midde eylemezden muḳaddem onlara ceyyid olur. Ve kaçan nuḍcu aḫẕ eylese üzerine bezr-i mürr ve bezr-i ḳaṭūnā leben ile vaḍᶜ olunur.

Ve intihā ḳarīb olup cemᶜ eyledikte vācib olur ki milḥ iḥrāḳ oluna ve zeyt ile maᶜcūn kılına ve üzerine vaḍᶜ oluna, zīrā o devā veremin vecaᶜını defᶜ eder.

Ve kaçan cemᶜ tamām olsa [557a] baṭṭ-ı laṭīf ü saġīr ile baṭṭ olunur mevāddı ḫurūc eylesin için. Ve içinde olan mevādd ḫurūc eyledikten sonra ona ḳavābıḍ ile ḍımād olunur, ᶜades ve verd ve sevīḳ-i nebḳ ve sevīḳ-i tuf-

fāḥ ve sevīḳ-i zuʿrūr ve cüllenār mis̱lliler ile ḍımād olunur ve onun buʿaydında[233] daḳīḳ-i türmüs ʿasel ile vaḍʿ olunur. Ve kaçan teḳarruḥ eylese ṣabır onun efḍal ʿilācātından olur. Ve onun gibidir kündür zernīḫ ile ve merhem-i zencār merhem isfīdāc ve ʿanzerūt ile ḍımād olunur ve üzeri şarāb teşerrüb eden ḫırḳa ile taġşiye ve setr olunur. Ve bu vaḳtte vācib olur ki her ṭarafta olan laḥm ẓufurdan tebriʾe ve tefrīḳ oluna, ẓufurdan bir şeyʾ laḥmı nāḫis olursa o cüzʾ-i nāḫis ḳaṭʿ oluna.

Merhem-i Ceyyid: Bu merhemi Būles ẕikr eyledi: Zāc-ı muḥraḳ ve kündür her birinden birer cüzʾ, zencār nıṣf cüzʾ; ʿasel ile saḥḳ olunup istiʿmāl olunur. Ve keẕālik bu ṣıfat üzere olan merhem dahi istiʿmāl olunur: Ḳuşūr-ı rummān-ı ḥāmiḍ, ʿafṣ, tūbālü'n-nuḥās, zencār, ʿasel ile ḫalṭ olunup ve telṭīḫ olunup şedd olunur; mevḍiʿe mā ve dühnden bir nesne vaḍʿ ve mess olunmaz.

Merhem-i Ceyyid: Zāc-ı muḥraḳ, kündür her birinden birer cüzʾ, zencār nıṣf cüzʾ; ʿasel ile onlar cemʿ olunup verem üzerine vaḍʿ olunur. Ve baʿḍı kerre teʾekkül ḫavfi oldukta feldīḳūn merhemi, zernīḫ, zāc, zencār, nūre bu eczālardan ittiḫāẕ olunup istiʿmāl olunur, müceffiftir, veremi tecfīf eder ve ondan efḍal ona bir ʿilāc olmaz.

Ve kaçan dāḫıs-ı müteḳarriḥten midde seyelān eylese ona keyy edip seyelānı ḳaṭʿ eyle o ġāile iṣbaʿ-ı meẕkūrun küllīsine şāmil olmasın için ve biz dāḫısta merreten uḫrā tekellüm eyledik.

Āẕānu'l-Fār ve Teşaḳḳuḳ-ı Aẓfār ve Keẕālik Aẓfārın Taḳaşşürü ve Cerebi Beyānındadır

Tırnaklara ẕikr olunan aʿrāḍın ʿurūḍu yübs ile ve mizāc-ı sevdāvī ḥasebiyle ʿārıḍ olur ve teşaḳḳuḳ-ı aẓfār eczā-i ḥāddeye olur ise yaʿnī cüzʾleri ḥiddetli ve keskin olur ise laḥma taʿalluḳ edip naḫs ve īlām eder ve ona āẕānu'l-fār tesmiye olunur. Ammā onun ʿilācı tenḳıye-i beden olur; ḫılṭ-ı ġālib sevdā ise ḫılṭ-ı sevdāvī istifrāġ olunur.

Edviye-i Mevḍiʿiyyeleri: Milḥ-i ʿacīn ve dürdī-i ḫamr ile mevḍiʿe eşrās ṭılā olunur veyāḫūd baṣal-ı fār meşviyyen ḍımād olunur ḫuṣūṣan dühn-i

233 "Buʿaydında" demek ḳalīlen sonunda demektir.

ḥall ile ṭılā olunmak enfaᶜ olur ve bezr-i kettān ve ḥurff ḍımād olunur. Ve ḥurf ve milḥ daḳḳ olunup ᶜasel ile üzerine şedd olunur ve ona nefᶜi olur ve şeẓāyāsını ḳalᶜ eder veyāḫūd eşrās ve ḫall ile veyāḫud ās ve milḥle ve keẕālik ḫamr ile ṭılā olunur ve o devā cereb ve taḳaşşüre dahi nāfiᶜ olur. Ve keẕālik maṣṭakī iẕābe olunup milḥ-i cerīş ile ṭılā olunur.

ᶜAvārıḍ-ı Ẓufurdan Teşennüc ve Taᶜaḳḳuf ve Teceẕẕüm Beyānındadır

Aᶜrāḍ-ı meẕkūre tırnaklara eks̱er-i emrde sevdādan ᶜārıḍa olur ve sevdā aẓfārı ḳalb edip döndürür ve teşnīc eder ve taᶜkīf ve tecẕīm eder.[234] Ve çok kerre vāḳiᶜ olur ki aẓfār-ı selīmeyi esbāb-ı ḳalᶜdan bir sebeb ḳalᶜ eder yaᶜnī ẓufurun laḥma ittiṣāl-i ṭabīᶜīsini izāle ve taḥrīk eder ve ṭabīᶜat o ẓufur-ı maḳlūᶜun taḥtında ẓufur-ı ḥasen inbāt etmek ḳaṣd eyledikte rıfḳ eylemez ve mess-i kes̱īr ile imsās edip īlām eder ve ona bināen nābit olup ḫurūc eden ẓufur heyᵓet-i rediyye üzere ḫurūc eder ve o ḫāric-i redīnin cümlesi üzere vārid olan aġdiye o cümlenin redāᵓeti ve ḫuşūneti ḥasebiyle menfeẕ bulmayıp ve taḥallül-i ṭabīᶜī üzere taḥallül dahi edemeyip o ġıdādan tevellüd eden ẓufur dahi evvelā nābit ve müteġayyir olan ẓufur gibi nābit olur.

Ve çok kerre ẓufuru taḳavvüs ve taᶜaḳḳuf edenlere bir üsbūᶜ şaḥm ile ᶜilāc olunup baᶜdehu zücāce ile onun taḳavvüsü ve eğri olan mevḍiᶜi ḥakk olunur baᶜdehu yedi gün dahi şaḥm ile ᶜilāc olunup yine ḥakk olunur, ẓufur müstevī olunca ḳadar muᶜācede terk olunmaz. Ve çok kerre saḳṭa ḥasebiyle ẓufur münḳaliᶜ olup vecaᶜ müştedd olur ve ḥummā īrās̱ eder.

el-ᶜİlāc: O aᶜrāḍ ki onun sebebi sevdā olur, eger sevdā cemīᶜ-i bedeninde var ise ve aᶜrāḍ-ı meẕkūre cemīᶜan aẓfāra ᶜārıḍa ise onun ᶜilācında istifrāġ olunmak lāzım olur ve ġıdāsı ıṣlāḥ olunup ona evfaḳ aġdiye ile taġdiye olunur. Ve şīrec şürbüne idmānı olan kimselerin aẓfārı müsteviye olur. Ve eger sevda ẓufur-ı vāḥide ḫāṣṣ ise ona edviye-i mevḍiᶜiyye ile muᶜālece olunmak vācib olur.

Muᶜālecāt-ı mevḍiᶜiyyesinden biri budur ki ẓufuru telyīn edip ve taḳaşşür ve tesviyeye tehyiᵓe eden nūre ve zernīḫ mis̱lli edviye mevḍiᶜde istiᶜmāl

234 "Teşennüc" ḳabż; "taᶜaḳḳuf" eğrilik; "teceẕẕüm" cüẕām gibi kılmak maᶜnāsına.

olunur, zīrā ẓufuru onlar bir ḥāl üzere ederler ki sen onu murādın üzere tecrīde ve sikkīn ile tesviyeye ḳādir olursun. Ve keẕālik o aẓfārı s̱üfl-i fuḳḳāᶜ ile kes̱ret-i taḍmīd dahi vech-i muḥarrer üzere tesviyeyi teshīl eder. Ve keẕālik yed iḥtimāl ederse ẓufur şemᶜ ile tesẖīn olunup tesviye olunur. Ve ẓufuru telyīn için servin ṣamġı ḍımād-ı ceyyid olur. Ve ẓufur-ı müteşennice bezr-i kettān ḍımād-ı ceyyid olur. Ve şaḥm-ı ḍaᵓnın ihāli o ẓufura şedd olunup birkaç eyyām üzerinde terk olunsa onu telyīn eder ve eger defᶜa-i vāḥidede telyīn eylemezse telyīn ve tesviyeye tehyiᵓe edince o ihālin şeddi iᶜāde olunur.

Heyᵓet ve Levninde Redī Olan Ẓufur-ı Redīyi Ẓufur-ı Ceyyid İnbātı İçin İḥtiyāl İle Ḳaṭᶜ Beyānındadır

Ṣamġ-ı serv ile ẖabīs̱ ve mūciᶜ olan ẓufur eyyāmen taḍmīd olunmakla telyīn olunur ve baᶜdehu o ẓufurun aṣlına ibre ile ġarz olunup ondan dem-i kes̱īr isāle olunur ve baᶜdehu üzerine bir gün bir gece s̱ūm-ı medḳūḳ şedd olunur ve baᶜdehu bir gün ve bir gecede s̱ūm-ı medḳūḳ şeddi iki defᶜa tecdīd olunur ve bu vech üzere tedbīr ẓufur-ı ẖabīs̱-i mūlimi isḳāt eder. Ve zebīb ile dāimā ḍımād olunsa o dahi ẓufuru suḳūṭa müheyyā eder baᶜdehu ednā tedbīr ile sāḳıṭ olur ẖuṣūṣan ona cāvşīr veyāẖūd medḳūḳ ve mesḥūḳ kibrīt şaḥmla ẖalṭ oluna.

Ḳalᶜ-ı ẓufura edviye-i ḳaviyyeden olur kebīkec. Ve keẕālik dıbḳ-ı bellūṭ ve s̱āfsiyā ve zernīẖ ve zerārīẖ; bu meẕkūrlar aẖẕ olunup ẖall ile cemᶜ olunduktan sonra müdāvemet üzere onunla ḍımād olunur ve her on günde bir defᶜa ḥall olunur. Ve keẕālik iki ṣınf zernīẖ ve kibrīt-i aṣfer ve ᶜilk-i buṭm aẖẕ olunup onlar ẖall ile ḍımād olunur ve her üsbūᶜda bir defᶜa ḥall olunur.

Müceddeden Nābit olan Ẓufura Mürāᶜāt Beyānındadır

Vācib olur ki müceddeden nābit olan ẓufur kenn ve setr olunup mess-i yedden ve havādan ve sāirden viḳāye ve muḥāfaẓa olunup unutula ve nisyān oluna. Ve o bābda benim maᶜlūmum olan viḳāyenin evfaḳı enmele üzere fıḍdadan bir ḳalansüve ittiẖāẕ ola ki müşebbek ola ve onda ẖıraḳ dahi ola külliyyen havāyı menᶜ eylemesin için, ammā ḥarr ve berd şedīd olup onların aṣlen menᶜi vācib olur ise üzerine şeyᵓ-i āẖer örtülüp setr olunur. Ve

vācib olur ki o ḳalansüvenin şekli bir şekl üzere ola ki iṣbaᶜa o ḳalansüve şedd olundukta cihet-i ẓufurdan iṣbaᶜı mess eylemeyip iṣbaᶜı mümāssesi cihet-i uḥrādan ola ve o ḳalansüve-i meşdūde iṣbaᶜ üzere birkaç şehr miḳdārı nisyān oluna, bu vech üzere tedbīr olundukta nebātı mümkin olan ẓufurun ecvedi nābit olur.

Ẓufurun Baraṣı Beyānındadır

Cevz-i serv aḫẕ ve daḳḳ olunup ḫall ve daḳīḳ ile ve [557b] ḫuṣūṣan daḳīḳ-i türmüs ile ḫalṭ olunup ḍımād olunur ve o ḍımād baraṣı ḳalᶜ eder. Keẕālik bezr-i kettān u ḥurf ile yāḫūd dürdī muḥraḳ zernīḫ-i aḥmer ile ḫalṭ olunur. Ve rātiyānec ve zift-i raṭb bu bābda ᶜacīb olur ḫuṣūṣan zernīḫ-i aḥmer ile veyāḫūd cevz-i serv ile istiᶜmāl oluna. Ve ġıra's-semek dahi ᶜacīb-i bāliġ olur. Ve aṣl-ı ḥummāḍ dahi ḫall ile ṭılā olunsa onun gibi teʾs̱īr-i ᶜacībi olur.

Aẓfāra ᶜĀrıḍa Olan Ṣufret Beyānındadır

O mis̱lli aẓfāra ᶜafṣ ve şebb şaḥm-ı baṭṭ ile ṭılā olunur veyāḫūd merāre-i baḳar veyāḫūd bezr-i circīr nāᶜimen daḳḳ olunup ḫall ile maᶜcūn kılınır.

Beyān-ı Raḍḍu'l-Aẓfār

Aẓfār-ı merḍūḍa evvelā varaḳ-ı ās ile veyāḫūd rummānın varaḳ-ı leyyini ile ḍımad olunur ve bunlardan sonra müleyyināt istiᶜmāl olunur. Ve aẓfāra müntehiye olan ᶜaṣabın rüʾūsuna intişār ᶜārıḍ olduysa onda şuḥūm maᶜrūfe ve ḳayrūṭıyāt-ı leyyine istiᶜmāl olunur.

Taḥt-ı Aẓfārda Bi-Ḥasebi'r-Raḍḍ Ḥādis̱ Olan Dem-i Meyyittir

O ẓufura zift ile maḫlūṭ-ı daḳīḳ ile ᶜilāc olunur, eger iġnā eylemese belki ᶜamel-i yede ḥācet olsa vācib olur ki rıfḳ ile ẓufur müverreben ālet-i ḥādde ile şaḳḳ oluna ḥattā taḥtından dem ḫurūc eyleye. Eger o şaḳḳ ḥasebiyle ẓufura inḳılāᶜ ᶜārıḍ olursa dem tesyīl olunup ẓufur taḥtına rıfḳ ile ilṣāḳ oluna taḥtına viḳāye olup teveccuᶜ eylemesin için ve baᶜde-eyyāmin ona mürāᶜāt oluna. Ve eger o maḳāmda ṣadīd var ise sen ẓufuru izᶜāc edip veyāḫūd rıḳḳat ile şaḳḳ edip baᶜde-iḫrāci'ṣ-ṣadīd yine o ẓufur-ı müzᶜici mevḍiᶜi-

ne redd eyleyip şedd eyle ve laḥma ʿusret verme, zīrā onun vecaʿı vecaʿ-ı dāḫıstan aʿẓam olur belki o ẓufur-ı münzeʿici redd ile mevḍiʿi setr edip onu mā ve dühn-i fātir ile tenṭīl eyle ve üzerine min-baʿdin merhem-i bāsilīḳūn vaḍʿ eyle ve bu vech üzere o merhemi mirāren vaḍʿ eyle, zīrā bu vech üzere tedbīrin menfaʿat-ı ẓāhiresi olur. Ve sana vācibdir ki bizim cemīʿan işāretimiz minvāli üzere taṣarruf eyleyesin.

Ḳad veḳaʿa'l-ferāğu min-tercemeti rābiʿi'l-kütübi'l-ḥamse mine'l-Ḳānūni bi-ḥavlin minallāhi ve ḳuvvetin fe-lillāhi'l-ḥamdü ve'l-minnetü. Ve ṣallallāhu ʿalā-seyyidinā Muḥammedini'l-mebʿūs̱i ile'l-ḫalḳi li-yedʿuvehum ile'l-cenneti ve yenfetiḥa bihi ebvābu'r-raḥmeti ve yaḫtume bābu'n-nübüvveti ve ʿalā-ālihi ve aṣḥābihilleẕīne keşefu'n-niḳābe ʿan-vechi'l-fütüvveti li-yettaḍiḥa fī aʿyāni'l-ümmeti

Fi's-sebti's̱-s̱ālis̱i ve'l-ʿişrīn min-ṣaferi'l-ḫayr min-şühūri seneti tisʿa ve sebʿīne ve miʿe ve elf mine'l-hicreti. Yā men ceʿale'ṣ-ṣıḥḥate ḳāʿidete bünyāni'l-ʿibādeti ve'stereddehā li'l-marīḍi ḥasebe'l-ʿādeti Unṣur sulṭāne hāẕe'z-zemānilleẕī ṣāre maṣaḥḥate'l-ebdān ʿan-maraḍi'l-ezmāni. Ve'r-zuḳnā bi'mtidādi ʿumrihi ve devletihi ve zid şefeḳatehu ve reʾfetehu ʿaleynā ve ʿalā-kāffeti'l-enāmi, āmīn yā Musteʿānu.

Ve hāẕihi'l-ḳıṭʿatu enşedtuhā mevzūnen li-yekūne lehu daʿvetunā mens̱ūren ve mevzūnen ve hiye hāẕihi:

İlāhī eyle sulṭān-ı cihānın ʿömrünü efzūn
Ki oldu bezm-i kevne emn-i rāḥat muʿẓam-ı kāmı

Kılıp dārū-yı rencin sū-be-sū ḳānūnunu ifşā
Cihāndan aḥsen-i tedbīr ile refʿ etti esḳāmı

Künāş-ı çārümün yazdı mütercim ḫatmine tārīḫ
Kitāb-ı rābiʿ-i ḳānūnun oldu yümn encāmı